MEVLEVÎNAME
Çeviri Metinler ve Resimlerle
Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik

Dr. Rıza DURU

2. Baskı:
İstanbul-2015

Kitabın 1. kısmıdır
s. 1-628 arası

© Türkçeye çevrilmiş metinler ve resim altı yazıları dahil olmak üzere,
her türlü hakkı Dr. Rıza DURU'ya aittir.

Mevleviname_2b.indd 1 12.07.2015 15:24:00

T. C. Konya Valiliği
İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ
Yayınları

Yayın No: 221

MEVLEVÎNAME

Çeviri Metinler ve Resimlerle
Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik

Sayfa Düzeni-Yayına Hazırlık-Kapak Tasarımı
Rıza DURU

Kapak Resmi
193. sayfada yer alan Zonaro'nun yaptığı tablo ve kendi fotoğrafının işlenmesiyle
Rıza DURU tarafından oluşturulmuştur. Her hakkı korunmuştur.

2. Baskı:
Ağustos 2015

ISBN:
978-605-359-962-3

Baskı ve Cilt

Bilgi İçin
T. C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
Mevlânâ Cad. No: 73 Konya, Türkiye
Tel: 0-332-353 40 21 / 353- 40 22 Fax: 0-332-343 40 23
Web Sitesi: www.konyakultur.gov.tr
e-Posta: konyatourism@kulturturizm.gov.tr

Bu kitap, T. C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından
Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkılarıyla bastırılmıştır.

Yazarın İletişim Adresi: **rizaduru@gmail.com**

© Kitapta yer alan bölümlerin her türlü yayın hakkı; telif bölümlerde kendi yazarlarına, çeviriler ve resim yazılarında ise Rıza DURU'ya aittir.

Mevleviname_2b.indd 2 12.07.2015 15:24:00

T. C. Konya Valiliği
İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları

MEVLEVÎNAME
Çeviri Metinler ve Resimlerle Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik

-Necip Fazıl DURU'nun
MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİK BİLGİSİ
Başlıklı Bölümüyle-

Rıza DURU

2015

Mevleviname_2b.indd 3 12.07.2015 15:24:00

Rıza DURU
1969 yılında Eskişehir'de doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini bu şehirde tamamladı. 1985 yılında girdiği İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nden 1992 yılında mezun oldu. Türkiye'nin çeşitli illerinde hekimlik yaptı ve idarî görevlerde bulundu. Hâlen hekim olarak çalışmaktadır.

Necip Fazıl DURU
1966 doğumlu. İlk, orta ve lise öğrenimini Eskişehir'de tamamladı. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu (1989). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden Eski Türk Edebiyatı alanında yüksek lisans (1994); Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden de doktora derecesi aldı (1999). 2008–2009 yılları arasında University of Prishtina Faculty of Education (Kosova)'da konuk öğretim üyesi olarak dersler verdi. 2012 yılında doçent oldu. Hâlen, Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Özelde Mevlevî edebiyatı ve kültürü ile ilgilenmektedir.

Mevleviname_2b.indd 4 12.07.2015 15:24:00

İÇİNDEKİLER

TAKDİM xvii
İKİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ xix
BİRİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ xx

BÖLÜM: 1
MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİK BİLGİSİ
Necip Fazıl DURU 1

Mevlânâ Celâleddin-i Rumî 3
Mevlânâ'nın Doğumu, Adı ve Lakapları 3
Belh'ten Hicret 3
Varılan Şehir: Konya 3
Şems-i Tebrizî ile Buluşma 4
Eserleri 5
Mevlevîlik 7
Teşekkülü 7
Çelebilik 7
Mevlevîhaneler 9
Mekânlar 9
Mescid 10
Semâhane 10
Türbe 11
Matbah-ı Şerîf 11
Meydan-ı Şerîf 11
Derviş Hücreleri 11
Haremlik-Selâmlık 12
Hâmûşhane/Hâmûşân 12
Mevlevîhanelerin Tarihi Gelişimi 12
Mevlevîhanelerin Gelir Kaynakları 16
Dervişlik 17
Dervişliğe Kabul (Çile, Soyunmak) 17
Sema Meşki 21
Mevlevîlikte Dereceler 22
Derviş Kıyafeti 24
Mevlevî İbadeti 28
Zikir ve Evrad 28
Mevlevî Tarikatinin Silsilesi 30
Mukabele-i Şerîf (Sema Ayini) 30
Mukabele 30
Devr-i Veledî (Sultan Veled Devri) 31
Devr-i Veledî'nin İcrası 31
Sema Ayini (Devr-i Molla, Devr-i Sema, Raks) 32
Semadaki Simgesel Anlamlar 34
Mevlânâ'nın Seması 34

BÖLÜM: 2
BATILI SEYAHATNAMELERİNDE MEVLEVÎLİK
Rıza DURU 37

Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik 39
Diğer İnanışlarla Mevlevîlik Arasında Kurulan Benzeşmeler 44
Mevlevîlerin İtibarı 47
Çelebinin Yeni Sultana Kılıç Kuşandırması 52
Mevlevîler Hafiye miydiler? Siyasetle Alâkaları Neydi? 52
Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîhaneler 54
Konya 56
Galata 62
Beşiktaş 70
Bahariye 70
Kasımpaşa 71
Yenikapı 71

Afyonkarahisar....72
Bursa....73
Gelibolu....73
Halep....73
Kahire....74
Manisa....75
Ankara....75
Antep....75
Bağdat....76
Bahçesaray (Kırım)....76
Diyarbakır....76
Edirne....76
Hanya....76
İzmir....76
Karaman....76
Kırşehir....77
Kilis....77
Kudüs....77
Larnaka....77
Lefkoşe....77
Selanik....78
Şam, Humus ve Hama....78
Tebriz....79
Tokat....79
Trablusşam....79
Üsküdar....80
Diğer Mahaller....81
Mevlevîlerin Zenginliği-Mevlevîhanelerin Mamurluğu....82
Matbahları....82
Seyahatnamelere Göre Mevlevîhanelerin Sema Mevsimleri, Günleri ve Vakitleri....83
Sema ve Musikisi, Mevlevî Zikri....86
Seyircilerin Kabulü....87
Semahane....92
Sema Öncesinde Dervişan....93
Mutrib Heyeti....95
Na't-ı Şerif ve Mesnevî Şerhi....97
Ayin Musikisi....99
Devr-i Veledî....104
Sema Kıyafeti....106
Sema....109
Semazenler....122
Sema Haricindeki Mevlevî Zikri....128
Sema Dinî Bir Ayin mi, Yoksa Gösteri mi?....129
Sema Güldürücü mü?....133
Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîler....136
Mevlevîlerin Şahsiyet ve Şekilleri....136
Mevlevî Kıyafeti....144
Medenîlik, Zarafet ve Misafirperverlik....147
Yetinme, Hayırseverlik, Yardımseverlik ve Cömertlikleri....149
Mevlevî Müsamahası....155
Geçimlerini Teminleri....157
Nevniyazlık ve Mevlevîliğe Kabul Edilme Merasimleri....159
Postnişinlerin Şemail ve Şahsiyetleri....161
Mevlevîhane İçinde Mevlevîler....168
Cemiyet Hayatında Mevlevîler....169
Seyahat Eden Mevlevîler....186
Mevlevî Muhipleri....189
Mevlevîler ve Kadınlar....190
Mevlevîler ve Çocuklar....192
Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik ve Diğer Tarikatlar Arasındaki Münasebetler....195
Müşterek Ayinler....195
Mevlevîlerin En Fazla Karşılaştırıldığı Kesim: Rıfaîler....198
Seyyahlar ve Mevlevîlik....201
Kişiye Göre Muameleler....203
Seyyahların Resmettikleri....205
Seyyahların Bilgililikleri....213
Seyyahların Zorlandıkları....214
Seyyahların Nihaî Kanaatleri....216

Seyyahların Gördüklerini Neye Benzettikleri....222
Benzetmeler Listesi....223

BÖLÜM: 3
ÇEVİRİ METİNLER
Çeviriler: Rıza DURU 231

KONYA MEVLÂNÂ DERGÂHI 233
Paul LUCAS 234
J. GRIFFITHS....237
William Martin LEAKE 238
William George BROWNE 239
Josiah BREWER 240
William Francis AINSWORTH 241
Bayard TAYLOR 241
SCOTT-STEVENSON 242
Vladimir ANDREJEVICH 248
David HOGARTH 251
Charles ELIOT 251
Clément HUART 254
PERCY 260
Ronaldshay Kontu 261
Gertrude BELL 262
W. M. RAMSAY 264
Louisa (Jebb) WILKINS 266
Harry Charles LUKACH 266
Z. Duckett FERRIMAN 276
Henri de ZIEGLER 278
Francis E. CLARK 281
F. W. HASLUCK 281
André GIDE 299
Maurice BARRÈS 300
Walter A. HAWLEY 301
Joseph T. PARFIT 304
C. C. R. MURPHY 306
J. A. ZAHM 307
H. V. MORTON 309
Lilo LINKE 315
George B. MAIR 315

AFYONKARAHİSAR MEVLEVÎHANESİ 317
Henry J. VAN-LENNEP 318
Agnes Dick RAMSAY 319
F. W. HASLUCK 325
John STILL 325

BURSA MEVLEVÎHANESİ 326
Gemelli CARERI 327
Joseph Pitton De TOURNEFORT 327
Joseph von HAMMER 327
E. C. A. SCHNEIDER 328
Julia PARDOE 329
Charles MAC FARLANE 329
Adalbert De BEAUMONT 330
Emily A. BEAUFORT 332
Gertrude BELL 333

ESKİŞEHİR MEVLEVÎHANESİ 334
Clément HUART....334
Thomas THOMSON 335
William BINGLEY 336

GELİBOLU MEVLEVÎHANESİ 337
William KNIGHT 338
Eugène JOUVE 338
J. JEANNEL 339

HALEP MEVLEVÎHANESİ 342
Ladislas de VANNES 343
Jean De THEVENOT 344
Arvieux şövalyesi 345
Van Egmond Van Der NYENBURG 345
Richard POCOCKE 348
Alex RUSSELL 348
John MADOX 350
Henri GÛYS 351
Frederic Jones BLISS 357
John Roy CARLSON 358

KAHİRE MEVLEVÎHANESİ 359
John Gardner WILKINSON 360
A. A. PATON 361
William Arnold BROMFIELD 362
Warren ISHAM 362
Eugène POITOU 363
James Bell FORSYTH 363
Henry Law HARKNESS 363
Léon VERHAEGHE 364
F. M. 365
Juliette de ROBERSART 365
Arthur RHONÉ 367
Émile GUIMET 371
DE BASTEROT 372
Kate KRAFT 372
HERBERT 373
Meçhul bir seyyah 373
George BUCKHAM 374
Isabel BURTON 375
William George ARMSTRONG 376
Charles G. LELAND 377
Bayard TAYLOR 378
William Young MARTIN 378
Wm. Perry FOGG 379
Meçhul bir seyyah 380
Philip SCHAFF 382
J. W. McGARVEY 383
BARNETT 383
Gabriel CHARMES 384
Sara K. HUNT 384
Jacques VILLEBRUNE 386
Ludovic De VAUX 388
Daniel PIDGEON 389
Richard TANGYE 389
Veliaht Prens RUDOLPH 390
Karl BAEDEKER 393
H. MATTSON 394
Constance Fenimore WOOLSON 394
John J. POOL 396
Mag DALAH 397
LANDRIEUX 398
Lizzie McMILLAN 398
Wordsworth DONISTHORPE 399
E. A. REYNOLDS-BALL 402
Hyacinthe LOYSON 403
J. De BEAUREGARD 406
A. RAYER 406
George W. CALDWELL 408
J. P. BARRY 408
Robert Urie JACOB 408
Blanche Mabury CARSON 409
Arthur E. COPPING 409

MANİSA MEVLEVÎHANESİ 410
Gertrude BELL 411
Lucy M. J. GARNETT 411

ANKARA MEVLEVÎHANESİ 418
B. CHANTRE 419

ANTEP MEVLEVÎHANESİ 420
Victoria de BUNSEN 420

BAĞDAT MEVLEVÎHANESİ 426
Horatio SOUTHGATE 426
Clément HUART 427
Pierre PONAFIDINE 427

DİYARBAKIR MEVLEVÎHANESİ 429
A. LOCHER 429

EDİRNE MEVLEVÎHANESİ 430
Gemelli CARERI 430
MASQUELEZ 432
Marcelle TINAYRE 432
Lucy M. J. GARNETT 433

HAMA MEVLEVÎHANESİ 435
Harry Charles LUKACH 435

HANYA MEVLEVÎHANESİ 437
R. A. H. BICKFORD-SMITH 437

İZMİR MEVLEVÎHANESİ 439
BONAR ve M'CHEYNE 439
Meçhul bir kadın seyyah 439
Harry GRINGO 439
Fredrika BREMER 441
William COCHRAN 441
Walter A. HAWLEY 441

KARAMAN MEVLEVÎHANESİ 444
Walter A. HAWLEY 444

KIRIM'DAKİ MEVLEVÎHANELER 445
DE DÉMIDOFF 446
Meçhul bir seyyah 446

KIRŞEHİR MEVLEVÎHANESİ 447
William Francis AINSWORTH 447

KİLİS MEVLEVÎHANESİ 448
Mark SYKES 448

KUDÜS MEVLEVÎHANESİ 449
P. Gérardy SAINTINE 449
Edward ROBINSON 449
Sarah Barclay JOHNSON 450
WARREN ve CONDER 450

LARNAKA MEVLEVÎHANESİ 451
Giovanni MARITI 451

LEFKOŞE MEVLEVÎHANESİ 452
Ludwig SALVATOR 452
George JEFFERY 453

REMLE MEVLEVÎ ZAVİYESİ 454
Alphonse de LAMARTINE 454
A. ÉGRON 457
ROBINSON ve SMITH 457

Ida Laura PFEIFFER 457

SARAYBOSNA MEVLEVÎHANESİ 458
QUICLET 458
William MILLER 458
Robert MUNRO 459
Meçhul bir seyyah 459
Roy TREVOR 459

SELANİK MEVLEVÎHANESİ 460
Charles SWAN 461
E. M. COUSINÉRY 462
Raoul De Malherbe 462
G. F. ABBOTT 463
Lucy M. J. GARNETT 466
Lucy M. J. GARNETT 467
J. Johnston ABRAHAM 472
Agnes Ethel CONWAY 473
Léon ABASTADO 474

ŞAM MEVLEVÎHANESİ 477
Jean De THEVENOT 477
J. S. BUCKINGHAM 477
Charles G. ADDISON 478
Georges de SALVERTE 479
Meçhul bir seyyah 483
MACKINTOSH 483
Mrs. Frank H. ROSENGARTEN 484
William Eleroy CURTIS 485
John PHILLIPS 486

TOKAT MEVLEVÎHANESİ 487
Henry J. VAN-LENNEP 487

TRABLUSŞAM MEVLEVÎHANESİ 488
Arvieux şövalyesi 489
Corneille Le BRUYN 490
Richard POCOCKE 491
Ulrich Jasper SEETZEN 491
John Lewis BURCKHARDT 492
MICHAUD ve POUJULAT 492
John CARNE 493
J.-B. SOEHNLIN 494
Meçhul bir seyyah 494
Claude Reignier CONDER 494
William M. THOMSON 500
John O'NEILL 502
Meçhul bir seyyah 504
Gertrude BELL 504
Joel COOK 505
W. B. SEABROOK 506
Julian HUXLEY 528

ÜSKÜP MEVLEVÎHANESİ 530
J. Johnston ABRAHAM 530

DİĞER MEVLEVÎHANELER 533
CLER 533
G. SAINT-YVES 533
F. W. HASLUCK 533

SEYAHATNAMELERDE MEVLEVÎ FERTLER 534
Hans Christian ANDERSEN 534
W. B. H. 534
M. A. TITMARSH 536

DİĞER TARİKATLARIN TEKKELERİNE MİSAFİR OLAN MEVLEVÎLER 537
Nassau William SENIOR 537
Hans Christian ANDERSEN 538
Robert SNOW 538
Samuel Irenaeus PRIME 539
Edward David Stewart OGILVIE 539
A. REGNAULT 540
Meçhul bir seyyah 540
J. B. HUYSMANS 541
Eugène POITOU 542
Meçhul bir seyyah 542
Fredrika BREMER 546
Edward William LANE 547
Daniel C. EDDY 547
Janet ROSS 548
William Cowper PRIME 549

MEÇHUL MEVLEVÎHANELER, GENEL MEVLEVÎLİK İZLENİMLERİ 551
Henry RUFFNER 551
Demetrius CANTIMIR 553
TOTT 553
João José PEREIRA 554
Meçhul bir seyyah 555
Thomas THORNTON 555
DALVIMART ve ALEXANDER 556
Charles PERTUSIER 557
William HURD 557
VON HUSSARD 558
Meçhul bir seyyah 561
Meçhul bir seyyah 561
Giuseppe COMPAGNONI 561
Meçhul bir seyyah 562
Adolphus SLADE 563
James BELL 563
William C. STAFFORD 563
Charles A. GOODRICH 564
DELAROIÈRE 565
CHOISEUL-GOUFFIER Kontu 565
Joseph von HAMMER 566
Jules Charles TEULE 566
David URQUHART 567
S. F. T. 567
W. Cooke TAYLOR 569
Meçhul bir seyyah 571
Samuel S. COX 571
Thomas Galland HORTON 572
John P. BROWN 572
Peter PARLEY 572
Meçhul bir seyyah 572
PIERRE 573
De LEON 573
Meçhul bir seyyah 574
Meçhul bir seyyah 574
Carl ENGEL 575
BLUNT 576
Samuel S. COX 577
Paul AUBRY 577
Louis PETIT 579
Meçhul bir seyyah 579
Richard DAVEY 580
Lucy M. J. GARNETT 582
Julius R. van MILLINGEN 585
William Eleroy CURTIS 585
W. M. RAMSAY 586
Lucy M. J. GARNETT 586
Edwin PEARS 587
Edwin PEARS 589
Edwin PEARS 590
Hans HILDEBRAND 590

Grace ELLISON 591
Elizabeth Dodge HUNTINGTON 591
Bernard H. SPRINGETT 591
John P. BROWN 592

İSTANBUL MEVLEVÎHANELERİ 607
GALATA MEVLEVÎHANESİ 609
George SANDYS 610
Pietro DELLA VALLE 611
Jean de THEVENOT 613
Paul RICAUT 614
John COVEL 621
Aubry de la MOTRAYE 622
Joseph Pitton de TOURNEFORT 624
Mary Wortley MONTAGU 626
John BELL 627
GUER 629
James PORTER 631
James PORTER 631
Baltimore Lordu 632
SESTINI 632
Joseph MORENO 634
Meçhul bir seyyah 634
CHOISEUL-GOUFFIER Kontu 635
Buck WHALEY 636
D'OHSSON 637
William HUNTER 643
Heinrich Christoph von REIMERS 644
John B. S. MORRITT 646
Antoine-Laurent CASTELLAN 646
Antoine-Laurent CASTELLAN 647
John TWEDDELL 648
William WITTMAN 648
Thomas MACGILL 650
J. C. HOBHOUSE 651
Charles BERTUCH 653
LAGARDE Kontu 653
Antoine-François ANDREOSSY 656
Priscilla WAKEFIELD 662
A. BRAYER 662
LA FERTÉ-MEUN Kontesi 663
T. R. JOLIFFE 664
Edward Daniel CLARKE 665
Joseph von HAMMER 668
John FULLER 670
George RAPELJE 670
George Matthew JONES 671
John CARNE 672
R. R. MADDEN 672
Meçhul bir seyyah 673
D. 674
Charles DEVAL 678
J. B. J. de CHANTAL 679
B. DISRAELI 679
ALBERT-MONTÉMONT 679
DE LA TOUR Kontu 680
Th. Renouard de BUSSIERRE 680
Charles Colville FRANKLAND 681
George JONES 687
James WEBSTER 688
Meçhul bir seyyah 689
Charles MAC FARLANE 697
Thomas ALCOCK 703
MICHAUD ve POUJULAT 704
Frederick CHAMIER 705
Antonio BARATTA 705
GOODELL 705
David PORTER 706
James Ellsworth De KAY 706

R. WALSH 708
Godfrey LEVINGE 710
John AULDJO 711
Alphonse de LAMARTINE 712
Greenville TEMPLE 713
VON TIETZ 714
RAGUSE Dükü 715
Richard BURGESS 715
STUART 716
Jules A. DAVID 717
Nathaniel P. WILLIS 719
Henri CORNILLE 720
Charles G. ADDISON 721
PARDOE 721
Hugh Edwin STRICKLAND 728
J. Baillie FRASER 728
Gotthilf Heinrich von SCHUBERT 730
R. T. CLARIDGE 731
Francis HERVÉ 732
Meçhul bir seyyah 732
W. G. ROSE 734
L. P. B. D'AUBIGNOSC 735
Charles Boileau ELLIOTT 737
William KNIGHT 737
Frédéric LACROIX 739
Charles FELLOWS 741
Meçhul bir seyyah 741
Joseph RUSSEGGER 745
Eusèbe de SALLE 746
Henry FORMBY 746
G. L. Dawson DAMER 747
Massachusetts Spy Gazetesi Muhabiri 747
Antonio BARATTA 749
Stephen OLIN 751
Ami BOUÉ 752
C. W. VANE 752
Hans Christian ANDERSEN 753
Hans Christian ANDERSEN 754
John DURBIN 756
Elizabeth Mary GROSVENOR 757
Valentine MOTT 760
Robert SNOW 761
Ida Laura PFEIFFER 763
George FISK 764
Joseph von HAMMER 766
Raoul De MALHERBE 766
HAHN-HAHN Kontesi IDA 767
Stephen C. MASSETT 769
Sarah Rogers HAIGHT 770
Charles WHITE 771
PLUMLEY 772
Francis SCHROEDER 772
Constantine TISCHENDORFF 773
Arthur Baligot De BEYNE 773
Meçhul bir seyyah 775
Felicia Mary Frances SKENE 775
Antoine De LATOUR 777
Célestin HILLEREAU 778
Adolphe JOANNE 779
A. STAP 780
Charles TERRY 781
Meçhul bir seyyah 781
Robert DODGE 782
Charles MAC FARLANE 782
W. F. LYNCH 784
W. H. Adams HYETT 787
MISLIN 787
William Edward BAXTER 788
Albert SMITH 789

Meçhul bir seyyah 792
Aubry de VERE 792
John BOWEN 794
Jane Anthony EAMES 796
Z. SKÓRZEWSKI 796
F. W. HASLUCK 797
Gerard de NERVAL 798
F. WALPOLE 802
Meçhul bir seyyah 802
Jerome V. C. SMITH 803
Jerome V. C. SMITH 804
John Ashton NICHOLLS 805
Friedrich LIEBETRUT 805
Randall William MacGAVOCK 806
J. Ross BROWNE 807
James E. P. BOULDEN 808
Bayard TAYLOR 809
Meçhul bir seyyah 809
Charles ROLLAND 810
Eyre Evans CROWE 813
Théophile GAUTIER 815
Louis BUNEL 820
Boucher de PERTHES 820
AZAÏS ve C. DOMERGUE 821
W. A. DUCKETT 821
A. BONJOUR 822
Alfred de BESSÉ 824
Henry CHRISTMAS 825
A. UBICINI 826
John OLDMIXON 827
William BEAMONT 828
James B. EVERHART 828
Louis ENAULT 829
MÈRY 830
Félix MAYNARD 831
Meçhul bir seyyah 831
Émilien FROSSARD 832
G. H. B. L. 832
Meçhul bir seyyah 834
Frances Margaret TAYLOR 834
De MARCELLUS 835
Edwin GALT 836
Meçhul bir seyyah 838
C. OSCANYAN 839
N. S. 841
Meçhul bir seyyah 842
Fernand SCHICKLER 842
Meçhul bir seyyah 843
Fredrika BREMER 844
Walter THORNBURY 846
Pedro PAZ SOLDÁN Y UNANUE 853
Heinrich BRUGSCH 856
Meçhul bir seyyah 856
Thérèse BROWN 856
William HANNA 857
Archibald Pollok BLACK 858
Adolphus SLADE 858
Félix BOURQUELOT 858
Meçhul bir seyyah 858
R. Arthur ARNOLD 859
Mark TWAIN 864
HARVEY 865
E. C. C. BAILLIE 866
Oliver OPTIC 868
Edmondo De AMICIS 870
BRASSEY 872
S. De MOBELLAN 872
Alfred COLBECK 873
Thomas Stinson JARVIS 873

Mevleviname_2b.indd 14 12.07.2015 15:24:02

Antonio Carlos GALLENGA 873
J. M. PEEBLES 875
Henry J. VAN-LENNEP 875
Thomas W. KNOX 876
Julius FAUCHER 881
E. L. CUTTS 883
J. Lewis FARLEY 884
Joseph REINACH 884
Mary Enid Evelyn (Guest) LAYARD 886
Charles De MOUY 888
James D. McCABE 891
Samuel S. COX 891
Meçhul bir seyyah 892
Hariot DUFFERIN-AVA 893
Gustave Le BON 894
Hezekiah BUTTERWORTH 895
Charles BIGOT 895
Paul EUDEL 896
Constant AMÉRO 897
Theodore CHILD 899
John Punnett PETERS 899
Krikor Hagop BASMAJIAN 901
James HUNTER 901
Karl MAY 902
Oliver OPTIC 905
J. M. BUCKLEY 908
Antranig AZHDERIAN 909
Francis E. CLARK 909
Edmund Fillingham KING 910
Cavan Kontu LAMBART 911
John L. STODDARD 911
Cyr. VAN OVERBERGH 912
Gertrude BELL 913
Edwin A. GROSVENOR 913
Victor-Jean-Ernest CASTANIER 916
Arthur SYMONS 916
O. HÉRIOT 918
W. S. MONROE 920
Fiscar MARISON 921
Demetrius COUFOPOULOS 922
Addison W. NAYLOR 922
Ethel L URLIN 923
Robert HICHENS 923
H. G. DWIGHT 925
Stanwood COBB 925
Lewis EINSTEIN 928

YENİKAPI MEVLEVÎHANESİ 929
Joseph von HAMMER 930
Mary Adelaide WALKER 930
Edwin A. GROSVENOR 930
Demetrius COUFOPOULOS 930
Pierre LOTI ve Samuel VIAUD 931

BEŞİKTAŞ-BAHARİYE MEVLEVÎHANESİ 935
Gemelli CARERI 936
Joseph von HAMMER 936
Julia PARDOE 936
Joseph von HAMMER 937
Meçhul bir seyyah 937
Philipp KORN 938
Meçhul bir seyyah 938
Edwin A. GROSVENOR 938
De BLOWITZ 939
Demetrius COUFOPOULOS 939
Vicente Blasco IBÁÑEZ 940
L. De LAUNAY 948

KASIMPAŞA MEVLEVÎHANESİ 950
Joseph von HAMMER 951
Robert SNOW 951
Émilien FROSSARD 952
A. MONEY ve G. H. MONEY 954
Daniel C. EDDY 959
John Punnett PETERS 959
Harriet Cornelia HAYWARD 960

ÜSKÜDAR MEVLEVÎHANESİ 962
John GRIFFITHS 962
Gulian C. VERPLANCK 962
Edmund SPENCER 963
Meçhul bir seyyah 963
C. W. WUTZER 964

Bibliyografya 969
Tercümelerde Yararlanılan Sözlükler 989
Dizin 991

TAKDİM

Ey dil istersen eğer kâmil ola noksânın
Sikkesi altına gir Hazret-i Mevlânânın
Hüdâî
(Ey gönül noksanının tamamlanmasını,
kemâle ermeyi istiyorsan Hz. Mevlânâ'nın sikkesi altına gir.)

"Batıda hiçbir mutasavvıf, Mevlânâ kadar şöhret kazanmamıştır.
Edebiyat tarihinde de onun kadar sevilen bir sufî şair yoktur.
Sözleri binlerce, ama binlerce mutasavvıfın hayat ve eserlerinde
yankı bulmuş; şiirleri ayrı ayrı dillere çevrilip sayısız insana 'teselli' vermiştir."
Prof. Dr. Annemaria Schimmel

Sosyal hayatımıza nezâketi, nezâheti ve zarâfeti yerleştiren; Konya merkezli olmak üzere özellikle Anadolu, Balkanlar, Kıbrıs, Arabistan yarımadası ve Kuzey Afrika'da büyük gelişme gösteren; pek çok devlet adamı, âlim ve sanatkârı müntesipleri arasına alan; sayısız ilim ve sanat eserinin vücut bulmasında ilham kaynağı, teşvik ve hareket unsuru olan Mevlevîlik, İslâm medeniyetini hakkıyla temsil etmiştir.

Bizim kültür ve bilim tarihimizde evler, odalar, konaklar, camiler, tekkeler, kitapçı dükkânları, musiki fasıllarının yapıldığı muhitler ve kıraathaneler gibi dinleyerek öğrenme geleneğini devam ettiren ilim ve irfan mekânları mevcuttur. Hz. Mevlânâ'nın yolunun öğretildiği ve Mesnevî'nin okunduğu Mevlevîhaneler ile Mesnevîhaneler (Darü'l-Mesnevî) de bu mekânlar arasında önemli bir yere sahiptir.

Kitabın başında, temel hedefi dergâhlarındaki ilim ve amele dayalı manevî eğitim yöntemi marifetiyle her yönüyle huzurlu, kendi iç dünyasında barışı ve sükûneti temin etmiş ve bunu topluma yansıtabilme kabiliyeti kazanmış model insanlar yetiştirmek olan Mevlevîlik hakkında Dr. N. Fazıl Duru tarafından yazılmış kıymetli bir bölüm yer almaktadır. Bu bölüm, ilerleyen sayfalardaki bilgilerin hangi kıstaslara göre değerlendirilmesi gerektiği bakımından büyük önem arz etmektedir.

Yazar Rıza Duru, "Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik" bölümünün; 'Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik', 'Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîhaneler', 'Sema ve Musikisi', 'Mevlevî Zikri', 'Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîler', 'Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik ve Diğer Tarikatlar Arasındaki Münasebetler', 'Seyyahlar ve Mevlevîlik' alt başlıklarında çok zengin malzemeden hareketle çok kıymetli değerlendirme, tespit ve mukayeseler yapmıştır. Bu bölüm, bir bakıma kitabın özünü teşkil etmektedir.

Bu kitapta, Hz. Pîr'in: "Bundan sonra Konya şehrine "Medinetü'l-Evliyâ" (Evliyâlar Şehri) lâkabını veriniz. Çünkü bu şehirde her kim dünyaya gelirse velî olur. Bahâeddîn Veled'in mübarek cismi ve onların nesli bu şehirde bulundukça, bu şehre kılıç işlemez." diye vasıflandırdığı, Hz. Mevlânâ'nın türbesini barındıran ve diğer dergâhların da kendisine bağlı olduğu Âsitâne-i Pîr, Makâm-ı Pîr, Huzûr-ı Pîr olan Konya ile birlikte Mevlevîliğin önemli merkezlerinden olan farklı coğrafyalardaki İstanbul (Galata, Beşiktaş, Bahariye, Üsküdar, Kasımpaşa, Yenikapı), Afyonkarahisar,

Mevleviname_2b.indd 17 12.07.2015 15:24:02

Bursa, Eskişehir, Gelibolu, Halep, Kahire, Ankara, Antep, Bağdat, Diyarbakır, Edirne, Hama, Hanya, İzmir, Karaman, Kırım (Karasu-Pazar, Bahçesaray), Kırşehir, Kilis, Kudüs, Larnaka, Lefkoşe, Remle, Saraybosna, Selanik, Şam, Tokat, Trablusşam ve Üsküp'te faaliyet gösteren Mevlevîhanelerden bahsedilmektedir. Her şeyin en ince ayrıntılarına kadar tespit edilip kaidelere bağlandığı, hiç kimsenin bu kaidelerin dışına çıkmasına müsaade edilmediği, daima Hz. Mevlânâ'nın feyizli nazarı ve murakabesinin hissedildiği bu mekânlar hakkında ilginç ayrıntılar sunulmaktadır.

"Sebbeha lillâhi mâ fissemâvâti vemâ fil-arz." (Arzda ve semâda olanların hepsi Allah'ı tesbih etmektedir.) (Haşr, 59/1) sırrının mefhumunca arzda ve semâdaki mevcudata Hakk'ı zikrettiren kudrete baş kesercesine, arzdan başlayıp semâlara yükselen semâ Mevlevîlerin zikridir. Aşk ve gönüller sultanı Hz. Mevlânâ'nın: *"Semâ, gönüller alan Sevgili'yle buluşmak içindir. Yüzlerini kıbleye dönmüş kişiler bu dünyada da semâdadır, o dünyada da."* şeklinde vasıflandırdığı; aklî, imanî ve estetik özellikleri itibariyle akl-ı selîme, kalb-i selîme ve zevk-i selîme hitap eden 'Semâ' üzerinde özellikle durulmakta; mekânı, icrâsı ve usûlleri hakkında farklı tecrübelere istinaden bilgi verilmektedir.

Paul Lucas, Charles Eliot,Clément Huart, Alex Russell, Alphonse de Lamartine, Demetrius Cantemir, Francis Schroeder, Albert Smith, Joseph von Hammer gibi bir kısmının isimlerine aşina olduğumuz, büyük bir kısmını pek tanımadığımız, bir kısmı da meçhul olan yüzlerce Batılı seyyahın farklı, renkli ve ilginç müşahedeleri, Hz. Mevlânâ'nın: *"Yetmiş iki millet kendi sırrını bizden dinler. Biz, bir perde ile yüzlerce ses çıkaran bir ney gibiyiz."* sözünün hikmetli sırrını ifşaya devam etmektedir.

'Mevlânâ ve Mevlevîlik Bilgisi', 'Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik' ve 'Çeviri Metinler' başlıklı üç ana bölümden meydana gelen eserin nasıl bir emek ve gayret mahsulü olduğunu anlamak için en sonda yer alan 'Bibliyografya', 'Tercümelerde Yararlanılan Sözlükler' ve 'Dizin' başlıkları altında verilen bilgilere bakmak yeterlidir.

Her safhası hakkında bilgi aldığım, takip ve teşvik ettiğim bu titiz, sabırlı ve uzun soluklu çalışmaya 'Mevlânâ ve Mevlevîlik Bilgisi' bölümüyle kıymetli bir katkı sağlayan sayın Dr. N. Fazıl Duru'ya teşekkür ediyorum. Mevlevîlik konusundaki birikim ve tecrübeleriyle çalışmaya yön veren sayın Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu'ya şükranlarıma sunuyorum.

Dr. Rıza Duru'ya Mevlevîlik ve Mevlevîhanelere 'yabancı gözüyle' bakış imkânı sağlayan, alana bir başka açıdan dikkat çeken ve yeni çalışmalara öncülük edecek olan bu kıymetli eser sebebiyle teşekkür ediyorum. Önsöz'ünün son bölümündeki niyazına şair Remzî'nin:

Çillesi bin bir gün olduysa rızâdır maksadı / Eyler emrâz-ı kulûbu gel tedâvî Mevlevî

(Çilenin bin bir gün olmasında maksat Hakk'ın rızasını kazanmaktır. Gel, zira Mevlevîlik, bu yolla kalplerdeki hastalıkları tedavi eder.) beytiyle iştirak ediyorum.

İlk baskısını 2012 yılında Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkılarıyla gerçekleştirdiğimiz Mevlevîname, Mevlevîlik çevreleri, araştırmacılar ve ilgililer tarafından büyük bir alâka ve takdirle karşılanmıştır. Bu memnuniyet verici geri dönüşler, eserin yeni baskısının yapılması lüzumunu hissettirmiştir. Takdirlerinize sunduğumuz ikinci baskı, satışına da imkân verecek şekilde, Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM'in katkılarıyla yapılmıştır. Her iki kuruma da destekleri sebebiyle şükranlarımızı arz ediyoruz.

Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü olarak, Mevlevîlik kültürü ile alâkalı böyle nitelikli ve hacimli bir çalışmayı yeniden dikkatlerinize sunmaktan büyük memnuniyet duymaktayız.

Hayırlar fethola…

Dr. Mustafa ÇIPAN
Konya Kültür ve Turizm Müdürü

İKİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

Bu kitap, Mevlevîliğin Batılı malzemeden derlenmiş, âdâb ve erkândan şahsiyete, kıyafetten mimarîye kadar sahalara yayılan bir tarihi olmaktan başka, Mevlevîliğe dair kimi bilinmeyenleri de ortaya koyuyor. Saka Mevlevîler ve bu olgunun Mevlevîlikteki saka kavramıyla ilişkisi, sikkenin yeniçeri üsküfüyle ilişkisi, Konya Mevlânâ Dergâhı'nın kubbesinin bazı devirlerde mavi çinilerle kaplı olduğu, Galata ve Halep gibi bazı Mevlevîhanelerin eski yapılarının nasıl olduğu, Sultan Divânî'nin demir ayakkabılarının şifa maksatlı kullanılışı, Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'ndeki türbelerin eskiden çift sıra hâlinde bulunduğu ve bugün arka sıranın bulunmadığı; avlu veya çadır gibi mahallerde sema edilebildiği, sema kıyafetinin her renk olabileceği, mutrib heyetinde serpent gibi alışılmadık çalgıların yer alabildiği, ayinde el çırpmalarının musikiye refakat edebildiği, eski devirlerde Mevlevî erkânının nasıl olduğu, sema meydanında sema esnasında kedilerin dolaşabildiği, Abdülvahid Çelebi'nin evindeki ayin-i cemin tarifi, Atina'daki Rüzgârlar Tapınağı'nın Mevlevîhane olarak kullanılmadığı, Filistin Remle'deki gibi hiç bilinmeyen veya muvakkat kullanılan Mevlevîhanelerin malûmatı bunlara sadece bazı ilginç örneklerdir.

Bu kitapta resimler de tarih malzemesi olarak kullanılıyor. İkinci bölümde, metinlerdeki malûmat resimlerle mukayese edilerek ilgi çekici sonuçlara ulaşılıyor. Galata Mevlevîhanesi'nin sekizgen şekilli eski yapısı ilk kez bu kitapta yer alıyor. Mesnevî kürsüsü, saka Mevlevîler, padişaha kılıç kuşandıran çelebi resimleri yine ilklere sadece bazı örneklerdir. Mevlevîliğe dair çok sayıda resim birkaç asır sonra olarak yeniden bu kitapta gün ışığına çıkmış oluyor.

İkinci baskıda kapak dışında önemli bir değişiklik bulunmuyor. Gözden kaçmış bulunan düzeltmeler yapıldı ve ilk baskıdaki "okumayı kolaylaştırıcı" noktalama işareti kullanımı yerine, bu baskıda, "anlamı karıştırmayacak asgarî noktalama işareti" kullanımı tercih edildi.

İlk baskının ardından kitaba alâka gösterip tebrik ve takdirlerini ileten Mevlevîlik muhibbânına, sanat ve bilim dünyasının kıymetli mensuplarına teşekkürlerimi sunar, neticeyi Şems ve Mevlânâ hazeratının himmeti bilip Galib Dede'nin söylediğiyle yetinirim:

Efendimsin cihandâ i'tibârım varsa sendendir
Miyân-ı âşıkandâ iştihârım varsa sendendir

Rıza DURU

Bu kitabın hazırlanması sırasında,
31 Temmuz 2008'de, bir yıl süren ağır bir hastalığın ardından
68 yaşında bekâ yurduna göçen annemin hatırasına...

BİRİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

Mevlevîler, Türkiye'ye dair seyahat intibalarının yüzyıllar boyunca değişmez aktörleri arasındaydılar. Bu müddette, "Dönen Dervişler" hemen her seyahatnamenin fihristinde, adeta bir kural gibi, değişmez başlıklardandı; yazılı beyanın kifayet etmediği düşünüldüğünde onların gravür, resim ve fotoğrafları en alâka çekici unsurlar olarak bu eserlerde yer aldılar.

Macaristan'dan Türkistan'a, Kırım'dan Arabistan'a kadar bütün Osmanlı coğrafyasına yayılmış Mevlevîhaneler kapılarını, daima misafirperverce Batılı seyyahlara açtılar. Sadece kapılarını açmakla kalmayıp sofralarına, gönüllerine de buyur ederek onlara oldukları gibi göründüler. Misafirlerine dervişliğin Mevlevî yorumunu samimiyetle sunmakla onların zihinlerine, kimi zaman da gönüllerine umumiyetle müspet manada silinmez izler nakşettiler. Belki bu yüzden "derviş" lafzıyla kastedilen ve akla gelenler ilk önce hep Mevlevîler oldular. Hele de seyyah, dervişin hususî adını belirtmeyip, yalnızca "derviş" dediğinde hemen her zaman Mevlevîlerden bahsetmiş oluyordu. Yine bu yüzden Larousse, resimli ansiklopedisinde yer alan "*Derviche*" maddesini bir semazenle resimlendirmişti.

Derviche Tourneur,
[Dönen Derviş],
[*Derviche*, Nouveau Larousse
Illustré Dictionnaire
Universel Encyclopédique,
Editör: Claude Augé,
7 C., C. III, s. 645,
Paris: Larousse, 1898].

Seyahatnameler, bunlar arasında da Batılı seyahatnameleri üzerine ilmî olan veya olmayan çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bunlar arasında tercümeler, derlemeler, değerlendirmeler vs. vardır. Seyahatnamelerle Mevlevîlik arasında bağ kuran çalışmalara gelince, kitap hacminde bir çalışmaya tesadüf edemediğimiz gibi, mevcut ilmî olan veya olmayan makaleler de bir elin parmağını geçmeyen sayıdadır. Bu mevcut çalışmalarda belli bir sistematiğin takip edildiğinden söz etmek de zordur; bunlar, daha çok, erişilebilen ve genellikle de Türkçeye tercüme edilmiş olanlarla sınırlı kaynakların boca edildiği, afakî ve erken genellemelerin yer bulduğu, metin ve resimlerin kaynak bilgilerinin ya özensizce verildiği ya da hiç verilmeden miri malı gibi kullanıldığı, doğruluğu yeterince tahkik edilmemiş metin ve resimlerin de yer alabildiği yayınlardır. Mevcut yayınlarda bulunan noksanlık veya yanlışlıklar; Batılı seyahatnameleri ve Mevlevîliği mezceden öylesi bir çalışmanın elzem kıldığı, Batı dillerine, bu dillerde yazılmış metinleri en azından sözlükle okuyabilecek kadar vukufiyeti bulunmak; Mevlevîlik tarihine, adab ve erkânına aşina olmak gibi bazı temel gereklilik ve yeterliliklerin noksanlığından ya da belki de sadece aceleye getirilmiş olmalarındandır.

Mevlevîlik tarihinin yazı ve resme dayanan ilk elden Batılı kaynaklarını derli toplu bir araya getirmeyi ve bu kaynakları sistematik bir değerlendirmeye tabi tutmayı amaçlayan eserimin ortaya çıkmasında en büyük pay Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Necip Fazıl Duru'ya aittir. *Digital* veyahut *numérique* [sayısal] kütüphanelere ve Batı dillerine ilgimi bilen hocamız, hazırlayacağı bir makale için[1] 2006 yılında görüşlerime başvurdu. Mevlevîlik ve Mevlevîhanelerden söz eden Batılı seyahatnamelerinden, Türk diline çevirilmiş olanlar dışındakiler hakkında genel bir görüştü bu. Birkaç aylık bir araştırma bu sahanın hâlâ çokça bakir olduğunu ortaya koymuştu. Mevlevîler ve Mevlevîhanelerin intibalarının yer aldığı yüzlerce seyahatname sayısal kütüphanelerin raflarında erişilmeyi bekliyordu.

Fazlasıyla alâka çekici bulduğum bu sahada çalışmaya karar verdim. İlk olarak bir bibliyografyanın ortaya konulması gerekiyordu, bu maksatla iki yıla yakın süren bir araştırma gerçekleştirdim. Bir yandan da, bu araştırma müddetinde eriştiğim eserlerin Mevlevîlikle ilgili kısımlarını Türkçeye tercüme etme faaliyetini sürdürdüm. İlk mahsul olarak 2008 yılı içerisinde 300'den fazla seyahatnameyi içeren bir bibliyografyayı yayınladım[2]. Bundan sonraki aşama bu seyahatnamelerin Mevlevîlikle ilgili kısımlarının tercümelerinin tamamlanması ve oluşan malzemenin metotlu bir değerlendirmeye tabi tutulmasıydı. Bu arada, bibliyografyayı gittikçe genişleten araştırmalar tercüme faaliyeti müddetinde de devam etti. 2011 yılı Şubat ayı başında araştırmamın bir yan verimi olarak bir makale daha yayınladım[3].

Sayısal kütüphanelerden söz açmışken, günümüz bilgi teknolojilerinin sosyal bilimler araştırıcılarına sağladığı kolaylıklara değinmeliyim. Eğer matbu bir eserin günümüzden geriye yetmiş yıl olarak belirlenen telif hakkı sona ermişse ve *digital copy* [sayısal nüsha]sı oluşturularak *online* erişime açılmışsa dileyen araştırmacı o eseri elde etmiş demektir. Bu elde ediş; çalıştığı kurumdan izin almak, araştırmaları için gereken malî kaynağı tedarik etmek, seyahat etmek gibi kitaba erişmeden evvelki güçlükler olmaksızındır. Sayısal kütüphanelerin araştırmacı bakımından üç handikapı vardır:

1 DURU, Necip Fazıl, *Batılı Seyyahların Gözüyle Dönen Dervişler*, **Hece Aylık Edebiyat Dergisi**, Sayı: 130, Ekim 2007, s. 118-146, Ankara.

2 DURU, Rıza, *Mevlevîlik ve Mevlevîhanelerden Söz Eden Batılı Seyahatnameleri Bibliyografyası*, **Mevlânâ Araştırmaları-2**, Editör: Adnan Karaismailoğlu, s. 183-210, Ankara: Akçağ, 2008.

3 DURU, Rıza, "*Agnes Dick Ramsay'nin Seyahatnamesinde Afyonkarahisar Mevlevîhanesi ve Mevlevîler*", (06 Şubat 2011), http://akademik.semazen.net/article_detail.php?id=644.

Genellikle el yazmalarına erişememek, telif hakkı olan eserlerin erişime kapalı olması ve bütün kütüphaneler henüz sayısallaşmadığı gibi, bu hizmeti verenlerinin de bütün içeriklerini henüz sayısallaştırmamış bulunmalarıdır.

Matbaa tekniklerinin Avrupa'da yaygınlaştığı on beşinci yüzyılın ortaları Mevlevîliğin de Osmanlı Türk hakimiyetindeki yerlerde yayılmaya başladığı devirlerdir. Bu devirden itibaren hem Mevlevîhanelerin üç kıtaya yayılması, hem de seyahat ve kitap basım imkânlarının giderek artmasıyla Mevlevîlik intibalarının da içinde yer aldığı Batılı seyahatnameleri çoğalmıştır. Bu gerçeklik, bir yanıyla da, beni matbu eserler üzerinde çalışmanın Mevlevîliğin Batılı seyahatnamelerinde izlenmesi ve hakkında kanaat oluşturulmasında yeterli olacağı yargısına götürdü. Tabiîdir ki daha erken devirler için de konumuzla ilgili kayıtlar mevcut olabileceği gibi, matbu eserlerin tamamına erişebildiğimi de iddia edemem. Ancak, Mevlevîler ve Mevlevîlikten söz eden Batılı seyahatnamelerinin genel bir değerlendirme yapmaya, hatta genellemeye izin verecek ölçüde, oldukça önemli bir kısmına eriştim, 500'den fazlasının Mevlevîlikle ilgili kısımlarını dilimize kazandırdım ve onları değerlendirmeye çalıştım.

Evvelce Türk diline tercüme edilmiş bulunan sınırlı sayıdaki seyahatnameleri, bu eski tercümeleri hiçbir şekilde dikkate almadan yeniden tercüme ettim, zira bazı eski tercümelerde karşılaştığım metin eksiklik ve ilâveleri ile yetersizlikleri beni bu yola sevk etti.

Çalışmama sınırlama koymam icap etti. Bu sınırlamanın katmanları; Batılı seyyah müellifler, onların seyahat intibalarının beyanları veya nakillerini içeren eserleri ve bu eserlerin de Mevlevîlikle ilgili kısımlarıdır. Sınırını çizdiğim bu alan hem eserlere hem de onların dilleri ve alfabelerine nüfuz edebilme bakımından benim için aynı zamanda bir zorunluluktu da.

"Batılı" ibaresi ile anlatmak istediğim Hint-Avrupa dil ailesinden bir dille ve Latin alfabesiyle yazan Hristiyan müelliflerdir. Bu anlamda "Batılı" ibaresi öznel bir bağlamda kullanılmıştır ve dillere nüfuz etmekle ilgili bir zorunluluktan dolayıdır. Bu zorunluluklar çalışmanın hacminin ve tamamlanma süresinin makul olmasını da sağlamıştır. Elan Batılı saydığımız Yunan, Bulgar, Sırp gibi unsurlardan müellifler daha yüz yıl öncesine kadar teba sayıldıklarından ve bazısının alfabe ve dillerine nüfuz edemediğimden; Macar ve Finlerle, Rus müellifler yine son sebepten kapsam dışında tutulmuşlardır.

Her ne kadar kitabımın alt başlığında "seyahatname" ibaresini kullanmışsam da, burada kastettiğim, daha genel anlamda olarak, müşahedeye dayanan intibaların beyanı veya naklidir. Bu yüzden, edebî bir tür olan seyahatname dışında, bu türden beyanları bünyesinde barındıran seyahat notları, mektuplar, hatıratlar ve kimi tetkikler de bu kitabın kaynakları arasında yer almıştır. Yine "seyyah" ibaresi de ilk elden müşahedesini kaleme alan yazar, şair gibi her türden müellifler ve bunları resmeden ressam, hakkâk, fotoğrafçı gibi sanatkârları içerecek şekilde kullanılmıştır. Ayrıca, Batı dünyasında Mevlevî dervişlerinin semalarını estetik, müzikal, mitolojik, folklorik, fizyolojik, nörolojik, spiritualistik, hatta psikiyatrik bakış açısından eleştiren çok sayıda yazı yayınlanmışsa da, bizzat müşahedeye dayanan mahsuller olmadıklarından bu kitapta yer almamışlardır.

Seyyahlar Mevlevîliğin aslî terminolojisini kendi dillerinde okunduğunda aslî söylenişin sesini verecek, çok farklı yazım şekilleriyle yazmışlardır. Derviş, İslam, Müslüman, Kur'an gibi umuma şamil kelimeler ve anlaşılmasında zorluk bulunmayan Mekke, Pera gibi yer adları dışında kalan özgün yazımlar ve özel isimler, orijinal yazımı göstermek amacıyla italik yazı karakteriyle gösterilmiştir. Orijinal yazımların korunmasındaki amaç, bir ortografya meydana getirerek araştırmacılara anahtar kelimeler temin etmektir.

Asıl metinlerde yer alan yazımlardan dilimize de geçmiş bulunanlar kimi zaman kendi dillerindeki kaidelerle okunduğundaki halleriyle, kimi zaman da öyle okunmasa bile Türkçe'de söylendiği biçimiyle verilmiştir. İstanbul yerine kullanılmış olan *Constantinopolis* veya muadili ifadeler tercümelerde İstanbul olarak yazılmıştır. Şeyh ibaresi aynıyla yazıldığında italik gösterilmiş, muadili olarak kullanılan rahip karşılığı kelimelerde ise önce aslî karşılığı yazılıp, devamla düz yazımla şeyh olarak gösterilmiştir.

Doğru yazımı veya okunuşu göstermek veyahut izahatta bulunmak maksadıyla köşeli ayraç kullanılmıştır. İzahlar fazla olduğundan her defasında 'çevirenin notu" ibaresini kullanmak istemedim, bu yüzden, metinlerde yer alan bütün köşeli ayraç izahlarının bana ait olduğu bilinmelidir. Köşeli ayracın izah maksatlı kullanılanlarında, verilen izah genellikle metnin kalanında orijinal ifadenin yerini tutmuştur. Mesela "*superieur*" kelimesinin karşılığı köşeli ayraç içinde "manastır başrahibi; şeyh" olarak verildikten sonra, metnin kalanında şeyh olarak geçirilmeye devam edilmiştir. Metinlerden kısmen yararlanacaklar olabileceği için, aynı izahın farklı müelliflerin beyanlarında tekrarlanılmasından kaçınılmamıştır. Köşeli ayraç, aynı zamanda, kapalı kalan hususlarda tafsilat vermek amacıyla da kullanılmıştır.

Metin aralarında yer alıp da, konumuzla ilgisi bulunmayan kısımlar tercüme edilmemiş, üç nokta bırakılarak geçilmiştir.

Kısım başlıklarının belirlenmesinde orijinal metinlerde yer alan içindekiler kısmındaki ve sayfa üstlerindeki başlıklar da dikkate alınmıştır.

Metinler tercüme edilirken müşahede veya malûmat hatasından doğmuş bulunan müellif hatalarında düzeltmeye yönelik bir girişimde genellikle bulunulmamıştır; nadir olarak yapılmış bu tür düzeltmeler köşeli ayraç içinde ifade edilmiştir. Seyyahların tanımlama için kullandıkları ifadeler, Türkçe'deki karşılıkları ne ise o şekilde konulmuştur.

Tercüme metinlerin sıralamasında seyahat tarihleri dikkate alınmıştır. İlgili müşahedenin gerçekleştiği tarih metnin baş tarafında belirtilmiştir. Eğer bu tarih tarafımdan tespit edilmişse köşeli ayraç içinde olarak verilmiştir. Metinden veya metnin bağlamından tespit ettiğim tarihlerden kesin olduğunu düşündüklerim, sürekli takvimden günü de bulunarak yazılmış, kesin olmayan tarihler sadece ay, yıl, mevsim veya bir tarih aralığı olarak belirtilmiştir.

Tercümelerde asıl metne ilâvede bulunmadım ve ondan atlamalar yapmadım. Asıl metnin yazıldığı devrin ortalama Türkçe'sine yaklaşmaya, en azından günümüz Türkçe'sinin biraz öncesine gitmeye çalıştım. Türkçe'de herhangi bir karşılığı olan kelimenin tercümesinde muhakkak bu karşılıkları kullandım, Batı dillerinde bulunan bir kelimeyi okunduğu şekliyle yazmayı tercüme saymadım. Mesela; *exercise* için; egzersiz değil de tatbik, talim veya idman karşılıklarını

kullandım. Karşılığını bulamadığım, ancak anlaşılmasında da güçlük bulunmayan kelimeleri okundukları gibi bıraktım. Metinlerin üslûp ve tarzlarını yansıtabilmek amacıyla uzun cümleleri muhafaza ettim; ancak asıllarındaki fikir ve gözlemleri de eksiksiz aktarabildiğimi düşünüyorum. Asıl metinlerin, kelimeleri gibi, cümle zamanı uyumsuzluklarını da aynıyla korudum. Bu yüzden metinler okunurken tercüme olduklarının hissedilmesi beklenebilir. Daha sonraki araştırmalar için bir kaynak derleme olmasını da arzu ettiğim bu çalışmadaki tercümelerin 'metne sadık' olmalarını bilhassa hedeflediğimi belirtmek isterim. Metne sadakat tercümede her kelimenin tam karşılığını vermekle olabilirdi.

Seyyah tariflerini terminolojiye veya alışılmış söyleyişe uydurmaya zorlayıcı bir tercüme anlayışına hiçbir zaman sıcak bakmadığım gibi, bu eserde de bu yola meyyal olmadım. Aslî (orijinal) oluşa darbe vuran o tavır; müşahedeyi çarpıtır ve tekdüzeleştirir, her müellife aynı gözlüğü taktırır; onları aynı lügat, terminoloji, kalem mahareti ve tahsil ve kültür seviyesi ile donatır. Bu mümkün müdür?

Bilhassa İngilizce metinlerde semazenleri tarif eden kelimelerin sayısı fazlacadır. Seyyahlar bu farklı kelimelerle semadaki dönme hareketinin farklı yanlarını öne çıkarmış oluyorlardı. Bunlar her birinin sonuna '*dervishes* -dervişler-' ibaresi konulmak suretiyle *circling, dancing, revolving, spinning, turning, twirling, twisting, waltzing, whirling* kelimeleridir. *Circling* çember çizerek, dairevî olarak dönen; *revolving* bir eksen etrafında, kapalı bir yörüngede dönen; *spinning* yün eğirgecinde olduğu gibi, eğirilerek dönen -"Eğirilerek dönen dervişler" karşılığındaki eğirilmek fiili, eğirmek ('yün eğirmek' gibi) fiilinin edilgeni ('eğirilen yün' gibi) olarak kullanılmıştır. Eğrilmek fiilini kullanamazdım, zira yamulmak manası doğmuş olurdu-; *twirling* büklümlenerek dönen; *twisting* burularak, sarılarak dönen; *whirling* hızla, fırıl fırıl dönen manalarındadır. Her ne kadar yakın manalar içerseler de, her biri semadaki dönme hareketinin farklı bir yanını öne çıkaran bu kelimeleri "sema eden" gibi tek bir karşılıkla dilimize tercüme edemezdim. Zira kimi metinlerde, hatta aynı cümle içinde birden fazla farklı tanım yer alabilmekteydi. Aksi takdirde, mesela, "Bir raks değildir o, sadece dönme veya hızla dönmedir" diye tercüme ettiğim "*Dancing is not, but merely turning or whirling*" cümlesini, "Bir raks değildir o, sadece sema etme veya sema etmedir" gibi tuhaf bir tercümeyle vermem gerekirdi. Bilhassa metne yakın devirlerin sözlüklerine müracaatla bu nüansları korumaya çalıştım. Yine bu kelimelerden, dilimize birden fazla karşılıkla tercüme edilebilecek *twirling, twisting, whirling* gibi kelimelerin karşılıklarında farklı metinlerde bazen bir karşılığı, bazen de öteki karşılıkları kullanmak suretiyle dilin bütün imkanlarını göstermek istedim. Benzer mahiyette olmak üzere, aynı kelime için farklı karşılıklar kullanmış olmam metin birliğinin bulunmayışı olarak algılanmamalıdır. Nüansları dilimizde ifade edebilmek için kullanmak zorunda kaldığım "raks eden dervişler", "dönen dervişler", "hızla dönen dervişler", vs. gibi tüm karşılıklar sema eden dervişler yani Mevlevî dervişleri; "feryat eden dervişler"in karşılığı ise sesli zikreden, yakaran dervişler yani Rıfaî dervişleri olarak anlaşılmalı ve kabul edilmelidir.

Tercüme ve telif metinlerde umumiyetle Türk Dil Kurumu'nun 1996 baskısı İmlâ Kılavuzu'nu esas aldım. Zikretmek manasındaki tesbih kelimesinde ve hamd, hakîm, pest, üstad, vecd gibi bazı kelimelerde Kılavuz'a uymadım. Gereğinde; âbit, etba, hâzırun, mutribân gibi, Kılavuz'da yer almayan kelimeler de kullandım.

Müelliflerin kısa biyografilerini, resimlerini bulabildiğim kadarıyla vermeye çalıştım. İzafiyet teorisinin gözlenenin gözleyenden bağımsız olamayacağı çıkarımı da göz önüne alınırsa, hele de insana dair olguları gözlemlemeye çabalayan seyyahların kim oldukları ne görüp ne yazdıklarıyla doğrudan bağlantılı olabilir.

Resimleri kullanırken esas tasvirle onun başka versiyon ve pozlama gibi benzerlerine bir arada yer vermeye çalıştım, böylece mukayeseye imkan vermek istedim.

Seyyahların çoğunun Mevlevîliği tanımadıkları ve onun terminolojisine vâkıf olmadıkları, gördüklerini kendi malûmat ve lügatlerinin müsaadesi ölçüsünde dile getirebildikleri bir gerçektir. Dolayısıyla, onların, müspet olanları yanında, terminolojiye uymayan, hatalı, bazen alaycı, hatta aşağılama sayılabilecek tespit ve tarifleri bizi şaşırtmamalıdır. Okuyucular bu metinleri tenkit süzgecinden geçirerek değerlendirmeli, Mevlevîliği bu metinlerden değil de, kitabımızın ilk bölümü gibi, asıl kaynaklara dayanan araştırmalardan öğrenmelidirler.

Mevlânâ ve Mevlevîlik hakkında aslî kaynaklara dayanan klasikleşmiş ilmî malûmat sayın Dr. Necip Fazıl DURU tarafından hulâsa edilip değerlendirilerek, genel okuyucunun istifadesine sunulmak üzere kitabın ilk bölümüne konulmuştur. Böylece hem hatalı müşahedelerden öğrenmenin önüne geçilmiş, hem de yerli kaynaklarla Batılı kaynaklarının mukayesesine imkân verilmiştir. Bu çok kıymetli ilmî derleme ve değerlendirme için kendisine müteşekkirim.

Çalışmam esnasında zaman zaman kanaatlerine müracaat ettiğim sayın Prof. Dr. Adnan KARAİSMAİLOĞLU'nun yardım ve yol göstericiliği için teşekkür ediyorum.

Konya İl Kültür ve Turizm Müdürü olarak da, kültürümüzü bilhassa da Mevlevîlik kültürünü canlandırıcı övgüye lâyık hizmetlerine devam eden sayın Dr. Mustafa ÇIPAN bu eserin hazırlık sürecinde teşviklerini, tamamlandıktan sonra da yayımlanarak ilim âlemine kazandırılabilmesi yolunda desteklerini esirgememiştir, kendisine şükranlarımı sunarım.

2006 yılının güz sonlarında hazırlamaya başladığım bu geniş kapsamdaki araştırma, altı yıla yakın bir zaman, hemen hemen her gün çalışarak ve fazlaca mesai ve gayret sarf ederek tamamlanabildi. Mevlevîlikte çile hizmetledir ve bin bir gün yani iki sene dokuz ay sürer. Bir çeşit Mevlevîlik hizmeti sayılabilecek bu çalışmamın, bu veçhile, çileye sayılmasını, beni çilenin manevî neticelerine eriştirmesini ve rıza ehlinden kılınmama vesile olmasını dilerim.

Rıza DURU

Mevleviname_2b.indd 22 12.07.2015 15:24:02

Bölüm: 1
Mevlânâ ve Mevlevîlik Bilgisi

Necip Fazıl Duru

Mevleviname_2b.indd 1 12.07.2015 15:24:03

MEVLÂNÂ VE MEVLEVÎLİK BİLGİSİ

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

Mevlânâ'nın Doğumu, Adı ve Lakapları

Mevlânâ, Belh şehrinde 6 Rebiülevvel 604/30 Eylül 1207 tarihinde doğmuştur. Adı tezkire sahiplerinin ortak görüşüne göre Muhammed; lakabı Celâleddîn'dir. Efendimiz anlamındaki Mevlânâ lakabı ise, Mevlânâ Celâleddîn ile birlikte hususîlik kazanmıştır. Hudâvendigar, Hünkâr, Mevlevî, Şeyh, Molla-yı Rûmî, Rûmî ve Hazret-i Pir lakap ve unvanları da Mevlânâ için kullanılmıştır. Kutupların, müridlerine karşı zahidî, zahirî, batınî hükûmet ve saltanatları mevcut olduğu hakkında bütün sufilerin müşterek bir inancı vardır. Nitekim bu düşünce dolayısıyla Moğol devresinden sonra bazı kutuplar, adlarının başına yahut sonuna şah lafzını ilâve etmişlerdir. Hünkâr kelimesi, Mevlâ kelimesi ile aynı manada olup, Farsça hudâvendgar sözünün Türkçe şeklidir. Eflâkî'ye göre, hudâvendigar unvanı, Mevlânâ Celâleddîn'e babası tarafından verilmiştir. Şemseddîn Sâmi, lügatinde hünkâr unvanının, sultan ve hükümdar manalarından başka, pir hünkâr veya molla hünkâr terkiplerinde olduğu gibi, bazı velilere verildiğini kaydeder. Böyle bir unvanın temelini teşkil eden fikir, ihtimal velinin vazife veya bir mansıp kabul ettiği takdirde, dünyayı idare edebileceği fikri ile ilgilidir. Mevlânâ için Hudâvendigar, Hünkâr lakaplarının kullanılışında bu anlayışın tesiri olmalıdır.

Mevlânâ'nın doğduğu ev.

Doğduğu şehre nispetle Belhî, çocukluk dönemi hariç olmak üzere bütün hayatını Diyar-ı Rum'da geçirdiği ve bu bölgedeki Konya'yı vatan edindiği için Rûmî ve Konevî sıfatları da kullanılmıştır. Batı'da daha ziyade Rûmî lakabı tercih edilmektedir.

Belh'ten Hicret

Mevlânâ çocukluk veya ilk gençlik yıllarında iken babası Bahâeddîn Veled, Belh'ten ayrılmayı gerekli gördü. Bahâeddîn Veled'in bu şehirden ayrılış gerekçeleri açık olarak kaynaklara yansımamıştır. Baha Veled'in göç nedeni, bazı rivayetlere göre Harizmşah'ın kıskançlığı ve suizannı, diğer bazı rivayetlere göre ise Moğol tehdidinden çekinmesi veya bu tehditten haberdar olması veya Bahâeddîn Veled'in çağdaşı Felsefeci Fahr-i Razî (ö. 606/1210) ile münakaşa ettiği, bu sebeple Razî'nin onu sultanın gözünden düşürmek için hususî bir çaba sarfettiği ve sonunda onu şehri terke mecbur bıraktığıdır.

Bahâeddîn Veled'in Belh'ten hangi tarihte ayrıldığı henüz tam manasıyla aydınlığa kavuşturulamamış bir konudur. Gölpınarlı, Bahâeddîn'in Konya'ya 1228 veya 1229 tarihinde geldiği fikrindedir. Hac niyetiyle hareket eden kafile, Nişabur ve Bağdat'a uğrayarak Hicaz'da hac vazifelerini ifa ettikten sonra Şam üzerinden Anadolu'ya intikal eder. Bahâeddîn Veled'in Feridüddîn-i Attâr ile görüşmesi, Attâr'ın *Esrar-name* adlı eserini Mevlânâ'ya hediye etmesi Nişabur'da gerçekleşir. Eflâkî'ye göre aile, Şam'dan Malatya'ya, sonra Erzincan'a, buradan dört yıl kaldıkları yakındaki Erzincan Akşehir'ine ve daha sonra yedi yıl veya daha fazla ikamet ettikleri Larende (Karaman)'ye vardı.

Varılan Şehir: Konya

Bahâeddîn Veled-i Buzurg ailesiyle birlikte Sultan Alaaddîn'in ısrarlı davetleri üzerine, Karaman'dan Selçuklu Devleti'nin başkenti Konya'ya yerleşti.

Ailenin reisi Konya'ya varıştan iki yıl sonra vefat etti. Bu sırada oğlu Mevlânâ 24 yaşına ulaşmıştı. Her yönüyle babasının halifesi, takipçisi olan Mevlânâ, genç yaşına rağmen babasının yerini aldı.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Hind-Türk Okulu, 18. yy.

Mevlânâ, bilgide ve ruh terbiyesinde yol alma arzusundaydı. Bir yıl sonra Konya'ya gelen babasının müridlerinden Seyyid-i Sırdân (*sır bilen*) lakaplı Şeyh Burhaneddîn-i Muhakkik-i Tirmizî ona bu yönde rehberlik etti. Ondan, bir yandan babasının iç dünyasını dinlerken ve yine babasının *Maarif*'ini okurken, diğer yandan onun tavsiyesiyle tahsil için bir süre Şam'da ve Halep'te bulundu. Bu bağlılık ve beraberlik Mevlânâ 33 yaşına varıncaya dek dokuz yıl sürdü. Şeyh Burhaneddîn 1240 yılında ikamete başladığı Kayseri'de vefat etti.

Şems-i Tebrizî ile Buluşma

Sultan Veled'in ifadesiyle Mevlânâ, Şems'le tanıştıktan sonra, sırlar ona gün gibi aşikâr oldu; görülmesi mümkün olmayanı gördü; kimseden duyulmayacak şeyleri duydu yani düşüncelerinde, daha sonra da hayatında büyük bir değişimi yaşadı.

Bu değişimin mimarı Şems-i Tebrizî'nin Konya'ya geliş tarihi olan 29 Kasım 1244 gününde Mevlânâ 37 yaşında idi[1].

Şemseddîn Muhammed, Eflâkî'ye göre Melikdadoğlu Ali'nin oğludur. Bazı kaynaklara göre Ebubekr Sele-baf'ın, bazılarına göre Necmeddîn Kübra halifelerinden Baba Kemal'in, bazılarına göre ise Halvetiyye silsilesinden Ebheriyye kolunun mümessili Kutbeddîn Ebher'in halifesi Rükneddîn Secasî'nin dervişidir.

Şems'in anlattıkları ve bilinen tasavvufî görüşlerin daha ötesindeki yorumları, Mevlânâ'yı etkiler. Bir yıldan fazla süren bu yakınlık sebebiyle sevenlerin hoşnutsuzluğu baş gösterir. Kendisinden burhanlar gördükleri, ders aldıkları, bilgi edindikleri, ihsanlar elde ettikleri Mevlânâ'yı ikinci bir kişiyle paylaşmaktan kaçınan muhipleri, onun kendilerinden yüz çevirdiğini düşünürler. Sultan Veled'in *İbtida-name*'sindeki ifadesiyle, "şeyhlerini, ırmağın bir saman çöpünü kapıp sürüklediği gibi sürükleyip, kapmasına" ve kendilerinden ayırmasına tahammül edemeyenler, padişahımız o giderse yalnız bize kalır düşüncesiyle, Şems'e olan husumetlerini somutlaştırdılar ve "*soyu, boyu belli olmayan*" bu şahsı öldürmek düşüncesiyle hançer hazırladılar, yüzüne kılıç çektiler.

Şems, huzurun kaçtığı bu ortamdan uzaklaşmak suretiyle Mevlânâ'ya yardımcı olabileceğini düşünerek 10-11 Mart 1246'da Konya'dan uzaklaştı. Şems'in gidişine sebep olanlar, umduklarına kavuşamadılar hatta ona kastettikleri zamandaki yakınlıkları bile kalmadı. Mevlânâ'dan bağışlanmak dilediler, yalvardılar; tövbeler ettiler. Mevlânâ, yaptıklarından pişman olduklarına kanaat getirdikten sonra oğlu Sultan Veled'i Şems'i geri çağırmak üzere Şam'a yolladı ve Şems'in geri dönüşünü sağladı.

Bu beraberlik de uzun sürmedi; müridlerin küstahlıkları ve hasetleri sebebiyle Şems 1247-48 yılı içinde, Sultan Veled'e: "*Bu sefer öylesine bir gitmek istiyorum ki hiç kimse benim nerede olduğumu bilmeyecek, aramakta herkes acze düşecek, kimse benden bir nişan bile bulamayacak.*" dediği gibi gitti ve bulunmayacak biçimde kayboldu.

Şems'in bu son kayboluşu, sonraları, Mevlânâ'nın müridlerinden bazılarının onu katlettiği, hatta onu Mevlânâ'nın huzurundan alıp öldürdükleri dedikodusunun ortaya çıkmasına sebep oldu. Ancak *İbtida-name*'de bu dedikodunun yer almaması, özellikle de Mevlânâ'nın döneceği ümidini yitirmeden onu aramak maksadıyla birkaç kez Şam'a gitmesi, bu rivayetin kabulünü zorlaştırmaktadır. Şems'in katlinin Mevlânâ'dan gizlendiği düşünülse de, bu durum müritlerin şeyhlerine mutlak itaatiyle bağdaştırılamayacağı gibi, böyle bir cinayet şehrin şer'î hâkimlerinden de gizli kalamayacaktır. Hâsılı, Şems'in gaybubeti, hâlâ tam olarak aydınlığa kavuşturulabilmiş bir mesele değildir.

Şems sonrası Mevlânâ kendisine naib ve halife olarak kuyumcu Şeyh Selahaddîn'i seçti. On yıl süren birliktelikten sonra, 29 Aralık 1258'de Şeyh vefat etti. Mevlânâ ömrünün kalan kısmını *Mesnevî*'nin de yazılmasına vesile olan, Çelebi Hüsameddîn'le sohbette bulunarak geçirdi.

Mevlânâ Celâleddîn, hicrî tarihle 68; miladî tarihle 66 yaşında iken 5 Cumadelahira 672/17 Aralık 1273 günü vefat etti. Halifesi Çelebi Hüsameddîn'in

1 Abdülbâki Gölpınarlı, Mawlana, *Şams-i Tabrizi ile Altmış İki Yaşında Buluştu* (Şarkiyat Mecmuası, S. III, İstanbul, 1959, s. 156-161) adlı makalesinde, Mevlânâ'nın bazı şiirlerinden hareketle Mevlânâ'nın hem doğum tarihinin hem de Şems ile buluştuğu tarihin bilinenden farklı olduğunu söylemektedir: "Şemseddîn Tebrizî Konya'ya 642 cumada'lahiresinin 26. cumartesi sabahı gelmiştir (26/XI/1244). Mevlânâ bu tarihte 62 yaşında olunca, doğum tarihi de h. 580/m. 1182'dir."

vefatı ise, 22 Şaban 683/3 Kasım 1284 günüdür[1].

Eserleri

1. Mesnevî: Mesnevî nazım şekliyle söylendiği için, bu adla anılan Mevlânâ'nın meşhur eseri, Mesnevî ve Mesnevî-i Şerîf'ten başka, daha ziyade şairler tarafından, Kitâb-ı Mesnevî**,** Kitâb-ı Mesnevî-i Ma'nevî, Kitâb-ı Müstetâb, Kitâb-ı Müstetâb-ı Mesnevî, Kitâb-ı Ma'nevî, Mesnevî-i Ma'nevî, Mesnevî-i Ma'nevî-i Molla, Mesnevî-i Mu'teber-i Mevlânâ, Kitâb-ı A'zam-ı Vahdet, Kitâb-ı Aşk, Kitâb-ı Aşk-ı Mevlânâ, Kitâb-ı Mevlânâ adlarıyla da anılmaktadır.

Mesnevî-i Şerîf, altı ciltlik (defter) manzum bir eserdir ve dili Farsçadır[2]. 1259 yılında yazılmasına başlanılan eser fasılalarla 1268 yılında tamamlanır. *Mesnevî*'nin beyit sayısı çeşitli yazmalara göre farklılıklar göstermekte, 25.585 ila 26.810 arasında değişmektedir. Eflâkî'ye göre, 26.600 beyittir. Mevlevî şair Nesib Dede 26.810 beyit olarak hesap etmiştir. En güvenilir kabul edilen Raynold A. Nicholson neşrinde beyit sayısı 25.632'dir.

Eserin ortaya çıkmasına Çelebi Hüsameddîn vesile olmuştur. Hüsameddîn'in *Mesnevî*'nin tertip edilmesini istemesi ve oluşumundaki emeği, *Menâkıbu'l-Ârifîn* başta olmak üzere ilgili eserlerde şu şekilde anlatılır: "*Kitâb-ı Mesnevî'nin nazmına sebep ol idi, çün Çelebi Hüsâmeddîn ashâbın İlâhînâme-i Hakîm Senaî'ye*[3] *ve Mantıku't-tayr-ı Ferîdüddîn-i Attâr'a ve Musîbetnâmesi'ne meyillerin gördi. Hazret-i Mevlânâ'dan der-hâst itdi ki gazeliyyât çok oldı eger şöyle ki İlâhî-nâme-i Senâî ya Mantıku't-tayr tarzında bir manzum kitap kılına, ta dostlar da yâdgâr ola gayet 'inâyetdür. Hazret-i Mevlânâ fi'l-hâl dülbendinden bir kağıd çıkarup Çelebi Hüsâmeddîn'in eline virdi. Ol kağıdın içinde ol Mesnevî'den on sekiz beyit yazılmış 'Bişnev ez ney çün hikâyet mî-koned, Pes suhan kutah bâyed ve's-selâm, lafzına varınca andan sonra Hazret-i Mevlânâ buyurdı: Sizin zamirinüzden bu da'iyye baş urmazdan evvel 'âlem-i gaybdan gönle bu ma'nâ ilkâ olmuş idi ki bu nev' bir kitab nazm oluna. Ve tamâm-ı ihtimâm ile nazm-ı Mesnevî'ye şürû' gösterdiler. Gah gah şöyle olurdı ki gicenin evvelinden tâ fecr tulû' idince Hazret-i Mevlânâ imlâ ider idi ve Çelebi Hüsâmeddîn yazar idi ve ol niviştenin mecmû'ısını bülend-âvâz ile Hazret-i Mevlânâ'ya okurdı. Çün mücelled-i evvel tamam oldu Hüsâmeddîn'in haremi, yani hatunu vefât itdi…*[4]"

Mesnevî, Mevlânâ'nın tasavvufî tecrübeleri elde ederken ortaya çıkan hâllerini anlatan ruhanî bir seyahatnamesidir. Kur'an'ın tefsiri ve Allah âşıklarının kitabı olarak da nitelendirilen *Mesnevî*, Mevlânâ'ya göre hakikate ulaşma ve yakin sırlarını açma hususunda din temellerinin, temellerinin temelidir. Kur'ân'ın özü (*mağzı*) ve yorumudur. Hadislerin sırları bu eserde açıklanmıştır. *Mesnevî*'nin ayrıcalığı ve yüceliği vurgulanmak maksadıyla daha ziyade mağz-ı Kur'ân, âyet-i kübrâ, Kur'ân-ı ma'nevî gibi ıstılahlardan istifade edilmiştir. *Mesnevî*, Mevlânâ'nın da işaret ettiği gibi, ölümünden sonra bir imam, mürşit, yol gösterici olmuş, öyle kabul edilmiştir.

Mesnevî sırlarının anlaşılması güç, müşkül olmasından dolayı, âlimler, mutasavvıflar onun çetin noktalarını açıklamak, karışık yerlerini çözmek için

1 Mevlânâ'nın hayatını, bu konuda en ciddî çalışma olduğunu düşündüğümüz, Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu'nun makalelerinden hulâsa ettik. Adnan Karaismailoğlu, *Mevlânâ'nın Hayatı ve Çevresi, Mevlânâ ve Mevlevîlik*, Karatay Belediyesi Yay., Konya, 2002, s. 21-30; Adnan Karaismailoğlu, *Mevlânâ'nın Hayatı*, Aşk Ocağında Can Olmak, KTB Yay., Ankara, s. 12-25; Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddîn, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1985; Bediüzzaman Fürûzanfer, Mevlânâ Celâleddîn, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, TC Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya, 2005; D. S. Margoliouth, *Molla Hünkâr*, İA, C. VIII, MEB Yay., İstanbul, 1993, s. 409; Abdülhüseyin Zerrinkub, Nasrullah Pürcevadi, Mevlânâ'nın Dünyası, Çev. Ertuğrul Ertekin, Birleşik Yay., Ankara, 2007, s. 9-50; Sultan Veled, İbtida-name, Çev. A. Gölpınarlı, Ankara, 1976.

2 Mesnevî'ye ilâve olarak Mevlânâ'ya nispet edilmiş olan VII. Defter'in Mevlânâ'ya aidiyeti, haklı gerekçelerle, salâhiyet sahibi olanlar tarafından çok kuvvetli delillerle reddedilmiştir. Veled Çelebi İzbudak (ö. 1953) bu cildin Mevlânâ'ya ait olmadığını ispat için el-Seyf el- Kati' fi'r-Redd 'ale'l-Cild es-Sabi' adlı bir risale yazmıştır. Yedinci cildin Mevlânâ'ya ait olamayacağının en kuvvetli delilleri, üslûbunun bayağılığı, bu ciltteki fikirlerin Mevlânâ'nın fikirlerine uymaması, eski kaynaklarda bu ciltten bahsedilmemesi, Mevlânâ'nın altıncı cildin başında bu cildin son cilt olduğunu açıkça söylemesi. Sultan Veled'in kitaba bir bitim yazmasıdır. (Fürûzanfer, age, s. 384-390; Mevlânâ, Mesnevî I, Çev. Veled İzbudak, Notlar: A. Gölpınarlı, MEGSB Yay., İstanbul, 1988, s. C; Abdülbâki Gölpınarlı, *Mesnevî'nin VII. Cildi*, Şarkiyat Mecmuası, S. VI, İstanbul, 1966, s. 11-18)

3 Fürûzanfer, hem Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde hem de Menakıbü'l-Ârifin'de zikredilen İlâhî-name'nin, Senaî'nin başka bir eseri olmadığını belirtir. Çünkü tezkire yazarları Senaî'ye İlâhî-name adında bir eser nispet etmemişlerdir. (Mevlânâ Celâleddîn, Çev. F. N. Uzluk, MEB Yay., İst. 1990, 232. dipnot, s. 145.)

4 Mevlânâ Abdurrahman bin Ahmed el-Câmî, Terceme-i Nefahatü'l-Üns, Tercüme: Lami'î Çelebi, 1289, s. 524; benzer bilgiler, Sahih Ahmed Dede, Mecmûatü't-Tevârîhü'l-Mevlevîyye (Haz. Cem Zorlu, İnsan Yay., İst. 2003, s. 181)'de de yer alır.

gayret göstermişler; gerek manzum, gerek mensur, Arapça, Farsça, Urduca, Türkçe olarak bütün *Mesnevî* defterine yahut onların muhtelif kısımlarına birçok şerhler yazmışlar; *Mesnevî* sözlükleri hazırlamışlardır.

2. Divan-ı Kebir: Bu eser Külliyat, Külliyat-ı Divan-ı Şems yahut Divan-ı Şems olarak da bilinir. Zira Mevlânâ gazellerinden çoğunun sonunda, kendi adı veya mahlası yerine, Şems-i Tebrizî'nin adını (Şemseddîn, Şemsülhak, Şemsülhakayık…) mahlas yerine kullanmıştır. Bu durum, eserin Şems'in olduğu yanılgısına da yol açmıştır. Gazellerin büyük çoğunluğu, hiçbir şekilde bazı tezkire yazarlarının naklettikleri gibi, Şems'in hicranında yazılmış şiirler değildir. Her ne kadar hatırı sayılır bir kısmı Şems Olayı'ndan sonra onun anısına söylenmişse de, büyük çoğunluğu Mevlânâ'nın visal dönemine aittir. Ayrıca gazellerin bir kısmının Şems'in Konya'da bulunduğu dönemde söylendiği anlaşılmaktadır.

Bazı gazellerini de Selahaddîn-i Zerkub ve Çelebi Hüsameddîn adına yazmış olup, bunların toplamı 100'ü geçmemektedir. Hamuş, Hamuşkün ile bunlara benzer sözler, Külliyat'ın matlaında pek seyrek olarak yer alır. Gazellerin sonunda yer alan bin altı yüz elli dokuz rubai ise ayrı bir rubailer divanı olarak kabul edilebilir. Rubailerin büyük çoğunluğunda, Attâr'ın rubailerinin ruh ve hâlinin cilvesini bulmak mümkündür. Bir kısmının sufi sema meclisleri ve bu meclislerdeki heyecan ve coşku hâliyle olan bağlantısı ortadadır.

Eldeki nüshalarda gazellerin beyit sayısı ise seçmeler ve tamamı olmak üzere 5 bin ila 47 bin arasında değişmektedir. Mevlânâ Müzesi'ndeki bir yazmada beyit sayısı 28.530 iken bir diğerinde bu rakam 44. 834'tür.

Mevlânâ'nın kendi işaretine ve Devletşah'ın *Tezkire*'sinde naklettiğine göre bu gazeller, heyecanın, hâlin neticesinden ibaret olup ekseriya kararsızlık hâlinde sermestlik ile söylenmiş, müridleri, dostları onları kaleme almıştır.

3. Mektubat: Mevlânâ'nın muhtelif vesilelerle ve çoğu birisini tavsiye etmek veya birinin derdine derman olmak için, emir, vezir, dost ve akrabalarına yazılmış 147 mensur mektubun toplanmasından meydana gelmiştir. Mektupların dört tanesi Arapça, kalanı Farsça yazılmıştır. Bazı yazmalarda adı *Kitabü't-Terassul li't-Tavassul ile't-Tafazzul*'dur.

Diğer eserlerinde olduğu gibi mektuplarını da konu ile ilgili ayet ve hadislerin yanı sıra Senaî'nin ve kendisinin şiirleriyle süslemek suretiyle mesajını etkili ve okunur kılmıştır.

4. Mecalis-i Seb'a: Mevlânâ'nın yedi vaaz/meclisinden oluşmuş mensur bir eserdir. Kitabın bazı bölümlerinde Sultan Veled'in *İbtida-name*'sindeki bazı beyitler yer almaktadır ki bu eserin Sultan Veled'in kontrol ve ikmalinden geçtiğini akla getirmektedir.

Her mecliste, ümmetin bozguna düşmesi; Allah'a yöneliş, günahtan çekinme; zahid-arif gibi farklı dinî ve toplumsal olaylar ele alınmıştır.

5. Fihi mafih: Mevlânâ'nın farklı konulardaki sohbetlerinin not edilmesinden meydana gelmiş; birkaç faslı Arapça, kalan kısmı Farsça, mensur bir eserdir. *Fihi mafih*, "Onun içindeki içindedir veya içinde içindekiler vardır" gibi anlamlara gelmektedir. Eserin adı bazı yazma nüshalarda, *Esrarü'l-Celâliyye* veya *Risale-i Sultan Veled* olarak geçmektedir.

Kitabın bölümlerinin çoğu, hâlin gereğince ortaya atılmış olan konulara dair sorularla, bunlara verilen cevaplardır. Bir kısmı da Muineddîn Süleyman Pervane'ye hitaptır.

Her fasılda ele alınan mevzu ve meseleler farklıdır ve her fasıl muhtevası bakımından müstakil olmakla beraber, geneli itibariyle ahlâkî meseleler, tarikat, irfan, tasavvuf nükteleri, Kur'an ayetleri, hadisler, şeyhlerin sözlerinin şerhi ve şiir telakkisi Mevlânâ'nın kendine mahsus üslûbu ile anlatılmıştır. *Mesnevî*'de yer alan bazı konuların bu eserde yer alıyor olması, eserin Mesnevî'nin şerhi olarak da kabul edilmesine yol açmıştır. Mesnevî'nin anlaşılmasında bu eser kimi zaman başvuru kaynağı olarak da kullanılabilir.

Anılanların dışında, *Tıraş-name*, *Aşk-name*, *Risale-i Afak u Enfüs*, *Risale-i Akaid* gibi bir takım eserler de Mevlânâ'ya isnat edilmektedir[1].

1 Gölpınarlı, Mevlânâ Celâleddîn, s. 268-272; Nuri Şimşekler, *Mevlânâ'nın Eserleri ve Eserlerinden Seçmeler*, Mevlânâ ve Mevlevîlik, Karatay Belediyesi Yay., Konya, 2002, s. 47-70; Necip Fazıl Duru, *Şairlerin Dilinde Mesnevî-i Mevlânâ*, Mevlânâ Araştırmaları I, Akçağ Yay., Ankara, 2007, s. 379-405; A. Halet Çelebi, Mevlânâ ve Mevlevîlik, s. 63; Füruzanfer, age, s. 363-423; A. Zerrinkub, Nasrullah Pürcevadi, age, s. 33-50; Mevlânâ, Fihi Mafih, Çev: M. Ülker Tarıkahya, Maarif Vekaleti, İstanbul, 1958, s. VII.

Mevlevîlik

Teşekkülü

Bütün tarikatlarda ve tarikat kurucularında olduğu gibi, Mevlânâ da hayattayken, sonradan teşekkül ettiği biçimiyle bir tarikat kurma düşüncesinde değilken[1], sonrasında oluşacak tarikatta birçok noktada onun düşünceleri, uygulamaları takipçileri tarafından esas alınmıştır. Eflâkî, Mevlânâ'nın kendisine intisap edenleri tıraş ettirdiğini, az sayıda da olsa, halifesi olduğunu haber verir. Mevlânâ, dostlarıyla zaman, mekan şartı aramaksızın sema meclisleri de tertip etmektedir. Bütün bunlara rağmen Mevlânâ hayattayken sema belli bir törene bağlanmamış; muhipler için belli bir kisve öngörülmemiştir. Gölpınarlı'nın ifadesiyle, ilk dönem Mevlânâîleri tarikat ehli hâlinde değil, bir zümre hâlindeydiler. Mevlânâ, kendi neşesiyle hür ve azat yaşamış, bu yaşayışı kendileri için bir im-

Mevlevî Dervişi,
18. yy., Gravür.

tisal örneği olarak kabul edenler tarafından Mevlânâ adına nispetle tarika-i Mevlevîyye/Mevlevîlik tesis edilmiştir[2].

Mevlânâ da babası Sultanü'l-Ulema gibi, medresede ders okutan bir müderristi. Bunun dışında bir tekkeleri yoktu. Mevlevîliğin teşekkülü Sultan Veled ile başlar. Sultan Veled her anlamıyla bir hayrü'l-haleftir. Onun zamanında Mevlânâ muhiplerine Veledî, Ulu Ârif zamanındakilere ise Ârifî denildiği anlaşılmaktadır. Müritlerin terbiyesi, sema meclisleri kurulması, çile namıyla bin bir gün matbahta hizmet edilmesi, semahane ittihazı gibi bir takım usul ve merasim -biraz ibtidai şekilde olsa bile- Sultan Veled zamanında ihdas olunmuştur. Onun, Mevlevîliği sistemleştirme temelinde vecd ve sema; cezbe ve aşk; müzik ve aşk unsurlarını bir bütünlük hâline getirdiği gözlenir. Çelebi Hüsameddîn ile başlayan Mesnevîhanlığı, daha bir düzene sokmuş, semazenlerin ve mutribin düzenini kurmuştur[3].

Şeyh Kerimeddîn ilk defa Mevlavî veya Mollavî manalarına gelen bu sıfatla Mevlânâ'ya mensubiyetini bildirmiştir. Mevlevî tabiri çok sonra yayılmış ve Mesnevî müstensihlerinin adları yanında sık sık görülmüştür[4].

Tarikatın esaslarını ve ayinlerini tespit ve tamime çalışanlar, Sultan Veled'in oğulları Ulu Ârif (671/1272-719/1319), Âbid (ö. 739/1338) ve Vâcid Çelebi (ö. 742/1342)lerdir. Bir gökbilimci olan Eflâkî'nin sema ayinini tertipteki tesiri de pek aşikârdır[5]. Mevlevî ayin, adab ve erkan, tarikatın inceliklerini teşkil eden simgesel hareketler ve davranışlar Emir Âlim Çelebi (ö. 751/1350)'nin oğlu Pir Âdil Çelebi (781/1379-865/1460) tarafından nizam altına alınmıştır[6].

Pir Âdil'in oğlu Cemaleddîn Çelebi (841/1437-915/1509) de tarikat esaslarını düzenleme ve olgunlaştırmada hayli gayret sarfetmiştir. Belki de Konya'da henüz Mevlevîhane denilebilecek bir tesis yokken, Sultan Murad'ın Edirne ve Bursa'da yaptırdığı Mevlevîhaneler Cemaleddîn Çelebi adına yaptırılmıştır[7].

Asaf Halet Çelebi'nin sözleriyle hulâsa etmek gerekirse, Mevlevîliği Mevlânâ ilham etmiş, Çelebi Hüsameddîn ihya etmiş, Sultan Veled kurmuş, Ulu Ârif Çelebi de tekit etmiştir[8].

Çelebilik

Mevlânâ 1225 yılında Karaman'da, kendileriyle beraber Belh'den hicret eden, Hace Şerefeddîn Lala-yı Semerkandî'nin kızı Gevher Hatun ile evlenir. İlk eşi Gevher Hatun'dan Bahâeddîn Veled (623/1226-712/1312) ve Muhammed Alâeddîn (ö.

1 Türk Dili ve Edb. Ans., C. VI, Dergâh Yay., İstanbul, 1986, s. 312.

2 Muhittin Celâl Duru, Tarihî Simalardan Mevlevî, İstanbul, 1952, s. 99.

3 İsmet Kayaoğlu, Mevlânâ ve Mevlevîlik, Konya İl Kültür Md. Yay., Konya, 2002, s. 96-96; Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İkinci Baskı, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul, 1983, s. 63.

4 M. Celâl Duru, age, s. 108-109.

5 M. Celâl Duru, age, s. 106.

6 M. Celâl Duru, age, s. 110; Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 99-100; Muzaffer Erdoğan, Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhaneleri, İ.Ü. Edb. Fak. Güney Doğu Avrupa Arş. Dergisi, S. 4-5, 1975-76, s. 18.

7 M. Celâl Duru, age, s. 111.

8 A. H. Çelebi, Mevlânâ ve Mevlevîlik, s. 201.

Mücâhidîn-i Mevlevîye Alayına İştirak Eden Mevlevîler, Konya Mevlânâ Dergâhı Önünde Veled Çelebi'yle beraber,
1914, Siyah beyaz fotoğraf.

660/1261) doğmuş; Gevher Hatun'un vefatından sonra Mevlânâ, Kira (Kerra) Hanım'la (ö. 691/1291) evlenmiştir Bu Hanım'dan da Muzafferiddîn Emir Âlim (ö. 676/1277) adında bir oğlu ile Melike Hatun (ö. 703/1303) adında bir kızı dünyaya gelir. Mevlânâ bu en büyük oğluna babasının adını vermiştir. İkisini birbirinden ayırt etmek için Sultanu'l-Ulema'ya Bahâeddîn-i Buzurg ve Mevlânâ'nın oğluna Bahâeddîn Veled denilirken zamanla Veled kelimesi bir isim hâline gelmiştir[1].

Sultan Veled, Konyalı Selahaddîn-i Zerkub'un kızı Fatma Hanım'la evlenmiş, bundan Ulu Ârif (ö. 719/1319) şöhretiyle anılan Celâleddîn Emir Ârif Feridun adlı bir oğlu ile Mutahhare Hatun ve Şeref Hatun adlarında iki kızı olmuştur. Fatma Hatun'un vefatından sonra evlendiği Nusret Hatun ve Sünbüle Hatun'dan da, Emir Âbid, Selahaddin Zâhid ve Hüsameddin Vâcid Çelebiler doğmuştur. Mutahhare Hatun, Germiyanlı Süleyman Şah ile evlenerek İlyas Paşa ve Hızır Paşa adlı iki oğlu dünyaya getirdiği gibi, Şeref Hatun'dan da Muzafferiddîn Ahmed Paşa ve Emir Şah doğmuştur. Mevlânâ sülalesi Sultan Veled ile Mutahhare Hatun'dan devam etmiştir; babadan babaya Ulu Ârif'e ulaşanlara Zükur Çelebi, Mutahhare Hanım'ın nesline veya silsilesi arasına herhangi bir batında bir kadın karışmış bulunanlara İnas Çelebi denilir, Çelebi sıfatı daima addan sonra söylenirdi. Yalnızca Mevlânâ'nın halifesi Hüsameddîn Hasan için, Mevlânâ neslinden olmadığı için, Çelebi sıfatı, adının başına getirilerek kullanılırdı.

1 M. Celâl Duru, age, s. 34-35; A. Karaismailoğlu, Mevlânâ ve Mesnevî, Akçağ Yay., Ankara, s. 11-12; İ. Kayaoğlu, age, s. 3; Nazif Şahinoğlu, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Türk Dili ve Edebiyatı Ans., C. VI, Dergâh Yay., İstanbul, 1986, s. 302.

Konya'daki Mevlânâ makamına Zükur Çelebiler arasında en büyük ve reşid olanı geçerdi, ancak IV. Murad tarafından Ebûbekir Çelebi (ö. 1050/1640) İstanbul'a sürülüp yerine Karahisar (Afyon)'dan getirtilmiş olan Ârif Çelebi (ö. 1052/1642) ile Çelebi Efendilik makamını işgal eden son çelebilerden Veled İzbudak Çelebi (1284/1867-4 Mayıs 1953) İnas Çelebilerdendir[2].

Mevlânâ'dan sonra Çelebi Hüsameddîn hariç, tarikatı Mevlânâ'nın soyundan gelen çelebiler idare etmiştir. Hüsameddîn'den sonra Sultan Veled'in bu makama geçmesi, türbenin ve bu suretle tekkenin kurulması, Sultan Veled'den sonra oğlu Ulu Ârif Çelebi'nin, ondan sonra birbiri ardınca iki kardeşinin Mevlevîliği temsil etmeleri, aynı zamanda yavaş yavaş tarikatın kuruluşu, Konya'daki dergâhta, Mevlânâ soyuna mahsus bir makamın icadına sebep oldu ve ilk zamanlarda, hayatta bulunan çelebi tarafından, kendisinden sonra çelebi olacak zata halifelik verilmek suretiyle makam kavgasının önüne geçildi. Çelebi, tarikatın ve Mevlânâ'nın mümessili sıfatıyla Konya merkez dergâhta bulunur (1925-44 arası Halep'te), tekkelere şeyh tayin eder, şeyhlere icazetname verir-

Abdülhalim Çelebi -sağda, Türbe önünde- ve Dergâh Zabitanı, Konya,
1920'ler, Siyah beyaz fotoğraf.

di. Bütün dergâhlardaki şeyh postlarının da sahibi kabul edilir. Hangi dergâhı ziyarete gitse, şeyh postunun kendisine sunulması da bir Mevlevî geleneğidir.

İlk devir çelebilerinden sonra, çelebilerin manevî nüfuzlarının gittikçe azalması, Mevlânâ soyu arasına giren rekabet ve mevki ihtirası, Konya Dergâhı'nın

2 M. Celâl Duru, age, s. 104-105; A. Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, İnkılap ve Aka Yay., İstanbul, 1963, s. 11. (Veled Çelebi, *"Babadan" on sekiz vasıta ile Hazret-i Mevlânâ'ya nisbetle müftehirim*, demek suretiyle Zükur çelebilerden olduğunu söylemektedir. Veled Çelebi'nin İnas çelebilerden olduğu iddialarının ekonomik, siyasal ve şahsi çıkar hesaplarından kaynaklandığını izah edenler de vardır. (Metin Akar, Veled Çelebi İzbudak, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 35-40.

dışındaki dergâhlarda da çelebilerden çok üstün ve nüfuzlu şeyhlerin yetişmesi, çelebilik makamını işgal edenlerden başkalarının da kutup tanınmasına yol açmış, çelebi, bu tarikatın ancak maddî teşkilatında reis tanınmıştır. Özellikle İstanbul'daki Mevlevî şeyh aileleri, 17. yüzyıldan itibaren aşama aşama nüfuz kazanmışlar, bunun sonucunda izledikleri modernleşme yanlısı siyasetle Osmanlı Sarayı'nın yakın desteğini alıp Konya'daki çelebilik makamını adeta bir tasdik merciine indirmişlerdir.

Mevlevîhanelerde çelebilik makamı postnişinler tarafından temsil edilirdi. Çelebi Efendinin resmî teşrifatta ve protokolde mevkii Kazaskerle bir sayılırdı ve resmî elkapları Reşadetlu Efendim Hazretleri idi; lâkin sonraları, II. Abdülhamid reşadet kelimesindeki Reşad lafzının, Mevlevî tarikatına mensup bulunan veliahd Reşad Efendinin adını hatırlatmasından kuşkulanarak, çelebinin resmî lakabını Faziletlu Efendim Hazretleri şekline çevirtmişti. Çelebi Efendilerin imza ve mühürlerinde İbn-i Hazret-i Mevlânâ ibaresi yer alırdı.

Mevlânâ ve Çelebi Hüsameddîn dâhil, tarikatın başına geçen çelebiler 34 tanedir[1].

Mevlânâ hanedanının erkeklerini belirtmek için kullanılan çelebi kelimesinin kökeni ile ilgili dört görüş ileri sürülmektedir:

1. Allah manasına gelen ve Türkçe addedilen çalab'dan, nispet eki olan –i ilâvesiyle yapılmış sıfat ismi.

2. İthal etmek manasına gelen Arapça calb fiilinden alınmış isim; Mısır'da, Memlukîler devrinde, calab "kâtip" manasını ifade ediyordu.

3. İyi nutuk söyleyen manasına gelen Rumca χαλλιεπής'ten tahrif edilmiş isim.

4. Kürtçede asilzade, seyyar şarkıcı manasında kullanılan đelebi'den gelen isim; aynı zamanda bugün Kürtçede Allah manasını ifade eden đeleb kelimesi Türklere geçmiş olan çalab kelimesinin aslı imiş. Ebu's-Su'ud'a göre çelebi, Türkmen dilinde Allah manasına gelen çalab kelimesine nisbet eki olan –i ilâve edilerek, ilim ve iyilik sıfatlarını haiz olan şahıslara denilirdi[2].

Mosque of the Whirling Dervishes, Koniah,
[Dönen Dervişlerin Camii, Konya],
GIMPEL, Léon (Fotoğrafçı), 14 Aralık 1909,
Renkli fotoğraf kartpostal.

Mevlevîhaneler
Mekânlar

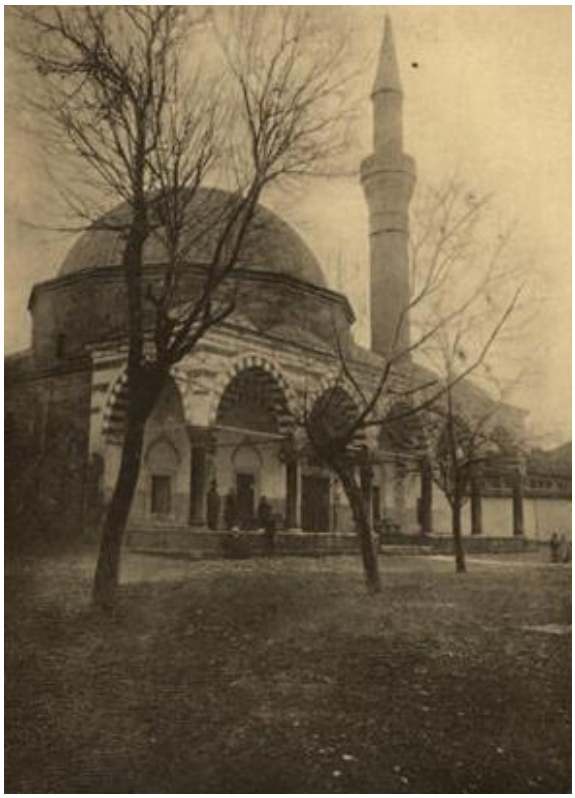
Mevlevîliğin teşkilatlanmasında en mühim etken Mevlevîhanelerdir. İlk kurulan tekke, sonradan kurulan bütün tekkelerin merkezi olan ve asitane, huzur, huzur-ı Pir, asitane-i Pir adlarıyla anılan Konya'daki Mevlevî tekkesidir. Mevlânâ ile Mevlevîliğin ulularının defnedildiği Konya Dergâhı'nı ayrı bir kategoride değerlendirmek lazımdır ki, o mekânı hanikah olarak isimlendirmek uygun olabilir. Bütün Mevlevî tekkeleri, kurucu dergâh kabul edilen Konya Mevlânâ Dergâhı'nın mimarî kuruluşunu esas alan bir tasarım, mekân dağılımı gösterir.

Mevlevî tekkeleri asitane ve zaviye olmak üzere iki kısma ayrılır. Bir dergâhta, o yolu kuran yahut öyle kabul edilen pir yatıyorsa yahut da yolda, yüceliği pire yakın birinin türbesi varsa, o dergâha en büyük dergâh manasını ifade eden astan veya asitane denir. Çile, yalnızca asitane kabul edilen tekkelerde çıkarılır. Derece itibariyle dergâhtan aşağı sayılan yerlerse, bucak, köşe anlamına gelen zaviye adıyla anılır. Buralarda çile çıkarılmaz, derviş yetiştirilmez; sadece sema meşk edilip ney üflenir, kudüm çalınır, ayin okunurdu. Dışarıdan gelen ve dışarıya giden dervişlerin konak yerleriydi. Zaviye şeyhleri mevki itibariyle, asitane şeylerinden daha aşağıda idi.

Asitanelerde, derviş hücreleri, semahane, türbe, meydan odası, harem ve selâmlık daireleri vardır. Mevlevîhaneler genellikle şehir dışında, büyük bir bahçe içinde muhtelif binalardan müteşekkil birer müessese idi. Mevlevî tekkelerinin kapıları, Ramazan ayı müstesna, akşam ezanında örtülürdü; ezandan sonra dergâha hiç kimse girmezdi. Sabah ezanı oku-

1 Türk Dili ve Edb. Ans. C. VI, s. 313; M. Celâl Duru, age, s. 155-159; A. Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 151-153; Ekrem Işın, *Mevlevîliğin Toplumsal Tarihi*, Aşk Ocağında Can Olmak, KTB Yay., Ankara, s. 49-65.

2 E. Rossı, *Çelebi Kelimesi Hakkında Ebu's-Su'ud'a Atfedilen Bir Fetva*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1954, s. 11-13.

Moschee der Tanzenden Derwische zu Eskischehir, [Eskişehir'deki Raks Eden Dervişlerin Camii -Kurşunlu Cami-], 1918, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

nurken de açılırdı. Kapıyı örtmek ve açmak vazifesi bevvap dedeye aitti. Mevlevîhaneler birkaç binadan veya kısımdan ibarettir. Müştemilatı şunlardır:

Mescit

Mevlevîhanenin ibadet için yapılmış esas bölümlerinden birisidir. Mescitte günlük namazlar kılınır; sabah namazından sonra İsm-i Celâl zikri yapılır; ayrıca *Mesnevî* dersleri de burada verilirdi. Mescit, Konya'da olduğu gibi semahanenin yanında veya semahaneye yakın bir yerde olabilir. Bağımsız mescidi olmayan Mevlevîhanelerde semahane bu işlevi karşılamaktadır.

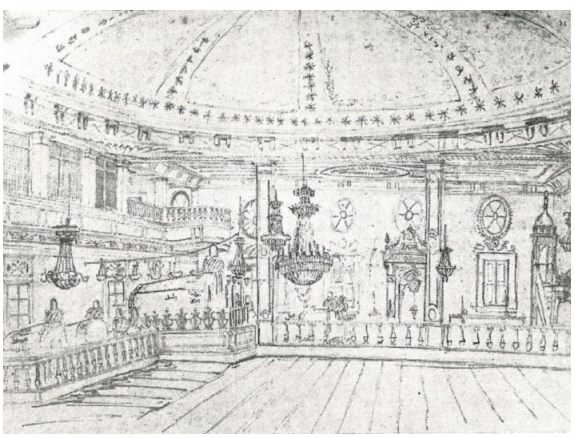
Semahane

Sema ayininin (*mukabele-i şerîf*) icra edildiği özel bölümdür. Semahane genellikle daire şeklindedir ve bu diziliş şöyledir: Bir daire iki kavsin birleşmesinden teşekkül eder. Tasavvuf ehli indinde bu iki kavis Hakk'ın kâinatta tecellisine işarettir. Mademki her şey Hakk'tır ve kâinat bir şüunat-ı ilâhîyeden, Hakk'ın oluşundan, zuhurundan ibarettir, bu zuhur, en basit varlıktan en mükemmel varlığa, Hakk'ın birliğine veya onun cihanda en mükemmel ve noksansız zuhuruna, en son ve ekmel peygamberi Hazret-i Muhammed'e kadar uzar gider. Yalnız bu uzayış ve ulaşış iki kavise ayrılmıştır:

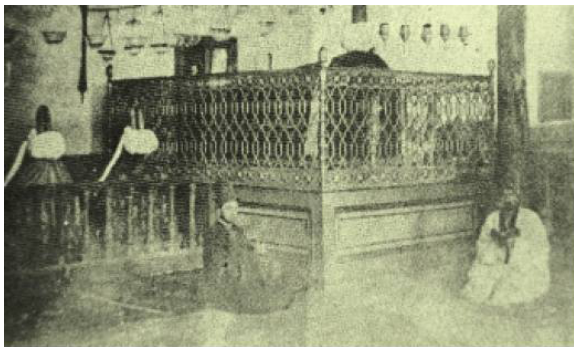
Yaratan'dan yaratılana inme ki bunu semahanenin kapısının sol tarafındaki kavis temsil etmektedir, buna kavs-i nüzul denir. Yaratılandan Yaratan'a yükselme, kavs-i uruc (=*yükselme kavsi*) ki bunu semahanenin sağ tarafındaki kavis temsil etmektedir. Bu her iki kavsi, semahanenin kapısının ortasından başlayıp şeyhin tam semahane kapısı karşısında yayılı postunun ucuna kadar uzandığı kabul edilen mevhum bir hat (hatt-ı istiva) ayırmaktadır. Ayrıca dairenin tam merkezi (*kutup noktası zamanın en büyük evliyasının, Mevlevîlere göre Hazret-i Mevlânâ dergâhı şeyhliğinde bulunan Çelebi Efendi'nin nokta veya makamı*) addolunarak hatt-ı istiva'ya ve gerekse kutup noktasına zaruret olmayınca basmak küstahlık, kabahat kabul edilirdi.

Semahanede meydan denilen ve dervişlerin dönmesine mahsus olan cilâlı, aralıksız, çivisiz yuvarlak bir saha ve bunun kıbleye gelen tarafında bir mihrap bulunur. Mihrabın hizasında, iç kısımda kapıya karşı durulduğu takdirde yine dış kısımda ve sağ tarafta kıbleye karşı bir minber, bunun yanında, çıkanın sağı kıbleye gelmek üzere konmuş ve iç kısma alınmış bir kürsü bulunur. Minber, cuma namazlarında hutbe okunmasına yarar, iç kısımdaki kürsüde de şeyh, *Mesnevî* okuturdu.

Bu mekân aynı zamanda namaz kılınan bir mescit mahiyetini de haizdir. Mevlid, miraciyye ve hatim cemiyetleri gibi toplantılar yapılır, ayin icra edilen günlerde *Mesnevî* okunur, sema mukabelesi yapılır, yerli ve yabancı misafirler kabul edilir. Etrafı parmaklıkla ayrılmış olan bu sahnın dış tarafı devranı seyredenlere mahsus olup, bunun üst tarafına gelen yukarı katta da sazende yeri demek olan mutrib yer

Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin Semahanesi ve Mezarlar, Hüsnü Yusuf Bey'in taslağının bir kopyası, [UZLUK, Şahabettin, Mevlevîlikte Resim, Resimde Mevlevîler, Resim: 68, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1957]

Afyonkarahisar Mevlevîhanesi Neyzenbaşısı Feyzi Dede (sağdaki) Sultan Dîvânî'nin Merkadinde, 20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

alır. Neyzen, kudümzen, na't-han ve ayin-hanların bulunduğu mutrib veya mutribhane denilen bu mahfilde musikiyi icra eden toğluluğa da mutribân veya mutrib heyeti denir.

Çoğu Mevlevîhanelerde ayrı bir çatı altında inşa edilen ve tekkenin kurucusu ile postnişin dedelerin defnedildiği türbe kendisinin ya içinde ya yanında bulunan semahane, bu yönüyle de Mevlevîhanenin en kutsal mekânıdır.

Türbe

Türbede dergâhın büyük şeyhleri medfundur. Türbe kısmı semahaneden, insan boyundan yüksek yahut tavana kadar demir veya tahta parmaklıkla ayrılmıştır ve arkadan ayrı bir kapısı vardır. Sandukalar, semahaneden görünür ve başlarındaki destarlı sikkeleri, üstlerindeki çuha yahut ağır kumaşlardan, şallarla örtüleri, önlerindeki şamdanları ve tam sandukanın cephesine dayalı, merhumun vefat tarihini taşıyan hüsn-i hatlı, tezhipli ve çerçeveli levhaları ve Kur'an rahleleriyle insana heybet verir.

Matbah-ı Şerîf

Matbah, asitane Mevlevîhanelerin sembolik mutfağı, ayrıca muhtelif hizmetlerin yerine getirildiği mukaddes bir mekândır. Çilenin ruhu olan bu mekânlar, Ateşbaz-ı Veli'nin, Sultan Veled'in halvetten çıkması münasebetiyle hazırlanan sofraya hizmeti sebebiyle tesis edilmiştir. Çiğler orada pişer; hamlar orada olgunlaşır, orası Ateşbaz-ı Veli'nin makamıdır. Ateşbaz-ı Veli olarak bilinen Derviş Mehmed Hadim, Mevlânâ'nın aşçısıydı. Mevlânâ'nın babası ile birlikte Belh'ten gelmiş; Sultanü'l-Ulema'nın vefatı sonrası Mevlânâ'ya hizmete devam etmiştir. Sultan Veled tarafından Mevlevî usul ve ayini tertip edildiği sırada Derviş Mehmed kazancı tayin olunmuştur. Lokma basılan büyük ocakta lokmaya tahsis edilen büyük kazanla, belirlenmiş usul ve adap üzere lokma pişirmek kazancıya has hizmet olduğundan lokma pişirdiği esnada ateşten sakındığı için kendisine ateşbaz, yani ateşle oynayan lakabı verilmiştir.

Matbah geniş bir dairedir. Büyük ocağın cephesinde hüsn-i hatla yazılmış, müzehhep ve çerçeveli bir *Ya Hazret-i Ateşbaz-ı Veli* levhası göze çarpar. Matbahın iç kısmından sonra yemek yenecek ve tahta döşeli, sedirle örtülü geniş bir sofası, matbah canlarının yatmalarına mahsus ayrı bir sofası, kahve ocağının bulunduğu bir kısmı olduğu gibi matbah civarında birkaç hücre de bulunabilir.

Döşemesine iri çiviler çakılmış tahtaların döşeli olduğu ve müptedi dervişlerin ayaklarının başparmakları arasına bu çivileri geçirerek dönmeyi meşk ettikleri meşkhane de matbah içinde yer alırdı.

Mevlevîlerde, ölen şeyh veya halifeyse matbahta yıkanır ve yıkanırken mutribân ayin okurdu.

Meydan-ı Şerîf

Matbaha yakın bir yerde, dikdörtgen bir oda bulunur, buraya meydan-ı şerîf denilir. Matbahtan sonra en önemli mekândır. Dedelerin sabah namazından sonra toplanıp murakabe ettikleri geniş, uzunca bir odadır. Meydanın giriş kısmında bir kahve ocağı bulunur; bazı kere de kahve, meydana bitişik küçük bir odada pişirilir. Meydanda, cephede bir kırmızı post, onun sağında siyah, solunda beyaz birer post serilidir. Kırmızı post şeyhe aittir; siyah post Kazancı Dede'ye, beyaz post ise Meydancı Dede'ye mahsustur.

Derviş Hücreleri

Dervişlerin bir veya birkaç kişi olarak oturup yattıkları odalardır. Çoğu Mevlevîhanede dedelerin hücreleri, *nezr-i Mevlânâ/nezr-i Mevlevî* olarak kabul edilen 18 sayısına göre düzenlenmiştir[1]. Bunlar Mevlevîhane avlusunun etrafında ekseriya önü revaklı ve medrese odaları gibi içinde ocak ve dolapları olan küçük odalardan ibaret ayrı bir dairedir.

1 Mevlevîlerce kutsal bilinen 9 ve onun katı olan sayılar, mistik öğretinin adeta omurgasını meydana getirmiştir. Bu inancın temeli, akl-ı küll ile nefs-i küll'ün 9 kat göğü meydana getirmesine dayanır. Bu göğün hareketiyle 4 unsur oluşmuş ve bütün bunlardan cansızlar, bitkiler ve canlılar doğmuş, böylece hepsi birden 18 sayısıyla kodlanan kâinat tasavvurunu şekillendirmişlerdir. Bütün bunların dışında özellikle Mesnevî'nin ilk on sekiz beytinin Mevlânâ'nın elinden çıkmış olması, sayı sembolizminin manevî plandan, bütün maddî plana yön vermesine sebep olmuştur. Mesnevî'nin ilk on sekiz beyti düşünülerek de, on sekiz rakamı üzerinde kutsal bir halka oluşturulmuş olabilir. Semaa katılan semazenlerin sayısı dokuz veya katları olmalıdır; kapıdan geçen derviş on sekiz gün hücresinde kapalı kalır; tarikata yeni süluk etmiş bir can, ilk on sekiz gün üstünde getirdiği elbiseleriyle çalışır; tekbir edilen sikke, Hz. Mevlânâ'nın sandukası altında on sekiz gün kaldıktan sonra başa giyilirdi. Tarikat içinde sayının söz konusu olduğu her alanda bunun nezr-i Mevlânâ adedince olmasına özen gösterilirdi. (Necip Fazıl Duru, *Mevlevî Şeyhi Ağa-zade Mehmed Dede ve Mesnevî'nin İlk On sekiz Beytini Şerhi*, Tasavvuf, S. 11 (Temmuz-Aralık 2003), s. 160-161.

Hücreye girince küçük bir kısım yer vardır ki ayakkabılar burada çıkarılır ve ekseriyetle yan taraftaki pabuçluğa bırakılır. Bu kısımdan sonra bir kademe yüksek olan asıl hücre kısmı gelir. Hücrede bazen bir sedir bulunur, hücre halı veya kilimle döşenmiştir. Kenarda boy şiltesi ve şiltenin yanında boy yastığı vardır. Duvardaki yükte, dedenin yatağı, eşyası, dolapta ve rafta kitapları, lamba konacak bir yerde lambası, bir tarafta da küçük bir kahve ocağı durur.

Haremlik-Selâmlık

Haremlik şeyhin ailesi ile birlikte ikamet ettiği konaklara denirdi. Selâmlık ise misafirlerini kabul ettiği dairedir. İsteyenlere burada arakiyye veya sikke giydirir, bazı konuklar gece kalırlarsa bu dairede yatarlardı. Burada hademe ve müridlerin oturmasına mahsus kahve ocağı ve bir de büyük yemek sofası vardı.

Hamuşhane / Hâmûşân

Susanlar, sükût yurdu manasında gelen hâmûşân ve hâmûşhane, Mevlevîhanelerde mezarlık yerine kullanılan bir tabirdir.

Bu unsurların dışında somathane, şerbethane, gusülhane, çamaşırhane, kütüphane, muvakkithane, kiler, helâ ve hamamdan oluşan diğer bir yapı grubu müştemilatı tamamlar. Çeşme, şadırvan, sarnıç, sebil ve kameriye gibi mimarî unsurlar da Mevlevîhanelerin bünyesinde yer almışlardır[1].

Cimetière des Derviches Tourneurs, Salonique;
[Raks Eden Dervişlerin
-Mevlevîhane- Kabristanı, Selanik;],
1914-18 arası, Siyah beyaz, iki resimli, fotoğraf kartpostal,
8,8 x 16 cm., Lyon: Rollet.

1 Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı; C. Esad Erseven, Sanat Ansiklopedisi, C. III, s. 1310-1313; Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, 329-344; Necip Fazıl Duru, Mevlevîyane, Perşembe Yay., İstanbul, 2000; Haşim Karpuz, *Mevlevîhaneler: Mimari, Âdâb-Erkan ve Sanat*, *Mevlânâ*, Editörler: Osman Horata, Adnan Karaismailoğlu, KTBYay., Ankara, 2007, s. 81-95; Barihuda Tanrıkorur, *Türkiye Mevlevîhanelerinin Mimarî Özellikleri*, Aşk Ocağında Can Olmak, Haz.: Ekrem Işın, KTB Yay., Ankara, s. 67-93; Barihuda Tanrıkorur, *Mevlevî Tekkesinin Kalbi: Semahane*, SÜ Türkiyat Arş. Ens. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 2, Konya, 1996, s. 207-211; Resuhi Baykara, *Mevlevî Mukabelesi Nasıl Yapılırdı?*, Tasavvuf Kitabı, Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 282; Erdoğan, agm, s. 23; Mehmet Zeki Pakalın, *Ateşbaz-ı Veli Makamı*, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I, MEB Yay., İstanbul, 1993, s. 103-104.

Salonique, Fountaine de la Mosquée des Derviches,
[Selanik, Dervişlerin Camiinin Şadırvanı
-arkada derviş hücreleri-],
1900 – 1917 arası, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

Mevlevîhanelerin Tarihi Gelişimi

Mevlânâ'nın vefatı sonrası temelleri Sultan Veled tarafından atılan Mevlevîlik, Türk sosyal hayatında yüzyıllar boyunca mühim roller oynamış; nezahet ve zarafetin, hüner ve marifetin, raks ve musikinin, şiir ve edebiyatın en karakteristik membaı ve mihrakı olarak uzun müddet yaşamıştır. Bütün bu meziyet ve kıymetleri doğuran ve yaşatan merkezler ise, şüphesiz Mevlevîhaneler olmuştur.

İlk tekke, sonradan kurulacak olan tekkelerin ilk örneği ve merkezi olan Konya Mevlânâ Hankâhı'dır. Makam-ı Mevlânâ Dergâhı, I. Alâeddîn Keykubad zamanına kadar Konya suru dışında kalan Selçuklu sultanlarının mesire ihtiyacını karşılayan, Sultanü'l-Ulema'nın vefatından sonra ise oğul ve torunlarıyla diğer Mevlevi büyüklerine bir nevi panteon olan meşhur Gül Bahçesi sahasında tesis edilmiştir. Mevlânâ'nın vefatını müteakip asırlarca Konya'nın en muhteşem bir ziyneti hâlinde kalan bu dergâh, Kubbe-i Hadra da dâhil olduğu hâlde, onun vefatından sonra Selçuklu devlet adamlarından Emir Muineddîn Pervane ile zevcesi Gürcü Hatun'un ve Alameddîn Kayser'in maddî yardımları ile genç yaşında Konya'ya gelerek buranın sanat mektebinde yetişen Bedreddîn-i Tebrizî'nin teknik nezaretiyle vücud bulmuştur. Bu merkeze bağlı olarak Konya'da Şems Zaviyesi, Ateşbaz Zaviyesi, Marace'l-Bahreyn Tekkesi, Meram'daki Cemel-i Ali Tekkesi ve Çelebi Hüsameddîn'in şeyh olduğu Darü'z-zakirin olmak üzere, beş tane daha tekke mevcuttu.

Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi zamanında, hatta bunlardan sonraki ilk devrelerde bile muhtelif yerlerde Mevlevî halifeleri tarafından inşa edilen tekkeler vardır. Amasya'daki tekkeyi Çelebi Hüsameddîn'in halifesi Alâeddîn, Kırşehir'dekini Sultan Veled hali-

fesi Süleyman, Karaman'dakini Ulu Ârif Çelebi halifesi Ahi Mehmed Bey, Erzincan'dakini yine Sultan Veled halifesi Hüseyin Hüsameddîn, Sultaniye'dekini Sührab-ı Mevlevî kurmuştu.

Tarihi gelişimine baktığımızda, Mevlevîhanelerin Ulu Ârif Çelebi zamanında Anadolu beylikleri arasında yayıldığını ve 14-15. yüzyılda önemli şehirlerde Mevlevîhaneler kurulduğunu görüyoruz. Bunlar Afyon, Niğde, Kütahya, Muğla, Manisa gibi Mevlevîhanelerdir. Manisa Mevlevîhanesi, en mühim asitanelerden birisi idi. Şehre ve ovaya hâkim bir yerde Zaviye-i İshakiye denilen ve Saruhanoğlu Sultan İshak tarafından yaptırılan bir Mevlevîhane bilinmektedir. Konya'da postnişinlik makamına geçecek çelebiler son devirlerde burada şeyhlik etmişlerdir.

Osmanlı dönemine gelindiğinde, Divanî Mehmed Çelebi'nin Halep, Şam, Kahire, Mısır, Cezayir, Sakız, Eğirdir, Sandıklı, Midilli, Lazkiye, Burdur ve İstanbul'daki Kulekapısı (Galata) gibi Mevlevîhaneleri açtığını veya açılmasına öncülük ettiğini söyleyebiliriz. Balkanlarda 15-16. yüzyıllarda başta Selanik, Yenişehir (Larissa) olmak üzere 15 dolayında şehirde Mevlevî tekkeleri kurulmuştur. XV. asırda Bosna Sancakbeyi İsa Bey (1440-1463), 865/1462 yılında Saraybosna Mevlevîhanesi'ni kurmuştur.

Kütahya Dergâhı'nın kurucusu, Sultan Veled müntesiplerinden Emir İmadeddîn Hezar Dinarî, Karahisar Mevlevîhanesi'nin banisi de Ulu Ârif Çelebi'yi Karahisar'da misafir eden Sabihoğlu Ahmed Bey'dir.

XVI. asrın ortalarında vefat eden Şahidî'nin naklettiğine göre; bu asırda Mevlevîlik köylere kadar yayılmış ve Anadolu'nun birçok yerinde, halkı tamamen Mevlevîlerden oluşan köyler kurulmuştur.

XVI. asrın başlarından itibaren Mevlevîliğin köyden kasabaya, kasabadan şehirlere yön değiştirmeye başlamasıyla, tekkeler daha çok beyler, paşalar ve vezirler gibi yöneticiler tarafından yaptırılmaya başlanmıştır. Mesela, Kilis Mevlevîhanesi 931/1525'te eşraftan Ali Ağa tarafından, Selanik ve Üsküp Mevlevîhanesi 1024/1615'te Ekmekçizade Ahmed Paşa (1026/1617) tarafından, Peçoy Mevlevîhanesi 1076/1665'te Gazi Hasan Paşa tarafından, Kayseri Mevlevîhanesi 1086/1675'te Bayram Paşa tarafından, Yenişehir Mevlevîhanesi yine eşraftan Hacı Ahmed tarafından tesis edilmiştir.

Bunların dışında Bursa Mevlevîhanesi Ahmed Cününî Dede ve Tavşanlı Mevlevîhanesi de Esif Mehmed Dede tarafından yaptırılmıştır.

Kalenderhane camiinin bir gravürü.

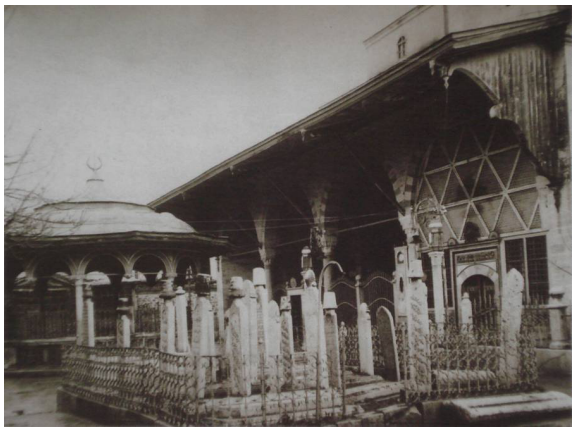
Bu ilk yayılış devrinden sonra Mevlevîlik, I. Bostan Çelebi zamanında da yani, XVII. yüzyılın ilk devirlerinde de biraz ilerlemiştir. Mesela Şam'daki zaviye onun zamanında büyük bir dergâh hâline gelmiş, Gelibolu Mevlevîhanesi'yle, İstanbul'daki ikinci Mevlevîhane olan Yenikapı Mevlevîhanesi onun zamanında açılmıştır.

İstanbul'da kurulan ilk Mevlevî dergâhının Fatih Sultan Mehmed zamanında, Bizans dönemine ait Hristos Akataleptos Kilisesi'nden camiye çevrilen Kalenderhane Zaviyesi olduğu kabul edilir.

İstanbul Mevlevîhaneleri, topografik konumları bakımından tıpkı Bektaşi tekkeleri gibi şehir merkezinden uzakta, sur dışında inşa edilmişlerse de zamanla şehrin büyümesi sonucu, iskân alanları içinde kalmışlardır.

Kulekapısı ve Kuledibi Mevlevîhaneleri unvanlarıyla da anılan Tünelbaşı'ndaki Galata Mevlevîhanesi, kuruluş tarihi bakımından İstanbul'daki Mevlevîhanelerin en eskisi olarak kabul edilmektedir. Sefarethanelerin bu bölgede olması sebebiyle, İstanbul'a gelen seyyahlar bu Mevlevîhane'yi ziyaret etmeden geçmemişlerdir. Mevlevîhane'nin banisi II. Bayezid dönemi vezirlerinden İskender Paşa'dır. Dergâh, Paşa'nın Galata sırtlarındaki av çiftliğinde 897/1491 tarihinde inşa olunmuştur. Dergâhın ilk şeyhliğine Mevlânâ'nın torunu Sultan Divanî veya Divane unvanı ile bilinen Karahisarlı Semaî Mehmed Dede tayin olunmuştur. Bu şahsın postnişinliği çok kısa sürmüş, yerine geçen halifesi Safaî Dede (ö. 940/1533) döneminde asıl örgütlenme faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Mevlevîhane'nin son postnişini Ahmed Celâleddîn Dede (ö. 1946)'dir.

Tekkelerin kapatılmasından sonra bu mekân büyük değişikliklere uğramış, Şahkulu Sokağı'na bakan bahçe yönündeki haziresi üzerine belediyece 1945-1947 yıllarında Beyoğlu Evlendirme Dairesi yapılmış; bu suretle pek çok kıymetli mezartaşı tah-

Mevlânâ Dergâhı'nın Avlusu, Konya,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

rip edilerek Mevlevîhane'nin tarihini aydınlatabilecek somut belgeler imha edilmiştir. Dergâh hâlen Galata Mevlevîhanesi Müzesi olarak kullanılmaktadır. Humbaracı Ahmed Paşa, İsmail-i Ankaravî ile Şeyh Galib Dede'nin mezarları buradadır. İbrahim Müteferrika'nın Aynalıkavak'taki mezartaşı da 1942'de buraya nakledilmiştir.

Galata Mevlevîhanesi'nden sonra İstanbul'daki Mevlevîhanelerin en eskisi Yenikapı Mevlevîhanesi'dir. Banisi Yeniçeri kâtibi İskenderoğlu Mehmed Efendi (960/1553-1056/1646)'dir. (Mensup olduğu aileye nispetle Malkoç Mehmed Efendi olarak da anılır). Tekkeyi 1006/1597-1598 yılı içinde tesis ederek recebin başlangıcı olan nevruz-ı sultanîye rastlayan pazartesi günü açılış törenini yapmıştır. Malkoç Mehmed Efendi 1012/1603-1604 tarihinde sahip olduğu birçok emlîki, bahçe ve bostanları, yaptırdığı bu dergâha vakfederek vakfiyesini Rumeli kazaskeri Es'ad Efendi'ye tanzim ve tescil ettirdi.

Dergâhın ilk postnişini Kemal Ahmed Dede (ö. 1010/1601)'dir. 1746'dan tekkelerin kapatıldığı 1925'e kadar Yenikapı Mevlevîhanesi'nin yönetimini, Ebubekir Dede (ö. 1189/1775) ailesine mensup Mevlevî şeyhleri üstlenmiştir. Dergâhın son postnişini de Abdülbâki Baykara Dede (1300/1883-1353/1935)'dir. 1915'te İngilizlere karşı düzenlenen Kanal seferi için Mevlevîlerden teşekkül eden Mücahidin-i Mevlevîyye Alayı'na Abdülbâki Dede komutasında Yenikapı Mevlevîhanesi dervişleri de iştirak etmişlerdir.

Mevlevîhane, Cumhuriyet döneminde uzunca bir süre öğrenci yurdu olarak kullanılmış, 9 Eylül 1961'de hünkâr mahfilinin altında çıkan bir yangın sonucu semahane, şerbethane ve türbesi tamamen yanmıştır.

Beşiktaş Mevlevîhanesi, İstanbul'da kurulan üçüncü Mevlevî dergâhıdır. İki kere yer değiştirmeye tabi tutulmuş olmakla özellik kazanmıştır. Bu dergâhın başka bir özelliği de İstanbul'da devlet ricali tarafından tesis edilen son Mevlevîhane olmasıdır. Beşiktaş'tan sonra tekke, Eyüp'te bulunan Bahariye Mevlevîhanesi'ne inkılap etmiştir. İlk Beşiktaş Mevlevîhanesi onyedinci yüzyıl başlarında 1621'de Ohrili Hüseyin Paşa (ö. 1030/1622) tarafından Beşiktaş'ta kurulup iki buçuk asırlık zengin sayılabilecek bir tekke hayatına sahne olduktan sonra Sultan Abdülaziz tarafından yeri Çırağan Sarayı içine alınarak 1868'de Maçka'da yaptırılan yeni bir Mevlevîhaneye nakledilmiş ve az sonra da bunun yerinde Maçka kışlasının inşası kararlaştırılmış olması sebebiyle Eyüp yakınlarında ve Haliç kıyısındaki Bahariye'ye kaldırılmıştır.

Dergâhın şeyhliğine ilk olarak Ağazade Mehmed Dede tayin edilmişti. Mehmed Dede ilk mukabeleyi bir çarşamba günü yaptığı için sonraları bu geleneğe Maçka ve Bahariye Mevlevîhanelerinde de uyulmuştur.

İstanbul'da asitane olmaktan daha ziyade zaviye olarak kabul edilen Mevlevîhanelerden birisi de Kasımpaşa Mevlevîhanesi'dir. Kasımpaşa'da Küçük Piyale otobüs durağından yaklaşık olarak elli metrelik bir mesafede olup, Bahariye caddesinin sağ tarafındaki Mevlevîhane sokağının sol cihetine rastlamaktadır. Kurucusu Galata Mevlevîhanesi'nde şeyhlik yapmış olan Abdî Dede olarak bilinen, Şeyh Abdullah Dede (1041/1631) Efendidir. Abdî Dede ailesine mensup şeyhler Mevlevîliği İstanbul'da ilk defa kan bağına dayalı meşihat modeline göre temsil eden grup olmuştur.

Mesnevî şarihi İsmail-i Ankaravî'nin Galata Mevlevîhanesi'ne getirilmesi üzerine Abdî Dede buradan ayrılmış ve Kasımpaşa semtinde sahibi bulunduğu bostanın içine bu Mevlevî zaviyesini bina eylemiştir. Tekkenin inşası yaklaşık olarak IV. Murad zamanına rastlamaktadır.

Tekkelerin ilgasından sonra Kasımpaşa Mevlevihanesi'nin semahanesi muhtelif tarihlerde güreş müsabakalarına ve bazı eğlence ve düğün törenlerine mekân olmuş, bir aralık mektep olarak da kullanılmıştır.

İstanbul'daki diğer bir Mevlevîhane, Üsküdar'da Şemsipaşa'dan İmrahor'a giderken caddenin sağ tarafında ve tam İmrahor tepesine yakın bir yerde kurulmuş olan, daha ziyade zaviye olarak kabul edilen Üsküdar Mevlevîhanesi'dir. 1208/1794 tarihinde Numan Bey tarafından tesis edilmiştir. Numan Bey, 1201/1786 tarihinde Galata Mevlevîhanesi'ne şeyh

Salonique, Mosquée des Derviches du Mevlané, [Selanik, Mevlânâ Dervişlerinin Camii], 1914-1918 arası, Fotoğraf kartpostal, Lyon: Rollet.

olmuş, üç yıl sonra buradaki şeyhlikten ayrılarak 1208/1794'te Üsküdar'daki evini ufak tefek tadilata tâbi tutarak, tekke hâline getirmiş ve bir de semahane yaptırmıştı.

Son olarak tekkenin şeyhliğine 1919'da Ahmed Remzi Dede getirilmiştir.

İstanbul'daki mevcut Mevlevîhanelerin sonuncusu Bahariye Mevlevîhanesi'dir. Beşiktaş Mevlevîhanesi, Maçka'da yeni bir askeri kışlanın yapılması kararlaştırılması üzerine, yaklaşık olarak beş yıl sonra ikinci defa taşınmış ve bunun için de Eyüp civarındaki Bahariye semti en uygun yer olarak kabul edilmiştir. 31 Zilhicce 1291/1874 Pazartesi günü Bahariye Mevlevîhanesi'nin temel atma merasimi yapılmış ve 18 Rebiülevvel 1294/1877 Çarşamba günü inşaatı tamamlanarak açılış töreni yapılmıştır.

Tekkelerin 4 Eylül 1925 tarihinde lağvı üzerine süratle harap olan semahanesi 1935 yılında yıktırılmış, mensuplarının medfun olduğu türbe çökmüş, 1938-39 yılları arasında kazaen çıkan bir yangın ile harem dairesi yok olmuş, mescidin kendisi avluya sonradan yerleşen bir tuğla imalathanesinin deposu hâline getirilmiş ve minaresi tamamen yıktırılmıştır.

Türkiye sınırları içinde yer alan Mevlevîhaneler gibi, sınırlarımız dışındaki Mevlevîhanelerin çoğu ilgisizlik ve sahipsizlikten bugüne ulaşamamıştır. Tekkelerin hemen hepsi asli hüviyet ve karakterlerini çeşitli sebepler dolayısıyla kaybetme durumuna gelmişlerdir. Kimisi zamanla harap olmuş, kimisi yanmış, kimisi okul ve ev, kimisi karakol ve askeri garnizon veya depo olarak kullanılmıştır. Kimisi ise ya bekçilere teslim edilmiş yahut da kiracıların ikametlerine tahsis edilmiştir.

Balkanlar ve Avrupa'daki Mevlevîhaneler ise tamamen işlevsiz kalınca bir kısmı yıkılmaya terk edilmiş, bir kısmı da yıkılıp yerlerine yeni binalar yapılmıştır. Ortadoğu'da bulunan Mevlevîhanelerin bir kısmı günümüze ulaşabilmişlerse de bakımsız ve sahipsizdir. Halep ve Şam Mevlevîhaneleri de aynı durumdadır. Kahire Mevlevîhanesi restore edilip müze hâline getirilmiş şanslı Mevlevîhanelerdendir

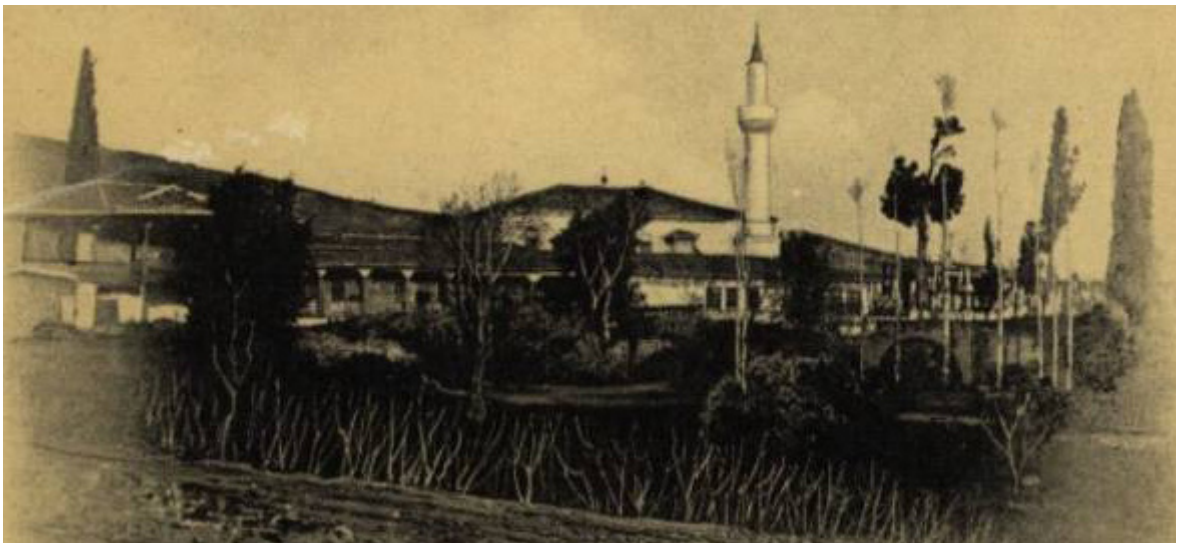
Konya Hankâhı dışında, Devlet-i Aliyye sınırları içindeki diğer asitaneler şunlardır: 1. İstanbul Galata Mevlevîhanesi, 2. İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesi, 3. İstanbul Beşiktaş/Bahariye Mevlevîhanesi, 4. İstanbul Kasımpaşa Mevlevîhanesi, 5. Karahisar (Afyon) Mevlevîhanesi, 6. Manisa Mevlevîhanesi, 7. Halep Mevlevîhanesi, 8. Bursa Mevlevîhanesi, 9. Eskişehir Mevlevîhanesi, 10. Kahire Mevlevîhanesi, 11. Gelibolu Mevlevîhanesi, 12. Kastamonu Mevlevîhanesi.

Konya'dan sonra, asitaneler içinde birinci derecede Karahisar, ikinci derecede de Manisa ve Halep dergâhları gelirdi.

Zaviyeler, Osmanlı idaresi altında bulunan Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarındaki hemen her büyük şehirde ve bazı köylerde bile vardı. Kayıtlara geçmiş belli başlı zaviyeler ise şunlardı:

1. Adana, 2. Akçahisar, 3. Akçaşehir, 4. Akşehir, 5. Amasya, 6. Ankara, 7. Antakya, 8. Antalya, 9. Antep, 10. Aydın, 11. Bağdad, 12. Beyşehir, 13. Belgrad, 14. Belgratçık, 15. Bilecik, 16. Burdur, 17. Bosnasaray, 18. Bozkır, 19. Çorum, 20. Denizli, 21. Demirci, 22. Diyarbakır, 23. Edirne, 24. Ermenak, 25. Eğirdir, 26. Erzincan, 27. Filibe, 28. Girit, 29. Halep, 30. Hama, 31. Humus, 32. Isparta, 33. İlbasan, 34. İzmir, 35. İzmit, 36. Kangırı (Çankırı), 37. Karaman, 38. Kayseri, 39. Kerkük, 40. Kıbrıs, 41. Kırşehir, 42. Kilis, 43. Kudüs, 44. Kütahya, 45. Lazkiye, 46. Maraş, 47. Marmaris, 48. Medine, 49. Mekke, 50. Midilli, 51. Muğla, 52. Musul, 53. Niğde, 54. Niş, 55. Peçoy, 56. Sakız, 57. Samsun, 58. Sandıklı, 59. Selanik, 60. Siroz, 61. Sivas, 62. Şam, 63. Trablus Şam, 64. Şehrizor, 65. Tavşanlı, 66. Tebriz, 67. Tekirdağ, 68. Tire, 69. Tokat, 70. Tozman, 71. Ulukışla, 72. Urfa, 73. Üsküp, 74. Vodine, 75. Yenişehir, 76. Yozgat, 77. Güzelhisar, 78. İpek[1].

1 Haşim Karpuz, agm, s. 81-95; Haşim Karpuz, *Türkiye Dışındaki Osmanlı Mevlevîhanelerine Toplu Bakış*, Dünya Mevlevîhaneleri Fotoğraf Albümü, TC Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Konya, 2006, s. 15-23; Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 330-340; Sezai Küçük, Mevlevîliğin Son Yüzyılı, Simurg Yay., İstanbul, 2003, s. 29-36; Muzaffer Erdoğan, agm, s. 15-46; Muhammed Fazıl el-Bosnevî, Şerh-i Hakayık-ı Ezkar-ı Mevlânâ, Bosnalı Muharrem Matbaası, 1866, s. 420-421; M. Celâl Duru, age, s. 162; Erdoğan, agm, s. 23; Ekrem Işın, *İstanbul'un Mistik Tarihinde Mevlevîhaneler*, İstanbul'da Gündelik Hayat, İletişim Yay., İstanbul, 1995, s. 267-318.

Souvenir de Salonique, Mevlevîhané, [Selanik Hatırası, Mevlevîhane],
19. yy., Siyah beyaz kartpostal.

Mevlevîhanelerin Gelir Kaynakları

Daimi olarak barındırdığı çok sayıda insanın bütün ihtiyaçlarının karşılandığı, gelip geçen misafirlerinin konakladığı Mevlevîhanelerdeki çarkın işleyebilmesi için ciddî ve sürekli gelirinin olması gerekmekteydi. Bu tür ihtiyaçların karşılamaya kaynaklık eden gelirler şu başlıklar altında görülebilir:

1. Vakıflar: Vakıf, herhangi bir sosyal hizmetin ifasını kolaylaştırmak için hayır sahiplerinin kendi servetlerinden ayırıp tahsis ettikleri sermaye ile meydana gelir. Şehir dışında tarım alanlarından oluşan bu vakıflar, şehir içinde hamam, dükkân, değirmen gibi işletme ve imalathanelerden oluşmaktadır.

Mevlevîhanelerin yükselişleri, tekkelerin sayıca artması, dervişlerin refahının sağlanması vakıflar sayesinde olmuştur. Mevlevîhanelere hayır sahipleri tarafından vakıflar bağlandıkça, teessüs eden mütevellilik evlada intikal eden bir vazife hâline geldiği için, şeyhliğin de mütevellilikle birlikte tevarüs edebilmesi keyfiyeti şeyhliğin konusunu ve kalitesini günden güne düşürmüş, çekememezliklere, yolsuzluklara kapı açmıştır. Mütevelliler iyi niyetli oldukça o vakıf iyi işlemiş, mütevellinin haksız uygulamaları, adaletsizliği söz konusu olunca vakıf da faydalıdan ziyade zararlı bir unsur hâline gelmiştir.

Hükûmet, meşihati elde eden zata tekke vakfının tevliyetini de vermeyi usul tutmuştu. Mevlevîhanelerin vakıfları müstesna evkaftandı ve *Evkaf-ı Celâliye* denilirdi. Bunların muhasebesiyle hükûmet ilgilenmez, şeyhler kendi malları gibi kontrolsüz, diledikleri şekilde harcama yapabilirlerdi. Bundan dolayı vakfı zengin şeyhlikler birer mansıp hâline gelmişti.

2. İhsanlar ve atiyyeler: Diğer tarikatlar gibi Mevlevîlik de gelirler noktasında yalnızca sadece vakıflara bağlı kalmamış; varlıklı kesimlerin sevgisini, yakınlığını kazanmış; mali güce sahip zenginler Mevlevîliğe bol miktarda maddî yardımlarda bulunmuşlardır. Aşhanalerde kaynayan kazanlar, hâli vakti yerinde olan kimseler tarafından donatılmıştır.

Mesela, Bursa'da 1025/1616 tarihinde Tefsirhan mahallesinden Ali Bey'in karısı Fatma Hatun yirmi bin dirhem akçeyle satın aldığı hanı, Mesnevî-i Şerîf okunmak şartıyla dervişlere vakfetmiştir[1].

Özel bağışlar çoğunlukla tekkelere yapılmakla beraber bazen doğrudan doğruya şeyhlerin kendilerine ve yakınlarına da yapılabilirdi.

3. Devlet erkânı tarafından yapılan yardımlar: Devlet erkânı (padişahlar, vezirler, paşalar vb.) nın tarikat liderleriyle olan ilişkileri her devirde belli seviyelerde devam etmiştir. Dergâhların yenilerinin inşası, ek binaların yapımı, onarımı, tefriş ve tezyini için devlet erkânı (vezirler, beyler, paşalar) tarikat şeyhleriyle birlik ve beraberlik politikası gütmüşlerdir.

II. Bayezid, Cemaleddîn Çelebi'ye büyük saygı göstermiş, Mevlânâ Türbesi'ndeki sandukaları yenilemiş, üstlerine örtülmek üzere, değerli kumaşlar göndermiştir. Bayezid'in türbeyi tamir ettirdiği ve nakışlarının Mevlevî Abdurrahman İbn Muhammed el-Halebi tarafından işlendiği, Sultan Veled'in yattığı yerin kıble tarafındaki pencerenin altındaki kitabeden anlaşılmaktadır.

Yavuz Sultan Selim, Mevlânâ dergâhına pek çok vakıflar vermiş, türbeye su getirtmiş, ortasına Havz-ı

1 Mustafa Kara, Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler I, Uludağ Yay., Bursa, 1990, s. 125.

Cinan adıyla anılan bir de şadırvan inşa ettirmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman da Mevlânâ türbesine hizmet etmiş, semahane, mescit ve derviş hücreleri yaptırmıştır.

Tophane yangınında yanan Galata Mevlevîhanesi III. Mustafa'nın emriyle yeniden yaptırılmış ve 1765'te tamamlanmıştır.

II. Mahmud, baba soyundan Mevlânâ'ya mensup olanlara dağıtılmak üzere, Konya mukataasından, yılda 1500 kuruş verilmesini, ayrıca İstanbul ve diğer bölgelerdeki Mevlevî şeyhlerine maaş tahsisini emretmiştir[1]. 1810'da Galata Mevlevîhanesi'ne bir ziyarette bulunmuş ve şeyhe sof bir fereci hediye etmiş, dervişlere de türlü ihsanlarda bulunmuştur.

Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren tekke, zaviye, imaret ve şeyhlerin ikameti için meskenlerin devlet adamları tarafından yaptırılması neredeyse bir yarış hâlini almıştır.

II. Bayezid devrinde çeşitli memuriyetlerde bulunup Yavuz Sultan Selim ve Kanuni devirlerinde sadrazamlık yapmış olan Pirî Mehmed Paşa (ö. 939/1532-33) Konya'da Mevlevî şeyhi Sinan Dede için bir zaviye, şeyhin oturması için bir mesken, zaviyeye bir mutfak ve şadırvan, dışarıdan misafir olarak gelen Mevlevî dervişler için de bir imaret yaptırmıştır[2].

Peçoy Mevlevîhanesi 1665'te Gazi Hasan Paşa tarafından, Kayseri Mevlevîhanesi de 1675 tarihlerinde Bayram Paşa tarafından, Selanik Mevlevîhanesi de Ahmed Paşa adında bir vezir tarafından yaptırılmışlardır.

Amasya Mevlevîhanesi'nde İbrahim Çelebi şeyh iken 1011/1602 tarihinde zuhur eden eşkıya hadisesinde dergâh yanmış şeyhi de kaybolmuştur. Çelebi'nin oğlu durumu Sadrazam Bayram Paşa'ya arz etmiş, Paşa da 1047/1637 tarihinde dergâhı yeniden yaptırarak, vakıflarını da genişletmiştir.

Halet Efendi (ö.1238/1822), Galata Mevlevîhanesi'nde sebil, muvakkithane ve kütüphaneden oluşan iki katlı bina yaptırmış; 1235/1820 tarihinde hazırlattığı vakfiyesinde belirttiğine göre, kütüphanesine önce 266 cilt kitap koymuş, iki yıl sonra buraya 547 cilt kitap daha vakfetmiştir.

Özellikle belirtmek gerekir ki, tarikatlar içerisinde devlet erkânını en yakından ilgilendiren ve bu ilgiyi en uzun sürdürmeyi başaran Mevlevîlik olmuştur. Bilhassa XVII. yüzyıldan itibaren Mevlevîlik adeta

Bir Mevlevî Şeyhi ve Dervişleri,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

resmî bir devlet kurumu hâline gelmişti[3].

Dergâhların vakıfları mütevekkil olan fukaraya meşruttur. Kazanç sahibi olanlara oradan yemek yemek haram olur[4].

Dervişlik

Dervişliğe Kabul (Çile, Soyunmak)

Mevlânâ'nın hayatta iken kendisine intisap edenleri tıraş ettirdiğini, Eflâkî, *Menakıb*'da bildirmektedir. Saç, bıyık ve sakaldan, kaşlardan veya iki kaşın ortasından makasla birkaç kıl kesmek suretiyle yerine getirilen bu törende Kalenderîlerin etkisini görmek mümkündür. Bunun dışında Mevlânâ zamanında, bir törene rastlamamaktayız.

Yola girmek isteyen derviş adaylarının çile çıkarmasının zorunlu hâle getirilmesi ise çok sonradır.

Çile/çille, Farsça çihil (*kırk*) kelimesinin hafifletilmiş biçimi *çil*'e, (ha) ilâvesiyle oluşturulmuştur. Ahlâkın düzeltilmesi ve vicdanın tasfiyesi için tekkelerde vazedilen bir tür usulün adı idi. Bazı tarikatlardaki kırk günlük inziva süresi Mevlevîlikte bulunmamakla birlikte, dede olabilmek, kemali elde edebilmek için can'ın (*matbah canı, nevniyaz, salik*), matbah-ı şerîfte bin bir günlük çileye soyunması, hizmet etmesi tarikatın rükunlarından kabul edilmiştir. Hz. Mevlânâ ile onun halifelerinin 25 günlük erbain[5]leri esas alı-

1 İrfan Gündüz, Osmanlılarda Devlet –Tekke Münasebetleri, Seha Neşriyat, İstanbul, 1984, s. 153.

2 Reşat Öngören, Osmanlılarda Tasavvuf, İz Yay., 2000, s. 324.

3 Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 247; Hasan Küçük, Tarikatlar, Türdav Yay., İstanbul, 1980, s. 139-146; M. Celâl Duru, age, s. 158-159, 211, 212; Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, MÜ İlâhiyat Fak. Vakfı Yay., İstanbul, 1994, s. 304; H. Mahmut Yücer, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl), İnsan Yay., İstanbul, 2003, s. 99.

4 İbrahim Kutluk, Şeyh Galib ve es-Sohbetü'-Safiyye, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. III, S. 1-2, (30 Kasım 1948), s. 44.

5 Erbain de çile ile aynı manada kullanılır. Dervişin

Young Boy who is a Dervish in Training in the Early 1900s,
[1900'lerin Başında, Talimde Bir Derviş Olan Genç Oğlan -Selanik Mevlevîhanesi'ne mensup bir çocuk derviş-],
20. yy. başları, Siyah beyaz fotoğraf, [FREELY, John, The Lost Messiah: In Search of the Mystical Rabbi Sabbatai Sevi, Woodstock ve New York: The Overlook Press, 2001].

narak, sonraları Mevlevî tarikatına intisap edenler için 25 çile konulmuş, ayrıca bir gün daha ilâve edilmiştir. Hikmeti, süluk eden kişinin, çilede iken 1001 adet Allah'ın ismi sayısınca mücahede, terbiye görüp, Allah'ın ulu isimlerine mazhar olmalarından ibarettir. 25 çile yani 40x25= 1000. Arapçada bin sayısına *elf* derler. Şu hâlde 1000 rakamına o bir gün (elif) de ilâve edilerek 1001 gün olur. Allah'ın bin bir isim ve ilâhî sıfatlarını geçerek mücahedesini tamamlamasına işaret edilmiştir[1].

Çile, nefsini terbiye etmek ve ona haddini bildirmek esasına dayanır. Mevlevî çilesi, kendi kendine yetmek noktasında manastıra kapanan ruhbanın hayatını andırırdı. Çileye tahsis olunan matbah-ı şerîf, ancak asitane olan tekkelerde mevcuttu. Buralara çile çıkarmakta bulunan ve can adını alan dervişlerle tekke zabitlerinden başkası giremezdi.

Dervişliğe başlamaya ve niyet etmeye ikrar verme (*soyunmak, matbaha soyunmak*) denilirdi. Tarikata intisap etmeyi düşünen can, dergâhın zabiti veya dedelerden herhangi biri tarafından Meydancı Dede'ye takdim edilir, Meydancı Dede bu namzet hakkında gizli, aşikâr, malûmat toplayarak inceler, talipte kabiliyet ve ehliyet görürse, dervişliğin, çilenin ve Mevlevî erkânının güçlüğünden uzun uzadıya misallerle bahsederek kendisini daha birkaç gün düşünmeğe ve ondan sonra gelip kararını bildirmeğe davet ederdi. Aday, birkaç gün sonra tekrar gelir de arzusunda ısrar ederse, Meydancı Dede onu bu sefer Kazancı Dede'ye takdim ederdi. Aynı şekilde Kazancı Dede de: "*Dervişlik zordur, çileyi kırmak iyi değildir. Dervişlik ateşten gömlek, demirden leblebidir. Aç kalmak, dövülmek, haksız yere söz işitmek vardır. Dervişlik ölmezden evvel ölmek demektir. Bunlara tahammül edebilirsen gir*", der.

Namzet üçüncü defa olarak yine talebinde ısrar ederse ve kabul edilecekse, kendisi Aşçıbaşı (Sertabbah) Dede'ye götürülürdü, o da dilinin döndüğü kadar telkinlerde bulunur ve nihayet (Hak erenler yardımcın olsun) dileğiyle kararı tebliğ ve kendisini Meydancı Dede'ye teslim ederdi.

Taliplerin bekâr olmaları, sağlıklı, uzuvlarının tam olması, hiçbir mahkûmiyeti ve kötü şöhreti bulunmaması şarttı. Daha eski devirlerde medreseden icazetli ve kendisini geçindirebilecek derecede herhangi bir sanat ve meslekte ehliyeti olması şart koşulurken; gitgide sadece okuyup yazma ve bir sanatta meleke sahibi olması yeterli görülmüş ve en nihayet ortada sadece bekârlık şartı kalarak, okuyup yazma bilmeyen, elinden hiçbir iş gelmeyen, sakat ve malul kimseler de dervişliğe kabul edilmiş; bu durumda tekkeler irfan ocağı olmak yerine birer imaret hâline gelmişti.

İntisapta esas derunî muhabbettir. Talip, Aşçıbaşı Dede'nin yanından doğruca meydan-ı şerîfe götürülür, abdest aldırılır, meydanın dış kapısının yanındaki

kırk gün, şeyh nezaretinde, bir hücreye kapanıp ibadet ile meşgul olmalarına denilir. (Pakalın, age, C. 1, s. 542)

1 Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin tam sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Bazı âlimler Esmâ-i Hüsnânın bin kadar olduğunu beyan ederler. Hz. Peygamber'in Cevşenü'l-Kebîr isimli hususî duasında Rabbine *bin bir isim* ve sıfatla niyaz ettiği nakledilir. Çile süresinin bin bir gün olmasının hikmetiyle alâkalı olmak üzere Remzi Efendi şu bilgileri verir: Cenab-ı Mevlânâ'nın ihtiyar buyurdukları erbain ve halvetlerin mecmuu bin bir güne reside olması rivayetine göre Hazret-i Sultan Veled tarafından tarikat-i aliyyeye intisab edecek müştakin füyuzat-ı sohbet-i mürşide kesb-i liyakat için lazım gelen hizmete teberrüken o kadar müddet tahsis buyurmuştur ki Hazret-i Feyyaz-ı Mutlak'ın bin bir ism-i şerîfinin sırr-ı celiline mazhariyet esbabını istihsale vesile olacağı gibi tahsil-i rızaya da sebeb-i müstakildi. Rızanın bi-hisabü'l-cümel bin bir olması nükteden hali değildir. (Pakalın ,age, C. I, s. 234.

-İstanbul Mevlevîlerinden-
Derviş Tahir, Derviş Ali ve Derviş Sami,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

saka postuna[1] oturtulur, başındaki sivil serpuş alınarak bir arakiyye giydirilir, sırtına da bir resmî hırka geçirilirdi. Talip bu post üstünde, üç gün üç gece, diz üstü murakabe vaziyetinde oturmak, kimse ile konuşmamak, yalnız tabiî ihtiyaçları için yerini terk etmek ve hatta post üstünde uyumak mecburiyetinde idi; kendisine yemek de küçük bir tepsi içerisinde önüne getirilirdi; mevsim kış ise yatak ve yorgan yerine bir kilim verilebilirdi. Talip bu üç gün süresince, gözleri önünde cereyan eden hâlleri, işittiği sözleri tahlil etmekle meşgul olurdu; tekke mensupları da onu tetkikten geçirmiş olurlardı, bazı denemelerle sebatı, ahlâkı ölçülürdü. Bu süre zarfında kimse derviş adayıyla ilgilenmez, ona aşinalık göstermez, adeta talip horlanmış bir vaziyette otururdu.

Üç günün sonunda, talip arzusunda ısrar eder ve tekke mensuplarından hiçbir kimse Aşçıbaşı'ya veya şeyhe gidip de aleyhte bir görüşte bulunmazsa, Meydancı Dede de onu şeyhe veya şeyhin vekili Aşçıbaşı'ya götürür, durumu bildirirdi; talibe son bir nasihat daha edildikten sonra kesin karar verilerek sikkesi tekbirlenip giydirilir ve matbaha gönderilirdi ve artık bu dakikadan itibaren o, bir matbah canı sayılırdı.

Hizmete soyunduktan sonra can, ayakçı unvanını alırdı. Sema öğretildikten sonra tennuresi giydirilir ve Kazancı Dede'ye teslim edilirdi.

Ayakçılık vazifesiyle ortalığı süpürür, odun getirir; üzerine başka bir can gelinceye kadar bu görevine devam ederdi. Her can, buna emretmek hakkını haizdi. Ayakçılık, âdet olduğu üzere 18 gün sürerdi, ancak bu müddetin sonunda, tennure giymesine ve gerektiğinde resmî kıyafetle, yani hırka ve tennure ile tekke dışına çıkmasına müsaade edilirdi; lâkin canlar hiçbir sebep ve bahane ile bir gece bile matbah dışında yatamazlardı. Her ne sebeple olursa olsun bir gece bile dışarıda kalan canın çilesi kırılmış kabul edilir ve yaptığı hizmetler yok sayılarak, yeniden bin bir günlük çileye başlatılırdı. Ayakçılık görevini ikmal eden can pazarcı olurdu.

Ayakçılık vazifesinden başka olarak, canların yerine getirmekle yükümlü oldukları vazifeler şunlardır:

Pazarcı: Dergâh-ı şerîfe alınacak yiyeceğin ve gerekli olan şeylerin; dervişlerin siparişlerinin çarşıdan teminini sağlamakla yükümlüydü. Sırtında bir havlu, belinde de bir zincirle elifi-nemedine bağlı ve arasına sokulmuş maşa (*pazarcı maşası*) bulunur ve bunlar hizmetin alameti sayılırdı. Pazarcı, gittiği yerde oturmaz, kahvehane benzeri eğlence mahallerine giremez, rastladığı muhiplerle uzun boylu sohbet edemez, alacağını aldıktan sonra hemen tekkeye dönerdi.

Cameşuy: Canların ve dervişlerin çamaşırını yıkamak veya yıkatmakla görevliydi.

Şerbetçi: Bir can hücreye çıkacağı vakit ona şerbet yapar. Dedeler matbahı ziyarete geldiklerinde de onlara da şerbet hazırlardı.

Abrizci: Ayakyollarının temizliğinden mes'uldür. Matbahnişin bir derviş, hizmetini ikmal edeceğine bir hafta kala kendisine bu son hizmet verilirdi.

Dolapçı: Kap-kacağın düzen ve temizliğinden sorumluydu.

1 Sakanın aslı, su taşıyan, su getiren manasındaki Arapça sakka'dır. Mevlevîhanelerde ve Bektaşi tekkelerinde çileye ikrar verecek talibin oturduğu yere *saka postu* denilir. Bektaşilerde, tarikata giriş töreninin sonunda rehber yahut sakilik hizmeti yapan başka bir kıdemli can, kalkıp meydan taşının yanında duran şerbet kabını ve bardağı alır. Kap sol elinde, bardak sağ elindedir. Babadan itibaren sırayla herkesin önünde, sol dizini yere koyup sağ dizini dikerek kaptan bardağa biraz şerbet koyar ve "*Sakahum ya Huseyn*" diyerek sunar. Saki, törenin sonunda şerbet veya suyu içer. Mevlevîlikte çileye girişte böyle bir tören olmasa da saka postunun bu törenden etkiyle ihdas edildiği anlaşılmaktadır. (Abdülbâki Gölpınarlı, Tasavvuf'tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İnkılap ve Aka, İstanbul, 1977, s. 284-285.

Bulaşıkçı: Bulaşıkları yıkardı. Bu hizmet kazancılıktan başka en büyük hizmet olup o can somatlardan sonra bulaşıkçı refikinin yıkadığı kapları dolapçıya devreder ve kazancının bulunmadığı zaman matbah işlerine nezaret eder ve somat gülbangini (*Mevlevî sofrasında okunan tertiplenmiş dua*) okurdu.

Somatçı: Perşembe ve cuma günleri meydana atılan somatları açar ve toplar ve temizliğine bakar ve yerlerine yerleştirirdi.

İçeri Meydancısı/Dışarı Meydancısı: Bu hizmeti ifa eden can, somatlardan önce ve sabah meydanında ve cuma lokmasından evvel, matbah önünde "Hû! Salâ!" diye lokmaya davet eder ve elindeki zembil içindeki ekmekle hücrelere uğrar, somata gitmeyecek olan hücrenişin varsa onların ekmeklerini bırakırdı. Bunların dışında, matbahta olan canlara kahve pişirir; cuma günleri dedelere matbaha geldiklerinde kahve ikram ederdi.

Yatakçı: Matbahnişin canların kilimlerden ibaret olan yatak ve yorganlarını toplamaktan mes'uldü.

Kandilci: Hücrelerde ve matbahta bulunan kandillerle Kira Hatun ve makam sahibi çelebi efendilerin, huzura defnedilmeyen valide ve haremlerinin makberleri üzerine yerleştirilen kandillerden ve kandilhaneye alınan yağların muhafazasından ve kullanımından sorumlu idi.

Tahmisçi: Dervişlerin ve matbahın kahvelerini kavurmak ve dövmekle görevliydi.

Süpürgeci: Matbah-ı şerîfin içi ve dergâh-ı şerîf kurbanhane meydanlarının temizliğinden sorumluydu.

Çerağcı: Matbahın şamdanlarını yakardı.

Taşra (Dışarı) Meydancısı: Hücrenişin dervişlere Tarikatçı Dede'nin ve Aşçıbaşı'nın emirlerini tebliğ ederdi. Bu tebliğ, hizmet tevcihi veyahut vazifeden af hadisesi de olabilirdi. Ve mukabele günleri hücrelere tek tek tebliğde bulunur ve sabah namazından önce yine hücrenişin dervişlere, *Agâh olun ya Hû*! demek suretiyle hücre kapılarından namaza çağırır. Çelebi Efendi dergâhta olduğu müddetçe hizmetinde bulunurdu.

Halife (Kalfa) Dede: Matbaha yeni girenlere yol gösterir, onları yetiştirirdi. Nevniyaz eğer ümmi ise *Kur'an-ı Kerim* ve dinî ilimleri öğretirdi.

Kazancı (Kazgani) Dede: Matbahın ikinci derecede amiri olup yalnız dışarı meydancılıktan başka, diğer hizmetleri matbahnişinin ehliyetine göre değiştirirdi ve icabında ceza olarak çelik vurmak hakkını da haizdi. Gündüzleri matbahta bulunan bu zatın ayrıca bir postu vardı. Yani makam sahibiydi ve tekke zabitanındandı. Canların inzibatına bakar, onlarla sohbet ederdi.

The Maulawi or Dancing Darwash [-Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup- Mevlevî veya Raks Eden Derviş], [HUGHES, Thomas Patrick, A Dictionary of Islam, s. 118, London: W. H. Allen and Co., 1895].

Matbahtaki dervişler, on sekizden az olursa bu hizmetlerin birkaçını bir can görür, çok olursa her hizmet sahibine bir refik/yamak verilirdi. Ayrıca lokmacı, paşmakçı (*sabahları meydana girip çıkan dedelerin ayakkabılarını, uçları kapıya doğru olmak üzere, çevirir*) gibi hizmet sahipleri de bulunurdu.

Matbah canları gündüz hizmetleriyle meşguldürler. İstirahat zamanları yatsı namazından sonra sabah namazına kadar olan vakittir. Akşam namazı eda edilip İsm-i Celâl okunduktan sonra dedeler hücrelerine, canlar meydanı şerîfe giderlerdi. Artık, matbah ve meydan-ı şerîfe kimse gelmediğinden, mangal başında rahatça oturabilirler, dolaplarında çay, yemiş gibi içecek ve yiyecekle neşelenirlerdi. Sohbet ederler, gıybet, bir başkasını çekiştirme gibi kötü kabul edilen davranışlarda bulunmazlardı. Sohbet sonrası, istirahat için bütün canlar bir post ve bir kilimden ibaret olan yatak yorganını alır, bir köşede vahdete dalardı. Matbah canları kalktıkları gibi yatarlar, yattıkları gibi de kalkarlardı. Yani tennure, deste-gül ve elifi-nemed gibi şeylerin hiçbirini çıkarmazlardı.

Matbah işlerinin yanı sıra bir de manevî ve ruhanî bir hizmet daha vardı. Can, bir taraftan da manevî hayatı ve ruhî tekâmülü için uğraşırdı. Bunun için istidadına göre, musiki meşk etmesi (*ney üflemeyi, kudüm ve def darbını öğrenme*), *Mesnevî* okuması veya dinlemesi lazımdı. Kazancı Dede'nin nezaretinde okuyup yazmakla veya zaten bildikleri hattatlık, tezhipçilik, resim, tespihçilik, oymacılık gibi matbahtaki işlerini engellemeyecek biçimde sanatla iştigal ederlerdi.

Hizmetini tamamlamış olanlara meydan-ı şerîfte hususî bir tören ile dede unvanı tevcih olunurdu. Bu törene kapıdan geçme de denilirdi. Bin bir günlük çile müddetinin dolduğunu cana meydancı haber verir. Can hamama gidip, gusül abdesti alır. Dönüşte

tekrar saka postuna oturur, hizmet tennuresini çıkarıp derviş elbisesi giyer. Akşam meydan hazırlanır ve matbahta hususî lokma basılır. Tarikatçı (Ser-tarik) Dede de gelir. Can meydana girer fakat yemeğe iştirak edemezdi. Can önce ser-tarikle sağdaki dedelerle, sonra soldaki dedelerle görüşür (*görüşmek, Mevlevîlikte, öpmek manasında kullanılan bir ta*birdir). Matbahtaki canlar ve meydancılarla da görüştükten sonra niyaza durur. Tarikatçı Dede şu gülbangi okur:

Vakt-i şerîf hayrola, hayrlar fethola, şerler def ola

Derviş kardaşımızın niyazı kabul ola

Aşiyane-i Mevlevîyede rahatı müzdad ola

Demler safalar ziyade ola

Dem-i Hazret-i Mevlânâ

Sırr-ı Şems-i Tebrizî kerem-i İmam-ı Ali

Hû diyelim Hû

Canla beraber bütün dedeler baş kesip (*baş kesmek veya niyaz etmek, ayak mühürlenerek, yani sağ ayağın başparmağını, sol ayağın başparmağı üzerine koyarak ve eller sağı üste gelmek üzere göğse yahut sağ el, kalb üstüne, sol el, sağ böğüre doğru konarak vücudun biraz öne, başın, vücuda doğru daha aşağıya ve düz olarak eğilmesi durumu*) uzun bir *Hû* çekerlerdi. Niyazda can şeyhe tövbe eder. Şeyh sevdiği dervişin sikkesini öper. Can meydanda bulunmayan Türbedarı arar, onunla da görüşür. Başta Tarikatçı Dede kıdem sırasıyla diğer dervişler meydandan çıkarlar. Herkes hücresine döner. O can matbahtaki lokmasını eder. Lokmadan sonra Meydancı Dede çerağı alır; can arkasında hücresine (*sır hücresi*) gider. Orada meydancı şu gülbangi okur:

Vakt-i şerîf hayrola, hayrlar fethola, şerler def ola

Derviş kardaşımızın rahatı müzdad ola

Dem-i Hazret-i Mevlânâ Hû diyelim Hû

O gece, dedelerin her biri, namazdan sonra kudretleri miktarınca aldığı hediyeyle yeni dervişin hücresine gider, orada kahve içer ve yeni dervişi tebrik ederdi. Derviş hücresinde üç gün sır olur; bir yere çıkmazdı. Perdesini ve kapısını kapalı tutardı. Yalnız Meydancı Dede gelip yemeğini getirir. Üç gün sonra Meydancı Dede hücresine varıp '*hücren küşad olacak*' der ve perdeleri açar ve dervişi alıp Tarikatçı Dede'nin yanına getirir; Tarikatçı Dede ile görüşür; Tarikatçı huzurunda derviş iki diz üstünde otururdu. Deste-gülden başka bedeni geniş resim hırkası giyerdi. Tarikatçı Dede: '*Çileyi bitirdin, asıl şimdi hücre çilesine gireceksin*' derdi.

The Maulawi or Dancing Darwash
[-Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup-Mevlevî veya Raks Eden Derviş],
[HUGHES, Thomas Patrick,
A Dictionary of Islam, s. 118,
London: W. H. Allen and Co., 1895].

Sonra can on sekiz gün dışarı çıkmaz, yalnız tekke içinde dolaşabilir; Aşçı Dede ve Mesnevîhan ile görüşüp nasihatlerini alırdı. On sekiz gün mahpus kalması taşraya muhabbeti kalmadığını izhar içindir. On sekiz gün sonra Hazret-i Şems'e ziyarete gidilir. Dönüşte Tarikatçı Dede'den yahut Çelebi Efendi'den evrad, ezkar dersi alır; isterse çile çıkardığı yerde hücre sahibi (*hücrenişin, hücregüzin*) olur; arzu ettikleri takdirde hariçteki tekkelerden birine gider ve orada bir hücre edinerek hizmetini ifa ederlerdi. Dedeler hücrelerinde ziyaretçi kabul ederler, el sanatları yapabilirler, saz ve ayin bestesi meşk edebilirlerdi. Bir dergâhın odaları kifayet etmezse her dedeye bir refik verilirdi. Bir dergâhta hücrenişin olan dedeye, dergâhın varidatına göre her ay muayyen bir maaş ödenirdi. Evlenen dedelerin tekkeden bir beklentisi kalmazdı[1].

Sema Meşki

Mevlevîliğe intisap eden nevniyazın sikkesi şeyh tarafından tekbir edildikten sonra, dedelerden birisine nevniyaz, sema meşki için teslim edilirdi. Bu dede, can'ın Sema Dedesi olduğu gibi mürebbisiydi

1 Hamid Zübeyr, *Mevlevîlikde Matbah Terbiyesi*, Türk Yurdu, S. 27, C. 5, Mart 1927, s. 282-285; M. Celâl Duru, age, s. 202-214; Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 187, 391-398; A. Halet Çelebi, Mevlânâ ve Mevlevîlik, s. 150-154; Yakup Şafak, *Mevlevîlik Yolu ve Çile Adabı*, Mevlânâ Ocağı, Kombassan Vakfı Yay., Konya, 2007, s. 103-120; F. Nafiz Uzluk, *Mevlevî Hilafetnameleri*, Vakıflar Dergisi, S. IX, 1971, s. 383-399; Tahir Olgun, Çilehane Mektupları, Haz. Cemal Kurnaz-Gülgün Erişen, Akçağ Yay., Ankara, 1995, s. 33-34.

de. Dede nevniyazı alır, ilk meşk yeri olan, matbah-ı şerîfin üst katındaki odaya götürdü. Meşk, yalnız burada olmaz; dedelerin hücrelerinde, üstünde bir kişinin rahatça çark atabileceği kadar ceviz veya ıhlamur ağacından bir sema tahtası vardır. İlk günden sonra meşke hücrede devam edilirdi.

Matbahta köşeye doğru bir yahut muntazam aralıklarla birkaç çivi, yani yere çakılmış, sarı pirinçten, parmağa zarar vermeyecek şekilde yuvarlak, pürüzsüz, başparmak tırnağı büyüklüğünde çivi vardır. Çivinin etrafı biraz çukurdur. Dede nasıl sema edileceğini tarif ettikten sonra, nevniyazı niyaz vaziyetine getirir.

Nevniyaz abdestli bir vaziyette, ayakları çıplak olduğu hâlde, önce yere kapanıp çivi ile görüşür. Sol elini, avucu açık olarak sağ dizinin üstüne kor, sağ kolunun dirseğini, sol avucuna dayar. Ayağının kaymasına yardımcı olmak ve ayakta bül gelişip epidermisin ülserasyon sonucu yara olmasını engellemek için tuz kâsesinden aldığı bir tutam tuzu çivinin kenarına eker. Tuzu ektikten sonra kalkar, baş keser; kollarını, sağı üste gelmek üzere çaprazvari göğsüne kavuşturur; parmaklar, omuz arkalarına gelecek tarzda eller omuzları kavrar. Çiviyi sol ayağının başparmağıyla orta parmağının arasına alır. Sol ayak direktir ve hiç bükülmez; diz kırılmaz. Başını biraz sağa eğip yüzünü sola doğru çevirir. Sağ ayağı, sol ayağın duruşuna göre, ona amut vaziyete yakındır ve biraz da açıktadır. Semazen bu vaziyette sol ayağını, topuk yerden hiç kalkmamak şartıyla sağa doğru çevirir. Topuk mümkün olduğu kadar sağa çevrilince sağ ayağını yerden kaldırır; sol ayağının dizi hizasından, düz olarak, sol ayağa tam amut olmak üzere yere basar; bu hareket esnasında, sol omuz da geriye çevrilmiş olur ve böylece sema meşk edenin yüzü, bu dönüşte, çarka başladığı yere teveccüh etmiş olur. Buna tam çark atış denir.

İlk meşkler ayak parmakları arasında çivi bulunduğu hâlde yapılırken, daha sonraları parmaklar çividen çıkarılırdı ki buna *çividen inmek* denirdi.

Nevniyaza ilk gün, dokuz çark attırılır. Nevniyazın kabiliyetine göre sonraki günlerde çark sayısı, nezr-i Mevlevî adedince on sekiz, yirmi yedi, otuz altı olarak artırılır. Çark atma öğrenildikten sonra, *kol açma* talim edilir. Daha sonra semahanede yürüme öğrenilir. Gerektiğinde yarım çark öğretilir. Nevniyaz semaı tamamıyla öğrendikten sonra mukabele günü, mukabele ve yemekten önce *müptedi mukabelesi* yapılır.

Müptedi mukabelesi nevniyazın mukabele-i şerîfe katılmasına izin verilmesi törenidir. Bu ayine şeyh katılmaz. Ayini, semahanede şeyh postunun yanında duran Aşçı Dede idare eder. Ayin-i Cem'de olduğu gibi naat okunmadan ney taksimi ile başlar. Peşrevle beraber Devr-i Veledî yapılıp semaa başlanır. Dört bölümlü sema yalnızca peşrev çalmaya devam edilerek yapılır. Kur'an ve gülbangla ayin sona erer[1].

Mevlevîlikte Dereceler

Tarikat müntesipleri başlıca beş sınıfa ayrılırlardı:

1. Şeyh: Bir tekkeyi idare etmek, muhip ve dervişleri irşad etmek ehliyetini ve liyakatını haiz olan kişi. Bu tür kişilere şeyh-i tarikat, şeyh-i terbiye de denir.

Şeyhlik görevlendirmeleri çelebilik makamının yetkisinde idi. Yeni şeyh adına yazılan şeyhlik beratı (meşihat-name) çelebilik makamından İstanbul'a Kapı Kethüdasına gelir; oradan bu berat şeyhülislamlık makamına iletilirdi. Yeni atanan şeyhle, şeyhülislam efendinin tanışması anlamını da gelen bu işlem özel bir merasimle yapılırdı. Meşihat-name şeyhülislam tarafından okunduktan sonra hayırlı, uğurlu olsun dilekleriyle yeni şeyhe verilirdi[2].

Şeyh çile çıkarmamış ve dede olmamışsa, posta oturduktan sonra Konya'ya gider, orada on sekiz gün, on sekiz hizmeti dal sikkeyle görür, çelebi tarafından destarlı sikkesi bir kere daha tekbirlenir, ondan sonra şeyh olduğu yere giderdi. Hariçteki tekkelerden birine Çelebi Efendi şeyh tayin ettiğinde, matbah masrafları yeni şeyhe ait olmak üzere, kapıdan geçme merasimi yapılırdı. Akşamüzeri yeni şeyh hariç olmak şartıyla meydanda yemek yenir, kahve içilir. Meydancı Dede yeni şeyhi meydana alır. Başta Tarikatçı Dede olmak üzere ve soldaki dedelerle çift elle musafaha eder. Ayakta niyaz vaziyetinde bulunan matbah canları ile de görüştükten sonra yeni şeyh niyaza durur. Tarikatçi Dede şu gülbangi okur:

Vakt-i şerîfler hayrola, hayrlar fethola, şerler def' ola

Derviş kardaşımızın meşihat hizmeti mübarek ola

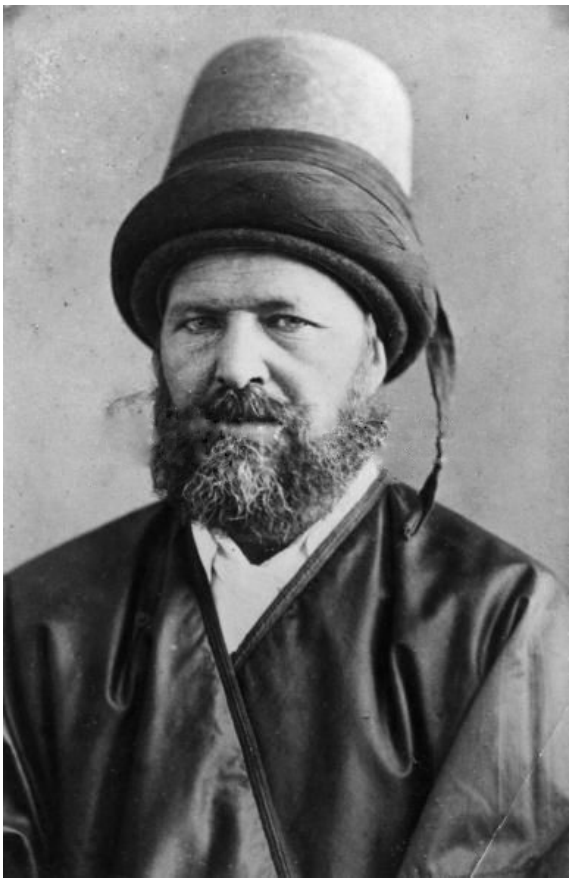
Niyazı kabul ola demler safalar ziyade ola

Dem-i Hazret-i Mevlânâ Hû diyelim Hû

Yeni şeyh o akşam Hazret-i Şems Zaviyesi'nde yatar. İsterse orada bir iki gün kalır. İstemezse sabah-

1 Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, s. 104-106; Ö. Tuğrul İnançer, *Osmanlı Tarihinde Sufilik Ayin ve Erkânları*, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, Haz.: A. Yaşar Ocak, TTK Yay., Ankara, 2005, s. 153; Fuat Yöndemli, Mevlevîlikte Sema Eğitimi, AKM Yay., Ankara, 1997, s. 10-12.

2 Can Kerametli, Galata Mevlevîhanesi Divan Edebiyatı Müzesi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul, 1977, s. 74; Reşat Öngören, Osmanlılar'da Tasavvuf, İz Yay., İstanbul, 2000, s. 206.

Bir Mevlevî Şeyhi,
1905, Siyah beyaz fotoğraf.

leyin yola revan olur[1].

Şeyhlik manevî olmaktan ziyade idarî bir vazifeydi.

2. Halife: Şeyh, belli bir bölgedeki müridlere bakma, onları terbiye etme ve kendisi ile onlar arasındaki irtibatı sağlama işi ile bir müridi görevlendirirse ona halife denir. Hilafet elde edebilmek için, zahirî kemalin yanı sıra batınî kemale de erişmek gerekir. Halife olacak zatta ilim ve adalet şarttır. İlimsiz ve adaletsiz, sade zühd ve ibadetle hilafet mertebesine erilmez. İsmail-i Ankaravî'ye göre, hilafetin bir sureti, bir manası ve bir de hakikati vardır. Şeklî hilafet; bir şeyhin, dinî emirlere, tarikat ahkâmına ve hakikatin sırlarına iyice vakıf olmayan birini bir dergâhta tasarrufta bulunmak üzere görevlendirilmesi suretiyle elde edilen hilafettir ki bu kişi sureta halifedir. Hilafetin manasına vakıf olanların hilafeti ise; süluk mertebelerini, zuhurat-ı ilâhîyeyi, esma ve sıfat-ı rabbaniyeyi bilenlerin hilafetidir. Bir şeyh, bir saliki terbiye ile bu makamlara ulaştırsa, manen o salik onun halifesi olur. Hilafetin hakikatine gelince; bu, bir kimsenin Allah tarafından insanları irşad ile görevlendirilmesidir.

Şeyh, şahsı görevlendirdiğini bildirir bir hilafetnameyi de kendisine verir. Hilafet-namelerle meşihatnameler, halife ve şeyh ölünce, onunla gömülürler[2].

3. Dede: Asitanelerin birinde, matbah-ı şerîfte bin bir günlük çilesini ikmal etmiş ve hususî merasimle bu unvanı almış kişiye dede veya müntehi denir.

Çile çıkarmamasına rağmen, ilmi ve fazileti ile tanınmış; tarikata büyük hizmetlerde bulunmuş bazı kimselerle, şeyhliği babasından miras kalmış kimselere, Konya Dergâhı'nda Çelebi Efendi tarafından kapıdan geçme merasimi icrası ile dede unvanı da verildiği nakledilir. Bazen birkaç günde, üç ayda, altı ayda, bir senede istidatlarına göre hizmetleri çilelerinin tekmil edildiğine delalet eylermiş. Gelibolu Mevlevîhanesi şeyhi Ağazade Mehmed Dede, I. Bostan Çelebi'nin yeterli görmesiyle, çilesinin tamamını ikmal etmeden, kapıdan geçme töreni icra edilerek hücre sahibi derviş olmuştur. Yine Şeyh Nazif Dede, Konya'ya ziyarete gelip, 19 gün matbah-ı şerîfte hizmet eylemiş daha sonra hücreye çıkarılmıştır.

4. Can (Talip, Nevniyaz): Henüz matbahta çile çıkarmakta olanlara verilen addı.

5. Muhip: Seven, muhabbeti olan, dervişliğe ikrar vermeksizin tarikatlardan herhangi birine intisap etmiş veya bağlılığı sevgisi ile sınırlı kalmış olanlar için kullanılan bir tabirdir.

Bir şeyhten inabe almış ve sikke tekbirletmiş olan kişiye muhip denilir. Muhiplerin hiçbir mecburiyetleri yoktu; hatta sema da öğrenmeyebilirlerdi. Tekkeye gelişlerinde istedikleri takdirde sikke giyerler ve inabe alabilirlerdi. Muhip olmak isteyen, sevdiği, inandığı bir şeyhe müracaat eder. Şeyh, müracaat eden gençse, velisinin muvafakatını alır. Müracaatı kabul edilen, bir sikke alıp şeyhe götürür. Şeyh, bizzat kendisi yahut tensibiyle aşçıbaşı, muhip olacak kişiyi soluna oturtur; muhip olacak zat, diz çöker ve her ikisi de abdestlidir; her ikisinin de yüzleri kıbleye olmak üzere birlikte dua ederler.

Bundan sonra şeyh, muhip olacak kişinin sikkesini iki eliyle tutar, bir İhlâs suresi okuyup sikkenin önüne, bir daha okuyup sağına, bir kere daha okuyup soluna üfler. Sikkenin içine on sekiz İsm-i Celâl okuyup üfleyenler de vardır. Sonra talibi yüzü kıbleye gelmek ve ayakları toplu bulunmak üzere sol dizine yatırır ve sikkeyi, kıbleye karşı elinde tutarak dua okur.

1 Hamid Zübeyr, agm, s. 286.

2 Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yay., İstanbul, 1995, s. 219; İsmail-i Ankaravî, Nisabü'l-Mevlevî Tercümesi, Tercüme: Tahirü'l-Mevlevî, Tekin Kitabevi, Konya, 2005, s. 13.

Sikkeyi iki eliyle tutup önce sağ, sonra sol, sonra ön tarafını öper; dizinde yatmakta olan talibe de aynı tarzda öptürür ve başına giydirir; elleri sikkenin üstünde iken tekbir getirir.

Arkasını sağ eliyle üç kere sıvazlar; kaldırır; sağ elini iki eliyle tutar; kendi sağ elini de aynı tarzda tutturur; birbirlerinin ellerini öperler. Sonra muhibi dedesine, ona mürebbi olacak zata teslim eder. Sikkesi tekbirlenen muhip, dedesinin talimiyle ayak mühürleyip şeyhe baş keser; geri dönmeden odadan çıkar. Dedesi, nevniyazı kendi hücresine götürür, sema meşkine başlatır.

Âlimlerden, devlet ve ticaret adamlarından çok sayıda muhip ya sevap kazanmak, ya hakikate ermek, ya musikiden ve edebiyattan nasip almak, hâsılı maddî, manevî yararlı büyük bir kapıya bağlanmış olmak için muhip olmuşlardır[1].

Derviş Kıyafeti

Tarihin her devresinde, belli maksatlarla birliktelik oluşturmuş zümreler kendilerini diğer zümrelerden, gruplardan ayrı tutmak, tanınmak, başkalarıyla karıştırılmamak için hususî kisvelere bürünmüşlerdir. Aynı maksadı gözeterek bir araya gelmiş bulunan derviş zümreleri de görünüşte birbirlerinden, sırtlarına giyecekleri hırka, aba, cübbe, kaba; başlarına takacakları tac, sikke, külâh, kalansüve, arakiyye, kavuk, karmes ve buna saracakları destar (*sarık*); bellerine bağlayacakları kuşak, şedd, kemer, tiğ-ı bend; ellerine alacakları asâ, teber, hasban, cüzbend, zilbem, palaheng, keşkül ile boyunlarına astıkları sekel ve saçlarının tıraş biçimleriyle ayrılmışlardır.

Hayatın her alanında simge olabileceği gibi, bu derviş çeyizleri de zaman içinde simge değeri kazanmışlardır. Maddî bir unsur olan giysi, başlık ve takılar bir süre sonra kendilerine manevî değerler yüklenmek suretiyle kullanılmaya başlamıştır.

Kendisinden sonra şekillenecek olan tarikatın mensuplarının kisvesi ile Mevlânâ'nın kisvesinin aynı olmadığı malûmdur. Şems'le mülâki olmadan önce ve Şems'in gaybubetinden sonra olmak üzere Mevlânâ'yı iki farklı kisvede görürüz. İlk önce âlimlere mahsus sarık ve yeni bol cübbe giyiyordu. Gerek destarının sarılış şekli, gerek muhtelif cinsteki serpuşları daha ziyade Türkistan'da ulema kisvesine uygundu. Şems'in gaybubetinden sonra ise başına duman renginde sarık sarıyor; sırtına ise ekseriya bürd-i Hindibari denilen Hind kumaşından farklı renklerde, uzun etekli ve kollu fereci giyiyordu. Mevlânâ'nın fukaranın gelip dilendiklerinde, kolaylıkla çıkarabilmek için ferecisi ve pirahen (*gömlek*) inin önünün yırtmaçlı olduğu nakledilir.

Mevlânâ'nın yaşadığı sürece kendi bağlılarına belli bir kisveyi mecbur tutmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte *Menakıbü'l-Arifin*'de nakledilen bazı anekdotlar, ilk dönem Mevlevîlerinin belli bir kisve içinde olduklarını da göstermektedir: "*Bir gün Mevlânâ hazretleri hamama girmişti. Hamamın ortasında bağdaş kurup oturmuş, manalar saçıyordu. Arkadaşlar da heyecanlar gösteriyordu. Birdenbire ayağa kalktı ve 'aramızda Mevlevî kimdir..?' diye üç defa bağırdı. 'Eğer bu hamama bir yabancı girip hamamın soyunma yerinde arkadaşların elbiselerini görürse, derhal Mevlânâ'nın dostlarının burada olduğunu anlar. Şimdi elbise ve sarıklarınız sizin muarrifiniz oluyor da siz niçin ruhlar ve elbiselerin muarrifi olmuyorsunuz? Nitekim dostların dışı bunlarla süslenmiştir. Sizin içlerinizin de ilâhî marifet ve hakikatlerle süslenmiş olması lazımdı. Çünkü: "Tanrı sizin suret ve işlerinize bakmaz, belki kalb ve niyetlerinize bakar" (Bu itibarla) her bakımdan manevî bir Mevlevî olunuz buyurdu.*"

Bu anekdotta niteliği tam belli olmayan bir Mevlevî kisvesinden bahsedilmektedir. Bahsedilen kıyafetin, Mevlânâ'nın ve oğlu Sultan Veled'in Konya müzesinde saklanan elbise ve serpuşları göz önünde tutulduğunda, Mevlevîlerin son zamanlardaki kıyafetlerine benzemediği de aşikârdır.

Eflâkî'nin naklettiği olayda Mevlânâ'nın dervişliği yalnızca kisve ve şekilden ibaret görmediği, böyle düşünenleri de şiddetle eleştirdiği de görülmektedir. *Mesnevî*'de de benzer eleştirileri bulmak mümkündür:

"*Ne kadar çok mürâyî, ahmak vukufsuz kimse vardır ki merdân-ı ilâhî tarikinde sûftan başka bir şey görmemiş (yani dervişliği tâc ile abâdan ibaret vehm eylemiştir*.)"

" *Sûfî safâ-yı kalbe tâlip olandır, kisve, sûf, terzilik ve ağır ağır yürümek sûfîlik değildir*."

Tâhirü'l-Mevlevî yukarıdaki beyti şöyle izah eder: "*Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki sûfî, tasfiye-i kalb ile uğraşan zattır. Yoksa, sûftan derviş kisvesi giymek, böyle bir kisveyi dikmek, yahut diktirmek, yahut muhtelif renkli parçaları ekleyip hırka-i murakka' iktisâ eylemek ve kemâl-i vakar ile yürümek sûfîlik değildir*."

Tarikat mensuplarının giyimleri hakkında bilgi veren en eski kaynaklardan biri, 1567'de ölen

1 M. Celâl Duru, age, s. 166, 167; Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı; Erhan Yetik, İsmail-i Ankaravî, İşaret Yay., İstanbul, 1992, s. 148-150; F. Nafiz Uzluk, *agm*, s. 384.

Karadâvud-zâde Vâhidî'nin *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netîce-i Cân* adlı eseridir. Eserde Mevlevîler şöyle tanımlanır: "*Başlarında birer terksiz külâh, bu külâhların da boyuna, yani elife benzer dikine şerit, istiva vardır. Üzerine sarık sarılmış. Sarığın ucu kemere kadar sarkar, boynunda rid'a ise hırkalarının eteğine kadar uzanır. Sakal ve bıyıkları sünnete göre kesilmiş…*" Bu tanımda Mevlevîlerin ne hırkalarının özel bir biçimi ne de rengi belirtilmiştir.

İlk Mevlevîler giyinişte kısmen Mevlânâ'yı taklit ettikleri gibi Selçukî giyim tarzlarını da benimsemiyor değillerdi. Sonraki Mevlevî dervişinin kıyafeti tamamıyla Mevlânâ'nın kıyafeti değilse de, onun veya etrafındakilerin giyim tarzlarından bir kısmına benzediği de muhakkaktı. *Menâkıb-ı Sevâkıb*'daki bir minyatürde (bkz. yandaki resim) Mevlânâ sahnenin ortasındadır. Beyaz bir kuşağı karşısındaki adama vermektedir. Omzunda rid'ası dalgalanan Mevlânâ'nın arkasındakilerin başlarında istivalı ve dal sikkeler vardır. Bu sikkelerin tepeleri daha geniştir. Eserdeki hemen bütün minyatürlerde Mevlânâ'nın çevresindekiler sikkeli olarak resmedilmişlerdir.

Tarikat ayin ve erkânının her birinin kimler tarafından ve ne surette tesis ve tespit edildiği tamamıyla malûmumuz bulunmadığı gibi, kıyafetin de son şeklini ne vakit aldığı belli değildir. Eldeki minyatürlerden hareketle, 16. yüzyılda değişik merkezlerde olsa bile esasta birleşen bir Mevlevî giyim şekli olduğu, fakat henüz çok sıkı kurallara bağlı kalma zorunluluğu hissedilmediği söylenebilir. 17. yüzyılda Osmanlı hayatını canlandıran ve Taeschner albümü olarak tanınan minyatür albümünde Mevlevîleri gösteren sahne artık Mevlevîliğin daha fazla kurallara bağlandığını hissettirmektedir.

Mevlevîlere özgü serpuş ve giysiler şunlardır:

Arakiyye (Arak-çin): Terlik, ter emen anlamındaki bu söz, başa giyilen ve dövme yün keçeden yapılan beyaz yahut kahverengi, çok defa yukarı kısmı, aşağıya nispetle yassı olan ve üstü, iki tarafın birleşmesinden meydana gelen bir çizgi arz eden boyu kısa serpuşa denir.

Çocuklara ve muhip hanımlara sikke tekbir edilmez, arakiyye tekbirlenirdi. İkrar veren, fakat henüz sema çıkarmamış matbah canı da arakiyye giyerdi.

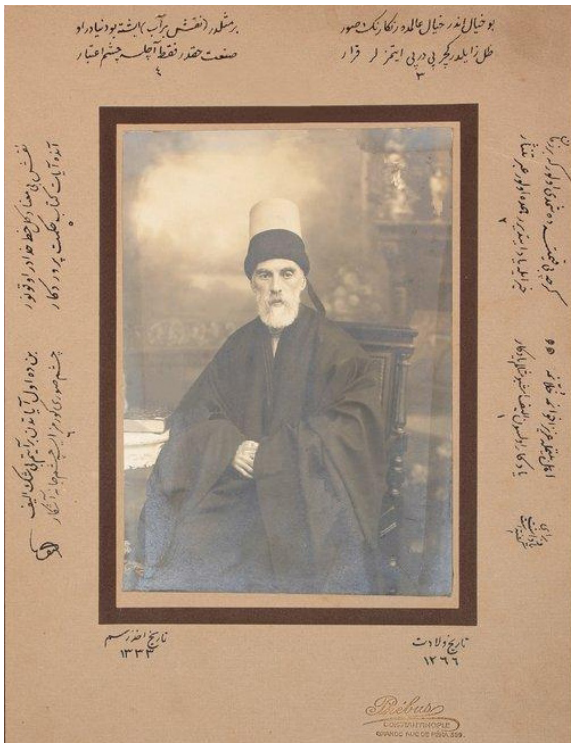
Külâh (Sikke, Tac, Fâhir): Keçeden, devetüyü renginde yahut daha açık, nadiren de beyaz ve şekerrenk olan; sivri, düz tepeli uzun başlığa, *külâh (küleh)* veya *sikke/sikke-i şerîf* adı verilir. Ahmed Vefik Paşa *Lehce-i Osmanî'de*, derviş külâhının nişanlısı, tanımını yapar. Sikke'nin lügat manası; dövülmüş, tazyik edilmiş olduğundan; keçenin de bu işlemlerden geçtikten sonra, başa giyilecek hâle geldiği düşünüldüğünde, sikke adını almış olması muhtemeldir. Mütercim Âsım'a göre, kelimenin kisvet ve libas manası da mevcuttur. Mevlevî kisvetine sikke tabiri de bundan alınmıştır. Mevlevîler kendi aralarında bu serpuşa, *fâhir* de derler.

Daha ziyade Bursa ve Konya'da imal edilen sikkeler, önceleri yalınkat iken, sonraları iki kat olarak yapılmış, çekip uzatılınca 45-50 cm. uzunluğunda, 150-250 gr. ağırlığında, bir tarafı kapalı bir boru veya bir top mermisinin şeklini almıştır.

Üstüne destar sarılmamış, yalın hâldeki sikkelere, dal sikke denilir. Bunu daha çok, Mevlevîliğe ilgi, sevgi, yakınlık duyan veya henüz intisap edip de, dede olmamış canlar takarlardı.

Sikke giymek, başlı başına bir liyakat, hak ve mazhariyettir. Belli disiplinlerden başarı ile çıkanların nail olabildikleri bir mevkiin sembolüdür. Bu anlam ve değerinden dolayı, giydirilmesi de, şeyhin eliyle ve düzenlenen hususî merasimle gerçekleşirdi. Dervişler sikkeyi bin bir günlük matbah hizmetinden sonra giyme şerefine kavuşurlar. Sikke tekbirleme denilen bu merasim, hem bir takdir, tebrik, taltif ifadesi hem de ilan, irfan amacı taşır.

Mürid sikke ve hırkayı büyük bir hürmetle gi-

[Mesnevîhan Elif Efendi],
Çerçeve yazıları:
Üst:
Bir hayâl-ender-hayâl ‘âlemde reng-â-renk
Zıll-i zâyildir geçer pey-der-pey itmezler karar
Bir meseldir (nakş-ı ber-âb) işte bu dünyâdır o
Sanat-ı hak’dır fakat açılsa çeşm-i i’tibâr
Sağ köşe:
Ehl-i beytimle azîz ihvânıma hullânıma
Yadigâr olsun Elif iş bu misâlim yâdigâr
Gerçi bî-kıymetse de şimdi olur ki bir zamân
Hayr ile yâd itdirir hem de olur ibret-nisâr
Sol köşe:
Nakş-i bî-ma’nâ değil hatt-ı Hudâdır okunur
Anda âyât-ı kitâb-ı hikmet-i Perverdigâr
Ben de ol âyetden bir âyetim bî-şek Elif
Çeşm-i sûrî görmez ise çeşm-i câna âşikâr
Sağ alt: *Tarih-i veladet 1266*
Sol alt: *Tarih-i ahz-i resm 1333*
PHÉBUS (Fotoğrafçı),
1917, Siyah beyaz fotoğraf.

yer, helâ gibi temiz olmayan mahallere onlarla girmez; dünya işleriyle ve şehvanî şeylerle meşgul bulunduğu zaman, onları çıkarırdı. Onun dışında sikke kesinlikle baştan çıkarılmazdı; zira onlar, taat ve salah elbisesiydi. Affedilemeyecek bir kabahat işleyen dervişe uygulanan ceza, başındaki sikkesinin ve üstündeki hırkasının alınmasıydı ki buna *ser ü pa etmek* denilirdi.

Sikke, daima mübarek ve muazzez tutulurdu. Giyerken ve çıkarırken, kenarıyla hafifçe görüşmek (öpmek) de bu şükür ve şuurun bir tezahürüydü

Mevlevîlikte üç tür sikkeden bahsedilebilir:

1. Külâh-ı teberrük: Geçici bir süre için takılmasına izin verilmiş, emanet bir külâhtır. Tarikata, dergâha ilgi, sevgi ve yakınlık duyan kişilerin gönlünü ısındırmak, bazı hizmetlerini takdir etmek amacıyla giydirilen sikkedir.

2. Külâh-ı iradet: Verilen vazifeleri hakkıyla yerine getiren dervişlere giydirilen külâhtır. Ömür boyu baştan çıkarılmaması esastır. Derviş vefat ettiğinde bile sikkesi, defin sırasında kefenin baş kısmı hafifçe açılarak başına konulurdu.

3. Külâh-ı hilafet: Tarikat pirinin vekili ve temsilcisi olan en yüksek mevki sahibi halifenin giydiği özel destarlı sikkedir.

Destar: Sikkeye sarılan sarığa destar denilir. Destar sarmaya hak kazanmış dervişe, destar-puş (*destarlı*) denilir. Mevlevîlerde destar sarmak, şeyhlerin ve halifelerin hakkıdır. Şeyh seyyidse, yeşil; değilse beyaz destar sarar. Halifeler ve çelebiler, duhanî, yani bakılınca siyah görünecek derecede koyu mor destar sararlardı. Çelebiler, destarı alttan sikke görünmeyecek biçimde sararlar, çelebi olmayanların, destarlarının sikkeleri görünürdü.

Mesnevîhanlarla kemali ve bilgisi olan ve tarikata hizmeti dokunan dede ve muhiplere de, doğrudan doğruya yahut herhangi bir şeyhin delaletiyle çelebilik makamından destar sarmaya izin verilirdi. Destarların örfî, cüneydî, hüseynî, şeker-aviz, şeker-aviz kafesi, dolama çeşitleri vardı.

Hırka (Fereci): Bez parçası, paçavra manasına gelen hırka, daha sonra dervişlerin giydikleri, kolları az genişçe, boyun kısmı yakasız, yüz kumaşı pamuk veya yünden olan bir üst libasının adı olmuştur. Mutasavvıfların çok eski zamanlardan beri giymeyi âdet hâline getirdikleri hırkanın, her tarikata göre değişebilen farklı şekilleri vardır. Yün hırka giymek tasavvufun aslı olmamakla beraber, sonradan tarikata intisap eden müride şeyh tarafından hırka giydirmek, bir intisap töreni hâline gelmiştir.

Şeyhin huzuruna, mescide ve meydana, semahaneye hırkayla girilir, semaa başlayınca çıkarılırdı. Siyah veya koyu lacivert; yakasız; göğüs üstüne gelen kenarları, iki sıra şeritli idi. Bu çeşidine resim hırkası adı verilirdi. Bu bol ve geniş hırka, uzun ve hafifçe sağ tarafa eğilmiş olan sikke altında Mevlevîlere, tevhit içinde göze çok hoş görünen bir azamet verirdi. İkrar veren dervişe, hizmet müddeti sona erdiğinde; halifeye, halifelik verilirken hırka giydirilirdi.

Bir diğeri de, sokağa çıkarken giyilen, yakasız, kollu, kolları ceket kolundan biraz daha geniş, fakat

Galata Mevlevîhanesinin Son Postnişini Ahmed Celâleddîn [Baykara] Dede ve Oğlu,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

yukarısı ve aşağısı aynı ende, topuklara kadar uzun, beli dar olmayan bir üst giysisiydi.

Tennure: Farsça kökenli bir kelime olan tennure için sözlüklerde, dervişlerin bellerinden aşağıya tuttukları örtü; zırha benzer savaş giysisi, kalenderlerin şal gibi bellerine kuşak olarak sardıkları deri anlamları verilmektedir. Kelimenin Mevlevîlerce kullanımında; kolsuz, yakası yırtmaçlı, bel tarafı kırmalı, geniş, bir tür uzun entari kastedilir. Günlük işlerde kullanılan ve semaa mahsus olmak üzere iki çeşit tennure vardır. Günlük tennureler diz kapaklarını biraz geçecek kadar kısa, sema tennureleri ise dönerken bacakları göstermemek için uzunca idi. Sema tennurelerinin eteklerinin içerisine kalın ve ensiz kumaş geçirilerek, dönerken eteğin mahrutî bir çadır gibi, muntazam ve kıvrıntısız bir şekilde açılması sağlanırdı. Tennureler daha ziyade matbahta giyilir ve üzerine, *elifî-nemed* sarılırdı.

Hizmet tennurelerinde siyah ve koyu yeşil renk tercih edilirken, sema tennureleri, başta beyaz olmak üzere, yeşil, kırmızı (al), hatta pembe ve mavi renklerinde olabilmekteydi. Bu renk cümbüşü, mukabelede semazenbaşı tarafından uygun şekillerde düzenlenerek, göze hoş gelebilecek manzaralar oluşturulurdu.

Matbah canları, üzerlerinde bulunan tennure, deste-gül ve elifî-nemed'i çıkarmadan uykuya varırlardı.

Deste-gül: Tennurenin üstüne giyilen yakasız, kolları düz ve dar, düğmesiz, önü açık, bele kadar gelen bir erkek yeleğine deste-gül denilir. İnce ve daha çok beyaz kumaştan imal edilir. Sağ eteğinde, uçta bir parmak uzunluğunda bir şerit bulunur ki bu, elifî-nemedin kaytanına sokulur ve böylece sema esnasında açılıp dalgalanmaması sağlanır.

Deste-gülün altına, göğsü örten biçimde, yakasız ikinci bir gömlek daha giyildiği de olur ki buna işlik denilir.

Elifî-nemed (Kemer): Tennurenin üstüne sarılan kuşağın adı olan *elfî-nemed*; *elf-i lâm*, *elf-i lâmend*, *elfe-nemed*, *elif nemed, eliflâmed* biçimlerinde de kullanılmaktaydı. Nemed, keçe demektir. Elfe-nemed'e, keçe parçasıyla dostluk etmek; elifînemede ise, elif gibi keçe manası verilmektedir. Yünden yapılıp, 10 cm. eninde, üç veya yedi dolam şeridi ile bele sarılan tarikatın mühim belirleyicilerinden olan bu kemer mürşit tarafından tarikata girişte nevniyazın beline sarılırdı. Ucunda, beli iki kere kuşatacak kadar uzun bir kaytan vardır. Bu kaytanın ucu, bele kuşanan kısma takılıp pekiştirilir; deste-gülün ipi de bu kaytana sokulur. Ayin esnasında muhakkak kuşanılırdı. Yahya Agâh b. Salih, elifînemed'in Hz. Peygamber'in İmam Ali'ye verdiği Düldül'e bakan kölesi Kanber'in derviş fakirlerine hediye ettiği bel kuşağını simgelediğini söyler.

İstiva (Sırr-ı İstiva, Hatt-ı İstiva): Kıyafetlerde ve sikkede görülen düz çizgi ve şeridin adıdır. İstiva, iki kaşın arasına tesadüf eden, tam orta yerinden ilkin tepeden aşmak ve arka tarafına, yani ense çukuruna muvazi biçimde uzatılarak sikkeye dikilirdi. *Sırr-ı istiva, hatt-ı istiva* biçimlerinde de kullanılan istivalı tacı (*külâh-ı istivadâr*) ancak, cezbe-i Rahmân ile istivanın sırrına vâkıf olan mümtaz zatlar giyebilirdi.

İsmail-i Ankaravî, *Minhacu'l-Fukara*'da: "*Tarîkimizde bu sıfat-ı i'tidâl mertebe-i istivadır. Bu mertebeye vâsıl olanlar bu mertebeye vâsıl olduklarına alâmet olsun içün başlarına hatt-ı istiva çekmişler ve anınla bu mertebeye işâret kılmışlar, pes bir kimse fî-zamânina başına istiva çekse demek olur ki cem'-i akvâl ve ef'âl ve ahvâlimde müstevî ve müstakîm oldum ve mertebeme alâmet olsun içün hatt-ı istivayı farkıma urdum...*"diyerek hatt-ı istivanın simgesel manasını izah etmiş ve kimlerin istiva çekebileceğini belirtmiştir. Yüksek bir alâmet sayılan istiva, Mevlânâ'dan kalmış olup, iki yollu olan külâh-ı seyfî veya kılıcî taç yollarına takılan elif biçimindeki şeride verilen isimdi.

Hırka ve tennurelerin yakasına dikilen kaytanlara da istiva dendiği; resim hırkalarında, yakadan başlayıp eteği dolaşan ve bütün hırkanın kenarını çeviren yeşil bir çeşit, bir kaytan bulunduğu belirtilir. Bu kaytan, yakanın arkasında, *lâmelif* şeklini alacak bir biçimdedir. Bunu giyen derviş, *lâmelif'in* ortasında *elif* harfi gibi durur. Bu simge, hem kelime-i tevhidi ve hem de bütün varlığın izafi olduğunu, gerçek varlığın Hakk'ın varlığı olduğunu belirtir. Hırka giyen, mevhum ve izafi varlığından kurtulmuş, Hakk'ın varlığında var olmuştur. Hırkanın kenarındaki yeşil bir hatla yazılan, matla' beyit konumundaki bu işaret, dervişe daima fakr, yokluk hatırlatması yapmaktadır[1].

Mevlevî İbadeti

Zikir ve Evrad

Tarikatlarda asıl amaç, Allah'a yaklaşmaktır. Yakınlaşmayı, yaklaşmayı sağlayan en önemli araç zikirdir. Her tarikatta benimsenip uygulanan bir zikir anlayışı ve adabı vardır. Esasen Kur'an'ın birçok yerinde insanların türlü hâllerinde zikri ihmal etmemeleri hatırlatılmaktadır. Hz. Peygamber de, zikir halkalarını cennet bahçeleri olarak övmüş, "münafıklar, gösteriş yapıyorlar deyinceye dek Allah'ı anın buyurmuş, Tanrı'yı gizli olarak anmayı emretmiştir; insanların derece bakımından en ileri gelenlerinin, Allah'ı zikredenler olduğunu söylemiştir.

Fukaha, hadislerdeki zikrin, törenle ve hususî bir tarzda olmadığını söylemelerine rağmen sufilerin, Tanrı adlarını anmayı, süluka esas tutanları, çok eski zamanlardan itibaren zikri, bir tertibe ve törene uydurmuşlardır.

Tarikat ayinleri, kuudî (oturarak), kıyamî (ayakta) ve devranî (ayakta durarak) olmak üzere üç ana şekilde sınıflandırılır. Tarikatlar ayinlerine farklı adlar verirler: Kadirîler devran, Rıfaîler ve Sadîler zikr-i kıyam, Halvetîler darb-ı esma, Nakşbendîler hatm-i hâcegân, Yesevîler zikr-i erre/zikr-i minşarî derler. Mevlevîlikte sabahları yapılan İsm-i Celâl çekmek veya lafza-i Celâl okumak kuudî; mukabeledeki Devr-i Veledî ise tipik bir devranî ayindir.

1 Necip Fazıl Duru, *Şair Muhayyilesinde Mevlevî Kisvesi*, Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, S. 3, 2007, Konya, s. 119-140; Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı; Hasan Özönder, Tarihi Boyunca Mevlevî Kıyafetleri ve Sembolik Anlamları, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya, 2006; Yahya Agah b. Salih el-İstanbulî Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm, Ocak Yay., İst.; Nurhan Atasoy, Derviş Çeyizi, KTB Yay., Ankara, 2000; İbrahim Kutluk, *Mevlevîliğe Dair İki Eser*, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C. II, S. 3-4, (31 Mayıs 1948), s. 294; Reşad Ekrem Koçu, Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Sümerbank Kültür Yay., Ankara, 1967.

Yenikapı Mevlevîhanesi'nin Son Postnişini Abdülbâki Dede, Makam Çelebisi Veled Çelebi, Şeyh Zahir Dede -günlük kıyafetleri yani başlarında dal sikke ve üstlerinde cüppe ile-, 20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

Bir talip Mevlevîliğe intisap etmek istediğinde önce şeyhe biat etmek durumundadır. Baş eğip teslimiyet arz etmesi biat sayılsa da, el ele tutuşup biat etmesi gerekmektedir. Âdet üzere, zikr telkini şöyledir: Şeyh efendi müridi karşısına oturtur, eliyle müridin sağ elini tutup günahlarından tövbe ettirerek, birr ü takva üzere bulunması için ahd alır. Sonra, üç kere yüksek sesle kelime-i tevhidi okumak suretiyle, telkin eder. Mürit de telakki ederek o suretle zikreder. Bundan sonra şeyh elini açıp müride dua eder. Mürit de âmin, der. İsm-i Celâl'in telkini de kelime-i tevhidin telkini gibidir. Şeyh, zikri telkinden sonra, müridin saçından, bıyığından, sünnete varid olduğu şekliyle, makasla üç kıl keser. Bunun hikmeti, dünyaya olan alâkaları kesmektir.

Bundan sonra talip sabah, yatsı ve teheccüd namazlarının akabinde üçer bin defa olmak üzere bu zikre devam etmeli, pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmalı, gecelerini ibadetle geçirmelidir.

Mevlânâ, İsm-i Zat ile (Allah) zikri telkin etmişlerdir. *Menakıbü'l-Arifin*'de bununla ilgili anlatılan hikayecik şöyledir: Pervane bir gün, Mevlânâ'ya, eski dervişlerin bazıları, *La ilahe illallah*, bazıları, *illallah*, Türkistan dervişleri, *Hû Hû* diye zikrederlermiş; bazı zahitler, *La havle…* bazıları, *Estağfirullahil azim ve bihamdihi* zikrine devam ederler; sizin zikriniz nedir diye sorar, Mevlânâ: "*Allah Allah Allah; biz Allahîleriz; Allah'tan geliyoruz; Allah'a gidiyoruz; babam da Allah'tan duyar. Allah'tan söyler, Allah'ı zikrederdi; çünkü Allah, bütün peygamberlere bir isimden tecella etti; biz Muhammedîlerin tecellisi, bütün adları toplayan Allah adındandır*", der.

Mevlevîlerin Allah lafzını zikre esas almasındaki bir sebep de, cezbe sahiplerinin *lailahe*, yani Tanrı yoktur, nefyine muhtaç olmamalarıdır.

İsmail-i Ankaravî, "*Salike İsm-i Celâl'i mutemed bir halifenin telkin edebileceğini belirterek bundan sonra salikin ism-i zat ve müstecmi-i sıfat olan İsm-i Celâl'i gece gündüz zikre devam etmesini tavsiye eder. Zira İsm-i Celâl kelime-i tevhidin esas rüknünü teşkil eder. Bu sebeple kelime-i tevhidi söylerken Allah lafzı yerine Allah'ın sıfatlarından biri getirilerek söylense, bu söyleyiş kişinin imana girmesini sağlamaz. Bu yüzden İsm-i Celâl'e ism-i a'zam denmiştir. Sair esma-yı Hüsna ona sıfat olarak kullanılır. Halkın azaptan kurtulması bu ismin zikri ile mümkündür. Nitekim Kur'an'da da "Allah'ı çok zikredin ki felaha kavuşasınız (el-Cuma 62/10)." buyrulur ve İsm-i Celâl'in zikrine işaret edilir. İsm-i Celâl'in, ism-i a'zam olmasına delalet eden bir başka delil de şudur ki, diğer isimlerden herhangi bir harf eksiltildiği takdirde mana bozulur. Fakat İsm-i Celâl'den hangi harf alınırsa alınsın yine mana bozulmaz. Şöyle ki (Allah) lafzından elif harfi kaldırılırsa (lillah) kelimesi kalır ve 'emir, eninde sonunda Allah'a aittir" (er-Rum 30/4) ayetinde de kullanıldığı veçhile Allah için, Allah'a ait gibi manalar ifade eder. Keza (lillah) lafzından birinci Lam harfi kaldırılırsa (lehu) kalır ve yine bir manaya delalet eder. Hatta (lehu) lafzından lam alınsa Hû kalır ki bu dahi zat-ı Hakk'a delalet eder*".

Sabah namazından sonra, ihya gecelerinde namazdan sonra ve mukabeleden evvel dergâhların mescitlerinde İsm-i Celâl şöyle çekilirdi:

Şeyh, postuna oturur, dedeler ve muhipler, sağ ve soldan, tam bir halka teşkil ederlerdi. Meydancı Dede, iri taneli tespihi kollarının üstüne alır, şeyhe götürüp imamesini öperek sunar, tespihi halkaya yayar. Tespih de halkaya yayılacak kadar büyüktür. Herkes tespihin, önüne gelen kısmını öper, avuçlar içeriye gelmek üzere iki eliyle tespihi tutardı. Şeyh, ağır ve heceleri çekerek, soluk miktarını dolduracak derecede, *Euzu billahi mineş şeytanirracim* der. Sonra, gene aynı tarzda *Bismillahirrahmanirrahim* diyerek zikre başlar. Önce üç kere "Allah" adı, ilk hece olan "Al" hecesi biraz, "lah" hecesi, arada belirsiz bir duraklamayla soluk miktarı çekilerek söylenir. Ondan sonra, ikinci hece, çok çekilmeden, iki hece arasında hafif ve belirsiz bir duraklamayla "Allah" denir ve zikir devam ettikçe, daima ikinci hece biraz uzunca olarak zikir hızlanır. Sona doğru, ikinci hece de çekilmez, aradaki duraklama azalır, heceler şiddetlenir ve hızlı bir tarz alır. İlk hece söylenirken baş, hafif hareket eder ve kalkar, ikinci hece de tabiî hâle gelir. Başı sağa, sola çevirmek caiz değildir. Zikir devam ederken, tespih de ellerle sağa doğru, taneler çekilmeden yürütülür; böylece halka içinde, sağa doğru gider. Zikri yeter bulan şeyh, sonunda uzun bir "Allah" der; herkes susar. Bundan sonra şeyh, şu gülbangı çeker:

Allahu ekber a'zam kebiren vel hamdü lillahi hamden kesiren ve sübhanallahu bukreten ve asila ve sallallahu ala eşrefi nuru cemi'il enbiyai vel mürselin; vel hamdü lillahi rabbil alemin.

Vakt-i şerîf hayrı, hayırlar fethi, şerler def'i, niyazlar kabulü, muradat husulü, din-i İslâm nusratı ve kâffe-i ehl-i iman selâmetiçün ve güzeştegan-ı mü'minin ve mü'minat ervahiçün (gizli olarak) ve hassaten aziz, şerîf, latif cenab-ı Vacibü'l-vücudun rıza-yı kerimiçün (sesli) celle ve alel Fatiha."

Herkes nefes miktarı şeyhle beraber *Hû* der ve tören bitmiş olur.

İsm-i Celâl bitince Meydancı Dede tespihi toplar, imamesini öpüp, getirdiği gibi kollarının üstüne alır; şeyhin karşısında durur. Şeyh ve canlar, niyaz edip kalkarlar. Şeyh, yavaş yavaş yürüyerek ortaya gelince baş keser ve selâm verir. Meydancı, semahanede olduğu gibi ve aynı tarzda selâm alır. Şeyhin karşısındakiler, biraz sağa, sola giderek kapının önünü açarlar. Şeyh, İsm-i Celâl çekilen mescitten yahut odadan semahaneden çıkar gibi baş keserek çıkar. Herkes de, onunla beraber baş keser. Semahaneden çıkılır gibi çıkılır.[1]

Vird (*çoğulu evrad*), daima okunan, okunması, söylenmesi gerekli bir vazife sayılan sözler anlamına gelir. Her tarikatin belirli zamanlarda, bilhassa sabah namazından sonra okunmak üzere tertiplenmiş evradı vardır.

Mevlânâ'nın sabah namazından sonra okuduğu dua, Nur duası, İhtiyareddîn'in rüyasına dayanan dua ve son zamanlarında Siraceddîn-i Tatarî'ye okumasını söylediği rivayet edilen dua, Mevlevî evradının nüvesini meydana getirmektedir.

Mevlevî evradının hangi çağda düzenli olarak zorunlu kılındığı ile ilgili kesin bir tarih vermek mümkün görünmemektedir.

Mevlevî evradı, sikkesi tekbirlenen dervişe, çelebi, halife yahut şeyh tarafından verilir. Evrad icazeti, yazma yahut basma evradın sonuna, "silsileyle kendisine geldiği gibi, sabahları, namazdan sonra okuması, şer'î bir özür olmadıkça terk etmemesi şartıyla verildiği" kaydedilip, mühürlenmek suretiyle teslim edilirdi[2].

1 İbrahim Kutluk, *Mevlevîliğe Dair İki Eser*, s. 293; Erhan Yetik, İsmail-i Ankaravî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, İşaret Yay., İstanbul 1992, s. 155, 158-159; Gölpınarlı; Mevlevî Âdâb ve Erkânı, s. 120-124.

2 Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, s. 110-119.

Mevlevî Tarikatının Silsilesi

Tarikatlarda şeyhten şeyhe ulaşarak tarikat pirine, ondan da yine şeyhten şeyhe, Hz. Muhammed'e kadar dayandığına inanılan biat zincirine silsile denir. Tarikatların geleneği iki esaslı silsile kabul eder. Bunlardan biri Hz. Ali'ye, diğeri Hz. Ebubekir'e dayanır.

Mevlevîlik, Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşmaktadır. Tarikatın silsilesi şöyle kabul edilir:

Hz. Ali, Hasan Basrî, Habib A'cemî, Davud-ı Taî, Ma'ruf-ı Kerhî, Seriyy-i Sakatî, Cüneyd-i Bağdadî, Ebubekr-i Şiblî (ö. 946), Muhammed-i Züccac (ö. 1091), Ebubekr-i Nessac (ö. 1094), Ahmed-i Gazalî (ö. 1123), Ahmed el- Hatibî (Sultanü'l-Ulema'nın büyük babası, ö. 1133), Şemsü'l-eimme-i Serahsî (ö. 1090), Muhammed Bahâeddîn Veled (ö. 1231), Seyyid Burhaneddîn Muhakkik-i Tırmizî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî.

Sultanü'l-Ulema'yı, Necmeddîn Kübra halifesi sayanlara göreyse silsile, geleneğe göre şöyledir:

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sultanü'l-Ulema, Necmeddîn-i Kübra (ö. 1221), Ammaryasir, Ebu'n-Necib Abdü'l-Kahir Suhreverdî (ö. 1167), Vacihü'd-dîn Kaadî (ö. 1050 veya 1109), Muhammed Bekrî (ö. 990), Muhammed Dineverî (ö. 980), Mimşad Dineverî (ö. 911), Cüneyd-i Bağdadî[1].

Mukabele-i Şerîf (Sema Ayini)

Mukabele

Mukabele, birbirine karşı gelmek, muvacehe yani yüz yüze olmak, karşılaşmak manalarına gelir. Tarikat terimi olarak ise, bir araya gelip toplu hâlde zikretmek demektir. Bu ayine Mevlevîlerce mukabele denmesine sebep, ayinin bir parçası sayılan Devr-i Veledî'de, ayine iştirak eden dervişlerin birbirlerine doğru baş kesip, karşısındakinin iki kaşının arasına bakmalarıdır.

Mukabele yerine, Ayin-i Şerîf dendiği gibi, bu merasimin yapılmasına icra-yı ayin/rüsum, o güne ise ayin günü ismi verilir.

Mukabele, önce Pir Adil Çelebi ve daha sonra da Pir Hüseyin Çelebi tarafından bugünkü şekil ve düzenine konmuştur. En son şekillendirme ve ayrıntılı düzenleme ise, Karahisarlı III. Ârif Çelebi'nin 1642'de vefatı ile Çelebilik makamına geçen ve Ferruh Çelebi'nin (ö. 1591) oğlu olan Hasan Çelebi'nin oğlu Pir Hüseyin Çelebi (ö. 1666) tarafından yapılmıştır.

Mukabele, İstanbul dışındaki tekkelerde genellikle cuma namazından sonra yapılırdı. İstanbul'daki beş Mevlevîhanede ise, belli günlerde mukabele vardı. Cuma ve salı Galata; cumartesi, Üsküdar; pazar, Kasımpaşa; pazartesi ve perşembe Yenikapı, çarşamba, Beşiktaş (daha sonra Eyüp, Bahariye) Mevlevîhanelerinin ayin günleri idi. Ayrıca, ihya geceleri denen bayram ve kandil gecelerinde ve hilafet merasimlerinde de ayin yapılırdı.

Mukabele yapılacağı gün yahut gece tekkenin ümerasından sayılan Meydancı Dede resmî kıyafetiyle şeyhin hücresine gelir ve huzurunda baş keser. Bu hareket şeyhten mukabeleye izin istemek maksadıyla yapılmaktadır ve mukabelenin gün ve zamanla mukayyet bulunmadığı devirlerin an'anevî bir devamından ibaret bulunduğu aşikârdır. Meydancı Dede'nin baş kesmesine şeyh, *eyvallah* diyerek mukabeleye izin verdiğini bildirir. Bunun üzerine meydancı, şeyhin semahanede oturacağı kırmızı postu sol omzuna alarak veya omzunda post olmadan bütün dervişlerin hücrelerini dolaşarak "Abdeste, tennureye salâ ya Hû" diye seslenerek şeyhin mukabeleye müsaade ettiğini dervişlere bildirir. Bu esnada Meydancı Dede şeyhin postunu alarak semahanede belirli yere yayar.

Gerekli ikaz yapıldığı için, muhipler ve züvvar (*ziyaretçiler*) da dâhil olmak üzere, abdestler alınırdı. Ezan sesini duyan dervişler resmî kıyafetleriyle semahaneye girerek kıdemlerine göre yerlerini alıp ayakta şeyhin gelmesini beklerlerdi.

Semahanede kıdem sırası şöyle belirlenmişti: Şeyhin postunun sol tarafına, kavs-i urucun posta en yakın tarafına Aşçıbaşı, solunda Semazenbaşı, alt tarafında Türbedar Dede ve sonra dede oluş kıdemlerine göre dedeler. Bunu, şeyhin evlatları takip ederdi. Ondan sonra da muhipler kıdem sırasına göre dizilirlerdi. Kavs-i uructa bu zevattan başka kimse bulunmazdı.

Konya Mevlânâ Dergâhı Mesnevîhanı Sıtkı Dede, 20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

1 Gölpınarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, s. 199-204.

Semahane kapısının sol tarafında, başta Kazancı Dede durur ve solundan itibaren matbah canları kıdem sırasına göre yer alırlardı. Bu arada mutribân da mutribde hazır olurdu.

Tertip bu şekilde tamamlanınca Meydancı Dede şeyhi alıp semahaneye getirirdi. Şeyh semahanenin kapısına gelince baş keserek postu ve hazır bulunanları selâmlar ve ağır adımlarla yürür. Posta ulaşınca semahanedekiler saf tutarak namaza hazır olurlar. Namaz tamamlandıktan sonra tekkenin şeyhi Mesnevîhan ise *Mesnevî* okutacağı kürsüye geçerek *Mesnevî*'deki bazı beyitleri izah ederdi, değilse postuna oturup Mesnevîhan olan zatın takririni dinlerdi. Ders bittikten sonra, Kur'an-ı Kerim'den kısa bir sure, aşr-ı şerîf okunur ve şeyh tarafından Fatiha verilmesi üzerine herkes yerine geçip ayakta dururdu.

Devr-i Veledî (Sultan Veled Devri)

Şeyhin baş kesip postuna oturmasıyla beraber dervişler de baş kesip otururlardı. Şeyhin post duasını etmesi ve ruhlarına Fatiha vermesi bitince umumiyetle Mevlânâ'nın şiirlerinden seçilmiş ve bestekâr Itrî'nin bestelediği bir na't-ı şerîf, mutribân arasında bulunan ve sesi müsait bir kişi tarafından ayakta okunurdu. Bunu neyzenlerden birinin bir taksimi takip ederdi.

Ney taksiminden sonra, okunacak ayinin makamına girerken neye, bir başka ney de dem tutarak iştirak eder ve taksim bitince devr-i kebir usulünde bestelenmiş bulunan peşrev başlar.

Peşrev, kudümzenbaşının kudüme birkaç zahme (*ucu topuzlu kudüm değneği*) vurmasıyla başlar. İlk zahmede şeyh ve semahanedekiler, hep birden, içlerinden "Allah" diyerek ellerini şiddetle yere vurup ve yerle görüşerek kalkarlar. Sessizlik sonrası, semazenlerin ellerini birden yere vurup ayağa kalkmaları, Hakk'ın cennetlerinde neşe içinde gezen ruhların Allah'ın, *ininiz* emriyle, bulundukları yerlerden devir âlemine inmelerinin tasviri biçiminde yorumlanmaktadır.

Devr-i Veledî başladığında elleri yere vurmaya, darb-i Celâlî/İsm-i Celâl aşkına vuruş denir. Bu vuruş ve kalkış, sur-ı İsrafil ile ruhların dirildikten sonra, mahşerde şaşkın bir hâlde dolaşmalarını sembolize eder. Aynı zamanda varlığın butundan zuhura gelişi, seyr-i anillah, seyr-i ilallah, seyrullah dereceleri burada sembolize edilir. Bu üç devirlik yürüyüş, kıyamet günü mahşer ehlinin peygamberleri gezip şefaat istemelerini, fakat hiçbir peygamberin şefaate yetkili olmadığını ve sadece Hz. Muhammed'in şefaate layık olduğunu simgelemektedir.

Sema başlamadan önce, şeyh önde, dedeler kıdem sırasıyla arkada olduğu hâlde semahanenin dairesi dâhilinde ve halka şeklinde görünmek suretiyle üç defa yapılan dolaşmaya/devre, Devr-i Veledî denir. Bu dairevi hareketin, asıl vatana (gelinen yere) geri dönüş manasına geldiği ifade edilir.

"*Dervish Urlanti*" tablosu için ön çalışma
-Mevlevî Neyzen, İstanbul-,
ZONARO, Fausto (Ressam),
1906-1909 arası, Tuval üstüne yağlı boya.

Devr-i Veledî'nin İcrası:

Şeyh, postun önüne gelir, baş keser; şeyhle beraber dervişler de baş keser. Şeyh, arkasını semahaneye çevirmeden sağa döner, semahanenin iç tarafında, yavaş yavaş, salınarak yürümeye başlar. Sağ ayağını atıp sol ayağını, parmak uçlarını yere basarak ve biraz durarak sonra sol ayağını atıp sağ ayağını, yine aynı tarzda basarak ve peşrevin temposuna uyarak yürür.

Şeyh, posttan üç adım ayrılınca, arkasındaki, posta yakın bir yerde durup ayağını mühürler, baş keser ve hatt-ı istivaya basmadan sağ ayağını postun önünden öbür yana atar, sol ayağını da attıktan sonra, posta sırtını dönmemek üzere döner, ayağını mühürleyip durur.

Arkasındaki postun önüne gelir. Karşı karşıya gelmiş olan iki can, birbirlerinin yüzlerine ve bilhassa kaşlarının arasına bakarlar; bu suretle nazardan nazara sırrı geçirmiş olacaklardır.

Sonra hırkalarının içinden sağ ellerini kalpleri üstüne koyup ayakları mühürlü olarak baş keserler. Karşıdaki, önünde gideni, aynı tarzda yürüyerek takip eder. Bütün semazenler böylece, post önünde birbirlerine baş keserler. Birinci devrin bitiminden sonra, ikinci devir aynı şekilde icra edilir.

Üçüncü devirde semazenler biraz hızlı adımlarla yürürler ve en sondaki, postun öbür yanına geçip şeyhi beklemeden baş keser ve dönüp yürür; çünkü şeyh, bu son devir bitince posta geçecektir. Aynı zamanda, yerlerine geçecek semazenler, tennurelerinin yerde sürünmemesi için bellerinin biraz aşağısından bağlayıp tennureyi yukarı doğru çektikleri tıyg-bend

(*yünden, uzun bir kuşaktır ki, tennurenin eteklerinin yerde sürünmemesi için, bu iple bağlanır*)i, fark ettirmeden çözerler; yerlerine varınca, gizlice görüşüp koyunlarına alırlar.

Devr-i Veledî'de şeyh ve salikler, her adımda içlerinden İsm-i Celâl'i zikrederler.

Devr-i Veledî'nin üçüncü devrinde şeyh, postun yanına varınca peşrev biter, bir ney taksimi başlar. Bu taksim, şeyhin postuna geçmesine dek sürer.

Şeyh posta erişince ayin (*hususî bir Mevlevî musikisidir, dört selâm veya kısımdan ibarettir*) okunmağa başlanır başlanmaz şeyh postundan üç adım atarak dışarıya çıkar, durup içinden sema duasını okuduktan sonra arka arkaya gelerek postun ucunda durur. Bu esnada tennure ile semaa girecek dervişler sağ parmaklarıyla hırkalarını enselerinden yukarıya kaldırıp, hırkalarıyla görüşerek, onu hafifçe arkalarında yere bırakmış ve tennureleriyle niyaz vaziyetinde durmuşlardır. Tennureli bir dervişin niyaz vaziyeti sol eliyle sağ omzunu kavradıktan sonra sağ eliyle sol omzunu kavrayıp kol ve dirseklerini göğsünün yanlarına yapıştırarak, başı hafif sağa doğru kaymış, yüzü, gözü kalbine yönelmiş ve sağ ayağının başparmağını sol ayağının başparmağı üzerine koymuş olarak durması, yani bütün iradesini Hakk'a ve onu temsil eden pirine veya şeyhine teslim etmiş olmasına denir ki bu vaziyette baş kesen derviş gövdesini hafifçe öne eğer. Şeyhin tekrar baş kesmesine, dervişler baş keserek cevap verirler. Müteakiben semazenbaşı posta ilerleyip baş kesip şeyhin eliyle görüşür, elini öper, şeyh de onun sikkesiyle görüşür. Bu hareket semaa izin almak anlamındadır. İzni alan semazenbaşı postun sağ alt kenarına geçip semazenlerin semaa giriş yerlerini tanzime başlar.

Sema[1] Ayini
(Devr-i Molla, Devr-i Sema, Raks)

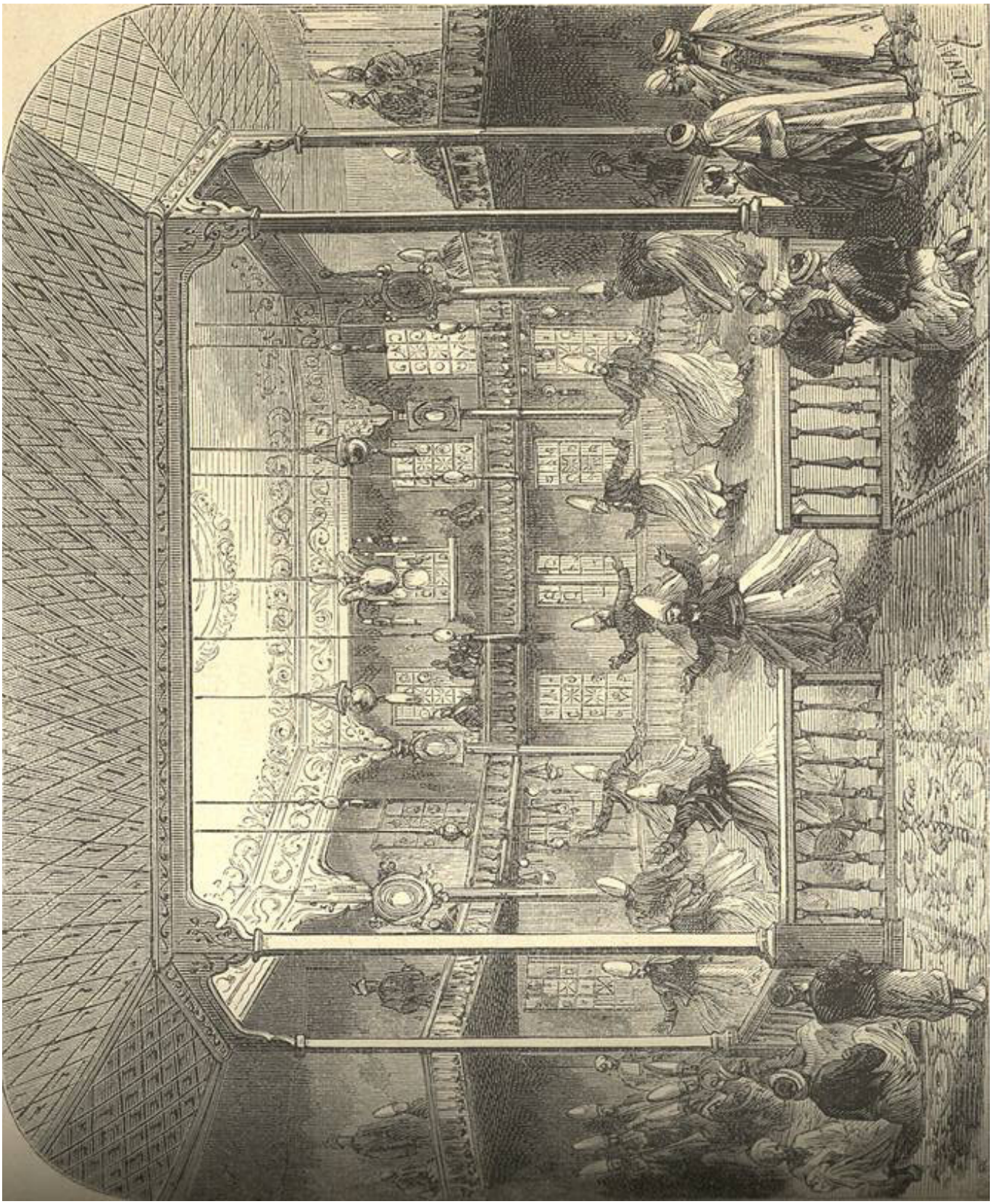
Semazenbaşı izin aldıktan sonra postun, cepheye nazaran sol yanında, dış halkaya semazen geçebilecek bir mesafede ayaklarını mühürleyip baş keserek durur. Semazenler de onunla beraber baş keserler. Bundan sonra semazenler, birer birer, önce sağ ayaklarını atmak şartıyla yürümeye başlarlar. Şeyhin önüne gelen, hatt-ı istiva'dan beride durup baş keser, şeyhin eliyle görüşür; şeyh de onun sikkesini öper. Semazen kuvvetliyse, mahir semazense, yüzü şeyhe ve posta yönelmiş olarak duran semazenbaşı, semazen yürürken sağ ayağını geriye doğru çekerek orta halkanın açık olduğunu, oraya geçmesini bildirmiş olur. Her semazen semaa girmeden önce postun önünde baş kesip şeyhin elini öptükten sonra postun sağ kenarında yavaş yavaş kollarını açıp dönmeğe başladıktan sonra semazenbaşı şeyhe baş kesip ondan müsaade alır ve semazenlerin semaını idare eder. Birinci selâmın bitmesine yakın postun soluna geçen semazenbaşı ikinci selâmın başlaması ve şeyhin birinci selâmdaki aynı hareketleri tekrarlaması üzerine postun önünde baş kesip el öpmeden ilk selâmdaki yerini alır. Semazenler de aynen onun gibi hareket ederek ikinci selâmda semaa girerler. İkinci ve üçüncü selâmın başı aynı şekildedir. Yalnız dördüncü selâmda bütün semazenler semahanenin kenarına çekilerek, semaa girmek için niyaz vaziyetinde durarak bekledikleri yerde direk tutarak (*sol ayakları üstünde ve oldukları yerde mihverleri üzerinde dönerek*) sema ederler. Bütün semazenlerin semaa girmesi üzerine şeyh postundan bir adım dışarı çıkıp baş keserek semaa başlar. Şeyhin üstünde tennure yoktur, yalnızca hırka vardır. Derviş hırkası ile sema eden derviş gibi, sağ eliyle sağ yakasını, sol eliyle ise, sağdan sola kavuşan derviş hırkasının belden biraz aşağısındaki kısmını tutarak sema etmektedir. Yavaş yavaş sema ederek kutup noktasına kadar gelir ve orada direk tutar.

Dördüncü selâmın ve müteakiben bir saz semaisinin sona ermesiyle kısa bir ney taksimi semaın son safhasını teşkil eder. Ney taksiminin sonlarına doğru diğer neylerin dem tutması (aynı usulden sesler çıkarması) şeyhe semaın bittiğini ikaz eder. Bunun üzerine şeyh yavaş yavaş sema ederek posta döner, şeyh posta erişince ney taksimi de biter ve mutribden aşr-ı şerîf okunmağa başlanır. Aşrı duyan semazenler semaı bırakarak baş kesip yerlerine otururlar ve semaa girmemiş dedeler tarafından üzerlerine hırkaları verilir. Aşrın dinlenmesi ve bitmesi üzerine şeyh Fatiha verir. Fatiha okunduktan sonra semazenbaşı veya Dua-gu Dede aşağı yukarı post duasına benzeyen semazenbaşı duasını okuyup yerine geçer. Herkes ayağa kalkar ve şeyhin kısa bir duasını müteakip Hû isminin her beraber yüksek sesle söylenmesini müteakip mukabele bitmiş olur.

Bundan sonra şeyh semazenbaşıya dönerek

1 Sema kelimesi, sm' kökünden sam' ve sim' gibi mastar ve isim olup, işitmek, duymak, dinlemek, kulak vermek, işitilen söz, iyi şöhret ve anılma; şarkı dinleme ve mecazen, şarkı, nağme, raks, vecd; üns meclisi ve yarı dinî mahiyette, çalgılı ve şarkılı ziyafet, çalgılı cemiyet etmek, ırlamak (türkü söylemek) gibi çeşitli manalara gelir. Farsçada dinlemek, işitmek ile şarkı dinlemek manalarını birbirinden ayırmak için, birincisi için sema, ikincisi için sima şekli kullanılmıştır.

Tasavvuf ve tarikat ehli yanında ise kelime, vecd ve şevk ile dönerek Allah'ı zikretmek manasında kullanılır. Başka çağrışımlara yol açmasını önlemek maksadıyla sufiler, ğına, teganni, elhan gibi kavramların yerine, semaı tercih etmişlerdir. Çünkü sema, yalnızca musiki demek olmayıp, ondan daha kapsayıcı bir kavramdır.

Les Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler -Galata Mevlevîhanesi-],
HAUSNER (Ressam), VALNAY (Hakkâk),
1875, Gravür baskı.

esselâmüaleyküm der, semazenbaşı *ve aleykümselâm ve rahmetullahi ve berekatühü* diye cevap verir. Bu cevabın *Hû*'su şeyh kutup noktasına gelinceye kadar devam eder. Kutup noktasında şeyh kudümzenbaşıya teveccüh ederek aynı selâmı verir ve aynı cevabı alır. Bu cevabın Hû'su da semahane kapısına kadar devam eder. Semahane kapısına erişen şeyh dönerek semahaneye ve semazenlere baş keserek selâm verir, aynı şekilde mukabele görür ve dönüp gider. Semahanede kalan dervişler de aynı şekilde baş keserek semahaneyi terk ederler.

Semadaki Simgesel Anlamlar

Mevlevîlik geleneği ve inancında semaın, Hz. Ebubekir'le başladığı ve ilk sema eden kişinin Hz. Ebubekir olduğu kabul edilegelmiştir.

Sema ayini, musikisinden, dervişlerin giysisine kadar pek çok simgeyi barındırmaktadır. Hırka dervişin kabri, tennuresi kefeni, külâhı da mezar taşı olarak yorumlanır. Semahane kâinatı simgeler. Sağ tarafı görünen ve bilinen madde âlemi, sol taraf mana âlemidir. Posttan sağa doğru hareket yücelikten düşüklüğe gidiş (*ulvîden süflîye*), hatt-ı istivanın sonundan posta doğru hareket, düşüklükten yüceliğe varıştır ki, seyr-i süluk denen manevî olgunluğa erişme yolculuğunu anlatır.

Kudümün ilk vuruşu, Allah'ın "Ol" emrinin anlatımıdır. Ney, *insan-ı kâmil*i simgeler. Ney'in üflenmesi İsrafil'in "sur"u üflemesini simgeler. Kalkarken yere el vurmak hem "Ol"manın, hem de "sur"u işitince kabirden kalkmanın simgesidir.

Semaa başlarken semazenlerin siyah hırkalarını üzerlerinden çıkarmaları hakikate doğmayı simgeler.

Semadaki dört selâm: Nasut âlemi, melekût âlemi, ceberut âlemi, lâhut âlemi'ne işarettir.

Sema ayininde hem devrî hareket hem de mihverî hareket vardır. Bu hareketler mebde' ve aslından ayrılan insanın insan oluncaya kadar geçirdiği devrelerle, insan olduktan sonra ulaşacağı meadı, yani aslına dönüş vaziyetini gösterir.

Devrî hareket, Hakk'ı isteyip araştırmağa; mihverî hareket, gönülde uyanan Hakk'ın tecelli ışığında pervane olmağa işarettir. Nasut âlemi, cisimler âlemi, dünya ve zahirî ibadete aittir. Melekût âlemi, izzet, kudret, saltanat ve büyük mülk demektir ki, batınî âleme aittir. Ceberut âlemi, azamet, Celâlet, Kibriya, Hakk'ın sıfatı olarak kullanılır, Hak âlemi demektir. Lâhut âlemi, Cenab-ı Hakk'ın zatından ibaret olan, en yüksek âlemdir.

Post, vahdaniyet makamına işarettir. Bu makamda postun üstünde oturan zat, halifetullaha, kutbiyete işarettir. Makamda duran zatın, postun üstünden inip, sema edeceklerle birlikte devretmesine münazele denir, yani halkı yükseltmek için onların arasına karışması, onlarla beraber olmasıdır.

Sema dairesi iki kavisten müteşekkildir. Bu kavsin biri seyr-i nüzulü yani iniş seyrini; aslî vatan olan Hakk'tan inişi, diğeri seyr-i urucu, yani yükseliş seyrini yani Hakk'a yükselmeyi gösterir. Postun önünde ileriye doğru bir mefruz hat vardır ki, buna hatt-ı istiva denir. Bu hattın müntehaları, iki kavsin birleşme noktalarıdır. Bu noktanın birine insanın vasfı olan, matlaü'l-fecr noktası denir. Bu nokta gecenin karanlıklarına doğan seher nuru gibi gaflet gecesini tecelli sabahı ile aydınlatır.

Postun önünde birleşen diğer nokta, miraç noktasıdır. Hakiki namazın miracını tasvir eder. Postun önünde baş kesmek, Hakk'ın vahdaniyet makamına bir ubudiyet tazimidir. Bu tazim, bütün şekliyle ve manasıyla ef'al-i tevhid, sıfat-ı tevhid ve zat-ı tevhidi kendinde toplayan ve gösteren bir ibadettir.

Semazen sağ kolu biraz yukarı ve avucu niyaz vaziyetinde açık, başı sağ omuz üzerine doğru biraz mütemayil; sol kolu, sağ koluna nispetle biraz aşağı ve bileği aşağı doğru kıvrılarak parmaklarının ucu bir su akıyormuş gibi yere dönüktür. Bu şekilde sema eden ilâhî bir cezbe içinde kolları yükseklere doğru açılmış, aşkın ilâhî tecellilerini kucaklamağa hazırlanmış bir vaziyette Rabbanî feyzlerin gelmesi temennisiyle niyazdadır. Sol eli, Allah'ın rahmet gelirlerini yalnız kendi nefsine değil, bütün insaniyet âlemine yağdırır bir vaziyete döner.

Mevlânâ'nın Semaı

Semaın, hicrî V. asrın ilk yarısında büyük bir şöhrete nail olan Ebu Sa'id Ebu'l-hayr (357-440/967-1049) ve ondan aşağı yukarı iki asır sonra gelen Mevlânâ zamanında dinî vecd hâlinde yapılan yarı dinî bir ziyafet şeklini aldığı görülmektedir. Sufilerin yaptıkları bu mevzun hareketleri sık sık görmeyen isteyen kimseler, bunların tekrarı için vesileler aramış ve bunun için de dervişlere ziyafet vermeyi uygun bulmuşlardır. Dervişlere verilen bu ziyafetlerin ne zamandan itibaren başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Bu türden ziyafetlere en çok meşhur sufi Ebu Sa'id Ebu'l-hayr devrinde rastlanmaktadır. Ondan sonra ise, bu şekildeki ziyafetlere en çok vesile olanlardan biri Mevlânâ olmuştur. O derecede ki bu âdetin daha önceki mevcudiyeti tamamıyla unutulup ona mal edilmiştir. Bunda Mevlânâ'nın semaa vermiş olduğu ehemmiyet ile ondan sonra gelenlerin bu ayini dört başı mamur bir hâle getirmiş olmalarının

da mühim rolü vardır.

Ebu Sa'id devrinde bilhassa ziyafetle birlikte yapılan semaın yemekten sonra yapıldığı ve Mevlânâ'nın biyografisinden bahseden kaynaklarda sık sık zikredilen çarh-zeden (=dönmek) tabirine rastlanmadığına bakılarak, Mevlevîlerde olduğu gibi dönme şeklinin bulunmadığı söylenebilir. Semaın geçmişte nasıl icra edildiği ile ilgili, Mevlevîlikle ilgili olanlar da dahil olmak üzere, kaynaklarda teferruatlı bilgi verilmemiştir.

Semaı adeta bir tür ibadet hâline getiren Mevlânâ'nın Şems-i Tebrizî ile buluştuktan sonra sema etmeğe başladığı nakledilir. Bu hareketinden dolayı o da, Ebu Sa'id Ebu'l-hayr gibi eleştiriye maruz kalmıştır. Sultan Veled, *İbtida-name*'sinde Mevlânâ'nın Şems ile tanıştıktan sonra gece gündüz semada bağırıp çağırarak, yerlerde dönerek raks ettiğini, mutribe altın ve gümüş verdiğini, nihayet çalıp söylemekten kavvallerde takat kalmadığını, bütün şehir halkının ona uyarak semaa müptela olduklarını kaydetmektedir.

Sipehsalar, Mevlânâ'nın Şems'in teşviki ile semaı ayin ve tarik (*yol, âdet*) hâline getirdiğini söylemekte; semaın icra şekli hakkında, sadece kol ve ayak hareketleri ile dönmeden bahsetmekte fakat bunların tariflerini vermemektedir.

Mevlânâ'nın semaı hakkında en çok kayıt Eflâkî'nin eserinde yer almaktadır. Bununla beraber orada da Mevlânâ'nın sema etme tarz ve üslûbu bütün incelikleriyle verilmemektedir.

Menakıbü'l-Arifin'e göre, hoşa giden veya manalı bir ses, Mevlânâ'yı sema ettirmeye kafi gelirdi. Sokakta, pazarda, Meram meclisinde, ılıcada, değirmende, Konya meydanında sema ederdi.

Menakıb'da, biri Mevlânâ'nın münferiden yaptığı, diğeri de bir topluluk hâlinde olmak üzere iki sema şekli anlatılmaktadır.

1.Mevlânâ'nın kişisel semaı:

Şems'in 21 Şevval 642/1244'deki gaybubetinden sonra, Mevlânâ kendisine hindbariden bir fereci, bal renkli yünden bir külâh yapmalarını emretti ve gömleğinin önünü açtı, sarığını şeker-aviz biçiminde bağladı, Mevlevîlere has ayakkabı ve çizme giydi, ferecisinin yenini topladı, rebabı da altı haneli hâle getirmelerini emretti ve bunların ikmalinden sonra semaa başladı. Dünyada üç şeyi seçmişti: Sema, şerbet ve hamam. Şems de daha önceleri Irak-ı Acem'de sema ediyordu. Mevlânâ'nın sema esnasında aynı zamanda şiirler söylediği ve onların zevki ile raks ettiği oluyordu. *Mesnevî*'nin bazı kısımlarını söylediği sırada kavvaller çalgı çalıyor ve tegannide bulunuyor, o da heyecanlar gösteriyor ve naralar atarak sema ediyordu. Eflâkî, Mevlânâ'nın farklı mekânlarda ve farklı sürelerle sema ettiğini, hikâyelerle nakleder.

Mevlânâ'nın mutribi, defçi, guyende ve neyzenlerden teşekkül etmişti. Ayrıca kadın defçi ve neyzenlerden de bahsedilmektedir.

2.Toplu hâlde icra edilen sema:

Başlangıçta Mevlânâ'da klasik şekli ile başlayıp, Şems'in teşviki ile dönme şeklinde tezahür eden sema ayini kısa zamanda, büyük bir rağbete mazhar olmuş ve devrin ileri gelenlerinin bir nevi yarı dinî eğlence ziyafeti hâlini almıştır. Toplu hâlde icra edilen bu sema ayinleri, Mevlânâ'nın bulunduğu medresede, Çelebi Hüsameddîn'in evinde ve bağında, Ilgın'da, devrin ileri gelenlerinin evinde veya Sadreddîn-i Konevî'nin medresesinde tertip ediliyordu. Başlangıçta sema zamanı, Mevlânâ'nın vecd hâllerinin gelişine bağlı görülmektedir. Onun heyecan uyandıran herhangi bir hâli, bir sözü veya nüktesi yahut bir kerameti gibi hâl ve hareketler, başta kendisi bulunmak üzere toplu hâlde bir semaa vesile oluyordu. Vefatından sonra Çelebi Hüsameddîn, pirinin hatırasını anmak ve onun en çok sevdiği bir ayinin sönmemesini sağlamak maksadı ile her cuma namazını müteakip Kur'an'dan bir kısım okunduktan sonra toplu bir hâlde sema yapılmasını Mevlevîliğin esası hâline getirdi[1].

1 Necip Fazıl Duru, Mevlevî Şairlerin Şiirlerinde Mevlevîlik Unsurları, Gazi Üniversitesi SBE, DT, Ankara, 1999, s. 200-237; Süleyman Uludağ, İslâm Açısından Musiki ve Sema, Uludağ Yay., Bursa, 1976; Feyzullah en-Nakşibendi el-Muradî el-Mevlevî, Mevlevî Ayininde Manevî İşaretler, Meram Belediyesi Kültür Yay., Konya, 2005; Tahsin Yazıcı, *Mevlânâ Devrinde Sema*, Şarkiyat Mecmuası, V, İstanbul, 1964, s. 135-150; Ö. Tuğrul İnançer, *Osmanlı Tarihinde Sufilik Ayin ve Erkânları*, Haz. Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler, TTK Yay., Ankara, 2005, s. 115-158; Tuğrul İnançer, *Sema*, Aşk Ocağında Can Olmak, KTB Yay., Ankara, s. 138-153; Gölpınarlı, Mevlevî Âdâb ve Erkânı, s. 77-109.; Resuhi Baykara, *Mevlevî Mukabelesi Nasıl Yapılırdı?*, Tasavvuf Kitabı, Haz. Cemil Çiftçi, Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 279-286; M. Refi' Cevad Ulunay, *Mevlevîlikte Rumuz*, Mevlânâ Yıllığı, Turizm Derneği, Konya, 1963, s. 13-18.

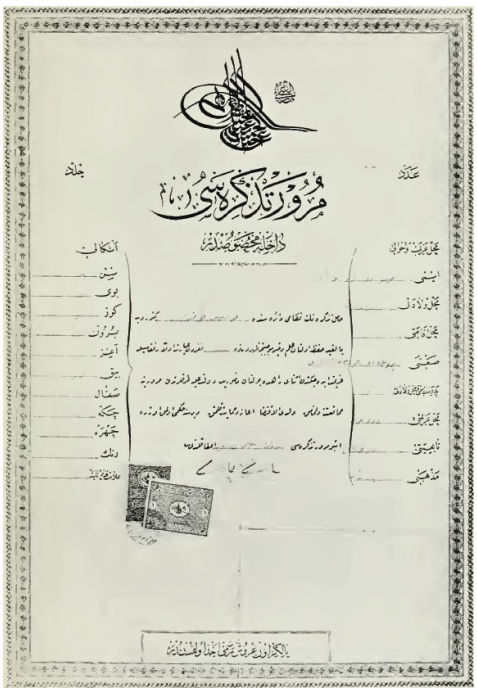
Bölüm: 2
Batılı Seyahatnamelerinde Mevlevîlik

Rıza Duru

Mevleviname_2b.indd 37 12.07.2015 15:24:12

BATILI SEYAHATNAMELERİNDE MEVLEVÎLİK

Tarih boyunca, her seyyah, dolaştığı memleketin dininden ve bu dine ait tatbiklerden haberdar olmak istemiştir. Ne var ki, Osmanlı devlet nizamında, ecnebilerin ülke dâhilinde seyahatleri müsaadeye tâbi olduğu gibi[1], gayrimüslimler bütün müslüman müesseselerine de rahatça giremiyorlardı; en azından, onların camilere girişlerinin bazı dönemlerde men edildiğini biliyoruz[2]. "İstanbul'un en alâka çekenleri"[3] olan Mevlevîler[4] ve Rıfaîlerse kapılarını ecnebilere serbestçe açıyorlardı[5]. "Müslüman dünyasının takdim edebileceği en meraka değer temaşalardan biri"[6] olan Mevlevîlerin merasimleri, "bir kâfirin seyretmesine müsaade edilen,

Yol (mürur) tezkeresi.

Muhammedîlerin çok az dinî ayinlerinden birisi"ydi[7] ve "ayakkabılarını çıkarmaya ve onların yerine sür'atle temin edilen bir çift terliği geçirmeye itirazı olmayan herhangi bir kişinin seyrine açıktı"[8]. Hatta, onlar seyircilerin bulunmasından memnun gözükürlerdi[9]. Bazı devirlerde, tatbiklerinde aşırılık olduğu telakki edilerek, Rıfaîlerin de bazı diğer tarikatlar gibi idarece men edilmesi, Mevlevîleri, seyyahlar için tek seçenek olarak bırakıyordu[10]. Hatta, tarihçi seyyah Mac Farlane'in 1828 yılındaki şahitliğine göre, Mahmud II.'nin ıslahatları sırasında İstanbul'da kalan yegâne tekkeler Galata ve Beşiktaş Mevlevîhaneleriydi[11]. İşbu keyfiyet, Türklerin dinî hayatını müşahede etmeyi

1 O devirlerde seyahat hem meşakkatli, hem de resmen müsaadeye tâbiydi. Osmanlı memleketi içindeki seyahatlerde bir nevi iç pasaport olan "yol tezkeresi" gerekiyordu. Bk. Miller, **Travels and Politics in the Near East**, s. 401-402. Sağdaki, yol tezkeresinin örneği için bk. Abbott, **A Tale of a Tour in Macedonia**, s. 42-43 arası.

2 Camilere giriş serbestisi hakkında seyyah beyanları farklılık göstermektedir. Ziyaret tarihine, eğer bu tespit edilememişse, kitabının yayın tarihine göre seyyahların beyanları şöylece derlenmiştir:
Camilere giriş yasak: (D'Ohsson, 1791 -namaz esnasında-), (Jones, 1823 -namaz esnasında-), (Walsh, 1832), (Delaroière, 1833), (Cornille, 1836), (Gautier, 1852 -namaz esnasında-), (Besse, 1854), (Bourquelot, 1867), (Mackintosh, 1883).
Camilere giriş serbest: (Chamier, 1831), (Durbin, 1844), (Bonjour, 1854), (Arnold, 1868).
Bu verilere dayanarak, camilere girişin yasak veya serbest olmasıyla ilgili bir düzenden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Belki de farklı camiler için farklı, hatta tamamen keyfî tatbikat oluyordu. Henri Cornille, camilerin, tarihî eserleri kaçırdıkları için Hristiyanlara yasaklandığını söylüyor. Pool, kabul müsaadesi alarak Kahire'deki Muhammed Ali Camii'nde tarikatların müşterek bir ayinini seyreder. Her hâlükârda, camilere çok da rahatça girilemediği anlaşılmaktadır.

3 SIEMIENSKI, **Wspomnienia Wschodu Dziennik Podróży**, s. 217.

4 Bir seyyahın tarifine göre, Mevlevî, Tanrı'ya ait olan, efendi, üstat manalarına gelir; KNIGHT, **A Diary in the Dardanelles**, s. 44.

5 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 676; D., *Scenes in the East*, s. 311.; ve çok sayıda şahitlik. Bu ikisi haricinde ecnebileri kabul eden tekkeler varsa da, seyahatnamelerde hatırı sayılır yer tutmamaktadırlar.

6 VAUX, Ludovic de, **La Palestine**, s. 8.

7 VERPLANCK, *Major Egerton, 1833*, s. 233.

8 VERE, **Picturesque Sketches in Greece and Turkey**, s. 314.

9 GAUTIER, **Constantinople**, s. 133.

10 CARLSON, John Roy, **Cairo to Damascus,** s. 382.

11 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, s. 399-400.

arzulayan seyyahlara serbestçe açık bir dinî mekân olan Mevlevîhanelere teveccüh doğuruyordu. Seyyahları Mevlevî tekkelerine yönelten bir diğer sâik daha vardı. Bu, İstanbul için, Pera'daki otellerle ilişki hâlinde vazife gören, umumiyetle Ermenilerden olan ve tercümanlık da yapan, Osmanlı tebaasından gayrimüslim rehberlerdi[1]. Rehberlerin, çoğu keresinde, Mevlevîhane ziyaretini seyyahın aklına sokarak, onu Mevlevîhaneye yönelten kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Bayan Ross'u Kahire'de Mevlevîleri görmeye ikna eden, onun bindiği eşeği de çeken, tercümanı ve rehberi olan Hasan adındaki çocuktu[2]. Strickland'i Galata Mevlevîhanesi'ne götüren, İngiliz şehbenderinin şehri gezdirmek için kendisine yolladığı, adından ve hayatından birkaç kitapta da bahsedilen meşhur Mustafa'dır[3]. Bazen, önceden hesaplanmaksızın, önünden geçerken verilen anlık bir kararla Mevlevîhaneye girildiği olur[4].

Ayrıca, Mevlevî seması ve Rıfaî zikrinin, mahiyetleri itibarıyla diğer bütün dinî tatbiklerden farklı ve meraka değer oluşları; dervişlerin ziyaretçileri hoş ve anlayışla karşılamaları da seyyahları cezb ediyor; "Derviş Raksı"nın giderek yayılan şöhreti seyyahlarda görme arzusu uyandırıyordu[5]. Amerikan tabip Jerome Smith, diğer tarikatlardan bahsetmeme gerekçesini onların "evsaf olarak nispeten yavan olmaları ve cazip bulunmayışları"olarak izah eder[6]. Bu yüzden, bir seyyah, İstanbul'u terk etmeden evvel Mevlevîlerin görüldüklerine emin olunması gerektiğini yazıyor[7]; zira, onlar, bu şehrin harikalarından biridirler[8]. Bir seyyah, "her kim Türkiye'yi ziyaret ederse, kat'iyetle, raks eden dervişleri görmelidir"[9] derken, bir başkası, "ecnebiler, münzevi dönenleri ziyaret etmeyi ihmal etmişlerse, memleketin bütün nadidelerini görmüş bulunduklarına inanmazlar"[10] diyor. Bir diğer seyyah, Mevlevîlerin dinî ifalarını İstanbul'un "görmekten muaf olunamayacak nadide"leri arasında sayar; zira, ecnebiler, bu ifadan "dilleri tutulmuş olarak, taaccüple" ayrılırlar[11]. Bir diğeri ise, "ziyaret edenin şahsiyetine son derece bağlı olarak, daima tesir edici olan" Mevlevîlerin seyyahların dikkatinden pek az kaçtığını söyler[12]. Bir seyyah, Mevlevîlerin "hakikaten görmeye şayan" olduklarını, öyle olmasalar bile, "insanlığın Cenâb-ı Hakk'a tevbe edebildiğini tasavvur ettiği fevkalâde yollar"dan biri olmak hasebiyle görülmeleri gerektiğini yazar[13]. Mevlevîhane ziyareti seyyahların klasik zevkidir[14].

Hâsılı, Osmanlı dinî hayatını görmek isteyen seyyahlar, hem giriş serbestisi hem de seyre şayan[15] bulunmak nokta-i nazarından, başta Mevlevîler olmak üzere, bu iki müessesenin tekkelerine akın ediyorlardı. Öyle olsa da, bir müellife göre, ecnebi seyyahlar, "ekseriyetle, onların ruhanî hayatlarının ne kadar yüksek derecede terakki etmiş bulunduğundan habersizdirler"[16]. Erken devir seyyahlarından Della Valle gibi, Mevlevî dervişlerin "semavî şeylerin, kesif bir şekilde tefekkürünü talim etmek suretiyle, ruhlarını yücelttikleri"nden haberdar olanlar da yok değildir[17].

Avrupalılar "görünüşte öğrenmek için, hakikatte ise yek şekil olmuş ve eskimiş bir kıt'ada artık bulamadıkları renkli ve canlı hissiyatı kovalamak için" Şarkta seyahat ediyorlardı[18]. Hemen hemen her

1 Mesela, Adams ve Galt'ın rehberi Ermeni Dimitri bayan Misserie'nin otelindendi; ADAMS, **Cross and Crescent**, s. 228; GALT, **The Camp and the Cutter**, s. 179. Elbette Ermeni olmayan gayrimüslimler de tercümanlık ediyorlardı. Mesela, Carreri'yi Bursa Mevlevîhanesi'ne götüren tercüman Yahudiydi; CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 370. De Mobellan'ınki de öyleydi; DE MOBELLAN, **Jerusalem**, s. 246. Seabrook'u Trablusşam Mevlevîhanesi'ne götüren tercüman Ahmed Arap ve Müslümandı; SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 235. İstisna olarak tercüman kullanmayan seyyahlar da vardı. Yerli Hristiyan tercümanların "Garpla temasa gelmekten kederle meyus olmuş, gönülsüz ve çabalamayan" kimseler olduklarını düşünen Victoria de Bunsen bunlardan biridir. Ona göre, "hakikî İslâm hayatının bulunduğu bir yer merak edildiğinde, tercüman, bir fikir ifade eden insanların en az salâhiyetlisidir"; BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 178.

2 ROSS, **The Fourth Generation: Reminiscences**, s. 110.

3 STRICKLAND, **Memoirs of Hugh Edwin Strickland**, s. C [100].

4 MAY, **Une Maison Mystérieuse à Stamboul**, s. 140.

5 LOYSON, **To Jerusalem through the Lands of Islam**, s. 220

6 SMITH, **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 50.

7 CLARK, **Our Journey around the World**, s. 558.

8 DISRAELI, **Contarini Fleming: A Psychological Romance**, s. 249.

9 HERVÉ, **A Residence in Greece and Turkey**, C. II, s. 162.

10 D'AUBIGNOSC, **La Turquie Nouvelle**, C. I, s. 204.

11 LACROIX, **Guide du Voyageur à Constantinople et dans ses Environs**, s. 172 ve 173.

12 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 46.

13 L., *The Dancing Dervishes*, s. 54.

14 DWIGHT, **Constantinople: Old and New**, 172.

15 BESSE, **The Turkish Empire**, s. 165; PFEIFFER, **Visit to the Holy Land, Egypt and Italy**, s. 41.

16 PEARS, **Life of Abdul Hamid**, s. 151.

17 DELLA VALLE, **Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino**, C. I, s. 62.

18 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 29.

Hristiyan Batı memleketinin uyruğundan, çok farklı içtimaî tabakalardan seyyahlar, yine çok farklı maksatlarla Osmanlı ülkesine seyahat etmişlerdir. Seyahatin maksadı, hemen her zaman seyyahın hüviyetiyle örtüşür. Ana seyahat maksatları çoğunlukla dinîdir. Dinî sebepler arasında ilk sırayı seyyahların kendi ifadeleriyle Mukaddes Topraklar diye niteledikleri Filistin'e haccetmek alır. Yine, misyonerlik maksadıyla yapılan yolculuk ve ikametler mühim yer tutmaktadır. Tevrat ve İncil'de anılan hadise ve yerlerin kalan izlerini keşfetmek demek olan Kitab-ı Mukaddes arkeolojisi de mühim seyahat maksatlarındandır. Bunlar dışında diplomatik ve askerî vazifelerle yapılan seyahat ve ikametlerle, coğrafî keşif, bitkiler üzerine araştırma, klasik Yunan araştırmaları gibi ilmî sebepler öne çıkmaktadır. Dinî ve ilmî maksatlı seyahatlerde Mevlevîhaneler umumiyetle güzergâhta olmaları hasebiyle ziyaret edilirler, ikametler esnasındaki ziyaretler ise ya bir kültür ve sanat meşgalesi kabilindendir veya oyalanma maksatlıdır. Ve nihayet asilzâdelerin ve maceracıların sadece dolaşmak maksatlı seyahatleri de anılmalıdır. Tüm seyyahlar içinde geniş bir hisseye sahip bulunan bu dolaşmacıların tarzları üzerine, kendisi de bir seyyah olan Mary A. Walker şunları söyler:

"Her sene kırlangıçların dönmesiyle, İstanbul'u görmeye hevesli *tourist* [dolaşmacı]ların sürüsü de gelir, zaten, Mısır ve Filistin'i bir koşuda mümkün olduğu kadar sür'atle görmüşlerdir. Çok sayıdaki 'şahsen hareket eden'ler satha göz gezdirmekten biraz daha fazlasını yapabilirler. Çöl seyahati tarafından usandırılmış ve tunçlaşmış ve kötü hava şartlarına maruz kalmış; başı ehramların ve kır yemeklerinin karışık hatırasıyla, deve sırtı ve buharlının bir yandan öbür yana sallamasıyla, Mukaddes Yerler'in ciddî ve ihtişamlı hisleriyle dolmuş; en son ucuz otelde tahammül edilen perişanlıklarla karışık; belki çadır hayatına ve *Baalbec* harabelerine iyi yakışan, ama varoşumuzun çok asrî ve günümüze göre olan ana caddesinde tuhaflık çıkartan, en imkânsız kıyafetlerin hoş kayıtsızlığıyla Pera'ya çıkan dik yokuşu tırmanırlar.

Lâkin seyyahlarımızın bu gibi işe yaramaz bir meseleyi düşünmek için zamanları yoktur. Onlar kadim Bizans veya asrî İstanbul'un imkânı dâhilindeki kadar çok sayıda intibayı üç veya dört günde biriktirmeli midirler? Hepsinin dörtnala koşturmuş oldukları camiler, at meydanı, kadim çağlardan kalma şeyler ve çarşılar, kadim surların rakipsiz dolaşması ve medeniyetin en son terakkileri değil midir? Onlar camiine giden sultanı, dinî alıştırmalarında dönüş yapan ve feryat eden dervişleri, en azından binek arabaları gezinti mahalline hayat veren, peçeli ve zarif Türk hanımlarını görmeliler. Dört gün içinde görülecek ne kadar çok miktarda iş var! Fikirlerin en geniş ana hatlarından başka hiçbir şey bunu kuşatamaz ve bizim dolaşmacılarımız, değişmez surette, buharlının iki yakanın tek bakışta görülebildiği güvertesine tırmanarak Boğaz'ın bir intibaını elde ederler: Avrupa tarafı sarayların ve *yalı*ların, gülümseyen köyler ve lâtif kasırların kesintisiz dizisini kuşanmıştır; Asya'daki daha az kesif bir surette meskûndur ve daha kırlıktır, ağaçlıklı tepeler ve pek az bilinen Anadolu'nun uzak mesafesine karışan dumanlı dağ zirveleriyle, orman içindeki gölgeli, açık alanların çok sayıdaki manzarasını takdim eder.

Gezinti şüphesiz zevklidir, yine de seyyah müphem bir hayal kırıklığı hissiyle döner. Bu çok methedilen Boğaz ümidini hakikate çevirmemiştir: Heybeti bulunmayan tepeler ve diğer iyi bilinen çok sayıda yerlere nispetle tümü ziyandır…

İlk resmimizin çerçevesi, dar bir tahtayla veya bazen onsuz, bir merdiven parmaklığıyla istenen destur tarafından meydana getirilmiştir. Çok renkli, adeta resim gibi olan kalabalık, herkesin anlayacağı şekilde, 'geçiş teknesi' veya 'zikzak' denilen vapura binmek için her iki yakada da muhtelif duraklardan ileri doğru itiliyor. Medenî insanlar ve vahşiler, bürümcüklü uzun elbiseler içindeki ince hanımlar ve koyun postları içindeki köylüler, yeşil ve beyaz sarıklı *molla*lar ve keçeden saksı şapkalı dervişler, atlas ve elmaslar içindeki Türk *hanım*lar ve kir ve paçavra içinde dilenciler vardır…[1]"

Bu seyahat maksatlarından görünen odur ki, seyyahların seyahatleri öncesinde, konumuz olan Mevlânâ ve Mevlevîlikle ilgili mahsus bir hazırlık yaparak, şuurlu bir surette Mevlevîhanelere müteveccihen yola çıktıklarını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Seyahatler günlerle ifade edilebilecek kısalıktan, on yıllar boyu süren ikametlere kadar geniş zaman aralıklarında vaki oluyordu. Seyahat veya ikametler müddetince tutulan muhtıralar, çıkarılan taslaklar, daha sonra yayınlanacak olan kitabın ana malzemesini teşkil ediyordu.

1 WALKER, Mary A., **Old Tracks and New Landmarks: Wayside Sketches in Crete, Macedonia, Mitylene, etc.**, s. 331-334, London: Richard Bentley and Son, 1897.

Seyyahlar müşahede, intiba ve kanaatlerini ve edindikleri malûmatı umumiyetle seyahatname, hatırat ve mektup edebî türleri çerçevesinde okuyucuya takdim etmişlerdir. Biz kitabımızda, hangi türden olursa olsun, seyyah nakillerini seyahatname olarak anıyoruz. Nadiren, gördüklerini hikâye, nazım veya diğer edebî türlerle dile getiren seyyahlar da oluyordu. Jules Laprade, Gelibolu Mevlevîhanesi'ne mensup bir dervişten ilhamla oldukça uzun bir hikâye kaleme almıştır[1]. Villebrune, 1880 yılında ziyaret ettiği Kahire Mevlevîhanesi'ndeki intibalarını "Les Derviches Tourneurs" şiiriyle dile getirir[2]. Cook'un naklettiği, bizim de manasını tercüme ederek verdiğimiz Canon Rawnsley'nin "Dancing Dervishes" şiiri, bir Batılının mutat sema tasvirinden başka bir şey değildir[3]. Müellifi meçhul olan bir seyahatname karşılıklı konuşma türünde kaleme alınmıştır[4]. Amerikan Massachusetts Spy gazetesinin İstanbul muhabirinin The Friend mecmuasına geçtiği, Mevlevî ayinini tarif eden haberi de bu cümledendir[5]. Mevlevîlerden de bahseden hayalî seyahatnameler de kaleme alınmıştır; çocuklara coğrafyayı sevdirmek için yazılan birisi öyledir[6].

Batılı seyyahların çoğu için Mevlevîhaneler dervişlik hakikatiyle karşılaştıkları ilk mahallerdi ve bu yüzden, eserimiz çerçevesinde erken devirler olan 17. ve 18. yy.'ın seyyahları yalın 'derviş' tabirini 'Mevlevî'; 'dervişler' tabirini ise 'Mevlevîlik' kastıyla kullanmışlar, diğer tarikatlara mensup dervişleri muhakkak tarikatlarıyla anmışlardır[7]. Mesela Le Bruyn, "dervişler" diye andığı zümreyle, "başlarında büyük, yüksek bir keçe vardır" diyerek, aslında Mevlevîleri tavsif eder[8]. Aynı şekilde, İtalyan papaz Mariti 1766 yılı itibarıyla Kıbrıs Larnaka'daki dervişleri *santoni* [seyyah dervişler], *abdàli* [abdallar] ve *dervisci* [dervişler] diye tasnif eder. Kendi ifadesiyle "dervişler" diye andığı hissenin kıyafetini tarifinden onların Mevlevîler oldukları anlaşılmaktadır[9]. Benzer şekilde, 1784 yılında Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden İspanyol seyyah Moreno da '*Santones Mevlevîs*' yani 'abdal Mevlevîler' tabirine yer verir, zira onlar boş zamanlarında seyahat ederler[10]. Bir Hristiyan din adamı olduğu anlaşılan bir müellif, Dervişler'in kurucusunun Mevlânâ olduğunu aktardıktan sonra, bu zümrenin işlediği "tuhaf şeyler"e Üsküdar Rıfaîlerinin zikrini misal getirir[11]. 18. yy. sonlarındaki tasnif Mevlevîler ve Bektaşîler diyedir[12]. Sonraki devirlerde dervişlerin otuz veya otuz iki fırka olduğu malûmatını vermenin ardından, Fransız tasnifine göre[13] onları ikiye ayırma eğilimi ağırlık kazanır: Dönen Dervişler ve Feryat Eden Dervişler. Görünüşte bir tasnif olan bu, hakikatte, seyyahların kolaylıkla ziyaret edebildikleri iki tarikattan başkasını anlatmaz. Bu arada, Salvarte dervişlerin dönenler ve feryat edenler diye tasnif edilmesini "pek hürmetsiz" bulur[14]. "Dervişlerin otuz iki tarikatından sadece hükûmetin zar zor müsaade ettiği ve kendilerinden kurtulmak için münasip bir fırsat kolladığı bir düzinesinin kaldığı"[15] 19. yy.'ın ortalarına gelindiğinde, kimi müellifler "dervişler" tabiriyle hâlâ Mevlevîleri kastetmeye devam ediyorlardı[16].

Batılı seyyahların beyanları, Mevlevîliğe dair bilgilerimize yerli kaynaklarımızda bulunmayan veya yaygın olarak bilinmeyen yenilerini katarlar. Hatta bunlardan bazıları, belki yerli kaynaklarda bile erişilemeyecek derinlikte, içeriden sayılabilecek malûmatı naklederler. Buna, babası Osmanlı sarayında tabiplik eden Andrejevich misal gösterilebilir. Sabah namazından sonraki ism-i Celâl zikrini müşahede ve tarif eden nadir yabancılardan olan Andrejevich, Mevlevîlik sülûku, tarikat idaresi, matbahın mana ve ehemmiyeti gibi hususlarda derinlemesine

1 LAPRADE, Jules de, *Hadgi Moustapha, Histoire d'un Derviche Tourneur*, **En France et en Turquie**, s. 177-346, Paris: L. Hachette, 1863.

2 VILLEBRUNE, *Notules de Voyage 1876-1883*, **Sonnets Mystiques**, s. 364.

3 COOK, **The Mediterranean and Its Borderlands**, C. II, s. 312-313.

4 Yazarı bilinmeyen, **My Travels**, s. 202-205.

5 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 107-108.

6 WAKEFIELD, **The Juvenile Travellers**.

7 Bunlara misâl olarak Sandys, Della Valle, Ricaut, Le Bruyn, Motraye, Tournefort, Thevenot, Mariti, Baltimore, Moreno, Pereira verilebilir.

8 LE BRUYN, **Voyage au Levant**, C. I, s. 390.

9 MARITI, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina**, C. I, s. 78.

10 SESTINI, *Pingeron's Translation of Sestini's Letters*, C. II, s. 498.

11 T., *The Dervishes*, C. III, s. 50.

12 Yazarı bilinmeyen, **Idée Générale de la Turquie et des Turcs**, s. 59; DE CHOISEUL-GOUFFIER, **Voyage à Constantinople**, s. 186; TWEDDELL, **Remains of the Late John Tweddell**, s. 229.

13 PAZ SOLDÁN Y UNANUE, **Memorias de un Viajero Peruano**, s. 344.

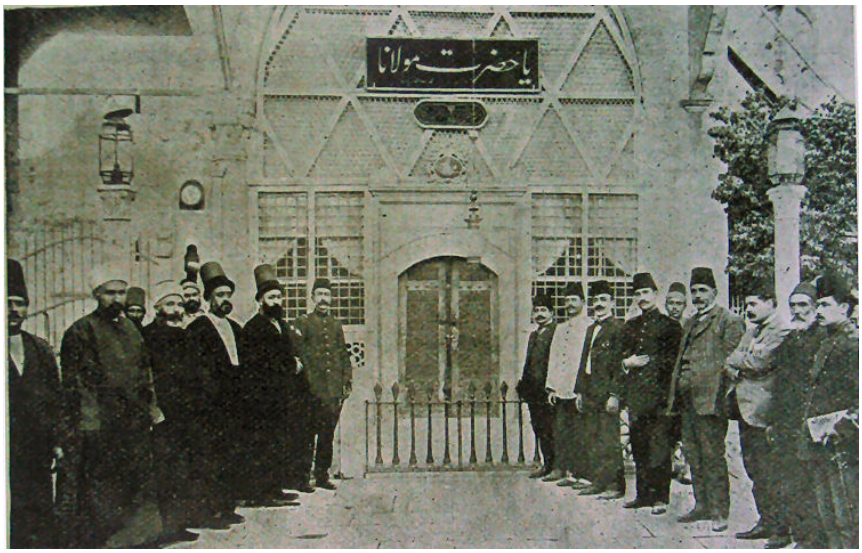
14 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 177.

15 UBICINI, **La Turquie Actuelle**, s. 84.

16 JOLIFFE, **Letters from Egypt**, C. II, s. 73.

bilgi sahibi olduğunun işaretlerini vermektedir. O kadar ki, "dede ve dervişlerin âşıklık lâkırdıları"ndan dahi haberdardır[1].

Seyyahlardan öğrendiklerimiz kadar, onların yanlış bildikleri de bulunur ki, eserimizin tercümeler kısmında örnekleri bolca görülecektir. Mesela bir seyyah Konya Mevlânâ Dergâhı'ndaki türbede Kılıç Arslan ve Keyhüsrev'in medfun bulunduklarını sanır[2]. Bir seyyaha Mevlevilerin hepsinin "tek bir adamın torunları" oldukları söylenmiştir[3]. Kimi seyyahlar Mevlevîhane duvarlarının tezyin edildiği hat levhalarını bu müesseselere bağışta bulunan, onları kayıran, başta sultan olmak üzere büyükler ve hayırseverlere teşekkür yazıları zannederler[4].

Mevlevîler Türbe Önünde, Konya,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

Bir Mevlevîhaneyi ziyaret eden veya Mevlevîlikle bir şekilde temasa gelen seyyahlar müşahede, intiba ve kanaatlerini yazı ve/veya resimle mutlaka kayıt altına almışlardır. 1699 yılında Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Fransız seyyah De La Motraye beyanına üstüne harflerle işaret konulmuş bir gravür baskıyı da katar; şeyh, mutrib heyeti, açılan tennureler ve dervişlerin secdeye varmaları hem resim hem de yazı ile tasvir olunur[5]. Seyyahların Mevlevîhane ziyaretlerini beyanları çoğu zaman kalıplaşmış bir seyir takip eder. Ziyaret için hazırlanma safhası ile Mevlevîler hakkında evvelce duyulmuş şeyler, ön fikirler, bazen de peşin hükümlerin serdedilmesinin ardından varış yolu ve yolculuğu anlatılır. Mevlevîhanenin umumî görünüşü, avlusu, binaları, hâmuşânı, ağaçları, manzarası, şahit olunmuşsa dervişlerin tekke içindeki faaliyet ve yaşantıları, tekkeye girmek için bekleyenler, tekkeye kabul ediliş, bu esnada ayakkabıların çıkarılması, mahfile yerleşme ve mahfillerdeki seyircilerin vaziyetlerini tarif bunu takip eder. Dervişlerin ve şeyhin girişi, yerlerini alışları, na't ve onu okuyan derviş, mutribânın hangi çalgılardan teşkil olduğu ve musiki hakkındaki değerlendirmelerin ardından semaa gelinir. Sema tarifleri umumiyetle tafsilatlıdır; sema kıyafeti, Sultan Veled devrindeki adımlamalar, selâmlamalar, semaa çıkış, kolların vaziyetindeki inkişaf, devirler, tennurenin açılışı, semazenbaşının gezinmesi, fasılalar, en nihayet birdenbire duruş ve duayı müteakip semahaneyi terk ediş uzun uzun tarif edilir. Hemen hemen her zaman seyyahın hâsıl ettiği kanaat belirtilerek beyan sona erdirilir.

Şeyh veya dervişlerle görüşme yapılmışsa veya şeyhin ailesi, hanımı veya çocuğu görülmüşse beyan bir hayli renklenir. Garnett gibi kadın seyyahların şeyh hareminden naklettikleri belki de bu mahallere dair yegâne yazılı numuneler olduklarından ayrı bir kıymet taşırlar[6]. Yine bir seyyahın Tophane'de bir hamamda gördüğü Mevlevî dervişini tasviri[7] de bu cümledendir.

Kalıplaşmış olanın dışına taşan beyanlar da vardır. Bilhassa Konya Mevlânâ Dergâhı ziyaretlerindeki türbe ve onun tezyinatı ile matbahın tarifi böyledir. Kendisiyle görüşülmüşse Çelebi efendinin tasviri ve beraber geçirilen vaktin beyanı da buna ilâve olur.

Kimi seyyahlar Mevlânâ ve çevresine, ney çalgısının aslına dair okudukları veya duyduklarını aktarır-

1 ANDREJEVICH, **Les Imams et les Derviches**.

2 HOGARTH, **A Wandering Scholar in the Levant**, s. 49.

3 BAILLIE, **A Sail to Smyrna**, s. 147.

4 ARNOLD, **From the Levant, the Black Sea and the Danube**, C. II, s. 39.

5 DE LA MOTRAYE, **Voyages du Sr. A. De la Motraye**, C. I, s. 231.

6 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 190-191.

7 TITMARSH, **Notes of a Journey from Cornhill to Grand Cairo**, s. 104-105.

lar. Mevlânâ uyumadan, yemeden ve içmeden,yoldaşı Hamza neyiyle ona eşlik ederken uzun günler boyu sema etmiş ve en sonunda harika keşifler almış ve tarikatını kurmuştur; ney Eski Ahit'te anılan Yakup ve diğer çobanların çalgısıdır; Peygamber'in Hz. Ali'ye söylediği, onun da kendisine ifşa ettiği sırrı feryat etmektedir.

Şemseddîn Tebrizî'ye dair nakiller aktaran tek seyyah Huart'dır. Sadreddîn Konevî ve Kira Hatun'a dair menkıbeler de aktaran Huart, bu malûmatı Farsça bir elyazması Menâkıb-ı Şerîf'ten derlemiştir[1].

Bazen dervişlere dair hikâyelerin nakledildiği de olur. Bu hikâyelerin söylenti, hatta uydurma olanları yanında, ilk elden dinlenip kayıt altına alınanlar da vardır. Seabrook'un bizzat Trablusşam Mevlevîhanesi postnişini Şefik Dede'nin ağzından naklettiği, Mevlevî muganni Zeydan Hilmi'nin kimi zaman gülünç, nihayetinde ise facialı aşk macerası bunlardan biridir[2].

DİĞER İNANIŞLARLA MEVLEVÎLİK ARASINDA KURULAN BENZEŞMELER

Mevlevîlik "müttaki canı, bir zamanlar kendisiyle bir olduğu ama dünyaya doğumuyla kendisinden ayrılmış bulunduğu Tanrı'ya döndürmek ve O'nunla tekrar birleştirmeyi mümkün kılmak" maksadındaki "sufî tedris"in yollarından biridir[3]. Veled Çelebi bir Fransız seyyaha nizamlarını şöyle hulâsa eder: "Bizim nizamımız gönüllü fakirlik, maksadımız umumî kardeşliktir. İcralarımız göğün bereketini çeker ve biz onu yardımla dağıtırız"[4]. İngiliz diplomat James Porter aralarında Mevlevîliğin de yer aldığı tarikatların kendilerini dinî vazifelerine, ammeye fedakârlığa ve ahaliye duaya ve vaaza tahsis ettiklerini söyleyerek dervişlerin gayelerini pek kısa ve öz olarak ortaya koyar[5].

Bir iki istisna dışında tamamı Hristiyan olan seyyahlar[6] temasa gelebildikleri nadir dinî müesseselerden Mevlevîlik müessesesini ve onun kültürünü idrak ve anlamaktaki müşküllerini izale etmek için, kendi dinî ayin, teşkilat ve nizamlarıyla benzeşmeler arama, dahası zoraki benzeşmeler kurma eğiliminde olmuşlar ve okuyucularının bu benzerliklerden yararlanarak Mevlevîliği tahayyül etmelerini beklemişlerdir. Onların kurmaya çalıştıkları benzerliklerin veya ikame etmeye çalıştıkları isimlendirmelerin Mevlevîliğin aslıyla tam olarak örtüştüğü elbette söylenemez, bunlar sadece ilk karşılaşılan bir dinî nizamı anlama ve anlatmanın samimî gayretleri olarak değerlendirilmelidir.

Müellifler tarikat hiyerarşisini tanımlarken Hristiyanlıktaki ruhbanlık müessesesi ve inziva hayatına dair terminolojiye müracaat etmişlerdir. Bilhassa monastik yaşantının üç ana temel kuralı olan bekâret, fakirlik ve itaaat -başta şeyhler olmak üzere bekâret kuralının pek geçerli olmadığı da vurgulanarak- Mevlevî dervişleriyle ilişkilendirilmiştir. Mevlevîhaneler genellikle erkek manastırı (*convent*, *couvent*) veya manastır (*monastery*, *monastere* veya *cloister*, *cloître*) olarak adlandırılmış, şeyh bu manastırın başpapazı (*superior*, *superieur*) gibi görülmüş, dervişler ise rahipler ve keşiş (*monk*, *moine*)ler yerine sayılmışlardır. Mevlevîhaneler her ne kadar manastırlara benzetilse de, bir seyyah bu iki müessese arasındaki esas farkları şöylece ortaya koyar: Manastırlar "yüce âkillerin gömülüp kaldıkları, vadeden evvel mezarlar olan kasvetli mekânlar" iken, Mevlevîhanelerin "içindeki her şey bir resim güzelliğinin izini ve kır hayatının neşe veren ve büyüleyen rayihasını taşır". Muntazam itiyatları ve "ziyadesiyle tefekküre dalmış" hayat tarzları onları ticaretle iştigalden, evlenmekten ve dünyevî cemiyetle kaynaşmaktan alıkoymaz[7]. Her ne kadar Hristiyanlıktaki inziva müessesi ile benzerlikler sunsa da, Müslümanlar için "bir millî darbımesel ve din kaydı" olan Hz. Muhammed'in "İslam'da ruhbanlık yoktur" düsturundan dolayı dervişlere "dönülmez münzevilik ahdi ve bekârlık adağı mecburiyeti yüklemekten" sakınılır[8].

Sema, kimi seyyahlar tarafından, *communion* [komünyon; mücamaa; ekmek-şarap ayini; aşâ-i

1 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 20-22, 23-26 ve 31.

2 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 255-269.

3 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 17-18.

4 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.

5 PORTER, **Observations on the Religion, Law, Government and Manners of the Turks**, C. I, s. 34.

6 Seetzen ve Burckhardt Müslümandırlar, De Blowitz Yahudi, Cobb Bahaîdir.

7 FROSSARD, **The French Pastor at the Seat of War**, s. 294-295.

8 BEYNE, **Constantinople et le Bosphore**, s. 53.

Rabbanî; Rab'le akşam yemeği; *evharist*] ayiniyle özdeşleştirilmektedir. Hemen hemen bütün Hristiyan toplulukların temel ayinlerinden biri olan komünyon ile sema arasında kurulan benzeşmenin şeklen değil de öz itibariyle kurulduğu anlaşılmaktadır, zira komünyon kelimesinin şükran, sohbet, paylaşma, katılma anlamları da bulunmaktadır.

"Raksın bir parçasını teşkil ettiği bütün dinî ayinler gibi" Mevlevî seması da Davud'a isnat edilir[1]. Erken devir seyyahlarından De La Motraye'e Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği sema "sandığın önünde Davud'un raksının bir taklidi gibi" gelmiştir[2]. Bayan Lamartine de Filistin Remle'de seyrettiği semaın Davud'un mukaddes sandığın önünde yaptığı raksın ilhamından müteessir olduğu fikrindedir[3]. Dönmek Şark milletleri tarafından daima ciddî bir ibadet fiili kabul edilse de Garplılara hafifmeşreplik gözükür. Mezmurlar'daki "Rabb'e zilli tef ve raksla hamd et" emri ve Davud'un Obad Edim'den sandığı getirirken "Rabb'in önünde raks ettiği" rivayetinin tesiriyle, Hristiyan tarikatlarında ilk raks on üçüncü asırda Flander şehirlerinde icra edilmişti[4]. İddiaya göre, Mevlevîlerin raksı da Davud'un "Neşeli velvelelerin Mevlâ'ya kadar gitsin; yüksek bir ses çıkar ve şükür şarkısı söyle!" kelimelerinin üzerine bina edilmiştir[5].

Bayan Loyson merkezî New York'taki *Shaking Quakers* [Sarsılan Kardeşler], Amerika Birleşik Devletleri'nin kuzey eyaletlerinin *Oscillating and Shouting Negroes* [Sarkaç Gibi Salınan ve Haykıran Zenciler]'i, Fransa'daki *Tremblers* [Titreyenler], Amerikan kızılderililerinin Büyük Ruh Dansı, Habeşistan'daki kiliselerdeki dinî danslar ve İspanya'da icra edilen Davut'tan kalma danslarla sema arasında muvazilik görür[6]. Bahsedilen bu Hristiyan tarikatları da ziyaretçi kabul ederler[7]. Titreyenlerle çok büyük benzerlikten söz eden bir diğer seyyah Mislin'dir[8]. Tangye Kahire'de semaa çıkan Mevlevîleri Quaker mezhebine mensup kimselere benzetir[9]. Amerikan fen âlimi ve ilâhiyatçı Zahm Mevlevî ayinini Anglikan ayinleri kadar nahoş bulmaktan başka, kendi memleketinin Kuzeyli zencilerinin dinî uyanış ayinlerinin bir çeşidi telakki eder; tek fark Mevlevîlerin daha çok vakar ve huşu arz etmeleridir[10]. Batı memleketlerindeki hiçbir şey bir Hristiyan tarikatı olan Shaker'ların dönmesi kadar Mevlevîlerin icrasını andırmaz[11]. Oscanyan'a göre Mevlevîler Şarkın Shaker'larıdır[12]. Leland'e göre, Kahire'de "zâkir"ler olarak adlandırılan Mevlevîlerin, bir Hristiyan tarikatı olan Shaker'lara benzerliği söyleniş benzerliğinden daha fazladır[13]. Rapelje, Shaking Quakers ile Mevlevîler arasındaki tek farkın birincilerin kadınları da kabul etmeleri olduğunu söyler; anlaşılan kadınlar mahfilini fark etmemiştir[14]. Bir İngiliz seyyah, cennete sıçramaktan kinaye ile Jumpers yani Sıçrayanlar denilen, Gallerdeki dinî bir toplulukla Mevlevîler arasında yakınlık kurar; ona göre ikinciler çok daha iyi raks ederler[15].

Rolland eğitim, örgütlenme, cemiyetle ahenk içinde yaşama ve misyonerlikle vasıflanmış bir Hristiyan tarikatı olan Cizvitlikle Mevlevîlik arasında haricî bir benzeşme görür[16]. Bir seyyaha göre Mevlevîler "yabanî taassuplarında eski Latin münzevîlerini taklit eden" bir dinî tarikattır[17]. Reinach'a göre Mevlevîler Capuchin rahiplerinin silsilesindendirler[18].

Guer Hristiyanlıkla benzerlik kurmaktan öteye geçer ve Türkiye'deki tarikatların banilerinin Hristiyan numuneleri taklit ettiklerini farzeder. Ona göre, Türk vak'ayinameleri Anadolu'da Türk hâkimiyetinin kurulduğu devirlerde tekkelerden bahsetmez; zaten Türk dervişleri de erken devir Hristiyanları gibi zahidane yaşarlar[19].

Bazı seyyahlara göre "güneşin etrafında devre-

1 L., *The Dancing Dervishes*, s. 54.

2 DE LA MOTRAYE, **Voyages du Sr. A. De la Motraye**, C. I, s. 228.

3 LAMARTINE, **Souvenirs, Impressions, Pensées et Paysages**, C. III, s. 141.

4 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 467.

5 ELLISON, **An Englishwoman in a Turkish Harem,** s. 132.

6 LOYSON, **To Jerusalem through the Lands of Islam**, s. 221-222.

7 JONES, **Sketches of Naval Life**, C. II, s. 130.

8 MISLIN, **Les Saints Lieux**, C. I, s. 75.

9 TANGYE, **Reminiscences of Travel in Australia, America and Egypt**, s. 209.

10 ZAHM, **From Berlin to Bagdad and Babylon**, s. 173-174.

11 FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 58.

12 OSCANYAN, **The Sultan and His People**, s. 40.

13 LELAND, **The Egyptian Sketch-Book**, s. 94.

14 RAPELJE, **A Narrative of Excursions, Voyages and Travels**, s. 257.

15 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 153.

16 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 221.

17 CLARIDGE, **A Guide Along the Danube**, s. 139.

18 REINACH, **Voyage en Orient**, C. I, s. 280.

19 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 275-276.

Cybele tapınması.

den seyyarelerin intizamını tecessüm ettirmek meramında" olan dönme raksı, onlar tarafından ya Hindu hikmetleri veya Semadirek efsaneleri[1]nin bir bakiyesi olarak telakki edilir. Money kardeşlere göre Mevlevî semaının Semadirek adası efsanelerinde mevcut olan kürelerin raksına tekabül ettiğinde şüphe yoktur; tek fark, o rakslarda rahibin dönenlerin ortasında durmasıdır[2]. Fransız şair Nerval semazenlerin Yunan esatirinin raks ederek tapınmayla ilgili varlıkları Kabirler, Daktiller ve Koribantların "inkıtaya uğramamış nakli"ni vasfettiklerini söyler[3]. Sema ile kadim ayinler arasında alâka kuranlardan biri de meşhur tarihçi Hammer'dir. Ona göre Mevlevîlerin "manevî raks"ı Semadirek sırlarından biridir ve buna adadaki eski bir mezar taşı şahittir. Yine Hint raks dairesi tasavvurundaki, Krişna ve flüt çalıcısı Rada otururlarken daire hâlinde raksedenler de aynı manevî raksı ediyorlardı. Bu ayinlerdeki öz ile Mesnevî'nin çağırdığı mesleğin esasları olan ışık, aşk, Tanrı ve birliğin özü aynıdır[4]. Alman teolog Tischendorff Mevlevî semaının nevzuhur olmadığı, kadim Hint esrarının bir şubesi olduğu fikrindedir; semaın bâtinî manası kürelerin ahenginin remzidir; zira "rüzgârla dalgalanan urbalarının geniş kavislerine rağmen, yıldızlarda olduğu gibi nadiren temasa gelirler[5]. Salle ve De Marcellus dervişlerin icraları ile Koribant'ların musiki ve raksları arasında benzerlik bulurlar[6]. Morton'un naklettiğine göre, William Ramsay Mevlevîlerin ayinleri ile Cybele'nin tapınmasındaki aslî vasıfları bünyesinde sakladığını söyler. Morton, eğer "Ramsay'nin zannı doğruysa, o zaman Mevlevî dansının musikisi dünyadaki en eskisidir" der[7].

Conder'a göre, "mukaddes rakslar ve remzî alay olup yürümeler" Mevlevî merasiminin Arî menşeden geldiğini gösterir, zira bu icralar Hindistan'da mutattır ama devr-i Veledî'de icra edilen ve Mekke'dekine benzeyen tavaf Eski Ahit'te zikredilen, bir İbranî peygamberinin mukaddes türbeleri dolaşmasıyla ilgilidir. Mevlevî sikkesi ise Farisî *cidaris* [kidaris; Pers asil sınıflarınca giyilen; baş, boyun, kulaklar, yanaklar ve çeneyi örten; keçeden başlık veya külâh]lerini ve Med ruhbanlarının tacını hatıra getirir[8]. Formby Mevlevî semaının Farisî Zerdüşt tapınışının bakiyesi olduğunun farz edildiği malûmatını nakleder[9]. Reimers için sema "Mısırlı, Yunan ve Romalıların mutat, mukaddes rakslarının muhtemelen bir taklidi"dir[10]. Kadim Sabiîlerin tapınmasının bu türden bir "seyyare tapınması"na benzediği de söylenir[11]. Bir seyyah, Kaldeli hurafeleri

1 Ege Denizi'ndeki Semadirek adası Kabiri tapınmasının ana makamıydı ve kadim dünyanın en meşhurlarından olan bazı dinî efsaneleriyle şöhret bulmuştu.

2 MONEY, **Sevastopol**, s. 389.

3 NERVAL, **Voyage en Orient**, C. II, s. 228-229.

4 HAMMER, **Constantinopolis und der Bosporus** C. II, s. 120-123; SCHUBERT, **Reise in das Morgenland in den Jahren 1836 und 1837**, C. I, s. 235.

5 TISCHENDORFF, **Travels in the East**, s. 280.

6 SALLE, **Pérégrinations en Orient**, C. II, s. 219; DE MARCELLUS, **Notes et Commentaires**, s. 154.

7 MORTON, **In the Steps of St. Paul**, s. 194.

8 CONDER, **Heth and Moab**, s. 74 ve 299.

9 FORMBY, **A Visit to the East**, s. 51

10 REIMERS, **Reise der Russisch-Kaiserlichen**, C. II, s. 79.

11 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 84.

gibi kökeninin karışık olduğu fikrindedir[1].

Ferriman, İran'ın şark hudutları ötesinden ve Hindistan'a yakın bir havaliden gelmekle, Mevlânâ'nın tasavvurunun Farisî tasavvufunun Budist felsefesiyle "hafifçe boyanmışı" olduğunu iddia eder. Ona göre Mevlevilerin tarikatın sadece en üst derecelilerine faş edilen bir bâtinî tedrisi vardır[2].

Tarih boyunca dinî ve sihrî danslar hususunda derin malûmatını da aktaran Bunsen'a göre, Mevlevî dervişlerin raksı "iptidaî bir mümbitlik tılsımı" ile "dinî bir şenliğin" karışımıdır[3]. Joliffe tahlilinde, dinî neşenin iptidaî şeklinin sıçrama, velvele, şamata; medenî şeklinin ise raks ve şiir olduğunu ortaya koyar[4].

O'Neill semaın menşeine dair İslamî bir rivayeti verir. Buna göre Hz. Peygamber, Cebrail'in kendisine getirdiği iyi havadisten neşelenmiş ve cübbesini düşürerek Mevlevîler gibi dönmüştür. Müellif, ilâveten, neyin cinsinden olan boru veya flütün Yunan esatirinde "kâinat mihveri"ni temsil ettiğini söyler[5].

Fransız göz hekimi Deval İslâm peygamberinin Müslümanlara Kâbe'yi bir ayak üstünde sıçrayarak birkaç defa dönmelerini söylediğini ve semaın aslının bu rivayete gittiğini iddia eder[6].

Bir seyyaha Mevlevî sikkesinin Kitab-ı Mukaddes'teki boynuzun remzi olduğu söylenmiştir[7].

"Muhammedî olmalarına rağmen, bu fırkanın hem kat'î akait ve umdeleri, hem de kökenleri bilinmez" diyen İskoç edip bayan Skene belli ki yukarıda zikredilen rivayetlerden haberdar değildir[8].

Her türden benzetme gayretine rağmen, Müslüman dervişleri "hem şeriat hem de dünya üzeredirler", mahrumiyet içinde yaşamazlar, çoğu evlenir; "yerler, içerler, uyurlar, oyun oynarlar, tütün içerler, istirahat ederler"[9].

MEVLEVÎLERİN İTİBARI

Mevlevîlerin Türk cemiyetindeki en muteber kimseler oldukları seyyahlar arasında müşterek bir kanaattir. Bilhassa üst tabakalar tarafından itibar görürler ve sultan tarafından himaye edilirler[10]. Halk arasında en cari tarikat Mevlevîliktir ve bilhassa kibar kimseler arasında en revaçtadır. En müreffeh tarikattır ve bina ve türbeleri diğer bütün tarikatlarınkine faiktir[11]. Mensupları da münhasıran daha üst sınıflara mensuptur[12]. Bu tarikata tahsilli ve zarif kimseler dâhil olurlar[13]. "Şarkta nüfuz ve itibarı en büyük olan"[14] Mevlevîler "Türklerin kıymet verdiği ve çok hürmet gösterdiği tekkenişînler"dir, "hakikî müminler dualarını onlara havale ederler veya onlarla arkadaşlıklarında yakın alâka gösterirler"[15]. Diğer derviş tarikatları arasında bir otorite yani ehlivukuf olarak davranırlar[16]. Wilkinson'a göre Hz. Ali'ye hususî bir hürmet gösteren Mevlevîye tarikatı Türkiye'deki ana tarikattır ve bütün tarikatların en azimidir[17]. Brewer Mevlevîlerin topluluğunu "şüphesiz ki sayısız derviş tarikatlarının en hürmete lâyık olanları ve müreffehlerinden biri[18]" diye tarif eder. De Beaumont dönen dervişlerden başka dervişlerin hürmet ve alâka kıymeti olmadığını söyler[19]. Browne Mevlevîleri "Türk imparatorluğundaki münzevi tarikatların en terbiyeli ve hürmete şayanlarından biri" diye nitelendirir[20]. Mevlevîler 'Türk şehirlilerinin değerli bir sınıfı'dır[21]. Şarktaki dinî kardeşlik cemiyetleri arasında Mevlevîlerinki "en aristokratik" olanlarıdır[22]. Mevlevîler "Türkiye'deki en zengin ve en kudretli fırkadır ve geniş emlâke ve aynı zamanda halk üzerinde büyük nüfuza sahiptir"[23].

1 DE MOUY, **Lettres du Bosphore**, s. 185.

2 FERRIMAN, **Turkey and the Turks**, s. 199.

3 BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 20.

4 JOLIFFE, **Letters from Egypt**, C. II, s. 74-75.

5 O'NEILL, **The Night of The Gods**, C. II, s. 726-727.

6 DEVAL, **Deux Années à Constantinople et en Morée**, s. 53-54.

7 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 159.

8 SKENE, **Wayfaring Sketches**, s. 200.

9 MAY, **Une Maison Mystérieuse à Stamboul**, s. 141.

10 WHITE, **Three Years in Constantinople**, C. I, s. 14.

11 GARNETT, **Home Life in Turkey**, s. 201-202.

12 Malta Protestant College, **Journal of a Deputation**, C. II, s. 637.

13 FAUCHER, **Ein Winter in Italien**, C. II, s. 238.

14 LACROIX, **Guide du Voyageur à Constantinople et dans ses Environs**, s. 172.

15 MICHAUD ve POUJULAT, **Correspondance D'Orient 1830-1831**, C. II, s. 383.

16 FERRIMAN, **Turkey and the Turks**, s. 198-199.

17 WILKINSON, **Modern Egypt and Thebes**, C. I, s. 285.

18 BREWER, **Patmos and the Seven Churches of Asia**, s. 309.

19 DE BEAUMONT, *Voyage en Asie Mineure*, s. 347.

20 BROWNE, *Journey from Constantinople through Asia Minor, in the Year 1802*, s. 121.

21 BUCKLEY, **Travels in Three Continents**, s. 553.

22 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 203.

23 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 326.

Veled Çelebi Askerlerle,
1910'lar, Siyah beyaz fotoğraf.

Mevlevîler İslâm'ın en acayipleri olmakla kalmazlar, aynı zamanda "en akıl almaz muhayyile kuvvetlerinden biri"dirler de[1].

Mevlevîlerin sahip oldukları itibar, esasen Mevlânâ'nın itibarıdır. 1930'lu yıllar itibarıyla artık Âsâr-ı Atîka Müzesi olmuş bulunan Konya Mevlânâ Dergâhı'nı seyyah Morton'a gezdiren müze vazifelisi, gezdirme esnasında takındığı o devrin revaçta olan tahkir tavrını, Mevlânâ'nın mezarına gelindiğinde "bir huşu alameti"ne tebdil eder[2]. 1960 yılında Mevlânâ türbesini ziyaret eden İngiliz cerrah ve seyyah Mair tarikatların yasaklanmış olmasının Mevlânâ'nın hatırasına olan hürmeti tahrip etmediğini, her sene onun ölüm yıldönümünde bir hatırlama merasimi yapıldığını söyler ve kendisine mihmandarlık eden vazifelinin "sâri iştiyak"ından söz eder; mihmandar manzarayı öyle iyi tarif eder ki, bütün o eski günler seyyahın gözünde canlanır[3].

Selçuk sultanlarının geri kalanları olan Çelebiler Konya'nın sahibidirler; Abbasîlerle aynı soydan inen ailesinden gelen bir hak olarak tasarruf ettikleri makamlarında zenginlik içinde yaşarlar[4]. Guer 1746'da yayınlanan kitabında Osmanlı'nın Çelebi Efendi'ye Konya valiliğini bahşettiğini yazar[5]. Çelebi Efendinin mansıbı bazen Molla Hünkâr diye adlandırılır[6]. Çelebi Efendi kendisine tâbi kardeşliğin hudutlarının da ötesinde derin bir hürmete hâkim olmakla kalmaz, aynı zamanda Müslüman dünyasının da en mübarek şahsiyetlerinden biridir[7]. Onların elde ettikleri âlemşümul tesir ve halk sevgisi, Mevlânâ'nın heyecanına "has bir cazibe" katmalarından meydana gelir[8]. Mevlevîlerin ellerinde tuttukları itibarda manevî bir saltanatın mümessilleri olmalarının, zengin vakıfları idare etmelerinin ve yüksek ilim, sanat ve ahlâk adamları olmalarının rolü vardır. Konya'daki ana tekke Selçukluların eski sultanları tarafından Mevlevîlere vakıf olarak bağışlanmıştı. Karaman fethedildiğinde, hatırı sayılır araziler âl-i Osman tarafından bu vakıflara eklenmişti[9]. Van Der Nyenburg'a göre, başlangıcında "çok fakir ve muhtaç" bulunan Mevlevîlik tarikatı, bilhassa Osmanlı padişahlarının kendisine teveccüh etmelerinden sonra "büyük zenginlik ve itibar"a kavuşmuştur[10].

Devlet katındaki Mevlevîlik muhabbeti, Compagnoni'ye göre, Ertuğrul Gazi'nin, oğlu Osman'ı Mevlânâ'ya takdim etmesi ve ona bu zata itaati öğütlemesi, Mevlânâ'nın da kendi halefleri ne merbut oldukları müddetçe muvaffakiyetleri duasıyla[11]; Brown'a göre, Osman Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın bir gaza öncesinde Konya'ya giderek buradaki Çelebi'den hayır dua istemesi ve Çelebi'nin de kendi külâhını şehzadeye giydirme-

1 DE MOUY, **Lettres du Bosphore**, s. 183.

2 MORTON, **In the Steps of St. Paul**, s. 193.

3 MAIR, **Doctor in Turkey**, s. 148.

4 SLADE, **Records of Travels in Turkey, Greece etc.**, C. II, s. 102.

5 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 278.

6 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 559.

7 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 19-20. Müellif, çelebi kelimesinin iştikakını da verir, s. 21-22.

8 ZAHM, **From Berlin to Bagdad and Babylon**, s. 175.

9 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 665.

10 VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, **Reizen door een Gedeelte**, C. II, s. 379.

11 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 665; COMPAGNONI, **Storia Dell'Impero Ottomano**, C. VI, s. 2133.

siyle[1]; D'Ohsson'a göre, Orhan I.'in oğlu Süleyman Paşa'nın Rumlara karşı seferde dua istemek üzere Konya'daki Mevlevîlerin başına gönderilmesi ve onun da bu zata sikke giydirmesiyle[2] başlar. Eliot; Alâeddîn ve Osman Bey ile Mevlânâ arasındaki iddia edilen münasebette kronolojik bakımdan müşkülât bulunduğunu izah eder[3].

Garnett, daha erken devirlerde, zamanın vezirinin Şemseddîn-i Tebrizî ile görüşebilmek için, Mevlânâ'nın bağlılarının ihtiyaçları için kırk bin gümüş para ödediği rivayetini nakleder[4].

Türk sultanları yalnızca Mevlânâ'nın ailesine ve dervişlerine hürmet etmekle kalmamışlar, bizzat kendisi Mevlevîliğe intisap eden padişahlar da olmuştu. Her ne sebeple olursa olsun, gelişen muhabbet Mevlevî sikkesini adeta resmî bir kıyafete döndürmüştü; öyle ki yeniçerilerin erkân-ı harp zabitleri, saray maiyeti, hatta sultanlar Mevlevî sikkesi giyiyorlardı. Ekâbirin bu tarikattan olanları yalnız başlarınayken sikke takmaktan asla vazgeçmiyorlardı[5]. Bellini tarafından yapılan ve ilk yeniçeri tasvirlerinden biri olan resimde, yeniçerinin başlığının üsküften ziyade sikkeye benziyor oluşunu da ilâve etmeliyiz. Sonraki devirlerde ordunun humbaracı sınıfının baş kıyafetinin de sikkeyi andırdığını müşahede ediyoruz. Belki de bu kıyafetin tesisinde Galata Mevlevîhanesi'nin hâmuşânında medfun bulunan paşaları Humbaracı Ahmed'in rolü vardı. (Bk. sf. 605'deki resimler).

Murad IV. 1634'te İran'a karşı yürüyüşe geçtiğinde, Konya'da Çelebi'ye "Şeyhler Şeyhi" payesini vermiş ve pek çok armağanlarla beraber şehrin gayrimüslim mukimlerinin haracını bahşetmişti[6]. Mevlevîler resmî himayeye en yüksek noktada malik olanlardır ve kendilerine "yan çıkan" idareci sınıfından yardım ve himaye alırlar[7]. Covel "Mevcut Zat-ı Şahane onlardan çokça memnundur" diyerek, Sultan Mehmed IV.'ün Mevlevîlere olan yakınlığına dikkat çeker[8]. Kendisi de bir Mevlevî olan Sultan Selim, Şeyh Galib Dede'nin, postnişini bulunduğu Galata Mevlevîhanesi'nin tamir ihtiyacını dile getirerek kendisinden yardım dileyen kasidesini öyle ihtişamlı bir surette hazırlatmıştı ki sadece kenarının altını üç yüz Felemenk altınına mal olmuştu[9].

Öte yandan Sultan Abdülmecid 1839 yılında, inşa edeceği sarayın arazisinde yer alan Beşiktaş Mevlevîhanesi mensuplarına binayı terk etmeleri için gün veriyor ve eğer o gün geldiğinde terk etmezlerse çatıyı başlarına yıkmakla tehdit ediyordu[10]. Sultan buradaki Mevlevîlerin direnciyle karşılaşınca isteğinden uzun süre vazgeçmek zorunda kalmış, bir çare arayışına girmiş ve bunu tarikatla müzakere etmişti. En nihayet onları da kırmayacak bir yol bulunmuş; Mevlevîlerin 'yine deniz kıyısında, sadece yüz kulaç ötede, eskisinden de daha güzel bir tekke inşa edilmesi; sarayın ilk taşı konulmadan burasının yapılıp bitirilmesi, tefriş ve teslim edilmesi' şartı yerine getirilmişti[11].

Kırım Savaşı sırasında, 1854 yılında Çanakkale Boğazı'nda kamp kurmuş olan Fransızlar, bu havalideki en geniş bina olan Mevlevîhaneyi askerî hastahane yapmak üzere validen isterler. Vali bunun ancak Mevlevîlerin tasvibiyle mümkün olabileceğini söyleyip tarafları huzurunda meclis eder. Devrin şeyhi Hüseyin Azmî Dede bu "günahkâr teklif"le öfkeden köpürür. Onun şu tiradıyla Fransız generali teklifini yutup hastahaneyi sahraya kurmak zorunda kalır: "Kim? Ben mi Allah'ın ve biraderlerimin alâkalarına böylece hıyanet edeceğim? Ben *gâvur*ların *domuz*larına, en münasip şekilde tanzim ettiğimiz ve mübarek neyin sesine uyarak, içinde neşeyle dönüp durduğumuz mübarek evimizi terk edeceğim, ha? Semadaki kuşlar bile o kâfirlerin ve dostlarının murdar sakallarına yapışmaz mı? Mukaddesata bu menfur tecavüze müsaade etmektense, onları *kebab* eti gibi dilim, dilim, dilim doğrarım!"[12].

Bilhassa İstanbul'daki Mevlevîhaneler ve bunların başında da Galata Mevlevîhanesi Mevlevîliğe muhabbeti olan sultanların zaman zaman ziyaretini alan mahallerdi. Bunlardan Abdülmecid'in Galata Mevlevîhanesi'ne olan ziyaretlerini tafsilatıyla veren çokça seyyah beyanı mevcuttur. Abdülmecid'in

1 BROWN, **The Darvishes,** s. 269.

2 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 673. Müellif yeniçerilerin başlığı olan üsküfün aslını da bu rivayete bağlar.

3 ELIOT, **Turkey in Europe,** s. 198.

4 GARNETT, **Mysticism and Magic in Turkey**, s. 69.

5 BROWN, **The Darvishes**, s. 294.

6 GARNETT, **Mysticism and Magic in Turkey**, s. 67.

7 ANDREJEVICH, **Les Imams et les Derviches**, s. 100.

8 COVEL, *Extract from the Diaries of Dr. John Covel*, s. 170.

9 Yazarı bilinmeyen, **The Ottoman Empire: The Sultans, the Territory and the People**, s. 183.

10 PARDOE, **The Beauties of the Bosphorus**, s. 19.

11 D'AUBIGNOSC, **La Turquie Nouvelle**, C. I, s. 205.

12 JOUVE, **Guerre D'Orient**, C. I, s. 143.

Karakeçili Yörüklerinin Bilecik'teki Ertuğrulgazi Türbesini Ziyaretleri -solda, ikisi neyzen beş Mevlevî-, 1895, Siyah beyaz fotoğraf.

Mevlevîhaneye gelişine cadde boyunca dizilmiş hümayun muhafız alayı takaddüm eder. Avluda zaptiye memurları sultan ve nedimlerine yol açmak için kalabalığı "kabaca ve çok acemice" geri tutarlar. Şeyh Kudretullah Dede elinde "güzel koku yayan, küçük, gümüş bir buhurdanlık" taşıdığı hâlde, sultanı şeyh dairesinin kapısında atından indirir ve sultanın solunda olarak onu içeri geçirir[1].

İstanbul dışındaki mahallerden olarak Konya Mevlânâ Dergâhı'nı sefere giden padişahların ziyaret ettikleri nakledilir. Bunlar haricinde de sultanların ziyaret ettikleri Mevlevîhaneler vardı. "Mevlevî dostu" Abdülmecid Bursa'ya vardığında Mevlevîhaneye kısa bir ziyarette bulunmuş ve bu esnada mutat olduğu üzere hünkâr mahfilini işgal etmişti[2].

Sultanların himayesi Mevlevîlerin hem binalarında hem de şahsî görünüşlerinde aşikâr düzelmelere yol açan bir keyfiyettir[3].

Mevlevîliğe ehemmiyet kazandıran, dahası onlara şaraba müptelâ olmak gibi, nizamları suiistimal etme müsaadesi veren imtiyazlardan diğer tarikatlar hoşlanmazlar[4].

Salvarte'a göre, umum Türk ahalinin dinî gevşekliği, "çok sade, çok riyazetli" hayat süren Mevlevîlere "anlayışlı ahali ve eski zaman Türkleri" nezdinde itibar temin eder[5].

Mevlevîlerin ellerinde tuttukları itibardan dolayıdır ki, tedhişleri önlemek maksadıyla "Şevket Paşa'yı ve diğer genç Türk reislerini ikaz etmek üzere gönderilen zat" Çelebi Efendi'ydi[6].

Andrejevich, Konya'daki çelebi çocuklarının "zengin örtülü atlar üstüne bindirilmiş olarak" gezdirildiklerini söyler ve onları "küçük şehzadeler" olarak vasıflandırır, çünkü Çelebi Efendi tatbik ve kudrette sultandan sonra gelir; dedeler adeta vezirler, dervişler ulu beylerdir. Yine bu müellif, Galata Mevlevîhanesi'nin en tanınmış şeyhi Kudretullah Dede'den bir nazıra giden talep mektubunu da misal vererek bu şeyhi "küçük bir padişah" olarak görür[7].

Mevlevîleri yığınlar nazarında azizler ve kudretli varlıklar gibi telakki ettiren onların sırrî tatbikleri, ilim ve ahlâklarıdır[8]. Bir seyyah Galata Mevlevîhanesi'nin şeyhlerinden Kudretullah Dede'nin "müsamahakâr dindarlığı ve nazik tarzıyla mütemayiz çok yüksek şahsiyeti"ne atıf yap-

1 MAC FARLANE, **Turkey and its Destiny**, C. II., s. 230-233.
2 MAC FARLANE, **Turkey and its Destiny**, C. I, s. 200.
3 OLIN, **Greece and the Golden Horn**, s. 283.
4 JOLIFFE, **Letters from Egypt**, C. II, s. 73.
5 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 175.
6 CURTIS, **Around the Black Sea**, s. 173.
7 ANDREJEVICH, **Les Imams et les Derviches**, s. 100-101.
8 S., *Dansa dos Derviches*, s. 224.

tıktan sonra, onun bir şarkiyat âlimi ve eski eserler mütehassısı olarak hatırı sayılır bir şöhrete sahip olduğunu ve bu itibarla muazzam derecede hürmet gördüğünü ifade eder[1]. Mevlevîlerin bulunmadığı bir bayram veya mühim bir merasimden söz edilemez.[2] Alman hekim Schubert, bir Hristiyan seyyah olan Stephan Schulze'nin, bir seyahatinde mutaassıp Muhammedî aşağı tabaka tarafından taşlanma tehlikesine maruz kalıp, "Mevlevî dervişleri gibi kendi etrafında dönerek raks etmek suretiyle" bundan kurtulduğunu nakleder; zira o ana kadar sessizce seyreden ihtiyarlar, artık onun "mübarek bir zat" olduğuna hükmetmekle, şimdi onu incitmelerine müsaade etmemişlerdir[3].

Bursa'da Bir Resmî Merasim
-Soldan ikinci kişi Bursa Mevlevîhanesi'nin Son Postnişini Muhammed Şemseddîn Dede-,
1890'lar, Siyah beyaz fotoğraf.

Mevlevîler Mısır'da veli olarak çok yüksek itibara sahiptirler[4]. İngiliz seyyah Paton Arapların Türk ve Acem dervişlerine "maceracılar" olarak baktıklarını; Mısırlı ve Suriyeli âlimlerin "Mısır, Suriye ve Hicaz'la beraber diğer Arap memalikinde kendi nizamlarını tesis etmiş olmalarına rağmen" Türkleri hakir gördüklerini yazar[5]. Bliss, Mevlevîliğin Filistin'de Küçük Asya'daki gibi bir tesire sahip olmadığını belirtirken[6], Saintine, Kudüs Mevlevîhanesi şeyhinin Kudüs'te büyük itibara sahip olduğunu, Harem-i Şerîf ve Medine'de mübarek vazifeleri olduğunu söyler[7].

Fransız seyyah Andreossy, 19. yy.'ın ilk çeyreği itibariyle dervişlerin artık itibar kaybına uğramış olduklarını, pek muteber adamlar sayılmadıklarını, sadece Mevlevîlerin bir miktar itibarı ellerinde tuttuklarını ifade eder[8]; bu asrın ortalarında, De Beyne de bu kanaatte mutabıktır[9]. Raguse 1834 yılı itibarıyla Mevlevîlere eskiden bir hayli fazla olan hürmetin biraz azaldığı kanaatindedir[10]. 1838 yılından müşahedeler aktaran Fellows "Muhammedîlerin kalanlarından epey farklı" olan Mevlevîlerin "çok küçük bir fırka" olduklarını yazar[11]. Diğer müelliflerden farklı olarak, bayan Harvey 1870 yılından müşahedeler aktardığı seyahatnamesinde Mevlevilerin "hassaten aşağı sınıflar arasında en revaçta fırkalardan biri" olduğunu kaydeder[12]. 1948 yılında Trablusşam Mevlevîhanesi'nde ayin seyreden Huxley, aralarında Mevlevîliğin de bulunduğu tarikatların batılılaşmanın tesiriyle ortadan kalkmaya meyyal olduklarını kaydetmenin ardından, onların yerini neyin alacağını kestirmenin güçlüğünden söz eder[13].

1 WHITE, **Three Years in Constantinople**, C. I, s. 14.

2 DE BEAUMONT, *Voyage en Asie Mineure*, s. 348.

3 SCHUBERT, **Reise in das Morgenland in den Jahren 1836 und 1837**, C. I, s. 236.

4 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 278.

5 PATON, **A History of the Egyptian Revolution**, C. II, s. 338.

6 BLISS, **The Religions of Modern Syria and Palestine**, s. 236.

7 SAINTINE, **Trois ans en Judée**, s. 176.

8 ANDREOSSY, **Constantinople et le Bosphore de Thrace**, s. 97.

9 BEYNE, **Constantinople et le Bosphore**, s. 54.

10 RAGUSE, **Voyage du Maréchal Duc de Raguse**, C. II, s. 89-90.

11 FELLOWS, **A Journal Written during an Excursion in Asia Minor**, s. 92.

12 HARVEY, **Turkish Harems and Circassian Homes**, s. 41.

13 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 91.

ÇELEBİNİN YENİ SULTANA KILIÇ KUŞANDIRMASI

Konya çelebisinin yeni sultanın tahta çıkma merasiminde ona kılıç kuşandırması pek çok seyyahın, çoğunlukla da birbirlerinden naklen dile getirdikleri bir hususdur; zira bu merasime katılmak Hristiyanlara yasaklanmıştır[1]. Kılıç kuşandırmaya dair tespit edebildiğimiz ilk beyan 17. yy.'ın ortalarından olup Ricaut'ya aittir[2]. Batılı seyyahlardan Hasluck başta olmak üzere, Eliot[3] ve Brown[4] gibi bazıları kılıç kuşandırmayı tafsilatıyla ele alırlar. Abdülbâki Gölpınarlı Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik'te bu bahsi genişçe tartışır ve kılıç kuşandırmayı umumî manada bir efsane olarak telakki eder[5]. Diğer müelliflerin nakillerini de göndermelerle ihtiva eden ve içlerinde en şümullüsü olan Hasluck'ın beyanı, Gölpınarlı ile mukayese edilebilsin diye, tercümeler kısmında aynıyla verilmiştir[6] (bk. s. 287-296).

Fransız mareşal Raguse'ün seyahatnamesinin 1834 tarihli müşahedelerini aktardığı kısmında "haşmetmeâba tahtı göstererek resmî merasimin ilk kısmında vazife görür" dediği Çelebi Efendi'dir[7].

1909 yılında Çelebi'nin İstanbul'a gelerek Mehmed V.'e kılıç kuşandırması seyyah beyanları arasında yer alır[8]. Bu beyanlardan en tafsilatlısı olan bayan Garnett'in müşahede ve nakline göre, padişah Eyüp'e kadim âdetten farklı olarak, saltanat kayığıyla değil de imparatorluk yatıyla vasıl olur, halı döşeli patikadan camie geçer. "Camiin dış kapısında, müminlerden başkasının geçemediği eşikte, türbenin muhafızlarıyla beraber çok sayıda Müslüman din adamı dikilir. Bunların tamamı, açık kahverengi binişler ve şeker kellesi şapkalarıyla Mevlevî Tarikatı'nın dervişleridir". Dervişler arasında Çelebi Efendi göze çarpar. Merasim türbede icra edilir. Duvarlar boyunca sıralanmış divanlara, Çelebi Efendi'nin etrafında kümelenmek üzere, Sultan ve oğulları ile türbeye girmeye muktedir olmuş devlet erkânı oturur. Dört iç oğlanı on yedi dakika müddetle ilâhîler okurlar. Dualar bittikten sonra, sandukanın ayak ucunda, Çelebi Efendi hükümdara kuşandırıyormuş gibi, kılıcı onun bel kayışına tutar; padişah, Çelebi'nin ellerinden aldığı kılıcı kendisi yerine takar. Diğer herkes türbeyi terk ederken padişah ve oğulları ile Çelebi Efendi geride, niyazda kalırlar[9].

Kılıç kuşandırma vakıası etrafında gelişen söylentiler de vardır. Bunlardan birisi, kılıç kuşandırmak üzere İstanbul'a yol tuttuğunda, Çelebi'nin Üsküdar'dan öteye gidemediği, merasimi icra etmek için İstanbul'a bir vekil gönderdiğidir; zira İstanbul'a ayak basarsa fiilen sultan ve halife olması gerekecektir[10].

Slade kendi devrindeki mevcut Çelebi'nin 1803 senesinde, iki yaşındayken babasının yerine geçtiğini ve yedi yaşındayken mevcut sultan Mahmud II.'ye kılıç kuşandırdığını yazar[11]. Başta kılıç kuşandırma olmak üzere bazı hataları barındıran bu nakli bayan Haight de tekrarlar[12].

MEVLEVÎLER HAFİYE MİYDİLER? SİYASETLE ALÂKALARI NEYDİ?

İstanbul'da kurulan Mevlevîhanelerle beraber, Mevlevîliğin devlet ricali arasında rağbet görerek yayılması, hele de bazı sultanları Konya Çelebisinin tahta çıkarması Mevlevîlerin yüksek zümre ile karşılıklı münasebetleri üzerine seyyahların değerlendirmelerde bulunmalarına yol açmıştır.

Bazı seyyahlar, Mevlevîlerin devletin istihbarat kaynakları oldukları, hatta daha ileri giderek, bizzat hafiyelik yaptıkları iddiasındadırlar. 18. yy.'ın ilk çeyreğinde Şarka seyahat eden Hollandalı sefir Van Der Nyenburg, Mevlevîlerin memleketin her yerinde, hatta Hindistan'da dolaştıklarını, ekâbirin yanına serbestçe vardıklarını anlatır. Ona göre, bu dervişler,

1 TINAYRE, **Notes d'une Voyageuse en Turquie**, s. 189.

2 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 262-263.

3 ELIOT, **Turkey in Europe**, s. 197-198.

4 BROWN, **The Darvishes**, s. 263-264.

5 GÖLPINARLI, Abdülbâki, **Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik**, 2. B., s. 274-278, İstanbul: İnkılâp ve Aka, 1983.

6 HASLUCK, **Christianity and Islam under the Sultans**, C. II, s. 605-622.

7 RAGUSE, **Voyage du Maréchal Duc de Raguse**, C. II, s. 90.

8 RAMSAY, **The Revolution in Constantinople and Turkey**, s. 154 ve 202.

9 GARNETT, **Turkey of the Ottomans,** s. 56-58.

10 ELIOT, **Turkey in Europe,** s. 198.

11 SLADE, **Records of Travels in Turkey, Greece etc.**, C. II, s. 102.

12 HAIGHT, **Over the Ocean**, s. 127.

vezir-i azam tarafından casuslukla vazifelendirilmişlerdir ve bildikleri ecnebi lisanların da faydasıyla bu vazifeyi mükemmelen ifa ederler[1]. Yine aynı asrın ortalarında Guer, devamlı surette seyahat etmeleri hasebiyle, onlar için "Şarkın en iyi casusları" der[2]. De Beaumont Mevlevîlerin çok siyasî olduklarını ve hükûmetin gizli istihbaratının parçası olduklarını söyler[3]. Mevlevîlerin istihbarat kaynakları oldukları iddiası bilhassa Mahmud II. ve Abdülmecid devri için dile getirilir. Sultan'ın Galata Mevlevîhanesi'nde hazır bulunma maksadının başşehirde vuku bulan, istihbarat bakımından ehemmiyetli şeylerin dervişler tarafından gizli işaret ve kelimelerle kendisine bildirilmesi olduğunu söyleyecek kadar ileri gidenler vardır[4]. Lacroix "hükûmetin, hepsi çok ihmalkâr ve aynı zamanda istihabarat için zayıf bir şekilde hazırlanmış bulunan resmî hafiyelerinin kaçırdıkları keşif vasatı"nı, "zenginlikleri ve Müslüman cemiyetin bütün sınıfları üzerindeki nüfuzları"yla Mevlevîlerin elde ettiğini iddia eder. Onların merasimlerinde hazır bulunan sultan, dönerek kendisine yaklaşan muteber biraderlerden bazı karar verilmiş işaret ve kelimeler vasıtasıyla olanı biteni öğrenir[5]. Bu türden iddiaların en ilerisi ise, Fransız seyyah D'Aubignosc'ün Mevlevî olduğunu söylediği Mahmud II.'nin istihbarat gayesiyle bu tarikatı icat ettirdiği söylentisidir. Güya dervişler "dönme hareketiyle Hazretleri'ne yakın gelmek ve yapılmış bulunan mühim konuşmalardan tuttuklarını ona söylemek için yol bulmaya bir vesile" elde ediyorlardı[6].

Galata Mevlevîhanesi'nin şeyhi Kudretullah Dede arkadaşı olan Sultan Mahmud'un ulemanın muhalefetine rağmen ıslahatının muzafferiyeti için çok kuvvetle gayret etmişti, hatta padişaha hiç kimse onun kadar çok yardımcı olmamıştı[7]. Sultan tarafından hafi istişare meclislerinde kendisine mükerreren danışılması, tarikat azalarının "halkla münasebetten zuhur eden malûmatı" hükûmete bildirmeleri, hatta tahkikat yapmaları bir seyyaha göre Mevlevîlerin siyasete karışmış olmalarının delilidir[8].

Abdülmecid Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaretinde Kudretullah Dede'yle uzun müddet, başbaşa müzakere ediyordu. Mac Farlane'e göre bu müzakereler denge siyasetinin bir kanadını teşkil ederken, diğer kanatta yenilikçi Galatasaray Tıp mektebi yer alıyordu[9]. Sultan ve Mevlevîlerin münasebetinin farklı bir boyutunu gören Crowe ise, Abdülmecid'in Mevlevîhane'ye ziyaretlerini ve merasimlere iştirakini "kısmen, kendi rağbette bulunuşunu devam ettirmek" kaygısına bağlar[10].

İskoç diplomat Urquhart'ın 1850'deki İstanbul ziyaretinde öğrendiğine göre, Rusya sefiri Rusya'nın lehine, İngiltere'nin aleyhine bazı kararlara tesir etmesini umarak, Sultan Mahmud'un çok sevdiği Galata Mevlevîhanesi'nin şeyhine "elmaslar ve minelerle kaplı ve üstünde onların tarikatının remzi olan bir kelebek bulunan bir enfiye kutusu" hediye etmiştir[11].

Mevlevîler ve siyaset bir arada anıldığında akla vezir Halet Efendi gelir. Mevlevîlere yakın bir devlet adamı olan Halet Efendi'nin başı vurulup denize atıldığında, Mevlevîler onun başını bulup Galata Mevlevîhanesi'nin hâmuşanına defnederek ona karşı olan vazifelerini yerine getirmişlerdi[12].

Aksine görüşler de vardır. Abbott takdir ettiği şahsiyet ve zihin yapılarıyla Mevlevîlerin dünyevî siyasette yer almıyor oluşlarına hayıflanır; katliam, çapul, zulümlerin daha az vuku bulacağı bir Osmanlı idaresinin Mevlevîlerin siyasete iştiraki ile mümkün olabileceğini iddia eder. Yine de, siyasete karışmanın onlara olan hürmeti yok edebileceğinden endişeyle, siyasetten kaçındıkları için onları över[13]. Huart ise "mübarek rakslarıyla çok meşgul, yumuşak başlı Mevlevîler"in "Bâb-ı Âli'yle meşverette" bulunmadıklarını, asla "siyasî kuvvetin gölgesinde" olmadıklarını ve asla huzursuzluk çıkarmadıklarını kaydeder. Ona göre Mevlevîler İslâmiyete "Rusya, İngiltere, Fransa, Hollanda gibi çok sayıda emin zımmîler çağırma gayretindeki Müslüman kuvvetler" arasında da değildirler[14].

1 VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, **Reizen door een Gedeelte**, C. II, s. 377-378.

2 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 279.

3 DE BEAUMONT, *Voyage en Asie Mineure*, s. 344.

4 BESSE, **The Turkish Empire,** s. 167.

5 LACROIX, **Guide du Voyageur à Constantinople et dans ses Environs**, s. 173-174.

6 D'AUBIGNOSC, **La Turquie Nouvelle**, C. I, s. 201 ve 205-206.

7 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 221 ve 223.

8 S., *Dansa dos Derviches*, s. 224.

9 MAC FARLANE, **Turkey and its Destiny**, C. II., s. 230.

10 CROWE, **The Greek and the Turk**, s. 315-316.

11 URQUHART, **The Mystery of the Danube**, s. 139.

12 MICHAUD ve POUJULAT, **Correspondance D'Orient 1830-1831**, C. II, s. 383-384.

13 ABBOTT, **The Tale of a Tour in Macedonia**, s. 39-40.

14 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 31.

20. yy. başında Türkiye'deki siyasi vaziyeti tahlil eden bir müellif, Çelebi taraftarlarını bir parti olarak tarif edip, Çelebilerin tarihten gelen hak ve imtiyazlarına dair doğruluğu şüpheli nakiller serdettikten sonra, Selçuklu hanedanını yeniden kurma davası için teşebbüste Çelebi'ye hizmetlerini arz etmeye giden bir taraftardan söz eder; devrin Çelebisi Abdulvâhid Çelebi kendisini reddetmiştir[1].

Birinci Cihan Harbi'nin arefesinde, Konya'da, Veled Çelebi ile görüşen Maurice Barrés, yukarıda serdedilen görüşlerin tam aksini savunarak, onun, kendisine, siyaset veya harple doğrudan alâkalı hiçbir şey izhar etmeyip, sufî felsefesi ve İran edebiyatından bahsettiğini beyan eder. Seyyaha göre, bu siyasete ilişmeyen tavır, hem onun imparatorluktaki mertebesinden dolayıdır, hem de, bir bakıma ona ve dervişlerine "avamca makbul itibarlarını" temin eder[2].

BATILI SEYAHATNAMELERİNDE MEVLEVÎHANELER

Mevlevîhaneler umumiyetle manzaralı meyiller veya su kıyıları gibi "resim mevzuu olmaya elverişli ve hâkim mevkileri işgal ederler, bazen kasabaların ve şehirlerin ortasındadırlar ama ekseriya onların dış mahallelerinde"[3], "sapa mıntıkalarda"dırlar[4]. Mevlevîhanelerin bahçelerindeki ağaçlar ve çiçekler, dallardaki kuşlar, avludaki şadırvanlar ve akan sular; hâkim olduğu dağ, ova veya deniz manzarasıyla beraber bu yerlere inziva ve tefekkür için tabiî bir elverişlilik temin ediyorlardı[5]. Yazı ve resimlerle çokça tasvir edilen ve görenlere ilham veren Trablusşam Mevlevîhanesi bir nehir vadisinin yamacında; limon, zeytin, portakal ve dut ağaçlarının ortasında[6] 'mükemmel bir tablo gibi'[7] kuruluydu. Eskişehir, Manisa Mevlevîhaneleri şehre bakan yamaçlarda kuruluydular. Galata ve Ankara Mevlevîhaneleri tepe üstünde idiler. Beşiktaş ve Bahariye Mevlevîhaneleri

Isa-begova Tekija, [İsa Bey Tekkesi -Saraybosna Mevlevîhanesi-], 1957, Siyah beyaz fotoğraf.

deniz, Bağdad Mevlevîhanesi nehir kıyısında idiler. İhtişamlı manzarayla Mevlevî dervişlerin "gözleri bayram eder"[8].

Varoşlardaki Mevlevîhanelerin bazısı, geçen senelerle beraber şehrin merkezinde kalabiliyordu; Galata Mevlevîhanesi böyledir. Nakledilen mahaller de oluyordu; Halep'teki ilk Mevlevîhane olan Ebû Bekr el-Vefâî zaviyesi, nispeten daha eski seyyah nakillerinde, şehir dışında, suları ve ağaçları bol, geniş bir zaviye olarak anılırken, Halep şehrindeki Mevlevîhane "ana caddede güzel bir müessese"[9] olarak zikrediliyor.

Mevlevîhanelerin sade olmakla beraber zarif oluşları pek çok seyyah tarafından dile getirilir.

İngiliz müellif ve seyyah bayan Garnett, Mevlevîhane mimarîsi üzerine umumî malûmat verir. Buna göre, Mevlevihanenin merkezinde semahane yer alır, diğer binalar onun etrafında öbeklenir[10]. Semahane beyaz badanalı taştandır; çatısı kubbeli veya kırmızı kiremitli, murabba bir binadır; tahta meydanı pürüzsüzdür. Alçak, tahta bir korkuluk hasırla kaplı erkek seyirci mahallinden meydanı ayırır. Tahta sütunların taşıdığı bir mahfil tekkenin üç tarafını dolanır; bunun bir tarafı mutribân mahfili, kafesli olan diğer iki tarafı ise kadınlar ve çocuklar içindir. Mahfilin dar olduğu yerlerde kadınlar zemin katın bir köşesine alınırlar. Yegâne tezyinat duvarlardaki levhalardır. Bazı tekkelerin bir köşesinde, üstüne pahalı halılar ve zengin döşemelik kumaşlar örtülmüş şeyh sandukaları bulunur. Bu

1 Yazarı bilinmeyen, *Les Partis en Turquie*, s. 121-122.
2 BARRÈS, **L'Ame Française et la Guerre**, C. VIII, s. 92-93.
3 GARNETT, **Home Life in Turkey**, s. 200.
4 ELLISON, **An Englishwoman in a Turkish Harem,** s. 132.
5 GARNETT, **Mysticism and Magic in Turkey**, s. 65-66.
6 CARNE, **Syria, The Holy Land, Asia Minor,** C. I, s. 22.
7 BURCKHARDT, **Travels in Syria and Holy Land**, s. 218.
8 TEULE, **Pensées et Notes Critiques Extraites du Journal de Mes Voyages**, C. I, s. 212.
9 BLISS, **The Religions of Modern Syria and Palestine**, s. 247.
10 GARNETT, **The Turkish People**, s. 200.

Mevlahane, la Mosque aux Derviches Tourneurs, Salonique, 1908,
[Mevlevîhane, Dönen Dervişlerin Camii],
1908, Siyah beyaz fotoğraf.

örtüler iyileşme veya diğer lütufları arayanların hediyeleridir. Günlük namazların ve zikirlerin yerine getirildiği İsm-i Celâl hücresi ve geniş bir tahtapoşa açılan derviş hücreleri Mevlevîhanelerin diğer mekânlarıdır. Tekkeleri umumiyetle evli olan şeyh idare eder, onun yokluğunda idareyi vekil sağlar. Şeyh Mevlevîhanedeki hususî dairesinde ikamet eder, misafirlerini selâmlıkta ağırlar[1].

Asitâne olarak inşa edilmiş ve kullanılan bir Mevlevîhanede on sekiz hücre vardır; her hücredeki dedeye günlük on sekiz kuruş geçim masrafı verilir[2]. Tekkenin mutfağında bin bir gün hizmet etmek mecburiyetinde olan müptedinin odasına çile hücresi denilir. Zabitan adı verilen idareciler şeyh, naip halife veya vekil ve hazinedardan ibarettir. Şeyhin makamı mevrustur ama diğer tarikatlarda olduğu gibi Şeyhülislâm'ın tasdikine muhtaçtır[3]. Konya Mevlânâ Dergâhı kendisinin makamı olan, bütün Mevlevilerin başı Çelebi Efendi şeyhliğe dair vazife icra etmez[4]. Tarikatın işlerini idare eden ve an'ane ve sırları nesilden nesile aktaran, şeyhler veya dedelerden müteşekkil bir meclis bulunur; bu meclisin reisi Aşçı Dede'dir. Bu arada seyyah Davey, aşçının mevkiinin Türkler'deki yerini de tartışır[5]. Mevlevîhane mülkleri hükûmet vergilerinin ödenmesinden muaftırlar[6].

Garnett yeni Mevlevîhanelerin neşetinde takip edilen bir usulü nakleder. Konya Çelebisi'nin şeyhlik mertebesine yükselttiği dede hususî bir tekkenin idaresine tayin edilmeksizin, yeni bir cemaatin tesisine işaret edilen bir rüya ve rüyet vasıtasıyla bir kasabaya gönderilir. Burada, dindarane rekabetin teşvikiyle hemşehriler bir tekke dikerler[7].

18. yy.'ın ilk çeyreği itibarıyla yekûn 50 kadar Mevlevî tekkesi bulunduğu kaydedilmektedir[8]. 1899 yılında Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret eden kont Percy Türk topraklarında takriben 160 Mevlevîhanenin bulunduğunu yazar[9]. Veled Çelebi 1911 yılında bir Fransız seyyaha geçmişte üç yüz elli tekkeye sahip olduklarını, bugün yetmiş tane ancak kaldığını söyler[10]. Trablusşam Mevlevîhanesi postnişini Şefik Dede baştan başa Türkiye, Arabistan, Şimalî Afrika ve İran tarafında dağılmış binin üstünde Mevlevî tekkesi sayıldığını, daimî surette

1 GARNETT, **Mysticism and Magic in Turkey**, s. 64-65 ve 81-82.

2 BROWN, **The Darvishes**, s. 254.

3 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 61.

4 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.

5 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 67.

6 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 3.

7 GARNETT, **Mysticism and Magic in Turkey**, s. 68.

8 VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, **Reizen door een Gedeelte**, C. II, s. 377.

9 PERCY, **Highlands of Asiatic Turkey**, s. 32.

10 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.

bu tekkelerde otuz binden fazla derviş bulunduğunu, tekke dışı bağlıların yüz elli binden fazla olduğunu söyler[1].

Yol üstündeki Mevlevîhaneler hacca giden veya bir sebeple seyahat eden Mevlevîler için han hizmeti de verirler[2].

Bir seyyaha göre, Mevlevîhaneler "medeniyetin soğuk resmiyetinin eridiği" yerlerden biridir ve buralarda "yaradılışın samimî sadeliği teşvik edilir". "Hissiyata batan her şeyin hariçte bırakıldığı" bu yerler, "zamanın seyrine ehemmiyet vermeyen dervişlerin, sessiz bir tefekkür içinde vakit geçirdikleri" huzur dolu muhitlerdir[3].

Seyahatnamelerde Mevlevîhaneler hakkında verilen malûmat, bulundukları mahalle göre, tercümeler kısmında tercih ettiğimiz şehir sıralamasını esas alarak şöylece derlenmiştir:

KONYA

Brown sadece Konya'da Mevlânâ Dergâhı'nı da ihtiva eden elli tane Mevlevî hânkâhı veya zaviyesi bulunduğunu Hartmann'dan naklederek söyler[4]. Ricaut ve Le Bruyn 1660 sonlarında Mevlevîlerin Konya'da dört yüz kişiden fazla olduklarını söylerler[5]. 1880'lerden bir beyanda Mevlevîlerin Konya'da toplanan umumî fasıllarında beş veya altı bin derviş sayıldığı dile getirilir[6]. Şarktaki en mübarek yerlerden biri addedilen[7] Mevlânâ'nın türbesi Konya'daki en dikkate değer yapıdır[8]. Dergâh tarikatların setredilmesi sonrasında bile Türkiye'deki "en alımlı yer" olma hüviyetini muhafaza eder[9]. Mair "Anadolu'da görülecek şeylerin en zarifidir" der[10].

Perişan bir "dükkânlar yığını"nın arasından geçilerek varılan Konya Mevlânâ Dergâhı'nın dış duvarları kireçle sıvanmıştır, gölgeli kısımlarında bir parça sarı seçilir[11].

"Asılmış zincirler tarafından muhafaza olunan alçak bir giriş"le "dört yanı bina olan" bir avluya girilir[12]. Dergâhın avlu kapısı daima açık tutulur. Mermer döşeli avlunun merkezinde "yazın en sıcak günlerinde bile soğuk" su veren bir şadırvan yer alır, şadırvan ahaliye açıktır[13]. Bu şadırvanın mahallin azametli sükûnetine ve ibadet fikrine halel getirdiğini düşünen Gide, burasını resmedecek bir minyatürcünün öteye beriye "birkaç dans eden kız" ilâve etmesine şaşırmayacaktır[14]. Yine avlunun ortasında "merhum dervişlerin mezar taşlarından bir küme" güneş ışığında pırıldar[15].

"Meydanın üç tarafı; mermer zeminli ve üstü kapalı, ufak mermer sütunlarla çevrilmiştir. Buraya dervişlerin ikamet ettiği on sekiz oda açılır, her bir odacıkta bir münzevi kalır[16]. Bu odacıklar "altı kenarlı bacalar"la ayrılmış, "resim gibi" kubbeler tarafından örtülmüştür[17]. Dördüncü veya girişe bakan taraf cami ve küçük bir selâmlık tarafından işgal edilir. Bunlar avlunun diğer kısmından demirden, alçak bir korkuluk tarafından ayrılmışlardır"[18]. Bu hücreler dışında "daha büyük ve daha güzel salonlar" da vardır, bunlar rütbe sahiplerine tahsis edilmişlerdir. Derviş odaları "gölge ve tefekkürle dolu bahçe"ye açılırlar. Misafirlerin kabul edildiği "bir nevi köşk" olan bina iki taraftan bahçeye açılır, bu binanın sonunda da derviş odaları vardır. Misafir kabul odasında peykelerden başka mefruşat yoktur[19]. Girişin sağ tarafında yemekhane, müşterek oturma odası ve Çelebi Efendi'nin odası yer alır.

Konya'yı ziyaret eden her seyyah Mevlânâ türbesinin üstüvanî kubbesini tarif eder. Onun çok uzaklardan görülebilirliği, Konya'daki en dikkat çekici nesne oluşu, kendine mahsus yapısı, parlaklığı değişmez hususiyetleridir. Brewer kubbenin uzaktan seyyahların dikkatini kendine sabitlediğini söyler[20]. Kubbe, ovadan, millerce öteden görülebi-

1 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 245.
2 RUFFNER, **The Fathers of the Desert**, C. I, s. 113.
3 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 252-253.
4 BROWN, **The Darvishes**, s. 469.
5 LE BRUYN, **Voyage au Levant**, C. I, s. 390; RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 262.
6 Yazarı bilinmeyen, *Les Derviches Tourneurs*, s. 132.
7 TAYLOR, **The Lands of the Saracen**, s. 257.
8 LEAKE, **Journal of a Tour in Asia Minor**, s. 50.
9 MORTON, **In the Steps of St. Paul**, s. 190.
10 MAIR, **Doctor in Turkey**, s. 148.
11 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 14 ve 27.
12 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 18.
13 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 328.
14 GIDE, **The Journals of André Gide**, , C. II, s. 18.
15 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 18.
16 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 328.
17 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 18.
18 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 328.
19 GIDE, **The Journals of André Gide**, , C. II, s. 17 ve 18.
20 BREWER, **Patmos and the Seven Churches of Asia**, s. 308.

lir[1]. Taylor onun güneşte bazı kutup mağaralarındaki buz çubuklarından koca bir sütun gibi parıldayan, "merkezî bir süs ve taç gibi gözüken", "çok dikkati çeken ve acayip bir cisim" olduğunu söyler[2].

Kubbeyi örten çinilerin rengi devirden devire, maviden yeşile, yeşilden maviye değişiklik göstermiştir; bu değişmeleri seyahatnamelerden takip edebilmekteyiz. Kubbenin her iki rengine de şahitlik etmiş seyyahlardan Hawley "Kule birkaç sene evveline, ta ki hükûmet onları kaldırıp yeşil olan modernleriyle değiştirene kadar eski, mavi çinilerle kaplıydı"[3] der.

Türbe çinilerinin renginin yıllara göre değişimi seyahatnamelerde şöyledir:

YEŞİL (Leake, 1800; Browne, 1802; Brewer, 1833).

MAVİ (Taylor, 1852 -deniz mavisi-; Scott-Stevenson, 1880 -parlak mavi-; Huart, 1898; Eliot, 1898; Percy, 1899 -mavimsi yeşil-; Bell, 1905 -semadan veya denizden daha mavi-; Ramsay, 1907).

YEŞİL (Lukach, 1909).

MAVİ (Ferriman, 1911; Ziegler, 1911 -keskin bahri rengi-; Clark, 1912)

YEŞİL (Hawley, 1917 -bu tarih öncesinde mavi-).

MAVİ (Zahm, 1921 -gökyakut, firuze mavisi-).

YEŞİL (Morton, 1935 -ada çayı yeşili-).

MAVİ (Mair, 1960 -firuze-).

Kubbesindeki çinilerin "emsalsiz", "gökyakut ve firuze mavisi" renklerinden dolayı, Mevlânâ Dergâhı'na halk arasında Mavi Cami adı verilir[4]. Kubbe bu rengi ve eşsiz güzelliğiyle gözü kendisine dikip bakmaya icbar eder ve bakanın hatırasına yerleşir. Şehre yaklaşıldığında görülen ilk şey ve oradan ayrılırken bakılan son şeydir[5].

İskoç arkeolog Ramsay'ye göre, "Mevlevîlerin mukaddes rengi Müslüman yeşili değildir, Hristiyan mavisidir"[6]. Müellifin bu hükme varmasında kubbe çinilerinin renginin tesiri olmuş olmalıdır.

Konya Dergâhı'nın tezyin edildiği çiniler için "Muhammedî yeşil olmaktansa Hristiyan mavisidirler" diyen Clark'a bu renk tercihi, "Mevlevî dervişlerinin diğer Müslüman fırkalara nazaran Hristiyanlarla

Mevlânâ Türbesinin Kubbesi, Konya, 20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

daha fazla müştereğe sahip oldukları"nı düşündürür. Hazret-i Mevlânâ'nın kabrinin "göz kamaştırıcı" süslerini sıralayan müellif, Mevlânâ'nın ayakta defnedildiği yanlış bilgisini de ilâve eder[7].

Türbe kubbesinin iç tarafı "zengin ve ağır İran minesi ve verniğiyle süslenmiştir"[8]; bu, kont Dundas'ın da bahsettiği "hoş mineli çini tavan"dır[9].

Kubbelerin altında bir cami, bir semahane ve mezarları ihtiva eden bir galeri bulunur[10]. Lukach'a göre bu kısımlar "tarikatın bütün ruhanî levazımını" teşkil eder. "Kubbeyi tutan kalın sütunlar alçı taşıyla kaplanmıştır ve koyu kırmızı ve altın renklerine boyanmıştır"[11].

Türbe kısmında Mevlânâ'dan 20. yy.'a gelene kadarki bütün makam çelebileri medfundur[12]. Mevlânâ'nın sandukasının bulunduğu düzlüğe "üç adet, som gümüşten basamak"la gidilir[13]. Bu ba-

1 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 327.

2 TAYLOR, **The Lands of the Saracen**, s. 257.

3 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 238.

4 FERRIMAN, **Turkey and the Turks**, s. 206; ZAHM, **From Berlin to Bagdad and Babylon**, s. 173.

5 FERRIMAN, **Turkey and the Turks**, s. 206.

6 RAMSAY, **The Cities of St. Paul**, s. 382.

7 CLARK, **Memories of Many Men in Many Lands**, s. 441-443.

8 BELL, **The Letters of Gertrude Bell**, C. I.

9 DUNDAS, **On the Outskirts of Empire in Asia**, s. 33.

10 ELIOT, **Turkey in Europe,** s. 199.

11 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 18 ve 28.

12 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 27-28.

13 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 329-330.

Mevlânâ Türbesinin Kapısı, Konya,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

samaklar müminler tarafından öpülür[1]. Mevlânâ Celâleddîn "kocaman gümüş şamdanlarda gece gündüz yanan birtakım mumlar tarafından aydınlatılan sandukasını örten parıldayan, iğne işi, kıymetli bir gümüş şal altında huzur içinde uyur"[2]. Percy "ana mezarın önünde, çiniden, çok sayıda, ince, üstü işlemeli kollu şamdanlar ve muazzam mumlar "bulunduğunu söyler[3]. Türbede yer alan bütün sandukalar yanan mumlarla kuşatılmış bulunuyorlardı ve ihtiramdan dolayı bu mahalde ancak fısıltıyla konuşulabiliyordu. Bitişik pencere kafeslerine o azizlerin bol amellerinden fayda sâdır olmasını umarak bez şeritler ve hastalar tarafından gönderilen elbise parçaları bağlanıyordu[4]. Mevlânâ ve "mümtaz takipçileri"nin siyah sandukaları üstü işlemeli, kollu, cesim, pirinç şamdanlarla ihata edilmiştir. Zeminin Gördes seccadesi örneğinde çok sayıda halılarla kaplı olduğu bu odaya "bir ecnebinin girmesine asla müsaade edilmez", ama methalde dikilmeye ve içeri bakmaya müsaade edilir[5]. Bazen bu yasağın esnetildiği oluyor[6] ve bazı ecnebiler türbenin arka kapısından içeri alınabiliyordu[7]. 1930'lu yıllarda Konya'yı ziyaret eden Alman seyyah bayan Linke, müzeye çevrilmiş bulunan türbeyi gezerken, kılavuzların ve idarecinin sakinliklerinin ardında, "eski bir ibadethanenin içinde ulu orta dolaşan ecnebileri görmek zorunda kalmaktan gücendiklerini" sezer[8].

Mezarlar "gümüş parmaklık tarafından muhafaza edilir; örtülmüş mükellef kumaşlar, kandiller, mumlar ve diğer yardımcı şeyler buraya bir Roma Katolik mihrabı görünüşü verir". Duvarlarda "tasavvufî monogramlar, Farsça kitabeler ve şeyhler ve pirlere münacatlar" yer alır[9].

18. yy. başında Mevlânâ dergâhını ve türbesini ziyaret eden meşhur seyyah Paul Lucas, Mevlânâ'nın sandukasıyla beraber bir diğerinin "altınla nakışlanmış güzel bir kadifeyle giydirilmiş" bulunduğunu, bu sandukaların başlarında büyük, yeşil sarıklar olduğunu, kaidelerinin "gümüş ve altından, alçak bir korkulukla" çevrildiğini; tepelerinde, içlerinden biri "on üç okka çeker" "yekpare altından" çerağlar yandığını söyler ve ilâve eder: "Burada, her cuma, nadir şeyler olarak, Mekke'nin resimlerini, Kudüs mabedini ve Muhammedîlerin yadigârları denebilecek diğer bu gibi şeyleri gösterirler"[10]. Bell sanduka sarıklarının beyaz olduklarını yazar[11]. Mevlânâ'nınkinin yanında babasının sandukası yer alır; bu mezar üzerine söylenegelen dikine defnedilme efsanesini Lukach da tekrar eder[12].

Bu mahalli görebilenlerden biri olan bayan Scott-Stevenson'un buradaki "altın ve gümüş örtüler; zengin nakışlı, hakkedilmiş ahşap parçalar; sedef kutular; kıymetli taşlar kakılmış mahfazalar; altın, gümüş ve fildişi palalar; kalem işi piyâleler ve kandiller"den teşkil olunan parlaklık, renk hararet ve zenginlik yığını karşısında gözleri kamaşır. Ama yine de gördüğü şaşaayı "medeniyetsiz debdebe" diye tavsif etmekten geri duramaz. "Zengin bir şekilde müzehhep, ahşap oymalar tarafından taksim edilmiş tavan mozayik ve cevherlerle işlenmiş"tir. Mevlânâ'nın mezarının başındaki yeşil sarık diğer mezarlarınkinden "epey daha cesimdir". "Hususî bağlıların hediyesi olan, İran ve Hindistan'dan gelme şallar ve atkılar" mezarın üzerine serilmiştir. Mezarların arasındaki yolda serili halılar mahfazalarla kaplanmıştır. Asya şehirlerinin hiçbirinin çarşılarında bulunamayan ve "bir tanesi iki yüz senelikten fazla" olan bu halılarla yeri kaplamak bayan Scott-Stevenson'a "hıyanet gözükür"[13].

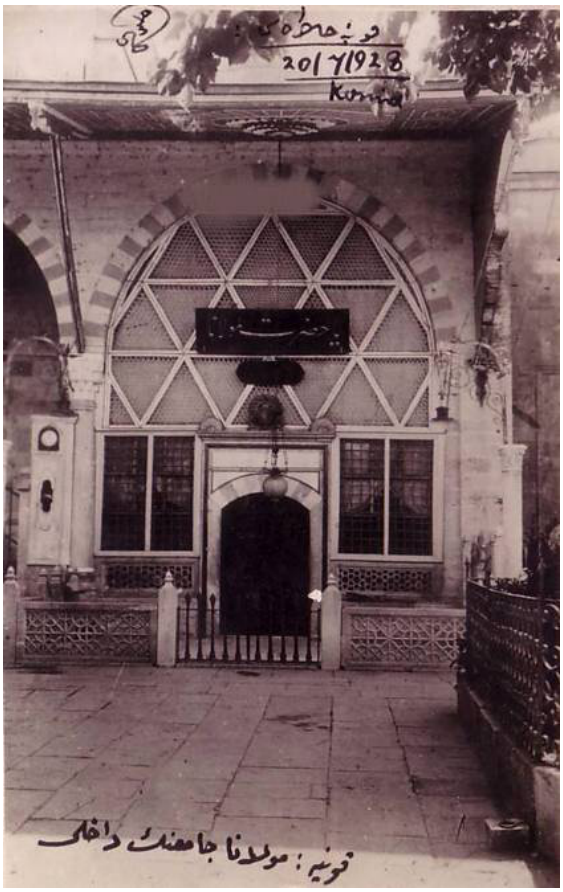
1 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 28.
2 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 56.
3 PERCY, **Highlands of Asiatic Turkey**, s. 29.
4 BREWER, **Patmos and the Seven Churches of Asia**, s. 308.
5 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 238.
6 BROWNE, *Journey from Constantinople through Asia Minor, in the Year 1802*, s. 121.
7 BREWER, **Patmos and the Seven Churches of Asia**, s. 308.
8 LINKE, **Allah Dethroned: A Journey through Modern Turkey**, s. 277.
9 ELIOT, **Turkey in Europe,** s. 199.
10 LUCAS, **Voyage du Sieur Paul Lucas**, C. I, s. 192 ve 199.
11 BELL, **The Letters of Gertrude Bell**, C. I.
12 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 28.
13 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 329-330.

"Kıymetli zinetlerin, gümüş kapıların, mücevherlerle süslenmiş kandillerin, nadir çiniler ve pahalı kumaşların yabanî bolluğu"ndan söz eden Ferriman, derinden tesir bırakan bu pırıltı ortasında bir kilise havası hisseder; "yüksek mihrabın loş, esrarlı şaşaası"nda ve kocaman mumlarıyla, kumaşla kaplı mezarda kiliseye kuvvetli bir benzeyiş bulur[1].

Lukach puşideyi "Altınla ağır bir şekilde nakışlanmış, yeşil atlastan muhteşem bir tabut örtüsü" diye tarif eder[2]. "Diğer sandukalar damla taşından tonozların altında uzanırlar", onların da çoğu Keşmir yününden paha biçilmez atkılar ve atlas örtülerle örtülüdür[3]. Ziegler "her tarafı türlü türlü altın ve şebçerağ" ve "yekpare gümüş" olan mezarları kaplayan mozayiklere hayran olur. Seyyahın "nezir mucibince verilen çok garip nesneler" diye andığı "deve kuşu yumurtaları, gümüş ve altınlı sırça bülbüleler ve mermer bir zincire asılı vitraylı bir fener" yukarıya asılmıştır[4].

Huart "iyice düz, beyaz tahtayla döşenmiş, birbiri ardınca iki büyük raks salonu"ndan bahseder; aynı tarifi Bell de yapar[5]. Seyyahların andıkları, her ikisi de kubbeyle örtülü bu kısımlardan birisi cami, diğeri semahanedir. Percy'nin anlatışına göre, dört köşeli, muazzam iki sütun tarafından müsavi olmayarak ikiye bölünmüş olan iç kısma "incelikle hakkedilmiş kapılar"dan geçilir. Camiin eni ve boyu aşağı yukarı müsavidir[6].

Mevlânâ Dergâhı'nın semahanesinde zeminde erkeklere ayrılmış bir kısım ve onunla aynı hizada localar vardır. "Kavi bir şekilde ızgaralanmış yukarıdaki mahfiller" kadınlara tahsis edilmiştir[7]. Her iki yanı korkulukla kapatılmış bir mutribân mahfili vardır[8]. Meydanı çeviren parmaklıklar beyazdır[9]. Zemin cilâlanmış meşedendir, abanoz ayna gibi parlar, üstünde yürümekten ziyade kayılır. Baş üstünde "havsalaya sığan her şekil, kalıp ve renkte, binlerce cam kandilin tutturulduğu, gümüş tellerden bir şebeke" asılıdır. Bu şebekede yer alan

Mevlânâ Camiinin Dahili,
1928, Siyah beyaz fotoğraf.

"Venedik'ten gelme narin camlar o kadar incedirler ki insan onların yakınında nefes almaya adeta korkar", camlarda ıtırlı yağlar doludur[10]. "Tekkenin ana divanhanesinin üzerindeki kubbeli damdan otuz iki şeffaf yarım küreden bir çemberin ve onu da kuşatan, aynı nev'iden seksen iki tanesiyle daha büyük bir çemberin çevrelediği, iri ve muhteşem bir billûr avize sarkar". "Bir taraftaki geniş bir açıklıkta zarafetle dövüp işlenmiş pirinç kandilllerin, aynalar gibi aksettiren büyük kürelerin ve tek parça hâlinde kesilmiş birkaç güzel kaymak taşı halkanın bir sırası asılıdır. Mezarların olduğu kısımda "altın alevlerle pırıldar gibi gözüken parlatılmış pirinçten diğer bir avize" durur. Bütün bu tarifleri veren seyyaha göre dergâhta "sükûnet, huzur ve azamet devrinin teskin edici ruhu" hâlâ hâkimdir[11]. 1914 yılından bunun aksine şahitlik ve intibalar aktaran Gide, zemini "iğrenç modern halılar"ın kapladığını, tavandan sar-

1 FERRIMAN, **Turkey and the Turks**, s. 206-207.
2 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 28.
3 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 28.
4 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 559.
5 BELL, **The Letters of Gertrude Bell**, C. I.
6 PERCY, **Highlands of Asiatic Turkey**, s. 29.
7 ANDREJEVICH, **Les Imams et les Derviches**, s. 86-87.
8 PERCY, **Highlands of Asiatic Turkey**, s. 29.
9 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 27.
10 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 329.
11 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 241-242.

Mevlânâ Dergâhı, Konya,
Siyah beyaz fotoğraf.

kan avizelerin hepsinin yeni, ustalıkça çok sıradan, cafcaflı bir şekilde parlak ve uygunsuz olduklarını söyler, zira asıl avize Amerika'ya götürülmüştür ve mevcut olan sadece onun bir taklididir[1].

Avlu kapısının her iki tarafında yer alan her bir derviş hücresi "resim gibi" bir kurşun kubbe tarafından örtülür. Bu kubbeleri de "altı kenarlı bacalar" birbirinden ayırır. Şadırvanın yanında "merhum dervişlerin" mezarlarının bir kümesi bulunur[2]. Meydan "küçük bahçelerle dar yollara bölünmüş"tür[3]. Her odanın önündeki alçak bir çitle çevrili küçük arsalar dedelerin "başkasına benzemeyiş"lerini açığa vuran kendi çiçek tarhlarıdır[4].

Avlu methalinin sağında "ihvanın çoğunun yemek yediği ve yaşadığı bir bina" ve ona yakın olarak "tarikat başının kabul odası" vardır. Hem mutfak hem de yemek odası vazifesi gören odada "çam kerestesinden, uzun bir sofra" ile "kocaman pirinç kazanlar, şişler ve pişirme kap kacağıyla cesim bir ocak yeri" bulunur. Duvarlarında "geçmiş tarihle alâkalı pek çok nesneler" asılı bu oda, "bütünlüğü içinde, bir orta çağ manastırının salonu gibi" görünür[5]. Matbahın cilâlanmış meşeden zemini zamanla kararmış ve mumlanmıştır. Buranın bir tarafında "takriben otuz ayak genişliğinde, uzun, yüksekçe bir yer"e minderler üstüne oturulur; aynı zamanda matbah canları bu setteki "keçeden, ensiz, uzun parçalar"ın üstünde, yastıksız ve örtüsüz olarak uyurlar. Pembe ve beyaz leylâk ağacından büyük kaplar kendilerine ikram için bu sete oturtulanların etrafına yerleştirilir. Matbahta yemek pişerken "hoş bir tereyağı kokusu" duyulur. Setin aşağı tarafındaki "bir çift öküzü kebap etmeye yetecek kadar kocaman" ocaktaki ateşin üstünde "iştah açıcı yemek ve çorbalar" kızarır ve kaynar. Yemek pişerken meydana gelen şiddetli harareti açılan pencereler izale eder. Hararetli ocağa fazla yaklaşmaksızın yemekleri pişirmek için kullanılan "uzun saplı tencereler, tavalar" ve "dört ayak civarı uzunlukta" kepçeler duvarları kaplar. "Her şey titiz bir şekilde temiz"dir ve "her kap kacak sanki çarşıdan yeni alınmış kadar parlak"tır. Parlatılmış bakır tencereler ayna gibi nesneleri aksettirir, havlular ve toz bezlerinin hepsi temizdir, "hiçbir yerde bir zerre toz bile" görünmez[6].

Çelebi Efendi'nin "ebatça sıradan tarikat ihvanının odacıklarından farklı olmayan" kabul odası da bu taraftadır. Bu odayla beraber diğer derviş hücreleri "öylesine alçaktırlar ki istisnai olarak uzun bir adam onların içinde kamburunu çıkarmak mecburiyetinde kalırdı" [7].

En göze çarpan nesnesi Acem çinisinden bir soba olan bir bekleme odasından çelebilik makam odasına geçilir. Burası yerden bir ayak yükseklikte geniş divanlarla doludur. Divanların üstünde ve yerde pahalı kumaşlar örtülüdür. Bu odaya giren biri kendini Behzad'ın tasvirlerindeki gibi, "Orta Çağ İran'ından bir sahneye naklolmuş sanırdı". Çelebi Efendi bu divanlardan birine serilmiş postun üstünde oturur. "Duvarlardan biri üzerinde deve yününden yüksek bir Mevlevî külâhı temsili, diğerleri üzerinde Şark hattatlığının takdire şayan numuneleri olan birkaç yafta" asılıdır. "Bir köşede, deri ciltli büyük kitapların bir kütlesi" yığılmıştır[8].

Lukach 1909 yılında bu müşahedelerde bulunurken, 1918 yılında Hawley makam odasının büyükçe bir oda olduğunu söyler. "Hesaba sığmaz kıymette sayılmaz nesneler; birkaç asırdır, varlıklı, salâhiyet sahiplerinden tarikata verilmiş hediyeler" odayı tezyin eder. Zeminde birkaç "perişan görünüşlü modern halı" yer alır; duvarlarda "ucuz, Avrupa basması pamuk kumaşlar asılı"dır. Çelebi "alçak, tahta bir kerevette, siyah bir keçi derisi üstünde" oturur[9].

Huart'nın Abdülvâhid Çelebi'nin yokluğunda vekili tarafından kabul edildiği kabul odasında "her

1 GIDE, **The Journals of André Gide**, , C. II, s. 18.
2 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 18.
3 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 27.
4 FERRIMAN, **Turkey and the Turks**, s. 205-206.
5 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 238-239.
6 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 331-332.
7 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 18-19.
8 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 19-20.
9 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 240.

şey yeni ve temizce tezyin edilmiştir, belki renkler bir parça cırlaktır"[1].

Münasip havalarda Çelebi'nin avluya açılan, "yastıklar ve bir sandalyeyle tefriş edilmiş" bir hayatta misafirlerini kabul ettiği anlaşılmaktadır. Bu misafirler arasında vali, kadı gibi eşhas da bulunur[2].

Konya dergâhında derviş hücreleri mangalla ısıtılmaktadır, matbahtan küçük mangallara alınan sıcak küller bu işe yarar[3].

Bütün "bu mübarek yerlere girerken tesir eden, nefis bir temizliğin hüküm sürdüğü bir edep havasıdır. Her şey parlar"[4].

Balkan Harbi sonrasında Konya'yı ziyaret eden Hawley şehrin Şelçuklu günlerinden kalan yapılarında adeta bir türbe kasveti bulur. Oysa sandukalar ve mezarlar barındırmasına rağmen Mevlânâ dergâhı ona "hâlâ insanları ihya ve onlara tesir eden, canlandırıcı bir kudret hissi" duyurur[5]. Burada "alelâde bir camide mevcut olmayan bir dinî atmosfer bulunur"[6].

Dergâh avlusunu Küçük Asya'da görmüş olduklarının en güzeli olarak tavsif eden Hawley, buradaki "taravet ve parıltı"nın ardında bıraktığı mahalleyle teşkil ettiği tezata dikkat çeker. Bahçedeki tarhlarda papatyalar, sarı hercaî menekşeler, güller ve "sadece dört ayak boyunda küçük bir çam ağacı" yetişir. "Narin, pembe çiçekleri Türklere çok fazla sevgili geldiğinden" kayısı ağacı da bahçede yerini alır[7]. Bahçe çiçeklerin rayihasıyla doludur[8]. 1880 yılında Mevlânâ dergâhının avlusunda şu ağaçlar vardı: Palmiye, muz, kaktüs, leylâk, biber ağacı, akasya, ful ağacı ve çiçek açan bodur ağaçlar[9]. 1899 yılı itibarıyla kaydedilen nebat ise, şeftali ağaçları, kadife çiçekleri ve günebakanlardı[10]. Bugün bu ağaçların bir kısmı değil dergâhın bahçesinde, kısa sürede meydana gelen iklim değişikliğini gösterir şekilde Konya'da dahi yetişmemektedir.

Hawley Mevlânâ Dergâhı'nda muhafaza edilen kıymetli nesneler arasında bulunan bir halıdan bahseder. Türbe kısmında bir mahzende muhafaza edilen seccade ebadındaki bu halının çözgüsü ve atkısı ipektendir; havları, yün olan birkaç yeri haricinde yine ipektendir. Halının zemini "ince ve zevkli muhteşem renk zenginliğini açığa çıkaran gümüş tirelerin yanı sıra; pembe, mavi ve sarının ince renk tonlarıyla ılımlılaştırılmış, altın sarısı kahverengidir. Örnek; kovuğun altında, Kâbe'nin dokunmuş bir resmiyle, bir seccade kemerinin hâkim olduğu; nilüfer çiçeği resimleri ve Çin'e ait bulut şeritlerinden bir zemini çevreleyen çerçevenin iyi muvazenelenmiş kenar süsünü gösterir. Halı bir dereceye kadar onu dokuyan kimselerin hayal ve hissiyatının ifadesidir, ama aynı zamanda asırlardır Şarkı kaplamış bulunan büyük bir sanatkâr ruhun tezahürüdür. Üstüne, hiçbir tarih [kaydı] dokunmamıştır; lâkin, dervişler, tarikatın kuruluşundan beri kendi zilyetliklerinde olmuş bulunduğunu iddia etseler de; hususiyetlerinin çoğu, üç veya dört asırlık muhtemel bir devri telkin eder"[11].

Mevlânâ Dergâhı'nda kadim Konya olan Iconium'dan kalma kırılmış mermer parçaları ile İran ve Hindistan'ın yâdları vardır[12].

Dergâh kapısında nöbet tutan dervişlerin yerini, tekkelerin setredilmesi sonrasında, "kahverengi resmî bir elbise ve sivrilmiş bir başlık içindeki" müze vazifelisi almış; dergâh, yadigârların cam mahfazalar içine alınmış olması haricinde, yerde yayılı kıymetli halılar ve kabirlerin başlarındaki "lenduha gibi" tozlu sarıklarla, kitapları "raflarda kendi yerinde" duran kütüphanesiyle "aynen dervişlerin bıraktığı gibi tutulmuş"tur. Mezarların etrafında 18. yy.'dan kalma, sarkaçlı, maun, büyük dolap saatleri "vakur uşaklar gibi" hâlâ durur[13].

Mevlânâ'nın "üstadı olan" Şemseddîn Tebrizî'nin türbesi kendi adıyla anılan Şemsî mahallesinde bulunur. Türbe yapısının kubbesi "sekiz hisseli ehram" şeklindedir. "Tamamen şekli bozulmuş bulunan küçük bir camiyle büyütülmüş" yapı, kubbesi haricinde hususiyetini kaybetmiştir ve badanalanmış içiyle "hoş ve gayet çok temiz, küçük bir mahalle camiidir"[14].

1 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 27.
2 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.
3 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 332.
4 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 559.
5 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 236-237.
6 ZAHM, **From Berlin to Bagdad and Babylon**, s. 175.
7 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 237.
8 GIDE, **The Journals of André Gide**, , C. II, s. 18.
9 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 328.
10 PERCY, **Highlands of Asiatic Turkey**, s. 29.
11 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 240-241.
12 FERRIMAN, **Turkey and the Turks**, s. 206.
13 MORTON, **In the Steps of St. Paul**, s. 190 ve 192-193.
14 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 23-24.

Mevlânâ'nın "sadık aşçısı"nın türbesi Meram'ın çaylarından birinin kamışlarla kapladığı bir koruluktadır[1].

GALATA

Galata Mevlevîhanesi'nin adresi "Pera civarında, yer altı demiryolunun [Tünel] son durağında, *539 Grande Rue* [Büyük Cadde, numara 539]'dur[2]. Asitanenin bulunduğu bu cadde "küçük dükkân ve lokantalar olan bir arka cadde"[3], "küçük taşlarla döşenmiş, dik, usandırıcı, ayak tabanlarına kara sular indiren, uzun ve dar bir yol"dur[4]. Bir seyyah Galata Köprüsü'nden Mevlevîhane'ye çıkan "dar sokakların rüzgârlı, çamurlu; karanlık, güneşsizlik ve havasızlık sirayet etmiş labirenti"nden hayıflanır[5]. Mahalle ise Avrupalıların sakin olduğu, sefaretlerin komşuluğunda bir varoştur[6]. Mevlevîhane'nin bulunduğu mahallenin baş tarafında "Küçük Mezarlık", öteki ucunda ise "Büyük Mezarlık" yer alır. Pera bu iki mezarlık arasında "uzun bir bağırsak gibi uzanır" ve iki yarıya taksim olur. Mevlevî tekkesi ve aşağısı sefaret sarayları da burada bulunduğundan daha büyük ve caziptir, yukarı yarısı kirlidir ve ehemmiyetsiz haneler vardır[7]. Mevlevîhane, "40 dönümden fazla bir sathı kapladığından, münasip bir isim olmayarak, tuhaf bir şekilde" Küçük Defin Yeri denilen Türk mezarlığının şimalîşark girişinin karşısındadır"[8] ve arkasından Galatasaray Tıp mektebi görünür[9].

1614 yılı itibarıyla üzüm bağları arasında[10] kâin bulunan Galata Mevlevîhanesi'nin bulunduğu tepe 20. yy.'a gelinceye kadar her yöne açık bir manzaraya sahipti. Semahanenin penceresinden görünen Topkapı Sarayı'nın, Haliç'in, Boğaz'ın, Anadolu yakasının, dahası Uludağ'ın uzak manzarası pek çok seyyahı adeta büyülüyordu[11]. Öyle ki, 1836 yılında burasını ziyaret eden bayan Pardoe kıble tarafındaki dört pencereden görülen uzun minarelerin, azametli camilerin ve ışıkta parıldayan Boğaz'ın manzarasına sırtını dönmüş olduğu için şeyhe acır[12]. "Efsun ve şiirle dolu bir mahal"dir[13]. Hudutsuz yapılaşmayla beraber bu tablo da masal âlemindeki yerini almış bulunuyor.

"Bir zamanlar mâlik oldukları geniş emlâkin en büyük kısmı satılmış olsa da", Galata Mevlevîleri "onları yutmuş olan imansız kasabada, küçük bir sulh ve sırrîlik adasında daim oldular"[14].

1784 yılı itibarıyla Mevlevîhane "bir kabristan, küçük ve alçak bir cami ve her tarafından fakirlik izhar eden haneler"in yer aldığı, genişçe, çevrili bir yere sahiptir[15].

Yeşil; Galata Mevlevîhanesi'nin caddeye bakan cephesinin ve mezarlıklarındaki demir ızgaraların hâkim rengidir[16]. Altın harflerden kitabesiyle beyaz mermerden, zafer takı gibi portiko[17] ve parmaklıklı pencerelerin açıldığı bir duvar[18] sokakla irtibatı sağlar. "Üstüne tuğralar veya imparatorluk mührü kakılmış büyük cümle kapısı" ve "derviş azizlerin" türbesi "gelip geçenlerin meşguliyetine meydan okur"[19]. Kapıya ahalinin istifadesi için bir saat yerleştirilmiştir[20]. Tekkenin demir kapıları açık durur[21].

Tekkenin müştemilâtından ve İstanbul'dakilerin en şaşaalılarından olan mermer sebilin pencerelerinde perdahlanmış maşrapalar durur[22]. Parmaklığının dış tarafına beyaz mermerle kenar çekilmiş ve yaldızlanmıştır, gelip geçenler sebilden susuzluklarını giderirler[23]; bilhassa "Galata'nın zahmetli yokuşunun

1 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 31.

2 COUFOPOULOS, **A Guide to Constantinople,** s. 49.

3 LYNCH, **Narrative of the United States' Expedition**, s. 90.

4 REINACH, **Voyage en Orient**, C. I, s. 183.

5 MAYNARD, **Impressions de Voyage de Paris à Sébastopol**, s. 96.

6 LACROIX, **Guide du Voyageur à Constantinople et dans ses Environs**, s. 172.

7 HAMMER, **Constantinopolis und der Bosporus** C. II, s. 119-120.

8 WHITE, **Three Years in Constantinople**, C. I, s. 13-14; GAUTIER, **Constantinople**, s. 134.

9 MALHARBE, **L'Orient 1718-1845**, s. 446-447.

10 DELLA VALLE, **Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino**, C. I, s. 62.

11 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 398; ANDERSEN, **En Digters Bazar,** s. 273; ARNOLD, **From the Levant, the Black Sea and the Danube**, C. II, s. 37; OLDMIXON, **Gleanings from Piccadilly to Pera**, s. 348-349; EUDEL, **Constantinople, Smyrne et Athènes**, s. 179.

12 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 43.

13 Yazarı bilinmeyen, *Incendie du Couvent des Derviches Tourneurs, à Constantinople*, s. 477.

14 DWIGHT, **Constantinople: Old and New**, 171-172.

15 DE CHOISEUL-GOUFFIER, **Voyage à Constantinople**, s. 187.

16 ARNOLD, **From the Levant, the Black Sea and the Danube**, C. II, s. 36.

17 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 220.

18 GAUTIER, **Constantinople**, s. 133.

19 GROSVENOR, **Constantinople,** C. I, s. 108.

20 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 107.

21 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 73.

22 JONES, **Sketches of Naval Life**, C. II, s. 131.

23 MALHARBE, **L'Orient 1718-1845**, s. 448.

susattığı hamal kümeleri" burayı çevrelemiştir[1]. Sebilin iç kısmındaki bir derviş gelip geçenlerin maşrapalarına su doldurur, kendi kabı boşaldıkça odanın içindeki bir çeşmeden yeniden doldurur[2].

Avlunun sağında ahalinin abdest aldığı, sekiz köşeli, yüksekçe yapılmış[3], palamar babası şeklinde[4], beyaz mermerden şadırvanın altı tarafı muhafaza için kapatılmıştır[5], bu parmaklıklar yaldızlanmıştır; ağızlıklı kâseler has, serin suyla doludur[6].

Mevlevîhanenin "taşla bir iyi döşenmiş, büyük" avlusunda[7] "çok eski zamanlardan muhteşem bir çınar ağacı durur", etrafı parmaklıkla çevrilmiştir[8]; 1852 yangını sonrasında, "kömürleşmiş kara gövdesi"yle bu "kasvetli, zarif, yaşlı, yanmış çınar ağacı" bir seyyahın tarifine konu olacaktır[9]. Avluda büyük dişbudak ağaçları da vardır[10]. Başka türden güzel ağaçlar da avluyu gölgelendirir[11]. Tanzim edilmiş bahçeyi bir fıskiye serinletir[12].

Avlunun sol tarafında "sıradan azalar" "serviler, gül ağaçları ve yaseminler altında istirahat eder"ler; sağda "tarikat reislerinin kürsüler üstüne konulmuş ve kıymetli kaşmir kumaşlarla örtülü tabutlarını içine alan bir köşk yükselir"[13]. Asırlık bir servi bahçesi olan hâmuşandaki mezarların şebekeleri altın yaldızlıdır[14]. Tarikatın müteveffa büyüklerinin yattığı bu türbe sekiz köşelidir. Buradaki sandukalar kil renkli, düz kumaşlarla örtülmüştür; sanduka başlarındaki sikkelere renkli ipekler ve altın tirelerle nakışlanmış, şeffaf müslin sarıklar sarılıdır. Duvarda sikke tasvirli bir hat levhası vardır. Sandukalar arasına şamdanlara konulmuş kocaman mumlar serpiştirilmiştir[15].

1833 yangını öncesindeki eski Galata Mevlevîhanesi'nin semahanesi mermerden yapılı[16], dışından ve içinden sekizgen bir binadır; bu münasebetle Atina'daki Rüzgârlar Tapınağı'na benzer[17]. Altmış veya yetmiş ayak kutrundadır[18]. Carne binada "muazzam derecede bir sadelik ve zarafet" görür[19]. 19. yy.'ın ilk çeyreğinde yayınlanan bir müşahedenin sahibi sadelik değil de "parlaklık ve şaşaa" görür; binanın dış cephesine kırmızı ve mavi, altın sarısı ve yeşil, bütün koyu ve açık renkler; "bukalemun renkleri" bol bol harcanmıştır. Çatı; "minareler, ikinci derecede minareler ve yarım minarelerle" bezenmiştir[20]. Çin tarzı çatısı güzel bir zevki aksettirir, çatı içeriden kubbe şekillidir[21]. Castellan Mevlevîhanenin 1797 yılındaki harici görünüşünün gravürünü verir, "servilerin gölgelendirdiği bir kabristanın ortasında sekiz köşeli bir hane görülür"[22]; iki katlı, ahşap yapının sekizgen çatısının ortasındaki Mevlevî külâhı seçilebilir. Bu tasvir Mevlevîhanenin mevkii ve eski muhiti hakkında çok iyi bir fikir verir. Yangın öncesi yapının görüldüğü, ancak 1840'da yayınlanmış olan ve Castellan'nunkiyle hemen hemen aynı açıdan çizilmiş -belki de onun çizimine dayanan- Thienon'un tasviri de öyledir (bk. s. 647 ve 819).

Hâliyle semahanenin içeriden görünen yapısı da sekizgendir. 1656'da burasını ziyaret eden Thevenot "kâfi derecede büyük olmayan oda"daki meydanı dört köşe bir parmaklığın çevirdiğini söyler. Kıble tarafındaki bir basamak üstünde yer alan, birbirine bitişik iki makamdan birisinde şeyh, diğerinde vekili oturuyordu. Mutrib heyetinin sazendeleri parmaklığın dış tarafında, "küçük bir yapı iskelesinde"lerken, hanendeler parmaklığın içinde yer tutuyorlardı[23]. Duvarlarda siyah hat levhaları asılıdır[24], bunlardan birisi şeyh makamının hemen üst tarafındadır[25] ve üstünde Mevlânâ'nın ismi altın harflerle yazılıdır[26]. Semaha-

1 GAUTIER, **Constantinople**, s. 133.

2 KNIGHT, **Oriental Outlines**, s. 198.

3 WEBSTER, **Travels through the Crimea, Turkey and Egypt**, C. I, s. 136.

4 GALT, **The Camp and the Cutter**, s. 179.

5 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 40-41.

6 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 398.

7 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 398.

8 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 40-41.

9 OLDMIXON, **Gleanings from Piccadilly to Pera**, s. 349.

10 GAUTIER, **Constantinople**, s. 133.

11 EUDEL, **Constantinople, Smyrne et Athènes**, s. 177.

12 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 220.

13 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 220.

14 Yazarı bilinmeyen, *Incendie du Couvent des Derviches Tourneurs, à Constantinople*, s. 477.

15 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 40-41.

16 WILLIS, **Pencillings by the Way**, C. II, s. 280.

17 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 465.

18 LEVINGE, **The Traveller in the East**, C. I, s. 302; WEBSTER, **Travels through the Crimea, Turkey and Egypt**, C. I, s. 136.

19 CARNE, **Letters from the East**, C. I, s. 27.

20 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 158.

21 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 398 ve 408.

22 CASTELLAN, **Lettres Sur la Morée**, C. II, s. 78.

23 THEVENOT, **Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, C. I, s. 168-169.

24 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 466.

25 WITTMAN, **Travels in Turkey, Asia Minor, Syria**, s. 84.

26 ROSE, **Three Months Leave**, s. 92.

nenin yukarı tarafında ve Şark yanında "geniş ve azametli pencereler" vardır[1]; ziyadar bir yapıdır[2]. Daha erken devirlerde üst mahfiller bulunmadığından, mutrib heyeti de zemindeki mahfillerden birinde oturuyordu -Smith ve Hogarth'ın tasviri bu tarife mükemmelen uyar- (bk. s. 623).

Semahanede küçük ahşap sütunlar üstünde bir kürsü bulunmaktadır[3]; o devre ait bazı tasvirlerden de görüleceği üzere (bk. Vanmour (s. 207) ve Hilair (s. 642)'in Galata Mevlevîhanesi tasvirleri; -Smith ve Hogarth'ın tasvirinde şeyhin ayakta durup kollarını dayadığı bir şekli vardır ve şeyh sema esnasında da burada dikilmektedir-) bu yapı Mesnevî kürsüsüdür (Ayrıca bk. s. 588'deki resim). Alt katın altı tarafını dolaşan mahfillerden birinde dervişlerin hırkaları asılı durur, diğerleri seyirciler içindir; semahane zemini kestane ağacındandır[4]. Bu mahalli 1827 yılında gören Jones meydanın meşeyle kaplanmış ve iyice cilâlanmış olduğunu söyler[5].

Mevlevîhaneyi 1800 yılında ziyaret eden İngiliz askerî cerrah Wittman binanın sekizgen olduğunu, içeride üst ve alt olmak üzere iki mahfil bulunduğunu, sütunların taşıdığı üst mahfilde mutrib heyetinin yer aldığını yazar[6]. John Bell'in 1738'deki tarifinde mutribân mahfili duvardaki bir oyuğun içine kurulmuş dairevî bir yapı olarak tarif edilir[7]. Kitabı 1791 yılında yayınlanan D'Ohsson semahanenin sağında erkekler, solunda kadınlar için mahfiller bulunduğunu, kadınlar için olanın kafeslenmiş olduğunu yazar; Jones da bu bilgiyi tasdik eder[8]. Çifte mahfilin kenarları taş üstüne zengin yaprak oymalarıyla süslenmiştir[9]. Alt ve üst mahfiller kenarların altısı boyunca uzanır[10]. Sema evvelindeki öğle namazına iştirak edenler namazlarını alt mahfillerde kılarlar[11].

1 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 409.

2 STRICKLAND, **Memoirs of Hugh Edwin Strickland**, s. CI [101].

3 BELL, **Travels from St. Petersburg in Russia**, C. II, s. 413; BUSSIERRE, **Lettres sur L'Orient**, C. I, s. 80.

4 AULDJO, **Journal of a Visit to Constantinople**, s. 73.

5 JONES, **Sketches of Naval Life**, C. II, s. 131.

6 WITTMAN, **Travels in Turkey, Asia Minor, Syria**, s. 84.

7 BELL, **Travels from St. Petersburg in Russia**, C. II, s. 413.

8 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 676; JONES, **Sketches of Naval Life**, C. II, s. 131..

9 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 159.

10 LEVINGE, **The Traveller in the East**, C. I, s. 302.

11 TIETZ, **St. Petersburgh, Constantinople and Napoli di Romania**, C. II s. 117.

1699'da aynı Mevlevîhaneyi ziyaret eden De La Motraye kadınların çok sayıda olduklarını, peçeli olmak kaydıyla tekkeye ziyaretçi olarak girdiklerini beyan eder[12].

Yukarıdaki mutribân mahfili ile kadınlar ve hünkâr için olan mahfillerin daha sonraki devirlerde eklendikleri anlaşılmaktadır. Castellan 1812 yılında yayınlanan eserinde iki mahfil olduğunu, yukarıdakinin mutribâna tayin olunduğunu yazar[13]. 1820'lere gelindiğinde Mevlevîhane Halet Efendi'nin marifetiyle düzeltilmiş ve yenilenmiştir[14]. 1824 yılındaki bir tarife göre, "önü müzehhep kafes işinden" üst mahfile çalgıcılarla beraber seyirciler de alınmaktadır[15]. Zemindeki mahfil yerden bir ayak yükseltilmiştir, sekiz on ayak genişliğindedir, parmaklıkla çevrilmiş ve hasırla kaplanmıştır[16]. Seyircilerin seması oturarak seyredebilecekleri mahfiller 'son derece temiz[17]' hasır veya diğer çeşitten örtülerle kaplıdır. 1833 yılından müşahedeler yazan Levinge mahfilin Acem halılarıyla kaplı olduğunu söyler[18]. Zemindeki mahfili meydandan ince, ağaç sütunlar ve bir korkuluk ayırır; bu ahşap işler 1828 yılı itibarıyla yıpranmış hâldedir ve boyanmaya ihtiyaçları vardır, zira Hâlet Efendi zamanından beri tamirat ve tezyinat yapılmamıştır[19]. 1836 yılından müşahedeler aktaran Fraser semahanenin beyaz ve yeşile boyanmış olduğunu söyler[20].

Takriben on metre çapındaki meydanın[21] döşemesi çınar ağacından, geniş tahtalardandır; cam gibi düz ve kaygan görünür[22], cilâsı şekilleri aksettirir[23].

Semahanenin "orta yerinde billûrdan bir avize asılıdır ve bunun etrafında kandiller bulunur"[24].

12 DE LA MOTRAYE, **Voyages du Sr. A. De la Motraye**, C. I, s. 232.

13 CASTELLAN, **Moeurs, Usages, Costumes des Othomans**, C. V, 70.

14 Yazarı bilinmeyen, *Skildringer og Reise-Optrin fra Tyrkiet og Constantinopel*, s. 419.

15 CARNE, **Letters from the East**, C. I, s. 27.

16 WEBSTER, **Travels through the Crimea, Turkey and Egypt**, C. I, s. 136.

17 BUSSIERRE, **Lettres sur L'Orient**, C. I, s. 79.

18 LEVINGE, **The Traveller in the East**, C. I, s. 302.

19 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 408 ve 409-410.

20 FRASER, **Travels in Koordistan, Mesopotamia, etc.**, C. II, s. 402.

21 DURBIN, **Observations in the East**, C. II, s. 232.

22 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 409.

23 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 466.

24 Yazarı bilinmeyen, *Skildringer og Reise-Optrin fra Tyrkiet og Constantinopel*, s. 419.

Kubbenin altında, bir yandan öbür yana uzanan bu yağ kandilleri "eski püskü görünüşlü" ve renk renktirler[1]. Sol tarafta "Tevrat levhaları gibi" büyük bir levha asılıdır, her tarafta çokça nakış ve boyamalar vardır[2], mihrap ve kubbe hoş bir şekilde renklendirilmiş ve süslenmiştir; yegâne tefriş levhalar, şeyhin yeşil minderi ve Mısır mamulü birkaç hasırdır[3].

14 Ağustos 1834'te burayı ziyaret eden Burgess tekke tamirde olduğundan dervişlerin devretmediklerini yazar[4]. Bu tamiratta binanın sekizgen yapısıkorunmuştur[5]. Stuart binanın "kubbeli bir sekizgen" olduğunu, tavanda birkaç lâmbanın asılı olduğunu ilâve eder[6]. Bina ahşaptan, zarif bir şekilde inşa olunmuştur[7], bir tek kubbe ve beyaz bir minare mevcuttur, binanın haricî çehresine bükülü harflerle ve Şark bezemesindeki çiçeklerle oyalanmış tuğralar ve Kur'an sureleri resmedilmiştir[8]. Hayli büyük ebattaki semahanenin girişinde, ayakkabıların emanet edilip buradan terlik giyildiği emanetin bulunduğu bir sahanlık vardır. İç kısımdaki yegâne bezek üst mahfilde, kıble tarafındaki büyük, altın harflerle yazılmış Mevlânâ'nın adıdır[9]. Hiçbir şey abidevî değildir ama şahsiyet eksikliği de yoktur[10]. Kubbeli tavanıyla semahane "üslûpça ne süssüz ve sade, ne de şatafatlı"dır ama camilerden daha sade değildir, geniş pencereler vasıtasıyla bolca aydınlanır, gün ışığını aksettiren soluk kül rengi ve gök mavisi renklerde boyanmıştır[11].

Mevlevîhanenin bu tamirattan sonraki iç görünümünün ilk tasviri 1836'da Pardoe'un çizmiş olduğudur (bk. s. 725); bu tasvirde Mesnevî kürsüsü artık görülmediği gibi, seyirciler için üst kat mahfiller inşa edilmiş bulunmaktadır. Pardoe beyanında sekiz köşeli ana binanın damının görünen üç köşesinden ve içerisinin yaş sıva üstüne yapılmış süslemelerle süslendiğinden bahseder. Parmaklıkla çevrilmiş merkezî kısım daimî sürtünmeyle ayna gibi cilâlanmıştır. Üst mahfiller altı tarafı dolanır. Giriş kapısının hemen sol tarafındaki mahfil kadınlar için kafeslenmiştir. Semahanenin merkezî kısmının çevresi hasırla örtülmüştür. Yer tahtaları geniş başlı çivilerle raptedilmiştir. Sekiz köşe şekilli, çok sayıda cam kandilli bir avize tavanın merkezinden sarkar. Kubbeyi kırk iki sütun taşır, bu sütunlarda hat levhaları asılıdır. Siyah zemin üstüne çok büyük altın harflerle yazılı Mevlânâ'nın adı mihrabın üzerinde yer alır[12]. Mavi ve beyazla boyalı semahaneyi çevreleyen parmaklığın yüksekliği göğüs hizasındadır[13]; mavi ve beyaz renkler keyif ve neşe havası verir[14]. Jerome Smith'in tarifinde mutribân mahfili girişin hemen üstünde, zarif ahşap ızgaralarla gizlenmiş kadınlar mahfili onun karşı tarafındadır. "Temiz, iyi ovalanmış çam zemin insan ayaklarının yıllar yılı cilâlandırıcı tesirinden pürüzsüzdür ve parıldar"[15]. Mihrabın her iki yanında "yüksek şamdanlarda giderek incelen iki mum" dikilidir[16]. Ayin esnasında şeyhin oturduğu mahallin üzerinde "bazı esrarengiz bayraklar" asılıdır[17]. Mihrap "Kur'an'dan ayetler, tekkenin bağışçısı olmuş sultanlar ve vezirlerin isim kitabeleriyle kaplı levhalarla" donanmıştır[18]. Yerden iki veya üç metre yukarıdaki[19] kadınlar mahfilindeki bölmenin dış tarafına ağaçlar resmedilmiştir ve hünkâr mahfili "lâyıkıyla yaldızlı bir şaşaayla tezyin edilmiştir"[20]. Semahaneyi ihata eden duvar da dairevîdir; mutribân mahfili kapının üzerindedir[21], bir adam boyu yüksekliktedir[22]. Üst katta bir de sultan mahfili bulunur[23].

1852 yılı yazında Galata Mevlevîhanesi yine bir yangınla tahrip olmuştur[24]. Mevlevîhaneden başlayan bu yangını duyurmak için Seraskerlik kulesinden kara bayrak dalgalandırılmış, ikaz topları atılmıştı;

1 FRANKLAND, **Travels to and from Constantinople**, C. I, s. 134.

2 WEBSTER, **Travels through the Crimea, Turkey and Egypt**, C. I, s. 136.

3 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 408-409.

4 BURGESS, **Greece and the Levant**, C. I, s. 223.

5 CLARIDGE, **A Guide Along the Danube**, s. 139; GUSTAVE, **Letters from the Orient**, s. 47.

6 STUART, **Journal of a Residence**, s. 42.

7 SMITH, **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 50.

8 GAUTIER, **Constantinople**, s. 133 ve 134.

9 BEYNE, **Constantinople et le Bosphore**, s. 54.

10 GAUTIER, **Constantinople**, s. 133.

11 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 220 ve 221.

12 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 40 ve 42.

13 GAUTIER, **Constantinople**, s. 134; Yazarı bilinmeyen, *Muhammadan Fanaticism*, s. 60.

14 Yazarı bilinmeyen, *The City of the Sultan*, s. 369.

15 SMITH, **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 51.

16 GUSTAVE, **Letters from the Orient**, s. 48.

17 SCHROEDER, **Shores of Mediterranean with Sketches of Travel**, C. I, s. 151.

18 GAUTIER, **Constantinople**, s. 134.

19 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 221.

20 ARNOLD, **From the Levant, the Black Sea and the Danube**, C. II, s. 37.

21 MALHARBE, **L'Orient 1718-1845**, s. 447.

22 HAIGHT, **Over the Ocean**, s. 132.

23 GAUTIER, **Constantinople**, s. 134.

24 BOULDEN, **An American Among the Orientals**, s. 137.

bekçiler ağır, çelik uçlu sopalarını kaldırımlar üstünde tınlatıyor; sayısız köpekler acı feryatlar yükseltiyorlardı. İnsanlar evlerini, askerler kışlalarını terk ediyorlar; sefaret memurları su çekmek için bir zincir teşekkül ettirmekle alâkadar oluyorlardı[1]. 23 Temmuz 1853'te Mevlevîhanenin yangın bakiyesini ziyaret eden ve "birkaç ay evvel yanmış" bulunduğunu ifade eden Fransız kâşif Perthes'in nakline göre, tekke yanarken şeyh bir halının üstüne bağdaş kurup ateşin önüne yerleşmiş ve ilerlemesini durdurmak için semaya el açıp yakarmış, alevler çok yakınına yaklaşıp ona hararet verdiğinde sadece biraz geri çekilmekle iktifa etmiştir[2]. Salvarte Kırım Harbi sırasında Mevlevîhane'den başlayan bir yangına Maslak'taki ordugâhlarından seğirten Fransız askerlerinin müdahale teşebbüsünü anlatır. Seyyahın ifadesine göre dervişler tekke kapısını direklerle tahkim ederek kapılarını açmayı reddederler, "necis gâvurların mübarek meydanlarına asla tecavüz edemeyeceklerini, bu uğursuzluk içinde Allah'ın adını methetmenin ve onun ilâhî iradesine karşı gelmemenin iktiza ettiğini" haykırırlar. Bu yangında Mevlevîhane'nin türbenin de dâhil olduğu çok büyük kısmı yanmıştır[3]. Revue Orientale et Algérienne mecmuasının muhabiri geçtiği haberinde Mevlevîhane'nin yanmasının varoş için hakikî bir kayıp olduğunu belirtir, zira sadaka ruhuna sahip, müsamaha ve iyiliğiyle meşhur Mevlevîler etraftaki "fukaranın ve bahtsızların dayanağıdır"lar. Yangından sonra sadece sebil ve türbe ayakta kalmıştır[4]. Bir seyyah sema seyretmek için geldiği Galata Mevlevîhanesi'nde "yangınla tahrip olmuş binanın kararmış bakayasını" bulunca, yolunu Üsküdar Mevlevîhanesi'ne çevirir[5].

Bu yangının ardından yapılan tamiratla semahanenin aldığı görünüşün ilk tarifi Fransız gazeteci Duckett'in 1853 tarihli seyahat intibaları, ilk tasviri ise Oscanyan'ın 1857'de basılan kitabında yer alan gravür baskısıdır[6] (bk. s. 840'daki resim). İlk tarife göre Mevlevîhanenin semahanesi müdevver şekilde inşa edilmiştir, geniş pencerelerden aydınlık alır, arka dayanacak kadar yükseklikte bir korkuluk meydanı çevirir[7]. Oldmixon Mevlevîhane yapılarının, türbe ve mezarlık, vakfedilmiş bir konak ve şadırvan ve bir kütüphaneden ibaret olduğunu söyler[8]. Enault'ün Gautier'den eksik ve yanlış alıntı edilmiş intibaı veren tarifine göre, büyük bir servi ve şadırvanın bulunduğu ve iç tarafı canlı renklerde boyanmış avlunun üç tarafı derviş hücreleriyle çevrilidir. Avlunun arka tarafındaki semahanenin haricî duvarları Kur'an'dan alınmış sureler ve bezeme yapılmış, mavi arabeskli hatlarla kaplıdır[9]. Geniş semahane kubbeli ve daire şekillidir, iyi aydınlatılmıştır, "süsleri haylice bir cambazhaneninkine müşabihtir", merkezde billûr bir avize asılıdır, meydana "katmer kanatlı" bir kapıdan geçilir, kadınlar için ayrılmış bazı mahfiller "beyaz, tel kafesle saklanmıştır"[10]. Bir seyyah kubbeyi yedi yuvarlak sütunun taşıdığını söyler, bir diğer metinde "yedi veya sekiz" diye kayıtlıdır[11] ama yapı sekizgen olduğundan sayının sekiz olması icap eder[12]. Sultanın şebekeli dairesi ve kadınlar mahfili yapının üç tarafını doldurur. Duvarlar saçaklıklarla ve hat levhalarıyla tezyin edilmiştir[13]; levhalarda Allah, Peygamber, dört halife, Mevlânâ'nın adları; Tevhid kelimesi ve ahlâkî hükümler yer alır. İlâveten çok sayıda müzehhep resim çerçeveleri asılıdır[14]. Semahanenin giriş kapısının üstündeki kitabe şu mealdedir: "Onlar bütün delikleri hepsi bir ve aynı zamanda açılan bir neyin sedasıyla canlanır, kalkar ve ayakları üstünde durmaksızın dönerler"[15].

1855 yılının gecelerinden birinde baş gösteren bir yangın Galata Mevlevîhanesi'ni bir kez daha kül eder. Bu malûmatı kitabında nakleden İngiliz başrahibe ve hemşire Taylor dervişleri seyredememiş olmaktan dolayı büyük hayal kırıklığına uğrar[16]. Yangından sonra tekkenin bakayasının önünden geçen bir seyyah, "tekkenin büyük bir kısmı yangınla tahrip olmuştu" der ve yalnızca pence-

1 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 339.
2 PERTHES, **Voyage à Constantinople 1853**, C. II, s. 314.
3 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 177-178.
4 Yazarı bilinmeyen, *Incendie du Couvent des Derviches Tourneurs, à Constantinople*, s. 477.
5 Yazarı bilinmeyen, *Constantinople and the Bosphorus*, s. 192.
6 OSCANYAN, **The Sultan and His People**, s. 41.
7 DUCKETT, **La Turquie Pittoresque**, s. 216.
8 OLDMIXON, **Gleanings from Piccadilly to Pera**, s. 348.
9 ENAULT, **Constantinople et la Turquie**, s. 447.
10 GALT, **The Camp and the Cutter**, s. 179.
11 Yazarı bilinmeyen, *Danse des Derviches Tourneurs*, s. 18.
12 S., *Dansa dos Derviches*, s. 224.
13 OSCANYAN, **The Sultan and His People**, s. 40-41.
14 S., *Dansa dos Derviches*, s. 224.
15 DE MARCELLUS, **Notes et Commentaires**, s. 70 ve 197.
16 TAYLOR, **Eastern Hospitals and English Nurses**, C. II, s. 193.

Mevleviname_2b.indd 66 12.07.2015 15:24:19

releri caddeye doğru olan türbedeki sandukaların yangından esirgenmiş bulunduklarını ilâve eder[1]. 1855 yangını sonrasında tamir gören semahanenin ilk tarifinde murabba şeklinde olduğu kaydedilir. Düz damlıdır. Tavana daireler hâlinde, pelte camdan, küçük yağ lâmbaları asılmıştır. Mihrabın üzerinde "büyük, mavi, yaldızlı" bir hat levhası yer alır. Mihrabın her iki yanında "mavi bir şeritle etrafları çevrilmiş bulunan, beyaz bal mumundan büyük mumlar" durur[2]. Meydanı; ızgaralar tarafından kapatılmış locaları taşıyan destek sütunları ve ahşap korkuluklar çevirir[3]. Sema evvelinde dervişlerin kıyafetlerini giyinip, kendilerini tertip ettikleri bir müştemilât bulunur. Dervişler meydana "alçak, ufak bir kapıdan geçerek" girerler[4]. Paz Soldan'ın tarifi semahanenin ahşap ve sekizgen olduğu şeklindedir, "mimarîye ait veya dikkate şayan herhangi bir hususiyeti temayüz ettirmez", yarım daire şekilli mahfil hasırla döşelidir, tahta zemin dervişlerin "binlerce kere inkişaf ve raksları"ndan cilâlanmıştır[5].

Knox'un 1870'lerdeki tarifine göre, görünen kısmı değirmi olan bina tamamıyla sadedir; sadece Kur'an'dan metinler ve girişin solunda "tevrat tableti gibi, geniş bir levha" asılıdır. Dört bir yanda kandiller sallanır. Meydan o derecede mumlanmıştır ki "ondan bir ayna olarak faydalanmak için pek az eksiği bulunur". Mutrib heyeti zemindeki mahfilde oturur, yukarıdaki mahfiller Sultan ve kadınlar için ayrılmıştır. Avluda, semahanenin sağındaki mermer şadırvan sekiz köşe şekillidir ve çıkıntılı bir çatının altındadır[6]. Aynı yıllardan şahitlikler aktaran Faucher mutrib heyetini alt katta görememiştir[7]. Reinach'ın 1878'deki tarifine göre Mevlevîhane oldukça zariftir; yarı cami, yarı köşktür. Lâtif melez çamlar dikili bir bahçeyle çevrilidir. Semahanenin içi "varoşlardaki çalgılı kahvehaneler gibi" görünür; tezyinat bayağıdır ve çiğ renklerdedir[8]. Kadınlar mahfiline bir yan merdivenden çıkılır. Mutribân mahfili kapının hemen üzerindedir[9]. 1870'lerin sonu itibarıyla semahane yeşil ve altın sarısı boyalıdır, mahfilleri ince sütunlar taşır. Çok yüksek semahane bir kubbeye sahiptir. Tavandan avizeler sarkar[10]. 1880'lerde, yukarıda yer alan ve önünde "Türk hanımlarının kendilerini daha iyi saklamalarına hizmet eden", "bir kır manzarasının ortasındaki porsuk ağacı ve servileri vasfeden, kat'iyetle iptidaî" bir tasvir bulunan kadınlar mahfili yaldızlı; sultan mahfili ise altın varaklıdır. Mahfilleri taşıyan sütunlar Dor üslûbunda ve yeşil boyalıdır. Merkezdeki avize kaya billûrundandır[11]. 1890'larda avlu mermerle döşelidir. Avlunun ortasında, gövdesi ve dallarına bir sarmaşığın çokça sarıldığı ihtişamlı bir servi durur. Semahane dıştan müdevverdir ve üstüne bir kubbe bindirilmiştir. Bunun sağ tarafında, yine üstlerine kubbe şeklinde çatılar bindirilmiş, tek katlı, basit derviş hücreleri yer alır. Derviş hücrelerinin döşemeleri iptidaî bir basitliktedir; çevresine, dervişlerin ekseriyetle çöküp oturdukları çok ince bir yastık düzülmüştür. Semahanede yer alan üst mahfiller binanın yarı yüksekliğindedir, kadınlar mahfili "altın kafesli"dir. Mutribân mahfili neredeyse kubbeye temas eder. Dervişler meydana dipteki bir kapıdan girerler[12]. Semahane içerden sekiz kenarlıdır, ama meydanı müdevverdir. Meydanı çeviren müdevver parmaklığın baş kısımda bir açıklığı vardır, burası post makamıdır[13].

20. yy.'ın başına gelindiğinde, tekke artık "solgun bir avlunun köşesindeki küçük, yıkık bir camidir"[14].

Sema günlerinde Mevlevîhane'nin caddesi ve civardaki mezarlık araba ve eyerli atların kalabalığını gösterir[15]. Mevlevîhanede vazifeli askerler bulunur ve en azından ayin günlerinde nizamı sağladıkları anlaşılmaktadır[16]. Bu neferlerden ikisi

1 Yazarı bilinmeyen, *Three Weeks in Pera*, s. 353.

2 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 74, 75 ve 76.

3 SCHICKLER, **En Orient: Souvenirs de Voyage 1858-1861**, s. 58.

4 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 73 ve 75.

5 PAZ SOLDÁN Y UNANUE, **Memorias de un Viajero Peruano**, s. 344.

6 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 168.

7 FAUCHER, **Ein Winter in Italien**, C. II, s. 236.

8 REINACH, **Voyage en Orient**, C. I, s. 281.

9 LAYARD, **Lady Layard's Journal**.

10 DE MOUY, **Lettres du Bosphore**, s. 183.

11 EUDEL, **Constantinople, Smyrne et Athènes**, s. 177-178.

12 MAY, **Une Maison Mystérieuse à Stamboul**, s. 141-142 ve 143.

13 MARISON, **O'er Oceans and Continents with the Setting Sun**, s. 161.

14 SYMONS, **Cities**, s. 244.

15 MAC FARLANE, **Turkey and its Destiny**, C. II., s. 229.

16 ANDERSEN, **En Digters Bazar**, s. 273.

Mevleviname_2b.indd 67 12.07.2015 15:24:19

semahane kapısında kollukta beklerler[1], omuzları silâhlıdır[2]. Webster'ın 1827'deki ziyaretinde, kapıdaki askerler silâhlarıyla el talimi tekrarı yaparak kendilerini oyalamaktaydılar[3]. Temple'ın 1833'te avluda gördüğü çok sayıda asker ya merasim ya da seyir maksadıyla orada bulunuyordu[4].

1841 Mayıs'ında burayı ziyaret eden bayan Grosvenor semahanenin çok kalabalık ve aşırı sıcak oluşuna dikkat çeker[5]. Öyle ki seyirciler "kımıldamayacak şekilde" oturtulmuşlardır[6]. Bir beyanda 150 seyirciden bahsedilir[7]. Arnold Galata semahanesinde, gündelik hayatta tütün içmeleri serbest olan dervişlerin ve tabiî ki seyircilerin üzerine sinmiş olan tütünün ve matbahta pişen pilavın fistanların meydana getirdiği rüzgârda savrulan kokusunu alır[8].

Derviş hücreleri "küçük, çirkin odalardır" ve bütün mefruşat "elverir bir kerevet, bir iskemle ve bir testi"den ibarettir[9]. Alçak ve dar yapıdaki bu hücreler "ortak bir revangâh" verirler[10].

Mevlevîhanenin sağlam yapılı[11] kütüphanesi "Şark memleketlerinden hatırı sayılır zahmet ve paha ile toplanmış çok sayıda nadir kitapları ihtiva eder"[12]. Türkçe, Arapça ve Farsça kitaplara erişmek ve onları okumak bütün herkese serbesttir[13]. Bu kütüphaneden dolayı, 1830'lu yıllarda Mevlevîhanenin bulunduğu mevki Kütüphane diye anılmaktadır[14].

1676 yılında Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden İngiliz papaz ve ilim adamı Covel, burada neyzenbaşı Derviş Mustafa'yla görüşür ve ondan tekkenin bütçesi, şeyh ve dervişlerin maaşları, ney fiyatları üzerine tafsilat edinir. Buna göre, tekkenin şeyhi olan Gavsî Ahmed Dede günde bir buçuk dolar, neyzenbaşı ayda 45 akçe, diğer dervişler ise hak kazandıkça beş akçeden itibaren giderek artan maaş alırlar. Tekkeye yılda 100 kilo buğday, 100 *vakıf*, adam başı 3.000 akçe tahsis olunur. Padişah Kurban'da 10, Ramazan bayramında 100 koyun hediye eder. Neylerin değeri üç ilâ yirmi *dolar* arasındadır. Tekkede bulunan 14. yy.'dan kalma bir neye elli *dolar* kıymet biçilir. Bu arada müellif dört Mevlevîhaneyi adıyla saydıktan sonra, "İstanbul tarafında onların çeşidinden on sekiz tane bulunur" demektedir[15]. İfadenin kapalılığından başkaca Mevlevî tekke veya zaviyelerini mi yoksa herhangi türden diğer tekkeleri mi kastettiği anlaşılamamaktadır.

1884 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde yirmi kadar derviş vardır[16].

Mevlevîhanenin selâmlığında yer alan ve "yerleri örtüsüz bir bekleme odası"ndan geçilen şeyh odası küçüktür ama iyi tefriş edilmiştir, üç yanına sedirler yerleştirilmiştir[17].

Amerikan tıp doktoru De Kay, Mevlevîhane avlusunun sol kolundaki hâmuşânda yatanlar için "semavî tabakalarda Muhammed ile birlikte vasıtalık ve nüfuzları bulunduğu fazlaca tasavvur edilen ve dünya yüzünde hayatları mükemmel numuneler olmuş veliler" tarifinde bulunur[18].

Galata Mevlevîhanesi'ne dair beyanlardan bir kısmında dile gelen bir hususiyet de Kont Bonneval veyahut Osmanlı adıyla Humbaracı Ahmed Paşa'nın hâmuşânda yer alan kabri ve kabir taşının yazısıdır. Hammer'e göre, Bonneval'in burada defnolunmuş olması, mezarın kendine çekerek, "Avrupalıların İslâm'ın farkına varıp ihtida etmelerine vesile olsun diye"dir; belki de Bonneval ölümünden sonra dahi Avrupalı bir muhitte kalmak istemiş olmalıdır veya Mevlevîlerin mesleğinden bilindiğinden dolayıdır[19]. Pardoe, bu Mevlevîhanenin kurucusu olan ve ihanetten dolayı başı vurularak öldürülen vezir-i azam Halet Efendi'nin başının birkaç günlüğüne medfun bulunduğu kabirdeki mermerden taş dilimin şimdi Bonneval'in mezarının üstünde bulunduğunu, Halet Efendi'nin Balat'a nakledilen başının muvakkaten gömüldüğü mezarın ise kabristanın "daha az müba-

1 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 71; LYNCH, **Narrative of the United States' Expedition**, s. 100.

2 PAZ SOLDÁN Y UNANUE, **Memorias de un Viajero Peruano**, s. 344.

3 WEBSTER, **Travels through the Crimea, Turkey and Egypt**, C. I, s. 136.

4 TEMPLE, **Travels in Greece and Turkey**, C. II, s. 180.

5 GROSVENOR, **Narrative of a Yacht Voyage** C. I, s. 321.

6 BREMER, Travels in the Holy Land, C. II, s. 291.

7 GALT, **The Camp and the Cutter**, s. 179.

8 ARNOLD, **From the Levant, the Black Sea and the Danube**, C. II, s. 42.

9 DEVAL, **Deux Années à Constantinople et en Morée**, s. 51.

10 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 398.

11 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 398.

12 HOBHOUSE, **A Journey through Albania and Other Provinces of Turkey**, C. II, s. 312.

13 GOODELL, *Constantinople*, s. 326.

14 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 465.

15 COVEL, *Extract from the Diaries of Dr. John Covel*, s. 168-170.

16 BUTTERWORTH, **Zigzag Journey in the Orient**, s. 184.

17 DURBIN, **Observations in the East**, C. II, s. 231.

18 DE KAY, **Sketches of Turkey in 1831 and 1832**, s. 241-242.

19 HAMMER, **Constantinopolis und der Bosporus** C. II, s. 120.

rek bir yerinde" kaldığını yazar[1]. Bonneval'in mezarı güzel, demir bir çitle çevrilmiştir ve adeta bir çiçeklik gibidir[2]. Mezarın etrafı çok fazla hürmetle onu çevreleyen Türklerle doludur[3]. Amerikan yazar Dwight "güller ve sarmaşıklar" arasında medfun Garbın bu çocuğunun muhitte bir tezat meydana getirdiğini hisseder[4]. Bir Fransız seyyah, Rousseau'nun Alman ordusunda tuğgeneral iken Bonneval'e ithaf ettiği kasideyi, onun Galata'daki sarıklı mezarının başında ezberden okur[5]. Şeyh Galib türbesini Bonneval'e ait zannedenler de olur[6].

Burada bulunan mezarlardan söz eden Covel Mevlevîlerin "büyük velinimeti" Arzî Mehmed Efendi, "bir zamanlar onların şeyhi ve velinimetleri" olan İsmail Efendi ve "onlara on hücre bina eden" bir diğer İsmail Efendi'nin ve "Galata sarayının baltacısı"nın burada, ayrı bir köşede medfun bulunduklarını yazar[7]. Hammer hâmuşanda yatan zevattan biri olan İsmail Dede'nin Mesnevî'nin tam bir şerhini kaleme aldığını ve onun "yedinci ciltini keşfedip çıkarmış" olduğunu ilâve eder[8].

Interior of St. Sophia,
[Ayasofya'nın İçerisi -İki Mevlevî şeyhi-,
BARTLETT, W. H. (Ressam), CARTER J. (Hakkâk),
PARDOE, [Julia], The Beauties of the Bosphorus, s. 63,
London: George Virtue, 1838.

Asitanenin avlusundan çıkarken sağ koldaki türbede sandukaların haricinde müteveffa dervişlerin sikkeleri de bulunur[9]. Tahtadan ibaret sandukaların şekilleri bir tabutunkine benzer, "her birinin tepesine bir evin çatısı gibi şekil verilmiştir" ve bir ucunda, "şahsın başlığının tam bir temsilini tutan bir bayrak direği yükselir. Aynı uca yakın şahane bir şamdan durur. Türbenin zemini bol bol halıyla kaplanmıştır" ve sandukalar yeşil kumaşla örtülmüşlerdir[10].

Mevlevîhane bünyesindeki türbelerden biri de Halet Efendi'nin kendisi için yaptırmış olduğu türbesidir. Bir seyyah türbedeki sandukalara kabir adı verilmesini tuhaf bulur, zira onlar "yeşil bir keçeyle kaplanmış, büyük bir köpek kulübesi şeklinde tahta kutu"lardır[11]. Bu yapının içinde bir de muvakkithane yer alır. 1827 yılında Mevlevîhaneyi ziyaret eden İngiliz deniz subayı Frankland, türbede, elinde kadran

1 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 53.

2 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 398.

3 MÈRY, **Constantinople et la Mer Noire**, s. 451.

4 DWIGHT, **Constantinople: Old and New**, 172.

5 MICHAUD ve POUJULAT, **Correspondance D'Orient 1830-1831**, C. II, s. 384-385.

6 CLARIDGE, **A Guide Along the Danube**, s. 139.

7 COVEL, *Extract from the Diaries of Dr. John Covel*, s. 169.

8 HAMMER, **Constantinopolis und der Bosporus** C. II, s. 73-74.

9 KNIGHT, **Oriental Outlines**, s. 198.

10 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 107.

11 Yazarı bilinmeyen, *Three Weeks in Pera*, s. 353.

yani yükseklik ölçme aletiyle, küçük bir su havuzunun önünde dikilen imama rast gelir; tercümanı vasıtasıyla ne yaptığını sorduğunda, imam, günün hangi saatinde olduğunu hesap ettiği cevabını verir[1].

Mevlevîhanenin hâmuşânını serviler gölgelendirir[2]. Semahaneyi çepeçevre kuşatan bu kabristan öylesine çiçekle doludur ki her mezar adeta gül yatağıdır[3].

Mac Farlane sayılan yapıların haricinde haremlik ve selâmlık yapıları olmaları muhtemel zarif köşklerden bahseder[4]. Pardoe topluluğun tekkenin müştemilâtında hanımları ve çocuklarıyla yaşadıklarını beyan etse de, bahsettiğinin şeyh ailesi olması icap eder[5].

Mevlevîhane'nin komşusu olan bir kahvehanenin adı Tekke'dir[6]. *Grand Rue de Pera* [Pera'nın Büyük Caddesi]'ya çaprazvari kalan, *Petit Champs de Morts* [Küçük Mezarlık]'a inen, *Rue Dervish* [Derviş Caddesi] adında bir yan cadde vardır[7]. Mevlevîhanenin civarında çok sayıda dilenci bulunur[8].

Galata Mevlevîhanesi'ni Üsküdar'la mukayese eden Van Overbergh Galata'yı müessese olarak daha güler yüzlü, daha ihtimamlı, daha aydınlık bulur[9].

BEŞİKTAŞ

Mevlevîhane Beşiktaş köyünde, denizin kıyısında, sefâdar bir mevkidedir, çok sayıda vazifeli kişiyle doludur[10]. Seyyahlara göre bu semtte en çok ziyaret edilen yer olmakla kalmaz, "İstanbul civarındaki en güzel ve en sık uğranılan mahallerden biridir"[11]. 1841 yılında Mevlevîhaneyi ziyaret eden bayan Grosvenor, burasını sarayın tahsis edilmiş bir odası olarak anar[12]. Parlayan, canlı renkleriyle servi kümeleri arasında kocaman bir lâle gibi görünür. Evvelce Mevlevîhanenin yerinde Sultan Selim ta-

Constantinople, Entrée des Eaux Douces d'Europe, [İstanbul, Kağıthane Girişi -Adanın karşı sahilinde, solda Bahariye Mevlevîhanesi-], Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

rafından yaptırılmış bir saray bulunuyordu; Pardoe tekkenin işte bu sarayın ölmüş dalkavuğunun Sultan tarafından Mevlevîlere tahsis edilmiş bulunan evi olduğu bilgisini nakleder[13]. Oysa Hammer tekkeyi Mevlevî şeyhleri silsilesinden vezir-i azam Hüseyin Paşa'nın yaptırdığını söyler[14].

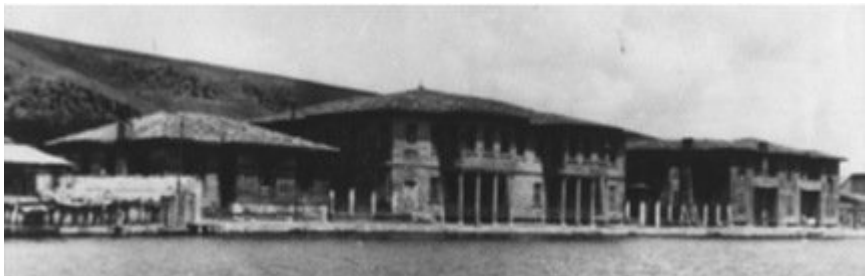
Beşiktaş Mevlevîhanesinin semahanesinin her tarafı boyanarak süslenmiştir[15].

Hammer bu Mevlevîhanenin postnişinlerinden Hasan Dede'nin 110 yaşına kadar yaşadığını, ondan sonra postnişinliğe geçen Yusuf Celâleddîn Dede'nin ilâhî cezbeyle kendisini Mesnevî kürsüsünden dinleyicilerin başları üzerine attığını kaydeder[16].

BAHARİYE

Beşiktaş Mevlevîhanesi'nin devamı olan bu Mevlevîhaneye Hasköy tekkesi de deniyordu; Eyüp'ten sonra, kırda uzun bir yolculuktan sonra buraya vasıl olunabiliyordu[17]. "Hoş mezarlıklar ve bahçeler arasında kaybolmuş bir cami" olan Mevlevîhanede mutribân ve kadınlar için ahşaptan mahfiller bulunuyordu. Yukarı mahfilleri taşıyan ağaç sütunları beyaz ve kırmızı renklerden bir korkuluk birleştiriyordu. Korkuluklarla duvar arasında "güve yemiş yeşil örtülü" sandukalarıyla müteveffa şeyhler yatıyordu. Merkezdeki dört sütunun korkuluklarıyla çevrilmiş semahanenin zemini temiz,

1 FRANKLAND, **Travels to and from Constantinople**, C. I, s. 133.
2 WILLIS, **Pencillings by the Way**, C. II, s. 280.
3 SKENE, **Wayfaring Sketches**, s. 200-201.
4 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 398.
5 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 41.
6 DE LA TOUR, *Constantinople*, s. 172.
7 GALLENGA, **Two Years of the Eastern Question**, C. I, s. 70.
8 KNIGHT, **Oriental Outlines**, s. 198.
9 VAN OVERBERGH, **Dans le Levant en Grèce et en Turquie**, s. 345.
10 D'AUBIGNOSC, **La Turquie Nouvelle**, C. I, s. 204-205.
11 Yazarı bilinmeyen, **A Handbook for Travellers**, s. 210.
12 GROSVENOR, **Narrative of a Yacht Voyage** C. I, s. 323-324.
13 PARDOE, **The Beauties of the Bosphorus**, s. 19.
14 HAMMER-PURGSTALL, **Histoire de l'Empire Ottoman**, s. 83.
15 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 309.
16 HAMMER, **Constantinopolis und der Bosporus** C. II, s. 204-205.
17 DE BLOWITZ, **Une Course à Constantinople**, s. 131.

Bahariye Mevlevîhanesi,
Siyah beyaz fotoğraf.

mumlanmış ve parlak ahşaptandı. Semahanenin avlusunu *nopal* [bir çeşit kaktüs] ve palmiye ağaçları çevreliyordu. Derviş hücreleri semahaneye bitişik harap bir hanede idi[1]. İçinde dört tarafı dolanan geniş bir seyirci mahfili bulunan[2] semahanenin penceresi Haliç'e açılıyordu[3].

Kasımpaşa Mevlevîhanesi,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

KASIMPAŞA

Sultan Murad IV. zamanında, Abdî Dede'nin "kendi el emeğinin yevmiyelerinin hâsılatıyla" kurulmuş"[4] olan Mevlevîhane İngiliz sefaret sarayının aşağısında, saray ile deniz arasındadır[5]. 1890 'lı yılların başında Mevlevîhane "bakımsızlıktan harap hâldedir", "eski, ahşap" bir hanedir, "safi sundurmalardan biraz iyidir". Arabayla gitmek için çekilmez vaziyetteki yollarla varılan Mevlevîhane, dik bir bayırdan inilen bir vadinin içindedir[6].

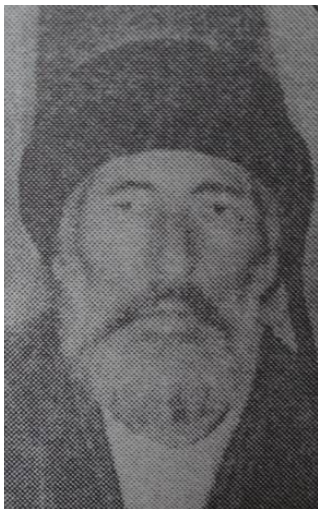
"Yumuşak renklerle Türk tarzında boyanmış"tır. "Fevkalâde temiz" olan avluda, "ihtişamlı çiçeklerin gür bolluğunu arz eden bir bahçe"nin orta yerinde, "altın ve maviyle süslenmiş, ince bir zevkle yontulmuş, beyaz mermerden hoş bir çeşme" yer alır. Avludan bakıldığında karşı kıyıda "Süleymaniye'nin enfes küçük kubbelerinden öteye erişen bir manzara"ya hâkim olunur. Frossard Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nin Galata Mevlevîhanesi'nin yangınla tahrip olmasından sonra inşa edilen "nefis bir inziva köşesi" olduğunu da ilâve eder[7].

Money kardeşlere göre murabba şekilli olan semahane[8], Frossard'a göre "aynı binicilik mekteplerindeki gibi sekiz köşeli"dir[9]. Mutribân mahfili gözden uzak bir köşededir[10].

YENİKAPI

Walker'ın pembe ve gri boyalı olduğunu söylediği[11] Mevlevîhane, 19. yy.'ın sonlarında sarı boyalıdır[12]. Mezarlığın "nihayetsiz ve sessiz viranlığı içinde dikili"dir; "kolay varılır" olmadığı gibi, isteyenin değil "anlayış sahibi" olanların girebildiği bir tekkedir. Avlunun girişinde yer alan matbahın beyaz duvarları Kur'anî yazılarla donatılmıştır ve temizliği dikkat çeker; yerde küçük tahta döşeme üstünde bir düzine, hemen hemen yer seviyesinde, alçak, küçük, değirmi sofra vardır; bu sofraları akşamları küçük şamdanlar aydınlatır. Büyük divanların ve üstüne kahve ve sigaraların konduğu birkaç çok küçük sofranın bulunduğu kabul salonundaki Şark düzenini Garba ait hiçbir nesne bozmaz, duvarları sadece Kur'an'dan ibarelerin altın harflerle yazılı olduğu üç dört siyah levha bezer. Tekkenin "derin geçitlerin üzerindeki geniş kemerlerle genişlemiş" camii aynı zamanda semahane olarak hizmet

1 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 190-191 ve 202.
2 LAUNAY, *Vues de Constantinople*, s. 232.
3 LAUNAY, *Vues de Constantinople*, s. 232.
4 HAMMER, **Constantinopolis und der Bosporus** C. II, s. 71.
5 MONEY, **Sevastopol**, s. 377 ve 383.
6 HAYWARD, **From Finland to Greece**, s. 236-238.
7 FROSSARD, **The French Pastor at the Seat of War**, s. 295.
8 MONEY, **Sevastopol**, s. 377 ve 383.
9 FROSSARD, **The French Pastor at the Seat of War**, s. 295-296.
10 HAYWARD, **From Finland to Greece**, s. 236.
11 WALKER, **Eastern Life and Scenery**, C. I, s. 175.
12 GROSVENOR, **Constantinople,** C. II, s. 606.

Yenikapı Mevlevîhanesi Postnişini Mehmed Celâleddîn Dede, 20. yy. başları, Siyah beyaz fotoğraf.

görür. Büyük, boş bir daire olan meydanı bir parmaklık çevirir. Semahanedeki türbe yarı karanlık bir cenaze dekoru ve "matemli bir tenhalık" hâsıl eder. Buradaki çok iyi muhafaza edilen, kocaman ve çok yüksek sandukalar yeşil çuha kumaşlarla örtülmüşlerdir; sanduka başlarındaki sikkeler "muğlak bir beşer çehresi" verircesine tahta üstündeki mantarlara takılıdır; merhum şeyhler adeta şimdiki dervişleri gözetir gibidirler[1].

AFYONKARAHİSAR

Afyonkarahisar Mevlevîhanesi ehemmiyetçe "fırkanın karargâhı olan Konya'dakinden sonra gelir". "Çok heybetli" bir binadır, "eğer öyle denilebilirse, bir saraydır". "Şeyhin kazancı senede 4000 lira kadar yüksektir". Bu malûmatı veren Van-Lennep, 1860'lı yılların başında, hükûmetin tarikatın emlâkini zapt ettiğini, lâkin taraftarların büyük hiddetine mukabil yarısını geri verdiğini de nakleder[2].

Arazileri, meraları, mahsülleri ve hayvan sürüleriyle Karaarslan köyü Mevlevîhaneye gelir sağlar. Mevlevîhanenin avlusunda bir düzine emziği olan, mermer sütunların taşıdığı bir çatıyla örtülü, mermer bir şadırvan vardır; emziklerin yanına maşrapalar bağlıdır. Avlu taşla döşenmiştir; burayı muhkem görünüşlü haneler çevreler. Cami ile en yakın hane arasında şeyh hanımlarının ikamet ettikleri, kafesli pencereli, büyük, beyaz bir hane olan harem dairesi yer alır. Camiin diğer yanında koyu, zarif servileriyle hâmuşân uzanır. Camiin içi geniş, gösterişli ve aydınlıktır. Kendisine dar bir merdivenle erişilen küçük bir mutribân mahfili köşeye takılmıştır. Mahfilin altında post makamı bulunur. Burada altında bir halı bulunan, beyaz bir post serilidir. Korkulukla çevrelenmiş ahşap zemin son derece iyi cilâlanmıştır. Solda, korkuluğun dış tarafında, çift sıra hâlinde şeyh kabirleri vardır. Kabirlerin üstleri "koyu yeşil kumaşlarla ve güzel ve pahalı nakışlarla örtülü"dür, her birinin başında "dev, beyaz bir sarık" bulunur. Bir kabir kalan diğerlerinden daha öteye çıkıktır, bunun "ayak ucunda yakılmamış, uzun mumlar taşıyan; tunçtan, gümüş kakmalı, dört kocaman şamdanı olan bir mihrap vardır". Camiin içinde dört veya beş saat asılıdır. Mihraptaki şamdanların üstünde kimsenin okuyamadığı Kufî yazılar vardır[3]. Bugün Ramsay'nin sözünü ettiği mezarların ikinci sırası yoktur. Yine Sultan Dîvanî'ye ait olan sandukanın ayak ucundaki mihrap, aynı mezarların ikinci sırası gibi, camiin yangından sonra yeniden inşası sırasında ortadan kaldırılmıştır.

Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nde Sultan Dîvanî türbesinde bulunan Sultan Divanî'nin demir ayakkabıları inmeye tutulanlara şifa maksadıyla giydiriliyordu[4].

Afyonkarahisar Mevlevîhanesi, 20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

Birinci Cihan Harbi'nde Çanakkale'de Türklere karşı savaşırken esir düşen ve esaretinin yarısını Afyonkarahisar'da geçiren Still, burada Mevlevîhaneyi ve dervişleri görmüştür. Günlüğünün 1916 tarihli kısmında, Mevlevîhane hakkında, "evvelce maruf olmuş ise de şimdi pek âlâ şöhretsizdir" müşahedesini dile getirir[5].

1 LOTI ve VIAUD, **Suprêmes Visions d'Orient**, s. 239-241 ve 243-244.

2 VAN-LENNEP, **Travels in Little-known Parts of Asia Minor**, C. II, s. 235.

3 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 260, 270-271, 274-275 ve 277.

4 HASLUCK, **Christianity and Islam under the Sultans**, C. I, s. 266.

5 STILL, **A Prisoner in Turkey**, s. 129.

BURSA

Pınarbaşı'nı geçen yolun üstündeki Bursa Mevlevîhanesi Bursa'daki tekkeler içinde en güzelidir ve burada elli ilâ seksen Mevlevî ikamet eder[1]. Bu sayı Galata'dakinden fazladır ve Mevlevîhane'ye canlılık katar[2]. Pembe boyalıdır[3]. İki güzel şadırvanı; zarif bir ibadethanesi[4]; dervişlerin oturup dinlendikleri, "şadırvan ve sütunlu hayatları olan yüksekçe" bir yeri vardır[5]. Bunlardan biri avlunun tam ortasındadır. Şadırvanlardan Uludağ'ın soğuk, berrak ve halis suyu akar. Galata'dan üç kat daha geniş, yüksek ve büyük olan binanın yapısı bir katolik manastırına benzer[6]. Semahaneyi yedi veya dokuz ahşap sütunun taşıdığı bir kubbe örter. Altın çerçeveler içindeki levhalar duvarlara asılıdır[7].

GELİBOLU

"Şehirdeki en güzel ve geniş ikametgâh"tır[8]. Ana bina Gelibolu'daki binaların en mühimidir. "Yekta bir inzivahanedir". "Âlâ güzellikte, iki katlı", büyük, murabba bir binadır (bk. s. 337'deki resim). 1854 yılındaki şahitliğe göre, avlusu taş ve moloz yığılıdır ve deve dikeniyle kaplıdır. Yakınında bir çok müştemilâtı vardır. Bütün yapılar lâtif bir caminin etrafında öbeklenir. Yekpare ve iyi inşa edilmiş bir ihata duvarı mevcuttur. Ana binaya avludan girilir. Giriş kısmına çok sayıda kapı ve pencere açılır. "Rum kırmızısıyla kenar konulmuş ve ince bir altın hat çekilmiş, beyaz yağlı boyayla boyalı" küçük bir oda olan şeyh dairesi ilk kattadır. Odanın olan mefruşatı "beyaz, büyük çiçeklerle kaplanmış" bir divandır. Oda altı adet perdesiz pencereden bol güneş ışığı alır. Sema Mevlevîhanenin camiinde icra edilir. Dervişler, başlarında şeyh bulunduğu hâlde, ana binadan çıkıp "ot, çöp ve inşaat malzemeleri yığılmış birkaç patikayı geçerek sema için camie giderler". Kare planlı camiin orta kısmında, yağlı boya ile boyanmış bir korkuluğun çevirdiği, on ilâ on iki metre çapında dairevî meydan bulunur. Meydanın ahşap zemini merkezden

Bursa Mevlevîhanesi'nin Son Postnişini Muhammed Şemseddîn Dede, 19. yy. sonları, Siyah beyaz fotoğraf.

şua şeklinde dağılan ceviz ağacından tahtalardan teşkil olunmuştur. Tavan da merkezden dağılan ve bir gül şekli meydana getiren, açık sarı ve yeşil boyalı ağaç çubuklarla tezyin edilmiştir. Ortada beyaz camdan küçük kavanozlardan müteşekkil açık sarı ve yeşil renklerde bir avize asılıdır. Camiin içi açık kahverengi yağlı boyayla boyanmıştır. Girişin hemen üstündeki mahfil mutribân içindir. Mahfilleri taşıyan sütunlar "baltayla kabaca dört köşe hâle getirilmiş ağaçtandır; onlar da, başka her şey gibi, yağlı boyayla dikkatli bir şekilde boyanmaktan kurtulamamışlardır"[9].

HALEP

"Şeyh Ebu'l Bekir" tekkesi diye de anılan[10] Halep Mevlevîhanesi "çok hoş bir yer"dir; havuzlu, güzel bir çeşmenin bulunduğu avlunun sağ kolunda "büyük bir kubbeyle örtülü, boz mermerle döşenmiş, çok güzel, büyük" bir semahane bulunur. Sol kolda cami yer alır. Mevlevîhanenin mekân ve bahçeleri haricinde "kalanı sudur". Küçük bir bahçeye "Sultan Murad" adı verilmiştir. Yüksek duvarlarla çevrili, çok güzel ağaçların bulunduğu bir avluda "iyi bir kaynaktan gelen hayli kuvvetli, bol suyu taşıyan" mermerden bir su mecrası vardır; bu mecrada oynayıp duran balıkları yiyenlerin hasta olacakları söylendiğinden, kimse onları tutmaya cesaret edemez[11]. 1723 yılı itibarıyla 25-30 dervişi vardır. Mevlevîhanedeki sarnıçlı, geniş sahanın her yanına servi ağaçları dikilmiştir; çok iyi tanzim edilmiş geniş bahçede çok çeşitli meyve

1 HAMMER, **Umblick auf Einer Reise von Constantinopel nach Brussa**, s. 40.

2 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. II, s. 70.

3 BEAUFORT, **Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines**, C. II, s. 418.

4 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. II, s. 34.

5 BELL, **The Letters of Gertrude Bell**, C. I.

6 MAC FARLANE, **Turkey and its Destiny**, C. I, s. 200.

7 DE BEAUMONT, *Voyage en Asie Mineure*, s. 347.

8 JOUVE, **Guerre D'Orient**, C. I, s. 143.

9 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 312-315.

10 LABAT, **Memoires du Chevalier D'Arvieux**, C. V, s. 547.

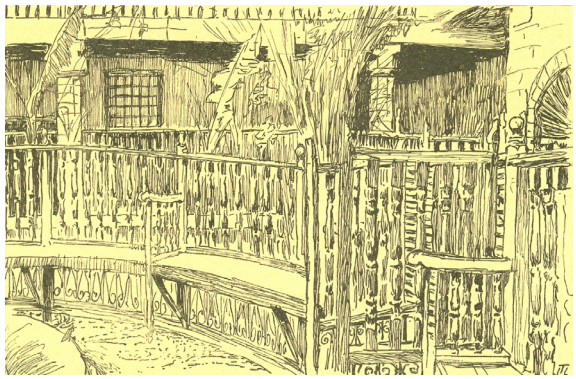
11 THEVENOT, **Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, C. III, s. 105-106.

ağaçları dikilidir[1]. Bu devirlerde Halep şehrinin dışında, yarım mil şimalinde bulunan tekke tümsekçe bir zemin üstünde kâindir (bk. s 345 ve 346'daki resimler). Tekkenin civarında uzun serviler yetişmekle beraber etraftaki kırlık arazi çoraktır[2]. 1825 yılında Mevlevîhane'yi ziyaret eden İngiliz seyyah Madox, burasını "dervişlerin bahçeleri" olarak anar. Dervişlerin hücrelerine iki üç basamak inerek ve karanlık bir oda ve dehlizden geçilerek gidilir. Misafirlerin kabul edildiği oda minderlerle döşelidir, duvarlarında hat levhaları asılıdır ve küçük bir kütüphaneye sahiptir[3].

Fransa konsolosu Gûys'ye göre, Halep'te derviş tarikatlarından sadece Mevlevîler bulunur. Semahaneyi örten çok yüksek kubbeyi duvara yapışık sütunlar destekler. Kadınların bulunduğu demir parmaklıklı mahfille musikicilerin kürsüsü karşı karşıyadır. Mihrabın sağ yanında "Yâ Hazret-i Şems" levhası asılıdır. Bir diğer levhada yazılı olanın manası "Ey mehabetli güneş, Hak Taalâ *Allah*'ın aksinin şahane varlığı"dır. Mihrap tarafındaki kürsüde bin bir taneli bir tespih dolanmıştır. Korkulukla çevrili murabba şekilli meydan ceviz ağacından ahşapla kaplanmıştır ve münasip şekilde mumlanmış ve parlatılmıştır[4].

KAHİRE

Mevlevîhane Sultan Hasan meydanı[5] ve Siyûfiye yakınında Selîbe'dedir[6]. Türk ve Acem dervişlerinden dolayı Tekyet-el Acem'de denilir[7]. Reynolds-Ball 1897 yılında Kahire'de seyrettiği semaın "mimarî olarak az alâka gören" El Ekber camiinde icra edildiğini kaydeder[8], Carson 1904 yılı Aralık ayında bu camide sema seyrettiğini yazar[9], Reynolds-Ball'un sonraki ifadelerinde yer alan *Tekiyeh El-Akbar*[10] ve Jacob'un kullandığı *Monastery El Akbar*[11] ifadeleri Mevlevîhane'ye ayrıca bu adın da verildiğini düşün-

Jardin des Derviches Tourneurs au Caire,
[Kahire'deki Dönen Dervişlerin Bahçesi],
TISSOT, James (Ressam), 1899, Kalem veya mürekkep işi,
9 x 13.7 cm., La Vie de Notre-Seigneur Jésus-Christ serisi,
Brooklyn Museum.

dürmektedir. Tolun Camii'ne bitişiktir[12]. El-Mas camiinin biraz ötesindedir. Kapı numarası 33'tür. "Hem minare hem de kubbe taş levhalarla cezb edici bir şekilde oyulmuş ve kabartılmıştır". Dışarıdan alelâde bir cami sanılır. On beşinci asırdan kalma binanın dış tarafında güzel bir oyma, kabartma taş işi bulunur. Etrafındaki palmiye bahçesiyle revaklı avlunun merkezinde bir fıskiye yer alır, ana binanın önünde asma bağı ve abdest çeşmeleri vardır[13]. Bir bahçe içinde sade, küçük bir inzivahanedir. Yüksek, yuvarlak kubbenin içi eski şark süslemeleriyle süslenmiştir[14]. Bir seyyaha göre "kirli paslı, yıkılacak gibi, eski" bir tekke[15] iken, diğerine göre "temiz ve düzgün" bir camidir[16]. Kırk ayak kutrundaki meydanıyla[17] sekiz köşeli[18] semahane çok büyük, harap ve tozludur; bir sütun çemberi kesik kemerlerinin üstünde, tahta korkulukları olan havaî bir mahfili taşır[19]; ince yapılı bu sütunlar[20] ahşaptandır[21]. Semahane "dikkatle tahtalanmış" büyük, müdevver meydanını ihata eden iki katlı mahfille[22] bir tiyatro gibi inşa edilmiştir[23] (bk. s. 391 ve 401'deki resimler). Mahfile götüren haricî mer-

1 VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, **Reizen door een Gedeelte**, C. II, s. 376.
2 POCOCKE, *A Description of the East*, s. 527.
3 MADOX, **Excursions in the Holy Land, Egypt, Nubia, Syria, Etc.**, C. II, s. 138.
4 GÛYS, **Un Dervich Algérien en Syrie**, s. 224 ve 227.
5 WOOLSON, **Mentone, Cairo and Corfu**, s. 231.
6 WILKINSON, **Modern Egypt and Thebes**, C. I, s. 286.
7 PATON, **A History of the Egyptian Revolution**, C. II, s. 338.
8 REYNOLDS-BALL, **Cairo of To-day**, s. 62.
9 CARSON, **From Cairo to the Cataract**, s. 73.
10 REYNOLDS-BALL, **Cairo of To-day**, s. 114.
11 JACOB, **A Trip to the Orient**, s. 279.
12 VERHAEGHE, **Voyage en Orient**, s. 319.
13 SLADEN, **Oriental Cairo**, s. 177.
14 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 232-233.
15 McGARVEY, **Lands of the Bible**, s. 422.
16 HUNT, Sara K., **On the Nile**, s. 106-107.
17 FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 57.
18 VAUX, Ludovic de, **La Palestine**, s. 8.
19 RHONÉ, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 141.
20 KRAFT, **The Nilometer and the Sacred Soil**, s. 56.
21 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 233.
22 VERHAEGHE, **Voyage en Orient**, s. 319.
23 GUIMET, **Croquis Égyptiens: Journal d'un Touriste,** s. 277.

Manisa Mevlevîhanesi'nin Doğu Cephesinin Sağ ve Orta Kısmı, 1953 (Restorasyondan önce), Siyah beyaz fotoğraf.

diven resim gibidir[1]. Yarım daire şeklindeki, örtüyle gizlenmiş[2] üst mahfiller "kadınlar ve samimî Müslümanlar" içindir; kafesli bir tahta perde ile gözetlenmekten muhafaza edilmişlerdir[3]. Mutrib heyeti de bu dar mahfilde oturur[4]. Avrupalılar alttaki korkuluğun çevresindeki sandalyelere otururlar[5]. "Zeminine bir binici mektebindeki gibi ince kum saçılmış", üç ayak yüksekliğindeki meydanın[6] korkuluklarının iç tarafı hasırla hudutlanmışken[7], seyircilerin bulunduğu kısmının taş zemininde herhangi bir örtü bulunmaz[8]. Mutribân mahfili sağdadır. Şeyh makamı halıyla kaplanmış, "taht gibi bir yükselti"dir. Kubbeden bir avize sarkar. Duvarlar "Kur'an'dan sözlerle" tezyin edilmiştir[9].

Sema evvelinde ecnebi seyircilerin buyur edilip kendilerine ikramda bulunulduğu kabul odası semahanenin bitişiğindeki binadadır[10]. "Perişan bir ahşap merdiven ve bir mahfil vasıtasıyla" geçilen odanın duvarları düz ve çıplaktır, yegâne mefruşatı üç divan ve birkaç halıdır[11].

Bir seyyah Kahire Mevlevi şeyhlerinin "daima Kaldeli veya Farslar" olduklarını iddia eder[12]. 1863'te Kahire Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden bir seyyah buradaki Mevlevîlerin İstanbul'dan gelmiş olduklarını söyler[13]. Harkness ise Kahire Mevlevîlerinin merasimlerini Mısırlıların "büyük cehaletinin" bir işareti sayar[14].

MANİSA

Bahçesinde bir şeftali ağacı bulunan Mevlevîhanenin derviş hücreleri "mümkün olduğu kadar rahat"tır[15]. Manisa Mevlevîhanesi şeyhliğine tayin edilen Çelebi rütbece Konya Çelebisi'nden hemen sonra gelir[16].

Avlu duvarındaki bir kapı şeyh haremini selâmlığa bağlar. Haricî bir merdivenden haremin bütün oturma odalarına açılan, geniş, ahşap bir balkona ulaşılır. Kapının üzerinde deriden yapılmış bir perde asılıdır. Şark tarzında, rahatça döşenmiş kabul odasını bir kömür mangalı ısıtır[17].

ANKARA

"Şehrin yücesinde, lebalep Müslüman dolu bir mahallededir. Sema meydanı "delikli bir ahşap işi çitle" çevrilidir. Mutribân yükseltilmiş ve açık bir mekândadır[18].

ANTEP

Dikdörtgen şeklinde ve tamamen sadedir. Yegâne süsü biraz boyanmış mihrabın ve duvarların üstündeki Kur'an'dan birkaç metindir. Kadınlar ve mutribân için mahfile sahiptir. Parıldayan bir tahta döşemesi vardır. Ayinde kırk kadar derviş bulunmaktadır[19].

1 SLADEN, **Oriental Cairo**, s. 177.
2 LELAND, **The Egyptian Sketch-Book**, s. 95.
3 MARTIN, **The East**, s. 36.
4 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 233.
5 KRAFT, **The Nilometer and the Sacred Soil**, s. 56.
6 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 233.
7 VAUX, Ludovic de, **La Palestine**, s. 8.
8 BROMFIELD, **Letters from Egypt and Syria,** s. 59.
9 Yazarı bilinmeyen, *Kairos Dansande och Tjutande Dervischer*, s. 166.
10 FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 56.
11 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 232.
12 SALLE, **Pérégrinations en Orient**, C. II, s. 220.
13 M., **A Winter in the East**, s. 24.
14 HARKNESS, **Sketch of a Tour in Egypt and the Holy Land**, s. 14.
15 BELL, **The Letters of Gertrude Bell**, C. I.
16 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 189.
17 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 190.
18 CHANTRE, **En Asie Mineure**, s. 418.
19 BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 180-181.

BAĞDAT

Şehirdeki iki tekkeden biridir[1]. Tigris nehri üzerindedir ve teferrüçgâh olarak da hizmet eder[2].

BAHÇESARAY (KIRIM)

Bahçesaray sarayının karşısındaki han türbelerinin yanındaki iki minareli cami Mevlevîlerin ayinleri için kullanılır. Yabancı seyirciler için camiin içine bir mahfil kurulmuştur[3].

DİYARBAKIR

Bu Mevlevîhane hakkındaki tek seyyah beyanı 1888 civarında seyahatte bulunan Locher'a aittir; o da ayini komşu Ermenilerin evinin çatısından ve duvardaki delikten seyredebilmiştir. Avlunun merkezine yayılmış bir halının üstünde icra edilen ayinde "çoraplı, lâkin pabuçsuz" beş altı derviş sema etmişti[4].

EDİRNE

Erken devir seyyahlardan olan İtalyan Gemelli Careri 1693 yılında ziyaret ettiği Edirne Mevlevîhanesi'nde, mihrabın sağında, yerden sekiz karış yükseklikte bir hünkâr mahfili bulunduğunu; solunda, yerden dört karış yükseklikte ve savaş sedyesi şeklinde, biri mutrib heyeti için olan, iki mahfil daha bulunduğunu yazar. On basamaklı bir merdiven vasıtasıyla çıkılan hünkâr mahfili hizasında "hayran bırakan" çiniler ışıldamaktadır ve çok miktarda kandil vardır. Meydan yerden üç karış yükseltilerek inşa edilmiştir ve korkuluğu dört karış yüksekliğindedir. Dip kısımda birinde şeyhin, diğerinde ise kırmızı giyimli, ihtiyar bir zatın oturduğu yerden altı karış yükseklikte iki yüksek sandalye bulunmaktadır[5]; ki bu sandalyelerin iki adet olmaları haricinde Vanmour'un Galata Mevlevîhanesi semahanesini gösteren tablosundaki Mesnevî kürsüsü olarak kullanılan kürsüye benzedikleri anlaşılmaktadır (bk. s. 628'deki resim).

Edirne Mevlevîhanesi "ziyadar, rahat ve sakin" olarak tavsif edilir. Meydan tahta döşelidir ve cilâlanmıştır, "nalınların altında bir ayna gibi kaygandır". Seyirciler küçük bir sofa üstünde bulunurlar. Mutrib heyeti yüksek bir mahfildedir. Ecnebiler mutrib heyetinin arka tarafına alınırlar[6].

HANYA

1896 yılı itibarıyla, Girit'teki tek Mevlevîhane ve Hanya'daki tek tekke olan ve "Şeyh Süleyman" tekkesi diye bilinen Hanya Mevlevîhanesi'nin 16 dervişi vardır[7]. Hasluck'ın 1929 yılında yayınlanan kitabında, Hanya Mevlevîhanesi'nde "sadece kırk yıl evvel iki velinin mezarları yan yana ve tam olarak benzer haricî görünüşte bulundu. Bunlardan biri müessisinkidir; diğeri kabul edilen şekliyle ikincinin, vasiyet şartlarında onun muhterem bir muallim olduğunu yad etmek için dikilmiş bir boş mezardır"[8] denilir.

İZMİR

İzmir'in "meraklı seyyahların görmeden geçmeyeceği iki harikulâde hususiyeti"nden biri Mevlevîlerdir[9]. Mevlevîhane *Pagus* [Kadifekale] dağının eteğindeki bir tepede kâindir[10]. Körfez'e yukarıdan bakan, sarp tepelerden birinin üstünde yer alır. Mevlevîhane'nin ezanı tepenin yamacında okunur. Seyyah Gringo "soba borusu şapkalı, yeşil hırkalı ve kirli fistanlı" bir oğlanın okuduğu ezana şahit olur. Mevlevîhanenin önündeki açıklık mevkide hırsız görünüşlü, başıbozuk kimseler bir şeyler elde etmek maksadıyla Frenkleri kollarlar. Semahanenin meydanı murabbadır. Zeminde yerli ve yabancı seyirciler için çevrilmiş mahaller ve yukarıda kadınlar için kafesli bir mahfille mutribân mahfili vardır[11]. Semahane tefrişattan tamamen mahrumdur ve neredeyse tezyinatsızdır, buradaki "debdebe ve ihtişam" gösteren tek kısım sol taraftaki müteveffa şeyh kabirlerinin bulunduğu oyuktur. Mutribân mahfili girişin üstünde, kadınlar mahfili soldadır[12].

KARAMAN

Şeyhin kapısını "şehrin fahrî hemşehriliğini takdim eder gibi, pek büyük bir demir anahtar"la açtığı semahanenin içi tezyinattan ve alâka çekici nesne-

1 SOUTHGATE, **Narrative of a Tour through Armenia,** C. II, s. 171.

2 HUART, **Histoire de Bagdad dans les Temps Modernes**, s. XI.

3 Yazarı bilinmeyen, *Fragments d'un Voyage dans la Crimée Méridionale*, s. 154.

4 LOCHER, **With Star and Crescent**, s. 515.

5 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 266-267.

6 TINAYRE, **Notes d'une Voyageuse en Turquie**, s. 190.

7 BICKFORD-SMITH, **Cretan Sketches**, s. 253.

8 HASLUCK, **Christianity and Islam under the Sultans**, C. II, s. 375-376.

9 BREMER, **Travels in the Holy Land**, C. II, s. 259-260.

10 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 79-80.

11 GRINGO, **Scampavias from Gibel Tarek to Stamboul,** s. 343-347.

12 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 80.

lerden mahrum olmakla kasvetlidir. "Sıkı münasebet ve bağlarıyla" sadece tarikatın azaları için bir cazibe taşır. Mevlevîhanenin avlusunun iki kenarı bir medresenin odalarına bakar, diğer kenarlarında yüksek duvarlar vardır, dünyadan tecrit edilmiş bu avlu "en azamî derecede teskin edici" bir güzelliktedir. Büyük bir kayısı ağacının bulunduğu avlunun zemini karahindiba çiçekleri serpiştirilmiş yonca çayırıyla kaplıdır, merkezinde "billûr kadar berrak suyla dolu" bir şadırvan yer alır. Girişin karşı tarafında, bir kafesin üstüne tırmanmış bir üzüm asması ve onun arkasında, bir çitin içinde gül çalıları yetişir[1].

KIRŞEHİR

Ainsworth'ün kitabında yer alan gravür baskısına göre, sekiz sütunlu semahanenin sekiz kenarlı meydanı, ahşap bir parmaklıkla, seyircilerin ve mutribânın mahfilinden ayrılmıştır[2].

KİLİS

Mevlevîhane'de 21 kadar derviş bulunur. Semahaneye, burada "bir mübarek vecd ve tefekkür vaziyetinde olduklarından", dervişler arasında "*Matra Zikker*" yani "ilâhî fikrin mahalli" denilir. Tekkeden fakirlere günlük olarak pilav, etli sebze çorbası ve çorba dağıtılır[3].

KUDÜS

Mevlevi dervişlerinin camii Şam kapısı yakınındadır[4]. Kudüs'te sadece Kadirî ve Mevlevî'ler bulunur. Saintine Mevlevîhanenin *L'église de Saint-Jean l'Évangéliste* [Müjdeci Aziz Yahya'nın kilisesi] olduğunu yazar[5]; Amerikan Kitab-ı Mukaddes âlimi ve arkeologu Robinson'ın ifadelerinden Saint-Jean veya St. John'unki diye adlandırılan bu kilisenin, Mevlevîhanenin camii olduğu anlaşılır. Müslüman mahallesi olan Bezetha'nın "tam zirvesini taçlandıran" cami "bütün şehrin yüce bir manzarasına hâkim"dir ve yukarı tarafına derviş hücreleri ilâve edilmiştir[6]. İsveçli seyyah Fredrika Bremer "derviş raksı"nın Kudüs'te gizlice icra edildiğini kayde-

Lefkoşe Mevlevîhanesi'nin Türbe Kısmı.
1950'ler, Siyah beyaz fotoğraf.

der, ama bu bizzat kendi şahitliğiyle elde ettiği bir malûmat gibi gözükmemektedir[7]. Seabrook'un Şefik Dede'den naklettiğine göre, Kudüs'ün ötesinde" bir Mevlevîhane veya Mevlevî zaviyesi daha vardır[8].

LARNAKA

Buradaki Mevlevîler bazı tekkeleri işgal ederler ve birkaç camide ayin icra ederler[9].

LEFKOŞE

Serinya kapısından başlayan geniş caddede kâindir, otuz altı dervişi bulunur. Girişin yakınında, bir asma gölgelikle himaye edilen su sarnıcı durur. Üç kemerin taşıdığı semahanenin zemini çam kerestesindendir. Cadde boyunca sıralanmış altı ufak kubbenin altında, "hepsi bir sırada ve biri diğerine raptedilmiş on beş mezar" ihtiva eder. Bu mezarlardan şeyhlere ait olan ikisinde sarıklı, diğerlerinde sarıksız sikkeler bulunur. Mezarlardan biri Ahmet Paşa'ya aittir. Mevlevîhanenin cadde tarafındaki pencereleri içeriye bakmaya müsaade eden ahşap kafes işiyle kapanmıştır[10]. Yapılış tarihi XVII. yy.'a giden tekkenin bahçesinde bulunan mermerden lahitin üstündeki Latince metni Jeffery aynıyla verir[11].

1 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 252-253.

2 AINSWORTH, **Travels and Research in Asia Minor**, s. 149.

3 SYKES, **Dar-ul-Islam**, s. 59.

4 WARREN ve CONDER, **The Survey of Western Palestine: Jerusalem**, s. 40.

5 SAINTINE, **Trois ans en Judée**, s. 174 ve 176.

6 ROBINSON, **Later Biblical Researches in Palestine and in the Adjacent Regions**, s. 184.

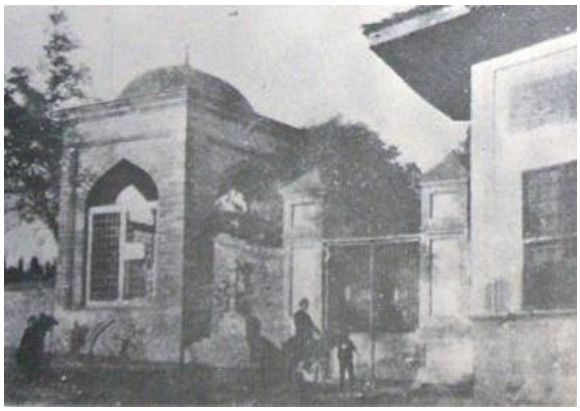
7 BREMER, **Travels in the Holy Land**, C. II, s. 290.

8 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 267-268.

9 MARITI, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina**, C. I, s. 78.

10 SALVATOR, **Levkosia: The Haupstadt von Cypern**, s. 38.

11 JEFFERY, **A Description of the Historic Monuments of Cyprus**, s. 58.

Selanik Mevlevîhanesi'nin Giriş Kapısı -sağda sebil-, Siyah beyaz fotoğraf.

SELANİK

Selanik Mevlevîhanesi'nin bulunduğu sur dışındaki mahalli Abbott 'Mevlevîhane kasabası' olarak anmaktadır[1]. Bu mahalleye Vardar kapısından geçilmektedir[2]. Geniş bir tekke olarak tavsif edilen Selanik Mevlevîhanesi[3] "dağ, ova ve denizin muhteşem manzarasına hükmeder"[4]. Duvarlarla çevrili büyük bahçenin[5] "bir tarafında ibadet mahalli, diğer tarafında derviş hücreleri vardır; bu hücreler küçük bir divan, sedir ve yatağı havidir. Murabba şeklindeki semahanenin içi ve dışı badanalıdır, seyirciler için bir üst mahfile sahiptir. Yapıya bitişik olan türbedeki destarlı sikkeli sanduka altın işlemeli bir örtü ile örtülüdür[6]. Semahane kıymetli halılarla örtülmüştür[7].

ŞAM, HUMUS VE HAMA

Şam Mevlevîhanesi camie çevrilmiş bulunan St. Nicholas kilisesinin avlusundan "birkaç adım ötede"[8], "kışlaların hemen öte tarafında"dır[9]. Mevcut birkaç bahçesinin içinden Banyas nehri geçer. Buradaki dervişlerin "çok iyi bir yaşayışları" vardır[10]. Bahçelerinde yaban inciri ağaçları mevcuttur. Tonozlu semahanenin duvarlarında "alemler, küçük davullar, harbiler, kılıçlar" asılıdır[11]. Alçak bir korkulukla çevrili semahanede yer alan şeyh seccadesinin Peygamber'in yakın bir akrabasına ait olduğu söylenir[12].

1912'de yayınlanan kitabında Frederick Jones Bliss Suriye Mevlevîleri hakkında tafsilatlı sayılabilecek malûmat verir: Suriye'de beş yüz kadar Mevlevî canı vardır. Şam Mevlevîhanesinde 10 kadar hücrenişin bulunur[13]. Humus Mevlevîhanesi'nin şeyhi Şam Mevlevîhanesi'nin şeyhine tâbidir. Suriye'deki dört Mevlevîhanenin şeyhleri resmî irtibatlı görünmezler ve Konya veya başka yerlerdeki şûralara katılmazlar[14].

1912 yılı itibarıyla, Hama Mevlevîhanesi'nin semahanesinde cam üzerine resmedilmiş büyük bir sikke temsili ile Mevlânâ'nın kabrinin basma bir resmi yer alıyordu[15].

Halep Mevlevîhanesi Postnişini Muhammed Bâkır Çelebi ve İki Dervişi, 1930'lar, Siyah beyaz fotoğraf.

1925'te Türkiye'de tekkelerin setredilmesinin ardından, Suriye ve Lübnan'daki bazı Mevlevîhaneler gibi Şam'da da sema edilmeye devam ediliyordu[16]. 1943 yılında takriben 400 Mevlevînin iştirak ettiği bir ayine şahit olan Life mecmuası muhabiri Philips, şeyhin diğer ihvanın razı olmayacağından hareketle

1 ABBOTT, **The Tale of a Tour in Macedonia**, s. 37.
2 GARNETT, **Mysticism and Magic in Turkey**, s. 66.
3 MALHARBE, **L'Orient 1718-1845**, s. 383.
4 GARNETT, **Home Life in Turkey**, s. 201.
5 COUSINÉRY, **Voyage dans la Macédoine**, C. I, s. 140.
6 SWAN, **Journal of a Voyage up the Mediterranean**, C. I, s. 186.
7 ABASTADO, **L'Orient qui Meurt**, s. 44.
8 THEVENOT, **Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, C. III, s. 66-67.
9 MACKINTOSH, **Damascus and Its People**, s. 36.
10 THEVENOT, **Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, C. III, s. 66-67.
11 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 178,179 ve 182.
12 MACKINTOSH, **Damascus and Its People**, s. 36.
13 BLISS, **The Religions of Modern Syria and Palestine**, s. 246.
14 BLISS, **The Religions of Modern Syria and Palestine**, s. 236.
15 LUKACH, **The Fringe of the East**, s. 221.
16 MORTON, **In the Steps of St. Paul**, s. 192.

Salonique, Mosquée des Derviches Tourneurs, [Selanik, Dönen Dervişlerin Camii -Mevlevîhane-], 20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

müsaade etmemesi üzerine bu muazzam ayinin fotoğrafını çekemez[1].

Şam'daki Dervişiye Camii ve külliyesinin muvakkaten Mevlevî ayini için kullanıldığını düşündüren 1816 ve 1835 tarihli iki beyan bulunmaktadır[2].

TEBRİZ

Yerli kaynaklarda Tebriz'de bir Mevlevîhane bulunduğundan bahsedilmekle beraber tafsilat verilmez. 18. yy.'ın ilk çeyreğinde Şarka seyahatte bulunan Hollandalı sefir Van Egmond Van Der Nyenburg, Mevlevîlerin eskiden Tebriz'de bir tekkeleri bulunmasına rağmen hükûmetin buna müsaade etmeyişi yüzünden kapandığını nakleder[3].

TOKAT

1864 yılında Tokat'ı ziyaret eden Van-Lennep, buradaki Mevlevî şeyhine bir erkek dağ keçisinin derisinin hediye edildiğini ve üstünde oturulan postun türünün o kimsenin duasına tesiri olduğu inancını nakleder[4].

TRABLUSŞAM

Trablusşam Mevlevîhanesi şehrin şark tarafında, gürleyen sularıyla *Nahr Ebu Ali* de denilen Kadişa yani mukaddes nehrin vadisinin içinde kuruludur (bk. s. 488'deki resim). "Arka zeminde bulutları delip geçen karlı Lübnan'la, portakal koruları" görülür. Aynı zamanda, bilhassa Nisan ayında, "aşağıdaki ve etraftaki portakal ve limon koruları tamamen çiçek açtığında ve hava nefis rayihayla dolduğunda bu sessiz inziva köşesi" Trablusşamlıların en gözde sayfiyesi olur[5]. Cami kısmına giden üstü kapalı kemerli yolda taş havuzlu çeşmeler vardır[6]. Sekiz mil ötedeki Lübnan Dağı'nın eteklerinden gelen su bir su yolu kemeri vasıtasıyla tekkeye su tedarik eder, ayrıca kuyu suyu da içilir[7].

Mevlevîhane beyaz boyalıdır[8]. Beyaz kubbesi dallarında bülbüllerin şakıdığı ağaçlarla yarı gizlenmiştir; duvarları ve taraçaları nehrin yukarısındaki bir yardan dik yükselir; boğazın aşağısında, yine Mevlevîhane'nin müştemilâtından olan bir su değirmeni, tahıl ambarı ve mahzenler bulunur. Yüksek duvarın kaidesindeki açık bir kemer olan kapıaltında bir taraftan öbür tarafa gerilmiş, yapıya girerken baş eğmeye yarayan, büyük, demir bir zincir bulunur. Bu zincirli, açık kapı bir yer altı dehlizine yol verir. Nehir boğazına elli ayak yükseklikten bakan, siperlenmiş taraça taş bir merdivenle aşağıdaki değirmenin damına bağlanır; bu yılankavî merdiven değirmenden aşağıdaki bahçeye götürür. Büyük kubbenin altı semahanedir, bu kısmın üst taraçaya açılan duvarı "tiyatro sahnesi gibi" kemerli bir açıklıktır. Semahanenin arka ve yanlarını teşkil eden duvarlarda on ayak yükseklikte, ensiz mahfiller asılıdır. "Orta

1 PHILLIPS, *The Strangest People*, s. 69-70.

2 BUCKINGHAM, **Travels among the Arab Tribes**, s. 310; ADDISON, **Damascus and Palmyra**, C. II, s. 83.

3 VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, **Reizen door een Gedeelte**, C. II, s. 377.

4 VAN-LENNEP, **Travels in Little-known Parts of Asia Minor**, C. II, s. 235.

5 JESSUP, **Picturesque Palestine, Sinai and Egypt**, C. III, s. 16-18.

6 LABAT, **Memoires du Chevalier D'Arvieux**, C. II, s. 392.

7 POCOCKE, *A Description of the East*, s. 486; SEETZEN, **Ulrich Jasper Seetzen's Reisen**, C. I, s. 221.

8 CONDER, **Heth and Moab**, s. 67.

mahfil musikiciler, cenup mahfili hususî misafirler, kafes perdeyle korunmuş şimal mahfili kendileri fazla veya az görülmez kalırken raksları seyredebilen haremin hanımları içindir". Semahane yukarıya asılı gaz lâmbalarıyla aydınlatılır. Kubbenin gerisinde, yamaca yayılı olarak on sekiz derviş hücresi vardır. Şeyh odası çıplak duvarlıdır, burada bir sedir bulunur. Taraçanın aşağı ucunda, yer altı dehlizinden altına girilen bir kanat bulunur; daha öte ucunda kısa bir merdivenle ve koridorla geçilen kabul salonu ve harem yer alır. Taraçada badem ağaçları, saksılarda nebat ve çiçekler dikilidir. Yine taraçada içinde açık renkli balıklar bulunan, yukarıya doğru su fışkırtan yuvarlak bir fıskiye bulunur. Yamaçtan gelen, yosunlu, taş bir su yolu Mevlevîhane'nin altından geçip gürleyerek nehre karışır. Muhtemelen abdest almak için duvara konulmuş bir boru dizisi takımından gelen on dört su fıskiyesi bir küçük akarsu mecrasının içine fışkırır. Misafirler için ayrılmış bulunan misafir odasında "iki pirinç karyola ve diğer Avrupa rahatlıkları" vardır[1].

20. yy.'a gelindiğinde bile Mevlevîhane, Trablusşam'ın dört nadidesi arasında sayılmaktaydı[2]. Huxley'nin 1948'deki tarifine göre, muhtelif kubbeli yapıların arasından geçilerek varılan semahanenin girişi vadi cihetindendir; üç tarafını "geniş, beyaz kemerlerin taşıdığı" balkonlar çevirir. İçerisi kare şekillidir. Mutrib heyeti mahfili kullanmak yerine şeyhin sağında yer tutarlar, seyirciler de zeminde yer alırlar[3].

19. yy.'ın 1805'ten 1881'e kadar olan devrinde Trablusşam Mevlevîhanesi'nin meskûn bulunmadığı yönünde tanıklıklar vardır; dervişler seneden seneye azalmışlar, tekke bir hizmetkârın kaldığı bir kır evine dönmüştür; o Mevlevî zat, bu "zevkli ikamet mahalli"nde meyve ağaçlarının kerestesinden istifade etmiştir[4]. Meçhul bir seyyah terk edilmiş olan tekkenin 1868 yılı itibarıyla *cafe dansante* yani rakslı kahvehane olduğunu yazar[5].

15 Nisan 1881'de Trablusşam Mevlevîhanesini ziyaret eden ve burası hakkında çok kıymetli malûmat

Tour 40 Martyrs, Ramlah, [Kırk Şehitler Kulesi, Remle], BONFILS (Fotoğrafçı), 1870, Siyah beyaz fotoğraf.

aktaran Conder, semahanenin şimal tarafında ayrı ve kemerli bir oda olduğunu, vadinin yukarısında güzel bir görüşe sahip bulunduğunu kaydeder. Ecnebi seyircilerin alındığı kısım semahanenin şark tarafında ve zemin seviyesindedir; bunun karşısında, kalın bir kafesin ardında kadınlar mahfili bulunur. Müslüman erkek seyirciler cenuptaki mahfile alınırlar. Mutribân için de bir mahfil vardır[6].

1881 yılında Trablusşam Mevlevîhanesi'nde yirmi derviş vardır[7].

ÜSKÜDAR

Küçük bir yapı olan Mevlevîhane, Üsküdar'ın yüksek bir noktasında kâindir. Yüksek bir ihata duvarı dar bir avluyu çevirir. Yukarı katta bulunan semahaneye ahşap bir merdivenle çıkılır. Semahane dört köşelidir, birkaç penceresi avluya bakar, bir duvarı sokak tarafındadır. Bu duvarın iç kısmının ortasında, pencerelerin arasında, yerden yükseltilmiş bir ahşap kısım vardır. Semahaneyi dairevî, alçak, ahşap bir mahfil çevirir[8]. Semahanenin merkezini ihata eden demir kafes[9]in dış tarafında, seyircilerin kabul edildiği fırdolayı bir mahfil bulunur[10]. Mutribân mahfili giriş kapısının üzerindedir[11]. Wutzer'nın Türklerin "İstanbul'dakilere göre Üsküdar'daki tekkeleri daha yüksek bir yere koydukları"na işaret etmesi dikkate değerdir[12].

1 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 235-246.

2 Yazarı bilinmeyen, **Un Voyage en Syrie**, s. 11.

3 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 89.

4 SEETZEN, **Ulrich Jasper Seetzen's Reisen**, C. I, s. 221; BURCKHARDT, **Travels in Syria and Holy Land**, s. 218; MICHAUD ve POUJULAT, **Correspondance D'Orient 1830-1831**, C. VI., s. 398-399; CARNE, **Syria, The Holy Land, Asia Minor,** C. I, s. 22.

5 Yazarı bilinmeyen, **Mafeesh or Nothing New**, C. I, s. 114.

6 CONDER, **Heth and Moab**, s. 67.

7 CONDER, **Heth and Moab**, s. 67.

8 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 46-47.

9 GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 96.

10 SPENCER, **Travels in the Western Caucasus**, C. II, s. 153.

11 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 47.

12 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 48.

DİĞER MAHALLER

Bazı seyyah müellifler yerli kaynaklarda adı geçmeyen Mevlevîhanelerden söz ederler. Bunlardan en başta geleni Filistin'de Remle'deki zaviyedir. Kırk Şehitler Kulesi olarak da bilinen mahalde Mevlevîlerin semaları tarif edilir. Burası belki de muvakkat kullanılan bir mahal olduğundan yerli kaynaklarda zikredilmemiş olabilir. Aralarında Fransız edip ve seyyah Lamartine'in karısı ile seyyah Égron'un da bulunduğu tespit edebildiğimiz dört ayrı şahadetten hareketle, en azından 1833-1842 yılları arasında, bu mekânın Mevleviler tarafından işgal edilmiş olduğunu ve Mevlevî ayininin icrası için kullanıldığını söyleyebiliriz[1].

Saint-Yves, 20. yy. başında, Türkistan'ın Taşkent şehrinde "dönen dervişler"in celselerini takip ettiğini yazar[2]. Mevlevîlikle ilgili bilinen Şark kaynaklarında Türkistan'da bir Mevlevîhane bulunduğundan söz edilmiyor. Mevlevîhanelerin Konya'dan merkezî olarak idare edildiklerini ve eldeki kaynakların bu şartın etkisi altında bulundukları hesaba katılırsa, idarî ve malî bakımdan çelebiye bağlı olmayan, müstakil Mevlevîhanelerin, eğer varsalar, bilinmiyor olmaları beklenebilir. Kanaatimizce, Mevlânâ'nın ana vatanında, alışıldık usüllerde olmasa bile, Mevlevîliğin vücut bulmuş olması ihtimal dışı değildir.

Hasluck Yunanistan'ın Tesalya bölgesinde iki Mevlevî tekkesinden bahseder. Bunlardan biri, Rini'de, "esasen Aziz *George* veya Aziz *Demetrius*'a adanmış bir Latin manastırıydı ve on yedinci asrın ilk yarısında Konyalı Mevlevî dervişler tarafından işgal edilmişti. Kurucunun adı Ballı Baba'ydı. İkinci Mevlevî zaviyesi Tatar yakınında, Tekke denilen, güzel bir servi korusu içindeki mahaldeydi. 1897 harbinde yanan binalardan birinde, kurucunun olduğu zannedilen sekiz köşeli bir türbe korunmuş hâlde kalmıştı[3]. Müellifin bahsettiği bu Mevlevîhanelerden ilkinin Tesalya'nın da başşehri olan Larissa (Yenişehir)'daki olması muhtemeldir. İkinci anılan yer bugün Pharsala'nın 10 mil kuzeydoğusundadır.

Atina'daki Rüzgârlar Tapınağı

Mevlevîler İran'daki büyük kasabalarda da bulunurlar[4].

Atina'da bulunan Rüzgârlar Tapınağı adındaki sekiz kenarlı mabedin Mevlevî ayinleri için kullanıldığını söyleyenler olsa da[5], ilk elden çok sayıdaki şahitlik[6] bu mahallin Rıfaî ayinlerinde kullanıldığını gösterir; ortada dönen veya raks eden dervişler adının Rıfaî ve Mevlevîler için müşterek kullanımından kaynaklanan bir karıştırma olduğu çok açıktır.

1 LAMARTINE, **Souvenirs, Impressions, Pensées et Paysages**, C. III, s. 139; ÉGRON, **La Terre-Sainte**, s. 11; ROBINSON, ve SMITH, **Biblical Researches in Palestine and in Adjacent Regions**, C. II, s. 238; PFEIFFER, **Visit to the Holy Land, Egypt and Italy**, s. 10.

2 SAINT-YVES, *Les Musulmans du Turkestan et Leurs Maitres Européens*, s. 141.

3 HASLUCK, **Christianity and Islam under the Sultans**, C. II, s. 532-533.

4 SMITH, **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 50.

5 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 465; SMITH, **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 50.

6 BINGLEY, William, *A Description of the Island of Zante and of Some Adjacent Places. From a Classical and Topographical Tour through Greece. By Edward Dodweel*, **Travels in South Europe from Modern Writers**, s. 235-236, London: Harvey and Darton, 1821; GALT, John, **Voyages and Travels in the Years 1809, 1810 and 1811**, s. 189-191, London: T. Cadell and W. Davies, 1819; HOLLAND, Henry, **Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia etc. During the Years 1812 and 1813**, 2 C., C. II, 2. B., s. 190, London: Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, 1819; HUGHES, T. S., **Travels in Greece and Albania**, 2 C., C. I, 2. B., s. 318-320, London: Henry Colburn and Richard Bentley, 1830; FORBIN, Count, *Travels in Greece, Turkey and the Holy Land in 1818*, **The Atheneum or Spirit of the English Magazines**, C. XI, 15 Haziran 1822, s. 232-233, Boston: Munroe and Francis; GELL, William, **The Itinerary of Greece**, s. 37-38, London: Rodwell and Martin, 1819; DODWELL, Edward, **Classical and Topographical Tour through Greece during the Years 1801, 1805 and 1806**, s. 373-377, London: Rodwell and Martin, 1819; FULLER, John, **Narrative of a Tour through Some Parts of the Turkish Empire**, s. 534-535, London: John Murray, 1830; TRANT, T. Abercromby, **Narrative of a Journey through Greece in 1830**, s. 262-263, London: Henry Colburn and Richard Bentley, 1830; [Duke of Nassau], By an Old Man, **Bubbles from the Brunnens of Nassau**, s. 137, London: Murray, 1834.

MEVLEVÎLERİN ZENGİNLİĞİ-MEVLEVÎHANELERİN MAMURLUĞU

Mevlevîhanelerin, mücavirliğindeki yapılara mukayese ile mamur oluşları da seyahatnamelerde zikredilen hususiyetlerdendir. Bilhassa Konya'daki Mevlânâ Dergâhı'nın mamuriyet ve zenginliği uzun tariflerin konusudur. Mevlevîler memleket sathında işlenen geniş arazilere, sayısız sürüleriyle çiftliklere malik bulunuyorlardı[1]; zenginlikler ekseriya gayrimenkulden meydana geliyordu ve çoğu Konya'da bulunuyordu[2]. Mevlevîhanelerin mamur oluşlarına, buralara "dindar Müslümanların sık sık, büyük teberrularda bulunmaları"nın da katkısı oluyordu[3].

Mevlevîhaneler umumî perişanlığa istisna teşkil eden yegâne yapılardır. Onların mamurlukları çok uzak yörelerden bile gönderilen gönüllü bağışlar ve sahip oldukları vakıflar sayesindedir. "Fas imparatoru bile onlara senelik yüz parça altın gönderir" diyen Browne'ye göre, Konya dergâhının vakıflarının sahip olduğu emlâkin miktarı hakkında, değil sayı vermek, tahminde bile bulunulamaz. Çünkü "servetin kendini göze gösteren haricî bir görünüşü yoktur ve hayat tarzı her bakımdan sade ve tutumludur"[4]. Yine Brewer Fas'dan bile gelen teberrulara ve Mevlânâ dergâhı dervişlerinin iyi giyinmiş olduklarına dikkat çeker, ama tarikatın tekke haricinde yaşayan mensuplarının pejmürde kıyafetlerinde de inhitatın işaretlerini görür[5]. Compagnoni de, "bir tekke zengindir diye oranın reisi veya kıdemlisi olarak adlandırılan başı hiçbir zaman gösteriş ve bolluk içinde yaşama rezilliğine kapılmaz" diyerek zühde dikkat çeker[6].

Mevlevîliğin "Türkiye'deki en zengin ve en kudretli fırka" olduğunu söyleyen ve "geniş emlâke ve aynı zamanda halk üzerinde büyük nüfuza sahip"[7] bulunduğunu ilâve eden Scott-Stevenson, Mevlânâ türbesinde bulunan kıymetli taşlarla kaplı billûr avizeyi; altın ve gümüşlü sanduka örtülerini; mücevherat kakılmış kutuları, palaları; mozayik ve cevherlerle işlenmiş tavanı; eşsiz halıları tarif ettikten sonra şu müşahedesini dile getirir: "Bu dervişlerin namlı servetinin efsane olmadığında şüphe bulunmayabilir. Fakat böylesi devasa zenginlikle dolu bu camideki mücevher gibi görünüşün zıddına, onu ihata eden viraneler, pislik, fakirlik ve zeval beni çok fazla müteessir etti[8]."

Konya dergâhının "nihayetsiz lâmbaları, deve kuşu yumurtaları, fildişi topları ve tavana asılı cam küreleri"ni sayan Griffiths, bunların "titiz bir ihtimamla muhafaza" edildiklerini söyleyerek hem zengin görünüşe, hem de Mevlevîlerin tarihî değerleri muhafaza kültürüne dikkat çeker[9].

Mevlevîhaneler arasında zenginlik dereceleri farklı olabilirdi, mesela Galata Mevlevihanesi Üsküdar'dakinden daha zengindir[10].

MATBAHLARI

Mevlevîhane mutfağı olan matbahın Mevlevîlerin hayatındaki merkezî rolü, buraların temizlik, bakım ve intizamı, yemeklerin muntazamlığı ve kifayeti bazı dikkatli seyyahların gözünden kaçmamıştır.

Konya dergâhının matbahını gezen Mary Scott-Stevenson karşılaştığı temizliğe hayran kalır: "Her şey titiz bir şekilde temizdi, her bir kap kacak sanki çarşıdan yeni alınmış kadar parlaktı. Bakır tencereler o kadar parlatılmıştı ki bir ayna gibi nesneleri aksettiriyordu, havlular ve toz bezlerinin hepsi temizdi ve hiçbir yerde bir zerre bile toz görünmüyordu"[11].

Konya Dergâhı'nı gezen Brewer, matbahın iyi vaziyetini ve sofranın donatılmışlığını, kendisini cemiyetten ayıran dervişin fedakârlığının muadil bir dünyevî menfaatle telâfisi olarak değerlendirir[12].

1849 yılında Galata Mevlevîhanesi'nin matbahını gezen Albert Smith, burada ihvandan birinin "ikramları için etli pirinç pilavı" hazırladığını görür[13].

1 BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 184; RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 260.

2 PEARS, **Turkey and Its People**, s. 301.

3 GROSVENOR, **Narrative of a Yacht Voyage** C. I, s. 324.

4 BROWNE, *Journey from Constantinople through Asia Minor, in the Year 1802*, s. 121 ve 123.

5 BREWER, **Patmos and the Seven Churches of Asia**, s. 307-309.

6 COMPAGNONI, **Storia Dell'Impero Ottomano**, C. VI, s. 2112.

7 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 326.

8 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 331.

9 GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 278.

10 VAN OVERBERGH, **Dans le Levant**, s. 345.

11 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 332.

12 BREWER, **Patmos and the Seven Churches**, s. 308.

13 SMITH, **Customs and Habits of the Turks**, s. 96.

1854 yılında Gelibolu Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden ve serbestçe burada dolaşan Fransız ordu eczacısı Jeannel muhtemelen matbah olan bir mahalle girer. Burada geniş, tahta bir yer sofrası üstünde kapakları örtülü, kalaylı, altı kap vardır. Mevlevîlerin ne yediklerini merakla kapların kapaklarını açıp baktığında kuzu güveci artıkları görür. Bu artıklar bile seyyaha güzel gözükür[1].

1913 yılında Yenikapı Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Pierre Loti ve oğlu matbahın temizliği ve beyaz badanısına dikkat çekerler. Seyyahlar dervişlerle beraber bir akşam yemeğine de iştirak ederler; çok alçak ve bir o kadar da küçük, değirmi sofralarda, "ziyadece kıymetli", muhtemelen eski zamanlardan kalma Çin porselenlerinde yedikleri yemek müddetince bir derviş dualar okurken, diğerleri onu sessizlik içinde dinlerler; okuyucunun durduğu yerlerde hepsi eğilerek, derinden bir sesle "Allah" derler[2].

Mevlevî matbahı hususiyetlerini Mevlevîhane haricinde de gösterme fırsatı bulur. Veled Çelebi, Konya'nın bol pınarlı sayfiye yeri olan Meram'da bulunan malikânesine davet ettiği misafirlerine Mevlevî dervişlerin hazırladıkları yemeklerden ikram eder. Lukach sayfiye evinin bahçesinde, kavak ağaçlarının gölgesi altında, çimenlikler üstünde, iki saat boyunca kendisine ikram edilen et, salata, sebze ve tatlı çeşitlerini tafsilatıyla nakleder. Bu yemekler arasında, an'anevî bir yemeğe dikkat çeker. Asırlardır, her gün kat'iyetle aynı dakikada pişirilen ve kat'iyetle aynı nispetlerde hazırlanan bu "tahıl ve kuş üzümünün görülmemiş bir terkibi olan tatlıca pilav" Hazret-i Mevlânâ için sadık aşçısı tarafından hazırlanan pilavdır[3]. Benzer bir ziyafet Şam işi örtü ve gümüş sofra eşyasının çokluğuyla, "frengî usulde bir masa" kurulması farkıyla, Trablusşam Mevlevîhanesi'nde Amerikan seyyah Seabrook'a da verilmişti. Kahire'den getirtilmiş altın sarısı uçlu sigaralar, taze ezilmiş beyaz üzümler ve misket limonundan lezzetli bir içecekle yemeği bekleyen seyyah, "derviş misafirperverliğinde, açıkça, riyazetin hiçbir hissesi yoktu" diyerek şaşkınlığını açığa vurur; yirmi çeşitten fazla tavuk ve kuzu eti, salata, meyve ve tatlıdan meydana gelen ziyafet iki saat sürer[4].

1 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 312-313.

2 LOTI ve VIAUD, **Suprêmes Visions**, s. 239-241.

3 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 29-31.

4 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 238-241.

SEYAHATNAMELERE GÖRE MEVLEVÎHANELERİN SEMA MEVSİMLERİ, GÜNLERİ VE VAKİTLERİ

Sema iklim şartlarına göre belli mevsimlere hasrolabiliyordu. Yine sıcak iklimlerde akşam ve/veya açık havada sema edilebiliyordu. Locher 1888 yılında Diyarbakır'da hem akşam vakti hem de avluda icra edilen bir semaa şahit olmuştu[5]. 1855 yılının Eylül ayında Money kardeşlerin Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde seyrettikleri sema akşam namazından sonraydı[6]. Bunsen Antep Mevlevîhanesi'nde loş bir aydınlatma altında bir akşam seması seyretmişti[7]. 1898 yılında Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaretindeki intibalarını kaleme alan Eliot, burada gece seması edildiğini ima eden ifadeler kullanır[8]. Şam ve Humus'da kış ve yaz ayları haricinde sekiz ay müddetle ve akşamları, Trablusşam'da sadece ilkbahar mevsiminde sema edilmektedir[9].

Georg Ebers az bilinen bir şair olan Freudenberg'in Mısır'daki Tantah şehrinde Seyyid el-Bedevî'nin mevlüdündeki karmaşayı anlatan bir şiirini nakleder. Bu şiirde yer alan şu mısralar Mevlevîlerin çadır gibi tekke harici yerlerde ve muhtelif münasebetler üzerine sema edebildiklerini gösteriyor, ki buna tanıklık eden gravürler de bulunmaktadır (bk. s. 363'teki resim).

"Orada, çiğ renkli kandillerin ışık saçtığı çadırların ortasında

Dervişler yabanî, çılgın rakslarında eğirilerek dönerler,

Sanki vecdane hâl üzere mest olmuşlardır.[10]"

Forsyth da Kahire'de 1860 yılının Ramazan bayramının ilk gününde, akşam vakti, bir çadırda icra edilen bir Mevlevî ayininden söz eder[11].

Mevlevîler 1897 yılının Miraç gecesinde renkli kandillerle ziyalandırılan ve pırıl pırıl ışıklandırılan Abdin Sarayı'nda sema ederler. Anılan yıl civarında

5 LOCHER, **With Star and Crescent**, s. 515.

6 MONEY, **Sevastopol**, s. 383.

7 BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 177-189.

8 ELIOT, **Turkey in Europe,** s. 199.

9 BLISS, **The Religions of Modern Syria and Palestine**, s. 258.

10 EBERS, **Egypt: Descriptive, Historical and Pictoresque**, C. I, s. 83.

11 FORSYTH, **A Few Months in the East**, 57-58.

Kahire Mevlevîleri kendi tekkelerinde semaa bazen fasıla vermektedirler[1].

Sema etmenin fizikî yükü orucu zorlaştırabileceğinden, Ramazan müddetinde sema edilmediğine dair kayıtlar vardır. Bir seyyah Ramazan müddetinde "bacakları ve ciğerleri on dört saatlik bir oruç zarfında çok fazla gayrete muadil gelmediğinden" dervişlerin nadiren raks ettiklerini ve bu yüzden onları göremediğini yazar[2]. Evvelce semaı görüp "hakikaten zarif" bulan seyyah Bigot, Ramazan müddetinde Mevlevîlerin semaı tehir etmelerine esef eder[3]. Bir seyyah ise Ramazan müddetince Galata Mevlevîhanesi'nde cumalar atlanarak sadece salıları sema edildiğini kaydeder[4]. Bayard Taylor 1852 Ramazan'ının bir cumasında Galata Mevlevîhanesi'nde sema seyreder ve "dervişler, tuttukları oruca çok sıkı riayet etme mecburiyetinden fazlasıyla bitkin düşmüş gözüküyorlardı" der[5]. 20. yy.'ın ilk çeyreğinde Trablusşam Mevlevîhanesi'nde Ramazan aylarında her gece sema edilmektedir[6]. Bütün bu beyanlar göstermektedir ki Ramazan'a mahsus bir tanzimden bahsetmek mümkün değildir.

Semaın Ramazan ayına mahsus ertelenmesi haricinde, beklenmedik gecikme veya iptalleri de oluyordu. 1883 yılında Bahariye Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden De Blowitz, şeyhin hasta olması yüzünden sema edilemediğini, lâkin iki dervişin umumî bir fikir versin diye kendileri için biraz döndüklerini yazar[7]. 1843 yılının Temmuz ayı sonlarında Selanik Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden seyyah Malharbe, şeyh hasta olduğu ve bu yüzden celse vuku bulmadığından, görmeyi umduğu semaı göremez, kendisine ikram edilen derviş kahvesi ve çubukla iktifa eder[8]. 1896 yılında "şevki ve hakikî dinî hissiyatı" orada bulduğunu ifade ettiği Galata Mevlevîhanesi'ne giden İrlandalı asilzâde Lambart, şeyhin nevazile tutulması yüzünden arzu ettiği semaı göremez[9]. 1850 yılının bir cumasında Galata'ya sema seyrine giden Amerikan Eames, dervişlerden hiçbirinin meydana çıkmadığını, kendisine gelecek cumaya kadar ayin olmayacağının söylendiğini kaydeder[10]. 27 Mayıs 1864 günü Galata Mevlevîhanesi'ne giden Black, dervişlerin de arasında bulunduğu bekleşen büyük bir kalabalıkla karşılaşır. Ne var ki üç saat bekleyen kalabalığa o gün sema olmayacağı haber verilir. Seyyah kendisinin semaı görme iştiyakını açığa vurarak, iptal üzerine hayal kırıklığına uğradığını söyler[11].

Bayramlarda sema ediliyordu. Carne'ın 1824 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği ayin Ramazan bayramı günlerindeydi[12]. İspanyol seyyah Ibáñez 1907 yılının bayramlarından birinde Bahariye Mevlevîhanesi'nde sema seyreder[13].

İngiliz tarihçi ve seyyah Mac Farlane İstanbul Mevlevîhanelerinin farklı sema günleri tayin etmiş bulunmalarını, derviş raksının sevenlerinin haftanın pek çok gününde bu zevklerini tatmin edebilmeleri için bir imkan olarak görür[14].

Seyahatnamelere göre Mevlevîhanelerin sema günleri şöyleydi (Parantez içinde müellifin soyadı ve seyahat tarihi, eğer bu tespit edilememişse eserinin yayın tarihi verilmiştir):

KONYA:

Cuma (Scott-Stevenson, 1880), (Lukach, 1909 -ayda iki kere, Cuma namazından sonra), (Ziegler, 1911 -ayda iki kere-), (Gide, 1914 -ayda iki kere-).

GALATA:

Haftada iki, salı ve cuma günü, öğleden sonra: (Sandys, 1610), (Thevenot, 1656), (Ricaut, 1670), (Covel, 1676), (Tournefort, 1701), (Montagu, 1717), (Guer, 1746), (Baltimore, 1763), (De Choiseul-Gouffier, 1784), (D'Ohsson, 1791), (Reimers, 1793 -1'den 2'ye kadar-), (Brayer, 1815-24), (Hammer, 1822), (Deval, 1825), (De La Tour, 1826), (Webster; Jones, 1827 -saat ikide-), (Andreossy, 1828), (Mac Farlane, 1828 -on birle on iki arasında-), (Michaud, 1830), (Baratta, 1831), (Walsh, 1832), (Tietz, 1833 -birle iki arasında-), (Schubert, 1836), (Knight, 1838 -akşam ya da ona yakın bir vakitte-), (Andersen, 1841 -salı yerine perşembe-), (Grosvenor, 1841 -saat

1 REYNOLDS-BALL, **Cairo of To-day**, s. 110 ve 114.

2 TITMARSH, **Notes of a Journey from Cornhill to Grand Cairo**, s. 109.

3 BIGOT, **Grèce-Turquie-Le Danube,** s. 157.

4 Yazarı bilinmeyen, **A Handbook for Travellers**, s. 399.

5 TAYLOR, **The Lands of the Saracen**, s. 331.

6 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 264.

7 DE BLOWITZ, **Une Course à Constantinople**, s. 131.

8 MALHARBE, **L'Orient 1718-1845**, s. 384.

9 LAMBART, **With the Yacht and Camera in Eastern Waters**, s. 31.

10 EAMES, **The Budget Closed**, s. 37.

11 BLACK, **A Hundred Days in the East**, s. 504

12 CARNE, **Letters from the East**, C. I, s. 27.

13 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 189-190.

14 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 399.

ikide-), (Massett, 1843 -1'den 2'ye kadar-), (Hillereau, 1845), (Mac Farlane, 1847), (Smith, 1849), (Nerval, 1851), (Ubicini, 1854), (Oscanyan, 1857), (Harvey, 1870), (Curtis, 1900), (Monroe, 1907), (Brown, 1920'ler).

Pek çok seyyah ayin günü olarak sadece Cuma gününü zikreder, lâkin bu tespit Salı günleri sema edilmediği manasına gelmez, sadece bu seyyahların o gün sema seyretmiş olduklarını ve muhtemelen Salı günü icra edilenden haberdar olmadıklarını düşündürür. Bunun tam tersi de söz konusudur.

Bazı seyyahlar Galata Mevlevîhanesi'nde başka günlerde sema seyretmişlerdir. Bu semalar mahsusen tertip edilmiş olabilecekleri gibi, muvakkaten tahsis edilmiş günlerdeki ayinler de olabilirler: Cumartesi (Levinge, 1833); çarşamba (Baratta, 1840); pazar (Enault, 1854 -saat on ikide-), (Bremer, 1859 -öğleden sonra-).

İngiliz seyyah ve âlim Morritt, 1794 Ağustos'undaki müşahedesinde, sema günlerini pazartesi ve cuma olarak verir[1]. Améro Galata Mevlevîhanesinin ayin gününü çarşamba olarak verir; seyyah Mevlevîhaneyi girişinden görmüş, büyük ihtimalle ayini hiç seyretmemiştir; beyan ettikleri, başta Eudel olmak üzere, diğer seyyahlardan kaynak göstermeksizin ve karışık olarak iktibas ettiği ve biraz da süslediğini tahmin ettiğimiz intibalardır[2]. Ancak "1831'de İstanbul" adlı kitabında Galata Mevlevîhanesi'nde haftada iki gün ayin yapıldığını yazan İtalyan seyyah Antonio Baratta[3], 1840 yılında yayınlanan başka bir kitabında, ayin gününü "her çarşamba" diye verir[4], belki de belli devirlerde zaruretlerden dolayı ayin günü teke düşürülüyordu. İngiliz misyoner Walsh, camilerdeki nizamî ibadetle karışmasın diye, cuma hariç haftada bir kere ayin icra edildiğini yazar[5].

YENİKAPI:

Haftada bir gün perşembe (Coufopoulos, 1910 -Öğleden hemen sonra-)

Haftada iki gün, pazartesi ve perşembe (Brown, 1920'ler).

BEŞİKTAŞ: Çarşamba (Careri, 1694), (Brown, 1920'ler).

BAHARİYE: Çarşamba (De Blowitz, 1883), (Ibáñez, 1907 -Öğle namazından hemen sonra-), (Coufopoulos, 1910 -Öğle namazından hemen sonra-).

KASIMPAŞA: Çarşamba (Frossard, 1855 -Seyyahlara mahsus bir sema olabilir-).

Pazar (Money, 1855 -akşam namazından sonra-), (Eddy [Clarke], 1861 -saat ikide-), (Brown, 1920'ler).

AFYONKARAHİSAR: İki haftada bir Cuma (Ramsay, 1890 - Öğleden sonra-).

BURSA: Cuma (Schneider, 1834), (Beaufort, 1860).

GELİBOLU: (Knight, 1836 -Haftada iki kere-).

HALEP: Haftada iki gün pazartesi ve perşembe (Vannes, 1629), (Gûys, 1854 -tam gün ortasında-).

Türkiye'de tekke ve zaviyelerin setredilmesi üzerine Çelebilik makamı Halep'te ikame edilmişti. Suriye hükûmeti de tedricen tekkelerin faaliyetlerine son vermiş, en son Halep Mevlevîhanesi kapanmıştır. 1948 yılı itibarıyla Halep Mevlevîhanesi'nde sadece Ramazan ayında sema edilmektedir[6].

KAHİRE: Cuma (Bromfield, 1850), (M., 1863), (Robersart, 1863 -saat 3'te-), (Fogg, 1875), (Cutts, 1876), (Pidgeon, 1881), (Tangye, 1884), (Dalah, 1892), (Donisthorpe, 1897), (Reynolds-Ball, 1897), (Carson, 1904), (Sladen, 1911).

ANKARA: Haftada bir gün, cuma (Chantre, 1896).

EDİRNE: Haftada iki gün, pazartesi ve perşembe, öğleden sonra (Careri, 1693).

HUMUS: Salı akşamı (Bliss, 1912).

İZMİR: Pazar (Gringo, 1854).

LARNAKA (Muhtelif tekke ve camilerde): Haftada iki gün (Mariti, 1766).

LEFKOŞE: Pazar (Salvator, 1873).

1 MORRITT, **The Letters of John B. S. Morritt of Rokeby**, s. 96.

2 AMÉRO, *Les Derviches Hurleurs et Tourneurs*, s. 194.

3 BARATTA, **Constantinopoli nel 1831,** s. 288.

4 BARATTA, **Costantinopoli Effigiata e Descritta**, s. 724.

5 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 467-468.

6 CARLSON, John Roy, **Cairo to Damascus,** s. 382.

REMLE (Kırk Şehitler Kulesi): Cuma (Lamartine, 1833).

SARAYBOSNA: Çarşamba (Quiclet, 1658), cuma (Trevor, 1908).

SELANİK: Haftada iki gün, pazartesi ve perşembe (Swan, 1825 -saat birde-), (Abbott, 1900 -ilkbahar ve sonbaharda-),

Haftada iki gün, salı ve cuma (Malharbe, 1843).

ŞAM: Salı akşamı (Bliss, 1912); cuma (Buckingham, 1816), (Addison, 1838).

TRABLUSŞAM: Haftada bir cuma, sabah onda (Labat, 1660), (Conder, 1881), (Seabrook, 1925 -akşam 9'da-).

ÜSKÜDAR: Salı ve perşembe (Morritt, 1794).

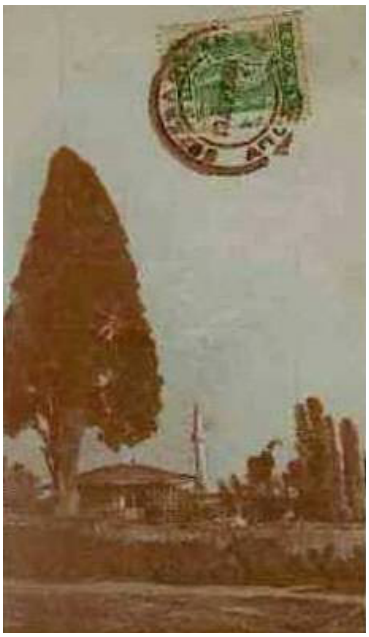
Cuma (Meçhul, 1852); perşembe (Wutzer, 1856 -öğleden sonra ikide-).

Cumartesi (Brown, 1920'ler -Mevlevîhane Tekyesi olarak anar-).

SEMA VE MUSİKİSİ, MEVLEVÎ ZİKRİ

"Mevlevîler umumî akaid ve örfe uyarlar, ancak ibadet [zikir] şekilleri hususîdir"[1]. "Manevî vecde vasıl olmanın bir vesilesi" olarak sema, "canların bütün dünyevî şeylerin üzerine yükseldikleri ve yalnız başına Tanrı'yla yüz yüze kalınıp, o vakit O'nun sesinin işitilebildiği bir içtima tasavvurudur". Mukabele diye de adlandırılan semaın kelime manası işitme demektir[2]. Mevlevî "dünyevî mevcudiyetinin karanlığından cezbesine kapıldığı mutlakın sarhoşluğu ve hayranlığında kendini kaybederek geçici olarak kurtulmaya çalışır", hedefi "ebedî mutluluktur"[3]. Sema onu, "Peygamberle derunî bir ruhanî dostluğa sevk eder"[4].

"Dönme ayini; sakin ve düzgün olanından, bir azat olma ve vecd hissi vermek için icat edilmiş gözükür. Dönenlerin; hâkim olunan ve uzun devam eden çark gibi dönme vasıtasıyla, kendilerini gündelik dünyanın üstüne çıkılan bir hâl içine eğirebildikleri açıktır"[5].

Salonique, Vue du Monastere des Derviches Tourneurs, [Selanik, Dönen Dervişlerin Tekkesinin Görünüşü -Mevlevîhane-], 1916, Kullanılmış siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

Mevlânâ'nın kulluk icrasının haricî gözler için en görünür ve nihaî şekli olan sema, Şemseddîn Tebrizî'nin marifetiyle bitişir[6]. Mevlevî ayinindeki usuller çokça resmîdir[7].

Şark milletleri köçeklere hafifmeşrep yaşayış ve ahlâka sahip insanların mesleği olarak bakmalarına rağmen, yine de dinî raks etme Muhammedîler arasında aşağılık değildir[8]. Öyle olsa da, musiki vasıtasıyla Tanrı'ya kulluğun Kur'an'a aykırı olduğu sebebiyle semaın men edildiği devirler olmuştur. Ricaut kendi zamanında yani 1670'lerde, dervişlerin sema tatbikine, şeyhülislâm Vanî Efendi'nin mahkeme salâhiyetiyle, amme idaresinin yasaklar koyduğunu beyan eder[9].

Mevlevî semaını hemen her seyyah kendi dilinde, 'fevkalâde' veya 'emsalsiz' kelimeleriyle vasfeder. Başta musiki ve semaları olmak üzere, dervişlerin tavır ve hareketleri, kıyafetleri, semahaneleri; hulâsa Mevlevî dervişleriyle alâkalı her şey seyyahlarda merak uyandırır, çoğu zaman da olağanın dışında bir sırrî ve manevî havayı onlara hissettirir. Mevlevî ayinlerine gayrimüslim seyircilerin kabulünü değerlendiren bir seyyah, "bu iyi dervişler kendi saadetlerine nezaret edilmekle mevcut olanlar arasında ihtida olması-

1 OSCANYAN, **The Sultan and His People**, s. 40.

2 ELIOT, **Turkey in Europe,** s. 198-199.

3 RHONÉ, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 141.

4 SMITH, **A Pilgrimage to Egypt** 313; SMITH, **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 51.

5 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 90.

6 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 29.

7 Yazarı bilinmeyen, *Constantinople and the Bosphorus*, s. 192.

8 GOODRICH, **Religious Ceremonies and Customs**, s. 143.

9 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 264-265.

nı ümit ettiklerinden çok sayıda seyirci alırlar" der[1]. Bir diğeri seyircilerin mevcudiyetinin onların hissî heyecanına ilâvede bulunduğunu söyler[2]. Namaz esnasında herhangi bir camie kabul edilmedikleri hâlde sema esnasında Galata Mevlevîhanesi'ne kabul edilen George Matthew Jones, bu yüzden, seyrettiğinin bir ibadet değil de bir kukla, cambaz veya hokkabaz seyri olduğu zehabına kapılır; merasimin sonunda, "hiçbir şey ödemeksizin" neden onu görmelerine müsaade edildiğini hâlâ anlayabilmiş değildir[3]. Mevlevî semaını görmek üzere elbette Müslüman seyirciler de akın ediyorlardı. Onlar arasında semaı görme ve ona iştirak etme iştiyakı o kadar kuvvetliydi ki "bir saat boyunca, yağmurda, büyük şevkle, ümitle" dikilebilirlerdi[4].

SEYİRCİLERİN KABULÜ

Semaa seyircilerin kabulünden imana, Mevlevîlik akidesine ihtida umulur[5]. Semaın seyircileri sayısız denecek kadar çok olsalar da güzidedirler[6]. Aralarında "kırışık suratlı kocamışlardan, mahzun görünüşlü genç adamlara, az kalsın çocuklara kadar her yaş vardır"[7]. Seyircilerin semaa gelirken süslendikleri anlaşılmaktadır. Mesela Amerikan konsolosunun kavası "gümüş kakmalı piştovu ve yaldızlı süvari kılıcıyla" donanmış olarak Mevlevîhaneye gelir; ayinin "ne manaya geldiğini bilmeyen, şişman suratlı, hiddetli" İngiliz kavaslar dantelle süslü elbiseleriyledirler[8].

Galata Mevlevîhanesi gibi seyircisi çok olan Mevlevîhanelerde avluda biriken ziyaretçilerin içeriye alınma vakti duyurulur. 1855 civarında bu Mevlevîhaneyi ziyaret eden Galt, avlunun tepelik bir kısmında duran bir dervişin "korkunç perdeden bir sesle" ziyaretçileri girmeye çağırdığını yazar[9]. Thornbury'nin 1859'daki müşahedesi içeriye girme işaretinin el şaklatılarak verildiğidir[10].

Bazı seyyahlar refakatle Mevlevîhaneye gelirler. İrlandalı siyasetçi Whaley'ye yeniçeriler refakat etmişti[11]. Bilhassa Galata gibi kalabalık seyircisi olan yerlerde, sema seyrine gelen seyyah ve seyirciler Mevlevîhane avlusunda başlama saatini beklerler. Büyük kapı açıldığında "bir tiyatroya olan izdiham gibi" içeriye hücum ederler[12].

İstanbul Mevlevîhanelerinin en şahane seyircileri sultanlardır. Sultanlar arasında bilhassa Abdülmecid'in ziyaretleri seyyah nakillerinde yer bulur. Bunlardan biri 5 Nisan 1842 Salı günü Sultan Abdülmecid'in Galata Mevlevîhanesi'ne ayin seyretmeye geldiğinde, bayan Pfeiffer'in müşahedesidir. Mevlevîhane avlusuna sadece Sultan at sırtında girer, maiyeti yayadır. Sultan'ın iştirak ettiği ayinlerde, seyirciler Sultan'ın semahaneye girmesinin ardından bu mekâna alınırlar. Sultan sema müddetince semahanede, kendisine tahsis edilmiş mahfilde kalır[13]. Bir padişahın Mevlevîhane ziyareti olarak, Abdülmecid'inkini en tafsilatlı olarak nakleden Amerikan asker Lynch'tir. Seyyahın naklettiğine göre, sultan hazır bulunduğunda, müminlerden başkasının Mevlevîhaneye girmesine müsaade edilmez; gayrimüslimler ve ecnebiler avluda kalmaya mecbur edilir. Bu yüzden seyyah Lynch ayini seyretmek üzere bir hafta sonra tekrar Mevlevîhaneye gelir. Padişah bir alayla Mevlevîhaneye gelir, atından avlunun dışında iner. Onu avlu kapısında karşılayan şeyh Kudretullah Dede, elinde "yanan günlükle dolu bir buhurdanlık sallayarak" arka arka yürüyerek padişaha takaddüm eder. Sultanı süslü evrak çantaları taşıyan altı ilâ sekiz memur tek sıra hâlinde takip eder. Sultan kendisine tahsis edilmiş "kapalı bir merdiven"den pencereleri avluya bakan kendi mahfiline çıkar. Bu pencereden kısa bir müddet avluya baktığı da olur. Sultanın Galata Mevlevîhanesi'ni gelişini seyredenler arasında "maziden yadigâr eski sarıklar içinde birkaç çapaçul Türk, Avrupalı kıyafet ve kırmızı feslerin mahlûtu; çok uzak diyarlardan Hristiyan memurların bir topluluğu" "ve sonra, geri planda, kabristandan gözetleyen hayaletler gibi peçeli kadınlar" vardır[14].

1 D'AUBIGNOSC, **La Turquie Nouvelle**, C. I, s. 204.

2 STODDARD, **John L. Stoddard's Lectures**, C. II, s. 87.

3 JONES, **Travels in Norway, Sweeden, Finland, Russia and Turkey**, C. II, s. 485-486.

4 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 242.

5 RHONÉ, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 142.

6 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 159.

7 EUDEL, **Constantinople, Smyrne et Athènes**, s. 179.

8 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 74 ve 82.

9 GALT, **The Camp and the Cutter**, s. 179.

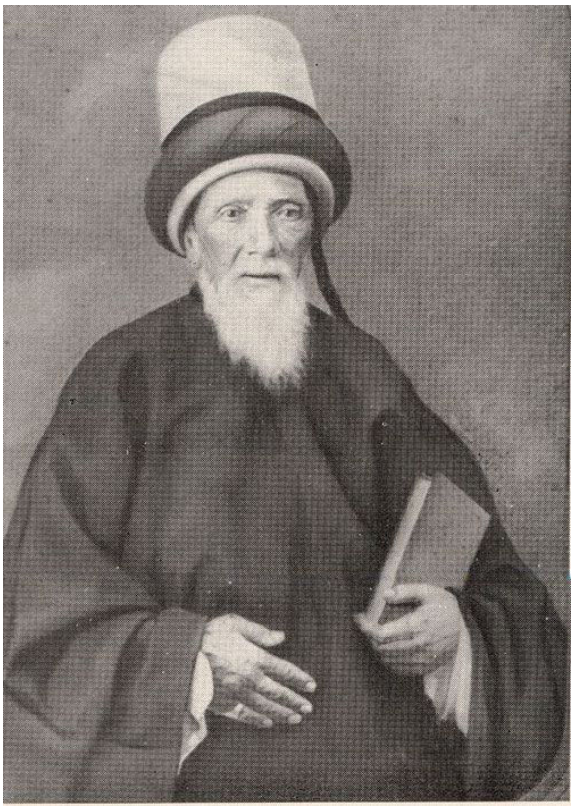
10 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 74.

11 WHALEY, **Buck Whaley's Memoirs**, s. 121.

12 HOBHOUSE, **A Journey through Albania and Other Provinces of Turkey**, C. II, s. 310.

13 PFEIFFER, **Visit to the Holy Land, Egypt and Italy**, s. 43-44.

14 LYNCH, **Narrative of the United States' Expedition**,

Galata Mevlevîhanesi Postnişini Kudretullah Dede, TAMBURINI, Arnaldo (Ressam), 1870'ler, Kara kalem.

Galata'da ikamet eden sefirler bilhassa kışları Galata Mevlevîhanesi'nin tabiî seyircileri arasında yer alırlar[1].

Kahire Mevlevîhanesi'nin yüzden fazla seyircisinin çoğu "merakları celp edilmiş ecnebiler"den müteşekkildir[2].

Mevlevîhaneye gelirken herkesin beklentileri farklı farklıdır. Bir İngiliz hanımın gözleri "genç güzellikler"i görmeyi umar[3].

Mevlevîhaneye gelen misafir ve seyircilere hemen her zaman yol ve yer gösterilir. Lady Layard'ı kadınlar mahfiline bir derviş yerleştirir[4]. Galata Mevlevîhanesi gibi seyirci kesafeti gösteren yerlerde daha az olmak üzere, ecnebi ziyaretçiler sema öncesinde umumiyetle bir kabul mahallinde ağırlanırlar; bu hususta çok sayıda nakil vardır. Bu ağırlama esnasında ikramda bulunulur ve ziyaretçinin açtığı bahislerde sohbet edilir. 1844 civarında Galata Mevlevîhanesi'ne sema seyrine gelen İngiliz seyyah Durbin ve kadınlı erkekli yedi sekiz arkadaşı, ayinin başlamasından çok evvel vardıklarından, şeyhle görüşme müsaadesi isterler. Şeyh Kudretullah Dede oturduğu yerden, elini göğsüne, sonra da alnına koymak suretiyle onları selâmlar ve buyur eder. Kahve ve tütün lülesi ikram etmenin haricinde, onlara, o esnada orada ziyarette bulunan muhtelif zevata gösterdiğinden farklı olarak, iltifatla ve onları şereflendirici tavırla muamele eder[5]. 1855 yılında Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ne gelen üç Fransız memuru veya zabiti ile İngiliz seyyah Money kardeşlere üst derecede bir derviş refakat eder ve sema öncesinde ağırlanırlar ve Maltalı bir mütercim vasıtasıyla, Hristiyanlık ve onun İngiltere ve Fransa'daki asrî tarikatları üzerine bir sohbet gerçekleşir[6]. Şam Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Salvart'a Mustafa Dede tarafından "bin tane dostluk ikrarı" verilir, kahve ve tütün lülesi ikramının ardından kendisine semahanede yer ayrıldığı haberi verilir[7]. Kahire Mevlevîhanesi'ne gelen seyyahların her biri şeyh tarafından nezaketle selâmlanır ve kendilerine kahve getirtilir[8]. Kirli fincanlardaki[9] bu kahve "hoş lezzette ama koyu ve şurup gibi tatlı"dır. İlâveten erkeklere çubuk, kadınlara sigara getirilir[10]. Trablusşam Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Amerikan seyyah Seabrook ve Dr. Dray şeyh Şefik Dede tarafından "muhabbet ve istihsanla" karşılanır; yemeğin ardından dervişlik, Mevlevîlik ve şiir üzerine sohbet edilir[11].

Sema seyrine gelen ecnebi seyyahlar semahaneye "sadece *İslâm namazı*nın son kısmının ardından kabul edilirler"di[12]. Bu müddette çörekçi gibi seyyar satıcıların da bulunduğu[13] avluda bekletilirlerdi. Bu kaide çok ziyaretçisi olan Galata Mevlevîhanesi gibi mabetlerde ibadet huzurunu temin bakımından elzemdi. Bilhassa 19. yy. önce-

s. 90-91 ve 100.

1 SLADE, **Turkey and the Crimean War**, s. 49.

2 GUIMET, **Croquis Égyptiens: Journal d'un Touriste,** s. 277; MARTIN, **The East**, s. 35.

3 D., *Scenes in the East*, s. 310.

4 LAYARD, **Lady Layard's Journal**.

5 DURBIN, **Observations in the East**, C. II, s. 231.

6 MONEY, **Sevastopol**, s. 378.

7 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 178.

8 M., **A Winter in the East**, s. 24.

9 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 233.

10 FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 56.

11 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 236-237 ve 242-245.

12 BROWN, **The Darvishes**, s. 254; DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 61.

13 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 74.

sinde namaza şahitlik edenler de yok değildi[1]. Bu mahalde Webster 1827'de, Strickland 1836'da, Rose 1837'de, Knight 1838'de, Hillereau 1845'te, Gautier 1852'de sema öncesindeki namaza şahitlik etmişlerdir[2]. İstanbul haricinde bulunan ve tek tük ziyaretçisi olan Mevlevîhaneler bu hususta daha serbest olabiliyorlardı. Mesela Money kardeşler Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde sema öncesinde akşam namazına da şahit olmuşlardı[3]. Fransız Jeannel Gelibolu Mevlevîhanesi'nde sema evvelinde seyrettiği namazı da tarif eder[4]. Andrejevich Konya Mevlânâ Dergâhı'nda sabah namazına da iştirak eder[5]. Konya'da jandarmalar ilk önce ecnebilerin girmesi için kalabalığı ayırırlar[6]. Kaide olarak ahalinin buradaki ayine kabul edilmediğini beyan edenler de olmakla beraber[7], bir seyyah Veled Çelebi ve dervişleri Cuma namazı kılarlarken, aralarında Fransız keşişler ve bir Alman arazi sahibinin de bulunduğu diğerleriyle beraber avluda bekler ve ardından semahaneye alınır[8]. Namaza şahitlik eden seyyahların çoğu, namazla ilgili vaziyet alış ve hareketleri tarif ederler, ama onun müstakil bir ibadet olduğundan habersiz olarak, onu Mevlevî ayinin ilk kısmı sanarlar.

Galata Mevlevîhanesi semahanesinin girişinde ziyaretçilerin çizme, pabuç, şemsiye ve bastonlarını emanet ettikleri bir kısım ve burada vazifeli bir derviş bulunmaktadır. Bu derviş, ecnebilere çıkarttıkları ayakkabı ve çizmelerinin yerine giymeleri için terlik verir[9], terliklerin çizmelerin üzerine giyildiği de olur[10], bunlar bol terliklerdir[11]. Bazen pabuçların üzerine terliği bir vazifeli giydirir[12]. Tüm bu hizmet ler için "küçük bir ücret" talep edilir[13]. 1859 sonbaharında Thornbury'nin gördüğü vazifeli derviş kapının yanındaki küçük bir sette oturmakta olan kurşunî sakallı bir ihtiyardır, üstünde "soluk sarı, müzeyyen bir cübbe" bulunur, kırmızı terliklerini sürüyerek yürür. "Buruşuk, kahverengi" elinde bir iple bağlanmış biletler sallanır; muhafaza edilmek için kendisine verilen pabuçları çift eder[14]. Ayakkabı, baston, vs. "Paris'in tiyatrolarında yapıldığı üzere" numaralanarak muhafaza edilir[15]. 1847 yılında İngiliz seyyah Mac Farlane ihtiyar korucuya beş kuruş verir[16]. Galata Mevlevîhanesi'ne girişte ücret ödeyen Jarvis "terlikleri oradan oraya taşıyan bir oğlandan" kendininkini alır[17]. Diğer Mevlevîhaneler için bu hizmetler mutat değildir; Antep Mevlevîhanesi'nde terlik verilmez, seyyahlar pabuçlarını çıkarırlar[18]. 1823 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde ayin seyreden Jones pabuçlarını çıkarmak mecburiyetinde kalmadıklarını söyler[19]. 1830'larda yine bu Mevlevîhane'yi ziyaret eden De Kay çizmelerini çıkarır ama onları kollarının altına alarak içeri girer[20]. 1839 yılında bu Mevlevîhanede ayin seyreden bir Amerikan gazeteci, çoğu seyircilerin çizmelerini çıkarıp ellerinde taşıdıklarını ve içeriye çoraplarıyla girdiklerini, bazısının üstüne terlikler geçirdiğini, kendisinin ise ihtiyaten yanında getirmiş olduğu terlikleri giydiğini yazar[21]. Durbin de terliklerini yanında getirenlerdendir[22]. Jerome Smith ve arkadaşları terlik temin edemedikleri için çoraplı ayaklarıyla içeri devam ederler[23]. "Avrupalılar ayakkabılarının tozunu kendileri alır"[24].

Bu emanet kısmına kadın ziyaretçiler yaşmaklarını da bırakmaktadırlar; Rolland'a göre, buna, kadınların "dervişlerin Muhammedî kaidelerden yana

1 REIMERS, **Reise der Russisch-Kaiserlichen**, C. II, s. 77.

2 WEBSTER, **Travels through the Crimea, Turkey and Egypt**, C. I, s. 137; STRICKLAND, **Memoirs of Hugh Edwin Strickland**, s. CI [101]; ROSE, **Three Months Leave**, s. 92; KNIGHT, **Oriental Outlines**, s. 196; HILLEREAU, *Lettre de M. L'Abbé Hillereau à M. Bliguet*, s. 147-148; GAUTIER, **Constantinople**, s. 136.

3 MONEY, **Sevastopol**, s. 383.

4 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 315.

5 ANDREJEVICH, **Les Imams et les Derviches**, s. 86.

6 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 242.

7 ELIOT, **Turkey in Europe,** s. 199.

8 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 559.

9 ARNOLD, **From the Levant, the Black Sea and the Danube**, C. II, s. 37.

10 MALHARBE, **L'Orient 1718-1845**, s. 447.

11 FISK, **A Pastor's Memorial**, s. 426.

12 JOANNE, **Voyage en Orient**, C. I, s. 77; ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 220.

13 ADAMS, **Cross and Crescent**, s. 230; DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 61.

14 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 73.

15 PAZ SOLDÁN Y UNANUE, **Memorias de un Viajero Peruano**, s. 345.

16 MAC FARLANE, **Turkey and its Destiny**, C. II., s. 230.

17 JARVIS, **Letters from East Longitudes**, s. 233.

18 BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 179.

19 JONES, **Travels in Norway, Sweeden, Finland, Russia and Turkey**, C. II, s. 485.

20 DE KAY, **Sketches of Turkey in 1831 and 1832**, s. 242.

21 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 107.

22 DURBIN, **Observations in the East**, C. II, s. 231.

23 SMITH, **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 51.

24 SCHICKLER, **En Orient: Souvenirs de Voyage 1858-1861**, s. 58.

fazla kaygılı olmadıkları"nı bilmeleri yol açmaktadır[1].

Semahaneye girmeden evvel seyyahların fotoğraf makineleri alıkonulur[2].

Seyircilere girmeden evvel "en katı bir sükûnete riayet etmeleri" ihtar edilir[3]. Onlardan istenen "perde kapanana kadar terbiyelerini takınmak"tır[4]. İcap ederse "kalabalık, sükûta mecbur" kılınır. Hiçbir seyircinin sigara içmesine, "hatta çocukların şekerleme yemelerine bile" müsaade edilmez, "çünkü merasimin ciddiyeti bir camide veya bir Hristiyan kilisesindeki herhangi bir dinî ayine tamamen müsavidir"; kaideye aykırı hareket edenler gençler ve çocuklarsa "yumuşak bir tabiatta" azarlanırlar, dua ve musiki haricinde hiçbir ses duyulmaz[5]. Mevlânâ Dergâhı'nın semahanesindeki "haşyet hissi" adeta her fısıltıyı bastırır ve her sürünen ayağı zapt eder[6].

Bütün seyirciler gibi, aralarında seyyahların da bulunduğu ecnebiler de, sema ayinini görmek için, 'boğulacak derecede kalabalık', havalandırma bakımından 'kalabalık, küçük bir Londra evi ile mukayese edilebilecek[7]' salondaki en elverişli yeri kapmak için gayret gösterirler. Temiz hava yoktur, onun yerini "buhur, sandal ağacı ve tütünün hoşa gitmeyen bir terkibi" doldurmuştur, havasızlık boğucu derecededir[8]. Galata Mevlevîhanesi'nde kalabalıktan dolayı güçlükle oturacak yer bulunur. Bayan Bailley arkasında oturan kalabalığın tazyiğinden meydana gelen şiddetli hararetin, sema hareketinin çabuklaşmasıyla meydana gelen yelpazelenme ile ferahladığını ifade eder[9]. Bir seyyah iyi bir yer edinmek için acele ederken çizmelerini çıkarmayı unutur ve bu yüzden "nobran bir ihtiyar derviş"in epeyce kaba bir ikazına maruz kalır[10]. Ayin evvelinde şeyh Kudretullah Dede'yi ziyaret eden Durbin ve arkadaşları için semahanede yer tutulmuştur[11]. Bir seyyah bu hâliyle "pek büyük bir panayır yeri"ne benzettiği Mevlevîhanede "delice bir pazar yeri hissi"ne kapılır[12]. Her iki seyirciden biri kuvvetli bir sarımsak rayihası verir[13], güzel koku da sürmemişlerdir[14]. Umumiyetle hasırla kaplı zeminde oturan seyirciler arasında her iki cinsten de, her yaştan, cemiyetin her katmanından, her meslekten, her ırk, tâbiyet, din, mezhep ve meşrepten insanlar vardır; ilk bakışta baş kıyafeti ve ilâveten diğer kıyafetleri seyircilerin hüviyetini ortaya koyar. Beyoğlu'nun tiyatrolarında, gece hayatında görülen bir Osmanlı zabiti, haricî modernliğin altında Asyalı ruhunu muhafaza ediyor olarak, dinî bir heyecan içinde Mevlevîhanede de görülebilir[15]. "Kalın paltolar ve kırmızı külâhlar içindeki asker"ler, "kürkle kaplanmış, koyu morumsu renkte cübbeler içinde muhterem Türkler", "yeşil sarıkları ve heybetli sakallarıyla Muhammed'in ahfadı ve oldukça koyu kahverengi, kaba kisveleri içinde köylüler"den müteşekkil bu topluluk herhangi bir halk meclisinde görülen en "renkli topluluk" olmanın yanında, derin sükûnet içinde, en mükemmel bir nizama da uyarlar[16]. Schroeder'in Galata Mevlevîhanesi'nde gördüğü ve "kayışların ve kuşakların zorlamasına aldırmayarak" ibadete iştirak eden askerler, seyyaha göre, hükümdarın temin ettiği vicdan hürriyetinin ispatıdır[17]. Bahariye Mevlevîhanesi'nde Müslüman seyirciler kabirler arasında serili hasırlar üstünde, ellerinde pabuçları, önlerinde dikili fesleriyle otururlar[18]. Müminler topukları üstündedirler[19]. Bir müşahededе seyircilerin arzu ettikleri gibi oturdukları veya dikildikleri söylenir[20]. Bilhassa Galata'da yerli gayrimüslimlerden çok sayıda Rum, Ermeni[21] ve Sultan'ın hane halkı da seyirciler arasında yer bulurlar[22]. Thornbury ilâveten Araplar ve Farisîler'den bahseder[23]. 1766 yılında Kıbrıs Larnaka'da icra edilen ayinlerde kadınlar ve

1 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 221.

2 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 559.

3 BROWN, **Six Semaines à Constantinople**, s. 117.

4 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 167.

5 CONDER, **Heth and Moab,** s. 68-69 ve 73.

6 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 242.

7 BURTON, **The Inner Life of Syria, Palestine and the Holy Land**, C. I, s. 166.

8 ELLISON, **An Englishwoman in a Turkish Harem,** s. 133.

9 BAILLIE, **A Sail to Smyrna**, s. 137 ve 138-139.

10 KNIGHT, **Oriental Outlines**, s. 195.

11 DURBIN, **Observations in the East**, C. II, s. 232.

12 BEAUREGARD, **Parthénon, Pyramides, Saint-Sépulcre**, s. 46.

13 JOANNE, **Voyage en Orient**, C. I, s. 77.

14 JARVIS, **Letters from East Longitudes**, s. 233.

15 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 196-197.

16 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 50.

17 SCHROEDER, **Shores of Mediterranean with Sketches of Travel**, C. I, s. 151.

18 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 192.

19 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 47; MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 407.

20 Yazarı bilinmeyen, **My Travels**, s. 203.

21 BEYNE, **Constantinople et le Bosphore**, s. 54.

22 MAC FARLANE, **Turkey and its Destiny**, C. II., s. 229.

23 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 76 ve 82.

erkekler birbirlerine karışık olarak otururlar, sadece dervişler korkulukla ayrılı sahadadırlar[1].

Seyyahları kabul eden ve mahfillere yerleştiren daima dervişlerden biridir[2]. Seyyahlar Mevlevîhane içerisinde muhtelif seyir yerlerine kabul edilebiliyorlardı, tek yasak erkek seyircilerin kadınlar mahfiline alınmamasıydı. Kadın seyyahlar; erkek seyirciler arasında, kadınlar veya mutribân mahfilinde bulunabiliyorlardı. Erkek seyyahlar ise erkekler kısmı haricinde mutribân mahfilinde de bulunabiliyorlardı. Bu kaideye bir istisna olarak, bayan Harvey 1870 yılında Galata Mevlevîhanesi'nin kadınlar mahfilinde Türk askerlerini de görmüştür[3]. 1849 yılında Galata Mevlevihanesi'ni ziyaret eden Albert Smith alt mahfillerden bir kısmının Hristiyanlar için ayrılmış olduğunu yazar[4]. Konya Mevlânâ Dergâhı'nda dervişler "birkaç imtiyazlı" seyyahı "pohpohlayan bir tekrimin işaretleriyle", "döşemeyle hemen aynı seviyede, halılarla kaplı" yerin üstüne kabul ederler[5]. Yine bu dergâhta, kendilerine "dik dik bakılması" ve mevcudiyetleri hakkındaki "mülâhazaların nahoş olabileceği" kaygısıyla, kadın seyyahların kafes arkası haricinde bulunmaları istenmezdi; bu, kadın seyyahlara mahsusen sema tertip edilmesinin mühim saiklerinden biridir[6]. Thevenot "bir Fransız olarak, aşinalığım bulunan musikicilerin iskelesine yerleştim" der[7]. Yine, Ibáñez Bahariye Mevlevîhanesi'nin mutribân mahfiline kabul edilmiştir[8]. Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nde ecnebiler ve "yüksek mertebedeki misafirler" kabirlerin yanındaki ayrılmış yere oturtulurlar[9]. 19. yy. sonunda Ankara Mevlevîhanesi'nde sema seyreden Chantre, oturması için kendisine bir sandalye verilse de "lime lime elbiseli ve bitli pireli" seyircilerin arasında olmaktan rahatsız olmuştur, zira bu seyircilerin manzarası onu "berbat" kaşındırmıştır[10].

Yenikapı Mevlevîhanesi'nin seyircileri, cami semahane olarak da kullanıldığından, seccadeler üzerine oturmuş olurlar[11].

Kadınlar mahfili nispeten dardır; bayan Ellison'ın oturduğu ve "bir nevi büyücek köpek kulübesi"ne benzettiği mahfil öyle dardı ki sıkışıklıktan musiki ve semaın ritmine uyarak sallanmak bile mümkün olmuyordu[12].

1827 yılında Galata Mevlevîhanesi semahanesinin seyirci mahfiline değil de, meydanın içine oturan Jones'un hemen daha geriye geçmesi istenilir[13]. Kahire Mevlevîhanesi'nin sema meydanının etrafında yer alan, seyircilere tahsis edilmiş bulunan, hafifçe yükseltilmiş dehliz tıklım tıklım dolduğunda, bir derviş, korkuluk üstüne oturmuş veya ona yaslanmış olanlara, "bu vaziyete rıza gösterilmediğini ciddî bir hareketle ikaz eder"; o geçer geçmez ikaz edilenlerin Avrupalı "cins-i lâtiften" olan bazıları tekrar yerlerini alırlar; üç dört ihlâlin ardından derviş gelir ve onların önüne dikilir mamafih zafer kazanamaz; kadınlar, dervişe dik bakışlarla korkuluk üstünde oturur vaziyette kalmaya devam ederler[14].

Seyyahların alelâde seyircilerin içine karıştıkları da olur, o zaman da diğer seyircilerden iltifat görürler, Müslümanlar Hristiyanlara "paldır küldür" yer verirler[15]. Kısmen aksi bir müşahedeye sahip olan İngiliz tarihçi ve seyyah Mac Farlane "iyi bir görüş yeri" ve kendisine "tahsis edilen temiz bir altlık" elde etme imtiyazlarına sahip olsa da, Osmanlıların ibadethane saydıkları tekkelerinde gâvurların mevcudiyetinden ıstırap duyduklarını fark etmiştir, zira Galata Mevlevîhanesi'nin erkekler mahfilinde etrafındakiler kendisi için "*gâvur*" ve "*pezevenk*" diye mırıldanırlar; dahası uyuşan bacaklarını Kıble istikametine uzattığında, bir ihtiyar, ayak parmağıyla kendisini hürmetsizce kaba bir surette dürter, seyyah bu kimseyi eliyle ikaz etmek mecburiyetinde kalır; bunun dışında asla çok fazla kızdırılmamış bulunan seyyah hor görülmemesi gereken bir örfün kaba bir tarzda da olsa kendisine bildirilmesinden yine de müteşekkir

1 MARITI, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina**, C. I, s. 78-79.

2 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 676.

3 HARVEY, **Turkish Harems and Circassian Homes**, s. 41.

4 SMITH, **Customs and Habits of the Turks**, s. 93.

5 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 559.

6 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 327.

7 THEVENOT, **Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, C. I, s. 169.

8 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 190.

9 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 271.

10 CHANTRE, **En Asie Mineure**, s. 418.

11 LOTI ve VIAUD, **Suprêmes Visions d'Orient**, s. 241.

12 ELLISON, **An Englishwoman in a Turkish Harem,** s. 133.

13 JONES, **Sketches of Naval Life**, C. II, s. 131.

14 WOOLSON, **Mentone, Cairo and Corfu**, s. 232.

15 D'AUBIGNOSC, **La Turquie Nouvelle**, C. I, s. 204.

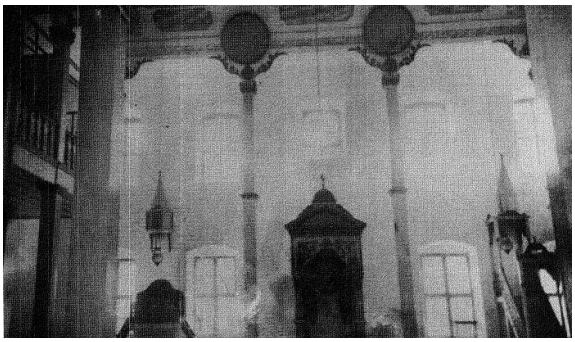
olur[1]. Davey "ecnebiler dâhil umumî ahalî, daha hakir sınıflardan kadınlar ve çocuklar müdevver sahanlığın etrafında dikilir veya çökerler" der. Onun müşahedesine göre, kafeslenmiş mahfil" padişah hareminin kadınlarına veya taşradaki üst sınıfların hanımlarına hasrolunmuştur"[2]. Bir Amerikan gazeteci seyircilerin yere "Türklerin ve terzilerin en sevdiği yerleşme vaziyeti" olarak bağdaş kurduklarını haber verir[3]. Fransız şair Gautier de Türklerle Frenklerin arasına yalın ayak olarak bağdaş kurup oturmuştu[4].

Ziyaretçiler ayin başlayana kadar kendi aralarında teşrikimesaide bulunurlar[5]. Seyircilerin, ayin başladıktan sonra da içeriye girmelerine müsaade edilir[6].

Sema öncesi ve esnasında seyircilerin tespihleriyle zikrettikleri kaydedilir[7].

SEMAHANE

İngiliz seyyah bayan Garnett semahaneyi kendi diline "semavî sesler salonu" diye tercüme eder[8]. Davey ise sema kelimesinin işitme manasından hareketle şu tarifi verir: "İhvanın semavî sesleri duyduğu ve kendinden geçmiş bir hasroluş hâline girdikleri salon veya hane"[9]. Mac Farlane buraya "dervişler tiyatrosu" der[10]. Semahanenin tertibi bir çadırdan ödünç alınmıştır[11]. Gautier semahane için bir "ibadet mekânı olmaktan daha çok, bir dans üstadının talebeleri için tanzim edilmiş bir dershane gibi gözükür" der[12]. Meydanın etrafı seyircilerle dervişleri birbirinden ayırmak maksadıyla parmaklıkla çevrilidir. Hayward bu çevrili yeri "bir çeşit ağıl" diye tarif eder[13]. Fraser tiyatroya, daha çok da cambazhaneye[14], Schroeder gladyatörlerin arenasına

Hanya Mevlevîhanesi Semahanesinin Kıble Tarafı, 20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

benzetir[15]. İsimlendirmede tereddüt yaşayanlardan biri de Macgill'dir; İngiliz seyyah sema meydanına cami, şapel veya raks salonu isimlerinden hangisinin münasip olacağını bilemez[16]. Alman gazeteci Faucher semahaneyi Magdeburg ve Berlin'deki hizmetçi kızların pazar günleri devam ettikleri dans salonlarına benzetir[17]. Umumiyetle ahşap bir parmaklığın çevirdiği semahane meydanının tahtadan döşemesi "ya mumla veya daha muhtemeldir ki ayakların sık sık tekrarlanan sürtünmesiyle" cilâlanmış[18], "cam kadar düz" hâle gelmiştir[19].

Semadan evvel semahanenin sert ve cilâlanmış ağaçtan zemini temiz olarak silinip süpürülür[20]. Dervişler ayaklarını parçalamasınlar diye, semazenbaşı veya vazifeli dervişler meydanı bir yandan bir yana geçerek zeminde taş veya çivi gibi nesneler ararlar. Semadan evvelki bu hazırlıklar seyyah seyircilerin hasroluş ve sabırsızlıklarını çokça tahrik eder[21].

Mott meydanın merkezinin hasırla kaplanmış ve onun üstüne de diz çökmek için çok sayıda koyun ve keçi postları serilmiş olduğunu söyler[22].

Mevlevîhanenin merkezi olan şeyh makamında muhtelif hayvanlardan elde edilebilen umumiyetle kırmızı renkte bir post serilidir. Kadın seyyah Scott-Stevenson Konya Mevlânâ Dergâhı şeyhinin

1 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 407-408.

2 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 62.

3 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 107.

4 GAUTIER, **Constantinople**, s. 135.

5 JONES, **Sketches of Naval Life**, C. II, s. 131.

6 MALHARBE, **L'Orient 1718-1845**, s. 447.

7 MASSETT, **Drifting About**, s. 85.

8 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 186.

9 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 61.

10 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 406.

11 TAYLOR, **The History of Mohammedanism and Its Sects**, s. 233.

12 GAUTIER, **Constantinople**, s. 134-135.

13 HAYWARD, **From Finland to Greece**, s. 237.

14 FRASER, **Travels in Koordistan, Mesopotamia, etc.**, C. II, s. 402.

15 SCHROEDER, **Shores of Mediterranean with Sketches of Travel**, C. I, s. 151.

16 MACGILL, **Travels in Turkey, Italy and Russia**, C. II, s. 134.

17 FAUCHER, **Ein Winter in Italien**, C. II, s. 235.

18 HAIGHT, **Over the Ocean**, s. 131.

19 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 159.

20 CONDER, **Heth and Moab,** s. 68.

21 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 159.

22 MOTT, **Travels in Europe and the East**, s. 435.

postunun kaplan derisinden[1], 1852 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde sema seyreden Gautier postun ceylan derisinden olduğunu yazar[2]. 1850'li yıllarda Oscanyan'ın Galata'da gördüğü Ankara keçisi postuydu[3], Paz Soldan ise kaplan derisinden bahseder[4]. Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'ndeki şeyh kürsüsünde yer alan post beyazdır[5]. Trablusşam Mevlevîhanesi'ndeki koyun postu mavi boyalıdır; buna tanık olan Conder mavinin Trablusşam'ın mübarek rengi olduğunu da ilâve eder[6]. Ama Seabrook'un 1925 civarında müşahede ettiği post parlak kırmızıydı[7]. Post bir halının üstünde de bulunabilir; Kahire Mevlevîhanesi'nin şeyhi bir Halep halısında oturur[8].

SEMA ÖNCESİNDE DERVİŞAN

Cami ve semahanenin müşterek olduğu Mevlevîhanelerde şeyhin tilâvet, dua, Fatiha çağrısı, tekbir ve salavatı ile namazdan ayine geçilir. Diğer hâlde, bir dedenin eşliğinde semahaneye giren şeyh mihraptaki makama ilerler, kollarını çaprazlar, eğilmeksizin baş keser ve postuna diz çöker. Musikici ve semazen dervişler de tek sıra hâlinde çıkıp gelirler ve aynı usulle baş kesip, birbirinden müsavi mesafelerde tahta döşeme üstüne yayılmış bulunan koyun postlarına halka hâlinde diz çökerler. Bir seyyah dervişlerin tek sıra hâlinde gelişlerini "bütünüyle tesir edici bir manzara" diye tarif eder[9]. Schroeder dervişlerin, "yüz ekşiterek ve surat buruşturarak" parmaklığın etrafında bir araya gelişlerini tasvir eder[10]. Dervişlerin çift sıra hâlinde girdikleri ve selâmladıkları da olur[11]. Şeyhin dervişlerden sonra vasıl olduğu hâlde, dervişler ayağa kalkmazlar, sadece başlarını eğerler[12]. 1859 yılında Thornbury'nin Galata Mevlevîhanesi'ndeki müşahedesinde, dervişler toplu hâlde değil yenice giyinmiş oldukları hırkalarını ayarlayarak, sikkelerini kafalarına bastırarak perakende vasıl olmuşlardı ve girişlerinde diz kırarak niyaz etmişler, yerlerini almadan evvel şeyhlerinin elini öpmüşlerdi[13]. Dervişlerin girdiklerinde şeyhlerini selâmlarken sırtlarını ufkî olacak şekilde eğmeleri için, bir seyyah, elinde onların "dosdoğru olup olmadıklarını tahkik edebilecek bir su terazisi" olsun ister[14]. Dervişlerin öbekler hâlinde oturdukları da olur[15]. Huxley'nin 1948 yılında Trablusşam Mevlevîhanesi'nde seyrettiği ayinde semahaneye giren dervişler bağdaş kurup oturmuşlardı, üstüne oturdukları post değil halılardı[16].

De Mobellan 1875 yılında Galata Mevlevîhanesi'nin avlusunda semahaneye girmek üzere sessiz ve dalgın, ciddî çehreleriyle, sert ifadeli ve düşünceli olarak, üstlendikleri ulu hâletle tek sıra hâlinde bekleyen semazenlerini tarif eder[17]. Avluda bekleyen dervişler ziyaretçilerle konuşup sohbet etmezler, onlara, "çit veya kapı nöbetçisi" imiş gibi muamele ederler[18]. Dervişler semahaneye ayakları terlikli olarak girerler[19].

Baş eğerek selâmlama demek olan baş kesme posta, mihraba, şeyhe ve "Yâ Hazret-i Mevlânâ" yazısına doğrudur. Kolları çaprazlanmış, gözleri kapalı ve başları eğiktir, derin bir tefekkür içindedirler[20]. Conder dervişlerin şeyh makamına karşı "sağ ayağın başparmağı sol ayağın başparmağı üstünde" dikilmelerini "Hindistan'da ve başka yerlerde çok kadim bir tefekkür vaziyet alışı" olarak değerlendirir[21]. 1830'ların Galata Mevlevîhanesi'nden bir müşahede, dervişlerin sırayla şeyhin elbisesinin aşağı yanını öptükleri beyanındadır[22]. Selâmlama

1 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 332.

2 GAUTIER, **Constantinople**, s. 135.

3 OSCANYAN, **The Sultan and His People**, s. 41.

4 PAZ SOLDÁN Y UNANUE, **Memorias de un Viajero Peruano**, s. 345.

5 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 271.

6 CONDER, **Heth and Moab**, s. 68.

7 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 249.

8 ROBERSART, **Orient, Égypte, Journal de Voyage**, s. 46.

9 ABASTADO, **L'Orient qui Meurt**, s. 44.

10 SCHROEDER, **Shores of Mediterranean with Sketches of Travel**, C. I, s. 151.

11 MASSETT, **Drifting About**, s. 85; GAUTIER, **Constantinople**, s. 135; OSCANYAN, **The Sultan and His People**, s. 42.

12 MOTT, **Travels in Europe and the East**, s. 435.

13 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 77.

14 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 169.

15 MARISON, **O'er Oceans and Continents with the Setting Sun**, s. 162.

16 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 89.

17 DE MOBELLAN, **Jerusalem**, s. 247.

18 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 167-168.

19 OLIN, **Greece and the Golden Horn**, s. 282.

20 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 650.

21 CONDER, **Heth and Moab**, s. 69.

22 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 71.

hareketleri "yavaş, mevzun; aşırı derecede resmî ve hususî tarzda"dır. Şeyhin "sanki o bir sultan veya aziz imiş gibi" eğilip selâmlanması "bir nezaket, bir itaat delili ve dinî bir inkişaf"tır[1]. Bir seyyah halkada dervişlerin işgal ettikleri yerin halkanın sadece üçte biri olmasının şeyhin kendine genişçe bir yer sahiplenmesi yüzünden olduğu fikrindedir[2]. Şeyhin kendisini takip edenlerin keyfiyeti üzerine "yüksek ve mıknatısî tesiri bulunduğu gözükür"[3]; o, dervişlerin muhabbetlerinin ana gayesidir[4].

Dervişlerin oturdukları post ve kilimleri beraberlerinde getirip meydana yaydıkları da olur[5]. Smith'in 1851'de seyrettiği ayinde Kudretullah Dede oturacağı postu kendi getirip yaymıştı[6]. 1838 yılından bir müşahededede Galata Mevlevîhanesi dervişlerinin her birinin sırtını bir sütuna vererek oturdukları[7], bir başkasında ise bir daire içinde olarak, birbirinden iki ayak mesafede, sağ elleri yanlarındakinin sol omuzu üstünde durdukları[8] yazılıdır. Loti Yenikapı Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semada dervişlerin "çevrenin matemli tenhalığını ihlâl etmeksizin", eğik gözlerle, kolları göğüsleri üstünde zuhur edişlerinde "Mısır mumyalarının son derece üslûplaştırılmış hâleti"ni bulur[9].

Eğer türbe semahane içindeyse camie giren Çelebi veya şeyh ve dervişler mezara veya mezarlara niyaz ederler[10] ve buraya nazır olarak otururlar[11]. Amerikan rahip Peters mihraba "müessisin mevkii" der[12]. Bir seyyah, dervişlerin dizilmeleri yaşa göredir[13] dese de, Money kardeşler dizilişte yaşın değil de liyakatin mikyas olduğunu söylerler[14]. Şeyh postta her zaman yalnız değildir, bazen, biraz gerisinde olmak üzere diğer şeyh veya şeyhler[15] veya ihtiyar dervişler de bulunur[16]. Şeyh postunu minder sananlar olur[17].

Konya Mevlânâ Dergâhı'nda icra edilen semada merasim alayının baş tarafına Çelebi Efendi gelip oturur, "beş ihtiyar" zat onun yanına dizilir[18]. Çelebi Efendi'nin girişi diğer dervişlerden farklı olarak türbenin yanından olur[19].

Şeyh, postuna oturduğunda bir post duası okur. Bu duanın tam metnini D'Ohsson verir[20]. Post duasının ardından en ihtiyar olan Fatiha'yı okuyup bitirir. D'Ohsson Fatiha'yı tüm meclisin toplulukla tilâvet ettiğini ve ardından şeyhin Tekbir ve Salavat'ı söylediğini kaydeder[21].

Ayin evvelindeki bu duanın metnini, en geniş olarak, Mevlevî ayinini en hoş üslûpla kaleme almış seyyahlardan biri olan Robert Koleji'nin tarih muallimi Edwin Grosvenor nakleder. Dervişler bütün bu ibadetler esnasında "otomatonlar gibi kat'î ve dakiktirler"; "hâl ve tavırlarının her hususiyeti, duruş veya hareketlerinin veya hareketsiz istirahatlerinin en küçük her teferruatı sabit âdetlerle nizama konulmuştur ve remzî manalara sahiptir"[22].

Dervişlerin hepsi koyun postlarının üstünde, şeyhleri ortada olmak üzere bir yarım daire hâlinde[23], "başları eğik, gözleri yumulu, kolları göğüsleri üstüne kıvrılmış" oturur vaziyettedirler. Mevlevîleri ve ayinlerini dikkatle gözlemiş ve son derece edebî bir üslûpla kaleme almış bulunan İspanyol seyyah Ibáñez, bu vaziyettteki dervişleri "görünmeyen, küçük bir yiyeceğe birdenbire atlamak için geri çekilmiş tuhaf böcekler"e benzetir. Camiin derin sessizliği içinde adeta "ruhsuz cesetler gibi" gözükürler[24].

1 GAUTIER, **Constantinople**, s. 135.
2 ROSE, **Three Months Leave**, s. 92.
3 RHONÉ, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 142.
4 DE KAY, **Sketches of Turkey in 1831 and 1832**, s. 242-243.
5 PFEIFFER, **Visit to the Holy Land, Egypt and Italy**, s. 44.
6 SMITH, **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 51.
7 KNIGHT, **Oriental Outlines**, s. 196.
8 SMITH, **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 51.
9 LOTI ve VIAUD, **Suprêmes Visions d'Orient**, s. 241-242.
10 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 559.
11 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 80.
12 PETERS, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates** , C. I, s. 59.
13 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 250.
14 MONEY, **Sevastopol**, s. 384.
15 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 46-47; Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 108.
16 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 410.
17 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 108.
18 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 242.
19 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 25.
20 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 650-653.
21 Age., s. 653-654.
22 GROSVENOR, **Constantinople,** C. I, s. 109-111.
23 LUKACH, **The Fringe of the East**, s. 221.
24 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 192 ve 194.

MUTRİB HEYETİ

Mevlevî orkestrası demek olan mutrib heyeti çalgılar, na'than ve hanendelerden müteşekkildir. Bir seyyah Beethoven'ın Türk Marşı diye de bilinen Ruines d'Athènes adlı bestesi ile Mevlevî musikisi arasında benzerlik kurarak, mutrib heyetine "Atina harabeleri korosu" yakıştırmasını yapar[1]. Joanne'e göre mutrib heyeti "medeniyetsiz bir orkestra"dır[2].

Bahariye Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti hasırların[3], Kahire'ninkiler halıların üstünde otururlar[4].

Ney ve kudüm her ayinin değişmez çalgılarıdır ama diğer çalgılar tekkeden tekkeye değişiklik gösterebilir. Seyyahlar neye flüt, düdük; kudüme tamtam benzetmesini sıkça yaparlar. Della Valle'nin 1614'te Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semada beş veya altı ney mutrib heyetini teşkil eder, seyyah başka bir çalgıdan bahsetmez. Ona göre diğerlerinden daha uzun olanı "kamışların erganunu"dur[5]. 1699 yılında "zilli tefler, küçük davullar ve enli flütler" vardır[6]. 1806 yılındaki çalgılar iki kudüm ve dört neyden ibaretti[7]. Mevlânâ Dergâhı'nda icra edilen semada mutrib heyeti on kişiden teşekkül eder; tırmanarak çıkılan bir "sahne"deki çalgılar küçük davullar, ney ve teften ibarettir. Sesleri "merhamet hissinin temiz, akıcı notalarında çıkan" iki veya üç muganniden biri tenordur[8]. 1911'de Ziegler'nın seyrettiği semada, mutrib heyeti "bir oyuğa çöküp oturmuş"tu[9]. Başka bir şahitliğe göre buradaki mutribânda pest keman, santur ve büyük davul da bulunuyordu[10]. 1890 yılında Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin mutribânı on kişiden meydana geliyordu ve o devrin şeyhinin oğlu olan geleceğin şeyhi Celâleddîn Çelebi heyetin na'thanıydı[11]. 1658 yılında Saraybosna Mevlevihanesi'nin mutribânı sadece üç tabldan meydana geliyordu[12]. 1676'da Galata Mevlevîhanesi'nin mutribânı bir tambur, pest ve tiz iki ney ve bir uddan müteşekkildi[13]. 1823 yılındaki bir şahitlik heyete kemanın da ilâve olduğunu gösterir[14]. 1825 yılında sekiz ilâ on ney ve birkaç tefin yanına dört veya beş mandolin katılmıştır[15]. 1855 civarında ney, kudüm ve santur bulunur[16]. 1881'de neylerin sayısı dörttür[17]. 20. yy. başında Galata mutribânında yer alan çalgılar kudüm, tef, santur, mandolin, tek telli keman ve küçük bir Mısır harpi idi[18]. 1892'de Kahire Mevlevîhanesi'ndeki çalgılar ney, darbuka, demir çalpara gibi basit çalgılardan ibaretti[19]. 20. yy. başında "sekiz çalgılık bir bandodan ibaret" Mevlevî orkestrasını tarif eden Davey dümbelek, tef, santur, küçük mandolin, tek telli keman veya küçük bir Mısır harpine benzeyen bir çalgıdan söz eder[20]. 20. yy.'ın başında Antep Mevlevîhanesi'nin mutribânında *clarionet* [zurna], *bassoon* [çifte kamışlı, nefesli bir saz], keman ve üç adet tef ve neyler bulunuyordu[21]. 1856 yılında Üsküdar Mevlevîhanesi'nde ney ve kudümün yanında, genizimsi sesli küçük bir obua da bulunuyordu[22]. 1860'larda Kahire Mevlevîhanesi'nde ney ve teften başka bir obua[23] ve ud gibi[24] telli çalgılar da vardı[25]. Bir seyyah sekiz ney ve dört kudüm sayar[26]. 1925 sonrasında Şam Mevlevîhanesi'nde bir santur, bir dümbelek ve tek telli bir keman vardı[27]. 20. yy. başlarında Şam Mevlevîhanesi'nin mutrib heyetinin reisi Zeydan Hilmi'ydi; bu derviş ney, kanun ve udda çok istidatlı olmanın yanında, "gümüş ve altından bir ses"e sahipti; Mevlevîhanede onun söylediği gecelerde Şam'ın asilzâde ve Frenk hanımları

1 RHONÉ, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 140 ve 145.

2 JOANNE, **Voyage en Orient**, C. I, s. 77.

3 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 191.

4 WOOLSON, **Mentone, Cairo and Corfu**, s. 232.

5 DELLA VALLE, **Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino**, C. I, s. 63 ve 65.

6 DE LA MOTRAYE, **Voyages du Sr. A. De la Motraye**, C. I, s. 231.

7 MACGILL, **Travels in Turkey, Italy and Russia**, C. II, s. 134.

8 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 242.

9 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.

10 BROWN, **The Darvishes**, s. 286.

11 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 272.

12 QUICLET, **Les Voyages de M. Quiclet a Constantinople par Terre**, s. 75-76.

13 COVEL, *Extract from the Diaries of Dr. John Covel*, s. 169.

14 JONES, **Travels in Norway, Sweeden, Finland, Russia and Turkey**, C. II, s. 485.

15 DEVAL, **Deux Années à Constantinople et en Morée**, s. 52.

16 DE MARCELLUS, **Notes et Commentaires**, s. 70.

17 DUFFERIN-AVA, **My Russian and Turkish Journals**, s. 158.

18 MONROE, **Turkey and the Turks**, s. 282.

19 DALAH, **Un Hiver en Orient**, s. 124.

20 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 61.

21 BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 180.

22 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 47.

23 GUIMET, **Croquis Égyptiens: Journal d'un Touriste**, s. 277.

24 MATTSON, **Minnen af Öfverste H. Mattson**, s. 325.

25 MARTIN, **The East**, s. 36.

26 FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 57.

27 MORTON, **In the Steps of St. Paul**, s. 192.

Bir Semazen,
İki Neyzen,
Bir Kanunî,
İki Okuyucu Mevlevî,
19. yy.,
Siyah beyaz fotoğraf.

tekkeye "sürü hâlinde" toplanırlar ve o söylerken mafillerde "gayet memnun ve mahzuz" otururlardı. Şefik Dede bu dervişin sesini dinlemek için Konya Mevlânâ Dergâhı'na davet edildiğini ve orada da kadın erkek herkesin vecde kapılarak onu dinlediklerini söyler[1]. Bayan Pfeiffer'in mutribândaki çalgıları tarifi ayini ne derece hakir gördüğünü de ortaya koyar: "Çalgılar bir çocuk davulu, bir çoban kavalı ve zavallı bir kemandı"[2]. 1925'lerde Trablusşam Mevlevîhanesi'nin mutribânı ney, kanun ve davuldan müteşekkildi[3]. Bugüne kadar Mevlevîhanelerde kullanılan en görülmedik çalgı Gelibolu Mevlevîhanesi'nde kullanılmıştı. O devirde, günümüzün bas gitarına tekabül edebilecek bir vazifeyle kullanılan bu çalgı "sadece horuldayan bir iki nota veren", yılankavî görünüşlü bir nefesli çalgı olan serpent yani yılandı (bk. s. 341'deki resim). Serpentin çıkardığı ses "bir kapının kenarına rende sürtülürken meydana gelebilecek çeşitte" bir sesti[4].

"Kederli, kara sevdalı bir sese sahip" ney, Yakup ve diğer İbranî peygamberlerin kendisiyle Tanrı'ya hamd ettikleri, kutsîleştirilmiş bir çalgı olması hasebiyle Mevlevîlerden itibar görür. Konya'dan gelen neyler en iyileri addedilir ve 1670'lerde 25 *dolar* fiyatındadır[5]. Seyyahların İstanbul çarşılarında satılmak üzere gördükleri neylerden[6] Konya'da imal edilenler "daima en yüksek fiyatı icbar eder"[7].

Donisthorpe dervişlerin neyin maşuk ve kara sevdalı olduğuna inandıklarını nakleder[8]. Zaten "can çekişen sesler" çıkarır[9]. "Kuru kamışlıkta kımıldayan bir çöl yılanı gibi" ıslık çalar, "titreşen kanatlarıyla güneşe doğru yükselen bir tarla kuşu gibi" süzülür[10]. İspanyol seyyah Ibáñez onun iyi bir çalgı olduğuna inandırmak için, neye alışık olmayan gamlar yaptırıldığı zannındadır[11]. Bütün çalgıların hep beraber yükselttiği "gürültü"de sesi daima teşhis edilir, "onun sesinde gözden kaçabilecek bir nağme farkı" vardır[12].

Kucakta tutulan ve ince sopalarla vurulan kudüm[13], tempoyu belirtir ve basları çalar[14]. Bir seyyaha göre "bir çocuk oyuncağı kadar bayağı" olan

1 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 255-257.
2 PFEIFFER, **Visit to the Holy Land, Egypt and Italy**, s. 44.
3 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 249.
4 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 315.
5 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 264.
6 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 78.
7 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 465.
8 DONISTHORPE, **Down the Stream of Civilization,** s. 118.
9 RAYER, **Voyage Agricole dans la Vallée du Nil**, s. 18.
10 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 77.
11 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 191.
12 SMITH, **A Pilgrimage to Egypt** 307.
13 SYMONS, **Cities**, s. 244.
14 GAUTIER, **Constantinople**, s. 137.

kudüm kifayetsiz bir davul taklididir[1]. Bir seyyah, Galata'daki kudümler için, "Eyüp kavanozları üzerine gerili dümbelekler" tarifinde bulunur, ilâveten "su kabağından oyulmuş dümbelek"ten söz eder. Onların aksiseda veren ölçülü sesleri sanki yerin altından geliyormuşcasına gibidir[2].

19. yy.'ın ortalarında Galata Mevlevîhanesi'ndeki bir ayinde el çırpmaları da musikiye refakat etmiştir[3].

1850'li yıllardaki kudümzenlerden birisi âmâdır[4].

Mutribânda bulunan muganniler küçük bir kitaptan okudukları oluyordu[5]. Mutribân mahfilinde misafir edilen Ibáñez, yakından gördüğü bu kitabın okuyucuların dizleri arasında bulunan ahşap rahleler üstünde bulunduğunu ve siyah ve kırmızı harflerle yazılı olduğunu kaydediyor[6].

Na'than olarak mutrib heyetinde yer alıp buradaki vazifesini bitirdikten sonra semaa iştirak eden bir dervişten papaz Sestini bahseder[7].

Mutrib heyetinde çocuk yaştaki dervişler bulunabiliyordu. Bayan Bailley "bir oğlan sesinin keskin tizi"nden bahseder[8].

NA'T-I ŞERİF VE MESNEVÎ ŞERHİ

Na't Farsça olarak, yeknesak bir makamla mutribân mahfilinden okunur[9]. Thérèse Brown na't-ı şerifi Hristiyanların ekmek ve şarap ayinindeki teganniye çok benzetir, ama ihtiva ettiği yarım aralıktaki tonlara Batılı gırtlağının muktedir olamayacağının farkındadır[10]. Bussierre na'tı okuyan genizden sesi 'içe işleyen' bir ses olarak tarif eder[11]. Bir seyyah terennümün genizden getirilmesini "ziyadesiyle nahoş" bulur[12]. Careri'ye göre kasvetli bir sesken[13], Sestini'ye göre acınacak bir ses rengidir[14]. Liebetrut, na'thanların sesini "cırtlak ve nahoş" bulur[15]. Galt na'thanın "İngiltere'de balık satıcılarının caddelerde dönüp dolaşıp, uskumru diye velvele ettiklerindeki gibi, fasılalarla yüksek sesle" bağırdığını söyler; ona göre na'thanın peltekliği herşeyi daha korkunç hâle getirmektedir[16]. Gustave'a göre na't, "bir dereceye kadar Katolik ayinlerinin mezmur okumalarındaki genizimsi olana veya Lutercilerdeki mihrabın önünde vaizin okuyuşuna benzer bir sesle" icra edilir[17]. Le Bon da bu tilâvetin, kendi kiliselerindekiyle benzerliğinden hayrette kalır[18]. Na't-ı Mevlânâ tilâvetinin elde tutulan açık bir kitaptan okunduğu olur[19]. Gelibolu Mevlevîhanesi'ndeki 1854 yılındaki bir ayinde üç na'than aynı anda okumuştu[20]. Nicholls'un 1851'de Galata'da seyrettiğinde de öyle olmuş, ilâveten şeyh de iştirak etmişti[21]. Ayakta da okunabilen na't "yeknesak, esrarengiz yavaşlığında uyutucu; her kelime düşünme fasılalarıyla yavaşlatılmış; tekrarlar ve nihayetsiz ses titretmeleriyle uzayan

Yenikapı Mevlevîhanesi Naathanı
İsmail Dede,
1830'lar.

1 CLARIDGE, **A Guide Along the Danube**, s. 140.

2 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 74, 76 ve 78.

3 SMITH, **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 51.

4 Yazarı bilinmeyen, *Muhammadan Fanaticism*, s. 60.

5 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 269; OPTIC, **American Boys Afloat**, s. 330.

6 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 191.

7 SESTINI, *Pingeron's Translation of Sestini's Letters*, C. II, s. 498.

8 BAILLIE, **A Sail to Smyrna**, s. 139.

9 LUKACH, **The Fringe of the East**, s. 221.

10 BROWN, **Six Semaines à Constantinople**, s. 118.

11 BUSSIERRE, **Lettres sur L'Orient**, C. I, s. 79.

12 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 108.

13 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 267-268.

14 SESTINI, *Pingeron's Translation of Sestini's Letters*, C. II, s. 498.

15 LIEBETRUT, **Reise nach dem Morgenlande**, C. I, s. 30.

16 GALT, **The Camp and the Cutter**, s. 180.

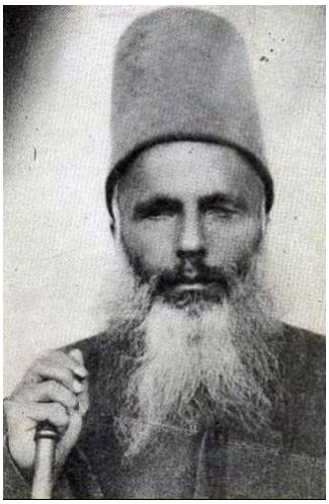
17 GUSTAVE, **Letters from the Orient**, s. 48.

18 LE BON, **La Civilisation des Arabes**, Kitap IV.

19 HOBHOUSE, **A Journey through Albania and Other Provinces of Turkey**, C. II, s. 311; AULDJO, **Journal of a Visit to Constantinople**, s. 74; Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 108.

20 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 315.

21 NICHOLLS, **In Memoriam**, s. 101.

Konya Mevlânâ Dergâhı Mesnevîhanlarından -Âmâlar Şeyhi- Kemalî Osman Dede, 1920'ler, Siyah beyaz fotoğraf.

bir Şark nağmesinin vezninde" olarak, Endülüs şarkılarına benzetilir. Na't, seyirciler üzerinde bütün dünyevî endişelerden tecrit tesirine sahiptir[1]. Peters'a göre na't Mevlânâ'ya dair ilâhîlerdir[2]. Dalah Kahire Mevlevîhanesi'nde sema öncesinde tüm dervişlerin "dizleri üstünde, genizden ses renginde, yüksek sesle okuma ve söylemeyle karışık, uzun dua"larını usandırıcı bulur[3]. Bir seyyah "burundan söylenen, ahenksiz ve çok tiz sesli çağırışları olmasaydı bu talimin tesiri daha büyük olabilirdi" der[4]. Markinez Dufferin-Ava diğer insanların tapınmalarına olan bütün hürmet hissine rağmen, "hayal edebileceğiniz en mutat hilâfı bir teganni" dediği na'ta hürmet etmekte muvaffak olamaz, yine de "acayip" bulduğu bu sesleri işitmek onu eğlendirir. Na't sırasında aşağıdaki dervişler ara sıra yüzleri üzerine kapanırlar; bu mübarek zevatın adı geçtiğinde olmalıdır. Galata Mevlevîhanesindeki bu ayinde na'than aynı zamanda neyzen vazifesini de görmüştür[5].

17. yy. gibi erken devirlerde na't-ı şerifften sonra şeyh, kürsüsünden, yarım saat kadar Mesnevî okuyup şerhediyor, sonra kürsüsünden inip postuna oturuyor ve ardından semaa geçiliyordu[6]. 1614'te Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Della Valle "yüksek bir kürsüdeki vâiz"in "uzunca ve çoğu kez hararetle" hitabını dinlemek isteyenlerin, sadece mescidin içini değil, kapı ağzını ve avluya bakan yere yakın pencereleri de tıklım tıklım doldurduklarını kaydeder[7]. 1660 yılında Trablusşam Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden şövalye D'Arvieux hatıralarında semadan evvel, Kur'an [Mesnevî olması daha muhtemeldir]'dan iki üç satır okunduğunu ve şeyhin son derece uzun bir müddet bu okunanı tefsir ettiğini ve bu esnada dervişlerin onun etrafında bir hilâl şeklinde, bir heykel gibi hareketsiz ve tazimle oturduklarını, bu tefsir esnasında kıraat edilmiş olan kitabı başlarının üstünde tuttuklarını anlatır[8]. 1676'da Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Covel, burada haftada iki gün vaaz ve raks edildiğini ve boru çalındığını yazıyor ki vaazla kastedilen Mesnevî dersi olmalıdır[9]. 1701'de Galata ve Bursa Mevlevîhanelerini ziyaret eden Fransız seyyah Tournefort semadan evvel şeyh veya onun vekili tarafından verilen bir vaazdan bahseder ki yine Mesnevî kıraati ve şerhi olmak icap eder[10]. Benzer bir müşahede 1629 yılında Halep Mevlevîhanesi için zikredilir[11]. 1717'de Galata Mevlevihanesi'ni ziyaret eden bayan Montagu, şeyhin "orta yere yerleştirilmiş bir kürsüde Kur'an'dan parçalar okurken", dervişlerin "gözleri zemine sabitlenmiş, kolları çapraz" dikildiklerini, mutrib heyetinin bir "konser"inin ardından şeyhin yeniden okuduğunu ve okuduklarını şerhettiğini ve en son sema ettiklerini söyler[12]. 1746'da Guer, semadan evvel verilen vaazdan bahseder[13]. İngiliz diplomat Ricaut ve Portekizli seyyah Pereira da, sema evvelinde ifa edilen vaaz, tefsir veya şerhten bahsederler, "Kur'an'dan bazı ayetlerle veya kurucularının yazmalarından bazı iktibaslar"la seyreden vaaz esnasında şeyhlerinin önünde yarım ay şeklinde diz çökmüş dervişlerin gözleri yerdedir, sessizdirler, "yutkunmazlar bile", "böylesi bir sessizlik ve donmuşluk içinde heykeller gibi gözükürler"[14]; başka

1 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 192 ve 193.

2 PETERS, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates** , C. I, s. 59.

3 DALAH, **Un Hiver en Orient**, s. 124.

4 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 71.

5 DUFFERIN-AVA, **My Russian and Turkish Journals**, s. 157.

6 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 269; THEVENOT, **Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, C. I, s. 169.

7 DELLA VALLE, **Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino**, C. I, s. 63.

8 LABAT, **Memoires du Chevalier D'Arvieux**, C. II, s. 393-394.

9 COVEL, *Extract from the Diaries of Dr. John Covel*, s. 169.

10 TOURNEFORT, **Relation d'un Voyage du Levant**, 2 C., C. II, s. 60 ve 61.

11 VANNES, **Deux Martyrs Capucins**, s. 107.

12 MONTAGU, **Letters**, C. III, s. 22-23.

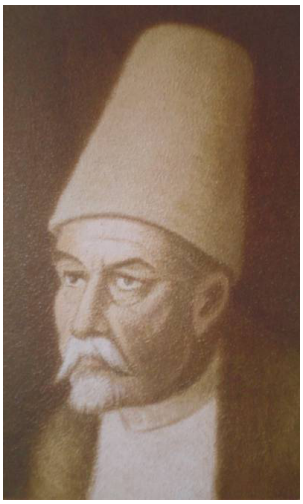
13 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 277.

14 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 263-264; PEREIRA, **Historia da Vida, Conquistas e Religião de Mafoma**, s. 166.

seyyahlar bu şahitliğe destek olurlar[1]. Goodrich, bütün dervişlerin şeyhin vaaz verdiği kitaptan bazı duaları beraberce söylediklerini ilâve eder[2]. 1827 yılında Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Frankland, sema öncesinde dervişlerin "bazı bazı bir nevi aksülâmelde bulunarak" dinledikleri, yarım saat süren, musikinin de refakat ettiği şeyhin uzun bir hitabesinden söz eder[3]. 1844 yılından Galata Mevlevîhanesi'nden müşahedeler aktaran Plumley, sema öncesinde şeyh tarafından "bir hayli usandırıcı" bir ayin icra olunduğunu kaydeder[4]. 1870'lerde Kahire Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Fogg, devri Veledî öncesinde mutrib heyetinden bir dervişin "kelimeleri uzatarak, yeknesak ve cansız bir makamla, takriben yirmi dakika" Kur'an okuduğunu nakleder[5]. 1910'lu yıllarda İzmir Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Walter Hawley, semadan evvel bir buçuk saat "ibadet ve makamla söyleme" ile meşgul olunduğunu yazar[6].

AYİN MUSİKİSİ

"Tanrı'nın kudret ve şanının methedildiği ve dünyevî varlığın faydasızlığının beyan edildiği" bir terennüme sahip olan[7] ayin musikisi, öte dünyayı temsil ve tahayyül etme gayretinde Müslümanların arzularını ateşleyen bir unsurdur ve onlara adeta mevzuları Şarktan olan gündüz rüyaları gördürür[8]. Mevlevî musikisiyle müminler "hiçbir kalemin cazibesini tarif edemeyeceği nihayetsiz rüyalar" içinde kaybolmuş gözükürler. Le Bon kendisini de "uykuya çok benzer bir hayal "içine daldıran bu musikinin müminler üzerindeki tesirine hak verir[9]. Bütün tarikatlar içinde musikiye en fazla bağlı olanlar Mevlevîlerdir[10]. Mevlevî ayinlerinin

İsmail Dede Efendi, SÜMER, Ayetullah (Ressam), 20. yy.

güftelerini "Mevlânâ'nın bâtinî dinî şiirleri" teşkil eder[11]. Ayin musikisi şiir ve mersiyenin hususî bir harmanına sahiptir[12].

Avrupalı kulağın alıştığı çok sesliliğe aykırı Mevlevî ayininin musikisi seyyahlarca yeknesak, değişmez ve tek perdeden, tuhaf, taşralı, hatta gayrîmedenî ve yabanî bulunsa da umumiyetle nahoş bir tesir bırakmaz[13]. Seyyahlar Mevlevî musikisinin kendi alıştıkları musikiye aykırılığını tespit etmenin ardından, kendileri için yeni olan bu nağmelere alışmaya, bazen de onları sevmeye çalışırlar. Ama, çoğunlukla onu ahenksiz diye nitlemekten geri durmazlar.

İtalyan seyyah Pietro Della Valle için "iyi musiki" olan ayin musikisi "üstündür ve hakikaten duyulmaya lâyıktır", insan o neylerin seslerinin nasıl yumuşak olduğuna inanamaz[14]. La Ferté-Meun için o güne kadar duyduğu her şeyden daha ahenkli bir musikidir[15]. Hangi çalgılardan meydana geldiğini tahmin bile edemediği Mevlevî musikisi için bayan Skene "bugüne kadar duyduğum en fevkalâde musiki" der[16]. Wittman, "yumuşak ve ağırbaşlı bir musiki" der[17]. Macgill hoş, yumuşak ve ahenkli bulur[18]. Bayan Montagu kasvetli de

1 HUNTER, **Travels through France, Turkey and Hungary to Vienna in 1792**, C. II, s. 80; TIETZ, **St. Petersburgh, Constantinople and Napoli di Romania**, C. II s. 117.

2 GOODRICH, **Religious Ceremonies and Customs**, s. 143.

3 FRANKLAND, **Travels to and from Constantinople**, C. I, s. 135.

4 PLUMLEY, **Days and Nights in the East**, s. 261.

5 FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 57.

6 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 81.

7 CURTIS, **To-day in Syria and Palestine**, s. 132.

8 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 194 ve 195.

9 LE BON, **La Civilisation des Arabes**, Kitap IV.

10 VON HUSSARD, *On the Chorusses of the Persian Dervishes*, s. 185.

11 Yazarı bilinmeyen, *Skildringer og Reise-Optrin fra Tyrkiet og Constantinopel*, s. 420.

12 TISCHENDORFF, **Travels in the East**, s. 280.

13 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 414; DAMER, **Diary of a Tour in Greece, Turkey, Egypt and The Holy Land**, C. I, s. 94.

14 DELLA VALLE, **Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino**, C. I, s. 61 ve 65.

15 LA FERTÉ-MEUN, **Lettres sur le Bosphore**, s. 164.

16 SKENE, **Wayfaring Sketches**, s. 201.

17 WITTMAN, **Travels in Turkey, Asia Minor, Syria**, s. 84.

18 MACGILL, **Travels in Turkey, Italy and Russia**, C. II,

Beşiktaş Mevlevîhanesi'nin Neyzenbaşısı Yusuf Paşa, 1880'ler, Siyah beyaz fotoğraf.

olsa ahenklidir der[1]. Jerome Smith'in yerli icracılardan sultanın bandosu haricinde işittiği ilk ve tek yegâne ahenkli musiki Mevlevîlerinkidir[2]. Lynch kederli de olsa medenî bulur[3]. Bunsen'a göre "ağır, mersiye gibi bir terennüm"[4] olan ayin musikisi, bir başka seyyaha göre, "semavi şakrak kuşları"nın "Cennet'e ait ölçüler"i peşrev etmeleridir[5]. "Nihayetsiz tatlılıkta"ki "acayip bir hüsün" olan bu musiki, Gautier'yi "bilinmez bir memleketin sıla hasretinin ta yüreğine" çeker; Fransız şairin bu dünyada asla rast gelmemiş bulunduğu "serzeniş ve aşkın vasfa gelmez izharıyla" ona tebessüm eder. Mestlikle başını bir omuzdan diğerine sallamaya başlayan şair, Şark musikisinin memleketindeki duyurucuları olan bazı istidatlara, bu musikinin "hakikaten semavî bir tatlılığı olduğu"na işaret etmedikleri için teessüf eder[6]. Bu musiki Lukach'a göre "dünyevî olmayan bir musiki"dir[7]. Aynı müellif Konya'da semaın ikinci selâmındaki musikiyi "kolaylıkla akılda kalan bir İtalyan valsi"ne benzetir, son selâmda Çelebi Efendi semaa iştirak ettiğinde çalınan musikiyi ise "daha garip bir şekilde kederli" bulur[8]. "Asla nahoş olmayan" bu musikinin nağmesi "kederli İngiliz havaları gibi"dir[9]. İngiliz seyyah Pardoe "yabanî ve kederli bir Türk havası" olarak tarif ettiği musikinin giderek "dünyevî değil gibi gözüken, derin ve kasvetli bir ahenge" yükseldiğini söyler ve bundan heyecan duyar[10]. Hawley'ye göre ayin musikisi "bir ormanın içinden hızla akan rüzgârın kederli figanı"na benzer[11]. 1701 yılında Mevlevî musikisini dinleyen Tournefort'a göre bu musiki kederli olmakla beraber ahenklidir[12]. Rhoné musikinin dinleyene, "daima kendi üstüne helezonî dönerek, ince bir girdabın içinde yükselen bir dumanın hayali"ni verdiğini söyler[13]. Alman felsefe âlimi Liebetrut musikinin sihirli bir çöl şarkısı gibi yankılandığını söyler[14]. Musiki Belçikalı Van Overbergh'e "rüzgârın Üsküdar mezarlığı servilerindeki inleyişi"ni hatırlatır[15].

"Rakik ruhları uykuya koymaya haylice hazır, onları derece derece düş nahiyesine nakleden" ayin musikisinin tesiri çok kuvvetlidir, dervişler de bunun farkındadır. Mutrib cemaatinden gelen musiki "açık denizlerden geliyormuş türlüsünden şırıldar"[16].

Baltimore lordu şöyle der: "Türk musikisi bizimkilere tam zıt olmasına rağmen nahoş değildir, ekseriya aynı perdedendir[17]." Bir diğer seyyah şöyle der: "Tanrı'yı ululamak için acayip bir tarz olabilir ama ne gözleri ne de kulakları incitir[18]". Cornille'e göre Mevlevî musikisi kat'iyetle uyutucu değildir, dervişleri canlandırır[19].

Şark musikisini "daha az zihnî ve daha fazla iptidaîce tabiî" bulan Cobb, neyin "notaları bir bülbülün göğsünden çıkan bir şarkı gibi fışkırır" der; ona göre Mevlevî musikisi teskin edici bir zihin ve ruh vecdi hâsıl ederek hissiyata nüfuz eder[20]. Ziyaretçiler neyin "teskin edici, fısıldayan hassalı musikisindeki emsalsiz olarak yumuşak ve tatlı nağmeler" tarafından derin tesir altında bırakılırlar[21]. Başka bir seyyah Mevlevî musikisinin tesirinin Batılı çalgılarından fazla olduğunu teslim eder[22]. Mevlevîlerin

s. 134.

1 MONTAGU, **Letters**, C. III, s. 23.

2 SMITH, **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 51.

3 LYNCH, **Narrative of the United States' Expedition**, s. 101.

4 BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 177.

5 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 159.

6 GAUTIER, **Constantinople**, s. 137-138.

7 LUKACH, **The Fringe of the East**, s. 222.

8 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 26-27.

9 HOBHOUSE, **A Journey through Albania and Other Provinces of Turkey**, C. II, s. 311.

10 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 44-45.

11 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 81.

12 TOURNEFORT, **Relation d'un Voyage du Levant**, 2 C., C. II, s. 60.

13 RHONÉ, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 142.

14 LIEBETRUT, **Reise nach dem Morgenlande**, C. I, s. 31.

15 VAN OVERBERGH, **Dans le Levant en Grèce et en Turquie**, s. 345.

16 REINACH, **Voyage en Orient**, C. I, s. 282.

17 BALTIMORE, **A Tour to the East in the Years 1763 and 1764**, s. 78.

18 DE BEAUMONT, *Voyage en Asie Mineure*, s. 347.

19 CORNILLE, **Souvenirs D'Orient**, s. 45.

20 COBB, **The Real Turk,** s. 255.

21 FERRIMAN, **Turkey and the Turks**, s. 315.

22 DAVID, **Lucien Spalma**, C. II, s. 315-316.

musikisi "yumuşak, ince ve dokunaklı[1]"dır; rikkat verir, orijinal bir musikidir ve onların rakslarına pek âlâ intibak ettirilmiştir. Öyle ki dinleyeni dönmek arzusu sarar. Bu nağme hakkında Avrupalılara Beethoven'ın Türk Marşı bir fikir verebilir[2]. "Tatlı ifadeli, dokunaklı, aslî ve onların raksına beğenilecek surette münasip" Mevlevî musikisinden bu büyük sanatkârın haberdar olduğu aşikârdır[3]. Meçhul bir seyyah yükselen ve alçalan sesleriyle çoban kavalındaki yabanîliğe sahip olduğunu düşündüğü musiki için "keyfiyetin maneviyatına çok iyi yakışmıştı" der[4]. Ayin musikisi Salvarte için "çokça canlı ve hakikî ahenkte"dir[5].

Bir seyyaha göre ayin musikisi yavaş bir marştır[6]. Diğerine göre ise temposu valsin dakikadaki otuz devirli temposuna benzer[7]. Bir kadın seyyah "Bu garip ve güzel musiki duymuş olduğumuz daima değişmez ve tek perdeden ve eğlencesiz diğer Türk musikilerinden çok farklıydı"[8] der. Başka bir kadın seyyah sema musikisini "yumuşak ve kadınsı sedalar" olarak tavsif eder[9]. Jeannel'e göre ise "bu çalınan havayı izah etmek müşküldür"[10].

Bayan Robersart Kahire'de çalınan ayin musikisinin, "Şarkta baştan başa her yerde ve izdivaçlar, cenazeler, Nil üstündeki bayramlar gibi her şeyde duyulan yumuşak ve notaya alınması imkânsız bir nağme" olduğu fikrindedir[11]. İyi bir kulağa sahip bir kimse onu her gün işitse bile nağmelerini yakalaması imkansızdır[12].

Ayin musikisini kendi musikilerine kıyasla küçümseyen seyyahlar vardır. Birisi "Genizden, hımlayarak bağıran, elverir bir Asya musikisi[13]" dediği onu 'zavallı' bulur[14], bir diğeri için sadece 'gürültü'dür[15];

Galata ve Bahariye Mevlevîhanelerinin Neyzenbaşılarından Neyzen Hakkı Dede, Siyah beyaz fotoğraf.

bir başkası için ise başı, ortası ve sonu aynı olan; "sanat görünüşünün bulunmadığı", orkestraların hazırlık mahiyetindeki nağmelerine benzer bir musikidir; seyyah, bu fikrine rağmen, anlayamasa da bu musikiye hayran olduğunu itiraf eder[16]. Konumuzla alâkalı olarak tespit edebildiğimiz en eski Batılı seyahatnamesinin müellifi olan İngiliz seyyah Sandys için ayin musikisi barbarcadır[17]. Schroeder çalgıların en garip ve mantıksız ölçüleri çaldığı fikrindedir[18]. Bir seyyaha göre "tiz, rahatsız edici, kasvetli ve dertli bir terennüm"dür[19]. Kahire Mevlevîhanesi'nin mutrib heyeti "çok acı ve ince çığlıklar" atar[20]. Veliaht prens Rudolph'a göre bu musiki "yabanî ve askerî"dir[21]. May, bu ırlayışın "kayaları yarmaya ve insanı de-

1 BROWN, **The Darvishes**, s. 285.
2 DE BEAUMONT, *Voyage en Asie Mineure*, s. 347-348.
3 S., *Dansa dos Derviches*, s. 224.
4 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 71.
5 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 180-181.
6 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 198.
7 CONDER, **Heth and Moab**, s. 72.
8 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 275.
9 D., *Scenes in the East*, s. 310.
10 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 315.
11 ROBERSART, **Orient, Égypte, Journal de Voyage**, s. 46-47.
12 WOOLSON, **Mentone, Cairo and Corfu**, s. 232.
13 CHANTRE, **En Asie Mineure**, s. 418.
14 CASTANIER, **Jérusalem, Constantinople, Athènes et Rome**, s. 333.
15 CASTELLAN, **Moeurs, Usages, Costumes des Othomans**, C. V, 72.
16 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 159-160.
17 SANDYS, **Sandys Travels**, s. 43.
18 SCHROEDER, **Shores of Mediterranean with Sketches of Travel**, C. I, s. 151.
19 TINAYRE, **Notes d'une Voyageuse en Turquie**, s. 190.
20 McGARVEY, **Lands of the Bible**, s. 423.
21 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 234.

Derviches Musiciens, Salut de Constantinople,
[Sazende Dervişler, İstanbul'dan Selâm
-Mevlevî neyzen-],
1912, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

lirtmeye" kadir olduğu kanaatindedir[1]. Üsküdar Mevlevîhanesi mutribânının "kâmilen hoş sesler çıkarmayan ve ahenksiz sedası" Alman askerî cerrah Wutzer'nın kulaklarını yırtar[2]. Kasımpaşa'da sema seyreden İngiliz Money kardeşler musikiye eşlik eden teganniyi ahenksiz bulurlar ve "Çin yelkenlilerinin bordalarında eskiden söylenilen şarkılar" gibi nağmeye uzak bulurlar[3]. Yine Kasımpaşa'da sema seyreden Hayward Mevlevî musikisini "dinsiz bir gürültüden ve bir çeşit çalgının üzerine hızla bir vuruştan ibaret" olarak görür. Ona göre bu musiki New York şenliği zarfında California'daki Çin Mahallesi'nden dağılan gürültüye benzer[4]. Baxter mutribânı "teşhir boyunca şiddetle feryat eden berbat çalgılar[5]" diye anar. Besse "kulak tırmalayıcı obualar ve nakkâreler tarafından meydana getirilen ahenksiz musiki[6]", Lacroix "ekşi zurnalar ve şamatacı nakkareler" tarafından meydana getirilen ahenksiz musiki sedası" der[7]. Clark, "kavalcıların ahenksiz ve gıcırtılı musikisi" diye bahseder[8]. Bir seyyaha göre ayin musikisi ritim ve ölçüden mahrumdur, ölçüden yana dertlenir de gözükmez[9]; bir diğerine göre "muhakkak berbat bir ahenksizlik infilakı"dır[10]. Bir seyyaha göre mutrib heyeti "sesçe ahenksizliğin ilmini kemale erdirenlerdir[11]. Avusturyalı seyyah Pfeiffer'a göre ayin musikisi "zamanı ve nağmeyi mutlak hiçe sayışla, yükselen bazı fare cik ciklemesi ve sivrisinek vızıldaması sesleri"dir[12]. Bir seyyaha göre ise Mevlevî musikisi ikrah olunacak bir musikidir, dahası ölçü ve ahenk olarak, kendisi eşliğinde panayırda ayılara raks ettirilen musikiyle mukayese edilebilir[13]. Galt'a göre ilk kez gördüğü iki telli kemanı eline alıp kurcalayan birinin çıkrattığı sesler kadar ahenksizdir, zaten neyler "seyyar maymun teşhircilerince üflenen hususî kavallar"dır ve orkestra da "çangır çungur çarpışan" zillerden meydana gelir[14]. Ayin musikisini "bir çam ormanındaki rüzgârın uzak mesafeden velvelesi"ne benzeten Thérèse Brown, başlangıçta kederli ve yumuşak olan bu rüzgârın giderek şamatayla tizleştiğini, en nihayet 'cehennemî' bir hâle geldiğini söyler[15]. Bir diğerine göre "aynı musiki cümlesinin ses rengi tahavvülleriyle dinmeksizin döndüğü yavaş bir vals"tir[16]. Bayan Kraft nezaketi elden bırakmayarak sadece "gayrimedenî" der[17]. Boué musikiyi berbat bulsa da dönüşlerden hoşlanır[18]. Vere'e hiçbir şeyin olmadığı kadar "haşin ve sinir bozucu" gelen ayin musikisinin onun üzerindeki nahoş tesirini semaın sihirli tesiri dengeler[19].

Neyin ve tefin musikisi solgun ve teskin edici

1 MAY, **Une Maison Mystérieuse à Stamboul**, s. 143.

2 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 47.

3 MONEY, **Sevastopol**, s. 387.

4 HAYWARD, **From Finland to Greece**, s. 236.

5 BAXTER, **Impressions of Central and Southern Europe**, s. 243.

6 BESSE, **The Turkish Empire**, s. 166.

7 LACROIX, **Guide du Voyageur à Constantinople et dans ses Environs**, s. 173.

8 CLARK, Francis E., **Our Journey around the World**, s. 559.

9 MALHARBE, **L'Orient 1718-1845**, s. 384.

10 Yazarı bilinmeyen, *The Howling Dervishes of the East*, s. 421.

11 L., *The Dancing Dervishes*, s. 54.

12 PFEIFFER, **Visit to the Holy Land, Egypt and Italy**, s. 44.

13 BONJOUR, **Notes d'un Pèlerin de Lyon a Jérusalem**, s. 165.

14 GALT, **The Camp and the Cutter**, s. 180.

15 BROWN, **Six Semaines à Constantinople**, s. 118-119.

16 DALAH, **Un Hiver en Orient**, s. 124-125.

17 KRAFT, **The Nilometer and the Sacred Soil**, s. 57.

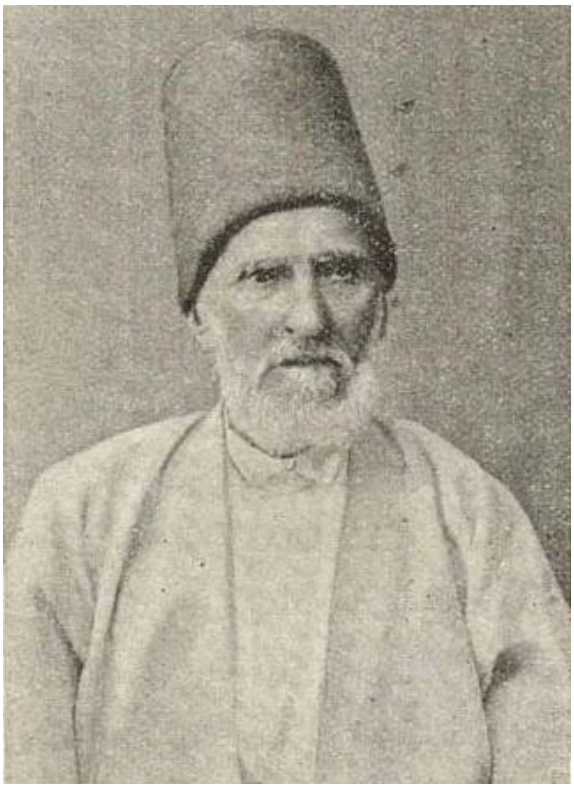
18 BOUÉ, **La Turquie D'Europe**, C. III, s. 402-403.

19 VERE, **Picturesque Sketches in Greece and Turkey**, s. 314.

bir musiki olsa da âbitleri canlandırır[1]. Ney esrarlı lisanını anlayanlar üstünde vecd hâline koyucu bir tesir hâsıl eder[2]. Neyin sesi "çalındığında bütün nefesleri dindirecek kadar şaşırtıcı bir cerbeze"ye sahiptir[3]. Cantimir'in "başka hiçbir çalgının hâsıl edemeyeceği yumuşak bir ses[4]" verdiğini söylediği neyin nağmeleri hakikî notanın yarım ton aşağısında, minor bir anahtarda uğuldar[5]. Claridge'e göre neyin sesi "sadece eski bir ambarın yarıkları arasından sür'atle akan rüzgârla kıyaslanabilecek"[6] bir sestir. İngiliz papaz Fisk neylerin "biraz kusurlu bir şekilde" çalındığı kanaatindedir[7].

"Nağmeye dervişlerin tarikatı ve takip edecekleri vecibeleri üzerine ahlâkî bir gazel ırlaması refakat eder"[8]. Şark irfanının derinliğini etraflıca anlamakta müşkülât çeken Batılıların lisanlarına tercümeleri "oldukça abartmalı ve saçma" görünse de, güfteler "engin bir marifet ile dolu derin bir manaya sahiptirler"[9]. Musikiye eşlik eden ve dervişler tarafından okunan ilâhîlerden ve edilen dualardan birer tanesinin meâlini Fransız seyyah Gûys nakleder[10].

İstanbul'daki Avusturya sefaretinin kâtibi von Hussard papaz Maximilian Stadler tarafından yazılmış bir piyano eşliğiyle, doksan beş Mevlevî ayinini ihtiva eden bir Türk musikisi kitabını 1835 yılında Viyana'da neşreder. Galata Mevlevîhanesi'nde sık sık müşahede ettiği ayinlerin notalarını çıkartan von Hussard Viyana'ya döndüğünde el yazmasını Mozart'ın da bir arkadaşı olan papaz Stadler'nın ellerine bırakır; Stadler şarkılara "duysalardı muhtemelen dervişleri hayrete düşürmüş olacak" bir eşlik yazar. Dikdörtgen varak kitabın başlığı *Original-Chöre der Derwische Mewlewi* [Mevlevî Dervişleri'nin Aslî Koroları]'dır[11]. Von Hussard'ın bu neşrinin habercisi olan makalesi 1823 yılında

Bahariye Mevlevîhanesi Kudümzenbaşısı Zekai Dede,
1896, Siyah beyaz fotoğraf.

The Harmonicon mecmuasında yayınlanır. Yedi ayinin makamlarını ele veren notaları ile iki ayrı makamdaki ayinin müzikal incelemesini ihtiva eden makalede müellif, Mevlevî musikisini "Farisî musikisi" olarak anar. Müellife göre Mevlevî musikisine temas etmiş az miktarda seyyah merakı tatmin etmekten ziyade uyandırmaya hizmet etmişlerdir, bu musikinin umuma neşredilmiş numuneleri ise mevzu üzerine fikir teşkil etmek için çok kifayetsizdir. Von Hussard Mevlevî musikisini orijinal ve ifade kuvvetine sahip bulur. Musiki güftenin mana ve ruhuyla uyum içindedir. Çoğu zarafet ve yumuşaklık, diğerleri haşmet ve yücelik, bazısı şen oluşla doludur. Kısa olan bu nağmeler kusursuzdur. Fransız tiyatro musikisini andıran tempo değişmeleri kulağı incitmez. Şartlara göre perdesi değiştirilebilen bu şarkılar her sese uyarlanabilir. Hâsılı bu musiki dinleyenlerde hayran edici bir tesir uyandırır[12].

1914'de Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret eden Gide'e Mevlevîlerin bestelerinin bütün re-

1 GROSVENOR, **Constantinople,** C. I, s. 112.

2 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 186.

3 LE BRUYN, **Voyage au Levant**, C. I, s. 391.

4 CANTIMIR, **Histoire de l'Empire Othoman**, C. I, s. 122.

5 BURTON, **The Inner Life of Syria, Palestine and the Holy Land**, C. I, s. 166.

6 CLARIDGE, **A Guide Along the Danube**, s. 140.

7 FISK, **A Pastor's Memorial**, s. 427.

8 Yazarı bilinmeyen, *Moines Musulmans, leur Superstition et leur Extravagance*, s. 348.

9 ENGEL, **The Literature of National Music**, s. 17.

10 GÛYS, **Un Dervich Algérien en Syrie**, s. 228 ve 230-231.

11 ENGEL, **The Literature of National Music**, s. 16-17.

12 VON HUSSARD, *On the Chorusses of the Persian Dervishes*, s. 185-191.

pertuvarını ihtiva eden ve Batı nota sistemine göre daha yenilerde uyarlanmış bulunan hayli hacimli bir defter gösterilir. Seyyah bu uyarlama ile Batı gamına oturtulan nağmenin bozulup bozulmadığından emin değildir[1].

Mevlevî musikisinin dünyadaki en eski musikinin vasıflarını barındırdığını söyleyen Morton, 1930'larda Konya'da ayin musikisinin bir gramofon plağını elde eder ve musikinin Becket Williams'a çıkarttırdığı nota kaydını kitabına koyar. Musikiyi notaya alan Williams seyyaha neylerin çıkardığı ve "bir medeniyetsizlik atmosferi" ekleyen ses renklerinin piyanoda bulunmadığını, musikicilere göre nağmenin alâka çekici olduğunu da söylemiştir[2].

DEVR-İ VELEDÎ

Namaz, na't-ı şerif ve Mesnevî şerhinin ardından dervişler sessizce baş keser, yeri öper ve her iki ellerini yere vurup kalkarlar. Şeyhin ellerini çırparak devr-i Veledî'nin işaretini verdiği olur[3]. Dervişlerin aniden yüzleri üzerine yere kapaklanmasından irkilen seyyahlar olur[4]. Şeyh kalkar, posttan ileriye bir adım atar, döner ve biri sağdan, biri soldan olmak üzere posta iki derin baş eğmede bulunur. Seabrook'a göre bu Mevlânâ'nın ruhî varlığını davet etmek içindir[5]. Sırayla şeyhin önüne gelen her bir derviş, şeyhle sağ ellerini bitiştirerek karşılıklı olarak birbirlerinin ellerini öper ve sağına yarım bir dönüş yapar, yedi adım geriye gider ve hırkasını bırakır[6]. Dervişlerin şeyhi selâmlamaya üçer üçer geldikleri olur[7]. Lukach'a göre merasimin bu kısmında icra olunan öpüş şeyhin elbisesinin kolunun kenarınadır[8]. Şeyhin önünde eğilirken sikkeler neredeyse yeri öper[9]. Şeyh de onlara "emsalsiz bir adabımuaşeretle icra edilen bir tür takdis etmeyle ihsanda bulunur"[10]. Bir seyyah, şeyhin dervişlerin kulaklarından öptüğünü sanır[11]. Meydanın üç kez katedilmesiyle devr-i Veledî nihayete erer. Bir seyyah 1858 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde altı devirden bahseder[12].

Devr-i Veledî evvelinde dervişler hırkalarını çıkarırlarken onunla görüşürler yani onu kenarından öperler[13]. Tangye, dervişlerin hırkalarını bırakmalarını ağır ve eski bir Batı dansı olan *minuet*teki kadınların elbiselerini sermelerine benzetir[14].

Semahanenin etrafında belirli bir nizamla, tek sıra hâlinde, eller göğüsler üstünde kavuşturulmuş olarak, soldan sağa doğru dolanma demek olan devr-i Veledî yavaşça, "sessizce ve kayıyormuş gibi" icra edilir[15]. 1793'te Reimers'in, 1852'de Gautier'nin Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettikleri ayinde dervişler şeyhi çiftler hâlinde takip etmişlerdi[16]. Devir "ayinleştirilmiş" ağır adımlarla, her ileri adımda heybetli bir duraklamayla icra edilir[17]. Bu yürüyüş Hawley'ye göre "cenaze merasimi adımlayışıyla"[18] icra edilir. "Endişesiz veya ayak parmakları ucuna serzeniş ederek" olan bu yürüyüşte, adımlar, "bir çeşit kılı kırk yaran tarzda, kısa kısa", "vakarla, dimdik, ağır ve muntazam"dır; "gelenlere ve gidenlere, nefesin inkıtalarına işaret" ederler[19]. Abastado devr-i Veledî'yi *gavotte* denilen bir Fransız halk dansındaki yürüyüşe benzetir[20]. Auldjo devr-i Veledî'deki hareketleri manasızlık olarak telakki ederken[21], Pardoe onun bu vasfedişine "Modern Bir Seyyahın Hataları" başlığında itiraz eder. Ona göre, kendi zanlarınca Tanrı'ya hizmet eden bu kusur bulunamaz şahsiyetteki adamlara hürmetten başkası hissedilemez. Ne var ki seyyah ilerleyen satırlarda, iki defa görse de, bu merasimin hâsıl ettiği "safi saçma"lara inanmaya razı olmadığından dolayı onun manasını

1 GIDE, **The Journals of André Gide**, , C. II, s. 18.
2 MORTON, **In the Steps of St. Paul**, s. 194-196.
3 EUDEL, **Constantinople, Smyrne et Athènes**, s. 179.
4 SKENE, **Wayfaring Sketches**, s. 201.
5 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 250.
6 GÛYS, **Un Dervich Algérien en Syrie**, s. 227-229.
7 FROSSARD, **The French Pastor at the Seat of War**, s. 296.
8 LUKACH, **The Fringe of the East**, s. 221.
9 MACGILL, **Travels in Turkey, Italy and Russia**, C. II, s. 134.
10 GAUTIER, **Constantinople**, s. 137.
11 DUFFERIN-AVA, **My Russian and Turkish Journals**, s. 158.
12 SCHICKLER, **En Orient: Souvenirs de Voyage 1858-1861**, s. 59.
13 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 315-316.
14 TANGYE, **Reminiscences of Travel in Australia, America and Egypt**, s. 209-210.
15 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 273.
16 REIMERS, **Reise der Russisch-Kaiserlichen**, C. II, s. 78; GAUTIER, **Constantinople**, s. 136-137 ve 139.
17 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 89-90.
18 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 242-243.
19 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 159.
20 ABASTADO, **L'Orient qui Meurt**, s. 45.
21 AULDJO, **Journal of a Visit to Constantinople**, s. 74.

tahkikte zahmet çektiğini yazar[1].

Thevenot'nun 1656 yılında Galata'da seyrettiği ayinde devr-i Veledî'de başı şeyh değil de semazenbaşı çekmiş[2], Danimarka'lı bir seyyahın 1824 yılındaki ziyaretinde de öyle olmuştu[3]. Massett'in 1843'teki ziyaretinde iki şeyh devr-i Veledî esnasında "Türk usulü" çöküp oturmuşlardı[4]. Bir seyyahın 19. yy.'ın ortasında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği ayinde devr-i Veledî esnasında şeyh, postunda kalmıştı[5].

Devr-i Veledî esnasında takip eden iki dervişin mihrapta, şeyh postunun önündeki selâmlaşmasına, Bahariye Mevlevîhanesi'nde sandukaların önündeki selâmlaşma da eklenir[6]. Aslında, türbenin semahanede bulunduğu her yerde bu böyledir. Konya'da hem Pîr ve diğer eşhasın sandukalarının, hem de Çelebi Efendi'nin önünde selâmlamada bulunuluyordu[7]. Jones'un 1827'de Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği ayinde hem şeyh postuna, hem de kapıya doğru selâmlamada bulunulmuştu; kapıya doğru olan selâmlama belki de türbenin avluda o istikamette olmasındandı[8]. Dervişler şeyh postunun önünden, arkalarını ona dönmeden, kendi etraflarında çevrilmek suretiyle geçerler ve onun her iki ucuna da baş keserler[9]. Şeyhin de kendi postuna selâm vermesi, bir seyyaha göre, kendi emri altındakiler onu ululasınlar diye, "kendi tevazuundan bir taat misali tedarik ederek" "buyruk kürsüsü"nün mertebesini ululamaktır[10]. Markionez Dufferin-Ava'ya "intizamı ve zarafeti çok müessir" olan devr-i Veledî'nin seyretmesi "çok hoş ve lâtif" gelir[11]. Bir seyyah devr-i Veledî esnasındaki teganniyi "ziyadesiyle âlâ" bulur[12].

Devr-i Veledî'nin bitiminde şeyh veya şeyhler posta otururlar, Reimers'in seyrettiği ayinde üç şeyh bağdaş kurarak oturmuşlardı[13]. Vannes devr-i Veledî'den sonra erkân gereği şeyh efendinin postuna çekilmesini "hareket etmeyi daha dinç olanlara bırakarak, kocamış olanlarla beraber çekilir" diye tefsir eder[14].

Ibáñez'e göre Devr-i Veledî Şarklılar için haşmetin en tesir edici işareti olarak "katı yavaşlık"la devam eder[15]. Bir seyyah ciddî ve sessiz bu merasimin "Asyalılara mahsus itaat ve Şarkın silsile-i merâtib fikri tarafından kesif bir şekilde müteessir edilmiş" olduğu kanaatindedir[16]. Launay'a göre devirdeki dervişler "balede ağır ve muntazam adımlarla" yürüyen burjuva beyefendilerine veya Molière'in bazı roman kahramanlarına benzerler[17].

1693 senesinde Edirne Mevlevîhanesi'nde bulunan Careri, devr-i Veledî öncesinde, şeyhle beraber, yeşil giyinmiş ihtiyar bir zatın "gülünecek bir raks" ettiklerini yazar[18]. 1766'da Larnaka'da sema seyreden Mariti, ayinin Kur'an'dan bir parça ve şeyhin nutkuyla başladığını, onu neylerin refakatinde ilâhîler söylemenin takip ettiğini söyler. Seyyah, devr-i Veledî'deki yavaşça yürüyüşün giderek hızlanan bir mahiyette olduğunu da kaydeder[19]. 1826 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde ayin seyreden bir seyyah, devr-i Veledî öncesinde, ney eşliğinde yarım saat müddetle ilâhî söylendiğini kaydeder[20]. 1878'de Galata Mevlevîhanesi'nde ayin seyreden Reinach, devr-i Veledî öncesinde, on beş dakika süreyle, "başlangıçta pest perdeden, sonra tedricen mi sesinde, en nihayet olabildiği kadar yüksek sesle" Allah Hû zikrinin söylendiğini kaydeder[21]. 1875'te Kahire Mevlevîhanesi'nde sema seyreden bir seyyah, devr-i Veledî'nin altı kere icra edildiğini söyler[22]. 1878 yılından bir şahitlik, bunu Galata Mevlevîhanesi için doğrular[23].

1 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 45-46.

2 THEVENOT, **Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, C. I, s. 169-170.

3 Yazarı bilinmeyen, *Skildringer og Reise-Optrin fra Tyrkiet og Constantinopel*, s. 420.

4 MASSETT, **Drifting About**, s. 85.

5 Yazarı bilinmeyen, *The Howling Dervishes of the East*, s. 421.

6 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 199.

7 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 26; HAWLEY, **Asia Minor**, s. 243.

8 JONES, **Sketches of Naval Life**, C. II, s. 132.

9 MACKINTOSH, **Damascus and Its People**, s. 37.

10 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 71.

11 DUFFERIN-AVA, **My Russian and Turkish Journals**, s. 158.

12 FRASER, **Travels in Koordistan, Mesopotamia, etc.**, C. II, s. 402.

13 REIMERS, **Reise der Russisch-Kaiserlichen**, C. II, s. 78.

14 VANNES, **Deux Martyrs Capucins**, s. 107.

15 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 199.

16 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 71.

17 LAUNAY, *Vues de Constantinople*, s. 233.

18 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 269.

19 MARITI, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina**, C. I, s. 79.

20 DE LA TOUR, *Constantinople*, s. 172.

21 REINACH, **Voyage en Orient**, C. I, s. 282.

22 Yazarı bilinmeyen, *Kairos Dansande och Tjutande Dervischer*, s. 166.

23 REINACH, **Voyage en Orient**, C. I, s. 283.

Semahaneye girdiklerinde "kasvetli, yorgun, uykulu, başları ağır külâhlarının altına kıvrılmış" gözüken dervişlerin, devr-i Veledî sonrasında yüzleri aydınlanmış, gözleri parlamış, kendilerini dikleştirmişlerdir; daha kuvvetli gözükürler[1].

May'ın 1890'larda Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği ayinde, devr-i Veledî'nin hitamında otuz derviş; onbeşi şeyhin sağında, onbeşi de solunda olmak üzere yarım daire hâlinde çöküp oturmuşlardı[2].

SEMA KIYAFETİ

Sema kıyafeti seyyahların nazarında hiç de münzevice değildir, ama muhakkak zarafete sahiptir[3] ve aşırı temiz oluşlarıyla dikkati çeker[4].

Papaz Sestini semazenlerin kıyafetlerini aslî adlarını vererek tarif eder; üstteki pelerine *hırka*, iç etekliğine *fistan*, dar korsetaya *nimtem* der[5]. Semazenlerin en üst giysileri olan, deve yününden[6], yere erişen hırkaları; mavi, kahverengi, yeşil gibi muhtelif renklerdedir[7], bazı şeyhler yakaları kürklü hırka giyerler. 1839 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde hırkalar al, koyu kül rengi, yeşil, kahverengi, erguvanî, mavi ve siyah olmak üzere muhtelif renklerdeydi[8]; Stuart yeşil ya da kahverengi olduklarını yazar[9]. 1841 yılında Galata'da sema seyreden Snow şeyhin gök mavisi bir hırka giymiş bulunduğunu kaydeder[10]. 1843'te Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Haight hırkaların "koyu yeşilden açık yeşile, koyu kahverengiden açık kahverengiye" değiştiğini söyler[11]. 1845'te sarı hırkalar vardır[12]. Gautier'nin 1852'de gördükleri "mavi, pembe, tarçın veya diğer renkler"di[13]. 1853'te Galata Mevlevîhanesi'nde bulunan Bunel derviş hırkalarını *pelisse* [kürk] diye tarif eder[14]. 1859 yılında bu Mevlevîhanede Thornbury "koyu kırmızı çizgili ek yerleriyle" beyaz, uzun elbiselerden söz eder, bunlar hırka ya da tennure olabilir. Açıkça bahsettiği hırkalar kahverengi, pembe, siyah ve yeşildir; bu renkler "Quaker-vari bir renk itidali" gösterir[15]. 1870'lerde mavi hırkalardan söz edilir[16]. Conder Trablusşam Mevlevîhanesi'nin on iki semazeninden sekizinin siyah, üçünün kurşunî, birinin de yeşil hırkalı olduklarını müşahede eder; ona göre hırkalardaki farklı renkler farklı kıdem derecelerine işaret ederler; yeşil hırkalı derviş diğer dervişlerin sema öncesinde çıkardıkları hırkalarını toplar[17]. 1925 civarında Trablusşam Mevlevîhanesi'nde semazenler siyah, semazenbaşı ve mutrib heyeti kahverengi hırkalıdırlar[18]. 1890 yılında Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin dervişlerinin hırkaları yeşil, mavi, safran, kızıl, zeytin yeşili ve menekşe renklerinde olup, çok halis, kalın çuhadan mamûldürler[19]. 1854 yılında İzmir Mevlevîhanesi'nin dervişlerinin hırkaları kahverengi veya yeşildir[20]. Kahire Mevlevîhanesi'nde hırkalar "parlak ve muhtelif renklerde"dirler[21]. Huxley hırkayı kuşaksız sabahlıklara benzetir[22].

1881'de Galata Mevlevîhanesi'nin mutribânında yer alan dört derviş pembe, yeşil, kahverengi ve boz hırkalar giymişlerdir[23]. Mutrib heyetinde yer alan dervişlerin hırkalarının altından gözüken elbiseleri de renkli renklidir. Bahariye Mevlevîhanesi mutribânında koyu kırmızı, yeşil, beyaz, mavi ve koyu turuncu görülür[24].

Dervişler hırkayı semaa girmeden evvel çıkarırlar; "terden sırılsıklam, vecd ve bitkinlikten pestili çıkmış hâlde nefessiz düştüklerinde" tekrar üstlerine alırlar[25].

Dervişler semaa girerken tennurelerinin etekle-

1 GAUTIER, **Constantinople**, s. 137.
2 MAY, **Une Maison Mystérieuse à Stamboul**, s. 143.
3 GAUTIER, **Constantinople**, s. 135.
4 MISLIN, **Les Saints Lieux**, C. I, s. 75.
5 SESTINI, *Pingeron's Translation of Sestini's Letters*, C. II, s. 498.
6 HAYWARD, **From Finland to Greece**, s. 237.
7 ARNOLD, **From the Levant, the Black Sea and the Danube**, C. II, s. 35
8 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 108.
9 STUART, **Journal of a Residence**, s. 42.
10 SNOW, **Journal of a Steam Voyage**, s. 52.
11 HAIGHT, **Over the Ocean**, s. 132.
12 SKENE, **Wayfaring Sketches**, s. 201.
13 GAUTIER, **Constantinople**, s. 136.
14 BUNEL, **Jérusalem, la Cote de Syrie et Constantinople en 1853**, s. 390.
15 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 71 ve 75.
16 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 169.
17 CONDER, **Heth and Moab**, s. 68.
18 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 250.
19 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 271-271.
20 GRINGO, **Scampavias from Gibel Tarek to Stamboul,** s. 344.
21 ROBERSART, **Orient, Égypte, Journal de Voyage**, s. 47.
22 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 89.
23 DUFFERIN-AVA, **My Russian and Turkish Journals**, s. 157.
24 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 191, 192, 198, 200-201.
25 GAUTIER, **Constantinople**, s. 136.

Mevleviname_2b.indd 106 12.07.2015 15:24:30

rini yukarıda tutan bir kuşağı kimseye fark ettirmeden yerinden sökerek onları dökerler[1]. Şeyh tennure giymez, lâkin Careri'nin ifadelerinden, 1693'te gittiği Edirne Mevlevîhanesi'nde dördüncü selâmda semaa iştirak eden şeyhin tennureli olduğu anlaşılmaktadır[2].

Dervişler, semaa çıkmadan evvel, mahalle göre, ya Çelebi ya da şeyhle görüşürler ve o da onların sikkelerinden öper. Kimi seyyahlar bu muameleyi sırasıyla el ve enseden öpme sanırlar[3].

Tennure "eğirilmiş ve ağırlaştırılmış yün kumaştan"dır, geniş büklümleri altına doluşan havayla öyle sabit bir şekilde şişer ki adeta "tahta bir etek" denebilir[4]. Locher cepken ve tennurenin "pek sertçe kolalanmış" olduğu müşahedesinde bulunur[5]. Dervişlerin bellerinin etrafında kırmızıdan kenar yapılmış, geniş bir kuşak sarılıdır[6]. Bir seyyaha göre bunlar kırmızı uçlu, beyaz kuşaklardır[7].

Tennurelerin hepsi aynı renkte değildir, her bir derviş istediği kumaş ve renkten giyinir[8]. Konya Mevlânâ Dergâhı'nda "koyu yeşil, mavi veya kül rengi"[9], kimi zamansa sadece soluk yeşil[10] veya yeşil beyaz[11] etekler vardır. Bir defasında sema eden on dokuz dervişten birinin tennuresi beyaz, diğerlerinin tamamınınki koyu renklerdedir[12]. Galata'dakiler zeytin yeşili veya koyu yeşil[13] ve çikolata rengi[14] giyerler; bir İngiliz seyyah buradaki tennureler ile sikkelerin aynı renk olduklarını söyler[15]. 1838 yılındaki bir müşahedeye göre bu Mevlevîhane'de farklı renkte tennureler bulunsa da hâkim renk yeşil ve kırmızıdır[16]. 1840'ların başındaki bir şahitlik siyah ya da kahverengiden bahseder[17]. 19. yy.'ın ortalarından şahitlikler aktaran seyyahların gördükleri tennureler beyazdı[18]; ama Vere kurşunî, yeşil ve kahverengiden[19]; MacGavock koyu kahverengiden[20], Jerome Smith cansız renklerden[21], Galt sarı, yeşil ve siyahtan[22]; meçhul bir seyyah kırmızı, kahverengi ve beyazdan[23]; Schickler beyaz ve muhtelif renklerden[24]; Paz Soldan maviden, Jarvis yeşilden[25], Knox ve Faucher maviden[26] bahsederler. 1880'lerde yeşil, mavi ve beyaz tennureler görülür[27]. Bursa'da giyilenlerin "çoğu beyaz, bazıları ise yeşil ve açık kahverengi[28]"dir. Hanya'da mavi, kırmızı, beyaz ve siyah renkler vardır[29]. Pardoe Galata'daki renkleri rütbeyle irtibatlandırır; en yüksek rütbeli olan yeşil, diğerleri kahverengi veya sarımsı kül rengi giyinmişlerdir. Yine onun müşahedesine göre bu renkler kışlık tennurelerin rengidir, yazları "daha hafif malzemeden, beyaz olanıyla" değiştirilirler[30]. Bu malûmatı destekleyen İngiliz Bailley 1871 yılından aktardığı müşahedeler arasında Nisan ayında yazlık, yeşil tennurelerin giyildiğini, kışın koyu renk olanların tercih edildiğini yazar[31].

1 D'AUBIGNOSC, **La Turquie Nouvelle**, C. I, s. 202; MALHARBE, **L'Orient 1718-1845**, s. 447.

2 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 269.

3 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.

4 JOANNE, **Voyage en Orient**, C. I, s. 78.

5 LOCHER, **With Star and Crescent**, s. 516.

6 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 47.

7 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 62.

8 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 268; ANDREOSSY, **Constantinople et le Bosphore de Thrace**, s. 102.

9 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 332.

10 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.

11 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 26.

12 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 243.

13 REIMERS, **Reise der Russisch-Kaiserlichen**, C. II, s. 78; Yazarı bilinmeyen, *Skildringer og Reise-Optrin fra Tyrkiet og Constantinopel*, s. 419; BOWEN, **Memorials of John Bowen**, s. 336.; D., *Scenes in the East*, s. 310; Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 71; RUSSEGGER, **Reisen in Europa, Asien und Afrika**, C. IV, s. 31.

14 WEBSTER, **Travels through the Crimea, Turkey and Egypt**, C. I, s. 137.

15 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 159.

16 KNIGHT, **Oriental Outlines**, s. 196.

17 VANE, **A Steam Voyage to Constantinople**, C. I, s. 316.

18 SKENE, **Wayfaring Sketches**, s. 201; HILLEREAU, *Lettre de M. L'Abbé Hillereau à M. Bliguet*, s. 148; MISLIN, **Les Saints Lieux**, C. I, s. 74; SMITH, **Customs and Habits of the Turks**, s. 93; NERVAL, **Voyage en Orient**, C. II, s. 228; NICHOLLS, **In Memoriam**, s. 101; ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 221; DUCKETT, **La Turquie Pittoresque**, s. 216; OSCANYAN, **The Sultan and His People**, s. 42.

19 VERE, **Picturesque Sketches in Greece and Turkey**, s. 314.

20 MacGAVOCK, **A Tennessean Abroad**, s. 309.

21 SMITH, **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 51.

22 GALT, **The Camp and the Cutter**, s. 181.

23 Yazarı bilinmeyen, *Muhammadan Fanaticism*, s. 60.

24 SCHICKLER, **En Orient: Souvenirs de Voyage 1858-1861**, s. 59.

25 JARVIS, **Letters from East Longitudes**, s. 233.

26 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 169; FAUCHER, **Ein Winter in Italien**, C. II, s. 235.

27 LAYARD, **Lady Layard's Journal**; DE MOUY, **Lettres du Bosphore**, s. 184; DUFFERIN-AVA, **My Russian and Turkish Journals**, s. 158; EUDEL, **Constantinople, Smyrne et Athènes**, s. 179.

28 BEAUFORT, **Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines** C. II, s. 419.

29 BICKFORD-SMITH, **Cretan Sketches**, s. 135.

30 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 47.

31 BAILLIE, **A Sail to Smyrna**, s. 139.

Edirne'de yeşil[1], Kasımpaşa'da açık sarı ve yeşil görülür[2]. 19. yy. sonunda beyaz ve körpe yeşil bir aradadır[3]; 20. yy.'da beyaz hakim olsa da[4] istisnalar vardır; 1911'de bir derviş beyaz giyimliyken, kalan tamamı yeşil tennureliydi[5]. Gelibolu'dakiler çok açık veya beyaz renktedirler[6]. Üsküdar'da koyu yeşil, koyu mavi ve beyaz giyilir[7]. Bahariye Mevlevîhanesi'ndeki dervişlerin kıyafetleri ise beyaz, yeşil, mavi, kırmızı, pembe, şarap rengi, sarı, turuncu olmak üzere "gökkuşağının bütün renklerinin türlü karması"nı ihtiva eder[8]. Yenikapı'da koyu renkler hâkimdir[9]. Bir seyyah Edirne'de Mayıs ayında bile "çok ağır çuhadan" tennure giyildiğini müşahede eder[10]. Afyonkarahisar'da meydanın merkezinde sema eden dört dervişten ikisi safran, ikisi de menekşe rengi tennure giyer; onların etrafında dönen diğer on derviş mavi, beyaz, kızıl, zeytin yeşili ve kırmızı tennurelere sahiptirler. Bu renk cümbüşü çiçek dürbünü tesiri uyandırır[11]. Trablusşam'da meydanın merkezinde sema eden dervişin giysisi "canlı olmayan, hafif yeşil"dir[12]. Çok seyyahın müşahedesine göre, Kahire'deki tennurelerin ekserisi beyaz renktedir[13]; en iyi dört semazen sırasıyla beyaz, erguvanî, mavi ve sarı tennure giyerler[14]. Genç bir derviş soluk yeşil tennurelidir[15]. Hangi Mevlevîhanede müşahedede bulunduğunu tespit edemediğimiz bir seyyah, idareci dervişlerin beyaz ve yeşil, diğerlerinin kahverengi veya sarımsı kül rengi tennure giydiklerini yazar.

1841'de Galata Mevlevihanesi'nde sema seyreden Amerikan damar cerrahı Mott tennurelere kahverengi, mavi ve kırmızı ipekten şeritler geçirilmiş olduğunu söyler[16]. Tennure ve yeleklerin farklı renklerde olduğu bir şahitlik bayan Harvey'den gelir; 1870'te Galata Mevlevîhanesi'nde beyaz yelek ve sarı tennureler görülür[17].

Dönme hareketi ile beraber fistan evvelâ, "yarı açık devasa bir şemsiye, sonra bir küre, sonra bir paraşüt" hâlini alır ve nihayet, ufkî yayılır[18]. Tennurenin eteği açıldığında yirmi ayak kutrunda olur[19]. Tournefort bu yayılışı otağ şekline benzetir[20]. Tennurenin açılışı Amerikan ses ve sahne sanatkârı Massett için "tasavvur edilebilir en gülünç görünüş"tür[21].

Tennurelerin alt taraflarının kurşunla veya bu gibi bir ağırlıkla ağırlaştırılmış bulundukları müşahedesi de pek çok seyyahın dile getirdiği bir hususiyettir. Tennurelerin eteklerinde "küçük kurşun toplar" bağlı[22] veya etek kenarının kumla doldurulmuş[23] olduğunu müşahede etmiş seyyahlar da vardır. Yine pek çok seyyah tennureyi *crinoline* denilen, sert kumaştan yapılmış kabarık etekli kadın elbisesine; dönerken tennurenin açılmasını ise memleketlerindeki kız çocuklarının dönerek etekleri havalandırma oyununa benzetirler. Tennurenin havayla dolarak şişmesi "daha fazla muvazene elde etmek" içindir[24]. Şişmiş tennurelerin fırıl fırıl dönmesi soğuk, keskin bir hava cereyanı yaratır. Ellerini göğüsleri üstünde kavuşturup selâmlamak için eğildiklerinde, ani frenlemeden dolayı, tennureler "tıpatıp mumyalar gibi bir görünüş vererek" onların etrafına sarılır[25].

Tennurenin yukarısına uzun, dar kollu; kısa belli mintan giyilir. Destegül adı verilen bu mintanlar, Trablusşam'da muhtelif koyu renklerdedir[26]. Bu cepkenin bir kanadı diğerinin içine sokulur.

1 TINAYRE, **Notes d'une Voyageuse en Turquie**, s. 190.

2 MONEY, **Sevastopol**, s. 384-385.

3 VAN OVERBERGH, **Dans le Levant en Grèce et en Turquie**, s. 345.

4 HÉRIOT, **Croisière Méditerranée**, s. 134; MONROE, **Turkey and the Turks**, s. 283.

5 NAYLOR, **Travels in the Orient**, s. 65.

6 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 316.

7 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 48.

8 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 191, 192, 198, 200-201.

9 LOTI ve VIAUD, **Suprêmes Visions d'Orient**, s. 242.

10 TINAYRE, **Notes d'une Voyageuse en Turquie**, s. 190.

11 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 276.

12 CONDER, **Heth and Moab**, s. 70.

13 ROBERSART, **Orient, Égypte, Journal de Voyage**, s. 47; FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 57; SCHAFF, **Through Bible Lands**, s. 118; WOOLSON, **Mentone, Cairo and Corfu**, s. 235; DONISTHORPE, **Down the Stream of Civilization,** s. 116.

14 LELAND, **The Egyptian Sketch-Book**, s. 96.

15 TAYLOR, **Egypt and Iceland in the Year 1874**, s. 145.

16 MOTT, **Travels in Europe and the East**, s. 436.

17 HARVEY, **Turkish Harems and Circassian Homes**, s. 42.

18 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 200.

19 Yazarı bilinmeyen, *Passages of Eastern Travel*, s. 379.

20 TOURNEFORT, **Relation d'un Voyage du Levant**, 2 C., C. II, s. 60-61.

21 MASSETT, **Drifting About**, s. 85.

22 COBB, **The Real Turk,** s. 254-255.

23 DALAH, **Un Hiver en Orient**, s. 125.

24 D'AUBIGNOSC, **La Turquie Nouvelle**, C. I, s. 202.

25 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 63; PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 48.

26 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 251.

Mevleviname_2b.indd 108 12.07.2015 15:24:31

Mintanın altında "göğüs üstünden sarılmış beyaz bir iç kat" bulunur[1].

Tennurelerin altında pamuklu[2], "epeyce dar bir pantolon" bulunur[3]; bu ayak bileklerine kadar iner[4]. Kimi zaman bu pantolonların baldırları çıplak bırakanları da giyiliyordu[5]. Thornbury bu donların kısa ve bol olduklarını müşahede eder[6].

Dervişler "çıplak ayaklarına terlikler geçirmiş" olarak semahaneye girerler[7]. Devr-i Veledî'nin terlikle icra edildiği vakidir[8]. Semada şeyh ve semazenbaşı mestlidirler, semazenler yalın ayaktırlar bu yönde çok sayıda müşahede vardır. Webster 1827 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde birkaç dervişin "sarı çizmeler" yani mestler giydiklerini görmüştür[9]. 1839 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde bulunan bir gazeteci dervişlerin bazısının yalın ayaklı, bazısının ise mest giymiş olduklarını müşahede eder[10]. İstisna olarak, Wutzer'nın 1856'da Üsküdar Mevlevîhanesi'nde müşahede ettiği iki şeyh çıplak ayaklıydılar[11]. Musiki kesildiğinde, dönmeyi henüz kesmemiş olan âbidlerin çıplak ayaklarının zemine sürtünmesi açıkça işitilebilir[12]. O'Neill çoraplı olarak da döndüklerini söyler[13].

"Mevlevî Kıyafeti" başlığı altında hakkındaki seyyah müşahedelerine daha geniş yer verdiğimiz Mevlevî külâhına sikke denilir. Peters "ters çevrilmiş bir su kovası"na benzetttiği sikkenin semaın tesirine çokça ilâvede bulunduğunu düşünür[14]. Sikkeleri ve "omuzlarında hava akımıyla dalgalanan" hırkaları Mevlevîlere haşmet verir[15]. Bir Amerikan misyoner devr-i Veledî ve semaın, "uzun mahrut gibi başlıklarıyla bir araya gelince", dervişlere "hakikî bir grotesk görünüş" verdiği kanaatindedir[16]. Diğer bir seyyaha göre semazenlerin kıyafeti, eğer onların ciddî tavır ve vaziyetleri olmasa, üstü erkek, altı kadın kıyafeti şeklinde, "güldürecek, tuhaf bir kıyafettir"[17]. Oscanyan sema evvelinde sikke, hırka ve tennureleriyle namaz kılan dervişleri "diğer kürelerin hayalî mümessilleri" yani uzaylılar gibi görür[18].

SEMA

Dervişlerin oruç ve namazla kendisine hazırlandıkları[19] sema, pek çok seyyaha göre, semavî cisimlerin hem kendi etraflarında, hem de birbirlerinin etrafındaki çifte dönme hareketinin taklidi olan mukaddes, mübarek bir rakstır. Bir seyyah Mevlevîlerin meleklerin dönüşlerini taklit ettiklerini duymuştur[20]. Dönme hareketi dervişlerin "dimağlarını sallar; ya sıkışmayla yahut diğer bir sebeple, ruhun boşlukta yüzdüğü ve dünyadaki şeylere yabancı hâle geldiği, varlığın tehirinin bir çeşit şaşkınlığını vücuda getirir"[21]. Bu *kataleptik* [adalelerin donması ile irade ve hissin birdenbire kaybolduğu] bir nöbet hâlidir[22]. Dervişler sakin, ifadesiz yüzleriyle, uyumuş topaçlar gibi eğirilirlerken ıstılahî olarak "hâl vaziyeti" diye adlandırılan bir vecde bürünürler[23]. Kimi Mevlevîlerin izahına göre, insanın tabiî hâli Tanrı'ya yaklaşmak içim münasip değildir, sema ile dünyevî olanın haricine çekilmeye ihtiyacı vardır[24]. Ruhların beden mâniasından bu suretle kurtulmasıyla meydana gelen vecd veya istiğrak hâli, arzulanan bir zihin vaziyeti olarak, onları kutlu bir âleme yüceltir[25]. Sema ile yalnız semazenler değil seyredenler de "ıslah ve terbiye" olurlar, "hiçbir müşahit âbitlerin hakikî samimiyetinin tesiri altında

1 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 75 ve 79-80.

2 JARVIS, **Letters from East Longitudes**, s. 233.

3 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 273.

4 GAUTIER, **Constantinople**, s. 135;
ENAULT, **Constantinople et la Turquie**, s. 448.

5 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 200.

6 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 75.

7 REIMERS, **Reise der Russisch-Kaiserlichen**, C. II, s. 77.

8 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 159.

9 WEBSTER, **Travels through the Crimea, Turkey and Egypt**, C. I, s. 137.

10 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 108.

11 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 48.

12 SNOW, **Journal of a Steam Voyage**, s. 53.

13 O'NEILL, **The Night of The Gods**, C. II, s. 725.

14 PETERS, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates** , C. I, s. 60.

15 RHONÉ, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 142.

16 SCHNEIDER, **Letters from Broosa, Asia Minor**, s. 70.

17 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 198.

18 OSCANYAN, **The Sultan and His People**, s. 42.

19 CURTIS, **To-day in Syria and Palestine**, s. 133.

20 DELLA VALLE, **Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino**, C. I, s. 63.

21 DE BEAUMONT, *Voyage en Asie Mineure*, s. 348.

22 CARLSON, John Roy, **Cairo to Damascus,** s. 381.

23 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 252.

24 SCHICKLER, **En Orient: Souvenirs de Voyage 1858-1861**, s. 59.

25 CALDWELL, **Oriental Rambles**, s. 244.

Fig. 214: *Derviches Tourneurs; d'apres un Croquis*,
[Resim 214: Dönen Dervişler; Bir Taslaktan -Kahire Mevlevîhanesi-],
[LE BON, Gustave, La Civilisation des Arabes, Paris: Firmin Didot Frères, 1884].

kalmazlık edemez"[1]. Frankland "Türkler bu temaşa tarafından çokça terbiye edilir gözükürler" der[2].

O, Neill sema evvelinde dervişlerin göğüsleri üstünde kavuşturulmuş kollarını *swastika* yani uçları kıvrık haç şekline benzetir[3].

Devr-i Veledî sonrasında, sema evvelinde; birisi yüksek sesli, iki neyle icra edilen; "takriben on dakika devam eden, pestten, yabanî bir hüzün makamı" çalınır[4]. Bu bir nevi uvertür yani açılış musikisidir[5]. Kudümün dervişlerin semaa başlama zamanını gösteren ilk vuruşunun bayan Pardoe üzerindeki tesiri, kendi ifadesiyle "tarifi âciz bırakan bir derecede eşssiz" olmuştu[6]. Semaa başlama ve bitiş işaretini veren şeyhin ellerini çırpmasıdır[7].

Bu noktada, dervişler hırkalarını çıkarırlar ve tennurelerinin eteklerini düşürürler. Seabrook dervişlerin hırkalarını semazenbaşının çıkartıp topladığını ve sema sonrasında da yine onun dervişlerin omuzlarına bıraktığını yazar[8]. 1859 yılından bir müşahededede dervişler çıkarttıkları hırkalarını, kollarının üstünde topladıkları hırka öbeğiyle ihtiyar dervişlere teslim ederler[9]. Fraser'ın 1836 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği dervişler hırkalarını çıkardıktan sonra dikkatle katlarlar[10]. 1839 yılındaki bir şahitlik hırkaların korkuluğun üstüne fırlatıldığı istikametindedir[11].

Peters'a göre sema öncesinde şeyhin elinin öpülmesi "raksa müsaade almak için"dir[12]. Her selâm evvelinde icra edilen bu el öpme Ziegler'ya "sonsuza kadar süren" bir muamele gibi gelir[13]. Şeyh de dudaklarını dervişlerin sikkelerine dokundurur[14]. Dervişler, meydana birer birer çıkarlar.

1850'li yıllarda Halep Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Gûys, semaın hemen evvelinde, meydanda bir halka teşkil eden dervişlere "bir misâl vermek ve ilk sâik olmak üzere", şeyhin halkanın kenarına doğru üç adım çıkıp, sikkesini tutarak, "çok zarif bir şekilde üç dönüş" icra ettiğini yazar[15]. Gringo'nun 1854 yılında İzmir Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semada, devr-i Veledî sonrasında şeyh meydana çıkıp bir kez yavaşça döner, ardından yerine çekilir ve dervişler semaa başlarlar[16].

Dervişler "musikinin ağırlık veya çabukluğuna hayranlık verici derecede" uyacak şekilde dönmeye başlarlar[17]. Sema esnasında dervişler kendilerini sağ ayakla etrafta hareket ettirirlerken, sol ayak üstünde, bir ayağı diğeri üzerinden geçirerek çevrilirler. "Bir valsteki dansçıların attıklarının tamı tamına aynısı" adım atarlar[18]. Başlangıçta elleri omuzları üstüne yerleştirilmiş olarak, kolları çaprazlanmıştır. Hareketlerinin hızı arttıkça sağ kol omuzdan dirseğe kadar ufkî, dirsekten yukarıya doğru amudî bükülmüş, el avuç içi yukarıda, arkaya doğru kıvrılmışken; sol kol avuç içi aşağıya, dümdüz ufkî gerilir; baş sağ omuza düşürülür. Sür'at arttıkça katlı etekler çözülür, sarkan beyaz donların yukarısında, neredeyse bel yüksekliğinde, büyük bir çember hâlinde hızla dönene dek yukarı ve dışa doğru şişer. Ayakları haricinde şekilleri hareketsizdir[19]. Bu manada semaa "devreden hareketsizlik" demek mümkün olur[20]. Öyle ki bayan Urlin onların bu uyutucu icra esnasında bazen uyuya kaldıklarını sanır[21]. "Kolların kimsenin tabiî hâlde birkaç dakika tutamayacağı rahatsız edici vaziyeti, onların çeyrek saatten daha fazla müddette rahatsız olmuş görünmelerine neden olmaz"[22]. Fransız şair Gautier başın yatırılması için, başlarını "önkolları üstündeki yatağın ilâhî rüyadan yastığına yatırdılar" der[23]. Bayan Dufferin-Ava kolların açılması için "görülecek en nadide şey" der[24].

1 PEARS, **Turkey and Its People**, s. 300-301.

2 FRANKLAND, **Travels to and from Constantinople**, C. I, s. 136-137.

3 O'NEILL, **The Night of The Gods**, C. II, s. 726.

4 SNOW, **Journal of a Steam Voyage**, s. 52.

5 SESTINI, *Pingeron's Translation of Sestini's Letters*, C. II, s. 498.

6 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 48.

7 OLIN, **Greece and the Golden Horn**, s. 282 ve 283.

8 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 251 ve 253.

9 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 79.

10 FRASER, **Travels in Koordistan, Mesopotamia, etc.**, C. II, s. 402.

11 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 108.

12 PETERS, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates** , C. I, s. 60.

13 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.

14 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 251.

15 GÛYS, **Un Dervich Algérien en Syrie**, s. 229.

16 GRINGO, **Scampavias from Gibel Tarek to Stamboul,** s. 345.

17 LYNCH, **Narrative of the United States' Expedition**, s. 101.

18 RAPELJE, **A Narrative of Excursions, Voyages and Travels**, s. 257.

19 FRASER, **Travels in Koordistan, Mesopotamia, etc.**, C. II, s. 403.

20 SYMONS, **Cities**, s. 246; HÉRIOT, **Croisière Méditerranée**, s. 135.

21 URLIN, **Dancing: Ancient and Modern**, s. 57.

22 LE BON, **La Civilisation des Arabes**, Kitap IV.

23 GAUTIER, **Constantinople**, s. 140.

24 DUFFERIN-AVA, **My Russian and Turkish Journals**, s. 158.

Onların bu görünüşleri her sema müşahedesinin değişmez tasviridir. Ellerin duruşunun neyi remzettiği üzerine farklı tefsirler vardır. Bir seyyah sağ avuç içinin yukarı doğru oluşunun "ruhun bedenden uzağa kaçmak iştiyakı"nı remzettiğini söyler[1]. Tasvirleri gözde canlanan Rudolph, el duruşlarıyla alâkalı olarak, "sağ el imanın kılıcını taşımaya, sol ise Tanrı'nın atiyyelerini istirham etmeye işaret eder" der[2]. Alman gazeteci Faucher "semavatın huzurunu aynen kendine çekmek gayesiyle sağ elle almak ve aynı zamanda, aşağı çevrilmiş sol elle dünyanın cazip çukuruna onu döndürmek"ten söz eder[3]. Rhoné başlarını sağ omuzlarına düşürmeleri için, "başları sanki buluttan bir yastığa yaslanmış gibi geriye doğru yatmıştı" der[4]. Haight dervişlerin dönerken bir ayaklarını diğerinin üzerinden atmalarını *a la pigeon* yani güvercin usulü diye tavsif eder[5]. Dervişler dönüşler esnasında "Allah! Allah!"[6] veya "Hû"[7] münacatını zihinden söylerler. Sema esnasında şeyhin yalnız başına, ayakta dikilmesi "çokluğun tevhidi"nin nişanesidir[8]. Walsh dervişlerin dönüşlerindeki "fevkalâde tabiîlik ve maharet"e hayran olur, zira "eli işe yakışmaz" Türkler için, mümkün olduğunu zannettiğinden daha "rahatlık, hafiflik ve zarafetle" muvaffak olurlar[9].

Şeyh ve semazenbaşı sema etmez[10]; semazenbaşı "büyük bir ciddiyet ve dikkatle fakat konuşmaksızın" onların arasında gezinirken, "şeyh vücudunu bir yandan bir yana yavaşça hareket ettirerek ve gülümseyerek" mihraptaki minderinde kalır. Şeyhin semazenbaşı ile beraber ayini meydanın ortasından idare ettiği de oluyordu[11]. Mevlevîlerin kat'iyetle kitabî hünere malik olduklarını nakleden Hobhouse'a göre, bu derecede iyi okutulmuş bir zümrenin ahaliden daha batıl itikatlı olabilecekleri zannedilmemelidir; onlar, "tuhaf dinî merasimin, umumun idrakinde yarattığı haşyet ve hayretin farkında" olarak, hakikatte sema etmeye hevessizdirler. Zaten şeyh sema etmeyerek "öyle şedit bir vazifenin ifasıyla kendine eza etmez"[12]. 1871'de Galata Mevlevîhanesi'nde Kudretullah Dede'nin idare ettiği bir ayini seyreden bayan Bailley, Dede'nin semaa iştirak etmeyişini onun ileri yaşına bağlar[13].

Trablusşam Mevlevîleri birinin merkezde ve yedisinin onun etrafında devrettiği bir düzende sema ederler, merkezdeki derviş adeta "yedi peykli" bir güneştir[14]. Kahire Mevlevîhanesi'nin dervişleri "halka içinda halka hâlinde" dönerler[15]. Russegger'ın 1839 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği yirmi beş semazenin dördü ortada, diğerleri onların etrafında iki halka hâlinde idiler[16]. Hillereau'nun 1845'te Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semada dervişler üç halka teşkil etmişlerdi[17].

Ayin nağmesinin sür'atçe artışıyla beraber dervişler de "uçmaya başlamak üzere olan hayalî kuşlara benzer görünüşe sahip olarak" hareketlerini çabuklaştırırlar. "Asude bu hareket"le, "döne kalmış topaçlar gibi" görünürler[18]. Hobhouse ve De Beyne onların dönüşleri esnasındaki görünüşlerini otomatonlara benzetirler[19], "makine tertibatı tarafından hareket ettirilen heykeller gibi sabit ve ciddî"dirler[20], "tunç bir kalıp kadar sabitlikle şekillerini korurlar"[21]. Bir seyyah onların nasıl hareket ettikleri veya ne tür bir adımın onları bu kadar pürüzsüzce zeminde gezindirebildiğini anlayamaz[22]. "Hareketli tabanlar üstüne yerleştirilmiş ve zemberekle hareket ettirilen otomatlar" gibidirler[23]. Dervişler dönerlerken "sivri başlıklarının, tepesini meydana getirdiği bir eh-

1 MAIR, **Doctor in Turkey**, s. 148.

2 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 234.

3 FAUCHER, **Ein Winter in Italien**, C. II, s. 238.

4 RHONÉ, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 143.

5 HAIGHT, **Over the Ocean**, s. 132.

6 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 186.

7 DELLA VALLE, **Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino**, C. I, s. 63.

8 WILKINSON, **Modern Egypt and Thebes**, C. I, s. 287.

9 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 467.

10 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 252.

11 JONES, **Sketches of Naval Life**, C. II, s. 131.

12 HOBHOUSE, **A Journey through Albania and Other Provinces of Turkey**, C. II, s. 312-313.

13 BAILLIE, **A Sail to Smyrna**, s. 138.

14 CONDER, **Heth and Moab**, s. 71-72.

15 SCHAFF, **Through Bible Lands**, s. 118.

16 RUSSEGGER, **Reisen in Europa, Asien und Afrika**, C. IV, s. 30-31.

17 HILLEREAU, *Lettre de M. L'Abbé Hillereau à M. Bliguet*, s. 148.

18 FROSSARD, **The French Pastor at the Seat of War**, s. 297.

19 HOBHOUSE, **A Journey through Albania and Other Provinces of Turkey**, C. II, s. 312; BEYNE, **Constantinople et le Bosphore**, s. 54.

20 FRASER, **Travels in Koordistan, Mesopotamia, etc.**, C. II, s. 403; HANNA, *A Voyage to Alexandria and a Glimpse of Egypt*, s. 458.

21 STODDARD, **John L. Stoddard's Lectures**, C. II, s. 87.

22 DUFFERIN-AVA, **My Russian and Turkish Journals**, s. 158-159.

23 JOANNE, **Voyage en Orient**, C. I, s. 78.

ram" hâlini alırlar[1]. Dönüşün sür'atinden çehreleri zorlukla görülebilir[2]. "Dairevî hareketin çabukluğu o kadar fazladır ki gözler onlara bakmaktan, dervişlerin dönerken kendilerini yormadıkları kadar yorulur"[3]. Ziegler semaın sür'atini dervişlerin inanç dereceleri veya yaşlarıyla ilişkilendirir[4]. Sema esnasında dervişlerin gözleri açıktır ama bakış atmazlar; "deruni bir tefekküre batmış" gibidirler, "hepsinin çehresinde heyecansız bir ciddiyet" vardır[5]. Hareket sür'atlendikçe yüzlerde terleme başlar; bir seyyah, semazenlerin terleri için mendil tatbik ettiklerini müşahede eder[6]. Lynch tam aksine olarak "ne alınlarında terleme olmuştu, ne de gözlerinde taşkın veya bitkin bir ifade vardı" der[7].

Sema devam ederken, icracıların vecd inmiş[8] yüzlerindeki tecrit görünüşü daha belirgin hâle gelir; bu, seyircilere öteki dünyadan bir hayal gibi gözükür[9]. Dervişler gözlerindeki boş bakışlarla "derin bir sükûna gark olmuş gibi"dirler. "Zeminde oradan oraya kuş gibi geçen, başka bir dünyadan gölgeler"e benzerler[10]. Semaın zirvesinde "safa ruhların üzerinde seyelân eder", idare edilemez bir neşe dervişleri kavrar ve alt eder, onların alınları üstünde ilâhî çiyler parıldar[11]. Le Bon dervişlerin vecd hâlini "sun'î uyurgezerliğin bazı şekillerine çok benzer" görür[12]. 1830'lu yıllarda Galata Mevlevîhanesi'nde bir Kurban bayramı arefesinde sema seyreden David, dervişlerin "tabiat kanunlarının fesholduğu tek bir feza"da nasıl dünyevîlikten halâs olduklarını şi'rî üslûbuyla nakleder[13]. İrlandalı şair ve münekkit Vere, "sür'at ile; hafifçe sağ omuzlarına doğru yatık, sanki bir rüyada imiş gibi asude, donuk, kapılmış çehrelerin sükûneti arasındaki tezat"ta harikulâde bir şey bulur[14]. Fransız şair Nerval semazenlerde müşahede ettiği "yücelme anı" için, adeta onları bu çok hususî hâle çekiveren bir mıknatıs olduğunu söyler[15]. Yine Fransız şair Gautier, şairliğine yaraşır bir üslûpta olarak, semazenlerin vecdli simalarını tarif eder. "Tanrı'nın iki tavrı olan ebedîlik ve nihayetsizlik içinde" ziyadesiyle çalkalanan dervişlerin "gülümseyen ağızları beyaz, yeşil ve kırmızı hurilerin misk ve asılbend ıtırlı buselerini tereddütsüz kabul etmiştir"[16]. Rhoné 1864 yılında Kahire Mevlevîhanesi'nde seyrettiği ve son derece edebî bir üslûpla müşahedelerini naklettiği semada, dervişlerin adeta karanlığında helezonî döndükleri bir vecd ummanına yelken açtıklarını söyler. Dervişler "kendilerini döndüre döndüre icra ettikleri hareketle dünyevî âlemden kıyas kabul etmez mesafelere" vasıl olurlar. Hepsi "sessiz ve derin bir teksif oluşla" esrarı tekrarlarlar, sadece şeyh "ebedî ve ezelî feleklerinde yüzen yıldızlar gibi" uyanıktır[17]. Musikinin de yardımıyla dönme hareketinden mıknatısî bir tesir hâsıl olur, "cami; bütün meclis ve sütunlarıyla, kürsüleriyle, yukarıdaki ızgaralarıyla; halkanın ortasına kurulmuş, keyfiyetin icbar ve emsalin sirayet etmesiyle sakalına rağmen dönen reis babayla onların aksi istikametinde deveran ediyor, bir mihverde dönüyor gibi gözükür"[18]. "Asabî vecd hâli" sirayet edicidir[19]. "Dinî hissiyatın ayartmasıyla bozulmuş sinirlerin bütün meşakkatli işaretlerini ifşa eden" ihtilâç içindeki çehreleri, dışına çıkmış gözleri ve solgun yanaklarıyla, dervişlerin "müfritliği"nden dehşete düşen Rudolph, onları "marazî ve yozlaşmış hayaller" içinde görür[20]. Semaın sonuna doğru dervişlerin çehreleri "tarifsiz hasretlerle tahrik olmuş", "en azından ifrat bir vecd ifadesini istihsal etmiş" gözükür[21]; çehreleri uyuyakalmış adamlarınki gibidir[22]. Hızla dönme sırasındaki baş dönmesi onlarda "mukaddes bir mestlik" hâsıl eder[23]. Dönmenin beyne tesir etmesiyle, tazyik veya herhangi başka bir sebeple, mevcudiyeti askıya alan bir nevi uyuşukluk meydana gelir; bu

1 VERE, **Picturesque Sketches in Greece and Turkey**, s. 314.
2 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 264.
3 Yazarı bilinmeyen, **Le François a Constantinople**, s. 47.
4 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.
5 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 316.
6 JONES, **Sketches of Naval Life**, C. II, s. 132.
7 LYNCH, **Narrative of the United States' Expedition**, s. 101.
8 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.
9 LUKACH, **The Fringe of the East**, s. 222.
10 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 243.
11 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 160.
12 LE BON, **La Civilisation des Arabes**, Kitap IV.
13 DAVID, **Lucien Spalma**, C. II, s. 312-313.
14 VERE, **Picturesque Sketches in Greece and Turkey**, s. 315.
15 NERVAL, **Voyage en Orient**, C. II, s. 228.
16 GAUTIER, **Constantinople**, s. 141.
17 RHONÉ, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 143-144.
18 CORNILLE, **Souvenirs D'Orient**, s. 45.
19 TAYLOR, **Egypt and Iceland in the Year 1874**, s. 144.
20 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 234-235.
21 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 82.
22 LEVINGE, **The Traveller in the East**, C. I, s. 303.
23 WITTMAN, **Travels in Turkey, Asia Minor, Syria**, s. 85.

Mevleviname_2b.indd 113 12.07.2015 15:24:32

müddette ruh tereddüt içinde yüzer ve dünyadaki şeylere yabancılaşır[1]. Derin bir teslimiyet ve keder havası içindedirler[2]. Sertleşen adalelerle hislerinin idaresini kaybeden semazen, canının "Tanrı'yla bir olduğu" lâhutî bir âleme girer, "kısmen şuursuz bir hâle gelir ve Hâlık'ın varlığında, kulun bozuk ve şehevî tabiatını terkin tamamlanır". İcranın ardından bu yarı şuursuz dervişler tam şuurluluk ele geçene kadar hücrelerine giderler[3].

Sema eden dervişlerin vücutlarının vaziyetleri, tennurelerinin mükemmel sabitlikle havada süzülüşü, yarı kapalı gözleri, değişmez dalgın çehreleri, vecd ifadeleri pek çok seyyahın hayranlıkla tarifine mevzu olmuştur. Bremer vecd ifadesini tarif ettiği genç bir dervişin hâlinin "bu raksın meali" olduğunu ifade eder[4]. Fransız kontes La Ferté-Meun "fazlasıyla görülmeye lâyık bir temaşa" ve "safa veren bir ibadet" olarak addettiği semada dervişlerin sür'atle dönmelerini mevcut her şeyden daha emsalsiz bulur[5]. Tennureler açılıp da yalnızca dervişlerin başlarının görülebildiği safha bir İngiliz seyyaha Katoliklik gibi ve müraice gelir, lâkin dervişlerin gözlerinin kibirsizliklerini aksettirerek kapalı kalmaya devam etmesi onun kanaatini değiştirir[6]. Birisi, bu hâldeki dervişleri "içine çember geçirilmiş geniş etekleri içindeki tekinsiz cadılar"a benzetir[7]. Vane dervişlerin yüzlerinde "en riyakâr bir tapınma ifadesi" görür ve onların yıkılana kadar dönmelerindeki dinî heyecanı küçümser[8]. Pek çok seyyah dervişlerin gözlerinin kapalı olduğunu kaydetse de, Mac Farlane gözlerinin kapalı olmadığını, göz kapaklarının göz bebeğini örtecek şekilde, uyur gibi aşağı sarkık olduğunu; yuvalarına sabitlenmiş gözleriyle adeta rüyada gibi olduklarını çokça müşahede eder; yüzleri ölü gibi solgun ve bedenleri sanki havada sür'atle yüzer gibidir; bu tabiat üstü bir tesir bırakır[9]. Fisk'in müşahedesinde ekserisinin gözleri kapalıdır, bunlar "meftun edilmiş bir uyku veya uyuşukluk içindeymiş gibi" gözükürler; kalanların gözleri kısmen açıktır, onlarda da "uykuda yürüyen ve rüyalarla avutulmuş insanlar"dakine benzeyen bir görünüş vardır[10]. Bir seyyah baş dönmesini durdurmak için gözlerini sabitledikleri zannındadır[11]. Gautier bir gülümseme ifadesiyle dudaklarının birbirinden ayrık olduklarını ve ilerleyen selâmlarda hafif bir köpükle ıslandıklarını müşahede eder[12].

Sema seyircilere de tesir eder; gözlerini semazenlere sabitleyen seyirciler dervişlerin hareketleriyle beraber kendilerini öteye beriye ahenkle sallarlar[13].

Sema aralarında üç kısa istirahat bulunan, selâm denilen dört kısımdan meydana gelir. Gautier'ye göre ilk selâm senfoninin prelüdü, şiirin girizgâhı, valsin takdim kısmı gibidir[14]. Selâmlar umumiyetle on ilâ on sekiz dakika sürer[15]. Seabrook'un 1925 yılı civarında Trablusşam Mevlevihanesi'nde seyrettiği sema birincisi on bir dakika, ikincisi on dokuz dakika süren iki selâmdan ibaret olmuş ve ikinci selâmın evvelinde dervişler her defasında şeyhin önünden geçtikleri, üç devirlik bir devr-i Veledî'de daha bulunmuşlardı[16]. Fasılalarda dervişler kendilerine geri verilen hırkalarını arkalarına alırlar, "hararetlenmiş yanaklarından dökülen büyük, sıcak damlaları kurulayarak" yerlerine çekilirler[17]. İstirahat aralarında dönmeye devam eden dervişler de oluyordu[18]. Her selâmın öncesinde semahane devr-i Veledî'de olduğu gibi devredilir, bu esnadaki selâmlamalar, bir Paris salonunda bile zarif addedilecek şekildedir[19]. Onlara nefeslenme ve kendilerini toparlamak için mühlet veren her selâm evvelindeki devrin iki veya üç kere icra edildiği de oluyordu[20].

Selâmlar ilerledikçe musiki ve dönüş de giderek sür'atlenir. İstirahatler esnasında musiki durur, "solgun ve ihtilâçlı dervişler dayanacak bir duvara varmak için çabalarlar"[21]. Bu istirahatler esnasında

1 S., *Dansa dos Derviches*, s. 224.
2 LYNCH, **Narrative of the United States' Expedition**, s. 101.
3 CURTIS, **To-day in Syria and Palestine**, s. 133.
4 BREMER, **Travels in the Holy Land**, C. II, s. 292.
5 LA FERTÉ-MEUN, **Lettres sur le Bosphore**, s. 165.
6 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 160.
7 MARISON, **O'er Oceans and Continents with the Setting Sun**, s. 162.
8 VANE, **A Steam Voyage to Constantinople**, C. I, s. 316.
9 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 414-415.
10 FISK, **A Pastor's Memorial**, s. 427.
11 TEMPLE, **Travels in Greece and Turkey**, C. II, s. 182.
12 GAUTIER, **Constantinople**, s. 138 ve 140.
13 HARVEY, **Turkish Harems and Circassian Homes**, s. 43.
14 GAUTIER, **Constantinople**, s. 139.
15 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 412.
16 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 252-253.
17 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 84.
18 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 90.
19 DE KAY, **Sketches of Turkey in 1831 and 1832**, s. 243.
20 GAUTIER, **Constantinople**, s. 139.
21 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 234-235.

dervişlerin "elbiselerinin sürtünmesi ve soluklarının hızlı olması haricinde" hiçbir ses duyulmaz[1].

Dördüncü selâmda şeyh de semaa iştirak eder, postunun yakınında, kendi kendine yavaşça döner[2] fakat dönerken kol açmaz. Dördüncü selâmda şeyhin semaa iştiraki "kâfi ehemmiyette" vesilelerden biriyse, çalgıcılar sadece o vesilede çalınan bir nağmeyi çalarlar. Böyle zamanlarda "vakur bir asaletle" dönen şeyh, etrafında diğer dervişlerin helezonî döndüğü bir mihver hâline gelir[3]. Wutzer 1856'da Üsküdar Mevlevîhanesi'nde semaa iştirak eden şeyhleri hırkaları çıplak ayaklarını kapatmadığı için zarif bulmaz[4]. 1853 yılında Galata Mevlevîhanesinde sema seyreden papaz Azaïs, postnişin Kudretullah Dede'nin ilk üç selâmda semaa katılmayışını "bu yorucu talimin kendisine men edilmiş" olmasına, son selâmda iştirakini ise "aşırı müttaki, fırkacı kimselere Muhammed'in ihsan ettiği himmetten kendi hisselerini toplamak" maksadına bağlar[5].

Semaın üç selâmla tamamlandığı, dördüncü selâmın icra edilmediği de oluyordu[6]. Careri'nin 1694'te gittiği Bursa Mevlevîhanesi'ndeki semada dördüncü selâm atlanmıştır[7]. 18. yy.'ın sonunda Galata Mevlevîhanesi'nde sema seyreden D'Ohsson, ayinde iki fasıla olduğunu, fasılalar esnasında şeyhin dualar okuduğunu ve son selâmda şeyhin de dervişlerin ortasına yerleşerek sema ettiğini yazar[8]. Sema esnasında hem dervişler hem de seyirciler arasında derin bir sessizlik hüküm sürer[9].

Dönme hareketi birdenbire sonlandırılır; bu esnada tennurelerin etekleri dervişlerin etraflarında büklümlenir. Bir müellif beyaz etekleriyle bu vaziyeti alan dervişleri kadim mermer heykellere benzetir[10]. Dervişler hepsi aynı anda olarak, yüzleri merkeze doğru, kollarını göğüslerinde çaprazlayıp omuzlarını kavrayarak dururlar ve yere kadar baş eğip selâmlarlar. Bu esnada "fazlaca sürülmüş atlar gibi, her gözeneğinden buğu çıkararak ve her tarafı titreyerek" dururlar[11].

Sema bittikten sonra dervişler meydanın kenarlarına "arka arka" çekilirler[12].

1852 yılı sonlarında Üsküdar Mevlevîhanesi'nde sema seyreden bir seyyah, sema hitamındaki selâmlaşmayı semazenbaşının başlattığı ve dervişlerin tamamının iştirak ettiği, "köpeklerin bazen gece boyunca ağızlarından çıkardıkları, uzun, kasvetli zırıldanma sesi"ni andıran bir terennümün takip ettiğini yazar[13].

Semaın ardından "hassaten Sultan için" dualar okunur[14]. Careri, dördüncü selâmın ardından, bir kitaptan okunanı şeyhin tekrar ettiğini ve cemaatin mukabele ettiğini yazar[15]. Thornbury'nin 1859'da Galata'da gördüğü "mahfilin bir direğine dayanmış, kederli yüzü Mekke'ye nazır ve başını geriye atmış; burundan gelen, bir minör notada devam eden, yek perdeden bir sesle ve ondan bir aşağı yahut bir yukarı nadiren gezinen bir kari" Kur'an'dan bir kısım okur[16]. Şeyhin din ve devletin ikbali için okuduğu Farsça gülbangın ardından, Fatiha'nın okunmasıyla beraber ayin nihayete erer; dervişlerin umumî bir tebrikleşmesi olur. Bu gülbangın kısmî metnini D'Ohsson verir[17]. Albert Smith'in 1849'da Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semaın ardından söylenen duayı semazenbaşı söyler[18]. Şeyh, "Tanrı'ya hamdle beraber, Peygambere, ailesine, naiplerine, tarikatın kurucusuna, sultana, cemaatin mevcut derviş azalarına ve onlara mensup olan herkese duada bulunur. Yardımcılarının hepsine teşekkür ederek bitirir. Dervişler bir *Hû* (Sen) ile mukabele ederler ve her biri odanın etrafında gezinerek kalanları alırlar. En ihtiyar kimse, onları sanki Tanrı'nın rahmetine defnediyormuşcasına geniş hırkalarına sarar-

1 MALHARBE, **L'Orient 1718-1845**, s. 448.

2 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 181.

3 LUKACH, **The Fringe of the East**, s. 222.

4 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 48.

5 AZAÏS ve DOMERGUE, **Journal d'un Voyage en Orient,** s. 290.

6 GRINGO, **Scampavias from Gibel Tarek to Stamboul,** s. 346; RUSSEGGER, **Reisen in Europa, Asien und Afrika**, C. IV, s. 31.

7 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 370.

8 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 654.

9 DE MARCELLUS, **Notes et Commentaires**, s. 197.

10 OSCANYAN, **The Sultan and His People**, s. 43.

11 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 412 ve 414.

12 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 48.

13 Yazarı bilinmeyen, *Constantinople and the Bosphorus*, s. 192.

14 PETERS, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates** , C. I, s. 61.

15 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 269.

16 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 85.

17 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 654-655.

18 SMITH, **Customs and Habits of the Turks**, s. 95.

ken dizleri üstüne çökerler"[1]. Bir seyyah hırkaların dervişlerin omuzlarına konulmasını, binicinin yarışın sonunda safkanın üstüne battaniye fırlatmasına benzetir[2]. Semaın ardından, terlemiş dervişlerin üşütmemeleri için, vazifeli bir derviş veya dervişler onların omuzlarına hırkalarını koyarken, "birkaç saniye için, bir vecd hâli içinde gibi sakin görünürler, sonra yavaşça dünyaya geri dönerler", "onları tarikat içinde birleştiren kardeşliğin nişanesi olarak bir diğeriyle kucaklaşırlar"[3]. Bir ayinde, dervişleri hırkalarına örten şeyhin kendisi olmuştur[4].

Şeyhin ubudiyet ve vakar içinde söylediği[5] nazmen, Türkçe gülbang Alman askerî cerrah Wutzer'da, manasını anlamadığı hâlde "gönül ferahlatıcı bir tesir"e yol açar[6].

Sema ardından okunan gülbangda sultanın adı zikredilince dervişlerin yere kapanıp Hû deyişleri, bayan Pardoe için duymuş olduğu en dehşetli sestir. Merasim sonunda dervişlerin şeyhin ve birbirlerinin ellerini öpmeleri de seyyahın dikkatini çeker, ona göre her biri "sakal altını okşamak suretiyle" bu merasimi kabul eder[7]. Şeyh ve dervişlerin birbirlerini öpüp selâmlamaları "biraderce merhamet alâmetini ihsan etmek ve almak"tır[8]. Yine bir kadın seyyah sema ardından şeyhin ettiği duaya dervişlerin hep bir ağızdan 'amin' demelerini heybetli bulur[9]. Bir diğer seyyah ise bu aminin "ansızın rahatsız edilen bir sinek sürüsünün vızıldaması gibi" ses verdiğini yazar[10]. Bayan Montagu 1717'de, semaın ardından, dervişlerin hep bir ağızdan tevhid kelimesini yüksek sesle bağırdıklarını söyler[11]; De Choiseul-Gouffier'nin 1784'deki şahitliği de bu yöndedir; seyyah ayrıca, sema evvelinde, Kur'an kıraatının ardından hep bir ağızdan zikredildiğini de kaydeder[12]. Joanne semaı takip eden selâmlaşmanın ardından, insan boğazı yerine sanki devasa, titreşen zarlı bir çalgıdan çıkar gibi gelen, gırtlaktan haykırışlardan bahseder[13].

Bayan Grosvenor ibadetin bir devresinde, kapıda vazifeli askerlerden biri marifetiyle ayağa kalkmalarının emredildiğini kaydeder[14]; bu dua veya gülbang esnasında olmuş olmalıdır. Whaley'nin 1788 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği ayinde semaın bitiminde üç dervişin hissiz yere yıkılması üzerine seyirciler alkış tutarlar[15]. 1880'de Galata Mevlevîhanesi'nde ayin seyreden ecnebi talebeler çok beğendikleri semaı alkışlamak isteği duyarlar, "ama yakında oturan ve binayı terk edene kadar şüphe uyandıracak şekilde onları süzen yabanî görünüşlü ihtiyar bir Türk tarafından" men edilirler[16].

Okunan duaya hep bir ağızdan Hû hecesi ile mukabele eden dervişler, şeyhin "büyük bir vakarla" ayrılmasının ardından, "arzu ettiklerince, intizamsız bir hâlde" semahaneden ayrılırlar[17]. 1830'lu yılların sonundan Galata Mevlevîhanesi'nden aktarılan bir müşahedeye göre, şeyh sema sonrası, kapıda, "şifa bulmaları için getirilmiş" hastaları bulur, zira kendilerinin Tanrı'ya aracılıkları çok tesirli kabul edilir[18]. 1868'de Galata Mevlevîhanesi'nde sema seyreden Amerikan yazar Twain, semaın ardından, aralarında "memede bir sabi"nin de olduğu hasta kimselerin yere uzandıklarını ve şeyhin, "hastalıklarına çare olmak zannıyla", onların vücutlarının üstünde yürüdüğünü müşahede eder[19].

1852 yılı sonunda Üsküdar Mevlevîhanesi'ndeki semaın bitişinde bir derviş seyircilere semaın gelecek cuma tekrarlanacağını ilan eder[20].

Konya Mevlânâ Dergâhı'nda Çelebi Efendi ve maiyeti, semaın ardından, Pîr huzurunda duayla birkaç dakika geçirdikten sonra binayı terk ederler; Çelebi Efendi ve vekili giriş kapısının her iki yanındaki kendi dairelerinde bir çeşit kabul merasimi tertip ederler. Lukach bir sema sonrasında, İstanbul'dan gelmiş bir Bektaşî dervişi, hükûmet memurları ve Dağıstanlı bir arazi zenginini Çelebi'nin kabulün-

1 GÛYS, **Un Dervich Algérien en Syrie**, s. 229 ve 231.
2 GAUTIER, **Constantinople**, s. 141-142.
3 LUKACH, **The Fringe of the East**, s. 222.
4 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 90.
5 TISCHENDORFF, **Travels in the East**, s. 280.
6 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 48.
7 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 49.
8 MACKINTOSH, **Damascus and Its People**, s. 38.
9 BROWN, **Six Semaines à Constantinople**, s. 120.
10 CONDER, **Heth and Moab**, s. 73.
11 MONTAGU, **Letters**, C. III, s. 24.
12 DE CHOISEUL-GOUFFIER, **Voyage à Constantinople**, s. 189-190.
13 JOANNE, **Voyage en Orient**, C. I, s. 79.
14 GROSVENOR, **Narrative of a Yacht Voyage** C. I, s. 324.
15 WHALEY, **Buck Whaley's Memoirs**, s. 122.
16 McCABE, **Our Young Folks Abroad**, s. 343.
17 PETERS, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates** , C. I, s. 61.
18 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 71.
19 TWAIN, **The Innocents Abroad**, s. 365.
20 Yazarı bilinmeyen, *Constantinople and the Bosphorus*, s. 192.

den söz eder[1].

Kahire Mevlevîhanesi'nin semazenleri sema hitamında meydanı terk ederlerken, Müslüman seyirciler "çok aşağıya eğilerek bir baş selâmıyla, geçmeleri için onlara yer açarlar"; çünkü, onların fikrine göre Mevlevîler "cennetteki en yüce makamlara doğru hızla dönen mübarek zatlar"dır[2]. Bir seyyah 1830'larda, Galata Mevlevîhanesi'nde, ayinin bitişiyle seyircilerin dervişlerin "kutsiyet hâsıl ettirmiş cübbelerinin parçasını öpmek için" meydana koşuştuklarını yazar[3].

1860'larda Kahire Mevlevîhanesi'ndeki bir semaın hitamında, çokça genç bir derviş meydanda çocukça sıçramalarda bulunduğunda, hâlâ orada bulunan "boz sakallı bir ihtiyar" onu haşlar; oğlan, "bir Müslümana yapılabilecek en ağır hakaret olarak diğerini kaşlarını çatarak tehdit" eder, ihtiyar adam da "onun yüzünü kızartacak ve kendi refiklerine söylese ayıplanacağı bir serzeniş"de bulunur ve lâkırdı nihayete erer[4].

De Marcellus'nün 1850'lerde Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği bir ayinde, "rikkatte divane ve tamahkâr bazı genç Mevlevîler" sema bitip herkes çıktıktan sonra yeniden dönmeye başlamışlardı[5].

Alman felsefe âlimi Liebetrut'un 1851 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semaın ardından avluya çıkan dervişler burada "bir çömlekteki ekşi hıyarları hırsla, hapur hupur" yerler, ilâveten kendilerine kemikli et verilmiştir[6]. Semahaneden ayrılan dervişler akşam olana kadar hücrelerinde uyuyarak dinlenirler, tütün içerler ve lütufları için Tanrı'ya ve şeyhlerine dua ederler[7]. İcranın hemen ardından, sakin bir şekilde, sanki seyircilermiş gibi, çubuklarını içerken görülen dervişler hayreti bir kat daha arttırırlar[8].

Seyyahlar dervişlerin sema ederken birbirlerine temas edip çarpmamalarına; bir anda, sendelemeksizin, "makinenin tekerlekleri gibi" aynı anda durmalarına; sema bitiminde başlarının dönmemesine ve soluk soluğa kalmamalarına, hararetlenmemelerine, çehrelerinde bir değişiklik bile olmamasına her zaman hayretle bakarlar. Guer semaı bitirdiklerinde sersemleme göstermeksizin ayakları üstünde sabit kalmalarını "heykellerle boy ölçüşecek şekilde" bulur[9]. Bir Batılı tabip gördüklerinin, "tıp nokta-i nazarından kat'iyetle akıl ermez" olduğunu beyan eder[10]. Dervişlerin aynı anda durmaları Danimarkalı bir seyyaha sanki "esrarengiz bir kuvvet" onları tutuyormuş hissini verir[11]. Mevlevî dervişleri, bilhassa, uzun yıllar boyunca talim ettikleri sema ile kabiliyetlerini de izhar etmiş oluyorlardı. Musikisinin vezni ve çifte dönüş hareketinden dolayı sıklıkla valse benzetilen sema icrasında dervişlerin "matematik" kesinlik ve "şaşılacak" zarafetleri gözlerden kaçmaz. Öyle ki onları görseler Avrupa'daki en iyi valsçiler hasetten çıldırırlar ve görmemiş olanlar ise duymakla, onların birbiriyle asla temasa gelmeksizin, bu kadar müddetle bu çifte devirli valsi devam ettirdiklerine inanmaz ve gülerler[12]. Bu "havassa mahsus vals"e muadil hareket etmekle "en yılmaz Alman valsçiler nefessiz kalıp yığılmış olurlar", ama dervişlerin "muntazam ve dalgalanıcı hareketleri fevkalâde bir yumuşaklık ve esneklikte"dir; onlarda ne gayret ne de bitkinlik göze çarpar, sürtünmeyle çıkarttıkları seslerinden sanki uyuyor gibi gözükürler[13]. Sema vals etmenin kemalidir[14]. Mevlevîler dönmekle "Strauss'un musikisine uyarak 'bir dönüş alan' balo salonu dilberlerinden daha fazla sersemlemezler"[15]. Seyyah Thornbury'nin iyi vals ettiğini düşünen bir arkadaşı semazenlerin dönüşlerini görünce, kendisinin "sadece beceriksiz ve ahmak bir sefil" olduğunu idrak eder[16]. Dervişler "yirmi altı derece sıcaklıkta, yetmiş beş dakika" dönmelerine rağmen seyircilerden daha fazla hararetlenmiş gözükmezler[17]. "Bu şekilde ayak başpar-

1 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 28.

2 FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 58.

3 DAVID, **Lucien Spalma**, C. II, s. 316-317.

4 GUIMET, **Croquis Égyptiens: Journal d'un Touriste,** s. 278.

5 DE MARCELLUS, **Notes et Commentaires**, s. 197.

6 LIEBETRUT, **Reise nach dem Morgenlande**, C. I, s. 31.

7 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 160.

8 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 416.

9 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 277.

10 Yazarı bilinmeyen, *Kairos Dansande och Tjutande Dervischer*, s. 166.

11 Yazarı bilinmeyen, *Skildringer og Reise-Optrin fra Tyrkiet og Constantinopel*, s. 420.

12 ARNOLD, **From the Levant, the Black Sea and the Danube**, C. II, s. 40-41.

13 GAUTIER, **Constantinople**, s. 138-139 ve 140.

14 L., *The Dancing Dervishes*, s. 54.

15 FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 57-58.

16 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 80.

17 Yazarı bilinmeyen, *Kairos Dansande och Tjutande*

mağının dar kaidesinde, muvazenesini kaybetmeksizin, baş dönmesi göstermeksizin, diğerlerinden dolayı zihni karışmaksızın, komşularına çarpmaksızın yün eğirgeci gibi dönmek için kat'iyetle az bir kabiliyet ve talimden daha fazlası lâzımdır[1]". Semada usta hâline gelmek seneler alır[2]. Rose'un 1837'de Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semada meydan öylesine doluydu ki açılan tennurelerin arasında takriben on beş santimetre mesafe vardı ve bu küçük mesafe son derece iyi muhafaza edilerek, etekler kat'iyetle temasa gelmiyordu[3]. Conder, okuyucuların, "mevkii muhafaza etmek zarurîyken böylesi muntazam bir hareketi kesp etmenin ne kadar çok tatbike lüzum gösterdiğini" anlamaları için semaı tecrübe etmelerini önerir[4].

Meçhul bir seyyah tennurelerin birbirine birazcık dokunduğunu, bu dokunuşların "açılmış muhayyile"leri birbiriyle irtibatlandırarak, "hiçliği tevlit edecek kudrete malik olmayanlar"ın bu suretle, diğerlerinin gördüklerini görüp, duyduklarını duyabildiklerini söyler[5].

Semaın ciddiyet ve insicamını bozabilecek hadiseler de olmakla beraber bunlar herkesin hemen fark edemeyeceği, küçük müdahalelerle düzeltiliyordu. Trablusşam Mevlevîhanesi'nde sema esnasında şekerlemesini zemine düşüren bir oğlan çocuğu şeyhin "sessiz bir işaretiyle" onu yerden kaldırır; meydanın içine yolunu şaşıran bir kedi dervişlerden birinin "ayak başparmağının nazik bir dokunuşu"na maruz kalır[6]. 1825 yılında Selanik Mevlevîhane'sini ziyaret eden Swan "hudutsuz sayıda kedi"nin sema meydanında öteye beriye gezindiklerini söyler; ama bu vaziyetin insicamı bozduğundan dem vurmaz[7]

Sema erkânının eski devirlerde bugün bilinen şeklinden farklı olduğuna dair kayıtlar vardır. D'Arvieux'nün 1660 yılında Trablusşam'da seyrettiği ve bir saat süren semaın, kaçıncı selâmı olduğunu belirtmediği son devresinde, şeyh tek başına ve kol açmaksızın, elinde Kur'an [Mesnevî olması da muhtemeldir] ile sema etmiş, bu müddette dervişler onun etrafında ayakta dikilmişlerdi. Merasimin nihayetinde yer alan selâmlaşmada şeyh oturur vaziyette olduğu hâlde dervişler onun elini öpmüşlerdi[8]. De La Motraye'ın 1699 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semada, ilk selâmda, şeyh meydanın ortasında tek başına sema etmiş, etrafındaki dervişler tedricen ona uymuşlar ve bir müddet sonra şeyh, makamına dönmüştür[9]. 1766 yılında Mariti'nin Larnaka'da seyrettiği ve bir buçuk saat süren ayinde şeyh de sema etmiştir[10]. 1786 yılında Üsküdar Mevlevîhanesi'ndeki semada, mevcut beş dervişten dördü bir halka hâlinde otururlarken, diğer derviş Kur'an'dan bazı ayetleri ezberden söyleyerek halkanın içinde yürümüş, sonra münferiden sema etmiş ve giderek hızlanmış, bu esnada diğerleri de semaa iştirak etmişlerdir[11]. Bayan Herbert'ın 1867'de Kahire'de seyrettiği ayinde, semadan evvel, şeyhin ortasında oturduğu derviş halkası "alçak sesli, yeknesak bir musikiyle, hepsi aynı zamanda başlarını ve vücutlarını arkaya ve öne doğru sallamak suretiyle Kur'an'dan parçaları terennüm" etmişler, akabinde altısı devr-i Veledî ve sema icra etmişler, takatleri kesilenlerin yerine bir diğeri semaa girmiştir[12]. De Lagarde'ın 1811 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semaın evvelinde, şeyhin tekrarladığı "Allah Kerim" lâfzına dervişlerin "Hû" sözüyle mukabele ettiği bir zikir icra edilmiştir[13]. Bir beyanda, semada bir defada bir düzine kadar dervişin yer tuttuğu, birden fazla takımın birbirlerinin yerini alarak ayin müddetince üç veya dört kere sıralarını savdıkları yazılıdır[14]. Frankland'ın 1827 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği ayinde, devr-i Veledî'nin semaın ardından icra edildiği beyan olunur[15].

Mevlevîliğin merkezden uzaktaki halkalarında yer alan mahallerde sema tatbikinde farklılıklar vardı. Kırım'ın Karasu Pazar şehrinde tatbik edi-

Dervischer, s. 166.

1 BARATTA, **Costantinopoli Effigiata e Descritta**, s. 724.

2 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 333-334.

3 ROSE, **Three Months Leave**, s. 93-94.

4 CONDER, **Heth and Moab**, s. 71.

5 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 71.

6 CONDER, **Heth and Moab**, s. 73.

7 SWAN, **Journal of a Voyage up the Mediterranean**, C. I, s. 186.

8 LABAT, **Memoires du Chevalier D'Arvieux**, C. II, s. 394-395.

9 DE LA MOTRAYE, **Voyages du Sr. A. De la Motraye**, C. I, s. 231-232.

10 MARITI, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina**, C. I, s. 79.

11 GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 96.

12 HERBERT, *Cradle Lands*, s. 704.

13 DE LAGARDE, **Voyage de Moscou à Vienne**, s. 245.

14 Yazarı bilinmeyen, *Dervishes*, , s. 751.

15 FRANKLAND, **Travels to and from Constantinople**, C. I, s. 136.

Dancing Dervishes,
[-Şam Mevlevîhanesi'ne mensup-
Raks Eden Dervişler],
MARCHAND, Jean Hippolyte (Ressam), 1928,
Tuval üstüne yağlı boya,
55 x 46 cm.

len ayinde, meydanda duran dervişler, ortalarında şeyhleri olduğu hâlde, bulundukları yerde, giderek hızlanarak dönerler. İkinci safhada ortaya kollarını açarak dönen bir derviş geçer. Démidoff'in müşahede ettiği bu ayinin en azından Mevlevîlik unsurlarını ihtiva eden bir ayin olduğu anlaşılmaktadır[1].

Seyyah Wutzer Mevlevîlik tarikatının farklı tekkelerinde sema merasimiyle alâkalı farklılıklar olduğundan söz eder[2].

Semaın müddeti değişkendir; farklı seyyahların farklı Mevlevîhanelerde tuttukları zamana göre, bu, umumiyetle yirmi dakika ile üç saat arasında değişir. De La Motraye'ın 1699'da Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği sema iki saatten fazla sürmüştü[3]. James Porter iki veya üç saat[4], Brown, bazen iki saat sürdüğünü söyler[5]; D'Ohsson ve Bussierre Galata Mevlevîhanesi'nde iki saat süren bir ayini müşahede etmişlerdir[6]. Donisthorpe 1897'de Kahire'de, dervişlerin bazısı "bitkinlik veya sersemlikten yıkılana dek, hiç durmadan, iki saat süreyle devam ettirilen" bir semaa şahit olur[7]. 1830'larda Kudüs'te sema seyreden Saintine semaın birkaç saat sürdüğünü yazar[8]. 1855 yılında, Frossard'ın, Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde seyrettiği sema on dakika sürmüştü[9]. Bir seyyah bir saat süren sema için, "tam da bizim sabrımızın tahammül edebileceği kadar uzunlukta bir müddet" der[10].

Vannes'nın nakliyle, 1629'da Halep Mevlevîhanesi'nde ayin seyreden peder Agathange'a göre sema "oynak bir rakstır". Dervişler "sersemlemek isteyen küçük bir çocuk gibi dönmeye başlarlar ve o kadar çabukturlar ki bir değirmen taşı daha çabuklukla zar zor işler"[11]. Bir seyyah için, Sultan Veled devri rondo dansına ve eski valsteki

1 DÉMIDOFF, **La Crimée**, s. 192-193.

2 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 48.

3 DE LA MOTRAYE, **Voyages du Sr. A. De la Motraye**, C. I, s. 232.

4 PORTER, **Observations on the Religion, Law, Government and Manners of the Turks**, C. I, s. 35.

5 BROWN, **The Darvishes**, s. 285.

6 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 653; BUSSIERRE, **Lettres sur L'Orient**, C. I, s. 81.

7 DONISTHORPE, **Down the Stream of Civilization,** s. 116.

8 SAINTINE, **Trois ans en Judée**, s. 176.

9 FROSSARD, **The French Pastor at the Seat of War**, s. 297.

10 M., **A Winter in the East**, s. 25.

11 VANNES, **Deux Martyrs Capucins**, s. 107.

selâmlamalara, sema ise küçük kızların elbiseleriyle balon yapmalarına benzer, semazenler ise raksçılardır[1]. Peters'a göre "raksın kendisi hakikaten çok hoş bir manzaradır"[2]. Sema "zarafet ve incelikten mahrum değildir"[3].

Semaı raksetme çeşitlerinden baloya, valse benzetmek oldukça yaygındır. Azaïs ve Spencer'a göre, "ritimlerin daha sabit olması ve hareketlerin daha sür'atli olması haricinde, Alman valsinden başka bir şey" değildir[4]. Domergue'e göre sema münferit bir valstir[5]. Taylor'a göre vals Mevlevîlerin raksından alınmadır[6], sadece Mevlevîler daha sarsıntısız ve düz adımlar atarlar[7]. Ramsay'ye göre üç zamanlı[8], Huart'a göre altı adımlı bir valsdir[9]. Schickler'ye göre erkekler tarafından icra edilen "yavaş, ciddî ve becerikli" bir valstir[10]. Devr-i Veledî sonrasında uzun bir hat hâlinde bekleyen semazenleri sahneye çıkmaya hazırlanan balerinlere benzeten Ibáñez, onların, hırkalarından soyunup "göz kamaştıran kıyafetleri"yle ortaya çıkmalarıyla ise bazı operaların kadın dansçılarını hatırına getirir[11]. Bir seyyah, semazenleri Paris Operası'nın en yıldız dansçılarına benzetmekten başka, semaı, münferit bir vals olarak, Tanrı'ya itaatsizler arasında revaç bulma ihtimali olmayan manevî bir vals olarak görür[12].

Baratta Mevlevî balosu olarak tavsif ettiği semaa dinî drama, semahaneye tiyatro sahnesi demeyi yeğ tutar[13]. Schaff icranın dört farklı perdeden meydana geldiğini söylemekle onu bir sahne sanatı sayar[14]. Çalınan açılış parçası ayinin tiyatro gibi idrak edilmesini kolaylaştırır[15]. Tournefort'a göre sema bir komedi yani taklit oyunudur[16]. Launay ise "sun'î bir dekor tesiri"nden bahseder. Ona göre Haliç'in dalgaları hafifçe çarpan suları, pencerenin çerçevesinden geçip giden kayıklar ve Batılı ruhlara yabancı gelen semazenlerin meydana getirdiği "zarif ve nazik şi'rî hususiyet" semahaneye tiyatro intibaı verir[17]. Crowe'a göre "bir valsden ne daha fazla ne de daha az bir şey olan" sema "çok şevkle ve samimiyetle oynanan bir piyes parçası", tekkeler ise "tiyatro binaları gibi, basit zevkleri olan kimseleri eğlendirmek için muhafaza" edilen mahallerdir[18]. Guimet semaa ibadet demekte güçlük çeker ve bale demeyi yeğler[19].

Semaın raks, vals veya bale olarak adlandırılmasına itiraz eden Christmas, onun sadece bir dönme veya hızla dönme olduğunu belirtir[20]. Pfeiffer ise "sayısız kıvrımları bulunan, topuklarına kadar erişen uzun fistanlar"ı "onların etrafında koca tekerlekler gibi yayılırken bir daire içinde dönme"yi raks saymayı anlamakta güçlük çeker[21]. Bir seyyaha göre sema "dervişlerin yüzen bir nesne gibi hareketleridir" ve "Tanrı'nın yaratmasının ahengini ifade eder"[22]. Cobb'a göre semada hiçbir şey cebrî değildir; dervişler çok düzgün raks adımlarıyla, "meftun eden kabaran dalgalar hâlinde dışa doğru yayılan" etekleriyle odanın etrafında suda yüzer gibi gözükürler[23]. Thornton semaı gemicilere mahsus oynak bir eski milli raksın ilk hâli gibi görür[24].

Bazı seyyahlar ayin musikisi ile sema ve kıyafetini kendi musikili sahne sanatlarına uyarlamayı teklif ederler. Meselâ Bremer Mevlevî kıyafeti ve raksı kendi balelerine tatbik edildiği takdirde, onun tesirini artırmakta işe yarayacağından emindir[25]. Semaı "basit, resim gibi, hoş ve zarif" bulan Charmes, "Niçin hiçbir bestekârın, hâlâ, çevrilerek

1 BONJOUR, **Notes d'un Pèlerin de Lyon a Jérusalem**, s. 165-167.

2 PETERS, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates** , C. I, s. 60.

3 TEULE, **Pensées et Notes Critiques Extraites du Journal de Mes Voyages**, C. I, s. 212.

4 SPENCER, **Travels in the Western Caucasus**, C. II, s. 152.

5 AZAÏS ve DOMERGUE, **Journal d'un Voyage en Orient,** s. 290.

6 TAYLOR, **The Lands of the Saracen**, s. 331.

7 ROSE, **Three Months Leave**, s. 93.

8 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 274.

9 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 29.

10 SCHICKLER, **En Orient: Souvenirs de Voyage 1858-1861**, s. 59.

11 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 199.

12 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 153 ve 159-160.

13 BARATTA, **Costantinopoli Effigiata e Descritta**, s. 724.

14 SCHAFF, **Through Bible Lands**, s. 118.

15 DEVAL, **Deux Années à Constantinople et en Morée**, s. 52.

16 TOURNEFORT, **Relation d'un Voyage du Levant**, 2 C., C. II, s. 60.

17 LAUNAY, *Vues de Constantinople*, s. 232.

18 CROWE, **The Greek and the Turk**, s. 312-314.

19 GUIMET, **Croquis Égyptiens: Journal d'un Touriste,** s. 277.

20 CHRISTMAS, **The Sultan of Turkey, Abdul Medjid Khan**, s. 117.

21 PFEIFFER, **Visit to the Holy Land, Egypt and Italy**, s. 44.

22 BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 180 ve 181.

23 COBB, **The Real Turk,** s. 254-255.

24 THORNTON, **The Present State of Turkey**, s. 125-126.

25 BREMER, **Travels in the Holy Land**, C. II, s. 293.

dönen dervişlerin bir balesini tertip etme fikrine ermediğini anlayamıyorum" diyerek, "tiyatroda hoş ve enfes bir tesir" meydana getireceğine kâni olduğu bu "yeni icat" musiki ve 'vals'ten, bu 'kadınsız bale'den Batı musikicilerinin istifade etmeyişlerine şaşırır; zira ona göre, "hiçbir bale semadan daha şaşırtıcı ve zarif takdim edilemezdi"[1].

Money kardeşlere göre, Kasımpaşa'nın semazenleri hiçbir sadme ve en hafif bir hız gevşemesi olmaksızın, devamlı ve muntazam surette dönen mükemmel raksçılardır. Şeyhin önündeki noktadan, tam bir daire yaparak, aynı noktaya üç buçuk dakikada dönüp gelebilirler. İçlerinden biri dakikada yüz yirmiden fazla dönüş yapar. Sema sona erdiğinde oldukları yerde diz çökerler[2]. Hanna'ya göre, Galata'nın semazenleri Kahire'ninkilerden "daha kolaylıkla, daha bir örnek, daha zarif" bir şekilde dönerler[3]. Wutzer dönüşlerin "daima belli bir had derecesinde" tutulduğunu ve sür'atin asla kendinden geçecek kadar arttırılmadığını söyler[4]. Dervişlerin hareketleri "o kadar doğru ve isabetlidir ki" "sanki makine tarafından sevk ediliyor" sanılırlar[5]. Elbette aksini düşünenler de vardır: Sema dönüşünü 'gösterişsiz' bulan Theodore Child'a, bu dönüşler, "mumlanmış tahta döşeme yerleri cilâlamak için ayaklarıyla fırça atan Paris'in yer döşemesi temizleyicilerinkini hatırlatır"[6]. Sema eden dervişler bir seyyahın aklına "bir fanusun içine kapatılmış büyük eşekarıları"nı getirir[7]. Semaın eski Batı'nın kız çocuklarının oyunlarından biri olan etek çevirme oyununa benzetilmesi oldukça yaygındır.

Ayin musikisini "vals ile marş arasında bir beste" diye tavsif eden Auldjo, dervişlerin dönüşlerine de saat tutar ve dakikada 64, bütün ayinde 1504 kere döndüklerini tespit eder[8]. Bir Amerikan gazeteci, dervişlerin, başladıktan hemen sonra dakikada elli altı, bitmeye yakın elli bir devir ettiklerini hesaplar[9]. Benzer bir ölçümü Kahire'de yapan Baedeker, dakikada, takribî kırk ile altmış dönüş sayar[10]. Conder Trablusşam Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semaın birinci selâmında, dervişlerin aşağı yukarı iki yüz kez devrettiklerini, her selâmın "mahrekte, iki tam devirden ibaret" olduğunu hesap etmiştir[11]. Trablusşam Mevlevîleri dakikada otuzla altmış dört arasında, ortalama elli dönüş yaparlar[12]. Musikinin vezni onların hareketlerini ölçüler gibi gözükse de, "bazısı vazifesini ciddî bir yavaşlıkla, diğerleri hayret veren bir sür'atle" ifa ederler[13]. Kahire Mevlevîleri dakikada yetmiş dönüş yaparlarken[14], İzmir Mevlevîhanesi'nin en genç dervişi dakikada yetmiş beş devir nispetinde dönmüştü[15]. 1658 yılında Saraybosna Mevlevîhanesi'nde sema seyreden Quiclet, "on binden fazla dönüş"den söz eder; eğer seyyah abartmıyorsa, eski ayinlerin daha uzun sürdüğünü söylemek icap eder[16]. Jarvis birinin dini hakkında "dakikadaki dönüşlerin sayısıyla hüküm verme" fikrini tiksindirici bulur[17].

Dönüş "*gâvur*ların onları neredeyse çekilmez bulacağı" kadar sür'atli olduğundan[18] seyircilerin görüşü zail olur[19], pek çok seyyah semaı seyrederken baş dönmesine kapılır. Kimisinin gözleri kamaşır[20]. Kimileri sersemleyerek gözlerini yumar[21]. Mac Farlane, topuklarının üstünde oturur hâlde, gözlerini hepsi bir yöne ve öylesine sür'atle dönen dervişler üzerine o kadar uzun müddet sabitlenmiş tutmuştur ki sema bitip dervişler birdenbire "heykel gibi" durduklarında az kalsın yüzünün üstüne düşecek olur[22]. İngiliz misyoner Walsh'ın hayranlık ve zevkten meydana gelen ilk hissini sersemleme hissi takip eder, seyyahın bazı arkadaşları açık ha-

1 CHARMES, **Five Months at Cairo and in Lower Egypt**, s. 171.

2 MONEY, **Sevastopol**, s. 387-388.

3 HANNA, *A Voyage to Alexandria and a Glimpse of Egypt*, s. 458.

4 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 47-48.

5 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 48.

6 CHILD, **Summer Holidays**, s. 60-61.

7 LOCHER, **With Star and Crescent**, s. 516.

8 AULDJO, **Journal of a Visit to Constantinople**, s. 74.

9 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 108.

10 BAEDEKER, **Egypt: Handbook for Travellers,** C. I, s. 152.

11 CONDER, **Heth and Moab**, s. 71 ve 72.

12 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 252.

13 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 316.

14 FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 57.

15 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 81.

16 QUICLET, **Les Voyages de M. Quiclet a Constantinople par Terre**, s. 75-76.

17 JARVIS, **Letters from East Longitudes**, s. 233.

18 Yazarı bilinmeyen, *Skildringer og Reise-Optrin fra Tyrkiet og Constantinopel*, s. 420.

19 DE MOBELLAN, **Jerusalem**, s. 247-248.

20 JOANNE, **Voyage en Orient**, C. I, s. 78.

21 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 333; HUNT, Sara K., **On the Nile**, s. 108-109; Yazarı bilinmeyen, **My Travels**, s. 203.

22 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 412-413.

vaya gitmeye mecbur kalırlar[1]. Kimi zaman sersemlemekten, kimi zaman da sıkıldıkları için semaın sona ermesini beklemeyenler olur. Jarvis sema için, "az bir müddet bakıldıktan sonra çok can sıkıcı hâle gelir" der[2]. Rehberlerinin "sonuna kadar böyle devam edecekler" dediği bayan Kraft, semadan çıkarak Kahire çarşısına alışverişe gider[3]. Veliaht prens Rudolph "soğuk, zindan gibi ve kasvetli" bulduğu Kahire Mevlevîhanesi'nin semahanesinden semaın bitmesini beklemeden ayrılır ve oradan kurtulduğu için memnuniyetini ifade eder[4]. Bazıları, usandıkları için dışarı güneş ışığına ve temiz havaya çıkarlar[5]. Huxley semaın tekdüzeliğini "sıkıcı olmak yerine, garip bir şekilde güzel ve meftun edici" bulur[6]. Fransız gazeteci Duckett'in semadan başı dönse de, bu yeknesak vezne cezb edilir ve onun "nihayetsiz tatlılığının tarikine itaat eder"[7]. Fransız şair Gautier, semaın bitişinden geceye kadar, gözünün önünde yayılarak dönen büyük, beyaz etekler görür; kulaklarında "darbukaların yeknesak sesleri üzerinde ses veren küçük neylerin hoş ama amansız bir şekilde aldatıcı mevzuu"nu duyar[8].

Amerikan gazeteci Knox kendince rehberini işletir. Rehberinden şeyhe bir telkinde bulunmasını ister. Telkin edilmesini istediği, Amerika'da büyük çamaşırhanelerde elbiseleri kurutmak için sahip oldukları, dakikada beş binin üstünde devirle dönerek içindeki çamaşırların nemini atan makinelerden, bütün semazenleri içina alacak kadar büyük birinin semahaneye kurulması, çalıştırılması ve on beş dakika içinde dervişlerin bir haftada yapabileceklerinden daha fazla dönüş yaptırmasıdır. Seyyahın aklınca "saf rehber"in bu telkini şeyhe iletip iletmediği meçhul kalır[9].

SEMAZENLER

En az dört semazen mevcut olmadıkça sema edilmediği gibi[10]; dokuz, on bir veya on üç kişiden fazlasıyla icra edilmez[11]. Varsa, kalan dervişler ayin müddetince meydanın içinde kalarak niyazla meşgul olmaya devam ederler[12]. 1834 yılında, Galata Mevlevîhanesi'nde dokuz derviş sema ederken, yirmiden fazlası, her biri bir sütuna yaslanmış olarak, meydan içinde niyazda idiler[13]. 1856 yılında Üsküdar Mevlevîhanesi'nde sekiz derviş sema etmişti[14]. Bazen büyük Mevlevîhanelerde daha çok sayıda dervişle sema edildiği olur. 1854 yılında, Gelibolu Mevlevîhanesi'ndeki semaa yirmi derviş çıkmıştı[15]. 1855 yılında, Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ndeki bir ayinde on dokuz derviş icrada bulunuyordu[16]. 1870 yılında Kahire'deki bir semada otuz sekiz derviş sayılmıştı[17]. Jones 1823'te, Deval 1825'te, De Latour 1845'te Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettikleri semada kırk derviş sayarlarken[18], 1836'da Claridge, 1845'te Skene otuz ilâ kırk dervişten bahseder[19]. 1841 yılında burada sema seyreden bayan Grosvenor yirmi iki derviş sayar, bunların on altısı sema edenlerdir[20]. 1843'te bayan Haight'ın saydığı, şeyh hariç on sekiz kişiydi[21]. 1850'lerin başlarında Gûys'un Halep'te seyrettiği semada yedi derviş yer alıyordu ve seyyaha göre, bu, seyyarelerin sayısına karşılık geliyordu[22]. Konya Mevlânâ Dergâhı'nda icra edilen mutat bir semada on dokuz derviş yer

1 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 467.

2 JARVIS, **Letters from East Longitudes**, s. 233.

3 KRAFT, **The Nilometer and the Sacred Soil**, s. 58.

4 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 235.

5 STUART, **Journal of a Residence**, s. 43; VAN OVERBERGH, **Dans le Levant en Grèce et en Turquie**, s. 346.

6 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 90.

7 DUCKETT, **La Turquie Pittoresque**, s. 216.

8 GAUTIER, **Constantinople**, s. 142.

9 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 172.

10 WILKINSON, **Modern Egypt and Thebes**, C. I, s. 287.

11 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 650; DALVIMART ve ALEXANDER, **Picturesque Representations of the Dress and Manners of the Turks**; BROWN, **The Darvishes**, s. 283; MORTON, **In the Steps of St. Paul**, s. 192.

12 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 63.

13 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 47-48.

14 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 47.

15 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 315.

16 MONEY, **Sevastopol**, s. 384.

17 BURTON, **The Inner Life of Syria, Palestine and the Holy Land**, C. I, s. 166.

18 JONES, **Travels in Norway, Sweeden, Finland, Russia and Turkey**, C. II, s. 485; DEVAL, **Deux Années à Constantinople et en Morée**, s. 52; DE LATOUR, **Voyage de S. A. R. Monseigneur le Duc de Montpensier**, s. 160.

19 CLARIDGE, **A Guide Along the Danube**, s. 139; SKENE, **Wayfaring Sketches**, s. 201.

20 GROSVENOR, **Narrative of a Yacht Voyage** C. I, s. 321-322.

21 HAIGHT, **Over the Ocean**, s. 132.

22 GÛYS, **Un Dervich Algérien en Syrie**, s. 228.

alırken[1], Kıbrıs'ın İngiliz idarecilerinden birisinin karısı olan bayan Scott-Stevenson'a mahsus tertip edilen semaa otuz kadarı çıkmıştı[2]. Seyahatnamelerde yer alan müşahedeler içinde en fazla sayıda semazen 1943 yılında dört yüz Mevlevînin iştirak ettiği Şam'daki sema[3], ondan sonraki ise 1880'lerin başında yine Şam Mevlevîhanesi'nde kırk elli dervişle icra edilen semadır[4]. Dokuz ve katları olan sayılara nezr-i Mevlânâ denilmektedir. Seyyahların verdikleri derviş sayılarının bazısına semazenbaşının, bazısına ise ona ilâveten şeyhin de katıldığı anlaşılmaktadır.

Semazanlerin yaşı için, Adams "on ikisinde oğlandan, pek azı kırkın üstünde olmasına rağmen, seksen veya doksanında şeyhe kadar bütün yaşlardandılar" der[5]. Galata'da 1836'da en genci on yaşından daha fazla olmayan iki oğlan çocuğu sema eder[6]. Aynı yerde 1656 yılında "ekserisi kocamış" dervişler bulunuyordu[7]. Harvey'nin 1870'te gördükleri arasında on üç, on dördünde bir oğlan vardı[8]. 1911 yılında Konya Mevlânâ Dergâhı'ndaki semazenler "on ikiden seksen yaşına kadardılar"[9]. Kasımpaşa'da on üç ve on yaşlarında iki oğlan da bulunuyordu[10]. 1875'te Kahire Mevlevîhanesi'nde "adale kuvveti inkişaf ettirmiş, takriben on iki yaşlarında bir çocuk" halis vecd ifadesi ve sebatıyla seyredenleri hayrete düşürür[11]. Yine burada 1904'te on iki yaşında bir oğlan kırk beş dakika müddetle dönmüştür[12]. Yine Kahire'de "zaman ve yer hissiyatını bariz şekilde kaybetmiş" bir hâlde sema eden on yedi yaşında bir oğlan vardır[13]. Edirne'de sema edenler arasında küçük oğlanlar da vardır[14]. İsveçli kadın seyyah Bremer'in gördüğü ise "çoğu çirkin;

Yenikapı Mevlevîhanesi'nin Son Postnişini Nâsır Abdülbakî [Baykara] Dede Çocukluk Yıllarında,
19. yy. sonları, Siyah beyaz fotoğraf.

ahmak, sakil bir ifade içinde ve sanki yorucu bir gündelik iş için tutulmuş gibi gözüken", çoğu ihtiyar olan zatlardır[15]. Kahire'deki semazenler yirmiden altmışa kadar muhtelif yaşlardadırlar[16]. Trablusşam Mevlevîhanesi'nin dervişleri "her yaştan, iyi görünüşlü" adamlardır[17]. Ankara Mevlevîhanesi'nin bir dervişi o kadar ihtiyardır ki hamle etse de zavallı bacakları güçlükle ilerler[18]. Gautier'nin 1852'de Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği "huzur hâlinde, yetişir çirkinlikte *Socratique* bir suretin hamili olan zavallı bir ihtiyar adam, yaşına göre, söylense inanılmaz bir dinçlik ve ısrarla" sema eder; "avamî çehresi, dönmenin sırrî tahriki altında emsalsiz bir güzellik almıştır. Can adeta derisine gelip, onun derunî hatlarındaki nakısaları bir dâhilî çekiç gibi iter ve doğrultur". Fransız şairin hayranlıkla seyrettiği bir diğer semazen yirmi beş otuz yaşlarındadır; "eğer dünya dışı canlar görünüşlerini insan suretinde hıfzetselerdi kat'iyetle bu dönen genç dervişe benzerlerdi" dediği dervişinkinden daha za-

1 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 243.
2 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 332.
3 PHILLIPS, *The Strangest People*, s. 69-70.
4 MACKINTOSH, **Damascus and Its People**, s. 36.
5 ADAMS, **Cross and Crescent**, s. 231.
6 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 47.
7 THEVENOT, **Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, C. I, s. 170.
8 HARVEY, **Turkish Harems and Circassian Homes**, s. 42.
9 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.
10 MONEY, **Sevastopol**, s. 384.
11 Yazarı bilinmeyen, *Kairos Dansande och Tjutande Dervischer*, s. 166.
12 CARSON, **From Cairo to the Cataract**, s. 74.
13 TAYLOR, **Egypt and Iceland in the Year 1874**, s. 144.
14 TINAYRE, **Notes d'une Voyageuse en Turquie**, s. 190-191.
15 BREMER, **Travels in the Holy Land**, C. II, s. 291.
16 MARTIN, **The East**, s. 36.
17 CONDER, **Heth and Moab,** s. 68.
18 CHANTRE, **En Asie Mineure**, s. 418.

Bahariye Mevlevîhanesinin 1911-1916 yılları arasındaki postnişini (Küçük) Nazif Dede'nin çocukluk fotoğrafı,
Siyah beyaz fotoğraf.

hidane bir ifade görmemiştir; hiçbir Batılı sanatkâr dinî tablolarında "asla ilâhî aşkla bu kadar şaşırmış, sırrî kokulara bu kadar batmış, semavîliklerini bu kadar aksettiren, cinnetin vehimleriyle bu kadar mest bir baş resmetmemişlerdir"[1]. Bayan Harvey, 1870 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde âmâ bir semazen görmüştü[2].

Seyyahlar semazen dervişlerin görünüşlerinden samimiyetleri hakkında değerlendirmeler yaparlar. Birisi, "bazısı vaziyetlerine aşikâre belli bir sahte tavır verdiler"[3] der. Bir diğeri, sema esnasında gözlerini "riyakâr bir tavır ve hareketle" tavana diktiklerini söyler[4]. İngiliz cerrah ve hiciv yazarı Albert Smith dervişlerin görünüşünde "anlatılamayacak derecede sinsi ve kerih bir şey" görür ve onların yüzlerine kuvvetlice vurma arzusu onda giderek hâkim bir hâle gelir[5]. Skene "manasız" bulduğu dinî ayinlerinin kendilerine nasıl geldiğini tahkik etmek üzere derviş çehrelerini inceler, elde ettiği intiba kendi menfaatlerini gözettikleridir; bir tek "aşikâr olarak samimî" olan, "uhrevî saadet hâlinde", "vecd içinde bir neşe ifadesini muhafaza eden" genç bir dervişi istisna eder[6]. Snow şeyhin ve dervişlerin sükûtlarında ve kendi hâlinde oluşlarında " içe dokunur bir şey" bulur[7]. Huxley 1948'de Trablusşam Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semada iki dervişin yüzlerindeki "kendinden geçmiş sükûnet" ifadesine dikkat çeker[8]. 1859'da Galata Mevlevîhanesi'nde ayin seyreden İngiliz edip Thornbury, "bir çobanın koyunlarını hatırında tutarken yaptığı gibi", her dervişi zihninde isimlendirir; onlardan dikkat çekenlere "Romalı Burunlu", "İhtiyar Delikanlı", "Semiz Siyahî", "Genç Asker", "Kırkında ve Şişmanca" adlarını verir. Seyyahın umumî kanaatine göre, şeyh Kudretullah Dede'nin haricindekiler "yağcı, dalavereci, kurnaz görünüşlü mutaasıplar"dır. Ona göre dervişlerin hepsi aynı hissiz murakebe veçhesini taşımaz; biri hayat memat meselesiymiş veya bir bahisçiymiş gibi döner; biri hararetli, biri kibirli ve gösterişçidir; bir diğeri garazkâr ve mutaassıpken; öteki sakin bir şekilde hoşnuttur ve amelinin dinî faydasıyla mutmaindir[9]. Hawley İzmir Mevlevîhanesi'nde sema eden iki dervişin zahitliğinden şüphe duyar, ona göre bu dervişler "karanlık bir gecede şehir surlarının ötesinde kendilerine rast gelinirse rahatsız hisler uyandırırlar"[10]. Verhaeghe Kahire Mevlevîhanesi'nde dervişlerden bazısının "temaşa vermek fikrinin derin tesiri altında", bazısının "ibadet fiilinin haricindeki her şeye muhabbetsiz, daha halislik ve safderunluk içinde" olduklarını, en genç bir tanesinin ise güç belâ ciddî bir tavır takınabilmiş olduğunu müşahede eder[11].

"Ibáñez "güzel ve gülünç olanın terkibi" diye tavsif ettiği semadaki dervişleri, "raks eden devasa çiçekler" teşkil eden "sakallı, çirkin adamlar" olarak görür[12]. Leland "meyleden başları; elleri aşağı sarkarken, yukarı kalkmış kolları; yarı kapalı gözleri,

1 GAUTIER, **Constantinople**, s. 140-141.
2 HARVEY, **Turkish Harems and Circassian Homes**, s. 42.
3 BROWN, **Six Semaines à Constantinople**, s. 119.
4 JOANNE, **Voyage en Orient**, C. I, s. 78.
5 SMITH, **Customs and Habits of the Turks**, s. 94-95.
6 SKENE, **Wayfaring Sketches**, s. 202.
7 SNOW, **Journal of a Steam Voyage**, s. 53.
8 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 90.
9 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 75 ve 81.
10 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 81-82.
11 VERHAEGHE, **Voyage en Orient**, s. 319.
12 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 201.

Urfa Mevlevîhanesi Şeyhi ve Dervişleri, 19. yy., Siyah beyaz fotoğraf.

kırpılmış bıyıkları, şahane ve yandan sıçrayıp gitmeleri, zarif tavırları sebebiyle", "kızlar gibi, uzun fistanlar içinde, şaşırtıcı bir neşe ve çeviklikle" etek döndüren semazenlere "zikir züppeleri" adını takmakla kalmaz, daha da ileri giderek onları yarış atlarıymış gibi takdim edip hayalî yarışçılara kazanmak için ipuçları verir[1].

1844 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde ayin seyreden Alman teolog Tischendorff, son derece kısa ama o ölçüde de öz beyanında, sema eden dervişlerin simalarını canlandırmadıklarını, sabit gözlerinin en küçük bir gülümseme alâmeti göstermediğini kaydeder[2].

Yaş, beden yapısı gibi hususiyetler dervişlerin semaa dayanmasına tesir eder. "Yaş ve etlilik derecelerinde" safi sırımdan 150 kilo ağırlığa kadar farklılık göstermelerine rağmen "kıvrak ve faal"dirler. Şişman olanlar daha devr-i Veledî sonrasında ter dökmeye başlarlar[3]. 1836 yılında Üsküdar Mevlevîhanesi'nde müşahededede bulunan Spencer, dervişlerin "derin gözleri ve bir deri bir kemik bedenlerinde" "en mahvedici ve en müfrit" bir hareket olarak semaın tesirlerini görür. Ahbabı olan bir Mevlevî, kendisine Mevlevî dervişlerin "bünyece gürbüz olsalar bile nadiren kırk yaşına vardıklarını" söyler[4]. Curtis semaı tatbikten âciz olanların terennüm ve orkestra vazifesini yürüttüğünü söyler ki isabetli bir tespit sayılmaz. Fakat sema tatbik eden dervişlerin "daima kısa ömürlü" olduklarını o da belirtir[5]. Eski devirlerde uzun ömür algısının şimdiki gibi olmadığı da ifade edilmelidir. 1738 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde bulunan John Bell dönme çabukluğunda diğerlerine üstün gelen "kırklı yaşlarda ihtiyar bir adam"[6]dan söz eder. Yani kısa ömürle kastedilenin bundan da daha erken yaşlar olarak anlaşılması icap eder. Üsküdar'da sema eden iki genç derviş "yüzlerine acı çeken bir ifade" takınmışlardır[7]. Müddeti ve sür'ati ne olursa olsun, sema dervişler için yorucu hatta tüketici bir tatbiktir; ayakların, sesinin seyirciler tarafından duyulabilecek derecede döşemeye sürtünmesinden hâsıl olan hararetle, üçüncü selâmla beraber dervişlerin vücutlarından büyük ter damlaları düşmeye başlıyordu[8], öyle ki büyük damlalar hâlinde yere düşen ter damlaları onların mahreklerini işaretliyordu[9]. Liebtrut "şakır şakır ter boşandırmakta" olduklarını müşahede eder[10]. Her ne kadar hareketlerinde cebir emaresi bulunmasa da, "boyunlarının şişmiş toplardamarlarının ve kızarmış çehrelerinin kâfi derecede şahadet ettiği aşırı bitkinlik" mevcuttur[11]. Bazısının ayak başparmakları berbat bir şekilde kasılır ve ayak toplardamarları davul kaytanı ebadında şişer[12]. Bu müddetin herhangi bir anında, gücü tükenen bir derviş semadan çekilebiliyor, kalanlar devam ediyorlardı[13]. Delaroière'nın 1833'te İstanbul'da bir Mevlevîhane'de seyrettiği semada, takatleri ve nefesleri tükenen zayıflar otururlar, "en yılmazları" devam ederler[14]. 1889 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde sema seyreden Peters,

1 LELAND, **The Egyptian Sketch-Book**, s. 95-96.

2 TISCHENDORFF, **Travels in the East**, s. 280.

3 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 79.

4 SPENCER, **Travels in the Western Caucasus**, C. II, s. 152.

5 CURTIS, **To-day in Syria and Palestine**, s. 132.

6 BELL, **Travels from St. Petersburg in Russia**, C. II, s. 413.

7 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 48.

8 CLARKE, **Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa**, C. III, s. 52.

9 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 414.

10 LIEBETRUT, **Reise nach dem Morgenlande**, C. I, s. 31.

11 DURBIN, **Observations in the East**, C. II, s. 232.

12 SMITH, **Turkey and the Turks or Travels in Turkey**, s. 51; KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 171.

13 BREMER, **Travels in the Holy Land**, C. II, s. 292.

14 DELAROIÈRE, **Voyage en Orient**, s. 257.

"Nihayete varılmadan evvel bazı müptedilerin takati kesilmiş olur, o zaman binişlerini geri alabilirler ve raks tamamlanana kadar bir sütuna sırtları dayalı, tefekkür hâlinde ayakta dururlar"[1] der. Conder Trablusşam Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semada "en ihtiyar" olan dervişin üçüncü selâmın ardından hırkasını alıp, çekildiğini yazar[2]. Huxley bu Mevlevîhanede gördüğü gayretli bir semazenin kalp hastası olduğunu ve onun en büyük arzusunun sema ederken ölmek olduğunu öğrenir[3].

Bazen takatsizlikten yıkılanlar, hatta bayılanlar oluyordu ve bu kimselere ilkyardım müdahalesinde bulunuluyordu. Çoğu kere birbirlerinin üstüne yığılarak düşen[4] bu dervişlerin öldüklerinin sanıldığı da oluyordu[5]. 17. yy. başından müşahedeler aktaran Sandys dervişlerin "hayvanlar gibi boylu boyunca yere uzanarak" düşene kadar devamlı döndüklerini söyler[6]. Yine aynı zamanın seyyahı olan Della Valle "ağızlarından iğrenç köpükler saçarak, nefeslerinin ve göğüslerinin olanca kuvvetiyle Hû diye çokça bağıranlar" görmüştür[7]. Hunter'ın 18. yy. sonlarında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semada, aşırı gayretten dolayı, hissiz, zemine ölü gibi düşen dervişlerden kusan hatta kan tükürenler olur[8]. Danimarkalı bir seyyahın 1824 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği ayinde yirmi dervişin "neredeyse hepsinin dayanamayarak zemine yığıldığı" görülür[9]. Diyarbakır Mevlevîhanesi'nin avlusunda sema eden dervişler tükenerek birer birer yere yıkılına ve en sonuncuları "baygın hâlde bir köşeye sendeleyene kadar" semaı bırakmazlar[10]. Kahire Mevlevîhanesi'nde, 1890 yılı civarındaki bir semada yere yıkılan bir delikanlı şuursuz bir hâlde semahaneden çıkarılır[11]. Loti'lerin 1913 yılında Yenikapı Mevlevîhanesi'nde müşahede ettikleri de birer birer, hepsi yere yıkılana kadar semaa devam ederler[12]. Filistin Remle'de Kırk Şehitler Kulesi'nde sema eden yirmi kadar derviş bitkinliğe yenik düşerek birbirinin ardından yere yığılırlar. İhtiyar bir dervişse semaın ta sonuna dek "duraksayarak ve sendeleyerek" gayret eder, bu manzarayı gören seyyah kederlendirici bir hisse maruz kalır[13]. Edirne Mevlevîhanesi'nde tükenip yıkılan dervişlerin ağızları köpüklenir[14]. İzmir Mevlevîhanesi dervişlerinin semaın ardından yüzlerinden "yağmur gibi" ter boşanır ve hırkalarını giyip, bitkin vaziyette yere yığılırlar[15]. Galata Mevlevîhanesi'nin dervişleri "bitkinlik içinde ve terleri çay gibi akarken" korkuluk boyunca yığılırlar[16]. Konya Mevlânâ Dergâhı'nda bir saat süren semaın sonunda dervişlerin bazısı ölü gibi soluk görünürler[17]. 1786 yılında Üsküdar Mevlevîhanesi'ndeki semada, bir saatten kısa bir sürede, sema eden beş dervişin üçü yıkılır, sema sona erer ve yıkılan dervişler yoldaşları tarafından ikametgâhlarına taşınırlar[18]. 1825 yılında Galata Mevlevîhanesi'ndeki bir semada, yere yıkılan dervişler kendilerine gelmeleri için cebir ile sarsılırlar, hâlâ kendilerine gelmezlerse bazı tuzlar solutturulur, kendine gelen derviş dönmeye devam eder[19]. Knox'ın 1870'lerde Galata'da seyrettiği ayinde bir semazen halsizlikten yere yığılır, vazifeli dervişler "ölebileceğinin açık bir korkusu içinde" onunla alâkadar olurlarken, sırayla diğer üçü de yere yığılırlar. Seyyahın kitabında yer alan çizimden bu dervişlere bir mayi eczayı belki de koklatmak suretiyle yardım etmek üzere getiren biri görülmektedir[20] (bk. s. 880). Hareketsiz yere düşene kadar sema etme, bilhassa birkaç saat süren "mahrem" ayinlerde vaki oluyordu; bu hâlde, hırkaları üstlerine örtülen dervişler kendilerine gelene kadar meydanda uzanıp

1 PETERS, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates** , C. I, s. 61.

2 CONDER, **Heth and Moab**, s. 72.

3 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 90.

4 Yazarı bilinmeyen, **The Ball or a Glance at Almack's in 1829**, s. 187.

5 MADDEN, **Travels in Turkey, Egypt, Nubia and Palestine**, C. I, s. 62; DEVAL, **Deux Années à Constantinople et en Morée**, s. 52; CALDWELL, **Oriental Rambles**, s. 244.

6 SANDYS, **Sandys Travels**, s. 43.

7 DELLA VALLE, **Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino**, C. I, s. 63.

8 HUNTER, **Travels through France, Turkey and Hungary to Vienna in 1792**, C. II, s. 79-80.

9 Yazarı bilinmeyen, *Skildringer og Reise-Optrin fra Tyrkiet og Constantinopel*, s. 420.

10 LOCHER, **With Star and Crescent**, s. 516-517.

11 MATTSON, **Minnen af Öfverste H. Mattson**, s. 325.

12 LOTI ve VIAUD, **Suprêmes Visions d'Orient**, s. 246.

13 LAMARTINE, **Souvenirs, Impressions, Pensées et Paysages**, C. III, s. 140.

14 MASQUELEZ, **Journal d'un Officier de Zouaves**, s. 48.

15 GRINGO, **Scampavias from Gibel Tarek to Stamboul,** s. 346.

16 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 222.

17 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 333.

18 GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 96.

19 DEVAL, **Deux Années à Constantinople et en Morée**, s. 53.

20 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 171.

yatıyorlardı[1].

Kendilerinden geçerek yıkılan bu dervişlerin vizyon yani görüntüler gördükleri farz edilir ve "bu lâhzalar boyunca mırıldandıkları kelimeler ilhamın onlara yığdığı hazinler" sayılırdı[2]. Bir seyyahın naklettiği vizyon, Peygamber'in kendisini suretinin bütün saltanatıyla gösterdiği saadetli bir görüştür. Bazen fısıltı, bazen de yüksek sesle kendisine semavî konuşmalarda bulunulur. Dervişlerin açılmış muhayyileleri birbirleriyle haberleşir[3]. Bu "ilâhî görüntüler"den müteessir olan dervişler gördüklerini tafsilatlandırarak tavsif etmekle "ihata eden kalabalığı ıslah ederler"[4].

19. yy.'ın sonlarından bir seyahatnamede, bir saatten fazla dönen dervişlerden bir tanesinin bile ne "saftan döküldüğü", ne de "hafifçe sendelemekten daha fazla müteessir olduğu" beyan edilir[5]. 17. yy. ortalarında Saraybosna'da sema seyreden Quiclet, semazenlerin hiç dönmüyorlarmış gibi, "dilediklerince muhkem ve sabit" durduklarını ve asla yere yıkılmadıklarını yazdıktan başka, "böylesi iki dönüşe tahammül edemezdik" diye ilâvede bulunur[6]. De La Motraye iki saatten fazla süren semaın sonunda, dervişlerin "bu cebrî tahrike rağmen, bütün gün boyunca hiçbir şey yapmadan oturmuş gibi sessiz" olduklarını müşahede eder[7]. Guimet'ye göre semadaki dönüşün sür'ati "bir kimsenin inanamayacağı bir sür'at değildir", semazenler "bir bale kumpanyasında hiçbir valsi kaçırmayan genç bir dansçıdan daha az yorulurlar"[8].

Jones'un 1827 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği ayinde, ilk selâmın ardından dokuz dervişten dördü çekilirler, kalanlar devam ederler[9]. 1841 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde sema seyreden bayan Grosvenor bir semazenin vaktinden evvel semahaneyi terk ettiğini müşahede eder: "Bir icracı sonuna kadar beklemek için fazlasıyla sıkılmıştı ve bir müddet evvelinden parmaklık üstünden firar etti"[10].

İzmir Mevlevîhanesi'nde en iyi dönüşü on beş yaşlarında bir genç yapar[11]. Garnett en genç semazenlerin çehrelerinde bile âbit sükûnetinin ifadesini görür[12]. Dönüşlerin sür'ati ile bilhassa genç dervişlerin "yüzündeki kendinden geçmiş, dalmış, neşe dolu ifade" arasında tenasüp bulunur; "mesrur tecrit kuvvetleri kısmen bitmiş" ihtiyar icracılar yan gözle seyircileri tetkik ederler[13]. Fazla kilolu, ihtiyar bir dervişin serencamını bir seyyah şöyle nakleder: "Nefes nefese kalmış ve suya karmış, büyük karınlı, koca bir delikanlı kalbimin derununu sızlattı"[14]. Clarke'ın müşahedesi ihtiyarların vazifelerini ifa ederken gençlere nazaran daha az bir zahmet ve gayret sarfettikleri ve bu hâlde bile gençlerden daha işlek ve sür'atli oldukları yönündedir; öyle ki bu ihtiyar dervişlerin çehreleri ömür tüketici bir gayret içinde değil de rahat bir uykuda olduklarını vehmettirir[15]. Uzun tatbikat "en küçük bir zahmet çekmeksizin" sema etmeye onları muktedir kılar[16]. Onların hepsi "tıfıllığından beri" buna alışkındır, zira pek çoğu "doğumlarından itibaren bu hayat tarzına hasrolmuş" bulunurlar[17].

Kahire Mevlevîhanesi'nin Mevlevîleri, semaa ara verdiklerinde seyircilerin arasına karışırlar ve "kibar beylerin bir balo odasında, valsler arasında yaptıkları gibi ahbaplarıyla sohbet" ederler[18]. Bir seyyahın bu Mevlevîhane'deki müşahedesine göre, sema esnasında bazen dervişler "yüksek sesle ve gürültüyle" burunlarını sümkürürler ve semaa geri dönerler[19].

Jarvis sema eden dervişlerin yaydığı kokuyu "acayip şekilde kâfi" bulur[20].

Semaın başlama ve bitiş işaretini veren, onu tanzim eden, kıdemli ve umumiyetle ihtiyar bir derviş olan semazenbaşı da bütün tariflerin neredeyse değişmez simalarındandır. Umumiyetle kendisinden

1 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 90.

2 MACGILL, **Travels in Turkey, Italy and Russia**, C. II, s. 134.

3 Yazarı bilinmeyen, *Les Derviches Tourneurs*, s. 132.

4 MADDEN, **Travels in Turkey, Egypt, Nubia and Palestine**, C. I, s. 62.

5 STODDARD, **John L. Stoddard's Lectures**, C. II, s. 88.

6 QUICLET, **Les Voyages de M. Quiclet a Constantinople par Terre**, s. 75-76.

7 DE LA MOTRAYE, **Voyages du Sr. A. De la Motraye**, C. I, s. 232.

8 GUIMET, **Croquis Égyptiens: Journal d'un Touriste,** s. 278.

9 JONES, **Sketches of Naval Life**, C. II, s. 132.

10 GROSVENOR, **Narrative of a Yacht Voyage** C. I, s. 323.

11 GRINGO, **Scampavias from Gibel Tarek to Stamboul,** s. 346.

12 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 186.

13 TAYLOR, **Egypt and Iceland in the Year 1874**, s. 145.

14 BROWN, **Six Semaines à Constantinople**, s. 119.

15 CLARKE, **Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa**, C. III, s. 51.

16 Yazarı bilinmeyen, *Turkish Customs*, s. 185.

17 MONTAGU, **Letters**, C. III, s. 24.

18 ARMSTRONG, **A Visit to Egypt in 1872**, s. 25.

19 Yazarı bilinmeyen, *Kairos Dansande och Tjutande Dervischer*, s. 166.

20 JARVIS, **Letters from East Longitudes**, s. 233.

merasim üstadı, teşrifatçı diye bahsedilen ve "her şeyin erkân ve teamüle göre" yapılmasını temin eden[1], dervişlere gayret sarf ettirmekle vazifeli[2] semazenbaşının semazenler arasında "sabit bir çehreyle" vakur gezinmesi, onların yanı başında dikilmesi, hareketlerini tanzim etmek için ayağıyla yere vurması gibi fiilleri alâkayla anlatılır. Hayward'a göre onun vazifesi dervişlerin etekleri veya ellerinin bir diğerine temas etmesinin önünü almak için onları kendi yerlerinde tutmaktır[3]. "Soluk, sabit ve ifadesiz çehre"yle, "yavaşça ve mihanikî bir surette", "sırrî nizamların talep ettiği mesafeyi muhafaza etmelerini berkitmek için"[4] dervişlerin arasında gezinir[5]. "Orkestranın ritmi çabuklaştırması veya yavaşlatmasını işaret etmenin bir yolu olarak veya dönenleri cesaretlendirmek ve onların dindarane şevklerini alkışlamak için ara sıra ellerini şaklatır"[6]. Semazenbaşı semaı durdurmak için bir ayağını yere vurur, eğer bunu duymayan olursa ellerini çırparak ayağını yüksek sesle yere vurur[7]. Tietz'e göre "beylerin hepsinin sağ topuk üstünde ve bir noktada dönüp dönmediklerine bakmak için" etrafta gezinen semazenbaşı bu noktadan sapanları ciddî bir şekilde tekdir eder[8]. Semazenbaşının devredenlerin ellerinden şiddetli şamar yediğinin vaki olduğunu Bremer yazar[9]. Dervişler arasında "hayalet gibi" gezinen, umumiyetle ihtiyar bir zat olan semazenbaşının "soğuk, benzi sararmış", âciz görünüşü ile dervişlerin "tenevvür etmiş, şiddetle sarsılmış" çehreleri arasında kuvvetli bir zıddiyet fark olunur[10]. Clarke müşahede ettiği semazenbaşının vazife ciddiyetini, "sanki merasimdeki en küçük bir beceriksizlik onun ömrünü nihayete erdirecekmişcesine ihtimamlı ve agâhtı" ifadesiyle dile getirir[11]. Conder'a göre semazenbaşı semazenlerin "üslûplarını sessizce tenkit eder[12]".

1 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 81.

2 FAUCHER, **Ein Winter in Italien**, C. II, s. 237.

3 HAYWARD, **From Finland to Greece**, s. 237.

4 DE MARCELLUS, **Notes et Commentaires**, s. 197.

5 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 413.

6 GAUTIER, **Constantinople**, s. 139.

7 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 252.

8 TIETZ, **St. Petersburgh, Constantinople and Napoli di Romania**, C. II s. 119.

9 BREMER, **Travels in the Holy Land**, C. II, s. 292.

10 GAUTIER, **Constantinople**, s. 139.

11 CLARKE, **Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa**, C. III, s. 51.

12 CONDER, **Heth and Moab**, s. 71.

SEMA HARİCİNDEKİ MEVLEVÎ ZİKRİ

Mevlevî zikri semadan ibaret değildi; seyircilere açık olmayan, "ism-i Celâl" denilen bir zikir daha vardı. Mevlevîhanelerde, semahane haricinde, bu zikrin icra edildiği "ism-i Celîl hücresi" adında bir daire bulunuyordu ve burada sabah ve akşam namazları da eda ediliyordu[13]. Bir seyyah ism-i Celâl zikrinin öğleden sonra, eski saatle onda, ikindi vaktinde olduğunu yazar[14]. Andrejevich Konya'da, bir çarşamba günü, sabah namazından sonra zikre şahit olur[15]. Brown ise onun pazar ve cuma günleri, akşam namazından sonra ifa olunduğunu, üç tevhidden ibaret olup 1001 kere Allah demek suretiyle icra edildiğini yazar[16]. Anlaşıldığı kadarıyla ism-i Celâl zikri her Mevlevîhanede farklı gün ve vakitlerde icra olunmaktadır.

Zikir için gelen derviş alayının başı divanhanenin merkezine vardığında, sağa ve sola olmak üzere iki safa ayrılarak mükemmel bir halka teşkil ederler, diz çöküp otururlar. Oturdukları yer zeminden hafifçe yükseltilmiş bir tahta döşemedir. Şeyh gelerek halkanın merkezindeki posta oturur. İki dervişin taşıyabildiği, bin taneden müteşekkil, her bir tanesi ceviz büyüklüğünde bir tespih getirilir. Halkaya girerek tespihi secde etmiş bulunan dervişlerin ellerine tutuştururlar. En son "meydancı dede"ler denilen on iki derviş gelir. "Şeyh orta kalınlıkta bir sesle, berkarar ama seslileri çokça uzatan, yavaş, bir miktar genizden bir söyleyişle bir duaya makam tutmuşken, tespih halkayı teşkil eden bütün dervişler tarafından bir kere çekilir". Önce "Yâ Hazret-i Mevlânâ" tekrarlanır, "Allah-u Ekber" ve "Allah! Allah!" yakarışı takip eder. Nihayetinde hep bir ağızdan, yüksek sesle ve makamla "her bir münacatta bir taneyi iterek" 999 kere Allah'ın adını zikretmiş olurlar[17].

Mevlevîlerin tekke haricinde zikir tertip ettikleri veya bu türden zikirlere iştirak ettikleri de oluyordu. Eliot'ın 19. yy. sonlarında Konya'da tanıştığı ve tarikatın "yüksek bir vazifelisi" diye tarif ettiği bir Mevlevî[18], bir Ramazan ayında, camide kılınan tera-

13 BROWN, **The Darvishes**, s. 254.

14 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 61.

15 ANDREJEVICH, **Les Imams et les Derviches**, s. 86-90.

16 BROWN, **The Darvishes**, s. 60 ve 257.

17 ANDREJEVICH, **Les Imams et les Derviches**, s. 87-89.

18 Metnin ilerleyen bölümlerinden, bu zatın Abdülvâhid Çelebi olduğu anlaşılmaktadır.

vih namazının ardından, gece saat 10'la 11 arasında seyyahı kendi hanesine kabul eder. Hususî odasının zeminine "Y harfi şeklinde on tane gümüş şamdan" yerleştirilmiştir. Mevlevînin evinde "mavi ve koyu gri renkte kabaran elbiseler"i ve sikkeleri içinde en az yüz derviş "Ya Hû" zikrini söylemektedirler. Hiçbiri seyyahın gelişini fark etmeyecek kadar istiğrak içindedirler. Postlara oturmuş dervişlerin arasında "kaba tüylü sarı sakalı ve altın gözlükleri" kendisine "bir raks eden dervişten ziyade bir Alman profesör görünüşü" veren, "takriben kırkında, irice bir adam" bir aşağı bir yukarı yürüyerek zikri idare etmektedir. Zikir sabaha kadar sürecektir[1].

Bunlar haricinde, dervişlerin günlük ibadetleri arasında, yedi kere tekrarlanan namaz ve tevbe ile dokuz kere tekrarlanan izhar, merhamet dileme ve sebat faaliyetleri bulunuyordu. Dervişler günlerini hatta gecelerini Allah ve Hû kelimelerini telâffuzla geçiriyorlardı. Allah adının zikri onlar için himaye edici kudretteydi[2]. Bir seyyah Mevlevîlerin ibadet ve günlük hayatlarında yeri olan mübarek rakamlarının 3, 12 ve 1001 olduğunu kaydeder[3].

Buna ilâveten "zahmetli duruşlar"a devam ediyorlardı. "Boyundan geçirip çene hizasından dizlerini birbirine sardıkları bir kayış" ile mahallerinde oturuyorlar, tavandan bir ip sarkıtıyor ve saçlarını buna bağlıyorlardı. Böylece asılı vaziyette, bir hadde kadar devam ediyorlardı[4] (bk. s. 639'daki resimler)."

SEMA DİNÎ BİR AYİN Mİ, YOKSA GÖSTERİ Mİ?

Seyyahların sema ayinini gösteri olarak tarif etmeleri yaygındır. Bu kanaati besleyen en mühim amil, bu kimselere göre, semahanenin tiyatro hatta at meydanı gibi tertip edilmiş olması ve buraya ziyaretçi yani seyirci kabul edilmesidir. Her temaşanın bir de oyuncusu olmak icap ettiğinden semazen dervişleri aktör olarak adlandırmak da mümkün oluyordu. Paz Soldan "burada başka bir şey yapılıyor gözükmediğinden" gördüğüne temsil demek zorunda kalır[5]. Bir seyyah, semaı "dinî bir perestişden ziyade, çalışılmış bir eğlence" sayar[6]. Birisi, "dinî bir ayinden ziyade, sokakta gösterilen bir oyun"u andırdığı fikrindedir[7]. Bir diğerine göre ise "Şarkî Akdeniz seyyahlarına hoş bir eğlence olsun" diye tertiplenir[8]. Albert Smith "bir dinî merasimden ziyade görülecek bir şey olduğu için" onu teşhir olarak adlandırır[9]. Meçhul bir seyyah, Osmanlı memleketinde diğer türden *theatrical* yani temsilî icracıların yokluğunda, ahalinin ruhlarını zinde tutttuğu ve kâmilen atıl, kara sevdalı mizaçlarının önünü aldığı, "aylakların eğlence ve avunması"nı temin ettiği için Mevlevî ayinine ve Mevlevîlere bir çeşit tiyatro topluluğu olarak sahip çıkıldığı tahlilinde bulunur[10].

Bilhassa Galata Mevlevîhanesi İstanbul'un Avrupalı mahallesinde bulunmasının da tesiriyle ecnebi seyirci kesafeti gösteriyordu. Yine bu yüzden bütün seyyah beyanlarının yarısına yakını Galata'ya dairdir. İşte seyyah ve dervişlerin Galata'daki sık karşılaşmaları karşılıklı bir alışıklık meydana getiriyor ve bu ibadî olanın teşhire değişmesine yol açabiliyordu. Bir seyyaha göre, "neredeyse bütün seyircileri Amerikan" olan Kahire Mevlevîhanesi de benzer hususiyetler taşır[11]. En azından bazı seyyahlar için bu böyledir. Bu vakıayı tespit eden Ibáñez şunları söylüyor: "Cumaları komşu Pera'da, Avrupalı binaları arasında kaybolmuş, kahvehaneler ve asrî dükkânlarla çevrilmiş, ayinin ciddiyetinin tramvayların düdüğü ve gazete satıcılarının feryatlarıyla kesildiği bir camide bir diğer "temsil" verilir. Bir memleketin an'ane ve adetleri hakkında seyyahların malûmatı olsun diye, bu icracılarınki gibi bir tarzda, *Cook* Acentesi tarafından tertip edilen canlı eğlenceye benzer bir şey olan o, ecnebiler için geçilen bir şenliktir." Zaten Bahariye Mevlevîhanesi sadece taşralıları kendine çeker, orada halkın âbit olanlarından başkası bulunmaz. Na'ttan başlayarak bütün ayin bu âbit seyirciler üzerinde gözle görülür bir dinî heyecan hâsıl eder, öyle ki "yalnız ve tecrit olmuş Avrupalılar" "uzak, vahşi ve cenkçi asırları dirilttiği gözüken" bu merasimden endişeye

1 ELIOT, **Turkey in Europe,** s. 200-201.

2 TAYLOR, **The Lands of the Saracen**, s. 249.

3 PETERS, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates** , C. I, s. 60.

4 GÛYS, **Un Dervich Algérien en Syrie**, s. 224 ve 233.

5 PAZ SOLDÁN Y UNANUE, **Memorias de un Viajero Peruano**, s. 344.

6 Yazarı bilinmeyen, *Muhammadan Fanaticism*, s. 60.

7 FRASER, **Travels in Koordistan, Mesopotamia, etc.**, C. II, s. 403.

8 PETIT, Louis, **Les Confréries Musulmanes**, s. 14.

9 SMITH, **Customs and Habits of the Turks**, s. 93.

10 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 152.

11 LELAND, **The Egyptian Sketch-Book**, s. 96.

kapılırlar[1]. 1847 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde sema seyreden Mac Farlane, o ayini yirmi yıl evvel seyrettiğine kıyasla "yavan ve sıkıcı" bulur; kanaatinde ayinin on beş dakika kadar kısa sürmesinin tesiri de olmalıdır[2].

20. yy.'ın başında Antep Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Victoria de Bunsen, seyyahların bilinmediği bu şehirde dinî ayinlerin teşhir için değil de hâlâ ibadet için icra edildiğini kaydeder. Bayan Bunsen İstanbul'daki ayini resmî ve sun'î bulur, oradaki ayin rastgele yolcuların aceleye getirdiği, bazen seyircilerin eğlendiği bir görülecek şey, hatta hakikî ayinin "gülünç surette safi bir taklididir". Lâkin Antep gibi bir kır şehrindeki Mevlevî ayini "bütün dinî merasimlerin en vakur ve hararetli" olanıdır[3]. Benzer bir tenkidi Lukach da dile getirir. İstanbul ve diğer büyük şehirlerdeki merasimlerin meraklılar için önceden hazırlanmış teşhirlere soysuzlaştığını duyan müellif, Hama gibi küçük şehirlerdeki dinî merasimlerin ikna edici ve derin tesir bırakıcı olduğunu müşahede ettiğini kaydeder[4]. Ona göre seyyahlar tarafından sık sık uğranılması merasimlerin "meraklılar için hazırlanmış bir seyirliğe" bozulma ihtimalini doğurur. Daha küçük yerlerde "bir ibadet ameli olarak ikna edici ve tesirlidir, bu yerlerde tekye membalarının çok fazla harice yönelik bir cihaz olmasına nadiren müsaade edilir". Bu manada Konya büyük ve küçük yerlerin hünerlerini bir araya toplamıştır. "Uzak olmayan bir şehircikte muamelelerin vakarı üstün olabilirse de, Kurucu'nun mezarının gölgesindeki semahane, herhangi bir menâsıkın ihtiyaç duyabileceği kadar vakur bir mizansen tedarik eder"[5]. İlâveten Huart Konya'nın Mevlevîlerini daha azametli bulur[6]. 1898 yılında Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret eden Eliot buradaki seması İstanbul'da seyrettiğiyle mukayese eder. İstanbul'daki; bir temaşadan biraz daha fazlasıyken, Konya'daki "cidden ibadîdir"[7]. Ziegler Konya'nın semazenlerini Galata'dakilerden daha samimî ve daha iyi valsçiler görür ama artistik taraflarını daha az bulur[8]. Bursa Mevlevîhanesi hakkındaki az sayıdaki müşahedelerden birini kaleme alan kadın seyyah Emily Beaufort'a, buradaki ayinin hiçbir yerde olmadığı kadar iyi idare edildiği söylenmiştir[9].

1841 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde sema seyrettikten on iki gün sonra, umduğundan farklı bir merasim görme ümidiyle Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Snow'un ümidi kırılır, zira merasim aynıdır[10].

Meşhur seyyah Edmondo de Amicis Galata Mevlevîhanesi'nde bir ibadetten ziyade bir idman veya raks, vecdden ziyade ise eğlenme gördüğünü kendine has alaycı üslûbuyla dile getirir: "Lâkin öyle çok sayıda seyyahın gördüğü vecdi, yücelmiş ve kendinden geçmiş çehreleri görmedim. Sadece, en mükemmel aldırmazlıkla işlerinin üstünden girip altından çıkan bir takım çevik ve yorulmak bilmez raksçılar gördüm. Zapt edilmiş gülme gördüm ve ziyadesiyle çok hoşa gidici bir genç dervişe bir İngiliz hanımefendisi tarafından sabit bakışlarla gözlerin dikilerek bakıldığını gördüm ve onların birkaçını komşularının elini öpmesi lâzım geldiği hâlde ısırırken, diğerini de kendi sırası geldiğinde çimdikle mukabele ederken cürmümeşhut halinde yakaladım. Ah, mürailer!"[11]. Mevlevî ibadetinin "fevkalâde üslûbu" Amerikan ses ve sahne sanatkârı Massett'i ziyadesiyle eğlendirir[12]. İtalyan papaz Mariti Mevlevîlere "dindarlık perdesi altındaki şarlatanlar", ayine ise "maskaralık" yakıştırmasını münasip görür[13].

Bayan Pardoe'nun şahit olduğu bir hadise Galata Mevlevîhanesi'nin kendisine yakıştırılan ünü pek de hak etmediğini düşündürür; 1836'daki ziyaretind yanında dikilen orta yaşlı bir Türkün hıçkırarak ağlamalarını, gözyaşlarını tutamayışını kaydeden seyyah, bu hâlin bu memlekette asla nadir olmadığını da yazar[14]. Yine bir seyyah, yakınında oturan iki veya üç ihtiyar Türkün "manzaradaki manevî teselliyle" derunen inlemelerini duyar[15]. Ayinde görülen ve duyulanda "son derece heybetli bir şey" bulunduğunu mütalâa eden İngiliz misyoner Walsh, seyircilerin dervişlerle aynı

1 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 190-191 ve 193.
2 MAC FARLANE, **Turkey and its Destiny**, C. II., s. 229.
3 BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 177 ve 181.
4 LUKACH, **The Fringe of the East**, s. 220.
5 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 25.
6 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 27.
7 ELIOT, **Turkey in Europe,** s. 199.
8 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.
9 BEAUFORT, **Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines**, C. II, s. 418.
10 SNOW, **Journal of a Steam Voyage**, s. 62.
11 AMICIS, **Costantinopoli**, s. 176.
12 MASSETT, **Drifting About**, s. 84.
13 MARITI, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina**, C. I, s. 78.
14 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 50.
15 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 159.

hissiyatı paylaştıklarını görür[1]. Yerli seyirciler merasimin safhalarını büyük bir tefekkürle takip eder ve ahlâkça çok yükselmiş gözükürler[2]. Lukach benzer bir müşahedeyi Konya Mevlânâ Dergâhı için şöyle dile getirir: "Zikrin devam ettiği bir saat kadar boyunca seyirciler an'anevî ihtiram vaziyeti olan, karınları üstünde kavuşturulmuş elleriyle durdular; bazılarının zikrin manevî cazibesiyle gözlerinin yaşardığına dikkat ettim"[3]. Üsküdar Mevlevîhanesi'nde sema seyreden takriben elli Türk, dervişlerin ifalarını "azami ciddiyet ve vakarla" müşahede ederler[4]. Sema ayini esnasında Müslüman seyircilerin gözlerinin zevkle parıldaması, şekil ve yüzlerindeki hareketsizliğin gitmesi ve heyecanlanmaları "ses ve hareket arasındaki mevcut olan rabıtadan başka bir esrardan ileri gelen bir tesir"dir; bu, "kadim musikinin vahşi dimağ üzerindeki tesirleri"ne benzer[5].

Semaı diğer türden ibadet veya gösterilerle mukayese eden Hobhouse, dinî merasim olarak mütalâa edildiğinde, Mevlevilerden daha taşkın ve hararetli kimseler bulunduğundan dolayı onları makul addeder; eğer hokkabazların hünerleri olarak görülse bile, "tecessüsün meşru nesneleri" olurlar[6].

Öte yandan, seyyahların hızla dönen dervişlere yönelik "mağrur tecessüs"lerini tenkit eden Clark, bu ibadetlerin Hristiyanların dua meclisleri kadar ciddî bir ayin olduğunu kavrayabilmeleri için onların Mevlevîlerin kadim tarihine nispetle bir bakışla bakmalarını salık verir[7].

Semaa gelmek ibadî kıymetinin yanında, kimi zaman bir teferrüç, kimi zaman bir seyirlik, kimi zaman da eş dostla buluşup görüşme vesilesiydi. Kendilerini harekete geçirecek şeylerin yokluğunda ahali kendilerini eğlendirmek için "kalabalıklar hâlinde dervişlerin teşhirlerine koşarlar", bütün ecnebiler de "Hristiyanlığın şehirlerindeki tiyatrolara veya diğer eğlence yerlerine gittikleri gibi" buralara taşınırlar[8]. İlkbahar ve sonbaharda Selanik Mevlevîhanesi'nde sema seyrine gelen ahali yanlarında kendilerini serinletmek için portakal, limonata veya bu türden şeyler bile getiriyorlardı[9].

Derviş raksının seyyahlar için bir eğlence ve ucuz bir teşhir olduğu mütalaasına itiraz eden Barry, bundan rehber kitaplarını mes'ul tutar[10]. Pears bilhassa Galata Mevlevîhanesi'nin rastgele ziyaretçilerinin gördüklerinden çoğu kere hayrete düştüklerini söyler, çünkü onlar "eğlendirici bir şey umarlarken, yerine, kendilerini en şahsına has hususiyeti huşu olan bir Müslüman dinî ayininde mevcut bulurlar"[11]. Semaın rehber kitaplarında bir seyirlik gibi takdim olunduğu hatta duhuliye bedeli kaydedildiği bilinmektedir[12]. Griffiths Üsküdar Mevlevîhanesi'nin bir veya iki kuruş duhuliye tediye edilerek ziyaret edilebildiğini söyler[13], Wutzer bunu doğrular ama para hediyesinin çıkışta verildiğini kaydeder[14]. Alman Faucher 1870'lerde Galata Mevlevîhanesi'nden çıkışta küçük bir bahşiş için kendilerinin dervişler tarafından sıkıştırıldığını beyan eder[15]. Pertusier semahanelere girişte "kâfirlere onların kudret ve gönüllülüklerini açığa vuracak nispette ödeme yaptırılır" der[16]. İngiliz gazeteci bayan Ellison neresi olduğu meçhul bir İstanbul Mevlevîhanesi'nde sema seyreder ve buradaki icranın Galata'daki gibi "turistler için tanzim edilen ödemeli teşhir"le müşterekliğinin pek az olduğunu kaydeder[17]. Guimet Kahire Mevlevîhanesi'ne girerken ödeme yapıldığını, bu alındının tekkenin yegâne geliri olduğunu söyledikten başka, seyircileri de müşteriler olarak anar, zaten şeyh de "müşterilerin çok sayıda olup olmadığını ve odanın donanıp donanmadığını anlamak için zaman zaman mahfillere tahkik edici bakışlar fırlatır"[18]. Leland, bu Mevlevîhaneye tarikat mensupları ve zevcelerinin bedava kabul edil-

1 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 466.

2 MAY, **Une Maison Mystérieuse à Stamboul**, s. 143-144.

3 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 25.

4 GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 96-97.

5 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 414.

6 HOBHOUSE, **A Journey through Albania and Other Provinces of Turkey**, C. II, s. 312-313.

7 CLARK, **Memories of Many Men in Many Lands**, s. 441.

8 HOBHOUSE, **A Journey through Albania and Other Provinces of Turkey**, C. II, s. 310.

9 ABBOTT, **The Tale of a Tour in Macedonia**, s. 37.

10 BARRY, **At the Gates of the East**, s. 106-107.

11 PEARS, **Turkey and Its People**, s. 300.

12 "Temsil, bütün sene boyunca, cumaları, Türk vaktiyle 8.30'dadır. Duhuliye adam başı iki buçuk kuruştur." COUFOPOULOS, **A Guide to Constantinople,** s. 49.

13 GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 95-96.

14 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 48.

15 FAUCHER, **Ein Winter in Italien**, C. II, s. 239.

16 PERTUSIER, **Promenades Pittoresques dans Constantinople**, C. II, s. 413.

17 ELLISON, **An Englishwoman in a Turkish Harem,** s. 132.

18 GUIMET, **Croquis Égyptiens: Journal d'un Touriste,** s. 277.

diklerini söyler[1]; Fogg'un bedava bir teşhir olduğu, kapıda bilet alınmadığı, etrafta iane kutusu gezdirilmediği ifadeleri bunu destekler[2]. Dahası İsveçli bir seyyah duhuliye alınmadığını, zira dinî bir merasimde "her dolandırıcılık ve menfaatperestlik şüphesinin dağıtılması icap ettiği"ni söyler[3]. Bir seyyah, tarikata zengin iratlar bağlandığından, ayinlerini para koparmanın bahanesi yapmadıklarını kaydeder[4]. Tangye ise bahşiş talep edilmemesini Hidiv'in teberruları ve atiyyeleri ile desteklenmiş olmalarına bağlar[5].

Duhuliye bedelinden söz edildiği olsa da, bu bilhassa Galata ve Kahire Mevlevîhanesi gibi ecnebi kesafeti gösteren yerlerde ayakkabı, çizme vesairenin kendisine teslim edildiği vazifeliye ödenebilen bahşiş olmalıdır. Zira duhuliye talep edilmez[6], "talep edilen şeyin olanı pabuçsuz oturmak ve sessiz olmaktır"[7]. 1837'de Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Rose çıkışta kapıda pabuçlarını alırken "iki kat harçlık" verir, zira pabuçları buharla dezenfekte edilmiştir[8]. 1844'te bu Mevlevîhaneyi ziyaret eden Schroeder girişte bahşiş öder ve kendisine verilen "mübarek terlikler"i giyip, ayaklarını sürüyerek semahaneye girer[9]. Barry Kahire Mevlevîhanesi'nin kapısında hiçbir iane toplanmadığını ilâve ederken, Buckham 'küçük bir duhuliyeye' oturacak yer elde edildiğini ifade eder[10]. Miller Saraybosna müşahedeleri arasında "İstanbul'da olduğu gibi, burada da, onların dinî vecdleri ziyaretçilerin küçük bir hediye teberru etmelerinin umulduğu bir seyirliğe dönmüş bulunuyor" yorumunu dile getirir[11]; Trevor ise bu hediyenin "adam başı bir kron" olduğu malûmatını ilâve eder ve "fazla paralı imansızların gönlünü ferahlatmanın hayrına, onları bir cuma günü gayrete gelmeye teşvik eden sadece teklik şilinlerdi" der[12]. İngiliz tarihçi ve seyyah Mac Farlane "âdet hükmüne girmiş uğrak"larından biri olan Galata Mevlevîhanesi'nde "iyi bir görüş yeri" ve oturmak için "temiz bir altlık" elde etmek maksadıyla dervişlere rubiye veya kuruş vermeye alışkındır[13]. Fransız şair Nerval halkın içeriye şartsız kabul edildiğini ama "hafif bir bağış vermenin de münasip olduğu"nu kaydeder[14]. Knox çıkışta çizmelerini alırken bahşiş verir[15]. İngiliz kalem erbabı Symons "meraklı ecnebilerin ziyaretlerinden az bir para kazanmaktan hoşnut olsalar da, bunlara ahali için niyetlenilmez" diyerek, Mevlevîlerin icralarının "hakikî dinî merasimler" olduğuna dikkat çeker. Zaten sadece mahfildeki oturma yerleri için olan ödemeyi pek az ecnebi yapar[16].

Bu icranın "müttakilerin faydası ve meraklıların eğlencesi için" olduğunu söyleyen Baxter ise ayinden, adeta herkesin kendi ihtiyacı olanı aldığına dikkat çekmiş olur[17]. Bir seyyaha göre semazenler sıradan insan için eğlence olsun ve iman etmeyenler onları hakir görsünler diye dönerler[18]. 1794 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde sema seyreden Morritt, dervişlerin sersemleyip düşmeksizin böyle bir tatbikatı meydana getirmelerini idrak edemez ve evine döndüğünde kendini bu büyük "dinî iktisap" fikri tarafından ahlâken aşırı derecede yükseltilmiş ve düzelmiş bulur[19]. 1830'larda aynı mahalde ayin gören David'in ruhu "mukaddes ve faydalı bir su tarafından yeniden canlandırılmış" gibi olur ve "kutsiyete yücelmiş" kalbi hidayete erişinin işaretini verir[20].

Her nasıl görülürse görülsün, sema ayininin seyyahlar için aynı zamanda bir eğlenti ve avuntu hâsıl ettiği hakikattir[21]. Öyle ki ecnebi bir talebe takımı Mevlevî ayininin "şahit olmuş bulundukları en iyi temaşa" olduğunu beyan ederler[22].

1 LELAND, **The Egyptian Sketch-Book**, s. 95.

2 FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 58.

3 Yazarı bilinmeyen, *Kairos Dansande och Tjutande Dervischer*, s. 166.

4 L., *The Dancing Dervishes*, s. 54.

5 TANGYE, **Reminiscences of Travel in Australia, America and Egypt**, s. 210.

6 BROWNE, **Yusef or the Journey of the Frangi,** s. 153.

7 LEVINGE, **The Traveller in the East**, C. I, s. 303.

8 ROSE, **Three Months Leave**, s. 94.

9 SCHROEDER, **Shores of Mediterranean with Sketches of Travel**, C. I, s. 151.

10 BUCKHAM, **Notes from the Journal of a Tourist,** C. I, s. 251.

11 MILLER, **Travels and Politics in the Near East**, s. 152.

12 TREVOR, **My Balkan Tour**, s. 105-106.

13 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 407.

14 NERVAL, **Voyage en Orient**, C. II, s. 228.

15 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 171.

16 SYMONS, **Cities**, s. 244.

17 BAXTER, **Impressions of Central and Southern Europe**, s. 243.

18 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 159.

19 MORRITT, **The Letters of John B. S. Morritt of Rokeby**, s. 96-97.

20 DAVID, **Lucien Spalma**, C. II, s. 317.

21 MACGILL, **Travels in Turkey,** C. II, s. 133.

22 McCABE, **Our Young Folks Abroad**, s. 343.

SEMA GÜLDÜRÜCÜ MÜ?

Bazı seyyahlar, Mevlevî semaını gülünç buluyorlardı. Ne var ki onların nezdinde bu gülünçlüğe yol açacak kıstaslar pek de belli değildi, öyle ki aralarında "dervişlerin tefekkür tavrı, uzun sakalları ve hatta hareketlerinin zarafeti"ni bile gülünç telakki edeni vardı[1]. Bir seyyah dervişlerin sema kıyafetleriyle girişlerinde meydana gelen ilk intibaın ciddî olmadığını ikrar eder[2].

İtalyan seyyah Careri 1694 yılının Ocak ayında Beşiktaş Mevlevîhanesi'nde sema seyri esnasında semazenlerin "deliliğine" gülerken, bir Türk seyircinin bunun "dinî bir terbiye" olduğu nasihatine maruz kalır[3]. 19. yy.'ın ilk çeyreğinde Galata Mevlevîhanesi'nde ayin seyreden meçhul bir seyyaha göre, böylesi bir temsile gülmemek için kişinin hadden ziyade Osmanlı olması gerekir[4]. Ibáñez'e göre, bir saat boyunca devam eden bu raks kuvveti, aklı, hatta Garplı birinin varlığını bitirebilir bir amel olsa da gülünçtür[5]. Launay'a göre bu merasim "kat'î surette gülünç"tür[6]. Avusturyalı seyyah Russegger yakışıksız bulduğu sema için "ağırbaşlı bir intiba meydana getirecek ciddî bir tarafı yoktu" der[7]. Semaın "pek az Avrupalının gülmeksizin uzun süre seyredebileceği bir manzara" olduğunu kaydetmekle iktifa etmeyen İngiliz papaz Formby, kendilerinde uyanan "cahilce gülüş"ün sebeplerini tahlile girişir[8]. Swan için hayal edilebilecek en gülünç vaziyettir[9]. Hunter tennurelerin operaların zarif dansözlerinde olduğu gibi açılmasının "gülünç bir tesir" meydana getirdiği kanaatindedir[10]. Amerikan asker Lynch bu hadisenin bazı Hristiyanlık âdetleri ile müsavi derecede "gülünecek bir idrak üzere" olduğunu iddia eder[11].

Malharbe Yaradan'ı bu surette şereflendirme iddiasını gülünç görse de, Mevlevîleri Rıfaîlere mukayeseyle daha makbul bulur[12]. Spencer Mevlevîleri zahirde muhterem bulsa da semaa gülünç der, âkil olan biri ona bakamaz[13]. Bir seyyah, semazenleri, dönmekte birbiriyle rekabet eden bir çocuk kümesi gibi görür, ona göre dervişlerin "ciddî görünüşleri ve uzun sakalları" "acayip ve gülünç gözüken, çocuksu bir eğlence" hâsıl eder[14]. Bir diğeri için gülünç olduğu kadar acayiptir de[15].

Bayan Scott-Stevenson Konya'da seyrettiği sema esnasında kocasıyla birbirlerine göz atarlar ama gülümseme korkusuyla daha fazlasını yapmaktan çekinirler[16]. Bayan Kraft ve bir kadın arkadaşı 1867 yılında Kahire Mevlevîhanesi'nde seyrettikleri ayin sırasında kendilerini güçlükle tutabilirler, bu onlar için ciddiyeti muhafaza etmeye mıuvaffak oldukları "büyük bir kendine hâkim olma talimi" olur[17]. "Bu raksta mukaddes bir şey vardır" diyen bayan Robersart ayin sırasında gülecek gibi olur, sonrasında ciddîleşip kederlenerek, "Zavallı insanlık! Zavallı insan aklı!" diyerek kendi kendine yazıklanır[18].

Stuart herşeyden daha manasız bulduğu semaa, nasıl olup da gülmediğine veya onunla istihza etmediğine kendi de şaşırır[19].

Brassey semaı gülünç değil de tuhaf bulur[20]. Evvelce tetkik etmiş olduğu tarif ve resimlerden zaten bir ön kanaate sahip olan Fellows da, "pek acayip" bulduğu bu merasimin "gülünecek derecede tuhaf" olmadığı kanaatindedir, "hakikaten dinî bir rapsodi" olarak zuhur eden "bu niyaz ayinleri ve raksların tamamından daha çok ubudiyet işareti" görmemiştir[21]. De Beaumont için hiçbir şey semazenleri görmekten daha tuhaf değildir[22]. Onların sema esnasındaki görünüşleri "ipnotizmalı bir

1 BUSSIERRE, **Lettres sur L'Orient**, C. I, s. 81.

2 Yazarı bilinmeyen, *The City of the Sultan*, s. 369.

3 CARERI, **Voyage du Tour du Monde**, C. I, s. 309.

4 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 153.

5 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 202.

6 LAUNAY, *Vues de Constantinople*, s. 233.

7 RUSSEGGER, **Reisen in Europa, Asien und Afrika**, C. IV, s. 31.

8 FORMBY, **A Visit to the East**, s. 51

9 SWAN, **Journal of a Voyage up the Mediterranean**, C. I, s. 186.

10 HUNTER, **Travels through France, Turkey and Hungary to Vienna in 1792**, C. II, s. 79.

11 LYNCH, **Narrative of the United States' Expedition**, s. 101.

12 MALHARBE, **L'Orient 1718-1845**, s. 448.

13 SPENCER, **Travels in the Western Caucasus**, C. II, s. 153.

14 Yazarı bilinmeyen, *Constantinople and the Bosphorus*, s. 192.

15 DE CHOISEUL-GOUFFIER, **Voyage à Constantinople**, s. 187-188.

16 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 333.

17 KRAFT, **The Nilometer and the Sacred Soil**, s. 57.

18 ROBERSART, **Orient, Égypte, Journal de Voyage**, s. 48.

19 STUART, **Journal of a Residence**, s. 43.

20 BRASSEY, **Sunshine and Storm in the East**, s. 78.

21 FELLOWS, **A Journal Written during an Excursion in Asia Minor**, s. 91.

22 DE BEAUMONT, *Voyage en Asie Mineure*, s. 347.

istiğrak"tan başkası değildir[1].

Mevlevî ayinini gülünç, manasız, tuhaf bulan seyyahlar kadar, hatta daha fazlasıyla, bunun tam tersini düşünenler de vardır.

Baratta şöyle der: "Lâkin hakkaniyet aşkı bizi ikaz etmeye icbar ediyor: Dervişlerin raksı güldürücü olmaktan uzaktır, çoğunun söylediği gibi edep dolu ve tesir edici bir dinî icraattır"[2]. Bayan Montagu asla gözlerini kaldırmayan, tefekküre dalmış dervişlerin çok vakur bir ciddiyet ile icrada bulunduklarını yazar[3]. İngiliz misyoner Walsh "ayinde hiç de gülünç veya malayani telakki edilecek bir şey bulunmuyordu, bilâkis herkeste bıraktığı intibaın ciddî ifadesi herhangi diğer dinî bir merasimdeki kadar gözüküyordu" der[4]. Rose da gülünecek bir şey bulunmadığını mütalâa eder[5]. Seyyahların, hürmet edilmesi gereken dinî bir merasim olduğundan, ayine gülmemeleri hususunda birbirlerine ihtarda bulundukları anlaşılmaktadır[6]. "Gülmemek için ikaz edilmiştim, fakat hakikaten buna niyetli de değildim" diyen Alman kontes Gustave bütün her şeyin kendisinde ciddî bir merasime iştirak etmiş bulunduğu intibaı hâsıl ettiğini ilâve eder[7]. İngiliz edip Thornbury Mevlevî ayininin "gülünç ifratlar olmadığını" kesin olarak hisseder, zaten bu tür tavsifler "safi bilgiçlik taslayan seyyahlar"dan sadır olmaktadır[8].

Bayan Pardoe, Mevlevîleri evvelce mütalâa etmekle, zihninde gülmeye hazır bir intibayla ayini seyretmeye başlar fakat musikideki kederli figan, dervişlerin dindar haleti, derin ve zengin ilâhîler ve mabedin aydınlığıyla çoğalan tesirin altında kendinde lâtife arayacak cür'eti bulamaz. Ona göre her ne kadar "ecnebilere fevkalâde ve manasız gözükebilse de" gülünç ve tiksindirici olmayışı Mevlevî ayininin diğer tarikat ayinlerine üstünlüğüdür[9]. Fransız Protestanlık Tarihi Cemiyeti'nin başkanı Schickler gülünç bulacağını tahmin etmişken, merasimin "bir hayli canlı ve zarif" olduğunu fark eder[10]. "Baştan başa ağırbaşlı bir kararda"ki icra, Martin'de, beklediği gibi, gülme uyandırmaz[11]. Mackintosh tuhaf ve abes bulsa da "sessiz ve ciddî bir ayindir" der[12].

Amerikan yazar Dwight "kavalın kederle çalınışı, sessiz dönüşler, remzîlik ve o ayin sekiz köşelisinin vecdi ile Garbın faik çocuklarının yaptıkları şamata ve gülümsemeler" arasındaki tezata dikkat çeker[13].

Fransız Mareşal Raguse "gülmeye neden olan hiçbir şey bu kadar gülünç değildir" dese de, seyrettiği kendi üzerinde böyle bir tesir meydana getirmez. "Tanrı'ya hamd ve ibadetin böyle olacağına iman etmiş, muhterem görünüşlü bu adamlardaki ciddiyet ve ifratın bu terkibi" ona muazzam bir hüzün telkin eder, "insanlığın tenzilinin önünde" bir tımarhanede bulunurkenki gibi rikkat hissi onu sarar[14]. Kırım savaşında da bulunan Masquelez'ye göre Mevlevîler "gülünç olmaktan ziyade merhameti tahrik ederler"[15]. Améro şöyle der: "Bazı insanlar kendilerinin teshir edildiklerini beyan ederler. Seyredenlerin ilk rikkatinin daima bir ürkme veya incinme hissi olmadığı bu divane tapınmanın görünüşü bazen onları hayran eder"[16].

Semaı onun insan hayatının seyrini beyan ettiği nev'inden remzî manalarından haberdar olarak seyreden seyyahlar da az değildir[17]. Mesela Gûys ayinin "dünyanın yaradılışı, başlangıcı, seyri ve sonunu temsil ettiği"ni duymuştur[18]. Semaın "kabiliyet teşhiri" olduğunun zannedilmemesini ikaz eden White, dönme hareketi ve bu esnada ilerlemenin Mevlevîliğin iki sırrının remzi kabilinden olduğunu beyan eder. Dönme hareketi Tanrı'nın evveli, ahiri olmaksızın ve her cihette mevcudiyetini tasdik ettiklerine delâlet ederken, ileri gitme hareketi ise "insanın hayatı boyunca terakkisini ifade eder". Bu iki hareket aynı zamanda tecrit alâmetidir. Avuç içlerinin yönleri ise Tanrı'nın "nimet ve ihsanını arama fiiline" ve "bu nimetleri diğerlerine terk etmeye

1 CONDER, **Heth and Moab**, s. 71.
2 BARATTA, **Constantinopoli nel 1831**, s. 289.
3 MONTAGU, **Letters**, C. III, s. 24-25.
4 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 467.
5 ROSE, **Three Months Leave**, s. 94.
6 OPTIC, **American Boys Afloat**, s. 331.
7 GUSTAVE, **Letters from the Orient**, s. 48.
8 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 72.
9 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 43-44, C. II. 70.
10 SCHICKLER, **En Orient: Souvenirs de Voyage 1858-1861**, s. 59.
11 MARTIN, **The East**, s. 36.
12 MACKINTOSH, **Damascus and Its People**, s. 36.
13 DWIGHT, **Constantinople: Old and New**, 172.
14 RAGUSE, **Voyage du Maréchal Duc de Raguse**, C. II, s. 88-89.
15 MASQUELEZ, **Journal d'un Officier de Zouaves**, s. 48.
16 AMÉRO, *Les Derviches Hurleurs et Tourneurs*, s. 194.
17 COLBECK, **A Summer's Cruise in the Waters of Greece, Turkey and Russia,** s. 217.
18 GÛYS, **Un Dervich Algérien en Syrie**, s. 231.

delâlet eder"[1].

Bazen seyyahlar kendi aralarında ayinin ciddiyet ve manasını tartışırlar. Adams kendisine eşlik eden seyyah takımının bu meyandaki tartışmalarını aynıyla verir[2]. Thornbury'nin eşliğindeki seyyahlar bayan Misseri'nin otelinde yemek sırasında ayini değerlendirirler. Dervişlerin raksları hakkındaki "makul değil", "gülünç", "çocukça" gibi basmakalıp lâflara itiraz eden bir seyyah semaın remzî manalarından onları haberdar eder[3].

Barry seyyahları birbirine zıt bu tepkilere hazırlayan ön şartları isabetle tespit eder: "Raks Eden Dervişler'in seyyahların eğlencesi için, ucuz teşhirlere yozlaşmış oldukları mütalaası vardır. Bundan kısmen rehber kitapları mes'uldür. Bense bunun yanlış olduğunu düşünüyorum. Merasime şahit oldum, korkarım ki bazımız tahkire hazırlanmış olarak geliyorlar. Kendileriyle din bakımından muvafık olamayabileceklerimizin dinî âdetleri için icap eden büyük bir hürmet hissini bırakıp da geliyoruz. Yirmi kadar Müslüman münzevînin yavaş, hürmetkâr dönme hareketlerinde ve kılavuzlarının ardından katlanmış kollarıyla, ölçülü adımlarla, ibadî yürüyüşlerinde derin dinî hissiyatın ispatı vardır"[4]. Sema "gülümsemeden daha çok tefekkürle seyircileri iğva eden sırrî bir raks"tır[5]. Stap ayinde hazır bulunan seyyahların semada sadece alelâde bir istihza mevzuu gördüklerini tespit ettikten sonra, kendisinde uyanan hissin "hayranlıkla karışık bir acıma" olduğunu ilâve eder[6]. Bayan Lamartine Mevlevî dervişlerin icrasını hakir görenlerin "şair-i azamın karısı" rolünü oynadıkları fikrindedir. Ona göre, dinî ibadetin herhangi bir şekli ilk bakışta manasız gözükebilse de, "daha derin ve yüksek idrak"in gözünde hürmete şayandır, Tanrı fikrine çıkan hiçbir şey kendi tabiatında maskaralık olamaz. Seyyah icrayı gülünç bulmayıp ona itibar gösterenleri ise "acıyarak bakma iğvası"nın tehlikesinde görür[7]. Wutzer semaı "peşin hükümlü fikirlerin tesirine müsaade etmeksizin, gereği gibi ve insaflıca tetkik etme"nin müşkül olduğu kanaatindedir[8]. Jules David Garplıların yaşadıkları hayattan dolayı Mevlevî dervişlerin "vecde dalmalarının esrarı üzerinde" güçlükle tefekkür edebileceklerini, asrî zamanların şüpheciliğinin onları ister istemez gülmeye sevkettiği tespitinde bulunur[9].

Bazen peşin hüküm öylesine katıdır ki seyyah ayini gülünç veya tesirli bulmak imkânından bile mahrum kalır: "Otelimin yakınındaki raks eden dervişlerin manastırı güzel bir binaydı, fakat sakinlerinin ne dış görünüşlerini ne de şahsiyetlerini beğendiğimden onların temsilini seyretmek için oraya asla girmedim"[10].

Bazen de ayinin görülmesiyle peşin hüküm dağılır gider: "Biz manzarayı manasız yahut da bezdirici bulacağımızı zannetmiştik, hâlbuki ne biri ne de diğeri oldu: Her şey çok mükellefti"[11]. Bir hanım seyyah dervişlerin devr-i Veledî'deki hareketlerini "kat'iyetle gülünecek bir şey" olarak telakki ederken, teskin edici ince sessizlik ve çalgıların teshir eden nağmelerinin tesiriyle gülme arzusunu durdurur, hemen ardından bu hareketlerin intizamındaki güzelliğe meftun olur[12]. Devir esnasında "yüz defa baş selâmı veren yirmi derviş" Launay'ye de gülünç gelir, ancak bu gülünç buluşun sebebini de verir: Dinî bir merasim bizatihi iştirak etmeyen birisine ilk önce tuhaf hatta gülünç tarafıyla tesir eder[13]. 1892'de Kahire'de sema seyreden Dalah "hakikî topaçlar sureti"ne giren dervişlerin gülünç olacak gibi gözüktüklerini, ama öyle olmadıklarını yazar ve ilâve eder: "Daima eğik gözleri, ikna eden ciddiyet ifadeleri hayli vakur bir intiba verir. İlham edilmiş çileciler ve kendinden geçmiş olanlar gibi görünürler, ruhları işkence gören bedenlerinden serbest kalmış ve çehrelerine fevkalâde bir huzur ifadesi olarak tercüme olunan dinî bir mestlik içinde yüzüyor gibidirler"[14].

Kahire Mevlevîhanesi'ni 1879'da ziyaret eden Barnett icrayı farklı bakış açılarından hem gülünç hem ciddî bulur. Ona göre icranın kendisi gülünçtür

1 WHITE, **Three Years in Constantinople**, C. I, s. 14-15.

2 ADAMS, **Cross and Crescent**, s. 232-233.

3 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 85-86.

4 BARRY, **At the Gates of the East**, s. 106.

5 DE MARCELLUS, **Notes et Commentaires**, s. 70.

6 STAP, *Constantinople: Moeurs et Paysages*, s. 403.

7 LAMARTINE, **Souvenirs, Impressions, Pensées et Paysages**, C. III, s. 141.

8 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 49-50.

9 DAVID, **Lucien Spalma**, C. II, s. 313-314.

10 BEAMONT, **A Diary of a Journey to the East in the Autumn of 1854**, s. 293.

11 BEAUFORT, **Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines**, s. 420.

12 D., *Scenes in the East*, s. 311.

13 LAUNAY, *Vues de Constantinople*, s. 233.

14 DALAH, **Un Hiver en Orient**, s. 125.

ama dervişlerin "Tanrı önünde sık sık küstahlaşan benliklerinden kurtulma" gayretine hürmet edilmelidir[1]. Benzer çelişkiyi Bromfield da yaşar, ona göre Kahire'deki sema "gülünç bir dinî merasim"dir, fakat o Barnett gibi dinî oluşa hürmet etme gereğinin farkında değildir[2].

İrlandalı şair ve münekkit Vere ayinin seyyahlara manasızlık ve gülünç bir şey gibi gelmesinin sebeplerini tahkik eder; Garp musikiyle alâkalıyken, Şark erken devirlerden beri raksla içli dışlıdır, dolayısıyla Şarklı olmayanların bu raksın onlara neyi ifade etttiğini idrak etmesi güçtür[3].

Ayini gülünç bulmanın ötesinde o esnada bizatihi gülenler de oluyordu. Bir kadın seyyah arkadaşının gülmesini tutmakta zorlandığını belirtmenin ardından, kendisinin merasimi "gülünç olmaktan daha ziyade kasavetli" bulduğunu ilâve eder. Semaa "hiçbir şeyle kıyas edilemeyecek, maskaraca bir nümayiş" diyen Fransız göz hekimi Deval, ciddiyetini ne kadar muhafaza etmeye çalışsa da, bastırdıkça daha şiddetli bir hâle gelen şadlığının neticesinde kendini daha fazla tutamayarak bir kahkaha koyverir. Diğer seyirciler "incinmiş bir hışımla" seyyahın etrafını kuşatıp, onu kapıya koymakla tehdit ederler, bilâhare seyyahın "ciddî ve ölçülü bir hava" takındığını görerek giderek yumuşarlar[4]. Şeyh merasime gülünmesine hiç razı değildir[5]. Formby'nin 1839 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde şahit olduğu hadisede bir Avrupalı bir kahkaha boşandırır, bunun üzerine şeyh sema eden dervişlerin arasından geçip kabahatlinin yakınına yaklaşır ve onun kulağına "şedit bir darbe" vurur, sonra bir şey olmamış gibi yerine gider[6]. Rusya sefirinin müşaviri Tietz başkalarının dinî merasimlerine gülmenin yanlışlığının farkındadır, ama seyrettiğinin güldürücülüğü karşısında "bir tebessümü zapt edememiş" olmasının mümkünlüğünden söz eder[7].

İsveçli kadın seyyah Fredrika Bremer, bütün bunların ötesinde, kederlendirici ve kasvet verici bir intibayla Mevlevîhaneden ayrılır[8]. İskoç edip bayan Skene semadan daha "acıklı ve gülünç bir manzara"yı asla haya edemez. Acıklı olan tarafı "zavallı mutaassıpplar"ın bunu din olarak algılamaları, gülünç tarafı ise ibadet ettiklerini düşündüklerindeki görünüşleridir[9].

1896 yılında Girit'teki Hanya Mevlevîhanesi'nde sema seyreden Bickford-Smith 'dindar topaçlar' diye vasfettiği Mevlevîlerde bir eğlence tesiri bulmaz, ama orada esrar hissiyle dolmuş bulunduğunu itiraftan da geri durmaz. Ona göre, azıcık uyku getirici olan bu ayin ruhu teskin eder, kasvetli ve ağırdır ama terbiyeli ve asildir[10].

Chamier seyahat beyanının birinci baskısında "dervişlerin daimî dönmelerine güldük" dese de 1850'deki ikinci baskıda bu ifade yer almaz[11].

BATILI SEYAHATNAMELERİNDE MEVLEVÎLER

MEVLEVÎLERİN ŞAHSİYET VE ŞEKİLLERİ

"Hakikî sade hayat ve İslâm'ın ruhanî hayatı" Türkiye'de Mevlevîler arasında bulunur[12]. Mevlevî şahsiyetini şekillendiren esas numune İslâm peygamberidir; dervişler şeyhlerini "peygamberlerinin bir hayali" olarak telakki ederler[13]. Mevlevîler "ibadet zamanlarına riayette diğer Türklere göre daha çok titizdirler"[14]. Onlar ahalinin dinî hayatı üzerinde resmî din adamlarından daha fazla nüfuz sahibidirler[15].

"Takdire şayan erkekler" olan[16], "kusur bulu-

1 BARNETT, **Canon Barnett: His Life, Work and Friends**, C. I, s. 227.

2 BROMFIELD, **Letters from Egypt and Syria,** s. 58-59.

3 VERE, **Picturesque Sketches in Greece and Turkey**, s. 315.

4 DEVAL, **Deux Années à Constantinople et en Morée**, s. 51-52.

5 DE MARCELLUS, **Notes et Commentaires**, s. 197.

6 FORMBY, **A Visit to the East**, s. 51

7 TIETZ, **St. Petersburgh, Constantinople and Napoli di Romania**, C. II s. 119.

8 BREMER, **Travels in the Holy Land**, C. II, s. 293.

9 SKENE, **Wayfaring Sketches**, s. 200.

10 BICKFORD-SMITH, **Cretan Sketches**, s. 135.

11 CHAMIER, *The Life of a Sailor-IV*, **The Metropolitan**, C. I, Mayıs-Ağustos 1831, s. 385; **The Life of a Sailor**, s. 54, 1850.

12 PEARS, **Life of Abdul Hamid**, s. 151.

13 LABAT, **Memoires du Chevalier D'Arvieux**, C. II, s. 394.

14 VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, **Reizen door een Gedeelte**, C. II, s. 376.

15 HILDEBRAND, **Världhistoria**, C. III, s. 261.

16 STUART, **Journal of a Residence**, s. 43.

namaz şahsiyetteki"[1] ve "en iyilerin daha iyisi"[2] olarak vasfedilen Mevlevîler, Avrupa'da yaygın bir kanaatle tahsilli, müsamahakâr, hayırsever ve ilerleme muhipleri olarak vasfedilirler[3]. "Hoş âdetleri olan, iyi insanlardır"[4]. "Benim aradığım derviş odur ki zavallının ahlarını duyar, onu durdurur ve sorar: İstediğin nedir? Ben buradayım" buyruğunu istikametle gözetirler, merhametlidirler ve onlardan herkes hoşlanır[5]. "Kederli olmayan, diğer insanları acı sözlerle inciterek eğlenmeyen, onlara tahammül edemeyecekleri bir kibirle muamele etmeyen bir hayat" sürmek onların en mühim kaidesidir[6].

Aşka imanları Mevlevîlerin hayatlarının tuzudur[7]. Mevlevî akidesinin aslî umdesinin aşk olduğunu fark etmiş olan Abbott, Mevlevî simalarındaki samimî huzur ifadesine, şevke, melek gibi oluşa dikkat çeker; Mevlevîlerin mizaçlarını mülâyim görür ve onları diğer Müslümanlardan felsefî nazar genişlikleriyle ayırır. Bu anlamda, onların Garp medeniyetinin ruhunu içlerine çekmiş olduklarını söyler[8]. Mevlevîlerin "çok alâka uyandıran ve çoğu kere mükemmel insanlar" olduklarını söyleyen Eliot, "Avrupalı mütalaalara karşı geniş fikirlilik ve kabul ederlik" gösteren bu insanların "dünya mücadelesinden bir köşeye çekilmelerine ve pek az tesir gayretinde olmalarına" hayıflanır[9]. Mevlevîler "tuhaf bir sırrîliği teneffüs ederler"[10].

Aşk umdesinin Mevlevî dünyasının ekseni olduğunu fark eden bir diğer müellif Brown, Mevlevîlerin bir şey içtikten sonra birbirlerine *ışk olsun* (aşk olsun) diye iltifat ettiklerini aktarır[11], bu aynı zamanda dünyevî mübahların bile Tanrı aşkıyla nasıl irtibatlandırıldığına güzel bir misaldir. Mevlevîlerin bütün dünyevî işlere olduğundan başka mana veren tasavvurları vardır[12].

Ferriman görünüşte aynı itikatta olmalarına rağmen, Mevlevî dervişleri ile ortodoks Muhammedîler arasındaki mefkûre uçurumuna dikkat çeker. Mevlevîler arayıcıdırlar, bilip iman etmekle yetinmezler; Şia'ya düşman olmak bir yana, tersine aynı fikirdedirler; bir hareket zikri olan semaı ibadetlere ilâve ederler, aralarında âlim zevat vardır ve Türkiye'nin münevver zevatının ekseriyetiyle yakın münasebettedirler, aralarında farmason olan bile vardır[13]. Bütün diğer derviş tarikatları içinde en az mutaassıp olanlarıdırlar[14].

Mevlevî şahsiyetinin diğer insanlarla temasta öne çıkan en bariz hususiyeti tevazudur. Onların tevazu meşrebi ile derviş kelimesinin Farsça'da iştikak ettirilmiş bulunduğu "kapı eşiği" arasındaki müşahebete dikkat çekilir[15]. Tevazua ilâveten yumuşakbaşlılık ve hayırseverliği yüksek bir gaye edinmişlerdir[16]; sabır, edep ve merhametle donanmışlardır[17]. "İnsanlığın en fakir ve hakirleri olarak kendilerini başkalarına faik göremezler. Bu yüzden yalnız tekkeleri içinde değil, aynı zamanda haricî dünyayla bütün alışverişlerinde derin bir tevazu tavrıyla tefrik olunurlar. Dışarıda, eğik başları ve meşgul zihin ifadesiyle yürürler. "*Allah*'a teşekkürler!" sözleri her daim dudaklarındadır"[18]. Cantimir tevazu ile donanmış Mevlevî dervişlerin dostlarının nalınlarını hatta ayaklarını yıkadıklarını söyler ve onların hem dil, hem de huylarının "tevazu ve hatır gözetmenin en samimî tesiri"ne sahip olduğunu ilâve eder[19]. Mevlevî tevazuunun en uç misallerinden birini Peters nakleder. 1890 yılında, bir Mevlevîhaneyi ve ardından bir Bedevî tekkesini ziyaretinde kendisine mihmandarlık eden Mevlevî Bedri Bey, Tanrı'nın kulları arasında fark görmediğini göstermek için, seyyahın pabuçlarının "tozlu burunlarını" öper ve kendisine, "Tanrı ilmi ve aşkından tekmil hak bir din içinde" bütün dinlerin kaybolacağı bir vaktin geleceğini söyler. Bedri Bey'e göre "insanlar inanış farklılıklarından dolayı çekişmemeli ve kavga etmemeli, sadece bir diğe-

1 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 44.

2 ZAHM, **From Berlin to Bagdad and Babylon**, s. 173.

3 DE BEAUMONT, *Voyage en Asie Mineure*, s. 347.

4 DELLA VALLE, **Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino**, C. I, s. 62.

5 MICHAUD ve POUJULAT, **Correspondance D'Orient 1830-1831**, C. II, s. 384.

6 SESTINI, *Pingeron's Translation of Sestini's Letters*, C. II, s. 498.

7 PEARS, **Turkey and Its People**, s. 301.

8 ABBOTT, **The Tale of a Tour in Macedonia**, s. 39-40.

9 ELIOT, **Turkey in Europe,** s. 199-200.

10 Yazarı bilinmeyen, *Les Derviches Tourneurs*, s. 132.

11 BROWN, **The Darvishes**, s. 257.

12 CURTIS, **To-day in Syria and Palestine**, s. 133.

13 FERRIMAN, **Turkey and the Turks**, s. 199-202.

14 VAN-LENNEP, **Bible Lands**, s. 734.

15 TWEDDELL, **Remains of the Late John Tweddell**, s. 229.

16 PEREIRA, **Historia da Vida, Conquistas e Religião de Mafoma**, s. 164; TEULE, **Pensées et Notes Critiques Extraites du Journal de Mes Voyages**, C. I, s. 212.

17 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 276-277.

18 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 189.

19 CANTIMIR, **Histoire de l'Empire Othoman**, C. I, s. 122.

Soldan itibaren, Kasımpaşa Mevlevîhanesi Mesnevîhanı Midhat Beharî, Neyzen Emin Dede ve Şücâeddin Bey, 20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

rini sevmelidir"[1]. Sabır ve ılımlılık onların diğer meziyetleridir[2]. Mevlevîler hayatları ve hayır işlerinin halisliğiyle tanındıklarından insanların hürmetini celp ederler[3].

Mevlevîler safalı ve hüsünlü şeylerden hoşlanırlar. Bu yüzdendir ki hoş nesneler onların ismiyle isimlendirilir, mesela "güzel bir lüleyi isimlendirmek için ona 'dönen dervişlerin lülesi' derler"[4].

Mevlevîler kendilerini remizleri ve "zarif rakslarıyla" tefrik ettirirler[5]. Mevlevîlerde "yabanî taşkınlıktan eser yoktur, bilâkis bütün dervişler arasında yumuşaklık ve medenîlikleriyle temayüz ederler"[6]. Şahsiyetçe mükemmel ve geçimlidirler[7]. "Mütevazı, mutedil ve hayırseverdirler"[8]. Vakar Mevlevîlerin diğer bir hususiyetidir[9]. "Gözler yere sabitlenmiş, baş yere eğik ve beden bükük" tavırdadırlar[10]. "Gözleri daima aşağıya doğrudur, başları göğüsleri üzerine salınmıştır ve vücutlarını ileriye doğru eğerler"[11]. Onların "bütün fiillerine, tekkelerine, evlerine, dışarıdaki insanlar ve cemiyetle münasebetlerine" hâkim olan bu tatlı mütevazılık meşrebine diğerkâmlık hissini de katarlar. Tarikat kaidelerini edeple muhafaza ederler, "bakışlarını geçip gidenlere dikmezler, başlarını daima eğik tutarlar ve kendilerine kelâm eden veya selâm verenlere cevap vermezler", dudaklarından dökülen Yâ Hû veya Yâ Allah lâfızlarıdır. "Kendi aralarında mübahese ettiklerinde gördüklerini, işittiklerini veya âlem-i misalde, rüyalarında veya hayallerinde ruhlar ve diğer harikulâde şeylerden tecrübe ettiklerini asla söylemezler". Suriye'de diğer dinî topluluklara kıyasla "dinî insaf hâlini" devam ettiren kitle Mevlevîlerdir[12]. Mevlevîlere "her yerde eğik baş ve çok hürmetkâr bir çehreyle rastlanılır". Selâmlamaları "Yâ Hû" ve "Destur Erenler" sözüyledir. Bu lâfızlar aynı zamanda Mevlevîlerin "kendi aralarında bilişmek için" kullandıkları "işaretler ve uzlaşılan üslûplar"dır[13]. Yol gösteren düsturları aşk olduğundan müşterek selâmlaşmaları "Aşk olsun"dur. Bir mecliste şeyhlerini sağ eli omuz üstüne yerleşmiş bir hâlde, ona doğru baş eğerek selâmlarlar. Bu "ona mükemmelen itaatin remzî bir hareketidir"[14]. Mükâlemelerinde devamlı suretle "Eyvallah"ı tekrarlarlar[15]. Mevlevîler, üstlerinde kıyafetleri olmasa da, birbirlerini bazı mahrem işaretler vasıtasıyla bilirler; yemekten sonra kaşığın ağzını çevirmeleri bunlardan biridir ve bu itiyatların "dinî irfanla dolu nedenleri" vardır[16]. Trablusşam Mevlevîhanesi şeyhi Şefik Dede, uzun seyahatler neticesinde şekil ve kıyafeti Mevlevîlere benzemez hâle gelmiş bulunan Zeydan Hilmi'nin Mevlevî olduğunu verdiği mahsus selâmından bilmişti[17]. Onlar şeyhlerinin ve ecnebilerin mevcudiyetinde "gözleri yerde ve derin bir sessizlik içinde, ağırbaşlılıkla müteessirdirler." Çok fazla nezaket sahibidirler[18],

1 PETERS, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates**, C. I, s. 62.

2 HURD, **A New Universal History**, s. 395.

3 PEARS, **Turkey and Its People**, s. 301.

4 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 71.

5 SOEHNLIN, **Lettres sur la Terre-Sainte**, s. 58.

6 SAINTINE, **Trois ans en Judée**, s. 175.

7 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 418.

8 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 465.

9 WALPOLE, **The Ansayrii (or Assasins) with Travels in the Further East**, C. II, s. 276.

10 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 277.

11 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 263.

12 GÛYS, **Un Dervich Algérien en Syrie**, s. 234-235.

13 ANDREJEVICH, **Les Imams et les Derviches**, s. 81.

14 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 187-188.

15 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 666.

16 WILKINSON, **Modern Egypt and Thebes**, C. I, s. 286-287.

17 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 260-261.

18 TOURNEFORT, **Relation d'un Voyage du Levant**, 2 C., C. II, s. 59-60.

"çok kibar Türk ruhbanlarıdırlar"[1]. Mevlevîleri sadece 'dervişler' diye anan Thevenot, onları Müslüman 'münzevîler'in en "meşhur ve müeddep olanları" olarak görür[2]. Cornille ise, Mevlevîleri "Muhammed'in şeriatının ahlâkça yükselticileri" diye tavsif eder[3].

Cox Mevlevîlerin de aralarında bulunduğu Müslüman dervişleri müşahedenin ardından, mukayeseyle, kilise rezaletlerinin sıklığını itiraftan geri duramaz ve Muhammedîleri över[4]. 1890 yılında Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden seyyah bayan Ramsay, "şüphesiz şehirdeki veya havalideki en kendine has ve asil tavırlı aile sayılabilecek" dediği şeyh ailesinin yirmi üç yaşındaki oğlu semazenbaşı Ferruh Çelebi'yi bir çeşit imtihana tabi tutar; Çelebi sema esnasında semazenlerin arasında gezinirken kendi yanına yaklaştığında doğrudan onun gözlerinin içine bakar, ama gözlerini muttakice yerde tutan Çelebi'yle asla göz göze gelemez[5].

Pardoe "en basit yiyecek ve en az pahalı kıyafet"le yetinen Mevlevîlerin meşguliyet, sükûnet ve ibadetle vazifeli olduklarını söyler[6].

Mevlevîler "ekseriya masum, kimseye zarar vermeyen bir hayat sürerler ve çok hayırseverdirler"[7]. Yumuşak tabiatlı, yardımsever Mevlevî dervişleriyle kolayca arkadaş olunabilir. Kadın seyyah Gertrude Bell'in Konya'daki en iyi arkadaşı bir Mevlevîydi. Bu arkadaşlığın tesisinde seyyahın o "güzel canlar"ın ilminden zevk alması da tesirli olmuştur[8].

Mevlevîlerle Hristiyan Quaker'lar arasında münasebet kuran Bickford-Smith, Mevlevîlerde "temkinli nezaket"in haylice bulunduğunu ve onların taassuptan daha az hissedar olduklarını beyan eder[9]. Bağdat Mevlevîlerinden bahseden Southgate onları "kibar ve neşeli" bulduğunu yazar[10].

Le Bruyn Mevlevîleri "çok terbiyeli ve edepli kimseler" olarak anar, "hepsi sabırlı, mütevazı, ılımlı ve hayırseverdirler. Reislerinin mevcudiyetinde ve hariçte hürmetkâr bir vaziyettedirler ve zahidane bir sessizliği muhafaza ederler". Aynı seyyah bir taraftan da onların "bedhah kalpliler ve serbest mürailer" ve "muntazam muazzam sarhoşlar ve yorulmak bilmez tütün içiciler" oldukları kanaatini izhar eder[11]. Knox onların "fazlaca terbiyeli kişiler olduklarını" teyit eder[12]. Bir seyyah Mevlevîlerin elleri sağrıların ardında kavuşturmayı fena bir hareket saydıklarını yazar[13].

De Beaumont Mevlevîlerin muharrikler olan tütün ve kahveden men olunduklarını[14]; başka bir seyyah ise bırakın şarap ve kahveyi, çay bile içmediklerini[15] söyler. Ramsay'nin Afyonkarahisar'da tanıştığı genç Ferruh Çelebi'nin kahve ve tütün içmediğini ifade edişini ve çay içerken zorlanmasını nakletmesi[16] bu beyanları destekler. İstisnaları olsa da hakikatte tütün ve kahve Mevlevîlerle adeta bütünleşmiş itiyatlardır. Bir seyyah onların daima bir tütün lülesi ile teçhiz olunduklarını yazar[17]. Rhoné "Tatbik edildiğinde cezbe sarhoşluğu meydana getiren maddelerin tümü raks eden dervişlerimiz Mevlevîlere kat'iyetle şirin ve temizdir" der[18]. Bertuch ve bayan Lamartine ise esrar kullanmanın onları vecde getirdiğini ve bunun neticesinde raks edip döndüklerini[19]; Tournefort konyak ve şarap ayyaşı olduklarını, esrar istimaline aşina olduklarını, hokkabazlık yaptıklarını[20]; Guer "şarap, konyak ve likörün bütün çeşitleri"ni içtiklerini, aşırı derecede afyon yediklerini ve sarhoşluktan yanaklarının kızardığını[21] söylerler. Madden dervişlerin "hasr-ı nefsle" içki içtiklerini ve çok fazla haşiş yediklerini görmüştür[22]. Nerval sema hareketlerini kolaylaştırmak için dervişlere "muharrik içecekler ve börekler"le yardım

1 Yazarı bilinmeyen, **Le François a Constantinople**, s. 46.

2 THEVENOT, **Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, C. I, s. 168.

3 CORNILLE, **Souvenirs D'Orient**, s. 45.

4 COX, **Diversions of a Diplomat in Turkey**, s. 227-228.

5 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 37 ve 274.

6 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 41.

7 HARVEY, **Turkish Harems and Circassian Homes**, s. 44.

8 BELL, **The Letters of Gertrude Bell**, C. I.

9 BICKFORD-SMITH, **Cretan Sketches**, s. 136.

10 SOUTHGATE, **Narrative of a Tour through Armenia,** C. II, s. 175.

11 LE BRUYN, **Voyage au Levant**, C. I, s. 390-391.

12 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 167.

13 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.

14 DE BEAUMONT, *Voyage en Asie Mineure*, s. 348.

15 CURTIS, **To-day in Syria and Palestine**, s. 133.

16 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 265.

17 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 312.

18 RHONÉ, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 144.

19 BERTUCH, **Bilderbuch für Kinder**, C. VII, s. 75; LAMARTINE, **Souvenirs, Impressions, Pensées et Paysages**, C. III, s. 141.

20 TOURNEFORT, **Relation d'un Voyage du Levant**, 2 C., C. II, s. 59-60.

21 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 278.

22 MADDEN, **Travels in Turkey, Egypt, Nubia and Palestine**, C. I, s. 62.

Derviche Egyptien,
[Mısırlı Derviş
-Vidin Mevlevîhanesi'ne mensup bir derviş-],
VALÉRIO, Théodore (Hakkâk), Gravür baskı,
[VALÉRIO, Théodore, Les Populations des Provinces Danubiennes en 1854, Paris: Pierron ve Delatre, 1854].

edildiğini iddia eder[1]. Mevlevîlerin aşırı içmekle bilindiklerini söyleyen Mac Farlane, "bütün İstanbul'da ve varoşlarında Pera'daki tekkenin kûşe-i inzivasındaki kadar fazla rom ve rakının istihlâk edildiği başka bir hane bulunmadığı" zannındadır. Bu zannını desteklemek için, Galata Mevlevîhanesi'nin mutrib heyetinde yer alan bir dervişle samimiyetine binaen Mevlevîlerle dost olan bir Ermeni'den bahseder. Ermeni çok akşamlar onu "keyif etmek için" tekkeye götürmeyi teklif eder, seyyah Türklerin sarhoş olduklarında sert ve tehlikeli olduklarını öne sürer; Ermeni, dervişlerin içkiye alışık oldukları için "kuzular gibi sakin" olduklarını ve şeyhlerinin tekkeye bağlanabilecek herhangi bir kepazeliğe yol açmamaları için onları korkuttuğunu söyleyerek onu temin eder. Seyyah aynı Ermeni'nin Fransızca ve İtalyanca konuşmayı tercih ettiği hâlde, tekkede içtiği gecelerin sonrasında Türkçe'den başka bir şey konuşamadığını da ilâve eder[2]. 1849'da burayı ziyaret eden Albert Smith'in ayaklı tercümanı Dimitri kendisine Mevlevîhane dervişlerinin hepsinin "şahane içki içen kimseler" olduklarını söyler[3]. 1890 yılında muhtemelen Kasımpaşa olduğunu düşündüğümüz bir Mevlevîhaneyi ziyaret eden Amerikan rahip Peters, burada, mihmandarı olan Mevlevî Bedri Bey'in, cebinden çıkardığı kutudan arzu edenlere yutmak üzere haşiş yani kenevirden elde edilen esrar yuvarlakları dağıttığını kaydeder[4]. 1859 yılında Şam Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden seyyah Salvarte'a dervişlerin semaa hazırlanmak için sabahları mühim miktarda afyon aldıkları söylenir[5]. Arkeolog Ramsay'nin Mevlevîler hakkında dile getirdiği "açıkça ve alenen şarap içmek ve teklif etmekten başka, kendilerini üzüm suyu içmekten menedilmiş olarak da addetmezler" kanaatini besleyen en mühim amil, seyahati sırasında çelebilik makamında bulunan Abdülvâhid Çelebi'nin yaşayış tarzı olmalıdır[6]. İngiliz papaz Fisk kendisini İzmir'den İstanbul'a götüren teknede sarhoş bir Mevlevî dervişi görür, papaz seyyahın "İngiltere'yi terk ettiğim zamandan geri dönene kadar görmüş olduğum yegâne ifrat misali" diye tarif ettiği derviş, Halep defterdarıyla yediği akşam yemeği ve içtiği "tahammülün ötesinde rakı"nın ardından öyle kaba hareket eder ki papazın şikayeti onu kamaranın dışına attırır, defterdarın tatlı sözlerle kandırdığı derviş tekneden atılmaktan son anda kurtulur. Bu naklin en alâka çekici tarafı, papaz seyyahın aynı "rakı sevdalısı" dervişi Galata Mevlevîhanesi'nde semada görmesidir. "Hayretinin künhü"ne eren seyyah onun "herhangi bir mürainin olmayı arzu edebileceği kadar sakin ve numunelik" göründüğünü de ilâve eder[7]. 1876 yılında Galata'da seyrettiği semadan büyük heyecan duyan ve dervişlerin kabiliyetinden hayrete kapılan Schaff, ertesi gün Galata Köprüsü'nün üstünde dervişlerden birini "hayvanca bir sarhoşluk hâlinde, hiç kimseyi fark etmeksizin bir yandan öbür yana yalpalarken" görünce çok daha büyük hayrete düçar olur[8].

1 NERVAL, **Voyage en Orient**, C. II, s. 229.

2 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 416-418.

3 SMITH, **Customs and Habits of the Turks**, s. 96.

4 PETERS, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates** , C. I, s. 61.

5 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 179.

6 RAMSAY, **The Cities of St. Paul**, s. 382.

7 FISK, **A Pastor's Memorial**, s. 426.

8 SCHAFF, **Through Bible Lands**, s. 118.

Mevlevîleri hem en dikkate değer hem de en gülünç tarikat bulan Hunter, onların "tamamen Tanrı'nın hizmetine vakfedilmiş olma"yı iddia etmelerine rağmen "tereddüt etmeksizin her rezalet ve şenaat fiilini işleyen, adı çıkmış mürailer" oldukları fikrindedir. Ona göre bu dervişler yeminlerini "tefekkür etmeksizin" tutarlar ve "tereddüt etmeksizin" ihlâl ederler. Ayrıca onlar "hokkabazlık tatbik eden ve keşif, sihir ve gözbağcılık esrarlı sanatlarında mahir olduklarını iddia eden büyük şarlatanlardır"[1]. Teule ahalinin dervişlerin faal olarak imal ettikleri muskalardan aldıklarını, "kendilerini hayret verici sırlara hükmetmeye hasreden" dervişlerin, halka açık yerlerde "sihirli tesirler husule getiren" hakikatler söylediklerini yazar[2].

17. yy. başında Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden İtalyan Della Valle "aşağılık şeyler olarak kadınlara hiddet duyarlar" dediği dervişlerin çoğunun çocuklara aşka muvafakat ettiklerini yazar, iddiasının bir dayanağı olup olmadığı ise meçhul kalır[3]. İtalyan papaz Mariti Kıbrıs Larnaka Mevlevîlerinden söz ederken onların "tabiata ters" bir arzuları olduğunu ima eder[4].

İspanyol diplomat De Mobellan Mevlevîleri "nobran, kasvetli ve hastalık hastası insanlar" olarak tanır, onlar "cemiyet töresine aykırı inanışları ve şiddetli taassuplarının tuhaf bir tekellüfü içinde basmakalıplaşmış hâlde, mes'ut ve hoşnut yaşarlar"[5].

Mevlevîlerin bağırlarını kızgın demirle dağladıkları üzerine bazı beyanlar vardır[6]. 1670'lerde Ricaut açık gezdikleri göğüslerini "büyük bir hasroluşun işareti olarak" yakmış veya dağlamış olduklarını söyler[7], Guer de bunu tekrar eder[8]. De Lagarde "tarikatlarının nizamınca dualarını bütün dişlerini söktürerek söylemek mecburiyetinde olduklarına" kendisini ikna ettiklerini, ama bunun şimdilerde iptal etmiş oldukları bir âdet olduğunu söyler[9].

Curtis Mevlevîlerin vejeteryen olduklarını, sadece ekmek ve sebzeyle gıdalandıklarını; hastalandıklarında duaya itimat ederek ilaç kullanmadıklarını kaydeder. Bu yüzden "tabiî olarak zayıf, solgun; yorgunluk ve açlıktan dolayı bitkin görünüşlü adamlardır"[10]; "hadsiz çukur göz küreleri dibindeki gözlerle, sarı benizlerindeki solmuşlukla vâcid suretlerdir"[11]; "ibadet, oruç ve raks etme hayırlı gayesinde çokça cefa çekmiş" gözükürler[12]. Money kardeşler Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde sema öncesinde kabul odasında müşahede ettikleri bir dervişin solgun benzini onun "ciddî riyazetinin açık bir nişanesi" olarak görürler[13]. Kahire Mevlevîhanesi'nin dervişlerinin yüzleri "orucu müteakip zayıflıktan koyu sarı renkte"dir[14]. Gûys Mevlevî dervişlerin "ekmek ve suyla beslenerek mutlak bir inziva" yaşadıklarını nakleder[15]. Macgill onları, "sararmış benizli, ölü gibi" diye tarif eder[16]. "Çehreleri daima aynı tarzda solgun" olsa da güzel ifadelidir[17]. Bir seyyah onları "çok fazla kül benizli" ve bitkin bulur ama çehrelerinde yumuşak ve esrarlı bir şey vardır[18]. Knox'ın 1870'lerde Galata Mevlevîhanesi'nde gördüğü dervişlerden hiçbirisi etli değildi, zenci olan biri haricinde hepsi yağsız ve kuru yapıdaydılar[19]. Ancak Mevlevîlerin et yedikleri ve iyi beslendiklerine dair şahitlikler de yok değildir. Trablusşam Mevlevîhanesi'nde misafir edilen seyyah Seabrook'a dervişler tarafından hemen kesilip pişirilen tavuk ve ayrıca kuzu eti ikram edilir, şeyh Şefik Dede de "bir günahkârın gıpta edeceği bir iştah"la onlarla yer[20].

Mevlevî şeyh veya dervişlerinden kimilerinin, tedavi ilmiyle meşhur ülkelerden gelen yabancılardan hastalıklarına çare diledikleri olur. Çoğu zaman

1 HUNTER, **Travels through France, Turkey and Hungary to Vienna in 1792**, C. II, s. 76-77 ve 81.

2 TEULE, **Pensées et Notes Critiques Extraites du Journal de Mes Voyages**, C. I, s. 212-213.

3 DELLA VALLE, **Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino**, C. I, s. 62.

4 MARITI, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina**, C. I, s. 78.

5 DE MOBELLAN, **Jerusalem**, s. 246-247.

6 HURD, **A New Universal History**, s. 395.

7 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 263.

8 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 277.

9 DE LAGARDE, **Voyage de Moscou à Vienne**, s. 245-246.

10 CURTIS, **To-day in Syria and Palestine**, s. 133; HARVEY, **Turkish Harems and Circassian Homes**, s. 42.

11 VAN OVERBERGH, **Dans le Levant en Grèce et en Turquie**, s. 346.

12 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 159.

13 MONEY, **Sevastopol**, s. 380.

14 MATTSON, **Minnen af Öfverste H. Mattson**, s. 325.

15 GÛYS, **Un Dervich Algérien en Syrie**, s. 234.

16 MACGILL, **Travels in Turkey, Italy and Russia**, C. II, s. 136.

17 MASSETT, **Drifting About**, s. 85.

18 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 71.

19 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 171-172.

20 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 241.

Sivas Mevlevîhanesi Postnişini Hüsameddin Çelebi (oturan) ve oğlu Ahmet Turan Çelebi,
Siyah beyaz fotoğraf.

kendisinden çare umulanın tıp adamı olup olmamasının bir ehemmiyeti yoktur. 1855 yılında Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nin şeyhi, seyyah Money kardeşlerden bir dervişin basur hastalığını ameliyat etmelerini ister. Allah'tan, mevcut Fransızlardan birinin hakikaten tabip olduğu anlaşılır da Money kardeşler tabiplik etmekten kurtulurlar[1]. Gelibolu Mevlevîhanesi'nin postnişini Hüseyin Azmî Dede dergâha ziyarete gelen eczacı Jeannel'e ağrıyan boğazını gösterir ve farenjiti için kendisinden bir tıbbî konsültasyon almaya muvaffak olur[2]. Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin 1890 yılı itibarıyla şeyhi olan Kemaleddîn Çelebi, seyyah bayan Ramsey'den, tedricen körlük gelen gözleri için ilaç ister ve onun verdiği vazelini gözlerine sürer[3].

Mevlevîlerin, yerinde zahid ve rind kimseler oldukları malûmdur. 1786'da Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret eden Griffiths Mevlevîlerin "Ramazan'dan müstakil olarak yıl boyunca çokça oruç" tuttuklarını kaydeder[4]. Bu oruç perşembeleri tutulur[5], bazı seyyahlar salı der[6]. Bu oruçlardan birisi de Hz. Ali'nin soyundan gelen imamları tebcilen tutulan on iki gün müddetli olanıdır[7]. 1883 yılında Bahariye Mevlevîhanesi postnişini Hüseyin Fahreddîn Dede'yi hasta yatağında ziyaret eden doktor Harzé, onun sadece gıdasızlıktan takatsiz kalmış bulunduğuna hükmetmişti[8]. Kahire Mevlevîhanesi'nin dervişlerinin yüzleri oruçtan dolayı solgundur ve "bir deri bir kemik" hâldedirler[9].

Dervişlerin "mağrur şahsiyet çizgileri" olan kara sakalları esvaplarının beyazlığı içinde en iyi meydana çıkar[10]. Schroeder'in 1844'te Galata Mevlevîhanesi'nde gördüğü dervişlerin sakalları "keşiş gibi" uzundu[11]. Carson'un 1904 yılında Kahire'de müşahede ettiği dervişlerin saçları ve sakalları uzundu[12]. Şam Mevlevîlerinin hepsinin başları traşlıdır[13]. Şam Mevlevîhanesi'nin mutrib heyetinin başı olan Zeydan Hilmi'nin siyah saçları sikkesinden dökülecek kadar uzundur[14].

Bir seyyah, Mevlevî dervişlerinin çehrelerinden yola çıkarak şahsiyet tahlilinde bulunur: "Onlardan birisi görmüş olduğum en meş'um bir çehredir ve cinnetin vahşi ateşinin çoğu aşağı yukarı onun görünüşüdür"[15]. Mackintosh ise "bazısı yabanî görünüşlü, meyus çehreliyken, bazıları da görünüşçe kibar ve yumuşak huyludurlar" der[16]. Rhoné'ye göre "kimse rüyasında bile böyle heybetli ve yabanî şahsiyetler göremez"[17]. Knox'a göre bazısı hoşa giden bir sima görünüşüne sahipse de ekseriyeti kat'iyetle menfur

1 MONEY, **Sevastopol**, s. 381-382.

2 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 313-314.

3 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 263.

4 GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 279.

5 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 263; LE BRUYN, **Voyage au Levant**, C. I, s. 391; HUNTER, **Travels through France, Turkey and Hungary to Vienna in 1792**, C. II, s. 80.

6 DE LA TOUR, *Constantinople*, s. 172; WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 465.

7 GÛYS, **Un Dervich Algérien en Syrie**, s. 234.

8 DE BLOWITZ, **Une Course à Constantinople**, s. 131.

9 FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 57.

10 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 222.

11 SCHROEDER, **Shores of Mediterranean with Sketches of Travel**, C. I, s. 151.

12 CARSON, **From Cairo to the Cataract**, s. 73.

13 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 179.

14 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 257.

15 CHRISTMAS, **The Sultan of Turkey, Abdul Medjid Khan**, s. 117.

16 MACKINTOSH, **Damascus and Its People**, s. 38.

17 RHONÉ, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 140.

veçhelidir[1]. Amerikan bir seyyah "İstanbul'un caddelerinde daha iğrenç simalar bulmak müşkül olurdu" diyerek Mevlevîleri tahkir eder[2]. Tam aksini düşünen Galt "onlar fizikî görünüşte Türklerin umumiyetine nazaran çok daha faik bulunan, zeki görünüşlü adamlardır" der[3]. "Çehreleri kabadır ama ekserisi çok naziktirler" diyen Reinach, Mevlevîleri Garbın keşişleri gibi sert olmadıkları için över. Bu sert olmayışın sebebi olarak da onların evlenebilmelerini gösterir[4].

Mevlevîler içinde her ırktan, her ana dilden dervişler bulunuyordu. Ramsay Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nde müşahede ettiği menekşe renkli hırkalı, harikulâde vizyonlar görüyormuş gibi gözlerini bir vecd bakışıyla yukarıya sabitlemiş bir zenci dervişten bahseder[5]. 1870 yılından bir Galata Mevlevîhanesi müşahedesinde zenci bir dervişten bahsedilir[6]. Bir seyyah Kahire'deki Mevlevîlerin Türk olduklarına dikkat çeker[7], çünkü onların cilt rengi Avrupalılar kadar beyaz gözükür ve yerli Mısırlılarınkine göre daha açıktır; bunlar hidiv Muhammed Ali tarafından 1825 yılında İstanbul'dan Kahire'ye getirilen Mevlevîlerin devamıdır[8]. Fogg gibi, Kahire'de Mevlevîlerin mevcudiyetinin yeni olduğunu iddia eden Rudolph da, bu şehrin Mevlevîleri için, "hepsi Avrupalı ve Küçük Asya'lı Osmanlılardı ve tam Türk tipi gösteriyorlardı" der ve Türkçe konuştuklarını ilâve eder[9]. 1910 civarında Kahire Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden ve buradaki bütün dervişlerin Türk olduklarını kaydeden Sladen, Müslüman tercümanı Ali'nin Mevlevîleri "uzun şapkalı Türk insanlar" diye tarifini manalı bulur[10].

Seyyahların, Mevlevîleri başka tarikat mensuplarıyla karıştırdıkları da oluyordu. "Dervişler" umumî başlığı altında herhangi bir derviş kitlesinin bilhassa menfi şahsiyet ve tabiatı bir diğerine mal edilebiliyordu[11].

Mevlevî dervişleri diledikleri zaman tekkeden ayrılıp dünyevî hayata geri dönebilirdi, "bununla beraber onların arasından birinin bu serbestiyi kullandığın görmek nadir"di[12].

Mevlevîler, içinde yaşadıkları toplumun bilgi ve kültür seviyesinin üzerinde kimselerdir. Münevverlerin de en yüksek derecede muteber olanları Mevlevîlerdir[13]. Onların çoğu azaları "muazzam ilim ve tetkik adamları"dırlar[14], âlim ve âkildirler[15]. "Mevlevîlerin mensupları arasında Türkiye'deki en üstün dimağların birçoğu bulunur[16]". Tarih ve edebiyata diğer tarikatlara nazaran daha büyük alâka gösterirler[17].

Ecnebi lisanlarını konuşanları vardır. Mesela, Kıbrıs Mevlevîhanesinin şeyhi iyi İngilizce[18], Trablusşam Mevlevîhanesi şeyhi Şefik Dede Fransızca konuşur[19].

Mevlevîlerin ekserisi musikişinastırlar ve santur, sistre, düz kemençe, zilli tef, ney, dümbelek gibi çalgıları kabiliyetle çalarlar[20]. Ayin okuma ve musiki çalgılarında "hünerle terbiye edilmiş"lerdir[21]. D'Ohsson İstanbul'da kendilerini musikiye "aşkla hasreden" Mevlevîler bulunduğunu yazar[22]. Huart'a göre Mevlevîler "bizzat musikişinastırlar" ve musikinin huyları mülâyimleştirdiği hakikatine Mevlevîlerden daha iyi bir misal olamaz[23].

Rüyaları yorarlar ve manevî eczalarla ruhun ve bedenin dertlerini iyileştirirler[24]. Bir seyyah onların ihtiyarlarının kâhin olduklarını iddia eder[25].

1 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 172.

2 MARISON, **O'er Oceans and Continents with the Setting Sun**, s. 163.

3 GALT, **The Camp and the Cutter**, s. 181.

4 REINACH, **Voyage en Orient**, C. I, s. 281.

5 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 272.

6 HARVEY, **Turkish Harems and Circassian Homes**, s. 42.

7 LANE, **An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians**, s. 432.

8 FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 58.

9 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 235 ve 237.

10 SLADEN, **Oriental Cairo**, s. 176-177.

11 Buna bir misal olmak üzere bkz.: VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, **Reizen door een Gedeelte**, C. II, s. 378.

12 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 666.

13 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 153.

14 BOULDEN, **An American Among the**, s. 137.

15 JONES, **Sketches of Naval Life**, C. II, s. 130-131.

16 COBB, **The Real Turk,** s. 255.

17 ELIOT, **Turkey in Europe**, s. 197.

18 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 326.

19 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 236.

20 DE BEAUMONT, *Voyage en Asie Mineure*, s. 347.

21 S., *Dansa dos Derviches*, s. 224.

22 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 415.

23 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 30.

24 DE BEAUMONT, *Voyage en Asie Mineure*, s. 348; S., *Dansa dos Derviches*, s. 224.

25 PEEBLES, **Around the World**, s. 376.

Mevlevîlerin hem şahsî temizliklerine hem de yaşadıkları mekânların temizlik ve intizamına verdikleri ehemmiyet, onların seyyahların gözünden kaçmayan hususiyetlerindendir; onlar "mükemmelen temizdirler"[1], temiz ve iyi giyinirler[2]. Mevlevîhaneyi "temiz ve nezih tutmaktan sevinç duyarlar"[3]. Misafirlerinin temizlikleriyle de alâkadar olurlar, "bir Müslümanın ayakları veya mestleri kirlenmişse hemen yıkamasını teklif ederler"[4]. 18. yy. ortalarında Kıbrıs'ta vazife gören İtalyan papaz Mariti Mevlevîleri "son derece zarif ve temiz" bulur ve haricî görünüşlerinin çok nezih olduğunu ilâve eder[5]. Tournefort onların sakallarının temiz ve iyi taranmış olduğuna dikkat çeker[6]. 1811 yılında Trablusşam'da sema seyreden ve çok dikkatli bir müşahit olan Claude Reignier Conder, semahaneye çıkan dervişlerin ayaklarını yıkamış ve sakallarını güzelce kırpmış olduklarını yazar[7]. Yine bu Mevlevîhane'de 1925 yılı civarında müşahededе bulunan Seabrook, dervişlerin bazısının kısa sakallı, bazılarının ise "temiz traşlı" olduklarını söyler[8]. Pardoe şöyle hulâsa eder: "En mükemmel tarikat, en dokunaklı ciddiyet ve en güzel temizlik onların önde olan hususiyetleridir"[9]. Bu noktada Macgill'in "pis görünüşlü varlıklar" diye tarif edip, "birden fazla çeşitte haşaratla kaplanmış" olduklarını söylediği zümrenin Mevlevîler olması muhaldir[10].

Mary Scott-Stevenson Konya dergâhının matbahını gezerken karşılaştığı temizliğe hayran kalır[11]. Trablusşam Mevlevîhanesi'nin daireleri, odaları, mahfilleri, hamamları, çeşmeleri "temizden de öte"dir[12]. Seyyahların kendi memleketlerindeki mutfaklar için mutat kabul ettikleri pis vaziyetle Mevlevîhanelerde karşılaşmayışları onları şaşırtır. 1723'te Halep Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Hollandalı sefir Van Der Nyenburg "mutfak bile nahoş bir görünüşte değildi" diyerek gördüğü temizlik ve düzgünlüğü ifade eder[13].

Konya Mevlânâ dergâhının dervişlerinin hücreleri Küçük Asya'ya baştan başa hâkim olan intizamsızlık ve pislikle göze çarpan bir tezat içinde, ihtimamla tanzim edilmiş ve kusursuz bir şekilde temizdir[14].

MEVLEVÎ KIYAFETİ

Mevlevîleri ilk bakışta diğer herkesten ayıran özellikleri kıyafetleri, bu kıyafette de kendilerine has sikkeleri yani külâhlarıdır. Sikke Mevlevîlerin ve Mevlevîliğin tek başına bir remzidir. Kıyafetin diğer kısımları kumaş, kesim ve renk olarak değişebilse de, sikke "tam manasıyla değişmez şekillidir". Bu şekil "semavî menşelidir, zira Hz. Peygamber'in ruhu, evvelce, ruhlar âlemi olan Âlem-i Ervah'da, o surette, bir nur kâsesinin içinde mevcut bulunuyordu"[15]. Yirmi parmak[16] veya 30 cm. yüksekliğinde, üstüvanî bir külâhtır[17]. Yukarıya doğru gittikçe incelen yapıdadır[18]. "Kırmızı Müslüman başlığının mutat yüksekliğinin en az üç katı bir fes[19]" olan ve umumiyetle kahverengimsi kurşunî olarak tarif edilen Mevlevî külâhı "bir kalabalık içinde daima göze çarpan bir nesnedir"[20]. Sikke deve yünündendir[21].

Mevlevîleri tarif eden hemen her yazıda sikke üzerine bir değerlendirme yer alır; onun emsalsiz şekli, başta şeker kellesi ve ters çevrilmiş saksı olmak üzere, soba borusu ve sair muhtelif nesnelere benzetilir, sikkeyi tarif etmekle Mevlevîyi muhayyilede şekillendirmek kolaylaşır. Bir seyyah onu soytarı şapkasına benzetir[22]. Sikke sarının

1 REINACH, **Voyage en Orient**, C. I, s. 281.

2 OLIN, **Greece and the Golden Horn**, s. 283.

3 DELLA VALLE, **Viaggi di Pietro Della Valle il Pellegrino**, C. I, s. 62.

4 PORTER, **Observations on the Religion, Law, Government and Manners of the Turks**, C. I, s. 35.

5 MARITI, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina**, C. I, s. 78.

6 TOURNEFORT, **Relation d'un Voyage du Levant**, 2 C., C. II, s. 60.

7 CONDER, **Heth and Moab**, s. 69.

8 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 250.

9 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. II, s. 70-71.

10 MACGILL, **Travels in Turkey, Italy and Russia**, C. II, s. 136.

11 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 332.

12 LABAT, **Memoires du Chevalier D'Arvieux**, C. II, s. 395.

13 VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, **Reizen door een Gedeelte**, C. II, s. 376.

14 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 238.

15 O'NEILL, **The Night of The Gods**, C. II, s. 922-923.

16 RAPELJE, **A Narrative of Excursions, Voyages and Travels**, s. 256.

17 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 312.

18 WEBSTER, **Travels through the Crimea, Turkey and Egypt**, C. I, s. 137.

19 CARLSON, John Roy, **Cairo to Damascus,** s. 382.

20 BLISS, **The Religions of Modern Syria and Palestine**, s. 247.

21 LE BRUYN, **Voyage au Levant**, C. I, s. 391.

22 DUFFERIN-AVA, **My Russian and Turkish Journals**, s. 157.

tonlarındadır[1], "görenlere ağır ve hararet verici" gözükür[2]. Bir seyyaha göre "ağartılmamış keçeden mamul"dür[3]. Bir seyyah onun kunduz kürkünden yapıldığını sanır[4]. İzmir Mevlevîhanesi'nde sikkeler sünger rengi ve kesafetindedir[5]. Papaz Formby onun umumiyetle başın bir yanına oturdulduğunu yazar[6].

19. yy.'a gelinceye kadar, sikkenin beyaz olduğu yönünde çok sayıda şahitlik vardır, bu asırdan sonra sikkeler umumiyetle kül rengine döner[7]. 17. yy.'ın Trablusşam Mevlevîleri beyaz sikke giyiyorlardı[8]. 1656 yılında Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Thevenot kendi "gece külâhları"na benzettiği sikkenin beyaz keçeden olduğunu yazar[9]; 1670'lerde Ricaut[10], 1740'larda Guer[11], 1780'lerde De Choiseul-Gouffier[12] bu tarifi tekrarlar; 18. yy.'ın ortalarında Lynch, sonlarında ise Pereira'nın müşahedesi de aynıdır[13]. 17. yy. sonu itibarıyla Edirne Mevlevîhanesi Mevlevîlerinin sikkelerinin beyaz keçeden olma mecburiyeti vardı[14]. 1766'da Kıbrıs Larnaka Mevlevîleri beyaz sikkeliydiler[15]. Frankland 1827'de gittiği Galata Mevlevîhanesi'ndeki sikkelerin rengine yeşil der[16]. 1830'ların sonlarından bir beyanda sikkenin rengine sarımsı sincabî denilir[17]. Paz Soldan'ın tarifine göre tütün ve tarçın rengindedir[18]. 1859 yılında Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Thornbury dervişlerin kahverengi sikkelerinin altında beyaz bir başlık daha olduğundan bahseder, bu takke olmalıdır[19]. 1870'lerden sonra Galata'da sikkelerin beyaz[20], kırmızımsı kül rengi[21] ve kırmızımsı kahverengi[22] olduğundan bahsedilir. Bayan Baillie 1871'de Galata Mevlevîhanesi'nde sikkelerin siyah olduğunu yazar[23]. Bayan Dufferin-Ava'nın 1881'de Galata'nın mutrib heyetindeki dervişlerde gördüğü kahverengi ve beyaz sikkelerdi[24]. 20. yy.'a gelindiğinde Mevlevî kıyafeti bilhassa İstanbul'un Avrupalı Pera'sında daha da dikkat çekici hâle gelmiş ve münasebetsiz gözükmeye başlamıştı[25].

Şeyhler sikkenin etrafına şakaklarının üstünden sarık sararlar[26]. Şeyh haricinde sarık saran makamlar da vardı. Eudel "yeşil, yeğni" bir destarı bulunan böyle bir Mevlevî'yi diğer dervişler arasında oturur olarak tarif eder[27]. Bir seyyah Kahire Mevlevîhanesi'nin şeyhinin yeşil sarıklı oluşunu Mekke'ye haccetmesinin işareti sayar[28]. 1948 yılındaki bir şahitliğe göre Trablusşam Mevlevîhanesi'ndeki sikkeler haki renklidir ve semaa çıkan dervişlerin sikkeleri de destarlıdır[29].

Mevlevî dervişlerinin başlığı üzerine müstakil bir değerlendirme kaleme alan Aubry sikke temin etmenin bilhassa ecnebiler için pek müşkül olduğunu kaydeder. Müellif İstanbul'da kendisine bir türlü satılmayan sikkeyi ancak İzmir'de bir Yahudi'den, o da aracılar koyarak satın alabilir, yine de, seyyah sandıkları Müslüman nesneleri bakımından arandığından, Türk hududunu geçene kadar ihtiyatı elden bırakmaz[30].

1930'larda Konya'yı ziyaret eden Morton burada eskiden Mevlevî dervişleri için sikke imal edilmiş, şimdi ise şapka imal edilen bir dükkân görür ve dükkân sahibi ile eski ve yeni devri mukayese

1 LAUNAY, *Vues de Constantinople*, s. 232.

2 BROWN, *Eastern Derwiches*, s. 389.

3 HAYWARD, **From Finland to Greece**, s. 237.

4 BUSSIERRE, **Lettres sur L'Orient**, C. I, s. 79.

5 GRINGO, **Scampavias from Gibel Tarek to Stamboul,** s. 344.

6 FORMBY, **A Visit to the East**, s. 51

7 REIMERS, **Reise der Russisch-Kaiserlichen**, C. II, s. 77.

8 LABAT, **Memoires du Chevalier D'Arvieux**, C. II, s. 393.

9 THEVENOT, **Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, C. I, s. 168.

10 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 263.

11 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 277.

12 DE CHOISEUL-GOUFFIER, **Voyage à Constantinople**, s. 187.

13 PEREIRA, **Historia da Vida, Conquistas e Religião de Mafoma**, s. 164-165; LYNCH, **Narrative of the United States' Expedition**, s. 100.

14 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 268.

15 MARITI, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina**, C. I, s. 78.

16 FRANKLAND, **Travels to and from Constantinople**, C. I, s. 134.

17 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 71.

18 PAZ SOLDÁN Y UNANUE, **Memorias de un Viajero Peruano**, s. 344.

19 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 75.

20 JARVIS, **Letters from East Longitudes**, s. 233.

21 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 169.

22 EUDEL, **Constantinople, Smyrne et Athènes**, s. 178.

23 BAILLIE, **A Sail to Smyrna**, s. 139.

24 DUFFERIN-AVA, **My Russian and Turkish Journals**, s. 157.

25 GROSVENOR, **Constantinople,** C. I, s. 107.

26 FISK, **A Pastor's Memorial**, s. 426.

27 EUDEL, **Constantinople, Smyrne et Athènes**, s. 178.

28 FOGG, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"**, s. 57.

29 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 89.

30 AUBRY, *Bonnet de Derviche Tourneur*, s. 260.

Dervishes and Other Strange Devotees, [Dervişler ve Diğer Acayip Âbitler [-Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup derviş-], GENTZ Wilhelm (Ressam), Resimden ayırma, [EBERS, Georg, Egypt: Descriptive, Historical and Picturesque, 2 C., C. I, s 294, London: Cassell and Co., 1887].

eden bir muhaverede bulunur[1].

Mevlevîlerin tanıtıcı kıyafetlerinin bir diğer parçası da "yerde sürünen elbise"leridir[2].

Mevlevî kıyafetinin bilhassa 17. yy. gibi erken devirlerdeki seyyahların bahsettikleri ve belki de daha sonraki devirlerde terk edilmiş bulunan hususiyetleri şunlardı: 17. yy. sonu itibarıyla Edirne Mevlevîhanesi'nin şeyhi sarığının alt kısmından yapılmış bir kuşak sarıyor ve boynunda bir mendil veya atkı taşıyordu[3]; 17. ve 18. yy.'a ait bazı şeyh resimlerinde bu atkı resmedilmiştir (bk. s. 610, 616 ve 620'deki resimler).

Mevlevîlerin 1670'lerdeki üst kıyafetleri "omuzlarının üstündeki beyaz bir binişle beraber gömlek" ve "Konya veya Anadolu yününden, koyu renkte, bol bir elbise"den meydana gelir[4]. Bağırları açık, bacakları çıplak bırakan elbiselerinin keten ve kumaşları en kabasındandır[5]. Tournefort 1701 yılında müşahede ettiği Mevlevîlerin gündelik kıyafetini tarif eder. Bu kıyafetin gömleğini dilediklerinde düğmelerler, fakat göğüsleri ekseri kuşaklarına kadar açıktır. Kuşakları siyah deridendir. Cepkenlerinin kolları geniştir, bunun üstüne kolları dirseklerine kadar inen bir mintan giyerler. Bacakları çıplaktır ve alelâde bir terlik kullanırlar[6]. Mariti de 1766 itibarıyla Kıbrıs Mevlevilerinin göğsü açıkta bırakan bir aba giydiklerini kaydeder[7]. Kitabı 1791 yılında yayınlanan Portekizli Pereira Mevlevîlerin giydikleri gömleğin koyu renk, çok kaba yünden dokunduğunu; bazılarının beyaz bir hırkaya büründüğünü; bacaklarının çıplak, bağırlarının açık olduğunu; bellerine "suda ıslatılmamış deriden bir kayış" doladıklarını yazar[8]. Hurd kahverengi etekli merasim kıyafetlerine bazen düğme diktiklerini, lâkin daha sıklıkla, bele kadar açık gezdiklerini yazar. Müellife göre bellerinin etrafına bağladıkları deri kemer onların Tanrı'ya sadakatlerini gösterir[9]. 1843'te Selanik Mevlevihanesi'ni ziyaret eden Malharbe Mevlevîlerin, "çıplak bacakla, açık bağırla" gezdiklerini söyler[10]. Şam Mevlevîleri baldırlarının yarısına kadar inen kirli beyaz renkte biniş ve kolları dirseklerinin yukarısında kalan kahverengi bir yelek giyerler[11]. Jeannel üst kıyafet olan hırkanın gündelik olanı

1 MORTON, **In the Steps of St. Paul**, s. 198-200.

2 FISK, **A Pastor's Memorial**, s. 426.

3 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 268.

4 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 263.

5 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 263; LE BRUYN, **Voyage au Levant**, C. I, s. 391; GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 277.

6 TOURNEFORT, **Relation d'un Voyage du Levant**, 2 C., C. II, s. 59.

7 MARITI, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina**, C. I, s. 78.

8 PEREIRA, **Historia da Vida, Conquistas e Religião de Mafoma**, s. 164-165.

9 HURD, **A New Universal History**, s. 395.

10 MALHARBE, **L'Orient 1718-1845**, s. 384.

11 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 179.

için ekseriyetle sarımsı renkte, biçkisiz, kaba çarşaftan bir kaftan tarifini yapar ve dervişlerin yalın ayak giydikleri kırmızı terliklerinden bahseder[1]. Konya dervişlerinin ayakları sandallıdır[2]. Kahire Mevlevîlerinin kıyafetleri eskidir[3]. Bir seyyah 18. yy.'ın son çeyreğinde Galata Mevlevîlerinin yalın ayak gezdiklerini söyler[4].

Deri kuşaklarının tokası üstüne mermer, kaymaktaşı, somaki, fildişi veya başka çeşit ışıldayan taşlar tutturulmuştur[5] (bk. s. 471 ve 634'teki resim).

Hırkalar zeytin yeşili, safran, koyu kırmızı, mavi ve açık renklerdedir[6]. Muhtemelen hırkaların kış aylarında giyilenlerinin yakaları veya kapanma hatları kürklü oluyordu[7]. Mac Farlane hırkayı malzeme ve kesimi bakımından Fransisken rahiplerinin *santa lana*'sına benzetir, tek fark kukuletasının olmamasıdır[8].

Sema tennuresi ile gündelik giyilen tennure farklıdır, ikincisinin etekleri baldırlara iner[9].

Fransız Jeannel muhtemelen şeyh köçeği olan bir dervişin kıyafetini tarif eder, derviş mavi bir entari ve fes giymektedir[10].

Bazı eşyalar Mevlevî kıyafetini bütünlerler. Bunlardan birisi tespihtir. Tanrı'nın sıfatları sayısınca "doksan dokuz taneli bir boncuk dizisi" olan tespih otuz üç veya altmış altı taneye taksim edilmiştir. Tespih eşliğinde "yedi esas nida"yı arz-ı ubudiyet ederler: Birliğine "Tanrıdan başka Tanrı yoktur!", kudretine "Ey Tanrı!", mevcudiyetini tasdike "Ey Sen!", en ulvî sıfatlarına "Ey Adil! Ey Diri! Ey Mevcut! Ey Muntakim"[11]. Mevlevî şeyhlerinden biri vefat ettiğinde sandukası üstüne taneleri "ceviz kadar büyük" bir tespih serilir[12].

19. yy.'ın ilk yarısında Kahire Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Wilkinson Mevlevîlerin taşıdıkları "akik taşından iri muskalar"la da tefrik olunduklarını yazar[13]. 1859 yılında Şam Mevlevîlerini müşahede eden Salvarte açık bağırlarından "babakoru taşından büyük hamail"lerinin göründüğünü söyler[14].

De Choiseul-Gouffier'nin kitabında gravür baskısını verdiği ve "Derviş veya Hoca-Hekim" diye adlandırdığı Mevlevî tipi, kuşağına asılı olan nefir haricinde alışıldık kıyafettedir, ondan olsa ki, müellif dervişin Bektaşî tarikatından olduğu zannındadır[15] (bk. s. 565).

1806 yılında Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Macgill dervişlerin "bir törpününki gibi dişleriyle, uzun saplı bir kaşığa müşabih bir şey" taşıdıklarını ve bu aletin onları delilermiş gibi gösterdiğini yazar. Seyyah "nizamları onların bunu parmaklarıyla yapmalarını kat'iyetle men ettiğinden onu kendilerini kaşımak için kullanıyorlardı" diye ilâve eder[16].

Eğer bir derviş taşımaya lâyık değilse hâlini düzeltene kadar Mevlevî kıyafeti kendisinden alınır. Trablusşam Mevlevîhanesi'nde misafir olan Şam Mevlevîhanesi'nin mutrib heyetinin başı Zeydan Hilmi kendisindeki delilik hâli zapt edilemez olunca "rezalet ve hicaba yol açmasın diye" sikkesi ve hırkası kendisinden alınmış, üstüne adının yazıldığı bir bohçaya kapanmış ve "delilik bulutu kalktığında bütün şerefiyle kendisine geri iade etmek üzere" bir yana konulmuştu[17].

Cooke Taylor eğer onlar kendilerini "kolaylıkla ayırt ettiren kılık kıyafetlerini terk etselerdi, yine de gösterişsiz gidişleri ve munis çehreleri ile tanınırlardı" diyerek Mevlevî şahsiyetini öne çıkarır[18].

MEDENÎLİK, ZARAFET VE MİSAFİRPERVERLİK

Mevlevîlerle sık sık temas etmiş bulunan D'Ohsson "onların şehirliliklerine şahadet edebiliriz" diyerek, onların diğer insanlarla ilişkilerindeki

1 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 312.

2 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 559.

3 WOOLSON, **Mentone, Cairo and Corfu**, s. 232.

4 DE CHOISEUL-GOUFFIER, **Voyage à Constantinople**, s. 187.

5 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 263.

6 FERRIMAN, **Turkey and the Turks**, s. 264.

7 LAUNAY, *Vues de Constantinople*, s. 233.

8 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 415-416.

9 Yazarı bilinmeyen, *Les Derviches Tourneurs*, s. 132.

10 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 313.

11 GÛYS, **Un Dervich Algérien en Syrie**, s. 224-225.

12 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 263.

13 WILKINSON, **Modern Egypt and Thebes**, C. I, s. 286.

14 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 179.

15 DE CHOISEUL-GOUFFIER, **Voyage Pittoresque**, C. IV, s. 183.

16 MACGILL, **Travels in Turkey, Italy and Russia**, C. II, s. 136.

17 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 263-264.

18 TAYLOR, **The History of Mohammedanism and Its Sects**, s. 235.

medenîlik ve zarafetlerine dikkat çeker[1]. Mevlevîler "büyük bir incelik ve nezaketle hareket ederler"[2]. Petit için onlar "gereğinden fazla incelmiş"lerdir[3].

1723'te Halep Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Hollandalı Van Der Nyenburg "Yabancıları büyük neşe ve el açıklığıyla kabul ederler, onları üç gün ağırlarlar" diyerek Mevlevî misafirperverliğini över[4]. 1855'te Kasımpaşa Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Fransız papaz Frossard ve arkadaşları "asude ama hoş bir nezaketle" kabul edilirler. Müellif bu intibaını aktarırken, Mevlevîhanelerde "ecnebilerin mevcudiyetinin belirli bir yere kadar tahdit edildiğini, bunun onları daha faal kılmak ve onların dinî idmanlarını teşvik etmek için olduğunu" ilâve eder[5].

John Griffiths 1786'da kendisine Mevlânâ türbesini gezdiren dervişin verdiği malûmatı pek inandırıcı bulmasa da nezaketi ve gösterdiği alâkayı göz ardı edemez: "Onun nakilleriyle öğretilmektense nazik alâkası daha memnuniyet vericiydi"[6]. Bir Fransız seyyah Kudüs'te kendisine Mevlevîhane'yi gezdiren Mevlevi Mustafa'nın nezaket ve yoldaşlığından çok memnun kalır[7].

Tarafsız kalmayı başarabilmiş seyyahlar Mevlevîleri de, seyircilerini de medenî bulduklarını dile getirmekten çekinmezler. Frankland, Mevlevîhanede bulunduğu müddette hiçbir nezaketsizliğe tesadüf etmediğini kaydeder[8]. Andersen ayini seyretmek üzere oturacağı yere geçişi sırasında Türk seyircilerin davranışından çok etkilenmiştir: "Girdiğim mahfil Türklerle tamamen doluydu ama beni, bir ecnebiyi gördüklerinde hepsi hemen yol veriyorlardı ve mânianın üstünden serbestçe varabileyim diye birbirlerini yanlara ittiriyorlardı. Burada ve başka her yerde Türklerin medeniyetini övmem icap eder"[9].

Seyyahlar Mevlevîhaneleri ziyarete eğer erkence gelmişlerse mutlaka kendilerine ikramda bulunulur. Kahve ve çubuk yani tütün lülesi mutat ikramlardır. Yazları ikrama şerbet ilâve olunur[10]. Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret eden Huart'a şerbet ikram edilir[11]. Jeannel'in Gelibolu Mevlevîhanesi'ni ziyaretinde "cezb edici nakışları olan gümüş yumurta kâselerinin tuttuğu, Çin porseleninden, küçük, sevimli fincanlar içinde" kahve ve yakılmış hâlde çubuklar getirilir. Çubukların kızgın kısımları, yere döşeli hasırı küllerin ve yanan kömürlerin düşmesinden muhafaza etmek için, fevkalâde parlaklıkta pirinç tabaklar üstüne konur. Seyyah, "Kahve mükemmel, tütün âlâydı"[12] cümlesiyle ikramdan memnuniyetini dile getirir. 20. yy.'a gelindiğinde tütün lülesinin yerini sigara almış bulunuyordu[13]. 1680 yılında Halep Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden D'Arvieux burada kendisine şarap ikram edildiğini ima eder. İkram edilenler arasında koku da yer alır[14].

Kimi zaman, ziyaret edilen ve eden şahsın kimliğine göre bu ikram tatlı veya yemek ziyafeti de olabilmektedir. Bütün bu süreçte kendilerine daima nezaket ve hürmetle muamele edilir. Lukach Çelebi'nin sayfiye evinin bahçesinde, kavak ağaçlarının gölgesi altında, çimenlikler üstünde, iki saat boyunca kendisine ikram edilen et, salata, sebze ve tatlı çeşitlerini tafsilatıyla nakleder[15]. Benzer bir ziyafet Şam işi örtü ve gümüş sofra eşyasının çokluğuyla, "frengî usulde bir masa" kurulması farkıyla Trablusşam Mevlevîhanesi'nde Amerikan seyyah Seabrook'a da verilmişti. Kahire'den getirtilmiş altın sarısı uçlu sigaralar; taze ezilmiş beyaz üzümler ve misket limonundan lezzetli bir içecekle yemeği bekleyen seyyah "derviş misafirperverliğinde, açıkça, riyazetin hiçbir hissesi yoktu" diyerek şaşkınlığını açığa vurur; yirmi çeşitten fazla tavuk ve kuzu eti, salata, meyve ve tatlıdan meydana gelen ziyafet iki saat sürer[16]. 1925 civarında Trablusşam Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Seabrook kendisine verilen ilk ziyafetin ardından nehrin yanında bir ağacın altında uyuya kalır, bir derviş tarafından uyandırılır ve ona eşlik eden küçük bir kız çocuğunun ikram ettiği süt kesmiğini yer.

1 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 676.

2 MARITI, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina**, C. I, s. 78.

3 PETIT, Louis, **Les Confréries Musulmanes**, s. 14.

4 VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, **Reizen door een Gedeelte**, C. II, s. 376.

5 FROSSARD, **The French Pastor at the Seat of War**, s. 294.

6 GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 278.

7 SAINTINE, **Trois ans en Judée**, s. 178.

8 FRANKLAND, **Travels to and from Constantinople**, C. I, s. 137.

9 ANDERSEN, **En Digters Bazar**, s. 273.

10 LABAT, **Memoires du Chevalier D'Arvieux**, C. II, s. 395.

11 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 27.

12 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 313.

13 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 80.

14 LABAT, **Memoires du Chevalier D'Arvieux**, C. V, s. 547.

15 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 29-31.

16 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 238-241.

Seyyah kendisini adeta Müslümanların cennetinde sanır ve bu yaşadığını kendi kendine geçirdiği en iyi zaman olarak anar[1].

Konya Mevlânâ Dergâhı'nda, bazen, semaın ardından misafirlere kahve ikramında bulunulur, misafirler arasında bu ikrama "derviş kahvesi" adı verilir[2].

Kont Percy'nin 1899 yazında misafir olduğu Abdülvâhid Çelebi'nin Meram'daki sayfiye evinde, onun yokluğunda, Çelebi'nin küçük oğlu ve ihtiyar bir derviş tarafından kendisine kahve ve sigaradan başka, çiçeklerle şekerli suyun "biraz nahoş tattaki bir kaynatması" ikram edilir[3].

Bir seyyah Mevlevîleri tarif ederken saydığı birkaç hassa arasında onların yabancıları ağırlamalarını da sayar[4]. Mevlevîlerin bu kabul ve ağırlamaların misafirlerinin ihtidalarına vesile olmasını arzu ettikleri de anlaşılmaktadır[5]. Ama bir seyyah Mevlevîlerin ecnebileri kabul edip, onlara tebliğ ettiklerini zannetmekle aldandıkları kanaatindedir, zira seyircilerin gördükleri sadece zevk aldıkları rakslı bir oyundur[6].

De Amicis haklarında mürai oldukları kanaatine vardığı dervişlerin zarafeti söz konusu olduğunda, onların görünüşlerinin kendi "salon dansçılarının bazısı tarafından hayli gıpta edilebilecek bir hareket zarafeti ve şıklığında" olduğunu itiraftan geri duramaz[7].

1847'de Bursa Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Mac Farlane, dervişler ve yakınlarının onların gelişine aşikâr bir memnuniyet gösterdiklerini, kendilerine en iyi bir karşılama takdim ettiklerini ve fevkalâde nazik olduklarını söyler[8].

Carlson ve Ermeni tercümanı 1948 yılında Şam'da Dervişiye caddesinde yürürlerken, mutat Mevlevî kıyafeti içinde, daha önce tanışmadıkları bir dervişle karşılaşırlar. Derviş onları "Esselâmü aleyküm" diyerek selâmlar ve Ermeni "Ve aleyküm selâm" diyerek mukabele eder[9]. Kilis'in çarşısını

Hanya Mevlevîhanesi Postnişini Süleyman Şemsi Dede'nin Üçüncü Oğlu Hüseyin Arif Efendi, 20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

gezen İngiliz subay Sykes Kilis Mevlevîhanesi'nin şeyhiyle karşılaşır; şeyh kendisine onu şaşırtan bir "selâmü aleyküm" verir, onu Mevlevîhane'ye götürür ve büyük bir kibarlıkla muamele eder[10]. Bu tanıklıklar da göstermektedir ki Mevlevîler bulundukları cemiyetteki insanlarla münasebet kurmakta hasbî olmuşlar ve din, ırk, dil gibi farklılıkları hesaba katmamışlardır.

YETİNME, HAYIRSEVERLİK, YARDIMSEVERLİK VE CÖMERTLİKLERİ

Griffiths Mevlevîlerin hayırseverlik ve cömertliklerini çok şümullü bulur[11]. "Müesseseleri onların kendilerini fakir kimselerin hizmetine adamalarını

1 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 245-246.

2 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 334.

3 PERCY, **Highlands of Asiatic Turkey**, s. 33.

4 HORTON, **Turkey: The People, Country and Government**, s. 88.

5 LABAT, **Memoires du Chevalier D'Arvieux**, C. II, s. 395.

6 GALT, **The Camp and the Cutter**, s. 181-182.

7 AMICIS, **Costantinopoli**, s. 176.

8 MAC FARLANE, **Turkey and its Destiny**, C. I, s. 200.

9 CARLSON, John Roy, **Cairo to Damascus,** s. 382.

10 SYKES, **Dar-ul-Islam**, s. 59.

11 GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 279.

Selanik Mevlevihânesi Girişi ve Sebil,
1910'lar, Siyah beyaz fotoğraf.

icap ettirir"[1]. Mevlevîhanelerin vakıfları sayesinde sahip oldukları servet onların hayat tarzındaki sadelik ve tutumluluğa halel getirmez[2]. Kaba elbise giyerler[3], sadece en bayağı yiyecek ve içecekleri kullanırlar[4]; ancak Mevlevîliğin karargâhındaki dervişlerin giyimleri ve beslenmeleri iyidir[5]. Hatta şahıslarını o kadar mahrum tutarlar ki, "Mevlevîlerin teşekkülü şüphesiz ki sayısız derviş tarikatlarının en hürmete lâyık olanları ve müreffehlerinden biridir" diyen misyoner Brewer, onların muhiplerinin pejmürdeliğini tarikatın inhitatının işareti sanmıştır[6]. Gautier derviş sözünün işaret ettiği fakirlikle Mevlevilerin zenginliğinin tenakuz teşkil ettiğini söylese de[7], onların servetleri mutlaka hayır işlerine sarf edilir. Daha zengin tekkeler daha fakir olan ihvanlarına muavenet vermekle kalmazlar, aynı tarikattan olmayanlara da ianelerini hasrederler, bol gelirler adaletli olarak fakirlere dağıtılır[8]. Bu bakımdan Mevlevîler bulundukları şehirlerin velinimetleri sayılır[9].

Kahire Mevlevîlerini Hristiyan Shaker'lara benzeten Leland, Shaker'lara kendisine akçaağaç akidesi sattıkları için ahmak derken, Mevlevîlerin yiyecek içecek hususunda cömertliklerine dikkat çeker, zira seyyahın içtiği lüle ve kahvenin masrafını çekmişlerdir[10].

1693'ün Aralık ayında Edirne'deki Muradiye Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Careri, camiin yanında fakir halka "uykuluk, küçük bir parça et ve ekmek" dağıtıldığını ve bunun sema günleri olan her pazartesi ve perşembe ifa edildiğini yazar[11]. 1723'te Halep Mevlevîlerini ziyaret eden bir seyyah, onlar için "öğünlerinden kalktıktan sonra yemeklerini daima fakirler arasında dağıtırlar" der[12]. 20. yy. başında Kilis Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden İngiliz subay

1 DELAROIÈRE, **Voyage en Orient**, s. 258.

2 BROWNE, *Journey from Constantinople through Asia Minor, in the Year 1802*, s. 123; S., *Dansa dos Derviches*, s. 224.

3 GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 279.

4 TAYLOR, **The History of Mohammedanism and Its Sects**, s. 235.

5 BREWER, **Patmos and the Seven Churches of Asia**, s. 308.

6 BREWER, **Patmos and the Seven Churches of Asia**, s. 309.

7 GAUTIER, **Constantinople**, s. 132.

8 TAYLOR, **The History of Mohammedanism and Its Sects**, s. 235.

9 S., *Dansa dos Derviches*, s. 224.

10 LELAND, **The Egyptian Sketch-Book**, s. 94.

11 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 267.

12 VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, **Reizen door een Gedeelte**, C. II, s. 376.

Girit'teki Türk Esirler Hanya Mevlevîhanesi'nin İkinci Postnişini Mehmed Şemseddin Dede ile, 20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

Sykes, sebepsiz yere "habis ve mağrur mutaassıplar" diye tavsif ettiği Mevlevîlerin fakirlere günlük olarak pilav, etli sebze çorbası ve çorba tevzi ettiklerini kaydetmekten geri duramaz[1].

Galata ve Selanik Mevlevîhanelerinin avlu girişlerinde vakıf sebiller bulunur, buralardan gelip geçenler susuzluklarını giderirler[2].

Mevlevîhaneler mültecilere, esirlere, evsiz kalmışlara kapılarını açmışlardır. 1896 yılında Hanya Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden bir seyyah burada büyük bir mülteci takımının ağırlanmakta olduğunu görür[3], ki bu gibi hayır ve yardım tutumları umum Mevlevîhaneler, bilhassa da Hanya Mevlevîhanesi için çokça vakidir[4]. 1917 yılında yayınlanan kitabında Conway Selanik'te kalan pek az Türk mültecinin Mevlevîhane'ye yerleştirilmiş bulunduklarını kaydeder[5]. 1894 Temmuz'undaki Adapazarı zelzelesi sonrasında evsiz barksız kalanlar için Galata Mevlevîhanesi avlusunda kurulan çadırlar da bu cümledendir.

Mevlevîler seferlerinde orduya iştirak etmek için tekkelerini terk ediyor ve refakat esnasında ney ve kudüm eşliğinde medihler söylüyorlardı[6].

Birinci Cihan Harbi'nin patlak vermesiyle, Mevlevîlerin "acemi asker toplamayı teşvik etmek ve orduya dinî takviye sağlamak için" devlete hizmetlerini teklif etmeleri ve teklifin kabul edilmesi üzerine, tamamen Mevlevî dervişlerini ihtiva eden 800 kişilik bir tabur 1914 Aralık'ında Konya'da teşkil edilir, 1916 Ağustos'unda buna dervişlerden değil de alelâde acemilerden teşkil edilen ikinci bir tabur ilâve edilerek bir Mevlevî alayı tertip edilir. Filistin harekâtına katılan ama muharebede bulunmayan bu alay 1918 Eylül'ü sonlarında terhis edilir[7]. 1916'da Mısır'da El Ariş'de manevralarda ve pansuman istasyonunda fotoğraflanmış sikkeli Mevlevî sıhhiyeleri, alayın göstermelik bir alay olarak teşkil edildiği tenkidini tartışmalı hâle getirmektedir[8].

II. Meşrutiyet'in İlanının Yıldönümünde Hanya Mevlevîhanesi'nin Öncülüğünde Yapılan Sünnet Merasimi -Sağdaki pencerenin önündeki sikkeli zat Hasan Hüsnü Dede-;
alttaki yazı: "10 temmuz sene 1327 yevm-i mübeccelinde Hanya İttihad ve Terakki Kulübü tarafından emr-i mesnûn-ı hıtânı icra edilen kırkyedi bîvâyegân etfâlin resmi."
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

Tremblement Terre Jardin Derviches a Pera, [Zelzele, Pera'daki Dervişlerin Bahçesi -Galata Mevlevîhanesi avlusu-], 1894, Siyah beyaz fotoğraf, 38 x 27 cm.

1 SYKES, **Dar-ul-Islam**, s. 59.

2 MALHARBE, **L'Orient 1718-1845**, s. 448.

3 BICKFORD-SMITH, **Cretan Sketches**, s. 138.

4 KARA, İsmail, *Hanya Mevlevîhanesi: Şeyh Ailesi-Müştemilâtı-Vakfiyesi*, **İslâm Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 1, 1997, s. 118-120, İstanbul: İSAM. Ayrıca bk. ARABACI, Caner, *Balkan Harpleri Sırasında Mevlevîhaneler*, **S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2, Mayıs 1996, s. 23, Konya.

5 CONWAY, **A Ride through the Balkans**, s. 52.

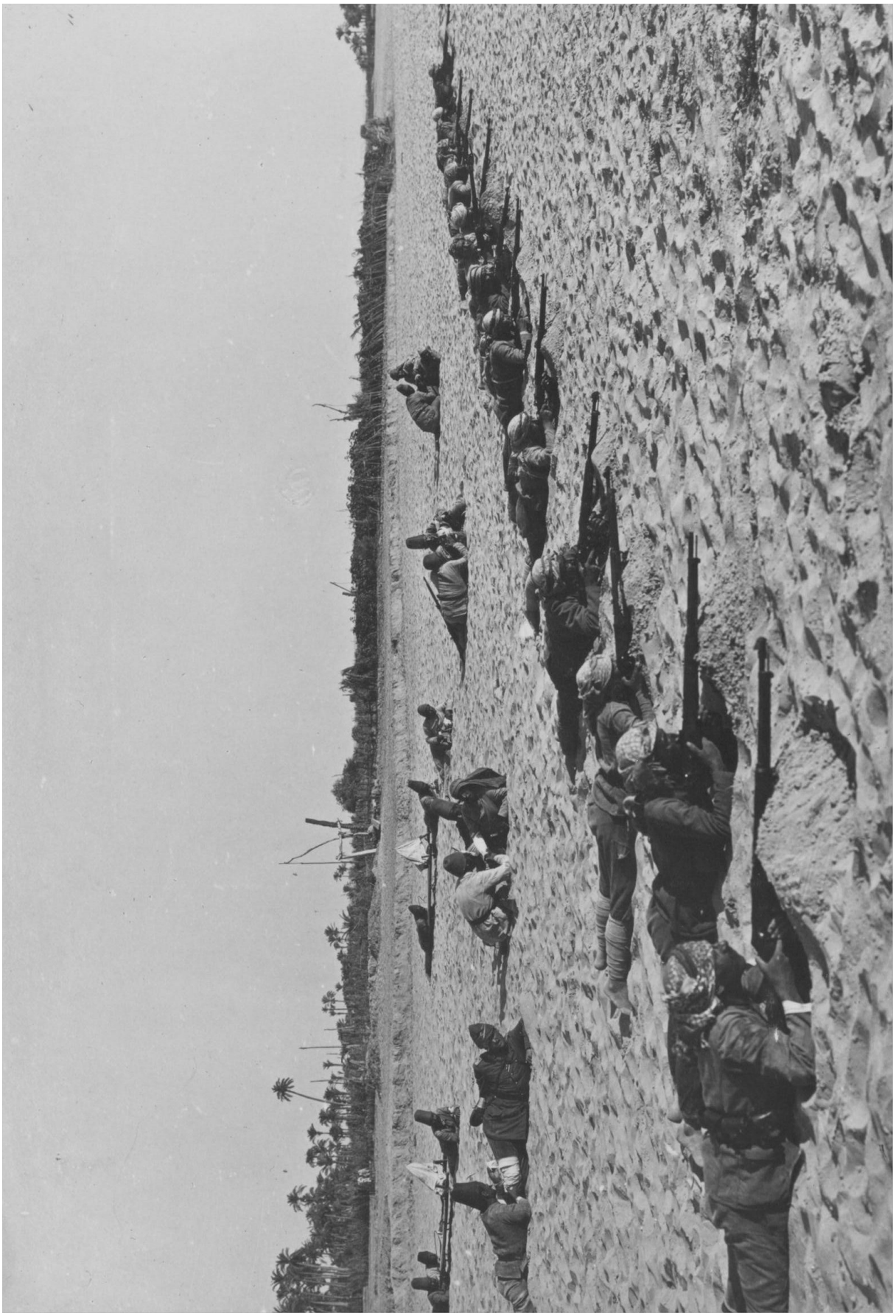
6 VON HUSSARD, *On the Chorusses of the Persian Dervishes*, s. 185.

7 MURPHY, **Soldiers of the Prophet**, s. 179-180.

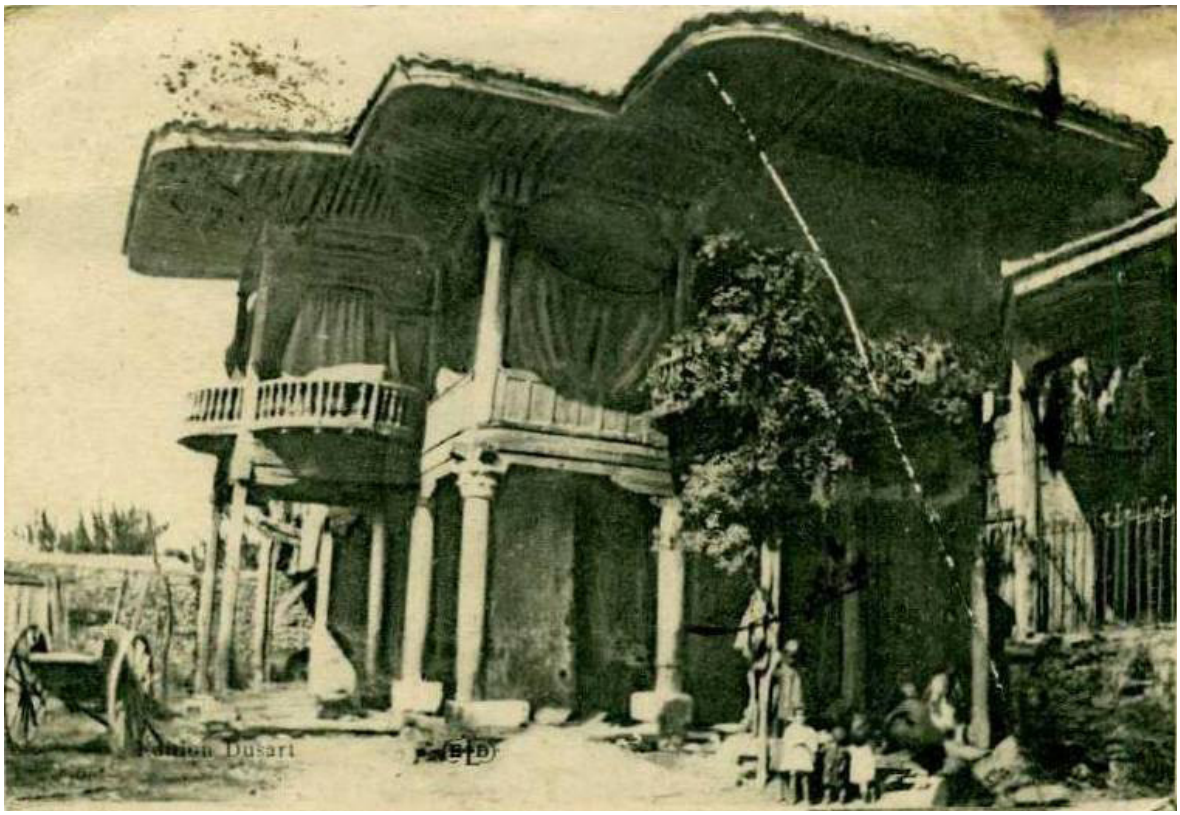
8 "Veled Çelebi'yle Abdülbâki merhumun başbuğlukları altında, Mevlevî alayı oyunu oynandı". GÖLPINARLI, Abdülbâki, **Mevlâna'dan Sonra Mevlevîlik**, 2. B., s. 273,

Mevlevi Medics at El-Arish,
[Mevlevî Sıhhiyeler El-Arîş'te, Mısır -Bir pansuman istasyonu-],
1916, Siyah beyaz fotoğraf.

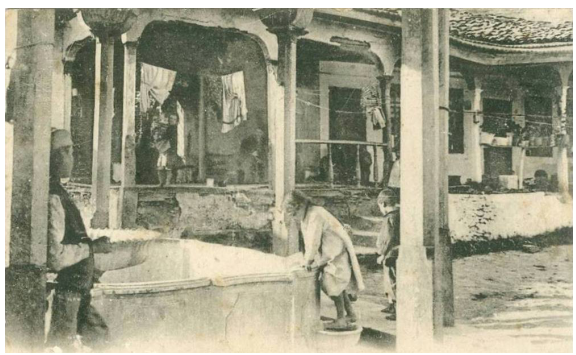

Manoeuvres Near El-Arish,
[El-Ariş Yakınındaki Manevralar, Mısır -İlk hattın hemen gerisinde sikkeli Mevlevî sıhhiyeler-],
1916, Siyah beyaz fotoğraf.

Salonique, Pavillon Turc,
[Selanik, Otağ Şeklinde Müstakil Türk Hanesi -Mevlevîhane'ye Türk mültecilerin yerleştirildiği dönem-],
1917, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

Salonique, Derviches Tourneurs,
La Fontaine aux Ablutions,
[Selanik; Dönen Dervişler; Abdest Şadırvanı
-Mevlevîhane'ye Türk mültecilerin yerleştirildiği dönem-],
1917, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

Selanik Mevlevîhanesi
-Mevlevîhane'ye
Türk mültecilerin yerleştirildiği dönem-],
1917, Siyah beyaz fotoğraf.

Mevlevîler hayvanlara da merhamet ve iyilikle muamele ederler. 1825 yılında Selanik Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Swan altmış kadar küçük kedinin burada beslendiğini, dahası terbiye edildiğini yazdıktan başka, onlara çok büyük hürmetle muamele edildiğini de ilâve eder[1].

Un Campement dans le Jardin des Derviches à Pera, [Pera'daki Dervişlerin Bahçesindeki Bir Kamp -1894 Temmuz'undaki Adapazarı depremi ardından Galata Mevlevîhanesi'nin avlusunda depremzedeler için kurulan çadırlar-], MASSIAS, G. (Ressam), DIETRICH (Hakkâk), [*Tremblement de Terre de Turquie Observé a Adabazar*, La Nature, Nu.: 1114, 6 Ekim 1894, s. 289, Paris].

MEVLEVÎ MÜSAMAHASI

Mevlevî müsamahası seyyahların dikkatini ilk çeken hususiyetlerdendir. Lukach'a göre Mevlevîlik havsala genişliği ve istikametini belirlediği müsamaha ile muazzam bir kardeşlik tesis eder. Müellif şöyle der: "Mevlevîlerin (hakikatte umumiyetle dervişlerin) diğer bir hususiyetleri, külliyen insanlara ve hayata geniş müsamaha göstermeleridir"[2]. Mevlevîleri bağnazlık ve müsamahasızlıktan koruyan onların aşka olan imanlarıdır[3]. Salvarte Mevlevîlerin mutaassıp olmadıklarını ve "diğerlerinin kendilerine hoş gelen hürriyetlerini" reddetmediklerini, ecnebilere karşı dikkate değer derecede nazik ve mükrim" olduklarını söyler[4].

Seyyahların maruz kaldıkları Mevlevî müsamahası alışveriş, konaklama, seyahat vasıtası temin etme gibi mecburiyetlerle temasa geldikleri diğer Osmanlı tebasıyla onları kıyaslamalarına yol açmıştır. Griffiths şöyle der: "[Konyalı] hemşehrilerinin umumî mizacından farklı olarak Hristiyanlara aşikâr müsamaha gösterirler"[5].

Bir kadın seyyah Konya Mevlânâ Dergâhı gibi Mevlevîlerce en mübarek sayılan bir mekânda, kendisinin hem de en yüksek zevat arasında "yaşmaksız" olarak sema seyretmesine Mevlevîlerin müsaade etmelerini serbest fikirliliğin hayret verici bir mübalağası" sayar. Yine ona göre kendisine "en müşfik bir surette muamele" eden ve "en mutaassıpları bile" kendisini "kibar bir tarzda, hoşça" karşılayan Mevlevîlerin terbiyesi, hoşnutsuzluklarının herhangi bir alâmetinin görülecek surette harice geçmesine müsaade etmez. Seyyah, Türkler'in "en mutaassıp" şehri olan Konya'da, hâkim olan Mevlevî terbiyesi sayesinde, seyahat ettiği diğer herhangi bir şehirdekinden daha az itilip kakıldığını, bir muhafıza daha az lüzum hissettiğini de itiraf eder[6].

Edwin Grosvenor Mevlevî dervişlerin cami cemaatinin aksine olarak ziyaretçilerin mevcudiyetinden memnun olduklarını kaydeder[7]. Ziyaretçilerin mevcudiyetine olan aşinalık o derecededir ki Kırım harbi sırasında Çanakkale Boğazı'nda kamp kuran Fransız ordusunun eczacısı Jeannel Gelibolu Mevlevîhanesi'ni kendisine hiç kimse nezaret etmeksizin serbestçe dolaşır ve "Haber verilmiş ol-

İstanbul: İnkılâp ve Aka, 1983.

1 SWAN, **Journal of a Voyage up the Mediterranean**, C. I, s. 186.

2 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 11 ve 18.

3 PEARS, **Turkey and Its People**, s. 301.

4 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 174-175 ve 178.

5 GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 279.

6 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 333 ve 334-335.

7 GROSVENOR, **Constantinople,** C. I, s. 109.

madığımız hâlde herhangi bir mâni olmaksızın her yere girdik. Tesadüf ettiğimiz iki veya üç münzevi ikametgâhlarını istila etmiş bizleri gördüklerine hiç de şaşırmamışlardı" diye yazar[1]. Benzer şekilde May Galata Mevlevîhanesi'nin açık duran hücrelerinde sıkıntısızca her şeyi muayene eder[2]. Amerikan seyyah Taylor 1852 yılı Ramazan'ında bir öğle vakti Konya Mevlânâ Dergâhı'nın avlusunda arkadaşıyla serbestçe gezinir, arkadaşı avludaki çeşmeden su içer, "orucun böylesi rezalet çıkarırcasına ihlâli" karşısında dervişler sarsılmak ve şaşa kalmak haricinde bir tavır takınmazlar[3].

1784 yılında Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Fransız seyyah ve diplomat De Choiseul-Gouffier, sema başlayana kadar, yarım saat müddetle iki veya üç derviş tarafından kendisine kahve ikramıyla misafir edilir. Seyyah bu misafirperver tarzın kendisini derviş gibi gösteren kıyafetinden dolayı olduğunu sansa da, daha sonra gelen Fransız zabitlerine de aynı itibarlı muamelenin gösterilmesiyle fikrini değiştirir[4].

Mevlevîler yalnızca kendi tekkelerinde misafir saydıkları ecnebilere hoşgörülü olmakla kalmamışlar, yaşadıkları memleketlerde geçerli bulunan inançlara da hoşgörü göstermişler hatta onları yaşatmışlardır. Mevlevîler "ecnebilere fevkalâde ılımlı ve müşfik gözükürler"[5]. Onlar "Hristiyanlara müsamahakârlıkları hatta dostça tavır alışlarıyla temayüz etmiş bulunmaktadırlar"[6]. Bir seyyahın buna misal teşkil edecek tanıklığına göre, "bir Hristiyanı bir Müslüman ermişin mezarında yakarırken görmek nadir bir manzara" olmadığı gibi, Mevlevîlerin Selanik'teki o devirde cami olarak hizmet eden kilisenin içindeki St. Demetrius türbesinin bakıcılığını üstlenmeleri, buradaki mukaddes kandili yanık tutmaları da o denli az şaşırtıcıdır[7]. Bu şaşırtmayışta veya Yahudi ve Hristiyanların Mevlevî dervişlerinin içtimalarına katılmalarına kabahat bulmayışta Selanik'in dinlerin ve ırkların bir kavşağı olmasının da katkısı vardır[8].

Alman kontes Gustave İstanbul'daki Hristiyan kiliselerinden birine ayin sırasında giren bir Mevlevî dervişinden söz eder. Ayin boyunca orada kalan derviş mihraba yaklaşır, buradan, ayini idare eden rahibi, cemaati inceden inceye hatta rahatsız edecek derecede tetkik eder. En nihayet gözleri çarmıha gerilmiş İsa tasvirine takılır, yüzü daha da ciddîleşir, samimî bir ifade takınır, başını eğip selâm verir, mihrabın civarında hatırı sayılır bir zaman çark vurur, sonra tasviri bir kez daha başıyla selâmlayıp vakarla kiliseyi terk eder[9].

Peder Agathange'ın Antakya ve Halep seyahatinin beyanını nakleden Vannes kitabında belki de Antakya Mevlevîhanesi'nin şeyhi olabilecek Halepli bir *dede*den bahseder. Müellif, *Capuchine*'lerle dostluk eden bu dedenin Arapça İncil kıraat etmesini, İncil'i başının üzerine kaldırarak öpmesini, *Capuchine* itikadını methetmesini, hatta Katolikliğe dâhil olma arzusunu kaydeder[10].

Meşhur şarkiyatçı Hasluck Mevlevîlerin Hristiyanlara ve diğer din mensuplarına olan merhamet ve hoşgörülerinin Mevlânâ'nın kendisinden köken aldığını yazar. Zira onun "kendisini alelhusus Rumlar için bir din davetçisi telakki ettiği gözükür", mevzun şiirleri ve raksları Rumların canlı mizaçlarını İslâm'a çekmek için tertiplenmiştir[11]. Müellif Konya'nın Hristiyanları ile Mevlevîlerin karşılıklı hoşgörüsünün temellerinden birinin Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled'in St. Chariton manastırının yukarısındaki yardan düştüğünde, adı geçen azizin onu kurtarmasıyla atıldığı manasına gelebilecek bir menkıbeyi nakleder ve "Hristiyanlar tarafından çok uğranılan Muhammedî melceler" başlığında Konya Mevlânâ Dergâhı ve Şemseddîn Zaviyesi'ni de sayar. Bu görüşe göre, Mevlânâ Dergâhı'nın ehemmiyeti Mevlânâ'nın arkadaşı olan bir Hristiyan piskoposu olan Efsepi veya Eusebius'un Mevlânâ'nın talebi üzerine onun yanına defnedildiği kanaatinden ileri gelir. Hasluck Mevlevî dervişlerin bu menkıbedeki hakikati tasdik ettiklerini, ama kendi rivayetlerindeki piskoposun İstanbul'dan gelmiş ve Mevlânâ tarafından kendi akidesine döndürülmüş bir keşiş

1 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 312.

2 MAY, **Une Maison Mystérieuse à Stamboul**, s. 142.

3 TAYLOR, **The Lands of the Saracen**, s. 263.

4 DE CHOISEUL-GOUFFIER, **Voyage à Constantinople**, s. 188.

5 PORTER, **Observations on the Religion, Law, Government and Manners of the Turks**, C. I, s. 35.

6 PERCY, **Highlands of Asiatic Turkey**, s. 31.

7 ABRAHAM, **My Balkan Log,** s. 16 ve 255.

8 ANASTASSIADOU, **Salonique, 1830-1912**, s. 56.

9 GUSTAVE, **Letters from the Orient**, s. 47.

10 VANNES, **Deux Martyrs Capucins**, s. 104-106.

11 HASLUCK, **Christianity and Islam under the Sultans**, C. II, s. 371.

olduğunu söylediklerini ilâve eder[1]. Mevlevîler yukarıda zikredilen menkıbenin yâdı için St. Chariton manastırına senelik zeytin yağı hediyesi gönderirler ve senede bir geceyi buradaki camide duayla geçirirler[2]. Bu menkıbeyi ilk olarak Fransız seyyah Paul Lucas, Mevlânâ'nın türbesini ziyaret ederken bir Ermeni rahipten öğrenerek 18. yy.'ın başında duyurmuştur. Ermeni rahip Mevlânâ'nınki ile çift gibi duran mezarda, Müslümanlarla kaynaşarak onların arasına karışmış bir Hristiyanın yattığını Lucas'ya söyler ve şu hikâyeyi anlatır: Mukaddes yolculuğa çıkan Mevlânâ büyük dostu piskoposu kendi hane halkıyla alâkadar olmak üzere ve yokluğu müddetince şehrin idaresiyle vazifelendirir. Piskopos, ayrılırken onun ellerine küçük bir kutu verir, dönüşüne kadar onu muhafaza etmesini söyler ve bu şartla vazifeyi kabul eder. Mevlânâ'nın dönüşü üzerine, hanımları ve evin bendeleri piskoposu kendilerine fena muamele etmekle itham ederler ve Mevlânâ onun derhâl idamını emreder. Talihsiz piskopos son bir lütuf olarak onunla bir mülâkat niyaz eder, bu esnada onu kendi emanetindeki esrarengiz kutuyu açmaya davet eder. Kutunun elbette piskoposun masumiyetinin münakaşa götürmez delilini yani onun tenasül uzvunu ihtiva ettiği anlaşılır. Mevlânâ, nedameti içinde, iyi piskopos öldüğünde, çözülmez dostluğunun bir nişanesi olarak, kendi mezarının yanına defnedilmesi lâzım geldiğinde diretir[3].

Hasluck Şemseddîn Zaviyesi hakkındaki müphem inancı ise, 15. yy.'dan, Niğbolu esirlerinden Schiltberger'den nakleder. Buna göre Şems evvelce, *Schenisis* adıyla gizlice vaftiz edilmiş bir papazdır[4].

Hasluck "Mevlevîler ile Hristiyanlar arasındaki dostane alâkaların diğer delillerini" ararken, mezarının Konya'da olduğuna inanılan Platon (Eflatun) veya diğer adıyla aziz Amphilocus ve onun meydana getirdiği müşterek külte de temas eder. Ayrıca "Mevlevî rivayeti Eflatun manastırının başkeşişinin Celâleddîn'in kerametleriyle onun felsefesine dönmüş olduğunu ileri sürer". Müellif, Aziz Chariton ve Eflatun manastırının müşterek mübarekliği ve Mevlânâ'nın yanında ihtida ettirilmiş bir keşişin defnedilmiş bulunmasının Mevlevîlerce de kabulünü "dostane alâkaların delilleri" arasında sayar. Müellif bu mezarın boş olduğu ve yâd manasını taşıdığı fikrindedir. Netice olarak "Konya'da hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar tarafından, vicdana bir cebir olmaksızın ziyaret edilebilen dört mabet" bulunmaktadır[5].

Şeyhi tarafından seyyahlara Manisa'nın görülecek yerlerini göstermek için vazifelendirilen genç Mevlevî dervişi, bu gezinti sırasında misafirlerden birinin küçük kızını "şefkatle" taşırken, yanlarından geçtikleri çocukların "*gâvur*larla beraber gezinme" hususunda sataşmasına maruz kalır. Dervişin hiçbir cevap vermeyişi, kızın annesine özür dilercesine tebessümü ve bir şey olmamışcasına anneyle sohbete devam etmesi seyyah Garnett'in gözünden kaçmaz. Ona göre bu hâl "aşk"ın tezahürüdür[6].

1895 yılı kışında Konya'da Hristiyanlarına karşı baş gösteren aksülâmelin yatıştırılması esasen Mevlevîlerin sayesindedir [7], Çelebi hükûmet konağının basamaklarından halka bir konuşma da yapmıştır[8].

Balkan Harbi'nin ardından İzmir Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Hawley Mevlevîlerin "Hristiyanlara vaziyet alışının çok candan" olduğunu görmekle şaşırır, zira kendisine harp sonrasında Türklerin Hristiyanlara karşı daha fazla sertlik hissettiklerinden bahsedilmiştir[9].

GEÇİMLERİNİ TEMİNLERİ

Umum dervişlerin geçimlerini temin edecek bir iş görmeden vakıf gelirleri veya sadakalarla hayatlarını idame ettirdikleri gibi bir kanaat kitlede hâkim olmakla beraber, en azından Mevlevîler bakımından bu kanaatin hakikate uygun olmadığını seyyahların müşahedeleri de ortaya koymaktadır. Mevlevîlerin aralarında dilenciler bulunmaz[10]. Garnett, tekkeler, "vakıf veya dindar şahıslar tarafından

1 HASLUCK, **Christianity and Islam under the Sultans**, C. I, s. 56 ve 85-87.

2 HASLUCK, **Christianity and Islam under the Sultans**, C. II, s. 373-374; RAMSAY, **The Cities of St. Paul**, s. 375.

3 LUCAS, **Voyage du Sieur Paul Lucas**, C. I, s. 192-199.

4 HASLUCK, aynı yerde.

5 HASLUCK, **Christianity and Islam under the Sultans**, C. II, s. 372-377.

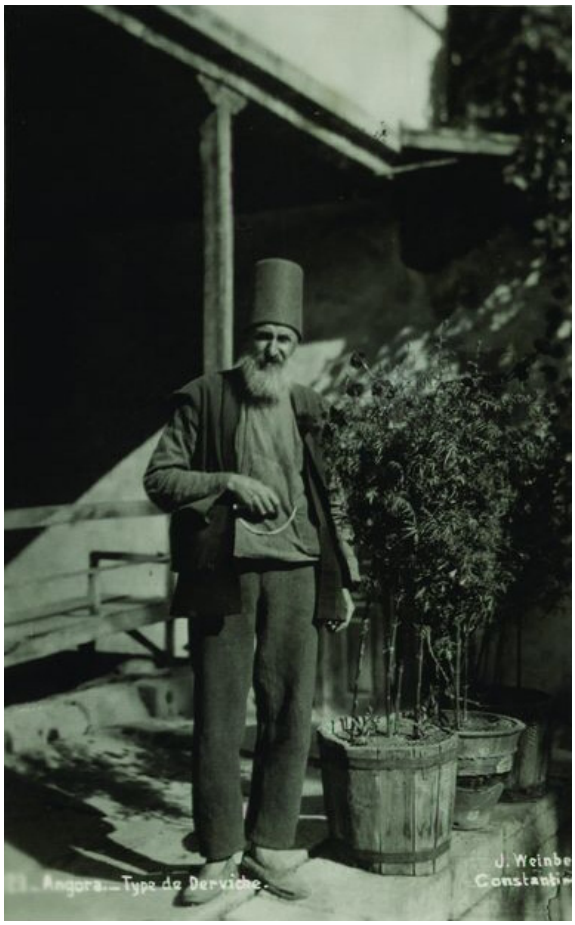
6 GARNETT, **Mysticism and Magic in Turkey**, s. 82; GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 192-193.

7 ELIOT, **Turkey in Europe,** s. 199; PERCY, **Highlands of Asiatic Turkey**, s. 31.

8 RAMSAY, **The Revolution in Constantinople and Turkey**, s. 202ve 227.

9 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 80.

10 PEARS, **Turkey and Its People**, s. 301.

Angora; Type de Derviche,
[Ankara; -Ankara Mevlevîhanesi'ne mensup-Derviş Numunesi],
WEINBERG, J. (Fotoğrafçı), 20. yy.'ın ilk yarısı.

onlara vasiyetle bırakılmış gayrimenkûllere malik olduklarından", buralardan gelen iratların dervişlerin geçimi bir tarafa, tekke dışından muhtaçların ihtiyaçlarına bile sarfedildiğini söyler. İratlar ne olursa olsun dervişlerin hayat tarzları idarelidir ve tekke mimarîsi ve kullanılan malzemeler aşırı basittir. Süs kabilinden nesneler ise dindarların hediyeleridir. İşlenebilir vakıf arazileri yarıcı nizamıyla ekilip, mahsulün satışından elde edilen gelir şeyhin idaresine bırakılır. İratların artanı ya sadaka olarak doğrudan fakirlere veya dârülacezeler ve mektepler gibi hayır müesseselerinin tesisine sarf edilir[1].

Mevlevî dervişlerinden "eli yakışanlar kitap veya çok aranan işlemelerin nüshasını" çıkartırlar yani müstensihlik ederler veya "herhangi bir türden bir sanat veya zanaatı icra ederler". Kendi gayretine rağmen çaresiz kalan olursa işte o zaman kendi ebeveyninin, ulların veya şeyhinin maddî yardımı onu bulur. Ayrıca Mevlevî tekkelerinden zengin olanlar zaruret içinde olan Mevlevî tekkelerine yardım ederler. Tekkenin gelirinin yüksek olması şeyhlerin "ifrat ve gösteriş ihsas edebilecek" şeyleri yapmalarına sebep olmaz. "Gelirlerinin artanı fukaraya dağıtılır ve din ve hayır müesseselerinde kullanılır". Bu yaşayış hem onların "çocukluktan beri bütün mahrumluklara alışkın" olmalarından, hem de "kendi keyfiyetlerinin bozulmaz hikmetine titizlikle bağlı" ve "kaidelerinin siyanetine çok sadık" olmalarından ileri gelir[2].

1802 yılında Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret eden Browne'nin şahitliği şöyledir: "Bütün derviş tarikatlarına dilenci gözüyle bakılsa da, Bektaşîler haricinde hiçbiri açıkça sadaka istemeye müsaade etmez. Hatta onlar asla bir şeyi ısrarla istemezler. Ekserisi bazı sanat ve ticaretlerde kendi gayretleriyle kendilerini geçindirecek kadar kâfi derecede talim görmüşlerdir"[3].

Konya şehrinde çizme yapan, tiftik satan, pamuk taciri olan ve muhtelif ticaretle iştigal eden ve "diğer mukimlerden sadece fırkanın keçe şapkasını giymekle tefrik olunan" çok sayıda derviş yaşar[4].

1880'lerde Şam'da bulunan bayan Mackintosh kaldıkları odaları için hasır yapmakta bir Mevlevîyi çok kereler istihdam ettiklerini yazar[5].

Victoria de Bunsen iç kısımlardan Toroslar'a kadar olan büyük arazilerde Mevlevî dervişlerinin bizzat kendilerinin ziraatle uğraştıklarını kaydeder ve onların toprağın işlenmesiyle olan derunî irtibatlarını görmekle hem şaşırır, hem de muhtelif çağ ve coğrafyalarda görülen tılsım kabilinden nebat büyütme dansıyla Mevlevî ayini arasında ilişki kurar[6].

Thomson ve Bingley Eskişehir'de çıkarılan lületaşının bu yerde tesis edilmiş dervişlerin bir tekkesinin masraflarını karşıladığını yazarlar. Onların mensubiyetlerini belirtmeksizin "dervişler" diye andıkları topluluğun Mevlevîler olması ihtimal dâhilindedir[7].

1 GARNETT, **Mysticism and Magic in Turkey**, s. 66-68.

2 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 663 ve 665-666.

3 BROWNE, *Journey from Constantinople through Asia Minor, in the Year 1802*, s. 122.

4 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 334.

5 MACKINTOSH, **Damascus and Its People**, s. 38.

6 BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 184.

7 THOMSON, **A System of Chemistry**, C. III, s. 358; BINGLEY, **Useful Knowledge** C. I, s. 85.

Şam'daki Dervişiye Camii ve külliyesinin o devirde Mevlevî ayini için kullanıldığını düşündüren 1816 ve 1835 tarihli iki beyana göre, Şam Mevlevîleri bu camie bitişik bir ipek imalâthanesinde ipek dokumakta istihdam olunurlar[1].

Müminlerin bağışladıkları sadakalar veya ölürken miras bıraktıkları malları Mevlevîhanenin gelirlerine ilâve olur[2].

Tekkeye veya buranın şeyhi veya vazifelilerinden birine bahşiş verildiği de oluyordu. Bilhassa askerî ve mülkî erkânın hâl ve hareket tarzı böyleydi. Seyyahlar arasında bahşiş verenler de vakiydi. Kadın seyyah Scott-Stevenson 1880 yılında sema seyrettiği Konya Mevlânâ Dergâhı'nda, kendilerine rehberlik eden dedeye bir miktar altın verir ve bu altınlarla koyun alarak semazenlere ziyafet vermesini ondan ister[3].

NEVNİYAZLIK VE MEVLEVÎLİĞE KABUL EDİLME MERASİMLERİ

Kimi zaman Batılı müellifler sathî gözlem ve malûmatla yetinmemişler, Mevlevîliğin halka açık olmayan yönlerini de merak etmişler, bazen bizzat müşahedeyle, bazen de derin malûmat talebiyle gözlerden uzak olan erkâna vâkıf olmuşlardır. Bunlar arasında nevniyazlık ve kabul merasimi bulunur.

Bin bir gün yani iki yıl dokuz ay müddetle dergâhta hizmet etmek demek olan nevniyazlık esnasındaki vazifelerin tafsilatını Huart verir. 40'ar günden dokuz ayrı vazife tayin edilen vakte kadar tekrarlanarak tamamlanır. Bu dokuz ayrı vazife atları tımar etme, dervişlerin odalarını süpürme, su çekme, döşekleri yayma, odun hazırlama, yemek pişirme, pazar etme, dervişlerin içtimalarında hizmet etme ve nezaret idi[4]. Aşçıbaşının kendisine kefil olduğu nevniyaz bunun haricindeki zamanını "ibadet ve oruçla ve tarikatınca hassaten daha çok kullanılan Kur'an parçalarını ve duaları hafızasına işlemekle geçirir. Aynı zamanda sırrî raksta mahir olmak ve ihvanın halka açık ayinlerine iştirak etmek zorundadır"[5]. Griffiths nevniyazdan istenenlerin "şevkle niyetlenmemiş olan herkesin reddedeceği bir tabiatta"[6] olduğunun farkındadır. Nefsini alçaltan işlerde istihdam edilen nevniyaz "bu seyirde diğerlerinin zahmetlerine katlanır"[7]. "Dünyevî mertebesi her ne olursa olsun kendisini tekkenin her azasının metbuu saymalıdır"[8]. D'Ohsson ve Ponafidine nevniyaza bin bir günlük müddetin başlangıcında mutfakta ağır işleri yapmaya mecbur bulunduğu için karakullukçu yani kara işçi lâkabının verildiğini yazarlar[9].

Aşçıbaşı tarafından talim ettirilip bin bir günlük hizmetini ikmal eden nevniyazın kardeşliğe şayan olduğunu şeyhe yine aşçıbaşı bildirir[10]. Kabul merasimi vakti geldiğinde kendisine gusül aldırılır[11]. Merasim İsm-i Celîl hücresinde icra olunur[12].

Kabul merasimini tafsilatla veren seyyahlar arasında 1786'da Konya Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Griffiths, 16. yy.'ın sonunda Galata Mevlevîhanesi'ni ve Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret eden D'Ohsson, kitabı 1829'da yayınlanan Compagnoni, 1850'lerin başında Halep Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Gûys, 1910'da Bağdat'ı ziyaret eden Ponafidine, 1920'lerin başında Suriye ve Lübnan'ı dolaşan Springett vardır.

Bilhassa Henri Gûys çok etraflı hatta mahrem malûmat verir ki kabul merasimini bizzat müşahede ettiği anlaşılır. Huzurunda icra olunan çıraklığa kabul merasiminde şeyh aceminin kulağına her gün tekrarlayacağı sözü telkin eder. "O Tanrı Tanrı'dır" manasındaki tevhid kelimesi bir gün içinde ilkinde yüz kere, ikincisinde yüz elli bir kere ve üçüncüsünde üç yüz kere olmak üzere üç kere tekrarlanacaktır. Bu esnada mürit de "çok insicamlı bir şekilde hayat sürmeyi", göreceği bütün rüyaları şeyhine tamı tamına haber vereceğini taahhüt eder. Şeyh onun rüyalarına göre, diğer "mukaddes sözleri" ve zamanlarını

1 BUCKINGHAM, **Travels among the Arab Tribes**, s. 310; ADDISON, **Damascus and Palmyra**, C. II, s. 83.

2 MICHAUD ve POUJULAT, **Correspondance D'Orient 1830-1831**, C. II, s. 383.

3 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 334.

4 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 30.

5 SPRINGETT, **Secret Sects of Syria and the Lebanon**, s. 76.

6 GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 279.

7 PEREIRA, **Historia da Vida, Conquistas e Religião de Mafoma**, s. 167-168.

8 SPRINGETT, **Secret Sects of Syria and the Lebanon**, s. 76.

9 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 635; PONAFIDINE, Pierre, **Life in the Moslem East**, s. 19.

10 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 184.

11 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 30.

12 SPRINGETT, **Secret Sects of Syria and the Lebanon**, s. 76.

Bir Mevlevî Dervişi,
20. yy.'ın ilk yarısı, Siyah beyaz fotoğraf.

ona telkin eder. "Acemi neşeli zihin hâlleri yaşamadıkça kabul edilişte nihaî noktaya ilerler". Acemi çıraklık devresinde zor imtihanlara da maruz kalır. Aşçıbaşının emrinde bin bir gün tekkenin hizmetleriyle alâkadar olmak mecburiyetindeki acemi, bu hizmetlere bir gün bile ara verse çıraklığa yeniden başlaması icap eder. Bin bir günlük hizmetin sonunda aşçıbaşı bir eliyle aceminin alnından, diğeriyle ensesinden tutarak merasim meydanına, şeyhin huzuruna getirir. Seyyah Gûys aceminin artık bir yeni derviş hükmüne girdiği ve kendisine sikke giydirildiği bu merasimde şeyh ve aşçıbaşının ettikleri dua ve hitaplarını tafsilatıyla kaydeder. Sikkenin giydirilmesi esnasında bütün dervişler hep bir ağızdan tekbir getirirler. Şeyhin babacan nasihatlarını alan yeni derviş artık diğer dervişler tarafından tanınır ve kucaklanır[1].

D'Ohsson ve Springett kabul merasiminde sesli okunan bazı beyitlerin Farsça ve Türkçe okunuşlarını da verir. Şeyhin yeni dervişin sikkesini başının üzerinde asılı tutarken okuduğu Mevlânâ'nın telifi olan beyit şudur: "*Ser zi hewa yaftn isth, server isth/ Terk hewa couweth Peighamber isth"* [Bu gerçek ululuktur ve gönlü insan arzularına kapayan sahih bir saadettir. Dünyanın boş gururundan vaz geçmek mübarek peygamberimizin ihsan ettiği bu muzaffer kuvvetin bahtlı neticesidir]. Aşçıbaşı ve yeni derviş peymançe vaziyetinde iken, şeyhin aşçıbaşıya hitabı şudur: "Derviş kardaşın hizmeti dergâh-ı izzette ve huzur-u Pîr'de kabul ola. Aşçıyan fukarasının safası ziyade ola, fahri mezid ola. Dem-i Mevlânâ, Hû diyelim"[2].

Ferriman şeyhin yeni dervişe "yalan söz söyleme, kimseyle çekişme, aşağıda olanlara müşfik ol, başkalarının hatalarını görmezden gel!" diye tembihte bulunduğunu fakat onun sağ kulağına fısıldadığı, tarikatın gizli yeminleri olan ikrarnameyi kimsenin bilemeyeceğini kaydeder[3].

"Şimdi adlandırıldığı veçhile "mürit" gene de ikmal edilmiş bir derviş olarak görülmez. Hakikatte o sadece "yol"a girmiştir ve diğerleri için ona bir "kılavuz" olma salâhiyetinin verileceği hâle erişmesinden evvel, ruhî tekâmülün muhtelif müteakip safhalarının geçilmesi gerekir"[4].

Artık Mevlevî kıyafeti giyen ve istirahat ve ibadet etmesi için kendisine bir hücre verilen derviş orada sema, tefekkür ve musiki vasıtasıyla "kendi içindeki safiyet aşikâr olana dek meşgul olarak kalır"[5].

Bin bir günlük hizmetini ikmal ederek dergâha kabul edilen derviş beş sene hademelik yaptıktan sonra dedelik unvanını alır. 1880 yılı itibarıyla Konya Mevlânâ Dergâhı'nda, başları olan Aziz Efendi ile beraber on sekiz dergâh zabitanı vardı ve bunlar on sekiz hücreyi işgal ediyorlardı. Onların çoğunun dergâh dışında, hanımları ve çocuklarının da durduğu hususî haneleri bulunuyordu[6].

"Bütün dervişler aslen girmiş bulundukları tarikatı terk etmekte ve diğerine katılmakta hatta dünyaya dönmekte serbesttirler, lâkin bu hürriyeti nadiren kullanırlar. Her birinin tarikatı mukaddes bir vazife ve çıraklıklarını geçirdikleri ve günlerinin sonuna kadar kıyafetlerini giydikleri kardeşliğe hayat boyu

1 GÛYS, **Un Dervich Algérien en Syrie**, s. 225-227.

2 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 636-637; SPRINGETT, **Secret Sects of Syria and the Lebanon**, s. 76.

3 FERRIMAN, **Turkey and the Turks**, s. 199-200.

4 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 185.

5 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 30.

6 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 334.

sadık kalma hakkı olarak telakki ettikleri görülür. Tarikatlarına bu bağlılık ruhuna şeyhlerinin iradesine mükemmel itaati ilâve ederler. "Mürşidini bütün mürşitlerin en üstünü olarak düşün" ve "her amel ve tasavvurunda mürşidin daîma zihninde mevcut olsun" bir dervişin başlıca mecburiyetleridir"[1]. Tekkeden ayrılıp da "işlerinin tıkırında gitmesini veya gönül hoşluğuyla saadet içinde yaşamayı gözlemezler"[2].

Mevlevîlerin esrarlı sayılarından 1001'in menşeinin Şarklıların 7 ve 12 sayılarına hamlettikleri hürmet ve tek sayıların uğuru ile ilişkisine temas eden Donisthorpe, Şarkın mübarek zevatının "kadim sıkletler ve miktarlarla rabıtalı matematik"le de alâkalı olan ve "batıl inanışlarca uğursuz olduğu kabul edilen" 12 sayısının yerine 11 ve 13'ü aslî sayı seçtiklerini nakleder. Esrarengiz 1001 sayısı, 7, 11 ve 13 tek sayılarının birbiriyle çarpılmasıyla elde edilir[3].

POSTNİŞİNLERİN ŞEMAİL VE ŞAHSİYETLERİ

Seyyahlar beyanlarında ziyaret ettikleri Mevlevîhanelerin postnişinlerini ve bazı kereler önde gelen veya kendi dikkatlerini çeken Mevlevî simaların şemail ve şahsiyetlerini, umumiyetle isimlerini bildirmeksizin, kendi bakış açılarından tarif etmişlerdir. Çoğu keresinde tarif edilen zatın adı zikredilmez, lâkin seyahat mahalli ve tarihi bilinip de bu malûmat, Mevlevîlik hakkındaki diğer kaynaklarla mukayese olunduğunda bu zevatın kimler oldukları tesbit edilebilmektedir. Seyyahların postnişinler hakkında verdikleri malûmat ve belirtilen kanaatler şöyledir:

1887-1907 yılları arasında Çelebilik makamında bulunan Abdülvâhid Çelebi (1858-1907): 1898 yılının Ramazan'ında teravih sonrası hanesine kabul ettiği seyyah Eliot'a "Ramazan boyunca, güneş battıktan sonra camilerde kılınan uzun namaza iştirak etmeye mecbur olduklarını" "sabırlı ama yorgun bir tavırla" söyler. Hanesinde icra edilen ve en az yüz dervişin iştirak ettiği zikir esnasında seyyahı hususî odasına alır. Odasının zeminine "Y harfi şeklinde on tane gümüş şamdan" yerleştirilmiştir. Burada sedir veya divan yoktur, yere konulmuş minderlerin üzerine oturulur. Duvarda Paris'ten almış olduğu fotoğraf makinesiyle "kendisi tarafından çekilmiş bazı çok kötü fotoğraflara ilâveten, Mekke'nin ve *Aramsun*[4]'daki Bektaşî türbesinin bazı resimleri asılı"dır. Seyyaha "mahallî peşin hükümler" yüzünden fotoğraf makinesini serbestçe kullanamamaktan şikayet eder. Seyyaha rakı ikram eder ve biraz da kendisine alır. Seyyahtan "serbest fikirli iyi bir Fransız gazetesi" tavsiye etmesini ister. O vakitler "Londra'da bir hayli tesir meydana getirmiş" bulunan Redhouse'un Mesnevî tercümesinden ve Liverpool'daki camiden haberdardır. Ona göre Mesnevî'de beyan edilen manevî umdeler "bütün dinlerle geçimli"dir ve "İslâm üzerine olduğu kadar Hristiyanlığa da" aşılanabilir[5]. Huart Çelebi'nin Ilgın'daki ılıca hamamlarına gittiğini kaydeder[6]. Çelebi Efendi'nin, Konya'nın diğer varlıklıları gibi, Meram köyünde bir sayfiye meskeni vardır. Bu mesken "Mısır'a ihraç edilen çekirdek içi yağının uğruna yetiştirilen şeftali ağacı bahçeleriyle ihata edilmiş, hoş bir yerdir". Bahçesi kızıl sarmaşıklar ve hatmi çiçekleriyle şenlenmiştir. Merkezî bir odada "suyu devamlı akan bir çeşme" bulunur[7].

20. yy. başında Manisa Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Abdülhalim Çelebi (1873-1925): "Hayatının en dinç ve güzel devresinde, yakışıklı bir adam"; nâzik ve ağırbaşlı. Açık kahverengi kumaştan, seyelân eden kolsuz hırka ve sikke giyiyor, yeşil sarık sarıyor. İki karısı vardır[8].

1909-1919 yılları arasında Çelebilik makamında bulunan Bahâeddin Veled Çelebi (1867-1953): Çok siyah sakallı ve saçlı, cildi çok beyazdır; devr-i Veledî'de aşırı derecede öne eğik, gözleri hemen hemen kapalıdır. Adeta "riyazetin heykeli"dir. "Ha-

1 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 188-189; TAYLOR, **The History of Mohammedanism and Its Sects**, s. 235.

2 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 265.

3 DONISTHORPE, **Down the Stream of Civilization,** s. 116-117.

4 Eski adı Arapsun olan bugünkü Gülşehir. Seyyahın ziyaret yılı olan 1898 itibarıyla Ankara'ya bağlıydı ve Hacı Bektaş Külliyesi'nin dikili olduğu Sulucakarahüyük köyü bu beldenin sınırları içinde bulunuyordu.

5 ELIOT, **Turkey in Europe,** s. 201.

6 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 27.

7 PERCY, **Highlands of Asiatic Turkey**, s. 32-33.

8 GARNETT, **Mysticism and Magic in Turkey**, s. 82; GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 192.

Veled Çelebi, 20. yy. başları, Siyah beyaz fotoğraf.

vassa mahsus sertliğini kaybetmiş"tir, "nefis bir gülümseme tefekküre dalmış ince çehresini aydınlatır". Ecnebi ziyaretçilerine mültefittir, 1911'de kendisini ziyaret eden Fransız seyyah Ziegler'ya "Fransızları mahsus seviyorum" diyerek iltifat eder[1]. Ağırbaşlı ve yumuşak huylu bir zattır. Koyu yeşil bir biniş üstüne menekşe rengi cübbe giyer. Sikkesine, Mevlânâ'nın torunu olduğunu göstermek için, alt tarafı külâhın içine sokulmuş yeşil sarık sarılıdır. Temayüz etmiş bir âlim ve edebiyat kişisidir, Arapça ve Farsça'da pek hünerlidir. Öylesine mahir bir semazendir ki seyredenler onun uçacağını sanır. Müslüman dünyasının en mübarek şahsiyetlerinden biridir. Mevlânâ'nın kanı "hiç azalmamış saflığıyla" onun damarlarında akar gözükür. Çelebiliği öncesinde 25 yıl yaşadığı İstanbul'da devrin veliahdı, kendisi de Mevlevî olan Mehmet Reşad'la refiklik etmiştir. Çelebi, seyyah Lukach'ın ziyareti esnasında karşısında oturan vekiline mektup yazdırmaktadır[2]. "Sözü baştan başa Müslüman dünyasında bir kuvvet olan bir adam", yüzünün her ifadesinde ortaya çıkan bir sevimliliğe sahip, doğuştan asaletli, cüsseli, zarif görünüşlü bir zattır[3]. Aklı çok temayüz etmiş, hoşsohbet bir âlim ve iyi bir *danseur* [raksçı]dır[4]. Avrupa ve Amerika'daki gelişmeleri takip eder[5].

1816-1872 arasında Galata Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Kudretullah Dede (1771-1871): Doğduğunda, annesi 39, babası ise 80 yaşında olduğundan kendisine bu ad verilmiştir[6]. Fazla yaşının ve mevkiinin vakarının derin şuurunda olmaktan dolayı çok yavaş ayak sesleriyle yürüyen, buruşuk ve hareketsiz çehreli, ateş şuası gibi parlak gözlü, kar gibi sakallı, kısa boylu, erguvanî hırka giymiş, kocamış bir zat[7]. Uzun sakallıdır[8]. Yeşil sarıklı beyaz sikke[9] ve geniş, sarkan kollarıyla toprak kahverengisi, bol bir biniş[10] giyer. Pek muhterem ve düşkün bir ihtiyardır[11]. Kocamış, bunak bir *santon* [abdal, derviş][12]tir. "Müslümanların mütedeyyin hissesi tarafından yaşayan bir aziz" olarak itibar görür; pek sakin, iyi ve nazik tabiattadır, kendisine Hristiyanlar ve Yahudiler tarafından bile çok fazla hürmet edilir; "çok ihtiyar, ufak bir adam"dır[13]. Galata müslümanlarının imamı gibidir[14]. "Muazzam derecede hürmete lâyık ve ilim sahibi" bir şahıstır. "Müsamahakâr dindarlığı ve nazik tarzıyla mütemayiz çok yüksek şahsiyetine ilâveten, bir şarkiyat âlimi ve eski eserler mütehassısı olarak hatırı sayılır kabiliyetlerinin şöhretine sahip"tir[15]. 19. yy.'ın ortalarındaki iki müşahedeye göre mavi[16], bir diğerine göre pembe, bir diğerine göre ise yeşil[17] hırka giyer[18]; Vere bu yeşil hırkanın ipek ve kürkten yapılı olduğunu müşahede etmiştir[19]. 1830'ların başında, yeşil giyinmiş; sikkesinin etrafında küçük, yeşil bir sarık sarılı; kısa, buruş buruş olmuş, ihtiyar bir zat. Makamında ayakta duruşu "bir pagodadaki bir Çin putu kadar katı ve hareketsiz bir şekilde"dir[20]. Yeşil hırkalıdır[21]. "Sararmış benzinde kederli bir dindarlık" vardır[22]. 1830'ların sonlarında elli yaşlarında olup, kürkten başka, mestlerinin altına terlik giyer. "Çehresi kem ve kederlidir. Hadsiz zenginliğin sahibidir, az kaldı bütün Pera mahallesi ona aittir. Türklerin bütün tabakaları arasında büyük bir iti-

1 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.
2 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 19-21 ve 27.
3 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 239.
4 BARRÈS, **L'Ame Française et la Guerre**, C. VIII, s. 92.
5 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 240.
6 WHITE, **Three Years in Constantinople**, C. I, 2. B., s. 14.
7 ARNOLD, **From the Levant, the Black Sea and the Danube**, C. II, s. 38.
8 D., *Scenes in the East*, s. 311.
9 AULDJO, **Journal of a Visit to Constantinople**, s. 73.
10 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 43.
11 BARATTA, **Costantinopoli Effigiata e Descritta**, s. 724.
12 BROWN, **Six Semaines à Constantinople**, s. 117-118.
13 MAC FARLANE, **Turkey and its Destiny**, C. II., s. 230.
14 MICHAUD ve POUJULAT, **Correspondance D'Orient 1830-1831**, C. II, s. 384.
15 WHITE, **Three Years in Constantinople**, C. I, s. 14.
16 BEYNE, **Constantinople et le Bosphore**, s. 54; NERVAL, **Voyage en Orient**, C. II, s. 228.
17 SMITH, **Customs and Habits of the Turks**, s. 93.
18 HILLEREAU, *Lettre de M. L'Abbé Hillereau à M. Bliguet*, s. 148.
19 VERE, **Picturesque Sketches in Greece and Turkey**, s. 314.
20 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 410-411.
21 ELLIOTT, **Travels in the Three Great Empires of Austria, Russia and Turkey**, C. I, s. 195.
22 KNIGHT, **Oriental Outlines**, s. 197.

Mevlevî Dervişlerinin Şeyhi -Galata Mevlevîhanesi Postnişini Kudretullah Dede-, ABDULLAH FRERES (Fotoğrafçılar), 1865 civarı, 6,4 x 10,2 cm.

bara maliktir" ve sultan da kendisine bir hayli hürmetle muamele eder[1]. "Vakarlı, hoşa giden; gümüşî beyaz, uzun sakallı"dır. Ayini "edep ve sükûnetle" sevk ve idare eder[2]. "Kısa boylu, tatlı yüzlü, sakin" bir zattır[3]. 1839 yılı itibarıyla, kıdemce kendisinden hemen sonra gelen zatlar her iki yanından desteklik ettiği hâlde semahaneye girer. Kırlaşmış, yaşlanmıştır; yine bu yıllardaki bir ayinde nat-ı şerif okunurken esnemesini durduramaz[4]. Yumuşak başlı görünüşlüdür, çocuklara şefkatle muamele eder[5]. "Mavi kürklü, küçük, ihtiyar bir zat"; "inleyen, titrek" bir sese sahiptir[6]. Bayan Skene Dede'den alay ve tahkirle bahseder, ona göre "ricâl-i kibardan çok kudretli biri olmaya niyetlenmiş" Kudretullah Dede "yüce hamakatin çokça tecessüm etmiş hâli"dir[7]. Sesi mezardan gelir gibidir[8]. Zeki bakışlı, tasasız çehreli, küçük, muhterem bir ihtiyar adamdır, soğuk bir şekilde ciddîdir. "Mutat olmadığı kadar geniş bir ilme sahip"tir. Arkadaşı olan Sultan Mahmud'un ulemanın muhalefetine rağmen ıslahatının muzafferiyeti için çok kuvvetle gayret etmiştir, padişaha hiç kimse onun kadar çok yardımcı olmamıştır[9]. 1852 yılında "bitkin görünüşlü, kurşunî ciltli, küçük, ihtiyar bir adam" olarak tarif edilir, cildi kırışıklarla doludur ve çenesinde pek az boz sakal vardır. "Solgun benzindeki büyük, kahverengi halkaların içinde ara sıra parıldayan gözleri hortlak gibi görünüşüne tek başına bir hayat ifadesi verir"[10]. "Zamanın kırışıklıklar hâsıl etmiş ve soldurmuş bulunduğu, pek çok müteakip güneşlerden kararmış siması, senelerin tahribine şahitlik etmiş uzun ve boz sakalıyla, zayıflamış, ihtiyar zatın yıpranmış bedeninde canlılığın veya hayatın yegâne işaretleri olan ileriye fırlamış gözleri, ihata eden karanlığın ortasında şimşekler gibi parıldar"[11]. Herkes tarafından çok sevilen bir münevverdir[12]. "Solgun, zahit görünüşlü, çökmüş ama delip geçen gözlere sahip", "son derece yüksek zihin kabiliyetinde" bir zattır. 1859'da çay yeşili hırkalıdır. Kudretullah Dede'nin ayinin başlangıcında müşahede ettiği tavrını edibane dile getiren Thornbury şöyle der: "Müşahitler, müstehziler ve tahkir edenlerden kendini adamış hürmetkârlara kadar, safi aylaklar olan bizi kalburdan geçiren, teşrih eden, bir an içinde bizi tasnif eden ve akabinde kendi aşkı ve sırrının, sessiz itikadının loş mabedine zihnini tekrar geri çeken keskin nazarını görebiliyordum. O raks etmek mecburiyetinde değildi, yanlış yerde ortaya çıkmış bir hevesle, feryat ve haykırışla fırlayıp etrafında dönerek kendini kâfirlerin önünde teşhir etmeyecekti. Onun niyazı soluk elleri göğsünün üstünde olduğu hâlde yavaş eğilmeleriyle, sanki on dördüncü yüzyıl başpiskoposlarındaki ve sanki İspanyol ressam Ribera'nın zamanındaki taslaklar gibi vakur ve ciddîydi. Sesi alçak, şevkli ve çok güzel bir şekilde tatlılaştırılmıştı. Yüzünde azaba duçar bir şehidin çehresindeki gibi hoş bir teslimiyet ve keder ifadesi vardı. Bu adam bir kralın simasına sahipti, fakat keşişe dönmüş bir kral. Baştan başa Avrupa'nın bütün manastırlarını araştırabilirsiniz ama bir mutaassıpın yüzünde, o şeyhte görünür olduğu gibi, bu kadar akıl bulamazsınız"[13]. Paz Soldan'ın 1860'ların başındaki tarifine göre "ihtiyar, çok zayıf, çok narin ve bütünüyle çok muhterem biri"dir, ayin sırasında bağdaş kurup oturur ve zihnî bir niyaza gark olmuş

1 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 71.

2 RUSSEGGER, **Reisen in Europa, Asien und Afrika**, C. IV, s. 30.

3 FORMBY, **A Visit to the East**, s. 51.

4 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 108.

5 DURBIN, **Observations in the East**, C. II, s. 231-232.

6 JOANNE, **Voyage en Orient**, C. I, s. 77 ve 78.

7 SKENE, **Wayfaring Sketches**, s. 201.

8 HILLEREAU, *Lettre de M. L'Abbé Hillereau à M. Bliguet*, s. 148.

9 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 221 ve 223.

10 GAUTIER, **Constantinople**, s. 135.

11 OSCANYAN, **The Sultan and His People**, s. 42.

12 S., *Dansa dos Derviches*, s. 224.

13 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 75 ve 76.

hâldedir[1]. 1870'lerde uzun, beyaz sakallı; eğilmiş ve muhterem bir ihtiyar zattır[2]. "Boyca kısa ama çehresinin ince vakurluktaki ifadesiyle muhterem görünüşlü, beyaz saç ve sakallı ihtiyar bir adam"dır[3]. Dede'nin şöhreti âlemşümuldü; 100 yaşında vefat ettiğinde, vefatı ve cenazesiyle ilgili haberler Batı matbuatında yer almıştı[4].

Ayinlerde Kudretullah Dede'ye vekalet edenler :

1853 Ekim'inde: Baş kıyafeti bir cins ince, yeşil tülbentle tezyin edilmiş, neredeyse hepsinin en genci olan biri[5].

1858 Ekim'inde: Yeşil destarlı, yakışıklı, genç bir zat[6].

1872-1910 arasında Galata Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Mehmed Atâullah Dede (1842-1910): Etrafına yeşil tül sarılmış, kaymak rengi serpuşlu[7]. Açık kahverengi, etrafı yeşille tahdit edilmiş uzun bir şapkayla beraber, yeşiller giyinmiş[8]. Siyah sakallı; sert, mağrur ve ciddî ifadelidir[9]. 1878 itibarıyla "ihtiyar, buruşuk" biridir, ayin sırasında "usanmış bir tavırla" başını sallar[10]. 1904'ten bir şahitlikte "hilâfsız bir ululuk havası takınan, asil bir tavırdaki, yaşlanmış, ehlivakar şeyh"tir[11].

1855'te Kasımpaşa Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan: "Zarif bir Arap ifadesiyle dikkat çeken, narin ve ciddî, yumuşak başlı ve dalgın çehreli, hâlâ genç bir zat"[12].

1906-1925 arasında Yenikapı Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Seyyid Nâsır Abdülbâkî Dede (?-1935): 1913 yılı itibarıyla henüz genç bir zattır,

Galata Mevlevîhanesi Postnişini Atâullah Dede, 1880'ler, Siyah beyaz fotoğraf.

âlimdir, siyasî meselelerin farkındadır ama bunları uluorta konuşmaz. Giyindiği koyu elbise ona "çok yüce bir tavru hareket" verir. Semaı idare ederken "hareketsiz, sert, hissiz, gözleri dalmış" durur[13].

1872-1894 arasında Afyonkarahisar Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Kemâleddin Çelebi: "Her yerde fark edilen bir adam". İhtiyardır. Kır saçı ve sakalı titizlikle kırpılmıştır, temiz ve düzgün görünüşlüdür, başında sarımsı kahverengi sikkesi vardır. Halis dokumadan, sarımsı kahverengi kumaştan, uzun bir kaftan; aynı malzemeden ama açık mavi renkte bir iç kat, sarımsı kahverengi pantolon, beyaz pamuk çorap; tabansız olarak tek parçadan yapılmış, siyah, oğlak derisi mest ve deri pabuç giymiştir. Gözleri "temiz ve parlak" görünse de "neredeyse tamamen kör olmaya dönmüş"tür, bayan Ramsay'ye körlüğünün tedricen geldiğini söyler ve ondan ilaç ister. Bayan Ramsay'nin kendisine verdiği vazelini gözlerinin içine sürer. Ayinde "çok geniş, uzun kollarına altınla kenar çekilmiş, beyaz ipek ibrişimden" bir hırka giyer ve başında destarlı sikkesiyle durur[14].

Üsküdar ve Karaman Mevlevîhaneleri meşihatinde bulunan Ferruh Çelebi (Afyonkarahisar Mevlevîhanesi semazenbaşısı iken) (1897-1933): Şişman ve "şimdicek hamamdan çıkmış gibi kırmızı" tenli, "mısır sarısı saçı ve sakalıyla bir Türkten ziyade bir Almana" benzer, "gözleri mavi-gümüşî"dir. Genç Çelebinin kıyafeti babasınınkinden daha gösterişlidir: "Azıcık derli toplu bir kalıp hâlinde pa-

1 PAZ SOLDÁN Y UNANUE, **Memorias de un Viajero Peruano**, s. 344.

2 ADAMS, **Cross and Crescent**, s. 230-231.

3 BAILLIE, **A Sail to Smyrna**, s. 137.

4 *A Dancing Dervish*, **The Times**, Londra, 18 Ekim 1871.

5 BONJOUR, **Notes d'un Pèlerin de Lyon a Jérusalem**, s. 165.

6 SCHICKLER, **En Orient: Souvenirs de Voyage 1858-1861**, s. 58.

7 CLARK, Francis E., **Our Journey around the World**, s. 558-559.

8 CUTTS, **Christians under the Crescent in Asia,** s. 337.

9 FAUCHER, **Ein Winter in Italien**, C. II, s. 236.

10 REINACH, **Voyage en Orient**, C. I, s. 281.

11 HÉRIOT, **Croisière Méditerranée**, s. 136.

12 FROSSARD, **The French Pastor at the Seat of War**, s. 296.

13 LOTI ve VIAUD, **Suprêmes Visions d'Orient**, s. 240-241.

14 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 262-263 ve 271.

Yenikapı Mevlevîhanesi'nin Son Postnişini Nâsır Abdülbakî [Baykara] Dede -sağda-,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

muklanmış ve dikilmiş, pembe patiskadan, oldukça üste oturan, içi beyaz, uzun bir kat; kalın, beyaz ipekten, boğazı kapalı ve dizin aşağısına varan bir iç elbise; tulum oğlak derisinden sarımsı kahverengi mest, deri pabuç ve derviş şapkası". Tütün, kahve ve çay içmeyen perhizkârlığa sahiptir. Ayinde çok koyu yeşil, ağır bir hırka giyer[1].

1830-1852 arasında Bursa Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Mehmed Dede (?-1852): Semiz, ihtiyar bir zat, şişkin burnu ve elmacık kemiklerinin üstündeki deri damarlanmış. "Bütün Bursa'dakilerin en meşhuru" bir rakı içicisidir ve sıklıkla tamamen ayık görülmez[2].

1859-1867 arasında Bursa Mevlevîhanesi meşihatinde vekaleten bulunan Sabri Dede (?-1867): Yakışıklı ama ufak bir adam, siyah hırkalı, beyaz sarıklı, giymiş olduğu siyah deriden, boyunlu potinlerini diğer dervişler gibi çıkarmıyor[3].

1824-1865 yılında Gelibolu Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Hüseyin Azmî Dede (1815-1892): "35 yaşlarında, iyice zayıf, soluk çehreli, dikkate değer bir yumuşaklık ve zarafet ifadesi bulunan bir zat". "Elleri mükemmel bir zarafette"dir. Başına sikke takar; "çok yıpranmış, pek ince kumaştan açık mavi" hırka giyer[4].

1870-1892 arasında Kahire Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Hüseyin Azmî Dede (1815-1892): 1875 yılında, "talazlanmış, uzun sakalıyla yakışıklı bir adam"dır[5]. "Kürkle kenar yapılmış, koyu yeşil bir cübbe" giyer[6]. "Müfrit tevbe ve nefse ezayla yıkılmış ihtiyar bir adam"dır, zahiren kasvetlidir; "ince, solgun, mum renginde, bir ceset gibi; keskin çehresi, sararmış dudakları, cansız gözleri, kemikli elleri, boşluktan gelen boğuk sesi ve bükülmüş duruşuyla dehşet verici" ve "hayalet gibi"dir. Korkunç sıcaklığa rağmen, kürkle süslenmiş binişini titreyen elleriyle kavuşturur, sikkesi yeşil sarıklıdır. 1883 yılındaki ayini idare etmeye çıkarken adeta "meydan içine gayret ederek sürünür" ve bir

Studio Portrait of the Head Dervish,
[Baş Derviş -Şeyh-in Stüdyo Portresi –Hüseyin Azmî Dede-],
ROYER ve AUFIERE (Fotoğrafçılar),
1860'lar, Siyah beyaz fotoğraf kartvizit,
Yumurta akı baskı, 10,5 x 6,3 cm.,
Ken and Jenny Jacobson
Orientalist Photography Collection.

1 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 264-265 ve 271.

2 MAC FARLANE, **Turkey and its Destiny**, C. I, s. 200-201.

3 BEAUFORT, **Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines**, C. II, s. 418.

4 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 313.

5 Yazarı bilinmeyen, *Kairos Dansande och Tjutande Dervischer*, s. 166.

6 HUNT, Sara K., **On the Nile**, s. 107.

The Shaikh of the Dancing Darwashes at Cairo (From a Photograph),
[Kahire'deki Raks Eden Dervişlerin Şeyhi (Bir Fotoğraftan) -Kahire Mevlevîhanesi postnişini Hüseyin Azmî Dede-],
[HUGHES, Thomas Patrick, A Dictionary of Islam, s. 119, London: W. H. Allen and Co., 1895].

"Türk seccadesi" üstüne bağdaş kurup oturur[1]. 1890'lar itibarıyla başını büyük bir sarıkla örtmüş, beli bükülmüş, kurumuş, küçük bir ihtiyardır ama hâlâ asil çehrelidir[2].

1722-1744 arasında Halep Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Sâfî Musa Dede (?-1744): Bir dervişin desteğiyle kürsüsünden inebildiğinden ihtiyar bir zattır[3].

1804-1877 arasında Halep Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Abdülganî Dede (?-1877): Kürkle çizgi çekilmiş ipek cübbe giyer. Cübbesi ve elbiseleri açık sarıdır[4].

1860'lı yıllarda Kahire Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan: "Âlim ve münevver olarak belli bir şöhrete sahiptir"[5]. "Hoş ve hürmet uyandıran bir sima"dır[6]. Tütün içer[7].

1910'larda İzmir Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Mehmed Nureddîn Dede: Uzun, güzel görünüşlü bir zat; çarşıda bir iş yeri vardır[8].

19. yy.'ın sonunda Ankara Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Abdullah Besîm Dede veya Mustafa Nureddîn Dede: Yan bakışlı, Hindu mabudu gibi hin, orta yaşlı, bütün bütün küçük bir adam[9].

1854 Haziran'ında Edirne Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Osman Dede: "İhtiyar bir şaşkın"[10]dır.

1901-1925 arasında Edirne Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Ahmed Selahaddin Dede (1871-1937): "Müphem Buda tebessümlü"dür, ayin müddetince göz kapakları aşağıya eğik ve hareketsiz kalır[11].

1886-1924 arasında Hanya Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Mehmed Şemseddin Dede (1859-1924): Son derece nazik ve misafirperver[12].

1910'larda Karaman Mevlevîhanesi'nin meşihatinde bulunan (muhtemelen) Muhammed Veled Çelebi: Büyük itibara mâlik, fevkâlade cüsseli, kocaman kuşaklı, "on binlerin içinde dikkat çeker" bir zat[13].

20. yy. başında Selanik Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Ali Eşref Dede veya Selahaddin Dede: "Hayatının en dinç ve güzel devresinde yakışıklı bir adam", cazibeli görünüşlü ve muhteşem tavırlı. Para

1 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 232-234.

2 DALAH, **Un Hiver en Orient**, s. 124; WOOLSON, **Mentone, Cairo and Corfu**, s. 235.

3 VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, **Reizen door een Gedeelte**, C. II, s. 378.

4 MADOX, **Excursions in the Holy Land, Egypt, Nubia, Syria, Etc.**, C. II, s. 138-139.

5 ROBERSART, **Orient, Égypte, Journal de Voyage**, s. 46.

6 GUIMET, **Croquis Égyptiens: Journal d'un Touriste,** s. 277.

7 HERBERT, *Cradle Lands*, s. 704.

8 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 81.

9 CHANTRE, **En Asie Mineure**, s. 418.

10 MASQUELEZ, **Journal d'un Officier de Zouaves**, s. 48.

11 TINAYRE, **Notes d'une Voyageuse en Turquie**, s. 191.

12 BICKFORD-SMITH, **Cretan Sketches**, s. 138.

13 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 252.

işlerinde işbilir bir zat[1].

1859'da Şam Mevlevihanesi meşihatinde bulunan Mustafa Dede (?-1868): Çok yumuşak bakışlı, ucu kesilmiş siyah sakallı, çok yakışıklı bir erkek; uzun, mavi bir elbise giyer, sikkesi beyaz sarıklıdır; tatlı dilli, güler yüzlüdür[2].

1898-1927 arasında Şam Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Muhammed Saîd Dede (?-1927): Yumuşak ve nazik bir zattır, Mevlevîlere iştirak-ı hisle doludur. Kısa endamlı ve koyu sakallıdır[3].

1881'de Trablusşam Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Mustafa Dede veya Şakir Dede veya Ahmed Dede: Yeşil destarlı, koyu kırmızı resim hırkalı, ökçeli potinli, küçük ve kalkık burunlu, çirkin, şişman bir zat[4].

1910-1931 arasında Trablusşam Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Şefik Dede (?-1931): Peygamber soyundandır. "Kuvvetli, bas" sesi gürlercesine çıkar. Seyyah Seabrook'u karşılarken üstünde "torba gibi sarkan beyaz pantolon; bir yelek gibi önünden iliklenen, en halis kumaştan kısa, beyaz bir gömlek" giyiyor ve "çıplak ayaklarında kırmızı Şam derisinden bol terlikler" bulunuyordu, başı açıktı. Mevlevîhane içindeki kıyafeti yeşil, ipek sarıklı sikke ve boz, uzun bir hırkadan meydana gelir. Semada "parıldayan ince dokumadan", soluk kül rengi hırka giyer. Hariçteki kıyafeti en halis dokumadan inci gümüşîsi hırka ve yeşil ipek sarıklı sikkeden meydana gelir, fil dişi tutamaklı bir baston taşır. Sıcak havada, açıkta seyahat ederken sikkesini çıkarır ve yerine siyah ve beyaz renklerde yün bir takke giyer. Fransızca ve Arapça bilir. 1920'lerde altmışlı yaşlarındayken "bir meşe ağacı gibi sağlam"dır; "müphem, kansız bir aziz değil, İslâm'ın bir aslanı"dır. Seabrook onun fizikî görünüşünü tarif etmeye şöyle devam eder: "Kısa kırpılmış saçı kıralmıştı ve kısa, kesif sakalı beyazdı, cildi sağlıklı ve aldı, bünyesi sıkı, ağır, adaleliydi. Fizikî kuvveti muvafık bir şekilde yaymıştı ve geniş, yüksek bir alnın altında şimdi memnuniyetle pırıldayan, tamamen dikili

Trablusşam Mevlevîhanesi Postnişini
Şefik ibn Abdülhamid Dede,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf,
[DE JONG, Frederick, The Takiya of the Mawlawiyya
in Tripolis, The Journal of Ottoman Studies, XIV,
İstanbul, 1994].

kahverengi gözler müsavi derecede faal ve kudretli bir zeka tesiri bırakıyordu". Neşeli tabiattadır. Kehribar kokulu, uzun sigaralardan içer. "Herhangi bir günahkârın gıpta edeceği bir iştah"ı vardır, lezzetli yemeklerden zevk alır. "Hakikî dindarlığına rağmen estetik bir aristokrat"tır. Seyyah Seabrook evvelce zihninde teşekkül etmiş bulunan derviş tasavvuruyla Şefik Dede'yi uzlaştıramaz ve zihninden geçirdiği şu tenkidi Şeyh'e de açar: "Samimiyetle, aslında dikenden bir yatak üstünde paçavralar içinde uzanan değil, ama en azından, dünyevî ve maddî şeylere tamamıyla aldırmaz olabilecek iç görüşün öylece içine dalmış, solgun bir riyazetçiyle karşılaşmayı ummuştum. Altın sarısı uçlu sigaranın dumanını zevkle içine çeken ve bir erbap gibi kahvesinin tadına varan *Şeyh Şefik*'e baktıkça bu zihnî resmi önümdeki hakikatle uzlaştırmayı güç buldum". Şefik Dede bu tenkide cevaben, dervişlik ve tasavvufa bir giriş yaptıktan sonra, Mevlevîlik yolunun farkından bahseder ve riyazetçilerin Mevlevîler arasında bulunmadığı cevabını verir. Şöyle ilâve eder: "Biz Mevlevîler, ruhun ve bedenin benzer şekilde ilâhî

1 GARNETT, **Mysticism and Magic in Turkey**, s. 68.
2 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 178.
3 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 259 ve 263.
4 CONDER, **Heth and Moab**, s. 69.

olduklarına, ruhun bir çiçek gibi bedenin sapında yetiştiğine inanırız. Bütün maddî ve hissî güzellikleri ilâhî güzelliğin hakikî bir aynası olarak kabul ederiz. Ve maddî güzellik şekillerinin en ruhanî olanları, musikinin ritmi ve raks vasıtasıyla bu ilâhî güzelliği, bütün şeylerin "bir" hâline geldiği bu tarifsiz ahengi ararız". Şefik Dede'nin seyyah Seabrook'la daha sonraki konuşmaları, kendisinin tasavvuf ve Mevlevîlik bahsinde fikreden bir kimse olduğunu ortaya koyar. Kendi devrindeki Çelebiler olan Abdülhalim ve Muhammed Bâkır Çelebi'lere büyük hürmet ve bağlılığı vardır. Şefik Dede Birinci Cihan Harbi esnasında Cemal Paşa'ya muhalif olmuştur. Şefik Dede sadece icap ettiğinde konuşur. Yerli Araplar onu "çok derin bir mana hakikati içinde bulunan mübarek bir zat" sayarlar. Hizmetinde olanlar ona "bir kral gibi" baş eğerler. Kin tutmaz, çocuk yaştaki kızı Yemile'nin ölümüne yol açan Mevlevî dervişine düşmanlık gütmez, dahası seyyah Seabrook'a Konya'ya giderse bu dervişi bulup kalbinde hiçbir acılık bulunmadığını ona söylemesini ister[1].

1931-1964 arasında Trablusşam Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan Mehmed Enver Dede (-1964): Ağaran sakalıyla, vakur, küçük bir adam[2].

1856 yılında Üsküdar Mevlevîhanesi meşihatinde bulunan: 70 yaşlarında bir ihtiyar zat. Ayak bileklerine kadar inen siyah bir hırka giyer. Aşikâr bir nüfuza sahiptir[3].

MEVLEVÎHANE İÇİNDE MEVLEVÎLER

Seyahatnamelerden Mevlevîlerin Mevlevîhane yaşantılarının tafsilatına dair malûmat elde ediyoruz.

Tarikat idaresinde hiyerarşi vardır. Üst rütbedeki dervişler olan ve tarikatın "istişarî ve idarî heyetini teşkil eden", "her biri tarikatın ana vazifeleriyle alâkalı hususî bir unvan taşıyan" dedeler şeyhe "sıkı ve mutlak bir itaate mecburdurlar". "Şeyhler ve dedelerden her birinin kendi tedbirleri altında birkaç müridi vardır. Cemaate en azamî fayda ikrarında bulunan en gayretli müritler veyahut tarikata kat'î katılmış olanlar tabiî olarak şeyhin kendisinin kılavuzluğundadırlar". "Müessesenin sırlarını ve an'anelerini muhafaza edenler dedeler ve şeyhtir". Şeyhin vekilharcı aşçı dededir. "Meydancı dede" unvanını taşıyan dervişler "büyük bir iktidar ve nüfuza sahiptirler"[4].

Mevlevîhanelerde hayat öylesine sessizdir ki bu yerler ilk bakışta terk edilmiş sanılır[5].

Derviş hücrelerinde umumiyetle iki kişi kalır[6]. 1883 yılında Bahariye Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden De Blowitz'e dört dervişin müştereken kullandıkları bir hücre gösterilir. Zeminde ve sedirde oturan bu dervişler ziyaretçilerin varlığından huzursuz olmaksızın, mütefekkir ve dindarane bir tarzda Kur'an'la meşgul olmaktaydılar[7]. Alman May'ın 1890'larda Galata Mevlevîhanesi'nin hücrelerinde müşahede ettiği dervişlerden kimisi tütün içiyor, kimisi yakındaki ayin için giyinmelerine devam ediyor, kimisi de "bronz heykeller gibi" hareketsiz duruyorlardı[8]. Gide'in Konya Mevlânâ Dergâhı'nda hücrelerinde gördükleri dervişler, "minyatürdeki gibi, Farisî tarzında oturmuş", toplantı hâlindedirler[9].

Matbah canları matbahta uyurlardı. Bir seyyah canların uyuma düzenini şöyle müşahede etmişti: "Üstüne oturmuş bulunduğumuz yükseltilmiş yerde duvarın etrafını dolaşan ve üstünde derviş aşçıların uyuduğu; keçeden, ensiz, uzun parçalar vardı, ne yastıklara ne de örtülere müsaade edilmişti"[10]. Müteehhil dervişlerin Mevlevîhanede gece geçirmelerine müsaade edilmezdi[11].

1847 yılında Bursa Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden İngiliz seyyah Mac Farlane "küçük bir tatbikat odasında" genç bir çırağın sema talimini on beş dakika müddetle seyreder. Çırak bir defasında sadece birkaç saniye, çok sür'atle dönüşler yaparak talim eder. Kendisine onun "ümit vaat eden bir delikanlı"

1 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 236-283.

2 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 89.

3 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 47.

4 ANDREJEVICH, **Les Imams et les Derviches**, s. 79-80 ve 88.

5 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 236.

6 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 265; PEREIRA, **Historia da Vida, Conquistas e Religião de Mafoma**, s. 168.

7 DE BLOWITZ, **Une Course à Constantinople**, s. 131.

8 MAY, **Une Maison Mystérieuse à Stamboul**, s. 142.

9 GIDE, **The Journals of André Gide**, , C. II, s. 18.

10 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 332.

11 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 663.

olduğu söylenir[1].

20. yy. başında Manisa Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Garnett, şeyhin hizmetinde bulunan, Mevlevî kıyafetinde, on altı yaşlarında bir gencin tarifini verir. Şeyh tecrübe devresinde bir bağlısı olan bu köçeğini çağırmak için ellerini çırpar[2].

Galata Mevlevîhanesi'nin dervişleri ayin günleri haricinde "tekkenin kapısı önünde veya Altın Boynuz ve Marmara denizinin geniş bir kısmıyla gözün kucaklaştığı, ibadethanelerini ihata eden mezarlıkta oturmuş vaziyette; başlarında uzun, keçe şapkaları takılı, sessizce çubuklarını tüttürürken veya parmakları arasında tespihlerinin tanelerini döndürürken görülürler"[3].

Dervişleri Mevlevîhane avlusunda müşahede etmiş bulunan bayan Garnett gördüklerini edebî bir üslûpla şöyle anlatır: "Ve burada akşam gölgeleri uzadığında mutasavvıflar kendi resim gibi ve remzî kisveleri içinde, sükûnetle öteye beriye gezinirken veya geniş, tahta peykeler üstüne oturmuş, tefekküre dalmış bir şekilde, yüzlerinde dünyaya rağbetsizliğin mükemmel sükûn ifadesi ve sadece onun verebileceği tavırla, uzun tespihlerinin kahverengi tanelerini parmakları arasında dolaştırırken görülebilirler"[4].

1839 yılı Ağustos'unda İzmir Mevlevîhanesi'ne uğrayan iki seyyah dervişlerin "avluda avarece" dolaştıklarını yazarlar[5]. 1833 Mayıs'ında Mevlânâ Dergâhını ziyaret eden Brewer "iyi beslenmiş birkaç derviş"in mutfakta "yayılıp oturmuş"olduklarını görür ve bu dervişlerin besili oluşunu kendilerini cemiyet hayatından ayıran fedakârlıklarının "iyi donatılmış bir sofra" türünden dünyevî nimetlerle mükafatlandırılmakta olmasına bağlar[6].

Bazı dervişler "Türk, Arap ve Fars lisanlarını okumayı ve yazmayı öğretmekte istihdam olunurlar"[7]. Dervişlerin, hücrelerindeki gece meşgaleleri arasında ney üflemek de yer alır[8].

Bazı seyyah ve müellifler, Mevlevîlerin, insanları eğlendirmek için hokkabaz numaraları yapmayı talim ettiklerini, sihir ve ruh çağırma tatbikinde bulunduklarını söylerler[9], lâkin bu ifadelerin bir karıştırma olması daha muhtemeldir.

CEMİYET HAYATINDA MEVLEVÎLER

Bir seyyah "umum insanlarla herhangi bir münasebetten sakınarak, bir tecrit ve tefekkür hayatına teslim olmuş Mevlevîler" diye ansa da[10], sair seyahatnamelerden tekke dervişlerinin cemiyet hayatında aldıkları yer üzerine ipuçlarına rastlıyoruz. Cemiyet hayatına asıl katılma tekke vazifeleri veya hayır işlemek maksadıyladır. Tekke vazifelerinin başında tekkenin dışarı ihtiyaçlarının görülmesi gelir. Fransız papaz Frossard 30 Ocak 1855 salı günü Pera'da gezinirken, omuzlarında zerzevat torbaları taşıyan Mevlevî dervişlerini görür. Müellifin kendi zannınca dilenciler oldukları kanaatine vardığı bu dervişlerin Galata Mevlevîhanesi'nin alışverişini yaptıkları anlaşılmaktadır[11].

Cemiyet hayatına hayır maksatlı katılmaya bir misal ise saka Mevlevîlerdir. Saka Mevlevîlerden ilk bahseden, kitabı 1746'da yayınlanmış bulunan Guer'dir. Müellifin tarifine göre onların fakir insanlara su dağıtmak için İstanbul'da dolaştırdıkları, üstüne su yüklenmiş bir atları vardır[12]. Yine sırtlarına yüklenmiş bir kırbayla, "fî sebîlillah" diye bağırarak dolaşan ve karşılık talep etmeksizin fakirlere su tevzi eden Mevlevî sakalardan Mouradgae D'Ohsson da bahseder ve bir de tasvir verir. Ona göre Mevlevîlerle saka lâfzı arasındaki ilgi buradan gelir[13]. Mevlevîlerin *fî sebil* ve *li işkullah* (Tanrı'nın yolunda ve Tanrı aşkı için) yollarda, susamışlara su ikram ederken görüldüklerini Brown da ifade eder ve bunu Mevlevîliğin umdesi olan Allah aşkıyla ilişkilendirir[14]. "Su tevzii en revaçta bir hayır tatbikidir"[15]. Bazı Mevlevîhanelerde cephesi caddeye bakan sebil bulunur, burada hiz-

1 MAC FARLANE, **Turkey and its Destiny**, C. I, s. 200.

2 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 192.

3 UBICINI, **La Turquie Actuelle**, s. 86.

4 GARNETT, **Mysticism and Magic in Turkey**, s. 66.

5 BONAR ve M'CHEYNE, **Narrative of a Mission of Inquiry**, s. 350.

6 BREWER, **Patmos and the Seven Churches of Asia**, s. 308.

7 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 265; PEREIRA, **Historia da Vida, Conquistas e Religião de Mafoma**, s. 168.

8 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 255.

9 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 278.

10 DE MOBELLAN, **Jerusalem**, s. 246-247.

11 FROSSARD, **The French Pastor at the Seat of War**, s. 73.

12 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 277.

13 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 661.

14 BROWN, **The Darvishes**, s. 257 ve 288.

15 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 464.

Solda üstte:
Mevlevî Saka -İstanbul-,
LORCK, Melchior (Ressam),
1575, Ağaç oyma,
[HAPPEL, Eberhard Werner,
Thesaurus Exoticorum, s. 99,
Hamburg, 1688].

Sağda üstte:
Mevlevî Saka -İstanbul-,
LORCK, Melchior (Ressam),
1575, Ağaç oyma,
[HAPPEL, Eberhard Werner, Thesaurus
Exoticorum, s. 100,
Hamburg, 1688].

Solda:
Derwische: Calendery,
Soca des Mewlewi,
[Dervişler: Kalenderî,
Mevlevî Saka -İstanbul-],
18. yy., Sulu boya,
Hendrik Jacobus Vinkhuijzen
koleksiyonu.

Mevlevî Saka -İstanbul-.

Europe, Derwiche Turc,
[Avrupa, Türk Derviş
-Mevlevî saka, İstanbul-],
1825, Maden üstüne hak,
22.3 x 14.4 cm.

Europe, Derwiche Turc,
[Avrupa, Türk Derviş
-Mevlevî saka, İstanbul-],
Renkli taş baskı.

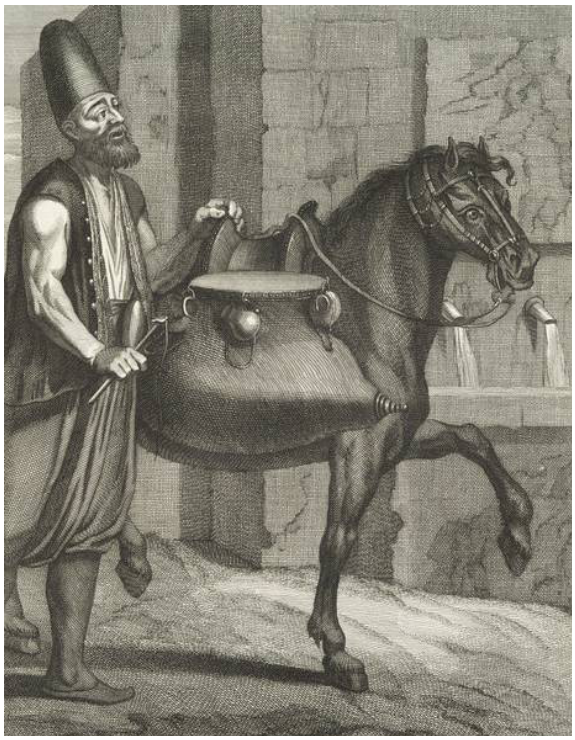

Kalenderî, Gezginci Dervişler, Mevlevî Saka -İstanbul-,
MIGLIAVACCA (Hakkâk), [FERRARIO, Giulio, Il Costumo Antico e Moderno,
C. XX, s. 314, Frenze: Batelli, (1823-1838) 1827].

Pl. 125: Saka,
[Resim 125: Saka -Mevlevî dervişi, İstanbul],
LE BARBIER, Jean-Jacques-François (Ressam), HENRIQUEZ, Blaise-Louis (Hakkâk),
[D'OHSSON, Mouradgea, Tableau Général de L'Empire Othoman, 7 C., C. 4/2, Paris: Imprimerie de Monsieur, 1791].

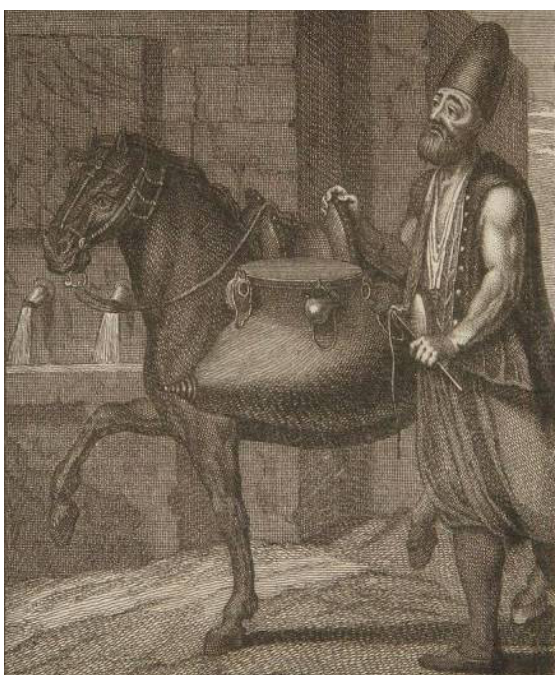
Saka: Charitable Derviche qui Porte de l'Eau par la Ville et la Donne par Charité, [Saka: Şehre Su Taşıyan ve Hayır İşleyen Hayırsever Derviş, -İstanbul-],
VANMOUR, Jean-Baptiste (Ressam), 1707-1708, SCOTIN, Gérard (Hakkâk), 1712-1713, Gravür baskı, [FERRIOL, Charles Comte De, Recueil de Cent Estampes Représentant Différentes Nations du Levant, Paris: L. Cars, 1714].

Saka: Charitable Derviche qui Porte de l'Eau par la Ville et la Donne par Charité [Saka: Şehre Su Taşıyan ve Hayır İşleyen Hayırsever Derviş -İstanbul-],
VANMOUR, Jean-Baptiste (Ressam), SCOTIN, Gérard (Hakkâk), 1707-1708, Oyma baskı, Sonradan renklendirme.

Saka: Charitable Derviche qui Porte de l'Eau par la Ville et la Donne par Charité [Saka: Şehre Su Taşıyan ve Hayır İşleyen Hayırsever Derviş -İstanbul-],
VANMOUR, Jean-Baptiste (Ressam), SCOTIN, Gérard (Hakkâk), 1707-1708, Oyma baskı, Sonradan renklendirme.

Saka: Charitable Derviche qui Porte de l'Eau par la Ville et la Donne par Charité [Saka: Şehre Su Taşıyan ve Hayır İşleyen Hayırsever Derviş -İstanbul-],
PICART, Bernard (Ressam, Hakkâk), [Illustrations de Cérémonies et Coutumes Religieuses de Tous les Peuples du Mond, 10 C., C. V, s. 142, Amsterdam: J. F. Bernard, 1733 (1723-1743)].

East and West in a Constantinople Thoroughfare, [İstanbul'un Bir Caddesinde Doğu ve Batı], 20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf baskı, [Turkey and the Turks, s. 4973].

met eden derviş geçenlere "Tanrı'nın yolunda ve Tanrı'nın aşkı için" selâmıyla içme suyu verir[1]. Aslında Guer'den 30 yıl kadar evvel Jean-Baptiste Vanmour tarafından bu "şehre su taşıyan ve hayır işleyen hayırsever derviş" çeşidi resmedilmiş bulunuyordu ama o yıllarda, Vanmour'un resmini tarif ederken kullandığı Mevlevîleri ifade şekli sadece 'derviş' tabiri olduğundan bu resim Mevlevîlik bakış açısından dikkat çekmemiştir.

Mevlevîlerin muhitlerindeki camilere devam ettiklerini gösteren tanıklıklar vardır. Bayard Taylor 1852 yılında Konya'da Selimiye Camii'nin kapısından teravih kılan bir Mevlevîyi gözlemler[2]. Cler Silivri'de bir camide akşam namazı vaktinde birkaç çocuğun dönen dervişlerle oynadıklarını yazar[3]. Camilerdeki âbitler arasında "şeker kellesi şapkaları ve ince kumaştan kolsuz mantoları içindeki terbiyeli Mevlevîler" de bulunur[4].

Mevlevîlerin cemiyet hayatına katıldıkları bir diğer hadise ise düğünler ve ölümlerdir. Evvelâ Vanmour'un resmettiği, ondan alarak Bernard Picart'ın ve Melling'in bir versiyonunu ortaya koydukları Türk Düğünü resminde, düğün alayında yer alan destarlı, hırkalı bir kudümzen ve dal sikkeli, tennureli iki neyzen tasvir edilmiştir. Gelinin tahtırevanda nakli, davetlilerin mükellef kıyafetleri, başı çeken beş yeniçeri, bu düğünün ileri gelen birinin, belki de saraya mensup birinin düğünü olduğunu düşündürmektedir. Bu resim de tarifinde Mevlevîlerin adı anılmadığı için Mevlevîlik bakış açısından bugüne kadar dikkat çekmemiştir.

Mevlevîler cenazelere de iştirak etmekteydiler. 20. yy. başında Şam Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Curtis Mevlevîlerin cenazelerde matemciler olarak

1 PEARS, **Turkey and Its People**, s. 301.

2 TAYLOR, **The Lands of the Saracen**, s. 260.

3 CLER, **Souvenirs d'un Officier dú Deuxiéme de Zouaves,** s. 106.

4 GARNETT, **The Turkish People**, s. 117.

Aidin: the Dervish Sheikh Aziz Effendi and Friends,
[Şeyh Aziz Efendi ve arkadaşları -en solda, Güzelhisar Mevlevîhanesi'ne mensup bir Mevlevî dervişi-, Aydın],
BELL, Gertrude (Fotoğrafçı), 1907 Nisan'ı, Siyah beyaz fotoğraf.

istihdam edildiklerini yazar[1]. 1608'de yayınlanan bir gravür baskıda cenaze alayının önünde yürüyen sikkeli bir derviş görülür. Fibus'un Eyüp Mezarlığı adlı resminde cenaze alayında yürüyen bir Mevlevî şeyhi ve dört dervişi vardır. Fotoğrafçı McCallum'ın çektiği bir fotoğrafta Kahire Mevlevîhanesi dervişleri 1916 yılında Mısır hidivinin annesinin cenaze alayında yürürken görülmektedirler.

Padişahça Harem-i şerif'e gönderilen hediye kervanının, geçtiği mahallin ahalisince karşılanıp uğurlanması o devrin âdetlerindendi. Kervanın başında bulunan deve zengin işlemeli örtülerle örtülmüş bir mahrut olan mahmili taşırdı. Muteber insanlar olarak, bulundukları cemiyetin önde gelenlerinden olan Mevlevîler mahmilin karşılanması merasimlerinde en önde yer almışlardır (bk. s. 185 ve 186'daki resimler).

Bunun haricinde tekkenin önündeki seyran veya civarındaki gezintiler hem resim hem de yazılı beyanlara akseder. Seyyahlar bilhassa sefaret ve otelleriyle Avrupalı bir muhitte bulunan Galata Mevlevîhanesi'ne mensup dervişlerle yürüyüşlerinde sıkça karşılaşırlar[2]. Reinach 1878 yılında Galata Mevlevîhanesi'nden aşağıya "münzevice ciddiyeti içinde", kalabalığın ortasında, "gözleri hayalinin boşluğunda kaybolmuş, kahverengi keçeden üstüvanî şapkasının altındaki alnı melüllük ile tefekküre dalmış" hâlde yavaşça yürüyen bir Mevlevî dervişini tarif eder[3].

Mevlevîler bulundukları şehirlerin adeta değişmez dekorudurlar. Amerikan seyyah bayan Richardson Şam'da kaldığı evin terasından seyrettiği ve "muhteşem manzara" olarak tavsif ettiği dekorda "kenarsız, yüksek, soba borusu şapkasıyla" dervişleri de sayar[4]. Rhoné 1864 yılında Kahire sokaklarından

1 CURTIS, **To-day in Syria and Palestine**, s. 133.

2 JONES, **Sketches of Naval Life**, C. II, s. 130; ARNOLD, **From the Levant, the Black Sea and the Danube**, C. II, s. 36; EUDEL, **Constantinople, Smyrne et Athènes**, s. 118.

3 REINACH, **Voyage en Orient**, C. I, s. 184.

4 [RICHARDSON], ROSENGARTEN, **Letters of Mrs. Frank H. Rosengarten**, s. 478.

Sultanahmet Meydanı'nda Bir Düğün Merasimi,
HOGARTH, William (Hakkâk), [DE LA MOTRAYE, A., Voyages du Sr. A. de la Motraye en Europe, Asie et Afrique, 2 C., C. I, La Haye: T. Johnson ve J. Van Duren, 1727].

Marriage Turc, [Türk Düğünü -Ortada bir kudümzen, iki neyzen Mevlevî dervişi, İstanbul-],
VANMOUR, Jean-Baptiste (Ressam), 1707-1708, SCOTIN, Gérard (Hakkâk), 1712-1713, Oyma baskı, 39 x 48 cm.,
[FERRIOL, Charles Comte De, Recueil de Cent Estampes Représentant Différentes Nations du Levant, Paris: L. Cars, 1714].

Mariage Turc, [Türk Düğünü -Ortada bir kudümzen, iki neyzen Mevlevî dervişi, İstanbul-],
DUFLOS, Cl., [Hakkâk], [GUER, Jean Antoine, Moeurs et Usages des Turcs (Leur Religion, Leur Gouvernement Civil, Militaire et Politique), 2 C., C. I, s. 416-417 arasında, Paris: Coustelier, 1746-1747.]

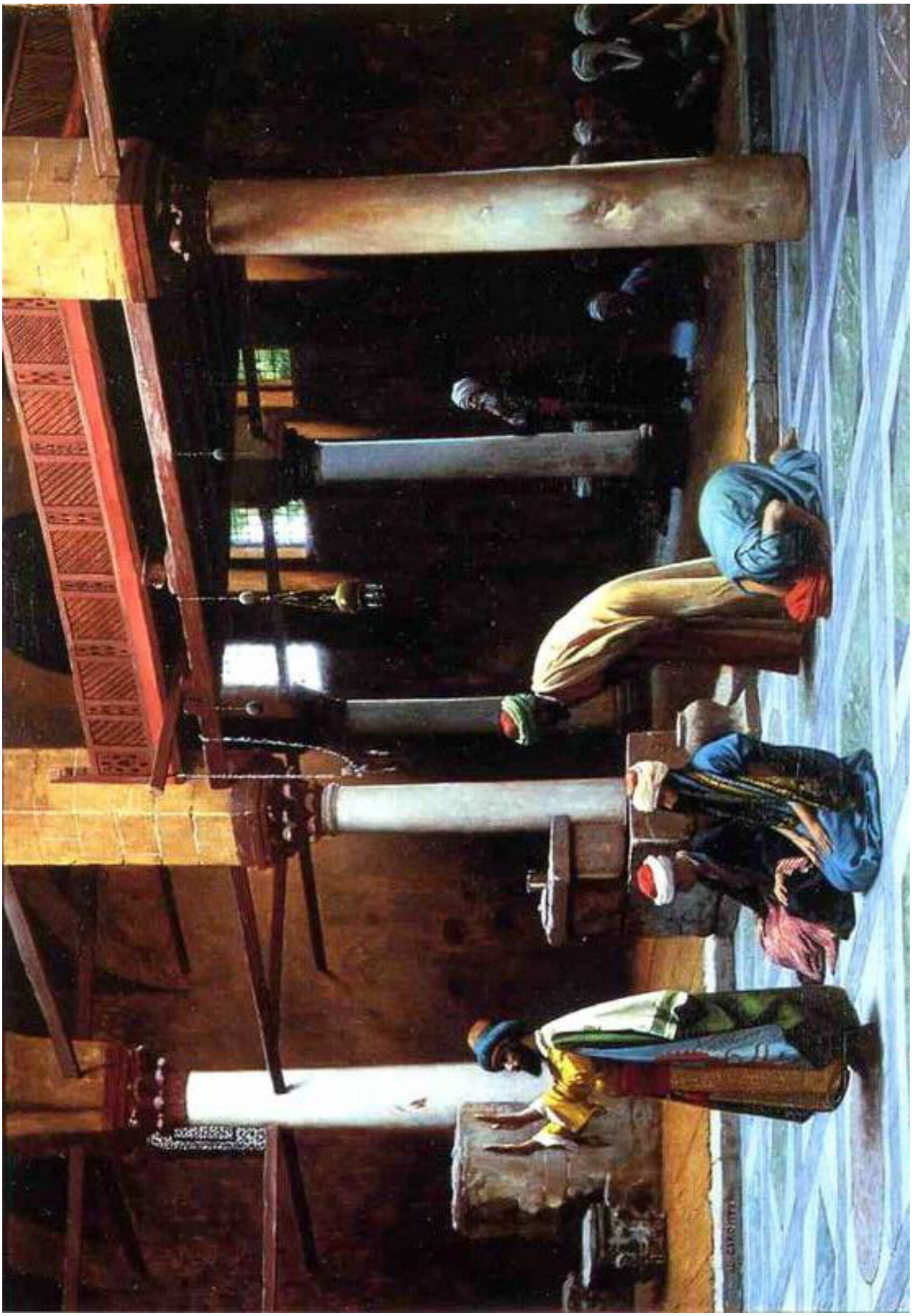
Marriage Turc, [Türk Düğünü -Ortada bir kudümzen, iki neyzen Mevlevî dervişi, İstanbul-],
PICART, Bernard (Ressam, Hakkâk), [Illustrations de Cérémonies et Coutumes Religieuses de Tous les Peuples du Mond, 10 C., C. V, s. 230, Amsterdam: J. F. Bernard, 1733 (1723-1743)].

Mevleviname_2b.indd 178

Turkse Bruiloft, [Türk Düğünü -Ortada bir kudümzen, üç neyzen Mevlevî dervişi, İstanbul-],
VANMOUR, Jean-Baptiste (Ressam), 1711-1737 arası, Tuval üstüne yağlı boya, 56 x 90 cm., Rijksmuseum, Amsterdam.

12.07.2015 15:24:51

Prayer in the Mosque, [Camide Namaz -Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup Mevlevî şeyhinin imamlığı-],
GÉRÔME, Jean-Léon (Ressam), 1879, Tuval üstüne yağlı boya, 235,5 x 166,4 cm., Art Gallery of the University of Notre Dame, Notre Dame, Indiana, ABD.

Leich Proces der Türcken, [Türklerin Cenaze Alayı -önde yürüyen sikkeli Mevlevî dervişi, İstanbul-, 1608, [SCHWEIGGER, Salomon, Ein Newe Reiss Beschreibung auss Teutschland nach Constantinople und Jerusalem, s. 200, Nuremberg: Katharina Lantzenberger, 1613].

Eyüp Mezarlığı -Cenaze alayında yürüyen bir Mevlevî şeyhi ve dört dervişi, İstanbul-, FIBUS, Corbain (Ressam), [D'OHSSON, Mouradgea, Tableau Général de L'Empire Othoman, 7 C., Paris: Imprimerie de Monsieur, 1791].

An Every-day Scene in Constantinople: A Mahomedan Funeral,
[İstanbul'da Mutat Bir Sahne: Muhammedî Bir Cenaze],
Ahşap gravür baskı, [The Graphic, s. 48, 21 Ocak 1896].

Dervishes in Procession. The Funeral of the Mother of the Sultan of Egypt, [-Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup Mevlevî- Dervişler Geçit Resminde. Mısır Sultanının Validesinin Cenaze Merasimi],
McCALLUM, J. J. (Fotoğrafçı), 1916, Siyah beyaz fotoğraf.

Bir Mevlevî Galata Köprüsü'nde Arkadaşıyla Yürürken,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

birinde Mevlevîhane'ye mensup olduğunu bildiği ve "cezbesiyle maruf" bir Mevlevîyi görür; "kalın ve sert kıllı, uzun sakalı; sivri uçlu keçe sapkası; kömür gibi parlayan, fıldır fıldır gözleriyle" giden derviş "ağzı daima yarı açık, dişleri vahşice sıkılı bir hâlde, neredeyse hiç durmaksızın "*Allah!... Allah!... Ya Allah!...*" diye korkutucu nidalar" kopartmaktadır[1].

Mevlevîler bulundukları şehirlerdeki kendilerine yakın buldukları ekabiri ziyaret eder ve onlarla görüşürler. 1880 yılında Konya'da bulunan bayan Scott-Stevenson Defterdar Nuri Bey'in yanında "Mevlevî dervişlerinin şeyhi" ile karşılaşır. "Çok tekellüfle kabul edilmiş ve kendisine çokça hürmetle muamele edilmiş" olmasından ve seyyahı kendisine mahsus bir sema için dergâha davet etmiş bulunmasından bu zatın Çelebi Efendi olduğu anlaşılmaktadır[2]. Garnett Abdülhalim Çelebi'yi Manisa Mevlevîhanesi şeyhliğinde ziyaret ettiğinde onu valiyle telefonla konuşurken bulur[3].

Edwin Pears Galata Mevlevîhanesi'nin bir şeyhinin farmason olduğunu ve İstanbul'da tesis edilmiş bir İngiliz Locası'nı ziyaret ettiğini söyler ve bu şeyhin Mevlevîhane önündeki caddeye nazır mezarı üstünde bir ışığın yanık durduğunu ilâve eder[4].

Bunlar haricinde Mevlevîlerin cemiyet hayatına mahsusen bir hayra müstenid olmayan katılışları da söz konusudur. Bunların başında kahvehaneye gitmek gelir. Mevlevî dervişlerin tekkelerine yakın muhitteki kahvehanelere gittiklerini seyyah beyanlarıyla tasvirlerden (bk. Melling, Aivazovsky ve Preziosi'nin kahvehane konulu tablolarındaki Mevlevî dervişleri) anlıyoruz. Bir seyyah Galata Mevlevîhanesi dervişlerinin salı ve cuma günkü ayinlerden sonra "çoklukla biraz meşrubat alarak ve en hafif bir rahatsızlığa maruz kalmaksızın" Pera'daki kahvehanelerde buluştuklarını söyler. Seyyahın ifadesine göre dervişlerden bazısı dört beş kadehten sonra şiir söylemeye başlarlar. Kahvehane meclisinin sonunda, "olanca nezaketleriyle" '*gâvur*'ların da hesaplarını öderler[5]. Russegger da benzer şekilde sema ardından içmeye dair bir ima-

1 RHONÉ, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 145.

2 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 326-327.

3 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 192.

4 PEARS, **Turkey and Its People**, s. 301.

5 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 72.

Coffee-house by the Ortaköy Mosque in Constantinople,
[İstanbul'da Ortaköy Camii Yakınında Bir Kahvehane -Sağda sedire yaslanmış Mevlevî dervişi-],
AIVAZOVSKY, Constantinovich (Ressam), 1846, Tuval üstüne yağlı boya, 45.5 x 37 cm.

Mevleviname_2b.indd 183 12.07.2015 15:24:53

A Coffee House, Constantinople, [İstanbul'da Bir Kahvehane -Soldaki sedirde kahve içen Mevlevî dervişi-],
PREZIOSI, Amadeo (Ressam), 1852, Sulu boya,
[PREZIOSI, Amadeo, Stamboul: Recollections of Eastern Life, Paris: Lemercier, 1858].

A Coffee House, Constantinople, [İstanbul'da Bir Kahvehane -Soldaki sedirde kahve içen Mevlevî dervişi-],
PREZIOSI, Amadeo (Ressam), 1854, Sulu boya, 79 x 61 cm.,
[PREZIOSI, Amadeo, Stamboul: Recollections of Eastern Life, Paris: Lemercier, 1858].

Mekke'ye Gitmek Üzere Mahmil Devesinin Yola Çıkışı -Mahmilin önünde yürüyen sikkeli dört Mevlevî dervişi-,
USSI, Stefano (Ressam), 1873, Tuval üstüne yağlı boya, 300 x 520 cm., Dolmabahçe Sarayı Müzesi.

Fanatical Dervishes Guarding the Mahmal or Holy Carpet, Syria,
[Mahmil veya Mübarek Halıyı Muhafaza Eden Mutaassıp Dervişler, Suriye -Şam Mevlevîhanesi'ne mensup üçü önde, üçü onların arkasında, altı Mevlevî dervişi-],
1903, Siyah beyaz stereograf fotoğrafın teki.

da bulunur[1]. Buralarda tütün ve kahve içmek dervişlerin mutat meşgaleleri arasındadır. Charmes Kahire'deki Mevlevî dervişlerin kahvehanelerden birinde başlarında sikkeyle içki içip kumar oynadıklarını kendi gözüyle, sık sık gördüğünü de beyan ediyor[2].

Bir seyyah Selanik'te bir ağanın konağında katıldığı ziyafetin ardından tertip edilen çalgılı, şarkılı bir eğlenceden bahseder. Seyyah sadece ney çalanın derviş olduğunu ifade etse de "iki keman, bir nevi santur ve bir kamış borudan" meydana gelen çalgı takımının açık renkli sikkeler giymiş olmaları bunların hepsinin Mevlevîler olabileceklerini akla getirmektedir[3].

Titmarsh takma adını kullanan William Makepeace Thackeray bir Mevlevî dervişinin 1844 yılında, Tophane'de bir Türk hamamında yıkanmak üzere elbiselerini çıkarışını ve yüksek nalınlarla hamama girişini tasvir eder[4].

1930'lu yıllarda Konya'yı ziyaret eden Morton bir pazar yerinde gördüğü ve kendisine eski bir Mevlevî dervişi olduğu söylenen bir ihtiyarın aç ve perişan vaziyetini yürek burkan bir üslûpla dile getirir[5].

SEYAHAT EDEN MEVLEVÎLER

Mevlevîler kendi tekkelerinde yerleşik hayat yaşasalar da, bazen seyahatlere de çıkıyorlardı. Bu seyahatler kimi zaman 'yolsuz' bir dervişe verilen bir ceza nedeniyle olabileceği gibi, "başkalarını kendi dinine çevirmek ve yumuşak huy kazanmak"[6] gibi gerekçelerle de gerçekleşebiliyordu. Griffiths onların İslâmiyet'i yayma sebatını Roma Katolik kilisesinin çok gayretli misyonerleriyle mukayese eder. Guer onların İran, Çin ve Moğol'da devamlı surette seyahatte bulunduklarını ve bu seyahatler sırasında Mevlevîhanelerde istirahat ettiklerini söyler[7].

Mevlevî dervişleri bu seyahatlerinde muhtelif vasıtaları kullanıyorlardı. Lukach 1909 yılında Konya garında, trenden inip "asabî bir şekilde furgondaki, halıdan çantalarını bakınan" dervişlerden bahseder[8].

Bir Amerikan seyyah 1840 yılı civarında Akhisar'da bir handa Konya Mevlevî dergâhına mensup Osmanzâde namında bir dervişle ahbaplık eder. Mevlevînin "nazik tarzlı ve Dervişler'in bütün ilmiyle hünerlenmiş, muhterem bir şahsiyet" olması bu ahbaplığın "teklifsiz dostluğa" ilerlemesine yol açar. Derviş Osmanzâde seyyaha "Tanrı'nın Vücûd'u ve sıfatları üzerine kendisi tarafından yazılmış bir şiir"i okur. Şiir seyyah üzerinde "hissedilir şekilde derin tesir" bırakır ve o esnada notlar alır. Seyyah "Müslümanların İlahı" başlıklı yazısında Konyalı Mevlevî dervişinin bu şiirini İngiliz lisanıyla olabildiğince nakleder[9].

Bayard Taylor seyahat tezkeresini kaybettiği

1 RUSSEGGER, **Reisen in Europa, Asien und Afrika**, C. IV, s. 31.

2 CHARMES, **Five Months at Cairo and in Lower Egypt**, s. 172.

3 SWAN, **Journal of a Voyage up the Mediterranean**, C. I, s. 168.

4 TITMARSH, **Notes of a Journey from Cornhill to Grand Cairo**, s. 104-105.

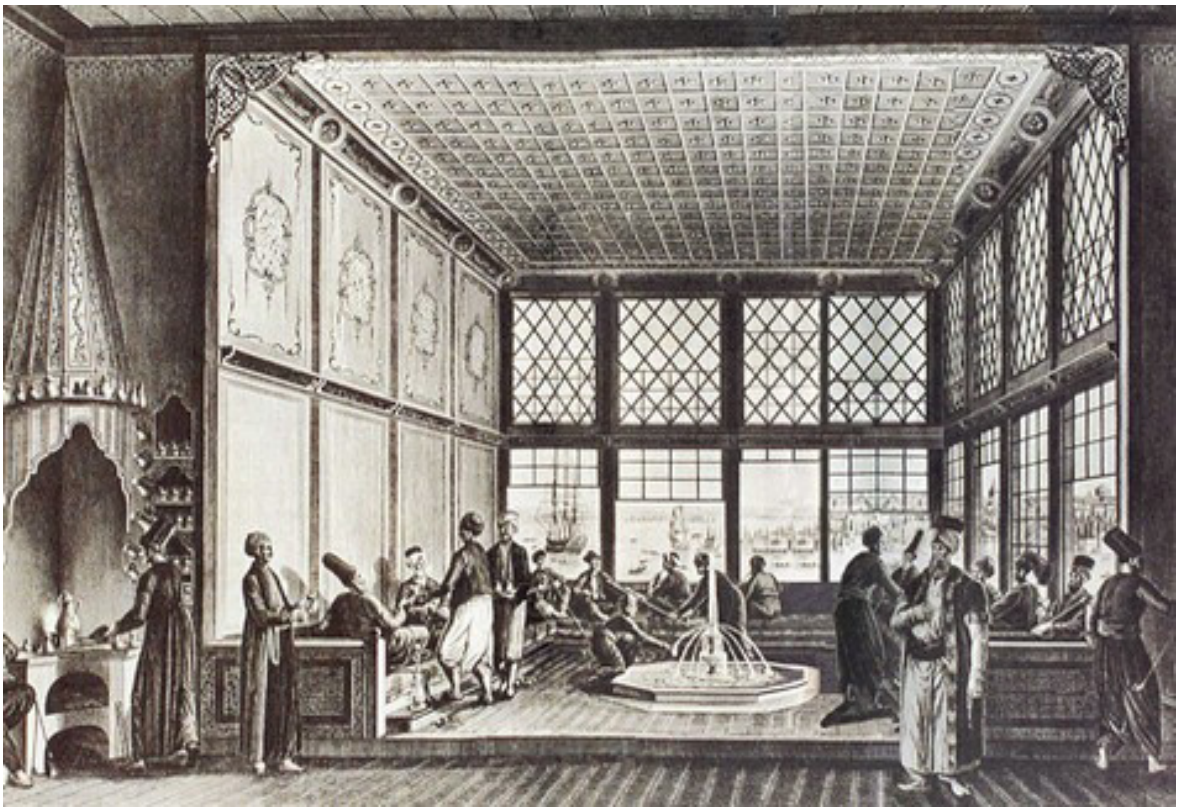
5 MORTON, **In the Steps of St. Paul**, s. 197-198.

6 GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 279.

7 GUER, **Moeurs et Usages des Turcs**, s. 279.

8 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 10.

9 H., W. B., *The Mussulman's Deity*, s. 520.

Tophane'de Türk Kahvehanesi -Sol başta ve sağ dipte oturan iki Mevlevî dervişi-,
MELLING, Anton Ignaz (Ressam), Voyage Pittoresque de Constantinople et des Rives du Bosphore, 1819.

için Adana'da hapse atılan bir Mevlevî dervişinden bahseder. Tanıdık birinin vasıtasıyla hapisten kurtulan bu dervişin beş gün yaya yol yürüyerek Ereğli'ye geldiğini, iki gündür hiçbir şey yememiş olduğunu aktaran Taylor, bu dervişin Hazret-i Mevlânâ'nın türbesini ziyarete gittiğini ilâve eder[1]. Andersen günlüğünde 1841 Haziran'ının başında bulunduğu Peşte'deki Gül Baba türbesinde, başında kenarsız keçe şapkasıyla bir Mevlevî dervişi gördüğünü, çok uzaklardan yaya olarak gelen bu dervişin türbeye tahta bir kılıç astığını beyan eder[2]. Bu ifadelerden başta Mevlânâ'yı ziyaret olmak üzere, Mevlevîlikte önem taşıyan türbeleri ziyaretin de bir seyahat sebebi olduğunu anlıyoruz.

Mensubu bulundukları tekke dışındaki yerlerde ayin icra etmek de bir seyahat sebebidir. Bunun misallerinden birini Miller verir. 1895 civarında Saraybosna'da sema icrası görmeyi ümit eden seyyah dervişlerin en iyilerinin Budapeşte'deki teşhire gitmiş olmaları yüzünden semaın yapılamadığını nakleder[3]. Diğer bir misal, kitabı 1910'da yayınlanan Joel Cook'un verdiğidir; Trablusşam Mevlevîhanesi'ne mensup bir derviş New York'ta temsiller vermiş, "bir saat içinde takriben dört bin kere dönmüştür"[4]. 19. yy.'ın sonlarından itibaren temsil vermek üzere bilhassa Amerika'ya giden Mevlevîler hakkında o devrin gazetelerinde malûmat vardır[5].

Aslen Şam Mevlevîhanesi'ne mensup olup, eşsiz sesinden dolayı Konya Mevlânâ Dergâhı'na çağı-

1 TAYLOR, **The Lands of the Saracen**, s. 249.

2 ANDERSEN, **En Digters Bazar**, s. 365-366.

3 MILLER, **Travels and Politics in the Near East**, s. 152.

4 COOK, **The Mediterranean and Its Borderlands**, C. II, s. 312.

5 Gösteriler yapmak üzere New York'a getirilen başlarında şeyhleriyle 20 kadar Kadirî ve Mevlevî dervişi, kendilerini tutan kişi tarafından parasız ve aç olarak terk edilirler. Aylığı 15 dolara anlaştıkları menejerlerinin kaçmasıyla, üç gün sadece ekmek ve suyla beslenen dervişler belediye başkanına müracaat ederler. Bu müracaatın ardından dervişler adeta bir top gibi oradan oraya havale edilirler. En nihayetinde idareciler tarafından da atlatılarak orta yerde bırakılırlar. Gazete haberi dervişlerin akıbetleri hakkında bilgi vermiyor. *Abandoned Dervishes*, **The New York Times**, 10 Eylül 1892. Mevlevî dervişlerinin Boston'da bir gösterileri olur. *What is Doing in Society*, **The New York Times**, 5 Ocak, 1899. New York'taki Coney adasındaki yıllık yaz eğlencelerinde tertip edilen Şark köyünde Şarka dair hediyelikler satılır, aralarında semazenlerin de bulunduğu gösteriler icra edilir, develer ve Türk kahvesi eğlencenin atmosfere katkıda bulunur. *Coney Island Opens Its Summer Season*, **The New York Times**, 23 Mayıs 1915. Amerikan yetişkin eğitim hareketi olan Chautauqua toplantılarında semazenler de yer alıyordu. *Chautauqua in New York*, **The New York Times**, 13 Temmuz 1919.

Muhtelif Mevlevîhanelere Mensup Şeyh, Derviş ve Muhipler Konya Ziyaretinde Gardalar
-Şeyhler: Celâleddîn Çelebi (Afyonkarahisar), Seyfeddîn Dede (Kasımpaşa), Abdülbâkî Dede (Yenikapı), Şemseddîn Dede (Bursa), Nazif Dede (Bahariye)-, 1912, Siyah beyaz fotoğraf.

Muhtelif Mevlevîhanelere Mensup Şeyh, Derviş ve Muhipler Konya Ziyaretinde Alâeddîn Camii Önündeler
-Şeyhler: Celâleddîn Çelebi (Afyonkarahisar), Seyfeddîn Dede (Kasımpaşa), Abdülbâkî Dede (Yenikapı), Şemseddîn Dede (Bursa), Nazif Dede (Bahariye)-, 1912, Siyah beyaz fotoğraf.

rılan Zeydan Hilmi burada ailesinden habersiz olarak bir kızla buluşup görüştüğü için kendisine seyahat verilir. Isfahan, Semerkand, Mekke gibi uzak diyarları dolaşan derviş bilâhare Trablusşam Mevlevîhanesi'ne misafir olur. Bu misafirliği esnasında daha da üzücü hadiselere yol açan Zeydan Hilmi Kudüs tarafında bir Mevlevî zaviyesine sürülür[1].

MEVLEVÎ MUHİPLERİ

Mevlevîliğe muhabbet duyan kimseler demek olan ve tekke dışındaki ihvanı teşkil eden Mevlevî muhipleri pek az da olsa seyahatnamelerde yer bulurlar. Tekkeyle sıkı münasebetleri olan külliyetli sayıdaki bu kimseler düsturları kabul etmişlerdir ve tekkedeki dinî talimlere iştirak ederler[2]. En şahane muhipler padişahlardır, bunların arasında Abdülmecid ve Abdülaziz gibiler vardır[3]. Mevlevîliğe merbutluk ve müttakilikten ileri gelen takva Mehmet V.'in çehresine adeta yapışmıştır[4]. Çoğu şehzade ve siyasî ehemmiyetteki zevat da muhipler arasındadır.

Galata Mevlevîhanesi'nin muhiplerinden bazısı "İstanbul'da dükkân sahipleri olarak iyi iş tutmuşlardır"[5]. Trablusşam Mevlevîhanesi'nin 1925 yılındaki muhipleri arasında şehrin eski ayan başısı, bir evvelki polis şefi ve meşhur bir edebiyat profesörü de bulunur[6]. Evli olan veya dileyen dervişler Mevlevîhane dışında hususî hayat yaşayabilirlerdi, lâkin bu dervişler Konya dergâhı müstesna olmak üzere, ayin günlerinin bir gece evvelinde tekkeye gelip kalırlardı[7]. Trablusşam'daki muhiplerin Cuma sabahı tekkeye gitmeleri mecburîydi[8].

Halep Mevlevîhanesi'nin muhipleri arasında el sanatı alışverişini meslek edinmiş olanlar vardı[9]. Trablusşam Mevlevîhanesinin muhipleri "hürmete lâyık dükkâncı sınıfı arasından ikmal edilmiş"lerdir,

A Rich Lay Member of the Dervish Order Engaged in Mystical Meditation,
[-Mevlevî- Derviş Tarikatının Mahfî Tefekküre Tutulmuş Zengin Bir Muhibi],
PECK, A. G. (Fotoğrafçı),
[SEABROOK, W. B., Adventures in Arabia (Among the Bedouins, Druses, Whirling Dervishes and Yezidee Devil Worshipers), s. 236-237 arasında,
New York: Harcourt, Brace and Co., 1927].

"her cuma raks etmek üzere gittikleri tekke onların derneğidir"[10]. Lukach Hama Mevlevîhanesi'nin ayinlere muntazaman iştirak eden muhipleri arasında hoca, kavas, müezzin, nalbant ve kasap mesleklerinden kimseler bulunduğunu yazar[11]. Kahire Mevlevîhanesi'nin muhiplerinin çoğu zanaatkâr, tüccar ve çift rençperidirler ve sadece muayyen zamanlarda, zikirlere iştirak etmek için" tekkeye gelirler[12].

Trablusşam Mevlevîhanesi'nde 1948 yılında icra olunan bir semada en dikkat çeken dönüşleri yapanlardan birinin mesleği polislikti. Bu manada tarikat "iş saatleri dışında refikleriyle yakınlaşma ve yaşamayla alâkalı olandan başka diğer faaliyetlere hissedar olmak ihtiyaçlarını tatmin etmek" maksadına da matuftur[13].

1 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 258 ve 267-268.
2 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 195.
3 GARNETT, **Home Life in Turkey**, s. 202.
4 PEARS, **Forty Years in Constantinople**, s. 289.
5 SMITH, **Customs and Habits of the Turks**, s. 96.
6 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 245.
7 COMPAGNONI, **Storia Dell'Impero Ottomano**, C. VI, s. 2111; TAYLOR, **The History of Mohammedanism and Its Sects**, s. 234.
8 LABAT, **Memoires du Chevalier D'Arvieux**, C. II, s. 393.
9 VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, **Reizen door een Gedeelte**, C. II, s. 376.
10 CONDER, **Heth and Moab,** s. 67.
11 LUKACH, **The Fringe of the East**, s. 220.
12 WOOLSON, **Mentone, Cairo and Corfu**, s. 236.
13 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 90 ve 91.

Bağdat Mevlevîhanesi'nin muhipleri bir kütük defterine kaydediliyorlardı[1].

Peters, İstanbul'un Galata'ya göre "daha az bilinen bir tekkesinde", muhtemelen Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde askerî hastanede vaiz olan bir muhiple tanışır. Muhip ona derviş olmak üzere vaktiyle "Tanrı'ya samimiyetle niyaz ettiğini ama bunun kabul olunmadığını" söyler. O günkü sohbette Mevlevîhanede başka bazı memurlar veya zabitler de mevcuttur[2].

Amerikan diplomat ve tarihçi Einstein İstanbullu bir muhiple konuşur ve onun fikir ve hissiyatını seyahatnamesine aktarır. Sema edemeyen bu muhip sadece hareketlerin ritmini kollarıyla taklit edebilmektedir[3].

MEVLEVÎLER VE KADINLAR

Sema sadece yerli ve yabancı erkek seyircilerin ilgisini çekmekle kalmaz, Müslüman olsun gayrimüslim tebadan veya yabancı olsun, kadınların hayatlarına da renk katar. Konumuzla alâkalı olarak tespit edebildiğimiz en eski Batılı seyahatnamesinin müellifi olan Sandys'in 1610 civarındaki şahitliğine göre Mevlevîhaneye kadınların girmelerine müsaade edilmemektedir[4]. Sonraki devirlerden müşahedelerde kadın seyircilerden söz edilir. Andrejevich "kadın seyirciler erkek seyircilere göre daima daha fazla sayıdadırlar"[5] dese, Rolland "daima Türk kadınlarıyla dolu büyük bir dehliz"[6]den bahsetse de, kadın ve çocukların hissesi erkeklerin altıda biridir. Kadın seyirciler Türklerden ibaret değildir, onlar gibi "musiki aşkıyla cezbolunmuş" "Ermeni ve Yahudi güzelleri" de Türkler kadar sıktır ve bütün bu kadın takımları tekkenin açılmasını ve icranın başlamasını beklerken, sabırsızlık göstermeksizin, etrafta avare avare dolaşırlar veya topukları üstünde taife taife otururlar[7]. Bilhassa Galata Mevlevîhanesi avlusunda semaın başlamasını bekleyen kadınların meydana getirdikleri tablo, değişik tafsilat derecelerinde olmak üzere, muhtelif seyyah müelliflerce resmedilir. Bunlar arasında bulunan Andersen kadınların avluda bekleşmelerini mabede girmeye cesaret edememelerine bağlar. Oysa kadınlar ve erkekler birbirlerinden ayrı olarak semahaneye kabul edilip yerleştirildiklerinden, toplanma açısından bu bekleyiş zaruriydi. Kaldı ki aralarındaki hoşbeşle beraber avludaki bu bekleyiş Osmanlı kadınlarının cemiyet hayatına katıldıkları zamanlardan biri olarak değer taşıyordu. Bayan Pfeiffer'in Galata Mevlevîhanesi avlusuna bitişik, kadınların toplanma yeri olarak tahsis edilmiş bulunan bahçede gördüğü türlü öbekler hâlinde birkaç yüz hanım, çocukları ve onların tamamı zenci olan dadılarıydı. "Zarif kesime mensup" bu Türk kadınların ekserisi bekleyiş esnasında kimileri yere kilim yayarak, sıklıkla ağızdan ağıza dolaştırdıkları tütün lülelerinden içer ve sütsüz kahvelerini yudumlar, "hapur hupur" kuru üzüm, incir, şekerli fındık, çörek atıştırırlar. Bahçenin bu kısmında erkeklere müsaade edilmediğinden hepsi peçesizdir[8].

Bir seyyah kendisinin alındığı kadınlar mahfilinde kendi Millet Meclislerinde göremeyecekleri kadar kadının bulunduğu malûmatını nakleder[9].

1852 yangınının öncesinde Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden James Boulden kadınlarla karşılaşmayışını onların ayinlere katılmalarına müsaade edilmediği hatalı malûmatına bağlar ve hemen ardından kendiyle çelişerek kadınlar mahfilinden bahis açar. Ona göre kafesli pencereler "Türk kadınların dönen adaleli beyleri gözetledikleri" mahallerdir[10].

İspanyol seyyah Ibáñez bir bayram günü beyaz ve altın sarısı, kürekli teknelerle deniz yoluyla Bahariye Mevlevîhanesi'ne gelen, siyahî muhafız köleleri olan, koyu peçelere sarınmış hanımlardan ve onların kadınlar mahfilinden sızan "sohbet vızıltıları ve kahkahalar"ından bahseder[11].

Seyyahlar kafes ardında bulunan Müslüman kadın seyircileri umumiyetle doğrudan göremiyorlardı. Onların sadece silüetlerini veya peçelerinin beyazlığını ayırt edebiliyorlar, nadiren kafesin bir yanından sokulup öbür yanına çıkarılan kınalı bir

1 SOUTHGATE, **Narrative of a Tour through Armenia,** C. II, s. 171.

2 PETERS, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates** , C. I, s. 61-62.

3 EINSTEIN, **Inside Constantinople**, 101.

4 SANDYS, **Sandys Travels**, s. 43.

5 ANDREJEVICH, **Les Imams et les Derviches**, s. 87.

6 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 220.

7 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, s. 403-404.

8 PFEIFFER, **Visit to the Holy Land, Egypt and Italy**, s. 41-42.

9 GALT, **The Camp and the Cutter**, s. 179.

10 BOULDEN, **An American Among the Orientals**, s. 137.

11 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 189.

parmağı gördükleri oluyordu. Conder Trablusşam Mevlevîhanesi'nin kubbe pencerelerinden semahaneyi seyreden kadınlardan söz etmektedir[1]. Galata Mevlevîhanesi'nin kadınlar mahfilinin kafes arasından Mac Farlane'in görebildiği "sadece parlak gözlerin bir galaksisi ve ışık veren cisimlerin etrafında savrulan; uzun, tüylü yün kümelerine benzeyen bulutlar gibi görünen beyaz yaşmakların tekessüfü"dür[2]. Thornbury "kapının açılıp kapanmasıyla kararan veya ışıyan kafesler"i görmekle kadın seyircilerin varlığından emin olur. Mahfilin haricinde "bağ asması asılı bahçe duvarına bakan açık pencerelerden" Rum kadınlar seyrederler[3]. Bir seyyah ise onların kafes arkasından gelen seslerini duyabildiklerini ilâve eder[4].

Kadın seyyahlar kadınlar mahfiline girebilmekle nadide müşahedeler naklederler. 1907 yılı civarında Antep Mevlevîhanesi'nde sema seyreden Victoria de Bunsen kabul edildiği kadınlar mahfilindeki kadınların "tamamen kendi evlerinde" gibi olduklarını yazar. Peçesizdirler, bazısı bebeklerini emzirirler ve aralarında sessizce dedikodu ederler; orta yerde emekleyen çocuklar, azgınlık eden küçük oğlanlar vardır. Meydana gelen uğultu mutribânın tiz musikisini bastırır. "Lâkayt ve aldırışsızdırlar, çocuklar keyiflerine bakarlar, hiçbiri aşağıdaki ayinin şuurunda değildir". Bayan Bunsen kadınlar mahfilini saklayan şebekenin, her ne kadar onlar din talepleriyle tasalanmasalar da, kadınları zikrin "hakikî hisse"sinden mahrum bıraktığı kanaatindedir, zira erkek "seyircilerin yüzleri raksçıların yüzleri gibi gergindir, zeyrektir"[5]. Fransız kontes La Ferté-Meun 1816 yılında Galata Mevlevîhanesi'nin kadınlar mahfilinden seyrettiği semaın ardından, kendisine mahfilin kapısını açan kadına bahşiş vermek ister, ama bu meçhul Türk kadını bahşişi kabul etmez, misafirini de rencide etmemek için olacak şapkasındaki papatyalardan birini ister ve Kontes'in verdiği papatyayı zevkle kabul eder[6]. Alman kontes Gustave 1843 yılında Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaretinde Türk kadınlarını çok fazla merak ettiğinden ilkin onların mahfiline girer. Türk kadınlarının kendisine yönelttiği sualleri sathî ve budalaca bulup usanan seyyah aşağı inip erkeklerin arasına karışır[7].

İngiliz deniz subayı Frankland 1827 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği ayinden çıkışta kapıda bekleyen fakir kadınlara hediyeten para verir[8].

Kadın seyirciler arasında şeyh ailesinin kadınları da yer alıyordu. Jeannel semahanede ayin seyrettikten sonra iç avlu vasıtasıyla hareme geçen Gelibolu Mevlevîhanesi'nin postnişininin hanımıyla karşılaşır. Bu hanıma biri güneşten korumak için kendisine şemsiye tutan, diğer ikisi ise "bellerinde tabancalar, süvari kılıçları ve hançerler asılı" üç hizmetçi refakat etmektedir. Hanımefendi, takımına "çınlayan bir sesle emretmektedir"ki bunu duyan seyyah şeyh efendiye böyle bir karısı bulunduğu için acır[9]. 1925 civarında Trablusşam Mevlevîhanesi'nin kadınlar mahfilinde yer alan uzun elbiseli ve peçeli beş kadının arasında şeyh Şefik Dede ve biraderinin hanımlarıyla bir kız kardeşleri de bulunuyordu[10].

Şeyh makamı miras yoluyla intikal ettiği için, şeyhin izdivacı neticede mecburidir. Bu yüzden Mevlevîhane müştemilâtında yer alan unsurlardan biri de haremdir. Harem ahalisi selâmlığa geçemezdi[11].

Şeyhler çoğu Osmanlı gibi tek evli kimselerdir ve ikinci zevceyi sadece ilk zevceleri çocuksuz olduğunda alırlar. 20. yy. başında Manisa Mevlevîhanesinin şeyhi olan Abdülhalim Çelebi bu yüzden ikinci bir izdivaçta bulunmuştu[12].

Kadın seyyahların şeyhin hususî dairesi olan ve ailesinin yaşadığı hareme girme ve buradaki yaşantıyı müşahede etme imkân ve fırsatları oluyordu. Bunlardan biri de Manisa Mevlevîhanesi'nin haremine de ziyarette bulunan İngiliz seyyah bayan Garnett'ti. Seyyah, şeyhin ilkine Baş Kadın denilen iki zevcesi olduğunu beyanla bu hanımların şemail ve mizaçlarını çizer[13]. Yine aynı seyyah Edirne

1 CONDER, **Heth and Moab,** s. 68.

2 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 406-407.

3 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 82.

4 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 108.

5 BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 179-180.

6 LA FERTÉ-MEUN, **Lettres sur le Bosphore**, s. 165.

7 GUSTAVE, **Letters from the Orient**, s. 48.

8 FRANKLAND, **Travels to and from Constantinople**, C. I, s. 137.

9 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 316-317.

10 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 249-250.

11 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 191.

12 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 183 ve 189.

13 GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 190-191.

Mevlevîhanesi'nin şeyhinin, karısının "itaatsiz mizacıyla" bozulan huzurundan bahseder ve kadının komşularına da malûm olan bir geçimsizliğinin gülünç bir hikâyesini nakleder[1].

Kadın seyircilerden birinin dervişlerden birine gönlünün aktığının hikâyesini Seabrook nakleder. 20. yy.'ın ilk çeyreği içinde emsalsiz sesini dinlemek üzere Şam Mevlevîhanesi'nden Konya Mevlânâ Dergâhı'na davet edilen Zeydan Hilmi'yle devrin Çelebi'sinin yeğeni ve Şeyh Adem'in kızı olan Firdevs birbirlerine âşık olurlar, ama vaziyetlerini kızın ailesine itiraf etmezler, buluşmaları ifşa olduğunda Firdevs cezalandırılarak hareme kapatılır, Zeydan Hilmi ise Türkiye'den kovularak Şam'daki tekkesine geri gönderilir. Zeydan Hilmi daha sürgüne giderken trende delilik alametleri göstermeye başlar ve çalıp söyleyemez olur. Birkaç hafta sonra dertlerini unutmak için seyahate çıkar, Isfahan'dan Semerkand'a ve Mekke'ye kadar bir sene boyunca seyahat eder ve bir Ramazan ayında Trablusşam Mevlevîhanesi'ne gelir, burada misafir olur, kendisine yeniden hırka ve sikke verilir; burada dinlenip kendine gelen derviş yeniden musikiye döner. Şeyh Şefik Dede onu cuma semaında musiki heyetinin başına davet eder. Semaın şeyhin selâmlanması faslında mutribânda yer alan Zeydan Hilmi'ye yeniden delilik gelir, zapt edilemez hâle gelmiştir. Mevlevi kıyafeti kendisinden alınan derviş bir odaya kapatılmak ve akabinde zincirlenmek mecburiyetinde kalınır. Aynı gece Konya'daki maşuku Firdevs sanarak şeyh Şefik Dede'nin kızı Yemile'nin üzerine varır, kendisini yakalamak isteyen dervişlerden kurtulup kendisini korkuluktan aşağı atar, kayaların üstüne düşüp iki bacağını kırar, Trablusşam'da bir hastahaneye nakledilir; kızcağız mustarip olduğu sarsıntı ile ruhî çöküntü içine girer ve Ramazan'ın sonunda vefat eder. Altı ay sonra iyileşen Zeydan Hilmi yol açtığı büyük üzüntüden dolayı şeyh Şefik Dede'den af diler; Dede, aklı yerinde değilken yapılanda affedilecek bir şey olmadığını söyleyerek dervişi kaşlarının arasından öper ve ona Mevlevî kıyafetini iade ederek duada bulunur. Zeydan Hilmi Şam'a dönmez, Kudüs'ün ötesindeki bir tekkeye naklolur ve orada günlerini dua ve tefekkürle geçirir. Bu meseleleri duyan Konya Çelebisi, Firdevs'i çağırtır, onu yokladığında iki yılın

Veled Çelebi'nin Oğlu Gültekin ve Bir Neyzen, 1910 civarı, Siyah beyaz fotoğraf.

sonrasında bile Zeydan Hilmi'ye hâlâ âşık olduğunu anlar ve Kudüs'ten dervişi çağırtır ve onları evlendirir. Zeydan Hilmi, altın sesiyle Dergâh'ın mutrib heyetinde yer alır. Seyyah Seabrook, son derece tesirli bir üslûpla naklettiği bu hikâyede, Konya Çelebisi'ni Muhammed Bâkır Çelebi olarak anar; hâlbuki, Konya Çelebisi'nin Abdülhalim Çelebi, onun Halep Mevlevîhanesi'nin şeyhi olan oğlunun ise Muhammed Bâkır Çelebi olması gerekir[2].

MEVLEVÎLER VE ÇOCUKLAR

Mevlevî dervişleri Peygamber'lerinden öğrendikleri bir sevgiyle çocuklara yakınlık gösterirler. Silivri'de, cami önünde, birkaç çocuğun, namaz vaktini bekleyen Mevlevî dervişlerle oynayışını seyreden Fransız yarbay Cler, onların çocuklara gösterdiği müsamahayı Hristiyan ruhbanınınkiyle mukayese eder ve "Fransa'da onlar ekmek ve şarap ayininde bir kilisenin tam da revaklarının altında oynamaya güç belâ cür'et edebilirlerdi" demekten kendini alamaz[3].

1 GARNETT, **Mysticism and Magic in Turkey**, s. 81-83.

2 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 257-269.

3 CLER, **Souvenirs d'un Officier,** s. 106.

"*Dervish Urlanti*" tablosu için ön çalışma
-Mevlevîler ve Çocuklar, İstanbul-,
ZONARO, Fausto (Ressam),
[THALASSO, Adolphe ve ZONARO, Fausto, Déri Sé'adet ou Stamboul, Porte du Bonheur: Scènes de la Vie Turque, Paris: Henri Piazza et Cie., 1908].

Mac Farlane Galata Mevlevîhanesi'nde ayin icrasının başlamasını bekleyenler arasında yer alan kız ve erkek çocukları adeta bir tablo gibi resmeder[1]. 1844 yılında şeyh Kudretullah Dede'yi Galata Mevlevîhanesi'nin selâmlığında ziyaret eden İngiliz seyyah Durbin Dede'nin duasını almak üzere annesi tarafından buraya getirilen dört yaşlarında bir kız çocuğunu görür. Seyyahın "peri gibi küçük bir yaratık" dediği kız sıçrayıp sedire çıkar, muhterem zatın önüne diz çöker, mükemmel bir hareketsizlikle durur, şeyh de onun yüzüne üç kez nefes eder. Kızın yumuşak gözleri bu esnada Dede'nin "munislik yayan ışığını" incelemektedir. Bu kısa fakat çarpıcı hâdise cereyan ederken odada tek bir kelâm bile konuşulmaz. Sonra kız odadan uçarcasına çıkar ve kendisine refakat eden dervişle beraber gözden kaybolur[2]. Zonaro'nun bir tablosunda birinin kucağında küçük bir kız çocuğu olan iki Mevlevînin on çocuk tarafından etraflarının çevrelendiği görülür. Thornbury'nin 1859 yılında Galata

Zonaro Vestito da Dervis con una Figlia,
[Derviş Kıyafetindeki Zonaro Bir Kız Çocuğuyla
-Kendi çizdiği tablodaki kucağında çocuk olan Mevlevînin pozunda-],
ZONARO, Elisa Pante (Fotoğrafçı),
1909, Siyah beyaz fotoğraf.

Mevlevîhanesi'nde gördüğü "horoz öter gibi bağrışarak ve sesler çıkararak duran pervasız bir bölük Türk çocuğu" semahanede meydanın içindedirler. Bu çocuklar arasında "çenesinin altından bağlı, bol, yuvarlak, kahverengi bir takke ile mavi, pembe ve sarıdan dayanıksız bir esvap taslağı giydirilmiş tatlı bir oğlan bebeğini naz ve duraksızlık hudutları içinde tutmaya uğraşan iki sevimli kız çocuğu" vardır. Seyyah edibane şöyle devam eder: "Alelâde Türk çocuklarının güzelliğinin daha ötesinde bir güzelliğe sahip bu yaramaz peri, raksçıların arasına seğirtip çıkıyor, onlara gevezelik ediyor, muazzam bir tasviple tombul, küçük ellerini çırpıyor; hiçbir şeyin metanetini bozamadığı, mülâyim, mütesellim bir hüznü olan şeyhe gözlerini dikip bakıyor, onun makamında bir yukarı bir aşağı koşuşturuyordu. Ayinlerini seyretmiş olduğu bu Muhammedî muhaliflere kesif bir hürmetsizlikle muamele eden, genç Şehrazat ve kız kardeşi Kamer el-Zaman'ın kollarında uğraşan,

1 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 405-406.
2 DURBIN, **Observations in the East**, C. II, s. 231-232.

Mevlevi Neophyte Learning the Devr,
[-Selanik Mevlevîhanesi'ne mensup- Mevlevî Müptedîsi Devr Öğreniyor –Çocuk semazen ve neyzen-],
Siyah beyaz fotoğraf, [GARNETT, Lucy M. J., Mysticism and Magic in Turkey (An Account of the Religious Doctrines, Monastic Organisation and Ecstatic Powers of the Dervish Orders), s. 98, New York: Charles Scribner's Sons, 1912].

yuvarlak dünyaya kendi ayak topuymuş ve oranın içindeki bütün insanlara kendi Nuh Gemisi'ndeki oyuncak mukimlermiş gibi muamele eden bu oğlan nihayet tahammül edilmezleşiyordu"[1]. Çocukların hangi dinden veya ırktan olduklarının herhangi bir ehemmiyeti olmaksızın bu böyledir. Trablusşam Mevlevîhanesi'nin ecnebilerin bulunduğu mahfilinin arka kısmına alınan "Trablusşam'ın Hristiyan ve Müslüman bütün çocuklarının" burada "itişip kakıştıkları" görülür[2]. Antep Mevlevîhanesi'nin

1 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 82-83.

2 CONDER, **Heth and Moab**, s. 67.

kadınlar mahfili her yaştan çocukların rahatça hareket ettikleri adeta bir oyun sahasıdır[1]. Çerkez Hristiyanı bir kız Trablusşam Mevlevîhanesi'ne misafir olan Seabrook'a bir dervişin yanında olarak, süt kesmiği getirir, seyyaha göre bu kız Mevlevîhane'nin gündelikçisidir[2].

Semazenler arasında küçük yaşta oğlan çocuklarının yer aldığı da oluyordu. 16 Mart 1717'de Galata Mevlevîhanesi'nde sema edenler arasında altı veya yedi yaşlarında bazı küçük dervişler de bulunuyordu ve diğerlerinden daha az intizamlı olmayarak dönüyorlardı[3]. Frankland'in 1827 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde gördüğü "pek küçük" iki çocuk semada bitkin ve aşikâr sersemlemiş hâle düşerler[4]. Snow 1841 yazında Kasımpaşa Mevlevîhanesi'nde müşahede ettiği çok küçük bir çocuğu tarif eder. Derviş kıyafeti içindeki ve sikkesi kendisine "çok gülünç bir görünüş" veren çocuk ayinin daha başında yorulup terlikleri üzerine oturur ve bir müddet sonra da akranlarıyla oynamak üzere dışarı gider[5]. "Küçük arkadaşlar" sema ayininin bilhassa çevrilerek dönme kısmından hoşlanır gözükürler, lâkin çok geçmeden yorgun düşerler[6]. Galata Mevlevîhanesi'ndeki 1878 yılındaki bir ayinde altı yaşında bir çocuk da yer alıyordu[7]. Fransız seyyah Hillereau, 1845 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği, dönmekten nefes nefese kalmış ve bu yüzden yanakları renk değiştirmiş on iki yaşındaki semazenin meraklılar kalabalığı için bir "tuzak yemi" olduğu iddiasındadır ve "zavallı çocuk çok genç ve zaten böylesi hurafenin kurbanı olmuş henüz çok genç ve zalim bir hayat yeni başlıyor" diye kendi kendine söylenir[8].

BATILI SEYAHATNAMELERİNDE MEVLEVÎLİK VE DİĞER TARİKATLAR ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

MÜŞTEREK AYİNLER

Seyyah tasvirleri arasında Mevlevîlerin diğer tarikatlarla müşterek ayinlerine de rastlanır. Bunlardan en yaygını Rıfaîlerle olanlardır ve bilhassa Kahire intibaları arasında daha çok tesadüf edilir. Bunlarda aslında müştereklikten daha çok Mevlevîlerin, Rıfaîlere ziyareti söz konusudur. Tam anlamıyla müşterek ayinler 19. yy. sonlarından itibaren Balkanlarda vakiydi. 1915 yılında Sırp işgali sırasında tekkeleri kışlaya çevrilen bir veya iki tarikatın mensuplarının Üsküp Mevlevîhanesi'nde Mevlevîlerle müşterek ayinini Abraham tafsilatıyla nakleder[9].

1895 yılı itibarıyla Saraybosna'da Sinan Tekkesi'nde Mevlevîler ve Rıfaîler müştereken haftalık ayin icrasında bulunuyorlardı. İngiliz gazeteci Miller'ın anlatışından o yıllarda en az otuz derviş bulunduğu hâlde Mevlevîhanenin kullanıl[a]madığı anlaşılmakta[10] ve İskoç arkeolog Munro'nun ifadeleri de bunu desteklemektedir[11]. Saraybosna Mevlevîlerinin ne zaman Mevlevîhanesiz kaldıklarını ve bunun ne kadar sürdüğünü bilemiyoruz, ama seyyah Trevor 1908 yılına gelindiğinde hükûmetin Mevlevî ayinlerini yasakladığını yazar[12].

Bilhassa Kahire'de muhtelif vesileler üzerine müşterek ayinlerin tertip edildiği anlaşılıyor. 1890 başlarında "büyük bir dervişin vefatının seneidevriyesi"nde Kahire'deki Muhammed Ali Camii'nde tertip edilen ve Hidiv'in de katıldığı müşterek ayinde Kadirîler ve Mevlevîlerden elli derviş yer alıyordu. Binlerce müminin doldurduğu camie, kabul müsaadesi alan seyyahlar da girebilmişti[13]. 1893 yılında "Muhammedî bir şenlik müna-

1 BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 179-180 ve 182.
2 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 245-246.
3 MONTAGU, **Letters**, C. III, s. 24.
4 FRANKLAND, **Travels to and from Constantinople**, C. I, s. 134 ve 136.
5 SNOW, **Journal of a Steam Voyage**, s. 62.
6 Yazarı bilinmeyen, *Greece and Turkey-Part II*, s. 165.
7 REINACH, **Voyage en Orient**, C. I, s. 282.
8 HILLEREAU, *Lettre de M. L'Abbé Hillereau à M. Bliguet*, s. 148.
9 ABRAHAM, **My Balkan Log,** s. 254-258.
10 MILLER, **Travels and Politics in the Near East**, s. 152.
11 MUNRO, **Rambles and Studies in Bosnia-Herzegovina and Dalmatia**, s. 22.
12 TREVOR, **My Balkan Tour**, s. 105-106.
13 POOL, **Studies in Mohammedanism**, s. 265.

Convent of the Rufai Dervishes,
[-İstanbul'da- Rıfaî Dervişlerinin Tekkesi, Rıfaî şeyhinin solunda misafir Mevlevî şeyhi-],
Bir Rum ressam -Stratford Canning'in himayesindeki Konstantin Kapıdağlı çevresinden-,
1809 civarı, Sulu boya, 36,4 x 50,1 cm, Victoria and Albert Museum.

sebetiyle" içi ve dışı aydınlatılmış bir camide yine bu nev'i bir müşterek ayin vuku bulur[1]. Kahire'de Hasan Mevlid'inde muhtelif tarikatların tatbik ettikleri zikirlere bir veya iki fert olmak üzere Mevlevîler de iştirak ederler, merasimlerde kendi musikileri olmaksızın sema ederler[2]. 1897 yılının Ramazan'ında Kahire camilerinde Mevlevîlerin de iştirak ettiği müşterek zikirler olur[3].

Bir tarikatın ihvanının "iyi amellerden hisseyab olmak için" diğer tarikatları ziyaret ve onların merasimlerine iştirak ettikleri bilinmektedir. Musikici Mevlevîlerin diğer tarikatlara olan ziyaretleri daima neyleriyle beraberdi ve bu tarikatların musiki kullanmak hakkında en titiz olanları bile onların ayin boyunca çalmasına müsaade etmekteydiler[4]. İstanbul ve Kahire'deki Rıfaî dergâhlarındaki ayinlerde ney üfleyen, sema eden Mevlevîleri tasvir eden çok sayıda beyan ve tasvir vardır. Misafir olan dervişlerin geldikleri tekkede ayine katılmaları men edilmiyordu, ama Mevlevî semaı gibi "tatbikat ve kabiliyet" isteyen bir ayin için bu söz konusu olmuyordu. D'Ohsson birbirlerine misafir olan farklı derviş topluluklarının şeref mevkiine yerleştirilerek ev sahibinin zikrine iştirak ettiklerini, buna yegâne istisnanın Mevlevîler olduklarını, onların her nerede bulunurlarsa bulunsunlar, kendi sema zikirlerinden vazgeçmediklerini söyler[5]. Dervişler üzerine müstakil bir kitabın müellifi olan Brown Mevlevî ayinini icra edebilen Kadirî dervişlerin Mevlevîhaneye misafir olduklarında semaa çıktıklarını ve bunun evvelinde ne gibi hazırlıklar yaptıklarını bir istisna olarak kaydeder[6]. Mevlevîlere olan ziyaretler umumiyetle ayine iştirak etmeksizin, sadece seyirci olmak suretiyle vuku buluyordu. 1909 yılında İstanbul'dan gelen bir Bektaşî şeyhi Konya

1 McMILLAN, **Letters of Lizzie McMillan**, s. 182.
2 WILKINSON, **Modern Egypt and Thebes**, C. I, s. 286.
3 REYNOLDS-BALL, **Cairo of To-day**, s. 111.
4 BROWN, John S., **The Darvishes**, s. 286-287.
5 D'OHSSON, **Tableau Général de L'Empire Othoman**, C. IV/2, s. 643-644.
6 BROWN, John S., **The Darvishes**, s. 251-252.

Mevlânâ Dergâhı'nda sema seyretmiş ve sema ardından Veled Çelebi tarafından kabul edilmişti[1].

Rıfaîlere misafir olan Mevlevî ayin hararetlenınceye kadar Rıfaî şeyhinin, varsa tarikatın diğer ileri gelenlerinin yanında sakin tavırla bekler. Vakit geldiğinde zikir halkasının ortasına çıkar ve tek başına sema eder. Mevlevînin seması sona erdikten sonra Rıfaî zikri bir müddet daha devam eder[2]. Buna istisnalar da oluyordu; Hama ve Halep arasındaki bir Rıfaî tekkesini ziyarete giden Trablusşam Mevlevîhanesi şeyhi Şefik Dede ayin başladığında kendisini posta, yanına çağıran Rıfaî şeyhinin bu davetine icabet etmeyip misafirinin yanında kalır, zikre de iştirak etmez[3]. Kimi zaman misafir Mevlevîler iki veya daha fazla sayıdadırlar. 1856'da Kahire Rıfaî tekkesindeki zikre misafir olan Mevlevîler sayıca dört veya beştiler[4]. 1854 yılında Kahire Rıfaî tekkesinde ayin seyreden Avustralyalı seyyah Ogilvie iki Mevlevî delikanlının semaını "bütün temsildeki en fevkalâde hâl" olarak anar[5]. Eğer ziyarete gidenler arasında Mevlevî şeyhi de varsa, derviş, semaını bitirdikten sonra halkada ev sahibi şeyhin yanında duran kendi şeyhini selâmlar[6]. Misafir Mevlevîlerin dönüşleri on dakikadan fasılalarla üç saate kadar sürebilir, kimi zaman çekilen bir dervişin yerini bir diğeri alır, sema eden Mevlevîler Rıfaî dervişleri daha da galeyana getirir[7]. Misafir Mevlevîler arasında çocuk yaşta olanlar da bulunur, 1856 yılında Kahire Rıfaî tekkesindeki ayinde sema eden iki Mevlevîden biri on bir on iki yaşlarında bir çocuktu[8]. 1857 yılındaki ayinde sema eden dört dervişten ikisi çocuktu[9].

Üsküdar Rıfaî tekkesindeki ayine bir Mevlevî dervişinin de iştirakini, "cahil güruhun merakını ve parasını çekmek için tertip edilmiş utanmaz bir hile" addeden bir seyyah, ayinin sonunda para toplanmadığını itiraf ederek tenakuza düşer[10].

Bir Rıfaî tekkesinin ve zikrinin tafsilatlı bir tasvirini Belçikalı şarkiyatçı Huysmans, ona çok benzer şekilde Prime ve kim olduğu meçhul bir müellif verir[11].

İngiliz seyyah Senior'ın müşterek bir ayin mi, yoksa Mevlevîlerin Kadirîlere bir ziyareti mi olduğu çok iyi anlaşılamayan 1855 tarihli beyanında mekân Kahire'deki Kadirî tekkesidir. Ekserisi mahrutî keçe başlıklı yani sikkeli kırk adam bir halka teşkil etmişlerdir, halkanın içinde dört kişi vardır; bunlardan biri, belki Kur'an'dan Arapça bir metni tekrarlamakta, bir diğeri büyük halkanın ona mukabele etmesine kılavuzluk, diğer iki derviş ise sema etmektedirler. Eğer seyyah sıralarını karıştırmıyorsa, tarif ettiği ayinin erkânında farklılık mevcuttur; evvelâ iki derviş on dakika sema ederler, ardından bu dört kişi devr-i Veledî'yi icra ederler. Daha sonra ikili takımlar hâlinde sırayla yirmişer dakika sema ederler; sema esnasında büyük halkadakiler başlarını eğip kaldırarak seyyaha "Allah" gibi gelen bir kelimeyi tekrarlar, öyle ki sarıkları ve başlıkları aşağıya düşer ve kınalı, uzun saçları yüzlerine dökülür; bilâhare üst kat elbiselerini atarlar, haykırma "uluma gibi bir şeye" yozlaşır, duvarda asılı davul ve tefler indirilip çalınmaya başlanır, bu müddette sema devam eder. Kendi işaretiyle ayini sona erdiren şeyh seyyahlara zarifçe baş keser; müellif Senior, bu baş eğmeyi bahşiş talebi telakki eder[12]. 1857 yılında benzer bir tasviri başka bir seyyah da verir[13].

1890 yılında Amerikan rahip Peters yanında Mevlevî Bedri Bey ve diğer bazı Mevlevîlerle beraber Bedevî tekkesine de bir ziyarette bulunur. Eşlik eden Mevlevîlerden birisi tekkenin tevhidhanesindeki çevrili yerin içine girer, "Bedevîler bağırır ve sıçrarlarken kendi hususî, sessiz, çevrilme raksını" icra eder[14].

1 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 29.

2 SNOW, **Journal of a Steam Voyage**, s. 65-66.

3 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 278.

4 HUYSMANS, **Voyage en Italie et en Orient,** 2. Kısım, s. 214.

5 OGILVIE, **Diary of Travels in Three Quarters of the Globe**, C. I, s. 223.

6 REGNAULT, **Voyage en Orient, Grèce, Turquie, Égypte**, s. 419.

7 Yazarı bilinmeyen, *Passages of Eastern Travel*, s. 379.

8 HUYSMANS, **Voyage en Italie et en Orient,** 2. Kısım, s. 215.

9 Yazarı bilinmeyen, *Notes from My Journal of Eastern Travel*, s. 44.

10 BREMER, **Travels in the Holy Land**, C. II, s. 331.

11 HUYSMANS, **Voyage en Italie et en Orient,** 2. Kısım, s. 213- 217; PRIME, **Boat Life in Egypt and Nubia**, s. 84-89; Yazarı bilinmeyen, *Notes from My Journal of Eastern Travel*, s. 44-45.

12 SENIOR, **Conversations and Journals in Egypt and Malta**, C. I., s. 172-174.

13 Yazarı bilinmeyen, *Notes from My Journal of Eastern Travel*, s. 44-45.

14 PETERS, **Nippur or Explorations and Adventures on the Euphrates** , C. I, s. 62.

Howling Dervishes at Scutari, [Üsküdar'daki Feryat Eden -Sesli Zikreden- Dervişler -Sikkeli üç Mevlevî-], Ahşap gravür baskı, [The Graphic, 1876].

MEVLEVÎLERİN EN FAZLA KARŞILAŞTIRILDIĞI KESİM: RIFAÎLER

Osmanlı coğrafyasındaki mevcut tarikatlardan ayinlerini ecnebilerin seyretmesine müsaade edenler umumiyetle Mevlevîler ve Rıfaîlerdi[1]. Bu iki tarikatın ayinlerini seyreden, mensuplarıyla temasa gelen; Rıfaîlerin "aşırılık"ları, Mevlevîlerinse raksları ve musikileriyle tesir altında kalan seyyahlar onları birbiriyle mukayese etmekten de kendilerini alamazlar. Andersen bunlardan biridir; bir gün evvel Üsküdar'da simalarında "herhangi bir insanın hâsıl edebileceği en büyük dehşeti" gördüğü Rıfaîleri seyreden yazar, bir gün sonra ziyaret ettiği Pera tekkesindeki ilk intibaını şöyle dile getirir: "Her şey onların Rıfaîlerden daha yüksek bir mertebede bulunduklarını gösterir." Semaın ardından, seyrettiği raksı zarif bulduğunu ifade eder ve tekrar Rıfaîlerle bir mukayese yapmaktan kendini alamayarak, ilk gördüğünün hatırında bir "tımarhane sahnesi" gibi kaldığını ekler[2]. İngiliz papaz Formby için her iki tarikat da "divaneler takımı"dır, ama Mevlevîler daha güzel huyludur[3].

Boulden haklı olarak Mevlevîleri Rıfaîlerden daha sükûnetli bulur[4]. Charmes Rıfaîlerden sonra sükûnet bulmak için dönen dervişlere gitmeyi salık verir, çünkü onlar ne kadar 'korkunç ve tiksindirici' iseler, berikilerdeki manzara o denli 'lâtif'tir[5]. Cobb'a göre Mevlevîler "daha akıllıca ve münevver" bir fırkadır[6], Reynolds-Ball'a göre "daha az nahoş" ve "daha dikkate değer"dirler[7]. Salvarte'a göre sema Rıfaîlerin ayininden "nihayetsiz ölçüde çok safalıdır"[8]. Mevlevîlerin "merasimleri zarif ve kimseye zararı dokunmayan türdense de", Rıfaîlerinkiler "ziyadesiyle dikkate değer olmalarına rağmen bir

1 Bu kısıtlılık, seyyahlar nezdinde bu tarikatların bağlılarının sayıca çok görülmelerine de neden olmuştur . GRIFFITHS, **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 281.

2 ANDERSEN, **En Digters Bazar,** s. 272 ve 274.

3 FORMBY, **A Visit to the East**, s. 50.

4 BOULDEN, **An American Among the Orientals**, s. 136.

5 CHARMES, **Five Months at Cairo and in Lower Egypt**, s. 170.

6 COBB, **The Real Turk,** s. 255.

7 REYNOLDS-BALL, **Cairo of To-day**, s. 114.

8 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 182.

dereceye kadar tiksindiricidirler"[1]. Olin mukayeseyle Mevlevîlerin temsillerinde "üzücü ve iğrendirici" bir şey bulmaz[2]. Snow'a göre Rıfaîler ekseriyetle sahtekâr kimselerdir ve Mevlevîler kadar hürmete lâyık değildirler[3]. Bir seyyah Rıfaîlerin "ekseriyeti aşağı sınıf insanlardan olan ve bir hayli pejmürde gözüken" kimseler olduklarını, onların ayinlerine misafir olarak iştirak eden birkaç Mevlevîninse iyi giyinmiş olduklarını yazar[4]. Hayward'a göre "raks eden tarikat sadece güldürücüdür" ama Rıfaîler tiksindiricidir[5]. Verhaeghe Mevlevîlerin semaını tuhaf bulsa da, Rıfaîlerin ayinine göre "daha vakarlı ve dinî tatbik tasavvurunu hariçte bırakmayan, yaraşır bir şeydir."[6] Avusturyalı Russegger 1839 yılında seyrettiği Üsküdar Rıfaîlerinin ardından Galata Mevlevihanesi'ni ziyaret eder, Mevlevîlerin icra ettiği kürelerin raksını "evvelkilerin deliliklerinden" çok daha manalı bulur[7]. Benzer şekilde Symons da "sarıp sarmalayan bir rüya" gibi hissettiği semaa mukayeseyle Rıfaîlerin vecd hâllerini budalalık ve bir cinnet şekli görür[8]. Rolland Mevlevîlerin icrasının Rıfaîlerin tersine "gâvurlarda bile" tesir meydana getirdiğini söyler[9]. Huart Mevlevîleri "daha vahşi ve daha yabanî dinî ayinler"de bulunan fırkalara göre masum bulur[10]. Tinayre Edirne Mevlevîhanesi'nde oradan bir evvel ziyaretine gittiği Rıfaîlerden elde ettiği menfi intiba ile bulunur, umum dervişlere itimatsız ve muhalif hâldedir[11]. 1911 yılında, seyrettiği Rıfaîlerin ayinlerinden dehşete kapılan Naylor, ertesi gün Mevlevîleri ziyaret edecekleri kendisine söylendiğinde pek de sevinemez, lâkin "onun hoş olduğu, öyle heyecan verici olmadığına" ikna edilir[12].

Trablusşam Mevlevîhanesi şeyhi Şefik Dede ile beraber, Hama ve Halep arasındaki bir Rıfaî tekkesini ziyaret eden Amerikan gazeteci ve seyyah Seabrook, Rıfaî tekkesinde "geniş divanhaneleri ve kubbeleriyle, saltanatlı taraçaları, fıskiyeleri, bahçeleri ve girift yemekleriyle" bir gün evvel ayrılmış olduğu Trablusşam Mevlevîhanesiyle oldukça göze çarpan bir tezat bulur. Ona göre Rıfaîler "temizliklerine nazaran salihlikleriyle daha takdire değerdirler". Seyyah tekkeleri mukayese etmekten başka, şeyhlerini de mukayeseye tabi tutar. "Omuzlarına sarkan, paslı koyu saçlı; yalın ayak" Rıfaî şeyhi "siyah bir biniş ve düşük tepeli fesinin etrafına sarılı siyah bir sarıkla beraber, ağartılmamış kenevir veya ketenden kaba gömlek içinde"yken, Mevlevî şeyhi "en halis dokumadan inci gümüşîsi cübbe, uzun şapka, yeşil ipek sarık ve fil dişi tutamaklı baston"uyla "tezhipli, bazı eski İran minyatürlerinden bir şekil kadar zarif"tir. Rıfaî tekkesinin ayin salonuna giren seyyah "zaman ve mekânda bin yıl geriye adım atmış gibi" hisseder ve bu manzara karşısında yine orada bulunan Şefik Dede kendisine "New York'taki herhangi bir dost kadar aşina ve sıradan" gözükür. Rıfaîlerden dönüş yolunda bir Avrupa lokantasında Şefik Dede'ye "hakikî dindarlığına rağmen estetik bir aristokrat" olan onun nasıl olup da Rıfaîlerin "vahşi ayinlerine karşı his iştiraki içinde olabildiğini" soran seyyah Dede'den misalli bir cevap alır; masadaki peşkiri şeker kâsesinin etrafına bükerek küçük bir dağ meydana getiren Dede seyyahtan dağın tepesinin Birlik veya Tanrı'yı remzettiğini, dağın geniş kaidesinin bütün etrafının zirveye varmayı murat eden insanlar olduğunu farz etmesini ister. Şöyle devam eder: "Dağ herhangi bir fâninin dümdüz yukarı doğru tırmanması için çok sarptır, binaenaleyh burada bazısı şarka doğru ve diğerleri garba doğru dağın derece derece daha yüksek olduğu, dolambaçlı yollardan yolculuk ederler. Şarka yolculuk eden bir takım garba yolculuk edenle karşılaşır. Her biri diğer takıma "Nereye?" diye sorar. Hepsi "Tanrı'ya!" diye bağırır. Ve sonra arif değillerse her biri diğerine şöyle bağırır: "Siz yolunuzu kaybetmişsiniz. Gelin, dönün ve beraber gidelim." Ve daha sonra eyvah ki dostum, sadece yukarı doğru tırmanırlarsa bütün yolların Tanrı'ya götürdüğündeki kendi irfansızlıklarını bilmeyerek münakaşa eder ve kınarlar. Sana böyle bir irfansızlığa düşmekten sakınmanı söylerim dostum."[13].

Nadiren Rıfaîleri daha muteber tutan seyyahlar da vardır. 1867'de Mısır'da Nil'in Roda adasına yakın

1 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 63.
2 OLIN, **Greece and the Golden Horn**, s. 283.
3 SNOW, **Journal of a Steam Voyage**, s. 67.
4 PRIME, **Travels in Europe and the East**, C. II, s. 264.
5 HAYWARD, **From Finland to Greece**, s. 236.
6 VERHAEGHE, **Voyage en Orient**, s. 320.
7 RUSSEGGER, **Reisen in Europa, Asien und Afrika**, C. IV, s. 30.
8 SYMONS, **Cities**, s. 247.
9 ROLLAND, **La Turquie Contemporaine**, s. 220.
10 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 30.
11 TINAYRE, **Notes d'une Voyageuse en Turquie**, s. 189-190.
12 NAYLOR, **Travels in the Orient**, s. 65.
13 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 273-274, 277 ve 283-285.

Solda ve sağdaki sayfada: Turistlere gösteri yapan takımlar.

bir yerde Rıfaî ayinini görmeye gidip de bu dervişlerin artık ayinde bulunmadıklarını öğrenen Basterot, kendi ifadesiyle, "feryat eden dervişler"in yerini "dönen dervişlerin tek ayak üstünde solgun dönüşleri"nin almış bulunmasına esef eder[1]. 'Mevlevîlerin yerini Rıfaîlerin alması'ndan muhtemelen serbest ve alenî tek ayin olarak Mevlevîlerinkinin kalmış olmasını kastediyordu.

İki tarikat ve mensupları arasındaki belki de tek nazarî mukayesenin sahibi olan meçhul İngiliz seyyah halkın rağbet gösterdiği Rıfaîleri "inancın demokratları", saray ve ulemanın himaye ettiği Mevlevîleri "inancın aristokratları" olarak anar[2].

Başta Rıfaîlerle olmak üzere yapılan karşılaştırma kimi zaman karıştırmaya döner, diğer tarikatların âdet ve tatbikleri Mevlevîlere aitmiş gibi gösterilir. Bu karıştırmadaki amillerden birisi bilhassa Kahire'de daha sık meydana gelen, Rıfaî tekkelerine Mevlevîlerin misafirliğidir. Rıfaî ayininin heyecan bakımından en tepe noktasında ortaya çıkan Mevlevî dervişlerinin dönüşleri belki de seyyahların kafalarını karıştırıyordu. Kahire'de Rıfaîlerin zikrinde sema eden dervişleri gören seyyah Poitou uzun, sivri külâhlı bu dervişlerin İstanbul'da seyrettiği Mevlevîlerin aynısı olduğundan emin değildir[3]. Bayan Loyson her ne kadar kendisi 1897 yılında Kahire'de ziyaret ettiği tarikatın Celâleddîn Rûmî'nin kurduğu "Dönen Dervişler" olduklarını söylese de, onun tarifinde, bu topluluğun zikirlerine musikinin eşlik etmesi ve sallanarak zikretmenin sonunda sema gibi dönüşlerde bulunmaları haricinde Mevlevîlere benzerlikleri bulunmamaktadır[4]. 1830'larda Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği semada Hervé'ye Mevlevîlerin semaın ardından "feryat etmeye başlayacakları" söylenmiştir, lâkin gözünü dikip bakmakla sersemlediğinden erken ayrılan seyyah bunu tahkik etme imkânından mahrum kalır[5]. Mevlevîlerin dönme tatbiklerini kendilerine hasreden muhtelif Mağrib tarikatları veya turistlere gösteri yapan takımlar da bu karışıklığı arttırabiliyorlardı[6]. O dönemlerden kalma bazı fotoğraflarda, Mevlevîlik unsurlarının bazı dinî topluluklar veya seyyahlara dönük temsil ve temaşa topluluklarınca nasıl kendilerine mal edildiği açıkça görülebilmektedir.

1 BASTEROT, **Le Liban, La Galilée et Rome**, s. 286.

2 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 153.

3 POITOU, **Un Hiver en Égypte**, s. 118.

4 LOYSON, **To Jerusalem through the Lands of Islam**, s. 220-225.

5 HERVÉ, **A Residence in Greece and Turkey**, C. II, s. 163.

6 Bu durumun misallerinden sadece bir tanesi için bkz.: BARNETT, **Canon Barnett: His Life, Work and Friends**, C. I, s. 227.

Bazı seyyahlar ise, Mevlevîlikle diğer tarikatlar arasındaki farkı idrak etmekte güçlük çekmektedirler[1].

SEYYAHLAR VE MEVLEVÎLİK

Seyyahlar Mevlevîleri görmeyi umumiyetle çok arzu etmişlerdir, her ne kadar bir seyyah "Bir kez görmeye değebilir, fakat zannımca pek az kişi ikinci bir ziyarete meyleder"[2] dese de, bir defa görmekle yetinmeyerek üç beş defa görenler, gittiği farklı yerlerde Mevlevîhaneleri mutlaka ziyaret edenler vardı. 1610 civarında İstanbul'da bulunan İngiliz seyyah Sandys Galata Mevlevîhanesi'nde sık sık sema görmüştür[3]. Galata Mevlevîhanesi İngiliz tarihçi ve seyyah Mac Farlane'in "âdet hükmüne girmiş uğraklarından biri"dir[4]. Walpole "kafam asla onları seyretmeye dayanmıyordu" dese de iki üç defa Mevlevîlerin icralarında bulunur[5]. Michaud ve Poujulat "zaman zaman" bu temaşayı gördüklerini yazarlar[6]. Bazen bu arzu hasta yatağından kalkıp Mevlevîhanede sema seyretmeye götürecek kadar büyük olabiliyordu. Gazeteci Arthur Copping Kahire Mevlevîhanesi'ndeki semaı "hekimlerin refakatinde olarak" görmüştür[7]. Bazı Mevlevîhanelere erişmenin güçlüğü ve yolda karşılaşılabilen tehlikeler seyyahları yıldırmıyordu. Amerikan Harry Gringo İzmir Mevlevîhanesi'ne çıkmak için "taşlı zemin üstünde taban tepmek" ve "fırsat kollayan başıbozuklar ve haydutlar"a mukavemet etmek mecburiyetinde kalmıştı[8]. Bir İngiliz seyyah İstanbul'da yeni başlamış bulunan veba salgınına rağmen Tophane'de karaya çıkıp Galata Mevlevîhanesi'ne ayin görmeye gider[9]. Lagarde kontu merakından pişman olma korkusuna rağmen Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eder, zira kontun kendisine zarar verileceği fikrisabitine tutulmuş olduğu yazdıklarından anlaşılmaktadır[10]. Amerikan Dodge, ayine yetişebilmek için, canını dişine takıp kürek çekerek kayığıyla Tophane'ye çıkar, ama o tam var-

1 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 91.

2 VERE, **Picturesque Sketches in Greece and Turkey**, s. 313.

3 SANDYS, **Sandys Travels**, s. 43.

4 MAC FARLANE, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 398.

5 WALPOLE, **The Ansayrii (or Assasins) with Travels in the Further East**, C. II, s. 275.

6 MICHAUD ve POUJULAT, **Correspondance D'Orient 1830-1831**, C. II, s. 383.

7 COPPING, **A Journalist in the Holy Land**, s. 34.

8 GRINGO, **Scampavias from Gibel Tarek to Stamboul,** s. 343-344.

9 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 158.

10 DE LAGARDE, **Voyage de Moscou à Vienne**, s. 246.

La Mosquée des Dervich, Salonique ,
[Dervişlerin Camii, Selanik -Mevlevîhane-],
KINSEY, William Henry Scotter (Ressam), 1908, Sulu boya.

dığında sema sona ermiş bulunmaktadır[1]. Papaz Frossard "bir esrarengiz valsin baş dönmesinde ilâhî vecdler arayan o yekta Mevlevîlerin bir içtimasında mevcut bulunmaksızın Şarkı terk etmeye hevessiz" olduğunu ilan edecek kadar meraklıdır[2]. İngiliz gazeteci bayan Ellison "sapa mıntıka"da bulunan bir Mevlevîhaneyi ziyaretine peçe takarak gider ve bir mindere oturmuş hâlde kadınlar mahfilinden, kafes arkasından ayini seyreder[3].

Seyyahların Mevlevîleri görme arzusunun başlıca âmili meraktır[4]. Erken devir seyyahlarının nakilleriyle başlayan, yüzyıllar boyu giderek artan ve 1830-1860 arasında çok yoğunlaşan merak 19. yy.'ın ikinci yarısından itibaren giderek azalmaya yüz tutmuştu. 20. yy.'ın ilk çeyreğinde ise Mevlevîlik neredeyse seyyahların gündemlerinden düşmüş bulunuyordu. Son devir seyahat beyanlarında Mevlevîlere ayrılan yerin azalması, beyanların tekdüzeleşerek kalıplaşması seyyahların meraklarındaki azalışın kitaplara akseden yanı olarak görülebilir. Mesela seyyah Hyett Mevlevî ayinini sırf öyle yapmış olduğunu söylemek hatırına görür[5]. Hammer bu türden "belli bir mesafeden" tariflerin "yüksek ve derin mana"yı hissedebilmiş tasvirler olmadıklarını kaydeder[6]. Seyyahların çokça ziyaret ettiği Galata Mevlevîhanesi için çok sayıda ve birbirine benzer mahiyette beyanların elde olması kimi seyyahların bu mahal hakkındaki intibalarını aktarmakta gönülsüz olmalarına ve tafsilat vermeden geçiştirmelerine yol açar[7]. Yüzyıllar boyu her seyyahın bir veya daha fazla vechesini Batı âlemine duyurarak teşkil ettikleri birikimle, Mevlevîliğe yönelik merakın yerini artık doygunluk almış bulunuyordu. Türkiye'de tekke ve zaviyelerin setredilmesiyle beraber tabiî olarak seyahatnamelerde Mevlevîlerin neredeyse görülmedikleri bir devir yaşanır[8]. 20. yy.'ın son çeyreğinden itibaren günümüze dek yoğunlaşarak gelen devir Mevlevîliğe dair eserlerin Batı dillerine tercümelerindeki, Mevlevîlerin Batıya seyahat ve ikametlerindeki artış ve Batılı Mevlevîlerin ortaya çıkışı ve kendi eserlerini vermeleri ile bir bakıma Mevlevîliğin Batılıların ayağına gittiği bir devir olmaktadır. Bu yeni devrin Batılıları için seyahat, onların sadece müşahede ile, hatta remizlerin ötesindeki manayı anlamakla yetinmeyip, Mevlevîliğin manasına dâhil olmak gayretlerinin bir neticesidir dersek abartma olmayacaktır.

Merak âmilini takip eden sâik o havalide görmeye değecek başka şey bulunmayışıdır. İngiliz denizci Knight Gelibolu'da Mevlevîlerin ayinleri haricinde kendilerini alıkoyacak bir şey bulunmadığını yazar[9]. Perulu bir seyyahın ayine girme sebebi yağmurdan kurtulmaktır[10].

İngiliz edip Thornbury "safi aylaklar" başlığı altında topladığı seyyahları "müşahitler, müstehziler, tahkir edenler ve kendini adamışlar" olarak

1 DODGE, **Diary, Sketches and Reviews**, s. 178.

2 FROSSARD, **The French Pastor at the Seat of War**, s. 294.

3 ELLISON, **An Englishwoman in a Turkish Harem,** s. 132-133.

4 Yazarı bilinmeyen, *Constantine's Legacy*, s. 256.

5 HYETT, **Journal of a Visit to The Nile and Holy Land in 1847–48**, s. 142.

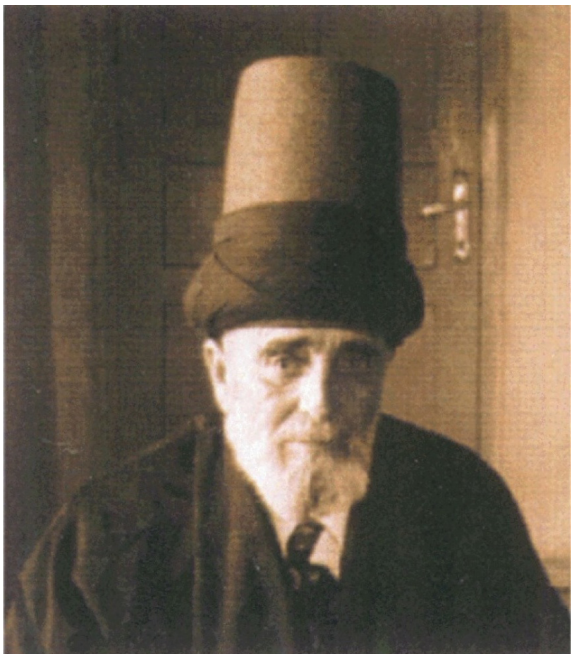
6 HAMMER, **Constantinopolis und der Bosporus** C. II, s. 121.

7 Bir misal olmak üzere bk.: FULLER, **Narrative of a Tour Through Some Parts of the Turkish Empire**, s. 80.

8 Tekkelerin setredilmesi Batı matbuatında da yer bulur. Bunun bir örneği olarak bk. *Whirling Dervishes Forbidden to Whirl*, **The Pittsburgh Press**, 29 Kasım 1925.

9 KNIGHT, **A Diary in the Dardanelles**, s. 43.

10 PAZ SOLDÁN Y UNANUE, **Memorias de un Viajero Peruano**, s. 344.

Tekkelerin Kapatılmasından Sonra,
Halep'te Tesis Edilen Çelebilik Makamının
Konya'daki Vekili Süleyman Dede.
1980'ler, Renkli fotoğraf.

isabetle tasnif eder[1].

Seyyahlarca Mevlevîlere verilen adlar arasında en sık kullanılanlar raks eden dervişler, hızla dönen dervişler ve dönen dervişlerdir. Morton onların hareketini tarif eden daha doğru adlandırmanın "dönen dervişler" olduğunu söyler[2]. Amerikan asker Lynch "neredeyse en hafif bir çaba bile göstermeksizin hareket ediyor gibi" gözüktüklerinden 'dönen'e göre 'eğirilen' kelimesinin daha iyi bir fikir verdiğini söyler[3]. Hasluck "raks eden" isimlendirmesini yakışıksız bulur, çünkü raks eden dervişler denince akla gelen Rıfaîlerle kıyaslandıklarında Mevlevîler ruhsuzdurlar, icralarında "dinî taşkınlık" ve "delice heyecan"dan eser yoktur, "bütün iş şeklîdir"[4]. Amerikan gazeteci Knox'a göre Mevlevîleri "raks edenler" diye çağırmak raksa iftira olur[5].

Seyyahlar hemen hemen her Hristiyan batı ülkesinin uyruğundan, birbirinden çok farklı içtimai tabakalardan ve mesleklerdendiler. Amerika'dan Avustralya'ya, İngiltere'den Peru'ya, İsviçre'den Polonya'ya kadar hemen her ülkenin milliyetinden olan bu seyyahlar arasında konttan lorda, markionezden kontese, dükten arşidüke kadar asilzâdeler; şövalyeler ve sörler, amiralden mareşale kadar askerler, diplomatlar ve sefaret vazifelileri, zenginler ve hayırseverler, sosyal reformcular ve feministler, rahipten başrahibeye, papazdan başpiskoposa kadar din vazifelileri, vaizler, misyonerler ve Kitab-ı Mukaddes âlimleri; ilâhiyatçılar ve mistikler; ayrıca yayıncı, şair, yazar, gazeteci, çocuk hikâyecisi, mizahçı, hicivci, münekkit, tercüman, mütercim, lügatçi, dil bilimci, filozof, bestekâr, müzisyen, ses sanatkârı, ressam, fotoğrafçı, savaş muhabiri, casus, hekim, cerrah, eczacı, hidroterapist, akademisyen, siyasetçi, milletvekili, senatör, vali, belediye başkanı, bürokrat, hukukçu, mühendis, yer bilimci, topografyacı, kâşif, mucit, tüccar, sanayici, iktisatçı, eğitimci, kütüphaneci, nümizmatikçi, antikacı, koleksiyoner, arkeolog, tarihçi, sanat tarihçisi, paleolog, şarkiyatçı, antikiteci, antropolog, etnolog, halk bilimci, kriminolog, dağcı, mineralog, botanikçi, zoolog, kimyacı, fizikçi, armatör ve denizciler vardı. Tabiî ki hepsinin müşterek tek bir hususiyeti bulunuyordu; o da seyahat intibalarını kaleme almış bulunmalarıydı.

Bazı seyyahlar başkalarını tekrara düşmemek için intibalarını kaleme almamış, ya gördüklerinin yazı veya tasvirle çokça tarif edilmiş bulunduğunu ifadeyle yetinmişler ya da beğendikleri tariflere atıfta bulunmuşlardır. Amerikan deniz subayı Porter bunları yaptıktan başka, "onları tarif etmeye değmez" diye kestirip atar[6]. Levinge ise onun aksine herhangi bir tarifin çok kifayetsiz bir fikir teşkil edeceği kanaatindedir[7].

KİŞİYE GÖRE MUAMELELER

Mevlevîler umumî müsamaha hususiyetlerinin bir tezahürü olarak kimi zaman kişileri kırmamak, kimi zaman da daha büyük mahzurları izale edebilmek için kişilere göre muamelede bulunarak kaidelerini esnetmişlerdir.

1802'de Mevlânâ türbesini ziyaret eden Browne kabrin siyah mermerden olduğunu yazar[8]. Bu,

1 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 76.
2 MORTON, **In the Steps of St. Paul**, s. 192.
3 LYNCH, **Narrative of the United States' Expedition**, s. 101.
4 HASLUCK, *Constantinople Now*, s. 433.
5 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 167.
6 PORTER, **Constantinople and its Environs**, C. II, s.18.
7 LEVINGE, **The Traveller in the East**, C. I, s. 303.
8 BROWNE, *Journey from Constantinople through Asia*

sanduka örtüsü kaldırılıp bakılmadan elde edilecek bir malûmat gibi gözükmemektedir.

1836'da Bursa Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden bayan Pardoe'nun oturması için semahaneye şeyhin emriyle bir halı yayılır[1].

1850'li yıllarda Galata Mevlevîhanesi'nde ayin günleri haricindeki bir gün ayin seyreden bir seyyah, dervişlere teklif ettiği bahşiş üzerine kendi hususî istifadeleri için bu ayinin tertip edildiğini beyan eder[2].

12 Mayıs 1880 Çarşamba günü öğleden sonra dört sularında Konya Mevlânâ dergâhının matbahında İngiltere'nin Kıbrıs'taki idarecilerinden birinin eşi olan Mary Scott-Stevenson'a mahsusen bir sema icra edilmiştir. Çünkü seyyah hanımın mutat ayin günü olan cumayı bekleyecek zamanı yoktur ve Çelebi Efendi onun ayinde mevcudiyeti hakkındaki mülâhazaların nahoş olabileceğinden endişe etmektedir. Müellif kendisine gösterilen bu ayrıcalığın matbahta icra edilmesinin gerekçesini şöyle ortaya koyar: "Ana methalden bize tecessüsle bakan kalabalıktan sakınalım diye hususî bir kapıdan ayrıldık. Muhtemelen onların arasında en muhterem azizlerinin türbesinin yanında dikilen bir *gâvur* ve yaşmaksız bir kadın görmek kendisine acayip bir manzara gelmiş olan bazı hiddetli kimseler vardı. Raksçıların icrasını görmek için mutfaktaydık, çünkü şeyh biz imansızlara camide hususî bir temsil verip de halkın huysuzluğuyla çok fazla uğraşmak istemiyordu"[3]. Bu yüzden, Mevlânâ türbesini ziyaret etmek istediklerinde ecnebi seyyahlar hâmuşandan geçirilerek arka kapıdan içeri alınmışlardır[4].

1890 yılında Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden İskoç arkeolog ve Yeni Ahid âlimi Sir William Mitchell Ramsay ve karısı Agnes Dick Ramsay'ye burada mahsusen bir ayin tertip edilmiştir. O devirde Afyonkarahisar'da ayin iki haftada bir cumaları icra edilmekteydi. Ramsay'ler ayin bulunmayan cuma günü şehirde olacaklarından ve ertesi cuma günü ise buradan ayrılmış olacaklarından şeyh Kemâleddîn Çelebi'nin hususî davetiyle, seyyahların faydası için bir sema icra edilir. Tabiî ki meraklı ahali de camide yerini alır. "Karahisar'ın Türkiye'deki en mutaassıp yerlerden biri sayıldığı göz önünde tutulunca" bu tertip ve davet bayan Ramsay için "epeyce hayrete salıcı" olmuştur[5].

19. yy.'ın sonunda Ankara Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden ve burası hakkında elimizdeki tek Batılı müşahedesini kaleme alan Chantre ve arkadaşlarına semaı seyretmeleri için sandalye getirilir[6]. Benzer bir ayrıcalık 1907 yılında Bahariye Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden ve bu ziyareti esnasında mutribâna buyur edilmiş bulunan tek Avrupalı olan Ibáñez'e de gösterilir, seyyah "çok fazla aramanın ardından" bulunabilen ve "camideki tek Avrupa mefruşatı olan kirli, ayağı sakat ve oturacak yeri samandan, kırık dipli bir iskemle"ye oturtulur[7].

Ecnebi seyyahların diğer seyircilerden ayrı oturtulmasıyla sık karşılaşılır. Seyyahların kimi zaman mutrib mahfiline alındıkları da olur[8]. Ama Kasımpaşa'da "ecnebilerin yukarı çıkmalarına müsaade edilmez"[9]. Kahire Mevlevîhanesi'nde Müslüman kadınlar küçük pencere çubukları vasıtasıyla semaı seyredebilirlerken, kadın seyyahlar zeminde "beyefendiler"le beraber, üstelik peçesiz olarak oturabilirler[10]. Bayan Grosvenor Galata Mevlevîhanesi'nde semahane zeminiyle aynı hizadaki seyirci bölmesine, parmaklığın hemen arkasına oturmuştu[11].

Devrin şeyhi Abdülhalim Çelebi Manisa Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden bayan Garnett'e sema seyrettiremez ama kendi köçeğini vazifelendirerek şehrin görülecek yerlerini onlara gezdirir[12].

Balkan Harbi sonrasında Konya'yı ziyaret eden seyyah Hawley "dervişlerin çok eski ve pahalı saydıkları bir halı"yı görmeyi arzu ettiğinde kendisini Çelebi Efendi'nin odasına alarak ona takdim ederler. Kahve ve sigara ikramının ardından, muhafaza edildiği mahzenden getirtilen halıyı türbe kapısında seyyahın incelemesine müsaade edilir[13].

Minor, in the Year 1802, s. 121.

1 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. II, s. 70.

2 Yazarı bilinmeyen, *Muhammadan Fanaticism*, s. 60.

3 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 326 ve 331-334.

4 BREWER, **Patmos and the Seven Churches of Asia**, s. 308; SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 328.

5 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 263-264 ve 269-277.

6 CHANTRE, **En Asie Mineure**, s. 418.

7 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 191.

8 TINAYRE, **Notes d'une Voyageuse en Turquie**, s. 190.

9 FROSSARD, **The French Pastor at the Seat of War**, s. 296.

10 BROMFIELD, **Letters from Egypt and Syria,** s. 59.

11 GROSVENOR, **Narrative of a Yacht Voyage** C. I, s. 321.

12 GARNETT, **Mysticism and Magic in Turkey**, s. 82; GARNETT, **Turkish Life in Town and Country,** s. 192.

13 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 238-241.

Mevleviname_2b.indd 204 12.07.2015 15:25:00

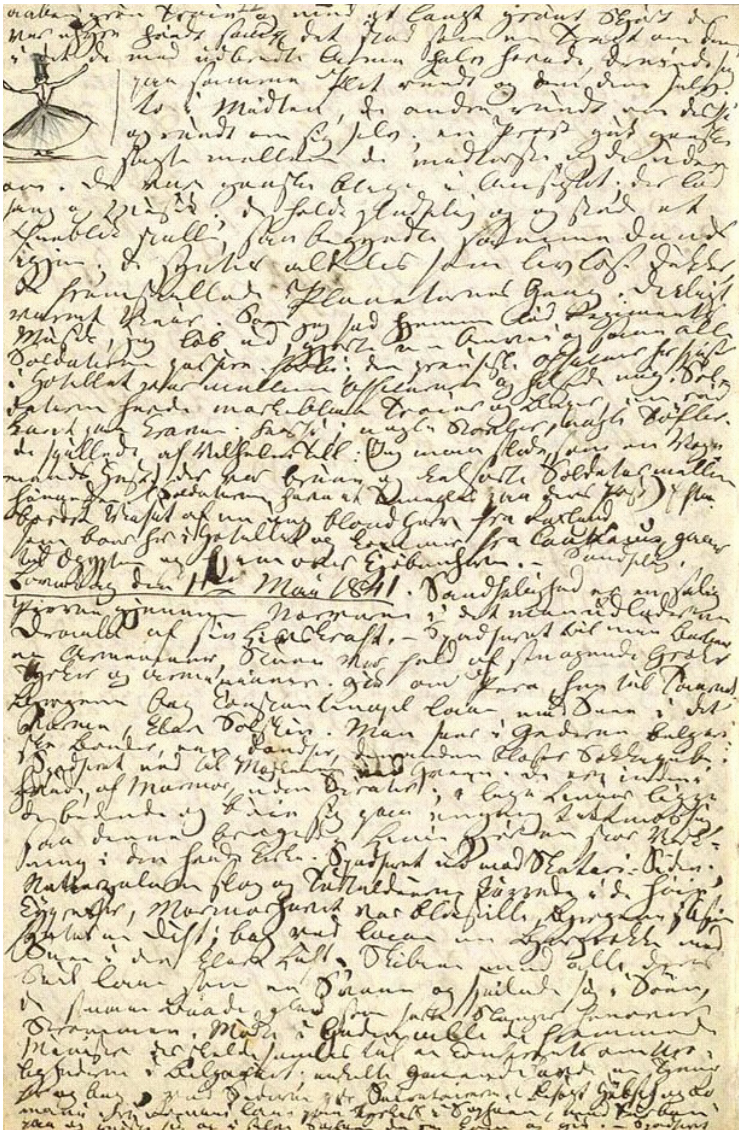
Lukach Veled Çelebi'yle görüşmesi öncesinde kendisine Konya valisinin ve Kıbrıs'taki Mevlevîhanenin şeyhinin tavsiye mektuplarını sunar[1]. Veliaht prens Rudolph'un Kahire Mevlevîhanesi'ni ziyaretine Abdülkadir Paşa da refakat eder[2].

1914 yılında Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ayin günü olmayan bir günde ziyaret eden meşhur Fransız edip Gide, her ne kadar Bursa'da ayin seyretmiş olsa da, Konya'da icra edilen Mevlevî musikisini dinleyemediğine hayıflanınca iki neyzen kendisi için küçük bir konser verirler, seyyah bu hediye kabilinden konseri çok alelâde bulur[3].

SEYYAHLARIN RESMETTİKLERİ

Mevlevîhanelere uğrayan, Mevlevîler ve onların kültürüyle temas eden seyyahlar müşahede ve intibalarını yazmakla kalmamış, bazen ya kendileri resmetmişler veya yanlarında bulunan ressamlara resmettirmişlerdir. Gördüğünü yalnızca resmetmekle iktifa edenler de olmuştur ki İstanbul'da muvakkaten ikamet ederek eser veren Vanmour, Brindesi, Zonaro gibi ressamlar; Sébah, Joaillier, Fruchtermann gibi fotoğrafçılar bu cümledendir.

Seyyah beyanlarından anlaşıldığı kadarıyla sema esnasında not almaya, taslak çizmeye, fotoğraf çekmeye müsaade edilmediği devirler olmuştu[4], bu devirlerde seyyahın yazı veya resmine semaı müteakip hafızasında kalanlar nakşedilmiş olmalıdır. Stüdyo fotoğrafları da böyle devirlerin mahsulleri olmalıdırlar. Taslak çıkarmanın serbest olduğu devirlerde elbette herşey daha kolay olmuştur,

Andersen'in kendi el yazısı ve çıkarttığı taslak.

müsveddeler bilâhare temiz edilmiştir. Andersen'in yazı ve resim müsveddeleri[5], Yvon ve Bauer'in resim taslakları buna örneklik teşkil ederler. Kahire Mevlevîhanesi'nde sema eden dervişlerin taslak resimlerini yapan bir İngiliz sanatkârdan Bayard Taylor bahseder[6]. Bayan Baillie 1871 yılında Galata Mevlevîhanesi'nde hem binanın hem de semaın fotoğraflarının çekildiğini, bunların kartlarının Abdullah Biraderler'in dükkânından temin edilebileceğini söyler[7].

Seyyah beyanlarına eşlik eden tasvirlerin bazısı, ziyaret edilen Mevlevîhanenin ve ziyaret tarihinin bilinmesiyle devrin eşhası hakkında şeklî malûmat

1 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 19.

2 RUDOLPH, **Travels in the East**, s. 232.

3 GIDE, **The Journals of André Gide**, , C. II, s. 18.

4 "Ziyaretçilerin şapkalarını çıkarmaları beklenir. Baston, şemsiye ve *kodak* [fotoğraf makinesi] kapıda kapıcının nezaretinde bırakılmalıdır. Resim taslağı çıkarmak veya muhtıra yazmaya müsaade edilmez." COUFOPOULOS, **A Guide to Constantinople,** s. 49.

5 ANDERSEN, **H. C. Andersens Dagbøger (1825-1875).**

6 TAYLOR, **Egypt and Iceland in the Year 1874**, s. 145.

7 BAILLIE, **A Sail to Smyrna**, s. 139.

Chef des Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişlerin Şeyhi
-Galata Mevlevîhanesi'nin postnişini-],
YVON, Adolphe (Ressam), 1856, Kara kalem taslak,
Album Yvon Adolphe, Musée du Louvre,
Département des Arts Graphiques.

verir. Ricaut'un 1670'te yayınlanan kitabında yer alan şeyh tasviri çok büyük ihtimalle Gavsî Ahmed Dede'ye aittir[1] (bk. s. 616'daki resim). De La Motraye'ın 1699 tarihli ziyaret beyanında yer alan semahane tasvirinde yer alan şeyh, yine büyük ihtimalle Nâcî Ahmed Dede'dir[2] (bk. s. 623'deki resim). 20 Ocak 1800 tarihinde Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden William Wittman'ın seyahat kitabında yer alan renkli tasvir, devrin Mevlevî şeyhini "sadakatle temsil" eder[3] . Yerli kaynaklardan edindiğimiz malûmata göre, bu şeyh Mehmed Rûhî Dede olmalıdır ve tasvir onun şekli, şemaili ve kıyafeti hakkında eldeki tek vesika hükmüne bürünür (bk. s. 649'daki resim). Mahmud Ümîd Dede olması muhtemel bir diğer resim de bu cümledendir (bk. s. 677'deki resim).

1 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 242-243.

2 DE LA MOTRAYE, **Voyages du Sr. A. De la Motraye**, C. I, s. 231.

3 WITTMAN, **Travels in Turkey, Asia Minor, Syria and across the Deser-t into Egypt**, s. 84-85.

Derviche Tourneur,
[-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Dönen Derviş],
YVON, Adolphe (Ressam), 1856, Kara kalem taslak,
Album Yvon Adolphe, Musée du Louvre,
Département des Arts Graphiques.

Her devirde gravürlerden başlayıp fotoğraflara kadar Mevlevîleri tasvir eden bazı resimler adeta moda olmuştur. Asıl resmin çok sayıda versiyonları yapılmış, siyah beyaz olanlar renklendirilmiş, fotoğraflar bir kez daha elle çizilmiş, İstanbul'da yayınlanmış ve oradaki dervişleri gösteren bir kartpostal Kahire'de, Selanik'te yayınlanmış ve üstündeki dervişler oraya mal edilmiş ve artık Mevlevîler seyyahlar için ilgi çekici olmayana kadar bu böylece devam etmiştir; zaten kısa bir

Salonique; Derviche Turkish and Annamite Woman,
[Selanik; Türk Dervişi -Mevlevî- ve Vietnamlı Kadın],
GOYET (Karikatürist),
Renkli karikatür kartpostal, Paris: Parisiana.

Les Dervichs dans leur Temple de Péra, Achevant de Tourner, [Pera'daki Semahanelerinde Dervişler, Dönmenin Tamamlanışı], VANMOUR, Jean-Baptiste (Ressam), 1707-1708, SCOTIN, Gérard (Hakkâk), 1712-1713, Oyma baskı, 40 x 48 cm., [FERRIOL, Charles Comte De, Recueil de Cent Estampes Représentant Différentes Nations du Levant, Paris: L. Cars, 1714], New York Public Library, Stephen A. Schwarzman Building, Humanities and Social Sciences Library, Art and Architecture Collection, Miriam and Ira D. Wallach Division of Art, Prints and Photographs.

Les Dervichs dans leur Temple de Péra, Achevant de Tourner,
[Pera'daki Semahalerinde Dervişler, Dönmenin Tamamlanışı],
VANMOUR, Jean-Baptiste (Ressam); SCOTIN, Jean-Baptiste (Hakkâk), 1708-1713,
Demir kalem ve azot asidi ile madenî levhaya hak, Renkli baskı, 40 x 46 cm., Bibliothèque Nationale de France, Estampes.

Whirling Dervishes,
[Dönen Dervişler -Galata Mevlevîhanesi-],
VANMOUR, Jean-Baptiste (Ressam), 1725-1750 arası,
Kara kalem, çini mürekkebi ve ağartma, 14, 7 x 19,9 cm.

Le Danse des Dervis, [Dervişlerin Raksı -Galata Mevlevîhanesi-], PICART, Bernard (Ressam, Hakkâk), [PICART, Bernard, Cérémonies et Coutumes Religieuses de Tous les Peuples du Mond, 10 C., C. V, s. 227, Amsterdam: J. F. Bernard, , 1733 (1723-1743)].

The Dance of the Dervishes,
[Dervişlerin Raksı -Galata Mevlevîhanesi-],
PICART, Bernard (Ressam), FORREST, W. (Hakkâk),
[GARDNER, James, The Faiths of the World (an Account of All Religions and Religious Sects their Doctrines, Rites, Ceremonies and Customs), 2 C., C. I, s. 706-707 arasında, Edinburgh: A. Fullarton and Co., [1868-70]].

The Dancing Dervises, [Raks Eden Dervişler -Galata Mevlevîhanesi-], [BURDER, William, Religious Ceremonies and Customs or the Forms of Worship Practised by the Several Nations of the Known World, s. 104-105 arasında, London: Thomas Tegg, 1841].

The Dervishes,
[Dervişler -Galata Mevlevîhanesi-],
[T., S. F., *The Dervishes*, The Juvenile Missionary Herald,
Yeni Seri, C. III, Nisan 1848, s. 49, London: Baptist Missionary Society].

Galata Mevlevîhanesi'nde Sema,
1860'lar,
VANMOUR'un çizimini esas alan başka bir hak.

Derwisj, [Derviş -Galata Mevlevîhanesi-, -Versiyon-],
VANMOUR, Jean-Baptiste, 1700-1707 arası,
Tuval üstüne yağlı boya, 39.5 x 31.5 cm., Rijksmuseum, Amsterdam.

Mevleviname_2b.indd 211 12.07.2015 15:25:04

Dervich ou Moine Turc qui Tourne par Devotion,
[Huşu ile Dönen Derviş veya Türk Münzevisi -Galata Mevlevîhanesi-],
VANMOUR, Jean-Baptiste (Ressam), 1707-1708, SCOTIN, Gérard (Hakkâk), 1712-1713, Oyma baskı, [FERRIOL, Charles Comte De, Recueil de Cent Estampes Représentant Différentes Nations du Levant, Paris: L. Cars, 1714], New York Public Library, Stephen A. Schwarzman Building, Humanities and Social Sciences Library, Art and Architecture Collection, Miriam and Ira D. Wallach Division of Art, Prints and Photographs.

Dervich ou Moine Turc qui Tourne par Devotion,
[Huşu ile Dönen Derviş veya Türk Münzevisi -Galata Mevlevîhanesi-],
LE HAY (Hakkâk), 1714, Oyma renkli baskı.

Dervich ou Moine Turc qui Tourne par Devotion,
[Huşu ile Dönen Derviş veya Türk Münzevisi -Galata Mevlevîhanesi-],
HAUSSARD, Jean-Baptiste, SCOTIN, Gérard (Hakkâklar), 1714.

Dervich ou Moine Turc qui Tourne par Devotion,
[Huşu ile Dönen Derviş veya Türk Münzevisi -Galata Mevlevîhanesi-],
PICART, Bernard (Ressam, hakkâk),
[Illustrations de Cérémonies et Coutumes Religieuses de Tous les Peuples du Mond, 10 C., C. V, s. 142, Amsterdam: J. F. Bernard, 1733 (1723-1743)].

Dervish, [-Galata Mevlevîhanesi'ne mensup- Derviş], [T., S. F., *The Dervishes*, The Juvenile Missionary Herald, Yeni Seri, C. III, Nisan 1848, s. 153, London: Baptist Missionary Society].

zaman sonra da tekke ve zaviyeler kapatılmıştır. 20. yy.'a gelene kadar Mevlevî tasvirleri öylesine ilgi çekiyordu ki o sayfalar koparıldığından kütüphanelerde tasvirli kitap ve mecmuaları bulabilmek güçleşti. Bu yüzden hem çoğu tasvir hem de bilinen tasvirlerin çoğunun bibliyografik (veya ikonografik) bilgisi meçhul kaldı veya en azından bu bilgilere erişmek eskisi kadar kolay olmadı. Bu durum Mevlevîlikle ilgili tasvirlerin bibliyografik bilgileri verilmeksizin, miri malı gibi kullanılmasını da beraber getirdi. Batılı kaynaklarda yer alan Mevlevîlik tasvirleri ve bu tasvirlerin bibliyografik bilgileri şümullüce ilk kez tarafımdan derlenmiş bulunuyor (Şahabettin UZLUK'un 1957'de yayınlanmış eseri ilk ve çok kıymetli olmakla beraber sadece 30 kadar Batılı tasvirini ihtiva etmektedir).

SEYYAHLARIN BİLGİLİLİKLERİ

Mevlevîhaneleri ziyaret eden seyyahların tamamının, bir seyirlik yerine olduğu gibi, rehberlerinin sevkiyle Mevlevîhaneleri ziyaret ettiklerini düşünmek doğru olmaz. Onların bir kısmı zaten Şarkiyat konularıyla alâkalıdırlar, içlerinde Şark dillerine vâkıf olanları vardır ve ziyaretlerinin seyahatlerinin maksadı çerçevesinde müşahede ettikleri toplumun dinî, içtimaî yapısını anlamaları için lüzumlu olduğu, hatta bu bakımdan bir ön hazırlığa sahip oldukları da söylenebilir.

Seyyahlar seyahatleri müddetinde basit bir müşahit olarak kalmayıp daha derinlemesine sorarak ve okuyarak öğrenme fırsatlarını da değerlendirmişlerdir. Tekke yaşantısını bizzat müşahede ettiği ifadelerinden anlaşılan John S. Brown sahip olduğu derin malûmatı dervişler hakkında müstakil bir kitap yazmak suretiyle ortaya koyar. Brown kitabında Mevlânâ'nın nesebi, manevî inkişafı, çelebilerin silsilesi, semaın tatbiki, diğer adab ve erkân, Mevlevîlik ve diğer tarikatlar arasındaki münasebetler üzerine, Mevlevîlik ıstılahlarını da yerinde kullanarak, tafsilatlı, doğru ve tam bir şekilde malûmat aktarır. Şahsî müşahedeleri zemininde kitabını kuran müdekkik seyyah tasavvuf üzerine kaleme alınan şark ve garp kaynaklarından da istifade etmiştir[1].

Browne'ın Mevlevî Şâhidî'nin Türkçe-Farsça lügatiyle karşılaşması ve onun üzerine yorumda bulunması[2] da bu cümledendir. Amerikan cerrah ve hiciv yazarı Albert Smith Galata Mevlevîhanesi'nin çıkışında "Mevlevîlerin cenaze merasimlerine dair aslına sadık bir resim nüshasının beraberinde bulunduğu kaba bir taşbasması nüsha" satın alır[3].

Kadın seyyahlar hem kendilerine gösterilen ayrıcalıklı tavırlarla hem de farklı sahalara yönelmiş çok derinlemesine müşahedeleriyle ayrılırlar.

Konsolos olan kocasıyla beraber yirmi yıl Türkiye'de kalan Fanny Janet Blunt bu müddette pek çok Mevlevî ayinini seyretmiş ve Mevlevîlik hakkında kifayetle malûmat almış olmalıdır, zira beyanında Mevlevîliğe has ıstılahları kullanmakla kalmaz, aynı zamanda semaın da tam bir tarifini verir[4].

Celâleddîn Rûmî'nin bazı şiirlerini bilerek Konya dergâhını ziyaret eden kadın seyyah Gertrude Bell için bu kendi ifadesine göre hakikî bir hac olmuştu. Bu müddette bütün havanın Rûmî'nin mısralarının musikisiyle dolu olduğunu kaydeder[5].

Seyyahlardan bazıları musikide ehildiler. Andrejevich kulaklarıyla duyduğunu musikinin diline

1 BROWN, **The Darvishes.**

2 BROWNE, *Journey from Constantinople through Asia Minor, in the Year 1802*, s. 122.

3 SMITH, **Customs and Habits of the Turks**, s. 95-96.

4 BLUNT, **The People of Turkey** C. II, s. 273-275.

5 BELL, **The Letters of Gertrude Bell**, C. I.

tercüme edecek derecede musikiye vâkıftır[1]. Yine Davey ve Pardoe gülbangı tarif ederken, her bir cümlenin son kelimesinin sekizlik perde tertibinin gür bir derinliğiyle uzatılarak söylendiğini benzer bir hünerle belirlerler[2].

Seyyahların yanlış bildikleri de olur. Ricaut, türbede yer alan sandukaya cenaze arabası der[3]. Papaz Mariti Mevlânâ'yı abdalların kurucusu sanır[4]. Stanley Cobb kimi zaman malûmat eksikliğinden, kimi zaman da kendisinin genelleme eğiliminden dolayı padişaha kılıç kuşatmaya gelenin Konya'daki Bektaşîlerin başı olduğu veya dervişlerin Ramazan orucunu tutmadıkları gibi hatalara düşer[5]. Spencer Hacı Bektaş'ı Mevlevîlerin kurucusu bilir[6]. Bazı seyyahlar neyin burundan üflendiğini zannederler[7]. Alman hekim Schubert şeyhin de raks ettiğini, dahası diğer dervişlerden ters yöne döndüğünü yazar; dervişlerin arasında gezinen semazenbaşını şeyhle karıştırdığı açıktır[8]. Mott sikkeyi kunduz kürkünden mamul sanar[9]. Mevlevîliğin en dikkatli müşahitlerinden biri olan İngiliz seyyah Pardoe kitabında Mevlevîlerin itikatlarında materyalist oldukları hatalı malûmatını verir[10]. Salvarte Şam Mevlevîhanesi'nde seyrettiği namazı şeyhin dervişlere hitabı sanır[11]. Fransız yazar ve seyyah bayan Tinayre Konya Çelebisi'nin giydiği sikkenin "alelâde bir serpuşa nazaran üç kere daha yüksek" oluşunu ona verilen bir imtiyaz sanmaktadır[12]. Bir seyyah Galata Mevlevîhanesi'nde 1867 yılında seyrettiği semaı idare eden şeyh efendinin bir Ermeni olduğu zannındadır[13].

1 ANDREJEVICH, **Les Imams et les Derviches**, s. 88-89.

2 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 63; PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 49.

3 RICAUT, **The History of the Present State of the Ottoman Empire**, s. 263.

4 MARITI, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina**, C. I, s. 80.

5 COBB, **The Real Turk,** s. 216.

6 SPENCER, **Travels in the Western Caucasus**, C. II, s. 152.

7 WALSH, **A Residence at Constantinople**, C. II, s. 466; DE KAY, **Sketches of Turkey in 1831 and 1832**, s. 242; THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 78.

8 SCHUBERT, **Reise in das Morgenland in den Jahren 1836 und 1837**, C. I, s. 234.

9 MOTT, **Travels in Europe and the East**, s. 436.

10 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. I, s. 51.

11 SALVERTE, **La Syrie Avant 1860**, s. 179.

12 TINAYRE, **Notes d'une Voyageuse en Turquie**, s. 189.

13 Yazarı bilinmeyen, **Mafeesh or Nothing New**, C. I, s. 45.

SEYYAHLARIN ZORLANDIKLARI

Mevlevîhane ziyaretlerinde seyyahların zorlandıkları hususlar olur. Bunların belki de en başında, yere çöküp oturmak gelir. Bu oturuş "Hristiyanlar için çok rahatsız bir vaziyet"tir[14]. Bonjour'a göre Türklere sevgili gelen bu vaziyet kendileri için de tahammül edilmez değildir[15]. Ziegler'ya Türk usulü oturmak başlangıçta "sıkı bir tekellüf" gibi gelse de nihayetinde "hoşça"dır[16]. Amerikan bir gazetecinin haberinde naklettiğine göre seyirciler arasında bulunan bazı ecnebiler vaziyetlerini çokça değiştirerek bacaklarının uyuşmasından kurtulmaya çabalarlar[17]. Schroeder "hindilerin yaptığı gibi" diz çöküp oturmakta zorlanır ve bir müddet sonra bağdaş kurar[18]. İngiliz edip Thornbury'nin arkadaşı bağdaş kurup oturmakta zorlanınca "bunu mel'un bir Türkten başkası yapamaz" diye söylenir[19].

Mevlevîhanelerin iç mekânlarına girişte ayakkabıların çıkarılma mecburiyeti pek çok seyyah tarafından dikkat çekici bulunur. Hayatlarında belki de ilk kez karşılaştıkları, dahası mecbur bırakıldıkları bu tatbiki kaydetmeden geçemezler. Bazen bu hususu kendi kendine tartışanlar da olur ki umumiyetle tatbikin hıfzısıhhaya uygunluğunu takdir etmekten kendilerini alamazlar. Ayakkabıların çıkarılması yerine onların etrafına galoş veya terlik giyilmesi tatbiki de söz konusudur[20]. Bir istisna olarak 1850 Kasım'ında Kahire Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Bromfield Müslümanlar pabuçlarını çıkardıkları hâlde kendilerinin çizme ve pabuçlarıyla Mevlevîhaneye girmelerine, "mukaddes döşeme taşlarına hürmetsizlik etmelerine" müsaade edildiğini söyler[21]. Amerikan Willis 1830'larda ziyaret ettiği Galata Mevlevîhanesi'nin kapısında nöbetçi asker tarafından çizmelerini çıkartması için durdurulur, aralarında münakaşa meydana gelir, mesele bir karara bağlanamaz; dervişler vasıl oldukların-

14 ADAMS, **Cross and Crescent**, s. 230.

15 BONJOUR, **Notes d'un Pèlerin**, s. 164.

16 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 559.

17 Yazarı bilinmeyen [Massachusetts Spy gazetesi İstanbul muhabiri], *The Whirling Dervishes*, s. 108.

18 SCHROEDER, **Shores of Mediterranean with Sketches of Travel**, C. I, s. 151.

19 THORNBURY, **Turkish Life and Character**, C. I, s. 74.

20 OPTIC, **American Boys Afloat**, s. 328.

21 BROMFIELD, **Letters from Egypt and Syria,** s. 59.

da, şeyh olması muhtemel "zarif görünüşlü ihtiyar bir adam" seyyahı içeriye buyur eder ve tüfekli askeri azarlar, seyyah çok çamurlu, dahası kayışları arasına pislik bulaşmış çizmeleriyle girip temiz hasır örmesine bastığında asker dehşetten donakalmıştır[1]. 1830'larda Galata Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden bir seyyah takımındaki biri, giymiş olduğu İngiliz çizmelerini oflaya puflaya çekip çıkarmak gayreti sırasında, artık Türkler gibi ökçesiz, kolay pabuçlar giyeceğine yeminler eder[2]. 1870'lerde Galata Mevlevîhanesi'nde ayin seyreden gruptan Amerikan gazeteci Knox'un bir arkadaşı çizmelerini çekip çıkarmakta zahmet çeker, bir çift Türkün de yardımıyla uzun bir müddet sonra onları çıkarmaya muvaffak olur[3]. İngiliz denizci Knight Galata Mevlevîhanesi'nde iyi bir yer kapmak için acele edip çizmesini çıkarmayı unutunca ihtiyar bir dervişin sert bir ikazına maruz kalır, bu yüzden müteakip ziyaretlerinde yanında terlik taşır ve onları giyer[4]. Joanne ilk anda şaşırtıcı bulunsa da ayakkabıları çıkarmanın kendilerininkine göre daha makul bir erkân olduğunu teslim eder[5]. Bir İngiliz hanım seyyah kendisinin de riayet ettiği kapıda ayakkabı çıkartma tatbikinin, Müslüman zevcelerinin ziyaret ettikleri bir yerin eşiğine hürmet etmeleriyle ilişkili bir tatbik olduğunu sanmaktadır[6]. 19. yy.'ın sonu itibarıyla Galata Mevlevîhanesi'nde ayakkabıları çıkarma lüzumunun azaldığı anlaşılıyor[7].

İngiliz deniz kuvvetlerinde kumandan Walpole Galata Mevlevîhanesi'nden bir çıkışında pabuçlarını kaybeder ve eve yalın ayak yürümek zorunda kalır[8].

Konya Mevlânâ Dergâhı'nda sema seyreden Hawley "soğuk zeminde çorapla durmaya" mecbur edilmekten sızlanır[9]. Bayan Scott-Stevenson ise "çizmeleri çıkarma merasimi" ardından çoraplı hâle gelmeyi "güldürücü" bulur[10]. Fransız Gide yine aynı mahalde ayakkabılarını çıkarıp peykeler üzerine Şark tarzında oturmaktan son derece memnun kalır[11].

Şapkanın çıkartılması hususunda bir kayıt olmamakla beraber bazı seyyahların buna mecbur tutuldukları kendi ifadelerden anlaşılmaktadır. 1850 yılında ayin seyretmek üzere Galata Mevlevîhanesi'ne giden piskopos Bowen semahanenin girişinde kısa boylu bir askerin şapkasını çıkarması hususunda ısrarına maruz kalır. Seyyah piskopos, maksadının "sadece olan bitenin bir manzarasını yakalamak" olduğunu düşündüğü bu "medeniyetten fazla nasibini almamış" askere göz yumar[12]. Belçikalı Van Overbergh baş açık durulduğunu kaydeder[13]. Bu türden tatbikattan mes'ul olanlar daha çok diğer seyircilerin Müslüman olanlarıdırlar, zira şapkalarıyla sema seyreden seyyahların mevcudiyetini bazı tasvirlerden biliyoruz. Kaldı ki o devir şapka çıkarmanın nezaketsizlik sayıldığı bir devirdir, mesela Reimers Mevlevîlerin bütün meclislerde hatta sultan ve vezir-i azamın huzurunda bile başlıklarını muhafaza ettiklerine dikkat çeker[14].

Sema esnasında dervişlerin dönüşleri seyyahların başlarını döndürür, onları sersemletir. Hatta bu yüzden ayinin sonunu bekleyemeyerek semahaneyi terk edenler olur. İspanyol seyyah Ibáñez Bahariye Mevlevîhanesi'nde "renklerin devamlı dönmesi" ve "cehennemî musiki"den hasta olur, başı döner, midesi bulanır, "sanki asla sona ermeyecek bir tepeden yuvarlanır" gibi hisseder. Semahane gözüne "bir musiki silindirinin kayıtsız sesine uyarak bir yandan öbür yana hareket eden, kırmızı başlıklı ve tahta suratlı yüzlerce mihanikî kuklanın olduğu kocaman bir oyuncak kutusu" gibi gözükür[15]. Dervişlerin tahammülünün kendi sabrından büyük olduğunu anlayan Schroeder ayinin ortasında semahaneyi terk eder[16]. Walpole Galata Mevlevîhanesi'ni bir başka ziyaretinde meydana gelen baş dönmesi yüzünden iştahsız hâle gelir ve akşam yemeği yiyemez[17].

Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret eden Ziegler buradaki hazinelere hayran kalmalarına uzak bir mesafeden müsaade edilmesine hayıflanır[18].

1 WILLIS, **Pencillings by the Way**, C. II, s. 280-281.

2 Yazarı bilinmeyen, **My Travels**, s. 203.

3 KNOX, **Backsheesh or Life and Adventures in the Orient**, s. 168.

4 KNIGHT, **Oriental Outlines**, s. 195.

5 JOANNE, **Voyage en Orient**, C. I, s. 77.

6 D., *Scenes in the East*, s. 309-310.

7 VAN OVERBERGH, **Dans le Levant en Grèce et en Turquie**, s. 345.

8 WALPOLE, **The Ansayrii**, C. II, s. 275-276.

9 HAWLEY, **Asia Minor**, s. 242.

10 SCOTT-STEVENSON, **Our Ride Through Asia Minor**, s. 328.

11 GIDE, **The Journals of André Gide**, , C. II, s. 17-18.

12 BOWEN, **Memorials of John Bowen**, s. 336.

13 VAN OVERBERGH, **Dans le Levant en Grèce et en Turquie**, s. 345.

14 REIMERS, **Reise der Russisch-Kaiserlichen**, C. II, s. 77.

15 IBÁÑEZ, **Oriente**, s. 201.

16 SCHROEDER, **Shores of Mediterranean with Sketches of Travel**, C. I, s. 152.

17 WALPOLE, **The Ansayrii**, C. II, s. 276.

18 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s. 560.

SEYYAHLARIN NİHAÎ KANAATLERİ

Seyyahlar görüp işittiklerini, yaşadıklarını nakletmenin ardından, bazen bir veya iki paragraf bazen de bir veya iki cümle ile nihaî kanaatlerini, hükümlerini de beyan ederler. Mevlevîler hakkındaki çok yaygın intiba onların garip, tuhaf veya acayip bulunmalarıdır. Buna emsalsiz kıyafetleri ve yine emsalsiz olan semaları neden olur. Bazı seyyahlar kanaatlerine semaın yıldızların çifte dönme hareketinin remzi olduğu tefsirini ilâve ederler. Fazla olmayarak, dervişlerin takındıkları vecd görünüşüyle kalabalıkları aldatmayı gaye edindiklerini iddia edenler boy gösterirler.

1693'ün Aralık ayının sonunda Edirne'de sema seyreden İtalyan seyyah Careri semazenlerin dönüşlerini "erkek geyiklerin kızışkınken dönmesini hatıra getiren bir delilik" diye tavsif etmeyi yeğlese de, iki hafta sonra Beşiktaş, ondan iki ay sonra da Bursa Mevlevîhanesi'nde tekrar be tekrar sema seyretmekten kendini alamaz[1].

Castellan'ya göre sema "insan aklının hayal edebileceği en tuhaf merasimlerden biri"dir, bir nizamı ve ciddiyeti yoktur[2]. İngiliz asilzâdesi Vane'e göre sağduyunun idrak edemediği maskaraca bir teşhirdir, kendisinin zihninde hiçbir şey "bu manasız, dehşetli manzaradan daha kibirli bir batıl tasavvur intibaı bırakamaz"[3].

Jones'a göre Mevlevî zikrinin "gösterişli icrası belki sadece hayranlık ve saflıkla bakan bayağılara tesir etme niyetindedir"[4]. Hasluck'a göre Mevlevîler "ilâhîliklerini sadece bir paravana yapan kederli mürailer"dir[5]. Ayinin ecnebilerin "teatral teşhir" arzularına hitap etmesini "kaba ve ucuz bir ticaret numarası" ve bir "dolap" sayan Crowe, dervişlerin dinî tefekkür içinde kayboluşlarını, Mevlevîhanenin tertip ve intizamını övmekten de geri kalmaz[6].

Semaın kendisinde yorgunluk meydana getirmediğini kaydeden Thevenot, küllî bir hükümle bütün derviş ve velileri kendilerini Tanrı'yı müşahede eder gösterdikleri için mürailikle suçlar ve onları kötü adetlere bulaşmış görür[7]. Seyahatnameler içinde belki de en derin alaycılığı barındıranını kaleme almış bulunan meçhul bir İngiliz seyyah, semaı "ahlâkî tenzil" görür ve onu seyretmeyi "ıstırap çektirici" bulur; her iki vaziyete de katlanabilir, zira Türkler "kâfir" olmakla ne kadar alçalırlarsa o kadar iyidir ve her şeye rağmen İngiltere'deki Jumper'lardan daha iyi raks etmektedirler[8].

1826'da Galata Mevlevîhanesi'ne uğrayan Albert-Montémont tamamen keyfî bir kanaat olarak "hayli azgın densizler" dediği Mevlevîlerin "hürmet edilen zahidane bir hayat sürdükleri"nden dem vurarak kendisiyle çelişir[9].

Henri Cornille'ye göre semazenler dönmekle, "sahip olmuş bulundukları pek az aklı da kaybederler" ve semahanede ne kadar az kalınırsa o kadar "noksansız saadetin komşusu" olunur[10]. Alman May semaın ilk selâmı tamamlandığında, sinirlerine dokunan icrayla kendini tımarhanede sanar[11]. İngiliz Galt her hakikî ibadet ameli gibi Mevlevî ayininin de akıl hastahanesi görmemiş "delilerin maskaralıkları"na döndüğü fikrindedir ve bu "yanlış yola sevkolmuş" itikadın teşhirinden "son derece istikrah içinde" ayrılır[12]. Toot Mevlevîlerin "baş dönmesinde mukaddes bir sarhoşluk" aradıklarını, bunun "meyhanelerdeki sersemlik ve sarhoşluk"tan farkı olmadığı kanaatindedir[13].

McGarvey sema için "dinî aşırılığın, görmüş olduğum en acayip ve yabanî teşhiridir" der[14]. Schroeder onu bir nevi cinnet sayar[15]. Bayan Skene Mevlevîlerin "kendilerine akıl ihsan edilmiş olmasına rağmen" yaptıklarını tapınma olarak isim-

1 CARERI, **Voyage du Tour du Monde,** C. I, s. 270, 309, 370.

2 CASTELLAN, **Moeurs, Usages, Costumes des Othomans**, C. V, 70.

3 VANE, **A Steam Voyage to Constantinople**, C. I, s. 315-316.

4 JONES, **Sketches of Naval Life**, C. II, s. 131.

5 HASLUCK, *Constantinople Now*, s. 433.

6 CROWE, **The Greek and the Turk**, s. 313.

7 THEVENOT, **Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, C. I, s. 170-171.

8 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 153.

9 ALBERT-MONTÉMONT, **Voyage dans les Cinq Parties du Monde ou l'on Décrit**, C. II, s. 200

10 CORNILLE, **Souvenirs D'Orient**, s. 44.

11 MAY, **Une Maison Mystérieuse à Stamboul**, s. 143.

12 GALT, **The Camp and the Cutter**, s. 180 ve 182.

13 TOTT, **Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares** , C. I, s. 161-162.

14 McGARVEY, **Lands of the Bible**, s. 422.

15 SCHROEDER, **Shores of Mediterranean with Sketches of Travel**, C. I, s. 152.

lendirmelerini anlamaz[1]. Hyett kendilerinde akıl bulunduğundan şüpheye düştüğü Mevlevîlerin delilik ve batıllık olarak gördüğü icralarının akıl sahipleri üzerindeki tesirine şaşırır[2].

Misyoner bayan Schneider "budalaca, manasız, gayritabiî ve hatta günahkâr bir ayin" saydığı semaın Tanrı katında makbul olduğuna inananlara hayret eder ve meslektaşlarından "gayretli dualar"ıyla Mevlevîlerin yardımına yetmelerini ister[3]. Benzer şekilde Fransız papaz Frossard da Kasımpaşa'da seyrettiği semaın ardından acıma hissine kapılır ve "hakikî ve ruhanî Hristiyanlık"ın ne zaman "bu bîçare ruhları" zapt etmeye geleceğini kendi kendine sorar[4]. Fransız seyyah Hillereau da "minarelerin üstüne haç dikilmesi" ve seyrettiği dervişlerin "haçın ayak ucuna çökmeleri için" Tanrı'dan mucize diler[5]. Macgill "zavallı sefiller" dediği Mevlevîlere acıyıp yardım edemediği için hayıflanır[6]. Aralarında Mevlevîlerin de bulunduğu dervişleri şeytanın iğvasına kapılmış olarak insanları aldatmakla suçlayan bir papaz seyyah, "iyi çobanın sürüsü olarak" Hristiyan İngiltere'nin bu gibi hikâyelere inanmasının mümkün olmadığına emindir ve okuyucularından bu dervişlerin "Tanrı'yı daha iyi bilmeleri ve onun oğlu İsa Mesih'i sevmeyi öğrenmeleri için" dua etmelerini ister[7]. Papaz Pierre "bazı Avrupalı seyyahların bu gibi idmanlara hayran olmalarını" asla anlamaz, zaten seyrettikleri de kendisine asla "ıslah olma isteği" vermemiştir[8]. Meçhul bir seyyah aralarında Mevlevîlerin de bulunduğu dervişlerin "insanın vahiysiz olarak erişebileceği kadar saf bir tanrıcılık" olan Müslümanlığın şerefini alçalttıkları fikrindedir[9]. Spencer ise Mevlevî dervişlerini Hristiyanlıktaki dilenci keşişler gibi aylaklığa temayül etmedikleri için över[10]. Mevlevîlerin icralarını manasız bulan Lynch, öyle de olsa, "kendine zararsız, diğerlerinin ne fikirlerine ne de haklarına hücum eden bu gibi bir ifade ediş"i saf dinsizlikten neşet eden menfur habisliklere tercih eder[11].

Papaz Azaïs Mevlevîlerin kuvvetli dinî hislerinin hürmeti icbar ettirmesi sayesinde onların tuhaf temaşalarını gülmeden seyredebildiğini söyler[12].

1872'de Kahire Mevlevîhanesini ziyaret eden Armstrong bu şehirde evvelce seyrettiği kendi ifadesiyle "feryat eden dervişler"e mukayeseyle semaı daha az ibadî bulduğunu söyler ve ona seyirciler bu icrayı bir tatil temaşası addeder gözükürler[13].

1839 Nisan'ında Kırşehir'i ziyaret eden Ainsworth, Mevlevîleri ayırmaksızın, "hiçbir şey yapmayan ama diğerlerinin gayreti üzerinde yaşayan insanlar olan muhtelif derviş tarikatları"nı bu şehrin bütün harabeliğinden mes'ul tutar: "Dinî hasrolmuşların bu muhtelif tarikatları en sonunda şehrin membalarını kurutmuş ve tüketmişlerdir, hâlâ duran haneler en hakir eşkâldeki, çamurdan harap kulübelerdir; yegâne cami haraptır ve minaresi yarım yıkıktır, üç han metruktur ve çok iyi surette inşa edilmiş bezesten kapalıdır ve kiracısızdır"[14]. Tam aksine olarak, Huart ise Konya şehrini "ihmal ve tamamen tahrip olmaktan koruyan"ın Mevlânâ'nın hatırası olduğunu kaydeder[15]. Benzer bir hükmü veren Lukach da Moğol tahribinin ardından, Çelebiler ve Mevlevîlerin mevcudiyetinin Konya'da "taşra karanlığı"nın derinleşmesine mâni olduğunu ve burayı unutulmaktan esirgediğini yazar[16].

Bir İngiliz seyyah "tarzda nâzik, tatbikte azimkâr" Mevlevîlerin "büyük dinî medeniyeti"nin devrin İrlanda'sı gibi "keşmekeş içindeki ve fena bir yola sapmış" memleketleri "intizam, ahenk ve mükemmel huzura sevk etmek için azamî derecede faydalı olabileceği" fikrindedir[17].

Peşin hükümlere sahip olanlar da vardır. "Bir takım ciddî dinî maskaralıkları" veya "bazı manasız ve gösterişli ayinleri" görmeye hazır olarak

1 SKENE, **Wayfaring Sketches**, s. 202.

2 HYETT, **Journal of a Visit to The Nile and Holy Land in 1847–48**, s. 142.

3 SCHNEIDER, **Letters from Broosa, Asia Minor**, s. 70 ve 72.

4 FROSSARD, **The French Pastor at the Seat of War**, s. 298.

5 HILLEREAU, *Lettre de M. L'Abbé Hillereau à M. Bliguet*, s. 147.

6 MACGILL, **Travels in Turkey, Italy and Russia**, C. II, s. 135.

7 T., *The Dervishes*, C. III, s. 50 ve 154.

8 PIERRE, **Constantinople, Jérusalem et Rome**, C. I, s. 155.

9 Yazarı bilinmeyen, **Inside Sebastopol and Experiences in Camp**, s. 246.

10 SPENCER, **Travels in the Western Caucasus**, C. II, s. 153-154.

11 LYNCH, **Narrative of the United States' Expedition**, s. 102.

12 AZAÏS ve DOMERGUE, **Journal d'un Voyage en Orient,** s. 289.

13 ARMSTRONG, **A Visit to Egypt in 1872**, s. 25.

14 AINSWORTH, **Travels and Research in Asia Minor**, s. 160-161.

15 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 28.

16 LUKACH, **City of Dancing Dervishes**, s. 12.

17 Yazarı bilinmeyen, *The Dancing and Howling Dervishes of Constantinople*, s. 160-161.

Çankırı Mevlevîhanesi'nde
Hasip Dede İdaresinde Sema,
Siyah beyaz fotoğraf.

Galata Mevlevihanesi'ne gelen De Kay kendince hayal kırıklığına uğramaz, "acayip saçmalıkları" seyrettikten sonra, "hakir görmeyle karışık hislerle ve onları ilâhî ilhamların ışığında mütalâa etmek meylinde gözüken seyircilere acıma ile" mahalli terk eder[1]. Hervé "medeniyetin en küçük bir gölgesinin bulunduğu herhangi bir memlekette" sema gibi "aşırı manasız bir an'ane"nin hâlâ mevcut olabilmesine kendince şaşırır[2]. Çocuklara coğrafyayı sevdirmek ve öğretmeyi kolaylaştırmak için hayalî bir seyahat kitabı kaleme alan Parley için Mevlevîlerin "hilekâr ve hokkabazlar takımı olduğu çok kat'îdir", zira onların bazısı el çabukluğu, büyücülük ve cincilik taslayarak ahaliyi oyalarlar; afyon ve sarhoş eden içkilere düşkündürler[3]. Sema ayini için "manası olmaksızın hiçbir şeydir" tespitinde bulunan Davey yine de ayinin saçmalıktan hâsıl olduğunu kabullenerek onun manasını tahkike yanaşmaz. Fakat tesirin "tarifi âciz bırakan bir derecede emsalsiz" olduğunu itiraf etmek zorunda kalır[4]. Isham din ile raptetmeyi müşkül bulduğu semaı "fevkalâde vasıfta" görür[5]. Semaı "ahmakça", "maskaraca" bulan Reinach yine de dervişlerin zeyrekliklerine hayranlık duyar[6]. Meçhul bir seyyah semaı manasız bulsa da emsalsiz, merak uyandırıcı ve esrarlı olduğunu teslim eder[7].

Bazen peşin hüküm öylesine hükmünü yürütür ki dervişlerle temasa bile müsaade etmez: "Otelimin yakınındaki raks eden dervişlerin manastırı güzel bir binaydı, fakat sakinlerinin ne dış görünüşlerini ne de şahsiyetlerini beğendiğimden onların temsilini seyretmek için oraya asla girmedim"[8]. Brugsch Galata Mevlevîhanesi'nin sadece önünden geçtiği hâlde derviş raksının 'kötü şöhret'inden bahseder, dahası bu ithama bir dayanak da göstermez[9].

20. yy. başında Kahire'de sema seyreden Barry Batılıların peşin hükümlerinden şikayet etmenin ardından, dervişlerin samimiyetine dikkat çeker: "Korkarım ki bazımız tahkire hazırlanmış olarak geliyorlar. Kendileriyle din bakımından muvafık olamayabileceklerimizin dinî âdetleri için icap eden büyük bir hürmet hissini bırakıp da geliyoruz. Yirmi kadar Müslüman münzevinin yavaş, hürmetkâr dönme hareketlerinde ve kılavuzlarının ardından, katlanmış kollarıyla, ölçülü adımlarla, ibadî yürüyüşlerinde derin dinî hissiyatın ispatı vardır. Her ne sebeple olursa olsun samimiyetin budalaca alaysı taklidin oklarına tevcihte kalkana ihtiyacı yoktur. Biri bile bir lâhza gözlerini seyircilere kaldırmadı"[10]. Benzer bir tenkidi dile getiren Huart "âbidlerin fasılasız bir dönüşün meydana getirdiği baş dönmesinde ilâhî bir ilham aramaları"nı tuhaf bulan Batılıların, *Shakers* [Sallananlar] gibi Hristiyan fırkalarını göz önüne getirdiklerinde bunu makul bulmaya meylettiklerini hatırlatır[11]. Huxley de seyyahların hor görme eğilimine temas eder[12]. Woolson seyyah tariflerinden yola çıkarak bir dinî merasim olan semaın ciddiyetini tahayyül etmenin güç olduğu kanaatindedir, lâkin semazenlerin "massolmuş görünüşleri, bütün haricî şeylerin farkında olmayışları, yüzlerindeki görünür iştiyakın samimîliği" ancak görüldüğünde tesirlidir[13].

1 DE KAY, **Sketches of Turkey in 1831 and 1832**, s. 241 ve 243.

2 HERVÉ, **A Residence in Greece and Turkey**, C. II, s. 162-163.

3 PARLEY, **The Balloon Travels of Robert Merry and His Young Friends**, s. 303.

4 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 62 ve 63.

5 ISHAM, *Land of the Pyramids*, s. 119.

6 REINACH, **Voyage en Orient**, C. I, s. 283-284.

7 Yazarı bilinmeyen, *Muhammadan Fanaticism*, s. 60.

8 BEAMONT, **A Diary of a Journey to the East in the Autumn of 1854**, C. II, s. 292-293.

9 BRUGSCH, **Reise der K. Preussischen Gesandtschaft nach Persien**, C. I, s. 13.

10 BARRY, **At the Gates of the East**, s. 106-107.

11 HUART, **La Ville des Derviches Tourneurs**, s. 29-30.

12 HUXLEY, **From an Antique Land**, s. 90.

13 WOOLSON, **Mentone, Cairo and Corfu**, s. 235.

Henri de Ziegler 1911'deki Konya Mevlânâ Dergâhı'nı ziyareti ve Veled Çelebi'yle mülakatının ardından, kendisinin "burayı görmeye alelâde ziyaretçilerden daha fazla lâyık" olduğuna hükmeder ve bu "kendini beğenmişlikten" dolayı da sürur hissedemediğini ifade eder. Bu sürur eksikliğine Çelebi'yle olan sohbetinin kendince pek rahat olmayışı ve İslâm medeniyetini kendisine uzak sayışı da katkıda bulunmuştur[1].

1827'de Galata'da sema seyreden bir seyyah naklolagelen kanaatleri sıralamanın ardından kendisininkini izhar eder: "Bana sadece dikkat çeken ve oyalayan bir temaşa olarak gözüktüler"[2]. Bayan Herbert için sema "pek az insanın iki kere müşahede etmekten hoşlanabileceği" bir icradır[3]. "Dervişlerin delice dönüşleri" İngiliz bireyci anarşist Donisthorpe'ta iğrenme uyandırır[4]. Bayan Harvey "meşakkatli bir dindarlık" dediği semaı utandırıcı bulsa da, Yaratıcı'larına tazimde bulunma çabasında insanların niyetlendiği fevkalâdeliği görmek için meraka değer olduğu kanaatindedir. Ayinden sonra acıma hissine kapılan seyyah bu hissin sebebini şöyle ortaya koyar: "Semavî Babamız'ı, çocukları tarafından haysiyet kırıcı bir tarzda tapınılır görmek daima keder vericidir"[5].

Castanier Galata Mevlevîhanesi'nde görüp de 'zavallı' ve 'bedbaht' bulduğu 'dönen dervişler'in tatbiki karşısında "Ne emsalsiz ve şeytanî bir din!" hayretini serdeder[6]. Bir seyyah semaın "iblis tarafından ilâhî ayin adeti üzere icat edilmiş" bir taklit oyunu olduğu fikrindedir[7]. Bir seyyaha göre Mevlevîler eğer samimilerse "böyle bir tapınışın Tanrı katında makbul olabileceğine aldandıkları için acınacak hâldedirler.[8]" Bir diğerine göre, daha çok acımaya lâyık bedbahtlardır ve ahalinin onlara olan hürmeti anlaşılmazdır[9]. Reimers'in gözünde Mevlevîler gülünç merasimleriyle Tanrı'nın şan ve şerefini tahkir eden avaraler olmaktadırlar[10]. İngiliz yer ve tabiat bilgini Strickland semaın Muhammedîlerden ziyade "Güney Denizi Adalılarına daha lâyık" putperest bir merasim olduğu kanaatindedir[11]. Meşhur Amerikan yazar Twain semaa "medeniyetsiz bir teşhir", semazenlere "eğirilerek dönen yekpare dinsizler halkası" yakıştırmasını münasip görür[12]. Fraser'a göre sema bir "dinî budalalık numunesi" olmaktan başka, ciddiyet ve maskaralığın bir halitasıdır, ama yine de Hristiyan kilise ve fırkalarının "manasız ve gösterişli" ayinlerinden ve ifratlarından daha fazla bir şey değildir[13]. Masquelez Mevlevî ayinini kendi Hristiyan tapınmalarına mukayeseyle haşmetsiz bulur[14]. Pardoe ise tarafsız olanların acıma kadar hürmet de hissedeceğine emindir[15]. Semadaki en büyük hünerin "tek ayağı üstünde dönüş yapan bir opera raksçısı gibi fistanı tam bir daire yapmaktan ibaret" olduğunu iddia eden Claridge'e göre, dervişler yaşadıkları "baş dönmesini ruhun tenviratıyla bariz şekilde karıştırırlar"[16]. 1629'da Halep Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Peder Agathange'a göre dervişler dönüş esnasında idraklerini kaybettiklerinden kendisine idrak ve hakikatle tapınılmasını isteyen Tanrı'ya tapınmış olmazlar, sadece kadim bir âdeti yerine getirmiş olurlar[17].

Ankara Mevlevîhanesi'ndeki semaın Chantre'daki intibaı bir *comedié* yani taklit oyununun uyandırdığından başkası değildir[18]. Cobb ise bu haricî şekilden başkasını göremeyenlerin "Mevlevîlerin fizikötesi telakkileri üzerine dikkatsiz" seyirciler olduklarını düşünür[19].

Edwin Grosvenor kendi usullerinin remzî manaları hakkında Mevlevî dervişlerinin de tam muvafık olmadıklarını tespit eder. Kiminin pirlerini, kiminin semavî cisimlerin ibadetlerini taklit ettiklerini; kiminin dış dünyadan tecridi, kiminin de yegâne mükemmel şekil olan dairede Allah'ın temsilini aradıklarını

1 ZIEGLER, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, s.560.

2 BUSSIERRE, **Lettres sur L'Orient**, C. I, s. 81.

3 HERBERT, *Cradle Lands*, s. 704.

4 DONISTHORPE, **Down the Stream of Civilization,** s. 115.

5 HARVEY, **Turkish Harems and Circassian Homes**, s. 41, 43 ve 44.

6 CASTANIER, **Jérusalem, Constantinople, Athènes et Rome**, s. 332-333.

7 MAY, **Une Maison Mystérieuse à Stamboul**, s. 142-143.

8 CHRISTMAS, **The Sultan of Turkey, Abdul Medjid Khan**, s. 117.

9 RAGUSE, **Voyage du Maréchal Duc de Raguse**, C. II, s. 89.

10 REIMERS, **Reise der Russisch-Kaiserlichen**, C. II, s. 78-79.

11 STRICKLAND, **Memoirs of Hugh Edwin Strickland**, s. CI [101].

12 TWAIN, **The Innocents Abroad**, s. 364.

13 FRASER, **Travels in Koordistan, Mesopotamia, etc.**, C. II, s. 402, 403 ve 404.

14 MASQUELEZ, **Journal d'un Officier de Zouaves**, s. 48.

15 PARDOE, **The City of the Sultan**, C. II, s. 71.

16 CLARIDGE, **A Guide Along the Danube**, s. 140.

17 VANNES, **Deux Martyrs Capucins**, s. 108.

18 CHANTRE, **En Asie Mineure**, s. 418.

19 COBB, **The Real Turk,** s. 255.

Salonique, Intérieur Mosquée des Derviches Tourneurs, [Selanik, Dönen Dervişlerin Camiinin İçi -Selanik Mevlevîhanesi'nin şadırvanı önünde muhafız Türk askeri-],
1914-1918 arası, Kullanılmış siyah beyaz fotoğraf kartpostal, Lyon: Rollet.

kaydeder. Müellif "ifade ve fikir menzili geniş" olarak tavsif ettiği Hristiyanlara dönme ile ibadet arasında münasebet kurmanın müşkül olduğunu da ilâve eder[1].

1904 yılında Kahire'de sema seyreden Carson gördüğünü 'soytarılık' olarak adlandırır ve "buna din deniliyordu" ifadesiyle tenkit eder[2]. Yine Kahire'de bir Mevlevînin de iştirak ettiği bir Rıfaî zikrini seyreden Prime, burada gördüğü sahnenin Amerika'daki bazı Hristiyan tarikatlarının ayinlerinde görülenle çok fazla benzer olduğunu itiraf eder[3].

Kırım Harbi sırasında 1854 yılında Gelibolu'da Mevlevîhaneyi ziyaret eden Fransız ordusunun baş eczacısı Jeannel, elde ettiği müsbet intibalara dayanarak, Mevlevîliği "Avrupalı siyasetin müdafaa etmeye mecbur olduğu" bir müessese olarak anar[4].

19. yy.'ın başında Galata'da sema seyreden Brayer kabul edilen İslâm anlayışına muvafık bulunmasa hatta onunla tezat teşkil etse de, bu, "seyirciler için yorucu" raks ve "yumuşak ve hoş" terennümün "şehvet uyandırıcı ve zındıkça bir şey" olmadığını kaydeder[5]. Clarke'de semaın huşu uyandıran bir raks olduğu kanaatindedir[6]. İngiliz seyyah Joliffe merak saikiyle Mevlevîlerle muhatap olanlara "bir bağlılık şuası"nın naklolduğunu hisseder[7].

1909 yılında Edirne'de sema seyreden bayan Tinayre dervişlerin ve kâinatın dönüş ve devirleri arasında son derece edebî bir üslûpla münasebetler kurar[8]. Seabrook'a göre Mevlevî inanışı "en cüretkâr ve ilerlemiş şeklinde saf panteizm yani vahdet-i vücuttur, seyyah bu kanaatini şeyh Şefik Dede'ye açtığında, Dede onu sert ve ciddî bir şekilde ikaz eder[9].

Meşhur Pierre Loti semazenlerin "dönen makineler gibi, tereddüt etmeksizin, ters dönmüş çan çiçekleri şekilli elbiseleri daha da şişerek" dönmeye devam etmelerini "hakikate benzemeyen bir şey" olarak görür[10]. Rhoné Mevlevîleri ayinlerindeki "şairane ve derin taraf" kavranmazsa kaybolup gidecek, Rönesans edebiyatının cin kralı Oberon ve

1 GROSVENOR, **Constantinople,** C. I, s. 112-113.
2 CARSON, **From Cairo to the Cataract**, s. 74.
3 PRIME, **Boat Life in Egypt and Nubia**, s. 89.
4 JEANNEL, *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, s. 317.
5 BRAYER, **Neuf Années à Constantinople**, C. I, s. 213.
6 CLARKE, **Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa**, C. III, s. 53.
7 JOLIFFE, **Letters from Egypt**, C. II, s. 73.
8 TINAYRE, **Notes d'une Voyageuse en Turquie**, s. 192.
9 SEABROOK, **Adventures in Arabia**, s. 253-254.
10 LOTI ve VIAUD, **Suprêmes Visions d'Orient**, s. 245.

Salonique avant l'Incendie. Quartier du Vardar, les Dames. Mosquée des Derviches Tourneurs, [Yangından Önce Selanik. Vardar Mahallesi, Dönen Dervişlerin Camii -Mevlevîhane-], 1917, Siyah beyaz, iki resimli, fotoğraf kartpostal.

cinlerinin ayışığı içine kurulmaya hazır halkasına benzetir. Müellife göre "buradaki hiçbir şey batıl bir itikat değildir, yalnız başına üstün bir şahsiyet, kudret ve beka verebilen dinî veya insanüstü *ideal*in nihayetsiz bir şekilde devam ettirilmesidir. Buradakiler avama mahsus en mütevazı ve saf imanın tezahürleri olarak istidadın en yüksek emekleridir"[1].

Amerikan Olin Mevlevîlerin hayrete düşüren helezonî dönmelerinin zarafet, intizam ve sür'atini harika bulur[2]. Alman kontes Gustave ayini "bizi dizlerimizin üzerine çöktüren Mevlevî raksları" diye över[3]. Gördüklerini bir rüya, bir hülya, belki de bir evham sanarak gözlerini ovaladığını söyleyen Ross Browne için sema seyredebilmek talihin neticesidir[4]. Mevlevîlerin tesirinin ziyaret eden kimsenin şahsiyetine bağlı olduğunu tespit eden Alman askerî cerrah Wutzer, "son derece mahsus ayinlerinden hoşlanmış bulunduğumu inkâr edemem" diye ilâve eder[5]. Schaff semaı çok heyecan verici bulmaktan başka, dervişlerin bedenlerinin ustalığı ve esnekliğinden hayrete düşer[6]. Bayan McMillan Kahire Mevlevîlerinin "kıvrılış, bükülüş ve buruluşlarının refakat ettiği ah etmeler, hırıldamalar, inlemeler"in meydana getirdiği temaşanın basitçe anlatılamayacak, dehşetli bir manzara olduğu fikrindedir ve icracılardan da, seyirci olarak kendilerinden de memnun kaldıklarını belirtir[7]. Belki de en hayran ifade Davey'nindir: "Hayal edilecek hiçbir şey Dönen Dervişler'in ayininden daha güzel değildir"[8]. Bayan Ramsay Afyonkarahisar'da tanıştığı Mevlevîlerin taassuptan uzak, dostane ve hoş insanlar oldukları kanaatindedir[9]. 1880'de Galata Mevlevîhanesi'nde seyrettiği sema Lady Layard'a çok tesir eder[10].

1860'ta Bursa Mevlevîhanesi'ni ziyaret eden Beaufort karşılaşacağı "manzarayı manasız yahut da bezdirici" bulacağını zannederken, herşeyin çok mükellef olduğunu, dinî tapınma fikrinin Mevlevîlerde zevke dönüştüğünü görür[11]. Semaı "bütün bütün ıstırap verici" bulan Baillie yine de onu "pek az insanın şahit olmaksızın Sultan'ın şehrini terk etmek isteyeceği bir teşhir" olarak anar[12].

1860'ta Galata'da sema seyreden bayan Brown na't-ı şerif tamamlandıktan itibaren bir ebedîlik hissine kapılır, ama giderek dervişleri kendinden geçiren ve tefekküre gark eden kudreti idrak etmenin imkânsızlığı onu korkutur. Sema bitip de dışarı çıktığında deniz tutmasına düçar olmuş gibidir[13]. Rayer Kahire Mevlevîhanesi'nden "büsbütün mahvolmuş olarak" ayrılmıştır, lâkin mahvolmakla neyi kastettiği anlaşılmamaktadır[14]. Mevlevîler şaşırtıcı hatta

1 RHONÉ, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 140 ve 143.
2 OLIN, **Greece and the Golden Horn**, s. 283.
3 GUSTAVE, **Letters from the Orient**, s. 47.
4 BROWNE, **Yusef or the Journey of the Frangi,** s. 153.
5 WUTZER, **Reise in den Orient Europa's und einen Theil Westasien's**, C. II, s. 46.
6 SCHAFF, **Through Bible Lands**, s. 118.
7 McMILLAN, **Letters of Lizzie McMillan**, s. 133-134.
8 DAVEY, **The Sultan and His Subjects**, s. 61.
9 RAMSAY, **Everyday Life in Turkey**, s. 277.
10 LAYARD, **Lady Layard's Journal**.
11 BEAUFORT, **Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines**, C. II, s. 420.
12 BAILLIE, **A Sail to Smyrna**, s. 139.
13 BROWN, **Six Semaines à Constantinople**, s. 118-119.
14 RAYER, **Voyage Agricole dans la Vallée du Nil**, s. 18.

bazen sarsıcıdırlar, ama seyreden kimseyi suratını buruşturacak bir hisse düşürmezler[1].

Arnold beyanlarına peşin hükümle başlar: "İstanbul'un dervişlerinin hayalî ve mühim olmayan ibadetlerine çok fazla alâkanızı talep etmekten hakikaten müteessifim." Beyanını bitirirken bu merasimin tesirini tartışır. Ona göre dönen dervişlerin "nazik, kayıp giden hareketleri"ni seyretmek zihni tecrit etmekte ve onların ibadet ettikleri düşüncesi kişide, müphem ve karanlık da olsa Allah tefekkürünü uyandırmaktadır[2].

İsabel Burton'a göre, en tesir edici ve alâka çekici bir merasim olan sema en acayip kulluk amelidir[3]. Launey'ye göre Mevlevîler Tanrı'yı baş dönmesinde arayanlardır[4]. Cutts "kadim Şarkın meraka değer yadigârlarının" ortodoks olmayan kimseler olarak Mevlevîler'in arasında muhafaza olunduğunu nakleder[5]. Tarih boyunca dinî ve lâdinî rakslar konusundaki malûmatını Mevlevî ayinini anlamak gayretiyle çokça edebî bir üslûpla ortaya döken Bunsen semaın samimî bir ibadet olduğuna ve dervişlerin dinî şevkinin hakikîliğine kanidir[6]. Lacroix hiçbir şeyin Mevlevîlerin Tanrı'ya aşkları ve O'na gösterdikleri hürmet tarzları kadar emsalsiz olmadığı fikrindedir[7]. Onların Tanrı'yla en yüksek ruhanî müsahabe için lüzumlu bir vecd hâlini meydana getirdikleri merasimleri "hakikaten harikulâdedir"[8]. Fransız Eudel ayin temaşasından "derin bir şekilde müteessir" olarak ayrılır[9]. Semaın remzî manalarından haberdar olan Alman teolog Tischendorff, onun, bu manalardan müstakil olarak, üzerinde "çok ciddî bir tesir" bıraktığını itiraf eder[10]. İngiliz kalem erbabı Symons "insanı kendi halkasının içine çeken tatlı bir vehim" hissettiği semadaki güzelliği dile getirir; o, "insanın mutmain bir şekilde içine gark olduğu, sarıp sarmalayan bir rüyadır"[11].

Amerikan misyoner Goodell 1831 yılında, Roma kilisesindeki gibi zahidane bir hayata varmaya ikrar verdikleri hâlde "çok sefih ve günahkâr" yaşadıkları umumiyetle kabul olunan dervişlerin müesseselerinin, Sultan'ın zaman zaman onların irat kaynaklarını kendi hazinesine çevirmesinin de tesiriyle, uzak olmayan bir devrede mevcudiyetlerinin sona ereceği ihtimalini kaydeder[12].

Albert Smith icralarında eğlendiğine veya kızdığına emin olmayarak Mevlevîlerin yanından ayrılır[13]. Zaman bulamadığı için Mevlevîleri göremeyen Landrieux onların "emsalsiz temsilleri"ne girmenin faydalı olabileceğinin farkındadır[14].

Bazı seyyahlar kitaplarının farklı yıllardaki baskılarında farklı kanaatler serdederler. Willis kitabının 1835 tarihli ilk baskısında yer vermediği "kiliseye ne kadar yakın olursan Tanrı'dan o kadar uzak olursun lâfı burada [Mevlevîhanede] doğrudur" hükmünü, 1853 yılındaki baskısına koyar[15].

SEYYAHLARIN GÖRDÜKLERİNİ NEYE BENZETTİKLERİ

Evvelce bilinmeyeni; görülmemiş, duyulmamış olanı bir bilinene benzeterek anlatmak insanın tabiatındandır. Seyyahlar da Mevlevîlik âleminde karşılaştıkları ve okuyucularına nakletmek istedikleri ilkleri, müşterek bilinenlere benzeterek hem tarif kolaylığı elde etmişler, hem de kendilerince daha eğlendirici metinler ortaya koymuşlardır. Kimi zaman benzetmeler müellifin kültür seviyesini gösterme arzusuyla silsile hâlinde sıralanmış, kimi zaman da kendini beğenmiş bir alaycılığa alet edilmişlerdir. Benzeyen, benzetilen ve benzetmeyi yapan ilk müellif, tespit edebildiğimiz seyahat veya yayın tarihiyle beraber bir liste hâlinde aşağıda verilmektedir.

1 Yazarı bilinmeyen, *Derviches Tourneurs*, s. 72.

2 ARNOLD, **From the Levant, the Black Sea and the Danube**, C. II, s. 35 ve 43.

3 BURTON, **The Inner Life of Syria, Palestine and the Holy Land**, C. I, s. 166.

4 LAUNAY, *Vues de Constantinople*, s. 233.

5 CUTTS, **Christians under the Crescent in Asia,** s. 338.

6 BUNSEN, **The Soul of a Turk**, s. 189.

7 LACROIX, **Guide du Voyageur à Constantinople et dans ses Environs**, s. 172.

8 MONROE, **Turkey and the Turks**, s. 283-284.

9 EUDEL, **Constantinople, Smyrne et Athènes**, s. 180.

10 TISCHENDORFF, **Travels in the East**, s. 280.

11 SYMONS, **Cities**, s. 247.

12 GOODELL, *Constantinople*, s. 326.

13 SMITH, **Customs and Habits of the Turks**, s. 96.

14 LANDRIEUX, **Aux Pays du Christ**, s. 61.

15 WILLIS, **Summer Cruise in the Mediterranean**, s. 219.

BENZETMELER LİSTESİ

BENZEYEN	BENZETİLEN	MÜELLİF
BAŞ KESMEK		
	Molière'in komedilerindeki selâmlama	Rolland (1852)
	Cinderella operasındaki *Baron Pompolini*'nin seyircilerinin yaptığı	Adams (1872)
ÇELEBİ		
	General; başkumandan	Hunter (1792)
	Dervişlerin papası	Ibañez (1907)
	En büyük reis	Ibañez (1907)
	Irsî Üstad-ı Azam	Garnett (1909)
	Sünnî papa	Lukach (1909)
	Yüce efendi, ulu efendi	Ziegler (1911)
DEDE(LER)		
	Zahidî vezirler	Andrejevich (1881)
DERVİŞ(LER)		
	Keşiş; rahip; münzevî; papaz	Sandys (1610)
	Capuchin tarikatı keşişleri	Ricaut (1670)
	St. Francis tarikatı keşişleri	Ricaut (1670)
	Misyoner; vazifeli	Meçhul (1828)
	Tekkenişîn	Michaud ve Poujulat (1830)
	Zahit	Meçhul (1831)
	Din düşkünü	Meçhul (1839)
	Din sapkını	Bromfield (1850)
	Fanatik; mutaassıp	Bunel (1853)
	Faziletliler	Ubicini (1854)
	Dilenci münzevîler	Frossard (1855)
	Dünya vatandaşı	Money (1855)
	Profesör [Günahını ikrarla imanını tecdit eden]	Meçhul (1857)
	Âbit	Buckham (1869)
	Mürailer	De Amicis (1874)
	Zararsız ehlibidat	De Mouy (1879)
	Cizvitler	Andrejevich (1881)
	Ulu beyler	Andrejevich (1881)
	Tefekküre dalmış olanlar	Garnett (1904)
DESTEGÜL(ÜN KOLLARI)		
	Kuş kanadı	Abraham (1914)
DEVR-İ VELEDÎ		
	Çift yürüyüşü [Bir bale terimi]	Meçhul (1828)
	Malade Imaginaire [Molière'in Hükümsüz Hayal Mahsulü piyesi]'ndeki merasim	Améro (1885)
	Cenaze merasimi adımlayışı	Hawley (1918)
	Gavotte [Bir Fransız halk dansı]	Abastado (1918)

HIRKA		
	Toga (sarınılan uzun ve dikişsiz çarşaf)	Mott (1841)
	Kürk	Bunel (1853)
	Papaz cüppesi	Galt (1856)
	Grego [Rumların kukuletalı binişleri]	Galt (1856)
	Sabahlık	Thornbury (1859)
	Geniş bir huni	Ibañez (1907)
MEYDAN		
	At meydanı	Lacroix (1839)
	Gladyatör arenası	Schroeder (1844)
	Boğa güreşi yeri	Herbert (1867)
	Ayna	Knox (1875)
	Ağıl	Hayward (1892)
	Platform (sahanlık)	Davey (1907)
MUSİKİ/ NA'T		
	Konser	Thevenot (1656)
	Şarkı; hava	Bussierre (1827)
	Dinî uvertür	Meçhul (1828)
	Orkestra/ koro	Mac Farlane (1828)
	Senfoni	Meçhul (1829)
	Konçerto	Joanne (1846)
	Kanto [teganni]	Paz Soldán y Unanue (1859)
	Atina Harabeleri [Türk Marşı] korosu	Rhoné (1864)
	Dünyevî olmayan velvele	Harvey (1870)
	Cenaze merasiminde papazların takdis tilaveti	Améro (1885)
MUTRİB HEYETİ		
	Orkestra	Castellan (1812)
	Bando, saz takımı	Peters (1889)
NEY		
	Seyyar maymun teşhircilerince üflenen kaval	Galt (1856)
	Boru	Parley (1856)
SEMA		
	Raks	Sandys (1610)
	Bale	Thevenot (1656)
	Erkek geyiklerin kızışkınken dönmesi	Careri (1693)
	Komedi (taklit oyunu)	Tournefort (1701)
	Dönme raksı	Van Der Nyenburg (1723)
	Balo	Mariti (1766)
	Hızla dönme	Griffiths (1786)
	Eğirilerek dönme	Wittman (1800)
	Çevrilme	Macgill (1806)
	Peynir oyunu [Çocukların etek çevirme oyunu]	La Ferté-Meun (1816)
	Çark gibi dönüş	Joliffe (1817)
	Vals	Rapelje (1822)
	Manevî raks	Hammer (1822)
	Tiyatro (temsil)	Deval (1825)
	Dinî vals	Deval (1825)
	Kadril	Meçhul (1828)
	Tek ayak üzerinde dönüş	Meçhul (1828)
	Dinî balo	Meçhul (1828)

Dinî pantomim	Bell (1832)
Shaker (Shaking Quaker)'ların ayini	Rapelje (1822)
Fırıldak gibi dönme	David (1835)
Sokak oyunu	Fraser (1836)
Kürelerin raksı	Schubert (1836)
Halka (daire) raksı	Schubert (1836)
Mistik (sırrî) bale	Démidoff (1837)
Dinî rapsodi	Fellows (1838)
Dinî drama (piyes, oyun)	Baratta (1840)
Yün eğirgeci gibi dönme	Baratta (1840)
Ronde raksı	Bonjour (1853)
Teatral teşhir	Crowe (1853)
Kaba ve ucuz bir ticaret numarası	Crowe (1853)
Uydurulmuş bir dolap	Crowe (1853)
Çalışılmış eğlence	Meçhul (1856)
Vecd raksı	Bremer (1859)
Esrarlı deveran	Thornbury (1859)
Girdap	Thornbury (1859)
Talim; dinî talim	Robersart (1864)
Yelken açma	Arnold (1868)
Methodist ayini	Adams (1872)
Etek döndürme	Leland (1873)
At yarışı	Leland (1873)
İlâhî raks	De Amicis (1874)
Güneş mabetlerindeki tapınma	Martin (1874)
İnsan hayatının seyri	Colbeck (1875)
Mukaddes vals	Knox (1875)
Rulet	Knox (1875)
Seans [Meclis]	Fogg (1875)
Çileci muvaffakiyet	Schaff (1876)
Şenlik	De Mouy (1879)
Sun'î uyurgezerlik	Le Bon (1884)
Dinî idman	Mattson (1890)
Mihver etrafında dönüş	O'Neill (1897)
Réunion [Cem]	Huart (1898)
Komünyon ayini	Abbott (1900)
Zencilerin çadır meclisi	Loyson (1905)
Tremblers [Titreyenler]'in ayini	Loyson (1905)

SEMADA KOLLARIN AÇILIŞI

Terazi sırığı	Pertusier (1815)
Kanat	Schneider (1834)
Haç	Saintine (1837)
Haçtaki İsa'nın vaziyeti	Gautier (1853)
Gemi pervanesinin kanatları	Gringo (1854)
Buharlı motorun nizam vericisi	Gringo (1854)

SEMAHANE

Cambazhane (sirk)	Morritt (1794)
Şapel [Büyük bir mabetteki müstakil ibadetgâh]	Macgill (1806)
Raks odası	Macgill (1806)
Dervişler tiyatrosu; tiyatro	Mac Farlane (1828)
Brighton Pagodası	Meçhul (1828)
Kilise	Willis (1835)
Balo salonu	Willis (1835)

Dans salonu; raks divanhanesi	Schubert (1836)
Mabet	Pfeiffer (1842)
Harem; mübarek yer	Malharbe (1843)
Mevlevî camii	Gustave (1843)
Teşhir odası	Skene (1845)
İbadetgâh	De Beyne (1845)
Waux-Hall (Avrupa'nın en eski eğlence mekânı)	Rolland (1852)
Dans dershanesi	Gautier (1853)
Binicilik mektebi	Frossard (1855)
Raks mabedi	Enault (1855)
Rosherville Bahçeleri	Arnold (1868)
Leicester Meydanı'ndaki *Alhambra*	Arnold (1868)
Cremorne'daki perendebaz köşkü	Arnold (1868)
Çalgılı kahvehane	Reinach (1878)
Hengler sirki	Barnett (1879)
Semavî sesler salonu	Garnett (1904)
Oyuncak kutusu	Ibañez (1907)
Loca [toplanma yeri]	Abraham (1914)
Mübarek mahal	Hawley (1918)

SEMAZEN(LER)

Acteur (taklitçi, oyuncu)	Vannes (1629)
Rüzgârla tamamen dolmuş değirmenler	Thevenot (1656)
Tahta topaç	De La Motraye (1699)
Raks eden derviş	Pococke (1737)
Canlı topaç	Moreno (1784)
Dönenler/ Dönen Dervişler	De Choiseul-Gouffier (1784)
Mahrut (koni)	Reimers (1793)
Otomaton (istek dışı veya mihanikî hareket eden)	Hobhouse (1810)
Canlı kum saatleri	Joliffe (1817)
Tutamaçları yukarı gelmiş [açık] şemsiye	Clarke (1817)
Raksçı	Clarke (1817)
Fırdöndü	Deval (1825)
Makine; çark	Webster (1827)
Tiyatro topluluğu	Meçhul (1828)
Opera dansçısı	Meçhul (1828)
Burgaç	Meçhul (1828)
Fazlaca sürülmüş atlar	Mac Farlane (1828)
Devredenler	Baratta (1831)
Bükülerek dönenler	Temple (1833)
Vals eden dervişler; valsçiler	De Kay (1832)
Burularak dönen dervişler	Addison (1835)
Makine tertibatınca hareket ettirilen heykeller	Fraser (1836)
Seyyare	Saintine (1837)
Çıkrık	Démidoff (1837)
Girdap	Démidoff (1837)
Eğirilen dervişler, eğirilenler	Ainsworth (1839)
Hızla dönücüler	Massachusetts Spy muhabiri (1839)
Münzevi (keşiş) rakkaslar	Baratta (1840)
Oyuncak seyyareler takımı	Andersen (1841)
Zemberek tarafından hareket ettirilen otomat	De Beyne (1845)
Pantomimciler	Smith (1849)
El latarnası üstündeki tahta şekiller	Browne (1851)
Usta	Masquelez (1854)
Uçmaya başlamak üzere olan hayalî kuşlar	Frossard (1855)

Dönen *Corybant*'lar	De Marcellus (1856)
Yel değirmeni	Thornbury (1859)
Figüran	Burton (1870)
Zâkirler	Leland (1873)
Zikir züppeleri	Leland (1873)
At	Leland (1873)
Yangın söndürücü	Brassey (1874)
Fakir	Fogg (1875)
Fıskiyelerin tepesindeki raks eden dişi tasvirleri	Reinach (1878)
Fanusa kapatılmış büyük eşekarıları	Locher (1888)
Çok büyük mantar	Dalah (1892)
Kuyruğu üstünde bükülen yılan	Symons (1902)
Balerin; kadın dansçı	Ibañez (1907)
Devasa çiçekler	Ibañez (1907)
Mekanik kukla	Ibañez (1907)
Vazifeli	Davey (1907)
Tavafçılar	Tinayre (1909)
Dalga	Tinayre (1909)
Rüzgâr	Tinayre (1909)
Tekinsiz cadılar	Marison (1909)
Mısır mumyaları	Loti (1913)
Başka bir dünyadan gölgeler	Hawley (1918)
Otomatik oyuncak asker	Abastado (1918)
Rotaryenler	Phillips (1943)

SEMAZENBAŞI

Kâtip	Hobhouse (1810)
Teşrifatçı	Brayer (1815)
Mephistophiles (iblis)	Stuart (1835)
Hademe	Faucher (1876)
İmam	Reinach (1878)
Talim çavuşu	Lukach (1909)
Usta	Hawley (1918)

SİKKE

Mitre [Metropolit tacı]	Vannes (1629)
Kelle şeker	Le Bruyn (1679)
İngiliz muhafızlarının ayı derisinden başlığı	Knight (1838)
(Ters çevrilmiş) saksı	Massachusetts Spy muhabiri (1839)
Fötr (keçe) şapka	Joanne (1846)
Ters çevrilmiş huni	Lynch (1848)
Soba borusu	Gringo (1854)
Keçe miğfer	Thornbury (1859)
Taç	Paz Soldán y Unanue (1859)
Baca külâhı	M. (1863)
Kutu	Arnold (1868)
Çömlek	Faucher (1876)
Dikiş yüksüğü	De Mouy (1879)
Farisî *kidaris*i	Conder (1881)
Med ruhbanlarının tacı	Conder (1881)
Üstüvanî şapka	Tangye (1884)
Pineau içkisinin şişesi	Eudel (1885)
Ters çevrilmiş su kovası	Peters (1889)
Soytarı başlığı	May (1892)
Boston'ın kahverengi somunu	Stoddard (1898)

Kule	Abbott (1900)
Fes	Carson (1907)

ŞEYH

Manastır başrahibi	Vannes (1629)
Rahip	Ricaut (1670)
Reis	Baltimore (1763)
Keşişbaşı	D'Ohsson (1791)
Vaiz	Pereira (1791)
İdareci	Reimers (1793)
İmam	La Ferté-Meun (1816)
Baş derviş	Jones (1827)
Amir, müdür	Jones (1827)
Başpapaz, yüksek papaz	Auldjo (1833)
Reis baba	Cornille (1836)
Bölükbaşı	Elliott (1838)
Baş	Fisk (1842)
Hanenin reisi	Mac Farlane (1847)
Baş adam	MacGavock (1854)
Patrik	Browne (1851)
Duayen (en ihtiyar), dekan, başeski	Rolland (1852)
Sultan	Gautier (1853)
Aziz	Gautier (1853)
Muallim	Gûys (1854)
Yüksek derviş	Money (1855)
Kılavuz	Oscanyan (1857)
Nezaretçi	Schickler (1858)
Büyük derviş	Bremer (1859)
Molla	Harvey (1870)
Küçük padişah	Andrejevich (1881)
Derviş şeyh	Ramsay (1890)
Vazifeli	Eliot (1898)
Nazır	Marison (1909)
Raks ustası	Launay (1913)

TARİKAT

Ruhbanlık; papazlık	Goodell (1831)
Fırka	Massachusetts Spy muhabiri (1839)
Biraderlik	Thornbury (1859)

TEKKE; MEVLEVÎHANE

Manastır; inzivahane	Vannes (1629)
Erkek manastırı; keşişhane	Ricaut (1670)
Kolej; yüksek mektep; medrese	Frankland (1827)
Dervişhane	Meçhul (1828)
Kervansaray	Meçhul (1847)
Dervişlerin köşkü	Oldmixon (1854)
Derviş kilisesi	Gringo (1854)
Dervişlerin camii	De Mobellan (1875)
İnziva köşesi	Jessup (1881)
Derviş medresesi	Sykes (1904)
Akademi	Phillips (1943)

(AÇILMIŞ) TENNURE

Çan	De La Motraye (1699)
Balina dişli geniş etek	De La Motraye (1699)
Köşk, çadır, otağ	Tournefort (1701)
(Ters çevrilmiş) huni	Sestini (1778)
Paraşüt	Carne (1824)
Tekerlek	Schubert (1836)
Arnavut eteği	Knight (1838)
Yelpaze	Russegger (1839)
Rahip cüppesi	Massachusetts Spy muhabiri (1839)
Kadın elbisesi	Massachusetts Spy muhabiri (1839)
Çember	Lacroix (1839)
Balon	Lacroix (1839)
Tunik	Malharbe (1843)
Tahta etek	Joanne (1846)
Yunan fustanellası	Nerval (1851)
Dev Java çiçeklerinin çanak yaprakları	Gautier (1853)
Çadır	Besse (1854)
Tel çemberli etek	Huysmans (1856)
Opera dansçısının fistanı	Senior (1855)
Kasırga hortumu	Oscanyan (1857)
Dönen çadır	Thornbury (1859)
Vida	Thornbury (1859)
Beyaz kağıttan, çikolata köpürtücü kalıbı	Thornbury (1859)
(Tersine çevrilmiş) şarap kadehi	Beaufort (1860)
Kırışık mantar	Guimet (1865)
Gecelik	Burton (1870)
Örekeli mürekkep silgisi	Faucher (1876)
Yarım ay	Reinach (1878)
Kırmalanmış muhtıra kağıdı	Barnett (1879)
Şamdan külâhı	Scott-Stevenson (1880)
Kırmalı İskoçya etekliği	Baedeker (1885)
Tunç kalıp	Stoddard (1898)
Güneşlik	Abbott (1900)
Tutu (bale eteği)	Hériot (1904)
Küre	Ibañez (1907)
Havayı kesen testere	Ibañez (1907)
Kar fırtınası	Monroe (1907)
Çançiçekleri	Loti (1913)

Bölüm: 3
Çeviri Metinler

Çeviriler:
Rıza Duru

Mevleviname_2b.indd 231 12.07.2015 15:25:08

Konya Mevlânâ Dergâhi

Iconium, Asia Minor, [Konya, Küçük Asya],
BOUGH, Samuel (Ressam), 1861, Beyazla açılmış sulu boya, 22,9 x 32,6 cm.

Mevleviname_2b.indd 233 12.07.2015 15:25:08

Paul LUCAS

(1664-1737). Fransız tacir, tabiatsever, hekim. 1699-1703, 1704-1708 ve 1714-1717 tarihleri arasında gerçekleştirdiği üç büyük seyahatte Yunanistan, Türkiye, Doğu Akdeniz ve Mısır'ı dolaştı. 1688'deki Eğriboz kuşatmasında Venediklilere hizmet etti. 1696'da çok sayıdaki madalyası ve topladığı antikalarla Fransa'ya döndü. Louis XIV.'nin antikacısı oldu. Elde ettiği şöhretle beraber seyahatlerine başladı. Diğer eserleri: Voyage du Sieur Paul Lucas au Levant (1704), Voyage du Sieur Paul Lucas, fait en 1714 (1719).

MOLLA HÜNKÂR'IN TÜRBESİ

14'ü- "Kuşluk yemeğinden sonra, *Moullak-Onker* [Molla Hünkâr; Mevlânâ]'nın türbesini ziyaret ettim, burası sureti bir camie kâfî derecede benzeyen ve mimarîsi çok güzel bir yerdir. Burada zengin kumaşlarla örtülü başka birkaç mezar daha görülür, ama yanındaki bir diğeriyle beraber *Molla*'nınki kıyas kabul etmeksizin en azametlisidirler. Her ikisi de altınla nakışlanmış güzel bir kadifeyle giydirilmiştir, her ikisi de tabut temsillerinin başında büyük, yeşil bir sarığa sahiptir; nihayet, kaidelerinde gümüş ve altından, alçak bir korkulukla çevrilmişlerdir ve tepede yekpare altından bir nice güzel çerağlar vardır ki içlerinden birisi on üç *okka* çeker, keza çuhanın nakışı da büyük güzelliktedir. Bütün bu azamete dikkatimi çeken Ermeni bir rahip benimle beraberdi. *Hébien* her şeyi gördüğümde, «Şüphesiz burada, sizin için dilediğim hâlâ birkaç şey vardır ve sizin ruhunuz, (mutat olduğu üzere), gözleriniz hoşnut olduktan sonra da hâlâ istekle dolu; *Molla*'nınkiyle çift gibi olduğu söylenen mezarda kim olduğunu öğrenmek isterdiniz. Onun bu suretle kaynaşmış ve kâfirler arasına karışıp kaybolmuş bir Hristiyan olduğuna inanır mıydınız? Lâkin bunun nedenini size söylemeliyim ve inanıyorum ki hikâyeyi nahoş bulmayacaksınız.» dedi.

MOLLA VE DOSTU PİSKOPOS EPSEPİ'NİN HİKÂYESİ

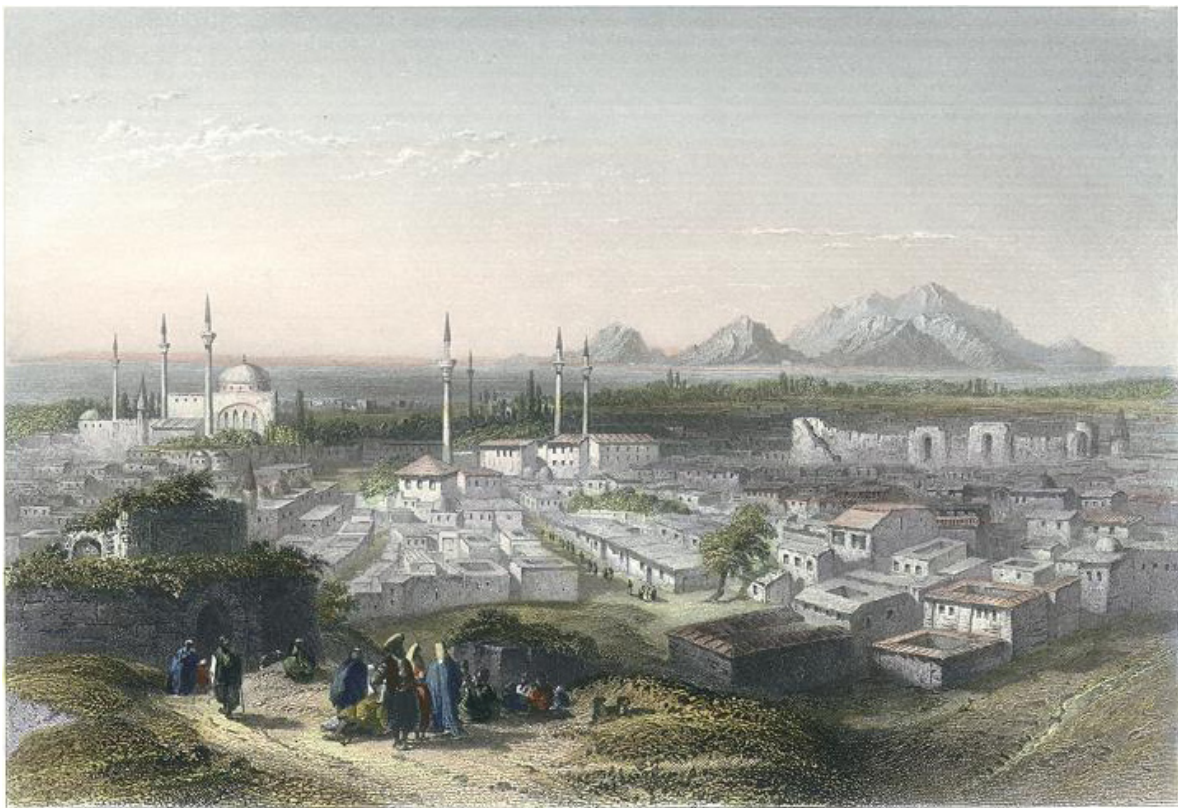
«*Molla Hünkâr*'ın zamanında *Epsepi* adında bir piskopos vardı. Şuur sahibiydi, âlimdi, dürüst ve iyi kalpli bir adamdı. Keza *Molla* ilim mütalâa etmeyi severdi, zamanını bağlanmış bir hâlde okuyarak ve âlimlerin sohbetinde geçirirdi. Bundan dolayı onların çabukça bol ülfet meydana getirdiklerine hükmedebiliriz. İştirak edilen itimat artık birinin diğerine herhangi bir sırrının bulunmadığı bir akıbette onları sıkıca düğümledi. Bir gün *Molla* Mekke'ye seyahat etmeye karar kıldı. Bunun Muhammedîler arasında dindarlığın ilk işareti olduğunu bilirsiniz ve demiş olduğum gibi, *Molla* dünya için olduğu kadar dininde de doğru gönüllüydü. Piskopos *Epsepi* bu şehre hizmetle bağlıydı, bu yüzden, uzun seyahatin sıkıntısını teskin etmek için, Molla, dostunun kendisiyle beraber olmasını ümit edemedi. Ama kendisine muhabbetle verilmiş olan en kıymetli şeyi ona bırakmayı istediğine onu inandırdı ve sonrasında, kendi yerine adaleti çekip çevirmesini istedi, hem de hanesine dikkat ve onları muhafaza etmesini kabul etmesi için dostluğun mübarek adları ile pek yalvardı; *Epsepi* bunun kendisi için zahmetli çeşitten bir iş olduğuna hükmetti ve vaki olabilecek herhangi ahvaldeki belâları önceden gördü, uzun müddet bu işten kendini korudu. Lâkin hakikî bir dost reddedilir mi ve "başka bir kendisi" olanın menfaatlerini üzerine alması hiç ağır bahada bir meşakkat olur mu? *Molla*'nın gidişi yakın olunca Piskopos ona bir küçük bir kutu hediye etti ve geri dönene kadar emniyette tutmasını ondan rica etti. İmdi *Epsepi Molla*'nın evini ve bütün şehri idare etti, kanunların yerine getirilişini hatasız bir şekilde kavradı ve büyük bir dürüstlükle bütün sebepleri iyice düşündü. Fakat bildiğiniz gibi, minnetsiz bir hayat sürmek makbul olmak için bazı defa iyi bir tarz değildir. Piskopos'un adaleti çok sayıda düşmanı üzerine çekti ve *Molla*'nın etbaı, ona karşı ittifak etmede ilktiler. Onu mahvetmeye and içtiler ve ona karşı evvelinde fikretmiş oldukları kovuculuklarını devam ettirmenin dostluk olduğuna akıllarını erdirdiler,

1679-1705 yılları arasında Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini: II. Bostan Çelebi (?-1705)

Mowlana Djelaleddin, a Turk of Natoly, Author of the Mesnevi Romi, an Excellent Treatise of Ethics in Persian Verses Sung All Over Persia, Turky and in India in Companies, [Baştan Başa Bütün İran, Türkiye ve Hindistan'da Topluluklar Hâlinde Terennüm Edilen, Mükemmel bir Ahlâkiyat Eseri olan Mesnevî-i Rûmî'nin Müellifi, bir Anadolu Türkü Mevlânâ Celâleddîn],
Hind-Türk Okulu, 19. yy.,
Kağıt üstüne mürekkeple çizim ve sulu boyayla hafif boyama,
The British Museum.

bu kez muzır niyetlerini nihayete erdiremediler, zira hasımları bütün salâhiyeti elinde tutuyordu, onun helâk olması için üstadlarının geri dönmesini gözlediler. Ona karşı tasavvur ettikleri merhametsiz garaz kalplerine bunu ilham ediyordu. *Molla*'nın geliş haberi üzerine bütün hanesi onun önündeydi. Piskopos öylesi yakın bir dost olarak onu görmekte sonuncu olmadı, bin kere sarıldılar ve onların ölene kadar sevme ikrarlarını her tarzda tecdit eden bin kere kucaklaşmanın ardından, *Molla*, daima zararsız olduğunu düşündüğü Piskopos'un rüsvalığı yalanını hizmetkârların söylemelerini işittiğinde büsbütün şaştı. Yine de devam ettiler, şöyle diyorlardı: "Ne için efendi, bütün insanların en hiyanet edicisine böyle edepli bir tarzda muamele edebiliyorsun? İmdi onun bin bîvefalık ettiğinin farkında değil misiniz? Şimdiye dek, sana muti halka ve senin hizmetkârlarına azap vermekle kendini hoşnut etti, senin dostun görünerek ne cariyelerine ne de hanımlarına hürmet gösterdi, valideniz bile edepsizlik etti, onu bağışlayacak mısınız? Ahir siyaset etmemek müstehak değildir." Küstahlık hayal edilebilecek olandan daha kaviydi. Öylece bilittifak ve o denli yemin ile ta'nlarına inandırdılar ki *Molla* gönülsüzlükle de olsa, *Epsepi*'nin vefasından şüphelenmeye başladı. Ama hanımlarının dairesine girip de onların hepsi kendilerini onun ayaklarına attıklarında şiddetle şaşırdı, ondan adalet istediler, binaenaleyh kendi yerine ne hoyrat bir canavar bırakmış olduğunu söylediler, nihayet diğerlerinin Piskopos'a karşı öne koyduklarından da daha kat'î bir tarzda ona teyitte bulundular. O zamana dek kat'iyetle karşı gelen *Molla* kendini tam bir gazabın eline teslim etti ve bin kere şöyle dedi: "Hayır, hayır, emin dost yoktur, hiçbir zaman da olmadı." Öfkeyle dolu ve meyus bir hâlde, meydana, *Epsepi*'nin tutulması ve aşikâre başının vurulması emrini verdi. Bir dosttan, hâlâ seven diğerine; her şeyin üzerinde, onun masumiyetini bilen *Molla*'dan, kendisine o kadar hizmetlerde bulunmuş Piskopos'a giden ne mene bir haberdi bu! Bir suçlu gibi siyaset meydanına sürüklenen, iyilikten başka bir şey işlememiş talihsiz *Epsepi* yine de gönlünün sadakatini bildirmek istedi. Bunun için, yürekli ama zebun bir edayla *Molla*'nın kapısına geçerek, ölmeden evvel, *Molla*'ya diyecek bir sözü olduğunu haykırdı. Molla şehrin ulularıyla bir aradaydı, ulular *Epsepi*'ye bu amanı vermeye onu uzlaştırmak için pek yalvardılar. Kendisine rağmen, dargınlıkla dökülen birkaç sitemâmiz lâfızdan sonra onların mülâhazasına destur verdi. Çevresini alan muhafızlar huzura getirdiklerinde ona hiddetle şöyle söyledi: "Bre çok hiyanet edici, ne istiyorsun?" *Epsepi* müeddep bir sedayla cevap verdi: "Seyahatiniz için hareket ettiğinizde size vermiş olduğum kutuyu." *Molla* arayıp getirmeye bir adam gönderdi. Elem basmış hâlde, "Onu aç" dedi Piskopos ve ilâve etti: "Onun içine ne koyduğumu gördüğünüz-

Konieh, Iconium,
[Konya, İkonyum],
LABORDE, Léon de (Ressam),
COUSINS, C., (Hakkâk),
Çelik üstüne hak,
Elle renklendirme, 19 x 14,5 cm.,
[LABORDE, Léon de,
The Life of Epistles of. St. Paul, 1856].

de pişmanlık duymaksızın öleceğim." *Molla* onu açtı, lâkin bir erkeğin tabiî parçalarını gördüğünde iyice hayrette kaldı. Piskopos teklifsizce ona o yeri gösterdi ve fermanberdarlara doğru dönerek yüksek sesle şöyle söyledi: "Şimdi beni ölüme götürün, zira hakikî bir dost bulduğumu sandığımdan onu hak ediyorum." *Hünkâr* kalbi sızıyla delinerek, gözyaşları dökerek ve yüzü dostununkine yapışmış hâlde binlerce kere af diledi; en samimî dostluğun hüccetleriyle hatasını tamir etmesini görmesi için, hayata muhalif olmaması için ona pek yalvardı; nihayet, onu itham etmeye cür'et edenlerden intikam almak için meydana çıktığının ikrarında bulundu. Ama Piskopos o zavallılar için dua etti ve *Molla*'dan tazelenen dostluklarının ilk delili olarak onların canlarını [bağışlamasını] istedi. *Hünkâr* buna güçlükle teslim oldu. Sonra *Epsepi*'ye onu ebediyen seveceğini, ölümünden sonra bile ondan ayrılmayacağını söyledi, hatta kendisi evvel ölürse onunla beraber defnedilme sözünü verdi. *Hünkâr* evvel öldü ve ölürken *Epsepi*'nin mezarının kendisiyle beraber olması kat'î talimatını bıraktı, dinlerin farklılığına rağmen bu talimat icra edildi ve iki dostun cesetleri ölümlerinden sonra da cem oldular.»

Benim Ermeni; Türklerin *Epsepi*'nin bir Hristiyan olarak kabul edilmesini istemediklerini ama bunun kat'î olduğunu söyledi. Bunun bir memleket rivayeti olduğu hakikattir ve görüldüğü gibi bu iş içinde imkânsız bir vasıf taşımaz. Ondan diğer mezarların *Molla*'nın yakın akrabaları olduğunu öğrendim. Bu yerin hizmetleri dervişler tarafından görülür ve burası hakikaten bir *convent* [erkek manastırı; tekke]dir. Burada her cuma, nadir şeyler olarak, Mekke'nin resimlerini, Kudüs mabedini ve Muhammedîlerin yadigârları denebilecek diğer bu gibi şeyleri gösterirler."

1705-1711 yılları arasında
Konya Mevlânâ Dergâhı
postnişini:
Sadreddin Çelebi
(?-1711)

LUCAS, Paul, **Voyage du Sieur Paul Lucas fait par Ordre du Roy dans la Grece, l'Asie Mineure, la Macedoine et l'Afrique**, 3 C., C. I, s. 192-199 [Konya], Paris: Nicolas Simart, 1712.

J. GRIFFITHS

(1753-1815). İngiliz hekim, yazar, seyyah. Edinburgh'ta hekimlik yaptı. İngiltere, Fransa, İtalya, Ege Adaları, İzmir, İstanbul, Çanakkale, Konya, Adana ve Suriye'de dolaştı.

MEVLEVÎ DERVİŞLERİNİN MUAZZAM CAMİİ

[1786]- "Şehrin kalan kısmındaki camiler münasip görünüşlüdür, lâkin en hatırı sayılırı *Mewlewah* [Mevlevî]'ler diye adlandırılan dervişlerin tarikatına ait olan muhteşem camidir. Bu binanın içi çok büyüktür. Nihayetsiz lâmbaları, deve kuşu yumurtaları, fil dişi topları ve tavana asılı cam küreleri titiz bir ihtimamla muhafaza edilirler. Ana camie bitişik sade bir *chapel* [şapel; küçük mabet] veya türbede iki sultanın türbesi bize gösterildi. Bu türbenin bize refakat eden ve kendi tarikatıymış gibi davranan dervişin namına ehemmiyet hissesi küçük değildi, fakat aldığımız malûmat çok uydurma gibiydi. Onun nakilleriyle öğretilmektense nazik alâkası daha memnuniyet vericiydi.

Dervişlerin bu tarikatı hicretin 672'nci yılında veya Hristiyan devriyle 1294'de *Koniah* [Konya]'da vefat etmiş olan ve *Mollah Hunkeer* [Molla Hünkâr] lâkaplı *Jelaul-ud-dinn Mewlana* [Celâleddîn Mevlânâ] tarafından tesis edilmiştir. Muhammedîler arasında, merasimlerinin alenîliğinden dolayı sık sık bahis konusu olan dinî müesseselerden biridir. Bu, *kay* [nay] veya *key* [ney] adında küçük bir flütün refakat ettiği, tarikatlarına mahsus bir dönme raksından ibarettir.

Bu dervişler çok şümullü hayırseverlik ve cömertlik izhar ederler. Başkalarını kendi dinine çevirmek ve yumuşak huy kazanmak maksadıyla seyahat etme itiyadında olurlar. Hemşehrilerinin umumî mizacından farklı olarak Hristiyanlara aşikâr müsamaha gösterirler. Kaba elbise giyerler, büyük bir titizlikle Ramazan'dan müstakil olarak yıl boyunca çokça oruç tutarlar; Asya'nın uzak kısımlarına gayretle ve İslâmiyet'i yaymak sebatıyla seyahat ederler. Roma Katolik Kilisesi'nin çok gayretli misyonerleriyle mukayese etmeye değer.

Konya'daki, müessese merkezdir. Tarikatın bütün alt dalları buradan ayrılır ve *schaik* [şeyh] veya *superior* [manastır başpapazı; şeyh]e en derin hürmetle itaat edilir.

KABUL EDİLME MERASİMLERİ

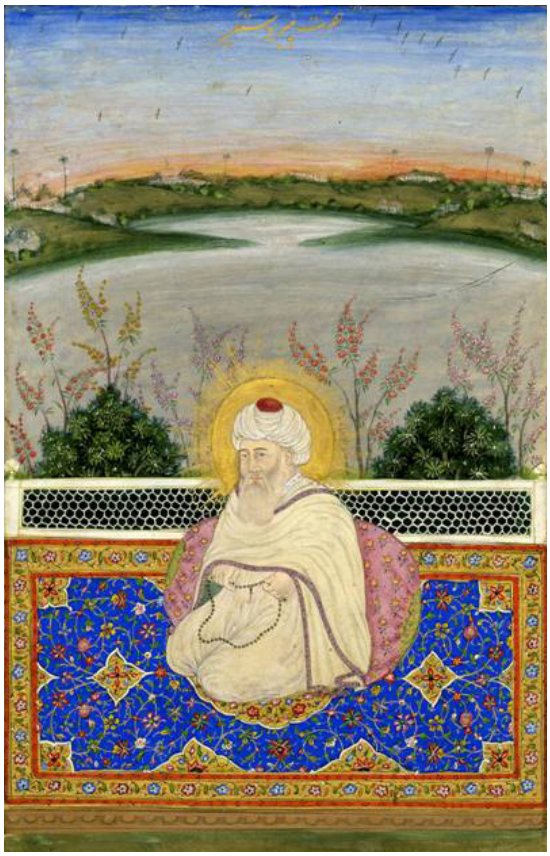
Bu cemiyete girmeye meyyal çıraktan talep edilen tecrübeler şevkle niyetlenmemiş olan herkesin reddedeceği bir tabiattadır. *Initiation* [kabul edilme]ye başlayıştaki merasimler mahsustur. İlk olarak *incipient* [yeni başlayan; nevniyaz] birbiri arkasından gelen bin bir gün boyunca mutfağın ağır, sıkıcı ve süflî hizmetlerini görmeye mecburdur. Bu devrede *Cara Coullukgee* [Kara Kullukçu] (veya mutfak oğlanı) olarak adlandırılır. Bir gün veya hatta bir gece bile ihmal etmişse tecrübe süresinin müddetini uzatmaya icbar edilir.

Emrolunmuş zamanın hitamında kara kullukçunun kabul edilmesi şu tarzda vuku bulur:

Mutfağın başı ve daima en temayüz etmiş derviş olan olan A*schdee Bashee* [aşçıbaşı] onu kabul etmek için hazırlanmış bütün ihvanın umumî bir meclisinde, bir sedirin köşesinde oturan şeyhe onu takdim eder. Namzet yaklaşır ve hürmetle şeyhin elini öper; sonra divanhaneyi örten hasırın üstüne, onun önüne oturur.

Sonra mutfağın başı çırağa doğru ilerler ve sağ elini onun ensesi, sol elini alnının üstüne yerleştirir; o esnada şeyh tarikatın kurucusu tarafından yazılmış Farsça birkaç mısrayı tekrarlarken onun başlığını çıkarır, işaret ve başparmakları arasında namzedin başı üzerinde askı-

1785-1815 yılları arasında Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini: Hacı Mehmed Çelebi (1742-1815)

Pir Dastgir,
[Pîr-i Destgîr -Mevlânâ-],
Hind-Türk Okulu, 18. yy. sonları,
Kağıt üstüne kesif sulu boya,
The British Museum.

da tutar; mısralar şöylece tercüme edilebilir: «Bu asıl büyüklük ve hakikî saadettir, bu kalbini bütün insanî heveslere karşı kapatmaktır. Bu dünyadan vazgeçmek o meziyetin sevinçli tesiridir. Mübarek peygamberimizin telkin ettiği fazilet budur.» Bu mısralar *Tekbeer* [Tekbir] duası tarafından takip edilir (bk. s. 134) [*Allah u ekber! Allah u ekber! La ilahe ill'Allah! Allah u ekber! Allah u ekber! Ve l'illah'il-hamd!* Tanrı en yücedir! Tanrı en yücedir! Tanrı'dan başka Tanrı yoktur! Tanrı en yücedir! Tanrı en yücedir! Tanrı'ya hamd olsun!]. Şeyh yeni dervişin başlığını kafasına giydirir, yeni derviş ve aşçıbaşı divanhanenin orta yerine çekilirler, burada her ikisi de en mütevazı ve ciddî bir duruşla, elleri göğüs üstüne kavuşturulmuş, sol ayak sağ ayağın üstünde ve baş sol omuza eğilmiş olarak kalırlar.

Sonra şeyh mutfağın başına şu kelâmla hitap eder: «Senin kardeşin olan bu dervişin hizmetleri Ezelî ve Ebedî Olan'ın huzurunda ve Kurucumuz'un gözünde makbul ola! Onun hoşnutluğu, saadeti ve şerefi bu tevazu yuvasında, bu fakirlik hücresinde çoğala! Kurucumuz'un şerefine *Hoo* [Hû] diye ünleyelim!» Bunun üzerine bütün meclis Hû! diye nida eder ve yeni derviş tekrar şeyhinin elini öper; o da ona, mevcut vaziyetinin ona yüklediği vazifeleri üzerine, bir baba gibi, teşvik edici sözler arz eder ve bütün meclise kardeşlerini kucaklamalarını ve kabul etmelerini emrederek bitirir.

Muhammedîler arasında otuz iki farklı dinî müessese olmuştur, lâkin şimdiki hâlde, zannederim ki, Mevlevîler ve Rıfaîler dışında onlardan pek azı hatırı sayılır sayıda taraftara sahiptir."

GRIFFITHS, J., **Travels in Europe, Asia Minor and Arabia**, s. 278-281 [Konya], London: T. Cadell and W. Davies, 1805.

William Martin LEAKE

(1777-1860). İngiliz asker, antikacı ve topografyacı. Deniz topçusu sıfatıyla, Türk askerlerini eğitmek üzere 1800'de hükûmetince İstanbul'a gönderildi. 1815'te ordudan emekli oldu. Diğer bazı eserleri: Topography of Athens (1821), Travels in the Morea (1830).

[31 Ocak 1800, Cuma]- "*Kónia* [Konya]'daki en dikkate değer yapı, baştan başa bütün Türkiye'de yüksek derecede hürmet gösterilen, *Hazret* [Hazret-i] *Mevlânâ* olarak isimlendirilen, Mevlevî Dervişleri'nin müessisi olan bir azizin türbesidir. Bir Müslüman hacının hedefi olan onun kabrinin üzerine bir kubbe oturtulmuştur, kubbenin üstünde açık yeşil renkli, üstüvanî bir kule durur. Büyük kutsiyetiyle meşhur olan hepsi gibi, şehir yolların her kıvrılışında yolcuları karşılayan ve en büyük bir yaygara ve küstahlıkla onlardan para talep eden dervişlerle doludur. Onlardan bazısı yalandan bön görünürler ve bu yüzden hususî bir itibara veya en azından müsamahaya hak kazanmış olarak telakki edilirler."

Rumî,
REMBRANDT VAN RIJN
(Ressam), 17. yy.

LEAKE, William Martin, **Journal of a Tour in Asia Minor** (with Comparative Remarks on the Ancient and Modern Geography of that Country), s. 50 [Konya], London: John Murray, 1824.

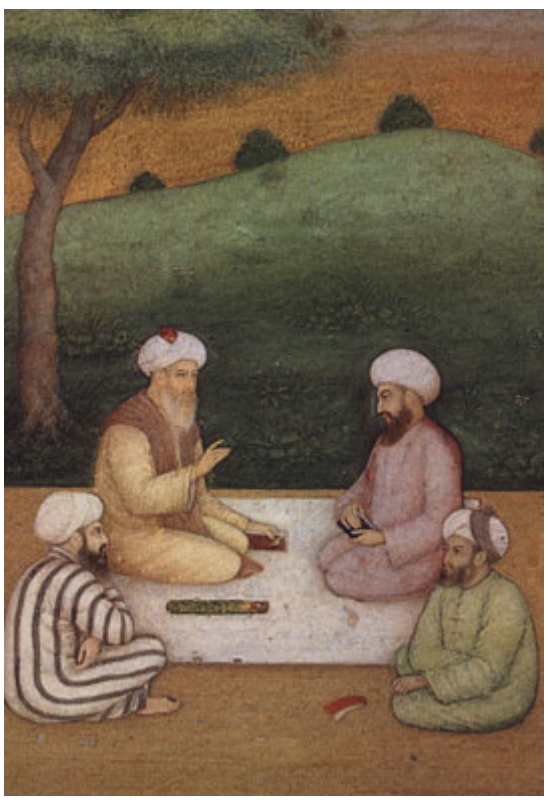
William George BROWNE

(1768-1813). İngiliz kâşif. 1792-1798 arasında Afrika ve Suriye'de bulundu. 1880'de yeniden İngiltere'yi terk etti; Yunanistan, Türkiye ve Sicilya'da üç yıl geçirdi. 1812'de Anadolu, Ermenistan ve İran'da dolaştı. 1813'te Tebriz üzerinden Türkistan'a girerken öldürüldü. Daha sonraki yıllarda, ona ait olduğu düşünülen kemikler bulunarak Thévenot'nun yanına gömüldü. Burada yer alan eseri, Robert Walpole tarafından, onun 1802'de gerçekleştirdiği Anadolu ve Kıbrıs seyahatinin defterlerinden ve İstanbul muhtıralarından derlenmiştir. Diğer eseri: Travels in Africa, Egypt and Syria (1799).

[1802 Yaz'ı]- "Umumî perişanlığa istisna teşkil eden yegâne yapılar üç veya dört iyi vaziyette camidir. Ama bilhassa *Mewlawy* [Mevlevî] Dervişleri'nin muhteşem *tekié* [tekye; tekke]si veya manastırı Türk imparatorluğundaki bu gibi yapılar arasında ilktir ve âlemşümul şöhrettedir. Parıldayan yeşil çinilerle kaplı küçük kubbesi uzaklardan göze çarpar. *Mulla Hunkiar* [Molla Hünkâr] adıyla bilinen kurucunun kabri siyah mermerdendir. Her yerden, çok uzak yörelerden ihtiyarî bağışlar ihvana getirilir; onların haberlerine göre, hatta Fas imparatoru bile onlara senelik yüz parça altın gönderir. Gene de bu müessesenin şöhret ve nispî serveti, Türk imparatorluğundaki münzevi tarikatların en terbiyeli ve hürmete şayanlarından birisi olmaları buna inanmamıza bir sebeptir.

Tarikat, ahalisinin ona bir ermiş gözüyle baktıkları, Konya'da yaşamış *Jalâl-ed-dîn Mohammed ben Mohammed el Balkhi el Konawi* [Celâleddîn Muhammed bin Muhammed el-Belhî el-Konevî] (diğer adıyla *Molla Hünkâr*) tarafından kurulmuştur. İlk *Osman*'ın babası olan *Ertuğrul* onu ziyaret etmiş ve oğlunu bu ermişin dualarına emanet etmiştir. *Celâleddîn* Konya'da hicri 672 (1273)'de ölmüştür.

Mevlevîler bu tarikatların tarih sırasına göre sayımında onuncu yerdedirler. Onların bir kısmı Muhammedîliğin ilk asrı kadar erken tarihlere giderler. Farklı teşekkül sayısı külliyen yirmi dörtten daha az değildir. Her biri kendi ayrı mahsus kıyafetlerini giyerler ve ayrı kaidelere riayet ederler. Hem Rıfaîlerin aşırılıkları, hem de Mevlevîlerin raksları ve musikileri bir çok seyyah tarafından verilen tariflerden dolayı iyi bilinirler. Dervişlerin muhtelif müesseselerinin tarihi Hristiyanlığın münzevi tarikatlarının çoğunun mutaassıplık, sahtekârlık ve her şeye inanmanın içler acısı tesirlerinin tiksindirici ve sıkıcı tarihinden daha fazla olmamak icap eder.

Sufî Azizlerin Cemiyeti
-Mevlânâ ve dostları-,
Hind-Türk Okulu, 1645 civarı,
Kağıt üstüne sulu boya,
National Museum.

Bununla beraber bu müesseselerin bazısı onların hüner ve irfanlarından dolayı hürmete şayan birkaç şahsa sahip olmakla övünürler. *Celâleddîn*; *Mithnawi* [Mesnevî]'nin müellifiydi, musiki ve raksı terbiye için kullanmıştır. Farsça yazılmış zarif bir nazım olan Mesnevî; ahlâkî fikirler ve ayrı mevzular üzerine meselerin bir mahlûtu olarak, tarikatın kaidelerini ihtiva eder. Onun üstüne pek çok tefsirler yazılmıştır. Mevlevî *Shahidi* [Şâhidî] tarafından nazmen yazılmış meşhur Türkçe ve Farsça lügat, (üzerine karar vermeye yeltenmediğim) her ne diğer meziyetleri varsa da, genç kişilerin hafızasına yardım etmek için şüphe götürmez bir şekilde iyi uyarlanmıştır.

Bu cemiyetlerin belki pek azı hariç hiçbiri fertleri bekârlığa icbar etmez ve sadece Konya'daki Mevlevîlerin tekyesi veya manastırında bu gibi ihvanın evli olarak bir gece [bile] geçirmesine müsaade edilmez. Bütün derviş tarikatlarına dilenci gözüyle bakılsa da Bektaşîler haricinde hiçbiri açıkça sadaka istemeye müsaade etmez. Hatta onlar asla bir şeyi ısrarla istemezler. Ekserisi bazı sanat veya ticaretlerde kendi gayretiyle kendilerini geçindirecek kadar kâfi derecede talim görmüşlerdir. Nihayet onların hiçbiri hayat boyu tarikatlarına bir yeminle bağlanmış değildirler, cemiyete geri dönebilirler ve kendilerine münasip meşguliyetlerine kaldıkları yerden devam edebilirler. Bununla beraber bu son imtiyazdan kendilerini nadiren faydalandırırlar. Her tarikatın *general* [tarikat baş nazırı; sipahsâlar, başkumandan]i her

1815-1859 yılları arasında Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini: Mehmed Said Hemdem Çelebi (1742-1815)

bir tekyenin *superior* [manastır başrahibi; şeyh]ini tayin eder. Bu daima kıdemli dervişlerden biri olur. Tarikatların tümü İstanbul'daki *Müftü*'nün yüce kazası altındadırlar.

Konya'daki tekyenin vakıflar hâlinde hatırı sayılır emlâke sahip oldukları bilinir, lâkin miktarına gelince bir tahmin bile verilemez. Servetin kendini göze gösteren haricî bir görünüşü yoktur ve hayat tarzı her bakımdan sade ve tutumludur."

BROWNE, William George, *Journey from Constantinople through Asia Minor, in the Year 1802*, **Travels in Various Countries of the East Being a Continuation of Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey**, Haz.: Robert Walpole, s. 121-123 [Konya], London: Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, 1820.

Josiah BREWER

(1796-1872). Amerikan papaz, misyoner. Yale mezunu. İspanyol Yahudilerini Hristiyanlaştırmak için geldiği İstanbul üzerinden geçtiği İzmir ve Atina'da, 1826-1828 arasında Protestan Congregationalist [cemaatçi] misyoner olarak çalıştı. Üç okulda Rumların eğitimini üstlendi. 'Akdeniz misyoneri' olarak vazifesini tamamlayıp 1838'de Amerika'ya döndü. Diğer eseri: A Residence at Constantinople in the Year 1827 with Notes to the Present Time (1830).

[16 Mayıs 1833, Perşembe]- "Şehrin [*Konieh*; *Iconium*; Konya] diğer bir kısmında, Sultan Selim'in; yüksek ve azametli kubbesiyle İstanbul'daki Ayasofya'nın planı üzere olan, geniş ve daha yeni bir camiini ziyaret ettik. Bu camie hemhudut olan Mevlevî dervişlerinin *tekay* [tekye, tekke]'siydi; burası M.S. 1273'de burada vefat eden, aynı zamanda *Mullar Hunkiar* [Molla Hünkâr] diye de isimlendirilen kuruculari *Hazret*[i] *Mevlânâ*'nın türbesini de ihtiva ediyordu. Hacıların doluştuğu bu tekke Türkler için en büyük mukaddeslikte bir maksuttur ve bu sebepten şehre çokça kutsiyeti olan bir şehir olarak hürmet edilir. Türbeyi örten kısım uzaktan seyyahların dikkatlerini kendine sabitleyen, dış tarafından yeşil çini kaplanmış, güzel bir küçük kule ve kubbeyle taçlandırılmıştır. İyi giyinmiş bir derviş arka kapıdan mahalli bize takdim etti. Sayıca otuz veya kırk olan; *Mevlevî* [Mevlânâ]'nin, haleflerin, oğulların ve diğer akrabaların kabirlerini bize gösterirken ancak fısıltıyla konuşuyordu. Bunların üstüne kırmızı ve diğer ipekliler şatafatlı bir şekilde konulmuştu; hepsi, yanan, çok büyük mumlarla ihata edilmişlerdi ve bütün teçhizat onların yadigârlarını hurafe ve cazibeli bir muhabbetle donatmışlardı. Babanın mezarı, dervişin dediği veçhile, onun ehemmiyetinin ikinci derecede olduğunun nişanesi olarak oğlununkinin arkasına konulmuştu. Bitişik pencerelerin kafesleri üstüne, Muhammedî azizlerin bütün benzer mahalleri etrafında olduğu gibi, onların iyi amellerinin aşırı bolluğundan bazı faydalar sâdır olmasını umarak sayısız bez şeritler, hastalar tarafından gönderilmiş elbise parçaları bağlanmıştı.

Kılavuzumuz bizi *refectory* [tekke yemekhanesi] veya yemek odasını görmeye de götürdü, müessesenin mutfağı iyi bir vaziyetteydi. İçeride, ötede beride, belli ki iyi beslenmiş birkaç derviş yayılıp oturmuşlardı. Hakikaten, derviş veya münzevi kendisini bu suretle cemiyetten ayırsa da, onun fedakârlık zannettiği, umumiyetle, iyi donatılmış bir sofra ve bazı diğer muadil dünyevî menfaatlerle telâfi edilir.

Mevlânâ'nın türbesinden bir kılıç ve kuşak göndermek ve dahi tahta çıkan her yeni sultana bunu kuşatmak bu hükmî şahsiyetin imtiyazıdır. En üst rütbelileri İstanbul'da yaşar ve müessesenin *Kara Hissar* [Afyonkarahisar], *Coramon* [Karaman] ve Türkiye'deki diğer yerlerde şubeleri vardır. Tarikata Fas kadar uzak yerlerden teberrular gelir. Yine de müessese dışarıdaki pejmürde azalarında inhitat işaretleri gösteriyor gibidir. Mevlevîlerin teşekkülü şüphesiz ki sayısız derviş tarikatlarının en hürmete lâyık olanları ve müreffehlerinden biridir."

BREWER, Josiah, **Patmos and the Seven Churches of Asia** (Together with Places in the Vicinity from the Earliest Records to the Year 1850), Derleyen: John. W. Barber, s. 307-309 [Konya], Bridgeport, CT: Bradley and Peck, 1851.

William Francis AINSWORTH

(1807-1896). Yer bilimci. 1835-1837 arasında Anadolu'yu dolaştı. Diğer eseri: A Personal Narrative of the Euphrates Expedition (2 C., 1888).

[15-23 Kasım 1836 arası]- "Mezarlı mabetlerden çoğu büyük mübareklik taşırlar ve günümüzde sadece ihtiram değil aynı zamanda hac maksududurlar. *Süleyman* (1634)'ın altıncı seferinin muhtırasında, onun, burada [Konya'da], Farsça'daki çok takdir toplamış ahlâkî bir şiir olan Mesnevî'nin müellifi ve Dervişler'in *Mevlavi* [Mevlevî] tarikatının başı olan Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin türbesini ziyaret etmek için durduğunu buluruz. Mamafih bu mabetlerin çoğu şimdi virandırlar."

AINSWORTH, William Francis, **Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia**, 2 C., C. II, s. 67 [Konya], London: John W. Parker, 1842.

Bayard TAYLOR

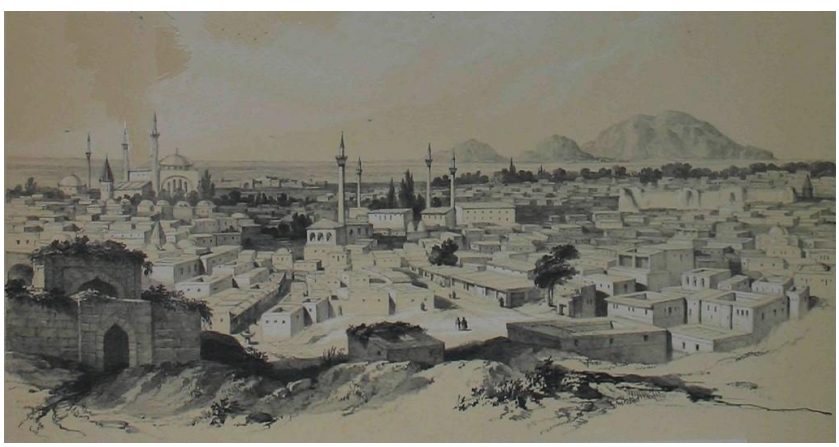

(1825-1878). Amerikan seyyah, şair, mütercim, gazeteci. 1870'de Goethe'nin Faust'unu aslî vezniyle tercüme etti. Seyahatlerini mektuplar hâlinde New York Tribune'de yayınladı. Diğer eserlerinden bazıları: Views Afoot (1846), A Journey to Central Africa (1854), A Visit to India, China and Japan in the Year 1853 (1855), Northern Travel (1857), Mask of the Gods (1872), The Prophet (1874).

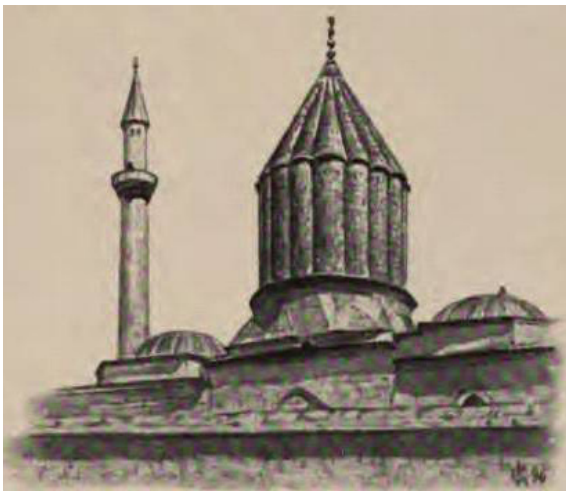
BİR DERVİŞ

[24 Haziran 1852, Perşembe]- "Adana'da *Quarantine* [Karantina]'da bizimle olan bir derviş henüz muvasalat etmişti. *Teskeré* [tezkere] (pasaport)sini kaybetmişti ve neticeten taşra tasfiyeyle hapishaneye atılmıştı. Nihayet onu tanıyan birini buldu ve tahliyesini elde etti. Bu yere [Ereğli] yaya olarak, beş günde gelmişti, pek çok mahrumiyetlerden mustaripti, kırk sekiz saat hiçbir şey yememişti. *Dancing dervishes* [raks eden dervişler] fırkasının kurucusu *Hazret Mevlana* [Hazret-i Mevlânâ]'nın türbesine haccetmek üzere *Konia* [Konya]'ya hareket hâlindeydi. Dualarının tertibinde beni düşünmesine mukabil olarak ona yiyecek verdik. Bana, atım tökezlediğinde veya hayatı tehlikede bir adam gördüğümde, himaye edici kudrette bir kelime olarak daima *Allah*'ın adını telâffuz etmemi söyledi." s. 249.

27 Haziran 1852, [Pazar; Ramazan]- "Sonra, beyaz kireç taşından yapılmış, çok sayıda kurşun kubbeleri ve yüksek minareleriyle, arabesk süslerden zengin mahfillerle tezyin edilmiş iki muhteşem camie rast geldik. Onlardan birine bitişik olan Mevlevî Dervişler'in tarikatının kurucusu *Hazret-i Mevlânâ*'nın türbesidir. Burası Şarktaki en mübarek yerlerden biri addedilir. Türbenin üzerine uzun; üstüvanî; bütün çıkıntıları arasında yataklar olan, yuvarlak silmelerden yapılı ve uzun, gittikçe incelen bir mahrutla biten bir kulenin kaim bulunduğu bir kubbe oturtulmuştur. Bu kule en parlak deniz mavisi renginde, sırlı yassı tuğlalardan yapılmıştır ve güneşte bazı kutup mağaralarındaki buz çubuklarından koca bir sütun gibi pırıldar. Bir minare kümesi ve birkaç

Konieh, Iconium, [Konya, İkonyum -Versiyon-], LABORDE, Léon de (Ressam), 1840'lar.

Tekke der Derwische in Konia, [Konya'daki Dervişlerin Tekkesi], GEERKE, O. ve REHLENDER, G. (Baskıcılar), Işık baskısı resim, [SARRE, Friedrich, Reise in Kleinasien, s. 33, Berlin: Geograpische Verlagshandlung Dietrich Reimer, 1896].

servi ağacıyla çevrili bir bölüğün ortasına merkezî bir süs ve taç olarak yerleştirilmiş gibi gözüken, çok dikkati çeken ve acayip bir cisimdir." s. 256-257.

[27 Haziran 1852, Pazar; Ramazan; Selimiye Camii'nde, teravih namazı esnasında]- "[Camiin] önünde asılı ağır halıyı kaldırıp gizlice kapıyı açtım. Methalde bir Mevlevî dervişi dikiliyordu ama gözleri semavî bir tecerrütle yukarı kalkmıştı ve beni görmedi." s. 260.

[28 Haziran 1852, Pazartesi; Ramazan]- "Geldiğimizin akşamında ziyaret etmiş bulunduğumuz büyük camie [Selimiye Camii] geri döndük ve bir vakit, küçük ve istekli bir cemaate vaaz eden bir *mollah* [molla]nın sesini dinledik. Sonra *Hazreti Mevlânâ*'nın türbesinin önündeki avluya girdik. Burası galiba Hristiyanlara yasaklanmış bir sahaydı, lâkin bizden şüphelenmiş gibi gözükmüyorlardı. Yoldaşımın düşüncesizliği hesaplarımızı boşa çıkardığında girmek üzereydik. Vakit *asser* [asr] veya öğle namazından daha geç olmamasına rağmen, mağrur şahsiyetini takınarak çeşmeye gitti ve içti. Dervişler en mübarek camiin dibindeki avluda orucun böylesi rezalet çıkarırcasına ihlâli tarafından şiddetle sarsıldılar ve şaşa kaldılar, biz de yavaş yavaş çekilmeye karar verdik." s. 262-263.

TAYLOR, Bayard, **The Lands of the Saracen** (or Pictures of Palestine, Asia Minor, Sicily and Spain), 12. B., s. 249, 256-257 ve 262-263 [Konya], New York: G. P. Putnam, 1860.

SCOTT-STEVENSON

Mary Esmé Gwendoline Grogan Scott-Stevenson. İngiliz. Britanya'nın Kıbrıs'ın idaresini almasından sonra Kirenya'daki ikinci sivil komisyoneri olan albay Andrew Scott Stevenson'la 1871'de evlendi. Bu bölgede ikamet eden ilk Britanyalı asil kadın oldu. Diğer eserleri: Our Home in Cyprus (1880), On Summer Seas (1883).

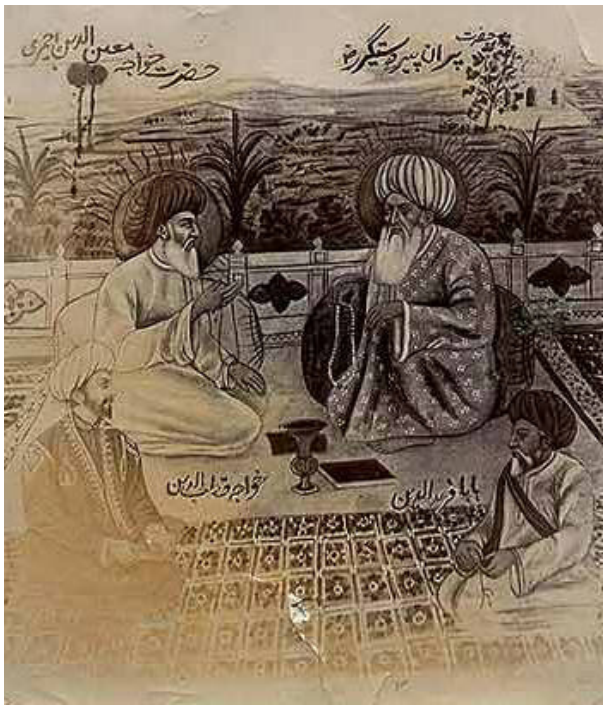
[12 Mayıs 1880, Çarşamba]- "*Koniah* [Konya]'nın harabelerinden çok fazla bahsedildi; şimdi dervişlerin *college* [vakıftan geçinen ve bir arada yaşayan ruhban topluluğu; erkek manastırı; yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke; dergâh]'ına yapabildiğimiz en dikkate değer bir ziyareti anlatacağım.

MEVLEVÎ DERVİŞLERİNİN ŞEYHİYLE MÜLÂKATIM

[Defterdar] *Nourri* [Nuri] *Bey*'e davet edildiğimizde, gelen, Mevlevî dervişlerinin *sheikh* [şeyh]ini zikretmiştim. Çok tekellüfle kabul edilmiş ve kendisine çokça hürmetle muamele edilmişti. Sultan'ın taç giyme merasiminde bu dervişlerden bir şeyh, *Osman*'ın kılıcını ona kuşandırmaya gönderilir. Türkiye'deki en zengin ve en kudretli fırkadır ve geniş emlâke ve aynı zamanda halk üzerinde büyük nüfuza sahiptir.

CAMİLERİNİ ZİYARETE VE RAKSLARINI GÖRMEYE MÜSAADE ELDE EDİŞİM

Onların *church* [kilise; cami] ve dergâhlarını görmeme, keza bir rakslarını icra esnasında seyretmeme müsaade edilip edilemeyeceğini sormuştum. Bize o cuma *whirling dervishes* [hızla dönen dervişler]in icra günü olduğunu söylemişlerdi, lâkin benim çok hayal kırıklığına uğramış gözükmem üzerine, şeyh ertesi gün *medresseh* [medrese]ye uğrayabileceğimizi söyledi, ne olup bitebileceğini tecrübe ile biliyordu. Kıbrıs'taki *priest* [rahip, keşiş; derviş; şeyh]'lerinin İngilizce'yi iyi konuştuğunu ve kocam adanın idarecilerinden biri olduğundan,

Mevlânâ ve Dostları
-Üstte, sağda Hazret-i Pîrân-ı Pîr-i Destgîr -Mevlânâ-;
saat yönünde, Baba Ferîdeddîn, Hoca Kutbeddîn, Hazret-i Hoca Muineddîn Ajmerî-,
Hind-Türk Okulu, 17. yy.

ona iltifatta bulunmaktan memnun olduğunu ilâve etti. Benim kabulüm hakkında, bu merasimlerde kadınların bir kafes işinin arkası haricinde asla aşikâr olmadıklarını ileri sürerek ziyadesiyle müteredditt gözüküyordu ve bana dik dik bakılmasının veya oradaki mevcudiyetim hakkındaki mülâhazaların nahoş olabileceğini ihtar etti. Onu bütün bunlar için hakikaten hazır olduğuma ikna ettim ve onların yanında korkmak ve nezaketsizliğe uğramaktan yana Türklere çok fazla itibarım olduğunu ilâve ettim. Gülümsedi ve hoşnut olmuş gözüktü ve ertesi günkü ziyaretimiz için saati öğleden sonra dört olarak kararlaştırdı.

ANDREW'YLA, İNSANLARLA MÜNASEBETTE İNCELİĞİM ÜZERİNE

Kocam, iltifatlarımla ve dava açmada muvaffakiyetimle çok fazla avunur. Daima, muvafık bir cevaba hazır olmamdan ve temasa geldiğim bütün yerlilere, ne söyleyeceğimi tam olarak bilmemden ötürü, benim, hakikaten iyi bir *consul* [konsolos; şehbender] olacağımı ifade eder. Bütün söyleyeceğim, bunu, avuntu için yaptığımdır. İştirak ettiğim bu muhaverede, onların hayrette bırakılmalarını görmek müthiş bir zevkti ve ayrılırken, odaya ilk girdiğime göre, bana ne kadar çok hürmetkârdılar.

TARİF EDİLMİŞ BULUNAN DERVİŞLERİN MEDRESE VE CAMİİNE ZİYARETİMİZ

Konya'da kalışımızın ertesi günü olan, 12 Mayıs günü, öğleden sonra, saat dörtte, dervişleri görmek için yola çıktık. Onlar, fırkanın kurucusu olan, Mevlevî dervişlerine adını veren *Hazret* [Hazret-i] *Mevlânâ*'nın türbesine bitişik bir binada yaşarlar. Bu türbe, şehre girdiğinizde göreceğiniz en dikkat çekici nesnedir ve ovadan, millerce öteden görülebilir. Galebe çalan, üstüvanî bir kule olan, parlak mavi minareden zaten bahsetmiştim; azizin türbesinin üzerine yerleştirilmiştir ve cami ve tekke onun etrafına inşa edilmiştir. Bunlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün diğer şeylerden fazla bu tekkeye öncelik veren *Selim I.* tarafından dikilmiştir.

AVLU

Daima açık tutulan demir bir kapıdan geçerek girdik; merkezinde bir şadırvan olan, mermer döşeli bir avluya yol gösterildik. Buranın etrafına palmiyeler, muzlar, kaktüsler, leylâklar, biber ağaçları, akasyalar, ful ağaçları ve çok sayıda, çiçek açan bodur ağaçlar dikilmişti ve rayihalarıyla havayı doldurmuşlardı. Bu avlu, girme müsaadesinden kendilerini memnuniyetle faydalandıran ve yazın en sıcak günlerinde bile soğuk olan buradaki sudan içen ahaliye açıktır. Meydanın üç tarafı, mermer zeminli ve üstü kapalı, ufak mermer sütunlarla çevrilmiştir. Buraya, dervişlerin ikamet ettiği on sekiz oda açılır; her bir odacıkta bir münzevi kalır. Dördüncü veya girişe bakan taraf; cami ve küçük bir *salaamlik*[1] [selâmlık] tarafından işgal edilir. Bunlar, avlunun diğer kısmından, demirden, alçak bir korkuluk tarafından ayrılmışlardır.

1 Kabul odası.

Konya'da Dergâh-ı Hazret-i Mevlânâ'nın Umumî Görünüşü, 19. yy., Siyah beyaz fotoğraf.

PABUÇLARI ÇIKARIN!

Uzun, siyah cübbe ve sarı keçeden, mahrutî şekilli bir şapka giyinmiş bir derviş tarafından kabul edildik; bir kabristanın içinden, çizmelerimizi çıkarma merasimiyle girdiğimiz camiin arka tarafına doğru bize kılavuzluk etti. Camiin içine giden küçük oda boyunca yürürken gördüğümüz çok güldürücüydü; ben siyah çoraplarım, kocam çikolata renkli olanların içinde ve *Nahli* kendi parmaklarıyla.

CAMİ VE HAZİNELERİ; CAMLARIN PAHA BİÇİLMEZ TAŞLARI

Girdiğimizde kendimizi bir nevi murabba bir odanın içinde bulduk, bir perde tarafından *aisle* [ara yol] diyebileceğimiz yerden ayrılmıştı. Seyirciler bu meydanın etrafına yerleştirilmiş mahfillerden dervişlerin icralarını müşahede edebilirlerdi; kadınlar için tahsis edilmiş kısımlar sıkı kafes işiyle, dikkatle kapatılmıştı. Zemin cilâlanmış meşedendi ve baş üstünde, üstüne havsalaya sığan her şekil, kalıp ve renkte binlerce cam kandilin tutturulduğu, gümüş tellerden bir şebeke asılıydı.

Tesir çok güzeldi. Onların arasında, alıcısının onun için binlerce *pound*u seve seve vermiş olması gereken Venedik işi kıymetli taşlar vardı. Daha evvel hiç böyle bir çeşitlilik görmemiştim. Venedik'ten gelme narin camlar o kadar incedirler ki insan onların yakınında nefes almaya adeta korkar, bazısının üzerlerine hanedan armaları ve resimler o kadar inceden inceye kazınmıştır ki onları çözmek için pertavsıza ihtiyaç vardır; bazısı saplı, diğerleri kulpludur; pek azı uçludur veyahut her renkten çiçekler tasvir edilmiştir, bu toplanmış şeylerin kıymeti pek büyük olmak icap eder. Yakut renginde ve koyu mavi Bohemya camları, donuk İran camları ve bazı kadim mezarlardan çıkarılmış bulunan, gök kuşağı gibi renkleri olan kaplar gördüm. Hepsi ıtırlı yağlarla doluydu ve yakıldıklarında manzara güzel olmalıydı. Zeminin cilâsı harikaydı, abanoz ayna gibi parlıyordu ve yürümekten ziyade kaydık. Böylesine kaygan bir satıh üstünde dervişlerin muvazenelerini nasıl muhafaza edebildiklerini tasavvur etmek bizi hayrette bıraktı.

1859-1881 yılları arasında Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini: Mahmud Sadreddin Çelebi (1825-1881)

MEZARLAR VE MEZARLI MABET

Camiin kendisi, ara yolun her iki tarafında çok sayıda mermer mezarlarıyla uzun, dar bir binadır. Bu mezarların her birinin başında etrafına devasa, yeşil bir sarık sarılmış bir dikme vardı. Alçak bir korkuluk mezarları âbitlerden ayırıyordu. Camiin baş tarafında bir nevi yüksek düzlüğe veya mihraba giden, zenginliğin en çeşitli yığınıyla kaplanmış üç adet som gümüşten basamak vardı. Altın ve gümüş örtüler; zengin nakışlı, hakkedilmiş ahşap parçalar; sedef kutular, kıymetli taşlar kakılmış mahfazalar; altın, gümüş ve fildişi palalar; kalem işi piyâleler ve kandiller, hep beraber mücevherlerin ve akseden ışıkların parlaklığı, renklerin hararet i ve zenginliğin yığını bakanların muhakkak gözünü kamaştırır. Medeniyetsiz debdebe içindeki burası rakipsizdir. Her bir nesnenin bünyesindeki pahalılık ve zarafet, çok sayıda maddedeki en

Derwische aus dem Orden der Mewlewi in Konia (Nach einer von Herrn Dr. v. Luschan in Konia aufgenommenen Photographie), [Konya'daki Mevlevî Tarikatının Dervişleri (Bay Dr. Von Luschan'ın Konya'da çektiği fotoğraftan)], GEERKE, O. ve REHLENDER, G. (Baskıcılar), Işık baskısı resim, [SARRE, Friedrich, Reise in Kleinasien, s. 31, Berlin: Geograpische Verlagshandlung Dietrich Reimer, 1896].

muhteşem zanaat, bütün öbekte, kendisine zar zor faik olunabilecek bir umumî şaşaa tesiri meydana getiriyordu. Yukarıda, dallar arasında, renkli çiçekler ve yapraklarıyla iki Venedik avizesi asılıydı, parıldayan renkleri aşağıdaki ihtişamla ahenk meydana getiriyordu.

HAZRET'İN MEZARI

Zengin bir şekilde müzehhep ahşap oymalar tarafından taksim edilmiş tavan mozayik ve cevherlerle işlenmişti. Raks odasına tekabül eden bir girinti içinde camideki bütün bu hediyelerin şanına yağdırıldığı Hazret-i Mevlânâ'nın mezarı durur. Mezarın başındaki mutat dikmedeki yeşil kumaştan sarık, burada, diğer *iman* [imam] ların mezarları üstündeki herhangi birinden epey daha cesimdir. Hususî bağlıların hediyesi olan, İran ve Hindistan'dan gelme şallar ve atkılar mezarın gövdesi üstüne atılmıştı. Ara yol daha evvel hiç görmediğim mahfazalar içine sokulmuş halılarla kaplanmıştı. Şimdiki hâlde, Asya'daki başlıca şehirlerin çarşılarını yokladım, lâkin buradaki gibi böyle güzel halıları hiç görmedim. Bazısının resim ve rengi öyle güzeldir ki onları yeri kaplamak için kullanmak hıyanet gözükür. Beni bilhassa hayran eden bir tanesi iki yüz senelikten fazlaydı.

Bu dervişlerin namlı servetinin efsane olmadığında şüphe bulunmayabilir. Fakat böylesi devasa zenginlikle dolu bu camideki mücevher gibi görünüşün zıddına, onu ihata eden viraneler, pislik, fakirlik ve zeval beni çok fazla müteessir etti.

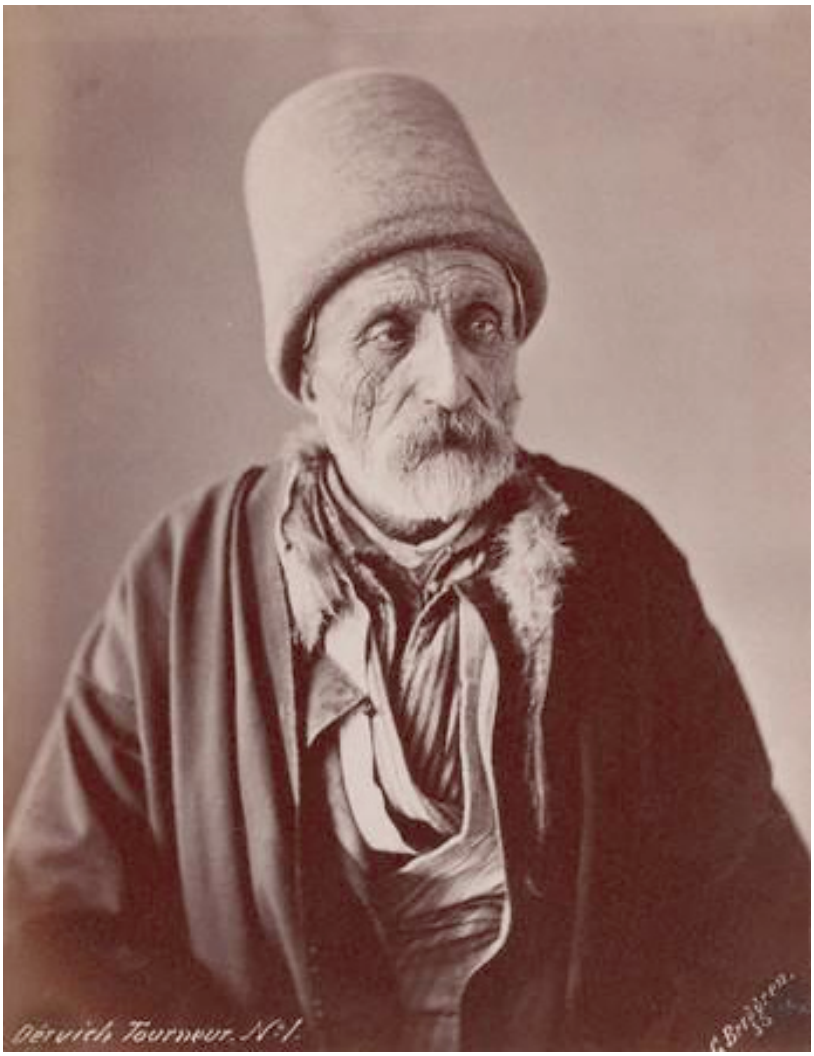
ÂBİTLERİN TEKLİFLERİ

Ana methalden bize tecessüsle bakan kalabalıktan sakınalım diye hususî bir kapıdan ayrıldık. Muhtemelen onların arasında, en muhterem azizlerinin türbesinin yanında dikilen bir '*giaour*' [gâvur] ve yaşmaksız bir kadın görmek kendisine acayip bir manzara gelmiş olan bazı hiddetli kimseler vardı. Raksçıların icrasını görmek için mutfaktaydık, çünkü şeyh biz imansızlara camide hususî bir temsil verip de halkın huysuzluğuyla çok fazla uğraşmak istemiyordu.

İÇERİDE BOLLUK, DIŞARIDA FAKİRLİK

Giriş esnasında Nahli hararetle hayretini ifade etti: "*Quelle bonne odeur de beurre!* [Ne hoş bir tereyağı kokusu bu!]" ve kendinden geçerek etrafına, bütün mutfak kap kacağına ve ateşin üzerinde kızaran ve kaynayan iştah açıcı yemek ve çorbalara bakındı. Mutfak hoş bir odaydı. Takriben otuz ayak genişliğinde, uzun, yüksekçe bir yer buranın bir tarafını işgal ediyordu, zemin cilâlanmış meşedendi ve zamanla kararmış ve mumlanmıştı. Bir ucuna minderler üstüne bağdaş kurup oturduk. Pembe ve beyaz leylâk ağacından büyük kaplar etrafımıza yerleştirildi ve bir derviş tarafından kahve hizmeti görüldü.

Yüksekçe yerin aşağı tarafında bir çift öküzü kebap etmeye yetecek kadar kocaman bir ocak yeri vardı, doğrusu bütün pencereler açılmış olmasaydı şiddetli hararete tahammül edilemezdi. Duvarlar uzun saplı tencereler, tavalar ve aşçıların ocağın çok yakınına yaklaşmaksızın onları kullanmasını mümkün kılacak surette, dört ayak civarı uzunlukta, eğreti konulmuş kepçelerle kaplanmıştı. Ara sıra dervişler içine sıcak küllerden bir miktar koydukları küçük mangallarla içeri girdiler ve odalarını ısıtmak üzere onları götürdüler. Her şey titiz bir şekilde temizdi, her bir kap kacak sanki çarşıdan yeni alınmış kadar parlaktı. Bakır tencereler o kadar parlatılmıştı ki bir ayna gibi nesneleri akset-

Dervich Tourneur,
[Dönen Derviş],
BERGGREN, Guillaume (Fotoğrafçı),
1880'ler, Siyah beyaz fotoğraf,
Fratelli Alinari koleksiyonu.

tiriyordu, havlular ve toz bezlerinin hepsi temizdi ve hiçbir yerde bir zerre toz bile görünmüyordu. Üstüne oturmuş bulunduğumuz yükseltilmiş yerde, duvarın etrafını dolaşan ve üstünde derviş aşçıların uyuduğu; keçeden, ensiz, uzun parçalar vardı, ne yastıklara ne de örtülere müsaade edilmişti.

DÖNEN DERVİŞLERİN RAKSLARI

Bütün bu müddette ziyaretçiler tedricen içeri girdiler ve her iki yanımıza da oturdular. Şeyh gelince o da merkezdeki bir kaplan derisi üstüne, bizler gibi arkasını duvara vererek oturdu. Oturmadan evvel bize birkaç hoş karşılama kelimesi söyledi. Dört çalgıcı kamış kavallar, davullar ve büyük zillerle kendilerini gösterdiler. Yavaş, pest bir perdede çalmaya başladılar ve dervişler birer birer içeriye aktılar. Otuz kadarı raks etmeye hazırlanmıştı. Bunlar bel etrafında çok bol ve ağır bir çeşit malzemeden mamul, uzun etekler giyinmişlerdi. Eteğin üzerine kısa bir cepken giymişlerdi ve başlarında bir şeker kellesi gibi, keçeden derviş şapkası vardı, ama ayaklarında ne çorap ne de pabuç bulunuyordu. Onların çoğu siyahlar içindeydi, ama birkaçının neredeyse yere değecek, koyu yeşil, mavi veya kül rengi etekleri vardı.

Ellerini göğüsleri üstünde kavuşturarak ve şeyhlerinin önünde başlarını eğip oturdular. Musikiyle verilen bir işaret üzerine, sıçrayıp, devrede devrede, eğirilerek dönmeye başladılar. Çalgıcılar güfteye girdi ve hızla dönme ciddî olarak başladı. Raksçıların elbiseleri bir şamdan külâhı gibi onların etrafında, havada yüzüyordu. Bir ayak; bedenin, etrafında döndüğü bir mihver gibi iş görürken, diğeri, hız kazandıran kuvveti veriyordu. Bizden ötede, yavaşça, muntazam bir ölçüde; çok sersemleyip de gözlerimi kapatana kadar hızla döndüler. Sağ el; avuç içi aşağı dönük olarak yukarıda iken, sol kolu avuç içi yukarı dönük olarak, daha aşağıda tuttuklarına dikkat ettim. Musikiden bir işaretle adımlar tebdil etti ve *trois-temps* [üç zamanlı] vals gibi bir hâl aldı. Kocam ve ben birbirimize göz attık, ama gülümseyeceğimiz korkusuyla daha fazlasını yapmaktan korkuyorduk ve asgarî yüz adet gözün en küçük bir hafiflik işareti gözleyerek, sert bir şekilde üzerimize sabitlendiğini biliyorduk.

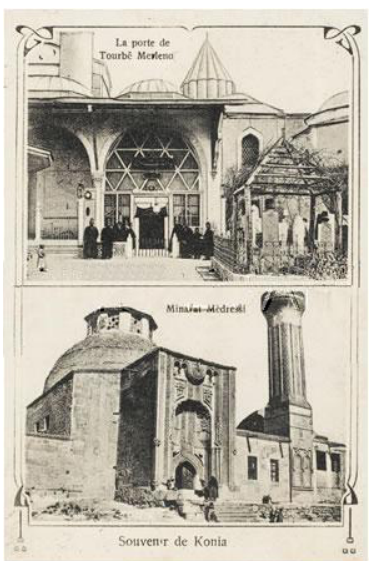

Şamdan külâhı

Doğrusu bu, yaşmaksız olan benim onların en mübarek zevatı arasında, aynı yüksekçe yer üstünde bulunmama müsaade eden serbest

Gesamtansicht Derwischkloster, Konia; Innere Ansicht mit Gräbern, [Konya'daki Derviş Tekkesinin Umumî Manzarası; Mezarlarla Beraber İç Manzara], 20. yy., Siyah beyaz, iki fotoğraflı kartpostal.

Souvenir de Konia: La Porte de Tourbé Mevlena; Minaret-Medressi, [Konya Hatırası: Mevlânâ Türbesinin Kapısı; Minareli Medrese], 20. yy., Siyah beyaz, iki fotoğraflı kartpostal.

fikirliliğin hayret verici bir mübalağasıydı. Hiçbir kadın daha evvel ayağını bir dergâhın bir kısmından içeri atmamıştır. Bütün âdetlerini dikkatle müşahede ederek ve önümdeki manzarayı odadaki en ihtiyar derviş kadar ciddiyetle seyrederek, onların kibarlık ve misafirperverliklerine ne kadar çok minnettar olduğumu göstermeye karar verdim.

KAHVE

İcra bir saat sürdü ve adamların bazısı onun sonunda ölü gibi soluk görünüyorlardı. Bize, dönmenin göründüğünden çok daha zor olduğu ve bunda usta hâline gelmenin seneler aldığı söylendi. Her bir adam çekilme esnasında şeyhe baş eğdi ve aşçılar hemen biraz daha kahve yapmaya giriştiler. Biz ayrılmak istedik ama bize refakat eden memur ve *zaptieh* [zaptiye]ler 'derviş kahvesi' içme ziyafetinin sık sık olmadığını söyleyerek bizden birkaç dakika daha kalmamız ricasında bulundular.

Muayyen bir miktar talim almış ve yetişir alâka göstermiş bulunan her adam bir derviş olabilir. İlk önce üç sene mutfakta hizmet ederler, sonra *priesthood* [papazlık; dedelik] unvanı almadan evvel beş sene mabet hademeliği yaparlar. Hâlihazırda *Afiz* [Hafız ya da Aziz] *Efendi* onların başıdır ve tekkedeki hücreleri işgal etmelerine müsaade olunan on sekiz adet *minor chief* [ikinci derecede reis; dergâh zabitanı] bulunur. Onların bir çoğu aynı zamanda, hanımları ve çocuklarının durduğu hususî haneye de sahiptir. Şehirde çizme yapan, *teftek* [tiftik] yünü satan, pamuk taciri olan ve muhtelif ticaretle iştigal eden bir çok derviş dikkatimizi çekti. Diğer mukimlerden sadece fırkanın keçe şapkasını giymekle tefrik olunurlar.

BİR PAŞA'NIN BAHŞİŞİ

Ayrılma esnasında *Andrew* rehberimiz olarak iş görmüş bulunan *priest* [papaz; derviş; dede]'ye biraz altın verdi ve ondan bizim için raks etmiş bulunan dervişlere ziyafet için bir koyun almasını rica etti. Bize, onlara *backsheesh* [bahşiş] teklifimizin *Pasha* [paşa]'nın hâl ve hareket tarzı gibi olduğu söylendi.

TÜRK MÜSAMAHASININ DELİLLERİ

Onlar tarafından en müşfik bir surette muamele olunduk. En mutaassıpları bile bizi kibar bir tarzda, hoşça karşıladılar ve ortalarında benim görünüşüm onların peşin hükümlerine ağır bir şekilde karşı çıksa da, hoşnutsuzluklarının herhangi bir alâmetinin görülecek surette harice geçmesine müsaadede, çok tabiî bir şekilde, iyi terbiye görmüş idiler.

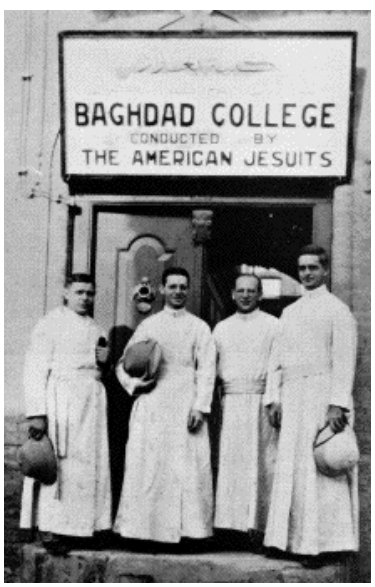
HRİSTİYANLARLA
BU HUSUSTA BİR AYRILIK

Muhakkak Türkler onları en mutaassıp şehirlerindeki bu tecrübenin ardından artık az bir ihtimalle mutaassıp olarak isimlendirilebilirler. Burada bütün seyahatimiz müddetince, her yerde, Konya'dakinden daha fazla merakla etrafımız sarıldı, daha fazla itilip kakıldık, bir muhafıza daha fazla lüzum olduğunu söylemeliyim. Hâlâ, Küçük Asya'nın tam da kalbinde, en bağnaz Müslümanlarla dolu ve dervişlerin arasındaki en şiddetli bağlıları havi olan bir şehirde bulunuyorduk. Pek az İngiliz burada bulunmuştur ve mukimlerin hatırında kat'iyetle hiçbir İngiliz hanım yoktur."

SCOTT-STEVENSON, [Mary Esme Gwendoline Grogan], **Our Ride Through Asia Minor**, s. 326-335 [Konya], London: Chapman and Hall, 1881.

Vladimir ANDREJEVICH

Diğer adlarıyla Kıbrıslızâde Osman Bey ya da Osman Seyfi Bey ya da Binbaşı Frederick Millingen. (1836-1901). Asker, yazar. İstanbul'da Osmanlı sarayında beş sultana hizmet etmiş İngiliz hekim bir babanın ve daha sonra sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın da üçüncü zevcesi olacak bir levanten olan Melek Hanım'ın oğludur. Osmanlı ordusunda tabur kumandanlığı etti. Dervişler dışında, Osmanlı kadınları ve Türkiye üzerine yazılar yazdı. Diğer eserleri: La Turquie sous le Règne d'Abdul-Aziz: 1862-1867 (1868), Wild Life among the Koords (1870), Slavery in Turkey, The Sultan's Harem (1870), La Conquête du Monde par les Juifs: Essai d'Histoire et d'Actualité (1874), Les Anglais en Orient (1877), Les Femmes en Turquie (1878), Luttes sur le Rhin et le Danube entre Latins, Germains et Slaves (1879), Révélations sur l'Assassinat d'Alexandre II (1886), Les Russes en 1877-78: Guerre d'Orient (1889), Dreyfus, Martyr Juif (1900).

Cizvitler

DERVİŞLER

I- ŞEYHLER, DEDELER VE MÜRİTLER

"…*Mevlévi* [Mevlevî]'ler veya *derviches tourneurs* [dönen dervişler] tarikatının *cheikh* [şeyh]i kaideye istisna teşkil eden tek kimsedir. Onun unvanı lügat manası olarak "dinî hâkim-i mutlak" demek olan *mollah-hounkiar* [Molla Hünkâr]'dır. Şeyh hepsinin en çok hürmet ettiğidir ve onun tarikatı bütün diğerlerine takaddüm eder. Osmanlı sarayının, naklolagelen, merasim hâlinde muhafaza edilen eski bir an'anesi mucibince her yeni sultana *Osman*'ın kılıcını kuşandıran *Molla Hünkâr*'dır. Bu tasarruf Garp halklarının kullandığı taç giyme merasiminin yerine geçirilmiştir.

…Tarikatta ilk rütbedeki dervişler *şeyh*e sıkı ve mutlak bir itaate mecburdurlar. Bu dervişler *dédé* [dede]ler veya babalar unvanını taşırlar, Hristiyan cemaatlerindeki ikrar vermiş ruhbana tekabül ederler ve tarikatın istişarî ve idarî heyetini teşkil ederler. Müessesenin sırlarını ve an'anelerini muhafaza edenler *dede*ler ve *şeyh*tir, irade ve azalar doğrudan elleri altındadır. Tarikatın ana vazifeleriyle meşgul olanlar onlardır, her biri hususî bir unvan taşır. Böylece, vekilharca *aktchi-dédé* [ahçı -aşçı-dede] yani aşçı baba denir. Tabiî olarak hiçbir şey mutfak kadar müşterek değildir, çünkü onun atıfları saf idarîdir, ama Osmanlı'daki has kullanılışı mutfak nizamının silsile-i meratib hâlinde teşekkülüne bağlanır.

…Tarikatın müptedileri veya bağlıları olan *murid* [mürit]ler dedelerin mükellef olduklarına nazaran daha sıkı olan itaat mecburiyetleriyle *şeyh*e yüz yüze bağlıdırlar; bunlar dışarıdan takipçiler, kısa elbiseli *jésuite* [Cizvit; eğitim, örgütlenme, toplumla uyum içinde yaşama ve misyonerlikle vasıflanmış bir Hristiyan tarikatının mensubu]lerdir.

*Şeyh*ler ve *dede*lerden her birinin kendi tedbirleri altında birkaç *mürid*i vardır. Cemaate en azamî fayda ikrarında bulunan en gayretli *mürid*ler veyahut tarikata kat'î katılmış olanlar tabiî olarak şeyhin kendisinin kılavuzluğundadırlar.

Aynı tarikatın dervişleri kendi aralarında bilişmek için işaretler ve uzlaşılan üslûplar kullanırlar. Şöyle selâmlamalar söylerler: *Ia Khou* [Yâ Hû] ve *Des dour erenler* [Destur erenler]. Bunların tercümelerini burada vermek lâzım gelmez." s. 79-81.

II- TEKKELER

"…*Koniah* [Konya]'da kalışım müddetinde, bir kere, büyük şeyh *Hazreti-Mevlahné* [Hazret-i Mevlânâ]'nın türbesinde sabah namazına iştirak ettim.

Oraya vardığımda erkeklere ayrılmış divanhaneyle bir hizadaki localardan birine yerleştim. Gizliyi saklıyı araştıran gözlerden sakınmak için kavi bir şekilde ızgaralanmış yukarıdaki mahfiller kadınlara tahsis edilmişti. Bu bütün bütün faydasız ve saf tavırlı bir ihtiyattır, çünkü umumiyetle, alıştırılmış âbitler ve dervişler mükemmel ünsiyete hazırdırlar. Hiçbir şey *dede* ve dervişlerin âşıklık lâkırdılarını dinlemekten daha yayılmış değildir. Diri ve nurlu nazarlı güzel bir mutasavvıfın kalbine sevme hissi hâletini geçirmiş biri olmak yerine, sırrî ve rikkatli bir hava içinde olması daha iyidir. Kadın seyirciler erkek seyircilere göre daima daha fazla sayıdadırlar.

Birkaç dakika geçtikten sonra yavaş ve ciddî adımlarla ilerleyen derviş bölüğünü gördüm. Ferecesine sarınmış her *dede* gözlerini aşağıya eğmişti ve başları hafifçe ileriye doğru meyletmişti. Bazısının çeh-

1881-1882 yılları arasında Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini: İbrahim Fahreddin Çelebi (1831-1882)

1882-1887 yılları arasında Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini: Mustafa Safvet Çelebi (1834-1887)

resi tatlı bir açıklıkla soluklanıyordu, diğerleri kendilerini avarelik ve kasavete bırakmış gözüküyordu; en son kalanlar zekâyla aydınlanmış, bütün rolleri oynamaya kadir, ince ve uyanık çehrelere sahiptiler.

Alayın başı divanhanenin merkezine vardığında mutasavvıflar biri sağa biri sola ayrılarak iki safa ayrıldılar, mükemmel bir halka teşkil ettiler. Hepsi ayinin emrettiği tarzda çömelip oturdular, her biri ayaklarını içe döndürdü ve baldırlarının üstüne oturarak diz çöktü.

Sonra *şeyh* ortaya çıktı ve şeyhler asla müminler gibi seccade kullanmadıklarından dairenin merkezindeki (koyun derisi) postunda yerini aldı. Bu âdet tarikatlarının kurucularının hoş ve masum bir töresidir, o zamandan beri daima muazzez tutulmuştur. Dervişler arasında post sözü, Hristiyanlarda başkeşişlik kürsüsünün olduğu gibi, *şeyh*in iktidarını ifade etmek için kullanılır. Bir şeyh, *Hazret-i Mevlânâ*'nın postunda oturuyorum" dediğinde, muhterem selefinin iktidarıyla kuşatılmış olduğunu ifade etmek meramındadır.

Tulû eden günün zayıf ışığıyla daha mehabetli hâle gelen, tam bir sessizlik içinde geçen bir lâhzadan sonra, her bir tanesi büyük ve güzelce bir cevizin hacminde, pek büyük bir tespihi ardı sıra sürükleyen iki derviş vasıl oldu. Halkaya girerek bu fevkalâde tespihi secde eden dervişlerin ellerine tutturdular. Ebadı halkaya uyacak kifayetteydi, bin taneden müteşekkildi.

En son *Meidandji* [Meydancı] dedeler veyahut da *pères du parquet* [tahta döşemeli yerin (meydan) babaları] unvanını taşıyan on iki derviş çıka geldi. Dervişler zeminden yukarı doğru hafifçe yükseltilmiş bir tahta döşeme üstünde ayini icra ediyorlardı. Bu dedeler vazifenin gidişine yol gösteren, *maîtres de cérémonie* [teşrifatçılar]dır, büyük bir nüfuz ve iktidara sahiptirler.

Şeyh *bariton* [orta kalınlıkta] bir sesle, berkarar ama seslileri çokça uzatan, yavaş, bir miktar genizden bir söyleyişle bir duaya makam tutmuşken; tespih, halkayı teşkil eden bütün dervişler tarafından bir kere çekildi: *Ya! Azret Mervlahné!* [Yâ Hazret-i Mevlânâ]. Ey sen, çok aziz Mevlânâ. Bu çağırış sırrî ve çınlayan bir sedayla, *staccato* [kesik kesik], def'aten tekrarlandı; nihayetsiz "*Allah Ekber!*" [Allah-u Ekber] ve "*Allah! Allah!*" *litanie*leri [Bir rehberin münavebe ile birbirini takip eden bir dizi yakarma ve yalvarmalarına cemaatin mukabelesinden ibaret niyazlar] hâline geldi. Ki hırıltılı, hissiz bir nevi nağme veya melül bir davul şamatası hâline bozulana kadar *crescendo* [Bir musiki parçasının sesinde tedrici bir artış] devam etti. Bütün bu müddette tespih, halkayı devretti; her biri nihayette tam dokuz yüz doksan dokuz sayısı tamamlanana kadar, her münacatta bir taneyi iterek kendi komşusuna geçirdi.

Herkes yerini terk edip uzaklaştığında dervişler ziyadece "*Allah! Allah!*" diye feryat etmekten hoşnuttular ve biz de onların şamataları artık kulaklarımızı şaşırtmadığı için mes'uttuk.

Her haftaki içtimalara gelince; her tarikata mahsus ayin, olageldiği üzere, öğleden sonraları icra edilir. Eğer hata etmiyorsam, çarşambaları sadece Mevlevîler veya *tourneurs* [dönenler] tatbikleriyle meşgul olurlar; bir veya öteki cinsiyetten, hadden ziyade müellif onları pek münasip tarif ettiklerinden tafsilatı karilerimden sakınacağım.

Kendimi, Müslümanların dinî müesseselerinin ruhuna doğrudan temas eden bir noktaya dikkatinizi celp etmekle tahdit edeceğim: Ayinde musiki kullanma hakkında konuşmak istiyorum. Hemen hemen bütün derviş tarikatları lâdinî olandan farklı, mukaddes bir musiki icat etmişlerdir; ona her cemaatin kendi âdetince naspettiği ayin veya bedenî tatbikleri refakat eder." s. 86-90.

Oturanlar: Ortada Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini İbrahim Fahreddîn Çelebi; onun sol yanında, sağda Galata Mevlevîhanesi Postnişini Atâullah Dede, solda Abdülvâhid Çelebi, 1881, Siyah beyaz fotoğraf.

III- DERVİŞLERİN ZANAATLARI-TESİRLERİ

"Asaletli ve en saf ortodoksluğun iğnelediği Mevlevî dervişlerinin tarikatı resmî himayeye en yüksek noktada malik olanlardan biridir. Onlara en iyi yan çıkan idareci sınıfıyla daima en iyidirler, müşâreketle yardım ve himaye alırlar.

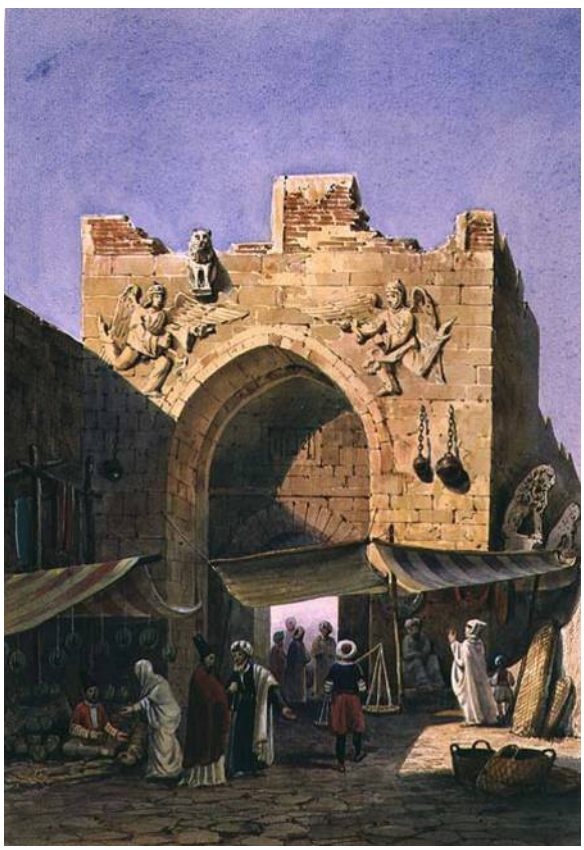
Bu cemaatin azaları, kelimenin tam manasıyla *grand seigneur* [ulu bey]lerdir. *Şeyh*leri at arabalarına ve eğerli atlara sahiptirler, hepsi dervişlerden olan bende kesretinin yoldaşlığı olmaksızın asla taşra çıkmazlar. Çocukları, zengin örtülü atlar üstüne binmiş olarak gezdirilirler, onlar hakikaten küçük şehzadelerdir, çünkü tarikatın reisi *Tchelebi-effendi* [Çelebi Efendi] tatbik ve kudrette sultandan sonra gelir, onun *dede*leri ise zahidî vezirlerdir.

Çelebi'nin Galata *tékié* [tekye, tekke]sindeki mümessili küçük bir padişahtır. Benim zamanımda bu makamın hamili *Koudret-Ullah-effendi* [Kudretullah Efendi]'ydi ve ondan, nazırlardan birine giden, tesirsiz kalmış bir nameyi unutamam. Paşa bu kudretli dervişi geri çevirmeden evvel iki kere düşünmek mecburiyetinde kalmıştı." s. 100-101.

ANDREJEVICH, Vladimir, (Osman-Bey), **Les Imams et les Derviches**, s. 79-81, 86-90, 100-101 [Konya], Paris: Libraire de la Société des Gens de Lettres, 1881.

The Gate of Konya, Asia Minor, [Konya'nın Kapısı, Küçük Asya -Önde solda ayaküstü sohbet eden, Konya Mevlânâ Dergâhı'na mensup Mevlevî dervişi-], PIERRON, Charles (Ressam), 1830'lar, Tuval üstüne yağlı boya.

The Gate of Konya, Asia Minor, [Konya'nın Kapısı, Küçük Asya -Önde solda ayaküstü sohbet eden, Konya Mevlânâ Dergâhı'na mensup Mevlevî dervişi-], Pierron'un tablosunun bir kopyası, Tuval üstüne yağlı boya.

David HOGARTH

(1862-1927). İngiliz arkeolog. Kıbrıs, Girit, Mısır, Suriye'de, Efes'teki Artemis Tapınağı'nda kazılar yaptı. Hitit hiyerogliflerini çözmek için 1911 yılında Kargamış'ta tekrar kazı başlattı. Bazı diğer eserleri: The Balkans (1915), Hittite Seals (1920).

[1890 Temmuz'u]- "[Konya'nın] en güzeli; *Kılıç Arslan* ve *Keyhüsrev*'in medfun bulunduğu türbe-camiyle, aşağıya sarkan gümüş lâmbalar ve paha biçilmez mavi çinilere sahip Mevlevî *College* [mektep, medrese; dergâh, asitane]sidir, medfun bulunanlardan her birinin tabutunun başında kendi sarığı vardır. Onun dervişlerinden biri hâlâ, İstanbul'da tahta çıkışı vesilesiyle, Sultan'ı devlet kılıcıyla kuşandırır."

HOGARTH, David, **A Wandering Scholar in the Levant**, 2. B., s. 49-50 [Konya], London: John Murray, 1896.

Mosquées de Mevlevis Sultan Selim et Azizié, Koniah; Vue Extérieure de la Mosquée des Mevlevis, Koniah, [Mevlevîlerin Camileri Sultan Selim ve Aziziye, Konya; Mevlevîlerin Camiinin Haricî Görünüşü], Siyah beyaz çok fotoğraflı kartpostal.

Charles ELIOT

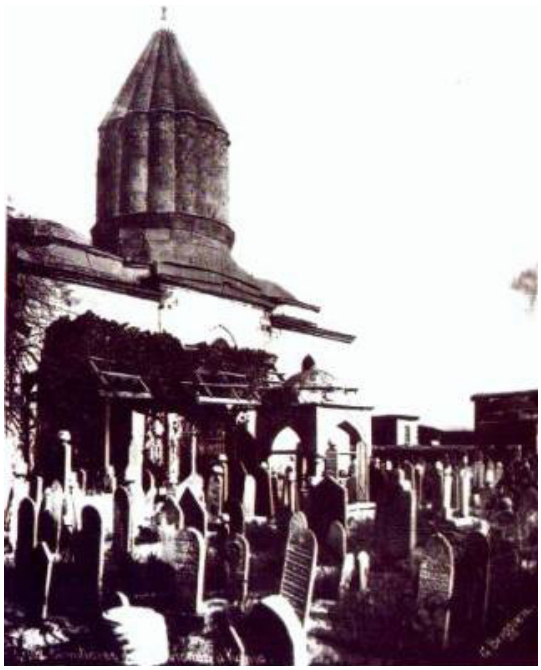
Charles Norton Edgcumbe Eliot. (1862-1931). İngiliz diplomat, sömürge idarecisi, botanikçi ve deniz biyologu. 16 dili tam olarak biliyordu. 1885'ten itibaren Rusya, Fas, Türkiye (1893-1899) ve Amerika'da diplomatik vazifelerde bulunduktan sonra, 1900-1904 arasında İngiliz Doğu Afrikası, bugünkü Kenya'nın idarecisi oldu. 1919-1925 arasında Japonya'da sefirdi. Bir deniz yumuşakçasını adlandırdı. Diğer bazı eserleri: The East Africa Protectorate (1905), Hinduism and Buddhism. An Historical Sketch (1921).

[1898]- "İfadeyi tahkik edemesem de, mevcut sultanın hâlen veya eskiden bu tarikatın bir azası olduğu söyleniyor.

…Mevlevîler veya *dancing dervishes* [raks eden dervişler] tarih ve edebiyata diğer tarikatlara nazaran daha büyük bir alâka gösterirler. Resim gibi erkânları onları Türkiye'nin her kısmında revaçta tutar. Fırkanın kurucusu çoğunlukla Mevlânâ veya "Efendimiz" diye adlandırılan, Belh'in yerlisi *Jelalu-'d-Din-er-Rumi* [Celâleddîn Rûmî]'ydi. Babasıyla beraber on üçüncü asrın ilk kısmında, Konya'da saltanat sürmüş bulunan *Alâeddîn*'in maiyetine gelmişti. Orada irfan ve hikmetiyle hudutsuz bir itibara sahip oldu. Onun hayat hikâyesini yazan kimseler tarafından söylenildiğine göre, pek çok kerametler gösterdi ve bilhassa sık sık kendini farklı yerlere nakletmiş ve yabancı hakimlerin benzer şekilde fevkalâde ziyaretlerini kabul etmişti. Mesnevî diye adlandırılan (Arapça'da beyit demek) altı cilt Farsça nazımdan meydana gelen, içinde *panteizm*in *sufi* nizamını bir dizi menkıbeler ve ahlâkî hikâyeler vasatı sayesinde büyük bir ifade zarifliğiyle telkin ettiği meşhur bir şiir nazmetti. Tarikatın rehberliği Mevlânâ'nın ailesine miras yoluyla intikal eder ve bunu elinde tutan kimse, ikamet yeri orası olduğundan, Konya *Chelebi* [Çelebi]si diye bilinir. Muazzam ehemmiyeti haiz biridir ve tahta çıkan her *Osmanlı* hükümdarına *Osman*'ın kılıcını kuşandırması âdettendir.

Bu tatbikatın avama mahsus beyanı şöyledir: *Osman* fetihlerine başlayıp da Rumlardan Bursa'yı ve diğer şehirleri aldığında, Asya'daki en mühim Türk hükümdarı olan Sultan *Alâeddîn*'e, muamelelerini ve kavminin en büyük ileri gelenleriyle iyi münasebetler üzere kalmak arzusunu izah etmek için kibar bir elçi gönderdi. *Alâeddîn*, buna, *Osmanlı*ların Rumlardan her ne alabiliyorsa zapt etmesine hiçbir itirazı bulunmadığı ve iyi niyetinin bir delili olarak, meşhur *Celâleddîn*'i *Osman*'a bir şeref kılıcı vermek üzere gönderdiği cevabını verdi. Fakat bu hikâyede müşkülât mevcuttur. Alelâde bir *kronoloji*ye göre bile *Alâeddin* 1219'dan 1236'ya kadar saltanat sürmüştür; *Celâleddîn* 1202'de doğmuş ve 1273'de ölmüştür; *Osman* 1288'den 1328'e kadar saltanat sürmüştür.

Bana, bir zamanlar, bir *zaptiye* tarafından, kılıç kuşandırmak için

Cimetières des Derviches á Konia,
[Konya'daki Dervişlerin Mezarları],
BERGGREN, Guillaume (Fotoğrafçı),
1880'ler, Siyah beyaz fotoğraf.

İstanbul'a yol tuttuğunda *Çelebi*'nin[1] Üsküdar'dan daha öteye gitmediği, fakat merasimi icra etmek üzere bir vekil gönderdiği, çünkü eğer İstanbul'a ayak basarsa fiilen *sultan* ve *halife* olmuş bulunacağı söylenmişti. Bu muhtemelen saf uydurmadır ama ona ne kadar çok itibar edildiğini gösterir.

Muhammed'in "bir musiki borusunun sesini işittiğinde kulaklarına parmaklarını tıkadığı" nakledilir, ama *Celâleddîn* musikiye hararetle adanmıştı ve *Luther* gibi, niçin bütün hoş nağmelerin şeytandan olması gerektiğini anlamıyordu. O, raks etme veya daha doğrusu manevî vecde vasıl olmanın bir vesilesi olarak, kamış neylerin sesine uyarak etrafta sür'atle dönme tatbikini tesis etti. Derviş *semaı* (işitme veya *muqahile* [mukabele]) olarak adlandırılan bu tatbik, canların bütün dünyevî şeylerin üzerine yükseldikleri ve yalnız başına Tanrı'yla yüz yüze kalınıp, o vakit O'nun sesinin işitilebildiği bir içtima tasavvurudur. İstanbul'daki raks eden dervişlerin ayinleri seyyahların para sarfettikleri bir temaşadan biraz daha fazlasıdır. Fakat Konya'da daha geniş bir mikyasta icra ederler ve cidden ibadîdir, bir kaide olarak ahali buradaki ayine kabul edilmez. Konya, *Selçuk* devrinden kalma; beyaz, sade; Kur'an'ın haşin ikazlarının üzerlerine hakkedilmiş bulunduğu, şahane ama tehlikeli bir şekilde harap yükselen birkaç kapı ile minarelerin arasında çamurdan mezbelelerin bir şehriydi, elan da öyledir[2]. Bunlara ve bayağı asrî meskenlere bir tezatla, "Efendimiz" (Celâleddîn)'in türbesi üzerinde mavi bir kubbe yükselir. Onun yanındaki bina adanmış Muhammedîlerin muhtaç olabileceği bütün ayinlerin icra edildiği bir camii, bir raks odası veya *sema-khane* [semahane]yi ve buradan uzanan, içinde mezarın bulunduğu bir galeriyi ihtiva eder. Galeri; gümüş parmaklık tarafından muhafaza edilir ve örtülmüş mükellef kumaşlar, kandiller, mumlar ve diğer yardımcı şeyler buraya bir Roma Katolik mihrabı görünüşü verir. Duvarlardaki; tasavvufî *monogram* [bir ismin birkaç harfi veya baş harflerinden meydana gelen desen]'lar, Farsça kitabeler ve *sheikh* [şeyh]ler ve *pir*lere münacatlardır. Geceleyin bu binada dinî bir sema icra edildiğinde, dönen şekillerin acayip kıyafetleri ve uzun başlıkları; ışığın parlaklığı; figan eden neylerin garip musikisi ve mihrap-mezar'ın bulanık olarak uzaktan seçilen şaşaası çoğu kere beklenen esrar ve ihtişam intibaını vücuda getirmek için bir araya gelirler. Lâkin debdebeli Şark'a kapıdan uğrayıp orada asla bulunmamış olanlarda çok nadiren bu intiba hâsıl olur.

İyi bir ehlivukuftan, 1895-96 kışının tehlikeli devresinde Türkiye'deki dinî ve millî hissiyat zirveye çıktığında, Konya'nın *softa*larının şehirdeki Hristiyan nüfusa saldırmaktan alıkonulmalarını esasen Mevlevîlere borçlu olduklarını işittim. Bütün fırka kat'iyetle çok alâka uyandıran ve çoğu kere mükemmel insanlardır. Onlarla konuşmamış olanlara inanılmaz gözükür ama Avrupalı mütalâalara karşı geniş fikirlilik ve kabul ederlik gösterirler. Bu meşrebi meydana getiren aynı tetkiklerin, aynı zamanda, onların dünya mücadelesinden bir köşeye çekilmelerine ve pek az faal tesir gayretinde olmalarına yol açması talihsizliktir.

Bir zamanlar, Mevlevî fırkasının yüksek bir *functionary* [vazifeli] siyle sohbet fırsatım olmuştu. Onun ricasıyla kendisini *Ramazan* ayın-

1887-1907 yılları arasında Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini: Abdülvâhid Çelebi (1858-1907)

1 *Çelebi*; incelmiş veya münevver adam manasına gelir.

2 Demiryolu şehre varmadan evvel Konya'yı ziyaret etmiştim. Şimdi değişmiş olabilir.

A Gathering of Dervishes,
[Dervişlerin bir İçtimaı
-Sikkeli destarlı olan
muhtemelen Mevlânâ-],
İran Safevî Okulu,
17. yy. ortası veya daha sonra,
Kağıt üstüne mürekkep ve ince boya,
23 x 14,9 cm.,
Brooklyn Museum Collection.

dayken bir öğleden sonra 10'la 11 arasında ziyaret ettim ve gecenin erken saatlerinde alışılmış Muhammedî namaza başlanıldı. Geniş bir avlu içinde duran evinden bir buhar motorunun nabız atışı gibi mevzun bir gürültü neşet ediyordu, civarda bir fabrika olabileceği zehabına kapıldım. Merdivenden yukarı çıktıkça esrarengiz gürültü giderek çoğaldı, fakat birdenbire geniş bir odanın içine buyur edilene kadar nereden çıktığını hayal edemedim. En az yüz derviş, bazısı sırtını duvara vermiş ve bazısı da zeminin ortasına yayılmış postlar üstüne oturmuşlardı. Mavi veya koyu gri renkte kabaran elbiseler ve saksı gibi şekli olan, uzun, keçe şapkalar giyiyorlardı. Velvele alçak, gırtlaktan bir sesle "*Ya Hu! Ya Hu! Ya Hu! Ya Hu!*"[1] diye tilâvet eden bütün bu kimseler tarafından meydana getiriliyordu. Bu, sabaha kadar devam etmeye niyetlendikleri bir manevî talimdi. Yüzlerindeki ifade hipnotik bir istiğrak içindeki kimselerinki gibiydi ve onlardan hiçbiri bir yabancının gelişinin farkına varmış gözükmüyordu. Takriben kırkında, irice bir adam ortada bir aşağı bir yukarı yürüyordu. Diğerleri gibi giyinmişti ama kaba tüylü, sarı sakalı ve altın gözlükleri ona raks eden bir dervişten ziyade bir Alman *profesör* görünüşü veriyordu. *Ramazan* boyunca, güneş battıktan sonra camilerde kılınan uzun namaza iştirak etmeye mecbur olduklarını sabırlı ama yorgun bir tavırla söyleyerek, beni bu kadar geç kabul ettiği için özür beyan etti. Keza kendi dinî merasimlerinden kurtulduğu için bir hayli memnun gözüktüğünü zannettim. Sonra beni çok eşsiz bir görünüş takdim eden bir diğer odaya götürdü. Zemine Y harfi şeklinde on tane gümüş şamdan yerleştirilmişti. Herhangi nev'iden bir sedir veya *divan* bulunmuyordu ve yere konulmuş minderlerin üstüne oturduk. Duvarda kendisi tarafından çekilmiş bazı çok kötü fotoğraflara ilâveten Mekke'nin ve *Aramsun*'daki Bektaşî türbesinin bazı resimleri asılıydı. Bana söylediğine göre, pek çok müşkülâtla Paris'ten bir fotoğraf makinesi almıştı. Mahallî peşin hükümlerin onu serbestçe kullanmasına müsaade etmemesine teessüf ediyordu. Büyük şaşkınlığımla, bana *rakı* takdim etti ve en azından *Ramazan*'da içmiyor gibi görünmek gevşek Muhammedîler için bir kaide olmasına rağmen biraz da kendisine aldı. Biraz okuyabildiğini söylediği Fransızca'yı konuşamadığı için benden özür diledi ve kendisine serbest fikirli iyi bir Fransız gazetesi tavsiye edip edemeyeceğimi sordu. Sonra, *Sir J. Redhouse*'un Mesnevî'yi İngilizceye tercüme etmiş bulunduğunu işittiğini söyledi. Londra'da bir hayli tesir meydana getirmişti. Mevlevîlerde olduğu gibi İngiliz ayinlerinde de musiki kullanıldığını işitmişti ve Breton cemaatlerin raks etmelerinin dahi tabiî olacağını düşünüyordu. İngiltere'de raks eden dervişlerin mevcudiyetini hiç işitmediğimi söyleyerek onu hayal kırıklığına uğratmak istemedim. Binaenaleyh Liverpool'daki Muhammedî Kilise [cami]'den bahsetti. Kastettiğinin bu olmadığını biraz tereddütle ve alçak bir sesle söylüyordu. İngiltere'ye Muhammedîliğin girişiyle alâkadar değildi, fakat insanların Mesnevî'de beyan edilen, bütün dinlerle geçimli olan ve İslâm üzerine olduğu kadar Hristiyanlığa da aşılanabilecek manevî umdeleri görebilmelerini ümit ediyordu."

1 *Hu* veya *Huwa*; çoğu kere Tanrı manasına kullanılan, Arapça'daki üçüncü şahıs zamiridir.

[ELIOT, Charles], By Odysseus [Odysseus tarafından], **Turkey in Europe**, s. 197-201 [Konya], London: Edward Arnold, 1900.

Clément HUART

Marie-Clément Imbault-Huart. (1854-1926). Fransız şarkiyatçı. 14 yaşındayken Şark Dilleri Okulu'nda Arapça öğrenmeye başladı; bunu Farsça, Türkçe ve modern Yunancaya genişletti. İngilizce, Almanca ve İtalyancaya da hâkimdi. Şarkiyatın sanat, edebiyat, hat, dinler tarihi, dil bilimi ve siyasî tarihi içeren çok sayıda veçhesiyle uğraştı. 1875'ten itibaren başta Menâkib'ül Ârifîn [Les Saints des Derviches Tourneurs, 1918-22] olmak üzere, pek çok Arapça, Farsça ve Türkçe kaynağı tercüme ve neşretti. 1875-78 arasında Hariciye tarafından, Şam'a talebe tercüman olarak tayin edildi. 1878-98 arasında İstanbul'da konsolos yardımcısı ve konsolos olarak vazife gördü. 1898'de Şark Dilleri Okulu'nun Farsça kürsüsüne oturdu. Bu esnada EPHE'de İslâm ve Arap dinleri çalışmaları kürsüsünü idare etti ve Hariciye'de kâtip tercüman olarak vazifeye devam etti. 1912'de Hariciye'den ayrıldığında Fransa umumî konsolosu idi. Sahasıyla alâkalı pek çok cemiyette yer aldı. Çok sayıdaki yayınlarından bazısı: Notes Prises Pendant un Voyage en Syrie (1879), Grammaire Élémentaire de la Langue Persane (1899), Littérature Arabe (1902), Les Calligraphes et les Miniaturistes de l'Orient Musulman (1908).

DÖNEN DERVİŞLERİN ŞEHRİ

II

"Şimdiki *Konia* [Konya] şehri, daha ileride hakkında konuşacağımız *Djélâl-eddin Roùmi* [Celâleddîn Rûmî]'nin türbesinin istikametinde, tepenin şarkında uzanır; fakat burada hiçbir işaret noktasının bulunmadığını kaydetmek lüzumludur. Ve üstüne yapıştırılmış mavi çinilerle kaplı bir çeşit ehram olduğundan, türbeyi diğer abidelerle karıştırmak imkânsızdır.

…Hükûmet konağının önü; aynı seviyede, hayli alçak, kesme taş binalar tarafından sarılmış bir hayli geniş bir mahaldir: Bu, buradan başlayıp *Celâleddîn Rûmî'*nin türbesinin yakınına kadar uzanan *tcharchy* [çarşı] dedikleri mezbelelik yerdir." s. 14.

III

"*Sheikh* [şeyh; Sadreddîn Konevî] *derviches tourneurs* [dönen dervişler] tarikatının kurucusu *Celâleddîn Rûmî*'nin büyük bir dostuydu. …*Djàmi* [Câmî]; *Celâleddîn Rûmî* ve sedirdeki şeref yeri olan bir halının üstünde oturan *Sadr-eddin* [Sadreddîn Konevî]'nin dostluklarının derecesini belli eden bir hikâye nakleder. *Celâleddîn* girince *şeyh* hatırına riayeten halıyı ona bıraktı. Farisî şair oturdu ve o dem «Eğer bana yeniden dirilme gününde *şeyh*in halısına oturmaya niçin razı olduğumu sorarlarsa ne cevap vereceğim?» dedi. Bu alçakgönüllülük muharebesinde geride kalmamak için *şeyh* büyük şaire «Sen bir köşesine otur, bense diğerine» diyerek müsavatı yeniden tesis etti. *Celâleddîn Rûmî* nihayet yerine yerleşti, bir halı üstüne oturmanın fakirlik yemini etmiş bulunan iki derviş için hadden ziyade ifrat olduğunu düşünen *şeyh* «Oturduğun halı ne seni çağırdı, ne de beni» dedi. Onu kaldırdı ve uzağa attı.

Celâleddîn Rûmî Sadreddîn'den evvel vefat etti ve cenaze duasının kendi cenazesinde söylenmesini vasiyet etti." s. 20-22.

IV

"Şehrin mahallelerinden biri *Chems-eddin Tebrizi* [Şemseddîn Tebrizî]'nin türbesinden dolayı *Chemsi* [Şemsî] adını taşır. *Celâleddîn Rûmî*'den ve her biri dönen dervişler cemaatinin *prieur* [ruhban başı; şeyh]larından olan, onun haleflerinin haleflerinin soyundan baki kalanları saklayan azametli camii ziyarete gitmeden evvel, onun üstadı olan ve şaheseri *Mesnevi*'de hakkında devamlı surette çok büyük hürmetle konuştuğu kimsenin türbesine bir ziyarette bulunmak istedik. Sekiz hisseli ehram şeklindeki kubbe uzaktan alâkayı çeker, lâkin abide herhangi bir diğer yönden dikkat çekici değildir. Tamamen şekli bozulmuş bulunan küçük bir camiyle büyütülmüştür ve içerisi o kadar fazla sıvalanmış, muhkem badanalanmıştır ki bütün safasını kaybetmiştir. Bu, hürmet görmeye devam eden ekseri mübarek yerler için vakıadır, biri diğerini takip eden nesiller onları korumanın şerefinden hazzederler, bu da çokça alçıyı su ile karıştırmaksızın olmaz. Arkeologlar metruk abideleri tercih ederler, çünkü ihmal edilmiş bir köşede, uzun zaman içinde örümcek ağlarıyla örülmüş mahfuz korunağın altında belki de bir keşfin yolunu açacak işaretler bulacaklardır. Badanayla kabil olan bir nesne yoktur. Lâkin yeniden Paris'teki *Notre-Dame*'ın mukaddimesine başlamayaca-

ğım. *Şemseddîn Tebrizî*'nin türbesinde herhangi bir kitabe bulunmadığını basitçe kaydedeceğim. Burası hoş ve gayet çok temiz, küçük bir mahalle camiidir, kubbesi haricinde hiçbir yeri *Seldjoukies* [Selçukîler] in zamanını hatıra getirmez.

Burası *Celâleddîn Rûmî*'nin muhterem üstadının yattığı yerdir. *Chems-eddin Mohammed ben Ali ben Melekdàd Tébrizi* [Şemseddîn Muhammed bin Ali bin Melekdâd Tebrizî]'nin hayatı menkıbelerle doludur ve bildiklerimiz *Celâleddîn* ve onun oğlu *Sultan-Wéled* [Sultan Veled] tarafından nakledilmiştir. Onun hakkındaki ilk deyiş şu olmalıdır: "Haricî ilimlerdeki âlimler peygambere müteallik olanları bilirler ama *Şemseddîn*, *Muhammed*'in sırlarını kavramıştır." O sakin olunan bütün dünyayı dolaşan bir yolcuydu. Daima siyah keçe başlık giyerdi.

Şemseddîn'in bir gün *Ak-Séraï* [Aksaray]'daki *Césarre* [Kayseri]'ye gittiği ve bu şehirdeki bir camie indiği nakledilir. Akşam namazından sonra camiin *müezzin*i onu görür ve kızarak çıkmasını emreder. «Ben yabancıyım» der *Şemseddîn*, «beni affedin, istirahat edeyim, başka hiçbir şey istemiyorum.» *Müezzin* nezaketsizlik ve ahmaklıkla ona bir sille indirdi ve son derece kötü muamele etti. «Senin o dilin tutula!» dedi derviş ve derhâl *müezzin*in dili tutuldu.

Şemseddîn çıktı ve Konya yoluna koyuldu. Camiin *imam*ı çıkageldi ve can çekişen *müezzin*i gördü. Ne olup bittiğini sual ettiğinde, *müezzin*, bir dervişin kendisini bu hâle koyduğunu ona işaretlerle anlattı. *İmam*, *Şemseddîn*'in izinden gitti ve *Kalkal* nehri kıyısında onunla rastlaştı, eteğini öptü ve *müezzin*in zavallı bir adam olduğunu, alâkadar olmuş bulunduğu kimsenin mübarekliğini bilemediğini takrir-i kelâmla kendisine yalvararak ricada bulundu, hulâsa medet diledi. «İlâhî nizam benim hükmümü ifa etti» dedi derviş, «lâkin onun eman bulması ve gelecek hayatında tediple sınanmaması için Tanrı'ya dua edeceğim.» *İmam* çok neşelendi ve üstadın samimiyetle tilmizi oldu, lâkin o geri dönene kadar *müezzin* ölmüştü.

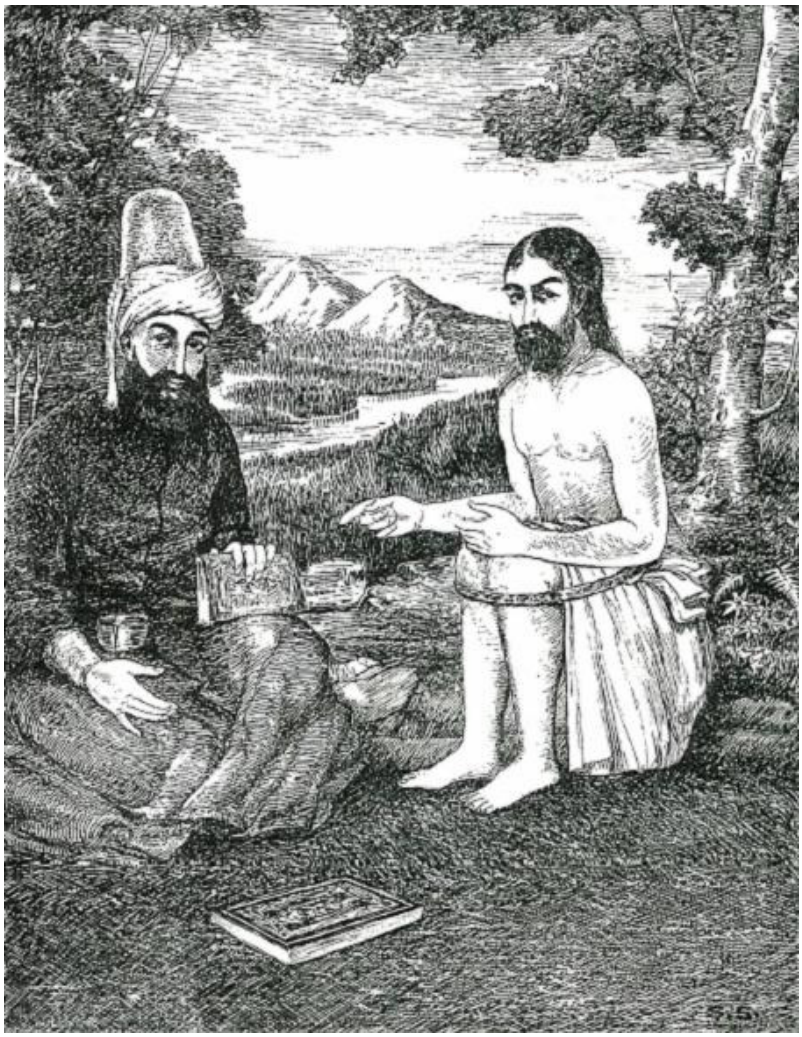
Bir gün Bağdat'ta bir sarayın kapısının önünden geçerken bir musiki aletinin sesini duydu. Bir lâhza dinlemek üzere içeri girdi. *Mystiques* [marifet sahipleri]nin sırlarından bütünüyle bîhaber hane sahibi orayı terk etsin diye dervişe vurmasını uşağına işaret etti. Uşak kılıcını çekti ve ivdi: Derhâl eli felç oldu. Sahip bir diğer uşağa aynı emri verdi, onun eli de havada kaldı ve kurudu. Bu müddet boyunca *Şemseddîn* sakin kaldı, hiçbir şeye karışmadı. Ertesi gün hane sahibi nihayetsiz cehennemde ikamet etmek üzere bu dünyayı terk etti.

Bir defasında, öğrettiği medresenin kapısında oturuyordu. Birdenbire bir cellat gelip geçti. «Bu adam bir azizdir» dedi Derviş. «Hayır değildir!» diye cevap verdi arkadaşları, «Hükûmetin celladıdır». «Ama, o bir azizi öldürmüştü» diyerek kaldığı yerden devam etti; «akıbet, bu suretle beden hapishanesinden onu halâs etmiş ve onun ruhunun kapatıldığı hayvan kafesinden kaçmasına yardım etmişti. Mükafat olarak o aziz ona bu saadetli hâli bahşetti.»

Şems-i Tebrizî Türbesi ve Mescidi, 20. yy. başları, Siyah beyaz fotoğraf.

Bir gece *Şemseddîn* ve *Celâleddîn Rûmî* medresenin damında, münferit bir çadır altında beraberce söyleşiyorlardı.

Mevlânâ ve Şems,
İranlı bir ressam, 1864,
S., Ş. [Kopya eden ressam],
[UZLUK, Şahabettin,
Mevlevîlikte Resim, Resimde
Mevlevîler, Resim: 93,
Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür
Yayınları, 1957],
Ankara Etnografya Müzesi.

Azametli bir mehtap vardı, insanlar hanelerinin damında uykuya dalmışlardı. *Şemseddîn* komşusuna döndü ve ona «Zavallılar, hepsi ölü gibiler, Tanrı kaygısı çekmiyorlar ve ondan bîhaberler. İlâhîlik tarafından sana bahşedilen nihayetsiz inamları kullanarak, bu muhteşem gecenin faydalı tesirlerine biraz iştirak etsinler diye, onları diriltmeni diliyorum.» *Celâleddîn* Mekke istikametine döndü ve şu duayı söyledi: «Göğün ve yerin hâkimi! Üstadımız *Şemseddîn*'in safi sırrının hürmetine, onların hepsini uyandır.» Derhâl meçhul, esrarengiz yerlerden pek büyük bir bulut zuhura geldi, şimşek çaktı ve gök gürledi. Öyle bir yağmur düştü ki damlarında istirahat eden kimseler artık kalamadılar ve herkes kıyafetlerini devşirip savuştu. *Şemseddîn* bu müddette tatlılıkla gülümsedi: Mes'uttu.

Yetiştirmek için; neredeyse virane çarşılardan şehrin içindeki seyrimize, gelişimiz üzerine gördüğümüz mavi ehrama geri dönelim. Evvelce de söylediğimiz gibi yanlarına, aşağı taraflarına su dökülmüş; damı taşıyan ne dört köşe ne de boyalı olan büyük merteklerle kapatılmış, basit yer döşemeli dükkânları şeritlenmiş, iki yanı ağaçlı, Konya'nın çarşısında olduğu gibi üstü açık, sicimle çekilmiş bir yol: Dönen dervişler tarikatının kurucusuna sahip olma iyi talihinden ötürü eyaletin baş yerinde kalmış; düşmüş, eski bir başşehrin perişan mahzeni… *Celâleddîn*'in türbesine varmak için bu dükkânlar yığınını çabucak geçiyoruz.

Zahmetsiz sürdükleri, dayanacak yükseklikte hafif bir parmaklığın (İstanbul'daki *dervichery* [dervişhane]lerin ekserisindeki bir tertibat) kapattığı dar bir methal, küçük bahçelerle dar yollara bölünmüş, mermerden bir kapı önü meydanına girmeye müsaade eder. Fırdolayı etrafında camlı localar, tezyin edilmiş Türk divanhaneleri, tedariklenmiş alçak sedirler, aynalar ve çiçek saksıları kabul dairesi olarak vazife görür. *Tchélébi* [Çelebi] veya dervişlerin ulu *prieur* [ruhban başı]lının vekili tarafından burada kabul edildik, *Ilghin* [Ilgın]'daki ılıca hamamlarında olan ve bu yüzden görmediğimiz *chef* [reis; şeyh; Çelebi]sinin yerine çekip çeviriyordu. Her şey yeni ve temizce tezyin edilmiştir, belki renkler bir parça cırlaktır. Şam'ın eski hanelerindeki gibi keresteler, meyveler, çiçekler üstündeki bu eskimiş renkler veya suret bulunmayan hayalî memleket manzaralarında haz bulurlar. Dervişler tarafından takdim olunan şekerli içecek çeşnisiyle kendimizi hoşnut ederken, vilayetin, söyleyişi Rum aslının kolayca farkına vardıran bir Giritli olan mal müdürüyle lakırdı ettik. Sonra türbeyi ziyaret anı geldi.

Mevleviname_2b.indd 256 12.07.2015 15:25:13

Haricî kısım İstanbul, Bursa ve başka yerlerde da çok fazla görüldüğü gibi sadece bir Türk camiidir ve keza kireçle muhkem sıvanmıştır, gölgeli kısımlarda bir parça sarı seçilir. Ama içerisi kendisine mahsustur. Burada iyice düz, beyaz tahtayla döşenmiş birbiri ardınca iki büyük raks divanhanesi vardır, seyirciler için olan fırdolayı korkuluklar beyazla boyanmıştır; akıbet, dönen dervişlerin zevküsefası için olan *théâtre classique* [klasik tiyatro] bütün Şarkta görüldüğü gibidir, ama burada, başına açık kahverengi keçe başlık giyen bütün taifeler sanki *nâi* [ney] (kamış flüt)ün sesinin yavaşlayıp hızlanmalarıyla atılıp işleyeceklermiş gibi biraz daha geniş, daha azametlidirler. Arka kapı açıldı ve raks divanhanesine muvazi uzanan, yetişir karanlıkta, geniş bir ön kısma girdik. Bu ön kısım iki kısma ayrılıyordu; birisi seyircilerin rahatlıkla gezinebileceği, oldukça uzun, geniş bir geçit ve sonra, işlenmiş bir parmaklığın ardında, kumaşlarla müzeyyen ve cümlesi azametli ve cümlesi bu mermer abide kütlesindekilerin bağışladığı ömrü hatıra getiren şekilde, keçe başlıklarla giyinmiş gibi, Müslüman mezarlarının bir kalabalığıydı. Belh'in edebî va'z eden şairi, Selçukîlerin sarayı yakınına yerleşmiş *Celâleddîn Rûmî* ve kendisi de şair olan oğlu *Sultan Veled*'den, şimdiki *Çelebi*'nin babasına kadar, Mevlevî tarikatının ulu şeyhlerinin dizisi burada yatar. Keza bir marifet hattı olarak Farisî şairin ailesine Âl-i Osman'ın bu kararlı hürmetini ellerinde tutarlar ve Konya'nın hâkim-i mutlaklarının namına bir makama getirme işareti olarak, eskiden *İstanbul padişah*ının cetlerinin tanımış oldukları o bayrak ve davulun hatırasına, bugün hâlâ, kanunnameye göre, Osmanlıların hâkim-i mutlakına İstanbul'daki Eyüp camiindeki tahta geçme merasiminde kılıç kuşatan Çelebi'dir.

Bu suretle, Mesnevî'nin Konya şehrini ihmal ve tamamen tahrip olmaktan koruyan müellifinin küllerinin [bakayasının] istirahat ettiği yere bağlanan *culte* [dinî merasim] hatırası idrak edilir.

Malûm olduğu üzere *Celâleddîn Rûmî* merkezî Asya'da *Oxus* [Amuderya] nehrinin kıyılarından pek uzak olmayan *Belh*'de 6 *Rébiülevvel 604* (30 Eylül 1207)'de doğdu. Menkıbe, daha beş yaşındayken ardı ardına üç veya dört gün oruç tuttuğundan dem vurur. Her neyse, Müslüman dünyasına bir aziz namı salmış olan babası *Béhâ-eddin* [Bahâeddîn] tarafından sıkı bir mektepte şekle ve üslûba konuldu. On dört yaşında onu kendisiyle beraber Mekke'ye hacca götürdü ve bu ibadet seyahatinden dönüşte *Alâ-eddin Kaï-Kobâd* [Alâeddîn Keykûbad] her ikisini de Konya'ya getirtti. *Bahâeddîn* bu şehirde Alâeddîn'in uzun saltanatı sırasında 631 (1233-34)'de vefat etti. *Celâleddîn Rûmî* ikişer ikişer kafiyeli bir şiir olan *Mesnevî* ve muhtelif şiirlerini topladığı *Dîvan*'ı olmak üzere[1] Farisî edebiyatına iki şaheser bırakarak, 672 (1273-74)'de ruhunu Tanrı'ya teslim etti.

Bahâeddîn'in oğlunu kulluk ifalarına ve mahfî tefekkürlere erkenden alıştırdığını farz etsek de mahfî alâkayla bağlı diğer bir şahsiyet de vardır: Bu gördüğümüz kadarıyla türbesi Konya'da hâlâ hürmet gören *Şemseddîn Tebrizî*'dir. *Şemseddîn Tebrizî* ve *Celâleddîn*'in karşılaşma hadisesi üzerine pek menkıbevî çok sayıda rivayet vardır, biz hikâye

1 *Celâleddîn Rûmî* Şark *panthéisme* [vahdet-i vücutçuluk; panteizm]inin peygamberidir veya Farisîlerin sıkça dedikleri gibi "tefekkür hayatının bülbülüdür". Şehname'den sonra en çok hayran kalınan, şiire müteallik şaheser *Mesnevî*'si nihayetsiz nur ve gayrimahlûkun umumî suduru, bütün haricî şekillerin farksızlığı ve benin ademi vasıtasıyla, tefekkür yoluyla Tanrı'yla içtima olan *panteizm* bilgisinin onu ilerlettiği söylenen *sufisme* [sufilik]i va'z eder. Bu *panteizm* hiç de zahidane değildir, ama bir şadlık ilâhîsi gibi kalbe akar ve bu raksın titremesi vasıtasıyla tahrik edilen, hepsi de müstakilen güzel olan mest edici taşmalar kendi içine çeker. Ve bu, *Celâleddîn*'in hisli şiirlerine dökülen en cazip *mystique* [mahfî]likte, yeryüzünde görülen en kıymetli aşk olan tefekkür sarhoşluğudur.

Prince Visiting a Holy Man,
[Şehzade, Mübarek bir Zatı Ziyaret Ediyor -Muhtemelen Mevlânâ-],
Hind-Türk Okulu, 1620 civarı,
Kağıt üstüne kesif sulu boya,
18 x 12 cm., The British Museum.

yerine, sadece o devrede *Celâleddîn*'in zaten mübareklik şöhretinin zirvesinde bulunduğundan bahsedeceğiz. Mesnevî'nin müellifi, *Şemseddîn*'le biliştiğinde, uzun bir zamandır İran'ın mahfî felsefesinin müphemliklerine alışmış bulunuyordu; Şemseddîn onun *doctrine* [marifet]'ine ve hassaten harici gözler için en görünür şekil olan kulluk icrasına nihaî bir şekil verdi, vakıa o, büyük azizin Konya'daki müritleri dönen dervişlerin umumî bir şöhreti haiz tuhaf icralarıdır. Görünüşte öğrenmek için, hakikatte ise, yek şekil olmuş ve eskimiş bir kıt'ada artık bulamadıkları *pittoresque* [renkli ve canlı] hissiyatı kovalamak için Şarkta seyahat eden Avrupalılar'ın, bu âbitlerin haftada iki kez, halka açık olarak yapmaya alışkın oldukları altı adımlı vals celselerini iyi bilmeleri kolay değildir. Âbitlerin fasılasız bir dönüşün meydana getirdiği baş dönmesinde bir ilâhî ilham aramaları onlara daima tuhaf gözükür, ama *Shakers* [Sallananlar] gibi bazı Hristiyan fırkaları düşünülürse, bu ilhamı bir titreyiş ve sallanışta aramakta şüpheleri kalmaz. Ki şimalî Afrika'da çok kuvvetli olan Müslüman kardeşliklerin daha vahşi ve daha yabanî dinî ayinlerden aynı maksatla medet umdukları fark edilirse, bugünkü ana maksadı meraklı gözleri safalandırmak olan takipçilerinin asla taassup fitnesi koparmadığı dönen dervişlerin valsinin, en azından daha masum bir icra olduğu idrak edilir.

«Celâleddîn Rûmî'nin siretinde, birisi bu kardeşliğe girmek istediğinde, gelecekteki hemdemlerine bin bir gün (iki sene dokuz ay eder) müddetle, şu suretle hizmet etmesi mecburiyeti kaidesi vardır denilir:

40 gün atları tımar etme,
40 gün fukara için süpürme,
40 gün su çekme,
40 gün döşek yayma,
40 gün odun hazırlama,
40 gün yemek pişirme,
40 gün pazar etme,
40 gün dervişlerin içtimasında hizmet etme,
40 gün nezaret.

Ve böylece, tayin edilen vakte kadar tekrarlanarak tamamlanılır. Eğer acemi vacip olan hizmetini bir gün bile icra etmezse yeniden başlamaya mecburdur. Vakit geldiğinde ona bütün günahlarından tevbe için gusül aldırılır, *couvent* [erkek manastırı; tekke]nin hep aynı şekildeki kıyafeti giydirilir, Tanrı'nın adı tekrarlattırılır, orada istirahat etmesi ve ibadet etmesi için bir hücre verilir, dinî talim ve kaideler öğretilir ve orada kendi içindeki safiyet aşikâr olana dek meşgul olarak kalır.» Vals, tefekkür ve musiki vasıtasıyla ilâhîlikle doğrudan bir alâka, herhangi bir aşikârelik üzre terakki bulana kadardır.

Musikiye evet. Çünkü dönen dervişler bizzat musikişinastırlar. *Zikr* (Cezayir'de *dikr*) veya dinî icra için *réunion* [cem]leri daha kolayca *simâ* (musiki) diye adlandırılır ve musikinin huyları mülâyimleştirdiği hakikattir. Hiç kimse *Belh*'in derviş şairinin müritlerinden daha iyi bir

misal zikredemez. Her ne kadar Mesnevî'nin "şiirin olduğu" başlangıcı daha sevdalıysa da, Farisî *sufi*lerinin meşreplerine göre, ulu Küll'den ayrılmış canın elemini lâfız şekilleri hâlinde vasfeder ve Vücud'un kazaları arasından, yeniden, daimî surette yolunu azıttığı ona erişmeyi arar.

«Kamış neyi dinle, nasıl da ayrılıktan bahsediyor ve şikayet ediyor: Bataklıktaki kamışlardan beni kestiklerinden beri, erkekler ve kadınlar benim sesimle şikayet ederler. Kalbim terk etmekle çokça yırtıldı, hasretin neden olduğu elemi bu suretle beyan edebilirim. Herkes uzak kaldığı aslıyla cemin yeniden vaki olacağı vakti arar.»

«Bu benim şikayetlerimi haykırdığım bir meclistir, ben bahtlının ve bedbahtın yoldaşıyım. Neyin bu sesi ateştendir, yelden değil; bu ateşle o mevcut olamaz!»

Sevdalılık fiile az geçer. Mübarek rakslarıyla çok meşgul yumuşak başlı Mevlevîler asla siyasî kuvvetin gölgesinde değillerdir ve asla huzursuzluk çıkarmazlar; ne Bâb-ı Âli'yle meşverettedirler, ne de İslâmiyet'e Rusya, İngiltere, Fransa, Hollanda gibi çok sayıda emin zımmîler çağırma gayretindeki Müslüman kuvvetler arasındadırlar. Bununla beraber, bütün dönen dervişlerin reisi olan ve *Celâleddîn Rûmî*'nin doğrudan neslinden gelen *Çelebi* bugün Osmanlı İmparatorluğu'nun resmî merasimlerinde hâlâ vazife alır: Âl-i Osman'ın hükümranlarının tahta çıkarılması müddetinde İstanbul'daki Eyüb'ün dokunulmaz camiinde Sultan'a kılıcı kuşatmak ona bir şeref nişanesidir.

Celâleddîn Rûmî'nin mübarekliğinin itibarı kerametleri üzerine inşa edilir veya bu itibarın tesisine yol açan hikâyeler kalabalığı olan *Ménàkibi-Chérif* [Menâkıb-ı Şerîf]'te bulunur, bu telif Mevlevî dervişlerinin devam eden efsanesidir. Dönen dervişler tarikatının aslı üzerine olan, hevesli bir günde kollarımıza bırakılan bu Farisî elyazmasından bu hikâyelerin küçük bir miktarını hulâsamıza müsaade edilir mi acaba?

Celâleddîn'in karısı *Kira-Khatouin* [Kira Hatun] devrinin en has kadınıydı. Şöyle söyler: «Üstad kış zamanında bir gün *Şemseddîn Tebrizî*'yle sırdar bir muhavere hâlinde oturmuştu; *Şemseddîn*'in dizleri üstüne, dirsekleri üstüne uzanmıştı ve ben ne söylediklerini duyduğumda hayrette kaldım. Birdenbire evin duvarının açıldığını ve altı şahsın hürmetle içeri girdiklerini, Üstad'ı selâmladıklarını ve onun önüne bir demet çiçek koyduklarını gördüm. Öğle namazı saatine kadar tek bir kelime bile etmeden oturur hâlde kaldılar. Üstad, *Şemseddîn*'e namaz ibadetini ifa etme vaktinin geldiğini ve imamet işlerini görmesini işaret etti. «Sen varken hiç kimse bu işleri göremez" dedi *Chems* [Şems]. *Celâleddîn* bu nedenle namaza riyaset etti. Bu nihayete erdiğinde, hediye getiren şahıslar kalktılar ve duvarın aynı açıklığından çıkıp gittiler. Bana gelince korku içinde bayıldım. Kendime geldiğimde Üstad'ın çıktığını gördüm ve o demedi muhafaza etmem tavsiyesiyle bana verdi. Eczacının dükkânına birkaç yaprak gönderdim; bana bu kadar taze, renkli ve güzel kokulu bir çiçek çeşidi görmedim diye cevap gönderdi. Herkes şaşırıp kaldı ve kış olan bir yerde böyle çiçeklerin bulunmasına hayret etti. Üstad'ın yaprakları son nefesine kadar muhafaza ettiği ve bir kimsenin gözleri ağrıdığında hasta kısmı bir yaprakla ovduğu ve iyileştirdiği söylenir. Bu çiçeklerin rengi ve kokusu asla değişmemişti.»

Bu altı şahsın melekler olduğuna ve çiçeklerin doğrudan cennetten getirildiğine hiçbir şüphe yoktur." s. 23-32.

HUART, Cl[ément], **La Ville des Derviches Tourneurs (Konia)** -Önünde Charles Simond'un Konia Ancien et Moderne adlı risalesiyle-, Monografik baskı, s. 14, 20-22 ve 23-32 [Konya], Paris: Plon, 1898.

PERCY

Henry Algernon George Percy. (1871-1909). İngiliz seyyah ve siyasetçi. Northumberland 7′inci dükünün büyük oğlu. İngiliz kamarasının muhafazakâr kanadındaki Türkofillerden. Türkiye ve Orta Doğu ile ilgili meselelerde mütehassıs bilinirdi. 1902-03′de Hindistan parlamentosunda başkan vekilliği yaptı. Hiç evlenmedi. Diğer eseri: Notes from a Diary in Asiatic Turkey (1898).

[1899 Yaz'ı]- "Yekûnde yapının [Alâaddin Camii'nin] hususiyeti sade ve kasvetlidir ve güzellik ve zevk verme noktasında Mevlevî dervişlerinin tekkesi veya camiiyle ve ona bitişik olan, kurucuları *Hazret Meviana* [Hazret-i Mevlânâ]'nın türbe veya mozolesiyle kıyaslanamaz.

Bu ikisi [tekke ve türbe] tek bir yapı teşkil ederler. İçinden, merkezinde abdest için, mermer sayebanlı bir şadırvanı ihtiva eden, hoş, küçük bir avluya geçilen giriş; şeftali ağaçları, kadife çiçekleri ve günebakanlar tarafından sarılmıştır. İncelikle hakkedilmiş kapılar dört köşeli hâle getirilmiş, muazzam iki sütun tarafından müsavi olmayarak ikiye bölünmüş olan iç kısma götürür. Her iki kısım da kubbeli çatılarla örtülmüştür ve tam olarak, dualaların söylendiği [namazın kılındığı] camii teşkil eden ilkinin aşağı yukarı boyu ve eni müsavidir. Zemini bir balo odasınınki gibi tahtayla döşenmiş olan ikincisi dervişlerin raksları için tahsis edilmiştir, her iki yanı korkulukla kapatılmış bir kürsü; geniş, deri davulların iştirakiyle, raksın ağırlık veya çabukluğunu idare eden musikicilerin yerleşmesi içindir. Binanın sağı boyunca, bir Roma Katolik kilisesindekileri andıran, tarikatın müessisi ve onun haleflerinin tabutlarının yan yana sıralandığı *chapel* [şapel; ibadethane içinde küçük ibadethane]lere tekrardan taksim edilmiş, aralıksız bir yan geçit uzanır. Bunlar harikülâde süslerle örtülmüştür ve her birinin başına merhumun kocaman bir sorgucu andıran, kangal hâlinde sarılmış, uzun, keten sarığı yerleştirilmiştir. Ana mezarın önünde çiniden, çok sayıda, ince, üstü işlemeli kollu şamdanlar ve muazzam mumlar takılıdır; duvarlar Kur'an metinlerinden satıhlar üstüne alınan kitabelerle tezyin edilmiştir ve *Allah* ve Peygamber'in adları renkli yassı çiniler üzerine yazılmıştır.

Yapının dış tarafı, başlıca, *Türbe*'nin üzerinde yükselen ve şehrin çoğu kısımlarından görülebilen, göz kamaştıran mavimsi yeşil çinisiyle; uzun, mahrutî kulesiyle zikre şayandır.

…Müslümanlarla Hristiyanlar arasında kötü hissin hemen hemen mevcut olmadığı söylenebilir ve katliamlar devrinde Konya'daki herhangi bir karışıklık tehlikesi, daha sonra *Vali* olan *Kamil Paşa* ve dervişlerin *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]sinin başı olan *Chelebi* [Çelebi]'nin gayretleriyle önceden tahmin edilmiştir.

Kendine mahsus kıyafetleri siyah, kolsuz ve dizlere kadar inen bir entari ve aşırı derecede uzun, kahverengimsi sarı renkli, keçe bir şapka olan bu dikkate değer kardeşliğin azaları Hristiyanlara müsamahakârlıkları, hatta dostça tavır alışlarıyla çokça temayüz etmiş bulunmaktadırlar. On dokuzuncu asrın ilk senelerinde memleketi kat eden *Griffiths*[1], tarikatın vazifeli gayretkeşleri göz önünde tutulduğunda daha ziyade tuhaf olan bu hususiyeti bilhassa zikreder ve azalığa kabul merasimi hususunda çeşitli alâka çekici tafsilatı ilâve eder. Müptedi bin bir günlük devamlı bir devrede çoğu süflî hizmetlere ve mutfağın ağır ve sıkıcı işine boyun eğmek mecburiyetindedir, tek bir günlük ihmal onun bütün imtihan devresinin yeniden başlamasını icap ettirir. Sonra, namzet, onun şapkasını parmak ve başparmağı arasında yine onun başının üzerinde muallakta tutan 'Mutfağın Reisi' tarafından *sheikh* [şeyh]e takdim edilir. Mutfağın reisi; şair ve *Sultan Alaeddin*'in dostu olan, kurucu *Jelaluddin* [Celâleddîn] tarafından tertip edilmiş şu Farsça mısraları tekrarlar:

«Bu, asıl büyüklük ve hakikî saadettir; bu, kalbini bütün insanî heveslere karşı kapatmaktır. Bu dünyadan vazgeçmek, mübarek peygam-

1 *Europe, Asia Minor and Arabia, J. Griffiths*, Tıp Doktoru, 1805.

Konya Hükûmet Konağı Önünde
Bir Cülus Merasimi
ve Devrin Devlet Erkânı
-Önde destarlı sikkeli olan
Abdülvâhid Çelebi,
onun solunda Konya valisi
M. Tevfik Bey,
sağında Dergâh'ın zabitanı-,
1900, Siyah beyaz fotoğraf.

berimizin telkin ettiği fazilet olan o meziyetin sevinçli tesiridir.»

Sonra şeyh yeni dervişin başını şapkayla örter, mutfağın başına dönerek şu sözlerle ona hitap eder:

«Senin kardeşin olan bu dervişin hizmetleri Ezelî ve Ebedî Olan'ın huzurunda ve Kurucumuz'un gözünde makbul ola! Onun hoşnutluğu, saadeti ve şerefi bu tevazu yuvasında, bu fakirlik hücresinde çoğala! Kurucumuz'un şerefine *Hoo* [Hû] diye nida edelim!»

Bütün bunun üzerine, bütün meclis *Hû!* diye bağırır ve *superior* [manastır başpapazı; şeyh] vazifelerin mes'uliyetleri üzerine birkaç pederane nasihatle ve bütün meclisi kardeşlerini bağrına basma ve kabul etme davetiyle bitirir.

Bana bekârlığın azalığın bir kaidesi olmadığı ve tarikat ahlâkının çoğu kere çok dürüst devam ettirilmediği söylendi. *Chief* [reis; şeyh; burada Çelebi manasında], baştan başa Türk İmparatorluğu'na yayılan ve takriben 160 *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]yi ihtiva eden bu teşekkülün en yüksek mertebedeki başıdır ve makamı ırsîdir, babadan yaşça en büyük oğula geçer.

Bir öğleden sonra *Vali*'nin hususî ricasıyla, varlıklı Müslümanların ve *Çelebi*'nin kendisinin yazlık sayfiye meskenlerinin bulunduğu *Meram* köyüne araba ile gittik. Burası, afyon mahsulünün kıymeti çokça düşmüş olduğu hâlde son senelerde onun fiyatı epeyce yükselmiş bulunan ve başlıca İzmir yoluyla Mısır'a ihraç edilen çekirdek içi yağının uğruna yetiştirilen şeftali ağacı bahçeleriyle ihata edilmiş, hoş bir yerdir. Maalesef *Şeyh* [Çelebi] evinde değildi, onun en genç oğlu ve dervişlerden biri misafirperverlik vazifelerini yerine getirmek için bırakılmışlardı. Kızıl sarmaşıklar ve sarı merkezi kuruduğunda öksürük için meşhur bir ilaç temin eden, geniş, gül yapraklı hatmi çiçekleriyle şenlenmiş bir bahçe boyunca bize refakat ettiler. Bizi merkezinde suyu devamlı akan çeşmesi bulunan, geniş, serin bir odaya getirdiler ve kısa muhaveremiz müddetince kahve, sigara ve çiçeklerle ve şekerli suyun biraz nahoş tattaki bir kaynatmasıyla hoş vakit geçirttiler. İhtiyar adamın ağzı sıkıydı, oğlansa konuşkan olmak için çok mahcuptu, bu yüzden, *Çelebi*'nin geri dönme ihtimaliyle yarım saat bekledikten sonra, onunla tanışmaktan ümidi kesmeye mecbur kaldık ve şehre döndük."

PERCY, **Highlands of Asiatic Turkey**, s. 29-33 [Konya], London: Edward Arnold, 1901.

Ronaldshay Kontu

Lawrence John Lumley Dundas. (1876-1961). İngiliz muhafazakâr siyasetçi. Zetland ikinci markizi. 1930'un sonlarında Hindistan dış işleri bakanlığı yaptı.

[17 Aralık 1902, Çarşamba]- "Mevlevî dervişlerinin; tarikatın kurucusu *Hazret Meviana* [Hazret-i Mevlânâ]'nın ve onun haleflerinin mezarlarını, Semerkand'ın meşhur numunelerine değerli bir rakip ve buradaki ana alâkanın hedefi olan hoş mineli çini işinden tavanıyla yarı harap bir binayı ihtiva eden tekkelerini arayıp buldum."

[DUNDAS, Lawrence John Lumley], The Earl of Ronaldshay [Ronaldshay Kontu], **On the Outskirts of Empire in Asia**, s. 33 [Konya], Edinburgh ve London: William Blackwood and Sons, 1904.

Gertrude BELL

Gertrude Margaret Lowthian Bell. (1868-1926). İngiliz yazar, seyyah, arkeolog, fotoğrafçı, casus. Tarih okudu. Nişanlısını Çanakkale savaşlarında kaybettikten sonra bir daha evlenmedi. 21 yaşında Orta Doğu'ya gitti, Arapça ve Farsça öğrendi. Ardından tekrar memleketine döndü. 1897-98 ve 1902-03 arasında Avrupa ve Yakın Doğu'yu dolaştı. Araplarla iyi ilişkiler kurdu. 1907 yılında arkeolog William Ramsay ile Anadolu'yu gezdi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında istihbarat servisindeki memuriyetiyle İngilizlerin en güçlü kadını oldu. "Irak'ın taçsız kraliçesi" olarak adlandırıldı. İngiliz emperyal polikalarını yönlendiren keşif ve haritalamalarda bulundu, Osmanlı'nın bölgede çözülmesinde mühim bir rol oynadı. 1919'da Paris Konferansı'na delege olarak katıldı ve Irak'ın hudutlarının belirlenmesinde tesirli oldu. Uyku ilacı içerek intihar etti, Bağdat'ta toprağa verildi.

[13 Mayıs 1905, Çarşamba]- "Benimle Arapça konuşmak için kımıldanan âlim kişileri sadece cami ve *medrese*lerde buldum ve İslâm'ın şevketinin bu güzel canları arasındaki zamandan zevk aldım. En iyi arkadaşım bir raks eden derviş. Konya dervişlerin ana hanesini ihtiva eder ve tarikatın kurucusu olan büyük İranlı *Celâleddîn Rûmî* burada medfundur. Onun türbesine ziyaretim şiirlerinden bazısını bildiğimden ve onlarda geçip gidilmeyecek şeyler olduğundan hakikî bir hacdı. O; mavi, semadan veya denizden daha mavi çinili bir kubbenin altında yatar; kubbenin iç tarafı zengin ve ağır İran minesi ve verniğiyle süslenmiştir ve onun her iki yanındaki *çelebi*lerin -onun zamanından bu yana olmuş olan bütün *çelebi*ler-, derviş şeyhlerin ve onun doğruca soyundan gelenlerin sıra sıra mezarlarıdır ve her birinin üstündeki tarikatın etrafına beyaz sarık sarılmış yüksek keçe şapkasıdır. Türbenin öte tarafındaki, cilâlanmış zeminlerle iki büyük raks divanhanesidir. Ve bütünü, huzurlu bir bahçe, şadırvanlar ve tarikatın inziva hücrelerinin etrafına dikilmiş çiçeklerle çevrilmiştir. O, Celâleddîn Rûmî böylece yatar ve benim fikrime göre, bütün hava onun mısralarının musikisiyle doluydu: "Ah, kendi hikâyelerini söylerken kamış flütü dinle. Dinle, ah, dinle kamışın şikayetini. Beni evimin sazlığından mahrum ettiler; sesim hasretle kederli; kederli ve neşesiz." (Ama İranlı tam da kavaldır; içine kelimeleri koyduğu kamışın inleyen kaval çalışıdır ve hiçbir şey ruhları öyle istila edemez)."

BELL, Gertrude, **The Letters of Gertrude Bell**, 2 C., C. I, New York ve London: Boni and Liveright, 1927.

Tekke of Mevlana,
[Mevlânâ Tekkesi -Konya-],
BELL, Gertrude (Fotoğrafçı),
1905 Mayıs'ı.

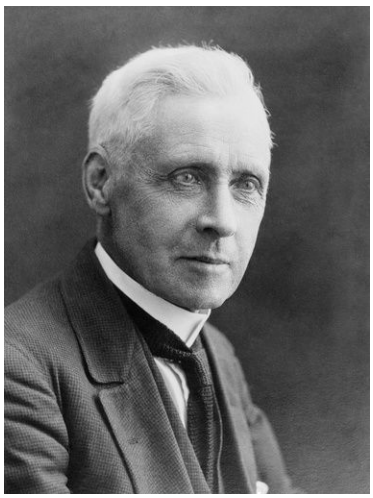

Tekke of Mevlana,
[Mevlânâ Tekkesi -Konya-],
BELL, Gertrude (Fotoğrafçı), 1905 Mayıs'ı.

Pont a Meram près Koniah,
[Konya Yakınındaki Meram'daki Köprü -Köprünün baş tarafında iki Mevlevî dervişi-],
BERGGREN, Guillaume (Fotoğrafçı), 1880'ler, Siyah beyaz fotoğraf.

W. M. RAMSAY

William Mitchell Ramsay. (1851-1939). İskoç arkeolog ve İncil âlimi. Oxford Üniversitesi'nin ilk klasik arkeoloji profesörü. Türkiye'nin batısındaki antikite çalışmalarının öncüsü. Anadolu tarihî coğrafyası, topoğrafyası ve siyasî, içtimaî, kültürel ve dinî tarihinde mütehassıs bilinirdi. Bu çerçevede çok sayıda eser yayınladı Bunlardan bazıları: The Historical Geography of Asia Minor (1890), The Church in the Roman Empire (1893), The Cities and Bishoprics of Phyrigia (2 C., 1895, 1897), Was Christ Born at Bethlehem? (1898), Lucan and Pauline Studies (1908), Hastings' Dictionary of Bible'daki makaleleri.

ICONIUM [KONYA]'UN HRİSTİYAN İNANIŞLARI

"Konya ortodoksları arasında, dört avama mahsus yortu (*panegyris*) olur:

1. *St. Chariton* 28 Eylül'deki yortu zamanı haricinde mukim bulunulmayan bir manastırdır. Bununla beraber binalar keşiş olmayan, halktan bir muhafız tarafından tamir ve muhafaza olunur. Binalar Konya düzlüğünden dağların içine doğru uzanan, takriben şehrin beş mil kuzey batısında ve *St. Philip* (Takkeli Dağ)'in tepesinin altına yakın, dar, taşlı bir vadi içine yerleştirilmişlerdir. Bu vadi çok sayıda Hristiyan ve az sayıda Muhammedî'nin iskân edildiği büyük *Sille* köyününün yerleştiği vadiye muvazi olanlardan biridir, ama *Sille* vadisi hemen hemen bir mil daha kuzeydedir. Vadinin kuzey tarafında amudî bir uçurumun altına yerleştirilmiş *St. Chariton* manastırı Müslümanlar tarafından dahi mübarek telakki edilir. Buranın merkezinde küçük bir cami durur ve Mevlevî tarikatı dervişlerinin başı olan *Tchelebi-Effendi* [Çelebi Efendi] buraya her yıl zeytin yağı iane eder. Türk hürmetinin menşeini izah eden menkıbe *Pauline and Other Studies* [Pauline ve Diğer Çalışmalar] sayfa 188'de zikredilir; lâkin menkıbenin en münasip şekline göre, o, eski bir *Çelebi Efendi*'nin oğluydu veya uçurumdan düşen ve düşerken ermiş [St. Chariton] tarafından tutulmak suretiyle kurtulan tarikatın kurucusu *Djelaled-Din* [Celâleddîn]'in ta kendisiydi (bk. Levha XIII)." s. 375.

"Pek çok Muhammedî olmayanların da hürmet ettiği ve (gördüğümüz kadarıyla) *St. Chariton* manastırıyla bir irtibata sahip Mevlevî Dervişleri müessesesinin hususiyetleri üzerine düşünülünce, bir Hristiyan vakfının yerini almış bulunan şahane binalar (Levha XIII'de gösterilmiştir) yığınının onların mukaddes merkezleri olması muhtemeldir. Mevlevîlerin mukaddes rengi Müslüman yeşili değidir, Hristiyan mavisidir. Açıkça ve alenen şarap içmek ve teklif etmekten başka, kendilerini üzüm suyu içmekten menedilmiş olarak da addetmezler." s. 382.

RAMSAY, W. M., **The Cities of St. Paul** (Their Influence on His Life and Thought: The Cities of Eastern Asia Minor), s. 375 ve 382 [Konya], London: Hodder and Stoughton, 1907.

St. Chariton Manastırı, Sille, Konya.

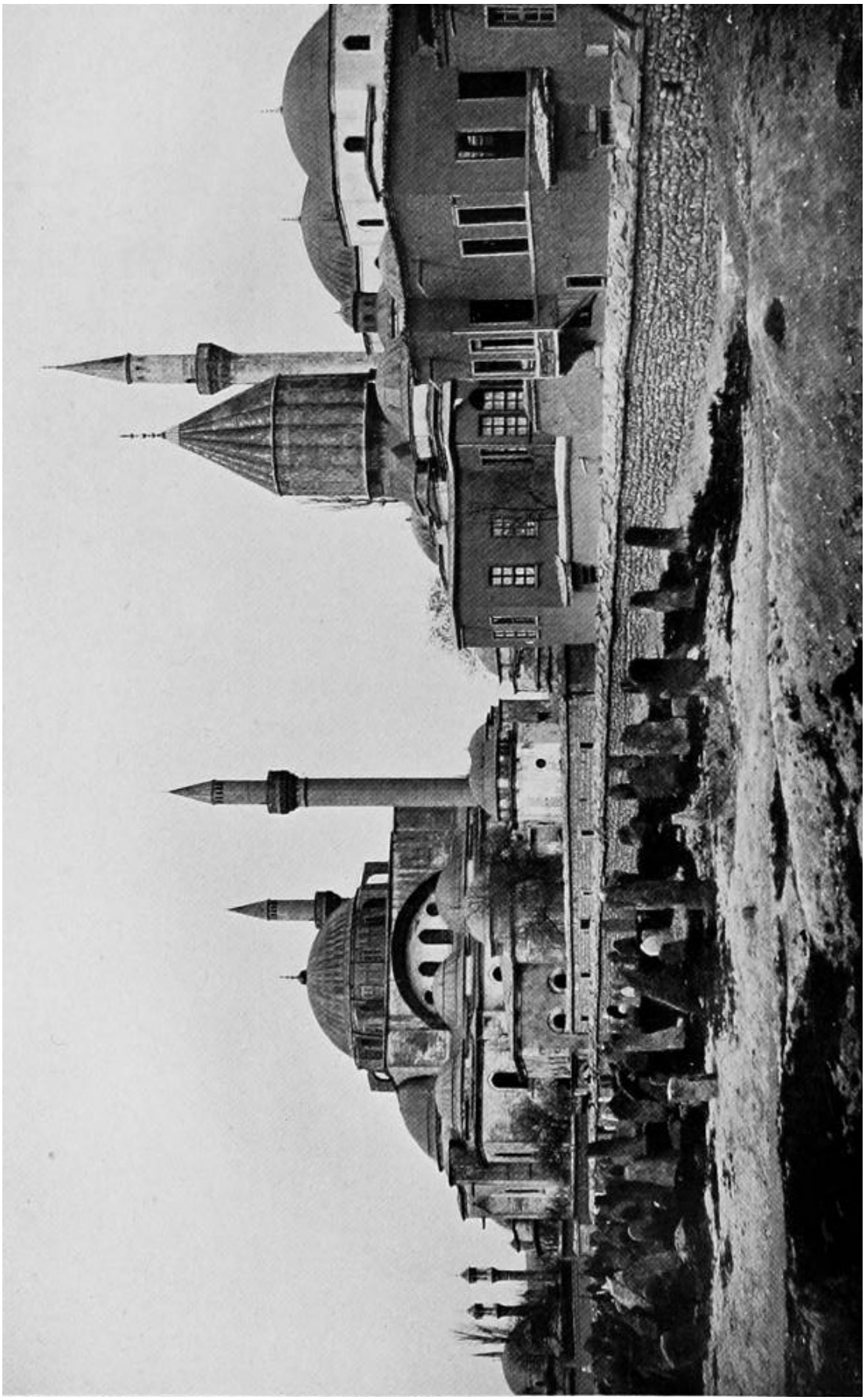

Plate XIII: Seat of the Mevlevi Dervishes; the Religious Centre of Iconium, [Levha XIII: Mevlevî Dervişlerinin Merkezi; Konya'nın Dinî Merkezi], [RAMSAY, W. M., The Cities of St. Paul, s. Baş sayfa, London: Hodder and Stoughton, 1907].

Louisa (Jebb) WILKINS

(1873-1929). "Lill" adıyla da bilinir. 1902 yılında Victoria de Bunsen'la beraber at sırtında Türkiye'yi katetti. Diğer eseri: The Small Holdings of England (1907).

[1902-1907 arası]- "Nihayet Dervişler'in camiine indik. Dervişler Konya'da kuvvetlidirler. Onların banisi burada medfundur ve onun türbesi bir hac hedefidir. Camiin ana hususiyeti raks etme merasimlerinin vuku bulduğu harikulâde cilâlanmış zeminidir."

WILKINS, Louisa (Jebb), **By Desert Ways to Baghdad**, s. 72 [Konya], London, T. Fisher Unwin, 1908.

Harry Charles LUKACH

Harry Luke. (1884-1969). İngiliz sir, müstemleke memuru ve valisi. 1908'de Sierra Leone'de Müstemleke Hizmetleri'nde göreve başladı. 1911'de, 1919'a kadar Kıbrıs yüksek komiserinin hususî kâtipliğini yapacağı Kıbrıs'a nakloldu. 1921'de Kudüs, 1930-38 arasında Malta vali yardımcılığı; 1938-42 arasında Fiji valiliği ve Batı Pasifik komisyonerliği yaptı. Ortadoğu ve Akdeniz'le ilgili eserler kaleme aldı. Diğer eserleri: The Fringe of the East (1913), Handbook of Cyprus, 7. C., (D. James Jardine'le birlikte, 1913), Cypriote Shrines (1920), Cyprus under the Turks, 1571-1878 (1921), Mosul and its Minorities (1925), The Old Turkey and the New (1936), Caribbean Circuit (1950), Queen Salote and Her Kingdom (1954), Cyprus: A Portrait and a Appreciation (1957).

RAKS EDEN DERVİŞLERİN ŞEHRİ

I

[1909]- "…Kıbrıs'tan gelmiştim ve meramım bir zaman Selçuk Sultanlarının başşehri ve hâlâ, (*Dancing* [Raks Eden]) Dervişlerin Mevlevî Tarikatı'nın merkezi olan Konya ve Türkiye'nin en büyük lâtifecisi *Hoca Nasreddin*'in vatanı olan Akşehir yoluyla İzmir'e varmaktı.

…*Bozantı* [Pozantı] ve Konya arasındaki yolun yarısında, bir zamanlar adı bu şehre ve Küçük Asya'nın bütün güney kıyılarına verilmiş olan bir Türk hanedanının başşehri olan Karaman bulunur. İstasyonun gerisindeki bir tepede Karaman'ın adeta resim gibi Orta Çağ kalesi durur. İstasyonun tam da biniş yerinde bazı *hoca*lar öğle *namaz*[1]larını kılıyorlardı. Akşamın sonuna doğru bahçe ve tarlalardan geçtikten sonra tren Konya içlerine ilerledi. Modern görünüşlü istasyon askere alınmış eski püskü kılıklı kimselerden meydana gelmiş takımını bir araya toplamaya çalışan bir zabitin ilgi çekici manzarasını takdim ediyordu. Sert Bosnalılar ve Arnavutlar çömelmişler ve boyunlarından sıkıca zincirlenmiş mahkûmlarla tütün içiyorlardı. Görülmeye değer Raks Eden Dervişler asabî bir şekilde furgondaki halıdan çantalarını bakınıyorlardı.

II

Konya, kadim *Iconium*; Küçük Asya'daki bütün diğer büyük şehirlerden ayrı olarak yer aldığı bir tabakada, iki şöhret iddiasına sahiptir ve nispeten önemsiz, geniş bir *vilayet*in başşehri olduğu hakikatini icra eder. *Rum*[2]'un *Selçuk* sultanlarının hükûmet merkezi olan Konya, on birinci asrın sonundan on dördüncü asrın başına kadar dayandığı gelişen bir devir süresince, parlak bir müstakil devletin nüvesiydi ve geçip gitmiş bir dehanın hâlâ kıvılcımının parladığı yerlerdeki, kiremitleri ufalanmış ve revakları harabeleşmiş abideler dizisi Türk kavminin hükümdarları arasında üstünler ve sanat hamileri olan Selçuk sultanları tarafından muhafaza edildi. İkincisi İslâm'ın en mübarek *sheik* [şeyh]lerinden birinin, *Mesnevî* ve meşhur şiirler *Divan*'ının müellifi Mevlevîler tarikatı veya *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in kurucusu, mutasavvıf *Jelalu'd-Dîn er-Rûmi* [Celâleddîn Rûmî]'nin türbesini havi olmasıdır. Konya *Chelebi*[3] [Çelebi]si unva-

1 Bütün müslümanlara mecburî olan günlük beş kere ibadet.

2 Konya Selçuk Sultanlığı Romalı olduğu mevhumesini devam ettirmeyi asla bırakmayan Bizans İmparatorluğunu feth ettikleri için *Rum* (Roma) olarak adlandırılır.

3 *Çelebi*'ye resmî olarak "Konya'da Mübarek Mevlânâ'nın Dergâhı'nın

Konya Hükûmet Konağı Önünde Bir Cülus Merasimi ve Devrin Devlet Erkânı -Önd, destarlı sikkeli olan Abdülvâhid Çelebi, onun solunda Konya valisi M. Tevfik Bey, sağında Dergâh'ın zabitanı; Aladağlı Ahmet Efendi dua ediyor-,
1900, Siyah beyaz fotoğraf.

nını taşıyan ve Mevlânâ'nın nesepten halefi olanların ikametgâhı Konya'dadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, her zümreden muhip ihvanın binlercesi sayesinde, havsala genişliği ve müsamahanın istikameti bakımından hayırlı bir tesir ifa eden muazzam kardeşliğin büyük zembereği Konya'dadır.

Konya vakayinameleri bizi ilk çağların pusuna geri götürür: *Perseus* ve *Gorgon*ların efsanelerindeki *Ikonion*'u okuruz. Keza tarihî zamanlarda 'On Bin [Xenophon'un Anabasis'inde zikrettiği, kardeşinin elinden Pers İmparatorluğu tahtını almak üzere Genç Cyrus tarafından toplanmış Yunan paralı askerleri]' burada durdu; Kilikya'nın eyalet valisi *Cicero* kıt'alarını burada teftiş etti, *Paul* ve *Barnabas* Kıbrıs'tan ayrıldıktan sonra İncil'i burada vaaz ettiler ve şayet muhterem bir geleneğe ve şarklı coğrafyacılara inanıp güveniyorsak, bir ilham işçisi ve sihirbazın vasıflarıyla *Eflat*[un] adı ile anılan İlâhî *Platon*[1]'un kabri buradadır. Fakat kendi zirvesine erişmiş bulunan Konya, meyillerinde mutat olarak tahrip edici oldukları mütalâa edilen bir kavmin şubesi olan Selçuk Türklerinin eline düşmeden evvel öyleydi [Yazarın Moğolları kastettiği ama hataen 'Selçuk Türkleri' yazmış olduğu ilk paragrafa göre söylenebilir], burayı bir taşra karanlığına gömen onların [Moğolların] ortadan kaybolmalarından sonra, eğer Mevlevî Dervişler olmasaydı bu karanlık daha da derinleşmiş olurdu. Hiç şüphe yok ki *Çelebi*lerin mevcudiyeti ve Bağdat demiryolunun gelişi Harput ve Sivas gibi yerler arasında kalan Konya'yı unutulmaktan esirgedi.

III

1907-1909 yılları arasında Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini: II. Abdülhalim Çelebi (1873-1925)

Rum Sultanları'ndan arta kalanları örtene benzer bir ehram *Hazreti Mevlânâ* (Bizim Mübarek Efendimiz)'nın yani *Şeyh Celâleddîn*'in mübarek hatırası olan çok şatafatlı türbesinin üzerinde yükselir. Yeşil çinili cephesiyle Konya'daki en müessir nesnedir ve Raks Eden Dervişler'in merkezî *convent* [erkek manastırı; tekke]si olan büyük *Mevlevi-khané* [Mevlevîhane]ye umumî dikkati çeker.

Celâleddîn şimdi Afganistan'da olan Belh'in yerlisiydi ve on üçüncü asrın başlarında Sultan *Ala'u'd-Dîn* [Alâeddîn]'in daveti üzerine babasıyla Konya'ya geldi. Konya'da, burada, kutsiyet şöhreti içinde ikamet eden İranlı *sufi* Şeyh *Shems ed-Dîn* [Şemseddîn]'le tanıştı ve söylendiğine göre ondan *panteistik* [vahdet-i vücutçu] düsturları emdi. Bu düsturları sonradan meşhur eseri *Mesnevî*'de hayli şi'rî bir hissiyatla izah etti. Bütün sufî tedrisinin maksadı müttaki canı bir zamanlar kendisiyle bir olduğu ama dünyaya doğumuyla kendisinden ayrılmış bulunduğu Tanrı'ya döndürmek ve O'nunla tekrar birleştirmeyi mümkün kılmaktır. Tanrı'ya dönüş yolculuğu bir 'yol' veya 'tarik' (*tariq*) boyunca yapılır, bir derviş tarikatı ancak bununla anlaşılabilir. 'Yol'un safhaları 'söylemek' demek olan *zikr* tarafından temsil edilir. Her tarikatta değişen menâsıkın, zihnin dünyevî şeylerden geri çekildiği bir vecd hâli ve Tanrı'yla daha yakın bir ünsiyet hâsıl etmek için tanzim

postunda oturan (makamını işgal eden), yüksek mevkiinin ulu varlığı faziletli V*eled Çelebi Efendi*" diye hitap edilir.

1 Karş. *F. W. Hasluck*, "*Plato in the Folk-lore of the Konia Plain* [Konya Ovası Halk İrfanında Plato]", *Annual of the British School of Athens*, No. XVIII içinde.

1909-1919 yılları arasında Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini: Bahâeddin Veled Çelebi (1867-1953)

Veled Çelebi,
SOLAKIAN, G. (Fotoğrafçı),
21 Mart 1914.

edilmiş olduğu söylenir. *Celâleddîn*'in bu akıbete vasıl olmak için tarikatında kurduğu *zikr* flüt [ney]'lerin ve dümbeleklerin musikisine uyarak etrafta hızla dönmekten ibarettir. Mevlevîlerin (hakikatte umumiyetle dervişlerin) diğer bir hususiyetleri külliyen insanlara ve hayata geniş müsamaha göstermeleridir.

Asılmış zincirler tarafından muhafaza olunan alçak bir giriş, *Mevlevîhane*nin dört yanı bina olan avlusuna götürür. Kapının her iki tarafında mukim dervişlerin yerleşmiş bulundukları bir sıra küçük odacık vardır. Her bir odacık adeta resim gibi bir kurşun kubbe tarafından örtülmüştür; kubbeler hoşa giden, altı kenarlı bacalar tarafından bir daha ayrılmıştır. Avlunun orta yerinde yanında merhum dervişlerin mezar taşlarından bir kümenin güneş ışığında pırıldadığı bir çeşme bulunur. Sağdakiler yemekhane ve müşterek oturma odasıdır. Avlu, daha ötedeki ucunda, zengin bir şekilde süslenmiş, çok sayıdaki kubbeleri altında tarikatın bütün ruhanî levazımını ihtiva eden geniş bir bina veya bina takımı tarafından hudutlanmıştır. Babası ve halefleriyle birlikte *Celâleddîn*'in kabirleri buradadır. Buranın yanında ayinin değişmez kısmı *namaz*ın icra edildiği bir cami ve hemen bitişiğinde, *muqabile* [mukabele] (meclis) olarak adlandırılan zikrin icra edildiği *sema-khané* [semahane] vardır.

Çelebi Effendi [Efendi]'ye diğer ileri gelen Türklerinkilere ilâveten, Konya valisinden, Kıbrıs'taki Mevlevî *tekye*sinin mütevâris *şeyh*inden tavsiye mektupları getirmiştim ve Ankara'lı esmer bir derviş tarafından zatıâlilerinin dairesine yol gösterildi. Daireler giriş kapısının sağ tarafında bulunuyordu ve ebatça sıradan tarikat ihvanının odacıklarından farklı değildi. Öylesine alçaktılar ki, istisnai olarak uzun bir adam, onların içinde kamburunu çıkarmak mecburiyetinde kalırdı. Onlardan birine giren kendini Herat'lı *Behzad*'ın bazı müzehhep el yazmalarında tasvir edildiği veçhile, Orta Çağ İran'ından bir sahneye naklolmuş sanırdı. Evvelâ, en göze çarpan nesnesi Acem çinisinden bir soba olan, sarı, ufak tefek bir bekleme odasına geçirildim. Bu oda geniş *divan*larla dolu bir iç odaya geçit verdi. Yerden ancak bir ayak yükseltilmiş bulunan *divan*lar, aynı yer gibi, pahalı kumaşlarla örtülmüştü. Onlardan birinin, bir koyun postu örtünün üstünde, doğrudan doğruya ona tâbi kardeşliğin hudutlarının da ötesinde derin bir hürmete hâkim olan bir payenin sahibi, Müslüman dünyasının en mübarek şahsiyetlerinden biri ardına dayanmış oturuyordu. *Çelebi*'nin karşısındaki bir diğer divana vekili veya ikinci amir çökmüştü. *Çelebi*'nin emrettiği bir mektubu eliyle yazıyordu. Duvarlardan biri üzerinde deve yününden yüksek bir Mevlevî külâhı temsili, diğerleri üzerinde Şark hattatlığının takdire şayan numuneleri olan birkaç *yafté* [yafta] (el yazması metinler) asılıydı. Bir köşede deri ciltli büyük kitapların bir kütlesi yığılmıştı.

Belh'in mutasavvıf ve hakim şairinin kanı günümüzde neredeyse hiç azalmamış saflığıyla halefi ve torununun damarlarında akar gözükür. (Zatıâlileri kaçıncı olduklarını kat'î olarak hatırlayamadıklarından) Konya'nın otuz dokuzuncu veya kırkıncı *Çelebi*'si hemen hemen eski bir İran minyatürünün parçası kadar muhitini tamamlar gözükür. Koyu sakalı ve yüksek terbiye görmüş Acem eşhası hususiyetleriyle, ellisinde, ağırbaşlı ve yumuşak huylu bir zattır. Varlığının vakarı koyu yeşil bir biniş üstüne giyilen menekşe rengi bir cübbe olan kıyafeti vasıtasıyla ziyadeleştirilir. Başına tarikatın yeşil bir sarık sarılı külâhını giymişti. Yeşil sarık Mevlevî *şeyh*lerinin sıfatıdır ve eğer şimdiki hâl gibi *Çelebi*'nin sarığıysa onun alt tarafı külâhın içine sokulur. Bu onu taşıyanın *Hazreti Mevlânâ*'nın torunu olduğunun bir işaretidir.

Zatıâlileri temayüz etmiş bir âlim ve edebiyat kişisidir. Edebî

The Chelebi of Konia, [Konya Çelebisi -Veled Çelebi İzbudak-],
1909, [LUKACH, Harry Charles, The City of the Dancing Dervishes (and Other Sketches and Studies from the Near East), s. 20, London: Macmillan and Co., 1914].

Türkçe'nin bu veya şu sebepten kendilerinden mebzulen kelime ve deyimler almış bulunduğu iki dilde, Arapça ve Farsça'da pek hünerlidir. Halkın sözlü Türkçe'sinin nispeten az miktarda ecnebi kelime ihtiva etmesi, muğlâklığa meyleden vecizlik ve kısalıkta olması dikkate değer bir keyfiyettir. Edebî lisan da, muhakkak, aksi nedenden muğlâk hâle gelir. Fazla şatafatlı dolambaçlı söz ve deyimler, sıfat olarak kullanılan mecburiyet ifade eden fiil cümleciklerinin nihayetsizliği tekerrürler doğurur. Orta seviyede malûmatlı olandan gayrı Türke tamamen anlaşılmaz gelen, tafsilatlı Farsça ve Arapça tabirler cümbüş edilir. Muhtelif hadiselerle dolu ve alâka çekici bir tarihi olan *Çelebi* kelimesinin kendisi de Arapça menşelidir. Haç demek olan Arapça *salib*in bu Türkçe bozması, asırlar evvel merkezî Asya'daki Türk kabileleri tarafından, sadece kendileriyle temasa gelmeye alıştıkları Hristiyanlara, Nestûrî rahiplere hasrediliyordu[1]. Bunlar imanlarını Hindistan, Sibirya ve hatta Çin içlerine taşıyarak, Orta Çağ boyunca hayret verici bir misyonerlik faaliyeti göstermişlerdi. Bu Nestûrîler ekseriyetle ilim adamları olduklarından mahlâsları Türkler tarafından tedricen her münevver Hristiyana ve onlardan umumî olarak her münevver insana teşmil edildi. Günümüzde çoğunlukla orta hâlli Avrupalı beyefendilere verilir ve hatta aşırı kibar bir Türk tarafından müelliflere bile tatbik olunur. Bu yüzden bu, iştikakça ziyadesiyle Hristiyan bir unvan olup, bir çeşit *Sünnî Papa*'ya en yakın methal olarak addedilebilecek birinin, yani *halife*den sonra gelen birinin unvanı olarak tatbik olunması görülmemiş bir inhiraftır.

Bir *Sünnî Papa* olarak -bu tabiî ki en muğlâk manada doğrudur- *Çelebi* istiaresine devam etmek için, onun, cülûsunda Türkiye'nin her sultanına, *Osman*'ın tarihî kılıcını kuşatma vazifesi izah edilmelidir. Hiçbir Hristiyanın girmesine müsaade edilmeyen bu merasim, İstanbul'daki *Eyüb*'ün mukaddes camiinde icra edilir. Onun namlı menşei karşısında, Mukaddes Roma İmparatoru'na Papa tarafından taç giydirilmesi mukayesesini hatıra getirmek kifayet eder. Bunun *Alâeddîn* tarafından Türk fatihi *Osman*'a bir kılıç takdim edilmesinden meydana getirilmiş olduğu söylenir. Muhtemelen bu kılıç, arkadaşı *Celâleddîn*'in resmen memuriyet makamına koymanın bir nişanı olarak kendisine göndermiş olduğu kılıçtır. Bu üç şahsiyetin muasır olabilmeleri güç olduğundan, bu hikâye teferruat hususunda aşikâr olarak natamamdır, fakat bu onun esasta doğru olamayacağına delil teşkil etmez. Rumlar üstüne zaferleri vuku bulduğunda bir akraba kabilenin kılavuzunu tebrik etmek ve ona maiyetindeki en temayüz etmiş bir kişiyle şeref kılıcı göndermek, o vakit Türk hükümdarlarının en kudretlisi olan Selçuk sultanlarından biri için çok tabiî bir şey olabilirdi.

IV

Sir Charles Eliot; *Turkey in Europe*'da, *Celâleddîn*'in "musikiye hararetle bağlı ve *Luther* gibi, hoş nağmelerin hepsinin şeytandan olduğunu kabul etmediği"ni söyler. *Celâleddîn* Cenab-ı Hakk'a tekrar kavuşma arayışında, musikinin insanla müttefikliğini teslim ve işaret eder. Nadide cazibedeki bir parçasında *Mesnevî*, kederli cana ney'in müşfik yardımıyla gayesine vasıl olmayı nasıl ümit edebileceğini telkin eder:

«Kamış kavalın şikâyetine, onun canın kimsesizliğine feryat eden

1 Bu bana *Çelebi Efendi* tarafından verilen iştikaktır. Çoğu şarkiyatçılar 'Tanrı' manasında eski bir kelime olan *çalab* iştikakını tercih ederler. Karş. *The Encyclopedia of Islam,* C. I, s. 831-33.

sesine kulak ver.

Bataklıktaki kamışların arasından kesildiğim günden beri erkekler ve kadınlar benim sesimle gözyaşı döker. Ahlarımı ifade etmeye ve vatan hasretimin sancılarını beyan etmeye gayret ederken göğsüm şişip kabardı. Geldiklerinden bu yana daima geri dönüş gününü arzulayanlar vatanından uzak olanlardır.

Nağmemi saçarım kalabalık namına, ben saadet ve kederin yoldaşıyım. Sedalarım insanların kalplerinin emrettiklerine göre tefsir olunur. Lâkin kalbimin esrarını keşfetmekse hiçbir insana nasip olmadı. Benim sırlarım sızlanan nağmemde aşikârdır, fakat dünya kulağıyla ifşa olunmaz.

Ne beden candan, ne can bedenden gizlenmiştirü, lâkin kim cana gözlerini doğrultmuştur ki? Neyin bu sedası ateştir, hava değildir. Kim bu ateşe itibar etmezse yok olur. Aşkın mayasıdır ki şaraba hükmeder, aşkın ateşidir ki neye ilham verir. Ney kederli âşıkların[1] dert ortağıdır, makamları kalbimin esrarını açıkça ortaya koyar.»

Neticede, ayda iki kere, cuma camiinden sonra Konya'nın Mevlevîleri kamış neyin sesine uyarak vecd içinde dönerler. İstanbul'da ve büyük şehirlerde seyyahlar tarafından sık sık uğranılan merasimin, zaman zaman, meraklılar için hazırlanmış bir seyirliğe bozulması ihtimal dâhilinde olmuştur; daha küçük yerlerde, bir dinî tören olmasına rağmen, bir ibadet ameli olarak ikna edici ve tesirlidir; bu yerlerde *tekye* membalarının çok fazla harice yönelik bir cihaz olmasına nadiren müsaade edilir. Konya'da büyük ve küçük yerlerin hünerleri bir araya toplanmıştır. Uzak olmayan bir şehircikte muamelelerin vakarı üstün olabilirse de, Kurucu'nun mezarının gölgesindeki *semahane* herhangi bir menâsıkın ihtiyaç duyabileceği kadar vakur bir mizansen tedarik eder. Zikrin devam ettiği bir saat kadar boyunca seyirciler an'anevî ihtiram vaziyeti olan karınları üstünde kavuşturulmuş elleriyle durdular, bazılarının zikrin manevî cazibesiyle gözlerinin yaşardığına dikkat ettim.

Her yaştan ve Sünnî dünyanın her kısmından, yekûnu aşağı yukarı otuz derviş birer birer odanın içine dizildiler. Şimdi, musikiyi idare eden bir kimse Farsça aslından *Mesnevî*'nin kısımlarını kasvetli bir *Dorian* makamda [diatonik ölçüde] tilâvet ederken, *Çelebi* tarikat silsile-i merâtibinin diğer azalarıyla beraber türbenin yanından girdi ve raks döşemesinin hemen ötesine oturdu. Bir miktar duadan sonra *semahane*de alay hâlinde yürümeye geçtiler, dervişler kıdem sırasına göre takip ettiler. Her biri gerisinde Kurucu'nun türbesinin bulunduğu bir noktadan geçerken, dönüp, takip edeni baş eğerek selâmladı. Dervişler odanın etrafını üç kez yürüdüler. Sonra *Çelebi* kendisine tahsis edilmiş yere giderken, saz takımını teşkil eden dervişler neylerin ve dümbeleklerin amade durduğu, yükseltilmiş bir kürsüye çekildiler. Diğerleriyse yeşil veya beyaz renkte; uzun, kırmalı etek ve kısa cepkenden meydana gelen raks elbiselerini örten binişlerinden tecrit oldular. Neyler birden kederle feryat eden bir nağmeye başladılar ve *dancers* [raksçılar] devrederek dönmek üzere ilerlediler. Etekleri hareketle bir balerininki gibi açılıyordu. Vazifesi belli ki nezaret etmek olan kıdemli dervişlerden biri, dervişlerin arasında, her şeyin yolunda olduğunu görmek için bir çeşit talim çavuşu gibi ortalıkta gezinirken yirmi dakika kadar devam ettiler. Sonra bir fasıla, sonra hoş ve kolaylıkla akılda kalan bir İtalyan valsine oldukça benzeyen zinde bir nağme… Bir diğer fasıla… Ve çal-

1 Burada aşk ve âşık kelimeleri, kinâyeli bir manada, Süleyman'ın Şarkısı'ndaki gibi kullanılmıştır. Âşık; Hâlik ile tekrar kavuşmak için arzu duyan mahlûktur.

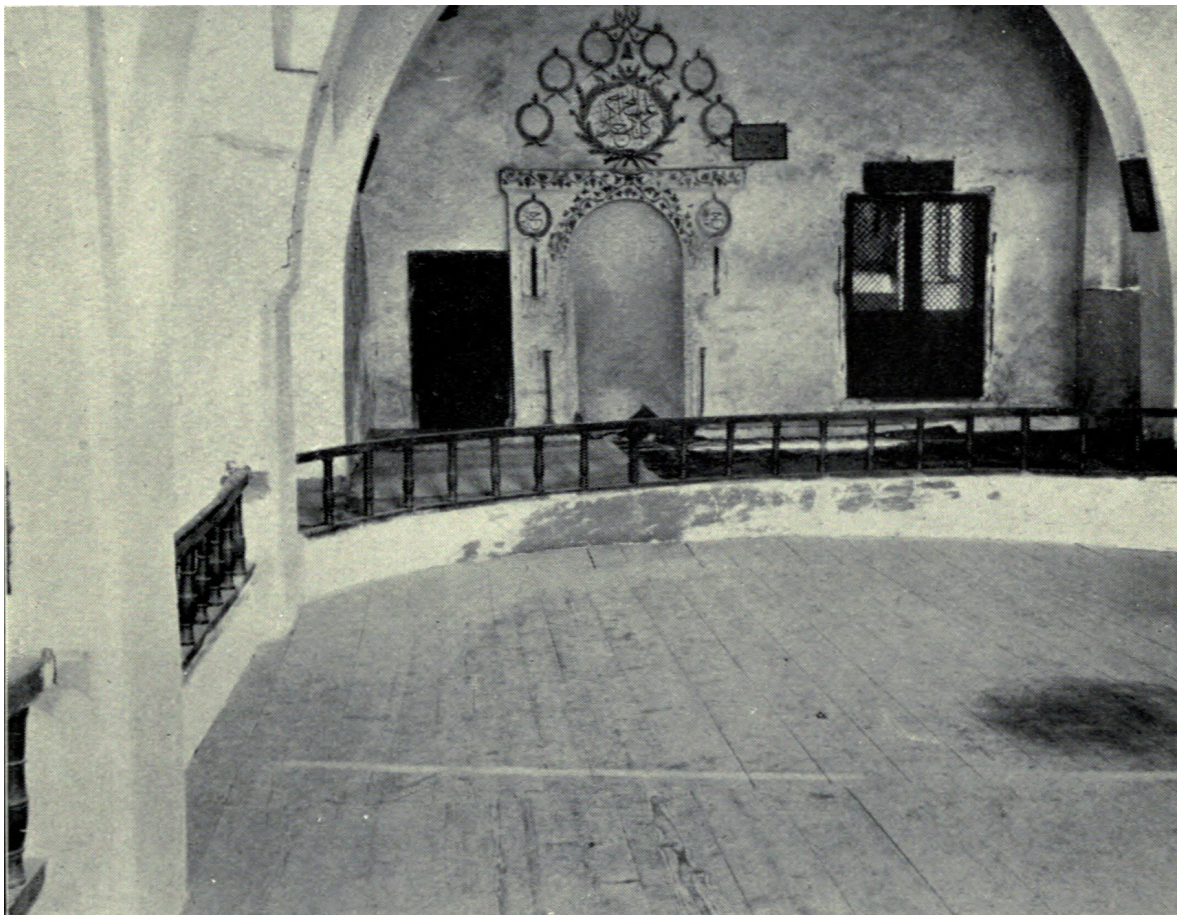
The Mevlevi-khane. From a Minaret of the Selimiyeh Mosque, [Mevlevîhane. Selimiye Camii'nin Bir Minaresinden], 1909, [LUKACH, Harry Charles, The City of the Dancing Dervishes (and Other Sketches and Studies from the Near East), s. 30, London: Macmillan and Co., 1914].

gıcılar ilk çalmış olduklarına göre daha garip bir şekilde kederli bir musiki çaldılar. Bu, *Çelebi*'nin kendisinin raksa tenezzül ettiği nadir hâller için tahsis edilmiş bir nağmeydi. *Çelebi* yavaşça döşemenin ortasına hareket ederken meclisi farkına varılabilir bir heyecan yokladı. Pek az garplının taklit edebileceği, aynı keyfiyet altında ise elbette hiç kimsenin beceremeyeceği bir asaletle, etrafında dönen diğerlerinin mihveri haline geldi. Merasimden sonra, hâli vakti yerinde bir taşralı adama kulak misafiri oldum, komşusuna şöyle diyordu: «*Çelebi Efendi* dönmeye başladığında ne düşünüyordum biliyor musun? Uçacağını sandım.»

Ayinin sonunda, musikiyi idare eden kimse Kurucu'yu ve haleflerini yâd etmek için, yeknesak bir makamla, fazlasıyla uzun bir veda duası okudu ve Türkiye'nin mevcut hâkimi için yakarışlarla kapattı: «*Es-Sultan, Es-Sultan, Es-Sultan, Mehmed Reşad Han*». Galiba *Osman*'ın tahtında oturan en samimî hükümdar, kendisi de bir Mevlevî ve tarikatın en temayüz etmiş bir muhip kardeşi olduğundan *Sultan Reşad* üzerinde has bir ehemmiyetle durdu. *Reşad*; *Abdülhamid* tarafından sarayına kapatıldığı uzun müddet boyunca kendini *Celâleddîn Rûmî*'nin ahlâkî kaideleri ve felsefesinde demlendirmişti. *Çelebi* şahsen Haşmetmeab'ı iyi tanır. *Çelebi* merhum *Çelebi* olan amcazadesinin yerine geçmeden evvel yirmi beş yıl süreyle İstanbul'da yaşamıştı ve refiki olan 'Şâhane derviş'in takvasına medihle doluydu.

Evvelâ *Çelebi* ve onun memurları *Celâleddîn* ve haleflerinin kabirlerinde duayla birkaç dakika geçirerek binadan çekildiler. Çok şatafatla tezyin edilmiş ama ihtişamı bastırmayan bir hususî oda veya *chapel* [büyük bir mabet içindeki müstakil bir nevi ibadetgâh] içinde yatan mezkûr Kurucu[nun sandukası], altınla ağır bir şekilde nakışlanmış, yeşil atlastan muhteşem bir tabut örtüsüyle örtülüdür. Kubbeyi tutan kalın sütunlar alçı taşıyla kaplanmıştır ve koyu kırmızı ve altın renklerine boyanmıştır, duvarlar da benzer şekilde tezyin edilmiştir. Üzerinde ağır gümüş kandiller asılı ibadetgâhı ihata eden som gümüş korkuluğa giden gümüş basamaklar müminler tarafından öpülür. Sola doğru olan, *Celâleddîn*'in öldüğünde dimdik defnedilmiş bulunan babasının heybetli sandukasıdır. Hikâye; o ölüm döşeğinde yatarken *Muhammed*'in onu ziyaret etmek için cennetten indiğini, *Beha'u'd-Dîn* [Bahâeddin]'in bu yüce ve çok muhterem ziyaretçisini kabul etmek için son bir gayretle doğrulduğunu ve böyleyken vefat ettiğini nakleder. Diğer sandukalar damla taşından tonozların altında uzanırlar ve hemen hemen müsavi derecede zengindirler. Çoğu Keşmir yününden, en iyi işçiliğe sahip, paha biçilmez atkılarla; diğerleri atlas tabut örtüleriyle örtülüdür, bunların hepsi bu sandukaları işgal eden kimselerin derviş külâhlarının üstünde durur. Türkiye'nin en eski hanedanının bu *necropolis* [nekropol; mezaristan]ının mürekkep tesiri tahdit edilmiş ve müessir bir ihtişamdır.

Çelebi ve *Vekil*, her biri, giriş kapısının her iki yanındaki kendi ayrı dairelerinde şimdi bir çeşit kabul merasimi tertip ediyorlardı. Pabuçsuz olarak ve hürmet ve itaat tavrı içinde iki hükûmet memuru; İstanbul'dan yenice gelmiş, Bektaşî dervişlerinin bir şeyhi ve uzak memleketinden Garpta bir şeyler görmek için Konya'ya gelmiş, Dağıstanlı zengin bir emlâk ve arazi sahibi orada *Çelebi*'yle oturuyorlardı. Onlara ilhak ettikten ve fincandaki kahvemi bitirdikten sonra zatıâlileri ertesi gün beni kendisiyle *Meram*'daki sayfiye evinde öğle yemeğine davet etti. *Meram*; Konya'nın, bol pınarlarıyla, belki de kendi vakıflarına ait yazlık bir istirahat yerdir. Bu münasebetle, ferdasında altı mil boyunca yapraklı çardaklar, engin çayırlar, geniş mutfak bahçeleri ve akarsu seslerinin ortasına kurulmuş geniş, sade bir Türk

The Dancing-Floor of a Small Tekye, [Küçük Bir Tekkenin Raks Zemini -Konya'daki bir Mevlevî Zaviyesi-], 1909, [LUKACH, Harry Charles, The City of the Dancing Dervishes (and Other Sketches and Studies from the Near East), s. 26, London: Macmillan and Co., 1914].

sayfiye evine doğru gölgeli bir caddede arabayla yol aldık. Mahallin atmosferi Konya tekkesinin Acem kurûn-i vustâsına has havasından tamamen farklıydı. Herhangi bir dinî unsur namevcuttu, bire bir on sekizinci asrın bir Türk derebeyinin zevkini hissettiriyordu. Burası bir inzivahane değildi, ihtiyar bir derebeyi[1]nin malikânesiydi. Bunlar Türkiye toprakları kendileri arasında bir zamanlar taksim edilmiş bulunan feodal emlâk ve arazi sahipleriydi, lâkin Asya'da ortadan kayboldular ve sadece siyasi imtiyazları feshedilmiş olarak Bosna ve Arnavutluk havalisinde ayakta kaldılar. Yumuşak çimenlik üstüne, kavak ağaçlarının gölgesi altına bir sofra yayıldı ve bir derviş hizmetkâr neredeyse iki saat hayrette bırakan sayıdaki yemekleri getirdi ve kaldırdı. Tüm yemekler herkesin doğruca çatalıyla kendi kendine ikram edebileceği maden tabaklar içindeydi. Etler, sebzeler ve tatlı tabaklarının hoş bir irtibatsızlıkla serpiştirildiği yemeklerin sırası aşağıda gösterildiği şekildeki gibiydi:

Izgara edilmiş koyun eti parçaları (*kebab*)
Yassıltılmış et köfteleri (*bürek*)
Ballı bir tatlı yufka (*baklava*)
Patlıcan dolması
Pirinç doldurulmuş kabak sebzesi
Domates dolması
Kaymaklı tatlı pirinç muhallebisi
Bamya güveci
Tavada hafifçe kızartılmış koyun eti ve sebze

1 Kelimesi kelimesine "Vadi Hâkimi".

Turbe des Atech-baz Weli bei Konia, [Konya'daki Ateşbaz Velî Türbesi], GEERKE, O. ve REHLENDER, G. (Baskıcılar), Işık baskısı resim, [SARRE, Friedrich, Reise in Kleinasien, s. 35, Berlin: Geograpische Verlagshandlung Dietrich Reimer, 1896].

Pilav

Kabukları soyulmadan güveçte pişirilmiş armut

Kavun.

İlâveten bir yanda salata, içine tatlı kırmızıbiber katılmış veya sade hâlde peynirler vardı. Tahılın ve kuş üzümünün görülmemiş bir terkibi olan tatlıca pilava muhakkak tarihî bir alâka gösterilir. Mevlevîler arasında an'anevî olan bu yemek altı asırdır her gün kat'iyetle aynı dakikada pişirilir ve kat'iyetle aynı nispetlerde hazırlanır. Bu *Hazreti Mevlânâ* için *Meram*'ın çaylarından birinin kamışlarla kapladığı bir korulukta türbesi hâlâ görülebilen sadık aşçısı tarafından her zaman hazırlanan pilavdı.

Madem ki Mevlevî dervişlerinin remzi olan kamışa geri döndük, tarikatın an'anelerinde muhafaza olunan onun mübarek menşeinin esrarlı beyanıyla nihayete erdireyim.

Muhammed peygamber, bir zaman, damadı *Ali*'ye imanın bazı mukaddes esrarını emanet ve bu sırları bilmesi için kabul edilmiş olanlardan başkasına açmamasını tembih etmişti. *Ali* kırk gün müddetle bu sırları kalbine kilitledi, fakat bunu yaparken hasta olup da şişmeye başlarım diye çokça zahmet çekti. Bu yüzden sahraya kaçtı, burada bir kuyuya rast geldi. Mukaddes esrarı artık tutamayarak kuyunun ağzına eğildi ve dünyanın derinliklerindekilere esrarı söyledi. Harika kelimeleri telâffuz etmenin heyecanıyla ağzı köpüklerle doldu, bu köpükleri kuyuya tükürür tükürmez de ferahlamış hissetti.

Birkaç gün sonra kuyudan tek bir kamış hızla büyüdü. Tanrı tarafından mucize eseri olarak tenvir edilmiş bir çoban oğlan kamışı gördü ve onu kesti. Onun yanına ve üstüne yedi delik deldi, sürüsünü otlatırken sonradan *Efendi Celâleddîn* tarafından da çalınacak tatlı nağmeler çaldı. Şimdi rüzgâr ortalıkta onun musikisinin sedalarını taşır ve uzaktan, hafiften onu işiten çölün kabileleri işitebilsinler diye sürülerini kendileriyle beraber getirip yaklaştırırlar. Ve ne zaman bir çoban çocuk çalsa, develer ve koyunlar bile otlamayı kesip neyin tatlı sedalarıyla kendilerinden geçerler.

Ta ki lâkırdı çölden çıkmış çalgıcıların *Muhammed* peygamberine getirildi. O da *Hazreti Ali*'ye emanet edilen ilâhî esrarın tefsirinin neyin nağmesinin sedalarında olduğunu ilân etti. Ve ondan sonra ney insanın yoldaşı ve teselli edeni oldu."

LUKACH, Harry Charles, **The City of Dancing Dervishes** (and Other Sketches and Studies from the Near East), s. 3-36 [Konya], London: Macmillan and Co., 1914.

Z. Duckett FERRIMAN

Frederic Zaccheus Duckett Ferriman. (1851-1935). İngiliz yazar, seyyah. Yeni Zelanda'ya göç etti. Diğer eserleri: Home Life in Hellas (1910), Greece and the Greeks (1910), Some English Philhellenes (1917), Greece and Tomorrow (1918), Bulgaria Self-Revealed (ilâve kısmı, 1919), East and West of Hellespont (1926).

[1911]- "Derviş tarikatlarının en mühimi olan Mevlevîler bir *authority* [ehlivukuf] olarak davranırlar ve onların talimlerinin çoğunun kaidesi, vahdet-i vücutçu sufi akidesinin bir şerhi olmak üzere, kurucuları tarafından menkıbe kisvesi altında yazılmış bir şiir olan Mesnevî üzerinedir. Eser Farsça dilindedir ve onun bir kısmı *Sir J. Redhouse* tarfından İngilizceye tercüme edilmiştir. Hakikat odur ki Farisî an'aneleri Türkiye'nin dervişlerinin içlerine işlemiştir. Üç büyük tarikatın kurucuları 1182'de ölen Bağdad'lı *Said Ahmed Rufaî*, 1245'de Konya'da Mevlevîleri tesis eden Belh'li *Jellal-ud-Din er Rûmi* [Celâleddîn er-Rûmî] ve 1327'de Bektaşî'leri kuran Buhara'lı *Haji Bektash* [Hacı Bektaş]'tır. İran'ın yerlisi olmasalar da hepsi onun civarındandı ve ikisi, Hindistan'dan ödünç alınmış tasavvurları, muhtemelen orada massettikleri İran'ın şark hudutlarının ötesinden gelmişlerdi. Bundan dolayı onların Farisî tasavvufunu Budist felsefesiyle hafifçe boyanmış bulmamız şaşırtıcı değildir. Muhtemelen bu tarikatların dışındaki hiç kimse Mevlevî ve Bektaşî'lerin *esoteric* [bâtinî, mahrem, mektum] tedrisini tam olarak bilmez ve onların içinden belki de bunların tastamam kendilerine faş edildiği sadece en üst derecelilerdir. 1001 günlük şiddetli bir çıraklık devresinden sonra talip bir müptedi hâline gelir. Kendisine «yalan söz söyleme, kimseyle çekişme, aşağıda olanlara müşfik ol, başkalarının hatalarını görmezden gel!» diye tembih edilir. *Sheikh* [şeyh]'in onun sağ kulağına fısıldadığı tarikatın gizli yeminlerinin -*Ikranameh* [ikrarname]- neler olduğunu kimse bilemez. Başkaca o, 'yol'u yani *tarîq* [tarik]i takip etmek mecburiyetindedir. Bunun hedefi onun dünya bağlarını eksiltmektir ve nihaî gayesinin Ulu Tanrı'da massoluş olduğu hemen hemen kat'îdir ve Ulu Tanrı ile kâinat birdir. İslâm'ın kaideleri ve herhangi diğer amentüsü müptediye nazaran azdır veya hiçbir şeydir. Kendini bir arayıcı olarak tarif eder, hâlbuki *ortodoks* [mer'i usule muvafık] Muhammedî arama ihtiyacında değildir, bilirler ve iman ederler. Görünüşte her ikisi de aynı itikatta olmalarına rağmen onunla derviş arasında bir uçurum -Samî ve Arî mefkûreleri arasında mevcut olan uçurum- olduğunu söylemek lüzumsuzdur. Uyuşmazlık Acem temayüllü dervişin Şia'ya düşman olmaması, dahası tersine aynı fikirde olmak keyfiyeti tarafından ehemmiyetle belirtilir. Sünni ve Şia arasındaki en büyük ihtilâf noktalarından biri, sonuncuların Peygamber'in halefi ve hemen hemen ilâhî olduğuna inandıkları Ali'nin mevkiidir. Ortodoks İslâm'ın bütün âdetlerine uyarlar ama ona ilâvede bulunurlar. *Zikr namaz*dan, sadece şekil olarak değil, aynı zamanda mana ve maksat olarak da farklıdır. Mevlevîlerin *sema*ında olduğu gibi hareket suretini alabilir. Pera'nın '*dancing* [raks eden] dervişler'i turistlerin görülecek alelâde yerlerinden biridir ve tarif etmeye lüzum göstermez. Eğer turistler onları her nasılsa halka açık bir temaşa olmadıkları Konya'da görselerdi muhtemelen farklı bir intiba edinirlerdi. *Zikr* Rıfaîlerde olduğu gibi muayyen kelimelerin tekrarlanmasından ibarettir; *Allah*'ın doksan dokuz adı veya sadece '*Yâ Hû!*' (Ey Sen) kelimeleri doksan dokuz kere tekrarlanarak, doksan dokuz taneli bir dizi boncuk olan bir nevi Müslüman tespihi sayıp ayırılır. Her iki hâlde de meram aynıdır: Bir vecd veya istiğrak vaziyetine erişme ve dünyadan ayrılma. Tabiî ki dervişler vardır, dervişler vardır ve ekseriyeti tabiatüstü irtifalara yüksel[e]mezler. …Öte taraftan Mevlevî ve Bektaşî'ler arasında âlim zevat vardır. Onların bazısı Pera'daki Mevlevîlerin Avrupalılar arasında çok sayıda dostları olan ve çokça hürmet edilen merhum şeyhi gibi farmasondurlar. Bu her iki tarikat Hristiyan münzevi tarikatlarının *tertiary* [manastır sisteminde, lâik işlerle meşgul, üçüncü sınıfa mensup kimse]'leri gibi, kendileriyle sıkı münasebette bulunan azaları kabul

Veled Çelebi,
20. yy. başları, Siyah beyaz fotoğraf.

ederler. Onları elbiseleri bakımından diğer insanlardan ayırt ettirecek bir şey yoktur ve tabiî ki *tekkeh* [tekke]lerde yaşamazlar, ne de ayinleri tatbik ederler. Müsamahakâr fikirlerinden dolayı dervişlere celp olurlar ve Türkiye'nin münevver zevatının ekseriyeti onlarla yakın münasebettedir. Aynı zamanda mühim bir farmason olan yüksek mertebede birini tanırım.

…Bununla beraber Mevlevîler umumiyetle en büyük itibarı görürler. Kendi nizamlarına itaatle, idareli olarak yaşamalarına rağmen *tekke*lerinin bazısına mebzulen ihsan olunmuştur. Sultanların bazısı Mevlevîlerle yakın münasebette olmuşlardır ve her yeni sultana *Osman*'ın kılıcını kuşandıran tarikatın *general* [tarikat baş nazırı; sipahsâlar, başkumandan]ıdır. Bu onun hakkı ve imtiyazıdır ve İstanbul'a bu maksatla gelir. Konya'da ikamet eder, çünkü tarikatın karargâhı çok kere Mevlânâ (Efendimiz) diye lâkap takılan -Mevlevî tabiri de buradan gelir- *Celâleddîn* tarafından burada tesis edilmiş bulunmaktadır. *Tekke*nin avlusundaki çiçeklerine bakan; ağırbaşlı, kibar, ihtiyar beyefendilerin bir hatırası akla gelir. Çimler biçilmemiştir ama ortasındaki şadırvanıyla, büyük ve yassı taşlarla döşenmiş bir yolu vardır ve her oda destesinin önünde küçük bir arsa alçak bir çitle çevrilmiştir. Her biri kendi sahibinin başkasına benzemeyişini açığa vurur. [Konya'daki] *tekke* Müslüman sanatının en iyi bir misalidir. Ne Kahire ne de Şam onun narin kubbe eseriyle rekabet edebilir. İstanbul onun zengin ve girift *arabesk* [çiçekli ve yapraklı süsleme] lerine muadil bir şey gösteremez. Ama onun bu yere halk arasında Mavi Cami adını verdiren tezyin edilen çehresi kurucunun türbesinin üzerinde yükselen küçük 'kubbe çatı'daki çinilerin emsalsiz mavisindendir. Şanlı rengin o parıltısı gözü dikip bakmaya icbar eder ve hatıraya yerleşir. O itibarla gösterişsiz olduğundan, cesametçe değil ama eşsiz güzelliğiyle Konya'ya hâkimdir. O, şehre yaklaştığımızda gördüğümüz ilk şey ve oradan ayrılırken baktığımız son şeydi. '*Mosque tomb*' [türbe cami]in içi Muhammedî mabetler tecrübeme göre eşsizdir. Fransız tabiri olan *baroque* ona tam olarak tatbik edilemediği gibi, herhangi bir muayyen üslûp da atfedilemez. Konya *Iconium* ikenden kalma, zamanın izleri olan kırılmış mermer parçaları vardır. İran ve Hindistan'ın yâdları vardır. Kıymetli ziynetlerin, gümüş kapıların, mücevherlerle süslenmiş kandillerin, nadir çiniler ve pahalı kumaşların yabanî bolluğu vardır. Fakat bende en derinden tesir bırakan, altının pırıltısı ve rengin parlaklığı ortasında bir kilise havası hissetmemdi. Yüksek mihrabın loş, esrarlı şaşaasına bakılırsa, yan tarafında kocaman mumlar olan kumaşla kaplı mezarla kiliseye kuvvetli bir benzeyiş bulunur. Ve buradaki, dervişlerin kudretinin sırrıydı. Onların tedarik ettikleri; heyecanın, şiirin, ortodoks İslâm'ın reddettiği teessürün unsurlardır." s. 198-207.

"Dervişler dikkati çeken bir hususiyettir: Uzun, şeker kellesi, kahverengi keçeden, kenarsız serpuşları ve zeytin yeşili, safran, koyu kırmızı, mavi, açık renklerde, uzun kollu maşlahlarıyla Mevlevîler veya beyaz *kalpak* etrafında bol sarığı ve seyelân eden bol ferecesiyle Bektaşî'ler." s. 264.

"Yerli *flageolet* [en yüksek sesli flüt] veya flüt [ney]e keza çokça kıymet verilir. Mevlevî dervişlerinin *zikr*ine iştirak etmiş olan ziyaretçiler onun teskin edici, fısıldayan hassalı musikisindeki emsalsiz olarak yumuşak ve tatlı nağmeler tarafından derin tesir altında bırakılmış olmalılar." s. 315.

FERRIMAN, Z. Duckett, **Turkey and the Turks**, s. 198-207, 264, 315 [Konya], London: Mills and Boon, 1911.

Henri de ZIEGLER

(1885-1970). İsviçreli romancı, münekkit, seyyah. Birinci Cihan Harbi başladığında tahsilini tamamlamak üzere Paris'te bulunuyordu ve bunun üzerine memleketine döndü. Cenova Üniversitesi'nde profesörlük ve rektörlük yaptı. Cenova şehrinde verilen edebiyat büyük ödülünün sahibidir. Bazı diğer eserleri: Le Monde Occidental ou Poésie de l'Amérique (1931), L'École des Esclaves (1947).

KÜÇÜK ASYA'DA
-Seyahat Notları-

"Rusya konsolosu olan mösyö *de Tchigarsky* için kendi kendimize mektuplar hazırladık. Bu diplomat bizi yerleştirmede kâtibi ve tercümanının yardımıyla bütün gün hadden ziyade lütfetti. Seyahatimizi *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in her ay iki cuma vaki olan icralarının birinde Konya'da mevcut olacak şekilde tanzim etmiştik. Başta Yüce Efendi Ulu *Tchélébi* [Çelebi]'den bir mülâkat talebinden başka bir şeyden meydana gelmeyen daha cür'etli bir planım vardı. Dervişlerin *cloître* [manastır; tekke, dergâh]ı ve *général* [serdar]ları Ulu *Çelebi* merkezdedirler ve Konya'nın büyük cazibesidirler. Asla tamamen düşmemesi gereken bu uzak Karamanlı şehri onlarındır. Çelebiler, Roma'daki papaların imparatorların geri kalanları olduğu gibi, Selçuk sultanlarının geri kalanlarıdır. Konya'nın bu 'Ulu Efendi'si bunun haricinde papavari çok vazifelere de sahiptir; Eyüb'ün çok mübarek camiinde yeni *padişah*a kılıç kuşandırır, buna cülûs denilir.

Bilindiği gibi, dönen dervişler veya *Mewlewi* [Mevlevî]lerin tarikatı Konya'da *Djelaleddin-Roumi* [Celâleddîn Rûmî] adıyla daha çok tanınan, *Belh* (Afganistan)'de doğmuş ve Konya'ya 1220'de yerleşmiş bulunan *Mewlana* [Mevlânâ] tarafından kurulmuştur. Tarikatın efendisi (*çelebi*)nin mansıbı kurucunun ailesinde ırsîdir. Bu mansıp bazen *mollah-unkiar* [Molla Hünkâr] diye adlandırılır. Ailenin diğer azaları Bursa ve Pera'daki büyük *tekké* [tekke]lerde baştırlar.

Veled Çelebi (İzbudak) ve Abdülbâki Dede (Baykara) Dergâh-ı Şerif Mescidi Kapısı Önünde, Konya, 1910'lar, Siyah beyaz fotoğraf.

Konya'daki *tekke* üç yanında hücreleri, kabul salonunu, yazıhaneyi ihtiva eden zemin kanatlarının hüküm sürdüğü, geniş bir avludan meydana gelir. Dördüncü yandaki giriş yüzü minareli, yekpare, çift kubbeli, geniş eyvanlı bir camie açılır; camiin yanına bütünüyle, keskin bahri renginde minelenmiş tuğlalar giydirilmiş, kavisli bir buz gibi yol yol bir silindirin üstüne bir koninin bindirildiği, çok yüksek kubbeli bir ibadetgâh dayandırılmıştır. Celâleddîn Rûmî'nin mezarını da örten bu kubbe çok uzaktan kendini gösterir. Şehrin bir alâmeti gibidir. Camiin büyük kapısının sağına doğru, üzerine Kur'anî ve türbedekinin aynısı olan yazılar bindirilmiş daha küçük bir kapı açılır. Camiin yanındaki bazı *çelebi*lerin türbeleridir. İnce ve düz kaldırım taşıyla döşenmiş avlunun, çiçekli ağaçların, çiçeklikler-in, türbelerin ortasında bir şadırvan çağıldar. Bu mübarek yerlere girerken tesir eden nefis bir temizliğin hüküm sürdüğü bir edep havasıdır. Her şey parlar. Koyu hırkalı; kırmızımtrak, yüksek serpuşlu, ayakları sandallı dervişler güneşte gelip giderler. Aşağı yukarı saat birde avlu büyük bir canlılığın merkezi hâline gelir. Bir ziyaretçi kalabalığı orayı zapt eder: Beyaz sarıklı *softa*lar, dilenciler, *hoca*lar, bazı Fransız keşişler ve *Hohensalza landestrat*ı doktor *Bourrache*.

Bütün *clergé* [papazlar; dervişler]iyle *Sultan Selim* Camii'nin komşuluğundaki camide namazda olan zatıâlilerini beklerken, dervişler, bizi,

Veled Çelebi (İzbudak) ve Abdülbâki Dede (Baykara) Dergâh-ı Şerif Mescidi Kapısı Önünde, Konya, 1910'lar, Siyah beyaz fotoğraf.

pohpohlayan bir tekrimin işaretleriyle kabul ettiler. Az bir zaman içinde camiin kapıları açıldı. Ayakkabılarımızı çıkarmaya ve *Celâleddîn*'in mezarının bulunduğu ibadetgâha bakan, ikinci kubbenin altındaki mübarek raksın salonuna vasıl olmaya davet edildik. Fotoğraf mühimmatım alıkonuldu: -"*Olmaz* (İmkansız!)" dedi, razı olunacak ısrarda bir ses rengiyle, bize kılavuzluk eden derviş. Aynı salonda, parıldayan döşemeyle hemen hemen aynı seviyede, halılarla kaplı oturacak yerler üstünde sadece birkaç imtiyazlıydık. Müştereken hazır bulunanlar parmaklıkların ardına yığılmışlardı. Kadınlar, arasından sadece parmaklarının görünmesine izin veren bir nevi kafes içinde, mahfildeydiler. Hayran olunacak olan bütün her tarafı türlü türlü altın ve şebçerağ olan mezarın bulunduğu ibadetgâhı ve yekpare gümüş olan mezarı kaplayan mozayiklerdir. Nezir mucibince verilen çok garip nesneler yukarıya asılmıştı: Deve kuşu yumurtaları, gümüş ve altınlı sırça bülbüleler, mermer bir zincire asılı vitraylı bir fener.

Sıkı bir tekellüfe zorlandık. Arzu edilen zamanda kalkmak ve secde etmek için oturulan yerin kenarına, hoşça, Türk usulü, lütfen oturduk. Ama *Veled-Tchélébi* [Veled Çelebi] ve dervişleri camie girdiler ve aşırı sevgilerini vaz etmek için mezarın önüne geldiler. Merasim şimdilik bir Fenerli *kudas*ından çok farklıydı: Şarkın bu dinî musikileri neredeyse birdir. *Veled* [şeyhliğe dair] vazife icra etmez. Elli yaşlarında bir zattır, çehresi solmuştur ama neredeyse insanüstü bir vakardadır. İşte kalktı ve salonun etrafında dervişlerin alayına kılavuzluk etti. Çok siyah sakallı ve saçlı, cildi çok beyaz, aşırı derecede öne eğik, gözleri hemen hemen kapalıdır. Riyazetin heykeli denilir. Türbenin önüne vardı, kendisini takip eden dervişe döndü, ona baş eğdi ve mübarek yürüyüşü sürdürdü.

Bütün dervişler ikişer ikişer birbirlerine bunun gibi baş eğdiler. Nihayet *Çelebi* durdu. Hepsi kendinden geçmiş bir bırakışla kendilerini yere kapanmaya bıraktılar. Bu başlayan tefekkürdü. Biricik bir musikici kamıştan uzun bir flüt [ney]in ses perdesini bazen dertli, bazen ateşli; bir dizi değişmelerle değiştirdi, karşı konulmaz dinî bir tılsım ve emsalsiz bir nida kuvvetindeydi. Ama birdenbire davul ve ses neye ulandı. Bir oyuğa çöküp oturmuş küçük bir Şark musiki takımı tuhaf musikilerinin dalgalarını yüksek kemerlere doğru çıkardılar. Dervişler zuhur ettiler, koyu hırkalarını attılar. Soluk yeşil, geniş bir fistanla, vücudu saran bir biniş giyinmiş hâlde *çelebi*nin elini öpmeye geldiler, o da onları alınlarından öptü. Sonra baş omuz üzerine meyletmiş, sol avuç içi semaya, sağınki yere doğru, kolları yayarak; belki inançları, belki de yaşlarıyla oranlı bir çabuklukla kendi kendilerine dönmeye başladılar. On ikiden seksen yaşına kadardılar. Zaman zaman musiki neyin fısıldanmasından daha fazlası değildir ve o zaman yalın ayakların mumlanmış tahta döşemedeki gıcırtısı duyulur. Sert, erkek fistanları uçar, çehrelere vecd iner. Umumiyetle Konya'daki dervişler Pera'dakilerden daha iyi 'valsçiler'; ama daha az *artiste*lerdir, daha samimî gözükürler. Merasim sonsuza kadar süren yeni bir el öpme tarafından iki kere kesildi. Nihayet *Veled* gelmiş olduğu gibi ayrıldı ve bizim, mübarek mezarların etrafına konulmuş

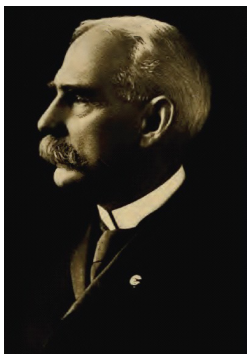
Konieh, [Konya], [Nouveau Dictionnaire Encyclopédique Universel Illustré, Direktör: Jules Trousset, 6 C., C. III, s. 510, Paris: Libraire Illustrée, 1885-1891].

hazinelere hayran kalmamıza -lâkin hürmetkâr olandan daha fazla bir mesafeden- müsaade edildi. Aynı yol üzerinde bizi takip edenler ellerini sağrılarının ardında kavuşturmadılar. Bu, bizimkilerde olduğu gibi, dervişlerin keskin ikazlarını çeken fena bir harekettir.

Mübarek valsten sonra *mollah* [molla; Çelebi] avlu, cami, çiçekler ve şadırvana açılan; yastıklar ve bir sandalyeyle tefriş edilmiş küçük bir hayata çekildi. Sandalyede Konya *vali*si zat-ı âlileri *Muhammed Arifî Paşa* oturuyordu. Girişimiz böyleydi. *Veled* bize geldi ve bizden kar gibi sakalı ve son derece mavi ve belirgin fağfur çinisi gözleriyle, çok soğuk bir ciddiyette bir şahsiyet olan büyük *şeriat* hâkimi [kadı]nin yanındaki oturacak yere oturmamızı istedi. *Veled* havassa mahsus sertliğini kaybetmişti. Nefis bir gülümseme, tefekküre dalmış ince çehresini aydınlatıyordu. Bize söylediği ilk kelimeleri Fransızları bilhassa çok sevdiğiydi: "*Francezlari mahsouss seviiorum* [Fransızları mahsus seviyorum]". Sağımda Rumcaya tercüme eden tercüman, solumda bunu Fransızcaya tercüme eden kâtibim vardı. Zât-ı âlilerine bizi kabule rıza göstermesindeki izzetinden ötürü şükranlarımızı beyan ettik. Türkiye, İslâm ve Mevlevîlere olan sıcakkanlı alâkamızı, Pera ve Bursa'daki icralarına iştirak ettiğimizi, ama onları başşehirlerinde ziyaret etmek istediğimizi dile getirdik. "Bizim nizamımız gönüllü fakirlik, maksadımız umumî kardeşliktir. İcralarımız göğün bereketini çeker ve biz onu yardımla dağıtırız. Kurucumuz Garplıların ilmini ululamıştır. O mükemmelen Rumca bilirdi ve bu lisanda, *Roumi* [Rûmî] lâkabıyla, hikmetli şiirler düzmüştür. Geçmişte üç yüz elli tekkeye sahiptik, bugün yetmiş yoktur." diye mukabele etti *Veled*. "Ama," diye söze karıştı *Vali*, teselliyle, "bu tarikatın şanı yücedir ve bütün imparatorlukta buradan daha iyi bir camie sahip, daha temiz, daha mübarek olanı bulunmaz." Bu tam hakikatti ve kazaya inanmakla İslâm'ın daima bir manaya geldiğine inananlara resmî bir tekzip veriyordu. Bize kahve ve sigara ikram ettiler ve bu *Chateubriand* [koyu] kahve onları şereflendirmek için çok boş bir şeydi. Terk ettiğimizde, burayı görmeye alelâde ziyaretçilerden daha fazla lâyık olduğumuza hükmettik. Elli bin franklık meşhur halı bize gösterildi. Hücreleri ve mutfağı dolaştık. Saf kendini beğenmişlikten mi, rahat lakırdıya aşırı alâkadan mı, uzak bir medeniyetin bir mabedine girmiş olmaktan mı mülâkatın sonunda bir sürur hissetmedim."

ZIEGLER, Henri De, *En Asie Mineure: Notes de Voyage*, **La Semaine Litteraire**, 19. yıl, Nu.: 934, 25 Kasım 1911, s. 559-560 [Konya], Genève.

Francis E. CLARK

Francis Edward Clark. (1851-1927). Amerikan Congregational [cemaatçi] rahip. Muhtelif yerlerde papazlık yaptı. 1881'de Young People's Society of Christian Endeavor cemiyetini kurdu, bütün dünyaya yaydı. Bazı diğer eserleri: The Children and the Church (1882), Looking Out on Life (1883), Some Christian Endeavor Saints (1889), World Wide Endeavor (1895), A New Way Round an Old World (1900).

[1912 Şubat'ı]- "İstanbul veya İzmir tarafına giden çoğu seyyah, günlük ibadetlerindeki *whirling dervishes* [hızla dönen dervişler]e mağrur bir tecessüsle bakar, ama onlara, onların kadim tarihine nispetle bir bakışla baksalardı, bu ibadetlerin onlar için bir dua meclisi kadar ciddî bir dinî ayin olduğunu hatırlarına getirirlerdi. *Konieh* [Konya]'da yaşamış olan fırkanın kurucusu "Rabb'in önünde dans eden" Davud'un hikâyesini okumuş ve onda ruhanî bir mana ve amelî bir fazilet olduğu neticesini çıkarmıştı. Bu suretle, dinî ve mukaddes musikiye uyarak hızla dönme onların tapınma hususiyetlerinden biri hâline gelmiştir, bazı yerlerde dervişlerin baş döndürücü bir vecd içinde kendilerini kaybettikleri, hatta merasimin bir parçası olarak, bıçaklarla kendilerini yaraladıkları bir aşırılığa sürüklenirler.

Bununla beraber, hızla dönme ekseriya dinî merasimle yerine getirilen bir adapla yapılır, her derviş hızla dönen komşusundan büyük bir maharetle bir yana kaçıp kurtulur ve sonra odanın arkasına çekilir ve yeniden muvazene elde etmek için dikine durur, bir kimse onun çokça alt üst olduğunu düşünür.

Bu fırkanın Konya'daki ana camii dünyadaki en güzellerden biridir. Oranın mebzulen tezyin edildiği çiniler Muhammedî yeşil olmaktansa Hristiyan mavisidirler ve mevzuu tahkik eden bir çoğu tarafından, Mevlevî dervişlerinin, diğer Müslüman fırkalara nazaran, Hristiyanlarla daha fazla müştereğe sahip oldukları düşünülür.

…Tarikatın kurucusu *Hazret Mevelana* [Hazret-i Mevlânâ]'nın muhteşem seccadeler ve gümüş ve pirinçten çok sayıda güzel kandiller asılı türbesi muhteşemliğiyle hassaten göz kamaştırıcıdır. Sanduka; som altından bir tabut örtüsü gibi görünen ışıltılı kumaşla kaplanmıştır ve Hazret hususî şekilli bir lahite ayakta defnedilmiştir."

CLARK, Francis E., **Memories of Many Men in Many Lands**, s. 441-443 [Konya], Boston ve Chicago: The United Society of Christian Endeavor, 1922.

F. W. HASLUCK

Frederick William Hasluck. (1878-1920). İngiliz arkeolog, tarihçi, şarkiyatçı ve antikacı. Ortadoğu, Türkiye ve Balkanların arkeolojisine eğildi. Bulgularını antropolojiyle zenginleştirdi. Klasik Avrupa arkeolojisinden şarkiyat araştırmalarına geçiş yaptı. Osmanlı coğrafyasında araştırmalar yaptı. 1913 yılında geldiği Konya'daki çalışmaları iki yıl sürdü. 1919'da Ortadoğu dilleri uzmanı olarak Atina'daki İngiliz sefaretinin istihbarat kısmında vazife aldı. 42 yaşında öldü. Kitaplarının çoğu ölümünden sonra eşi tarafından yayınlandı. Diğer eserleri: Cyzicus (1910), Constantinata (1913), Mount Athos and the Monasteries (1924), Letters on Religion and Folklore (1926) ve çok sayıda makale.

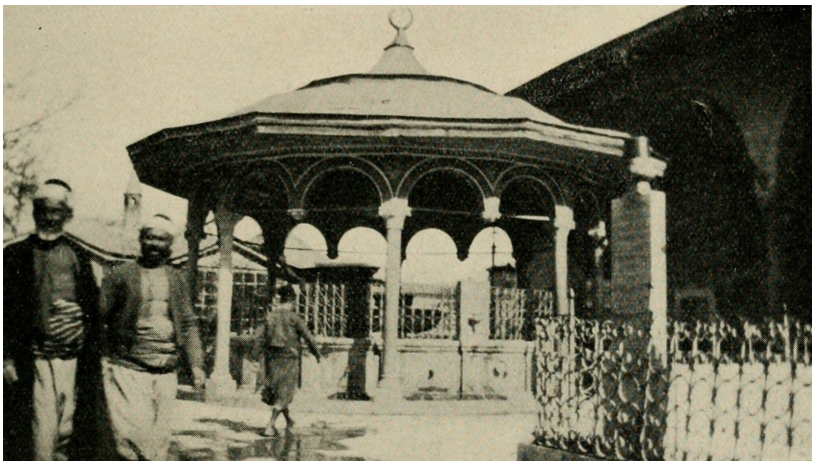
KIRLIK MÜBAREK YERLERİN NAKLOLMASI

ST. CHARITON, KONYA

[1913 baharı]- "Kırlık bir mübarek yerin muhtemel bir 'durdurulmuş naklolma' vak'ası[1], Konya'nın bir saat kuzeyindeki *S. Chariton*, *S. Amphilochius*, *S. Sabbas* ve manastırın çevrili yerinin içindeki Bakire kiliselerinin yanında kazıp çıkarılmış kesme kaya küçük bir cami olan *Saint Chariton* manastırında bulunabilir[2]. Cami mümkün olan en basit tarzdadır; düz kesme kayadan, niyaz için duvar oyuğuyla küçük bir mustatil gibidir. Manastırın yukarısındaki yardan düşen *Jelal-ed-din* [Celâleddîn]'in oğlu olan ilk *Chelebi* [Çelebi] veya Mevlevî dervişlerinin *General* [tarikat baş nazırı; sipahsâlar, başkumandan]i, sonradan *eikon* [aziz resmi]dan *S. Chariton*'un kendisi olduğu teşhis edilen esrarengiz bir ihtiyar zatın yaralanmaktan kurtardığı burasının sahip olduğu menkıbedir. Bu, camiin mevcudiyetine ve hâlâ, manastırla Konya'daki Mevlevîlerin tekkesi arasındaki dostane alâkalara verilen

1 Bir diğeri için bk. Kısım VI, Nu. 15 (Ohrid yakınındaki *S. Naum*).

2 Bu çevrili yerin yeni olduğuna, son asrın ortasına tarih verildiğine dikkat edilmelidir, ama manastır, başpiskopos *Cyril* tarafından neşredilen 1068 ve 1290 (tamir) tarihli kitabelerin gösterdiği gibi hayli eskidir.

Courtyard of the Mosque of the Whirling Dervishes in Iconium, [Konya'daki Hızla Dönen Dervişlerin Camiinin Avlusu], 1912 Şubat'ı, [CLARK, Francis E., Memories of Many Men in Many Lands, s. 443, Boston ve Chicago: The United Society of Christian Endeavor, 1922].

izahtır[1]. Ne Mevlevî tarafında bir ilk hücum rivayetine ima vardır, ne de bugünün mevziî Hristiyanları o kadar aşikâr ortodoks olmayan bir işgal gücenikliği gösterirler. Mevlevîlerin kendi rivayetleri, '*Plato* Manastırı'nın başrahibi (beyana göre, o aşikâr surette *S. Chariton*'dur) ile başrahibin harikaları tarafından onun azizliğine ikna edilmiş olan kendi kurucuları arasında büyük bir dostluğu anlatır. Hristiyan rivayetinde, bu sebepten, Müslüman yarı yarıya Hristiyanlığa dönmüştür; Mevlevîlerinkinde sohbet vakıadır." C. I, s. 56.

HRİSTİYANLAR TARAFINDAN ÇOK UĞRANILAN MUHAMMEDÎ MELCELER

MEVLEVÎ TEKKESİ, KONYA

"Bir Ermeni tarafından *Lucas*'ya, bir Hristiyan piskoposu olan *Efsepi* (*Eusebius?*)[2]'nin, Mevlevî dervişlerinin Konya'daki büyük tekkesinde, Mevlevî tarikatının kurucusu *Celâleddîn*'in hususî talebi üzerine, onun yanına defnedilmiş bulunduğu söylenilmiştir. Bu kaide dışılığı izah eden menkıbe, mukaddes yolculuğa devam eden *Çelebi Celâleddîn*'in, büyük dostu piskoposu kendi hane halkıyla alâkadar olmak ve yokluğu müddetince şehrin idaresiyle nasıl vazifelendirdiğini anlatır. Piskopos, ayrılışında onun ellerine küçük bir kutu verdi, dönüşüne kadar onu muhafaza etmesini söyledi ve bu şartla vazifeyi kabul etti. *Celâleddîn*'in dönüşü üzerine, karıları ve evin bendeleri piskoposu kendilerine fena muamele etmekle itham ettiler ve *Çelebi* bir gazap nöbetinde onun derhâl idamını emretti. Talihsiz piskopos son bir lütuf olarak *Çelebi*'yle bir mülâkat niyaz etti, bu esnada onu kendi emanetindeki esrarengiz kutuyu açmaya davet etti. Kutunun elbette piskoposun masumiyetinin münakaşa götürmez delilini ihtiva ettiği anlaşıldı. *Çelebi*, nedameti içinde, iyi piskopos öldüğünde, çözülmez dostluğunun bir nişanesi olarak kendi mezarının yanına defnedilmesi lâzım geldiğinde diretti[3].

Bu hikâye, piskoposun adı atlanılmak suretiyle 1913 senesinde Konya'lı *Prodromos Petrides* tarafından bana söylendi. Farklı bir hikâye *Levides*[4] tarafından ve bir asır evvel *S. Chariton* manastırı baş rahibi olan kahraman başpiskopos *Cyril*[5] tarafından söylenir. Mevlevî dervişlerin kendileri bu menkıbedeki hakikati tasdik ederler, ama onların rivayetlerinde piskopos veya baş rahip İstanbul'dan gelmiş ve *Celâleddîn* tara-

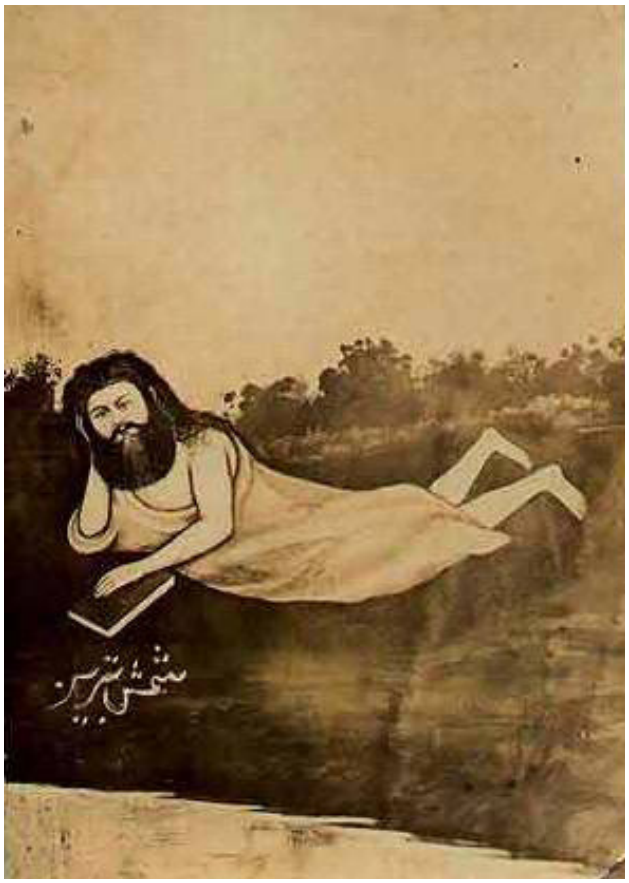
1 *Redhouse*, *Mesnevi*, s.72, 87; karş. Kısım VII, aşağıda s. 86.

2 *Iconium* [Konya] piskoposlarının, bize kadar gelmiş olan Rum fihristlerinde böyle bir piskopos bulunmaz.

3 *Lucas*, *Voyage dans la Grèce*, C. I, s. 151.

4 *Μοναί τής Καππαδοκίας*, s. 156; mukayese için, *N. Rizos*, *Καππαδοκικά*, s. 130 ve yukarıda, kısım V, nu. 10.

5 *Περιγραφή*, s. 42 (aşağıda iktibas edildi; s. 375, nu. 2). 'Keşişin mezarı' *Macarius of Antioch* [Antakya'lı Makaryos] (*Travels*, takriben 1650, C.I, s. 8) ve *Miss Pardoe* (*City of the Sultans*, C. I, s. 52) tarafından umumî ifadelerle ima edilir.

Şems-i Tebrizî,
Hint Minyatürü.

fından Mevlevî akidelerine döndürülmüş bir keşiş hâline gelir.

ŞEMSEDDİN TEKKESİ, KONYA

Konya'dan, benzer bir diğer müphem inanç misali, *Schiltberger* tarafından verilir (takriben 1400'ler).

«Keza, bu memlekette (Karaman)» der o, «evvel kâfir papaz ve gizlice vaftiz edilmiş olan ve kendi sonu yaklaştığında, bir Ermeni rahipten, Tanrı'nın bedenini bir elma içinde almış bulunan ermiş *Schenisis* [Şems]'in yattığı *Könia* [Konya] adında bir şehir vardır. Bu ermiş büyük kerametler göstermiştir.[1]»

Buerkendevirmenkıbesi,elbette,*Celâleddîn*'in dostu ve muallimi, Konya'da Mevlevîlerin büyük tekkesinden sadece biraz ötede mukim bulunan, Tebriz'li *Shems-ed-din* [Şemseddîn]'in mezarına işaret eder. Burası şüphesiz o tarikat tarafından, kurucularının üstadı olmak hasebiyle çok hürmet gösterilen bir mezardır. Hikâye '*Eusebius*' menkıbesinin Mevlevî rivayetini nakzedici olmakla dikkate değerdir; burada bir Muhammedî, Hristiyanlığa dönmüştür; ötekinde bir Hristiyan İslâm'a. Her hâlükârda her iki din de bahis mevzuu melcee girebilir[2]." C. I, s. 85-87.

KONYA SULTANLARININ İDARESİNDE HRİSTİYANLIK VE İSLÂM

"*Alâeddin*'in yanında bir diğer göze çarpan şahıs durur ki bu 1233 senesinde Konya'ya gelen ve dünyevî hükümranın yakın ve sözü geçen bir dostu olarak temsil edilen, Buhara'nın mahfî şairi *Jelal-ed-din* [Celâleddîn]'dir. *Celâleddîn* dostu ve felsefe ustası olan *Shems-ed-din* [Şemseddîn]'le beraber, tarihleri boyunca felsefî bir temel üzerinde uzlaşarak[3] Hristiyanlar ve bütün dinler hakkında merhamet ve müsamahalarını göstermiş bulunan Mevlevî adıyla bilinen dervişlerin tarikatını meydana getirdi. *Celâleddîn*'in Rumca[4] hakkında malûmat edindiği ve katı ortodoks Müslüman muasırlarına nazaran[5], bir peygamber olarak Mesih'e çok yüksek bir mevki tayin ettiği gözükür. Dahası, onun kendisini alelhusus Rumlar için bir din davetçisi telakki ettiği gözükür ve "Tanrı'nın Rum halkına büyük muhabbeti var" (mesela *Rûmî*, *'Ρωμαίοι*) denildiği ve ilk halife *Ebu Bekir*'in bir duasına cevaben, onları 'merhametinin ana kabı' yaptığı *Eflakî* tarafından nakledilir. Aynı metin parçasında, Mevlevîlerin mevzun şiirleri ve rakslarının Rumların canlı

1 *Hakluyt Society*'nin tabı (haz.: *Telfer*), s. 40.

2 Bk. aşağıda, s. 377.

3 Bilhassa *Eliot*, **Turkey in Europe**, s. 185; *Ramsay*, **Revolution in Turkey**, 202'ye bk.

4 *Gibb*, **Ottoman Poetry**, C. I, s. 152; *Celâleddîn*'in oğlunun Fars harfleriyle, bize kadar gelen, bir çeşit mahfî, felsefî bazı kâfiyeli Rumca mısraları hakkında: (*Krumbacher*, **Byz. Litteratur**, s. 811; *Meyer*, **Byz. Zeit.** içinde, C. IV, s. 401).

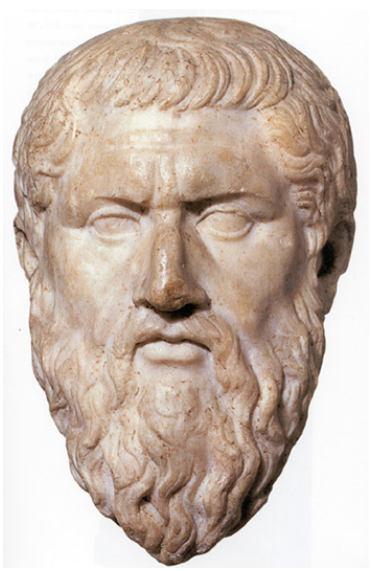
5 *C. Field*, **Mystics and Saints of Islam**, s. 205.

mizaçlarını İslâm'a çekmek için tertiplendiği beyan edilir.[1] Mevlevî neşir faaliyetinin Hristiyanlar arasındaki muvaffakiyetini resmeden birkaç hikâye de *Eflakî*'nin mecmuasında anlatılır[2]. (Tekrar döneceğimiz) '*Plato* [Eflatun] manastırı'nın ilim şöhretinin İstanbul, Trabzon, *Sis* ve Frenk memleketlerine kadar yayılmış başkeşişinin menkıbesi alelhusus dikkate değerdir: *Celâleddîn* manastırı ziyaret etmiş ve soğuk bir ayazmada otururak orada yedi gün ve yedi gece geçirmiştir. Bu vaktin sonunda zarar görmeden çıkmış ve herkesi hayrette koyup, bir ilâhî söyleyerek yürüyüp gitmiştir. Başpapaz, «Mesih'in şahsı ve vasıfları hakkında okumuş bulunduğu ve dahi İbrahim ve Musa'nın kitaplarındaki her şeyi, hem de peygamberlerin azamet ve edasını ve daha fazlasını onda bulduğuna yemin etmiştir.»[3]. İki kuşak sonra o aynı manastırda *Celâleddîn*'le benzer hikâyesi olan koca bir keşiş yaşar ve civardaki dervişler tarafından ziyaret edilir. O kez *Celâleddîn*'in manastırda tefekkürle kırk gün geçirdiği; ona, Kur'an müşabih bütün insanların cehennem ateşine varacağını söylediğinden, İslâm'ın Hristiyanlık üzerine olan üstünlüğünün ne olduğunu sorma fırsatının kârını elde ettiğini, bunların bazısına anlatır. *Jelal* [Celâl] keşişin cübbesini kendininkiyle sarıp bir fırının içine koyarak cevaplamıştır: Onları dışarı çıkarttığında keşişinki ateş tarafından yakılmış ve kömürleşmiş bulunmuştur; *Celâl*'inki ise sadece temizlenmiştir. Keşiş derhâl *Celâl*'in müridi olmaya ikrar vermiştir[4]. Bütün bunlarda açıkça görünür ki *Celâleddîn,* hükümdarane efendisi gibi, Hristiyanlık ve Hristiyanlara karşı tavır alışında gönül alıcıydı.

Evvelki kısımda[5], Türkler tarafından camie çevrilmiş bulunan, Konya'daki Aziz *Amphilochius*'un eski kilisesinin on üçüncü asırdan bu tarafa Müslümanlar tarafından 'ilâhî filozof' Eflatun'un defin yeri olarak mübarek sayıldığına; hâlbuki kilisenin çevrilmesine rağmen ayak direyen Hristiyan rivayetinin, hâlâ mezarın içinde *Iconia*'lı piskopos ve aziz *Amphilochius*'un bulunduğunu müdafaa ettiklerine işaret etmiştim. Böylece on beşinci asır kadar geç bir tarihe kadar her iki din de ne idüğü bellisiz bu kültü paylaştılar[6].

Konya'da *Eflatun*'a, mümkündür ki, Mevlevî dervişlerinin tesirini veya hatta *Celâleddîn*'in kendisinin izini takip eden Müslüman hürmeti; Hristiyan ve Muhammedîlerin müsavi tabirleri paylaşabildikleri bir kült olarak bilhassa tertip edilmiş olabilir. Her iki dinin âlimlerine göre, *Eflatun* bir dereceye kadar *Justinian*'ın 'Tanrı'nın Mukaddes Aklı'na yakın, felsefî bir mücerretleştirme olarak mülâhaza edilebilir, cahil ve hurafeci Müslümanlar için o büyük bir sihirbazdı ve harika ehliydi, en azından Konya'da duran Rum ve Ermeniler içinse Aziz *Amphilochius*'tu. *Eflatun* kültünün ima ettiği gözüken İslâm ve Hristiyanlık arasındaki bu gibi bir yaklaşma vak'ası, eğer biz Mevlevîler ve Hristiyanlar arasındaki dostane alâkaların diğer delillerini bulabilirsek, çokça takviye edilmiş olacaktır. Rivayetin sahih miktarı bu istikameti işaret ediyor.

Konya'nın bir saat kuzeyinde, kayalık bir boğazın içinde kadim Aziz *Chariton* Rum manastırı durur. Manastır[7]ın üç tarafı duvarlarla ve dördüncüsü ise sarp bir uçurumla çevrilidir. Çevrili yer hepsi de tamamen

Eflatun'un büstü.

1 **Acts of the Adepts** (1310-53); *Redhouse*'un Mesnevî tercümesinin içinde, s. 27 (13).

2 **Acts of the Adepts** (1310-53), s. 22 (7), 66 (53), 90 (85); son sayfa, Sivas'taki Mavi *Medrese*'nin mimarı olan *Καλοιωάννης*'un ihtidasına atıfta bulunur.

3 Ibid., s. 72 (63).

4 Ibid., s. 87 (81).

5 Yukarıda s. 17'yle mukayese ediniz.

6 *Khitrovo*, **Itin. Russes**, s. 256.

7 *Niebuhr* burayı meskûn bulmuştur (**Reisebeschreibung**, C. III, s. 119) ve *Michael Comnenus*'un ithafıyla bir taş görmüştür.

Aziz Chariton'un ikonu.

veya kısmen kayalar içine kazınmış üç kiliseyi ihtiva eder. Onların yanındaki benzer yapıda küçük bir camidir. Kesme kayadan sade bir niyaz oyuğu (*mihrab*)ıyla mustatilî bir oda olan cami basittir ve dikkati çekmez. Manastırın mes'uliyeti altında olan Hristiyanlar, bu camiin mevcudiyetini, avlanırken manastırın yukarısındaki uçurumdan düşen, esrarengiz bir ihtiyar adam tarafından yaralanmaktan esirgenen *Celâleddîn*'in oğlunun rivayetiyle izah ederler; bu adam sonradan kilise içindeki Aziz *Chariton*'lu *eikon*dan teşhis edilmişti. Keramet; *Celâleddîn*'in halefl erinden -Mevlevî tarikatının *superior* [başrahip; şeyh; çelebi]si daima kurucunun soyundan gelen biridir- senelik gönderilen yağ[1] hediyesiyle hâlâ yâd edilir; bundan başka, senede bir geceyi bu camide duayla geçirir[2]. Hristiyan rivayeti böylece *Celâleddîn*'i Aziz *Chariton*'un kerametiyle, Hristiyanlığa en azından yarı mühtedi olarak gösterir. Öte taraftan Mevlevî rivayeti 'Eflatun manastırı'nın başkeşişinin Celâleddîn'in kerametleriyle onun felsefesine dönmüş olduğunu ileri sürer; 'Eflatun manastırı' açıktır ki Aziz *Chariton*'unkiyle birdir[3].

Böylece ne idüğü bellisiz 'Eflatun' mecazının zorlamasıyla, her iki dinin de mübarekliğinde muvafık oldukları iki aslî Hristiyan mabedini keşfetmiş oluyoruz. Bu uzlaşmalardan biri kat'iyetle (her ikisi muhtemelen) Mevlevî dervişlerinden dolayıdır. Müslüman tarafında mütekabil bir itiraf var mıdır?

Konya'daki büyük Mevlevî *convent* [erkek manastırı; tekke]sinde müessis *Celâleddîn 'el Rumî'* defnedilmiş yatar. Onun mezarı dindar Muhammedîler ve bilhassa Mevlevî tarikatının azaları için bir hac mahallidir. Onun yanında meraklı bir efsane olan bir diğer mezardan söz edilir. Onun *Celâleddîn*'e dostluğun ve sadık hizmetin böylesi hüccetlerini veren bir Hristiyan olduğu, *Celâleddîn*'in onunla yan yana defnedilmelerinde ısrar ettiği söylenilir. Sadık dostun şahsiyeti hususunda en azından üç değişik rivayet vardır. İki asır evvel *Paul Lucas*'nın bahsettiği bir Ermeni anlatışı onu bir piskopos olarak gösterir ve hatta ona *Efsepi* (*Eusebius*) adını verir[4]. Rum anlatışı onun *Celâleddîn*'le alâkalarını yukarıda söylediğimiz Aziz *Chariton* manastırının başkeşişi[5] olduğunu beyan eder. Mevlevîlerin kendileri ikinci mezarın içinde *Celâleddîn* ta-

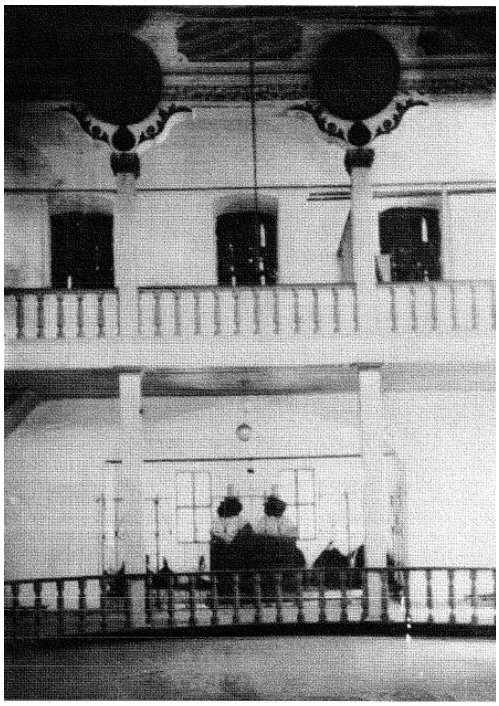
1 Konya yakınındaki bir Rum köyü olan *Sylata*'nın kilisesi benzer bir yağ hediyesi alır ve buradaki de Rumların Alaeddin'in kendisine (*Pharasopoulos*, **Τά Σύλατα**, s. 132) ve *Celâleddîn*'e kadar (Mevlevîlerin mevcut çelebisi tarafından öyle malûmat verilen *Sir Edwin Pears*'dan) Mevlevîlere mal ettikleri, Selçuk devrine gönderilen bir tatbiktir. Benzer bir hikâye Mısırlı *Lady Duff Gordon* tarafından söylenir, bu hikâyede Kıptîler Luksor'un mahalli velîsi olan *Ebu'l-Haccac*'ın ailesine, *Ebu'l-Haccac*'ın soyundan gelen birinin görünüşündeki bir Hristiyan azizinin hatırasına hâlâ bağışlar verirler (**Letters from Egypt**, s. 283).

2 *Sylata*'lı *Mr. Vassos Vaianos* bana ondan sonraki *Chelebi* [Çelebi]'nin de manastıra bir arazi tahsisatı yaptığı, tapu senetlerinin bir vakit *Sylata*'daki Aziz *Michael* kilisesinde olduğu, ama şimdi kayıp bulunduğu malûmatını verdi. (Yer altındaki) '*dede*lerin hücreleri' duvarlarında Mevlevîlerden bahseden Muhammedî kitabelere sahiptir.

3 **Acts of the Adepts**, s. 87 (81). Burada, 'Eflatun manastırı'nın 'içinden bir soğuk su çayının çıktığı bir mağarasıyla bir tepenin eteğinde kâin' olmuş olduğu söylenir ki açıkça Aziz *Chariton*'un *ayazma*sıdır.

4 *Lucas*, **Voyage dans la Grèce**, C. I, s. 151. Efsaneye başka müellifler tarafından da atıfta bulunulur (*J. Pardoe*, **City of the Sultans**, C. I, s. 52; *Macarius*, **Travels**, terc. *Belfour*, s. 8).

5 *Prodromos Petrides*'ten 1913'te şifahen; Aziz *Chariton*'un başkeşişi *Levides*'in anlatışında ortaya konulur (**Μουαί τής Καππαδοκίας**, s. 156): *N. Rizos*, **Καππαδοκικά**, s. 130'la mukayese ediniz. Her ikisi de muhtemelen başpiskopos *Cyril*'in *Περιγραφή*'una medyundurlar; o şöyle der: *πλησίον τού ίδίου Μεβλά* (yani Mevlânâ= Celâleddîn) *είναι καί μυήμα ενός καλογέρου ήγουμένου τού Ακ Μοναστηρίου* ('Ak Manastır'; Aziz *Chariton* manastırının asrî Türk adı) … *ταφέντος έκεί κατά διάταζιν τού ίδίου ύπεραγαπώντος αύτόν, έφ ώ έκειτο καί μεχρί τινός μαύρον καλογηρικόν σκέπασμα, τό όποίον άπό χρόνων αχεδόν τριάκοντα μετέβαλον είς άλλο χρώμα, διά νά μή γνωρίζεται* (s. 42).

Hanya Mevlevîhanesi'nin
Semahanesi, Türbe,
Üstte Kadınlar Mahfili Olarak
Kullanılan Asma Kat,
Meydan ve Şebeke,
20. yy.'ın ilk çeyreği,
Siyah beyaz fotoğraf.

rafından ihtida ettirilmiş bir Hristiyan keşişin bulunduğunu söylerler[1]. Böylece, efsanenin esas kısmı yani bir Hristiyan rahibin *Celâleddîn*'in yanında defnedilmiş bulunduğu bütün taraflarca kabul edilir. Farz edilen mezarda hakikat keyfiyeti olup olmadığından doğrusu şüphe edilmelidir. O pekâlâ mezar gözüyle bakılagelmiş bir boş mezar olmalıdır. Bu vak'ada bir miktar hissenin asrî bir muvaziliğine işaret edebiliriz. Mevlevîlerin *Canea* [Hanya] (Girit)'daki tekkesinde, sadece kırk yıl evvel, iki velinin mezarları yan yana ve tam olarak benzer haricî görünüşte bulundu. Bunlardan biri müessisinkidir; diğeri kabul edilen şekliyle, ikincinin vasiyet şartlarında, onun muhterem bir muallim olduğunu yâd etmek için dikilmiş bir boş mezardır[2]. Benzer şekilde, Konya'da, *Celâleddîn*, şimdi 'keşişin mezarı' denilene, şerefli dostunun hatırasına az bir eser olarak niyetlenmiş olabilir ve bu onların an'anevî rabıtaları muhafaza etmeleriyle beraber herkese nasip olmayacak bir şey olmalıdır.

Efsanenin veya onun herhangi bir kısmı ister doğru olsun veya olmasın, burada, aradığımız uzlaşmanın Müslüman tarafındaki bütün zuhuruna sahibiz. Üçüncü kere için bir *Iconia* mabedi sun'î olarak Hristiyan ve Müslümanlara aynı anda ziyaret edilebilir kılınıyor: Bu vak'adaki mabet, Mevlevî dervişlerinin merkezi, kendi kurucularının mezar odasıdır.

Konya Mevlevîlerinin hürmetinde *Celâleddîn*'den sonraki yegâne ikinci kişi şehrin farklı bir mahallesinde çok mütevazı bir türbede yatan Tebrizli *Shems-ed-din* [Şemseddîn]'dir[3] Burası, aynı zamanda meşhur bir mezarlı mabettir. 1396 Nicopolis [Niğbolu] muharebesinin Hristiyan mahkûmlarından biri olan *Schiltberger* bunun tek başına Konya'nın harikalarından biri olduğunu kaydeder. «*Könia* [Konya] denilen bir şehirde» der, «kâfir papazların ilki ve gizlice vaftiz edilmiş olan *Schenisis* [Şems] diye bir aziz yatar; onun sonu yaklaştığında, bir Ermeni papazdan, bir elmanın içinde Tanrı'nın cismini almıştı.»[4]. İkinci bir mezarı lüzumsuzlaştıran bu efsane merkezî tekkeninkiyle aynı neticeye sahiptir. Müslümanlar, derviş feylesof *Şemseddîn*'in mezarını ziyaret edebilirlerdi ve ona çok hürmet beslerlerdi; hâlbuki Hristiyanlar aynı şahısta, karanlıkta doğmuş, nihayet aydınlığa dönmüş ve kendi kutsiyetinin delili olarak ölümünden sonra fevkalâde işler yapmış mübarek bir adam görürler.

Böylece, Selçuk hanedanının dünyevî başşehri ve Mevlevî dervişlerinin ruhanî merkezi Konya'da, hem Hristiyanlar hem de Müslümanlar tarafından, vicdana bir cebir olmaksızın ziyaret edilebilen dört mabet buluyoruz. Keza *Alâeddîn*'de Hristiyanlara karşı herhangi bir peşin hükmü olmadan münevver ve açık fikirli bir hükümdarı; Celâleddîn'de Hristiyan temayüllerle felsefî bir mahfiyi ve eğer tarihte varsa, Aziz *Chariton*'un başkeşişinde *Celâleddîn*'in ruhanî şahsiyeti tarafından aşikâr surette cezb edilen Hristiyan bir rahibi buluyoruz.

Alâeddîn'e göre siyaseten, Mevlevîlere göre felsefî olarak Hristiyan ve Müslümanların benzeyişi arzu edilirdi. Buradaki merkezî Küçük Asya'daki Rum kilisesi eziyet devri zarfında ruhanî olarak geriye çekilmişlerdi. O nedenle, felsefî bir temeldeki dinî uzlaşmanın aynı çeşidi

1 *Prodromos Petrides*'deki yer.

2 *F. W. H.*

3 Mezarın sıhhati bir dereceye kadar şüphelidir (bk. *Eflaki, Redhouse*'un **Mesnevî**'sinde, s. 108 ve mukaddime s. x).

4 *Hakluyt Society*'nin neşri, s. 40.

Alâeddîn, *Celâleddîn* ve mahallî Hristiyan papazlar arasında mümkün gözükür ve bu tarafların bazısı veya hepsi tarafından mahsus beslenmiştir." C. II, s. 371-377.

"Hem Hristiyanların hem de Muhammedîlerin dinî irfanında aynı rakam [kırk] daima tekrarlar. …Mevlevî dervişlerinin (bin bir günlük) acemiliği kırk günlük devrelere taksim edilir[1]." C. II, s. 393.

"[Köprülü'nün] vezirliği zarfında, aslında Mevlevîlere karşı aşikâr surette tefrik edici olan, derviş tarikatlarına karşı hareketi belli belirsiz işitiriz[2]. C. II, s. 422.

SULTANIN KILIÇ KUŞANMASI

"Türk sarayının hiçbir merasimi hayale bizim taç giymemizin yerini tutan, Sultanın Eyüp'te kılıç kuşanmasından daha kuvvetli bir cazibe meydana getirmez. Merasimin sahnesi Müslümanlar için İstanbul'daki en mübarek yerdir: Altın Boynuz'un kıyısındaki ihtiyar servilerin arasında dikilmiş; efsanenin söylediğine göre, Fatih *Muhammed*'in ordusu henüz muzaffer olmamış, daha muhasara edilmiş şehrin etrafında ordugâh kurmuşken kendisine ilham olunmuş, Arap cenkçi velinin mezarını işaretleyen Eyüp Camii. Bu rivayetlere, daha da eski geçmişten, Osmanlıların tarihini onların selefleri olan Rum Selçuklarınınkiyle birbirine bağlayan diğerleri ilâve olunur. Rum başşehri Konya'dan Mevlevî (raks eden) dervişlerin -tarikatının en yüksek rütbedeki başı ve kurucusunun ırsî halefi olan- muhterem *sheikh* [şeyh]i, Sultan'ın kılıç kuşanmasının ana kısmında sahne alır; o, azizin mezar odasının önünde, yeni hükümdara, onun adını taşıyan hanedan soyunun ilki olan, Konya'daki metbuu tarafından kendisine makam verilmiş *Osman*'ın kılıcını kuşatandır. Bu gibiler, diri tutmak mânâsındaki kılıç kuşanma merasiminin hatıralarıdır.

Kılıç Kuşanma Merasiminin An'anevî Aslı

Rivayetin son kısmını -kılıç kuşanma merasiminin Rum Selçuk sultanlarıyla ve hassaten Konya *şeyh*lerinin imtiyazıyla irtibatını- tahkik etmek şimdiki sayfanın maksadıdır. Günümüzde makbul-ü amm bir şekilde cari olan rivayetler *Sir Charles Eliot* tarafından şöyle verilir:

«*Osman* fetihlerine başlayıp da, Rumlardan Bursa'yı ve diğer şehirleri aldığında, Asya'daki en mühim Türk hükümdarı olan Sultan *Alâeddîn*'e, muamelelerini ve kavminin en büyük ileri gelenleriyle iyi münasebetler üzere kalmak arzusunu izah etmek için kibar bir elçi gönderdi. *Alâeddîn* buna *Osmanlı*ların Rumlardan her ne alabiliyorsa zapt etmesine hiçbir itirazı bulunmadığı ve iyi niyetinin bir delili olarak meşhur [dervişlerin Mevlevî tarikatının kurucusu] *Celâleddîn*'i *Osman*'a bir şeref kılıcı vermek üzere gönderdiği cevabını verdi. Fakat bu hikâyede müşkülât mevcuttur. Alelâde bir *kronoloji*ye göre bile *Alâeddin* 1219'dan 1236'ya kadar saltanat sürmüştür, *Celâleddîn* 1202'de doğmuş ve 1273'de ölmüştür, *Osman* 1288'den 1328'e kadar saltanat sürmüştür.»[3]

---

1 *D'Ohsson*, Tableau, C. II, s. 308.

2 **Ray's Voyages**'de *T. Smith*, C. II, s. 58; *d'Ohsson*, **Tableau**, C. II, s. 311; *Ubicini*, **Turquie**, C. I, s. 110; *Tournefort* (mektup XIV), Mevlevîler bu saltanatta epeyce taltif gördüklerinden, belki de haksız bir şekilde, hareketi *Murad IV.*'e atfeder (*Hammer-Hellert*, **Hist. Emp. Ott.**, C. IX, s. 257, 316; *d'Ohsson*, **Tableau**, C. II, s. 307); bununla beraber, Mevlevîlerin Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesine karıştıkları gözükür (*Hammer-Hellert*, C. IX, s. 285; C. XI, s. 5'le mukayese ediniz). *Stern* (**Die Moderne Türkei**, s. 117), Mevlevîlere yapılan bu eziyetin beyanında sadece *Hammer*'i takip eder.

3 **Turkey in Europe**, s. 183.

Daha sonraları, Mevlevî tarikatının *superior* [manastır başrahibi; şeyh]leri kurucularının adını taşıdıklarından, *Osman*'la *Celâleddîn*'in ülfetini ima eden *anachronism*lere çok fazla ehemmiyet vermeye ihtiyacımız yoktur; çetinlik *Cuinet* tarafından ortaya konulan hikâyenin Konya rivayetinde ayrıca sakınılmış olmasıdır. Buna göre, hayat müddetince Konya'nın üçüncüsü olan Sultan *Alâeddin*, sağken kendisine halef olarak *Osman*'a seleflik etmiş olan Osmanlı reisi *Ertuğrul*'u seçti. *Alâeddin*'in ölümüyle (1307), o zamanki Mevlevî şeyhi onun mümessili olarak *Ertuğrul*'un halefi *Osman*'a gelmesini ve idareyi üstlenmesini yazdı. Cenkle meşgul olan *Osman*, daha müsait bir zamana kadar Konya'da kendisini *şeyh*in temsil etmesine müsaade etti ve er geç *şeyh* tarafından an'anevî usulde makama getirildi[1].

Bu resim gibi hikâye maalesef tamamen tarihî temelden mahrumdur. Bellidir ki Osmanlı kudretinin erken devirlerine, geriye doğru tarihlendirilen sükûnlu ve meşru bir haleflik olarak, Osmanlılar tarafından Karamanya'nın elde edilmesini temsil etmek için tertiplenmiştir; oysa aslında Selçuk hanedanının halefleri olan *Karamanoğlu*'nun 1392'de *Bayezid I.*'in kumandası altında fethiyle, mesele içindeki eyalet hâkimiyetlerine ilâve olunmuştur[2]. Aynı zamanda, hikâyede *şeyh* tarafından tutulan kısım Mevlevî tarikatının itibarını arttırmak için ayarlanmıştır.

İki tarihî hakikat efsanenin imalinde kullanılmıştır. (1) Karamanya'nın hakikî fatihi *Bayezid I.* halife tarafından resmen Rum sultanı olarak tanınıp da harp için kayınbiraderi *Emir Sultan* lâkaplı *Şeyh Buharî*'ye gittiğinde, ona kendi kılıcını kuşanma imtiyazının bahşedildiği söylenilir[3]. *Emir Sultan*'ın Mevlevî şeyhinin unvanlarından biri olduğu söylenilir[4]. (2) 1435'de Karamanya'nın kul şehzadesi isyan ettiği ve Konya *Murad II.* tarafından alındığında, Kilikya'ya kaçmış bulunan şehzadenin namına, tarikatın kurucusu olan atası *Celâleddîn*'in adını taşıyan o zamanki Mevlevî şeyhi tarafından nihaî mukavele imzalandı[5].

Lâkin halk muhayyilesi rivayeti daha da ileri götürür. Tarihte Konya'nın Karaman şehzadesini temsil eden Mevlevî *şeyh*i, rivayette, Selçuk hanedanının[6] meşru kan halefi ve nihayet asıl halife hâline gelir! *Sir Charles Eliot*, bir zamanlar, «*Chelebi* [Çelebi] (yani Konya Mevlevîlerinin *şeyh*i) kılıç kuşandırmak için İstanbul'a gittiğinde Üsküdar'dan daha öteye gitmez, çünkü eğer İstanbul'a ayak basarsa fiilen Sultan ve Halife olur[7].» demişti. Konya'nın sultanları tabiî ki halifelik iddiasında değillerdi, ama *Alâeddin I.* 1219'da halifenin Rum'daki mümessili unvanını aldı[8] -ve bu, efsanenin cüz'i temeli olabilir-.

Bütün bu efsane dairesi düzmedir; aşikâr bir şekilde, *Alâeddin*'in hâlâ makbul-ü amm bir efsane kahramanı olduğu Küçük Asya'da ve İstanbul'daki Mevlevî tarikatında Osmanlı hanedanının itibarını arttırmak için tertip edilmiştir. Bu, *Osman*'ın kılıcı denilenle yeni sultanı ku-

1 *Cuinet*, **Turquie d'Asie**, C. I, s. 828.

2 *Hammer-Hellert*, **Hist. Emp. Ott.**, C. I, s. 308.

3 Ibid., C. I, s. 321-323: *Hammer* zaten bu hadiseyi daha sonraki kılıç kuşandırma merasimiyle bağlar.

4 Ibid., C. I, s. 40.

5 Ibid., C. II, s. 287 ve not 491.

6 *Cuinet*, loc. Cit.; *Byzantios*, **Κωνσταντινούπολις**, C. III, s. 575, aşağıda iktibas edilmiştir; yanlış nakledilmiş bir rivayet [*Blunt*], **People of Turkey**, C. II, s. 267'de.

7 **Turkey in Europe**, s. 183; mukayese için: *Slade*, **Travels in Turkey**, s.376, aşağıda s. 615'de iktibas edildi; mukayese için: *Melek Hanum*, **Trente Ans dans les Harems**, s. 181. *Stern* (**Die Moderne Türkei**, s. 118), Abdülhamid'in Çelebi'den muhtemel bir rakip olarak şüphelendiğini ve onu casuslara takip ettirdiğini söyler.

8 *Sarre*, **Reise in Kleinasien**, s. 40.

şandırmanın Mevlevî *şeyh*inin ilk ve başta gelen an'anevî hakkı olduğu üzerine temellenmiştir. El'an bu an'anevî hak Türk tarihi ve müesseselerinin, *d'Ohsson* ve *von Hammer* gibi çok yeni ve esaslı müelliflerine bütünüyle meçhuldür. Her iki hâkim müellif de kılıç kuşanma merasiminin, Peygamberin soyundan gelen kimseler veya *emir*lerin reisi (*Nâkib'ül-Eşraf*) ve Sultanın *silahdar* ağasının yardım ettiği *müftü* tarafından icra edildiğini ifade eder. Bazı yüksek memurlar, iki kazasker, vezir ve yeniçeri ağaları neredeyse hafi merasime kabul edilirler[1]. Mevlevî *şeyh*i bu imtiyazı ne zaman ve nasıl elde etmiştir?

Kılıç Kuşanma Merasiminin Tarihi

Evvelâ, kılıç kuşanma merasiminin efsanesinin aleyhindeki tarihi tahkik etmeye teşebbüs etmeliyiz. Merasimin vuku bulduğu *Eyyub* [Eyüp] camii, 670 muhasarasında İstanbul'un surları önünde düşmüş Arap *gazi* Eyüp'ün mezarının keşfini yâd eder. Bazı müelliflere göre onun kabri hakikatte 1453 Türk muhasarası zarfında şeyh *Akşemseddin*'e harikulâde bir şekilde ilham olmuştu; bununla beraber en hâkim müelliflere göre mahal muhasaradan sonra keşfedilmiştir[2]. Fatih *Muhammed* tarafından inşa edilmiş cami 1458 tarihini taşır[3]. *D'Ohsson* zamanında cari an'aneye göre, Sultan *Muhammed II.* kılıç kuşanma merasimini kurdu ve hiçbir resmî mevkie sahip bulunmayan, lâkin tek kelimeyle kendisine çokça hürmet beslenen, Fatih'in yakın maiyetindeki bir mahfî olan, kabrin kâşifi *Akşemseddin* tarafından kendisine kılıç kuşandırıldı[4]. Eyüp'ün, bir sultanın tahta çıkmasıyla münasebetinin bulabildiğim ilk asrî bahsedişi, *Gerlach*'ın, *Murad III.*'ün tahta çıkması (1574) zamanına verdiği, camiin *more maiorum* [yazılı olmayan kanun mucibince] ziyaret edilmiş olduğu söylenilen, kılıç kuşanmadan bahsedilmeyen müracaattır[5]. Umumî görüşle, merasimin, *Bayezid I.*'in kılıç kuşanmasının muhtemel bir sureti, yani *Muhammed II.*'nin yeni mevkiinin halife tarafından tanınmasının yâdı olduğu gözükür. Buna rağmen, Mısır sultanı *Melik Mansur*'un 1342'de *Halife Ahmed IX.* tarafından tahta çıkarılmasının daha da erken bir emsali vardır[6]. Peygamberin an'anevî bir *dictum* [vecize; hadis]undan dolayı, Muhammedîler tarafından İstanbul'un zaptına iliştirilen fevkalâde ehemmiyet iyi bilinir[7].

Memuriyete resmen konmanın remzî bir ayini olarak kılıç kuşanmanın Şarkta çok kadim bir aslı olduğu gözükür. Türk ticaret loncalarının *Pir*leri veya an'anevî hamilerinin meşhur veliler tarafından bu usulde tayin edilmiş oldukları[8] ve son zamanlara kadar şakirtlerin ustalık derecesine kabullerinin görünüşte bir remzi olarak kuşandırıldıkları söyle-

1 *D'Ohsson*, **Tableau**, C. II, s. 258, 277, C. III, 125; *von Hammer*, **Staatsverfassung**, C. I, s. 484 ve 486 (Süleyman II.'nin 1687'de tahta çıkmasının resmî beyanı).

2 Tamamıyla aşağıya bk., s. 715.

3 *Hammer-Hellert*'in **Hist. Emp. Ott.** C. XVIII, s. 57 içindeki *Jardin des Mosquées*.

4 *D'Ohsson*, **Tableau**, C. I, s. 305.

5 *Crusius*, **Turco-Graecia**, s. 67.

6 *D'Ohsson*, **Tableau**, C. I, s. 305. Benzer şekilde, *Selçuk*'un torunu *Tuğrul Bey*'e fetihleri tanınmak suretiyle kendisinden *Emir*lerin *Emir*i unvanını aldığı halife tarafından iki kılıç kuşandırıldığı söylenir (*Hammer-Hellert*, **Hist. Emp. Ott.**, C. I, s. 13). Memuriyete resmen tevcihlerinde keza kılıç kuşanan Kırım'ın Tatar hanlarıyla mukayese ediniz (*Hammer-Hellert*, op. cit., C. XII, s. 145).

7 *Hammer-Hellert*, op. cit., C. II, s. 393: *Museum Worsleyanum*, C. II, s. 50'de gösterilen Ayasofya kitabesi ile mukayese ediniz.

8 *Evliya*, **Travels**, I, C. II, s. 94.

Cheïk, qui vient expressement d'Iconium pour
ceindre l'épée au G. S.
à son avènement au trône

Mevleviname_2b.indd 290 12.07.2015 15:25:26

nir[1]. Kuşanma; derviş tarikatlarına acemilerin kabulünde benzer bir rol oynar[2].

Kılıç kuşanma merasiminin, en azından on yedinci asra kadar, sultanların resmen memuriyete konmalarının muntazam bir kısmı olduğu ve *d'Ohsson* ve *von Hammer*'den aşağı inen resmî tarihçilerin, bizim görmüş olduğumuz, çalışmalarını muntazam surette *Nakib* ve *Silahdar*'ın yardımıyla *Müftü*'ye tahsis ettikleri muhakkak gözükür[3].

Merasim açık havada, cami ile türbe arasındaki iç avlunun ortasında duran, mermer sütunların taşıdığı bir kürsü üstünde icra edilir[4]. Cami ve etrafındakiler fevkalâde mübareklikteydi ve son zamanlara kadar, Frenkler herhangi bir vakitte ziyaret edemezdi. Pek az kimse, meğer ki memur olsun, kılıç kuşanma merasimine kabul edilir. Merasimde kullanılan kılıca gelince, Peygamberin kılıcı olduğu muntazaman söylenir[5]. Lâkin İstanbul'daki resmî Peygamber yadigârları[6] arasında bir kılıçtan bahsedilmez. Eyüp'teki kılıcın aslen bir diğer *Muhammed*'e, Fatih'in kendisine atfedildiği tahminine cür'et edebiliriz[7].

Mevlevîlerin Münasebetsiz ve Davetsiz Sokulmaları

Kılıç kuşanma merasimi tarihçilerin ittifak edemeyişine yol açsa da, *Müftü* ve yardımcıları *Nakib* ve *Silahdar* tarafından icra edilmemiştir. Mevlevîlerin münasebetsiz ve davetsiz sokulmalarının ilk iması *Rycaut* tarafından kaydedilen an'anedir:

«Onların [Mevlevîlerin] dinine sadakatten uzak, Muhammedî kralların ilki olan *Osman*, bir defasında kendi kral tahtına onların *superiour* [şeyh, çelebi]sini yerleştirmişti; çünkü çelebi kendi hususî hocasıydı ve kendi kılıcını *Osman*'a bahşedip, (tahta çıkarmanın ana merasimi olan) o kılıcı ona kuşandırmıştı ve onun halefleri aynı meslekten olan diğerleri üzerine geniş hâkimiyet kurdular.»[8]

Rycaut'un Türkiye'deki ikameti sırasında hüküm süren sultan *Muhammed IV.* (1648-87)'tü. Mevlevîlerin; *Müftü*, *Yeniçeri Ağa*sı ve *Vezir* (Mevlevî dervişi *Muhammed*)[9]'in bütün bütün karıştığı, oğlunun lehine bir fitneyle tahttan indirilen evvelki sultan *İbrahim* (1640-8)[10]'in sarayında tesirli olduklarının delilleri vardır. Altı yaşında bir çocuk olan *Muham-*

Soldaki sayfada:
Sheik, qui Vient Expressement d'Iconium pour Ciendre l'Epée au G. S. à ses Avénèments au Trône, [Kendisini Tahta Çıkarmak İçin Zât-ı Şahâne'ye Kılıç Kuşandırmak Maksadıyla Mahsusen Konya'dan Gelen Şeyh -muhtemelen Hacı Mehmed Çelebi-],
SHAROPENKO, Grigoriy (Ressam), 1808-1826 arası, 28.7 x 20.5 cm., Kağıt üstüne sulu boya, [Kapağında Rusça 'Albüm' yazan; yine Rusça olarak, Grigoriy Sharopenko'nun veliaht prens Aleksandr Aleksandrovich'e ithafta bulunduğu sayfayla beraber 85 çizim içeren 1867 tarihli bir cilt içinde], New York Public Library, Stephen A. Schwarzman Building, Humanities and Social Sciences Library, George Arents Collection.

1 *W. Turner*, **Tour in the Levant**, C. III, s. 217; *Lane*, **Mod. Egyptians**, C. II, s. 240.

2 *Evliya*, op. cit., I, C. II, s. 104. *Melek Hanım*'a göre, gelinler ve genç erkekler babaları tarafından kuşandırılır: **Trente Ans dans les Harems d'Orient**, s. 271.

3 Müftü için alelâde bir öncü olarak *Sandys* (1610), **Travels**, s. 29'a bk.; *Du Loir*, **Voyages**, s. 64; *d'Arvieux*, **Mémoires**, C. IV, s. 463; *Wheler*, **Journey into Greece**, s. 200; *Veryard* (1701), **Choice Remarks**, s. 346; *Tournefort*, **Voyage**, mektup XI; *Pococke*, **Descr. of the East**, II, C. II, s. 128.

4 *Sandys*, loc. cit.; *Du Loir*, loc. cit. Günümüzde kılıç kuşanma camiin ana kapısının karşısında ve türbe odasının önündeki avluda vuku bulur.

5 *Von Hammer*, **Staatsverfassung**, C. I, s. 484; *Hammer-Hellert*, **Hist. Emp. Ott.**, C. XVI, s. 6; *de la Motraye*, aşağıda zikredildi, s. 611; *Dallaway* (1794-6), **Constantinople**, s. 118. *Evliya* (**Travels**, I, C. I, 120) *Murad IV.*'ün 1623'de Peygambere ve *Sultan Selim*'e ait iki kılıçla kılıç kuşandığını, hiçbir hükümdarın bu usulde kılıç kuşanmadığını ilâve ederek söyler.

6 Sancak, hırka, diş, sakal ve ayak izini ihtiva eden bunlar *d'Ohsson* tarafından tarif edilmiştir (**Tableau**, C. I, s. 261); ayak izi *Sultan Mahmud I.* tarafından emaneten Eyüp'e konulmuştur (*Hammer-Hellert*'deki **Jardin des Mosquées**, op. cit., C. XVIII, s.57); kalanlar eski sarayda muhafaza edilir.

7 İki *Muhammed* arasındaki benzer bir karışıklık için bk. Yukarıda s. 186.

8 **Ottoman Empire**, s. 67: *Le Bruyn* (**Voyage**, C. I, s. 390) tarafından aynen alınmıştır.

9 *Vezir* (1648-9) (*Evliya*, I, C. II, s. 152).

10 *Monconys*, **Voyages**, C. I, s. 390: '*Nous vismes passer les Dervis avec leur Superieur monté sur un cheval blanc, qui alloient danser deuant le Grand Seigneur qui les enuoyait querir souent le soir.*'

med IV.'ün resmen memuriyet makamına konulmasında, *Vezir*, Mevlevî tarikatının âdetince, alay içinde Eyüp'e yürüyüşte bulundu[1]. Bu devirde, yüksek makamlara yerleşmiş çok sayıda memur Mevlevîlere bağlıdır. En azından 'Derviş Muhammed'in bazı siyasi ittifaklara bağlanarak, sultana kılıç kuşandırma imtiyazını 1648'de tarikatın ele geçirmesine arka çıkması imkân dâhilindedir.

Yarım asır sonra ve tekrar kaide hilâfına bir tahta çıkmanın ardından, kılıç kuşandırma imtiyazı için üçüncü bir rakip ortaya çıkar. 1703'de *Ahmed III.*, yeniçerilerin esasen Müftü'ye doğrulttukları ve yeniçerilerin bir canavarının lehine onun vazifeden alınmasıyla neticelenen bir isyanı sayesinde tahta geldi. Resmî kayda göre, yeni sultana *Silahdar*, *Nakib* ve *Yeniçeri Ağa*sı tarafından kılıç kuşandırılmıştır[2]. Burada, *Ahmed*'in tahta çıkmasının istisnaî şartları, sonuncunun merasimdeki mevcudiyetini izah etmek için kâfidir. Ama *de la Motraye*'ın bize anlattığına göre, hususî bir lütufla merasimde mevcut bulunan dininden dönen bir kimseden elde etmiş bulunduğu rivayet, *Yeniçeri Ağa*sının esas rolü oynadığını gösterir[3]. Bu tarihte yeniçerilerin; dervişlerin Bektaşî tarikatıyla[4] zaten yakinen hatta resmen bağlı bulunduğunu hatırladığımızda, bu tarikat tarafından sultanlara kılıç kuşandırma imtiyaz ve itibarını zapt etme[5] ve Eyüp camiine el koyma teşebbüsünden şüphe duyarız. Bu adımın siyasi ehemmiyeti aşikârdır. *Köprülü* ailesinin kuvvetli vezirleri tarafından, evvelki yarım asır boyunca bir dereceye kadar muhafaza edilmiş bulunan Yeniçeri-Bektaşî birleşmesinin iktidarı olan sultanların yüksekliği müstehziyane bir işaretti.

On sekizinci asrın zevalinde neticeye yönelik açığa vuran noktalara sahibiz; ki alâkalı taraflarca kılıç kuşanma hakkında bir uzlaşmaya varıldı, merasimde asıl rol ihtimal siyasî olarak ehemmiyetsiz bir şahsiyet *Nakib*[6]'e verildi. Lâkin hâlâ, Mevlevî ve Bektaşîler arasında şeref rekabetinin ipuçlarına sahibiz. *Mustafa III.*'ün saltanatında *Carsten Niebuhr*, sultana kılıç kuşandırma imtiyazına sahip bulunan ikinci tarikatın bir azası iken, kılıcın ona Bektaşîlerin bir azası tarafından iliştirildiği malûmatının İstanbul'da bir Mevlevî dervişi tarafından kendisine ve-

1 *Hammer-Hellert*, **Hist. Emp. Ott**. C. X, s. 187.

2 **Hammer-Hellert**, **Hist. Emp. Ott.** C. XIII, s. 135. *Ahmed*'in selefi *Mustafa II.* (1695)'ye, *Cantimir* (C. II, s. 242)'e göre, belki de *Şeyhülislâm* veya *Müftü* yerine hataen '*Cami* Şeyhi' dediği tarafından kılıç kuşandırılmıştır.

3 **Travels**, C. I, s. 246, s. 47 ile mukayese ediniz: «Eski bir kılıcı (Eyüp camiinde) muhafaza ederler. Tahta çıkma merasimi hususan bu kılıcı imparatorun kuşanmasına dayanır ve Türkler Peygamber kılıcı kuşanmanın taç giymenin yerine olduğu söylerler: '(Bazı Türklere göre), daima *Yup*'un (*Job*; *Eyyub* okunur) neslinden birine ait olması lâzım gelen bu, bir şerefli hareketle 'Yeniçerilerin Babası' aile adını hak etmiş olan *Adgi Bectasse*'ın memuriyeti ve imtiyazıdır.» Fransızca metin (**Voyages**, La Haye, 1727, C. I, s. 334) bazı tafsilat ilâve eder: «*Les Turcs, au lieu de couronner, disent, ceindre le Sabre. Ce Sabre de Mahomet est une vieille sorte d'armes Arabes. L'Adgi Bectasse, qui en fait l'office, est, dit-on, un descendant d'Eiub ou Job, qui selon les Annales ou la Tradition des Turcs, étoit un grand Capitaine et un zélé Musulman*.» Elbette *Hacı Bektaş* olan *Adgi Bectasse* için yukarıya, s. 488'e bakınız. Takip eden sayfadaki *de la Motraye*'ın metin parçası bu vesilede *Müftü*'nün de mevcut olduğunu gösterir.

4 Hassaten *Rycaut*, **Ottoman Empire**, s. 65'e bk.

5 Bana İstanbul'lu bir Bektaşî dervişi tarafından, kendi fırkasının, müessisleri *Hacı Bektaş* uğruna, sultana kılıç kuşandırmanın aslî imtiyazını talep ettiği ve Mevlevîlerin haklarının gasıbı sayıldığı söylendi. Bektaşî kavlinde kuşanmaya iliştirilen mahfî ehemmiyetin (*Jacob*, **Beiträge**, s. 50'den itibaren) onların iddialarına arka çıkmakta kullanıldığı kolayca anlaşılabilir.

6 Bu, *Mahmud I.*'in 1730'da (*Hammer-Hellert*, **Hist. Emp. Ott.**, C. XIV, s. 235), *Osman III.*'ün 1754'te (*Hammer-Hellert*, op. cit., C. XV, s. 272; *d'Ohsson*, **Tableau**, C. III, s. 125) ve *Mustafa III.*'ün 1757'de (*Hammer-Hellert*, C. XVI, s. 5-6: *Müftü* ve *Nakib*'in her ikisi de zikredilir) tahta çıkmalarının bildirilmesidir. *Nakib*'in asrın sonunda tek başına, kabul edilmiş başoyuncu olduğu gözükür (*Juchereau*, **Révol. De Constantinople**, C. I, s. 252; **Emp. Ott.** C. II, s. 238).

rildiğini söyler[1]. O vakitler Mevlevîler tarafından anlatılan bir hikâye, onların müessislerinin, hakikatte, *Alâeddin*'in kızıyla evlenmiş bulunan halefi olarak Konya'da hüküm sürmüş olduğu, lâkin *Osman* tarafından mahrum bıraktırıldığıdır[2].

Asır *Selim III.*'ün saltanatıyla (1788-1807) kapanır, ki sultanın hassaten orduda yeniçerilerin hasetli düşmanlığını tahrik eden, gayretli ıslahat teşebbüsleriyle taayyün etmiştir. 1807'de bu düşmanlık bir menfez buldu ve bir yeniçeri kıyamıyla *Mustafa IV.* tahta çıkarıldı. İnkılâp Bektaşî fırkası tarafından, onların kendi ikrarları üzere hesap ve tertip edildi[3]. *Mustafa* ertesi sene amcasının oğlu *Selim* gibi bir ıslahatçı olan *Mahmud II.*'nin tahta getirildiği bir karşı inkılâpla tahttan indirildi.

Mevlevî şeyhlerinin has ve eskiden tesis edilmiş imtiyazı olarak, kılıç kuşanma hakkında resmî olmayan menşelerden tekrar işitmeye başladığımız tarih hemen hemen bu tarihtir. Zaten *Selim III.*'ün saltanatında, asrî efsanenin bir şeklini İstanbul'da cari buluyoruz. *Comidas*'a göre, kılıç, Mevlevî dervişlerinin *Molla Hünkâr* denilen, Konya'da ikamet eden ve *Alâeddin*'in soyundan gelen biri olarak Osmanlı sultanlarını resmen memuriyet makamına koyma imtiyazına sahip olan reisinin vekili tarafından kuşandırılır. '*Molla Hünkâr*'ın vekili İstanbul'da bulunmadığında onun vazifesi *Nakib* tarafından icra edilir[4]. Son cümle, yakında olmuş tahta çıkmada *Nakib*'in Mevlevîlere münasebetsiz sokulmasını muvafık bir şekilde tefsir eder ve belki o zaman hüküm süren sultana (*Selim III.*), tarikat iddialarını ileri sürmüş olsa da, Mevlevî *şeyh*i tarafından kılıç kuşandırılmadığına işaret eder[5].

Mahmud II.'nin 1808'de kılıç kuşanmasının beraberinde zamanında büyük tenkide neden olan bir yeni usul geldi. Yeni sultanı tahtına oturtmuş olan *Bayrakdar*'ın ta kendisi olan *Vezir*, âdet hiçbir silâh ta-

1 **Reisebeschreibung**, C. III, s. 116: Mevlevîlerin hükümdarı takdis ettiği ve Yeniçerilerin Osmanlı ordusunun kumandasını ona danıştıkları remzîliği aşikâr olacaktır.

2 Ibid., s. 115: Bu, *Niebuhr*'a Konya'da anlatılmıştır.

3 *Esad Efendi*, **Destr. des Janissaires**, s. 305.

4 *Comidas*, **Decr. di Costant.**, s. 43: Bu, meydandadır ki başka yerde (C. I, s. 602), merasimin *Müftü* tarafından icra edildiğini söyleyen *Byzantios*, **Κωνσταντινούπολις**, C. III (1869), s. 575'in menşeidir.

5 Tam olarak benzer bir usulde, yeniçerilerin Bektaşîlerle resmî bağı başlamadan hemen evvel, tarikatlarını yeniçerilerle irtibatlandıran bir Mevlevî efsanesi buluruz (1591, *d'Ohsson*, **Tableau**, C. III, s. 325: '*L'institutione della beretta Uschiuff (la qual' é ben nota frà i Capi de' Janizzari) é stata inventata de Suleiman Bassa Guerriero Conquistatore de Bullair, e fù portata per segno di grand' amore e divotione, che portavano à San Gelladino Greco*' (Mevlevîlerin kurucusu *Celâleddîn Rûmî*). Bu, *Orhan*'ın oğlu olan ve Mevlevîlerle irtibatlandırılan *Süleyman Paşa*'nın efsanesinin *Sadeddin* (terc. *Bratutti*, C. I, s. 40; *W. Seaman*, **Orchan**, s. 27, s. 77'yle mukayese ed.) tarafından verilen rivayetidir; *d'Ohsson* (**Tableau**, C. II, s. 313) ve *von Hammer* (**Hist. Emp. Ott.**, C. I, s. 210) tarafından da hafif değişikliklerle verilir. Yeniçeriler tarafından giyilen *üsküf*le, Mevlevîlerin keçe başlıkları arasındaki benzerlik için bk. *d'Ohsson* (loc. cit.) ve *C. White* (**Constantinople**, C. III, s. 354). Öte taraftan, kurucuları *Hacı Bektaş* tarafından yeni kıt'aların takdisiyle beraber, yeniçerilerin mahsus baş kıyafeti Bektaşîlerle birleştirilir (*Jacob*, **Beiträge**, s. 3 vs.); bu efsaneden en erken *Leunclavius*'da (**Annales**, s. 313, senesi belirtilmemiş, 1328), Bektaşîlerin, yeniçerilerin kışlalarında resmen yerleştirilmelerinden hemen evvel bahsedildiğini keşfettim. Benzer şekilde, *Ertuğrul*'un Konya'da *Celâleddîn*'i ziyaret ettiği ve oğlu *Osman*'ı azizin duasına almasını tavsiye ettiği Mevlevi efsanesi (*Browne*, 1802, *Walpole*'ün **Travels**'ında, s. 121; *Osman*'ın yerine *Süleyman Paşa*'yı ikame eden değişik bir rivayet *D'Ohsson*, **Tableau**, C. II, s. 312'de), *Orhan*'ın zorla topladığı yeni askerlerini *Hacı Bektaş*'a hayır dua almaya getirmesi Bektaşî efsanesine tekabül eder. Bu efsanenin, yeniçerilerin baş kıyafetindeki kanatla, onlara hayır duada bulunan azizin yenini birleştiren teferruatı, yine onların müessislerince *Orhan*'a hayır duada bulunulmasıyla, saray memurlarının baş kıyafetindeki aynı hususiyete göndermede bulunan Mevlevî an'anesiyle muvazidir (*von Hammer*, **Staatsverfassung**, C. II, s. 409). Bütün bu efsaneler, tarikatların endişelendikleri itibarlarını arttırmak için kurulmuş ve bazen yollarına yeni bir iddia döşedikleri, birbirine benzer inşikakî icatlar gözükür.

şınmamasını icap ettirdiği hâlde, alayda iyi müsellah üç yüz Arnavut'un muhafazasında yürüdü[1]. Çoğu köken noktaların Müftü yerine Mevlevî *şeyh*i tarafından icra edilmiş bulunduğu merasimin kendisine gelince, yukarıda zikredilen âdet hilâfına vaziyet, muhtemel bir isyanı göz önünde tutarak bir tedbir olmuş olabilir.

Çoğu asrî hâkim müellif *Mahmud II.*'ye Mevlevî *şeyh* tarafından kılıç kuşandırıldığını beyan veya ima eder. *Mahmud II.*'nin kılıç kuşanmasına gönderme yapmaksızın, merasimdeki her zamanki başoyuncu olarak Mevlevî *şeyh*ini beyan eden, 1812'den 1814'e kadar İstanbul'da büyükelçi olan *Andréossi* hakikati bilmenin her fırsatına sahipti[2]. *Andréossi*'deki metin parçasını bilen *von Hammer*, belli ki *d'Ohsson* ve erken devir müelliflerinin salâhiyetindeki onun cümlesini kat'î surette inkâr eder[3]. Ama *Andréossi* on dört sene sarayda hizmette bulunan onun hane sahibinin *Marmont*[4] (1834), *Texier*[5] (1834), *Pardoe*[6] ve *Slade* tarafından tamamen iktibas etmeye değecek kadar tafsilatlı olan salâhiyetinde *Frankland*[7] (1827-8) tarafından teyit edilir. Bu metin parçası takip eden şekilde uzanır:

«(*Osman*'ın kılıcıyla) kuşandırma, Mevlevî dervişlerinin, *Molla Hünkâr* denilen, Konya'da ikamet eden, Abbasîlerin soyundan gelenler olarak ailesinin hakkıyla makamının maliki olan *şeyh*i tarafından icra edilir. …Şeyh; kendilerinden hiçbirine *Molla Hünkâr* tarafından kılıç kuşandırılmadıkça milletin gözünde *de jure* [meşru olarak] saltanat sürdükleri mütalâa edilmeyen Osmanlılar üzerinde manevî efdaliyet iddia eder. Mevcut *Molla* vârisi olduğu makamına 1803'de eski *şeyh* olan babasının vefatıyla iki yaşındayken geçti ve mevcut sultan *Mahmud II.*'ye kılıç kuşandırmak için İstanbul'a getirildi.»[8]

Aşikârdır ki 1828'de Mevlevî *şeyh*i tarafından kılıç kuşandırmaya bir müessese olarak bakılıyordu ve o tarif edici efsane kemale ermiş bulunuyordu.

Mahmud'un oğlu ve halefi olan *Abdülmecid*'e 1839'da tahta çıkışında yine Mevlevîlerin *şeyh*i tarafından kılıç kuşandırıldı[9]. Müftü merasimde mevcut olmaya büyük müşkülâtla ikna edildi, sultanın bu vesile üzerine kendi dinî çekinmelerine ters olan fesi giymesini bahane etti[10].

O zamandan bu tarafa sultanın kılıç kuşanması Mevlevî *şeyh*inin hakkı kabul edilmiş gözükür[11].

---

1 *Jouannin*, **Turquie**, s. 379. Müsellah yeniçeriler 1730'da tahta çıkışında, keza bir yeniçeri kıyamından dolayı, aynı tarzda *Mahmud I.*'e yasakçılık etmişlerdir (*Perry*, **View of the Levant**, s. 80).

2 **Constantinople** (1828), s. 2, *Frankland* tarafından tamamen iktibas edilmiştir (**Constantinople**, C. I, s. 199):

3 **Hist. Emp. Ott.**, C. XVI, s. 5. *Juchereau* benzer şekilde *Mahmud*'a *Nakib* tarafından kılıç kuşandırıldığını ifade eder gözükür, ama hakikatte sadece selefi *von Hammer*'in dediğinden netice çıkarır (**Emp. Ott.**, C. II, s. 238, mukayese ed. **Révol. de Constantinople**, C. I, s. 252).

4 *Turkish Empire*, s. 118.

5 *Asie Mineure*, C. II, s. 144.

6 *City of the Sultans*, C. I, s. 52.

7 *Constantinople*, C. I, s. 147: «Onların resmen vazifeye başlamaları merasiminde, şeyh dervişin elindeki halifelerin kılıcını almak sultanların âdetidir.»

8 *Slade*, **Travels in Turkey**, 2. B., s. 376.

9 *Lesur*, **Annuaire Historique**, 1839, İlâve, s. 182; Eyüp'teki asıl merasimin mutat olduğu üzere çok hususî tutulmuş bulunduğu gözükür. *Wilkinson* (**Modern Egypt**, C. I, s. 285), Mevlevîlerin bu saltanattaki imtiyazına göndermede bulunur.

10 *Juchereau*, **Emp. Ott.**, C. IV, s. 228.

11 Bektaşîler kılıç kuşanma hakkında kaydetmeye değer hususî bir an'aneye sahiptirler. Sadece imtiyazın ilk hamilleri olduklarını iddia etmekle kalmazlar

Bu arada 'Peygamberin kılıcı' yeni efsaneye muvafık olarak, 'halifelerin kılıcı'[1] veya daha umumî olarak '*Osman*'ın kılıcı'[2] hâline gelmiştir. Kendisinin hudutlu salâhiyette padişahı olan *Alâeddin*'in mültefit hediyesi olan bir kılıçla *Osman*'ın kılıç kuşanmasının şimdi cari olan hikâyesine en erken gönderme Bursa'dan gelir, bu rivayet Mevlevî *şeyh*inin merasimde oynadığı rolü kabul etmez[3].

Bununla beraber Mevlevî *şeyh*inin imtiyazı başkasına geçti ve hatta 1839'dan beri geri alınmış bulunuyordu. Katı bir Kitabullah mutabıkı[4] sultan olan *Abdülaziz*'e 4 Temmuz 1861'de açıktır ki hem *Ulema* hemde Mevlevîlerin zevahirini kurtarmayı düşünen bir tertip olarak, Mevlevî *şeyh*inin mümessili gibi[5] vazife gören *Nakib* tarafından kılıç kuşandırıldı.

1876'nın sıkıntılı senesinde, *Abdülaziz*'in azlinden sonra tahta gelen *Murad V.*, kat'iyetle, asla an'anevi tarzda kılıç kuşanmadı[6]. Merasim ve alay için bütün hazırlıklar Mayıs'ın sonunda yapıldı, ama kılıç kuşanma *Hidiv*'in mevcut olmayı dilediği bahanesiyle ertelendi. Birkaç gün sonra, sultan bir ameliyat oldu[7]. 6 Ağustos'ta delilik sebebiyle *Abdülhamid*'in lehine tahttan indirildi.

Abdülhamid'e 7 Eylül'de görünüşe bakılırsa Mevlevî *şeyh*i tarafından kılıç kuşandırıldı[8]; aynısı, elbette Mevlevî tarikatının bir azası olduğu

---

(yukarıda s. 612, dibace 1'le mukayese ed.), aynı zamanda, sultan *Mahmud II.* tarafından yeniçerilerin yok edilip, imtiyaz örtülü bir Bektaşî olan Mevlevî *şeyh*ine geçene kadar ona sahip olduklarını da iddia ederler. 1703'de kılıç kuşanmanın Bektaşîlerin ellerinde olduğunu görmekteyiz. *Mustafa IV.*'ün tahta çıkışında, dalaverelerinden dolayı imtiyazın onlardan tamamen geri alınması pek muhtemeldir.

1 *Frankland*, **Constantinople**, C. I, s. 147, yukarıda iktibas edildi, s. 615, dibace *Osman III.*'ün kuşandığı kılıç olduğu iddia edilen, imparatorluk hazinesinde tutulan bir kılıç, *Hammer* tarafından (**Hist. Emp. Ott.**; C. I, s. 105) halife *Osman*'ın kılıcı diye bilinir (ibid. C. II, s. 20). Bunlar aynı mıydı? Bundan başka *Tavernier* tarafından, halife *Ömer*'in sarayda tutulan bir kılıcından bahsedilir (**Rel. Of the Seraglio**, 1677, s. 75); *Muhammed IV.* Girit harbine (1645) girişmeden evvel, zafer umarak, *Müftü* tarafından kendisine *Ömer*'in kılıcı iki kere kuşandırılmıştı (*Evliya*, C. II, s. 76); ve 1913'te Eyüp camiinin *imam*larından biri tarafından bana kılıç kuşanma merasiminde şimdi kullanılan kılıcın halife *Ömer*'inki olduğu söylendi. Sonraki (Mevlevî) an'anesi evvelâ halife *Osman*'ı ve daha sonra, kolay bir geçişle, aynı adın Osmanlı sultanını akla getirmesi için tercih ettiği 'halifelerin kılıcı' belki de aynıydı. Abdülaziz'in kılıç kuşanmasını tarif eden 15 Temmuz 1861'in *Times*'ı şöyle der: «Sultan; *Osman*'ın veya Hilâl'in baş çeken diğer bir müdafiinin kılıcıyla kuşandırıldı, öyle gözüküyor ki onun kılıcı seçmesine müsaade olunur.»

2 Kontes *Agénor de Gasparin*'in **Constantinople**, s. 194'ünde, yukarıda zikredilen asrî rivayetlerde ve *Marmont*'un **Turkish Empire** (s. 59, 118)'de; keza *Baedeker*'in **Konstantinopel** (1914), s. 219'da öyledir. Bu münasebetle, 'Osman'ın kılıcı'ndan ilk bahsedişin *Veryard*, **Choice Remarks** (1701), s. 346'da olduğu gözükür. Şayet Mevlevî *şeyh*i ileri sürdüğümüz gibi 1648'de *Muhammed IV.*'e kılıç kuşandırmışsa rivayet anlaşılırdır.

3 *Sestini*, **Lettre Odeporiche**, C. I, s. 110.

4 Bu münasbetle, *Abdülaziz*'in, bağnaz *Sünnî Selim I.*'in yaptığı gibi, Konya'da bir padişah camii inşa ettirdiğini kaydetmek faydalı olur. Selim'in camii Mevlevî *tekke*sinin hemen önünde dikilidir. Her iki tesise de, bu dervişlerin şüphe duyulan nüfuzuna karşı aşikârane bir Sünnî karşı muvazene olarak niyetlenilmişti; onların muazzam mahallî nüfuzlarına *Niebuhr* (**Reisebeschreibung**, C. III, s. 118) ve diğerleri şahadet ederler.

5 **Times**, 15 Temmuz: **Βυζαντίς**, 20 Mayıs (O. S.): Γνωστόν ότι τό προνόμιον τού περιβάλλειν τόν νέον Σουλτάνον τήν σπαθήν τού 'Οσμάν κέκτηται οίκογένειά τις έξ 'Ικονίου ιεράν έχουσα καταγωγήν, ής ό άντιπρόσωπος Νακούπ 'Εσρέφ, ούλεμάς ύψηλού βαθμού, διαμένει έν τώ τεμένει τού Εγιούπ.

6 **Times**, 13 Eylül.

7 **Νεολόγος**, 1 Haziran, 23 Haziran, 26 Haziran (O. S.).

8 *Cutts*, **Christians under Crescent**, s. 334; **Times**, 13 Eylül; Νεολόγος, 27 Ağustos. Alay, tam olarak tarif edilmiştir, ama merasimden söz edilmemiştir. **Times** şöyle anlatır: «Orada, Konya'da eski hükümran ırkın soyundan gelen, âl-i Osman'ın lehine tahttaki haklarından feragat eden, ihtiyar bir *şerif* veya *imam*

Konya Mevlânâ Dergâhı'nın Kapısı Önünde Mevlevîler
-Kapının sol tarafındaki zevat: Türbe kapısı önündeki Türbedar İbrahim Dede, Veled Çelebi, Şeyh Muhammed Şemseddin Dede (Bursa), Şeyh Celâleddin Dede (Afyonkarahisar), Şeyh Muhammed Abdülbakî Dede (Yenikapı), Şeyh Eşref Dede (Selanik), Şeyh Seyfeddin Dede (Kasımpaşa), Şeyh Nazif Efendi (Bahariye), Sertarik Adil Dede, Manastır Eski Valisi Hıfzı Paşa, Sertabbah Dede, Musullu Âmâ Hafız Osman Dede. Kapının sağ tarafındaki zevat: Vali Muammer Bey, Kadınhanlı Müftü Hacı Ali Efendi, Naib Dede, Şura'y-ı Devlet âzâsından Reşat Fuat Bey, Hazine-i Hassa Müdür-i Umumisi Hafız Fevzi Bey, Maliye Nezareti Hukuk Müşaviri Cemal Bey, Özel Kalem Müdür Muavini Muhiddin Bey, Maarif Nezareti Şube Müdürü Ziya Bey, Sadaret Yazışma Dairesinden Mustafa Şevket Bey. Çocuklar: Osman, Abdülbakî Gölpınarlı, Selman Tüzün. Neyzen Aziz Dede, Bahariye İmamı Sıddık Dede-. 24 Mayıs 1910, Konya.

umumî olarak kabul edilen *Muhammed V.*'e[1] kılıç kuşandırılmasında vakıadır. Merasimin tafsilatı, bu vesileyle, hükümdarların değişmesine yol açan siyasi şartlardan dolayı bir miktar dikkat çekti. *Ramsay*'nin hikâye etmesi gösterir ki, merasimden evvel İstanbul'da resmî vazifeyi kimin yerine getireceği hususunda hiçbir şüphe yoktur, hatta bir kayıkçı bile bu noktada iyi malûmatlıdır[2]. Bununla beraber 1907'de bir Rum müellif[3] ve 1909'da *Ramsay*'nin kendisi, Mevlevî *şeyh*in iştirakine tatbiksizliğe düşen, eski bir âdetin yeniden canlanması olarak baktılar.

Mahmud II.'nin İdaresi Altında Siyasi İttifak

Şimdiye kadar, (1) Mevlevî *şeyh*inin imtiyazının eski bir müessese olmadığı, ama kıyasla yeni bir icat olduğu ve (2) ancak 1808'de *Mahmud II.*'nin tahta çıkmasından sonra muntazam hâle geldiğini gösterecek bir çok delil olduğu neticelerine vardık. Bu icadın nedeni neydi?

Selim III.'ün siyasetini devam ettiren *Mahmud II.* ziyadesiyle ıslahatçı bir sultandı. Hususan yeniçerilerin lağvına karışan orduyu yeniden şekillendirmeyi hedefledi. Yeniçeriler kendisine merbut bulunduğu *Selim*'in tahttan indirilmesinin ve kendisini tahta getirmiş bulunan *vezir*i *Bayrakdar*'ın ölümünün mes'ulü olarak ona karşı zaten nefret doluydular. Yeniçerilere Bektaşîlerin büyük derviş teşkili tarafından arka çıkıldı. *Mahmud* evvelâ onlara geri çevirdikleri bir aylık teklif ederek onları yeni orduyla mezcetmeye uğraştı[4]. Bu teskin edici tedbir muvaffakiyetsiz çıktı. 1814-16'da yeniçerilerin küçük kütleleri el altından alınıp götü-

yaşar.» **Νεολόγος**, şu kaydı verir: περιζώννυται τό ξίφος ό τού ίσλαμισμού άρχηγός ύπό τού διαδόχου τών σελτσουκίδων τού 'Ικονίου (Μολλά Χουνκιάρ) ών ό γενάρχης τών 'Οσμανίδων ύπήρξεν ύποτελής ήγεμών. Bu, *Eliot* ve *Cuinet* tarafından zikredilen son makbul-ü amm efsanedir.

1 *Ramsay*, **Revolution in Turkey**, s. 202.

2 Ibid., s. 154.

3 *Antonopoulos*, **Μικρά 'Ασία**, s. 217: Bir de, *I. Valavanis*, **Μικρασιατικά** (1891), s. 112.

4 *Times*, 15 Kasım 1808.

rüldü[1]. 1826'nın şedit hareketiyle sultan kendini yeniçerilerden kurtardı ve Bektaşî teşkilinin kolunu kanadını kırdı[2]. Bundan başka, *Müftü* ve *Ulema*'nın tarafından sayılan dinî temelli herhangi bir ıslahatçı karşılık için daima katı olmuşlardı[3]. *Ulema* tarafı saltanatının son kısmında *Mahmud*'un lağvetmek için bazı teşebbüste bulunduğu Müslümanların Hristiyanlara siyasi ve hukukî faikıyetinde direniyordu[4]. Mevlevîler Türkiye'deki herhangi bir Muhammedî dinî kütleden daha fazla müsamaha ve ilimden yana duruyorlardı[5]. *Mahmud* kendi müttefikleri olarak onların yardımını sağladı. Bazılarına göre kendisinin onların tarikatının muhip bir azası olmuş bulunduğu söylenir[6], bu imkansız da değildir[7]. Nazırı *Halet Efendi*[8] onlarla yakın temastaydı, kellesinin bir vakit için gömülü bulunduğu[9] Galata'daki Mevlevîlerin tekkesini yeniden inşa ettiren odur[10]. Dahası *Halet* Yeniçeri-Bektaşî ittifakının vicdansız bir düşmanıydı[11] ve kuvvetinin Arnavutluk'taki Bektaşîlere[12] bağlı olduğu gözüken *Ali Paşa*'yla harbi müdafaa etti[13].

Babası gibi bir ıslahatçı olan Sultan *Abdülmecid* de Mevlevîlerin

1 *W. Turner*, **Tour in the Levant**, C. III, s. 390, s. 385'le mukayese ed.

2 Hususan *Esad Efendi*, **Destr. des Janissaires**, s. 298'e bk.

3 *Mahmud II.*'nin idaresi altındaki *Ulema*'nın mâni olucu siyaseti için, hususan, *Walsh*, **Constantinople**, C. II, s. 300; keza, mukayese ed.: *H. Southgate*, **Travels** (1840), C. II, s. 173 ve *Rolland*, aşağıda iktibas edildi. *Keppel* (**Journey across the Balcan**, C. I, s. 96), *Ulema* ve yeniçeriler arasında epey eski kıdemde, 'mukaddes olmayan' bir ittifak mütalâa eder.

4 *Ubicini* (**Turquie**, C. I, s. 447), *Mahmud*'un 1826'ya kadar ıslahatta sureta olmadığını, ama onun yeniçerilerden nefretinin, açıktan açığa gösterilmese de, izinin çok daha erken sürülebildiğini gördüğümüzü söyler. Onun 1830'dan sonra başlayan, Gülhane fermanıyla neticelenen Hristiyanların namına hareketi (*Ubicini*, C. II, s. 111), ölümünden birkaç ay sonra neşredildi.

5 *Eliot*, **Turkey in Europe**, s. 185. Onların mahallî Hristiyanlarla münasebetlerine gelince, *Sir Charles Eliot*, 1895-6'nın Ermeni katliamı sırasında, Konya Hristiyanlarının emanlarını büyük ölçüde Mevlevîlerin nüfuzuna borçlu oldukları hâkim bir müelliften işitmiştir, bu Rum bir müellif tarafından teyit edilir (*Antonopoulos*, **Μικρά 'Ασία**, s. 214). Aynısı Adana katliamı zamanında (*Ramsay*, **Revolution in Turkey**, s. 202, 207, Konya'lı *Dr. Post* tarafından bana teyit edildi). Mevlevîlerin mahalli Hristiyanlarla erken münasebetleri üzerine yukarıda s. 370'e bk. 1634'ten beri tarikat onlarla alâkalı resmî bir mevkie sahiptir, çünkü Konya'nın *reaya* ahalisinden elde edilen gelirler *Murad IV.* tarafından onlara bağışlanmıştır (*D'Ohsson*, **Tableau**, C. II, s. 309).

6 *Pardoe*, **City of the Sultans**, C. I, s. 55, C. II, s. 62; *J. P. Brown*, **Dervishes**, s. 346.

7 Muhtelifen, *Abdülhamid*'in Bektaşîlerin (*Eliot*, **Turkey in Europe**, s. 182) ve Rıfaîlerin (*White*, **Trans. Vict. Inst.**, C. XI (1908), s. 235; *Ramsay*, **Impressions of Turkey**, s. 149'da) tarikatlarına mensup olduğu söylenir. İkincinin doğru rivayet olduğu gözükür. Rıfaîler *Abdülhamid*'in kendisine bir yılanın saldırdığını gördüğü ve tarikatın müessisinden imdat istediği bir rüyayla tahvil olduğunu iddia ederler. Yılan ortadan kayboldu ve Sultan derhâl Rıfaî *şeyh*ine yollandı ve tarikata kabul edildi. Bu keyfiyet Rıfaî *Ebul Hüda*'yı akıl hocası olarak intihabına bağlanabilir (*Jacob*, **Beiträge**, s. 47, dibace 1). Genç Türklerin, idarelerinin başında, *Ahmed Rufaî*'nin Musul yakınındaki türbesini tahrip etmeye teşebbüs ettikleri buranın eski bir konsolosu tarafından bana söylendi. Öte taraftan, Bektaşîler'in, *Abdülhamid* onlara eziyet etmediği hâlde, yekpare, Genç Türkler lehinde oy verdikleri iyi bir hâkim müellif tarafından bana anlatıldı.

8 *Mahmud*'un nişancısı olan *Halet Efendi* 1820'de kudretinin zirvesindeydi (*Ubicini*, op. cit., C. II, s. 102) ve kendi niyetleri için tavsiyede bulunduğu Yunan harbinin keyifsiz muvaffakiyetiyle kellesini kaybetti. Onun düşüşünün hikâyesi *Walsh*'ın **Journey**, s. 70'inden itibaren anlatılır, sultanın ulağı tarafından Konya'daki Mevlevîlerden iltica ararken yakalandı.

9 *Pardoe*, op. cit., C. I, s. 53; *Frankland*, **Constantinople**, C. I, s. 133.

10 *R. Walsh*, **Journey**, s. 70; *Burgess*, **Greece and the Levant**, C. II, s. 223.

11 *Walsh*, **Constantinople**, C. II, s. 92, **Journey**, s. 72; *MacFarlane*, **Constantinople in 1828**, C. II, s. 131'den itibaren.

12 *Ali* bir Bektaşî olmaktan gurur duyuyordu ve siyasî akıbetler için tarikatı tercih ediyor ve kullanıyordu: Yukarıda s. 377-8'e bk.

13 *Walsh*, **Journey**, s. 70.

Mevlânâ Dergâhı'nın Avlusundaki Şadırvan, Konya, 20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

tarafını tuttu[1]. Kendi devrinde, Galata'daki Mevlevîlerin başı hakkında *Rolland* şöyle der: «Dönenlerin şimdiki reisi olan, [Sultan] *Mahmud*'un arkadaşı, bu ehemmiyet verilmeyen ama tesirli aletlerin arasındaydı; Islahat'ın muzafferiyeti için çok kuvvetle gayret etmişti. Hiç kimse Kur'an'ın mâni teşkil eden ilâhiyat tefsirlerine dayanan *ulema*nın muhalefetine karşı son imparatora onun kadar çok yardımcı olmamıştı.»[2]. Metin parçası, belki de, 1826'daki dinî şûrada Bektaşîleri suçlu çıkaran, Mevlevîleri temsil eden aynı kişiye gönderme yapmaktadır[3].

Bu suretle, sultanın Mevlevîlerle, (1) yeniçeriler ve onların müttefikleri Bektaşî dervişleri ve (2) *Ulema* takımına karşı siyasî ittifakının müdafaa edilebilecek taraflarını bulduğumuzu iddia edebiliriz.

Mevlevî tarikatı bu hasımların her birinden bir ganimet alıp götürdü. Bektaşîlerin dedebabası bu zamana gelinceye kadar yeniçerilerin doksan dokuzuncu *oda*sında miralay resmî rütbesini elinde tutarken[4], Mevlevîlerin çelebisi yeni tertip edilen orduda *Mahmud II.*'den müşir rütbesini aldı[5]. Benzer şekilde, sultanın kılıç kuşanmasında *Müftü*'nün imtiyazı Mevlevîlerin çelebisine temlik edildi.

Mahmud II.'nin kılıç kuşanmasının gizli tarihi belki de asla bilinmeyecektir, bütün ihtimal dâhilinde, o zamanki *Müftü* korku veya meraktan merasimdeki resmî vazifeyi geri çevirdi ve Mevlevî tarikatının en yüksek rütbelisi bu nedenle onun yerini aldı. Muvaffak hasmı *Abdülmecid*'i kuşandırırken, mevcut *Müftü*'nün gönülsüzlüğünün hikâyesi 1839'da vaziyetin hâlâ zorlandığını gösterir gibidir. Ki *Rum*'un âl-i Selçuk'uyla bulanık olmayan bir bağı sürekli kılmak için, Mevlevîlerin imtiyazı günümüze kadar devam etti; bundan başka onların çelebilerinin askerî rütbesi, *Mahmud II.* tarafından, mürteci din teşkilatı takımı üzerine ve yeniçeriler ve Bektaşîler tarafından temsil edilen gericiliğin askerî takımına karşı onların yardımıyla kazanılan zaferde, onların tarikatının iştirakini yâd etmek için tutulmuş olabilir." C. II, s. 605-622.

1 *MacFarlane*, **Turkey and its Destiny**, C. II, s. 229'dan itibaren. C. I, s. 200'le mukayese ed.; keza, *W. F. Lynch*, **Expedition to the Jordan**, s. 89.

2 *C. Rolland*, **La Turquie Contemporaine** (1854), s. 223: Prens *Ghika*'dan gelen malûmat.

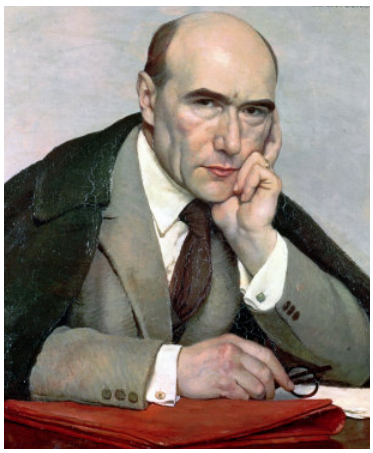
3 *Esad Efendi*, **Destr. de Janissaires**, s. 315. Mevlevîlerin Galata *tekke*si başşehirdeki onların bütün tesislerinden önce gelir ve *Muhammed II.*'nin bir vakfı olduğu zannedilir. 1491-2'de bina edilmiş ve 1795-6'da *Selim III.* tarafından yeniden inşa edilmiştir (*Mordtmann*, **Encycl. of Islam**, *Constantinople* maddesi, s. 875'de). Bu *tekke*nin garip hikâyesi ve başının kudreti için bk. *Osman Bey*, **Les Imans et les Derviches**, s. 100.

4 *D'Ohsson*, **Tableau**, C. II, s. 312.

5 *Cuinet*, **Turquie d'Asie**, C. I, s. 829; *Jacob*, **Beiträge**, s. 9.

HASLUCK, F. W., **Christianity and Islam under the Sultans**, Haz.: Margaret M. Hasluck, 2 C., C. I, s. 56, 85-87 [Konya], C. II, s. 371-377, 605-622 [Konya], Oxford: Clarendon Press, 1929.

André GIDE

André Paul Guillaume Gide. (1869-1951). Fransız yazar. Erken yaşlarda yazar olarak kendini gösterdi. 1893-1894'te Kuzey Afrika'yı dolaştı. Oscar Wilde'ın arkadaşıydı. 1916'da İngiltere'ye göç etti. Camus ve Sartre'ı etkilediği söylenir. 1924'te yayınladığı Corydon adlı eserinde eşcinselliği savundu. 1926-27'de Fransa Ekvatoryal Afrikası'na seyahat etti. Sömürgecilik karşıtı hareketler üzerinde mühim tesiri oldu. 1930'larda komünistliği benimsedi. Sovyet Rusya'sına seyahati onu hayal kırıklığına uğrattı. 1942'de yerleştiği Tunus'ta altı yıl yaşadı. 1947'de Nobel Edebiyat Ödülü kendisine verildi. Son yıllarında yerleştiği Paris'te günlüklerini yayınladı. Roma Katolik Kilisesi 1952'de yayınladığı yasak kitap listesinde onun eserlerine de yer verdi. Çok sayıdaki eserinden bazıları şunlardır: Les Cahiers d'André Walter (1891), Les Nourritures Terrestres (1897), Portraits and Aphorisms (1903), Les Caves du Vatican (1914), La Marche Turque (1914), La Symphonie Pastorale (1919), Si le Grain ne Meurt (1924), Les Faux-monnayeurs (1925), Journal 1889-1939 (1939).

Mayıs 1914- Bu öğleden sonra Dervişler'in camiine gidiyoruz. Kapalı bir bahçe onu kuşatır; camie girişin karşısında, muhtemelen dervişlerin içinde oturdukları, kuşattıkları bahçeye açılan küçük odaların bir silsilesi var. Diğer daha büyük ve daha güzel salonlar rütbe sahibi kişilere tahsis edilmiştir. Rütbelilerden biri, ince nezaketle, dervişlerin kılavuzu adına, bizi bir lâhza oturmaya davet ediyor. İki taraftan, geniş-çe bahçeye açılan bir nevi köşke giriyoruz; binanın sonunda dervişlerin odaları var.

Üstüne oturduğumuz bu yanlamasına peykelerden başka mefruşat yok. Yeşil Cami'de alışık olduğum gibi Şark tarzında, ayakkabılarımı çıkarabilmem ve bu altlıkların üstüne çökebilmem ne kadar memnuniyet verici!

…Bize kahve ikram edildi. Tercümanımızın tercümesiyle, onların ayda iki kere olan merasimlerinden birini görmek için münasip bir günde Konya'da olmamaktan pişmanlığımızı ifade ediyorum. Bursa'da göre-bildiğimiz, onların tekdüze dönme raksından daha fazla olsa bile, musikilerini kaçırdığıma üzülüyorum. O musikinin kaç yaşında olduğunu ve dervişlerin bütün tekkelerinde aynı olup olmadığını bilmek isterdim. Çalgıları nedir? ...Israr edici sorularımı cevaplamak için dervişlerden biri gidiyor ve ucunda dudaklar arasına alınan kısmıyla iki uzun Hint kamışı flüt [ney] ve kendi bestelerinin bütün repertuvarını Batı nota sistemine göre son zamanlarda uyarladıkları bir hayli hacimli bir defter getiriyor. Onların pek şeytanî, tatlı *arabesk*lerinin ana hatlarının o deftere not edilenden epeyce cefa çekip çekmediğini ve onu bizim gamımıza oturtmak için nağmeyi sıklıkla bozmuş olup olmadıklarını merak ediyorum. Bundan sonra bu uyarlamaya göre çalacak ve söyleyecekler mi?

Ricam üzerine borularına çok gönülden üflemeye başladılar, ama neylerden biri çok kuru ve ağır ağır safaya geliyor, beraber çalınan diğeri nefes sızdırıyor ve bu hediye kabilinden, üstelik çok alelâde olan konser çok geçmeden sona eriyor.

Geri, bahçeye çıkıyoruz. Bahçe; çiçeklerin rayihasıyla ve bir fıs-kiyenin ihtiyatlı handesiyle doludur. Camie dönerek diğer dervişlerin odalarına yakın geçiyoruz; her biri, bir bal peteğinin geniş hücresi olan, gölge ve tefekkürle dolu bahçeye açılan bir cumba gibi. Bu hücrelerin birkaçında, bir minyatürdeki gibi, Farisî tarzında oturmuş dervişlerin toplantılarını görüyoruz.

Mevlânâ Dergâhı'nın Avlusunda Mevlevîler.
20. yy.'ın ilk çeyreği,
Siyah beyaz fotoğraf.

Veled Çelebi,
Şam'da Mücâhidîn-i Mevleviyye alayının kumandanıyken,
ARACHTINGI, Michel (Fotoğrafçı), 1916, Siyah beyaz fotoğraf.

Bu dervişler muhakkak çok mübarek adamlardır, ama bu mahallin azametli sükûnetine pek az haşinlik girer; bu fıskiye ibadet tavsiye etmek için çok yakışık almazdır; eğer minyatürcü zevke düşkünlük gösterir ve şuraya buraya birkaç dans eden kız ilâve ederse çok fazla şaşırılmaz.

Camide geniş, aydınlık bir oda bu beyefendilerin hızla dönme tatbikine hasrolmuştur. Onun hemen sağ yanında, daha az geniş olmayan ama çok daha karanlık bir salon meşhur *marabout* [murabıt; derviş]ların kabirleri tarafından takdis edilmiştir. İğrenç modern halılar zemini kaplar. Tavandan, akla sığmayan sayıda her türden fenerler ve lâmbalar sarkar, hepsi şaşkına çevirecek şekilde yeni ve en uygunsuzdur. Şekilce Bizans olduğu gözüken bir bakırdan asılı lâmbaya tesadüfen yakından baktığımda, derhâl onun modern, ustalıkça çok sıradan ve cafcaflı bir şekilde parlak olduğunu görüyorum. Bize rehberlik eden derviş asıl lâmbanın Amerika'ya gitmiş olduğu, bunun sadece dervişlerin asitanesinin onun yerine kabul ettiği bir taklit olduğu izahatını veriyor. O, bunu en hafif bir mahcubiyet olmaksızın ve bu çeşidin yeni bir mübadelesini kabulü hayal etmeme istekli, dünyadaki en tabiî şey olarak söylüyor; keşke gıpta edilmeye lâyık olan hepsi bu mübarek mahalde kalmış olsaydı.

GIDE, André, **The Journals of André Gide**, Fransızcadan İngilizceye tercüme eden: Justin O'Brien, 3 C., C. II, s. 17-19 [Konya], New York: Alfred A. Knopf, 1948.

Maurice BARRÈS

(1862-1923). Fransız yazar, gazeteci ve siyasetçi. Milliyetçi ve antisemitik görüşlere sahip olarak, Nasyonal Sosyalizm'in ilk teorisyenidir. Çok sayıda roman, deneme ve makaleye imza attı. Bazı diğer eserleri: Sous l'Oeil des Barbares (1888), Un Homme Libre (1889), Jardin sur l'Oronte (1923).

20 Aralık 1915, [Pazartesi]- "Şarkın bu insanları çok fazla zekidir. İslâm'ın belâlarını üzerlerine çeken Genç Türkler hizbinin aptallığını bilirler ve kendilerini ondan nasıl muhafaza edeceklerini bilmeseler de, onları kızdırmazlar. Harp arefesinde, Konya'daki *Derviches Tourneurs* [Dönen Dervişler]'in reisi [çelebi]yle çokça konuştum. Onlar, imparatorluktaki bu hususî şahsın ana mertebesini bilirler; keza onun mütevazı iş arkadaşlarının avamca makbul itibarlarını bilirler. Aklı çok temayüz etmiş, hoşsohbet bir âlim olan ve iyi bir *danseur* [dansçı] olduğunu söylememe lüzum bulunmayan bu cazibeli zat, 1914 Haziran'ında Konya'da bana, ne onda ne de bende bu harple doğrudan doğruya alâka canlandıracak hiçbir şey izhar etmedi. Sadece *sufi*lerin felsefesinden ve İran edebiyatından bahsettik. Lâkin onun takdir ettiğim doğru hissitabiîsinin hakikatine ve idare ettiği ve kat'iyetle avamca makbul arzuları uyandıranların en münasiplerinden biri olan Dönen Dervişler hükmî şahsiyetinden haberdar dikkatine göre, bu saatte, Almanların namına şevkle mukaddes harbe çağırmayacaktır."

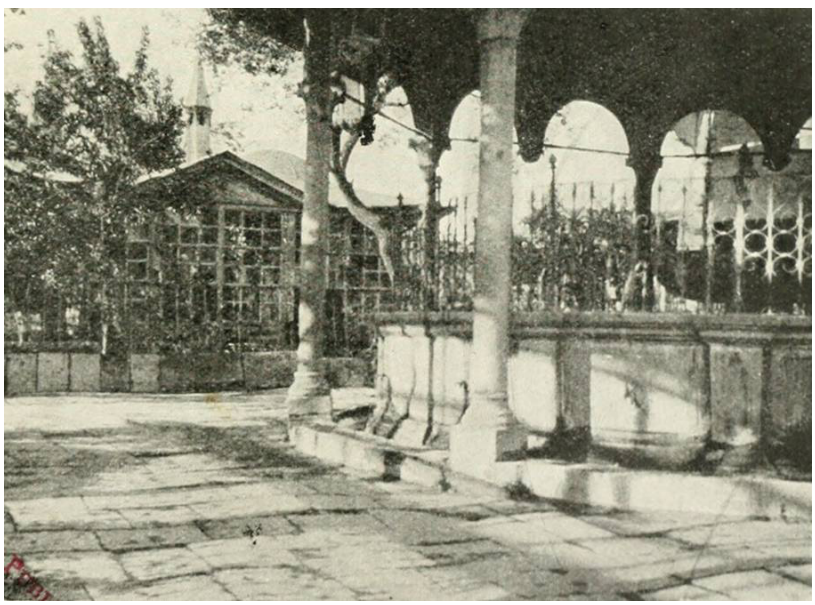
BARRÈS, Maurice, **L'Ame Française et la Guerre**, 10 C., C. VIII (Le Suffrage des Morts), s. 92-93 [Konya], Paris: Émile-Paul Frères, [1915-1920] 1919.

Walter A. HAWLEY

Walter Augustus Hawley. (1863-1920). Amerikan. Yale'den mezun oldu. 1913'te Türkiye'ye geldi. Diğer eserleri: Oriental Rugs: Antique and Modern (1913), The Early Days of Santa Barbara, California, from the First Discoveries by Europeans to December 1846 (1920).

[Nisan]- "Selçuklu günlerinin bu *medrissa* [medrese] ve camilerinin her biri, asla zeval bulmayan bir cazibeye sahiptir. Hâlâ bir teshir ara sıra onların kirli paslı avluları ve tozlu odalarında, kırık kiremitleri ve harap duvarlarında kasvetle tınlar, hiçbir mezar ihtiva etmeseler bile türbeler gibi gözükürler. Onlarda hemen hemen üzüntü veren bir şey vardır; görüntülerinde, sanki, çürüyüp ufalanmış kemikler kadar geri dönülemez, müteveffa, geçmiş bir büyüklüğün mezarı ile karşılaşılmış gibi olunur. Yine de bir istisnası *Ala-ed-din* [Alâeddîn]'in 1233 senesinde sarayına davet ettiği, büyük İran'lı mutasavvıf *Jelal-ed-din* [Celâleddîn] tarafından kurulmuş bir tarikat olan Mevlevî Dervişleri'nin *tekke*si veya *Whirling Dervishes* [Hızla Dönen Dervişler]'in *cloister* [inzivahane]sidir. Burada da sandukalar ve pek çok mezarlar bulunur, ama, hâlâ insanları ihya ve onlara tesir eden, canlandırıcı bir kudret hissi mevcuttur.

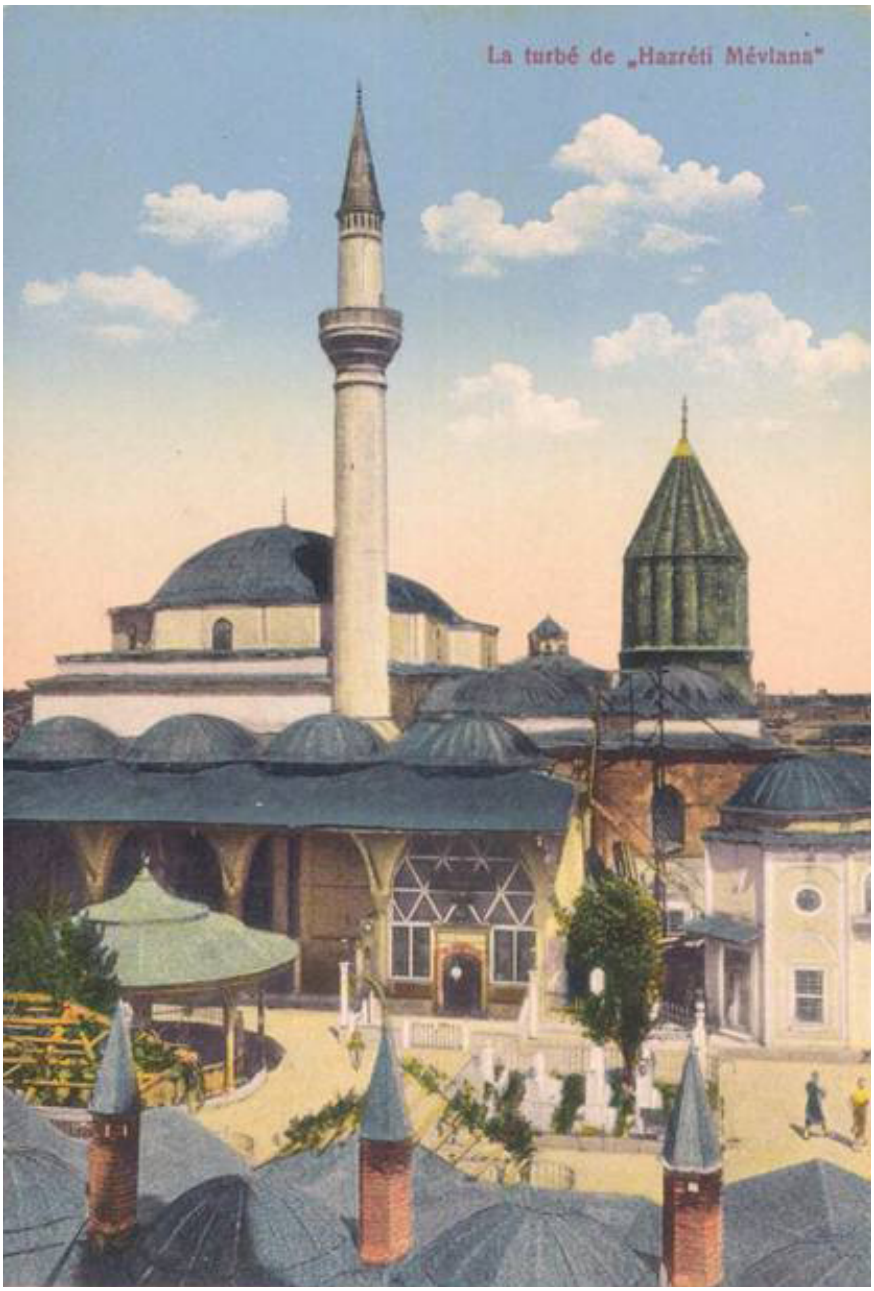
Burasını daima, şimalîgarbî istikamette, çarşıdan başlayıp pazarı ve sayısız küçük dükkânları geçen cadde boyunca yürüyerek, tekrar tekrar ziyaret ettim. Alçak bir kemer altı yolu vasıtasıyla, Küçük Asya'da görmüş olduğum en güzel avluya girdim, ardımda bıraktığım mahalleye tezatla daha güzeldi. Burada her şey taravetli ve parıltılıydı. Taş döşeli yol tarafından etrafı sarılmış, küçük nebat ve çalı tarhlarını iyi hatırlıyorum. Bazısında papatyalar ve sarı hercaî menekşeler, diğerlerinde güller ve sadece dört ayak boyunda küçük bir çam ağacı yetişiyordu; narin, pembe çiçekleri Türklere çok fazla sevgili geldiğinden, kayısı ağacı da katiyen yok değildi. Kaidesine yakın çok sayıda musluğuyla mermer bir şadırvan, avlunun ortasında, ince sütunların taşıdığı, güzel bir sayebanın altında duruyordu. Dervişlerin vecd hâlinde kendilerinden geçerek döndükleri *sanctuary* [mübarek mahal, mabet, ibadethane] methalin hemen karşısındadır. Buranın bir kubbesi ve yüksek bir minaresi vardır; hâlbuki onun yanındaki *turbeh* [türbe]'nin üzerine mahrutî sonlanan yivli bir kule bindirilmiştir; kule, birkaç sene evveline; ta ki, hükûmet onları kaldırıp, yeşil olan modernleriyle değiştirene kadar eski, mavi çinilerle kaplıydı. Methalin sağındaki, ihvanın çoğunun yemek yediği ve yaşadığı bir binadır ve ona yakın olan, tarikat başının kabul odasıdır.

The Courtyard of the Tekke of the Mevlevi Dervishes at Konia, [Konya'daki Mevlevî Dervişlerinin Tekkesinin Avlusu], [HAWLEY, Walter A., Asia Minor, s. 252, London: John Lane the Bodley Head; New York: John Lane Co., 1918].

Mevlânâ Celâleddîn ve onun mümtaz takipçilerinin sandukaları türbenin ana büyük odasındadır. Bir ecnebinin girmesine asla müsaade edilmez, ama methalde dikilmeme ve içeri bakmama müsaade edildi; Muhammedî âdetlere göre tezyin edilmiş, üstü işlemeli kollu şamdanlar ve cesim, pirinç şamdanlarla ihata edilmiş; esrarengiz tabut kaideleri gibi, uzun bir siyah mezarlar safı görebildim. Zemin bütünüyle, *Ghiordes* [Gördes] seccadesi örneğinde, çok sayıda Şark halılarıyla kaplanmıştı. Yoklamak için kaldırdığım biri eski ve iyi dokunmuş bir parçaydı, lâkin bana, dervişlerin çok eski ve baha biçilmez saydıkları bir halıyla kıyaslandığında, bunun bayağı kalacağı söylendi.

Bir gün, bu eski, kıymetli halıyı görmekle çok arzulu olarak, ta-

Souvenir de Konia,
La Turbé de "Hazréti Mévlana",
[Konya Hatırası,
Hazret-i Mevlânâ'nın Türbesi],
1918, Renkli fotoğraf kartpostal.

rikatın başını şahsen bilen bir beyle beraber gittim. Onun yokluğunda varmış olduğumuzdan, onu beklerken dervişlerin dairelerini ziyaret ettik. Küçük Asya'ya baştan başa bu kadar umumiyetle hâkim olan intizamsızlık ve pislikle göze çarpan bir tezat içinde, her şey ihtimamla tanzim edilmiş ve kusursuz bir şekilde temizdi. Azaların oturduğu, çam kerestesinden, uzun bir sofra hem mutfak hem de yemek odası vazifesi gören ana odanın bir ucunda, kocaman pirinç kazanlar, şişler ve pek çok pişirme kap kacağıyla beraber, cesim bir ocak yeri diğer uçtaydı. Geçmiş tarihle alâkalı pek çok nesneler buranın duvarına asılıydı; bu yüzden, bütünlüğü içinde, bir orta çağ manastırının salonu gibi görünüyordu.

Nihayet,ü avluya bakan küçük bir odaya kabul edildik ve Mevlevî dervişlerinin reisine takdim edildik. Hesaba sığmaz kıymette sayılmaz nesneler; birkaç asırdır, varlıklı, salâhiyet sahiplerinden tarikata verilmiş hediyeler avlu boyunca salonu tezyin etmişti. Hâlâ sözü baştan başa Müslüman dünyasında bir kuvvet olan bir adam; zemini birkaç perişan görünüşlü modern halıyla kaplı; duvarlarında ucuz, Avrupa basması pamuk kumaşlar asılı küçük bir odayı resmî kabul yeri olarak işgal ediyordu ve sadece kısmen örtülmüş, alçak, tahta bir kerevette; siyah bir keçi derisi üstünde oturuyordu. Yüzünün her ifadesinde ortaya çıkan sevimliliğiyle; yine, tarikatının başındaki mevkiini ve tevarüs ettiği, yeni sultanı devlet kılıcını ona iliştirmek suretiyle tahta çıkarma hakkını müdrik, doğuştan asaletiyle; cüsseli, zarif görünüşlü bir zattı. *Chelebi Effendi* [Çelebi Efendi] veya 'nazik, zarif' olarak anılır; bu, bize inam edilmiş kibar kabulü haklı çıkarır gözüken bir tabirdir. Benim sandalye yerini tutan, alçak bir divan üstüne bir Şarklı gibi oturmaya teşebbüsteki hantallığıma dikkat ederek, hoş bir gülümsemeyle, hangi tarzda en rahat olacaksam kendimi öyle tertip etmemi rica etti ve bir hizmetkâra, kahveyle sigara ikram etmesi talimatını verdi.

Veled Çelebi ve Çocukları
-Arkadaki Feridun Arif,
ayaktaki Emine Nevber,
iskemledeki Gültekin-,
TARKULYAN, Boğos (Fotoğrafçı),
1909, Siyah beyaz fotoğraf,
Photographie Phébus, İstanbul.

Çelebi Efendi Avrupa ve Amerika hakkında sual ettikten sonra, en nihayet, halının muhafaza edildiği mahzenden nakledilmesini ve girmemize müsaade olunmadığından, türbenin kapısına getirilmesini emretti. Sadece, takriben altı ayak uzunluğunda, dört buçuk ayak enindedir ama işçilik en yüksek cinstendir. Dokuması dikkate lâyık derecede incedir, muhtemelen *inç* [2,54 cm] karesinde sekiz yüz düğüm var gibidir, çözgüsü ve atkısı ipektendir ve havlar çoğunlukla ipektendir, sadece birkaç yeri yündendir. Zemin; ince ve zevkli muhteşem renk zenginliğini açığa çıkaran gümüş tirelerin yanı sıra; pembe, mavi ve sarının ince renk tonlarıyla ılımlılaştırılmış, altın sarısı kahverengidir. Örnek; kovuğun altında, *Kaaba* [Kâbe]'nin dokunmuş bir resmiyle, bir seccade kemerinin hâkim olduğu; nilüfer çiçeği resimleri ve Çin'e ait bulut şeritlerinden bir zemini çevreleyen çerçevenin, iyi muvazenelenmiş kenar süsünü gösterir. Halı bir dereceye kadar onu dokuyan kimselerin hayal ve hissiyatının ifadesidir, ama aynı zamanda asırlardır Şarkı kaplamış bulunan büyük bir sanatkâr ruhun tezahürüdür. Üstüne hiçbir tarih [kaydı] dokunmamıştır, lâkin dervişler tarikatın kuruluşundan beri kendi zilyetliklerinde olmuş bulunduğunu iddia etseler de, hususiyetlerinin çoğu üç veya dört asırlık muhtemel bir devri telkin eder.

Hızla Dönen Dervişler'in merasimleri *Konia* [Konya]'da on üçüncü asırdan beri müşahede edilir; bu, Mevlânâ Celâleddîn'in bir neye refakatle, yemeksizin, dört gün müddetle döndüğü söylenen devirdir; bu yüzden onlar bu noktada Muhammedî memleketlerin herhangi diğer kısımlarına göre, muhtemelen, eski ayinlerle daha mutabakat hâlindedirler ve hâlihazırda da dengi bulunmayan bir temayüle sahiptirler. Tekkenin ana divanhanesinin üzerindeki kubbeli damdan; otuz iki şeffaf yarım küreden bir çemberin ve onu da kuşatan, aynı nev'iden seksen iki tanesiyle daha büyük bir çemberin çevrelediği; iri ve muhteşem bir billûr avize sarkar. Müştereken sihirli bir şaşaa vermeye muktedir olan bu yarım küreler, zaman zaman, mumların parlaklığını azaltmak için kullanılıyorlarmış gibi görünür, fakat divanhane şimdi, sadece öğleyin kullanılıyor ve yalnızca pencerelerden onu ancak zayıf bir şekilde tenvir eden, loş bir ışık alıyor. Bir taraftaki geniş bir açıklıkta, zarafetle dövüp işlenmiş pirinç kandilllerin, aynalar gibi aksettiren büyük kürelerin ve tek parça hâlinde kesilmiş, birkaç güzel kaymak taşı halkanın bir sırası asılıdır. Burası, altın alevlerle pırıldar gibi gözüken parlatılmış pirinçten diğer bir enfes avizeyi ihtiva eden mezarların odasına yol verir. Çok kıymetli tutulan bazı nesnelerin üstüne, kadife gibi yumuşak, koyu gölgeler düşer ve esrarın cazibesiyle onların üstünü örter. Şarkın zevki seven şaşaasının imalarıyla beraber, muhayyileyi tutuşturan bir efsun bütün ötede beride asılıdır. Sükûnet, huzur ve azamet devrinin teskin edici ruhu orada hâlâ hâkimdir.

Dervişleri görmeye gittiğimizin günü çok sayıda Müslüman *tekke*nin önünde birikmişlerdi ve bir saat boyunca yağmurda, büyük şevkle, ümitle dikildiler; ama sonunda kapılar açıldığında *jandarma*lar, biz ecnebilerin ilk girmesine imkân vermek için kalabalığı ayırdılar. Dış kapıda pabuçlarımızı çıkarmaya ve soğuk zemin üstünde çorapla durmaya mecbur edildik. Kısa bir vakit için, bir haşyet hissi her fı-

Dergâh-ı Şerif Mescidi Kapısı Önünde Veled Çelebi (İzbudak), Abdülbâki Dede (Baykara) ve bir Derviş, Konya,
1910'lar, Siyah beyaz fotoğraf.

sıltıyı bastırıyor ve her sürünen ayağı zapt ediyormuş gibiydi, ama çok geçmeden on musikici ortaya çıktı ve divanhanenin bir ucundaki, küçük, çevrili yerin içindeki bir sahneye tırmandılar; küçük davullar, bir düdük ve bir tefin musikisi, esrarengiz bir Şark ahenginde birleşerek sessizliği ihlâl etti. Bu esnada, içlerinden biri iyi bir *tenor* olan iki veya üç muganninin sesi merhamet hissinin temiz, akıcı notalarında çıkıyorlardı. *Çelebi Efendi*; bir Asya şehzadesinin aziz kımıldanışıyla, yirmi beş dervişin dinî merasim alayının baş tarafına dâhil oldu ve musikicilerin önünde vaziyet aldı, bu esnada beş ihtiyar onun yanlarına dizildiler.

Davulların vurması ve bir mersiyenin bütün kederliliğine sahip, yabanî bir tilâvetin ardından, bazısı hâlâ gençliğin coşmasıyla, diğerleri zahit çehrelerle on dokuz derviş, cenaze merasimi adımlayışıyla, odanın etrafında birkaç kere yürüdüler; İzmir'de yapmış oldukları gibi, müteveffa reislerinin mezarları önünde, *Çelebi*'nin önünde ve her bir ihtiyarın önünde tazimde bulundular. Sonra müstakil hâle gelerek, sanki zihinleri derin bir sükûna gark olmuş gibi, gözlerinde boş bir bakışla, evvelâ yavaşça döndüler. Fakat çok geçmeden, eğirilen topaçlar gibi fırıl fırıl dönene dek, hızlana hızlana döndüler, ama inkişafları esnasında bir diğerinin yanından geçip giderken asla çarpışma olmuyordu; bu esnada onların ortasındaki ihtiyar bir usta önce birinin, sonra bir diğerinin her hareketini, şiddetle gözleyerek ve hoşnutsuzlukla ayağını yere vurarak kayıp gidiyordu. Neredeyse bir kadının zarafetiyle hareket eden; beyaz, yivli etekli biri hariç, her biri koyu görünüşlü elbiselere sahipti. Fakat çok geçmeden, tam bir vecde yol açan bir tecrit içine, *communion* [sohbet âlemi]nden ileriye geçmiş gözüktüler.

Çoğalan loşlukların içindeki aydınlık olan dervişlerin, zeminde, oradan oraya kuş gibi geçen, başka bir dünyadan gölgeler gibi gözüktüğü zamana kadar, gün, göğü kaplayan kalın bulutlar tarafından kısaltılmadı. Ama hareketsiz ve dalgınlık anında olduğu gibi, mükemmel bir sükûnet içinde oturan *Çelebi* ve ihtiyarlar; divanhanenin solan parlaklığının, esrarengiz musikinin, hayalî suretlerin yalnızca görünüşte şuurundaydılar ve sanki, kendi idrak ve iradelerine, onların önlerinde remzen ifade edilen o kuvvetler tarafından tahakküm ediliyordu."

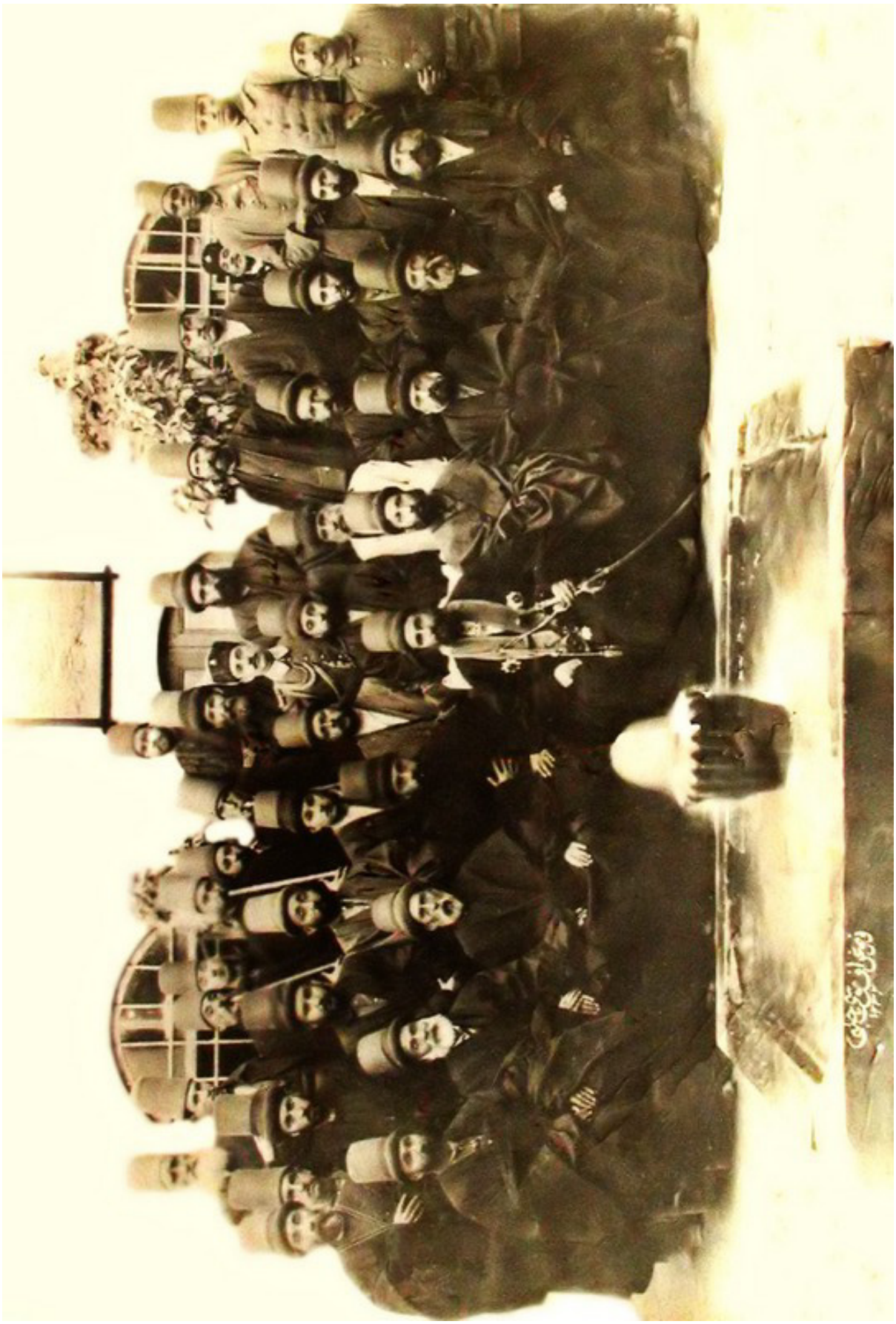
HAWLEY, Walter A., **Asia Minor**, s. 236-243 [Konya], London: John Lane the Bodley Head; New York: John Lane Co., 1918.

Joseph T. PARFIT

Joseph Thomas Parfit. (1870-1953). İngiliz papaz. Bazı diğer eserleri: Twenty Years in Baghdad and Syria (1917), Wondrous Cities of Petra and Palmyra (1933).

[1919]- "*Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in karargâhı, kurucularının muhteşem türbesiyle beraber, Konya'dadır. Bu fırkanın, *Chelebi Effendi* [Çelebi Efendi] diye bilinen dinî reisi, her yeni Sultan'a, sultanlığa cülûsu üzerine, Osman'ın kılıcını kuşatan zattır."

PARFIT, Joseph T., **Marvellous Mesopotamia: The World's Wonderland**, s. 57-58 [Konya], London: S. W. Partridge and Co., [1920].

Council of the Whirling (Mevlevi) Dervishes in Session at Konia, [Konya'daki Celsede, Dönen (Mevlevî) Dervişlerin Şûrası], MUSA ÇELEBİ (Fotoğrafçı), 1913, [HUNTINGTON, Elizabeth Dodge, *Community Organization*, Constantinople To-Day or the Pathfinder Survey of Constantinople (A Study in Oriental Social Life), Ed.: Clarence Richard Johnson, s. 152, New York: The Macmillan Company, 1922].

C. C. R. MURPHY

Charles Cecil Rowe Murphy. İngiliz yazar, yarbay. Kraliyet Coğrafya Cemiyeti azası. 7 Kasım 1918'de Müttefik mümessilliğine terfien vekil olarak tayin edildi ve Boğazlar'a gönderildi. Vazifesi İngiliz harp mahkumlarını ülkelerine geri göndermek için hazırlık yapmak, Türk seferberliğini sona erdirmek ve silah bıraktırmak için lüzumlu diğer adımları atmaktı. Bazı diğer eserleri: The History of the Suffolk Regiment 1914-1927 (1928), Stories and Adventures (1909), The Teak Box Tales (1942).

"… gönüllü Mevlevi alayı birinci taburunun ... harbe 'azimi. Derviş Mevlevî Kadri, 1330, 5 Kanun-ı evvel 1330."
18 Aralık 1914, Siyah beyaz fotoğraf.

MEVLEVÎ TABURLARI

"Harbin patlak vermesiyle, Mevlevî veya *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler] cemiyeti, acemi asker toplamayı teşvik etmek ve orduya dinî takviye sağlamak için İmparatorluğa hizmetlerini teklif etti. Bu Mevlevîlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtelif kısımlarında *monastery* [manastır; tekke]leri bulunduğu ve halkın muayyen sınıfları arasında hatırı sayılır tesiri olduğu hatırlanacaktır. Teklif kabul edildi ve tamamen Mevlevî dervişlerini ihtiva eden 800 kişilik bir tabur, Mevlevî başşehri Konya'da 1914 Aralık'ında teşkil edildi. Tabur, buradan, iki sene kaldığı Şam'a gönderildi. 1916 Ağustos'unun sonunda ikinci bir tabur ilâve edildi ve iki tabur, Mevlevî Alayı hâlinde tertip edildi. İkinci tabur dervişlerden değil de alelâde acemilerden teşkil edilmişti. Alay, Filistin harekâtının son safhalarına kadar muharebede bulunmadı ve 1918 Eylül'ünün sonlarında terhis edildi."

MURPHY, C. C. R., **Soldiers of the Prophet**, s. 179-180 [Konya], London: John Hogg, 1921.

Mevlevî Alayına Katılan Bir Çelebi.
1914-1916 arası, Siyah beyaz fotoğraf.

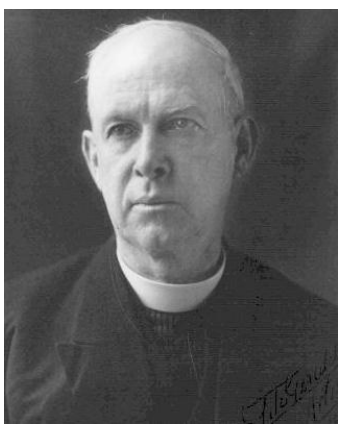

Seferberlik Zamanında Çelebilerden Bir Grup,
1914, Siyah beyaz fotoğraf.

Veled Çelebi ve Mevlevî Şeyhleri
-Oturanlar (Soldan): Ahmed Celâleddîn Dede (Galata), Celâleddîn Çelebi (Afyonkarahisar), Veled Çelebi, Âmil Çelebi (Halep-Kastamonu), Âdil Çelebi (Sertarik); ayaktakiler: Burhaneddîn Dede (Gelibolu), Nazif Dede (Bahariye), Abdülbâki Dede (Yenikapı), Selâhaddîn Dede (Edirne), Bahaeddîn Dede (Bilecik-Bahariye), Ali Dede (Üsküp)-,
1915, Siyah beyaz fotoğraf.

J. A. ZAHM

John Augustine Zahm. (1851-1921). Amerikan. Notre Dame Üniversitesi'nde kimya ve fizik profesörü, Holy Cross Congregation'ın bir papazı, Katolik ilâhiyatçısı, yazar, kâşif. Evolution and Dogma (1896) adlı eserinde, evrimin kilise öğretisi ve İncil'le çatışmadığını savundu, fakat yasaklılar listesine girdi ve yayınını geri çekmesi istendi. Bu buhran, Papa Leo XIII.'ün Amerikan öğreti muhaliflerini lânetlemesine yol açtı. Başkan Theodore Roosevelt'in dostuydu. Kutsal topraklarda yapacağı tarihî ve arkeolojik incelemeleri için yola çıktığı sırada Münih'te öldü. Diğer eserlerinden bazıları: Sound and Music (1900), Women and Science, Through South America's Southland (1916).

"Şöhret unvanının en başında, mutat olarak *Mevlânâ* diye bilinen, itibarlı *Jelal-ed-din-Rumi* [Celâleddîn Rûmî]'nin türbesi bulunur. O, ilmi ve irfanı ile şöhretlenmişti ve *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in kurucusu ve *panteizm* [vahdet-i vücut] sufi nizamının telkin edildiği, Farsça meşhur bir şiir olan '*Mesnevî*'nin müellifiydi. Onun halefleri, Raks Eden Dervişler'in başı olmak hasebiyle, Konya'da ikamet etmişlerdir ve tahta çıkan her Osmanlı sultanına *Osman*'ın tarihî kılıcını kuşatmak imtiyaz ve hakkı onlardaydı. İstanbul'daki Eyüp Camii'nde icra edilen bu heybetli merasim, Mukaddes Roma İmparatoru'na Papa tarafından taç giydirilmesine benzetilmektedir.

En iyilerin daha iyisi olan Raks Eden Dervişler, daha münasip şekliyle *Whirling Dervishes* [Hızla Dönen Dervişler]; onları iyi tanıyanlar tarafından çok müsamahakâr ve geniş fikirli insanlar olarak tarif edilirler. Bu yüzden, "Türkiye'de dinî ve millî hislerin coşkun aktığı 1895-1896 kışındaki tehlikeli devrede, Konya'nın *softa*larının şehrin Hristiyan nüfusuna saldırmaktan, esasen Mevlevîlerin sayesinde alıkonuldukları"[1] söylenir.

Fakat, *softa*lar ve *molla*lar tarafından temsil edilen an'anevî Müslümanlar, muhtelif derviş tarikatlarının hususî merasim tatbikatına, bilhassa umumî ibadetlerinde tütsü kullanmalarına, musiki çalmalarına ve mum yakmalarına iyi nazarla bakmazlar. Kur'an'ın katı takipçilerine göre, daha yaygın olarak Raks Eden ve Feryat Eden Dervişler olarak bilinen Mevlevî ve Rıfaîlerin kendilerine münhasır ibadet şekilleri, İngiltere Kilisesi'nin azaları olan bazı asrî Anglikanların dinî menâsıkından olan ayinler kadar nahoştur. Dervişlerin bâtinî düsturları bilhassa *Mesnevî*'ye dayandığından, İslâm âlimleri tarafından, Muhammedîliğin kabul edilmiş an'aneleri olan hem Kur'an hem de hadisle bütün bütüne uzlaşmaz ilân edilirler. Raks Eden ve Feryat Eden Dervişlerin, -zahitlerin fikrini bütün dünyevî şeylerden ayırmanın ve ruhî vecd hâline erişmenin bir vasıtası olarak müracaat ettikleri- garip icraları, rastgele seyirci için, bizim kuzeyli zencilerimizin bazı *revival* [dinî uyanış]'larının biraz farklı çeşidinden başkası değildir. Bununla beraber, ağırbaşlı dervişler ibadetlerinde, kolay heyecanlanan ve yaygaracı Afrikalıların çadır içtimalarında ve dinî uyanışa teşvik etme meclislerindekinden daha çok vakar ve huşu arz ederler." s. 172-174.

1 Bk. *Turkey in Europe*, s. 185 (*C. Eliot* tarafından, 1908)

Mevlânâ Dergâhı, Konya,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

1919-1920 yılları arasında
Konya Mevlânâ Dergâhı
postnişini:
(İkinci defa olarak)
II. Abdülhalim Çelebi
(1873-1925)

1920 yılında
Konya Mevlânâ Dergâhı
postnişini:
Âmil Çelebi
(1872-1920)

1920-1925 yılları arasında
Konya Mevlânâ Dergâhı
postnişini:
(Üçüncü defa olarak)
II. Abdülhalim Çelebi
(1873-1925)

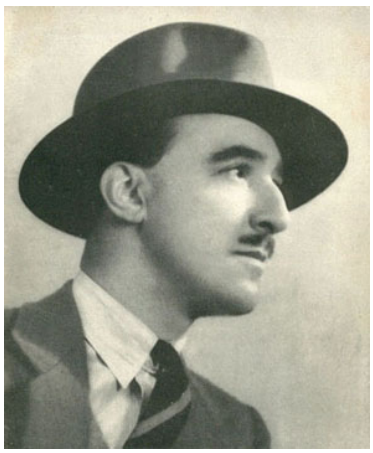
"Yapılar arasında, hususî alâkayı, bu mahsus tarikatın kurucusu *Hazret*[i] *Mevlânâ*'nın türbesinin de bulunduğu Raks Eden Dervişler'in muhteşem *tekke*si hak eder. Yakın zamanlarda, kurucunun muazzam türbesinin üzerinde yükselen ufak kubbeye kadar kaplanmış bulunan, ince bir güzelliğe sahip gökyakut ve firuze mavisi çinilerinden dolayı avam tarafından "Mavi Cami" olarak bilinir. Bursa, *İstanbul* veya Kahire'de onun canlı ve narin, oyma taştan yaprak süslerini ve *arabesk*lerini, mücevherle süslenmiş kandillerinin bolluğunu, çok pahalı duvar halılarının zenginliğini, İran ve Hindistan'ın dokuma tezgahları ve tuğla ocaklarından gelen renginin sihirli ihtişamını hiçbir şey geride bırakamaz. Bütün bu zengin süslemeden de fazlası olarak, burada alelâde bir camide mevcut olmayan bir dinî *atmosfer* bulunur. An'anevî Müslümanların aksine dervişler, kendi takipçilerinin heyecanlarına, has bir cazibe kattıklarından dolayı, Müslüman dünyasında bir baştan bir başa âlemşümul bir tesir ve halk sevgisi meydana getirmişlerdir.

Bununla beraber, burada heykel veya resim sanatlarının herhangi biri vasıtasıyla heyecanlara tesir edilmeye teşebbüs edilmemiştir. Bu münasebetle, İslâm'da diğer camiler gibi Mavi Cami de resim ve heykellerden mutlak bir şekilde mahrumdur. Bunun nedeni İslâm hukukunun resim olsun, heykel olsun insan suretinin tüm tasvirlerini "putperestliğe teşvik etme ve Tanrı'nın en yüksek el işinin kutsiyetini bozma gibi"[1] addettiğinden, Tanrı'ya hürmetsizlik saymasıdır." s.175.

1 Kur'an'da, V. surede, "Ey iman edenler! Muhakkak şarap ve talih oyunları ve heykeller ve kehanet okları Şeytan'ın işinin bir iğrençliğidir! Onlardan sakının ki muvaffak olabilesiniz." yazılıdır.

ZAHM, J. A., **From Berlin to Bagdad and Babylon**, s. 172-174 ve 175 [Konya], New York: London, D. Appleton and Company, 1922.

H. V. MORTON

Henry Canova Vollam Morton. (1892-1979). İngiliz seyahat yazarı ve gazeteci. Tutankhamon'un mezarının açılışı sırasında Times muhabiri olarak Mısır'daydı ve bu ona şöhret getirdi. Yayınlanmış yüzlerce makalesi ve 50 kitabı vardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ailesiyle yerleştiği Güney Afrika'da öldü. Eserlerinden bazıları: The Heart of London (1925), Through Lands of the Bible (1938), In Search of South Africa (1948), The Waters of Rome (1966).

"Eski ve yeninin bu tuhaf karışıklığının yukarısında, çok sayıda zarif camiin ince minareleri ve şimdi tardedilmiş, *Mevlevî Dancing* [Raks Eden] Dervişler Tarikatı'nın eski karargâhını işaretleyen, ada çayı yeşili çinilerle kaplı, bodur mum söndürme hunisi [gibi] koni yükselir." s. 185-186.

"[Vali yardımcısıyla] görüşmem bitti, çarşıların içinden geçtim ve Konya'daki en alâka uyandırıcı binayı, *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in camiini ziyaret ettim. Burası eskiden, Cumhuriyetçi öncesi günlerde mukaddes bir mevkiydi ve hiçbir Hristiyanın, tarikatın kurucusu olan *Jelal-ed-din* [Celâleddîn]'in ve onun babasının, hudutsuz bir şekilde nakışla işlenmiş kumaşların altında duran sandukalarının bulunduğu odaya girmesine asla rıza gösterilmezdi. Bu bina sırlanmış, yeşil çinilerle kaplı, geniş tabanlı bir koninin de dâhil olduğu, adeta resim gibi bir kubbe ve minareler kümesi tarafından ayırt edilir. Merkezde; bir şadırvanıyla sevimli, küçük bir bahçe vardır; burasının Türkiye'de görmüş olduğum en alımlı yer olduğunu düşündüm. Eskiden kapıda nöbette olan raks eden dervişlerin yerine geçmiş bulunan, kahverengi bir resmî elbise ve sivrilmiş bir başlık içindeki bir vazifeli camiin şimdi bir müze olduğunun bir işaretiydi.

…Camilerin ve Müslüman tarikatlara ait yerlerin müsaderesi ve bu tarikatların bastırılması 1925'te bir baştan öbür başa Türkiye'ye derin bir sarsıntı yolladı. Münzevi tarikatların gericiler oldukları ve genç Cumhuriyete bir tehlike kaynağı oldukları ilân edildi. Kaleminin bir vuruşuyla şaşırtıcı *Atatürk* onların mülkiyetini sakince zapt etti ve camilerin çoğu müzeye döndü.

Şark'ta yüz kadar derviş tarikatı mevcut bulunduğunu zannederim. Onlar kıyafetleri ve kurucuları olan muhtelif mübarek zatlara merbutiyetleriyle ayırt edilirler. Bazı dervişler inanılmaz şekilde yaşlı, pasaklı ve delirmiş gözükürler. Durdururlar ve en küstah ve tahkir eden tarzda dilenirler. Yaşlılar, pasaklılar ve delirmişlerdir, köylüler ve kır halkının en derin hürmetini görürler. Şark'ta delilik; tutulmuş olana hürmete daima hak kazandırır.

Derviş tarikatlarının çoğu, ruhu bedenden salıverdiği söylenen, istiğrak ve vecd hâliyle neticelenen bazı hünerleri tatbik ederler.

Howling dervishes [feryat eden dervişler]'in iğrenç, uyutucu icralarını gördüm. *Allah*'ın adını tekrar ederek, tamtamlar çalarak, büyük zilleri hızla çarparak, ayağa kalkarak, sallanarak ve ağızlarının köşelerinde köpük toplanana kadar bağırarak, bir cinnet içinde kendileriyle meşgul olurlar. Muayyen bir vecd derecesine eriştiklerinde bedenî ağrıya öyle hissiz hâle gelirler ki vücutlarına ateşten kıpkırmızı kesilmiş milleri saplayabilirler. Çoğu kez, bu dervişlerin, "yüksek sesle feryat eden ve kendi tarzlarınca, her yanlarından kan fışkırana dek kendilerini bıçaklar ve neşterlerle doğrayan" *Baal* rahiplerinden doğrudan doğruya intikal ettiklerini düşünmüşümdür.

Bununla beraber, Konya'da meydana getirilmiş ve bütün Şark'ta kuruluşlara sahip olan Raks Eden Dervişler, Feryat Edenler'in isyan etmesi kadar alâka çekici ve caziptirler. Eski günlerde, tarikatın başı Türkiye'deki en mühim adamlardan biriydi. Her yeni sultanı *Osman*'ın kılıcıyla kuşatmak onun vazifesiydi.

Tarikatın kurucusu, Küçük Asya'da 1207'de doğmuş ve Konya'da 1273'de ölmüş bulunan, İran'ın büyük sufi şairi *Jelal-ed-din Mevlana* [Celâleddîn Mevlânâ]'ydı. Kendini Tanrı'ya adaması ve sırrî şiirlerinin güzelliğiyle Konya'da büyük bir itibar kazandı. En meşhuru kırk bin çifte kafiyeli beyit hâlindeki *Spiritual Mathnawi* [Manevî

30 Kasım 1925 tarihli kanunla, tekke ve zaviyeler kapatıldı.

1925-1937 yılları arasında Halep Çelebilik Makamı postnişini: Muhammed Bâkır Çelebi (?-1943)

Mesnevî] olan, birtakım ahlâkî ve manevî hükümler tekamül ettirdi. Onun ebediyet fikri aşağıda gösterildiği şekilde ifade olunmuştu:

«Deniz ve onun dalgalarından bahsedersin, ama böyle söylemekle, yükseliş ve düşüşüyle dalgaları meydana getiren deniz için iki farklı şeyi kastetmezsin, dalgalar düştüklerinde denize geri dönerler. Tanrı'nın dalgaları olan insanlar için de öyledir, ölümden sonra O'na çekilirler.»

Celâleddîn musikiye hararetle düşkündü ve neylerin sedasına uyarak, ibadî bir raks icat etti.

Bu merasimi Şam'da gördüğümde onun tesirli ve güzel olduğunu düşündüm. Alışılmış 'Raks Eden Dervişler' ıstılahı hakikatte o hareketi tarif etmez. Onları *Turning Dervishes* [Dönen Dervişler] diye adlandırmak daha doğru olurdu.

Merasim ciddî ve vakurdur. Dualardan sonra, ya dokuz, ya on bir veya on üç dervişten bir takım, boş zemin üstünde ileriye çıkıp durur ve sekiz musikiciden ibaret bir takım; bir santur, bir dümbelek ve tek telli bir keman gibi, eski tarzda çalgılar çalarak, vezinli ve alımlı bir nağmeye başlarlar.

Raksçılar uzun, bele kadar çıkan, yerde sürünen, kırmalı elbiseler giyinmişlerdir. Başlarına uzun, kahverengi keçe külâhlar giyerler. Her biri dönmeye başlarken, avuç içi daima yukarı doğru tutulan sağ kolunu dosdoğru yukarı gerer, bu esnada yere doğru olan avuç içiyle sol kolu dimdik aşağı tutar. Baş hafifçe sağ omza eğilmiştir. Bu duruşa herhangi bir mana hamledilip edilmediğini bir dervişe sordum ve o da cevapladı:

«Raks, kürelerin devrini ve ellerse yukarıdan inayetin alınmasını ve onun aşağıda arza dağıtılmasını remzeder.»

Camie girince kendimi aynen dervişlerin bıraktığı gibi tutulmuş, loş, beyaz bir binada buldum. Pek büyük sarıklar ve koni şekilli şapkalar, merasim kıyafetleri, musiki aletleri ve onların zarif bir şekilde aydınlatılmış el yazmalarıyla yan yana, cam mahfazalar içinde görülebilir.

Pahalı Fars ve Arap halıları yerde yayılıdırlar ve duvarları süslerler. Soldaki, dönme merasiminin bir zamanlar vaki olduğu odadır ve karşıdaki parmaklıkla çevrili bir yerde, asılı kandil hevenginin altında uzanan birkaç çok büyük sandukadır: Bunlar Mevlânâ ve onun takipçilerinin mezarlarıdır. Her bir kabrin başında lenduha gibi, tozlu bir sarık vardır.

Asrî Türkler için cetlerinin batıl itikatları ve an'anelerini tahkir etmek revaçtadır ve bundan dolayı, vazifeli bana etrafı gösterirken üstünlük taslayan bir tarzda gülümsedi. Ama camideki, *Celâleddîn* ve babasının nakış işlemeli kumaşların altında uzanan, fıçı şekilli mezarlarının bulunduğu o esrarlı, loş yere girdiğimizde bir huşu alâmeti sezdim. Kurucu, büyük bir ermiş olarak, baştan başa İslâm dünyasında hürmet görür.

Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini Abdülhalim Çelebi ve Mevlevîlerin Mustafa Kemal [ATATÜRK]'ü Konya Garında Karşılamaları,
20 Mart 1923,
Siyah beyaz fotoğraf.

Oğulu defnettiklerinde onun çok büyük sandukası için odayı düzeltmek mecburiyetinde kaldılar, babanın sandukasını dik vaziyette yerleştirdiler. Fakat bu izah çok bayağıdır.

«Büyük aziz içeriye nakledilirken, işte, babasının kabri ayağa kalktı ve ihtiramla baş eğdi. Öylece kalmıştır.» dedi, vazifeli.

Elizabeth devri malikâne ko-

nağındaki gibi mutfağıyla; dervişlerin içinde yaşadığı, badanalanmış, kemerli bir bina olan ev işlerine ait daireye götürüldüm. Onların takdire şayan kütüphaneleri hâlâ durur, her kitap raflarda kendi yerindedir.

Fevkalâde bir hususiyet, hâlâ köşelerde tıkırdayan, şahane, 18'inci asır İngiliz sarkaçlı büyük dolap saatleridir. İki heybetli numuneye dikkat ettim; biri "*W. Jourdain, London*" ve diğeri "*George Prior, London*" tarafından yapılmıştı. İkincisinin "*Hornpipe* [gemicilere özgü oynak hava veya boynuzdan boru]-*Air* [nağme]-*Song* [şarkı]-*Dance* [dans]" çalabileceği, saat yüzünde, iftiharla ilân edilmişti. *George* devri İngiltere'sinin bu maun yadigârlarının derviş azizlerin mezarları etrafında, vakur uşaklar gibi durduklarını düşünmek tuhaftır.

Küçük Asya'nın bu kısmını ve onun *Paul* devri tarihi ve arkeolojisini herhangi bir kimseden daha iyi bilen *Sir William Ramsey*, Mevlevî dervişleri hakkında bazı cazip zanlara düşkünlük göstermiştir. Kitabı *Cities of St. Paul*'de müessesenin Hristiyan bir menşee sahip olabileceğini ileri sürer.

«Mevlevîlerin mübarek rengi Müslüman yeşili değil, Hristiyan mavisidir. Açıkça ve âleme karşı şarap teklif etmek ve içmekten başka, kendilerini üzüm suyu içmekten menedilmiş olarak da addetmezler.» diye işaret eder.

Historical Commentary on the Galatians'ında *Sir William*, hâlâ, Mevlevî dervişlerinin harikulâde raks nağmesinin *Cybele*'nin putperest tapınmasının bakayası olabileceği dikkate değer imasında bulunur.

«Frigyalılara atfedilen yegâne icatlar musikidedir: Muhtelif büyük zil türleri ve benzer çalgılar, flüt, küçük üçgen arp, belki basit flütler Friglerin mütalâa edilir. Hüzünlü ve dahi hisli ve heyecan verici vasıftaki musiki makamının Frigyalı diye adlandırıldığı söylenir. Belli nağmeler; *Lityerse*'ler veya hasat şarkısı, *harmateion* veya taşıma şarkısı Frigya menşelidir. Keza bir Frigya dansı vardı. Bunlar Frigya dininin bütün yaradış ve eşlikleridir.
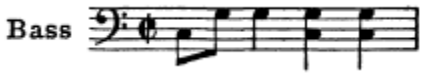
Frigya tapınmasıyla aralarında alâka kurulmuş birlikler, Küçük Asya'nın farklı kısımlarında Çobanlar, *Korybant*lar, İlâhî Okuyucular, *Satry*ler gibi çeşitli adlar altında geçerek, Roma devrinde bile baki kaldılar ve böylece bizce bilinir oldular. Onlar, hâlâ, görülmemişlikleriyle, yine muhtemelen *Cybele*'nin tapınmasından aslî vasıfları saklamış olan, en tesirli musiki ve rakslarıyla asrî Türkiye'nin Mevlevîleri veya raks eden dervişleri tarafından temsil edilirler.»

Sir William Ramsey zannında doğruysa, o zaman Mevlevî raksının musikisi dünyadaki en eskisidir. Bu yüzden bu yabancı nağmenin birkaç ölçü çizgisini basmak için bazı zahmetler çektim. Konya'da, raksın bir gramofon kaydı bulunduğunu öğrendim ve bazı zorluklardan sonra aşağıdaki nakil kendisinden uyarlanan gramofon plağını elde ettim.

Nağmeyi benim için uyarlamakta kâfi derecede nazik *Mr. Becket Williams* kendi el yazısı ile şu pusulayı gönderdi:

«Piyanoda bu yabanî raks hakkında bir fikir vermek çok zor. Kamış flütlerin ses renkleri namevcuttur ve keyfiyet odur ki onların sık sık üfleyerek parlattığı (veya musiki cümlesi gibi, nağmeye muvafık olmayan), alışılmış piyano diş takımında namevcut olan notalar bir medeniyetsizlik atmosferi ekler. Şu hâlde eşlik meselesi vardır. İptidaî musikide umumî fikir eşliğin (dilerseniz, ahengin) mevcut olmayışı veya en fazla, tulum çalgısı veya *Tin-Pan Alley* [New York şehri merkezli, musiki yayıncıları ve yapımcılarının topluluğuna verilen ad]'deki dehalardan birinin komşusunun, onun en son aydınlanmasından, ağır ağır nota çıkarmaya çalışması gibi; alçak perdeden pest tona hapsedilmiş olduğudur. Tam bir iptidaî tesir vermek için, aşağıdakinin, mümkün olduğu kadar, başından

sonuna sol tarafla çalınmasını teklif ediyorum:

Musikicilere göre, nağme, ileri gidişlerinden dolayı alâka çekicidir. Bestenin ses rengi veya ses perdesinin, çok kere, *Mixo-Lydian* [diatonik -içinde yabancı sesler bulunmayan- gam] makamda olduğunu düşünüyorum, ama bu sık sık ihlâl oluyor. Nakli yanlışsız bulacağını zannediyorum, bununla beraber tuhaf da görünebilir.

Eski musikiye dair üstatları çoğu kez şaşırtan ve hususî yazıları doğuran, sadece ve basitçe, yanlış bir notadır. Biz, onları, bilhassa iptidaî musikiciler yapmaktan hep mes'ul olanlarız.»
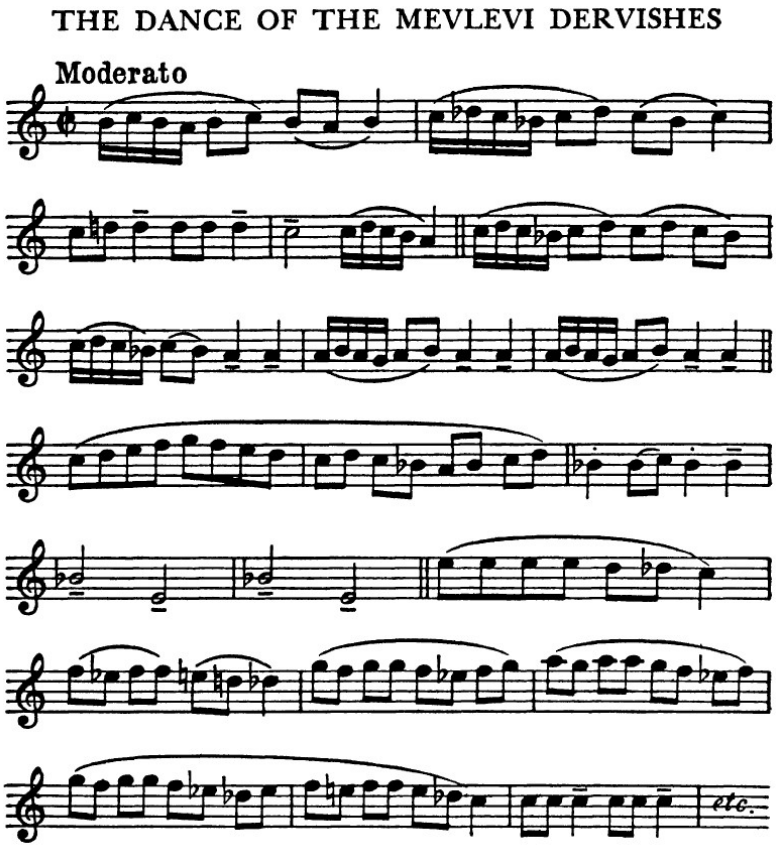
Konya'daki merasimin benim bildiğim yegâne beyanı *Walter A. Hawley* tarafından, 1918'de, kitabı *Asia Minor*'da yazılandır:

[Buradan itibaren, bizim de çevirisini verdiğimiz Hawley'in izlenimlerinin küçük bir kısmı aktarılmış: HAWLEY, Walter A., **Asia Minor**, s. 237-243, London: John Lane the Bodley Head; New York: John Lane Co., 1918.]

Mevlevî Dervişlerinin Camii'ni terk ederek, bükülmüş bir ihtiyar adamın ekmek aldığını gördüğüm, dar bir pazar yerinin içinden geçtik. Bedeni; eski püskü, kahverengi bir paltoya sarınmıştı ve bu palto bostan korkuluğu uzuvlarından aşağı sarkıyordu.

Küçük oğlanların deniz kıyısında giydikleri gibi, gülünç, küçük şapkası bile onun acıkmış facia havasını saklayamıyordu. Ve uzun, ince bedeni; sarkan kahverengi paltosuyla dükkândan dükkâna ilerlerken, gözlerin alâkayla onu takip ettiklerini zannettim. Bana onun Raks Eden Dervişlerden biri olduğu söylendi.

The Dance of the Mevlevi Dervishes,
[-Konya'daki- Mevlevî Dervişlerin Dansı],
[MORTON, H. V.,
In the Steps of St. Paul, s. 196, New York: Dodd, Mead and Co., 1936].

-"Nasıl yaşar?" diye sordum *Hasan*'a.

-"Kim bilir?"

-"Dilenmesine izin verilir mi?"

-"Hayır."

-"İnsanlar ona eski günlerin hatırına bir şeyler verirler mi?"

-"Kim bilir?"

Bu durumda orayı terk etmek mecburiyetinde kaldım. Fakat asırlar boyu bu fevkalâde inancın karargâhı olmuş bulunan bir şehirde, Türkiye'nin dışındaki çok sayıda Mevlevî tekkelerinden birine kaçamamış ihtiyar bir derviş için bir ekmek kabuğu uzatmaya hazır birkaç müşfik elin olması gerektiği kanaatine sahip oldum.

Çarşının içinden devam ettik, kaldırım üstüne istif edilmiş bir keçe şapka yığınına bakmak için durdum. Şimdicik imal edilmişlerdi ve güneşte kuruyorlardı. *Atatürk*'ün bir şapka tedarik menşeini keşfetmiş olduğumu düşünüp, gülümsedim.

Εσυή Σεχήρ Ο Δερδίσηι
-Esyh Sexhr o Derdishi-,
[Eskişehir, Derviş],
20. yy.'ın ilk çeyreği,
Fotoğraf kartpostal,
Μικρασιατικής Εκστρατείας
-Mikrasiatikhs Ekstrateias-
[Küçük Asya Şirketi].

Dükkânın kapısı açıldı ve içeriden beni gözetlemiş olduğu anlaşılan bir adam, gülümseyerek geldi ve beni içeri davet etti. Anladım ki bir polis memuru gibi giyinmedikçe, hemen hemen her Türk cana yakın ve yumuşak huyludur; her şeyin üzerinde, şakayı sever. Şapka yığınıyla eğlendiğimi görebiliyordu ve zannederim, o da onların bir hayli eğlendirici olduklarını düşünüyordu, çünkü dükkânının içine yol gösterirken, arkasını dönüp onlara baktı ve güldü.

Bir Türk şapka imalâthanesindeydim. İki şapkacı bağdaş kurup -bu onların Türk olduklarının yegâne delilidir- yere oturmuşlardı. Giydiklerinin; en iyi Avrupa modellerinin halis, yeni numunelerine aşırı bir sadakat içinde olduğuna dikkat ettim.

Onlar keçeyi sürter ve döverlerken, dükkânın sahibi benim alâkamdan memnun oldu, kendi iptidaî kapama ve buhar verme cihazlarını gösterdi.

-"Demek ki bu yeni Türkiye'nin bir sanayiidir." diye tahkik ettim.

-"Yok, hayır." diye cevapladı *Hasan*. "Burası bir zamanlar Raks Eden Dervişler için uzun, keçe şapkalar imal eden bir dükkândır. Ama Raks Eden Dervişler tardedilince bu adamlar ne yapabilirlerdi? Kendi kendilerine şöyle dediler: «Dervişler için güzel şapkalar yapabiliyoruz, niçin şekli değiştirmeyelim ve köylüler için iyi şapkalar yapmayalım, şimdi, *fes* artık giyilmiyor.»"

Bana dervişlerin, aşağı yukarı bir ayak yüksekliğindeki, koni şekilli şapkasına *kulah* [külâh] denildiğini söylediler. Mevlevîler, dünya yaratılmadan önce, Muhammed'in ruhunun ışık suretinde içinde bulunduğu bir ruhlar âleminin mevcut olduğunu söylerler. Yaratıcı, Muhammed'in ruhunu aldı ve keza ışıktan olan *külâh* şeklinde bir kaba yerleştirdi.

Şapkacı neşeyle güldü ve ona çok sayıda *külâh*ın imalâtçısı olarak, hikâyeye inanıp inanmadığını sorduğumda başını salladı. "Bu gibi şeyleri bilemeyiz." diye cevapladı gülümseyerek.

Ona dervişler için mi, yoksa *Kemal*'in sadık bendeleri için mi şapka imal etmenin daha kolay olduğunu sordum. Mukayese olmayacağını söyledi. Bir derviş başlığı yapması zor bir şeydi, ama alelâde keçe şapka kolaydı. Onlardan yüzlerce yapabilirdi. Ve delil olarak eliyle kaldırım üstündeki teşhire doğru işaret etti.

-"Bu daha kârlı mı?" diye sordum.

Ve şapkacı sanki dünyadaki her şeyin iyi olduğunu söyler gibi gülümseyerek, tasdikle başını eğdi.

Çinli saç örgüsü.

İleri doğru yürürken, *Hasan*'a eski Türkiye'nin *fes*lerinin ne olduğunu sordum.

-"İmha edildiler." dedi gaddarca.

Çok sayıda ihtiyar Türkün *fes*lerini hâlâ dikkatle saklayıp muhafaza ettiklerinin ve kendilerine, Türkiye'nin Türkiye ve haremin harem olduğu eski güzel günleri hatırlatması için, kilitli kapılar ardında onları giydiklerinin hikâyesini dinleyemezdi.

-"Eğer öyleyse, ona karşı kanunlar yapmalıyız." dedi.

-"Ama, samimiyetle, şimdi, şapka giymenin *fes* giymekten daha iyi olduğuna hakikaten inanıyor musun?"

Reisicumhurun bütün ifadesinin refakat ettiği, işitilmeyen millî marşa kendi dikkatini çekerek ve onu dinleyerek, "Biz *Kemal Atatürk*'ün bize giymemizi söylediğini giymekten hoşlanırız." diye cevapladı.

-"Çinliler 1911'de başlarının arkasından sarkan saç örgülerini kesmediler mi?" diye sordu Hasan. "*Fes*; ileri giden Türke göre, ileri giden bir Çinlinin geçmişe esirliğin bir işareti olan saç örgüsüydü. O, saç örgüsünü kesti; biz *fes*i attık. Türkler Boğaz'ı terk edip Anadolu'ya dönünceye kadar büyük bir millet olamayacaklarına dair eski bir masalımız vardır. Şimdi İstanbul olan *Constantinople* bizi bozdu ve alçalttı. Şimdi madem başşehrimizi Ankara yaptık, talihimiz değişecektir. Biz tekrar Türkleriz."

MORTON, H. V., **In the Steps of St. Paul**, s. 185-186, 190-200 [Konya, Şam], New York: Dodd, Mead and Co., 1936.

Mevlânâ Dergâhı, Konya,
20. yy'ın ikinci çeyreği,
Siyah beyaz fotoğraf.

1937-1944 yılları arasında Halep Çelebilik Makamı postnişini: Şemsülvâhid Çelebi (?-1971)

Lilo LINKE

(1906-1963). Alman muhabir ve yazar. 1932'de sol kanat partisi SPD'ye katıldı. 1945'de Ekvador vatandaşı oldu. Bazı eserleri: Cancel All Vows (1937), Ecuador: Country of Contrasts (1954).

"Ulukışla'dan batıya doğru gittim ve bir vakit, *Dancing* [Dans Eden] Dervişler'in merkezi olan Konya'da durdum. Onların, Cumhuriyet'in müzeye çevirmiş bulunduğu camiini ve *tehke* [tekke] (manastır)'lerini gördüm. Kılavuzumun sakin konuşma ve hareketlerinin ve buranın idarecisinin sakin dürüstlüğü ardında, eski bir ibadethanenin içinde ulu orta dolaşan ecnebileri görmek zorunda kalmaktan gücendiklerini sezdim."

LINKE, Lilo, **Allah Dethroned: A Journey through Modern Turkey**, s. 277 [Konya], London: Constable and Co., 1937.

Mevlânâ Dergâhı, Konya,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

George B. MAIR

(1914-?). George Brown Mair. İngiliz plastik cerrahı, seyyah, yazar. Gönüllü ötenazi fikrine adanmış Scottish Exit grubunun kurusu ve yayıcısıdır. Bazı eserleri: Doctor Goes East (1957), The Day Kruschev Panicked (1961), Kisses from Satan (1966), Black Champagne (1968), Confessions of a Surgeon (1974), Escape from Surgery (1975).

[1960]- "Kendi derviş cemiyetleriyle beraber, *Mevlânâ*'nın süslü, büyük türbesi, keza, herhangi bir ziyaretçi için tabiîdir, lâkin bu müstakil parçalar Anadolu'da görülecek şeylerin en zariflerindendir. Tasavvuf şairi, filozof ve tarikatın kurucusu *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî*'nin hâlâ duran türbesi şimdi İslâm Sanatı'nın bir müzesidir.

Dervişler bir dinî tarikattılar ve *Celâleddîn*'e ilâhî olarak ilham olunmuştu. Onun takipçileri, eninde sonunda, dalavere yapan, nizama casusluk eden ve sakınılamaz baskılar yapan hükûmet ile münakaşa eden garip şahsiyetli kimselerin bozuk bir cemiyetine yozlaştılar.

Mevlânâ Dergâhı'nın Avlu Medhali, Konya,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

Derviş dansı; müzede görülebilen acayip çalgılardan üflenen ince, tiz ve sebatkâr nağmelere uyarak hızla dönmeydi. Her iki el başın üzerinde tutulurdu; sol avuç içi aşağı dönük, yeri işaret ederdi; sağ avuç içi ruhun bedenden uzağa kaçmak iştiyakını remzetmek için yukarı doğruydu. *Rûmî*'nin meşhur şi'rî eserleri *Mathnabi* [Mesnevî] ve *Divan-ı kabir* [Divân-ı Kebîr] İngilizceye tercüme edilmiştir, fakat asıllar *Mevlânâ*'da baki kaldı. Mütalâa, nihaî olarak, görünüşte dinî bir ayin veya merasimdense, bir şölenden daha fazlası olmuş bulunanın altta yatan maksadına ilâvede bulunabilir.

Fakat *Celâleddîn*'in neslinden olanlar tarafından istihsal edilenin ve tarikatın *Atatürk*'ün emriyle yasaklanması, Mutasavvıf'ın hatırasına hürmeti tahrip etmemiştir. Her sene, onun ölüm yıldönümü olan 14 Aralık'ta bir hatırlama merasimi yapılır.

Eski günlerin sonunu hatırlayan biriyle bahçeleri tetkik ettik ve o, çeşmenin civarında, bu acayip insanların, dalgalanan uzun elbiseleriyle hızla dönmelerinin, kayıveren bedenleriyle helezonî kıvrılmalarının ve feryat eden şarkıların sızlanmasının hayalini zihnimizde tekrar canlandırdı. Manzarayı öyle iyi tarif etti ki renkler bile canlandı ve medeniyetsiz dans, zorlayıcı bir şekilde, Mübarek Zatlar diye de adlandırılanların ayaklarıyla aşındırdıkları iri ve yassı kaldırım taşları üzerine kendi çöküşüne atılırken; büyük kulelerin firuze çinileri, kahverengi kollar; karanlık sakallı, dişleri sıkılı yüzler; pembe, uzun elbiseler ve ışıldayan mücevherler tarafından gölgeleniyordu. Belki de gençliğinde kendisi de onlardan biri olmuştu. Yoksa nasıl bu kadar çok bilebilirdi, nasıl iştiyakı böylesine sâri olabilirdi? Ama o bizi sabırsızlıkla bir kez daha hoş bir hayal silsilesine veya bir kez daha hatıra yüklü bir karanlık köşeye sürüklerken, sorular sadece bir gülümsemeye ve kollarımızdan bir diğer kuvvetli çekişe sebep oldu."

MAIR, George B., **Doctor in Turkey**, s. 148 [Konya], New York, Roy Publishers, 1961.

Mustafa Kemal [ATATÜRK] Konya'da; onun solunda Abdülhalim Çelebi,
22 Mart 1923, Siyah beyaz fotoğraf.

Afyonkarahisar Mevlevîhanesi

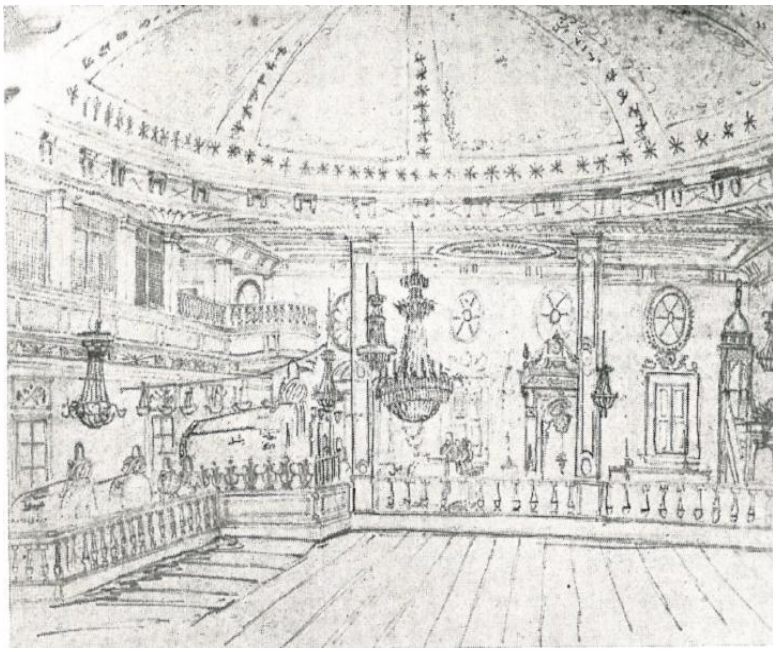

Afyonkarahisar Mevlevîhanesi -solda- ve Kale,
DE LABORDE (Ressam), FREEMAN (Hakkâk), [DE LABORDE, L., Voyage de l'Asie Mineure,
s. 80, Paris: Firmin Didot Frères, 1838].

Mevleviname_2b.indd 317 12.07.2015 15:25:34

Henry J. VAN-LENNEP

Henry John Van-Lennep. (1815-1889). Rahip, misyoner, ressam, yazar. Hollandalı bir tüccarın oğlu olarak İzmir'de doğdu. Amerikan misyonerlerin tavsiyesi üzerine 1830'da tahsil görmek üzere Amerika'ya gitti. 1838'de Türkiye'ye Congregational [cemaatçi] misyoner olarak döndü. 1840'tan itibaren 29 yıl süreyle İstanbul, İzmir ve Tokat'ta misyonerlik yaptı. Mısır'ı ve kalan Şark'ı dolaştı. Ermenice gibi, beşinde vaaz verebildiği on Şark lisanına vâkıftı. 1869'da katarakttan görmesi bozuldu ve memleketine dönerek Ingham Üniversitesi'nde tabiî ilimler ve modern diller okuttu. 1834-1876 arasında çoğu kurşunkalemle kağıt üzerine, bazısı suluboyayla insan, manzara ve nesneleri fevkalâde surette resmettiği on bir cilt taslak albüm ve çok sayıda ciltlenmemiş taslak bıraktı. Bu defterlerde bazı makaleler de bulunuyordu. Bazı diğer eserleri: The Oriental Album (1862), Travels in Little-Known Parts of Asia Minor (1870).

Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin Semahanesi ve Mezarlar, HÜSNÛ YUSUF BEY (Ressam), 20. yy. 'ın ilk çeyreği, Kara kalem taslak.

25 Ağustos 1864, Perşembe- "Buradaki [Afyonkarahisar] Türkler ziyadesiyle mutaassıptırlar. Mevlevî (*Whirling*) [Hızla Dönen] tarikatının derviş müessesesi, fırkanın karargâhı olan Konya'dakinden sonra gelir. Konya'dan bir mümessil her yeni Sultan'a taç giydirme imtiyazına sahiptir; tabiî eğer böyle bir tabiri Sultan'ı makamına getirmek için icra edilen hususî merasime tatbik etmek münasip olabilirse, çünkü bu merasim Sultan'ın başı üstüne tacı koymak yerine, beli etrafına bir kılıç kuşandırmaktan ibarettir. Afyonkarahisar'da bu mutaassıpların ikamet ettiği bina kat'iyetle çok heybetlidir; eğer öyle denilebilirse, bir saraydır, halbuki şehrin valisi kâfi derecede perişan bir daireyi işgal eder. Şeyh'in kazancı senede 4000 lira kadar yüksektir. Bununla beraber, bana, son zamanlarda Hükûmet'in fırkanın emlâkini zapt etmiş olduğu, lâkin mübarek kardeşliğin ve onların taraftarlarının büyük hiddetine mukabil, hakikatte, sadece bir yarısını tediye ettiği söylendi."

VAN-LENNEP, Henry J., **Travels in Little-known Parts of Asia Minor**, 2 C., C. II, s. 235 [Afyonkarahisar], London: John Murray, 1870.

Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nin Şadırvanı Etrafında Dervişler -Sağdan sola: Hacı Ali Dede, Hacı Raşit Dede, Genelizade Felahi Hoca; solda, matbah- , 20. yy. başları, Siyah beyaz fotoğraf.

Agnes Dick RAMSAY*

(1850-1927). İskoç seyyah, yazar. Arkeolog William Mitchell Ramsay'nin karısı. Kocasının Anadolu'daki pek çok ilmî seyahatine refakat etti. Diğer bir eseri: The Romance of Elisavet (1899).

"-Eski Selçuk sultanlarının soyundan geldikleri söylenen- *Kara-Hissar* [Karahisar]'ın dervişleri, elan, orada birkaç malikâneye sahiptirler ve bunlar hükûmet vergilerinin ödenmesinden muaftırlar.

Bu meraka değer şehir esasen çamurdan inşa edilmiştir. Bununla beraber, başta, şehirdeki en âlâsı olan dervişlerinki olmak üzere, camiler taştandır." s. 3-4.

"Şehirlerin mukimleri tarafından böylesi ahbaplık, daha evvel söylediğim gibi, hiç de umumî değildir. Mesela benim iki veya üç kere, kocamınsa sıklıkla bulunduğu *Afiom-Kara-Hissar* [Afyonkarahisar]'da, hiçbir Muhammedî bizimle tanış olmaktan veya bize herhangi bir ahbaplık göstermekten rahatsızlık duymaz. Bununla beraber, bu yerdeki, kendileriyle tanışıklığımızdan bu kitabın diğer bir kısmında bahsedeceğim ve şüphesiz şehirdeki veya havalideki en kendine has ve *aristokratik* [asil tavırlı] aile sayılabilecek *dervish sheikh* [derviş şeyh]lerin vaziyetini istisna etmeliyim, ama onlarla başka yerde tanışmış ve şehirde bunu sadece canlandırmış olduk." s. 36-37.

DERVİŞ MÜLKÜ

18 Ağustos [1890], Pazartesi- "[Sürmene -Sülümenli-'yi] terk ettiğimizde öğleden sonraydı ve akşamleyin, bir sonraki konaklama yerimize, Karahisar'ın dervişlerine ait olan bir çiftlik olan *Karaarslan*'a vardık. Burası, ihtişamlı mahsulleri ve millerce güzel mera arazisinde beslenen sayısız küçük ve büyükbaş sürüleriyle şahane bir mülktür. Köyün kendisi az miktarda harap kulübe ve bir camidir. İçinde uyumak için münasip bir *oda* veya hususî hane yoktur. Yüzlerce kazın beslendiği ve çamur sıçrattığı, söğütlerin hudutladığı bir derenin çimenli kenarında çadır kurduk. İnsanlar çok kirli, hırpanî ve fakir görünüşlüydüler. Bize lezzetli süt ve pek âlâ tereyağı verdiler.

19'u, Salı- Bütün gece yağdı ve hayli rutubet hissettik. Elbiselerimizi, daima gece için yanımıza aldığımız su geçirmez malzemeye sardık; aksi takdirde kuru yerlerde çiğle, ıslak yerlerde yağmurla ıslanırlardı.

Hadji [Hacı] ve *Aristaki* çadırın altında duran hububatla yüklü bir *araba*nın altında uyudular. *Murad* ve *Musa* camiin sundurmasındaki sığınacak yeri aldılar. Geçen gece çiftliklerine bakmaya varmış bulunan iki *derviş şeyh*, bize ziyarete gelecekleri haberini gönderdiler. Bu arada, çadırdan çok uzak olmayarak, bir halı üstünde namaz kılıyorlardı.

Bu öğleden evvel, büyük bir muvaffakiyet olmaksızın, muhtelif köyleri keşfederek kırı geziyorduk. Harap olmuş küçük bir yerde, bir çeşmenin içine yapılmış bir kitabe bulduk. Oradaki insanlar kitabeleri kıymetlendiremiyorlardı ve bizim, onlara tasarruf eden ve aşırı şekilde mağrur olan, şişman bir adamı görmeye gelmiş olduğumuzu düşünüyorlardı. Onların çoğu, hayranlıkla onun etrafında oturuyorlardı -bunun, onların daimî meşgaleleri olduğu gözüküyordu-. Bizi gördüğüne ziyadesiyle memnun oldu ve ayağa kalkarak ve tekrar oturarak, kendi

*6 Şubat 2011 tarihli "*Agnes Dick Ramsay'nin Seyahatnamesinde Afyonkarahisar Mevlevîhanesi ve Mevlevîler*" başlıklı makalemle tarafımdan ilim dünyasına tanıtılmış bulunan Bayan Ramsay'nin eserinin Türkçede bir tercümesine rastlamadım. Burada yer alan tercümeyi 3 Şubat 2010 tarihinde tamamladım. Tercümemi, bu kitapta yayınlanmasından evvel, 11 Ağustos 2010 tarihinde, yüksek lisans tezinde yararlanması için Lokman Derya Solmaz'a verdim ve kendisi "*Şeyh Ali Celâleddin Çelebi ve Döneminde Afyonkarahisar Mevlevîhanesi*" başlıklı, Haziran 2011 tarihli tezinde bu tercümemden yararlanmıştır.
Rıza DURU.

Afyonkarahisar Mevlevîhanesi Postnişini Celâleddîn Çelebi.
1890'lar, Siyah beyaz fotoğraf.

başarmasına dikkatimizi çekti. Yalnız, o kadar şişmandı ki onun, birinin veya diğerinin onun mevkiinde olması amelî bir fark meydana getirmezdi. Bacakları vücudunun yığını altında tamamen görünmez hâldeydi. İyi huylu ve mes'ut gözüküyordu ve bize seksen yaşında olduğunu ve beş sultanın idaresini yaşadığını söyledi.

KÖR ŞEYH

*Şeyh*ler bize ziyarette bulundular. İhtiyar olanı ilk geldi. Afyonkarahisar'daki, memlekette ehemmiyetçe ikinci olan *tekke*nin başıydı. Bir kuşakla kuşanılmış, pek büyük, siyah bir cübbe içinde; kirli görünüşlü, genç bir derviş olan hizmetkârı ona refakat ediyordu. *Şeyh*in görünüşü, onu, her yerde fark edilen bir adam olarak işaretliyordu. Kır saçı ve sakalı titizlikle kırpılmıştı ve bütün görünüşü pek lâtif bir şekilde temiz ve düzgündü. İkrarının [mesleğinin] yegâne işareti, başındaki yumuşak, pürtüklü, kalın keçeden mamul; canlı olmayan renklerde veya sarımsı kahverengi, tepetaklak döndürülmüş bir saksı gibi bir şey olan derviş şapkasıydı. Çok halis dokumadan, sarımsı kahverengi kumaştan, uzun bir *kaftan*; aynı malzemeden, ama açık mavi renkte bir iç kat; sarımsı kahverengi pantolon, beyaz pamuk çorap; tabansız olarak, tek parçadan yapılmış, siyah, oğlak derisi çizme [mest] ve deri pabuç giyiyordu. Neredeyse tamamen kör olmaya dönmüştü. Körlüğün tedricen geldiğini söyledi ve büyük bir saflıkla, onu iyileştirebilecek bir şeyimiz olup olmadığını sordu. Keşke bunu iyileştirme hakkında da bir şey bilmiş olsaydım! Sadece ona *Allah*'a itimat etmesini tavsiye edebildik. Gözleri hayli temiz ve parlak görünüyordu ve belki de iyileştirilebilirdi. Ona küçük bir kap dolusu vazelin verdim; bazı çeşit göz ağrıları veya yaralarına iyi geldiğini, ama körlük için kullanmamasını söyledim. Fakat derhâl birazını gözünün içine sürdü. Çok dokunaklıydı. Karahisar'a gittiğimizi duyduğunda, bizi orada görmeyi ümit ettiğini söyledi ve benim, derviş raksını hiç görmemiş olduğumu söylemem üzerine, gelir ve camilerinde raksı seyredersek memnun olacağı cevabını verdi. Yalnızca iki haftada bir raks ettiklerini ve merasimin geçen Cuma vuku bulduğunu söyledi. O takdirde, bu hafta Cuma günü Karahisar'da olacağımızdan ve gelecek Cuma çok uzak olduğundan, onu göremeyeceğimizi söyledik. Eğer vardığımızda kendisine haber gönderirsek, hususî olarak benim istifadem için raks tertip olacağı cevabını verdi. Bu, Karahisar'ın Türkiye'deki en mutaassıp yerlerden biri sayıldığı göz önünde tutulunca epeyce hayrete salıcıydı.

ŞEYHİN OĞLU

Ona pek çok şekerle beraber çay verdik. Vedada elleri sıktı ve *Will*'e şöyle dedi: "Nasipse Karahisar'da bir araya geleceğiz." Oğlu olan genç şeyh meydana çıktığında gitmek üzereydi. Şişman ve şimdicek hamamdan çıkmış gibi kırmızı olmakla, babasından bir dereceye kadar farklı yapıda olsa da, bu da hoş görünüşlüydü. Mısır sarısı saçı ve sakalıyla bir Türkten ziyade bir Almana benziyordu. Gözleri mavi gümüşîydi ve bir kimse, onu, hakikaten bir *Teutonic* [Germen kavimlerine mensup olanlar] aşırı hassasiyetinde bir kadın farz edip dikkatle baktığında, neredeyse onun iç çekmesini ve "Ah!" diye mırıldanmasını bekler.

Kıyafet zevki aynı çiğ renklerde olmasa da, babasınınkinden kat'iyetle daha gösterişliydi.[1] Azıcık derli toplu bir kalıp hâlinde, pamuk-

1 Haksız bir eleştiriye cevap mahiyetinde olmak üzere, bu cümlenin aslını aynen veriyorum: *His taste in dress, if not exactly "loud," is certainly less quiet than his father's.* "Less quiet"; kelimesi kelimesine "daha az gösterişsiz" demektir. Türkçe'ye bu manayı "daha gösterişli" olarak tercüme etmek tercih edilmiştir. "Daha az akılsız" yerine "daha akıllı"yı tercih ettiğimiz gibi. Rıza DURU

lanmış ve dikilmiş; pembe patiskadan, oldukça üste oturan, içi beyaz, uzun bir kat; kalın, beyaz ipekten, boğazı kapalı ve dizin aşağısına varan bir iç elbise; tulum oğlak derisinden, sarımsı kahverengi mest; deri pabuç ve derviş şapkası giymişti.

Ona hafif yiyecek ve içeceklerden takdim ettiğimizde, ne kahve ne de tütün içtiğini ve *Çelebi* [Çelebi, burada, müellifin kocasına hitapla, Efendi manasındadır]nin Muhammedîlerce takdir ve hürmetle bakılan bir fazilet olan aynı perhizkârlığı tatbik edip etmediğini öğrenmekle çok fazla alakâdar olduğunu söyledi. *Murad* ona çay getirdi. Fincanı eline aldı ve *Gregory* mamasındaki çocuk gibi bir surat takındı ve "öğünler arasında bir şeyler almanın fena olduğunu" söyledi. Hepimiz güldük ve ondan onu içmemesini rica ettim, ama nezaket (veya Türklerin ilaç şeklindeki herhangi bir şeye muhabbetinin olması -çay sıklıkla öyle mütalâa edildiğinden-) kazandı ve onu içti. Allahaısmarladık derken ilâve de etti: "*İnşallah* Cuma günü Karahisar'da bir araya geleceğiz." s. 260-265.

KARAHİSAR'DA CUMA

22 Ağustos [1890], Cuma- "Bu sabah Karahisar'a geldik. *Will*, keşfetmek için, dolambaçlı bir yoldan giderek, erkenden yola koyuldu. Ben kısa yoldan, *Hacı*'yla beraber, bir veya iki saat sonra takip ettim ve onu şehrin dışında bir Ermeni mezarlığında tertip olmuş buldum. *Murad*'ı gelişimizden dervişleri haberdar etmek üzere göndermiş olarak, mezar taşlarının arasında yalnız başınaydı ve *han*a giden yolumuzda, dervişlerin ilettikleri, aşağı yukarı bir saat içinde rakslarına başlamaya hazır olduklarını haberiyle geri dönen *Murad*'la karşılaştık.

Cuma burada belli ki hem cami günü hem de büyük bir pazar günüdür. Çarşıların bitişiğinde çok sayıda insan, satış için önlerinde teşhir ettikleri at nalından *paploma*ya kadar her çeşit şeyle, sıralar hâlinde yere otururlar. Herhangi bir temiz görünme iddiası olmayan hepsi de temiz elbiseler içindelerdi.

Bir mahfilden diğerine büyümüş dev bir asmayla, güzel, büyük bir bina olan *han*da istirahat etmek için hemen oturduk ve *Murad*, bir adamın, dervişlerin biz arzu eder etmez başlamaya hazır oldukları haberiyle geldiğini söylemek için telaşlandığında, vazifeli bir genç adam bana kahve getiriyordu.

Tekke; merkezinde mermer sütunların taşıdığı bir çatıyla kaplı, güzel bir mermer şadırvanın bulunduğu; taşla pekâlâ döşenmiş, temiz bir avluyu çevreleyen; birtakım muhkem görünüşlü haneler ve zarif bir camiden meydana gelir. Su, her birinin yanına bir içme bardağının zincirle iliştirilmiş olduğu bir düzine emzikten akar. Cami, murabbaın bir tarafında kendi başına durur. Yüksek basamaklar onun direk altı mahalline götürür ve binanın bütün önü boyunca uzanır. Cami ve en yakın hane arasında; şeyhin hanımlarının ikamet ettikleri ev olan, kafesli pencereli, büyük, beyaz bir hane ve koyu, zarif servileri ve Müslüman kadınların kabirlerini işaretleyen düz, sivri taşlarıyla bir kabristan göze çarpar.

Camiin içerisi geniş, azametlidir ve arkadaki pencerelerin bir sırası vasıtasıyla iyi aydınlatılmıştır. Musikiciler için, dar bir merdivenle erişilen küçük bir mahfil bir köşeye takılmıştır. Son derece iyi cilâlanmış zeminiyle geniş bir murabba, raksçılar için korkulukla çevrilmiştir. Girince soldakiler; korkuluğun dışında, çift sıra hâlinde, müteveffa *derviş şeyh*lerin kabirleridir. Bunlar, koyu yeşil kumaşlarla ve güzel ve pahalı nakışlarla örtülü meyilli üstleri ve her birinin başında dev, beyaz bir sarıkla; mutat, yüksek, tabut şekillidirler. Korkuluğun bir köşesinde bir kabir kalanlardan öteye çıkıktır ve ayak ucunda; yakılmamış, uzun mumlar taşıyan; tunçtan, gümüş kakmalı, dört kocaman şamdanı olan bir mihrap vardır.

Afyonkarahisar Mevlevîhanesi Postnişini Celâleddîn Çelebi, 20. yy. başları, Siyah beyaz fotoğraf.

Afyonkarahisar
Mevlevîhanesi'nin Yeniden Açılışı
Merasimi; Postnişin Celâleddîn
Çelebi'nin Duası.
1908, Siyah beyaz fotoğraf.

Pabuçlarımızı kapıda çıkararak, kabirlerin yanında, yüksek mertebedeki misafirler için ayrılmış, oradan her şeyi görebildiğimiz, küçük bir halıyla döşeli bir yere iletildik. Camiin içine doğru, bir kalabalık bizi takip etti, ama kapının yanında, çevrili kısmın haricinde ayakta kaldılar.

DERVİŞLER

İhtiyar *şeyh*, musiki mahfilinin altında; altında bir halı bulunan, beyaz bir kürkün üstünde oturdu. Çok geniş, uzun kollarına altınla kenar çekilmiş, beyaz ipek ibrişimden bir biniş giymişti ve şapkasının etrafına yeşil bir sarık bez sarmıştı.

Uzun, çok koyu yeşil, ağır bir hırka içindeki genç dostumuz, mihrabın karşısında durdu, başını eğerek selâmladı ve ellerini göğsünde çaprazladı. Diğer on dört derviş bir saf hâlinde; yere, korkuluğun yakınına; yeşil, mavi, safran, kızıl, zeytin yeşili ve menekşe hırkaları harika bir renk terkibi meydana getirerek oturdular. Daha sonra yoklamamıza müsaade ettikleri bu hırkalar çok halis, kalın çuhadandır; yere erişirler ve ellerinden sarkan, uzun, geniş kolları vardır. Bütün bu adamlar dalgın gözüküyorlardı. Bazısı başlarını arkaya atıp ve gözleri kapalı, diğerleri başlarını göğüslerine sarkıtarak oturdular.

Mahfilde on kadar diğerleri vardı. Bizim girdiğimiz anın hemen ardından yeşil sarıklı, oldukça ihtiyar bir adam ayağa kalktı ve tek ve değişmez perdeden bir tilâvete başladı. Sonradan, onun *şeyh*in en ihtiyar oğlu ve halefi olduğunu öğrendik. Ara sıra aşağıdaki dervişlerden mukabele kabilinden bir mırıltı koptu ve fasılalarda alınlarıyla yere temas ederek, öne doğru eğildiler. Bize en yakın olan; menekşe renkli bir hırka içinde, iri kıyım bir herif olan bir zenciydi. Gözleri yukarıya çevrili ve sanki harikulâde bir görüşdeymiş gibi, bir vecd bakışıyla sabitlenmişti.

Tilâvet kesildi. Flüt [ney]lerin safi rüyada görülüyor gibi hissolunan fısıldamalarından; yumuşak, esrarlı bir musiki başladı. Sonra birdenbire, büyük zillerin irkiltici bir çarpışması geldi ve dervişler hep beraber bir hareketle, cilâlanmış zemin üstüne patırtılı bir el çırpmayla avuç içlerini vurarak ileri doğru düştüler. Bir lâhza, dudakları ve alınları yere temas etti. Sonra hepsi sessizce, ayakları üstüne sıçradılar, hırkalarını korkuluktan attılar; elleri omuzlarına dayansın diye, kollarını göğüsleri üstünde çaprazladılar ve *şeyh* ve onun genç oğlu tarafından baş çekilerek, odanın etrafında yavaş bir alayla, sessizce ve kayıyormuş gibi gitmeye başladılar.

DERVİŞ RAKSI

Şeyh, odanın üst ucuna girip de, mihraba doğru geldikçe, tevazuyla başını aşağıya eğdi; sola doğru yarım döndü ve tekrar baş kesti; tam olarak çark edip döndü ve üçüncü kere, bu defasında, tam olarak babasının yaptığı gibi yaparak çıkan ve ikinci baş kesme fiilinde bulunan oğluna baş kesti. Sonra, *şeyh*, odanın aşağı köşesine geri döndü, çark etti ve alaya devam etti. Bu arada oğlu dönmek üzereydi ve sonra, babasının ardından odanın aşağısına geri döndü. Her bir derviş aynısını yaptı. Alay, her defasında mükemmel bir nizam ve kat'ilikle etrafı üç kere geçtiğinde musiki değişti; *şeyh*, altlığının yanında durdu; oğlu, onun yanında, hareketsiz ayakta durdu ve diğer on dördü (her biri muayyen bir noktaya eriştikçe), odanın etrafında sessizce ve kayıyormuş gibi giderek, biri diğerinin ardından yavaşça dönmeye başladılar. Elbiseleri; kısa bir mintan, bel etrafına çekilmiş ve ayak bileklerine erişen bir etek ve epeyce dar bir pantolondur. Ayakları çıplaktı. Döndükçe etekleri şişmeye başladı ve onların etrafında bir çan gibi kaldı. Evvelâ kollarını çaprazlanmış tuttular; sonra çok yavaşça ve tedricen yükseltmeye ve sol elin ayası yukarı, sağ elinki aşağı doğru, omuzdan ufkî olarak dışa doğru gerilene kadar yaymaya başladılar. Onların dördü; diğer onu onların etrafında oldukları hâlde, odanın merkezine doğru hızla döndüler ve bir noktada eğirilerek dönmeye devam ettiler. Adımlarının, aynen üç zamanlı bir valsteki gibi olduğu gözüküyordu.

Bu raks hakkındaki en harikülâde şey raksçıların bir diğeriyle temastan sakınma usulüydü. Bütün meydanı doldurmuş gözüktüler ve şişmiş eteklerinin kenarları yine de birbirine temas etmedi. Genç *şeyh*, zannımızca mesafeye dikkat etmeye yardım etmek için, zamanın bir kısmında onların arasında gezindi. Asla onlara dokunmadı veya onlarla konuşmadı; sadece, onların dışa gerilmiş kolları altında eğilerek ortalıkta gezindi ve onlar, onun farkında oldıklarına dair hiçbir işaret göstermediler. Bizim yanımıza geldiğinde, onu şaşırtmaya çabalayabilirim diye gözlerini yakalamak istedim, ama nafile. Gözlerini muttakice yerde tuttu.

Dönme tam olarak on beş dakika sürdü. Camide dört veya beş tane saat bulunduğundan onlara vakit tutmak kolaydı. Raks ve alay, ilk defadan sonra iki kere tekrar edildi ve hepsi takriben bir buçuk saat tuttu. Bu garip ve güzel musiki duymuş olduğumuz, daima değişmez ve tek perdeden ve eğlencesiz diğer Türk musikilerinden çok farklıydı. Her bir devresi boyunca, dönme, tabiatça giderek daha heyecan verici bir hâle geldi; sonra, raksçılar birer birer durana kadar, tekrar durgunlaşmaya başladı ve bir kere daha alay [musikisi] hâlini teşkil etti.

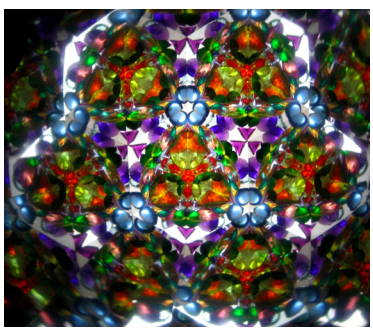
RAKSIN ARDINDAN

Zamanla, hızla dönmenin üçüncü devresi sona erdi, dervişlerin ekserisi hakikaten son nefeslerinde gözüktüler. Ter akan yüzleri kan basmasından kızarmıştı ve bet beniz atmış hâldeydi, bağırları sanki çatlayacak

Afyonkarahisar Mevlevîhanesi Postnişini Celâleddîn Çelebi, 1910'lar, Siyah beyaz fotoğraf.

gibi inip kalkıyordu. Ama hepsi belli bir kendine hâkimiyeti devam ettirdiler, biri bile zahmetle nefes almanın ötesinde bir ses çıkarmadı ve aşikâr şekilde onu bile bastırmaya gayret ettiler. Bazısı bütün zamanda gözlerini kapalı tuttu ve yüzleri, renkçe, kan basmasından kızarmış olsa da, yukarı kaldırılmış, sakin ve ifadesizdi. Bir adam hassaten dikkatimi çekti. İfadesi pek istihkarlı biriydi; baş arkaya atılmış, dudaklar kıvrılmış, gözler eğik ve yarı kapalı ve burun delikleri genişlemişti. Yavaşça yapıyordu ve safran renkli elbise giymişti ve en azından, herhangi diğerlerine nazaran, daha az sıkıntı izhar ediyordu.

Çiçek dürbününden bir görüntü.

Raksçılar süssüzdüler, neticeyi göz önünde tutarak giyinmiş ve tanzim olmuşlardı. Merkezi tutan dördünden ikisi safran, ikisi de menekşe renkliydi. Diğerleri mavi, beyaz, kızıl, zeytin yeşili ve kırmızı renkliydiler ve bütün dönme ayini bir hayli *kaleidoscop* [çiçek dürbünü] tesirine sahipti.

Hızla dönme bitti; hepsi evvelki gibi yere oturdular ve raksta yer almamış bir derviş geldi ve üşütme tehlikesinin farkına vardıkları belli ki her bir adamın hırkasını kendi omuzlarına attı. Mahfildeki *şeyh* birkaç söz tilâvet etti. Aşağıdakiler yüksek sesle bir mukabelede bulundular; başlarını yere eğerek selâmladılar, kalktılar ve çekildiler.

Pabuçlarımızı giydiğimizde, bizi kapıda bekleyen bir derviş, *şeyh*in bölüğümüzün şereflendirmesini rica ettiğini söyledi. Ve bizi tahtapoşunda iki tanıdığımızın ve aralarında *şeyh*in ihtiyar oğlunun da bulunduğu bir veya iki diğer kimsenin oturduğu bir haneye iletti. Güzel bir halı ve minderler bizim için hazırdı ve yerimizi aldık. Hissemend olduğum kahve ve tatlı ve her ikimizin de geri çevirdiği sigara getirildi. Raks hakkında fikrimizi sordular, elbiseden söz ettiler, vs. ve birkaç hırkayı daha yakından yoklamamız için getirttiler. Keza bakmamız için mihraptan alınıp getirilen, güzel işçilik parçaları olan, mükemmel bir şekilde oyulmuş ve kakılmış ve ne onların ne de bizim okuyabildiğimiz Kufî harflerdeki yazılarıyla şamdanlar getirttiler. Genç *şeyh*, onları satmaya herhangi bir arzuları olmadığını izah etmekte dikkatli olmayarak, onların kıymetlerinin ne olmaları lâzım geldiğini sordu. Bunun yanında, onların, camide, kuşaktan kuşağa geçen kıymetli nesneler olduğunu söyledi.

Biraz daha sohbetten sonra, tekrar gelmemiz için samimiyetle davet ettiler; iki taraflı iyi niyet ve bir araya gelmekten memnuniyet ifadeleriyle ayrıldık. Hakikaten, 'mutaassıplar'a göre çok dostane ve hoş insanlardır." s. 269-277.

RAMSAY, [Agnes Dick], **Everyday Life in Turkey**, s. 3, 36-37, 260-265, 269-277 [Afyonkarahisar], London: Hodder and Stoughton, 1897.

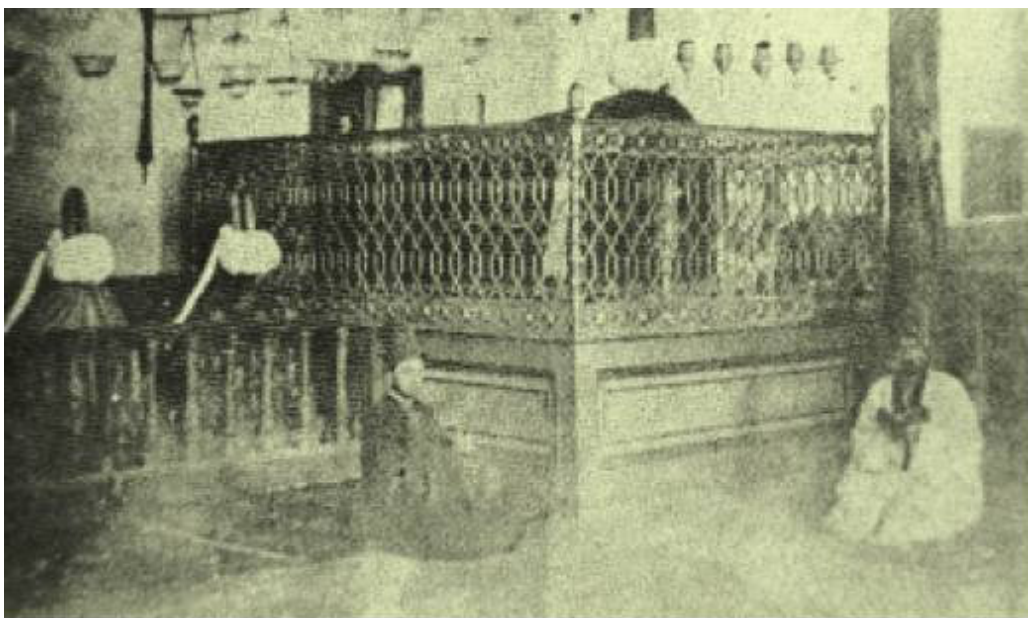
F. W. HASLUCK

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 281

ÖLÜM İNANIŞI

"Diğer şifa türbelerinde, bazı kere, ölü azize ait olduğu söylenen muhtelif uzuvlar, benzer bir tarzda, şifa için kullanılır. Mümasili; inme için, azizin demir ayakkabılarının giyildiği *Afiun Kara Hisar* [Afyonkarahisar]'daki Sultan Divanî'nin türbesidir."

HASLUCK, F. W., **Christianity and Islam under the Sultans**, Haz.: Margaret M. Hasluck, 2 C., C. I, s. 266 [Afyonkarahisar], Oxford: Clarendon Press, 1929.

Afyonkarahisar Mevlevîhanesi Neyzenbaşısı Feyzi Dede (sağda)
Sultan Dîvânî'nin Merkadinde,
20. yy.'ın ilk çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

John STILL

(?-1941). İngiliz şair. Birinci Cihan Harbi'nde Çanakkale'de Türklere karşı savaştı. 1915 Ağustos'unda Gelibolu'da esir edildi. Üç yıl harp esiri olarak kaldı. Esarette yazdığı şiirlerini sahte bir asânın içinde sakladı. Diğer eseri: Poems in Captivity (1919).

[14 Şubat 1916, Pazartesi]- "[Afyonkarahisar] hakikaten alâka çekici bir yerdi. Lâkin, esaret ne zaman alâka çekici olmuştur? Bir buçuk yıl kaldıktan sonra, oranın bir diğer şöhret unvanı bulunduğunu anladık; okuduğumuz bir kitaba göre, burası Türkiye'deki Dervişler'in, belki de en iyi bilinen camiine sahiptir. Uzun elbiseler ve uzatılmış, kenarsız silindir şapkalar gibi yüksek, keçe şapkalarıyla dervişlere kâfi derecede göz aşinalığımız vardır, camilerini de biliriz. İyi inşa edilmiştir, ama asrîdir ve her nasılsa maruf gözükmez. Evvelce maruf olmuş ise de şimdi pek âlâ şöhretsizdir."

STILL, John, **A Prisoner in Turkey**, s. 129 [Afyonkarahisar], London: John Lane, 1920.

Bursa Mevlevîhanesi

Bursa Mevlevîhanesi'nin Yıkılmadan Evvelki Hâli,
20. yy., Siyah beyaz fotoğraf.

Mevleviname_2b.indd 326 12.07.2015 15:25:41

Gemelli CARERI

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 430

[**19 Mart 1694, Cuma]**- "*Bugarbachi* [Pınarbaşı]'nda akşam yemeğini yedikten sonra, *Caragier* tarafından tutulmuş bir Yahudi'yi kılavuz ederek dervişlerin dönüşünü gördük. Bu delice tapınma, İstanbul ve Edirne için tarif ettiğime benzer tarzda, bir hayli güzel bir yerde icra olundu. Yegâne fark, şeyhin de dönmek mecburiyetinde olduğu dördüncü dönüşü atlamalarıydı."

[CARERI, Gemelli], **Voyage du Tour du Monde Traduit de L'Italien de Gemelli Careri**, Hazırlayan: L. M. N., 6 C., C. I (De la Turquie), s. 370 [Bursa], Paris: Etienne Ganeau, 1719.

Joseph Pitton de TOURNEFORT

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 624

[Mart 1701]- *Bithynia*'nın *Pruse* [Bursa]'sındaki tekkelerinde vaaz ettiklerini işittik ve camiin mâniaları içinde hoşnutlukla raks ettiklerini gördük."

TOURNEFORT, Pitton de, **Relation d'un Voyage du Levant** (Fait par Ordre du Roi…), 2 C., C. II, 61 [Bursa], Amsterdam: La Compagnie, 1743.

Joseph von HAMMER

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 668

TEKKELER

"Burada *klöster* [manastır; tekke]ler yürüyerek dolaşamayacak kadar çoktur ve camiler 365'ten daha az değildir. Bunların bir düzinesi bilhassa zikretmeye değer:

1) Benzerleri içinde en güzeli *Mewlana Dschelaleddin* [Mevlânâ Celâleddîn]'in veya banisinden sonra [onun adıyla] adlandırılmış bulunan *Mewlewi* [Mevlevî]ler'in tekkesidir. Dünyada kalmış ruhun ıstırabını ortaya koyan flüt [ney]ün refakatine uyarak, mukaddes valsleriyle, yıldızların dönme raksını taklit ederler. Neyin refakatında devrederek dönerlerken, banilerinin büyük tasavvufî şiirlerinden meydana gelen *Mesnewi* [Mesnevî]'den alınmış ilâhîler hazırlıksız olarak okunur. Tekke, *Bunarbaschi* [Pınarbaşı]'nı geçen yolun üzerindedir ve burada, takriben elli ilâ seksen Mevlevî ikamet eder."

HAMMER, Joseph von, **Umblick auf Einer Reise von Constantinopel nach Brussa** (und Dem Olympos und von da Zurück Über Nicaea und Nicomedien), s. 40 [Bursa], Pesth: Adoph Hartleben, 1818.

Eski Bursa Mevlevîhanesi -muhtemel-, 19. yy., Siyah beyaz bir fotoğraftan detay.

E. C. A. SCHNEIDER

Eliza Cheney Abbott Schneider. Amerikan misyoner. 1834-1856 arasında, eşi Benjamin Schneider'la, başta Bursa olmak üzere, Türkiye'nin muhtelif yerlerinde Ermeniler'i Protestanlaştırmaya yönelik misyoner faaliyetlerde bulundu.

6. MEKTUP
DERVİŞLER

[1834 Yaz'ı]- "Sevgili arkadaşlarım,

Müslümanların arasında Dervişler olarak isimlendirilen dinî bir fırka bulunuyor. Bunların birkaç çeşidi var: Bazıları *Whirling* [Hızla Dönen Dervişler] olarak isimlendiriliyor; onların din veya taassupları hızla dönmeyi havidir. Bir diğer fırka, dinleri feryat etmeyi havi olanlardır. Başka birkaç değişik çeşit daha vardır; yaklaşık on kadar olan hepsinin de umumî isimleri derviştir. Onlardan iki veya üçünün hususî tarifi maksadım için kâfidir. Onların Türkler arasındaki yeri, rahiplerin Katolikler arasındaki yeri gibidir. Umumiyetle dünyadan bir kenara çekilmiş olarak yaşarlar, zamanlarını oruç ve muhtelif diğer usullere, doğru olduğu kabul edilen dindarane fiillere harcarlar. Hızla Dönen Dervişler, bu hususî dinî icralarından adlarını almışlardır. Bu teşhir her cuma (Türk Sabbath'ı) gerçekleştirilir.

Onların haneleri veya camileri, icraları hesaba katılarak, dairevî şekilde inşa edilmiştir. Dervişlerin ibadet ettiği ve başka şahısların girmesine müsaade edilmeyen parmaklıkla çevrilmiş dairevî kutsal meydan haricine seyirciler kabul edilirler.

Dervişler girdiklerinde, yüksekçe bir yerde oturan müesseselerinin *superior* [baş; şeyh]ini başlarını aşağıya eğerek selâmlarlar. Sonra yere kapanırlar, meydan içinde parmaklıklara yakın yerlerine otururlar. İcra, en üstün olan Tanrı'ya bir tür münacatla başlar, münacat sırasında sık sık yere kapanırlar. Bu bittikten sonra hepsi parmaklıkların içinde kalmak şartıyla odanın etrafında üç kez yürürler. Bundan sonra kendi kendilerine hızla dönmeye başlarlar. Hızla dönme fiili sırasında kolları kanat gibi açılır ve bol kisveleri azamî genişlikte yayılır (Resme bakınız). Bütün bunlar uzun mahrut gibi başlıklarıyla bir araya gelince, onlara hakikî bir *grotesque* [gayritabiî; acayip] görünüş verir. Hareketleri kaba bir boru ve tef tarafından tanzim edilir gibi gözükmektedir. Hızla dönme hareketlerine yürüme ve yere kapanmalar da dâhil olmak üzere, on beş, yirmi veya otuz dakika devam ederler.

Dervish,
[-Bursa Mevlevîhanesi'ne mensup- Derviş],
WEBER, E. (Hakkâk), 1834,
[SCHNEIDER, E. C. A.,
Letters from Broosa, Asia Minor, s. 68-69 arasında,
Chambersburg: German Reformed Church, 1846].

Onların bu türden ayinlerinin Tanrı katında makbul olduğuna kendilerini ikna edebildiklerine kim inanır ki? Bu, en üst derecede kabil bir kutsiyet addedilemeyecek kadar budalaca, manasız, gayritabiî ve hatta günahkâr bir ayindir.

…Onları unutmayınız kıymetli arkadaşlar, gayretli dualarınızla onların yardımına geliniz.

Sizlere muhabbetimle."

SCHNEIDER, E. C. A., **Letters from Broosa, Asia Minor**, s. 69-72 [Bursa], Chambersburg: German Reformed Church, 1846.

Julia PARDOE

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 721

"Pınar[başı] Vadisi'ni geçmemiz esnasında, *Turning* [Dönen] Dervişler'in *tekiè* [tekye; tekke]sini ziyaret ettik, iki güzel şadırvanı ve zarif bir ibadethanesi vardı." s. 34.

"Ferdasında, Dönen Dervişler'in zarif ibadethanesini ziyaret ettik. *High priest* [başrahip; şeyh]in emriyle bizim için bir halı nazikane yayıldı. Bir keresinde daha onların ayinlerini seyretmiştik, fakat *Broussa* [Bursa]'daki Pera'dakine nazaran, binanın güzelliği ve kardeşliğin sayısı sebebiyle, daha fazla güzel ve canlıydı. Her ne kadar onların merasimleri ecnebilere fevkalâde ve manasız gözükebilse de, ne gülünç, ne de tiksindirici olduklarından, diğer fırkalara büyük bir üstünlük sağlarlar. En mükemmel tarikat, en dokunaklı ciddiyet ve en güzel temizlik onların önde olan hususiyetleridir. Bîtaraf olan herhangi bir kimse için, en azından Dönen Dervişler için, acıma kadar hürmet de hissetmeksizin onların *tekke*lerini geçmek imkânsızdır." s. 70-71.

PARDOE, [Julia], **The City of the Sultan** (and Domestic Manners of the Turks in 1836), 2 C., C. II, s. 34 and 70-71 [Bursa], London: Henry Colburn, 1837.

Charles MAC FARLANE

(1799-1858). İngiliz tarihçi, seyyah. Mahmud II. devrindeki reform çabalarını ve bunların hayata yansımalarını İstanbul'dan gözledi. Bazı diğer eserleri: Constantinople in 1828: A Residence of Sixteen Months in the Turkish (1829), The Romance of History (1833), The Book of Table-talk (1836), Our Indian History and Present State (1844), Memoir of the Duke of Wellington (1852).

RAKS EDEN DERVİŞLER-
SARHOŞ ŞEYH

[27 Eylül 1847, Pazartesi]- "Burada, Türkiye'de görmüş bulunduğum nev'iden herhangi bir binadansa, bir katolik manastırına daha çok benzeyen bir bina olan *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]in vâsi *tekè* [tekke]sinde dizgini çektik. Burası, Pera'daki *tekke*den en azından üç kat daha büyük. Açık avlunun tam ortasındaki zarif, büyük bir çeşmede *Olympus* [Uludağ]'un soğuk, halis suyuyla kendimizi hem haricen hem de derunen ferahlattık. Bu en berrak ve halis sular aşağıdaki susamış düzlüğü takdis etmek üzere dağdan akıp gelir. Dervişler ve yakınları fevkalâde olarak naziktiler ve gelişimize aşikâr bir memnuniyetle, bize karşılamaların en iyisini takdim ettiler. Onların, Pera'dakinden daha yüksek ve vâsi olan *dancing* [raks] yahut *twirling* [kıvrılarak dönme] hanelerinde, *Abdülmecid*'in *Brusa* [Bursa]'ya kısa ziyareti esnasında işgal ettiği bir mahfile dikkatimizi çektiler. Kendi tarikatlarının bir dostu olduğundan ve onların temsillerini seyretmekten hazzettiğinden, Sultan'ın çok kerim bir sultan olduğunu söylediler. Küçük bir tatbikat odasında genç bir çırağın çevrilerek döndüğünü gördük; bunu çok sür'atle, fakat bir defada sadece birkaç saniye yapıyordu. Talim uzun sürdü ve bir çeyrek saat müddetince çevrilme çalışması devam etti. Dervişlerimiz bize onun ümit vaat eden bir delikanlı olduğunu söylediler.

Shakespeare'in Bardolph karakterinin bir tasviri.

*Tekke*den az bir mesafede semiz, ihtiyar, şişkin, *Bardolph* [da-

marları şarap içmekten genişlemiş bir burna sahip Shakespeare karakteri] burunlu ve elmacık kemiklerinin üzeri enlice ayyaş kızarıklıklarıyla damarlanmış bir zat olan *Şeyh*'e yahut hanenin reisine rast geldik. O esnada sarhoş bulunduğundan bize dikkat etmedi. Umumiyetle bu dervişler devamlı akşamcıdırlar. Hanenin reisi bütün Bursa'dakilerin en meşhuru olarak nam salmıştı. Onun içkisi en sert *rakı*ydı, fakat o, bu âteşin ispirtoyu, saf *alkol*den yardım murat etmeye mecbur kalmış bulunan *Sultan Mahmud* gibi, kendisi için çok hafif bulmaya başlamıştı. Sonraki müsait zamanlarda bu din adamıyla daha sık rastlaştık, fakat onu tamamen ayık gördüğüme yemin edemem."

MAC FARLANE, Charles, **Turkey and its Destiny** (The Result of Journeys Made in 1847 and 1848 to Examine into the State of that Country), 2 C., C. I, s. 200-201 [Bursa], London: John Murray, 1850.

Adalbert De BEAUMONT

(1809-1869). Fransız yazar, gazeteci, sanat tarihçisi, seyyah, ressam. Senatör ve devlet müşavirlerinin bulunduğu aristokrat bir aileden geliyordu. Seramikçi Eugène-Victor Collinot'la beraber, Şark süslemeleri ile seramik ve camın bu sanatlardaki yeri üzerine yazılar yazdılar. Diğer eserleri: Recherches sur l'Origine du Blason (1853), Ornements de la Perse (1880).

"*Meulevi* [Mevlevî] veya *derwiches tourneurs* [dönen dervişler], Tanrı'ya şükür izharındaki tarzlarında o denli tuhaftırlar ki; saf ve öylesine arif, öylesine müstehak samimî müslümanların, onların tatbiklerini asla hatıra getirmeyen hakikî gayretkeşleri, bu mürekkep âbitlerin yanında sadece çok basit âbitler kalırlar.

…Bu *couvent* [erkek manastırı; tekke]lerden ikisi görmeye değerdir. En mühimi *Mewlana Djelal el-Din* [Mevlânâ Celâleddîn] veya *Meulewi* [Mevlevî]lerin *téhié* [tekye, tekke]sidir. Bu *moine* [keşiş; münzevi] ler kurucuları *Hasreti Mewlana* [Hazret-i Mevlânâ]'nın adını alırlar ve unvanları olan derviş, kapının eşiği iştikakını veren Farsça bir kelimedir ve istiâre olarak (Fars lisanı, edep üzre söylenirse, *hiéroglyphique* [hiyeroglifsi] bir lisandır) alçakgönüllülük, çekilme, müdavemet manasınadır. Aralarında en belli olan ve umumiyetle kurucularının adını taşıyan otuz iki tane tarikatın tatbiklerinin tafsilatına burada girmek bezdirici olurdu.

Dönen dervişlerden başkasının hürmet ve alâka kıymeti yoktur; raksları, Tanrı'yı ululamak için acayip bir tarz olabilir, ama ne gözleri ne de kulakları incitir ve Avrupa'da yayılmış bir hükümle; tahsilli, müsamahakâr, hayırsever ve ilerleme muhipleri diye vasfedildikleri gibi, hoyrat mutaassıplar veya ahmaklardan ıraktırlar. Bu *fakir*ler veya dervişler, korkunç eğlencelerini görmüş olduklarımızdan çok farklıdırlar.

Dönenlere lâkaplarını da veren bu vals *semâ* ve raks divanhanesi ise *semâ-kâneh* [semahane] diye adlandırılır. Bu divanhanenin içi yapısıyla bütün diğerlerinden farklıdır, yedi veya dokuz ahşap sütunun dayandığı kubbe şeklinde hakikî bir divanhanedir. *Allah*'ın, kurucunun ve ilk dört halifenin adlarının ve ahlâkî cümlelerin okunduğu kitabeler duvarlar üstüne yerleştirilmişlerdir ve altın çerçeveler içindedirler. Mevlevîler sükûneti muhafaza ederler ve halkın önünde sadece dokuz, on bir veya on üçü beraberce raks ederler. Hristiyanlar da Müslümanlar gibi bu temaşaya kabul edilirler. Valsleri mumlanmış bir tahta döşeme üstünde, çıplak ayakla ve divanhanede sağa doğru yapılır ve gözler kapalı ve kollar yayılıdır. Hiçbir şey uzun, kül rengi, keçe şapkaları ve Yunan *fustanella*sının kalıbında, yuvarlak hâlde biçilmiş, havayla şişen ve paraşüt vazifesi görerek onların etrafında yayılan, beyaz harmanileriyle bir saat boyunce topaçlar gibi dönen bu ciddî adamları görmekten daha tuhaf değildir. Dümbelek ve yan flütlerden düzülmüş bir mutrib cemaati ölçüyü nişanlar ve hareketleri canlı tutar. Mevlevîlerin ekserisi musikişinastırlar ve santur, *sistre*, düz kemençe, zilli tef, flüt veya *nai* [ney] ve dümbelek gibi muhtelif çalgıları kabiliyetle çalarlar. İcralarına musikinin refakat ettiği sadece onlardır; bu musiki yumuşaktır, rikkat verir; herşeyin üzerinde aslîdir ve rakslarına pek âlâ intibak ettirilmiştir. Ney; mahsusen,

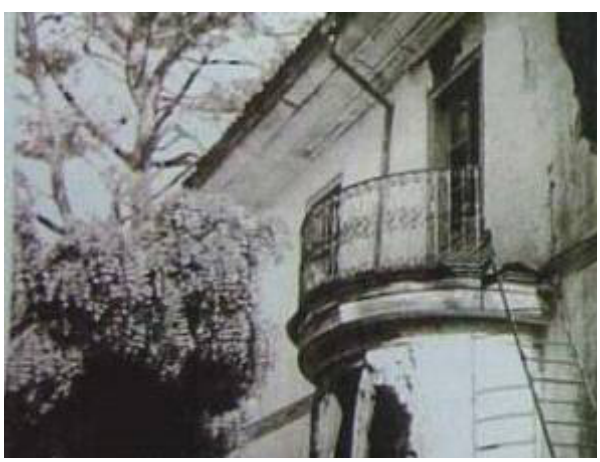

Bursa'da Bir Resmî Merasim
-Soldan dördüncü kişi Bursa Mevlevîhanesi'ne mensup bir Mevlevî dedesi-,
1890'lar, Siyah beyaz fotoğraf.

kurucularının büyük hikemî şiiri *Mesnevî*'de de izah olunduğu gibi, 'dünyanın canı hayatbahş aşkın *sufi*leri'ni temsil eder; musikicileri, refakatla, yarım sesle *strophe* [bir şiirin birkaç beytinden ibaret manzum bendi]lar ırlarlar. Beethoven'ın *les Ruines d'Athénes* [Atina Harabeleri; Türk Marşı] senfonisi, büyük sanatkârın aşikâre farkında olduğu onların nağmeleri hakkında bir fikir verebilir. O ada Şarkta tek lâyık olan bu musiki, öyle muazzam tesir eder ki, üç veya dört işitmeden sonra dönmek arzusunun sardığı dervişler gibi hissedilir ve dikkat etmeksizin, görülür surette tecrübe edilen, kendinden geçmiş bir uyuşmaya ortak olunur. Musiki tarafından tahrik edilen bu yavaş ve devamlı vals, onları hem kendi etraflarında hem de divanhanenin etrafında dönerek çifte hareketini taklit ettikleri semavi cisimlerle müşabehet kurdukları, hakikî bir sayıklama hâline fırlatır. Bu dönme, pek tabiî dimağlarını sallar; ya sıkışmayla veya diğer bir sebeple, ruhun boşlukta yüzdüğü ve dünyadaki şeylere yabancı hâle geldiği, varlığın tehirinin bir çeşit şaşkınlığını vücuda getirir. Dönenler, Şarkta mutat olan bilcümle muharrikler tütünden, kahveden men olunmuşlardır.

Bu münzevilerin, yığınlar nazarında onları azizler ve kudretli varlıklar gibi telakki ettiren sırrî tatbikleri, ilim ve ahlâkları kolayca idrak edilir. Aynı zamanda, Mevlevîlerin fırkasının çok siyasî olduğu da söylenir. Hükûmetin inzibatının hafi aletleri olan azaları, dinî vazife vasıtasıyla icrada bulunurlar gibi; halkla, iyi malûmat sahibi insanlarla temasa gelerek vazifelerini sağlama bağlarlar. Hakikaten de o pek lüzumlu manevî bir kuvvetin askerleri ve orduların iştirak ettiği, uzun bir cenk seyahati meselesidir. Rüyaları yorarlar ve manevî eczalarla ruhun ve bedenin dertlerini iyileştirirler. Büyük bir kuvvet ve kudret iddia eden bu dervişler bulunmaksızın bir bayram ve mühim bir merasim olamaz."

BEAUMONT, Adalbert de, *Voyage en Asie Mineure*, **Revue Orientale et Algérienne**, 2 C., C. II, 1852, s.344, 346-348 [Bursa], Paris: Gide et J Baudry.

Bursa Mevlevîhanesi'nin Yıkılmadan Evvelki Hâli,
20. yy., Siyah beyaz fotoğraf.

Emily A. BEAUFORT

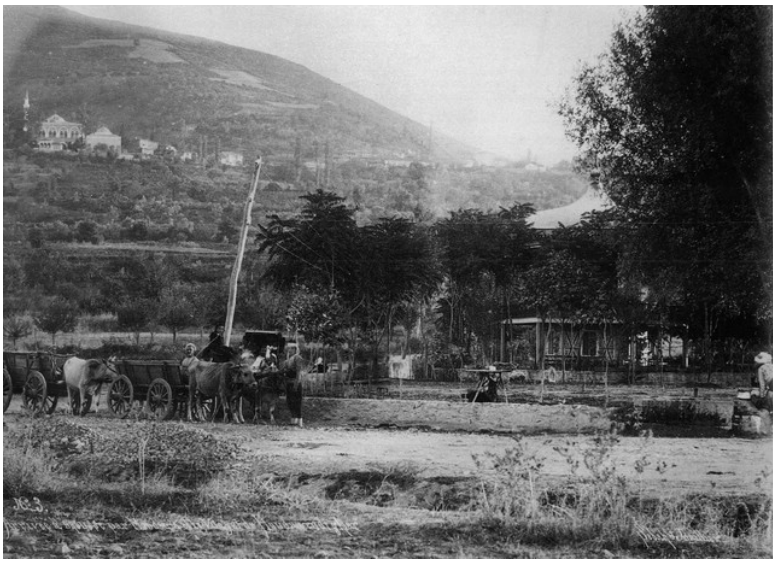

Emily Anne Beaufort Smythe Strangford. (1826-1887). İngiliz asilzâdesi, ressam ve seyyah. Babası "Karamania or a Brief Description of the South Coast of Asia Minor"un yazarı olan tuğamiral Sir Francis Beaufort'tu. Dilbilimci olan kocası 8. Strangford vikontu Percy Ellen Algernon Frederick William Sydney Smythe, 1845 yılında, İstanbul'a Oxford Üniversitesi'nin uzman ataşesi olarak atandı. Vikont, burada, elçi Lord Stratford de Redcliff'in hizmetinde bulundu. Vikontess de ona eşlik ediyordu. 1859-1860 yıllarında Mısır, Suriye, Lübnan ve Türkiye'yi dolaştı. Kitabındaki taslakları kendi çizdi. 1878 yılında ölmüş eşinin mektuplarını yayınladı. Diğer eserleri: Eastern Shores of the Adriatic in 1863 (1864), A Selection from the Writings of Viscount Strangford (1869), Original Letters and Papers of the Late Viscount Strangford (1878).

[1860 Temmuz'u], Cuma- "Kalışımızın son cumasında, *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in başka herhangi bir yerde olmadığı kadar iyi idare edildiği söylenen teşhirlerini görmek için bir fırsat yaratmamız tavsiye edildi. Böylece bir öğleden sonrasında yola koyulduk, şehrin hanımlarının hıyar ve buz yiyerek kendilerini çimenleri üstünde oyaladığı *Bournabashi* [Pınarbaşı]'nı (veya Tatlı Sular) geçerek, geçmiş '*derviş sheikh* [şeyh]ler'in ve ermişlerin birkaçının türbelerinin bulunduğu; bahçelerle çevrilmiş büyük, pembe bir bina olan Dervişlerin *College* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]'sine vasıl olduk. Bahçenin tam ortasında dört köşe bir bina var. Binada, burayı köşelere taksim eden ve mahfili destekleyen direklerin teşkil ettiği bir dairenin yer aldığı bir büyük meydanla; 'daire şekilli merkez'den yukarı yükseltilmiş, mahfilin altındaki yerler bulunuyor. Bu yükseltilmiş kısma seyirciler yerleştirilmiş. Dervişler kapıdaki bir rafa pabuçlarını bırakarak birer birer içeri girdiler. Her biri yüksek, yuvarlak, deve yünü kumaştan, kenarsız bir külâhla; dayanıklı yün kumaştan siyah, kahverengi, yeşil ve saire renklerde, vücudu bütünüyle kuşatan bir biniş giyiyordu. Her biri *şeyh* mahallinin yukarı kısmında büyük harflerle yazılmış *Allah*'ın adı önünde derin bir hürmetle eğildi, sırtını bir direğe vererek kendi yerini aldı. Tüm gelenlerin sonuncusu, yakışıklı ama ufak bir adam olan, giyindiği siyah mantosu, beyaz sarığı ve asla çıkarmadığı siyah deriden boyunlu potinleriyle *Şeyh*'ti. Şeyh iki elinin ayalarını önüne doğru kaldırarak ve sanki [dervişlerin] gözlerinden okuyormuşcasına, gözlerini onlara sabit kılarak, birkaç duada bulundu. Biraz ezberden okumadan sonra, hepsi hoş, ahenkli bir nağmeye giriştiler. Birkaç nefesli saz da onlara eşlik ediyordu. Her biri *Allah*'ın adı anıldığında en ağırbaşlı hareketlerle secdeye kapanıyordu. Hâlihazırda ayağa kalktılar ve yavaş bir yürüyüşle dairenin etrafında çepeçevre *şeyh*i takip ettiler. Onların her biri *şeyh*in boş halısına yaklaştığında zemine doğru başını eğerek selâm veriyordu ve o mahalle ardını dönmemek için, oradan en hususî bir tarzla, kayar gibi dönerek geçiyordu; kendi sütunlarına dönünce, aniden bir tür kaytanı çözdüler ve uzun bir fistan dizlerinin üzerine döküldü. Sonra ihtiramla öperek binişlerini bir yana bıraktılar. Raks için hazır olmuş dikiliyorlardı. Şimdiki kıyafetleri daha hoştu: Uzun, bol kollu; kısa mintan boyundan düğmeliydi; yayvan etek, tamamen düz bir şarap kadehi şekli meydana getirecek surette çok sayıda üç köşeli kumaş parçalarından yapılmış ve

Bursa Mevlevîhanesi'nin
Son Postnişini
Muhammed Şemseddîn Dede,
19. yy. sonları, Siyah beyaz fotoğraf.

Bursa'da Pınarbaşı mesire yeri; yamaçta muhtemelen eski Mevlevîhane, SÉBAH, Pascal ve JOAILLIER (Fotoğrafçılar), 19. yy., Siyah beyaz fotoğraf.

üst kenarından toplanmıştı. Bu elbiselerin çoğu beyaz, bazıları ise yeşil ve açık kahverengiydiler. Daire çevresini; önünden geçtikçe *şeyh*i başlarını eğip selâmlayarak üç kere yavaşça adımladılar; kolları, bir el öteki omuzda olarak göğse kavuşturulmuştu. Sonrasında, üçüncü devri ve selâmlamayı tamamlar tamamlamaz, her biri devrede devrede usulca dönmeye başladı. Gözler galiba hafif yumuluydu; kolların birisi semaya, öteki yere doğru olarak açılmıştı. Dalgın çehrelerinin vecd ifadesinde en hafif bir tahavvül ihtimali bulunmuyordu. Uzun, bol kıyafet tek bir lâhza bile asla duraksama veya sarsılma göstermeksizin, havada süzülme hareketiyle en geniş eninde yayılmıştı; mükemmel bir sabitlikle ne aşağı düşüyor, ne yukarı kalkıyordu. Bu, fevkalâde letafet ve hoşluk veriyordu. Ayaklar çok hususî bir tarzda, biri diğerinin üzerinden hızla atılıp döndürülüyordu, fakat dönüş pek yavaş ve bütün bütün mükellefti. Onların arasındaki her birinden ayrı olan bir ihtiyar adam *master of the ceremonies* [teşrifatçı] gibi gözüküyordu; evvelâ birinin, sonra bir diğerinin yanında birkaç saniye dikiliyor, bazen de tempo verir veya hareketleri tanzim eder gibi ayağıyla yere vuruyordu. Meydanı üç kere devrettikten sonra istirahat ettiler, bu müddette meşk devam ediyordu. Siyah pelerinini muhafaza eden *şeyh*e yeniden hürmetlerini arz ettiklerinde, o da kalktı ve onlara iştirak etti. *Şeyh* diğerleri gibi uzun fistan giymemişti ve kalın, ağır deriden potinlerinin birini diğerinin üzerinden atarak dönüyordu. Çok tuhaf ve hantal görünüyordu. Sonra meşk dindi, binişler eski haline kavuştu, birkaç dua daha ezberden okundu ve onların hepsi gözden kayboldular. Biz manzarayı manasız yahut da bezdirici bulacağımızı zannetmiştik, hâlbuki ne biri ne de diğeri oldu: Her şey çok mükellefti. Seyircilerin idrakini bile saran, kat'î bir bağlılık ve ihtiram tavrı olan bu icra ettiklerini tamamen massetmiş oldukları belliydi. Aktörlerin zihnindeki 'tutucu budala veya mürai'den hâlâ daha iyi ve yüksek olan bir şey; onların, dinî tapınmanın bir ifadesi olarak böylesi bir tatbike yol veren fikirlerini, fevkalâde bir şekilde, olduğundan başka manalar veren bir zevke dönüştürmüştü.

Bu zarif temsilden, çok farklı bir sahneye, Hû Çeken Dervişler'in camiine gittik."

BEAUFORT, Emily A., **Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines** (Including Some Stay in the Lebanon, at Palmyra and in Western Turkey), 2 C., C. II, s. 417-420 [Bursa], London: Longman, Green, Longman and Roberts, 1861.

Gertrude BELL

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 262

8 [Mayıs 1899], Pazartesi- "Aşağımızdaki hamamları terk ederek, *Cheger* [Çekirge] mahallesinde *Murad I*. Camii'ne doğru… Şadırvan ve sütunlu hayatları olan yüksekçe yerde, yüksek, kahverengi şapkalarıyla oturan iki dervişin fotoğrafını çektim."

8 Mayıs 1899- BELL, Gertrude, **The Letters of Gertrude Bell**, 2 C., C. I, New York ve London: Boni and Liveright, 1927.

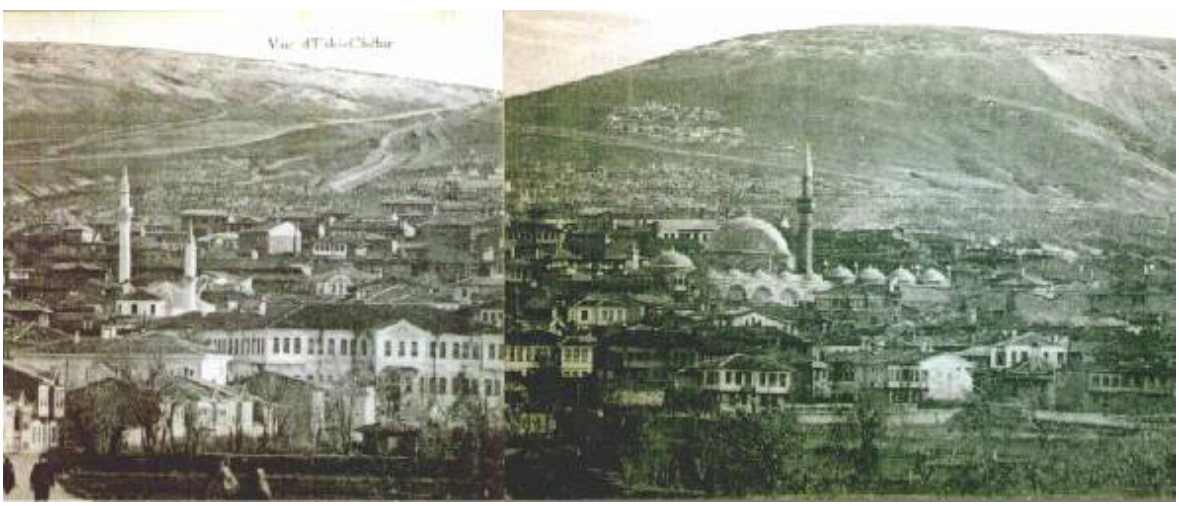
Eskişehir Mevlevîhanesi

Clément HUART

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 254

[19 Mayıs 1891]- "Sayıca yedi veya sekiz cami çok alâka çekici değildir; onlardan *Kourchounlu* [Kurşunlu] (kurşunla kaplı cami) ve *Hadji Ala-eddin* [Hacı Alâeddin]'i ziyaret ettik. İlki, burada mühim tekkelerinden biri bulunan derviches tourneurs [dönen dervişler]e hizmet eder; bu tafsilat bizi alâkadar etti. Konya istikametine ilerlerken, burada, kendilerine *Djélâl-eddin Roumi* [Celâleddin-i Rûmî]'nin bakayasını muhafaza etme ve onu zinetlendirmeyi borç bilen Mevlevî tarikatının başlıca ricalinden birine tesadüf etmekten mutluyuz. Evvel davranmayalım. İbadetkâr dervişe bir ziyaret lüzumlu görünüyor: Onu, iskemlesiz bir odanın bir köşesinde, Mevlevî tekkelerinin *prieur* [ruhbanbaşı; şeyh]'lerine nispet edilen bir koyun postunun üstünde oturur bulduk (*Post-nichîn* [postnişin]: Postta oturan; Farsçadan Türkçeye geçmiş bir ibare). Avrupa tarzına düşman olmadığını göstermek için (dönen dervişler en az mutaassıp olan Müslümanlardır), erkân üzere kalmamamız için şiddetle bir iskemle takdim etti, daha az bir şiddetle geri çevirdik. Şark'taki uzun ikametle, çaprazlanmış bacak usulüne aşina hâle gelmiştik. Küçük *Béïram* [Ramazan bayramı] vesilesiyle bize an'anevî tatlılar ikram edildi, halk bu münasebetle onu *Chekiér-Béïrâmy* [şeker bayramı] diye anar. Nihayet orayı terk ettik ve Kurşunlu Cami'yi ziyaret ettik."

Clément Huart, **Konia: La Ville des Derviches Tourneurs** (Souvenirs d'un Voyage en Asie Mineure), s. 43-44 [Eskişehir], Paris: Ernest Leroux, 1897.

Vue d'Eski-Chéhir (L'ancienne Mosquée Kourchoumli), [Eskişehir Manzarası (Eski Kurşunlu Cami - sağda, kubbeli olan Mevlevîhanenin camii-], İZMİRLİAN (Fotoğrafçı), 19. yy., Negatif fotoğraf.

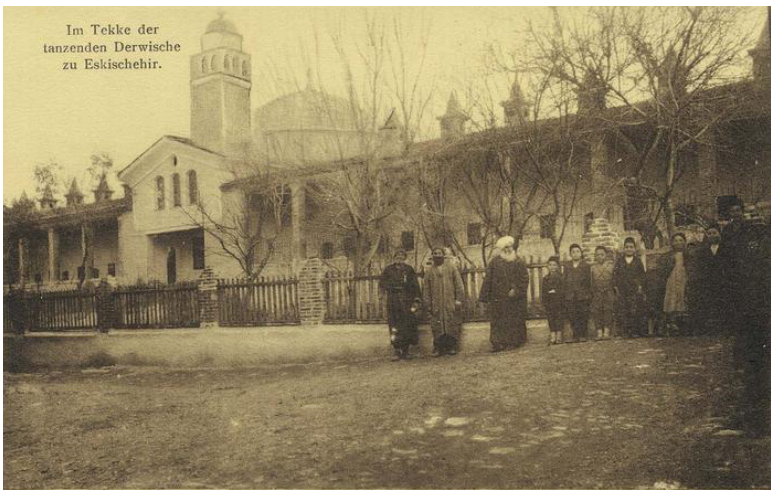
Thomas THOMSON

(1773-1852). İskoç kimyacı. 1815'de İsveç Kraliyet İlimler Akademisi'ne aza olarak seçildi. 1817'de Glasgow Üniversitesi'ne kimya profesörü oldu. 1820'de kendi adıyla thomsonite olarak adlandırılan zeolit minerali buldu. Bazı diğer eserleri: The Elements of Chemistry (1810), An Attempt to Establish the First Principles of Chemistry by Experiment (1825).

"Bu maden filizi *Natolia* [Anadolu]'daki *Konie* [Konya] yakınında [Eskişehir'de] kazılıp çıkarılır ve Türk tütün lülelerinin kâselerinin yapılmasında kullanılır. Satışı, onun kazılıp çıkarıldığı yerin yakınında tesis edilmiş dervişlerin bir manastırının masraflarını karşılar."

THOMSON, Thomas, **A System of Chemistry**, 4 C., C. IV, s. 358 [Eskişehir], London: Baldwin ve diğerleri, 1817.

Im Tekke der Tanzenden Derwische zu Eskischehir,
[Eskişehir'deki Raks Eden Dervişlerin Tekkesi],
1918, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

Eskischehir, [Eskişehir -Kurşunlu Cami ve Mevlevîhane-],
1918, Kullanılmış siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

William BINGLEY

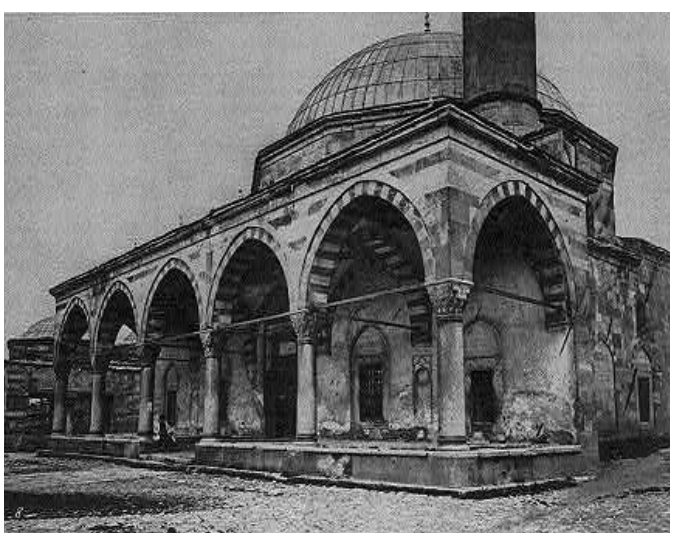
(1774-1823). İngiliz papaz, tabiatçı, seyyah. Bazı diğer eserleri: North Wales (1814), Travels in North Europe (1822).

"Lületaşının ana istimali, Türkler tarafından kullanılan tütün lülelerinin kâse veya kafalarının teşkilinde tatbikidir ve bu maksatla istihlâk edilen miktar çok büyüktür. Lületaşı, Anadolu'da, Konya yakınlarında [Eskişehir'de], takriben altı ayak genişliğinde; kül rengi, kireçsi topraklı bir yarıkta bulunur; onu kazmak ve hazırlamakta yüzden fazla adam istihdam olunur ve satışı, o yerde tesis edilmiş dervişlerin bir *monastery* [manastır; tekke]sinin masraflarını karşılar."

BINGLEY, William, **Useful Knowledge or a Familiar Account of the Various Proucts of Nature**, 3 C., C. I, s. 85 [Eskişehir], London: Baldwin and Cradock, 1831.

Vue d'une Ancienne Mosquée d'Eski-Chéhir, [Eskişehir'deki Eski Camiin Manzarası, -Kurşunlu Cami; Mevlevîhanenin camii ve şeyh haremi-], ABDULLAH FRÈRES, (Fotoğrafçılar), 1880-1893 arası, Fotografik yumurta akı baskı, [Mausoleums, Mosques and Other Buildings and Views in Bursa, Eskisehir, and Iznik, Ottoman Empire (View of a Mosque in Eskisehir), Album nu.: 7, Abdul-Hamid II Collection, Library of Congress Prints and Photographs Division Washington, D.C.].

Vue d'une Ancienne Mosquée d'Eski-Chéhir, [Eskişehir'deki Eski Camiin Manzarası, -Kurşunlu Cami; Mevlevîhanenin camii-], ABDULLAH FRÈRES, (Fotoğrafçılar), 1880-1893 arası, Fotografik yumurta akı baskı, [Mausoleums, Mosques and Other Buildings and Views in Bursa, Eskisehir, and Iznik, Ottoman Empire (View of a Mosque in Eskisehir), Album nu.: 6-8, Abdul-Hamid II Collection, Library of Congress Prints and Photographs Division Washington, D.C.].

Gelibolu Mevlevîhanesi

Grand Téké des Derviches Tourneurs, Gallipoli, [Dönen Dervişlerin Ulu Tekkesi -Mevlevîhane-, Gelibolu], 1905, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

William KNIGHT

İngiliz denizci, yazar. Günümüzde de faaliyette olan Kraliyet Harwich Yat klübünün ikinci reisi. 1836'da Yunanistan ve Türkiye kıyılarını dolaştı; kitabında, buraların mahallî tarihlerini yazdı, buralara seyahat edecek olanlara tavsiyelerde bulundu. Şark'ta dolaşacak denizciler için 1843'de yayınladığı rehber "Words for the Windbound or a Rough Vocabulary in English and Turkish" adını taşır.

13 Ekim 1836, Perşembe- "Hakikaten, belki *dancing* [raks eden] veya *howling* [feryat eden] dervişlerin temsilleri haricinde, bu yerde bizi alıkoyacak hiçbir şey yoktu, İstanbul'a doğru ilerlemek için çok arzuluyduk.

Tchanak Kaleh [Çanakkale]'deki bu dervişlerin merasimlerini haftada iki defa geçtikleri bana söylendi. Otuz üç 'kardeşlik tarikatı' mevcuttur. Onlardan, İsa'dan sonra 1250'de temeli atılmış bulunan *Mevlavee* [Mevlevî]ler itibarca en ziyade gözükür. Mevlevî kelimesi Tanrı'ya ait olmak veya efendi ve üstat manalarına gelir. Bu hususî, hızla dönüş tarikatı tarafından giyilen haricî esvap *tenvureh* [tennure] veya *fistan* olarak bilinir ve kahverengi başlıkları ebat ve şekilce şeker kellesine benzer. *Naï* [ney] onların hususî flütlerine verilen isimdir. Bu tarikatın Pera'daki baş *teckeh* [tekke]si veya *college* [medrese; asitane]si Altın Boynuz [Haliç]'un sol sahilindedir."

KNIGHT, William, **A Diary in the Dardanelles** (Written on Board the Schooner "Corsair" While Beating through the Straits from Tenedos to Marmora), s. 43-44 [Gelibolu], London: Hunt, 1849.

Eugène JOUVE

(1813-1887). Fransız yazar, seyyah. Le Courrier de Lyon gazetesinin muhabiri olarak Kırım savaşı sırasında Türkiye'de bulundu. Diğer bazı eserleri: Voyage en Amérique (1853), Voyage à la Suite des Armées Alliées en Turquie, en Valachie et en Crimée (1855), De la Constitution de l'Église Réformée de France au XVIe au XVIIe Siècle (1879).

13 Mayıs 1854, [Cumartesi tarihli mektup]- "Fransız-Türk diplomasisinin güzel bir numunesi şudur:

Tümen generallerimizden biri, şehirdeki en güzel ve geniş ikametgâh olan *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in *couvent* [erkek manastırı; tekke]sini fark etmişti. Derhâl, *Paşa*'dan askeri bir hastahane yapmak üzere orayı istemeye gitti. Yumuşak başlı vali buna çok gönülden razı oldu, mamafih oradaki mübarek cemaatin burayı vermeyi tasvip etmesini şart koştu. Onların muhterem *supérieur* [manastır başpapazı; şeyh]lerine, ricanın kendisine arz edilmiş bulunduğu Osmanlı zatıâlilerinin huzurunda meclis olunacağı ilâm edildi.

Bu günahkâr teklif dönen münzeviyi öfkeden köpürttü. "Kim? Ben mi Allah'ın ve biraderlerimin alâkalarına böylece hıyanet edeceğim? Ben *gâvur*ların *domuz*larına, en münasip şekilde tanzim ettiğimiz ve mübarek neyin sesine uyarak, içinde neşeyle dönüp durduğumuz mübarek evimizi terk edeceğim ha? Semadaki kuşlar bile o kâfirlerin ve dostlarının murdar sakallarına yapışmaz mı? Mukaddesata bu menfur tecavüze müsaade etmektense, onları *kebab* eti gibi dilim, dilim, dilim doğrarım!" diye bağırdı onlara.

Gelibolu Mevlevîhanesi'nin mevcut hâli.

"Bu ihtiyar arkadaş neyin nağmesini çağırıyor?" diye durdurdu General; zannımca, bir hilekârlık yapacak gibi gözüküyordu. *Paşa*'yı geri tutarak, onu yerinden tard etmektense, parçalara doğranmayı tercih edeceğine yemin etti [ve maiyetine emretti]:

—Yüzbaşı, yirmi tüfekli adam al, şu hamamböceği hevenkini [sahra kast ediliyor] keşfe git.

Kamp muavini generalin dediğini gayretle yerine getirdi."

JOUVE, Eugène, **Guerre D'Orient** (Voyage a la Suite des Armées Alliées en Turquie en Valachie et en Crimée), 2 C., C. I, s. 143 [Gelibolu], Paris: Alphonse Delhomme, 1855.

J. JEANNEL

Julien François Jeannel. (1814-1896). Fransız kimyacı, askerî başeczacı, hekim ve hijyenist. Hava yoluyla postanın mucidi kabul edilir. 1832'de eczacılık talebesi oldu. 1840'da Cezayir'de ordunun cankurtaran hizmetlerine tayin edildi. Buradan döndükten sonra Toulouse karargâhına eczacı oldu. Bir yıl sonra Bordeaux askerî hastanesinde eczacı oldu ve burada 26 yıl kaldı. Bu sırada Tıp Okulu'nda fizik ve tıp konularında akademik çalışmalar yaptı. Tababet uygulaması yaptı. 1870'de Prusyalıların Metz'i muhasarasında, salgınlarla mücadelenin en iyi yolunun hastahanelerin hijyene riayeti olduğunu savundu. Yine bu muhasara sırasında, hidrojen balonlarıyla gönderilen şifreli mektuplarla bir haberleşme sistemi kurdu. Kurucusu olduğu Lille Katolik Tıp Fakültesi'nde 1884 yılına kadar tıbbî tedavi kısmını idare etti. Buradan fahrî profesör olarak emekli oldu. Hayatının son kısmında botanik ve tabiî ilimlerle meşgul oldu. İş hekimliği, tıp, anestezi, intihar, sifiliz, fahişelik hakkında çok sayıda kitap yazdı.

DÖNEN DERVİŞLERİN TEKKESİ

Gelibolu- 10 Haziran 1854, [Cumartesi tarihli mektup]- "Size beyan edilecek en küçük bir haber bile yok. Sizler gibi, kendimizi İstanbul gazetelerinin zekâ ve edebiyatça düşük tarzıyla ve onlara ilâve etmeye gayret ettiğimiz Fransız gazetelerinin mübalağalarıyla hoşnut etmeye mecburuz.

…Geçenlerde, *derviches tourneurs* [dönen dervişler]le bir dinî merasim ayinine iştirak ettim. Bu dervişlerin tekkesi *Gallipoli* [Gelibolu]'daki bütün binaların en mühimidir. Taş ve moloz yığılı ve deve dikeni kaplı bir avlunun etrafını çevrelediği; yakınında birçok müştemilâta malik olan, yontulmuş taştan, âlâ güzellikte, iki katlı bir hanenin yükseldiği; katsız, büyük, murabba bir binadır. Lâtif bir camiin etrafında öbeklenen bütün bu yapılar, yekpare ve iyi inşa edilmiş duvarların içinde geniş bir tesis teşkil eder. Dört kenarlı meskenin harice açıklığı yoktur. Avlunun bir tarafı, büyük sayıdaki kapı ve pencerelerin kendisine açıldığı bir mahfille tezyin edilmiştir. Bu yekta inzivahaneyi ziyaret ettiğimde öğle vaktiydi. Haber verilmiş olmadığımız hâlde, herhangi bir mâni olmaksızın her yere girdik. Tesadüf ettiğimiz iki veya üç münzevi, ikametgâhlarını istila etmiş bizleri gördüklerine hiç de şaşırmamışlardı. Memleketin diğer mukimleri tarafından giyilenlerden farklı olmayan; biçkisiz, uzun bir cübbeyi hatıra getiren *caftan* [kaftan]ları kaba çarşaftandır ve ekseriyetle sarımsı renktedir. Başka yerlerindeki kıyafetleri mütehavvil olabilir, ama hassaten dikkate değer olan başlıkları tam manasıyla değişmez şekillidir. Bu, bir nevi keçeleştirilmiş yün kumaştan, el kadar kesif, kurşunî sarı renkte, 30 santimetre yüksekliğinde, hemen hemen üstüvanî bir külâhtır. Yalın ayak giydikleri kırmızı terlikleriyle yürürler ve daima bir *tschibouck* [çubuk; tütün lülesi]la teçhiz olunmuşlardır.

Hiç kimse bize nezaret etmeksizin mabette gezinmeye ve dikkatle tetkik etmeye mecbur olduk. Beyaz mermerle döşenmiş, zarif mimarîde bir dehlizde bir kapıya rast geldik. Bir köşede, yerde; üstünde, bakırla çok iyi kalaylanmış, keza bakırla kalaylanmış kapakları kapalı altı kabın bulunduğu; geniş, tahta bir tabla vardı. Bu misli görülmemiş Müslümanların *diet*ini tahkik etmek fırsatını ele geçirmiştim; onların *diet*inin altına nazar etme akılsızlığına teşebbüs ettim; kapakların altına nazar etme akılsızlığına teşebbüs ettim ve orada, bana çok da fena gelmeyen, altı farklı çeşitte kuzu güvecinin artıklarını buldum.

ŞEYH

Tırmanmaya koyulduğumuz; güneşin muhteşem şualarının seyelân ettiği, tamamıyla hasırla tefriş edilmiş, geniş, tahta bir merdivendi. İlk katta, mavi çarşaftan bir entari ve *fez* [fes] başlığı giymiş, çok rahat bir Türk hizmetçi gördük. Bize, yarı aralık bir kapıdan bir dairenin içine girmemizi işaret etti. Kendimizi sevk ettik; Rum kırmızısıyla kenar konulmuş ve ince bir altın hat çekilmiş, beyaz yağlı boyayla boyalı çok lâtif bir 'küçük oda'ydı. Küçük odaya, çepeçevre; bizim mefruşatımıza baktığımız tarzda, beyaz, büyük çiçeklerle kaplanmış; alelâde bir *divan* hâkimdi. Bu küçük oda yarım düzine, perdesiz penceresinden çok canlı gün [ışığı] alıyordu. Burada, tekkenin *supérieur* [manastır başpapazı; şeyh] olan bir derviş bulduk. Bu, 35 yaşlarında, iyice zayıf, soluk çehreli, dikkate değer bir yumuşaklık ve zarafet ifadesi bulunan bir zattı. Kalktı, bizi nezaketle buyur etti, katmerlenmiş iltifatlarla hitap ederken, mübarek elleriyle oturmamızı işaret etti. Elleri mükemmel

Turkish Dervis with Chibuque,
[Tütün Lüleli Türk Dervişi
-Mevlevî dervişi, İstanbul-],
EL CHARK (Fotoğraf Stüdyosu)
-SÉBAH, Pascal (Fotoğrafçı)-, 1870'ler,
İstanbul, Fotoğraf kartvizit,
6,3 x 10 cm.

bir zarafetteydi. Başına evvelce tarif edilmiş bulunan değişmez şekilli başlıktan giymişti ve çok yıpranmış, pek ince kumaştan açık mavi *kaftan*ına sarınmıştı. Yenice oturmuştuk ki, muavenet eden genç bir münzevi olan hizmetçi tarafından, cezb edici nakışları olan gümüş yumurta kâselerinin tuttuğu, Çin porseleninden, küçük, sevimli fincanlar içinde kahve getirildi. Hemen ardından yakılmış *çubuk*lar getirildi. Yere döşenmiş hasırı küllerin veya yanan kömürlerin düşmesinden muhafaza etmek için, çubukların yanmakta olan kızgın kısımlarının üstüne konulduğu yerdeki pirinç tabaklar fevkalâde parlaklıktaydı. Kahve mükemmel, tütün âlâydı. Birkaç kelime Türkçe bildiğimden mukâlemeye başladım; ev sahibimize nasıl olduğunu sordum, hasta olduğunu söyledi. Müşahede ettiğim zevahire göre, hekim olduğumu hemen anladı, öyle olup olmadığımı sordu. Müspet cevabım üzerine, nabzını hissetmem için bileğini uzattı ve sonra boğazının dibini göstermek için ağzını genişçe açtı. *Granüler* [tanecikli] *farenjit*i vardı. Nazik yeni müşterimin tıbbî muayenesini müteakip, eski hâlimi almak üzere yerime avdet ettiğimde, hizmetçi bana bir yaprak beyaz kâğıt, bir tüy ve mürekkep takdim etti. İyi bir *konsültasyon* [tıbbî istişare] sureti meydana getirdim.

Tütün lülelerinin ve uzun bir vakitten bu yana devam eden mukâlemede *repertuar*ımın tükenmiş bulunması üzerine çekilmek istedik. Ev sahibimiz en sakin ve kendine hâkim bir edayla, eliyle işaret ederek bizi çevirdi; camideki merasimi görmek için gelmemiz davetinde bulundu, önümüze düşmüş olarak çıktı. Bütün ihvandan mürekkep alay, salonun girişine, merdivenin dibine toplandılar; ot, çöp ve inşaat malzemeleri yığılmış birkaç patikayı geçerek mabedi yavaşça katettiler ve camie vardılar. Camiin içi bir *salle de danse* [dans salonu] gibi gözüküyordu. Methalin üst tarafında mızıkanın yerleştiği bir mahfil vardır. Oda murabbadır, ama yağlı boya ile boyanmış ahşap bir korkuluğun çevrelediği, merkezi on ilâ on iki metre kutrunda, ahşap zeminli saha dairevîdir. Ceviz ağacından döşeme tahtaları merkezden dağılan şua hâlinde tanzim edilmiştir, mumla mükemmelen cilâlanmıştır. Giriş kapısının karşı tarafında, salonun uzak ucundaki duvarda, Türk ve Arap harflerinde muhtelif el yazısı resimlerin asılı olduğu bir çeşit oyuk görünür. Bu oyuğun önündeki zemin, koyun postundan, küçük bir seccade ile teçhiz edilmiştir. Düz tavan; merkezden etrafa dağılan, çevrelediğiyle aynı kuturda bir gül şekli teşkil eden ağaç çubuklarla tezyin edilmiştir; bunlar açık sarı ve yeşile boyanmıştır, ortada açık sarı ve yeşil bir avize asılıdır. Bu avize, beyaz camdan küçük kavanozlardan teşkil edilmiştir. Bütün salon; sarı, açık kahverengi yağlı boyayla boyanmıştır. Mahfilleri taşıyan sütunlar baltayla kabaca dört köşeli hâle getirilmiş ağaçtandır; onlar da, başka her şey gibi, yağlı boyayla dikkatli bir şekilde boyanmaktan kurtulamamışlardır.

Herkes girerken pabuçlarını çıkardı. Dervişlerin *chef* [reis; şeyh]i, kendini odanın dibine doğru ağır ağır tevcih etti; koyun postundan, küçük seccade üstüne secde etti ve topukları üstüne oturdu. Sayıca yirmi olan diğer dervişler çevrili meydanda onu takip ettiler ve aynı vaziyet alışla kendilerini tanzim ettiler. Hepsi genç ve dinçtiler, kısa sakal ve bıyıkları vardı. Çok geçmeden yeri öpmeye başladılar, ayağa kalktılar, ellerini kulaklarının yüksekliğince kaldırdılar, yeniden diz çöktüler; hep beraber veya önce biri, sonra diğerleri olmak üzere yere eğildiler. Bunları yarım saat müddetle, derin bir sessizlik içinde yaptılar. Sonra, mahfilden gelen üç ses, kederli bir ses rengiyle terennüme başladılar.

Mevleviname_2b.indd 340 12.07.2015 15:25:44

İnsan gırtlağının hâsıl edebileceğinden daha sahte ve daha genizden sesleri neşretmek için misli görülmemiş gayret içinde gözüküyorlardı. Çeyrek saat devam eden bu üçlüden sonra, hep beraber bir parçayı ciğerlerini doldura doldura, duvarları yıkacak gibi terennüm ettiler. Cemiyetteki musiki başladığında, faaliyet zaten fena hâlde kızışmış bulunuyordu. Mızıka; birincisi bir tef; ikincisi çok tiz sesli, küçük bir flüt [ney]; üçüncüsü ise, bir kapının kenarına rende sürtülürken meydana gelebilecek çeşitte, sadece horuldayan bir iki nota veren bir *serpent* [yılan; eskiden bas yerine kullanılan yılankavî bir nefesli çalgı]'den tertip edilmişti. Tefin tekrarlanan bir ölçü vurduğu; neyin alçak sesle horuldayarak, ağırbaşlıca takip ettiği ana yol boyunca, onun yanında kafileye iştirak ettiği bu çalınan havayı izah etmek müşküldür.

DİNÎ RAKS

Fortissimo [çok kuvvetli bir musiki]den sonra terennümü durdurdular, çalgıların sesine uyarak dinî raks başladı. Dervişler, parmaklığın yanında, hakikatte bir daire içinde kendilerini tanzim ettiler. *Kaftan*larını çıkardılar, yakasını öptüler ve çok açık veya beyaz renkte, belde yün bir kuşakla sıktırılmış, hafif kıyafetler içinde gözüktüler. Sonra, *maitre des cérémonies* [merasim üstadı; teşrifatçı; semazenbaşı] olarak vazife gören ihtiyar bir zat tarafından verilen bir işaret üzerine, muavinlerinin ön tarafında dikilen reisin önünden, silsile hâlinde geçmek için yürüyüşe koyuldular. Başta yürüyen münzevi, reisine derinden bir baş selâmı verdikten sonra, meydana -hakikatte omzu üstüne- bir buse verdi; sonra tekrar selâmladı ve salonun etrafında çok yavaş bir şekilde *vals* etmeye başladı; ikincisi, üçüncüsü ve ardı sıra bütün diğerleri aynı merasimi takip ettiler; sonra hepsi derhâl *vals*e koyuldular. Çok uzun elbiseleri bellerinin etrafından dışarı doğru açılıyordu. Sol ellerini kulaklarının hizasına kaldırarak, sağ kollarını eli açık olarak ufkî bir şekilde tuttular. Hepsinin çehresinde heyecansız bir ciddiyet vardı ve gözleri bakış atmaksızın, derunî bir tefekküre batmış gibiydi. Hareketleri hiç de mızıkanın hakikaten çok zayıf bir şekilde ölçülediği vezin tarafından tanzim edilmiyordu. Bazısı vazifesini ciddî bir yavaşlıkla, diğerleri hayret veren bir sür'atle ifa ediyordu. Bu idmanın birkaç dakikasını müteakip, hepsi terden sırılsıklam oldular. Beş dakika sonra hep birlikte durdular ve diz çökmelerine yeniden başladılar. Sonra yeniden dönmeye başladılar. Hâsılı, yirmi dakika müddetle *vals* ettiler ve üç kere istirahat ettiler.

Çekildiler. Dış avluya vardığımızda, taşra kıyafetleri içinde bir kadın kalabalığına tesadüf ettik, bunlar dervişlerin hanımlarıydı, kim olduklarını belli etmeden, kafesli kürsüde cemiyete iştirak etmişlerdi. Onlardan, iyice şişman birine; birisi, hanımefendiye güneşin şuaları için bir siper olmak üzere geniş bir şemsiye taşıyan; diğer ikisi de ona uyan adımlarla giden; bellerinde tabancalar, süvari kılıçları ve hançerler asılı üç hizmetçi refakat ediyordu. Bu ana kadın, takımına çınlayan bir sesle emrediyordu. Eğer benim müşterim olan solgun ve zayıf reisimin böyle bir karısı varsa, kendisine çok acırım. Bütün hanımlar iç avluda gözden kayboldular. Mamafih, burada Avrupalı siyasetin müdafaa etmeye mecbur olduğu müesseseler mevcuttur.

J. JEANNEL
Ordu Baş Eczacısı"

Serpent [yılan] çalgısı.

JEANNEL, J., *Souvenirs de la Guerre D'Orient*, **Journal de Médecine de Bordeaux**, Rédacteur en Chef: M. Costes, 2. Seri, 2. Yıl, s. 311-317 ve 510-511 [Gelibolu], Bordeaux: G. Gounouilhou, 1857.

Halep Mevlevîhanesi

Derviche, [Derviş -Halep Mevlevîhanesi'ne mensup Mevlevî neyzen-],
1901, Kullanılmış siyah beyaz fotoğraf kartpostal, Yay.: Cl. Thevenet.

Mevleviname_2b.indd 342 12.07.2015 15:25:44

Ladislas de VANNES

Fransız Capucin rahibi. Kitabında, 17. asrın en dikkate değer iki Capucin misyoneri ve din kurbanı Vendôme'lu Agathange ve Nantes'lı Cassien'in menkıbelerini aktardı.

Agathange Noury. (1598-?). Fransız Capuchine rahibi. 1616'da Mans'da Capuchin çıraklığına başladı. İlâhiyat okuduktan sonra, 1625'de rahip oldu. 1628'de Doğu Akdeniz misyonuna gönderildi. 1633'de Mısır misyonuna gidene kadar Halep'te kaldı.

Peder Agathange.

[1629 Güz'ünün beyanı]- "Daha az göz önünde olamayan bir mevki işgal eden bir diğer Halepli Müslüman, *Capucine*'lerle müsahebet ediyordu. O, Antakya'da yerleşmiş bulunan dervişlerin *baba* veya *dada* [dede]siydi. Bir gün, dostlarının binlerce iltifat ve tekidinden sonra, haneye bir ziyarette bulundu. Kitapların arasında Arapça bir İncil bularak ondan iki veya üç sayfayı iki yüzlü olmayan bir hoşnutlukla okumaya başladı. Peder *Agathange*, ona, yakışan tefsirler etti. Okuduktan sonra, *baba*, bir hürmet işareti olarak başının üzerine kaldırarak mukaddes kitabı öpmeye başladı. Rikkat ve heyecanını fazlaca idare etmeye kadir değildi; filvaki, Peder *Albert* mektubunda şöyle der: «O zaman *baba* tercümanını öpmeye ve kucaklamaya başladı ve bizim itikadımıza ve *Capucine* ikrarımıza binlerce medih söyledi»[1].

Baba'nın yoldaşı dahi daha az müteessir olmadı. Kuşağında taşıdığı bir tespihi Peder *Agathange*'a verdi. Filvaki, bu, daimî suretle parmakları arasında döndürdükleri, bir *chapelet* [tespih] şeklinde dizilmiş taneler taşımak Şark âdetidir. Bu el hareketi mihanikî ve alışkanlık kabilindendir ve kelâm etmeksizin devam eder. Bununla beraber, âlimler ve dindar müslümanların, bazı kere, taneler üzerine, Tanrı'ya verebilecekleri bütün azametli namlarla bir çeşit münacatta bulundukları kaydedilmiştir. Kurtulduğu bu tespih, dervişin Peder *Agathange*'a gösterdiği itimadın büyük bir işaretiydi.

Derunen taşan *baba*, Fransa'ya geçmek arzusunu defaeten ilân etti. [Mektup], «Lâkin, arkadaşı olan Rum, ona, hoş karşılanmak için Hristiyan itikadından olmuş bulunmasının lâzım geldiğini söyledi» diye devam ettirilir.

Çok kereler, dervişlerin bu aynı *baba*sı misyonerlere niyetini izhar etti. Katolik dinini serbestçe ikrar etmeyi ve *Capucine*'ler tarikatına girmeyi arzu ediyordu.

Muhammedî şeriatın tegallübü cari iken, dervişlerin *supérieur* [manastır başrahibi; şeyh]i olan *dede* veya *baba*nın bu isteğine kariler şaşırabilirler. Değişmez Şark dünyevî an'anelerinde donmuştur; bugün bile, misyonerlere, Hristiyan itikadına dönmüş olan bütün Müslümanlara karşı doğrultulan ölüm tehdidini izah eden benzer istekler yollanıyor. Adım atılıp atılmadığını ve neticenin ne olduğunu bilmiyoruz. O, bir gün bir camide bütün Müslümanlara Hristiyan itikadının hakikatini va'z etmiş ve mutaasıpların darbeleri altına düşmüşse, aynı lâhzada kızıla dönmüş elbisesi ona semanın kapılarını açmıştır[2].

Müslümanların dinî âdetleri ve merasimlerine aşina olmak, hâlâ, öğretmenin ve birkaç güzel söz kapmanın bir yoluydu. Peder *Agathange* ve Peder *Albert*, bir gün, şehrin yakınında kâin *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in *couvent* [erkek manastırı; tekke]sine gittiler.

Bu dervişler Muhammedîliğin *religieux* [ruhban; keşiş]leri sayılırlar. Şeyh veya *baba*larına itaat ederler. Evlenmiş olsun veya olmasın, *monastère* [manastır] veya *tekké* [tekke]nin yakınında yaşarlar; bazı kere civardaki Hristiyan ve Müslümanların icarelerini aldıklarından çok zengindirler.

Öyle gözükür ki, bütün dinî hayatları; dönen dervişler, feryat edenler, vs.nin birbirinden tekkelerinde tefrik olunan, hiç olmazsa emsalsiz olan bir merasimde hulâsa edilir. Gezip dolaşanlar merakı okşayan bu temaşanın hazzından hoşlanırlar. Peder *Albert*'in bize yaptığı tarifte Şark seyahatinin bütün nakli bulunur.

1 *P. Albert*'in mektubu. 29 Kasım, ms. 10.220.

2 Halepli Ms.

Mitre [metropolit tacı].

"Halep'in dervişleri her pazartesi ve perşembe, seyircilerin mahallini tahdit eden bir korkuluğun uzandığı, büyük, murabba bir divanhanede ifalarında bulunurlar" der. Başlarında *mitre* [metropolit tacı; külâh] şeklinde biçilmiş, beyaz, keçe bir başlık taşırlar. İstenilen bir zamanda *baba* [şeyh] vakur girişini yapar; yirmi veya otuz derviş takip ederken, Suriye Hristiyanlarının edep ve köhneliğiyle tavaf üzre yürüyüşe geçer. *Baba*, evvelâ Müslümanların sessiz tapınmasının misalini verir; sonra Kur'an'ın bazı ayetlerini okur ve izahat verir. «Bir çeyrek saatin yarısı hiç kimse kelâm etmeksizin süren, çalgıların gündüz serenadı takip eder.» Bütün bu girizgâhlardan sonra, *baba*, dervişlerinin takip ettiği bir veya iki raks dolaşması yapar; sonra, hareket etmeyi daha dinç olanlara bırakarak, kocamış olanlarla beraber çekilir. O zaman, «şayet orada olunursa, oynak bir rakstır, sersemlemek isteyen küçük bir çocuk gibi dönmeye başlarlar ve o kadar çabukturlar ki bir değirmen taşı daha çabuklukla zar zor işler.» Ahenk içindeydiler ve biri kendi etraflarında, diğeri korkuluğun etrafında olan çifte hareket hâlindeki tertiplerini daima muhafaza ettiler. Ardından *acteur* [taklitçi, oyuncu]lerin soluk soluğa durdukları ve terle kaplandıkları merasim yarım saat sürdü.

Bu sahnenin şahidi olan Peder *Agathange*, *seriphe* için bir kıyas fırsatı elde etti. «İncil'imizin sözüne göre, Tanrı, kendisine idrak ve hakikatle tapınılmasını istediğini söyler. Hâsıl ettiğimiz ayinleri idare etmek için akıl ve idrak lâzımdır, onlar bu dönüşler esnasında nasıl idrak sahibi olabilir ve onu Tanrı'ya tatbik edebilirler?»

Sonra, *seriph* cemaatine geri döndü. «En güzel sözler buradadır» dedi. «Tanrı'ya idrakle tapınmak gerekir, tapınmak için bu gibi dönmenin kadim bir âdet olması haricinde ne diyeceğimi bilmiyorum.»

VANNES, Ladislas De, **Deux Martyrs Capucins**, s. 104-108 [Halep], Paris: Poussielgue, 1905.

Jean de THEVENOT

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 613

ŞEYH BEKİR

[1664 Mayıs ve Haziran ayları]- "Görülecek her şeyi görmeye meraklı olduğumdan, onu tesis eden zatın adıyla *Scheik Bakir* [Şeyh Bekir; Ebû Bekir Vefâî] diye adlandırılan ve *Dervichs* [Dervişler]in bir *convent* [erkek manastırı; tekke]si olan çok hoş bir yere götürüldüm. Buraya, havuzlu güzel bir çeşmenin bulunduğu bir avludan geçilir. Avlunun sonunda, sağ kolda, büyük bir kubbeyle örtülü, boz mermerle döşenmiş, çok güzel, büyük bir divanhane bulunur. Sol kolda, bir kubbeyle örtülü cami yer alır. Bu mekânın kalanı sudur. İçinden geçtiğimiz *Sultan Murad* bahçesi küçüktür.

BALIKLARIN MECRASI

Sonra, yüksek duvarlarla çevrili bir avludaki balıklı çeşmede kendimizi serinletmeye gittik. Burada çok güzel ağaçlar ve yakınında iyi bir kaynaktan gelen hayli kuvvetli, bol suyu taşıyan mermer bir mecra vardır. Bu mecrada bulunan çok sayıdaki balığı, Türkler müsaade etmediğinden ve onları yiyenin hasta olacağını söylediklerinden, kimse tutmaya cesaret edemez. Balıklar dibi kolaylıkla görünecek kadar berrak olan bu suda oynar dururlar."

[THEVENOT, Jean de],**Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, Asie et Afrique, 5 C., C. III, s. 105-106 [Halep], Amsterdam: Michel Charles le Céne, 1727.

Arvieux şövalyesi

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 489

3 Ocak 1680, [Çarşamba]- "At sırtında ilk ayrılışım. Fransızlar, Hollanda'lılar ve bütün maiyetim refakatimde. Şehrin duvarlarındaki kapıyı bir miktar geçtik ve istirahat için *Cheq Abulbequer* [Şeyh Ebü'l Bekir]'e; güzel ve iyi inşa edilmiş bir yapı olan *Couvent de Derviches* [Dervişlerin Manastırı; tekkesi]ne gittik. Burayı bir diğer yerde tarif edeceğim.

Dede veya *superior* [manastır başpapazı; şeyh], kubbeyle örtülü bir odada bizi büyük nezaketle karşıladı. Biraz sohbet ve kahveden sonra, bu yerin başka kısımlarını ve güzel mezarlarını bize gösterdiler. Çok temiz bir dairede, hafif bir öğün ikramının ardından, bu dindarlar en şaşırtıcılardan olduklarından, şarap getirileceğini biliyordum. Onları çok kibar ve misafirperver buldum. Koku ikramından sonra yola koyulduk, şehri dolaşmamızı bitirdik ve maiyetimiz için akşam ziyafet vereceğimiz ikametgâhımıza geri döndük."

LABAT, Jean-Baptiste, **Memoires du Chevalier D'Arvieux** (Envoyé Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger,de Tripoli et Autres Echelles du Levant), 7 C., C. V, s. 546-547 [Halep], Paris: Charles Jean-Baptiste Delespin, 1735.

Cheikh Bakr, Derviches Tourneurs, Aleppo, [Şeyh Bekir -Ebû Bekir Vefâî Dergâhı-, Dönen Dervişler, Halep -Halep'in ilk Mevlevîhanesi-], 1915 civarı, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

Van Egmond Van Der NYENBURG

Johan Aegidius Van Egmond Van Der Nyenburg. (1697-1747). Hollandalı diplomat, seyyah. Hollanda'nın Napoli'deki sefirliğinde bulundu. 1718'de Samuel van de Putte ile beraber Şark seyahatine çıktı. 1720-1723 arasındaki Şark seyahatlerinin notlarını Leyden'li hekim Johannes Wilhelmus Heyman mektuplar hâlinde yayınladı. Diğer bir eseri: Disputatio Juridica Inauguralis de Jure Legationum (1716).

DERVİŞLERİN MANASTIRLARI

[1723]- "Şehrin haricindeki, çok lâtif bir manzaraya hâkim olan, *dervische* [derviş]lerin *klooster* [manastır; tekke]sini de ziyaret ettik. Ana gayemiz dervişlerin kendi aralarında bir ayin olan rakslarını ve dönmelerini görmekti. *Moulakan* [Mevlevîhane] diye isimlendirilen bu tekkeye mensup olanların sayısı takriben yirmi beş veya otuzdu.

MUNTAZAM VAZİYETLERİ ÜSTÜNE

İçinden geçtiğimiz birkaç oda mükemmelen temiz ve düzgün tutulmuştu. Mutfak bile nahoş bir görünüşte değildi. Bu tekkede sarnıçlı, geniş bir sahanın her yanına servi ağaçları dikilmiştir. Buranın camii çok güzeldir. Çok çeşitli meyve ağaçlarıyla geniş bir bahçeye sahiptir ve bu memleketteki pek çoğundan daha iyi tanzim edilmiştir.

Sheikh Abu Bekr: General View of Village and Dervishry,
[Şeyh Ebu Bekir -Vefâî Dergâhı; Halep'in ilk Mevlevîhânesi-: Köyün ve Dervişhanenin Umumî Manzarası],
BELL, Gertrude (Fotoğrafçı),
1909 Şubat'ı, Siyah beyaz fotoğraf.

BU DİN ADAMLARININ TARİFİ- KIYAFETLERİ

Dervişler diye isimlendirilen bu din adamları, mülkleri üzerinde ve yaşayanların cömertliği tarafından kendilerine miras bırakılmış diğer varidatla geçinirler. İbadet zamanlarına riayette, diğer Türklere göre daha çok titizdirler. Öğünlerinden kalktıktan sonra yemeklerini daima fakirler arasında dağıtırlar. Yabancıları büyük neşe ve el açıklığıyla kabul ederler, onları üç gün ağırlarlar. Onlardan el sanatı alış verişini meslek edinmiş olan birkaçı teehhül etmiştir ve bunların, hanımlarının evlerinde bazı geceleri geçirmelerine müsaade olunur. Onlar, hiçbir yeminle bağlı değildirler ve istediklerinde tarikatı terk etmekte serbesttirler, fakat böyle yaptıklarında âlemin hor görmesini üzerlerine çekerler. Dervişliğe başladıklarında, hepsi, sadece daha iyi bir hayat süreceklerine söz verirler. Bütün dinî sınıflar gibi, bunlarda da birçok iki yüzlüler vardır, lâkin onlar, çok örnek bir hayat teşkil eden tarzda bir hayat sürmeyi kabul etmek mecburiyetindedirler. Çok yüksek bir külâh giyerler ve *superieur* [başrahip; şeyh]leri, onun etrafına sarılmış bir tülbent parçasıyla tefrik olunur.

TÜRKİYE'DEKİ BAŞ TEKKELERİ- İRAN'DA SABİT İKAMETLERİNE MÜSAADE EDİLMEYİŞLERİ

Onların baş tekkeleri, en yüksek şeyhlerinin ikametgâhı olan *Cogna* [Konya]'dadır. Baş şeyhleri Pera, *Stamboul* [İstanbul], *Prousa* [Bursa], *Damascus* [Şam] gibi diğer tekkelerin hepsinin şeyhlerini tayin eder. Bana, bütün Türk imparatorluğunda bu gibi münzevi tekkelerinin elliden fazla olduğu söylendi. Keza İran'da da iskân etmeye arzuluydular, lâkin eskiden *Tauris* [Tebriz]'de bir tekkeleri bulunmasına rağmen, hükûmet buna müsaade etmemiştir. Bununla beraber, memleketin her yerinde, hatta Hindistan'da bile dolaşırlar ve her yerde yüksek derecede hürmeti haizdirler. Ekâbirin yanına serbestçe varırlar ve çoğu kere teklifsizce onların sofralarına kurulurlar. Bu sebepten, bazı *Frank* [Avrupalı]lar

dervişlere benzeyecek şekilde tebdilikıyafet ederek vaziyetten istifade ederler. Kendim de İstanbul'da, bu kıyafetle Mekke'ye kabul edilmiş bulunan, *Lupazuolo* adında, Venedik'in İzmir mümessili olan bir beyle rastlaştım.

CASUSLUKLARI- BUNUN BİR MİSALİ

Bu dervişler, diğer papazlar tarafından da haber verildiği gibi, sıklıkla casuslar olarak istihdam edilirler ve büyük *vezir* tarafından muhtelif yerlere gönderilirler. Zira, bir derviş varıp da bir büyük adamın sofrasına kurulursa, beraberindekiler kendi sözlerinde çok ihtiyatlı olurlar. Kendisiyle müşterek samimiyeti olan bu dervişlerden biri, bir Fransız tacirin hanesine gelmişti. Büyük nezaketle karşılandı; isteğine göre yedi içti; lâkin tam da lâfını sakınma zamanıydı. Fransız ve beraberindekiler çok keyifliydiler ve bir dervişin kendi lisanlarına aşina olabileceğini pek az tahayyül ediyorlardı. Türkler ve onların dinî hakkında serbestçe konuştular. Sağlam taam etmiş bulunan derviş, ev sahibine veda ederken çok vazıh bir Fransızcayla şöyle dedi: "Efendim, cömert ruhlu bir zat olduğunuz anlaşılıyor ve bu yüzden benim tarafımdan mustarip edilmeyeceksiniz, ama size nasihatım, eğer gelecek sefer size bir derviş ziyarette bulunursa, bir Türkün adını bu kadar çok ağzınıza almayınız.".

ZENGİNLİK İÇİNDE OLUŞLARI

Bir Fransız tacire gelen bu dervişlerden bir diğeri, ona bir yarım Fransız *kron*unu göstererek, aynı zamanda da kendisine bir miktar para ödenmesine emir verip veremeyeceğini sordu. Bunun üzerine tacir parçayı tetkik ederek "Evet" dedi, "Eğer o zilyetliğime almış bulunduğum diğerleriyle tamamen uyarsa!" ve tecrübe üzerine öyle olduğunu anladı. Ona 3000 kuruş ödedi. Onun, muhabirlerinden birinden geçenlerde almış bulunduğu bir havaleye de uygun olarak, bütün dervişlerin iddia edildiği gibi öyle fakir olmadıklarına bu kâfi bir ispattır.

DÖNME RAKSLARI, BUNU NASIL YAPTIKLARI

Onların dinî ayinleri, şeyhleri tarafından Kur'an okunarak başlatıldı. Bu, bir saatin yarısı kadar süren bir merasim tarafından takip edildi. Bunun ardından, şeyh, bir diğer derviş tarafından desteklenerek kürsüsünden indi ve kendini bir halı üstüne yerleştirdi ve musiki başladı. Dervişler binişlerini bir yana bıraktılar. Heybetli bir tarzda mekânın etrafında bir kez azametle yürüdükten ve bir müddet raks ettikten sonra, onların dördünün şu tarzda icra ettiği deveranlarına başladılar: Evvelâ, her iki kollarını açtılar; ikinciye, onları göğüsleri üstünde tuttular; üçüncüye, o hâllerde kullanacakları beyaz bir alt elbiseyi açığa çıkardılar; dördüncüye, bir kolları açılmış, diğeri aşağıya sarkmış idi. Bu tarzda, kendilerini öyle bir sür'atle döndürdüler ki yüzleri güçlükle tefrik olunabiliyordu. Ayin bittiğinde, şeyhe, diğer şeylerin arasında, bu dinî merasimlerin kökenini ve sebebini sorma müsaadesini elde ettik; merasimin her bir kısmının kendi manası bulunduğu şeklinde cevap verdi.

BİR DİVANEYE RAST GELİŞ

Beraberimizdekilerden biri, eskiden, dinî bir taşkınlıkla ona hücum eden bir geri zekâlı tarafından çok hasta bir hâle konulmuştu da bir derviş bile müdahale etmemişti. Bu ahmaklara, baştan başa bütün Türkiye'de

ziyadesiyle hürmet edilir. Gazaplarında son derecede muzırdırlar ve bazen, Hristiyanlarla beraber, Türklere de zarar verirler.

VEDALAŞMA

Veda ederken, şeyh bizi kendi dairesine davet etti ve burada, refikim olan seyyahlardan birine, *danzen of draaijingen* [dönme raksı] hakkındaki soruyu tazeledi. Şimdiki hâlde, bize, tarikatlarının ilk kurucusu *Mehlachan* [Mevlânâ]'in kuvvetli bir hüküm sahibinin oğlu olduğunu, ama bütün heves ve dünyevî tasalardan vazgeçip, bu tarzda, yiyip içmeden, birbiri arkasından on beş gün süreyle kendi etrafında döndüğünü; ilâhî ilhamla buna teşvik edildiğini; ona ilk ilham olunan kudretin onu devam etmeye muktedir kıldığını söyledi. O kendi etrafında dönerken, baş yoldaşı *Hasme* [Hamza] *fluit* [ney] çalıyordu. Bu tarikat, başlangıcında çok fakir ve muhtaç olmasına rağmen, bilhassa *Osman*[lı] imparatorları tarafından ona teveccüh edilmesinden sonra, gittikçe büyük zenginlik ve itibar hâsıl oldu."

VAN EGMOND VAN DER NYENBURG, Johan Aegidius ve HEYMAN, Johannes, **Reizen door een Gedeelte van Europa, Klein Asien, Verscheide Eilanden van de Archipel, Syrien, Palestina of het H. Land, Aegypten, den Berg Sinai**, Haz.: J. W. Heyman, C. II, s. 376-379 [Halep], Leiden: Abraham Kallewier, 1758.

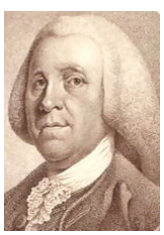
Richard POCOCKE

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 491

[Temmuz 1737]- "*Aleppo* [Halep]'in takriben yarım mil şimalinde Dervişler'in bir *convent* [erkek manastırı; tekke]si vardır; tümsekçe bir zemin üstünde, hoş bir şekilde kâindir; içinde kubbe ile örtülü bir cami bulunur. Tekke civarında, uzaktan, burasını hakikatte olduğundan daha hoş bir yer gösteren, çok sayıda uzun serviler yetişir; hâlbuki, onun etrafındaki kır yeşilliğe muhtaç bulunur. Bu dervişler, *dancing* [raks eden] türde değildirler, ama Halep'te ibadetlerini onların tarzıyla tatbik eden bir diğer topluluk bulunur."

POCOCKE, Richard**,** *A Description of the East, etc., Book the Second, Of Syria and Mesopotamia*, **General Collection of the Best and Most Interesting Voyages and Travels**, John Pinkerton, C. X, s. 527 [Halep], London: Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, 1811.

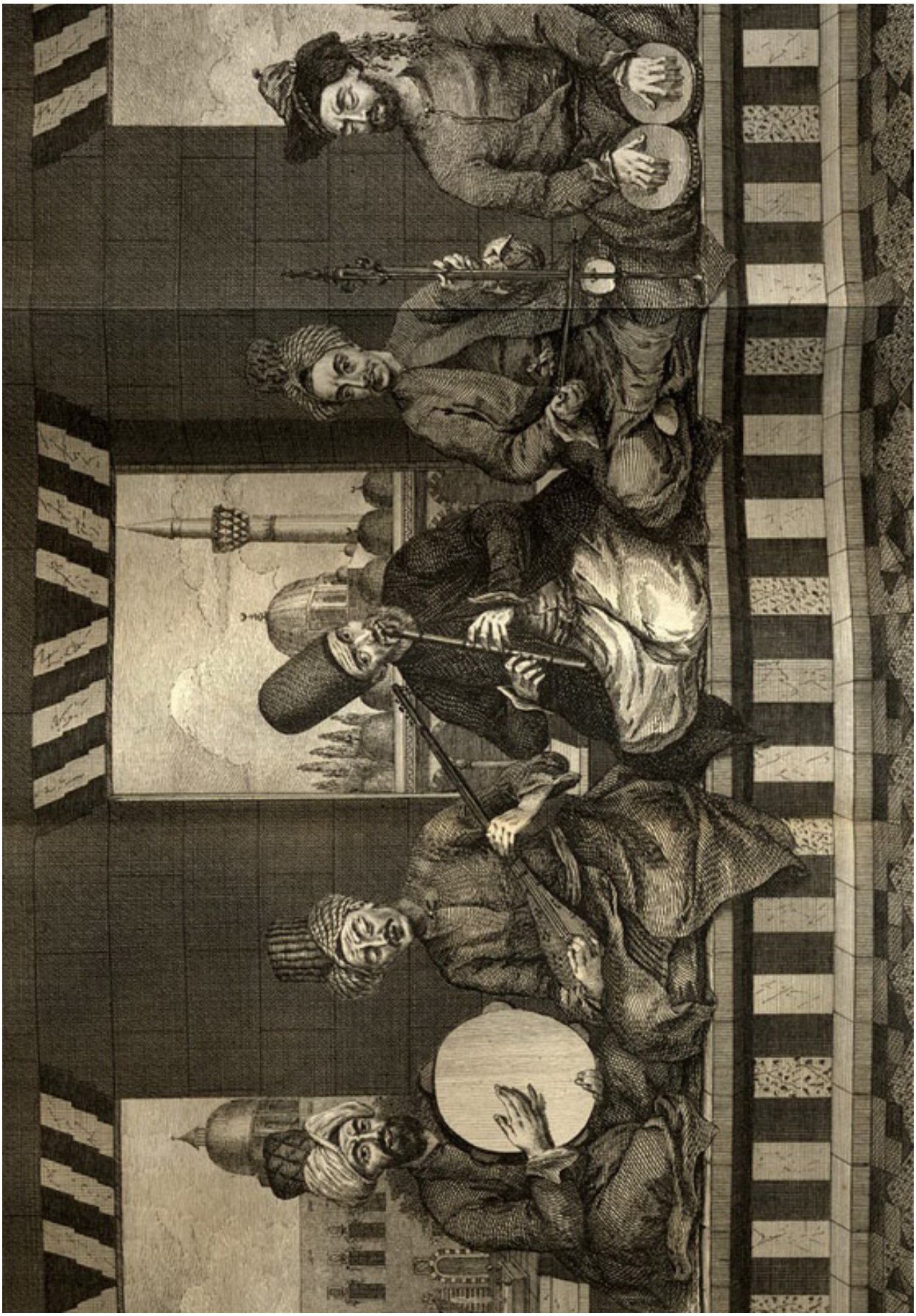
Alex RUSSELL

Alexander Russell. (1715-1768). İskoç hekim, yazar. Üç yıl müddetle ikamet ettiği Halep şehrini tarif etmekle kalmadı; başta veba olmak üzere, salgın hastalıklarını, iklimini ve mukimlerini de ele aldı.

"İlâve edilmiş bulunan tab [yan sayfaya bk.], hayattan resmedilen bir Türk çalgı meclisini gösterir; bir pencere vasıtasıyla küçük bahçeli, fıskiyeli vs. bir evin iç avlusunu göstermeye dikkat edilmiştir ve bir diğeri vasıtasıyla, *imam*ın ahaliyi ibadete çağırdığı minaresiyle, bir camiin bir kısmı görülür. İcracıların kılık kıyafeti de fırkalarına, vs.ye göre, alelâde ahali tarafından giyilen muhtelif nev'ileri gösterir. *Tef* vuran birincisi alelâde bir Türkünkünü gösterir; daha sonraki çapaçul, alelâde bir Hristiyandır; ortadaki şahıs bir derviştir; dördüncüsü Arap kemanesi çaldığına göre, orta derecede bir Hristiyandır. Onun kıyafetine mahsus olan maviyle şeritlenmiş sarığın kuşağı ve kırmızı terlikleridir. Sondaki, çoğu kere yaptıkları gibi, davul tokmakları yerine parmaklarıyla küçük davullara vuran alelâde bir heriftir. Başlığı, ekseri yeniçeriler tarafından giyilen ve Ermenilerin bir ırkı olan, Avrupalılara hizmet eden *Arabgarlee* [Arapkirli]'lerde sıkça rastlandığı gibidir."

RUSSELL, Alex, **The Natural History of Aleppo and Parts Adjacent**, s. 96 [Halep], London: A. Millar, 1756.

Halep'te Bir Sazende Meclisi -Mevlevî neyzen-,
MILLER, Sc. (Ressam, hakkâk), [RUSSELL, Alex, The Natural History of Aleppo and Parts Adjacent, s. Levha XIV, s. 94-95 arasında,, London: A. Millar, 1756].

John MADOX

DERVİŞLERİN BAHÇELERİ

İngiliz seyyah, yazar, amatör ressam. 1823-1826 yılları arasında Filistin, Mısır, Sudan ve Suriye'yi dolaştı. Kitabında, başta Mısır Hidivi Mehmed Ali'ninki olmak üzere, kendi çizdiği resimler de yer alır.

3 Ocak 1825, [Pazartesi]- "Mösyö *Beaudin*'in daveti üzerine, onun *Paşa*'dan almakta zahmete katlandığı, fakat Yahudilerin elde etmeye muvaffak olamadığı *ferman* verildi. *Han*da, *Aleppo* [Halep]'e bizimle birlikte seyahat etmiş bulunan ve geçimini Arap atı almakla temin eden Mösyö *Antonio Rosolio* ile bir araya geldim. İkimiz beraber şehrin dışındaki dervişlerin bahçelerine gittik, güzel bir dereyi geçerek onların bir kısmı boyunca gezindik. Onların başı olan ihtiyar derviş cesim bir ağacın altında, bir iskemlenin üstünde oturuyordu. Kürkle çizgi çekilmiş ipek bir cübbe giyinmişti ve tepesi yuvarlak, alt kısmında beyaz bir atkı veya mendil dolanmış, yüksek bir külâh takmıştı. Hizmetkârı da benzer bir külâh takmıştı, ancak atkısız ve tamamen düzdü. İhtiyar dervişin cübbesi ve elbiseleri açık sarıydı. Biraz sohbetten sonra bana, bahçenin en lâtif bir mahallindeki ibadet yerlerini gösterdi. Yanında meskûn bulunmayan hoş daireler vardı. İçerisi genişti, ortası ahşap döşeli ve bir parmaklıkla kuşatılmıştı. İstanbul'dayken gördüğüm gibi, çevrilerek dönme merasimlerini burada geçiyorlardı. Yukarı seyre çıkınca, şehrin bu kısmının güzel bir manzarasını gördüm.

Bilâhare bahçeleri terk ettik ve yol boyunca dervişlerin ikametgâhlarına ilerledik. İki veya üç basamak inerek ve karanlık bir odayı ve dehlizi geçerek ilerledik ve birkaç basamak ile onların dairelerine vasıl olduk. Burada, minderler üstüne oturmuşken, tatlı su, lüle ve kahve ikram edildi. Dervişler, Arapçayı pürüzsüzce konuşan Mösyö *Antonio Rosalio* ile uzun bir muhavereye giriştiler. İstanbul'daki dervişlerin dinî merasimlerini seyretmiş bulunduğumu söylemem üzerine, ne düşündüğüm soruldu ve ben onu bir raks olarak isimlendirdiğimde, hakikatte öyle olmadığı, bir dinî müşahede olduğu şeklinde malûmat sahibi kılındım. Küçük bir kütüphanenin bulunduğu odaya çepeçevre Arapça çeşitli yazılar asılmıştı."

Takiyya of Shaikh Abu Bakr, Inferior of Ka'a, [Şeyh Ebu Bekir Tekyesi -Halep'in ilk Mevlevîhanesi-, Kubbenin Aşağısı], CRESWELL, K. A. C., (Fotoğrafçı), 1900 civarı, Siyah beyaz fotoğraf, Ashmolean Museum, Department of Eastern Art, The Creswell Photographic Archive, Oxford, England.

MADOX, John, **Excursions in the Holy Land, Egypt, Nubia, Syria, Etc.** (Included a Visit to the Unfrequented District of the Haouran), 2 C., C. II, s. 138-139 [Halep], London: Richard Bentley, 1834.

Henri GÛYS

(1787-1878). Fransız yazar, diplomat, seyyah, şarkiyatçı. Fransa Şarkiyat Cemiyeti ve Marsilya İstatistik Cemiyeti azası. Beyrut'ta 13 yıl konsolosluk ettikten sonra, 1838-1847 arasında Fransa'nın Halep'teki birinci sınıf konsolosu oldu. Şark dillerini biliyordu. İlgili kısmının tercümesine burada yer verdiğimiz kitapta, Suriye'de sürgünde bulunan bir dervişin el yazması müşahedelerinden yararlanmıştır. Bazı diğer eserleri: Beyrout et le Liban: Relation d'un Séjour de Plusieurs Années dans ce Pays (1850), Statistique du Pachalik d'Alep: Topographie, Climat, Histoire Naturelle, org… (1853), Esquisse de l'État Politique et Commercial de la Syrie (1862), Théogonie des Druses ou Abrégé de leur Système Religieux, Traduit de l'Arabe (1863), De la Condition des Femmes en Turquie (1865).

MEVLEVİ DERVİŞLERİ

"*Fakih* veya *marabout* [murabıt]lar olmadıkları hâlde, aşırı dindar olan, dindarane yaşayan ve onlar için dinî mahiyette hakikî bir hükmî şahsiyet meydana getiren nizamlara itaat eden bir kısım kimseler hakkında bazı tafsilata girmem lüzumludur.

Onların menşeleri İslâm'ın ilk zamanlarına gider. Mekke ve Medine'deki, nefse eza tatbiki veya ruhî kefaret talimlerine razı gelmeyen, birbirlerine rabıtalı doksan mukimin bir kardeşlik cemiyeti teşkil ettirdikleri söylenir.

Esasta dervişler Avrupalı keşişlerin üç arzusunu yerine getirirler. Bunlar hiçbir nesneye sahip olmamak, evlenmeyi terk etmek ve büyüklerine kör bir şekilde itaat etmektir. Fakat böyle bir müessese zamanla gevşer. Herşeyin ötesinde, çok evlattan hoşlanılan bir memlekette böyle adamlar fena görülürler. Bu onları evlenmeye mecbur etmiş ve aile hayatına girdiklerinde aslî bir nokta olan eşyaya malik olma[ma] düsturuna zillet getirmiştir.

Dahası, bir Şark darbımeseli Müslüman müesseselerinde kesilmeksizin meydana gelen değişmeleri ifade eder. O söz şudur: "İnsan ruhu aynı kararda uzun zaman durmak için çok hafiftir."

Adlarını banilerinden alan otuz iki derviş tarikatı vardır. Üçü *Ebu Bekir*'in cemaatindendir, diğerleri, zürriyeti *apôtres de Dieu* [Tanrı'nın havarileri] olarak adlandırılan *Ali*'yi takip ederler.

Alep [Halep]'te sadece *Mevléoui* [Mevlevî]ler (dönenler) bulunur. Dervişlerin günlük ibadet, tevbe, izhar, merhamet dileme ve sebat faaliyetlerini yapmaları icap eder. Bunlardan son ikisi dokuz kere, diğerleri yedi kere tekrarlanmalıdır.

Onlara mücavir olmak veya onlardan ayrı olmak ihtiyarîdir. İçtimalarında cuma arefesi olan perşembe akşamını seçmeleri icap eder.

Mevlevîler beyaz giyinirler ve şeker kellesi şekilli, uzun, keçe bir serpuş takarlar.

Her dervişin, Tanrı'nın sıfatları sayıca o kadar olduğundan, doksan dokuz taneli bir boncuk dizisi bulunmalıdır. Çoğu kez tane miktarını otuz üç veya altmış altıya taksim ederler. İlk vaziyette, tespihlerini iki kere daha, ikincisinde ise yarım kere daha çekerek döndürmek mecburiyetindedirler. Dervişlerin arz-ı ubudiyet ettikleri yedi esas nidaları vardır: Birliğine, "Tanrıdan başka Tanrı yoktur!"; kudretine, "Ey Tanrı!"; mevcudiyetini tasdike, "Ey Sen!"; en ulvî sıfatlarına, "Ey Adil! Ey Diri! Ey Mevcut! Ey Muntakim".

Dervişlerin *réception* [kabul merasimi] *dadah* [dede; şeyh]nin huzurunda icra edilir. Dede, seçilmiş azanın elinden tutup, kulağına yaklaşarak, düşük bir sesle ona "O Tanrı, Tanrı'dır" sözünü bir gün içinde, ilkinde yüz kere, ikincisinde yüz elli bir kere ve üçüncüsünde üç yüz kere tekrarlamasını söyler, bunu üç kere tekrarlar. Bu *telkin* olarak adlandırılan aşılamadır. *Disciple* [mürit]; çok münzevi, çok insicamlı bir şekilde hayat sürmeyi; çıraklık devresi boyunca elinden gelen rüya görmek olacağından, görebileceği bütün rüyaları *supérieur* [manastır başpapazı; şeyh]ine tamı tamına haber vereceğini taahhüt eder. *Novice* [çırak] tarafından verilen haberler, şeyhin, *candidat* [namzet]in kulağına ardı sıra diğer mukaddes sözleri üfleyeceği zamanları tespit ettirir. Bu merasim bir yılın öncesinde zor biter. *Noviciat* [acemi] neşeli zihin halleri yaşamadıkça kabul edilişte nihaî noktaya ilerler. Çıraklık devresi boyunca, bu dinî mesleğinde ifa edeceği vazifelerini ona bildiren bir *cheikh* [şeyh] in idaresi altında kalır.

Takiyya of Shaikh Abu Bakr, [Şeyh Ebu Bekir Tekyesi -Halep'in ilk Mevlevîhanesi-], CRESWELL, K. A. C., (Fotoğrafçı), 1900 civarı, Siyah beyaz fotoğraf, Ashmolean Museum, Department of Eastern Art, The Creswell Photographic Archive, Oxford, England.

Mevlevîlerde çıraklık devresi, sadece az evvel beyan ettiğim merasimlerden ibaret değildir, zor imtihanlara maruz kalınır. Fakat aynı zamanda, bir *cuisinier* [aşçı]nın emrinde bin bir gün çalışmak gibi, talep edilen, cemaate verilmesi icap eden hizmetlerle de alâkalı olunur. Bu memuriyete bir gün bile ara verilse yeniden başlamak icap eder. Görülmeye ve kayda değer bir şey, *chef de cuisine* [aşçıbaşı]nın; dervişlerin *dede*nin mevcudiyetindeki bir içtimasında, bir tür mutfak oğlanı olmuş bulunan şeçilmiş azayı bir eli onun alnından, diğeri ensesinden tutarak muayyen bir merasimle getirmesidir. Bu esnada şeyh ciddî bir sesle şu kelimeleri telâffuz eder:

"Bu hakikî bir saadettir, bu gelip geçici hevesleri terk etmenin hesaba sığmaz hoşnutluğudur, Peygamberimizin cömert himayesinden kesp ettiğimiz teshirin mes'ut semeresi olarak noksanlıkları geride bırakıştır."

Şeyh bu kelimeleri telâffuz ederken, serpuşu çırağın başı üzerinde muallakta tutar, bütün dervişler hep bir ağızdan *tekbir* (ululama) olarak adlandırılan parçayı söylerlerken de giydirir. Bu esnada, seçilmiş aza ve aşçı kendilerini odanın ortasına çekerler ve her ikisi de elleri göğüslerinde, sol ayak sağ ayağın altında olarak ayakları üst üste binmiş, başları sol omuzlarına eğik vaziyette, en hürmetkâr bir tavrı takınırlar.

Dede, aşçıya hitap ederek, ona şöyle der:

"Yeni dervişin hizmetleri Tanrı'yı ve banimizi hoşnut ede. O, keza, iç saadetinin memnuniyetini de görsün. Bu fakirlik evinde, basitliğin bu ufak tefek odasında marifetini arttırsın. Hep beraber tekrar edelim: *Hou* [Hû], Rabbimizin namına."

Yardımcılar tarafından çıkarılan bu son nidadan sonra, çırak, *şeyh*[1]in elini öper, kendi hâlinin mecburiyetleri üzerine ondan baba gibi nasihat-

1 Şeyh kelimesi *chef* [reis], *supérieur* [manastır başpapazı], *directeur* [idareci], *maître* [muallim]le müteradiftir.

Takiyya of Shaikh Abu Bakr, Mihrab of the Mausoleum, [Şeyh Ebu Bekir Tekyesi -Halep'in ilk Mevlevîhanesi-, Türbenin Mihrabı], CRESWELL, K. A. C., (Fotoğrafçı), 1900 civarı, Siyah beyaz fotoğraf, Ashmolean Museum, Department of Eastern Art, The Creswell Photographic Archive, Oxford, England.

lar alır ve bütün dervişler tarafından tanınır, kabul edilir, kucaklanır.

Tarika [tarikat] (yol veya kavl) olarak adlandırılan onların dönme merasimlerine hasredilmiş divanhane mahsus bir şekil gösterir. Duvara yapışık sütunların desteklediği çok yüksek bir kubbeyle örtülüdür. Bir yanda kadınları istiap eden demir parmaklıklı bir mahfil; onun karşısında musikiciler, ney ve tef çalgıcıları için kurulmuş bir kürsü bulunur.

İbadetlerine yarayacak bir minber veya kürsü, bir oyuk (*mehrab* [mihrap]) vardır ve bir taht [kürsü; makam]a bin bir taneli devasa bir zincir [tespih] dolanmıştır.

Ortadaki murabba [yer] bir korkulukla çevrilmiştir ve zemin ceviz ağacından ahşapla basitçe kaplanmıştır, fakat münasip şekilde mumlanmış ve parlatılmıştır.

Mihrabın sağ yanında, "*Ja haderat chems* [Yâ Hazret-i Şems]" gibileri yanında, şu kitabe de okunur: "Ey mehabetli güneş; Hak Taalâ *Allah*'ın aksinin şahane varlığı."

Derviş yardımcılar musikicilerin kürsüsünde tutulurlar ve alelâde seyirciler korkuluğun etrafında yerlerini alırlar.

Merasim tam gün ortasında başlar. Bir *maître de cérémonie* [ayin üstadı; teşrifatçı] tarafından takip edilen *dede*, mabedin kapısından ciddiyetle geçer, makama doğru ilerler, kollarını çaprazlar, eğilmeksizin baş keser ve diz çöker. Sonra, tarikatın büyük rütbelisi ve en eskisi önde olarak, remizlerle yüklü, ama alelâde hırka ile örtülü elbiseleriyle yedi derviş çıkagelir. Vazifede en eski olan, başını hürmetle ilk önce eğer, kolları çaprazlar ve diz çöker. Diğer altısı da öyle yapar. Yardımcıların sayısının seyyarelere karşılık geldiği zannedilir.

Doyen [en ihtiyar]ın rolü *Fatiha*'yı (Kur'an'ın ilk bölümü) okumaktır.

Dua sona erer ermez, yalın ayak dervişler sessizce baş keser, yeri öper ve her iki ellerini yere vururlar.

Burası, dervişler tarafından okunan ilâhîlere refakat eden musikinin başladığı andır. Anlayabildiğim bir parça şudur:

"Kâinatta her şey başlar ve biter. Yalnız Kadir-i Mutlak bakidir. O'nun ne başı, ne sonu vardır. Akıbeti O'nun takdir edebileceği esasını bilen mes'uttur. Her şey tabiatınca hareket eder, ancak onlara ilk hareketi veren Tanrı'nın nefesidir, onları dayandıran O'dur. Bir gün birini durdurup, bir diğerini harekete geçiren O'dur" ve saire.

Dede ayakta dikilirken, tarikatın eskisi makama gelerek onu başıyla selâmlar. Dede ona sağ elini takdim eder, reis de öyle yapar. Dervişler sırayla yaklaşarak sağ ellerini bitiştirirler, karşılıklı olarak birbi-

En Syrie: Derviche,
[Suriye'den: Derviş
-Halep Mevlevîhanesi'ne mensup
Mevlevî neyzen-],
1880'ler, Siyah beyaz fotoğraf
kartpostal.

rinin ellerini öperler. Her bir vazifeli sağına yarım bir dönüş yapar, yedi adım geriye gider ve başıyla selâmlayarak *manteau* [biniş; hırka]sını bırakır. Bu selâmlama, sair noktalarda tekrar edecek olanların ilkidir. Sonra d*ede*, dervişler tarafından resmedilen büyük halkanın kenarına doğru üç adım çıkar; bir misal vermek ve ilk saik olmak üzere, serpuşunu tutarak çok zarif bir şekilde (tek ayağının parmakları üstünde) üç dönüş icra eder. Sonra o diz çöker ve yedi derviş musikiye uyarak derhâl dönmeye başlarlar. Kollarını münavebe ile açarlar veya göğüsleri üstünde çapraz tutarlar. Sol ayakları üstünde dönerler, sağ ayaklarını ise hamle etmek ve dengeyi muhafaza etmek için kullanırlar.

Gözlerini kapamış bile olsalar, ilk dönüşte tesis etmiş bulundukları aralığı ve fistanlarını hadden ziyade bollukta tutan hareketi muhafaza ederler.

Bu raks, sadece, birkaç dakikalık üç veya dört küçük haletle kesilir. *Dede* kendi makamına çekilir, itiyadı olduğu şekilde tapınmasına devam eder. Merasim bitmeden evvel o da dönmeye iştirak eder, çevrilmiş meydanın içinde umumî hareketten hisselenir. Son ırlayış olan Fatiha'nın başlamasıyla ile beraber Muhammedîlerin dinî merasimleri nihayete erer.

Mentale [gizli zikir] olarak adlandırılan ve sadece bir kısmını elde edebildiğim dua şöyle: "Değişmez, ezelî ve ebedî İlâh! Senin küllî nizamın, bu suretle daima devreder. Yaradılma zamanında bizimle başlattın ve senin şanınla nihayete erecek. Hareketle başladık, bu veçhile tamamlayacağız. Bizim sessiz tazimimizi tenezzülen kabul et. En âlâ belâgat bile olsa, söz; sana tapmak, sana yalvarmak, sana fikir ve işlerimizi arz etmek için kifayet etmez. İnsan, senin inayet ve merhametin olmaksızın, ihtiyaç duyduğu kalp safiyetini elde edemez. Işıklar saçılacak kadar sür'atle dönerken, senin aşkınla sarhoş olmak icap eder. Senin ilâhî haşmetin önünde kibrimiz kırılsın ve dilsizler olalım! Ey ulu haşmetmeab, tahtının önünde ayıpsızlık elbisesine girelim! Bu aydınlık ve mütemadi mevcudiyeti taklit edelim! Semavî tahtının ayağında gece ve gündüz ebediyen dönelim! Sana hizmet, sana kulluk için, seni sevmek için, azimle tanzim edilmiş hareketleri de taklit edelim! Güneş ve ay gibi dönelim! Seyyareler gibi dönelim! Mütemadiyen kendi üstüne sarılan deniz dalgaları gibi dönelim! Ot gibi biten ve solan bütün mevcudat gibi dönelim! Başı ve sonu olmayan bir halka gibi dönelim! Bu, senin şahadet ettiğin bir ateşli arzuyla kolları açarak sana dönüşümüzdür ve ebedî köleliğimizi itiraf için kol bağlayışımızdır."

Verilen bir işaret üzerine musiki kesilir ve vazifelilerin umumî tebrikleşmesiyle merasim nihayete erer. Raksın zirvesinde, dönenlerin kımıltısız kalacak şekilde bir lâhza durduklarını fark ettim.

Her bir derviş eğik başları ve çaprazlanmış kollarıyla sırada yerlerini aldıktan sonra, *dede*, ilk seferki gibi, Tanrı'ya hamdle beraber, Peygambere, ailesine, naiplerine, tarikatın kurucusuna, sultana, cemaatin mevcut derviş azalarına ve onlara mensup olan herkese duada bulunur. Yardımcılarının hepsine teşekkür ederek bitirir. Dervişler bir *Hû* (Sen) ile mukabele ederler ve her biri odanın etrafında gezinerek kalanları alırlar. En ihtiyar kimse onları sanki Tanrı'nın rahmetine defnediyor-

Alep; Derviches,
[Halep; Dervişler],
19. yy., Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

muşcasına geniş hırkalarına sararken, dizleri üstüne çökerler.

Bu esrarlı ayinin; dünyanın yaradılışı, başlangıcı, seyri ve sonunu temsil ettiği söylenir. Şimdi buradaki, *Konieh* [Konya] şehrindeki dervişlerin kurucusu *Mullah Khoukiat* [Molla Hünkâr]'ın itikadının millileştirilmişidir.

'Kelime' sadece Tanrı'dır. Can ebedîdir. Tanrı'nın ruhu kâinatı doldurur. Görünen ve görünmeyen her şey onun bir parçasıdır. Onun bir başlangıcı olmamıştır, sonu da olmayacaktır. Her hareket ondan hâsıl olur. Fikir, arzu, şimdiki hayat, gelecek hayat, insanın amelleri, hepsi ona mensuptur. Bu şeyler onun dilemesine bağlıdır ve onun mevcudiyetinin parçalarını teşkil ederler. Ona boşluk yoktur, bu sadece bizim hislerimiz itibarıyladır. Tanrı, kimsenin sınırını bilmediği boşluğu tamamen doldurur. Herhangi bir cisim, Tanrı'nın dilemesiyle ya şeklini değiştirir veya yok olur.

Cinsimizden insanlar hâlen mevcutturlar, hâlbuki kendilerinden sonra yerlerine geçtiklerimiz hayvan ve bitkilerin hakikatının aynısıdırlar. Bu, Rabb'in lütfudur. Sadece Tanrı'yı sevmek yetişir ve O'na her yolla ibadet edilir. Kendi rızası olmaksızın mevcut bulunamayacaklarından, O bütün dinleri sever. Keza, kendinin birer parçası olarak her şeye muhabbet duyar. Hiç kimse mükâfat veya korku veya ebedî ceza gözeterek gayret etmemelidir. Kimse, asla, Tanrı'nın ne muradına tesir etme arayışında olabilir, ne de O'na sebep sorabilir.

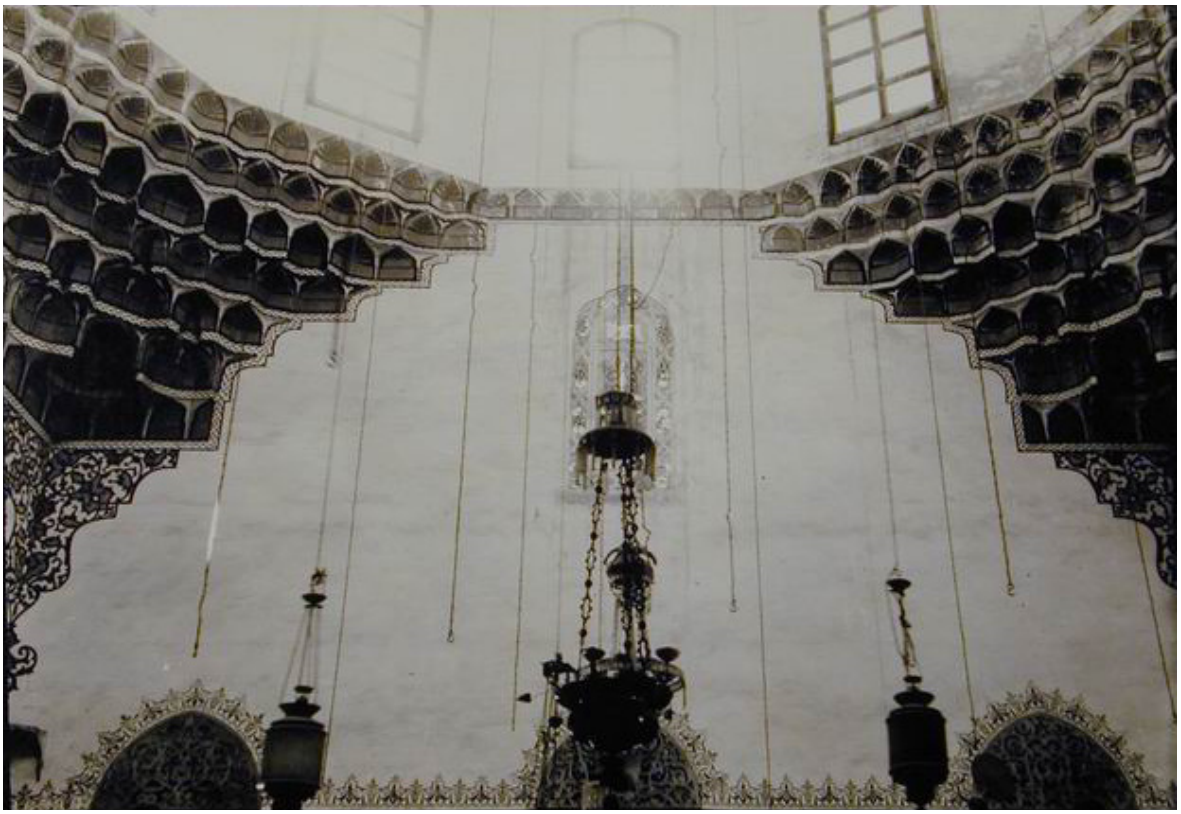
Fiiline hürmetle, O'nun himayesinden kaygı duymaksızın ve O'nun merhametini ümit ederek sulh ile hoşnut olunmalıdır. Bana öyle gözüküyor ki, bu hükümler naklettiğim dualardaki kadar halistirler. Bazı sayı ve usullerde aynı düşünmesem de, bunları mükemmel derecede kifayetli buluyor ve razı olmadığından dolayı sıhhatli bulunmayan bir ruhu işaret ediyorum. Bu yüzden, kurucusunun, bu hükümleri, putperest fırkalardan veya zayıf akıllılardan veya küfrün mayasıyla kalbi fesada uğramışlardan ödünç almış bulunabileceğine inanamam.

Bu, hassaten, ona tam bir mensubiyet sağlayamayan tahsilli insanlar arasında, İslâm'ın dünyada iktisap etmiş bulunduğu dogmalarındaki [iman maddelerindeki] katılık yokluğunu izah eder.

Onların müştereken icbar edilmiş bulundukları lüzumlu amellere, gayretli dervişler, odalarında meşgul oldukları diğerlerini de ilâve ederler. Günleri, hatta bütün geceleri bazı duaları okuyarak veya *Allah* ve *Kou* [Hû] kelimelerini telâffuz ederek geçirirler. Bunlara Hintliler gibi zahmetli duruşlarla devam ederler. Kendilerine muavenet için, boyundan geçirip çene hizasından dizlerini birbirine sardıkları bir kayış ile mahallerinde otururlar. Diğerleri tavandan bir ip sarkıtırlar ve saçlarını buna bağlarlar. Böylece, asılı vaziyette bir hadde kadar devam ederler.

En nihayetinde, ekmek ve suyla beslenerek mutlak bir inziva yaşarlar. Hassaten, Ali'nin soyundan *iman* [imam]ları tebcilen, on iki gün müddetli bir oruç onların zahitliğine misaldir.

Tekkié [tekke]lere zengin iratlar bağlanmıştır. Beni de ikna eden birisine göre, eğer tarikat ve pek az tatbik edilmiş iktisat onların idarelerini tanzim edebilseydi, Halep dervişlerinin malik bulunduğu servet

Takiyya of Shaikh Abu Bakr, Interior Detail from the Mausoleum Showing Muqarnas Pendentive, [Şeyh Ebu Bekir Tekyesi -Halep Mevlevîhanesi-, Mukarnas Bingiyi Gösteren İç Tafsil], CRESWELL, K. A. C., (Fotoğrafçı), 1900 civarı, Siyah beyaz fotoğraf, Ashmolean Museum, Department of Eastern Art, The Creswell Photographic Archive, Oxford, England.

çok sayıda dervişin geçimini sağlamak için kâfi olurdu.

Dilenenler sadece Bektaşî ve Kalenderîler gibi bazı tarikatların dervişleridir. Onların kıyafetleri ve heyulâlara karşı taşıdıkları silâhları daha acaiptir.

Dervişler muradlarından vazgeçip ailelerine serbestçe dönebilseler de, bu serbestiyi kullandıkları nadirdir. Hepsi sıkı sıkı münasebette bulundukları tarikatları içinde vefat ederler. Onlar Tanrı'ya itimat ve reislerine ihtiramları yüzünden tevazu meşrebine dayanır ve derin bir diğerkâmlık hissi taşırlar. Onların bütün fiillerine, *tekke*lerine, evlerine, dışarıdaki insanlar ve cemiyetle münasebetlerine bu tatlı mütevazılık hâkimdir.

Çok edeple tarikatlarını muhafaza ederler, bakışlarını geçip giden şahıslara dikmezler, başlarını daima eğik tutarlar ve kendilerine kelâm eden veya selâm verenlere cevap vermezler, dudaklarından umumiyetle şu kelimeler dökülür: *Ja-ou* [Ya Hû] (Ey Sen) veya *Ja-Allah* [Ya Allah] (Ey Tanrı).

Kendi aralarında mübahese ettiklerinde; gördüklerini, işittiklerini veya âlem-i misalde, rüyalarında, hayallerinde veya ruhlar ve diğer harikulâde şeylerden tecrübe ettiklerini asla söylemezler. Bu sohbetler onların şevklerine gıda temin eder; insaniyetperverliğin hiç işe yaramadığı, delilik halleri haricindeki ruh inhiraflarının basiretli Müslümanları müteessir ettiği Suriye'de bile, haklı olarak, bir dinî insaf halini devam ettirmelerini sağlar.

Bu meziyet, kendilerini tanımadığım, ama kendilerini kaptırdıkları ve onları safi mecnunluğa düşüren hakikaten tuhaf ayinlerinden bahsedeceğim diğer tarikatlarla kıyaslanınca takdire şayandır.

… [*Rıfaîlerin ayini tarif ediliyor.*]."

GÛYS, Henri, **Un Dervich Algérien en Syrie** (Peinture des Moeurs Musulmanes, Chrétiennes et Israélites), s. 223-239 [Halep], Paris: Just Rouvier, 1854.

Frederic Jones BLISS

(1857-1939). Amerikan arkeolog. İlk arkeolojik yolculuğu Mısır'da Meydum'a oldu. En çok bilinen çalışmasını 1894-1897 arasında İngiliz Filistin Keşif Vakfı için Kitab-ı Mukaddes arkeolojisi sahasında yaptı. Filistin arkeolojisinin babası sayılır. Diğer bir eseri: Excavations in Palestine (1902).

DERVİŞ TEŞKİLATLARI

"…Böyleleri [Rıfaîye, Sadîye ve Kadirîye], kalabalıklar arasında en büyük taraftara sahip olarak, Suriye ve Filistin'de halk arasında en cari olan tarikatlardır. Ehemmiyetçe hemen sonra *Mowlawî'yeh* [Mevlevîye] tarikatı veya aynı zamanda *whirling dervishes* [hızla dönen dervişler] denilenler gelir; *Jelal'ed-Dîn Mowla'wa* [Celâleddîn Mevlânâ] tarafından kurulmuştur; *Aleppo* [Halep], *Damascus* [Şam], *Hums* [Humus] ve *Tripoli* [Trablusşam]'de cemaatleri vardır. Küçük Asya'da çok revaçta olan bu tarikat, Filistin'de münasip bir tesire sahip gözükmez." s. 236.

"Mevlevîye tarikatı veya hızla dönen dervişlerin, sayıca beş yüz can kadar olan Suriye'li bağlıları arasında, her tarikatın terkip edici kısımlarını nazarî olarak bir arada tutan bir bağlılığın izlerini bulabiliriz, ama görmüş olduğumuz veçhile, bunun, Suriye ve Filistin'de, *Qadirîyeh* [Kadirîye] ve akraba tarikatları arasında dikkate değer bir şekilde noksanlığı vardır. Şam, Halep, Trablusşam ve Humus'daki Mevlevîye müesseselerinin hepsi; kurucunun defnedilmiş bulunduğu Küçük Asya'daki Konya'da ikamet eden, unvanı *Chelebi Effendi* [Çelebi Efendi] veya *Mullah Khunkar* [Molla Hünkâr] olan, tarikatın baş *sheikh* [şeyh]inin salâhiyetini tasdik ederler. Her şube, makamını babasından veya biraderinden tevarüs eden, ama Konya'daki reis tarafından tasdik edilmiş olması gereken bir şeyhin idaresi altındadır. Humus'taki şeyh, Şam'daki şeyhe tâbidir; fakat [Suriye'deki] müesseselerin dört reisi ne Konya'da, ne de başka bir yerde asla umumî bir şûrada toplanmayarak, resmî irtibata sahip görünmezler. Trablusşam'daki, yeri manzaralı bir şekilde tayin edilmiş derviş müessesesini işgal eden yegâne daimî kimseler şeyh ve ailesidir. Şeyh, hangi tarikattan olursa olsun, bütün bu gibi müesseselerin reisleri gibi, misafirperverlik göstermekle, hatta ziyaret eden dervişlere 'somununun yarısı'nı vermekle kayıtlanmıştır. İhvanın tekke dışında olanları, şehirde alelâde işleriyle meşgul olmaya devam ederler, dinî vazifeler için karargâhta toplanırlar. Hızla dönme vazifesinden bir dahaki kısımda bahsediyoruz. Keza Şam'da, ihvanın bu tekke dışında olanları ağır basarlar, ama *tekkeh* [tekke]de, umumiyetle, ziyaretçiler dâhil on kadar bekâr mukimdir. Şam'daki şeyh zikre şayan bir kimsedir. Halep'te Mevlevîye, vakfedilmiş kıymetli arazilere malik olmanın yanında, ana caddede güzel bir müesseseyi işgal eder. Bir kalabalık içinde daima göze çarpan bir nesne olan tarikatın külâhı, kesilmiş bir mahrutun şeklinde, sarımsı beyaz keçedendir." s. 246-247.

Halep Mevlevîhanesi Postnişini Ahmet Remzi (Akyürek) Dede, 1913, Siyah beyaz fotoğraf.

"Mevlevîye'nin *tekke*lerinde, onlara hızla dönen dervişler adını verdiren, mukaddes raks da vuku bulur. Konya ve İstanbul'da bu, bütün sene boyunca daima yapılır; Şam ve Humus'ta kış ve yaz haricinde, sekiz ay müddetle, salı akşamları; ve Trablusşam'da sadece ilkbahar mevsimi boyunca olur. Raks edişin; ruhun kendi Tanrı aşkının ihtizazının neden olduğu devretme hareketini olduğu kadar, kürelerin dönüşünü de temsil ettiği söylenir[1]. İştirakçiler pek büyük, çan şekilli etekler giyerler. Şeyh

1 Bk. E. Sell, Essays in Islam, Makale III, "The Religious Orders of Islam", s. 120.

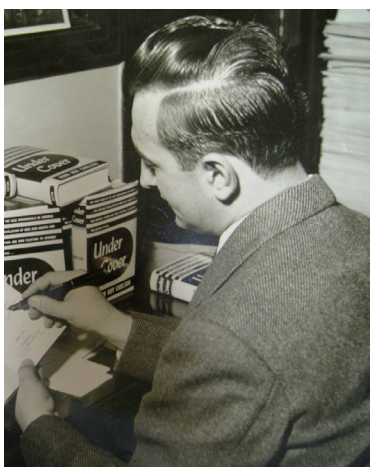

Muhammed Bâkır Çelebi,
1930'lar, Siyah beyaz fotoğraf.

tarafından idare edilen niyazlardan sonra, haşmetli bir alay hâlinde üstadın önünden, her biri sırayla, mütevazı bir baş eğmeyle onu ihtiramla selâmlayarak sıra ile yürürler. Bu vazife birkaç kez tekrarlanır. Sonra, devretmeyi taklit ederler. Raksçı, zemin üstüne süzüldüğünde, başı eğik ve kolları dışa doğru gerilmiştir; semadan alıp yere dağıtan bir inayet vasıtası olduğunun remzi kabilinden, bir elin parmakları yükseltilmiş, diğerininkiler sarkık tutulmuştur. Hızla dönme müddetince gözler kapalıdır. Adım arttıkça etekler raksçının etrafında dışa doğru, bir çark veya kurs gibi yayılır. Takati kesildiğinde bir istirahat verir, ama tekrar eski hâlini alarak, bir diğer dönme raksı için meydana süzülür. Zeminde müteaddit raks beraber olabilir veya bir defada birden fazla olmayarak olabilir. Raks, dua için kısa fasılalarla beraber, iki saat müddetle sürebilir; kapanışında, *şeyh* kendisi de iştirak eder." s. 258-259.

BLISS, Frederick Jones, **The Religions of Modern Syria and Palestine**, s. 236, 246-247, 258-259 [Halep, Şam, Trablusşam, Humus], New York: Charles Scribner's Sons, 1912.

John Roy CARLSON

Avedis Bogos Derunyan. (1909-1991). Ermeni asıllı Amerikan gazeteci ve muharrir. Yunanistan'da doğdu. Çocukluğunun bir kısmını Türkiye'de geçirdi. Ailesi, Balkan savaşlarından kaçarak Amerika'ya yerleşti. Bazı Ermeni gazetelerinde yazdı. Ermenistan'ın ilk başbakanına karşı yayınladığı bildiri kayda değerdir. Under Cover (1943) adlı kitabında çok sayıda yıkıcı Amerikan vatanperver cemiyetini ifşa etti. Bu ifşaları dava konusu oldu. Arap-İsrail savaşı sırasında gizli çalışma için Orta Doğu'ya seyahat etti. Amerikan Yahudi Encümeni kütüphanesinde geçirdiği kalp krizi sonucu öldü. Diğer bir eseri: The Plotters (1946).

[1948 Ramazan'ı]- "*Dervishieh* [Dervişiye] caddesine yürüdük. Bir zaman Şam, derviş kardeşlik cemiyetleriyle neşvünema bulmuştu. Onlardan biri olan ve bir camideki parmaklıkla çevrili bir yerin içinde, yavaş ve acayip bir tilâvete ve Şark musikisinin vuruşuna refakatla devrede devrede hızla dönen *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler] emsalsiz ve esrarlı bir fırkaydı. Gözleri kapalıydı; kolları kanat gibi, dışa doğru gergin bir şekilde yayılmıştı; hızla dönüşlerinin *tempo*su, sonrasında raksçıların tam bir bitkinliğe gark oldukları *kataleptik* [Katalepsi: Adalelerin donması ile irade ve hissin birdenbire kaybolması] bir nöbet halini alana kadar artardı.

«Keza, Feryat Eden Dervişler de vardı.» diye arz etti Ermeni [kılavuz]. «Raks muayyen bir üst dereceye eriştiğinde, aynı insan *siren*ler gibi feryat etmeye başlarlardı. Kendilerini bıçaklarla doğrayabilirlerdi. Kor kömürleri yiyebilirler ve sivri uçlu cam parçalarını çatır çatır çiğneyebilirlerdi. Kızgın demirleri ellerine alırlar ve canlı yılanları yutarlardı.»

«Seni sıcak mı, yoksa *arak* mı böyle manasızca konuşturuyor?» diye sordum.

«Bak dostum, ben bu meseleleri mütalâa eden biriyim. Hakikati söylüyorum. Tarikatların daha vahşi teamülleri men edildi, lâkin *Ramadan* [Ramazan] orucu müddetince, Raks Eden Dervişler, bilhassa kılavuzları olan büyük *Tshelebi* [Çelebi]'nin karargâhının bulunduğu Halep'te ayinlerini icra ederler.». Ermeni kolumu şiddetle kavradı: «Talihin varmış. Tarikatın bir azası bu yana geliyor, bak!». Bize doğru gelen, kalın boyunlu; geniş, değirmi yüzlü; kuvvetli, çok adaleli bir adamdı. Alışılmadık bir şapka giymişti. Kırmızı Müslüman başlığının mutat yüksekliğinin en az üç katı bir *fez* [fes]ti ve kırmızı değildi, kahverengimsi kurşunîydi.

«*Assalamu aleikum* [Esselâmü aleyküm]» diye selâmladı derviş.

«*Wa aleikum salam* [Ve aleyküm selâm]» diye karşılık verdi Ermeni. Bana dönerek ilâve etti: «Onu tanıyorum ve raks ettiğini gördüm. Devasa bir topaç gibi hızla dönüyordu.»."

CARLSON, John Roy, **Cairo to Damascus**, s. 381-382 [Şam ve Halep], New York: Alfred A. Knopf, 1951.

Kahire Mevlevîhanesi

Un Muezzin Appelant du Haut du Minaret les Fidèles à la Prière, [-Bir Minarenin Tepesinden Müminleri Namaza Çağıran Bir Müezzin -Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup Mevlevî şeyhi-], GÉRÔME, Jean-Léon, (Ressam), 1879, Tuval üstüne yağlı boya.

Mevleviname_2b.indd 359 12.07.2015 15:25:49

John Gardner WILKINSON

John Gardner Wilkinson. (1797-1875). İngiliz sir, seyyah, arkeolog, Mısır bilimci. 1821-33, 1841-42, 1843-44 ve 1855-56 yıllarında Mısır'da kaldı. Koptça ve Arapça biliyordu. Avrupa'yı ve Kuzey Afrika'yı mükemmelen dolaştı. Bazı diğer eserleri: Materia Hieroglyphica (1828), Topographical Survey of Thebes, Tápé, Thaba or Diospolis Magna (1830), Topography of Thebes, and General View of Egypt (1835), Manners and Customs of the Ancient Egyptians (1837), Three Letters on the Policy of England Towards the Porte and Mohammed Ali (1840), Handbook for Travellers in Egypt (1847), Dalmatia and Montenegro (1848) , The Architecture of Ancient Egypt (1850), Rome in 1848-49 (1850), A Popular Account of the Ancient Egyptians (1854), Egypt (1875).

ESKİ KAHİRE'DEKİ DERVİŞLER

"Dervişler şarkın hem keşişleri hem de *farmason*larıdırlar. Fevkalâde kutsiyet iddiasındadırlar ve dinî vazifelerin ifasında titizdirler, ama diğer dinleri hakir görmeksizin veya farklı bir amentüsü olanlara sövmeksizin bunu yaparlar. Onlara, Kur'an'ın şu emirlerini takip etmeleri söylenmiştir: "Biz, her bir kavme onların mukaddes ayinlerini emrettik. Onlara dikkatle bakasınız, ancak onlarla bu mesele hakkında münakaşa etmeyiniz... Eğer onlarla münakaşa ederseniz, 'Amellerinizi Tanrı bilir, Tanrı aranızda hüküm vericidir' deyiniz."[1]. Onlar sayısız fırkalara veyahut tarikatlara ayrılmışlardır. Başlıcaları veya asılları takip eden yirmisidir:

1) *Taréekh-t el Mówloweëh* [Tarikat el-Mevlevîye] hepsinin en azimidir ve ilk tesis edilmiş bulunanıdır. İran'da meydana getirilmiştir ve diğerleri gibi *Ali*'ye hususî bir hürmet gösterir. Banisi *Gelal e'deen* [Celâleddîn]'dir. *Mowlána* [Mevlânâ] ve *Shellebee Effendee* [Çelebi Efendi] unvanı altında olarak Konya'da meskûn bulunan onun soyundan gelenler, hâlâ her yeni sultanı, hâkimiyet kılıcıyla makama getirme hakkını iddia ederler. Bu, Türkiye'deki ana tarikattır. Yedinci asrın ortasında tesis olunmuştur.

…Bir kez, evlenmemeye yemin etmedikten sonra, nikâh dervişlere yasaklanmamıştır. Aksi takdirde, *megúrrud* [mücerred] olarak isimlendirilirler ve kendilerinin dünyevî zevklerden mahrum ve numune bir hayat sürmeleri ümit edilir. Onlar, en azından tarikatlarının bir *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]'sine mensup olduklarında, yüksek külâhlarıyla, umumiyetle taktıkları akik taşından iri muskalar ve giydikleri hususî elbiseyle tefrik edilirler, fakat diğerleri haricî alâmet taşımazlar ve birbirlerini, farmasonlar gibi, sadece bazı mahrem işaretler vasıtasıyla bilirler.

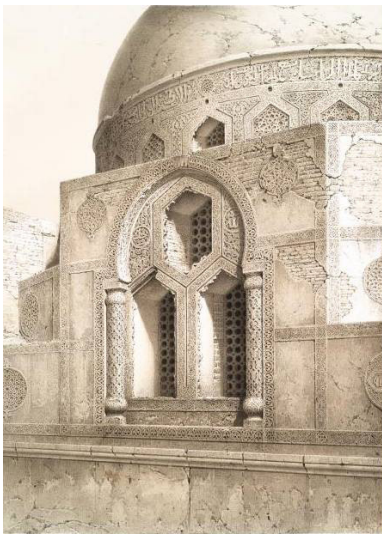
Yukarıda bahsedilen yirmi tarikatın sadece bazıları Mısır'da mevcuttur. Bunlar; 1) Mevlevîler: Onların *college* veya *tagéea* [tekye, tekke]leri *Seeoofëëh* [Siyûfiye] yakınında *Seleébeh* [Selîbe]'dedir. Onlar hızla dönen dervişlerdir.

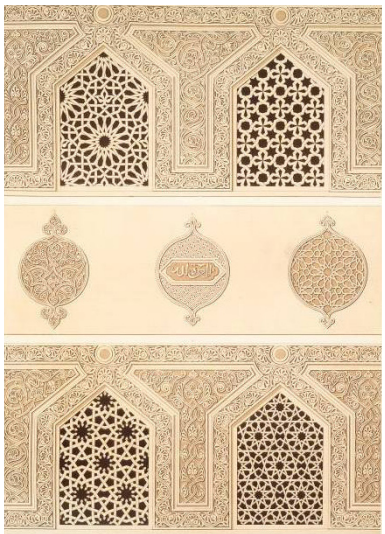
…Hasan Mevlidi'nde, Kahire'deki bütün dervişler, her bir fırka tarafından tayin edilmiş bulunan hususî bir günde -kendi usulleri tarafından, bu acayip ayini kutlamaya sadece kendi tekkelerinin duvarları arasında müsaade edilen Mevlevîler hariç- *zikir*ler tatbik ederler. Bununla beraber, bir veya iki [Mevlevî] fert, kendi âdetleri veçhile kutlamada hazır bulunurlar, fakat kendi tekkelerindeki *zikir*lerinde temsilin lüzumlu bir kısmı olmalarına rağmen, burada borusuz, davulsuz ve diğer refakatçılar bulunmaksızın etrafta hızla dönerler. *Mr. Lane*, bu münasebet üzerine, onlardan birini tasvir etmiştir ve onun kollarını

Whirling Dervish on the Rue du Caire, [Kahire Caddesi'nde Hızla Dönen Derviş], [Revue de l'Exposition Universelle de 1889, C. I, 1889].

1 Hacc Sûresi, 22. ayet.

Solda: *Art Arabe; Tekieh Cheikh Haçen Sadaka: Grande Fenétre du Dôme (XIVe Siecle)*, [Arap Sanatı; Şeyh Hasan Sadaka Tekyesi -Kahire Mevlevîhanesi-: Kubbedeki Büyük Pencere (XIV'üncü yy.)],
Sağda: *Arabesques : Tekieh Cheikh Haçen Sadaka : Fragments de la Décoration du Dôme (XIVe. Siècle)*, [Arabeskler; Şeyh Hasan Sadaka Tekyesi -Kahire Mevlevîhanesi-: Kubbedeki Tezyinattan Parçalar (XIV'üncü yy.)],
D'AVENNES, Prisse Emile (Ressam), SORRIEU, Frédéric (Hakkâk), Renkli taş baskı, 44,5 x 32,5 cm., [D'AVENNES, Prisse Emile, L'Art Arabe d'Après les Monuments du Kaire, depuis le VIIe Siècle jusqu'à la Fin du XVIIIe, 2 C., C. I, Levha: IX, Paris: Morel, 1877].

açarak dönüş tarzını tarif etmiştir, fakat kendisinin mutat müşahede titizliğinden uzaklaşmış gözüküyor. Çünkü onlar, daima sağ ellerinin ayalarını yukarı, sol ellerininkini ise aşağıya doğru tutarlar. Bunun, şüphesiz, onların yemekten sonra kaşığın ağzını aşağı çevirmeleri ve diğer esrarlı itiyatları kadar dinî irfanla dolu nedenleri vardır. Onların *zikir*lerinde, hepsi aynı esnada, hızlı bir dönüş takdim ederler. *Shekh* [şeyh] yalnız başına ayakta dikilir ve böylece çokluğun tevhidinin nişanesidir. Bu vesileyle, dördü mevcut olmadıkça ayin icra edemezler.

Dancing derwishes [raks eden dervişler -burada kastedilenler Mevlevîler değil, Rıfaîlerdir-]in Mısır'da bulunmadıkları söylenir, ama Rıfaîler ve Sadîler hareket tarzlarıyla neredeyse aynı çeşittirler ve Nakşibendîler, bir daire içinde beraber raks ederler."

WILKINSON, John Gardner, **Modern Egypt and Thebes**, 2 C., C. I, s. 285-287 [Kahire], London: John Murray, 1843. **Handbook for Travellers in Egypt**, s. 163-164 [Kahire], London: John Murray, 1847.

A. A. PATON

Andrew Archibald Paton. (1809-1874). İngiliz seyyah, diplomat, kâşif. Mısır'ın Memlüklerden başlayıp Muhammed Ali'de biten tarihini "Mamelukes" adıyla 1851'de yayınladı. Bir diğer eseri: The Goth and The Hun (1850).

DERVİŞLERİN MANASTIRLARI

[1846]- "*Tekiet-el-Agem* [Tekyet-el Acem], Konya'daki *Mollah Hunkiar* [Molla Hünkâr]'ın meşhur müessesesinin bir dalı olan Türk ve Acem dervişlerin bir manastırıdır. Bu gibi tesisler Mısır ve Suriye'de çok sayıda değillerdir ve Araplar, çoğu Acem ve Türk dervişlerine maceracılar olarak bakarlar. Buna ilâveten, Türkler Mısır, Suriye ve Hicaz'la beraber diğer Arap memalikinde kendi nizamlarını tesis etmiş olmalarına rağmen; bir kat daha tecrübeli, hakikî Mısırlı ve Suriyeli *alim*ler; din acemileri veya yarı vahşilerin hâlâ elinde bulundurdukları bir şey olarak, din ve ilimde iddia sahibi bütün Türkleri hakir görürler. Onlar, ancak haricî terbiyede kendilerinden daha üstün bulunan, İstanbul'dan gelen *kadı*ları hariç tutarlar."

PATON, A. A., **A History of the Egyptian Revolution from the Period of the Mamelukes to the Death of Mohammed Ali** (From Arab and European Memoirs, Oral Tradition and Local Research), 2 C., C. II, s. 338 [Kahire], London: Trübner and Co., 1863.

William Arnold BROMFIELD

(1801-1851). İngiliz botanikçi, kimyacı, seyyah. Tıp okudu. Hiç evlenmedi. Uzun yıllar boyu Avrupa ve Kuzey Amerika'yı gezdi. 1850-51 yıllarında Orta Doğu'yu dolaştı. Bitkilere olan alâkasından dolayı Araplar kendisine Ebu Haşiş adını verdi. Bu seyahati esnasında, Şam'da hummadan vefat etti. Kitabını oluşturan mektuplar o öldükten sonra yayınlandı. Bazı eserleri: Notes and Occasional Observations on Some of the Rarer British Plants (1848), A Botanico-topographical Map of the Isle (1850).

11 Kasım 1850 [tarihli mektup]- "İki gün evvel [8 Kasım 1850, Cuma], *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in her cuma yaptıkları, camilerindeki gülünç dinî merasimlerini tatbiklerini görmeye gittik. Büyük bir takım teşkil etmiş bulunan biz *giaour* [gâvur]ların çizmelerimiz ve pabuçlarımızla mukaddes döşeme taşlarına hürmetsizlik etmemize müsaade edilirken, giren her Müslüman, pabuçlarını kapıda titizlikle bıraktı. Daha da garibi, bizimle giden iki veya üç peçesiz İngiliz hanımın, tek bir yerli kadın bile camiin zemininde bulunmaz ve ancak, çokluk, din düşkünü ve sapkınlarının içtima ettikleri yerin üzerindeki kubbenin küçük pencere çubukları vasıtasıyla dikkatle baktıkları görülebilirken, beyefendilerle birlikte mevkilerini tutmalarına sessizce müsaade edildi."

BROMFIELD, William Arnold, **Letters from Egypt and Syria**, s. 58-59 [Kahire], London: [Hususi tedavül için bastırılmıştır], 1856.

Kahire Mevlevîhanesi'ne Mensup İki Mevlevî Dervişi, DÉLIÉ, H. ve BÉCHARD, E. (Fotoğrafçılar), 1860'lar, Siyah beyaz fotoğraf kartvizit, Kahire: Au Jardin de L'Esbekieh.

Warren ISHAM

Amerikan gazete yayıncısı, yazar. 1842'de kölelik karşıtı bir bülten olan Detroit Times'ı, 1843'de Eaton County Gazette'yi, ardından Mining Journal'ı çıkardı. Diğer bir eseri: The Mud Cabin or the Character and Tendency of British Institutions (1853).

HIZLA DÖNEN DERVİŞLER

"Bir diğer vesile üzerine, *whirling dervishes* [hızla dönen dervişler] in icralarına şahit oldum; keza, zannediyorum ki tabiatüstü bir işin tesiri ve büyük bir dinî muvaffakiyetle bu insanlar tarafından hürmet gördüm. Bir muvaffakiyet ki din ile onu raptetmenin nasıl mümkün olduğunu anlamasam da, elbette en fevkâlade vasıfta bir çeşittendi. İcracı ayakta durur ve devrede devrede dönmeye başlar; başlangıçta yavaştır, ama yavaş yavaş, mükemmelen girdap gibi dönüşe girene kadar sür'ati artar ve yayılmış kollarla bir topaç gibi fırıl fırıl döner. Harika olan, böylece fırıl fırıl dönmeye, bazen, durmaksızın tam bir saat müddetle devam etmesidir."

Chief of the Turning Dervishes, [Dönen Dervişlerin Reisi -Kahire Mevlevîhanesi Şeyhi-], [Egypt as It is: Sketches by Our Special Artist, The Illustrated London News, 8 Temmuz 1882].

ISHAM, Warren, *Land of the Pyramids*, **Magazine of Travel** (A Work Devoted to Original Travels in Various Countries both of the Old and the New), s. 119 [Kahire], Detroit: H. Barns, 1857.

Eugène POITOU

Eugène Louis Poitou. (1815-1880). Fransız. Angers'deki yüksek mahkemenin müşavirliğini yaptı. Diğer bazı eserleri: Portraits Littéraires et Philosophiques (1868), Voyage en Espagne (1884).

[11 Aralık 1857, Cuma]- "Eski Kahire'de seyrimizin ertesi günü cumaydı. Bu, her hafta, Eski Kahire'de, aynı yolun üstünde tekkeleri bulunan feryat eden dervişlerin, hüner ve fazilet öğretici bir temaşa olmak hasebiyle, içeri kabul edilmiş müminlerin ve meraklıların mevcudiyetinde, dinî talimleriyle meşgul oldukları gündü. Kahire'de *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in bir mahalli bulunsaydı, en azından onları görür veya duyardık." s. 115.

POITOU, Eugène, **Un Hiver en Égypte**, 3. B., s. 115 [Kahire], Tours: Alfred Mame et Fils, 1876.

James Bell FORSYTH

(1803-1869). Kanadalı tacir, seyyah ve yazar. Kanada ve İngiltere'de tahsil gördü.

[4 Nisan 1860, Çarşamba]- "Onların büyük bayramı olan *Ramazan*'ın ilk günü olduğundan, camiden dönüşümüz üzerine, akşam vakti, evvelce gün boyu görmüş bulunduğumuz bir çadırı ziyaret ettik. Raks eden dervişlerin bir cemiyeti burada teşhir ediliyordu, lâkin bazı hanımlar bizimle gelmiş bulunduklarından, birkaç saniyelik manzara onların merakını tatmin etmek için kâfi geldi ve çekildik."

Tanz der Derwische,
[Dervişlerin Raksı -Çadırda sema-],
1885 civarı, Ahşap oyma, 8x 8 cm.

[FORSYTH, James Bell], By a Canadian, **A Few Months in the East** (or a Glimpse of the Red, the Dead and the Black Seas, s. 57-58 [Kahire], Quebec: John Lovell, 1861.

Henry Law HARKNESS

İngiliz vaiz ve papaz. Daily Prayer Union and Worcester Tract Society'yi kurdu. Cemiyetin üç ayda bir yayınlanan gazetesi "Pentecostal Power"ın editörlüğünü yaptı. Diğer bir eseri: Daily Prayer Union (1878).

[1862 Mart'ı]- "Üstüvanî şekilli bir şapka ve beyaz, dalgalanan elbiseler giyen ve kolları tam boy yayılmış hâlde, ayak parmakları üstünde çevrilerek dönerlerken bir çeyrek saat boyunca gördüğüm *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler] diye adlandırılan bir sınıf daha vardır. Akla malik herhangi bir kimsenin, bu gibi merasimlerin Tanrı'ya makbul olabileceğini mütalâa etmesi garip değil midir? Bu, Mısırlıların büyük cehaletinin, birçok diğerleri arasında, bir işareti değil midir? Onlar bedenî talimden pek az istifade ettiklerini idrak etmekten ne kadar uzaktırlar, lâkin dindarlık şimdi ve gelecekte hayatın vaadi olan bütün şeylere faydalıdır.*"

*1 Timothy iv. 8.

HARKNESS, Henry Law, **Sketch of a Tour in Egypt and the Holy Land**, 2. B., s. 14 [Kahire], London: S. W. Partridge and Co., [1869].

Léon VERHAEGHE

Léon Franciscus Verhaeghe de Naeyer. (1839-1906). Belçikalı Flaman liberal siyasetçi, hukukçu. 1862-1863 arasında Şark seyahatine çıktı. 1879-1884 arasında Flaman bölgesinde valilik, 1884-1906 arasında Pekin, Lizbon, Madrid ve Roma'da elçilik etti. Diğer bir eseri: Vingt Ans d'Étapes (1888).

A Turkish Dervish,
[-Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup- Bir Türk dervişi],
Taş baskı, Elle renklendirme,
26,7 x 21 cm., [LACY, Thomas Hailes, Lacy's Dramatic Costumes, Levha 152, London: T. H. Lacy, 1865].

[21 Kasım 1862]- "Aynı gün, Kahire'deki *Tolun* camiine bitişik *tékié* [tekke]lerinde *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in talimlerinde hazır bulundum.

Merasim mahalli, ortasında itinayla meydana getirilmiş müdevver meydanıyla, büyük bir divanhanedir; dikkatle tahtalanmış ve iki katlı bir mahfille ihata edilmiştir. Seyircilerin arasında, aralarında bir Fransız başpapazın da olduğu, bazı Avrupa'lılar da vardı. Yüksek keçe başlığına doladığı yeşil sarıkla tanınan dervişlerin *chef* [reis; şeyh]i, divanhanenin dip tarafında, darca bir halı üstünde, hareketsiz oturuyordu.

Çok türlü türlü çehreleri muhtelif hisler nakşediyordu; bazısı aşikâre kendi hâlleriyle meşguldüler ve temaşa vermek fikrinin derin tesiri altındaydılar; diğerleri, başa çıktıkları ibadet fiilinin haricindeki herşeye muhabbetsiz, daha halislik ve safderunluk içindeydiler; en gençleri güç belâ ciddî bir tavır takınmıştı.

İki flüt [ney] yeknesak bir ilâhîyi, yavaşça terennüm ettiler; bu musiki bir nevi baş dönmesi hâsıl ederek nihayete erdi. Yanısıra, yardımcıların arasında da derin bir sessizlik hüküm sürüyordu.

Muayyen bir lâhzada çalgıcıların hareketleri daha aceleci bir hâl aldı ve bir küçük davul neylere ulandı. Bütün dervişler, yüzleri yere karşı secde ettiler. Şeyhleri kalktı ve önce sağa, sonra sola doğru, kendi yanındaki dervişlerin mahalline ziyadesiyle eğildi; onlar da, aynı tebcili ona iade ettiler. O vakit, yavaş bir gezinmeye başladılar. Hepsi şeyhlerinin halısının önünden geçerken, iki kez baş eğdiler; evvelâ kendi önünde gideni, ondan sonra kendisini takip edeni selâmladılar, bu suretle odanın etrafını tavaf ettiler.

Hemen çalgıcıların hareketleri de aceleleşti. Sonra dervişlerin reisi durdu; diğerleri kayışın altında sakladıkları, uzun bir eteği düşürdüler ve şeyhlerinin önüne doğru ileri vararak, bir kez daha baş eğdiler ve kendi kendilerine, sağdan sola dönmeye başladılar. Etekleri dönme hareketiyle kabardı; etekler, bundan başka, müsavi ve ölçülüydüler ve geniş bir balon gibi şekil almışlardı. Dervişler başları hafifçe omuzlarına eğik; birinin avuç içi yukarı, diğerininki aşağıya olarak açılmış kollarla, bu suretle döndüler.

Üsküdar'ın feryat eden dervişlerinde hissettiğim nahoş intibaı belki hatırlarsınız. Kahire'deki aynı *tekke* değildir. Dönen dervişlerin talimleri, bize tuhaf gözükmesinden başka, daha vakarlı ve dinî tatbik tasavvurunu hariçte bırakmayan, yaraşır bir şeydir."

VERHAEGHE, Léon, **Voyage en Orient, 1862-1863**, s. 319-320 [Kahire], Paris: Librairie Internationale, 1865.

F. M.

Bir İngiliz yazar. Mısır, Filistin ve Lübnan'a seyahatinde çocuklarına hitaben mektuplar kaleme aldı. Bunlar daha sonra kitaplaştı.

RAKS EDEN DERVİŞLER

Kasım 1863 [tarihli mektup]- "Bu feryat eden adamların [Rıfaîlerin] yanında; dinî icraları, daha terbiye edici olmasa da, daha zarif olan diğer dervişler de bulunur. Bunlar ekseriyetle İstanbul'dan gelmiş *dancing dervishes* [raks eden dervişler]dir. Onların 'pazar' günleri olan her cuma icrada bulunurlar ve geçen hafta, bizim büyük bir bölüğümüz onları görmeye gitti.

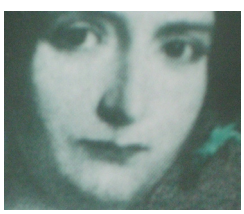
Bize fırkanın *sheick* [şeyh]inin mutat olduğu üzere *chibouque* [çubuk] içerek bir divan üstünde bulunduğu bir oda gösterildi. Şeyh, giren her ecnebiyi nezaketle selâmladı ve onlara kahve getirilmesini emretti. Bize refakat eden tercümanımız *Ali*, mübarek huzura girerken pabuçlarını çıkardı. Bütün ziyaretçiler toplanınca, *şeyh*in oturduğu yerin nihayetindeki bir çeşit *circus* [sirk; meydan] içine alındık, bu esnada, biz ecnebiler mânianın dışında kaldık. Raks eden dervişler, baca külâhı gibi, beyaz, keçe şapkalar ve parlak kumaş veya ipekten, geniş binişler giyinmişlerdi; önünden geçerken derin hürmet gösterdikleri *şeyh*in ardı sıra yürüyüş yaparlarken binişleri muhafaza ettiler. Bu arada, mahfildeki bir derviş yüksek sesle Kur'an'ın bazı ayetlerini okudu, bunu kamışların ve davulların musikisi ile yeknesak bir ilâhî takip etti. Sonra, dervişler binişlerini çıkarıp bir kenara attılar ve asrî bir çelik iç etekliği gibi, alt tarafında çemberlerle; beyaz, pamuk elbiseler içinde ortaya çıktılar. Kollarını katladılar, gözlerini kapadılar, başlarını sertleştirdiler ve bir dönme valsine geçiverdiler. Döndükçe, kollarını bir yel değirmeninin yelpazeleri gibi tamamen düz yaydılar ve son eğirilmelerini yapıp da birdenbire durunca, aynı '*making cheeses*' [kız çocukların dönüp dönüp de birden durarak eteklerini katlama oyunu] oynayan çocuklar gibi gözüktüler. Bu tam da bizim sabrımızın tahammül edebileceği kadar uzunlukta bir müddet olarak, bir saat sürdü."

Baca külâhı

M., F., **A Winter in the East** (in Letters to the Children at Home), s. 24-25 [Kahire], London: Joseph Masters, 1866.

Juliette de ROBERSART

(1824-1900). Belçikalı kontes, seyyah, seyahat kitapları yazarı. 1864'te Mısır'a seyahat etti. Bazı diğer eserleri: Lettres d'Espagne (1866), Orient, Syrie (1867).

8 Ocak 1864, Cuma, Kahire- "Bana, dervişlerin umumiyetle cumaları *zikr* veya dinî talimde bulundukları söylenmişti, ama malûmat zaman, yer ve hatta günde noksandı. Muhteşem bir dar yoldan yürüdük; beyaz bir Mekke merkebine binmiş, pembe bir örtüyle örtünmüş bir Levanten [Yakınşarklı] bizi geçirdi. Onunla dervişler hakkında konuştuk, serinkanlılıkla cevap verdi: «Dervişler saat ikide feryat edecek ve üçte dönecekler.» Bize mahalli gösterdi.

Din papazlarına *ulema* denilir, bunlar hukuku muhafaza ve tefsir ederler. *Ulema* teşkilatı; *müftü*ler veya hukuk âlimleri, *isman*lar, *kadı*lar veya adalet ruhbanından meydana gelir.

Derviş lâfzı Farsçadan gelir ve fakir manasınadır. Dervişler fakirlik yemini ederler, bekâr yaşarlar ve alelhusus va'zla meşgul olurlar; ulu *tekke*leri *Karamanya*'daki Konya'dadır. Aşırı hızla dönerler, feryat ederler ve insanlar üzerinde büyük bir tesiri olan bir nevi vecde kapılırlar. Bin bir gün çıraklık yaparlar. Eğer en küçük bir riayet noksanlığı olursa çırak yeniden başlamak zorundadır. İşaret edilen saate sadıktık, ama artık feryat eden dervişlerin Kahire'de bulunmadıklarını öğrendik; *Mévélvis* [Mevlevîler] veya sağ ayaklarının topuğu üstünde dönen dervişleri görmeye gittik.

Çok fevkalâdeydi. *Tekke*ye girdiğimizde, dönenler, direklerle çevrili müdevver bir divanhanede çöküp oturmuşlardı. *Iman* [imam; şeyh],

Kahire Mevlevîhanesi'ne Mensup Raks Eden Dervişler,
HÜBER, Carl Rudolf (Ressam),
[DE ROBERSART, Juliette,
Orient, Egypte, Journal de Voyage,
Paris: Victor Palmé, 1867].

onlardan büyük bir mesafeyle ayrılmıştı ve güzel bir Halep halısının üstüne yayılmıştı; ciddîydi ve tefekküre dalmış görünüyordu. Âlim ve münevver olarak belli bir şöhrete sahiptir. Flüt [ney]ler, *darbuka*lar ve memleketin diğer çalgılarından ibaret musiki, Şarkta baştan başa her yerde ve izdivaçlar, cenazeler, Nil üstündeki bayramlar gibi, her şeyde duyulan yumuşak ve notaya alınması imkânsız bir nağme çaldı.

*İmam*ın verdiği bir işaretle birlik ayağa kalktı; aşağı yukarı on beş adamdan meydana geliyorlardı; parlak ve muhtelif renklerde büyük hırkalarla örtülüydüler; uzun saçlarının üstünde (onlar adına şükürler olsun ki, malzemesi haricinde) ters çevrilmiş büyük bir saksıya benzeyen, yüksek, kenarsız, kurşunî, eski keçe başlıklar taşıyorlardı. Safına yol gösteren *imam*ın boş halısının önünden geçtiklerinde, her defasında kaymalar ve selâmlamalarda bulunarak divanhanenin etrafını yürüdüler. Neyler, *darbuka*lar, kürsü obuasından dökülen belli tiz notalar üzerine hırkalarını attılar; ekserisi beyaz olan elbiselerinin uzun kuyruklarının ağırlığıyla kendilerini gösterdiler ve tertiple ve yavaşça dönmeye başladılar; kollar göğüs üstüne çaprazlanmıştı; daha sonra, canlı hâle gelerek kollarını yaydılar, daha çabuk döndüler; bazısının gözleri kapalıydı, diğerleri yüzlerini meylettiren bir çeşit vecde kapılmışlardı. Bu raksta mukaddes bir şey vardır. İmam bu raksta yer almadı. Hiçbir dönen dervişin uzun kuyruğu komşusuna sıklet vermeksizin, bir saatin üç çeyreği devam etti. Bittiğinde birbirlerinin ellerini öptüler, hırkalarını giydiler ve çıktılar. Gülecek oldum, ciddîleştim ve kederlendim: Zavallı insanlık! Zavallı insan aklı!"

Dansande Dervischer,
[-Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup- Raks Eden Dervişler],
HÜBER'in resminin
bir kopyası, [Nordisk Familjebok:
Konversationslexicon och
Realencyklopedi,
Redaktörler: B. Meijer ve Th. Westrin,
C. V, s. 1321-1322, Stockholm:
Nordisk Familjebok, 1906].

ROBERSART, Juliette De, **Orient, Égypte, Journal de Voyage**, s. 45-48 [Kahire], Paris: Victor Palmé, 1867.

Arthur RHONÉ

(1836-1910). Fransız seyyah, yazar. Kahire mütehassısı, dahası "Kahire mirasının avukatı" olarak bilinir. 1864'deki ilk seyahatinden sonra Mısır tutkunu oldu. Kahire'deki abidevî eserlere yönelik tahripçilik üzerine kitap ve makaleler yazdı. 1881'de Arap Abidelerinin Muhafazası Heyet'inin ve Kahire'deki arkeoloji misyonunun kuruluşunda yer aldı. 1885 ve 1889'da Milletlerarası Sanat Eserlerinin Muhafazası Kongresi'ne katıldı. Fransa ve Mısır'da koruma kurullarında başkanlık yaptı. Arthur-Ali adıyla da bilinir. Diğer bir eseri: Résumé Chronologique de l'Histoire d'Egypte depuis les Premières Dynasties Pharaoniques jusqu'à Nos Jours (1877).

DÖNEN DERVİŞLER

"Zail ol, bu mükemmelliktir ve işte o kadar.
Kendinden kurtul, Tanrı'nın birliğinde rehin ol ve işte o kadar.
Bu sırra ermek için O'nda kendini yitir, bundan gayrısı lüzumsuzdur."

(Dervişlerin Aslî Düsturları; derviş veya sufi *Ferideddin Attar* tarafından, İsa'dan sonra 1119'da yazılmış tasavvufi *Mantık-ut Tayr* şiiri içinde.)

30 Aralık [1864, Cuma]- "*Derviches tourneurs* [raks eden dervişler]in manastırına giderken, *Ruines d'Athènes* [Atina Harabeleri; Türk Marşı; Beethoven'in bir bestesi]'nin açılış kısmı ve *Beethoven*'ın hatırası tarafından nasıl tahakküm edilemezdik? Fransız Akademisi azası bir sanatkar tarafından birkaç alev darbesiyle resmedilmiş ve tasavvurîleştirilmiş dervişlerin meşhur mutrib cemaatine; dar bir halka içinde yanan bir rüzgâr gibi dönen ve dehşete düşüren bir sebatla, tecrit edilmiş, ağırlığını daima solmuş zemine veren, yırtıcı bir göğün derinliklerinde ebediyen gizlenmiş değişmeyen Tanrı'larına yönelmiş bu tarikatçı Müslümanların sert taassubuna gidiyorduk. Lâkin, hakikî dervişlerle temasa gelmeden evvel, bir kimse hüsrana uğrayabilir, çünkü kimse rüyasında bile böyle heybetli ve yabanî şahsiyetler göremez. Karşısında bulunduğum yumuşak ve kesif bir esrardı. Sanki, *Oberon* [Orta Çağ ve Rönenans edebiyatında cinlerin efsanevî kralı]'un cinleri gibi bir periler halkası, ay ışığı içine kurulmaya hazırdı. Ve belki bu, eğer biz bu emsalsiz ayinlerin şairane ve derin tarafını kavrayamazsak, ima edilen istikamete nüfuz edemezsek, onların son adımlarıyla birlikte kaybolup gidecek bir intibaydı.

Ruhu vecde daldıran dinî cezbe, muhipler tarafından arzu edilen ve aranan bir hedeftir. Dervişlerin bütün zamanların ve dinlerin amellerinden biri olan devretmeleri, tefekkürün binlerce şeklinden biridir. İnsan dünyevî mevcudiyetinin karanlığından, cezbesine kapıldığı mutlakın sarhoşluğu ve hayranlığında kendini kaybederek geçici olarak kurtulmaya çalışır.

Budistler, *Thebai*'li münzeviler, *gnostik* [bilginin sezgi ve tefekkür yoluyla edinilebileceğini kabul eden]ler, taklidî zahitler, *quiétist* [sükuncu]lar ve dünyada mutasavvıf olmuş ve tefekküre dalmış kimler varsa, bunlar gibi, sufiler veya dervişler de, akidelerinin temelini ve tatbikatlarının hedefini teşkil eden zihnî dalgınlık, Tanrı'da yok olmak ve O'nda ölmekle tavsif edilmişlerdir. Zayıflama, sabahlama, perhiz ve ruhî heyecan vasıtasıyla elde edilen tenvir olmanın bu vecd hâli, tasavvuf tarikatlarında daha da yüceltilir. Şarkın dervişleri ve aşırı derecede dindar kimseleri, bu hâle, Allah fikrisabiti ve O'nun adının bitmeyen münacatına kattıkları hayli şedit bedenî talimler demek olan *zikir*le farklı derecelerde erişirler.

Oberon ve Titani'nin evlenmesi.

Dervişlerin dönerek yapılan raksı olan *zikr*, kurucuları tarafından tespit edilmiş tarza göre dönen; Tanrı'ya doğru, derece derece çekilmiş bulunan ve kendisinde yok olmayı aradıkları Yaratıcı'nın ruhuyla doğrudan muhabereye giren muhip veya *Mewlewi* [Mevlevî]lerin inandıkları hakikî *haşiş* [esrar] sahneleridir. Onlar için hedef, tasfiye olmuş ve kemale ermiş kalbin içindeki son sözle birlikte, kendilerini tadını önceden aldıklarına ikna ettikleri ebedî mutluluktur.

Derviches Tourneurs au Caire,
[Kahire'deki Dönen Dervişler],
Léon ve Lévy Fotoğraf Stüdyosu,
1865, Renkli stereo fotoğraf,
Roger-Viollet Arşivi.

Pencerelerin tepesinden giren güneş şualarının, orada buradaki müstereddit renklerdeki duvar yarıkları üzerinde süründükten sonra tavanında kaybolduğu, çok büyük, harap, tozlu bir odanın ortasında, sadece tahtayla kaplanmış, müdevver şekilli bir meydan bulunur. Bu meydan, kesik kemerleri üstünde bir havaî mahfiller dizisini taşıyan sütun çemberinden çıkan, tahta bir korkuluk tarafından tahdit edilmiştir. Mukaddes ayinlerin ikmal edildiği, korkulukla ayrılmış bulunan merkezî kısmın haricindeki dehlizin karanlığında, müminler ve *cahil*lerden, bizim gibi putperest cahillerden meydana gelmiş bir kalabalık durur. Görülmeye değer bu dinî manzarayla, çok eski zamandan beri, iman heyecanı veya *sufi*lerin *panthéiste* [vahdet-i vücutçu] akidesine ihtida teklif edilmiştir.

Önce, dervişlerin başı veya ruhî rehberi olan, kendisini sadece bir yardımcının takip ettiği *scheikh* [şeyh] veya *murschid* [mürşit] yavaş ve ciddî adımlarla zuhur eder. Onun, ifa edecek olduğu hikmetin bütün ağırlığını taşıdığı ve kendisini takip edenlerin keyfiyeti üzerine sanki bir miktar kuvvetle bir araya toplarmış gibi, yüksek ve mıknatısî tesiri bulunduğu gözükür. Giriş kapısının karşısında ve çevrili meydanın ucunda bir halı üstünde yerini aldığında; ihtiyar dervişler, sonra, yaşı on beşten fazla olmayan genç, belki de yeni başlamış olanlar; on sekiz kişi ardı sıra vasıl olurlar. *Şeyh*in elbisesinin eteğini öperler ve onun etrafına çökerler. Hepsi, onlara haşmet veren; keçeden, sarımsı, yüksek, üstüvanî, tepesi tümsek, kenarsız şapkalar; omuzlarında hava akımıyla dalgalanan geniş, siyah binişler taşırlar.

Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler],
1870'ler, Siyah beyaz fotoğraf,
Yumurta akı baskı,
Paris: A. Varroquier & Cie.

Çok geçmeden en üstteki mahfillerden aşağı acayip bir musiki inmeye başladı. Bir telli çalgı tarafından çalınan mütemadi bir *nota* tefrik olunabilirdi. Bu *bas*ın üzerine; delice, hissolunamaz, müthiş surette müphem ve üçlük perdeleri takip eden neşe dolu bir flüt [ney] ve insan sesi eklendi. Zihne, daima kendi üstüne helezonî dönerek, ince bir girdabın içinde yükselen bir dumanın hayalini veriyordu. Humma nabzı gibi vuran tef, ahengi hızlandırıp yavaşlatıyordu.

Dervişler kalktılar ve *chef* [reis; şeyh]lerinin nezareti altında, alay olup, odayı üç kere devrettiler. Şeyhlerinin boş makamının önünden her geçişlerinde onu derinden selâmladılar. Şeyhleri bile, bir salâhiyet kaidesinden dolayı hürmet işareti olarak bu selâmlamayı yaptı. Sonra tekrar yerlerini aldılar, uzunca tilâvet ettiler, fark edilmez bir şekilde binişlerinden soyundular, kalk-

La Halte Des Derviches Tourneurs, L'Egypt (Dessin de M. Ch. Goutzwiller, d'après une photographie instantanée),
[Dönen Dervişlerin Duruşu, Mısır (Mösyö Ch. Goutzwillwer tarafından bir fotoğraf enstantanesine bakılarak resmedilmiştir) -Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup dervişler-],
GOUTZWILLER Ch. (Ressam),
[RHONÉ, Arthur,
L'Égypte: A Petites Journées, s. 143,
Paris: Ernest Leroux, 1877].

Sixtine şapeli

tılar ve münavebe ile *şeyh*lerini selâmladılar. Onların kendilerini adama elbiseleri olan, kısa bir cepken ve çok bol, büklümlü bir fistan giymişlerdi. Çok geçmeden hafif bedenleriyle, karşı konulmaz küçük bir hortum gibi bir dönme hareketine giriştiler.

Kendi mihverleri üzerinde, çaba sarfetmeden, sessizce döndüler. Bir avuç içleri göğe, diğeri yere dönük hâlde, her iki kolları açılmış olarak yavaşça devrettiler. Gözleri kapalıydı. Başları sanki buluttan bir yastığa yaslanmış gibi geriye doğru yatmıştı. Yelken açtıkları ve karanlığında helezonî döndükleri bir vecd ummanında, tedricî bir hisle kendilerini mahvediyorlardı.

Kapılmaksızın, kendilerini döndüre döndüre icra ettikleri hareketle, dünyevî âlemden kıyas kabul etmez mesafelere vasıl oldular. Ve sonra musiki; tılsımlı yılanlar, raks eden kadınlar veya vecd hâlinde olanlar için çalınıyormuş gibi giderek hızlandı. Bütün oda asla birbirine değmeyen, dalgalanan eteklerin geniş yuvarlaklarıyla doldu. Onların süpürme sesinden başka ses duyulmuyordu. Belki girdabın rüzgârı dönenleri sürüklüyor gibi gözüküyordu. Bakışsız çehreleri tarifsiz ve üstün bir vecdi beyan ediyordu. Bütün bu gördüklerimiz, [Vatikan'da, papanın resmî ikametgâhı] *Sixtine* küçük kilisesinin; kısımlarının biri daima diğerinin üzerine birleştiği; bitişi, *Raphael*'in gökleri gibi, dipsiz bir *eter* okyanusundan kurtulmak olan *füg* tilâvetlerini hatıra getirir. Buradaki hiçbir şey batıl bir itikat değildir; yalnız başına üstün bir şahsiyet, kudret ve beka verebilen dinî veya insanüstü *ideal*in nihayetsiz bir şekilde devam ettirilmesidir. Buradakiler, avama mahsus en mütevazı ve saf imanın tezahürleri olarak, istidadın en yüksek emekleridir.

Verilen bir işaret üzerine, bütün dervişler hayret verici bir ahenkle, ellerini göğüslerinde çaprazlayarak birdenbire durdular; bedenleri, hâlâ yalnız başına uçmaya devam eden ruhları üstüne yığıldı; uzun entarileri hareketsiz kalakalmış bedenleri üstüne sarılarak hâlâ dönüyordu; sonra sarktı ve kederlenerek aşağı düştü; mırıldanmaları sükûnete eren bir esinti gibi dindi ve dönenler yeknesak tilâvetin ve nihayetsiz dönmelerin hüznüyle tekrar yere indiler. Hayat dahi böyle bir şeydir.

Bundan başka, dönme ayininden evvelki ve onu takip eden merasimin bütün kısımlarında, insan, tasavvurun çaresiz zevalini hisseder: "Tanrılar geçip giderler". Bu şarkılar, bu keskin ve dokunaklı tesirleriyle münacatlar, bâtinî *vals*in vecdine hazırlar. Bir tek dönme hareketinin karşı konulmaz saikiyle canlanan müritler için, geride kalanlar, bugün şevksiz ve manasız gözükür. Üç kere tekrar ederler; hâlâ sessiz ve derin bir teksif oluşla esrar tekrarlanır. Sadece, uyanık *şeyh*, ebedî ve ezelî feleklerinde yüzen yıldızlar gibi, bütün bu görünmeyen gölgelerin arasından tekrar tekrar geçer. O [şeyh] yakına geldikçe, niçin onların güneş tarafından aydınlatıldığına ve güneşin sıcaklığının onların içine işlediğine bir kimse inanır. Alışılmışın dışında bir mıknatısî saik onlara naklolur ve sonra, onları ayrı tutan son yerleri de geçerek *Nirvana*'ya, "en yüce bir saadet hâli" neşesine girerler.

Bâtinî tekâmülde en terakki etmiş şahsiyetler olan müritler ve müminler tarafından daima icra edilen bu tesir ve nüfuz ortadan kalkmadığı gibi mükemmelleşerek ziyadeleşir. Böylece, İncil peygamberlerinden *Élie* [İlyas] ve *Élisée* [Elyasa]'nın zamanında olduğu gibi, *sufi*lerin ve hakimlerin en muhteremleri, gözde müritlerine üstadın ruhunu ve bereketini taşıdığına inanıldığından, binişlerini dindarca naklederek miras bırakmaya devam ederler.

Tatbik edildiğinde cezbe sarhoşluğu meydana getiren maddelerin

Grand Derviche Turque, [Ulu Türk Derviş -Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup Mevlevî dedesi-], ZANGAKI (Fotoğrafçı), 1883, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal, 27,7 x 21,5 cm.

tümü, raks eden dervişlerimiz Mevlevîlere kat'iyetle şirin ve temizdir. Vals ederken devamlı bir şekilde "*Hou!.. Hou!..* [Hû, Hû]", yani "Sen, Sen" ve benzerlerini söylerler. Bunu yavaşça ve kendi kendilerine söylerlerse son derece iyi bir şekilde idrak edebilirler. [*Buradan itibaren, Rıfaîlerin zikirlerinin anlatıldığı bir metin kısmı bulunuyor*].

Dervişler, yaşayarak ikrar ettikleri riyazet hayatına dair üç yeminden hiçbirine mahkûm olmadıklarını samimî olarak dile getirirler. İlk gün *Mousky* [Muski] pazarında rast geldiğimiz, atının üstündeki yakışıklı *prens*, Mısır dervişlerinin başının oğluydu. Büyük adam geçinen bu zat, ziyaretçilerin ve müminlerin bahşişleriyle iyice zenginleşmişti. Bilâhare, bu husus ve ihvanın sıradan azalarının fakirliği üzerine mütalâalar serdedilmişti. Bu hakikattir, lâkin öte taraftan, bağnazlığın bu kadim halitası hâlâ her şeye güç yetirecek en iyi vakıfları ellerinde bulundururlar.

Geri dönerken, cezbesiyle maruf ihtiyar bir dervişe rast geldik; kalın ve sert kıllı, uzun sakalı; sivri uçlu keçe sapkası; kömür gibi parlayan, fıldır fıldır gözleriyle gidiyordu. Ağzı daima yarı açık, dişleri vahşice sıkılı bir hâlde, neredeyse hiç durmaksızın "*Allah!... Allah!... Ya Allah!...*" (Ey Tanrı!) diye korkutucu nidalar kopartıyordu. Nihaî olarak, bu, Atina Harabeleri [Türk Marşı; Beethoven'ın bir bestesi] *koro*sunun hakikî bir dervişiydi.

Muhtelif münzevi derviş tarikatları veya *sufi*[1]ler Şarkta sayısızdır. En eskisi, hicrî ikinci asırda İslâmiyet içinde doğmuş ve sür'atle tekamül etmiştir. Bu, Muhammed'in keşişlere karşı olmasına, Peygamber'in söylemiş bulunduğu *hadis*lere dayandırılan veya an'anevî söz olan "İslâm'da inziva hayatı yoktur" lânetlenmiş yasağına rağmen olmuştur[2]. Keza, Tanrı'yla insanı bir tutma düsturu temelindeki mücerret *sufi panteizm*inin meydana getirdiği ve başlangıçta Müslüman hakikatı tarafından nefret edilen, İslâmiyet'in ruhuna mütenakız bulunan bu tarikatlar, tercihan maddeler ve hisler fikrinin hâkim bulunduğu bir nizam olan *anthropomorphisme* [antropomorfizm, insanbiçimcilik]'e istikamet çevirdiler[3].

1 Temeli hakkında en iyi mülâhaza, sufiler adının, *suf* yani yünden geldiğidir. Yün elbise veya fakirlik dervişlerin işareti olduğundan yün elbise giyinirlerdi. Mevlevî tarikatı, *hicrî* 604 senesinde Acemistan'da Belh'de doğmuş *molla* veya üstat *Djelal-eddin-Roumi* [Celâleddîn Rûmî] tarafından on üçüncü asırda kuruldu. Çocukluğundan itibaren hayatı, *Ermişlerin Hayatı*'ndan öğrenip inandığımız harikalarla sarılıdır. O, Farsça'nın meşhur ahlâkî şiirler tabakası olan *Mesnevî*'nin müellifidir. Dönen dervişler manasında *Mevlevî* adı, kurucularına üstat veya *doktor* unvanına karşılık verdikleri *molla* kelimesinin bir müştakıdır. Eğer *mollaviste* [mollavî]ler dersek yakınlığı gösterir.

2 "*La rohbaniyyeta fil İslâmi* [İslâm'da ruhbanlık yoktur]" Müslümanlar tarafından çok fazla tekrarlanan bir darbımeseldir. Kur'an'ın IX-31 ve 34 ile LVII-27'nci bölümlerini okumak, Muhammed'in keşiş ve rahip hayatından hoşlanmadığını görmek için kâfidir. Onların, kendilerini Tanrı yerine koyup, muafiyet ve müsamaha satarak, "diğerlerinin mallarını yiyenler" oldukları düşünülür (*Kasimirski*'nin Kur'an tercümesine bakınız.).

3 Kur'an, tabiattaki şeylerden alınan cezb edici tasavvur ve mesellerle doludur. "Tanrı, bu kitapta, bir sivrisinekten veya çokça işaret edilmiş diğer şeylerden meseller takdim etmekten utanmaz." (II, 24). İslâmiyet'in bu maddî ve manidar tasavvur ihtiyacının bir örneği olarak, doğrular için söz verilmiş bulunan cenneti (*firdevs*) tarif eden pek çok ayetlerin bazısını hatırlamak kâfidir.

RHONÉ, Arthur, **L'Égypte: A Petites Journées**, s. 140-145 [Kahire], Paris: Ernest Leroux, 1877.

Émile GUIMET

(1836-1918). Fransız sanayici, seyyah ve sanat eseri koleksiyoncusu. Annesi ressam olan müellif, erken yaşlarında seramik, resim, heykel ve müzikle uğraştı. 1860'ta babasının işini devraldı. Bu arada seyahatlere çıktı. 1865-66'da Mısır'da bulundu. 1876-77'de ressam Régamey'le dünya turu yaptı. Asya'dan getirdiği koleksiyonla 1879'da Guimet Asya Sanat Eserleri Milli Müzesi'ni meydana getirdi, bu müze 1888'de Paris'e taşındı. Bazı diğer eserleri: Bonjour Kanagawa (1876), Lettres sur l'Algérie (1877).

Turque Egypte, Derviche, [Mısır Türkü, -Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup- Derviş].

[1865-66]- "Bu içtimadan sonra, temsil günlerinde olan *derviches tourneurs* [dönen dervişler]i göreceğiz. Aksi takdirde onların dinî merasimlerini tasvir edemeyiz. Yağmur düşmeye başladı ve bizse dervişlerin *couvent* [erkek manastırı; tekke]sinden uzaktayız. Bu yüzden, dar ve kalabalık caddelerde dörtnala giden eşekler alıyoruz. Nasıl oluyor da hiç kimseye çarpmıyoruz? Zaman zaman ayaklarımız kadınların çarşaflarına basarak onları dükkân önlerine devirse de, azıcık bile durmuyoruz.

Bizim lâkayt kavmimizin [Kahire ahalisi kastediliyor] kalabalığı bir yana çekmek için yanmış gibi bağırdığı söylenmelidir. Bu hayli yorucu iş uzun sürmediğinde eğlendiricidir. Durup dikilen çocuklara "*Ya veled*", kadınlara "*Ya bint*", Avrupalılara "*Varda senyor*" diye bağırmak gereklidir. Eğer hataen, söz gelimi bir kadına "*Ya veled*" dersek, rahatsız olmanın da ötesinde köpürür.

Nihayet manastıra geldik. Manastır diyoruz, çünkü dönen dervişler kendilerini bekârlığa hasretmişlerdir. Bu, Müslümanlar için biraz zordur. Eski *Templiers* [Tapınakçılar; on ikinci asırda Kudüs'te kurulan şövalyeler birliği] gibi, çok genç keşişlere sahip olmaya ihtimam ederler.

Dervişlerin camii iki sıra mahfiliyle bir *tiyatro* gibi inşa edilmiştir. Seyirciler, çoğunlukla, merakları celp edilmiş ecnebilerden müteşekkildir. Girerken ödeme yaparsınız; bu alındı manastırın yegâne geliridir.

Dervişler kadeh şekilli kahverengi bir *tarbouch* [fes] ve uzun etekli, çizgili bir elbise giyerler. Döndüklerinde elbiseleri muhtelif renklerde kırışık mantarların şeklini alır.

Temaşaya -veya en azından merasime- ilâhî okumayla başlarlar. Fakat bu esnada, hepsi zeminde çökmüşken, hoş ve hürmet uyandıran bir sima olan kılavuzları, müşterilerin çok sayıda olup olmadığını ve odanın donanıp donanmadığını anlamak için, zaman zaman mahfillere tahkik edici bakışlar fırlatır. Sonra, mükemmel kamıştan nefesli bir saz, bir *obua* ve bir teften müteşekkil bir mızıka *vals* havaları çalmaya başlar. Sonra, birkaç kez halka olup yürüyüş yaparlar, birkaç kez elleriyle zemine selâm verirler ve zannederim *bale* (ibadet demeliyim) başlar.

Her biri kendi kendine dönmeye başlar; bu, bir kimsenin inanamayacağı bir sür'at değildir, ancak uzun eteklerini kabartmaya ve şemsiye yapmaya kifayet eder. Zaman zaman, dizlerini kırmaya yetecek kadar dinlenirler, soluklanırlar ve tekrar başlarlar. Bu, bir saat veya biraz daha kısa sürer. Bir *bale* kumpanyasında hiçbir valsi kaçırmayan genç bir dansçıdan daha az yorulurlar. Dönerken kolları açılmış, başları eğik ve gözleri bir cezbe ifadesiyle göğe müteveccihdir.

Raks veya akşam duası sona erdi, ahali çekildi ve *moine* [keşiş; derviş]ler, elleri göğüslerinde ve gözleri aşağıya doğru, düzgün bir sırayla manastıra döndüler; biz sonuna dek kaldık. Herkese inanan genç bir çırak, sınıfını bitiren bir mektep çocuğu gibi sıçramaya başladı. Hâlâ orada bulunan boz sakallı bir ihtiyar onu haşladı, oğlan karşılık verdi, ihtiyar adam kızgınlaştı ve sabrının sonundaki çocuk pabuçlarını bıraktı ve bir Müslümana yapılabilecek en ağır hakaret olarak, diğerini kaşlarını çatarak tehdit etti. Sonra ihtiyar adam genç keşişe onun yüzünü kızartacak ve kendi refiklerine söylese ayıplanacağı bir serzenişde bulundu. Biri araya girdi ve lâkırdı bir vakit için nihayete erdi. Ardından Kahire'nin resim gibi caddelerinden geçerek otele döndük."

GUIMET, Émile, **Croquis Égyptiens: Journal d'un Touriste**, s. 276-278 [Kahire], Paris: J. Hetzel, 1867.

DE BASTEROT

Florimond-Jacques de Basterot. (1836-). İrlanda asıllı Fransız kont, seyyah. Bekâr yaşadı. 1867-1868 yıllarında Türkiye, Lübnan, Suriye, Filistin, Mısır ve İtalya'ya seyahat etti. Diğer bir eseri: De Québec à Lima (1860).

9 Aralık [1867, Pazartesi]- "Aralık'ın 9'unda Roda adasındaki Nilometre'yi ziyarete gidiyoruz. Eskiden, baş döndüren, tuhaf sahneleriyle; vahşi hayvanların kokusu ve sıcak havasıyla; kubbeden aşağı bakan peçeli kadınlarıyla ve Memlüklerin ipek ve altın giyinmiş genç şehzâdeleriyle çevrili, feryat eden dervişlerin alenî celselerinin icra edildiği yer buranın yakınındaydı. Maalesef onların yerine dönen dervişlerin tek ayak üstünde solgun dönüşleri geçmiştir."

DE BASTEROT, **Le Liban, La Galilée et Rome** (Journal d'un Voyage en Orient et en Italie, Septembre 1867- Mai 1868), s. 286 [Kahire], Paris: Charles Douniol, 1869.

Kate KRAFT

Amerikan seyyah. Dört arkadaşıyla beraber 1867'nin sonunda Paris'ten başladığı ve 1868 Mayıs'ında sona eren seyahatinin durakları arasında Mısır, Filistin, Lübnan ve Türkiye vardı.

20 Aralık 1867, Cuma- "Öğleden sonra, *whirling* [hızla dönen] dervişleri görmeye gittik. Dinî valsin vaki olduğu oda; bir dans odası veya tiyatroya benzerdir. Zemin pürüzsüzce mumlanmıştır ve merkezinde bir korkuluk tarafından ihata edilmiştir. İnce, sıra sütunlar kadınlar ve samimî Müslümanlar için olan bir mahfili taşır, Avrupalılar korkuluğun çevresindeki sandalyelere oturmuşlardır. Orada *Mr. Tibbets* ve otelden birkaç diğer kimseye tesadüf ettik. Bir vakit bekledikten sonra, dervişler ellerini göğsü üstüne kavuşturmuş bir *high priest* [başpapaz; şeyh] önlerinden yürüdüğü hâlde zuhur ettiler, şeyh yere yayılı bir halı parçasına doğru ciddiyetle yürüdü ve iki kere baş selâmı verdikten sonra bunun üstüne oturdu. Takipçileri, ona hürmetle baş kestikten sonra kendi yerlerini aldılar ve başları göğüsleri üstüne eğik, bir veya iki dakika derin bir sükûneti muhafaza ettiler. Bu Müslüman *monk* [keşiş; münzevi]'lerin başlıkları tamı tamına ters çevrilmiş bir saksı gibi görünen, kahverengi, kalın, keçe bir külâhtan ibarettir. Ağartılmamış tülbentten bir yelek; aynı renkte, geniş, kırmalı bir etek ve dar, beyaz donlar kıyafetlerini tamamlar. İbadet başladı ve bu, onların müminlerinin vakar ve samimiyet kanaatlerine göre gülünç olmayabilecek, Müslüman tapınmasının alışılmış sun'îliği olan diz çökme ve secdelerdi. *Aline* ve ben bir müddet için kendimizi güçlükle tutabildik ve bu, sadece, ciddiyeti muhafaza etmeye muvaffak olduğumuz büyük bir kendine hâkim olma talimiydi. Kur'an'ın makam ile okunmasına, neyler ve *darbouka* [darbuka]lar refakat etti; neyler yücelmiş bir avaze ve hudutsuz bir hoşluk içinde, aynı perdeden bir makam icra ederlerken, ikinciler vezni gösteriyorlardı. Çevrili yerin ortasında hareketsiz hâldeki dervişler, pek âlâ nazik olarak, gayrimedenî olan bu musikiyle mest olmuş gözüküyorlardı. Bir zaman sonra, onlardan biri kollarını açtı, onları yükseltti ve yavaşça dönmeye başladı; sonra hızlı, daha da hızlı bir hâle geldi. Ta ki hepsi mukavemet edilemez bir dönme içinde olana dek, öyle yeknesak olarak dönen onlara bakan bizleri epey sersem hissettirerek, bir ikincisi, sonra bir üçüncüsü onu taklit etti, bunu nasıl bu kadar uzun devam ettirebildiklerini anlayamadık. Yüzlerinde ifade bulmuş derin yücelmenin farkına varmak eğlendiriciydi; semaya doğru sabitlenmiş gözleri, göğüste kavuşturulmuş ellerle, döndüler, döndüler; mükemmel bir vecd içinde oldukları gözüküyordu. Birdenbire durdular ve birkaç dakika için sessiz kaldılar; sonra musiki yeniden, her zamankinden daha çabuk çalmaya başladı, valslerine yeniden başladılar, yukarıda mahfildeki *imaum* [imam]larının tegannisiyle daha da kızıştılar. *Thaddens* bize sonuna kadar böylece devam edeceklerini söyledi; bu yüzden çekildik ve arabamıza girerek, küçük bir alış veriş yaptık ve daha sonra gemimize bir ziyaret yaptık."

KRAFT, Kate, **The Nilometer and the Sacred Soil** (A Diary of a Tour Through Egypt, Palestine and Syria), s. 56-58 [Kahire], New York: Carleton, 1869.

Grand Derviche Turque, [Ulu Türk Derviş -Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup Mevlevî dedesi-], ZANGAKI (Fotoğrafçı), 1903, Kullanılmış siyah beyaz fotoğraf kartpostallardan bir örnek.

HERBERT

Mary Elizabeth Herbert. (1822-1911). İngiliz barones, seyyah, yazar. Kimi Hristiyan azizlerinin ve ruhbanının hayatını kaleme aldı. Bazı eserleri: Cradle Lands (1867), The Mission of St. Francis of Sales in the Chablais (1868), Impressions of Spain in 1866 (1869), A Search After Sunshine or Algeria in 1871 (1872), Garcia Moreno: President of Ecuador 1821-1875 (1889).

Boğa güreşi yeri.

"*Lady Herbert*'ın bölüğü *dancing dervishes* [raks eden dervişler]i görmeye gitti ve *Lady Herbert*'ın ifadesiyle, pek az insanın iki kere müşahede etmekten hoşlanabileceği icranın takip eden tarifini elde ettik.

«Evvelâ dervişlerin *mufti* [müftü] veya *sheik* [şeyh]i vasıl oldu, bir *divan*ın üstüne kıvrıldı, lülesinden nefeslendi ve bütün misafir heyetine de takdim ettiği kahveden yudumladı; herkes onu çok aşağıya eğilerek selâmlıyordu ve Araplar ve Müslümanların hepsi onun huzuruna girerken pabuçlarını çıkarıyorlardı. Sonra ziyaretçiler boğa güreşi yeri veya at meydanı gibi müdevver bir mahalle alındılar; başderviş [şeyh] ortadaki bir halı üstüne yerleşti; bu esnada, bir şeker kellesi şeklindeki yüksek serpuşlarıyla diğer dervişlerin kalabalığı onun etrafında bir halka teşkil ettiler; alçak sesli, yeknesak bir musikiyle, hepsi aynı zamanda başlarını ve vücutlarını arkaya ve öne doğru sallamak suretiyle, Kur'an'dan parçaları terennüm ettiler. Sonra, bu dervişlerin altısı *şeyh*in etrafında üç kere yürüdü; bunun ardından, kollarını dışa doğru gererek, gözlerini kapayarak ve başlarını bir tarafa doğru dayayarak, hepsi, fistanları şemsiyeler gibi dışarı çıkıp aşikâr olana dek sür'atçe çoğalarak, devrederek, eğirilerek dönmeye başladılar ve haklı olarak takatleri kesildi. Bir takım düşer düşmez raksı diğeri üzerine alıyordu, her biri elini öptükleri Büyük Derviş'in önünde bir secde ile nihayete erdirdi.»

Bu temaşanın bir saati icracılar kadar seyircileri de sersemletti."

HERBERT, *Cradle Lands*, **Harper's New Monthly Magazine**, C. XXXVI, Aralık 1867- Mayıs 1868, s. 704 [Kahire], New York: Harper and Brothers.

Meçhul bir seyyah

14 Şubat [1868]- "Raks Eden Dervişler'in İstanbul'dakinden daha iyi olan merasimlerine şahit olduk."

Yazarı bilinmeyen, **Mafeesh or Nothing New** (The Journal of a Tour in Greece, Turkey, Egypt, The Sinai Desert, Petra, Palestine, Syria and Russia), 2 C., C. I, s. 148-149 [Kahire], London: Hususî tedavül için bastırılmıştır, 1870.

George BUCKHAM

Amerikan yazar, seyyah. 1868-1876 yılları arasında Ortadoğu ve Avrupa'yı kapsayan bir seyahate çıktı.

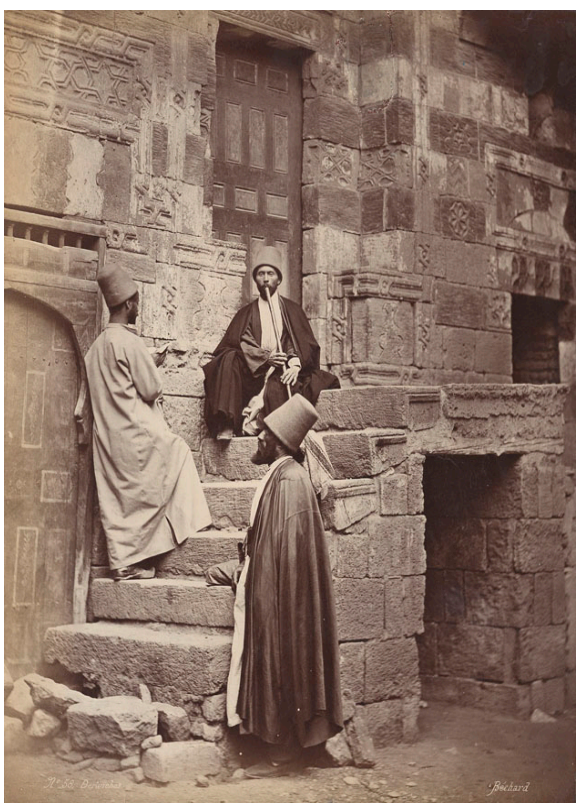
DÖNEN DERVİŞLERİN İCRALARI

5 Mart 1869- "Hafif bir öğle yemeğinden sonra, *Mr. ve Mrs. Hamilton*'la *Whirling Dervishes* [Hızla Dönen Dervişler]'i görmeye gittik. Onların tapınma yerleri oldukça uzak ve kolaylıkla bulunamayan bir yerdedir. Feryat Eden Dervişler'inkinden daha iyi bir divanhanedir. Divanhaneleri dairevîdir, merkezî bir korkuluk tarafından tahdit edilmiştir. Âbitler bir geçitten girerler; bu geçidin önüne, şeyhin oturduğu ve ayin müddetince üstünde dikildiği büyük bir seccade yerleştirilmiştir. Her biri meydana girdikçe, gözleri yerde ve kolları göğüslerine kavuşturulmuş hâlde dikilirler, sonra bir veya iki adım ilerlerler, seccadeye doğru yavaşça ve hürmetle baş selâmı verirler ve kolları ve gözleri evvelki gibi, sırtlarını korkuluğa dönerek yerlerini alırlar. Her âbit bu şekilde girdikten sonra, *şeyh* de aynı merasimi tatbik ederek seccade üstüne oturur. Musikiciler *şeyh*in üst tarafındaki bir mahfili işgal ederler; musiki çalgıları, zaten zikredilmiş olduğu üzere, Feryat Eden Dervişler'in kullandıklarına benzerdir.

Musiki başladığında *şeyh* ve âbitler neredeyse yere değecek şekilde, çok ufkî olarak eğilerek baş selâmı verirler. Sonra, çok çabukça eski vaziyetlerine dönerler. O zaman bir *priest* [rahip; derviş] ilerler ve bir kitaptan okur. Tekrar bir araya gelerek ufkî olarak baş selâmı verirler ve tekrar eski vaziyetlerine dönerler. *Sheik* [şeyh] tarafından baş çekilerek birkaç kez meydanın etrafını yürürler; seccadenin karşı tarafına geldik-

Derviches,
[-Kahire Mevlevîhanesi'ne Mensup- Dervişler -İlk pozlama-],
BÉCHARD, Henri (Fotoğrafçı),
Siyah beyaz fotoğraf,
Yumurta akı baskı, 19,7 x 25,7 cm.

Derviches,
[-Kahire Mevlevîhanesi'ne Mensup- Dervişler -İkinci pozlama-],
BÉCHARD, Henri (Fotoğrafçı),
Siyah beyaz fotoğraf kartpostal,
Yumurta akı baskı, 28 x 21 cm.

Whirling Dervishes,
[-Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup- Hızla Dönen Dervişler],
LEKEGIAN, G. (Fotoğrafçı),
1880'ler, Yumurta akı baskı,
G. Lekegian and Co.

lerinde, her defasında onun bir ucundan ve etrafında dönerek, öbür ucundan ihtiramla baş selâmı verirler. Sonraki âbitle karşı karşıya gelerek yüz yüze baş selâmı verirler ve bu birkaç kere yapılır. *Şeyh* kendi seccadesi üstüne yerleşir ve âbitler haricî elbiselerini çıkarmış olarak şeyhe doğru ilerlerler ve oradan vücutlarına bir dönüş vererek, göğüste çaprazvari kavuşturulmuş elleriyle soldan sağa geçerler. Sanki bir mil üzerindeymiş gibi çok sür'atli bir şekilde dönene kadar bu dönme hareketini devam ettirirler. İlerledikçe, kolları vücutlarıyla hemen hemen dik bir açıyla, dışa doğru yayılana dek ellerini ve kollarını salıverirler. Sağ el avuç içi yukarıya, sol el avuç içi aşağıya dönüktür; baş sol omuza doğru yatık ve gözler kapalıdır. *Şeyh*in ve dönen kalabalık arasında yürüyen ve teşrifatçı olarak hareket eden ihtiyar bir adam haricinde bütün âbitler, böylece, saat tutulduğunda, takriben on tam dakika hızla döndüler; bir işaretle durdular ve birkaç dakikalık istirahattan sonra tekrar devam ettiler. Raks kesildiğinde otuz veya kırk dakika devam etmiş bulunuyordu. Her biri haricî elbiselerini yeniden aldılar ve ayinler sona erdi. Dönen dervişlerin kıyafeti sadece başlık hususunda farklıdır. *Fes* veya sarık yerine, ters çevrilmiş bir saksıya benzer şekilli bir şapka giyerler, bu bir çeşit keçeden imal edilir ve açık kahverengidir. Küçük bir duhuliyeye kendilerine oturacak yer tedarik edilmiş mevcut seyyahlardan geniş bir hâzırun vardı."

BUCKHAM, George, **Notes from the Journal of a Tourist**, 2 C., C. I, s. 250-251 [Kahire], New York: Gavin Houston, 1890.

Isabel BURTON

(1831-1896). Kocası maceracı ve yazar Sir Richard Francis Burton'ın keşif arkadaşı idi. 1870 yılında Amerika, Orta Doğu ve Asya'da dolaştı. Mezarı bedevi çadırı şeklindedir. Diğer eserlerinden bazıları: The Revival of Christianity in Syria (1870'ler), Arabia, Egypt, India: A Narrative of Travel (1879).

[1870]- "[Emevî] camiinin yakınındaki *tekíyeh* [tekye, tekke] veya manastırlarında *Darwaysh* (derviş)lerin raksını görmeye gitmekle başlayacağız.

…Şahit olmak üzere bulunduğumuz merasim en tesir edicisi ve en alâka çekicisidir ve aynı zamanda bildiğim en acayip kulluk amelidir. Yukarıda mahfilleriyle ve aşağıda korkulukla çevrilmiş mesafeleriyle, boğulacak derecede kalabalık, geniş bir divanhaneye girdik. Ortadaki geniş, açık bir meydandı; bütün topluluk, korkulukla çevrilmiş mesafenin içinde, yere bağdaş kurmuş oturuyordu; pabuçlar kapıda bırakılmıştı. Musiki; tamtamlar, tefler ve ziller ve görünüşe bakılırsa hakikî notanın yarım ton aşağısında, minor anahtarda uğuldayan bir nağme bitiren kamış flütler (*nai* [ney])den meydana geliyordu.

Mevcut olan hepsinin baş kestiği ve hürmet gösterdiği bir seccadeye dikkat edersiniz. Orta yer; hepsi saksı gibi, taş renginde, mahrutî, keçe başlıklarla beraber; bele kuşakla bağlanmış, gecelik gibi, beyaz elbiseler giyinmiş ve yalın ayak otuz sekiz derviş tarafından işgal edilir. *Chief* [reis; şeyh] yeşil bir cübbe ilâvesine maliktir. Vakarla girerken ve altlığın üstünde ayağa kalkarken, dervişler onun etrafında garip bir adımla üç kere bir alay icra ederler. Onun önünden devir hâlinde her geçtikçe, her biri onun göğsünü öper ve şeyh sırayla *murid* [mürit]inin veya çömezinin ensesini, boynunu öper. Sonra birdenbire *figurant* [figüran; lâfı olmayan sahne icracısı]lar, katı bir şekilde yayılmış kollarla bir yel değirmeni gibi dönerler ve bu topaç eğirme hareketi aşağı yukarı on dakika devam eder. Aynısı dua aralarıyla üç kere tekrarlanır. Birkaçı eller göğüs üstünde çaprazlanmış dönerler, diğerleri yayılmış bir kol üstüne zarif bir

şekilde başlarını dayarlar. Daha hızlı, daha hızlı eğirilirler; kendinden geçmiş bir hasroluşa dalmış bulunsalar da asla bir diğerine bindirmezler; asla soluk soluğa gözükmezler, ne de başları dönmüştür ve bir lâhzada durabilirler. Merasim takriben bir saat tutar ve saat 12'den sonra başlar. Sizi camiin vaziyetini hayal etmeye bırakıyorum. Küçük bir evdeki bir Londra kalabalığı, mukayese ile, havalandırmada kusursuzdur."

BURTON, Isabel, **The Inner Life of Syria, Palestine and the Holy Land**, 2 C., C. I, s. 166-167 [Kahire], London: Henry S. King, 1875.

William George ARMSTRONG

(1810-1900). İngiliz mucit, tüccar, ticaret filosu sahibi, makine ve silah sanayicisi, hayırsever, eğitimci, siyasetçi, arkeolog, peyzajcı. İlk açılır kapanır köprüyü tasarladı ve yaptı, hidrolik vinci ve hidrolik kuvvetle çalışan başka makineleri icat etti. 1854 Kırım savaşında, hükûmetin isteği üzerine, denizaltı mayınları imal etti. 1872'de, arkeolojik bir alâkayla Mısır'a gitti.

[26 Ocak 1872, Cuma]- "Bu icrayı [Rıfaî'lerin ayinini] kâfi derecede görerek, hemen sonra, *Dancing Dervises* [Raks Eden Dervişler]'in camiine ilerledik. Buradaki ayin, muganniler ortasında kıvrılarak dönen bir kimse ilâvesiyle, diğeri misilli, çokça aynı nev'idendi. Bu kimse hemen hemen yarım saat boyunca, yayılmış kollarıyla ve bir taraf üzere; başıyla, yerini veya vaziyetini değiştirmeksizin *pirouette* [tek ayak üstünde dönüş] yaptı. Bununla; bir lâhzalık bile bir inkıta olmaksızın, bu usulde dört gün dört gece çark gibi döndüğü söylenen müessislerini beyhude yere taklit etmeye teşebbüs ederler. Müessisin bozuk ahlâklı muakkiplerinin bu derece muvaffakiyetten uzakta olmalarına rağmen, icra ettikleri sürece, bu hareket ve tavırlarına nasıl tahammül ettikleri hayret vericidir. Endam zarafetsiz değildir ve hareket, emsalsiz bir şekilde, müstevi ve muntazamdır. Ayakların çalışması, vücudun hareketi içinde meydana çıkarılamaz ve icracılar sanki havada yüzüyormuş gibi veya daha doğrusu, çatıda gizli olan bir kebap bocurgatındaki görünmez bir telle, muallakta asılmış gibi görünürler. Bu amele, bir neyin sızlanan nağmesi ve çevreleyen âbitlerin fevrî ve kısa söyleyişleri refakat ediyordu. Onların bir çoğu o kadar tahrik oldular ki [diğer] raksçılar durduğunda onlar duramadılar; ki sonradan birkaç dakika daha, sinir nöbeti kabilinden, kabarmayı ve nefes nefese kalmayı devam ettirdiler. Başlamak için kendi sıralarını bekleyen, çok sayıda raksçı mevcuttu ve ara sıra birkaçı derhâl etrafta hızla dönüyorlardı. İstirahat fasılalarında seyircilere karışıyorlar ve kibar beylerin bir *balo* odasında, *vals*ler arasında yaptıkları gibi ahbaplarıyla sohbet ediyorlardı. Bu raks eden dervişlerin ayini, bana, camilerini evvelce ziyaret etmiş bulunduğum diğer dervişlerinkine göre daha az ibadî gözüktü ve hakikaten seyirciler icrayı bir dinî ifadan ziyade, daha çok bir tatil temaşası olarak addeder gibi gözüktüler.

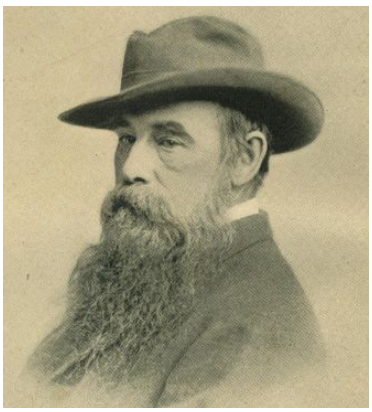
Dervişler ruhban değildirler, sadece, çalışma günlerinde, hayatın alelâde meşguliyetlerini takip eden, ruhban sınıfından olmayan kimselerdir. Onların hususî kutsiyetleri olduğu farz edilir ve ahali tarafından onlara son derece hürmet gösterilir. Onların bir haylisi sahtekâr gibi gözükürler, ama diğerleri tam aksidir. Ben *howlers* [feryat edenler] diye yanlış isimlendirilenlere nezaret eden büyük, ihtiyar herifi emin hissettim, aynı zamanda tepeden tırnağa beyefendiydi, sadece adamakıllı samimî değildi."

ARMSTRONG, W[illiam] G[eorge], **A Visit to Egypt in 1872**, s. 24-26 [Kahire], Newcastle-Upon-Tyne: J. M. Cabb, 1874.

Derviche Tourneur, Haute-Egypte,
[-Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup- Dönen Derviş, Yukarı Mısır],
WEISSER, C. (Ressam), 1899, [LAGRANGE, Frédéric, Musiques d'Égypte, s. 62, Arles: Actes Sud, 1996].

Charles G. LELAND

Charles Godfrey Leland. (1824-1903). Amerikan mizah yazarı ve halk bilimci. Amerika ve Avrupa'da tahsil gördü, hukuk okudu. The Illustrated News ve Evening Bulletin'de gazete yazarlığı yaptı. Köleciliğe karşı olarak, Birlik ordusu tarafında bizzat savaştığı İç Savaş'ta, aynı zamanda Continental Monthly'nin editörüydü. 1869'da Avrupa'ya yerleşti. Çokça seyahat etti. Çingene folklorü üzerine birden fazla kitap yayınladı. İtalyan cadılık inançları üzerine "Aradia or the Gospel of the Witches" (1899) adlı bir araştırma gerçekleştirdi. Sanat ve el sanatları eğitimiyle de ilgilendi. Bu konuda, 1876'da "Pyrography or Burnt-wood Etching" adlı bir müşterek kitap çıkardı. Mahrum öğrencilere el sanatlarını öğreten Philadelphia Halk Sanat Okulu'nun kurucusu ve ilk idarecisi oldu. Bazı diğer eserleri: Hans Breitmann's Ballads (1871), The English Gipsies (1873), Algonquin Legends (1884), Gypsy Sorcery and Fortune Telling (1891), Etruscan Roman Remains in Popular Tradition (1892), Leather Work: A Practical Manual for Learners (1892), Flaxius or Leaves from the Life of an Immortal (1902).

"Dervişler; kendini Tanrı'ya adama, raks etme, dua etme, tütün içme, hokkabazlık yapma, vaaz etme, kahve içme, yılan yeme, nasihatta bulunma, balık yakalama, kendini çivileme ve benzeri eğlentilere hasrolmuş fırkalara ayrılırlar. Onlardan, keza rakslarının da ismi de öyle olan hızla dönenler *zikk'r* [zâkir]ler olarak adlandırılır. İsim, *Shaker*'lar gibi gözükür ve tabiî ki bu dinciler; baş karargâhlarına *New York*'taki *Lebanon*'da ve takip eden karargâhlarına *Kentucky*'de sahip olan bu fırkaya, pek çok hususta çok yakın tekabül ettiklerinden öyledir. Bununla beraber *Shaker*'ların bu ikisinin en ahmakları olduklarını düşünürüm. *Shaker*'lar bana bir miktar, içinde ceviz içi olan, çok hoş akçaağaç akide şekeri sattılar; *zâkir*ler ise, yiyecek içecek şeylere gelince, bu hususta aşağı yukarı hakşinas olduklarından, lüle ve kahvenin masrafını çektiler.

…Bir gün *dancers* [raksçılar]ı görmeye gittim. Bu teşhirde, en müşkülpesent hisleri hiçbir şeyin sarsmasına müsaade edilmez. Ruhban sınıfı mensupları ve zevceleri bedava kabul edilir ve herkes başka türlü. Bana gelince; iyi bir arkadaş toplululuğuna sahiptim ve bunun tadını çıkardım. Teşhir; cambazhane gibi, ortasında bir meydanı; yukarıda, yarım daire şeklinde bir mahfili ve aşağıda seyirciler için bir balkonuyla; temiz, hoş bir camiin içindeydi. Karanlığında, parlak gözlerin yıldızlar gibi gezindiği, yerli kadınlar için olan, örtüyle gizlenmiş locayı zikretmeye değmez. Girdiğimde birkaç musikici nahoşça olmayarak davul çalıyor ve boru üflüyorlardı ve merkezde, bir düzine veya yirmi, hürmete lâyık görünen adam, kızlar gibi, uzun fistanlar içinde, şaşırtıcı bir neşe ve çeviklikle etek döndürüyorlardı. Şarka mahsus yelekler giymişlerdi ve başlarında, Farisîlere mahsus olanlar gibi, ön parçası olmayan, o yüksek başlıklar bulunuyordu. Onların çoğu; meyleden başları, elleri aşağı sarkarken yukarı kalkmış kolları, yarı kapalı gözleri, kırpılmış bıyıkları, şahane ve yandan sıçrayıp gitmeleri, zarif tavırları sebebiyle haylice *zikk'* [zikir] züppeleri gibi gözüktüler. Eğer, düz dönme raksları yerine; kaideye muvafık Alman *cotillion* [kadril tipinde dans]unu kendilerini vererek icra etmiş olsalardı, hiç şüphe duymuyorum ki, tıpatıp aynı gözükürlerdi. Benzer sebeplerin nasıl benzer tesirler meydana getirdiğini görmek harikadır.

Cotillion dansı.

Dervish dance [derviş raksı]; bir zamanlar dinlediğim, en tiz sesi çıkartana bir bira küpünün mükafat verildiği söylenen, şüphesiz heveskâr bir konserin kaidesi üzerine yürütülmez. Zikir nümayişinde en uzun müddet tahammül eden adama bir fincan kahve verirler. En iyi dört raksçı sırasıyla beyaz, erguvanî, mavi ve sarı fistan giyerler. Eğer okuyucularımdan herhangi biri aynı cemiyeti görmek ve bahse girmekte arzulu olurlarsa, onlara emin bir tavsiye verebilirim. Beyazlar içindeki ihtiyar herifin üstüne atılın. Muhakkak bir şey olarak o bir delikanlıdır. Erguvanî aygır ondan sonraki en iyisidir. Eğer ihtiyar beyaz adamı bir yarış atı gibi uyuşturucuyla tesirsiz hâle getirme veya yeminden ayırma ihtimali olsaydı, midillileri erguvanînin üstüne yığabilirdiniz. Mavi, ilk yarı iyi gitti ama

çiğnemeden yutucuydu. Sarı kendisine hâkimdi ama kötü bir şekilde terbiye edilmişti ve rahvan gidişini ihlâl etti. Kalan hepsi işe yaramayan atlardı.

Balo veya yarış veya ayin bittikten sonra, bir tercüman, Amerikan hanımlarına -neredeyse bütün seyirciler Amerikandı- hiç *harem*i görüp görmediklerini sordu."

LELAND, Charles G., **The Egyptian Sketch-Book**, s. 94-96 [Kahire], London: Strahan and Co. and Trübner and Co., 1873.

Bayard TAYLOR

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 241

6 Nisan [1874], Pazartesi [tarihli notlar]; İskenderiye- "*Dancing dervishes* [raks eden dervişler]i tekrar görmeye gittim ve bir zamanlar *Kentucky* ve diğer Garbî eyaletlerde hayli cari olan; bağıran, yukarı aşağı sıçrayan veya yuvarlanan ve raks eden galeyanlar veçhile, aynı zümreye ait amellerle kendimi hoşnut ettim. Onlar, bazısının canı istediği gibi hâsıl edebildiği ve diğerlerine sirayet ettirdiği bir asabî vecd hâli meydana getirirler (bk. *Dr. Brown-Sequard*'ın umumî dersleri). Halka içinde aşağı yukarı on beş derviş vardı; küçük bir davul ve iki ahenksiz neyin onları çabuklaştırması mümkün ise de, hareketler evvelce yavaş ve gayretsizdi. Dönüşlerin sür'atindeki artış tamamen raksçıların yüzündeki kendinden geçmiş, dalmış, neşe dolu ifadeye uyar. Bütün zaman ve yer hissiyatını bariz şekilde kaybetmiş, soluk yeşil ipek giyinmiş, on yedi yaşında bir oğlan vardı; ama ihtiyar icracılardan bazısının mesrur tecrit kudretleri kısmen bitmişti ve yan gözle seyircileri tetkik ediyorlardı. Musiki ilâvesi bir teceddüttür; aynı zamanda, pek âlâ, kendilerine mahsus vaziyetlerindeki dervişlerin taslak resimlerini yapan bir İngiliz sanatkâr için görülecek manzaraydı."

TAYLOR, Bayard, **Egypt and Iceland in the Year 1874**, s. 144-145 [Kahire], New York: G. P. Putnam's Sons, 1902.

William Young MARTIN

İngiliz yazar.

Dancing Dervish,
[Raks Eden Derviş],
19. yy.

RAKS EDEN DERVİŞLER

[1874 civarı]- "*Dancing dervishes* [raks eden dervişler]in camiini ziyaret ettik ve vaktinden evvel vararak geniş bir yukarı odaya kabul edildik ve bir fincan kahveyle ağırlandık. Küçük ibadethanede çoğu ecnebiler olan yüzden fazla ziyaretçi vardı. Tapınma; terennümle beraber mutat niyazları, baş eğip selâmlamaları ve raks etmeyi havidir. Zannederim on dört derviş veya *priest* [papaz] *church* [kilise; cami]nin merkezinde, umumiyetle, yayılmış kollarla, aynı zamanda zemindeki parmaklık veya meydanın etrafında dönerek, ayak başparmakları ve topukları üstünde eğirilerek dönmeye başladılar. Bunu borular, davullar ve zannımca bazı telli çalgılardan ibaret musikiye uyarak yaptılar. Sür'at; başlangıçta, raksçılar solgun veya canlı hâle gelene kadar durmadan artar gözüktü ve takriben yirmi dakika sonra aşikâr olarak, yaradılış mükemmelen tükendiğinde düştüler. Yirmiden altmışa kadar muhtelif yaşlardandılar.

Bütün merasim; dualar ve onun ardından duvardaki dua oyuğuna yakın, meydanın hududundaki bir halı parçası üstünde, yüzü Mekke'ye doğru, ayakta durarak nezaret eden *high priest* [baş papaz] veya *sheik* [şeyh]e doğru diz çökmelerle nihayet buldu. Maslahat beklediğim gibi gülme uyandırmadı. Baştan başa ağırbaşlı bir karardaydı. Kadın âbitler, Muhammedî kiliselerde [camilerde] mutat olduğu üzere, bir mahfilde ayrı tutuldular

ve kafesli bir tahta perde ile gözetlenmekten muhafaza edildiler. Raksçıların hareketi sanki seyyarelerinkini taklitle iki katlıydı: Biri kendi mihverleri etrafında ve biri meydanın merkezi etrafında. Maksatlı olsun veya olmasın, muhtelif rakslarının mahreklerinin kuturları farklı olduğu veçhile, dönmelerinin çeşitli hız dereceleri farklıydı. Başlarını arkaya attılar ve göz kapakları açık olmasına rağmen, bir istiğrak hâlindeki gibi, aşikâr olarak şuursuzdular; öyle olmakla beraber, vaki olmasından korkulan hiçbir çarpışma olmadığına dikkat ettim. Onların tapınmasındaki güneşe telmihin maksatlı olmadığını tahmin ediyorum, ama belki de açıkça, putperestliklerin en eskisi olan "Güneş Mabetleri"ndeki aslî tapınmadan tevarüs eden bazı çok kadim dinî merasimlerin bakayası muhtemelen olmamalıdır."

MARTIN, William Young, **The East: Being a Narrative of Personal Impressions of a Tour in Egypt, Palestine and Syria**, s. 35-37 [Kahire], London: Tinsley Brothers, 1876.

Wm. Perry FOGG

William Perry Fogg. (1826-1909). Amerikan seyyah, yazar. 1868-1871 arasında dünyayı dolaştı. Diğer bir eseri: Round the World: Letters from Japan, China, India and Egypt (1872).

CENNETİN İÇİNE DOĞRU DÖNEREK GİDİŞ

"Eski Kahire'nin merkezinde raks eden dervişlerin veya *fakeer* [fakir]lerin bir camii ve *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]i vardır ve her cuma bir *séance* [meclis]i devam ettirirler. Dönemeçli caddelerin dolambacından yol bulup geçtikten sonra mahalle vardık ve camie bitişik bir binadaki bir odaya buyur edildik. Birkaç diğer ecnebi takımı da burada toplanmıştı. Odanın etrafında yayılan divan üstündeki yerler bize gösterildi ve bir uşak ufak tefek fincanlar içinde, hoş lezzette ama koyu ve şurup gibi tatlı bir kahve getirdi. Sonra *chibouk* [çubuk]lar ve kadınlar için sigaralar geldi. Yarım saatlik bir tehirden sonra, icranın vaki olduğu camiin içi bize gösterildi. Takriben kırk ayak kutrunda ve tahta ile pürüzsüzce döşenmiş yuvarlak bir meydan, dış tarafında seyircilerin bulunduğu alçak bir parmaklıkla çevriliydi. Küçük bir mahfildeki yerler bizim gibi hususî olarak davet edilmiş misafirler için hazırlanmıştı. Karşı mahfilde *klarnet*e benzer sekiz çalgı ile dört küçük dümbelekten ibaret mızıka bulunuyordu. Sonra on iki derviş meydanın içine yürüdüler; her biri diğerine ve yeşil bir binişle, Mekke'ye haccetmiş olduğunun işareti olan yeşil bir sarık giyinmiş *superior* [manastır başpapazı; şeyh] veya *head priest* [baş rahip; şeyh]e baş selâmı verdikten sonra mesafenin iç kısmına sıralandılar. Baş *fakir*den gayrı hepsi uzun, çan kulesi şekilli, kenarsız, keçe şapkalar; kısa mintanlar ve bel çevresine bağlanmış uzun, beyaz elbiseler giyiyordu. Yüzleri oruçtan dolayı solgun ve bir deri bir kemik hâlde görünüyordu. Onlardan biri musikicilerin mahfiline gitti ve kardeşleri yere diz çökmüş ve sıklıkla başları zemine eğilmiş bir hâldeyken, kelimeleri uzatarak, yeknesak ve cansız bir makamla, takriben yirmi dakika Kur'an okudu. Sonra musiki çaldı ve icracılar dizleri üzerinden doğruldular ve meydanın etrafını birkaç kere alay olup yürüdüler. Mahsus bir hürmeti haiz olduğu gözüken başderviş [şeyh], kendi başına, bir hasır üstünde dikildi ve her biri onun önünden geçerken ufkî bir *selâm* vermek için durdular ve sonra dönüp öte yanından *selâm*ladılar. Sonra musiki giderek daha canlı hâle geldi ve dervişler biri diğerini takiben ellerini yukarı attılar ve hızla dönmeye başladılar. Giderek daha hızlı döndüler, kolları köşe yaparak açılmıştı ve gözleri bir nevi rüya gibi bir vecdle kapanmıştı, sonra topaçlar gibi etrafta eğirilerek döndüler, binişleri dönme hareketiyle en mübalağalı *crinoline* [eski zamanlarda giyilen sert kumaştan, tel çemberli, kaba-

Dancing Dervishes,
[-Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup- Raks Eden Dervişler],
[FOGG, Wm. Perry, Arabistan or the Land of "the Arabian Nights" (Being Travels through Egypt, Arabia and Persia to Bagdad), s. 221, Hartford: Dustin, Gilman and Co., 1875].

rık kadın elbisesi]'in ebadında açılıp yayılıyordu. Saatimle zaman tuttum ve azamî sür'atlerinde, dakikada yetmiş kere döndüklerini buldum. Bu icrayı ara sıra verilen istirahat fasılalarıyla takriben bir saat devam ettirdiler, birdenbire durduklarında kollarını göğüsleri üstünde kavuşturdular ve meydanın etrafında yavaşça yürüdüler. Galiba dönüşleriyle *Strauss*'un musikisine uyarak "bir dönüş alan" balo salonu dilberlerinden daha fazla sersemlememişlerdi. Nihayet mızıka çalmayı kesti ve meclis sona erdi. İcracılar haricî binişlerini üstlerine alıp sessizce binayı terk ederlerken, müminler çok aşağıya eğilerek bir baş selâmıyla, geçmeleri için onlara yer açtılar. Açıkça onların cennetteki en yüce makamlara doğru hızla dönen çok mübarek zatlar olduklarını farz ediyorlardı.

Bu icra her hafta vaki olur ve neredeyse Kahire'deki bütün ecnebi ziyaretçilerle beraber Muhammedî kalabalıklar onu görmeye giderler. Bedava bir teşhirdir -kapıda bilet alınmaz-, ne de etrafta bir iane kutusu gezdirilir. Dervişlerin hepsi Türktürler ve oruç ve perhizden solgunlaşmış, bize Avrupalılar kadar beyaz gözüken ciltleri yerli Mısırlılarınkine göre çok daha açıktır. Bu merakı celp eden fırkanın başlangıcı asrîdir ve elli yıldan fazla bir süre önce İstanbul'dan Kahire'ye onları *Muhammed Ali* getirmiştir. Medenî memleketlerde hiçbir şey *Shaker*ların dönmesi kadar onların icralarını andırmaz." s. 56-58.

DİNÎ HOKKABAZLIK

"Kahire'deki raks eden dervişlerin haftalık teşhirlerini evvelce tarif etmiştim, fakat Bağdat'taki feryat eden biraderleri yabanîlikte ve taşkınlıkta onların ötesine geçerler. Tahsilli ve akıllı Muhammedîler bu fırkaları reddederler, lâkin bu fırkaların cahil ve batıl inanışlı kütleler üzerinde nüfuzları öylesine kuvvetlidir ki, hükûmet bile, aşırı vak'alarda amme sulhunu muhafaza etmek haricinde, onlara karışmaya cesaret edemez." s. 221.

FOGG, Wm. Perry, **Arabistan or the Land of "the Arabian Nights"** (Being Travels through Egypt, Arabia and Persia to Bagdad), s. 56-58 ve 220-221 [Kahire], Hartford: Dustin, Gilman and Co., 1875.

Meçhul bir seyyah

KAHİRE'NİN RAKS EDEN VE FERYAT EDEN DERVİŞLERİ

Bu değişik, renkli şehir; ihsas ettiren bu makalenin de serlevhası olan, tuhaf dinî tatbiklerin sahnesidir ve takip eden satırlarda bir Alman seyyahın tasviri tafsilatlı olarak verilmiştir.

Seyyah, evvelâ, *dansande dervischerna* [raks eden dervişler]e bir ziyarette bulunur. Kahire'nin sokaklarında uzun bir yürüyüşün ardından, bizi kötü ad kazanmış, türlü mutaassıp topluluklara götürür ve şöylece devam eder:

«Bahçenin öbür tarafındaki haricen ehemmiyetsiz bir binada, Kur'an'dan sözlerle tezyin edilmiş ve tiyatrolarda harem kadınları için olduğu gibi, duvarın üst tarafında kafeslenmiş bir yeri olan, yarım dai-

Whirling Dervishes,
[Hızla Dönen Dervişler
-Üç semazen, bir kemanî
Mevlevî dervişi Kahire'deki Rıfaî
tekkesinde-],
[The Graphic, 1880].

re bir divanhanenin içine girdik. Sağda hanende ve sazendelerin yerleştiği bir mahfil, solda seyirciler için bir oda vardı. Kubbeden bir avize sarkıyordu. Halıyla kaplanmış bir yükseltide talazlanmış, uzun sakalıyla yakışıklı bir adam olan dervişlerin *öfverhufvud* [baş; şeyh]i oturuyordu. Dervişler cepkenler ve kısa elbiseler altına, bizim Avrupa'lı hanımların sert kumaştan kabarık eteklerinden farksız, farklı renklerde harmaniler giymişlerdi; başta, kesilmiş mahrut şeklinde keçe bir başlık vardı. Dervişler şeyhin etrafında zemine çökmüşlerdi; bu esnada, nispetsiz bir obua çalgısı ve kasvetli bir davulun refakat ettiği bir hanende nihayetsiz, yeknesak bir teganniye başladı. Bazen, Katolik kiliselerindeki gibi hep beraber ses verdiler. Dervişler, -hepsi, *öfverstepresten* [yüksek rahip; şeyh]e dönerek- yüzleri üstüne yere düştüler. Bazen biri yüksek sesle ve gürültüyle burun sümkürme sesi yükseltti ve derhâl, devam etmek üzere, ibadetine geri döndü.

Teganniden sonra nihayet, şeyhin zapt ettiği taht gibi yükseltinin etrafında bir yürüyüş başladı. Gezinme altı kere yenilendi ve dervişler her dönüşlerinde şeyhe karşı hürmetkârane baş eğdiler. Musikiye refakat eden, bütün müddette duyulan kasvetli davullarla bütün nağme kayboldu ve bir nevi *tam-tam*'la sona erdi, o zaman, hepsi yüzükoyun yere yıkıldılar.

Şimdi dervişler harmanilerini fırlattılar ve meydanın etrafında ve aynı zamanda kendi etraflarında, daire şekilli bir harekete başladılar. Mahfilden gelen teganni uzun çekilen nağmeleri şişirerek, feryat etmeye değişti; bir nevi tıslama hâlinde, yavaş yavaş kesildi.

Sonra ney ses vermeye başladı veya feryat eden en tiz bir nağme yükseldi. Dervişler kapalı gözlerle, bükülmüş bir şekil, bir kol dışa doğru yayılmış, baş omuza dayanmış ve diğer kol yarı meyilli, hareketlerine devam ettiler. Yalın ayakla, akıl ermez bir tahammülle, etrafta, giderek daha çabuk, adım adım gittiler. On dört musikici aynı sayıda raksçıyla baş etti. Bütün çatırdayan şetaretli çalgılar ve feryat eden nağme; şimdi, tam bir vecd içinde, hepsi daha acele ediyordu. Bir kol saatiyle zamanı yokladım, bu oyun yirmi altı derece sıcaklıkta, yetmiş beş dakika sürdü. Sona doğru, dindar biraderliği daha büyük bir tahammüle teşvik etmek arzusuyla davullar ve ziller istila etmiş gözüktü, halbuki hiç kimse en küçük bir zahmet veya yorgunluk eseri izhar etmiyordu. Adale kuvveti inkişaf ettirmiş takriben on iki yaşlarında bir çocuk bizi hayrete düşürdü; dışa doğru yayılmış kolları bir parmak

bile düşmedi, halis bir vecd ifade eden çehresindeki adalelerin biri bile değişmedi. Refakatımızdaki bir tabip, bütün semerenin tıp nokta-i nazarından kat'iyetle akıl ermez olduğunu beyan etti. Vaziyet böyle iken, merasimler sırf dinî olduğundan, her dolandırıcılık ve menfaatperestlik şüphesi dağıtılması icap ettiğinden duhuliye alınmaz.

Teganninin zeval bulmasıyla beraber raks kesildi, devre iştirak eden şeyhe tekrar derinden baş eğildi, her derviş sessiz kaldı ve hiç kimsenin bedeni diğer adamlardan, aynı zamanda Türkler, Avrupa'lılar, zenciler ve Araplardan meydana gelen seyircilerden daha hararetlenmiş gözükmedi.»

Yazarı bilinmeyen, *Kairos Dansande och Tjutande Dervischer*, **Svenska Familj-Journalen**, C. XIV, Yıl: 1875, No: 6, s. 165-166 [Kahire], Stockholm: Familj-Journalens Boktryckeri-Aktiebolag.

Philip SCHAFF

(1819-1893). İsviçre doğumlu Amerikan rahip. Almanya'da Protestan ilâhiyatı ve kilise tarihi okuduktan sonra Birleşik Devletler'e göç etti. New York'taki The Union Theology Seminary'de İncil öğreticisiydi. Bazı diğer eserleri: History of the Apostolic Church (1851), History of the Christian Church (1858-1890).

Hint fakiri.

[1876]- "Muhammedî tapınmanın en garip hususiyetleri arasında hem Kahire'de ve hem de İstanbul'da (Pera ve Üsküdar'da) cuma ve salı öğleden sonra bizzat gördüğüm *Dancing* [Raks Eden] ve *Howling* [Feryat Eden] dervişlerin tatbikleri vardır. Dervişler Müslüman keşişlerdir. Hayrete salan çileci muvaffakiyetlerini haftada bir kez kendi camilerinde yerine getirirler ve yabancılar *bahşiş* ödemek suretiyle kabul edilirler. Riyazetin eski Hristiyan *anchoret*leri veya Hint *fakir*leri kadar uzak muayyen şekillerini devam ettirirler.

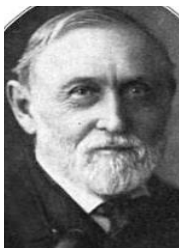

Hristiyan anchoreti.

Raks Eden Dervişler hazırlık mahiyetindeki dua ve secde tatbiklerinin ardından, halka içinde halka hâlinde, birbirlerine temas etmeksizin, takatleri tamamen tükenene kadar, takriben bir saat müddetle, ayak başparmaklarının üstünde hızla dönerler. Onların gördüğüm on üçü hepsi de beyaz seyelân eden uzun elbiseler giymişlerdi ve katı yün malzemeden, yüksek, beyaz şapkalarlaydılar, elleri dışa doğru gerilmişti veya semaya yükseltilmişti, gözleri yarı kapalıydı, görünüşe bakılırsa, zihinleri *Allah*'ın tefekkürüne dalmıştı. İcra dört farklı perdeden meydana geliyordu ve bir dakikada kırk ilâ elli dönüş saydım. Temaşa çok heyecan vericidir ve bedenlerinin ustalığı ve esnekliği hayret vericidir. Çehreler mutaassıp hasrolmayı gösterir. Fakat geçirdiğim muazzam hayretim, tam da bu dervişlerden birini, ertesi gün Altın Boynuz'daki geniş köprünün üstünde hayvanca bir sarhoşluk hâlinde, hiç kimseyi fark etmeksizin bir yandan öbür yana yalpalarken görmemdi. Bu Muhammedî mizacın tuhaf bir tefsiriydi. Dervişlerde bile olan bu istisnaî misalden görüldüğü ve anladığım kadarıyla, yüksek sınıflar sert konyak ve şampanya istimaline serbestçe teslim olurlar."

SCHAFF, Philip, **Through Bible Lands: Notes of Travel in Egypt, the Desert and Palestine**, s. 117-118 [Kahire, Galata], New York: American Tract Society, 1878.

J. W. McGARVEY

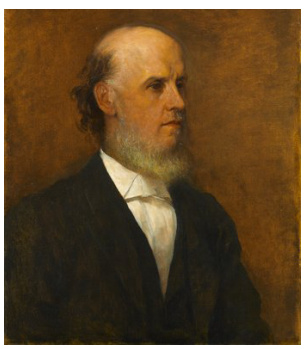
John William McGarvey. (1829-1911). Amerikan papaz, din eğitmeni, yazar. Çok sayıdaki eserlerinden bazıları: Evidences of Christianity (1886), Baptism (1900), Short Essays in Biblical Criticism (1910).

RAKS EDEN DERVİŞLER

[3 Nisan 1879, Perşembe]- "Dervişlerin raksları veya daha doğrusu dönmeleri dinî aşırılığın görmüş olduğum en acayip ve yabanî teşhiridir. Onlar bir nevi Muhammedî keşişlerdir ve *Cairo* [Kahire]'de kirli paslı, yıkılacak gibi, eski bir *convent* [manastır; tekke]'de yaşarlar. Kendi *Sabbath* [Sebt günü; dinlenme zamanı]'larında (cuma, onların *Sabbath*'ıdır) muayyen bir maksatla, bir korkuluk tarafından ihata edilmiş geniş bir odanın ortasındaki dairevî meydanda yürüyüş yaparlar ve ayak parmaklarının ucunda devredip dönerek, çocuklar gibi dönmeye başlarlar. O kadar hızlı dönerler ki, neredeyse, düz duran uzun etekleri bir kadın elbisesi gibi şekil alır. Mahfildeki bir hanendegân cemaatinden gelen çok acı ve ince çığlıklar atan musikinin refakatiyle, tam yirmi beş dakika buna devam ederler, sadece her biri takriben bir dakikalık iki istirahat fasılası olur. Onların hiçbiri sersemlemiş gözükmedi, dahası hepsi, bıraktıklarında sendelemeksizin gittiler."

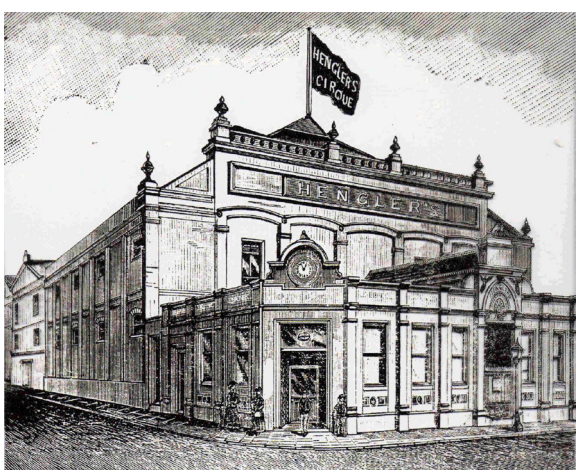
McGARVEY, J. W., **Lands of the Bible** (A Geographical and Topographical Description of Palestine with Letters of Travel in Egypt, Syria, Asia Minor and Greece), s. 422-423 [Kahire], Philadelphia: J. B. Lippincott, 1881.

BARNETT

Samuel Augustus Barnett. (1844-1913). İngiliz din adamı ve sosyal reformcu. Muhtelif kiliselerde vaizlik etti. 1893 ve 1906'da azizler listesine dahil edildi. Diğer eserleri: Practicable Socialism (1888), Towards Social Reform (1909).

28 Kasım 1879, [Cuma]- "Merkeplere binerek *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in camiine gittik. Mahal haraptı ve bir senelik terk sonrasında *Hengler*'ın sirki gibi gözüküyordu. Mahrutî şapkalarla; kırmalanmış muhtıra kağıdı gibi, katı fistanlarla ve yalın ayak, sekiz veya on şahıs meydandaydı. Hareketsiz durdular, yabanî musiki ses verdi ve o zaman şahıslar topaçlar gibi dönmeye başladılar. Gözleri kapalıydı, kolları yayılmıştı ve hareketleri bir makine kadar muntazamdı. Bir nokta-i nazardan icra gülünçtü, ama diğer taraftan ciddîydi. Bu adamlar tamamen hissizdiler ve gayeleri sanki,Tanrı önünde, böylece sık sık küstahlaşan türedi benliklerinden kurtulmakmış gibi gözüküyordu. Biz diğerlerinin ihtiyaçlarına hasrolmakla aynı benlikten kurtuluruz veya kurtulmalıyız; beceremediğimiz müddetçe, kendi yollarında muvaffak olan onlara hürmet etmeliyiz. Bu adamların ara sıra bir cinnet hâli içre, kendi kendilerine işlediklerini ve kesiş ve darbelerle kendilerini öldürmekten zar zor geri durduklarını işittim. Yani onlar kendilerini kaybederler ve vücutlarını kendisiyle hiçbir şey yapmadıkları, başka bir madde olarak hissederler." [Müellif, son iki cümlede Mevlevîleri Rıfaî'lerle karıştırmaktadır].

Liverpool'daki Hengler sirki.

[BARNETT], By His Wife [Karısı tarafından], Canon Barnett: His Life, Work and Friends, 2 C., C. I, s. 227 [Kahire], London: John Murray, 1918.

Gabriel CHARMES

(1850-1886). Fransız gazeteci, yazar, seyyah. Vereme yakalanınca yaşamak ve seyahat etmek üzere Yakın Doğu'ya göç etti. İngiltere'nin Mısır siyasetine muhalif oldu. Genç yaşta veremden öldü. Diğer eserleri: L'Egypte: Archaeologie, Histoire, Literature (1883), L'Avenir de la Turquie: La Panislamisme (1883), Voyage en Palestine (1884), La Tunisie et Tripolitaine (1885), Les Stations d'Hiver de la Mediterranee (1885), Naval Reform (1886), Une Ambassade au Maroc (1887), Voyage en Syrie (1891).

DERVİŞLER

[1880]- "Feryat eden dervişlerden sonra biraz sükûnet bulmak için *spinning dervishes* [çevrilerek dönen dervişler]e gitmeli ve onları görmelisiniz. Diğerleri ne kadar korkunç ve tiksindirici ise bunlardaki manzara da o kadar lâtiftir. Bir kenar mahalle *dans salon*u olarak kullanılabilecek, yenice boyanmış, bir nevi yuvarlak divanhanede muhtelif renklerde mintanlar ve tamı tamına ters çevrilmiş saksıyla kıyaslanabilecek kahverengi keçeden Acem şapkaları ve ayak bileklerine inen aynı renkte uzun etekler giyinmiş, yalın ayaklı on adam bir hat üzerinde, bir duvara karşı sıralanmışlardı. *Sheik* [şeyh]leri "*La ilah il Allah ou Mohammed ressoul Allah!* [La ilâhe illallah Muhammedun Resulullah]" diyerek onların başına geçti. Sonra Mekke istikametini işaret eden kovuğun önünde durdu. Sonra dervişler kolları göğüsleri üstünde çaprazlanmış olarak bir bir ilerlediler, *şeyh*lerine derinden baş eğerek selâm verdiler, kollarını yaydılar, sanki tatlı bir vecde dalmış gibi başlarını hafifçe eğdiler ve zarafetle *vals* etmeye başladılar. Alt ucu kalın bir elbise kenarıyla ağırlaştırılmış etekleri rüzgârla şişiyordu. İki küçük flüt [ney] ve bir *tarabook* [darbuka]; birkaç muganninin cezb edici bir tesir bırakan pest bir mezmurla refakat ettiği yavaş ve yeni icat olunmuş bir nevi *vals*i icra ettiler. Neyler hep birden pek ince ve tiz bir nota yolladılar. Bütün dervişler derhâl durdular ve kendilerini hatta yerleştirdiler. *Şeyh*leri tekrar onların başına geçti, onlarla beraber divanhaneyi katetti, sonra postuna geçti ve sahne yeniden başladı. En sonunda dervişler kendilerini hatta dizerek aşağı çöktüler ve iki kere dehşetli bir "*ah!*" koyverdiler, sonra *şeyh*i birer birer selâmlayarak ayrıldılar. Merasim boyunca hemen hemen sabit kalmış bulunan ve şüphesiz ki raks etmenin şiddetiyle ayaklarının sızladığını hisseden sonuncuya [şeyhe] gelince; ilham edilmiş tavırlar deruhte ederek icra ettiği birkaç tek *vals* dönüşünde kendisini yalnız bulur. Her şey basitti, resim gibiydi, hoştu ve zarifti. Niçin hiçbir bestekârın, hâlâ, çevrilerek dönen dervişlerin bir *bale*sini tertip etme fikrine ermediğini anlayamıyorum. Hakikatte kadınsız bir bale olabilirdiyse de, en azından fistansız olmazdı. Yeni icat bu musiki, tiyatroda hoş ve enfes bir tesir meydana getirirdi. Resmin umumî tesiri veçhile, hiçbir *bale* daha şaşırtıcı ve zarif takdim edilemezdi. [Bu satırlardan sonra müellif, İslâm tarihi ve dünyasında dervişlerin yerini özetlediği bir dipnotta şöyle diyor: "Kahire'nin başlıca *bulvar*larından birinde, başlarına tuhaf külâhlarını giymiş 'çevrilerek dönen dervişler'in avama mahsus kahvehanelerde, önde gelen kimselerle tütün ve içki içtiklerini ve kumar oynadıklarını sık sık gördüm.]"

CHARMES, Gabriel, **Five Months at Cairo and in Lower Egypt**, Fransızcadan İngilizceye tercüme eden: William Conn, s. 170-172 [Kahire], London: Bentley, 1883.

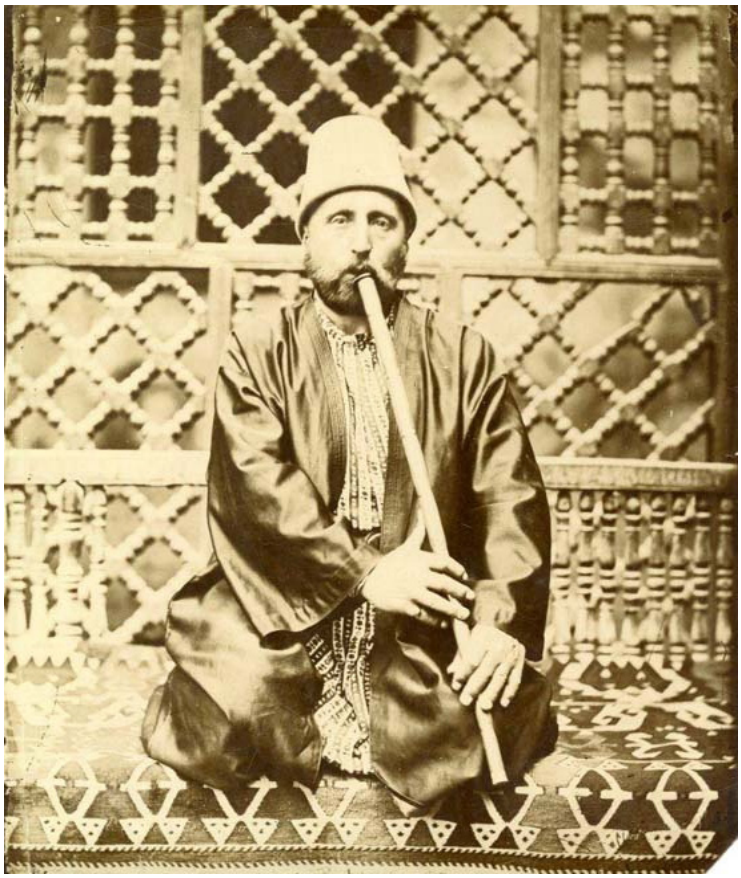
Sara K. HUNT

Sara Keables Hunt. İngiliz seyyah, yazar. Bazı diğer eserleri: Arthur and Bessie in Egypt (1876), Yusuf in Egypt and His Friends (1878).

"O akşam hepsi *Whirling Dervishes* [Hızla Dönen Dervişler]i görmeye gittiler. Bunlar hususî bir dinî fırkanın azalarıdır ve hızla dönmeleri dinî bir merasimdir. İcra; küçük, temiz ve düzgün bir camide vuku bulur. Geniş bir çember, dairenin merkezinde parmaklıkla çevrilmişti, onun dış tarafındaki ve yukarıdaki mahfillerde seyirciler toplanmıştı.

Arkadaşlarımız girdikleri ve yerlerini aldıklarında, birkaç musikici sanki galeyanı biraz tırmandırır gibi, davul ve düdük çalıyorlardı; bu esnada çemberin merkezindeki, muhtelif renklerde kısa eteklikler içindeki bir düzine veya daha fazla adam dönüş talim ediyordu.

-"*Grace*," dedi *Mollie* fısıltıyla, "eskiden eteklerimizi nasıl

Derviche Tourneur au Caire, Egypte, [Mısır, Kahire'deki Dönen Derviş], BÉCHARD (Fotoğrafçı), 1900 civarı, Siyah beyaz fotoğraf, 25 x 30 cm.

döndürdüğümüzü unutmadın ya? O zevkli işi, bu anda olduğu kadar, hiç böylesi hatırlamamıştım. Tamı tamına eskiden işlediğimiz tarzda."

-"Of *Mollie*, sus!" dedi *Grace* kendi kendine gülerek. "Bu kadar gülünç bir şey yapma."

Başı üstünde kenarsız, yüksek, mahrutî bir şapkayla; kürkle kenar yapılmış, koyu yeşil bir cübbe giyen, orta yaşlı bir adam olan dervişlerin şeyhi ve benzer bir kıyafet içindeki bir yoldaşı, açık sahanın bir ucunda yerlerini aldılar.

Kafalarına koydukları ve *Mollie*'nin tamı tamına bir saksı gibi gözüktüğünü ifade ettiği kahverengi keçeden kıyafetin fevkalâde garabetiyle, takip eden yirmi kadar adam ve oğlan vardı.

Nihayet *şeyh*lere çokça baş eğip selâmlamanın ardından Kur'an'dan bir kısım okundu ve davul ve düdüğün musikisine uyarak dönüş başladı.

Başlangıçta, dönenler çok yavaşça işlediler, tedricen sür'atçe çabuklaştılar. Her biri sadece üç dakikalık iki kısa fasılayla tam yarım saat devam ettirilen bütün icra müddetince, hepsi başparmağında değil de birbirine yakın tuttuğu topuklarıyla beraber ayağının tabanı üstünde döndü. Bir elin sırtı ve diğerinin ayası en yukarıda olarak, kollarını omuzlarından dümdüz yayılı tuttular. Gözleri neredeyse kapalıydı; fakat onlara tahsis olan tüm meydan baş döndüren kalabalıkla dolana dek giderek daha da hızlı dönen, çevrilen uzun elbiseler içinde, onlardan yirmi tane olmasına rağmen, biri diğerini bir kez bile itip kakmadı.

İcra onların başını öylesine döndürmüştü ki *Grace* ve annesi gözlerini kapamaya mecbur oldular. Ama Mollie hiçbir şeyi kaçırmak istemiyordu, bu yüzden, onlardan birinin elbette bırakacağını düşünerek bakmaya devam etti. Ama hayır, davul ve düdüğün musikisine uyarak, herhangi bir aşikâr rahatsızlık ve nahoşluk olmaksızın biteviye döndüler ve bu suretle yarım saat geçip gitti. Sonra Kur'an'dan bir diğer kısım okundu, bir hayır duayla, dönenlerin gitmesine müsaade edildi ve tuhaf teşhir sona erdi.

-"Müslümanlar olarak bu kadar ciddî bir ahalinin, böylesine gülünç bir âdete nasıl iptilâ gösterebildiğini hayal edemiyorum." dedi *Mr. Clifford*.

-"Bana onlar çok çocuksu bir insan takımı görünüyor." diye cevapladı karısı. "Ve ne kadar da boş şeylere inanıyorlar. İnandıkları ne kadar saçma hikâyeler! Giydikleri ne kadar cazip! Ne gülünç icatlar tatbik edildi."

-"Pekâlâ," dedi *Grace*, "hiçbir şey beni oraya tekrar gitmeye ikna edemez. Bir istihza gibi gözüküyor ve başım öylesine bir dönüş içinde ki zorlukla görebiliyorum. Yatağa gidip uykuya varmak iyi olacak.""

HUNT, Sara K., **On the Nile**, s. 106-109 [Kahire], London: T. Nelson and Sons, 1880.

Jacques VILLEBRUNE

Fransız şair.

LES DERVICHES TOURNEURS
1880.

Sur le parvis sacré, les derviches tourneurs
Roulent, vertigineux, la valse étourdissante,
Et tourbillonne en l'air leur robe éblouissante;
Purs esprits flamboyants dans de célestes choeurs.

L'extase en leur oeil noir allume ses lueurs ;
Sur un rhythme sans fin, la flûte caressante
Précipite leurs pas, fiévreuse, frémissante ;
Leur front pâle est baigné de livides sueurs :

Et vous tournez ainsi, créations légères,
Planètes, grands soleils, étoiles, astres d'or,
Sous le divin archet qui fait mouvoir les sphères ;

Tournant dans un vertige où votre âme s'endort,
Et d'un rhythme éperdu, recommencez encor,
Dans l'espace sans fin, vos valses passagères.

DÖNEN DERVİŞLER
1880

Dönen dervişler mübarek murabba üstünde,
Tekerleten, baş döndürücü bir vals, şaşırtan,
Ve havayla girdaplanır elbiseleri, göz kamaştıran;
Saf ruhlar şulelenir semavî bölüklerde.

Kara gözdeki vecd küçük ışıklar yakar;
Sonsuz bir vezinde ney, keyif bağışlayan,
İver adımlarını ateşli, sarsılan;
Solgun, sararmış alından oluk gibi ter akar.

Sen de öyle dön; hafif mahlûklar,
Seyyareler, ulu güneşler, yıldızlar, semavî cisimler,
Küreler gibi ki ilâhî yayın altında harekette onlar.

Bir baş dönmesi içinde dönmek ki uyuya kalır ruhlar,
Ve nihayetsiz mesahasında kendi valsinin,
Şaşırmış vezin baştan bir daha başlar.

VILLEBRUNE, Jacques, *Notules de Voyage 1876-1883*, **Sonnets Mystiques**, s. 364 [Kahire], Paris: E. Plon, 1886.

Religiöser Tanz der Derwische, [Dervişlerin Dinî Rakısları], 1903-14 arası, Renkli poster, Niedersedlitz, Dresden: H. Schlinck & Cie (Palmin-Werke).

Ludovic De VAUX

Charles-Maurice Ludovic de Vaux. (1845-19?). Fransız baron. Le Gil Blas adlı spor gazetesinde köşe yazıları yazdı. Yazılarında "Arthur Charles Devaux" ve "Maurice Charles Devaux" adlarını da kullandı. Filistin'e gerçekleştirdiği seyahatini anlattığı kitabının illüstrasyonlarını P. Chardin ve C. Mauss yaptı. Guy de Maupassant yakın arkadaşıydı. Diğer bazı eserleri: Les Tireurs au Pistolet (1883), Les Écoles de Cavalerie (1896), Le Sport en France et à l'Étranger (1899), Notre Ami le Cheval (1900), Equitation Ancienne et Moderne de la Guérinière (1937).

DÖNEN DERVİŞLER

"Dervişlerin *tekkiéh* [tekke]lerinin çevresinde dervişler için kafesli odacıklar tahsis edilmiştir ve İslâm'ın bu münzevilerinin talimleri, mutlaka, Müslüman dünyasının takdim edebileceği en meraka değer temaşalardan biridir.

Dervişlerin iki çeşidi tefrik olunur: *Tourneurs* [Dönenler] ve Feryat edenler.

Birincilerin cami veya *tekke*si dışarısından Farisî mimarîsindedir. Yabancıların kabul edildikleri merasimleri musikicilere tahsis edilmiş mahfili taşıyan ahşap korkuluklar tarafından çevrilmiş, sekiz köşeli bir divanhanede vuku bulur. Buranın merkezî kısmı tahta döşelidir, korkulukların iç tarafı hasırla hudutlanmıştır, seyirciler dış tarafta kalırlar. *Iman* [imam, şeyh] yüzü kapıya dönük, bir halı üstünde oturur, mahrutî başlığının etrafında Mekke'ye haccının bir hücceti olan yeşil bir atkı sarılıdır. Dervişler, girerken selâmlarlar, sonra hasırlar üstüne çökerler, uzun maşlahlarına sarınmışlardır. Genizden sedalı bir hanende, mahsus ve ilk örnek bir ölçüde bir ilâhî söylemeye başlar, sonra kasvetli bir tef ve tiz sesli bir flütten ibaret orkestra raks işaretini verir. *İmam* kalkar ve bütün dervişler alınlarıyla yere temas ettikten sonra, odanın etrafında yavaş bir yürüyüşle onu takip etmeye başlarlar. Yüzleri *chef* [reis; şeyh]lerinin bulunduğu yere doğru, ona birinci selâmlamada bulunurlar, sonra dönerek aksi istikamette ikincisini yaparlar, böylece iki kişi daima birbirlerine karşı baş eğerler. Raksçılar nihayet binişlerinden soyunurlar ve her biri *imam*ı selâmladıktan sonra dönmeye başlarlar. Gözlerini kapatırlar, kollarını yayarlar, başlarını sol omuzlarına eğerler; uzun elbiseleri şişer, bazı defa yarım saat devamla ve daha fazla, solumaksızın dönerler de dönerler. Bir şeyh naibi herkesin kaidelere göre hareket etmesini temin etmek için onların arasında dolaşır. «Bu; kısa yelekli ve bol eteklikli, yalın ayak on veya on iki adam tarafından icra edilen yavaş bir valsdir. Hiç kimsenin komşusuna temas etmemesinin icap ettiği, zaman zaman yarım dakikalık bir istirahatin olduğu ve tamamı bir saat müddetle devam eden, ciddî ve maharetli bir valsdir. Sonra birkaç dua gelir ve her şey nihayete erer.[1]» Dervişler, mutat haletleri içinde, Tanrı'ya yaklaşmanın pek lâyık olmadığını, semavî kürelere ulaşabilmek için ruhun dünyevî arzularından gayrıya sürüklenmesinin icap ettiğini söylerler."

Derviches Tourneurs, [-Kahire Mevlevihanesi'ne mensup- Dönen Dervişler], [DE VAUX, Ludovic, La Palestine, s. 9, Paris: Ernest Leroux, 1881].

1 Fern. Schickler, En Orient.

VAUX, Ludovic de, **La Palestine**, s. 8-9 [Kahire], Paris: Ernest Leroux, 1881.

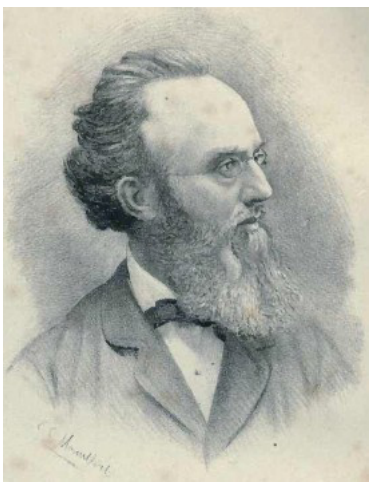
Daniel PIDGEON

(1834-1900). İngiliz. Reading'de mühendislik okudu. Ziraî araç imalinde çalıştı. Londra Jeoloji Cemiyeti'nin azasıydı. Öldükten sonra bıraktığı 1000 Sterlinle genç jeologlar için bir vakıf kuruldu. Diğer 1000 Sterlin ise vasiyeti üzerine iki hastahaneye paylaştırıldı.

[5 Şubat 1881, Cumartesi]- "İslâmiyet çok sayıda fırkalara sahiptir ve bunlar dervişlerin muhtelif tarikatlarıdır. Bu mutaassıplardan biri olan *Rifaiyeh* [Rıfaîlik, Rıfaîler] tırnaklarını gözlerine sokarlar veya kor kömür ve kırık cam çiğnerler; *Saadiyeh* [Sadîlik; Sadîler] denilen diğerleri Muhammed'in doğum gününde yere uzanırlar ve *sheik* [şeyh]'lerinin kendi üstlerine binmesine müsaade ederler. *Kadiriyeh* [Kadirîlik; Kadirîler] bütün zamanlarını balık avlamakla geçirirler; bu esnada, *Mevlewi* [Mevlevî]'ler veya meşhur *dancing dervishes* [raks eden dervişler] her cuma, herhangi bir kimsenin seyredebileceği bir '*zikr*' veya ayin icra ederler. Camilerinde aşağı yukarı yirmi ayak kutrunda, bir korkuluk tarafından ihata edilmiş bir meydan vardır; orada uzun, kumaş elbiseler ve uzun, mahrutî serpuşlar içinde yirmi adam bulduk; dairevî yürüyorlardı ve raksa hazırlık mahiyetinde *şeyh*lerine baş selâmı veriyorlardı. Şimdicik durdular, şeyh bir dua mırıldandı ve bitirdiğinde Mevlevîler faaliyet için soyundular, beyaz yelekler ve alt tarafına kurşunla ağırlık verilmiş, uzun, beyaz fistanlar içinde ortaya çıktılar. Sonra dışa doğru gerilmiş kollar ve kapalı gözlerle, dakikada kırk devirlik bir sür'atle, etekleri sanki "*make cheeses*" [kız çocuklarının oyun için dönerken eteklerini havalandırmaları] yapıyorlar gibi uçuşarak, eğirilerek döndüler. Bu arada *şeyh* her bir icracıyı tenkidî mahiyette süzerek raksçıların arasında yavaşça gezindi. Birkaç dakika sonra durdular, dönüp dolaşarak diğer bir yürüyüş yaptılar ve sonra bir diğer 'eğirilerek dönüş'te bulundular. *Zikr* bir saat sürdü ama adamlar iyi talimliydiler ve kıllarını kıpırdatmadılar."

PIDGEON, Daniel, **An Engineer's Holiday** (or Notes of a Round Trip from Long 0º to 0º, 2. B., s. 444- 445 [Kahire], London: Kegan Paul, Trench and Co., 1883.

Richard TANGYE

Richard Trevithick Tangye. (1833-1906). İngiliz ağır sanayici. Motor, pompa ve hidrolik aksam imal etti. Sanat hamisiydi, Birmingham Sanat Galerisi ve Sanat Okulu'nu kurdu.

ÇÖLDEKİ DUACILAR

"Muhammedî *Sabbath* [Musevîlerce cumartesi] olarak, ana *zikr*lerini veya merasimlerini o gün icra ettiklerinden, bu cumayı *Dancing* [Raks Eden] ve *Howling* [Feryat Eden] dervişlere hasrettik. Evvelâ raks eden dervişlerin *convent* [erkek manastırı; tekke]sini ziyaret ettik ve onların icralarına şahit olduk ve kat'iyetle meraka değer bir temaşaydı. Odanın merkezinde takriben 50 ayak kutrunda bir meydan korkulukla çevrilmişti ve kenarsız, uzun, üstüvanî şapka gibi serpuşlar içinde, aşağı yukarı yirmi ciddî görünüşlü adam kapının karşısında oturuyordu. İçtimaın başında, eski zamandan kalma çok sayıda "*Friends* [Kuveykır mezhebine mensup kimseler]" gibi gözüktüler. Yukarıdaki mahfilde bazı musikiciler vardı, onlardan birisi hüzünlü bir üslûpla bir flüt çalıyordu ve bir diğeri bir duayı ezberden okuyordu. Muayyen bir noktada, halkadaki dervişler başlarını eğerler ve kalkarlar ve haricî elbiselerini çıkararak, *chief priest* [baş papaz] veya *sheik* [şeyh] başlarını çektiği hâlde; ciddî adımlarla, yavaşça, çevrili yerin etrafını dolaşarak yürümeye başlarlar. *Şeyh*in üstünde oturmakta olduğu halının önünden geçerken dönerler ve baş eğerler ve bunu iki veya üç kere

Minuet dansı.

tekrarlarlar; sonra eski *minuet* [üç tempolu, ağır ve eski bir dans]'deki hanımlar gibi, elbiselerini sererek çevrili yerin ortasına giderler; musiki çabuklaşır ve bir ayak üstünde, bazen diğeriyle zemine temas ederek, etrafta hızla dönmeye başlarlar. İcracıların gözleri kapalıdır (veya öyle gibi gözükür), ama ihtiyar *priest* [papaz; derviş; semazenbaşı] onların arasında gezinirken, asla bir diğerine temas etmeksizin mükemmel bir nizam içinde devam ederler. Daha tecrübeli dervişlerin bazısı, bir dakikada elli veya altmış kere dönebilirler ve bunu hemen hemen yarım saat müddetle devam ettirebilirler. Bütün bütün dikkat çeken bir muameleydi ve dervişler *Khedive* [Hıdiv]'in teberruları ve ara sıra olan atiyyeleri ile desteklenmiş olduklarından, hayret hiç *backsheesh* [bahşiş] talep edilmedi."

TANGYE, Richard, **Reminiscences of Travel in Australia, America and Egypt**, 2. B., s. 209-210 [Kahire], London: Sampson Low, Makston, Searle and Livington, 1884.

Veliaht Prens RUDOLPH

Rudolf Franz Karl Joseph. (1858-1889). Avusturya imparatoru Franz Joseph I.'in oğlu, arşidük, veliaht prens. Erken yaşlarda tabiî ilimlerle ilgilendi ve maden koleksiyonu yaptı. Liberal görüşlere sahipti. 1881'de Belçika kralı Leopold II.'nin kızı prenses Stephanie'yle evlendi. 1883'de kızı dünyaya geldikten sonra ayrıldılar. 1888'de Baroness Marie Vetsera ile tanıştı ve aşk yaşamaya başladı. Bir aklî muvazenesizlik sonucu Marie'yi vurdu ve kendisi de intihar etti. Hayatından ilhamla çok sayıda film çevrildi.

DÖNEN DERVİŞLER

[23 Mart 1883, Cuma]- "Mütemâdi nazik iltifatlarından usanmak bilmeyen *Abdülkadir Paşa*, *turning* [dönen] ve feryat eden dervişleri görmekten ne kadar çok hoşnut olacağımı biliyordu. Paşa hiçbir cuma (büyük camilerinde kendi hususî ibadetlerini icra ettikleri gün) Kahire'de hizmetimizde olmamışken, *Hidiv*'den, bu mutaassıpların tekkelerine kabulümüz için bir emir elde etti.

Arap mahallesinin en uzak kısmına doğru, bütün şehir boyunca sürdük. Binek arabası dar bir geçitte durdu ve bir duvara doğru, dik bir bayırı tırmandık. Kapıdan girmemiz üzerine bir bahçe içinde, sade, küçük bir *cloister* [inzivahane] bulduk. Perişan bir ahşap merdiven ve bir mahfil vasıtasıyla kabul odasına geçtik. Duvarlar düz ve çıplaktı, üç divan ve birkaç halı yegâne mefruşatıydı. Uşak olarak tuttuğumuz iki genç adam bize yukarıyı gösterdiler. Birkaç dakika içinde tekkenin idarecisi gözüktü, müfrit tevbe ve nefse ezayla yıkılmış ihtiyar bir adamdı. Zahiren hakikaten kasvetliydi; ince, solgun, mum renginde, bir ceset gibi; keskin çehresi, sararmış dudakları, cansız gözleri, kemikli elleri, boşluktan gelen sesi ve bükülmüş duruşuyla dehşet vericiydi ve hayalet gibiydi. Kıyafeti kürkle süslenmiş, uzun, renkli cübbeler; parlak bir kuşak ve arkasında yerde sürüdüğü, korkunç sıcaklığa rağmen titreyen elleriyle kavuşturduğu bir binişten meydana geliyordu. Etrafına Peygamber'in rengi olan yeşilden şerit sardığı, yüksek, yeşil, keçe bir külâh giyiyordu. Bu hayret verici başlık İranlılarınki gibiydi.

Muaşeret kurallarına münasip bir nezaketle bize oturmamızı işaret etti ve kendisi de sanki mumdan bir şekilmiş gibi, bir divan üstüne dimdik olarak yerleşti. Uşaklar kirli fincanlar içinde kahve ve sigara getirdiler.

Kısa, şeklî bir mülâkattan sonra bize kendi bağlılarının camiindeki mukaddes divanhaneyi ziyaret etme davetinde bulundu. Hane boyunca dolanan mahfil vasıtasıyla çok dikkate değer bir binaya girdik. Eski Şark süslemeli, yuvarlak, yüksek bir kubbesi vardı. Ahşap sütunlar üstünde dar bir mahfil duvarlar boyunca dolanıyordu. Burası mümin seyircilerin ve musikicilerin yeriydi. Aşağımızda üç ayak yüksekliğinde ve üzerinde takviye keresteleriyle, bir binici mektebindeki gibi bir meydan gördük. Bu meydanın zeminine bir binici mektebindeki gibi, ince kum saçılmış ve bir tarafına eski bir Türk seccadesi yayılmıştı. İhtiyar *high priest* [başrahip; şeyh] meydan içine gayret ederek sürüdüğünde ve seccade

üstüne bağdaş kurup oturduğunda, yaklaşan hadiseyi istekle bekleyerek, bir dakikadan daha fazla oturmamış bulunuyorduk. Takriben yirmi adam onu takip ettiler; hepsi Türk kesimi ve önü açık, sıkıca oturan beyaz yelekler; yeleğin altında bir kuşak ve hanımların çember geçirilmiş kabarık etekleri gibi geniş bir etek; bunların haricinde de aynı yüksek külâhlar içindeydiler. Vakur adımlar ve kavuşturulmuş kollarıyla, çöküp oturmuş şeyhe derinden baş selâmı vererek tek başlarına yürüdüler. Sonra meydanın duvarı boyunca sıralandılar.

Yaşlanmış şeyh, hemen sonra, boğuk sesiyle bir dua söyledi, bu esnada muhtelif istikametlere baş selâmı verdi, müritleri onun misalini takip ettiler. Bu nihayet bulduğunda musiki birdenbire yabanî bir şekilde zuhur etti. Bakır *tamtam* ve bizim Dalmaçyalı "*gusla*"mıza benzemeyen keman haricindeki çalgılar Yukarı Mısır'da arı dansında işitmiş olduklarımızla aynıydılar ve büyücek bir fasıl çaldılar. Nağme yabanî ve askerîydi. İlk notalarla adamlar halkanın içine davrandılar ve ihtiyar şeyhi bir kez daha başla selâmlayarak dönmeye başladılar. Hiçbiri diğerine temas etmedi ve hepsi kendi yerlerinde kaldılar. Evvelâ yavaşça hareket ettiler, fakat sonra uzun etekleri hemen hemen ufkî, ileriye doğru fırlayana dek durmadan sür'atlendiler. Musiki koşuşturarak ve yabanîlikle inkişaf etti ve simaları daha da kızıştı. Her iki elleri birbirinden ayrı gerilmiş, birisi yumulu ve sırt tarafı yukarı doğru, diğeri avuç içini göstererek açık, bir nokta üzerinde topaçlar gibi vızıldandılar. Sağ el imanın kılıcını taşımaya, sol ise Tanrı'nın atiyyelerini istirham etmeye işaret eder.

Bakmak baş döndürür ve Avrupalı kan bu gibi manzaralarda serin akar. Müfritliğin bu irtifaı dehşete düşürücüdür. Bu insanlar zerrece ha-

Turning Dervishes,
[Dönen Dervişler
-Kahire Mevlevîhanesi-],
[RUDOLPH, The Crown Prince, Travels in the East (Including a Visit to Egypt and the Holy Land), s. 234-235 arasında, London: Richard Bentley and Son, 1884].

reket etmeksizin, aynı vaziyette, akıl almaz bir sür'atle dönerler. Çehreleri ihtilâç içindedir; gözleri dışına çıkmış, ince elleri ve Türk tarzı kesilmiş kısa sakalları içinde kaybolmuş solgun yanakları dinî hissiyatın ayartmasıyla bozulmuş sinirlerin bütün meşakkatli işaretlerini ifşa ediyordu. Çöküp oturmuş şeyhinkiyle benzer bir kıyafet içindeki ihtiyar bir adam, dönen dervişlerin arasında, onların hareketlerini tanzim ederek ağır ağır hareket etti. Bu ilk tapınmalar uzun bir zaman devam etti. Sonra musiki durdu, solgun ve ihtilâçlı dervişler dayanacak bir duvara varmak için çabaladılar ve başla derin selâmlamaların refakat ettiği bir diğer dua söylendi. Sonra musiki tekrar çaldı ve dönme yeniden başladı.

Bu merasim her gün ne kadar uzun devam eder söyleyemem, çünkü yarım saatin sonunda *convent* [erkek manastırı; tekke]yi terk ettik. Güneşi ve gülen göğü ve caddelerin karışıklığını tekrar görmekten ve camiin soğuk, zindan gibi, kasvetli divanhanesinden ve onun mukimlerinin marazî ve yozlaşmış hayallerinden kurtulduğuma memnun olduğumu inkâr edemem.

Bu dervişler bekâr münzevilerdir ve bir hanede müştereken yaşarlar. Bu dehşetli fırkaların birkaçı, İslâm'ın sonraki günlerinde, sadece, ziyadesiyle zekâ bahşolunmuş Arabistanlılar arasında beşikte kalmadılar, aynı zamanda kuzeyde, Küçük Asya'nın yerlileri ve Moğol kabileleri arasında da kaim oldular. Asya ve Avrupa'daki *Osmanlı*lar bu gibi haysiyet kırıcı hurafelerin hazır alıcılarıydılar ve *softa*lar dinî heyecan ve harp zamanlarında onlar arasında daima hatırı sayılır rol oynadılar.

Dönen ve feryat eden dervişlerin Kahire'deki mevcudiyetleri uzun zamandan beri değildir, fakat evvelâ, hassaten, büyük peygamberlerin hikmetli düsturlarının hastalıklı ve sakat inhiraflarını, haklı olarak kendi erkânları olarak ellerinde tutan Araplar tarafından sakınıldılar. Orada gördüklerimizin hepsi Avrupalı ve Küçük Asya'lı *Osmanlı*lardı ve tam Türk tipi gösteriyorlardı.

[*Rıfaîlerin tekkeleri ve ayinleri tarif ediliyor.*]

[Rıfaîlerin] neseplerini sual ettim, dönen dervişler gibi hepsi Türkçe konuşuyorlardı, hiçbiri Arap değildi."

RUDOLPH, The Crown Prince, **Travels in the East** (Including a Visit to Egypt and the Holy Land), s. 232-237 [Kahire], London: Richard Bentley and Son, 1884.

Karl BAEDEKER

(1801-1859). Alman seyahat kitapları yayıncısı.

RAKS EDEN DERVİŞLER

"Seyyahların en münasip bir şekilde kabul elde edebileceği *zikr*-ler *Dancing* [Raks Eden] ve Feryat Eden Dervişler'inkidir. Raks eden dervişler, tarikatlarının kurucusu olan, İran'daki Belh'ten *Mola Jelâl ed-dîn er-Rûmi* [Molla Celâleddîn er-Rûmî]'nin ardından *Mevlewi* [Mevlevî]ler olarak adlandırıldılar. 'Mevlevî; '*Môlavi* [Mollavî]'nin Türkçe şeklidir yahut '*Molla*' veya 'âlim üstad'a merbuttur. *Zikr*lerini, takriben yirmi ayak kutrunda ve bir korkulukla ihata edilmiş dairevî bir meydanın içinde icra ederler. Bir derviş tarafından takip edilen *shêkh* [şeyh] yavaş, mevzun bir yürüyüşle meydana çıkar. Hemen sonra diğer dervişler uzun cübbeler ve mahrutî şapkalar giymiş bir hâlde, yaş sırasına göre, biri diğerini takiben meydana girer. *Superior* [manastır başpapazı; şeyh]lerine doğru ciddiyetle yürürler, ona derin bir hürmetle eğilirler, cübbesinin kenarını öperler ve onun solunda olarak vaziyet alırlar. Mahfillerden derhâl, yükselen ve alçalan ahenklerde, bir ney ve bir insan sesinin refakat ettiği bir telli çalgının uzamış tek perdesinden ibaret, kaba ve tuhaf bir musiki duyulur. Tempo; sür'at ve kuvveti değişen bir tef tarafından vurulur. Muganni, Tanrı aşkını en ateşli bir şekilde ifade eden bir ilâhîyi ezberden okur. Terennüm kesilir kesilmez, dervişler kalkar ve *şeyh*leri başlarını çektiği hâlde meydanın etrafında üç kere alay olup yürürler. *Şeyh* de dâhil olmak üzere onların her biri, *şeyh*in şimdicek kalkmış bulunduğu noktadan geçerken, eğilerek baş selâmı verirler. Sonra tekrar eski vaziyetlerine dönerler ve *şeyh*, yumulu gözleriyle ve derin, mezardan geliyor gibi bir sesle; içinden sadece *Allah* lâfzının duyulabildiği bir niyazı mırıldanmaya başlar. Niyaz nihayet bulduğunda, dervişler kendilerini, altına; ayak bileklerine dek uzanan ve bele sıkıca oturan, uzun, bol, açık renkli bir etek veya kırmalı İskoçya etekliği giydikleri cübbeleri içine tecrit ettiler. Sonra derin bir hürmetle eğilerek kendilerini *şeyh*in huzuruna arz ettiler ve bir dairenin içinde çepeçevre, yavaşça hareket ettiler. Sağ ayakla zaman zaman mumlu zemine temas etmek suretiyle kendilerini ileriye doğru sevk ederek, sol ayak üstünde döndüler. Onların bazısı dakikada takribî kırk dönüş yaptı, ancak bazıları altmış, hatta daha fazlasına muvaffak oldular. Bütün *zikr* dervişler tarafından, yumulu gözlerle, bir elin avuç içi yukarı ve diğeri aşağı dönük olarak yayılı kollarla, ya arkaya atılmış veya bir yana yatmış başlarla sessizce icra edildi. Raks müddetince tefin vuruşları tedricen sür'at kazanırken, musikinin yumuşak makamları duyuluyor ve icracıların etekleri geniş bir halka hâlinde uçuşuyordu. *Şeyh* tarafından verilen bir işaretle musiki dinene, raksçılar durana, kollarını göğüsleri üstüne kavuşturana ve tekrar yerlerini alana dek, neylerin ses renkleri giderek daha bir tiz hâle geldi. Raks, *şeyh* haricinde hepsi tarafından üç kez icra edildi. Bununla beraber şeyh, gözleri yumulu olmasına rağmen, ne kendisine, ne de diğerlerine temas eden raksçıların ortasında birkaç kez sessizce yürüdü. Bütün *zikr* bir saat kadar sürdü."

BAEDEKER, Karl, **Egypt: Handbook for Travellers**, 2 C., C. I, s. 151-152 [Kahire], Leipsic, London: Yazarın kendi yayını, 1885.

Dancing Dervishes,
[-Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup- Raks Eden Dervişler],
[BAEDEKER, Karl, Egypt: Handbook for Travellers, 2 C., C. I, s. 151, Leipsic, London: Yazarın kendi yayını, 1885].

H. MATTSON

Hans Mattson. (1832-1893). İsveç asıllı Amerikan asker, siyasetçi, çiftçi, gazete muharriri, demiryolu şirketi acentesi. İki kez ABD hariciye bakanlığını yürüttü. "Reminiscences: The Story of an Emigrant" otobiyografisidir.

"Akşam, *dansande dervischer* [raks eden dervişler]in dinî idmanlarını icra ettikleri bir camii ziyaret ettim. Bu adamlar ve delikanlıların yüzleri orucu müteakip zayıflıktan, koyu sarı renkteydi. Siyah bir kayışla bel etrafına bağlanmış, uzun, beyaz etekler giyiyorlardı ve başlarında *sockertopp* [şeker kellesi] şeklinde, yüksek şapkalar vardı. Onlardan biri lavta [ud] çaldı, bir diğeri tefe vurdu ve diğerleri kollarını yaydılar ve musikinin veznine uyarak kendi etraflarında yavaşça döndüler. Bu *hvirfveldansen* [girdap raksı] boyunca, onlardan biri Kur'an'dan ayetleri teganni etti ve bazen kılavuzun dualarıyla teganni birbirine karıştı. Dualardan sonra; girdap raksı, nihayetinde dakikada altmış devir bir sür'atle raksederek dönecek şekilde daha çabuk bir hâle geldi; etekleri bir bale dansçısınınki gibi ileriye fırlamıştı. Yüzleri ateş gibi kızarmıştı, delikanlılardan birinin yere yıkıldığını ve oradan şuursuz bir hâlde götürüldüğünü gördüm."

MATTSON, H., **Minnen af Öfverste H. Mattson**, s. 325 [Kahire], Lund: C. W. K. Gleerups, 1890.

Constance Fenimore WOOLSON

(1840-1894). Amerikan romancı, kısa hikâye yazarı. Çocukluğu ve gençliğinde Amerika'nın muhtelif yerlerini gezdi. 1869'dan itibaren The Atlantic Monthly ve Harper's Magazine gibi mecmualarda hikâye ve makale yayınlamaya başladı. İlk kitabı çocuklar için hazırladığı The Old Stone House (1873)'dur. 1879'da Avrupa'ya seyahat etti. 1893'de Venedik'e yerleşti. İntihar ederek hayatına son verdi. İlk romanı Anne (1880)'dir. 1889-90'da Mısır ve Yunanistan'a seyahat etti.
Bazı diğer eserleri: East Angels (1886), The Front Yard and Other Italian Stories (1895).

DERVİŞLER

31 Ocak 1890, [Cuma]- "*Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in ayini *Sultan Hasan* meydanı yakınındaki kendi camilerinde vuku bulur. Burada küçük, müdevver bir divanhaneye sahiptirler; bu meydanın etrafında ve hafifçe yukarı yükseltilmiş olan yer, seyircilerin durmasına müsaade edilen bir dehlizdir, onun üzerinde mahfil bulunur. Bu Ocak günü, dehlizi tamamıyla dolduran bir seyirci kalabalığı getirmişti. Şimdi bir derviş, korkuluk üstüne oturmuş veya ona yaslanmış olanları, bu vaziyete rıza gösterilmediğini ciddî bir hareketle ikaz ederek boş meydanı devretti. O geçer geçmez, ikaz edilenlerden bazıları tekrar yerlerini aldılar. Tabiî olarak bunlar cins-i lâtiften seyircilerdi. Hatta onların cins-i lâtifin erken yaşlarından itibaren derin bir ayrılığa alışık olduğu diyardan hacılar olmalarından korkarım. Bu güzel hacılardan ikisi bu suretle dört defa ihlâl ettiler ve sonunda derviş geldi ve onların önüne dikildi. Tatlı bir sükûnla, dik bakışlarını ona döndürerek oturur vaziyette kaldılar. Eski, kahverengi binişi ve mahrutî şapkası içindeki bu nahif Mısırlının ne düşündüğünü bilmiyorum. Bununla beraber, Muhammedî nizamın büyük üstünlükleriyle, kadınların bir köşeye çekilmesi hakkında bir şey yapmak mecburiyetinde olduğunu tasavvur ettim. Derviş zafer kazanmadı.

Nihayet musiki başladı. Dervişlerin mutribânı mahfillerden birinde yerleşmişti; icracıların, halıları üstüne çökmüş olduklarını görebiliyorduk; çalgıları flütler veya uzun borular ve çıngıraksız tefler gibi küçük davullardı. Mısırlı musikisi belli bir vezne sahiptir ama ahenk yoktur, bir kimsenin ne kadar iyi bir kulağa sahip olduğu mesele değildir, biri her gün işitse bile onun nağmelerini yakalaması imkânsızdır. *Pierre Loti* şöyle yazar: "Afrika'nın küçük flütlerinin makamları beni diğer diyarların en mükemmel orkestra ahenginden daha fazla meftun eder." Eğer bununla flütlerin Şark hayatının sihirli sahnelerine dair kendi hatırasını geri çağırmayı kast ediyorsa, bu bir şeydir; ama onların seslerini hakikaten sevdiğini kast ediyorsa, korkarım ki bu şifahî ifade *prens*inin musiki

Dansande Dervischer,
[Raks Eden Dervişler],
[MATTSON, H., Minnen af Öfverste H. Mattson, s. 325,Lund: C. W. K. Gleerups, 1890].

kulağına sahip olmadığı kararına varmamız icap eder; yegâne doğru şudur ki bir adam her şeye sahip olamaz. Dervişlerin mutribânı bir gümbürtünün refakat ettiği tiz bir figan neşretti. Bununla beraber ikisinden hiçbiri de sıkıntı verici şekilde gürültülü değildi. Bu arada, girmiş ve binişlerine sarınmış olan dervişler, meydanın etrafında sessiz bir takım hâlinde dururlar; çok ihtiyar, fazlasıyla beli bükülmüş ama asil çehreli bir zat olan *sheykh* [şeyh]leri mübarek seccade üstünde yerini alır ve onların hürmetlerini vakarla kabul eder. Bir müddet için hepsi hareketsiz kalır. Sonra *şeyh* kalkar, alayın başına geçer ve çok yavaş bir adımla hepsi meydanın etrafında ilerlerler, önünden geçtikçe mübarek halıya doğru baş eğerler. Bu açılış merasimi sona erer, *şeyh* tekrar makamına geçer ve dervişler kendilerini binişlerinden tecrit ederek, bir niyazın ardından, açık meydanın içine birer birer adım atarlar; her biri, kapalı gözlerle, yavaşça dönmeye başlar. Hepsine kenarlarına ağırlıklar iliştirilmiş, uzun, bol, beyaz eteklikler giydirilmiştir, musikinin sür'ati arttıkça dönmeleri daha çabuk hâle gelir ama daima muntazam kalır, gözleri kapalı olmasına rağmen bir diğerine asla temas etmezler. Tek başına tariften, bu dinî merasimin (her ne olursa olsun) ciddiyetini tahayyül etmek güçtür. Lâkin şimdiki gözle bakıldığında bana tesirli bir merasim olarak gözüktü; iştirakçilerin massolmuş görünüşleri, bütün haricî şeylerin farkında olmayışları, yüzlerindeki görünür iştiyakın samimîliği; bunların hepsi zihinde yer ediciydi. *Zikr* olarak isimlendirilen bu dinî gayret çeşidi, insanın, sadece cevher ruha yaraşan, kendi bedeninin varlığını unutmuş olması zarfında vecd hâline erişme teşebbüsüdür ve o zaman ruhî dünyaya katılır. Raks Eden Dervişler dönmekle meydana getirilen bedenî baş dönmesiyle bu istiğrakı husule getirmek için gayret ederler; Feryat Eden Dervişler devamlı "*Allah! Allah!*" feryadıyla, başlarını çabuk çabuk yukarı ve aşağı sallandırarak aynı tesire çabalarlar. Bu ikinciler çok geçmeden muvakkat bir cinnet hâline erişirler. Bu sebeple, raksçılar daha alâka çekicidirler; vecdleri, sakin oluşları daha samimî gözükür. Hinduların dinleri sair bir kalıp içinde, benzer bir tasavvura sahiptir, şöyle ki en yüksek saadet, Tanrı'yla katışmak ve insan oluşunun mutlak farkında olmayıştır. Hristiyan münzevileri dünyadan el etek çekmekte mümkün olduğu kadar aynı zihnî vaziyeti aramışlardır, ama dervişler gibi bir hayat müddeti değil, bir saat süreyle. Bu şevkli kimseler isterlerse evlenirler, onların çoğu zanaatkâr, tüccar ve çift rençperidirler ve sadece muayyen zamanlarda, *zikir*lere iştirak etmek için inzivahanelere giderler. Seyyahlar tarafından en çok görülen ikisi yanında çok farklı tarikatlar ve zikrin muhtelif diğer çeşitleri vardır."

WOOLSON, Constance Fenimore, **Mentone, Cairo and Corfu**, s. 231-236 [Kahire], New York: Harper and Brothers, 1896.

John J. POOL

DERVİŞLER

İngiliz. Hindistan'da Kalküta'da papazlık etti. Diğer eserleri: Woman's Influence in the East (1892), Pictures of Life in India (1894), The Land of Idols or Talks with Young People about India (1894), Colour and Health (1919).

"Şahsî olarak alâka gösterdiğim yegâne iki tarikat *Kadrees* [Kadirîler] ve *Maulawees* [Mevlevî]lerdir, bunlar *Howling* [Feryat Eden] ve *Dancing* [Raks Eden] isimleriyle daha çok meşhurdurlar. Kahire'deki *Muhammed Ali* Camii'ndeki bir vesile üzerine, bu maruf tarikatların mümessillerini görmek ve dinlemek imtiyazım oldu. Bu vesile büyük bir dervişin vefatının seneidevriyesiydi ve o kadar mühimdi ki Mısır *Hidiv*inin mevcudiyeti de düşünülmüştü ve aynı akşama kabul müsaadesi elde etmek için talihim yaver gitti. Dikkat edilecek bir manzaraydı. Büyük ve muhteşem cami; gözleri ve kulakları, Feryat Eden ve Raks Eden hemşehrilerinin bağırma ve soytarılıklarından başkasına kapalı müminlerin binlercesiyle dolup taşıyordu. Aziz sıfatıyla elli adam mevcut olmalıydı ve icraları için açık ve murabba bir yer onlara tahsis edilmişti. Raks eden uhuvvet, başlarında sivrilmiş başlıklar ve bellerinde, raks hâlinde etrafta hızla dönerlerken şişmiş balonların şeklini gösteren, seyelân eden elbiselere sahipti. Yayılmış kollarıyla, bir diğerinden müstakilen, deliler gibi, devrede devrede çevrilerek dönen *dancer* [raksçı]lar müşahede etmesi harika bir tarzda etrafta oynaştılar. Bir vakit için büyük gayretle icrayı devam ettirdikten sonra nihayet adamakıllı sersemlemiş ve takati kesilmiş hâlde birdenbire durdular.

Soudanais, La Danse des Derviches, Ecole Arabe, [Sudanlılar, - Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup- Dervişlerin Raksı, Arap Mektebi], 1905, Fotoğraftan çizim renkli kartpostal.

…Raks Eden ve Feryat Eden cemiyetler âbitler arasında hâlâ çok gözdelerdir ve bütün Müslümanların yüksek itibarını ellerinde tutarlar. Tarihî bir vakıadır ki en azından bir padişah, büyük ve meşhur bir padişah ya Feryat Eden ya da Raks Eden derviş olmuştur. Osmanlı Türklerinin tahtına oturmuş gelmiş geçmiş en cesur ve asil zevattan biri olan, Edirne'deki *Sultan Murad*'ı ima ediyorum."

POOL, John J., **Studies in Mohammedanism**, s. 265 [Kahire], Westminster: Archibald Constable and Co., 1892.

Priére des Derviches, [-Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup- Dervişlerin Niyazı], 1906, Kullanılmış siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

Mag DALAH

Fransız yazar, ressam, seyyah. Kitabında yer alan illüstrasyonları kendisi çizdi.

Şeyh ,
DALAH, Mag (Ressam),
[DALAH, Mag,
Un Hiver en Orient, s. 125,
Paris: Librairie Ch. Delagrave,
1892].

[8 Ocak 1892, Cuma]- "Dervişler; onların bütün çeşitlerinin kendilerini dinî ifalarına hasrettikleri Cuma günü, maalesef hepsi aynı saatte işlerler. Aynı zamanda her bir yerde olmak mümkün olamayacağından *tourneurs* [dönenler]e karar verdik. Bizi müdevver şekilli, çok geniş bir divanhaneye götürdüler; ortadaki sütunlar küçük bir kubbeyi destekliyordu; bir sütundan diğerine dolanan bir korkuluk, dervişler için ayrılmış bulunan meydanı çevreliyordu. Birinci kat yüksekliği hizasındaki dar bir mahfil çepeçevre kubbede hüküm sürüyordu; oradaki musiki takımı kamış flüt [ney], *tarabouka* [darbuka], demir çalparalar gibi bazı çok basit çalgılardan ibaretti.

Dervişler; başını büyük bir sarıkla örtmüş, kurumuş, küçük bir ihtiyar olan *sheikh* [şeyh]lerine takaddüm ederek, ikişer ikişer girdiler; korkuluğa sırtları dönük olarak diz çökerek, her iki eller uyluklara uzatılmış hâlde topukları üstüne oturdular. Sonra başları; görünüşü saksı şeklinde, sarımsı keçeden, yüksek, kenarsız şapka ile örtülü; büyük, koyu binişlere bürünmüş iki derviş, *şeyh*lerini selâmlamaya geldiler, yere eğildiler, sonra geri dönerek, takip edenleri benzer şekilde selâmladılar ve oradan şeyhin sağında ve solunda, onunla aynı vaziyette olarak yerlerini aldılar. Keza bütün diğerleri aynısını yaptılar. Ancak dizler üstünde, genizden bir ses renginde; yüksek sesle, okuma ve söylemeyle karışık, uzun dualara başladılar. Ciddîydi ve çok usandırıcıydı.

En sonra, *şeyh*in bir işaretiyle, musiki takımı; çalparaların onun velveleli gürültüsünün ölçüsünü belli ettiği, neylerin kederli bir nağmeyle ah çektiği, aynı musiki cümlesinin ses rengi tahavvülleriyle dinmeksizin döndüğü yavaş bir vals vurdu. Hemen dervişler kalktılar, binişlerinden soyundular, *şeyh*lerini selâmladılar ve dönmeye başladılar: Hemen hemen ayakları kaldırmaksızın, bir noktada raks edilen, üç zamanlı bir vals olduğu söylenebilirdi. Dervişlerin hepsinin belden sıkan, altta bol ve etek kenarı kumla doldurulmuş kıvırma ile bitirilmiş, uzun, beyaz, yün elbiseleri vardı. Çok geçmeden dönme hareketi hızlandı, yükselen ve etek kenarının ağırlığıyla gerilen elbiseler, er geç, altından, dönenlerin yalın ayaklarının görüldüğü çok büyük bir mantar şeklini aldılar. Evvelâ dervişlerin başları göğüslerine eğikti ve kolları çaprazlanmıştı, ama tedricen gövde doğruldu, çaprazı çözülen kollar ufkî olarak yayıldı, baş biraz geriye doğru meyletti. O vakit, uzun esvapları tarafından desteklenen, musiki tarafından sürüklenen dervişler vecdleri içinde kaybolmuş hâlde döndüler.

Turning Dervishes-
Derviches Tourneurs,
[Dönen Dervişler],
1880'ler, Siyah beyaz fotoğraf
kartpostal, Kahire: Caffari's Stores.

Bu adamların hakikî topaçlar suretine girdiklerini görmek sanki çok gülünç olacak gibi gözükür ama öyle değil. Daima eğik gözleri, ikna eden ciddiyet ifadeleri hayli vakur bir intiba

verir. İlham edilmiş çileciler ve kendinden geçmiş olanlar gibi görünürler, ruhları işkence gören bedenlerinden serbest kalmış ve çehrelerine fevkalâde bir huzur ifadesi olarak tercüme olunan dinî bir mestlik içinde yüzüyor gibidirler. Birkaç dakika, sadece, yere sürten çıplak ayakların ahenkli sesi olan bu sufiyane musiki duyulur ve bu insanların gayretle böylece döndükleri görülür ve pek az kimse onları taklit edebilir.

Hakikatte hiçbir şey bu dervişlerin hayatlarından daha muhterem değildir, *couvent* [erkek manastırı] veya *tecké* [tekke]lerinde cem olurlar; fakirlik, iffet ve şeyhlerine itaat yemini ederler. Yeminleri çoğu kere muvakkattır, mesela, bir kabahati telâfi etmek için derviş tarafından zamanlı veya ebediyen edilir. Her bir *tekke*; dualar ve müstakil çilelerle *Allah*'a itaat izharına erişmede hususî mübarek vazifeyi almış olan bir veli şahıs tarafından konulan kaidelerin hükmü altındadır."

DALAH, Mag, **Un Hiver en Orient**, s. 123-126 [Kahire], Paris: Ch. Delagrave, 1892.

LANDRIEUX

Maurice Landrieux. (1857-1926). Fransız papaz.

28 Nisan [1892], Pazartesi- "Sabit günlerde emsalsiz temsillerini veren meşhur dönen dervişlere girmek faydalı olabilirdi, ama zaman bizi sıkıştırıyordu ve geçip gittik."

LANDRIEUX, **Aux Pays du Christ** (Etudes Bibliques en Egypte et en Palestine), s. 61 [Kahire], Paris: Maison de la Bonne Presse, 1895.

Lizzie McMILLAN

Eliza McMillan. Amerikan kadın seyyah.

[25 Ocak 1893, Çarşamba]- "Öğleden sonra, Feryat Eden ve *Dancing* [Raks Eden] Dervişleri görmeye gittik. Mahlûklar bu dinî merasimdeki vazifelerine hakikaten kızıştıklarında dehşetli olduğunu teslim etmeliyim. Kolların, başın ve bedenin kıvrılış, bükülüş ve buruluşlarının refakat ettiği ah etmeler, hırıldamalar, inlemeler basitçe anlatılamayacak bir temaşa meydana getirir. Böylesine cebrî bir ifayı tecrübe eden mübarek adamların yarım dairesinin içinde; başlangıçta yavaşça, sonra dakikada kırk ilâ elli dönüş yapana dek, giderek daha hızlı bir şekilde, kapalı gözleri ve dışa açılmış kollarıyla, bir ayakları üstünde dönen birkaç raksçı vardı. Bir flüt [ney] ve bazı dümbelekvari çalgılardan nağme de mevcuttu. İcracılardan da, kendimizden de memnun kaldık." s. 133-134.

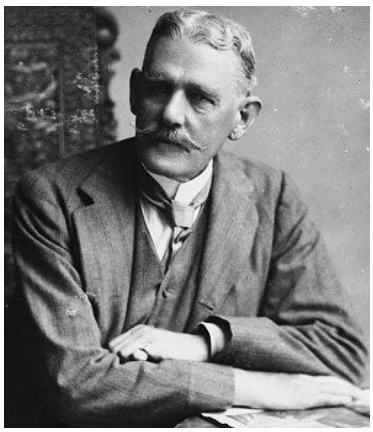

Jardin des Derviches Tourneurs au Caire,
[Kahire'deki Dönen Dervişlerin Bahçesi],
TISSOT, James Jacques Joseph (Ressam), 1899, Kalem veya mürekkep işi, 9.1 x 13.1 cm.,
La Vie de Notre-Seigneur Jésus-Christ serisi, Brooklyn Museum.

[2 Mart 1893, Perşembe]- Cuma gecesi, bir nevi Muhammedî bir şenlik münasebetiyle aydınlatılmış bulunan kaymaktaşı[ndan] *cami*i görmek üzere, mehtapta hisarın yukarısına doğru bir diğer kısa seyahatte bulunduk. Cami; yıldız gibi ışık saçan küçük mumlar ve farklı tertiplerde yağda yüzen fitillerle doldurulmuştu. Tesir çok göz alıcı olmamasına rağmen güzeldi. Feryat eden ve raks eden dervişler vücut ve başlarının çok cebrî burulmalarıyla dinî tatbiklerini ifa ettiler ve onlardan bazısı öyle şiddetli bir arzuyla işe giriştiler ki lâyihada bir tahavvül vakti gelmiş bulunduğundan, diğerleri onları tutmaya mecbur oldular." s. 182.

McMILLAN, Lizzie, **Letters of Lizzie McMillan**, s. 133-134 ve 182 [Kahire], Cambridge: Riverside Press, 1902.

Wordsworth DONISTHORPE

(1847-1914). İngiliz bireyci anarşist, mucit, sinematografi öncüsü, satranç meraklısı. 1876'da seri hâlde alınmış fotoğrafları hareketlendiren Kinesigraph aygıtının patentini aldı. Diğer bazı eserleri: Empire and Liberty (1886), Individualism, a System of Politics (1889), Love and Law: An Essay on Marriage (1893).

[1897 civarı]- "Lordların ahmaklıkları, Roma'da Araf merdivenindeki budalalıklar, göz kırpan sanemler ve kıymetli taşlarla süslenmiş çocuk İsa tasvirleri ve Vatikan'ın manasız ve gösterişli ayinleri bir taraftan hor görme uyandırıyorsa da; *dancing* [raks eden] ve feryat eden dervişlerin delice dönüşleri ve hayvanî maskaralık ve homurdanışları öte taraftan iğrenme uyandırır.

…Muhammedîlerin çok sayıda, belki otuz veya kırk adet *monastic* [inziva hayatına ait] tarikatları vardır. Deveranlarına şahit olduğumuz Raks Eden Dervişler'in muayyen bir fırkasının, takriben altı asır evvel *Simon de Montfort*'un İngiliz Avam Kamarası'nı kurduğu devirlerde, Mevlânâ adında bir *fakir* tarafından kurulduğu ve bu yüzden Mevlevî diye adlandırıldıkları söylenir. Akideleri çok mahsustur, kıyafet ve merasimleri de öyledir. Ağartılmamış malzemeden, cansız renklerde, uzun *fes*ler veya üstüvanî şapkalar giyerler. Alt elbiseleri beyazdır ve öyle tertip edilmiştir ki giyenler topukları üstünde eğirilerek dönerlerken, bir şamdan külâhının şeklinde dışa yayılır. Eğirilerek dönme, raksçıların bazısı bitkinlik veya sersemlikten yıkılana dek hiç durmadan iki saat süreyle devam ettirilir. Uzun talime ihtiyaç vardır ve çırağın tecrübe süresi tamı tamına bin bir gündür. Bu sayı Mevlevîlerin esrarlı sayısıdır, keza Şehrazad'ın harikülâde Arap hikâyelerinin müellifi tarafından da seçilmiştir. Çoğu kere zannedildiği gibi yersiz bir istekle seçilmemiştir. En azından ben öyle olmadığını düşünüyorum. Şarklıların 7 ve 12 sayılarına hamlettikleri hürmeti hepimiz biliriz. 12'nin seçilmesi, batıl inanışlarca uğursuz olduğu kabul edilen çift bir sayı olması haricinde, kadim sıkletler ve miktarlarla rabıtalı matematikle alâkalı nedenlere dayandırılır. Erken devir Roma takviminden bahsederken *Mr. S. Smith*, "İki ondalıklı nizamda tek sayıların uğuru hakkında batıl bir telakki hâsıl edildi." diye yazar. Muhtemelen Şarktan sâdır olmuş bulunan bu inanışın Etrüsklere kadar izini sürer. Şöyle ki *Rory O'More* bu hususta yenilik iddiasında bulunamaz. Onun için *Numa* seneyi her biri 30 günlük aylara taksim etmek yerine, 31 günlük tam aylara ve 29 günlük sahte aylara taksim etti. Benzer şekilde Şarkın mübarek zevatı 12 yerine 11 ve 13'ü aslî sayılar seçtiler. Şimdi eğer 7, 11 ve 13 tek sayılarını birbiriyle çarparsanız esrarengiz 1001 sayısını elde edersiniz. Bu, Bin Bir Gece'nin ve keza Mevlevî çıraklığının sebebini izah eder. Bildiğim veçhile, meşhur hikâyeler ve raks eden dervişler arasında şimdiye kadar dikkat çekmemiş bulunan diğer benzerlik noktaları da bulunur.

«Namzedin ilâhî ilmin talimini aldığı yer *convent* [erkek manastırı; tekke]nin mutfağından başka bir yer değildir. Çıraklığı müddetince bulaşıkçı olarak adlandırılır ve tam bir kabule şayan olarak başaşçı tarafından *superior* [manastır başpapazı; şeyh]e takdim edilir. Şeyh, çırağın başı üstüne üstüvanî bir külâhı yerleştirdikten sonra *tekbu* [tekbir] diye adlandırılan dua okunur.» der *Dr. Taylor*. Elbette bu, *Arabian Nights* [Arap Geceleri; Bin Bir Gece Masalları] okuyucusunun aklına, balıkçının *gin* [cin]in emrine itaatle, esrarengiz ummanda yakaladığı beyaz, kırmızı, mavi ve sarı balıkları getirdiğindeki, Sultan'ın mutfağındaki sahneyi getirir. Aşçı kadın bir yüzlerinin kâfi miktarda kızardığını düşündüğünde kızartma tavasında balıkları çevirdi, lâkin sahi, müthiş mucize!.. Onları güç belâ çevirmişti ki mutfağın duvarı açıldı ve harikulâde güzellikte ve münasip cesamette genç bir hanım girdi. Balıklardan birine vurarak hiddetle söylendi: "Balık, balık, itaatinde misin?" ve dört balık kafalarını yukarı kaldırdılar ve ona: "Evet, evet, eğer sen hesap görürsen, biz de görürüz; eğer sen borçlarını ödersen,

Derviche Tournant, Demoiselle Turche à Salonique, [-Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup- Dönen Derviş -Mevlevî neyzen-, Selanikli Bekâr Türk Hanım], 1906, Kullanılmış renkli fotoğraf kartpostal, Yay.: J. Saul.

biz de öderiz; eğer sen kaçarsan, biz hakkından gelir ve hoşnut oluruz.". Onlar bu sözleri bitirir bitirmez, hanım kızartma tavasını alt üst etti. Ondan sonra, hatırlarsınız, bu kez *Vezir*'in ve tekrar Sultan'ın kendisinin mevcudiyetinde fevkalâde bir temaşaya tekrar şahit olundu. Nihayet balıkçı servete boğuldu ve hep mes'ut yaşadı. Musiki ve raks etmenin her ikisi de Muhammedî an'ane tarafından yasaklanmış olmasına rağmen, bu emsalsiz fırkanın, kendilerini dinî ayinlerinde tecessüm ettirmeleri tuhaftır. Flüt veya *nei* [ney] nefesli, nefes alan nev'iden bir çalgıdır ve ondan meydana gelen musiki muhakkak kasvetli ve acayiptir. Dervişlerce onun maşuk ve kara sevdalı olduğuna inanılır. Onlara göre Tanrı Aşk'tır, bir manada Eros'tur. Bütün dünyevî meşgalesi içinden fışkırdıkları saadetin muazzam çeşmesine uzun, sebatkâr bir geri dönüş arzusu olan insanoğulları, *Eternal Spirit* [Ebedî ve Ezelî Ruh]'un kopmuş cüzleridir. *Sir William Jones* bize onların kendine has bir kısmını istihraç ettiğim mukaddes ilâhîlerinden birinin bir tercümesini vermiştir:

İşit, uzaktaki kamış nasıl kederden hoşnut hikâyeler içinde,
Saadetten ayrılmış ve şimdiki hâlde elemle feryat eder!
'Anayurdumun kıyılarından zamansız kopartılmış olmaklığımla,
Aşk şakıyan gençler ve asude gözlü bakireler yas tutarlar.
Ah, mahvedici gaybubetle kalbimizi yırtalım,
Terennüm ettiğim şeyi hisset ve matemimle kan ağla:
Atasının kulübesinden sürgünde avare dolaşan,
Geri dönmenin hasretini çeken ve geçip gitmek bilmeyen her saati azarlayan.'

Aşktır kamışı ilâhî hararetle dolduran,
Aşktır kendine has tadı olan şarapta köpüren.
Emsali bulunmayan genç hizmetçimden sızlanan avare; ben.
Kamış ateş aldı ve bütün canım baştan çıkarılıp ortada kaldı.

Selâm, nihayetsiz kârın hakikî membaı semavî aşk!
Rayihan beni iyileştirir ve hünerin besleyip kuvvet verir.
Ah, Kalinus'un öğrenmiş olduğundan, Eflatun'un hikmetinden fazlası!
Rehberim, Kanun'um, benim ulu Neşe'm; doğrul!
Aşk, esrarlı ateşiyle buz gibi balçığı ısıtır
Ve raks eden dağlar körpe bir iştiyakla sıçrar.
İnayet aşk denizlerinde yüzen candır
Ve yukarı gıdasıyla hayatını idame ettirmeyi arzular.
Kemal noksan suretlerle beraber hayat sürebilir mi?
Şarkım burada duraksıyor ve sen, mağrur dünya, elveda.

Bütün bunların hissen aşikâr bir şekilde Farisî olduğunu belirtmek

Sağdaki sayfada:
Danse des Derviches Tourneurs, [Dönen Dervişlerin Raksı -Kahire Mevlevihanesi-], SÉBAH, Pascal (Ressam), 1880'ler, Yumurta akı baskı resim, 26,7 x 34,25 cm.

Mevleviname_2b.indd 401 12.07.2015 15:26:05

Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup Mevlevî Neyzen,,
1900, Renklendirilmiş fotoğraf.

lüzumsuz mesabesindedir. Hakikaten, fırkanın kurucusu Küçük Asya'da hayat sürdü. Doktor *Taylor*'un onun üzerine tefsiri bir hayli eğlendiricidir: «Zevk verici hayal ile zahidane hissin tehlikeli terkibinin, *St. Catherine*'in hayatının bir numune olarak zikredilebileceği Avrupa'da bile bir müşabihi olmaması bir yana; mevzu, daha tafsilatla muhasebe edilmiş hissiyatımıza çokça keder vericidir.»

Sadece cumaları 'icra'da bulunan acayip dervişlerin sapıklıklarının, Muhammedîlerin büyük ekseriyeti tarafından, İngilizlerin kavgacı Hristiyanlığın tef takımını ve Fransızların Lordlar'a giden hacıları boğduğu kadar çok tahkirle hor görüldüklerini belirtmek elbette lüzumsuzdur. Hakikaten, meraklı seyircileri hesaba katmayarak, her iki camideki 'ayin'lere yüzlerce ciddî âbidin iştirak edip etmediğinden şüpheliyim."

DONISTHORPE, Wordsworth, **Down the Stream of Civilization**, s. 115-119 [Kahire], London: George Newnes, 1898.

E. A. REYNOLDS-BALL

Eustace Alfred Reynolds-Ball. (1857-1928). İngiliz seyyah, yazar. Diğer bir eseri: Paris in Its Splendor.

[1897]- *El-Ekber*- "Bu cami mimarî olarak az alâka görür, ama *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in cuma temsilleri burada vuku bulduğundan çok ziyaret edilir." s. 62.

[1897]- Cennete Yükselme [Miraç] Gecesi- "Bu, Aralık'ın son haftasında kutlanır. Camilerin çoğu renkli kandillerle ziyalandırılır ve akşamleyin pırıl pırıl ışıklandırılan *Abdin* Sarayı'nda Raks Eden Dervişler'in hususî icraları vuku bulur. s. 110.

…Bir sonraki ay olan *Ramazan* (Ocak'ın 24'ünde başlar) Müslüman yılının hususen en mübarek ayıdır ve bu ayda pek çok mühim şenlikler vaki olur. Bu ayın 13'ünde *Mehmed Ali* Camii pırıl pırıl ziyalandırılır ve Mehmed Ali'nin mezarı önünde Kur'an'dan uzun hulâsalar okunur, *Hidiv* ve hane halkı bazen mevcut olurlar. Camilerin diğer kısımlarında, Feryat Eden ve *Twirling* [Çevrilen Dervişler]'in *zikr*leri (dinî talimleri) vuku bulur." s. 111.

[1897]- "Çevrilen Dervişler'in cuma *zikr*leri *Sultan Hasan* Sarayı yakınındaki *Tekiyeh* (manastır) *El-Akbar* [El-Ekber Tekyesi]'nde vuku bulur. Son senelerde bazen fasıla verdirildiklerinden, turistler temaşayı her zaman seyredemezler. Bakması, refikleri Feryat Edenler'inkinden daha az nahoş, daha dikkate değer bir temsildir. Bir saat süreyle beraberce inlemek, nefes nefese söylemek ve bedenini sallamak gürbüz bir Hristiyanın gücünün fevkinde olamaz, ama yarım saatten fazla süreyle, dakikada altmış ilâ yetmiş kere, üç ayak kutrunda bir halka içinde dönmek hatırı sayılır miktarda bir kabiliyeti ve adale faaliyetini gerektiren bir muvaffakiyettir. Bunun yanında bu dervişlerin, Feryat Eden Dervişler'in yabanîleştirici talimlerinden tamamıyla masun gözüken dinî hararetinin belli bir miktarına müsaade edilmelidir. Dikkat çeken bu icra *Mr. H. D. Traill* tarafından iyi tarif edilmiştir: «Onun nazarından müşahede kelimesi ortadan kalkalı çok olmuş bulunmalıdır, onun *retina*sına gözlerini kendi-

Kahire'deki Abdin Sarayı.

sine açtığı cızırdayan kâinat safi bulanıklık olmalıdır. Ama yumulu göz kapaklarının ötesinde bir şey görebilir mi? Hakikaten kendisini Cennetin Kapıları hayaline kıvrılarak döndürebilir mi? Belki de, fasılasız dönme hareketi insan dimağı üzerine haşiş gibi tesir ediyor. Bu derviş her nasılsa bir keramet kâhininin bütün tavrına sahiptir. Hissikablelvuku ehlinin hakikî neslindendir; hatta saranın ispazmoslarına göre, tefekkürün daha az sıhhatsiz ve keder verici bir tasarrufu olan istiğrak baygınlığı geçirmese bile bu böyledir. *Twirling Dervish* [Çevrilen Derviş]'in icrası arkasında alçalmış bir insanlık hissi bırakmaz, ama asık suratlı mukallitlerin bir 'çadır meclisi'nde muavenet edilmiş hissiyatın olanıyla, onların homurdanan ve nefes nefese söyleyen biraderleri [Rıfaîler] ile arkadaşlığı kesersiniz.»" s. 114.

REYNOLDS-BALL, E. A., **Cairo: The City of the Caliphs**, s. 193 ve 195-196 [Kahire], Boston: Dana Estes and Company, 1897. **Cairo of To-day** (A Practical Guide to Cairo and Its Environs), s. 62, 110, 111 ve 114-115 [Kahire], London: Adam and Charles Black, 1898.

Emilie Hyacinthe LOYSON

(1833-1909). Fransız ilâhiyatçı, Katolik rahip, vaiz ve yazar Hyacinthe Loyson'un karısı.

DÖNEN DERVİŞLER

[1897 civarı]- İslâm'ın çok sayıdaki dinî tarikatlarından kat'iyetle en merak uyandıranlarından biri olan *Turning Dervishes* [Dönen Dervişler]'i görmek üzere "eski Kahire"ye gittik. Bir bahçenin içinde, dinî maksatlı bir haneye bitişik, yükseltilmiş bir kürsünün kenarının etrafında ayakta dikilen takriben kırk adam ve oğlan vardı. Yirmi yaşındaki gençlerden seksen yaşındaki ihtiyarlara kadar bütün yaşlardan, bütün tabaka ve meşguliyetlerdendiler. Hepsi bir takım giyinmiş ve titizlikle temizdiler. Onlar kendi yollarında riyazet ehlidir ve belki de *ascetic* [zahit]ler olarak adlandırılabilirler. Hepsi hâlen evli adamlardır, çünkü aile İslâm'da bütün cemiyetin kaidesi olduğundan, evlenmemiş bir adam veya kadın neredeyse meçhul bir inhiraftır. Ne mevki, ne fakirlik, ne vücut rengi, ne de şart evlenmeye engel olur; yalnızca hastalık müstesna.

Bilinmez ve anlaşılmaz olanın en ulvî hakikatleri örtmesi, aksi ispatlanıncaya kadar makbul bir delil olmasına rağmen, neyi anlamadığımızdan şüphe etmeye mütemayildik. Bu yüzden, dervişlerin kendi kendilerine tertip ettikleri bu tuhaf dinî icra bir dereceye kadar anlaşılabilir olabilirdi. Bir Ermeni Hristiyanı olmasına rağmen, Şarktaki İslâm'ın belki en salâhiyetli ve kat'iyetle en hâlden anlayan mütercimi, temayüz etmiş İranlı bir hariciyeci ve âlim olan *Prens Malcom Han* (İran'ın İngiltere, Fransa, İtalya ve çoğu diğer Avrupa milletlerine sefiri) tarafından bana verilene göre, bu tarikatın manevî kökenini izah edeceğim.

Dönen Dervişler tarikatının kurucusu on üçüncü asırda yaşamış, İran ve Asya'nın en şöhretli mutasavvıf şairi olan *Djelal-el-Dine Roumi* [Celâleddîn Rûmî]'dir. O, Şarkın bütün felsefe mektepleri tarafından bir peygamber gibi mütalâa edilmiş ve Türkler tarafından büyük hürmeti iltizam etmiştir. Bir gün veya daha doğrusu bir gece Celâleddîn Rûmî'nin kulakları bir örsün üstüne vuran bir çekicin ahenkli ve hoş seslerine takıldığında, şehrin dış mahallelerinde dolaşmakta ve kendisinin etrafında dönen gök kubbedeki halk edilmiş dünyaların harikaları üzerine düşünceye dalmadaydı. Elinde olmadan sesi takip etti ve sonunda kendini iri yapılı bir demircinin, demiri evirip çevirdikçe şairi meftun bırakan, öylesine ince güzellikte, ışıklar yayan bir dönme hareketi meydana getirdiği; tavlı demire vurdukça karanlığın içine parlak kıvılcımlar yolladığı bir demirci dükkânının karanlık ihatası içinde buldu. Nihayet öyle büyülenmişti ki, esrarengiz cazibe altında, orada, izah edilemez kalan

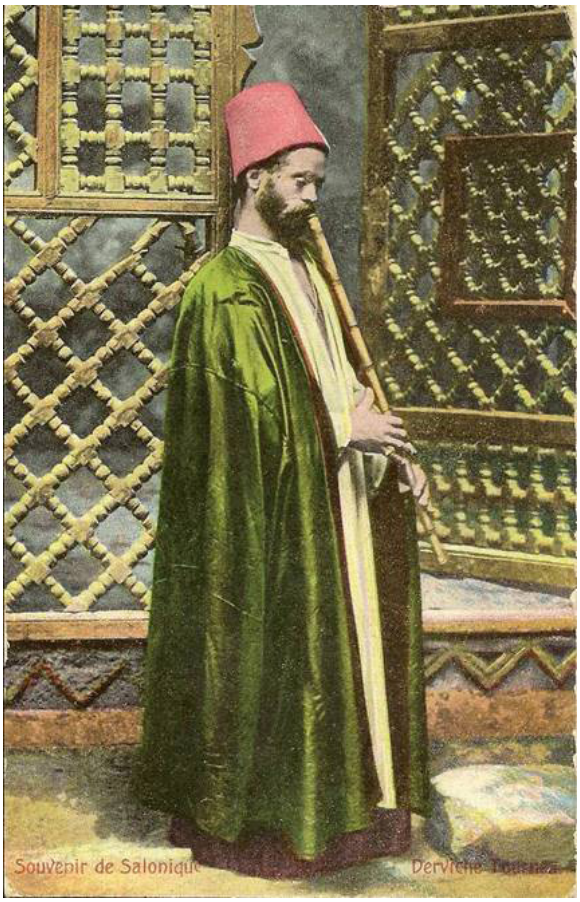

Zencilerin çadır meclisi.

bir vakıa meydana geldi. Mutasavvıf; şuursuz bir şekilde, bu devreden kıvılcımların mahreki içine çekildi; buradan hareket hâsıl etme kabiliyeti alarak, çekicin örs üstüne ahenkli vuruşlarıyla mevzun ölçüyü muhafaza ederek, kendi kendine dönmeye başladı. Kendinden ve dünyadan habersiz, devreden kürelerin arasında yükselmiş ve mihver üzerinde dönüyor gözükene kadar, derin bir vecd içinde devrede devrede hareket etti. Diğerleri, basit ahali de, bu acayip ölçüye yakalanmış gözükerek ve aziz ve muhterem şairlerinin misalini takip ederek, çekicin durmasıyla sihir bozulup da görülmeye değer parlak manzara bitene kadar, meftun edici bir tesir altında etrafta harekete geçtiler. Bu, Dönen Dervişler'in kökeniydi ve açıkça *hipnotik*, manevî bir tabiattadır. Hristiyanlık tapınmanın pek çok muvazi hallerini hâsıl etmiştir; merkezî New York'ta *Shaking Quakers* [Sarsılan Kardeşler], kuzey eyaletlerinin *Oscillating and Shouting Negroes* [Sarkaç Gibi Salınan ve Haykıran Zenciler]'i, Fransa'da *Tremblers* [Titreyenler], Amerikan kızılderililerinin Büyük Ruh Raksı, Habeşistan'daki kiliselerdeki dinî rakslar ve keza şüphesiz ki onu vecd haline getiren musikisiyle, Efendimiz'den evvel raks etmiş olan İsrail'in şirin muganni si ve şair kralı Davut'tan kalma [bir raksın], bu gün bile icra edildiği İspanya'da, şi'rî ve manevî tabiatlar müzikal hareketteki vezin ve ölçü tarafından, raksın cazibeli ve mukavemet edilemez tılsımı yüzünden insiyakî olarak müteessir edilirler. *Whirling Waltzers* [Hızla Dönen Valsçiler] ve *Turning Dervishes* [Dönen Dervişler] arasında ahalinin düşündüğünden daha derin bir benzerlik bulunur. Neşeli ve baş döndürücü dünyanın raks eden müfritlerinin birden fazlası, raksı huşu uyandıran bir his olarak kabul ve tasdik etmişlerdir -Genç bir hanım vals ederek ibadet ettiğine beni ikna etmişti-. Orkestra şefinin elindeki değnek, çalgılardan bir nota sesi çalınmadan evvel, sadece hazır duran çalgıcıların üzerine değil aynı zamanda dinleyicilerde de ahenkli bir sirayetin emarelerini hâsıl eder. Bir keman veya sokak orgunun ahenkli bir notası bazen insanları kendilerine rağmen raks etmeye doğrultur. Bir Hristiyan hanım tanırım; dans etmeye umumiyetle karşı olsa da, sık sık bir laternacıyı penceresinin altında bir saat süreyle tutar, sonra kendini tek başına kilit altına alırdı. Nitekim şöyle söyler: "Dans et ve bir hafta iyi hisset!".

Şimdi dervişlere geri dönüyoruz. Pest ve kasvetli bir ölçüyü idame ettiren bir tef, bir telli çalgı ve bir flüt [ney] ile birkaç musikicinin yerleştiği içi boş bir murabba teşkil ettiler. Onların ortalarında duran bir rehber, bir işaret üzerine, başını yavaşça öne ve arkaya hareket ettirmeye başladı, giderek daha da hızlandı, bütün diğerleri onu taklit ediyordu, sonra bütün bedenler öne ve arkaya doğru eğilerek, en muhterem olanının uzun saçları yeri süpürene kadar, giderek daha aşağıya hareket etmeye başladılar. Baştan başa her yer, giderek çoğalan hareketin sür'atinden dolayı, derece derece azalan ağır solumanın pest perdeden gırtlaktan sesiyle doluydu. Sonra musiki birden kesildi ve dervişler aniden durdular, sonra bir yandan bir yana sallanarak hareket ettiler ve sonunda dönme hareketi başladı. Giderek daha hızlı nefes alarak, devrede devrede, giderek daha sür'atli, en nihayet bazen seyirciye ıstırap verici bir şekilde sâri olan, artan bir sür'atle hareket ettiler. Zar zor yürüyebilen küçük çocuklar bile bazı dönenlerin kollarında tutulup, ayine iştirak etmek için ileri sürüldüler ve esrarlı halkanın içinde döndürüldüler. Bu suretle, kelimesiz ve talimsiz, bu tuhaf ibadet ve tapınma tarzı onlara öğretilir.

Mevleviname_2b.indd 404 12.07.2015 15:26:06

Derviche Tourneur,
Souvenir de Salonique,
[Dönen Derviş, Selanik Hatırası - Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup Mevlevî neyzen-],
1900, Renkli fotoğraf kartpostallardan bir örnek.

Dinî yakınlık hissetmeyenler için, acayip ve garip olan, muhakkak idrak edilmez bulunan ve bayağı ziyaretçilere gülünç gözüken bu fevkalâde ayini şüphe götürmez ve derin bir dinî atmosfer istila eder. Fakat bunun, derinden dindar olan bu âciz ve cahil; çok hassas, ürkek bünyeli; çaresiz; vukufsuz ve tecrübesiz insanlara verilen yegâne ifade tarzı olduğunu, bu merasime iştirak eden herkesin o münasebetle ilâhî yardım ihtiyaçlarını açığa vurduklarını hatıra getirdiğimizde, bize mübalağalı gelse de, ayini hürmete şayan ve hatta heybetli buluruz. Mevcut bulunan, seyahatteki Hristiyanların birçoğundan çok fazla utandık, ama yakınlık hissettiren ihtiyar bir Rus hanımının gözyaşlarına ve tilâvete iştirak eden mütemayiz görünüşlü bir Yahudiye müteşekkir olduk. Merasim aşağı yukarı bir saat sürdü. Dervişlerin kısmında herkes itaatli, terbiyeli ve hürmetkârdı. İki yüz meraklı seyircinin çoğu olmasa bile, bilhassa, rahat iskemleleri refakatta bulunan nazik Müslümanlar tarafından kendilerine takdim edilmiş bazısı, ne duhuliye alınmış ne de iane toplanmış olmasına şaşırmışlardı. Hâlbuki para hiçbir şart altında Müslümanların inanışı içine giremez (Bizler için mükemmel bir ibret).

Fakat bu dervişler nasıl oluyor da bu kâfir, müstehzi ve hakaretle dudak büken Hristiyanlar kalabalığı tarafından muhasara ediliyken, bu dinî merasimi yapıp bitiriyorlar; tahammül ve müsamaha meziyetine, dünyaya verilebilecek çokça hayret ettiren bir misaldir. Merasim nihayete erdiğinde, bizi kabul edip edemeyeceğini sormak için *Sheik* [şeyh]in evine yollandık. Derhâl çok basit ve çok temiz, büyük bir odaya yol gösterildi. Burada, başı çeken *Şeyh* tarafından memnuniyetle karşılandık ve bize tarikat hakkında çok faydalı malûmat verildi. Takvanın lüzumsuz ifadelerinin veya her türlü riyakârlığın topyekûn yokluğu Müslümanlarda bulunur. Misafirperverlik bu fakir insanlar arasında bile vazife olarak yüklenilmiş ve fiilen icra edilen bir meziyettir. Az önce dönme ayinine katılmış bulunan dervişler tarafından bize derhâl lezzetli bir kahve takdim edildi. Hepsi onların arasında bulunmamıza memnundu ve biz de orada olmaktan mes'uttuk. Hayret! Din en farklı ifadelerinde bile nasıl da kalpleri birleştiriyor ve ısıtıyor, bunu başka ne yapabilir ki!

Birkaç gün sonra, Mısır dervişlerinin Kahire'de ikamet eden *Sheik Superior* [başşeyh]lerinin; Peygamber'in halifesi Ebu Bekir'in ve kızı Fatıma'nın neslinden *Mohammed Tewfik-el-Bakr* [Muhammed Tevfik el-Bekr]'ın ziyaretini kabul ettik. Makamı ve unvanı verasetle intikal ediyordu. Ev sahibimiz *Ahmed Şefik Bey* bu mütemayiz ziyaretçiyi haber verdiğinde bitkin çehreli, çul giyinmiş; muhtemelen dönen, mütemadiyen dönen; garip, uzun sakallı; ihtiyar *Arap Şeyh*'ini görmek için artık hayali sündürmeye lüzum kalmamıştı. Fakat bakın ki zarif görünüşlü ve zengince giyinmiş hoş bir beyefendi zuhur ediverdi. Otuz yaşlarında ama daha genç gösteren, yeryüzünün ikmal edilmiş bir kişisiydi. Kadim ve modern tarihi ve klasikleri -ki bunları iyi biliyordu- *German Infidel* [Alman İmansız] mektebinin müellifleri kadar çok bildiğinden, korkarım ki pek çok okumuştu. Başlıca Avrupa ve muhtelif Şark dillerini konuşuyordu. Onun akşam yemeği davetini ev sahibimizle beraber büyük bir zevkle kabul ettik. Malikânesi Kahire'deki en güzel saraylardandı

ve *à la Français* [Fransız usulü] tefriş edilmişti. Mevkii büyük masrafı icap ettirdiğinden çok zengin olmalıydı. Fransız, Arap ve Türk mutfağının münasip bir terkibi olan kusursuz akşam yemeğinin hizmetini uzun boylu, iyi talim görmüş yerli hizmetçiler gördü. Şeyh sıhhatçe narindi, hâlâ evlenmemişti ve kendisini davet edersem sevineceği haberini oğluyla gönderen -birkaç gün sonra bunu yaptım- annesiyle yaşıyordu. Haremi sarayın ayrı bir yerinde, Müslüman evlerinde nadir bir şey olan çok sayıda aynaları olan, geniş ve ihtişamlı dairelerin içindeydi. Hoş, zengince ama tabiî bir zarafet ve mükemmel bir zevkle giyinmiş bir hanım buldum. İnce hâl ve hareket tarzıyla, İstanbul'un asaletlilerinden, çok muhtemelen de Çerkes nesebinden bir hanımefendi olduğunu ele veriyordu. Duldu ve kendini oğluna ve dinine adamıştı. Hiçbir Hristiyan hanımı; gençliğin münasip bir şekilde okutulması, bütün müminler arasında merhametli münasebetlerin ve küllî sulhun devam ettirilmesi için daha yüksek bir ahlâkî fikir ve daha şevkli bir arzu taşıyamaz.

Gecenin ilerleyen vakitlerine kadar uyanık kalınan büyük Ramazan orucu zarfında, dervişlerin bu reisi, yüzlerce dindar adamın ilâhî söyledikleri, dua ve sohbet ettikleri dinî ifalar için toplandıkları, sıcak renkler kullanılarak dikilmiş ve süslenmiş geniş bir çadırı büyük bahçesine koydurmuştu. *Şeyh*, yakındaki bir gece yarısı bu meclislerden birine iştirak etmemiz için davet etti ve bunun için çokça teşvik edildik. Bütün Müslümanlar arasında bizde en derinden tesir bırakan onların mükemmel edep ve hürmetle cem olmuş mutlak müsavilikleri ve tabiî kardeşlikleridir."

LOYSON, [Emilie] Hyacinthe, **To Jerusalem through the Lands of Islam among Jews, Christians and Moslems**, s. 220-225 [Kahire], Chicago: The Open Court, 1905.

J. De BEAUREGARD

James Jean-Pierre Condamin. (1844-1929). J. de Beauregard takma adıyla yazan Fransız papaz, seyyah, yazar. Fransa'nın Lyon şehrindeki Roma Katolik Enstitüsü'nde edebiyat ve yabancı edebiyat hocasıydı. Bazı diğer eserleri: De Paris à Vienne par Oberammergau (1891), Chez nos Amis de Russie (1893), Du Vésuve à l'Etna et sur le Littoral de l'Adriatique (1895), Aux Rives du Bosphore (1896), Au Pays des Fjords (1897), Parthénon, Pyramides, Saint-Sépulcre (1899).

[1898]- "Hemen, şurada burada, bazı mahalle mekteplerinden, genç tilmizlerine Kur'an ayetlerini kavramayı, en azından avazı kadar uzun bir değnekle gösteren hocaların bir örnek tilâvetleri savrulur. Ama sağa veya sola yapılan sadece bir dönüşle ve birdenbire, acımasız ve kötü bir veba istilası üzerine mukimlerince terk edilmiş olacak virane bir mahallin hazır hissini; rastlaşmaları ve temasları tertip edilmiş olacak; el, kol veya baş hareketleri yapan; durmadan kımıldayan, bir diğerine bağıran, telaşından daha fazla hareketlenen ve o işe daha fazla can atan, neredeyse vahşî, hakikatte şiddetli insan cinsinin ve onun muhtelif kıyafetlerinin kalabalığının pek büyük bir panayır yeri, delice bir pazar yeri hissi takip eder*.

* Bu, Cuma'ları, dönen dervişlerin bir celsesine iştirak ettiğinde bir Avrupalının hissettiğiyle aynı çeşit bir histir.

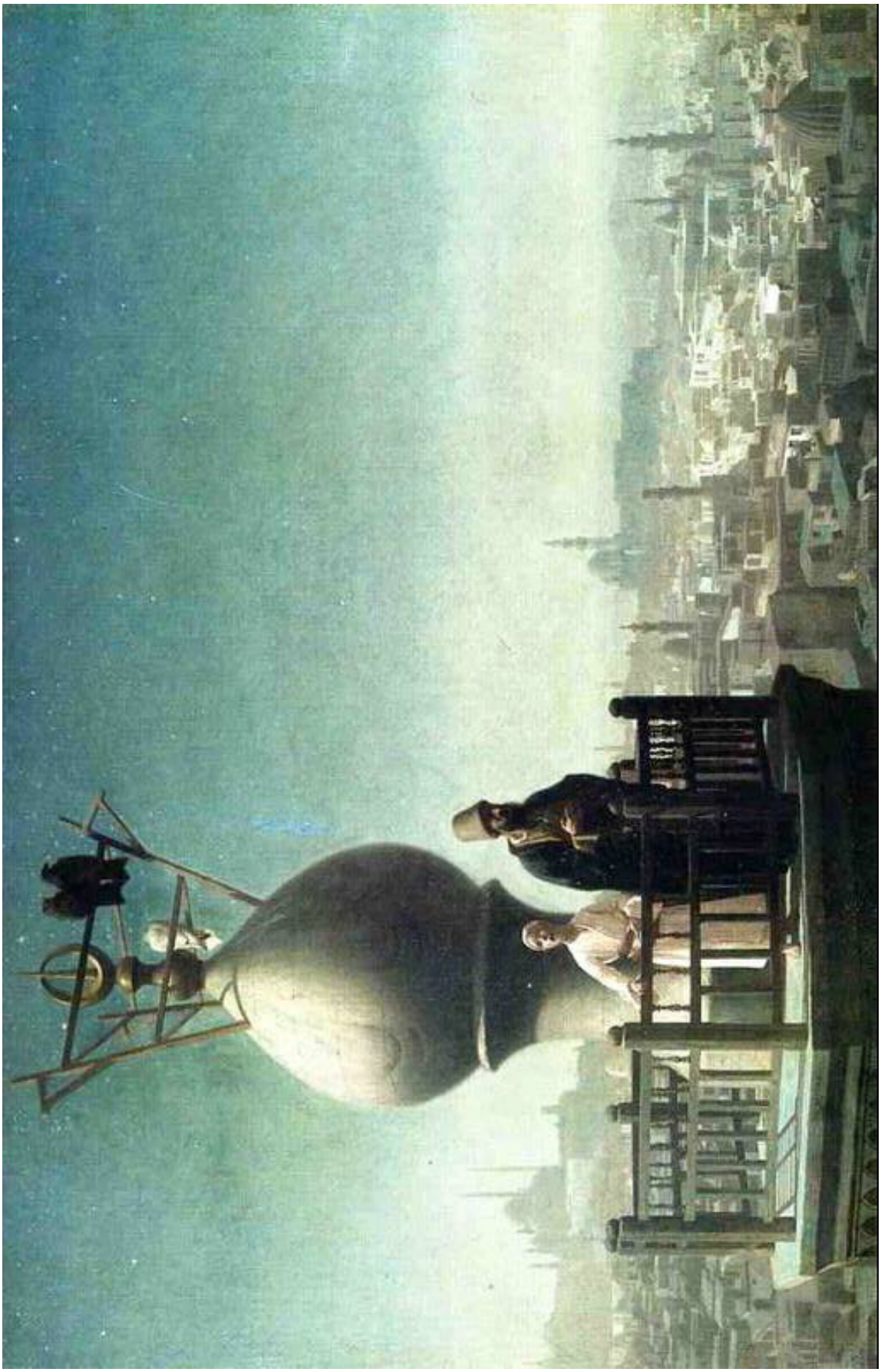
BEAUREGARD, J. de, **Parthénon, Pyramides, Saint-Sépulcre** (Grèce, Egypte, Palestine), s. 46 [Kahire], Lyon: Emmanuel Vitte, 1899.

A. RAYER

Fransız. Fransa'daki muhtelif tarım cemiyetlerinde başkanlık yaptı. Nil vadisindeki tarımı incelemek üzere Mısır'a seyahat etti.

[1902 Şubat'ı]- "*Derviches tourneurs* [dönen dervişler] bir çeşit yavaş ve aslî bir vals icra edilirkenkiyle aynı merasimi ikmal ederler, bunun Arap kahvehanelerinde alışmış olduğunuz göbek dansıyla hiçbir müştereği yoktur. Küçük flütlerin can çekişen sesleri duyulur ve ilâhî yok olur. Oradan büsbütün mahvolmuş olarak ayrıldım."

RAYER, A., **Voyage Agricole dans la Vallée du Nil**, s. 18 [Kahire], Corbeil: A. Crété, 1902.

Call to Prayer, Cairo, [Namaza Davet, Kahire -Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup Mevlevî dervişi ve çocuk-], GÉRÔME, Jean-Léon (Ressam), 1879, Tuval üstüne yağlı boya, 99 x 64 cm.

George W. CALDWELL

George Walter Caldwell. (1867-1946). Amerikan Kulak Burun Boğaz hekimi, yazar ve ressam. Kendi adıyla anılan bir cerrahi yöntemi geliştirmiştir. Dünya çapında seyahatlerde bulundu. Diğer bazı eserleri: Legends of Southern California (1919), Rainbow Stories (1919).

"*Howling Dervishes* [Feryat Eden Dervişler] ve *Whirling Dervishes* [Hızla Dönen Dervişler] haftada bir kez kendi ayrı camilerinde ayinler icra ederler. «Ahali iştirak etmek üzere candan davet edilir.» Eğer tercüman hızlı atlarla beraber bir binek arabası temin etmişse, bir öğleden sonrasında her ikisini de görmek mümkündür. Bu dervişler bazen mutaassıplar olarak da isimlendirilen Muhammedî bir fırkadırlar.

…Hızlı bir sürüşle *dancing dervishes* [raks eden dervişler]i görebildik. Camileri ilk bakışta hürmetsiz bir görünüşe sahipti. Binanın merkezi korkulukla çevrilmiştir ve korkuluğun içinde her biri kendisini topaç gibi eğirten birkaç derviş vardı. Hiç kimse komşusuna karışmıyordu. Kapalı gözler ve bağrına basılı kollarla, kurşunla ağırlaştırılmış etekleri yuvarlak masalar şeklinde ileriye fırlayarak, düşüp öldükleri sanılana kadar hızla döndüler.

Bu gayretkeş kimseler, o esnada hayalî şeyler gördükleri ve ruhlarının beden mâniasından kurtulduğu bir vecd, vehim, sun'î uyutma veya istiğrak hâline sebep olmaya çabalarlar ve cennet bahçelerini gözetledikleri ve Tanrı'yla hasbıhâl ettikleri kutlu âleme yücelebilirler. …Hızla Dönen Dervişler hızlı ve uzun dönüş ile tahrik edilen baş dönmesiyle, arzulanan zihin hâlini meydana getirme usulünü kabul ederler."

CALDWELL, George W., **Oriental Rambles**, s. 242-244 [Kahire], Poughkeepsie, New York: Kendisi tarafından bastırılmıştır, 1906.

J. P. BARRY

John Patrick Barry. (1893-1946). Kanadalı siyasetçi ve hukukçu.

"*Dancing dervishes* [raks eden dervişler]'in seyyahların eğlencesi için, ucuz teşhirlere yozlaşmış oldukları mütalâası vardır. Bundan kısmen rehber kitapları mes'uldür. Bense bunun yanlış olduğunu düşünüyorum. Merasime şahit oldum; korkarım ki bazımız tahkire hazırlanmış olarak geliyorlar. Kendileriyle din bakımından muvafık olamayabileceklerimizin dinî âdetleri için icap eden büyük bir hürmet hissini bırakıp da geliyoruz. Yirmi kadar Müslüman münzevinin yavaş, hürmetkâr dönme hareketlerinde ve kılavuzlarının ardından katlanmış kollarıyla, ölçülü adımlarla, ibadî yürüyüşlerinde derin dinî hissiyatın ispatı vardır. Her ne sebeple olursa olsun, samimiyetin, budalaca alaysı taklidin oklarına tevcihte kalkana ihtiyacı yoktur. Biri bile bir lâhza gözlerini seyircilere kaldırmadı. Şık kalabalık bütün dikkatini onlara vermişkenbir şeyler çaldırmış olabilir. Kapılarda hiçbir iane toplanmadı."

BARRY, J. P., **At the Gates of the East: A Book of Travel among Historic Wonderlands**, s. 106-107 [Kahire], London: Longmans, Green and Co., 1906.

Robert Urie JACOB

Amerikan seyyah, yazar. Akdeniz kıyılarındaki seyahatinde, not tutmaya vakit bulamayan seyahat arkadaşlarının teşvikiyle kitabını kaleme aldı.

"Cuma günü öğleden sonra *Twirling Dervishes* [Kıvrılarak Dönen Dervişler]'in, her cuma öğleden sonra vuku bulan dinî tatbiklerini görmek için, *Monastery El Akbar* [El Ekber Manastırı; tekkesi]'ni ziyaret ettik. Tiz musiki, mutaassıp çehreler, kılavuza itaat, *whirling* [burgaç gibi dönen] adamlar, yalın ayaklar ve asla temasa gelmeyen eteklikler, tam da biz müşahede ederken, *Canon Rawnsley* tarafından, onun *Idylls and Lyrics of the Nile*'ında çok canlı bir şekilde resmedilir. [Bu şiirin tercümesi için s. 505'e bk.].

JACOB, Robert Urie, **A Trip to the Orient** (The Story of a Mediterranean Cruise), s. 279-280 [Kahire], Philadelphia: The John C. Winston Co., 1907.

Blanche Mabury CARSON

Amerikan kadın yazar, seyyah. 1907 yılında USS Finland gemisiyle Mısır'a gitti.

2 Aralık 1907, Cuma- "Daha az müfrit olmayan bir sahne, *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler] tarafından *El Akbar* [El Ekber] camiinde temsil edildi. Yürüdüklerinde yeri süpüren ama raks içinde döndükçe mahrutî bir şekilde ileriye fırlayan; uzun, beyaz elbiseler içindeki adamlar ve oğlanlar, mümkün olduğu kadar yakınlığı muhafaza ederek, yalın ayaklarıyla büklümlenerek dönmeyle meşgul oluyorlardı. Saçları ve sakalları uzundu ve kurşunî keçeden, yüksek *fes*ler giyiyorlardı. Sağ el yukarı, semaya doğru; sol el yere doğru, kollarını her iki tarafa yaydılar, başları bedenlerinin hareketine katılarak sallanıyordu. Düdüklerin çıkardıkları şeytanî ses ve davulların vurması sahnenin acayipliğine ilâvede bulunuyordu. Yaşından daha kısa, on ikisinde bir oğlan bu suretle kırk beş dakika müddetle büklümlenerek döndü ve böylesi bir soytarılıktan bezip ayrıldığımızda, o hâlâ bir topaç gibi eğirilerek dönüyordu. Ve buna din deniliyordu."

CARSON, Blanche Mabury, **From Cairo to the Cataract**, s. 73-74 [Kahire], Boston: L. C. Page and Co., 1909.

Arthur E. COPPING

Arthur Edward Copping. (1865-1941). İngiliz gazeteci, romancı. Diğer bir eseri: Souls in Khaki (1917).

BİR MUHAMMEDÎ DEHŞET

"Hekimlerin refakatında olarak dervişleri gördüm. Evvelâ, kendi daire şekilli camilerinde, devamlı bir hünerle, çabuk çabuk görünüp kaybolan ayakları üstünde devrede devrede fırıldak gibi dönen, *raks* eden çeşidini ziyaret ettik. Seyirciler bundan giderek sersemleyip usanırlar ve bu bitmeyen icra üzerine geri dönmeye temayül ederler."

COPPING, Arthur E., **A Journalist in the Holy Land** (Glimpses of Egypt and Palestine), s. 34 [Kahire], New York, Chicago ve Toronto: Fleming H. Revell, 1912.

Salute de Constantinople, Danse des Derviches Tourneurs,
[İstanbul'dan Selâm, Dönen Dervişlerin Raksı -Kahire Mevlevîhanesi-],
SÉBAH, Pascal (Ressam), 1880'ler, Renkli kartpostallardan bir örnek.

Manisa Mevlevîhanesi

Manisa Mevlevîhanesi -Solda, yamaçtaki patika yolun ucunda-,
Gravür baskı.

Gertrude BELL

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 262

6 [Mart 1902], Perşembe- "Aşağı iniş yolumuzda derviş *tekke*sine gittik -burası Konya (*Iconium*)'dan sonraki en büyük derviş sarayıdır- ve mümkün olduğu kadar rahat olan hücrelerinde oturan, bütün keçe şapkalı dervişleri gördük. Avluda bir şeftali ağacı çiçek açıyordu."

BELL, Gertrude, **The Letters of Gertrude Bell**, 2 C., C. I, New York ve London: Boni and Liveright, 1927.

Lucy M. J. GARNETT

Lucy Mary Jane Garnett. (1849-1934). İngiliz yazar, seyyah, halk bilimci. Bazı diğer eserleri: Home Life in Turkey (1909), The Turkish People (1909), Turkey of the Ottomans (1911), Mysticism and Magic in Turkey (1912).

İNZİVA HAYATI

"İslâm münzevileri ve ermişlerinin kurduğu Derviş Tarikatları'nın inzivahane müesseseleri, Muhammed'in amentüsünü yaymış bulunduğu her yerdedirler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ve Asya vilayetlerinin her ikisinde de çok sayıdadırlar. Tarikatların çoğu İstanbul'da ve onun dış mahallelerinde ve en azından her mühim şehirde bir tane olmak üzere, onların erkek manastırı demek olan, ayrı *tekke*lere sahiptirler. Bu tekkeler bazen kalabalık şehirlerin orta yerinde ama daha sıklıkla onların dış mahallelerinde, buraların en resim gibi ve hâkim mevkideki kısımlarını zapt ederler.

Münzevilik sadece İslâm'ın ruhuna mütenakız değil aynı zamanda onun peygamberi tarafından da sarahatle yasaklanmış olmasına rağmen, Müslüman riyazet kardeşlikleri bu dinin tarihinin erken devirlerinde ortaya çıktılar. Zahit ve mübarek ömürlere dervişlerin ekseriyeti tarafından rehberlik edilir. İnandıkları, harikulâde güçlere malik olma; hususiyetle cahil ve batıl itikatlı avam nezdinde onlara bütün zamanlarda büyük nüfuz temin eder. Bu nüfuz çoğu kere *ulema*nın -Müslüman *ortodoksi*'nin hukukşinasları ve mümessilleri- husumetini tahrik eder. Harp zamanında askerlerin gayret ve cesaretini kamçılamak için kullanılmış olan bu nüfuz bazen de hükûmete *alarm* verdirir. Ne zaman bir askerî seferberlik teşkil edilse, bütün tarikatlardan çok sayıda, fazlasıyla mutaassıp dervişler orduya katılmak için acele ederler. Onların ordugâhtaki mevcudiyeti, duaları ve nasihatları askerî yürüyüş üzerinde dinî gayreti devam ettirir. Harekât boyunca, onların "Ey gaziler!", "Ey şehitler!" veya Müslümanların harp nârâsı olan "*Allah! Allah!*" diye bağıran sesleri harbin gürültüsü üzerinde işitilebilir. Zaferlerini ordularındaki bu mübarek zatların mevcudiyetine hamletmiş olan, Orhan'dan aşağı doğru sultanların cömertliği, *dervish shekh* [derviş şeyh]lerin fethedilen bütün vilayetlerde tekkeler ve medreseler kurmalarını mümkün kılmıştır. Netice olarak takip eden muvaffakiyet o kadar muazzamdı ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş devrinde mevcut olan on iki tarikat şimdi otuz üçe çıkmıştır.

Gene de, kendi fakirlik umdelerine yaraşır şekilde, bütün dervişler sözde olarak dilencidirler, ancak Bektaşîler ve seyyah tarikatlardan maada dilenmek kat'iyetle yasaklanmış olduğundan, müttaki ve hayırseverlerin takdim ettikleri geçinecek şeylere merbutturlar. Onların sadakayla yaşamayı medhe lâyık sayanları, gelip geçenlerin hayırlarına kendilerini tavsiye etmek maksadıyla, pazarlara ve ahalinin yollarına sıkça uğrarlar. Umumiyetle "*Allah* aşkına bir şey!" tertibiyle talepte bulunurlar. Çoğu Bektaşîler bununla beraber el sanatı ticareti ve bilhassa, kurucuları olan âlim Hacı Bektaş'ı taklitle, tahtadan ve boynuzdan kaşıklar, kepçeler, taslar ve rendeler gibi bazı küçük nesneler yaparak kendilerini geçindirmeyi âdet edinmişlerdir. Keza dervişlerin, umumiyetle elbiselerinin kuşak ve yakalarında kullandıkları yeşil taş, yeşim ve diğer maddelerden

tokalar; bundan başka, tarikatlarının azaları olan kimselerin kullandıkları veya giydikleri bir takım remiz kabilinden şeyler oyarlar.

İyi iratlar bağlanmış tarikatlara mensup münzevi ihvanın, sadece yiyecek ve ikamet ihtiyaçları tekkenin hesabından görülür. Çok basit olan ve yalnızca iki tabaktan ibaret yemeklerini, umumiyetle hücrelerinde tek başlarına yerler, fakat bazı vesilelerle ihvan müşterek odada beraberce de akşam yemeği yerler. Her dervişin kendi elbisesini ve diğer levazımını temin etmesi ve tekkede ikamet etse bile bir ticaret veya meslekle iştigali gerekir. Hattat olanlar Kur'an'ın ve diğer dinî kitapların daima el yazısı kullanılan çoğaltılması işini bulurlar. Eğer herhangi biri çaresiz kalırsa, şeyhlerinin müsaadesiyle ya akrabasından muavenet veya nadiren bazı zengin şahıslardan aylık alırlar. Sadaka istemek yasaklanmış olmasına rağmen, bu yüzden, müttakiler tarafından "*Allah* aşkı için" teklif edildiğinde hediyeleri kabul ederler. Keza dilenciliğe İslâm'ın muhalefet kaidesi, dervişlerin mutat geçim vasıtalarından mahrum bulundukları İslâm'ın mukaddes şehirlerine ve yerlerine hacları olduğu takdirde gevşetilir. Çoğu Muhammedîler sadakalarını münhasıran dervişler için ayırırlar ve mübarekliğin yüksek şöhretine sahip olan onları arayıp bulmayı, sık sık ziyaret etmeyi ve onların isteklerini tedarik etmeyi vazife edinirler. Bundan başka, diğerleri de bu mübarek zatları evlerinde misafir edip ağırlarlar, bu veçhile Allah'ın inayetiyle onların talihlerini kendileri ve aileleri üzerine çekmeyi ümit ederler.

Avrupalılar tarafından çoğunlukla *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler] olarak adlandırılan Mevlevîler herkes tarafından en çok sevilenleridir. Bütün tarikatların hemen hemen en revaçta olanıdır diye söylenebilir. Büyük mutasavvıf şair Celâleddîn tarafından on üçüncü asırda kurulmasından bu yana, her zaman yüksek rütbe ve resmî makamlardan kişileri cemaat azaları arasına dâhil etmiştir. Sultanlar bile, [tarikatı] tefrik ve temyiz ettiren *külâh*ı giymeyi hor görmemiş ve "Aşk İhvanı"nın esrarlı dönüşlerine iştirak etmişlerdir. Mevlevî kardeşliği bu sebeple çok muvaffakiyetlidir ve tekkeleri ve ermişlerinin türbeleri diğer bütün tarikatlarınkine faiktir.

Bununla beraber, servete malik olmak İslâm münzevilerini kurucularının aslî nizamından ayırmaz. Hayat tarzları son derece basit ve sade, tekkelerinin mimarîsi en şatafatsız ve gösterişsiz kalır. Malik oldukları pek az ziynet müttaki ve minnettar canların atiyyesidir. Evvelen, şeyh ve mukim dervişlerin geçinmesi; saniyen, aynı tarikatın muhtaç tekkelerinin ferahlaması için iratları tahsis edilmiştir. Artan herhangi bir miktar ya derhâl fakirlere sadaka olarak verilir veyahut darülâcezeler, mektepler veya eskiden tekkelerin müştemilâtından olan hamamlar ve camiler gibi hayır müesseseleri olan *imaret*lerin vakıflarında sarf edilir.

İç avluyu dış avludan ayıran duvardaki büyük, kemerli geçitten geçince ziyaretçiler kendilerini gölgeli ağaçlar dikilmiş; üç tarafı hepsi sadece tek katlı ihvan hücreleri, mutfak, yemekhane, vs. tarafından zapt edilmiş bulunan; kırmızı kiremitli çatının uzatılmış saçağı tarafından teşkil edilmiş geniş bir tahtaposa açılan geniş bir meydanda bulurlar. Merkezde kubbe ile örtülü damlı, düz, murabba bir yapı olan mabet bulunur. Onun önünde, kenarında güvercinler ve diğer kuşların burada kendilerine cilveleşmek, cıvıldamak ve tüylerini düzeltmek için bir melce buldukları mutat dinî yıkanmalar için bir çeşme vardır. Çiçek ve meyve bahçelerinin haricinde servi, dut ve çınar ağaçları gölgelerini salmışlardı. Onların sulanması için sarnıçlar ve bunları çeviren duvarların yüksekliğince yükseltilmiş setler bulunuyordu. Ve burada akşam olup da gölgeler uzadığında, münzevileri resim gibi ve remzî kisveleri içinde, öteye beriye sükûnetle adımlarken veya tahta peykeler üstüne oturmuş,

yalnızca dünyaya ve onun işlerine rağbetsizliğin verebileceği mükemmel sükûnun ifadeleri olan yüzleri tefekküre dalmış bir şekilde, tespihlerinin kahverengi tanelerini parmakları arasında bir yandan öbür yana geçirirken görebilirsiniz.

Bir derviş tekkesi, ekseriyetle, onun duvarları içinde sınırsız salâhiyet icra eden bir *şeyh* veya *abbot* [manastır başrahibi; şeyh] tarafından üzerlerine tahakküm edilen on beş ilâ otuz derviş ihtiva eder. Eğer tekke gayrimenkule malikse çiftliklerin istihsalini şeyh satar, tekkenin masrafını tanzim eder ve sadakasını, zekâtını dağıtır. Tekkenin iradı yoksa, ona destek olacak müttaki ve hayırsever "*Allah* dostları"nı arar. Daimî olarak ruhî meseleler ile meşgul olduğu tasavvur edilen biri olarak bir *şeyh*, tâbileri gibi dünyevî meşgaleleri takip edemez, fakat dervişlerin de "*Deity* [Cenab-ı Hakk]'ın eşiğinde" tabirine göre hayat sürmesi icap eder. Tarikatın kalan azalarının umumiyetle kendi geçimlerine ve tekkenin masraflarına iane vermeleri beklenir ve onlar için şeyhi her ziyaret ettiklerinde ona küçük bir miktar para getirmeleri âdettendir. Tekke hayatının her teferruatı remzî olduğundan, bu âdet, cennetten tard edilmesinden sonra, an'anenin söylediği, Âdem'e melek Cebrail tarafından, "küçük ekmek somunları ve mısır, tûtîler ve üveyikler onun [eğlencesi için]; ve kırlangıçlar ve dişi kuşlar o Havva için!"den ibaret olan bağışların hatırasını yâd etmek için devam ettirilir.

Bir mücerret [bekâr] tarikatın[ın] *şeyh*i, tekkede onun kullanması için ayrılmış olan "üstadın hücresi" diye adlandırılan has bir dairede daimî olarak ikamet eder. Tarikatların bazısında -mesela Mevlevîlerde-, şeyh makamı miras yoluyla intikal eder ve izdivaç neticede mecburîdir. Günümüzde çoğu Osmanlı gibi, dervişler de hemen hemen tek evli kimselerdir ve ikinci zevceyi sadece makamları miras yoluyla intikal edip de ilk zevceleri çocuksuz olduğunda alırlar. Teehhül etmiş *şeyh*, *naib khalifeh* [naip halife] diye adlandırılan, şeyhin yokluğunda onunkine müsavi bir salâhiyetle tekke üzerinde hükmeden bir vekil tayin eder. On iki, Bektaşî tarikatında remzî bir sayı olduğundan, onların cemaatleri, her biri kendilerine hamledilmiş bazı hususî vazifelere sahip ve kendi meclislerinde şeref mevkilerini teşkil eden on iki posttan birini işgal eden on iki kıdemliyi ihtiva eder. Bu kıdemliler takip eden sırada tertip olunurlar: 1. *Şeyh* 2. *Şeyh* vekili 3. Aşçı 4. Ekmekçi 5. İdare memuru 6. Ambar memuru 7. Kahveci 8. İane tevzi memuru 9. Kurbancı 10. Seyis veya uşak 11. Tekke hizmetçisi 12. Mihmandâr. Diğer tarikatlarda, mukim dervişler aynı zamanda, ihvanın faydası için bunlara benzer şekilde vazifeleri ifa ederler.

Yeni azaların bir kardeşliğe kabulünde dikkat edilen kaideler, esasen bütün tarikatlarda aynı olmasına rağmen, tecrübe süresinin uzunluğunda ve muhtelif küçük teferruatta, bir nevniyaza yüklenen terbiyenin şiddeti bir dereceye kadar değişir. Mesela bir namzedin Mevlevî tarikatına kabulü için bin bir gün fasılasız bir çıraklık devresini ifa etmek icap eder. Bir günlük vazifesinde bir muvaffakiyetsizlik gösterse veya bir tam geceliğine tekkede mevcut olmasa tecrübe süresinin yeniden başlatılması mecburîdir. Hangi dünyevî rütbe olursa olsun, kardeşliğin her azası, vazifeleri onun tarafından kendisine talim ettirilen *ashdji-bashi* [aşçıbaşı] veya 'mutfağın başı'na tâbi olmak mecburiyetindedir. O, vaktinin çoğunu tefekkürle geçirir ve ezber dualaların ve Kur'an'ın parçalarının tevdi edilmesinde hususiyle onun talimatına göre hareket edilir. Tecrübe süresi, şeyhin kefili olarak hareket eden ve bununla memur olan aşçıbaşının kanaatine göre geçilince, *şeyh*e onun kardeşliğe şayan olup olmadığını haber verir. Cemaatin mahrem meclis odasında, dualaların ve vaazların refakat ettiği, 'tecrübe edilen'in yeminler ettiği bir içtima ve her tarikatta

değişen birçok remzî merasimler yapılır. Ve o resmen cemaatin bir azası olarak kabul edilir. Şimdi adlandırıldığı veçhile *mureed* [mürit], gene de henüz ikmal edilmiş bir derviş olarak görülmez. Hakikatte o sadece 'yol'a girmiştir ve diğerleri için ona bir 'kılavuz' olma salâhiyetinin verileceği hâle erişmesinden evvel, ruhî tekâmülün muhtelif müteakip safhalarının geçilmesi gerekir.

Bununla beraber, '*contemplatives* [tefekküre dalmış olanlar]'ın ibadetleri tam manasıyla mahremdir ve hakikaten bu tarikatların haricinde kalmış bulunanları cezb edecek bir şahsiyet olarak gözükmezler. Mevlevîlerin *devr* veya talimi diğer tarikatlarınkinden tamamen ayrılır, çalgı musikisi tarafından refakat edilir. Ayin; dualaların ve Kur'an'dan parçaların ezberden okunmasıyla başlar, bunu mızıkayı meydana getirenlerin başlıcaları olan neylerin, kanunların ve küçücük dümbeleklerin hoşa giden bir icrası takip eder. Bu esnada değirmi meydanın etrafında yerde oturmakta bulunan ihvan elan kalkarlar, binişlerini üstlerinden atarlar ve tek sıra hâlinde, kolları göğüslerinde çaprazlanmış ve gözleri aşağı eğik, *şeyh*lerine ilerlerler. Onun durduğu seccadenin sağına ve soluna baş keserler, onun elini öperler ve buna mukabil, uzun şeker kellesi şekilli şapkalarına onun bir busesini alırlar. Bu yapıldıktan sonra derhâl etrafta hızla dönmeye başlarlar, sol ayaklarıyla muvazenelerini temin ederek dönme hareketini devam ettirirler. Tedricen âbitlerin kolları açılır ve yayılır, sağ el ayası yukarı doğru olarak yükseltilir, sol el ayası aşağı doğru olarak alçaltılır, gözler yumuludur ve baş sol omuza doğru yatıktır. "*Allah! Allah!*" münacatını zihinden söyleyerek *Hall of Celestial Sounds* [Semavî Seslerin Salonu] etrafında dönerler. Onun esrarlı lisanını anlayanlar üzerinde vecd hâline koyucu bir tesir hâsıl ettiği gözüken bir musiki veren kamış flütlerin sesine uyarak dönerlerken, en genç nevniyazlarının çehreleri bile âbit sükûnetinin ifadesini taşır. Ruhanî aşkın ve *Eternal* [Ebedî ve Ezelî Olan]'la sohbetin vecdinde dünyadan kopmuş dervişlere, semadaki seyyareler gibi içinde döndükleri O'nun yaratmasının ahengini ifade etmek için "*Allah* âşıkları" denilir.

[*Rıfaî ve Kadirîlerin ayinlerinin anlatıldığı bir paragraf yer alıyor.*]

Dervişler kendi aralarında, selâmlamanın hususî şekillerini kullanırlar. Tarikatlar arasında umumiyetle o '*Ya Hû!*'-'Ey Sen!' (Tanrı)'dir, fakat 'aşk' Mevlevîlerin yol gösteren düsturları olduğundan onların müşterek selâmlaşması "*Eşk* [Aşk] *olsun!*"dur. Bir nevniyazın tarikata resmî kabulünden sonra, meclise girerken ona lâzım gelen yegâne selâmlama, sağ eli sol omuz üstüne yerleşmiş bir hâlde, *şeyh*e doğru başın eğilmesidir. Bu, ona mükemmelen itaatin remzî bir *jest*[hareket]idir. Bir tekkede misafirperverlik talep etmek için Türk seyyahlar şu tertibi kullanırlar: "*Allah* bizim dostumuzdur. Selâm bu *tekke*deki mukimlere olsun. Aşk o neşe dolu olanlara, buradaki bütün fakirlere ve *Şah*'ın (*Halife Ali*) evinde ikamet eden onların *şeyh*ine olsun.". Tarikatlar tarafından kullanılan sofra duası, sadece her birinin kendi *pîr*i veya kurucusunun adının ilâvesiyle değişir. Kadirîler şöyle derler: "Hamd olsun *Allah*'a, nimetlerini arttırsın. İbrahim'in bereketi, Peygamber'in nuru, Ali'nin keremi, Muhammed'in savaş narası, Abdülkadir Geylânî'nin sırrı hakkı için yalvarırız; kurucumuza rahmet eyle!".

Bütün dervişler, aslen girmiş bulundukları tarikatı terk etmekte ve diğerine katılmakta, hatta dünyaya dönmekte serbesttirler, lâkin bu hürriyeti nadiren kullanırlar. Her birinin tarikatı mukaddes bir vazife ve çıraklıklarını geçirdikleri ve günlerinin sonuna kadar kıyafetlerini giydikleri kardeşliğe hayat boyu sadık kalma hakkı olarak telakki ettikleri görülür. Tarikatlarına bu bağlılık ruhuna, *şeyh*lerinin iradesine mükemmel itaati ilâve ederler. "Mürşidini bütün mürşitlerin en üstünü olarak düşün" ve

Manisa Mevlevîhanesi'nin Ana Eyvan (Mihrap) Güney Duvarı,
1953 (Restorasyondan önce),
Siyah beyaz fotoğraf.

"Her amel ve tasavvurunda mürşidin daîma zihninde mevcut olsun" bir dervişin başlıca mecburiyetleridir. Ruh ve ahvalde tevazua hepsi muhtaçtır. İnsanlığın en fakir ve hakirleri olarak kendilerini başkalarına faik göremezler. Bu yüzden yalnız tekkeleri içinde değil, aynı zamanda haricî dünyayla bütün alış verişlerinde derin bir tevazu tavrıyla tefrik olunurlar. Dışarıda, eğik başları ve meşgul zihin ifadesiyle yürürler. "*Allah*'a teşekkürler!" sözleri her daim dudaklarındadır.

Yukarıda zikredildiği gibi, bir *derviş şeyh* kaide olarak 'bir zevcenin zevci'dir ve ikinci bir zevceyle ancak ilki çocuksuz olursa ve makamı irsiyetle intikal ediyorsa izdivaç eder. Böyle bir ihtimal, tarikatta rütbece Konya'daki reisten sonra gelen bir 'ileri gelen' olan Küçük Asya'daki Manisa (*Magnesia sub Sipylum*)'nın Mevlevî şeyhinin hane halkında zuhur etti. Onun ikinci izdivacından kısa bir süre sonra bulunulan bir ziyaretin bir tarifi bu kısmın haricinde bir yerde olamaz. Sarp ve engebeli *Sipylus*'un alt meyili üstüne kurulmuş bu fazlasıyla resim gibi ve alâka çekici eski Asya şehrine, bir hükûmet memurunun yapacağı bir günlük kısa seyahatine refakat etmek üzere davet edilmiş takımdan biri oldum. Demiryolu istasyonunun bahçesinde nazik *levantine chef de gare* [istasyon şefi]'ın ilâve ettiği bir kâse leziz yerli kesik kaymak ve bir *Cassaba* [Kasaba; bugünkü Turgutlu] karpuzu ile kolay ve hoşa giden bir küçük öğle yemeğinden sonra, şehrin yukarısına doğru yola koyulduk. Beyler *Komisyon* azası tarafından iyi tanınan Mevlevî dervişlerinin *şeyh*ine hürmetlerini arz ettiler ve hanımlar *şeyh*in *harem*ini ziyaret ettiler. Türk âdâb-ı muâşeretine göre, gelişimizi duyurmak için önceden bir haberci gönderilmişti. *Haremliğ*in avlu kapısı, tesadüfen yoldan gelip geçen herhangi bir kimsenin dik bakışlarına, lüzumsuz bir tedbirle yüzünü saklı tutan ihtiyar bir kadın tarafından bize açıldı ve haricî bir merdivenden bütün oturma odalarına açılan geniş, ahşap bir *balkon*a yol gösterildi. Kapıların üstünde Türk evlerinde çok mutat olan deriden yapılmış, kapı yerine kullanılan perdeler asılıydı. Uşak, biz *divanhane*ye (veya kabul odası) girerken bunlardan birini kaldırarak geride tuttu. Oda, bir kömür mangalı tarafından ısıtılan, basitçe ama şark tarzında kâfi derecede rahatça döşenmiş küçük bir daireydi. *Şeyh*in ikinci zevcesi olan, oldukça güzel ve hoş görünüşlü, kahverengi saçlı ve gözlü genç bir kadın, bağdaş kurup oturmuş bulunduğu *divan*dan doğruldu ve kalktı. *Komisyon* azasının zevcesi *madam*ın *temennâ*sına teşekkürle, mütevazı tarzda *selâm*ladı ve biz ecnebilerin bu zarif şark selâmını icra etmekte müsavi olmadığımızı hazır bir zarafetle görerek, sırayla her birimize elini takdim etti ve eli ile oturmamızı işaret etti. Şimdi *başkadın* veya ilk zevce odaya girdi. Uzun, esmer, mütehakkim görünüşlü bir kimseydi; gençliğinin ilk taravetini tam da yitirmeye başlamıştı. Uzun siyah saçları başının etrafına sıkıca sarılmış, sarı, tülbent bir başörtüsünden aşağıya iki kalın örgü hâlinde sarkmıştı. Esmer kaşları burnun üzerinde bitişene kadar sun'î olarak uzatılmıştı. O da *ikinci kadın* gibi parlak bir şekilde süslenmiş kumaştan, uzun, yerde sürünen bir elbise giymiş, onun üstüne *keşmir* yününden basma kumaştan kürk hatlı bir mintan geçirmişti. Bu hanım bizi ahbabının yapmış

Manisa Mevlevîhanesi'nin Giriş Holü ve Doğu Eyvanının İçerden Görünüşü,
1953 (Restorasyondan önce),
Siyah beyaz fotoğraf.

His Highness the Great Tchelebi, [Zat-ı Âlîleri Ulu Çelebi -Abdülhalim Çelebi, ikinci veya üçüncü Makam Çelebiliği sırasında, Konya-], 8 Haziran 1920, The Bettmann Archive.

olduğundan çok daha resmî bir şekilde selâmladı. Mevcut diğer ziyaretçinin -bebekli, şişman, ufak bir kadın- derin *selâm*ının soğuk kabulüyle beraber, mükâlemesini yalnızca Avrupalı misafirlerine tevcih ettiğinden, onu *divan*daki kendi köşesine sürükledi. Bariz şekilde hiçe sayılmış bulunan şişman hanım kendi kabuğuna çekildi ve dikkatini bebeği ile halayıklar tarafından zaman zaman içeri getirilen ve elle verilen şekerlemeler ve kahve arasında böldü. Bir Türk ziyaretinde geçirilecek asgarî vakit yarım saattir, bu yüzden âdâb-ı muâşeret müsaade eder etmez ayrılmak üzere kalktık. İkinci hanımın kendi hususî hizmetçisi kahverengi saçlı ve mavi gözlü güzel bir Çerkes kızıydı. Dışarıda *balkon*da bekleyen bu kız, bize, avlu duvarındaki bir kapı vasıtasıyla *selâmlığ*a giden yolu gösterdi. Buranın ötesine gidemezdi. Diğer bir küçük avluyu geçerek, *şeyh*in dairesinin kapısında, bize üstadının huzuruna götürmek üzere yol gösteren, Mevlevî dervişi kıyafetinde -uzun şeker kellesi şekilli, deve yününden, kenarsız, keçe şapka ve açık kahverengi kumaştan uzun *manto*-, on altı yaşlarında, yakışıklı bir genç tarafından karşılandık. Heyetimizin beyleri de beraber olarak, şeyhi yalnız başına bulduk. Türk valisiyle telefon konuşmasını yeni bitirmiş gözüküyordu. *Şeyh*, yakışıklı ve kibar hususiyetleriyle, hayatın en dinç ve güzel devresinde, uzun, ağırbaşlı bir zattı. Şeker kellesi şapkasının etrafındaki yeşil bir sarık tülbent ilâvesiyle, nevniyaz hizmetçisiyle aynı kıyafeti giyinmişti. Bir miktar umumî sohbetten sonra, ev sahibimiz bize şehrin bazı görülecek şeylerini görmek isteyip istemediğimizi sordu. Kendisinin maalesef bir taahhüdü bulunduğundan, kılavuz olarak bizimle tecrübe devresinde olan bağlılarından birini gönderecekti. *Şeyh* ellerini çırptı -Şarkta elektrik zili yerine kullanılır- ve daha evvel görmüş olduğumuz genç kendini gösterdi. *Superior* [manastır başpapazı; şeyh]'inin emirlerini alması üzerine *Selim* ona göğsü üstünde çaprazlanmış elleriyle hürmetle baş kesti, bizi mutat *temennâ*yla selâmladı ve sonra caddeye doğru yol gösterdi. Çok geçmeden dağın eteğini gereği gibi tırmanıyorduk ve caddeler muntazam bir şekilde setlenmiş basamaklar haline gelmişti. Bu, böylesi yollara alışmamış olanlara bir hayli yorucu geldiğinden, kılavuzumuz iyi huylulukla Komisyon azasının sekiz yaşında bir çocuk olan küçük kızını omuzu üstüne aldı. Ecnebilere gözünü dikip bakmak üzere toplanmış birkaç Müslüman oğlan, ekseriyetle tam bir cehalet ve tecrübesizlikle bir arada olan bir taassup ve nefsine itimatla, bunu yaptığı için ona "*Giaour* [gâvur]larla dolaşmaktan utanmıyor musun?" diye sordular. Nevniyaz cevap vermedi, fakat çocu-

ğun annesi tarafından yapılan bir işareti cevaplamak üzere, özür beyan eden bir gülümsemeyle tekrar döndü. Kendi kendime sordum: Bu safi oğlan nefsine hâkimiyet dersini evvelce öğrenmemiş olsaydı, derviş terbiyesinin hangi bir kısmını ne böylesine mühim kılardı ki?

Tahta saatin makine tertibatına bakmak üzere eski kuleye çıktık. Bu saat *Canton*'daki bir tapınaktaki daha da eski bir Çin saatini hatırıma getirdi. Üstünlük temin eden bu aynı sahadan önümüzde ve etrafımızda serili muazzam manzaranın tadına varabiliyorduk. Uzun, kasvetli servilerden başka, şimdi yapraksız olan ağaçların arasına serpiştirilmiş, yirmi camiin yükselen kubbeleri ve minareleri arasındaki, şehrin kırmızı kiremitli çatıları ayaklarımızın altındaydı. Önümüzde ve uzakta *Hermus* ve onun ayağı *Hyllus* tarafından sulanan geniş ve münbit ova ve onun ötesinde tekrar, mavi pus içinde azıcık görülebilen *Sardene* dağları uzanıyordu. *Paris* ve *Oenone*'ın facialı hikâyelerinin sahnesi olan uzak *Ida*'nın kar takkeli zirveleri görülebilirdi. Lâkin gölgeler uzuyordu ve *Selim*, içinde bir derviş ermişin medfun yattığı büyük türbeye bizi iletmek için çok arzuluydu. Türündeki çoğu binalar gibi, burası, türbenin muhafızları olarak vazife gören dervişlere yatacak yer olan merbut odalarıyla, kubbeli bir merkezî dairedir. Kapı aralığının her iki yanında, şüphesiz ki bir zamanlar civarda mevcut bazı Bizans kiliselerinin bakiyesi, yılankavî, kızıl somaki sütunlar vardı. *Selim* eşikte ayakkabılarını çıkardı ve sonra bir lâhza bizim çizmelerimize bakarken şaşırmış gözüktü. Sadece bir lâhzaydı ama. Dönmesini beklememizi söyleyerek binanın içinde gözden kayboldu. Şimdi yüzünde bir gülümsemeyle ortaya çıktı ve elleri geniş terliklerle doluydu. Onları çizmelerimizin üstüne geçirmek için ilerledi ve sonra mukaddes mıntıkanın -Müslümanlara göre bir *türbe*, bir mübarek zatın istirahatgâhı olarak, bir cami kadar mukaddestir- içine doğru yol gösterdi. Türbenin merkezinde ermişin mezarı duruyordu. Takriben dört ayak yüksekliğinde, merkezinde bir sırt çıkan ve burayı işgal eden kimsenin vasfını işaret eden hususî şekilli bir sarık bulunan baş tarafına göre ayak tarafı daha düşük bulunan bir taş yapısıydı. Zengin omuz atkıları ve büklümlü kumaşlar sandukayı tamamen saklıyordu. En uçta, sarığın ucunda bir çift yabanî, tuhaf görünüşlü, merkezî Asya'lı hacı *Fatiha*'yı -Kur'an'ın açılış kısmı; daha evvel zikredilmiş bulunan Müslüman *Paternoster*'ı [Hz. İsa'nın öğrettiği 'Rabbin Duası']- ve İslâm ermişlerinin türbelerini ziyarette okunan diğer mutat terkipleri tekrarlıyorlardı. Beyaz badanalı duvarlardaki yegâne süslemeler Kur'an'dan elyazması metinlerdi. Perdah vurulmamış ve ızgaralanmış pencereler daireye çıplak ve hapishane gibi bir görünüş veriyorlardı. *Fatihala*rı okuyamadığımızdan, müteveffanın hatırasını, onun tıpkısı diri muhafızlarına, ama en çok da *Selim*'in hatırına, yürüyüşümüz boyunca neredeyse bize yapışık kalana bol *bahşiş* vererek yâd ettik. O, şimdi, doğumunda ebeveyni tarafından vaat edilmiş bulunduğu, mensubu olmayı kendisine yüksek bir gaye edindiği tarikatın erkânına göre, *tekke*yle alâkalı süflî vazifeleri bin bir gün süreyle ifa edecek bir nevniyaz dervişti. *Selim*, dünyevî mevkidekine müsavi bir aileye, onun ruhanî üstadı *şeyh*inin ailesine mensuptu.

İnzivaya çekilmiş ihvana ilâveten, derviş tarikatları, tekkeyle sıkı münasebeti olan *laymen* [muhip kimseler]i saflarında külliyetli sayıda ihtiva ederler. Bunlar düsturları kabul etmişlerdir ve *tekke*lerde dinî talimlere iştirak ederler. Bektaşî tarikatının yalnızca Arnavutlar arasında 80.000'den az olmamak üzere merbuta malik oldukları söylenir. Hüküm süren sultanlar ekseriyetle birkaç tarikatın şeref azalarıdır."

GARNETT, Lucy M. J., **Turkish Life in Town and Country**, s. 177-195 [Manisa], New York ve London: G. P. Putnam's Sons, 1904.

Ankara Mevlevîhanesi

Ankara Mevlevîhanesi (solda), Postnişin Mustafa Nureddin Dede ve Dervişleri,
Cenabî Ahmed Paşa türbesi (sağda),
1895-1900 arası, Siyah beyaz fotoğraf.

Mevleviname_2b.indd 418 12.07.2015 15:26:09

B. CHANTRE

İsviçreli kadın yazar, seyyah, antropolog. 1890'dan itibaren kocası arkeolog ve antropolog Ernest'le beraber Türkiye, Ağrı Dağı, Ermenistan ve Kafkasya'da araştırmalar gerçekleştirdi. Seyahatlerinde fotoğraflar çekti. Diğer eserleri: À Travers l'Arménie Russe (1893), Onderweg in Tunis (1909).

"Azı veya çoğu harabe olmuş on sekiz camiine ilâveten *Angora* [Ankara], *derviches tourneurs* (*Meolévé*) [dönen dervişler (Mevlevîler)] in *tekké* [tekke]sine ve daha az ehemmiyette bazı diğerlerine sahiptir. Bu meşhur *valseur* [valsçi]leri görmeyi arzu ettiğimden Ankaralı bazı kimselerle beraber Cuma merasimine gittik. Tekke pek tabiî, şehrin yücesinde, lebalep Müslüman dolu bir mahalledeydi. Zaten Müslümanlarla dolmuş bulunan küçük camide hoş karşılandık. Bize sandalyeler getirdiler ve lime lime elbiseli ve bitli pireli takımın ortasına oturduk, bu tek manzara bizi berbat kaşındırdı.

Sonra dervişlerin *chef* [reis; şeyh]i girdi. Yan bakışlı ve Hindu mabudu hinliğinde, orta yaşlı, bütün bütün küçük bir adamdı. Çok fazla sayıda dualarda, dört ana noktaya derin selâmlamalarda bulundu, sonra onun için ayırılmış halının üstüne çöküp oturmaya gitti ve ellerinde bir takım hikmetli vahiyler okuyan bir adamın vaziyetini aldı. Bu zaman müddetinde ucu sivriltilmiş keçe şapkalar, soluk binişler içindeki dervişler topluca küçük, hareketsiz *prêtre* [papaz; şeyh]e yürüdüler; onu selâmladılar, sonra binanın [girişinin] karşısında kendileri için ayrılmış ve ahaliden delikli bir ahşap işi çitle bölünmüş meydanda muayyen sayıda dolaştılar. Oturmaya mahsus, yükseltilmiş ve açık bir mekânda hep beraber genizden ve hımlayarak bağıran, elverir bir Asya musikisi raksın işaretini verdi. Dervişler kalktılar ve çan eteklerle ve dışa doğru gerilmiş kollarla dönme hareketi başladı. Sekiz kişiden biri çok solgundu, sanki düşüp bayılacak gibi gözüküyordu. Bir diğeri çok ihtiyar, çok kırışmış ve kaskatıydı, hamle etse de zavallı bacakları güçlükle ilerliyordu. Yavaşça, yavaşça döndü; onu seyretmek acı vericiydi. Bununla beraber onlardan biri, hiç olmazsa, göze çarpan büyük bir yorgunluk olmadan sonuna kadar gitti. Oradan, bir kez olan bir temaşa, bir *comédie* [taklit oyunu]den başka bir intiba olmaksızın ayrıldım."

CHANTRE, B., **En Asie Mineure, Souvenirs de Voyages en Cappadoce et en Cilicie**, s. 418 [Ankara], Paris: Hachette et Cie., 1896-1898.

Cenabî Ahmed Paşa Camii -Ankara Mevlevîhanesi'nin camii-, 1925, Siyah beyaz fotoğraf.

Antep Mevlevîhanesi

Victoria de BUNSEN

Victoria Alexandrina Buxton De Bunsen. (1874-1953). İngiliz yazar, seyyah. Üçüncü Buxton baronetinin kızı. Lothar Henry George de Bunsen'le evlendi. Newnham Koleji'nden arkadaşı olan Louisa Jebb (Lill) ile birlikte, 1902'de Anadolu'ya seyahat etti. 1907'de Balkanlar'ı gezerek, gelişen bölgesel çatışmalar üzerine bir deneme kaleme aldı. Açlıkla Savaş Konseyi ve Çocukları Koruyun örgütünün faal bir destekleyicisi idi. Diğer eserleri: Macedonian Massacres: Photos from Macedonia (1907), The War and Men's Minds (1919), Old and New in the Countryside (1920), Charles Roden Buxton: A Memoir (1948).

"Davud'un sandığın önündeki raksıyla; iptidaî bir mümbitlik tılsımını dinî bir şenliğin muntazam merasimi hâline tertip ettiği ileri sürülebilir. Şimdiki zamanda, bu ikisi, ümitsizce ve müfritçe birbirini sarar; her birinin niyet ve hedefi telâfi edilemez bir şekilde karışmışlardır. *Mevlevi Dervishes* [Mevlevî Dervişler]'in raksı bu ikisinin 'telvis'inin apaçık bir misalidir." s. 20.

RAKS EDEN DERVİŞLER

[1907 civarı]- "Dön! Dön! Dön! Titreyen beyaz elbiselerin süpürüşü, bükülerek dönen suretlerin çırpınışı, eski zamandan kalma bir kemanın haşin tınlaması; ağır, mersiye gibi bir terennüm: Bu, *dancing dervishes* [raks eden dervişler]'in ayinidir. Bu, seyyahların İstanbul'a görmeye gittiği resmî ve sun'î icradan çok farklıdır. [İstanbul'daki] Raks eden dervişlerin ayini şehrin rastgele yolcuların aceleye getirdiği, bazen seyircilerin eğlendiği görülecek şeylerinden sadece birisidir. Yüksek sesli Amerika'lıların kibirli şakalar yaptığı ve kavgacı tercümanlar tarafından bîzar edilmiş, usanmış Alman'ların on dakikalık sessiz bir öğle uykusu nadir fırsatını ele geçirdiği bir ayinden kalan dinî mana nedir? Burada, Küçük Asya'nın küçük bir kır şehrinde raks eden dervişlerin *zikr* veya ayini bütün dinî merasimlerin en vakur ve hararetlisidir.

Burada seyyahlar bilinmez. Dinî ayinler teşhir için değil, hâlâ ibadet için icra edilir. Cuma akşamı İslâm'ın *Sabbath* [sebt günü; Yahudî'lerin cumartesi, Hristiyanların pazar günü]dür. Çarşıda dostlarımızla lâflayarak ve pazarlık ederek uzun ve bunaltıcı bir öğleden sonra geçirdik ve *bezesten* [bedesten] (çarşı)in karartısından gurup zuhur ettiğinde, camiden gelen ahenksiz notaların boğuk gümbürtüsü beni durdurdu. Camiin *minaret* [minare]si çarşının çok keskin çatısının kara gölgesinin hemen dış tarafında dikiliydi. Arkamızdan yükselen yeni bir ay onu soluk ve parlak bir hâle getirmişti. *Minare* Şark mimarîsinde hakikaten dinî bir unsurdur. Bir camiin kalanı en ulu bir şekilde bile olsa rûhen manasızdır. Onda meyus bir haz vardır. Uyuşmaz badanası içinde, bodur ve dört köşe, şimdi orada duruyor. Onun karşısında bakırcılar çarşısısının bazı tencere ve tavaları zayıf ay ışıklarını yakalıyor ve kırmızı renkte parıldıyordu. Yarım mil ötedeki *konağ*a giden tozlu, beyaz yol cephede bükülüyordu.

Bir seyyah için canı istediği gibi bir köy camiine gitmek nadiren mümkündür. Ona refakat eden, kaide olarak yerli bir Hristiyan olan, Garpla temasa gelmekten kederle meyus olmuş tercüman gönülsüz ve çabalamayan bir ziyaretçidir. Hakikî İslâm hayatının bulunduğu bir yer merak edildiğinde, tercüman, bir fikir ifade eden insanların en az salâhiyetlisidir. Onun beraberindekiler bütün sınıflardan Türklerden gayretle sakınılırlar. Bize ne mutlu ki tercümanımız yoktu ve dostluğumuzun

ilâve teminatı olarak, Müslüman hizmetçiler haricinde hiç kimse tarafından refakat edilmedik. Bu uzak, küçük şehirde; Türkiye'de âdet olduğu üzere, isteyerek, asla gelmeyen telgrafları gözleyerek birkaç günlüğüne alıkonulmuştuk. Yolumuzun küçük bir şehrin havalisine olduğunu biliyorduk ve orada evde hissediyorduk. Müslüman evlerinde ağırlandık ve mahallin belli başlı itibarlılarınca, onların himayeleri altında cana yakınlıkla kabul edildik. Türkçe malûmatımız çok hudutluydu, ama itimadımızın karşılığı olarak, mihmandarlarımızda karşılaştığımız herkes bir dosttu. Bu yüzden akşam yemeğini bir *kebabji* [kebapçı] (yerli yemek evi)da yemek veya bir öğleden sonrası kahve yudumlamak ve bir sigara tellendirmek için çarşıda oturmak istediğimde hiçbir itiraz yükselmedi ve tek zorluğum mihmandarlarımın rekabetiydi.

Şimdi, Dervişler'in *tekke*sine gitmek istedim. Bu gece ayin icra edeceklerini biliyordum. Üstelik tekke bize yakındı, yan caddenin aşağısındaydı.

Hâl böyleyken, bununla beraber *Hassan* [Hasan; müellifin kılavuzu] çok cana yakın değildi. Dervişlerin nüfuzu çoğu *Sünni*'lerde olduğu gibi onun da içine işlediğinden, bir haricîye hakikatı ifşa etmeye isteksizdi. Ayinleri ve düsturları hakkında cahil gibi görünmekten hoşlanıyordu. Onları şahsen bilmek bütün bütün doğru bir şey olmazdı. Ama Hasan itirazlar icat etmenin hiçbir faydası olmayacağını bilirdi, bu yüzden gönülsüzlükle *tekke*ye gitti ve çok geçmeden Dervişler'den biriyle geri döndü; derviş bizi samimiyetle ayine davet ediyordu. -Burada bize İstanbul'daki seyyahlar gibi terlik tedarik edilmediğinden-, kapıda çabucak pabuçlarımızı atarak, kadınlar mahfiline götüren dar merdivene sessizce acele ettik. Hepsi de peçesiz olan Türk kadınlar sıkı demir bir şebeke tarafından ihtimamla gizlendiklerinden burada tamamen kendi evlerindeler. Onların bazısı bebeklerini emziriyor ve zeminde saçları taranmamış ve kötü giydirilmiş, emekleyen bir çocuk yığını var; orta yerde sere serpe yayılıyor, konuşur gibi sesler çıkarıyor ve kıkırdıyorlar. *Harem*in daima azgın müstebitleri olan sekiz-on yaşlarında küçük oğlanlar müsamahakâr annelerine dil döküyor ve rahat vermiyorlar. Bir loş yağ lâmbası havasız, küçük mahfili aydınlatıyor. Basit ve hâlinden memnun bir bölüktü. Dışarıya çıkma bahanesini ve sessizce dedikoduyu seven kadınlar ve çocukların boş lâfları orkestranın tiz musikisini rahatlıkla bastırıyor. Ağır demir şebeke, *zikr*deki herhangi bir hakikî hisseden onları hariçte bırakıyor ve daha fakir sınıflardan çoğu Müslüman kadın gibi onlar da din talepleriyle tasalanmıyorlar. Küçük cami dikdörtgen şeklinde ve tamamen sadedir, yegâne süsü biraz boyanmış *mihrap* ve duvarlar üstüne karalanmış Kur'an'dan birkaç metindir. Kadınlarınkine benzer bir mahfili işgal eden musikiciler, bir cami ayini için tertip edilmektense bir yabanî çalgıcılar bandosuna daha uygun çalgılarla icra ediyorlar. Bunlar yapıca iptidaî ve basittirler; acayip, nefesli çalgıların derisi kalın ve sert kıllarla daima pürüzlüdür. Şiş yanaklarıyla cüsseli bir adam cesim bir *clarionet* [küçük boru; zurna] üflüyor. Dervişlerin mahrutî keçe serpuşundan giyiyor. Bir diğeri deri *bassoon* [çifte kamışlı bir nefesli saz] kullanıyor. Eza gören bir hayvan gibi acı acı bağıran, tiz bir keman da var. Başlar üzerinde tutulan ve sert bir şekilde titretilen üç teften fasılalarla gelen bir çarpma ve takırtı var. Sızlanan ve titreyen neyler tek başlarına uyuşmaz, uzun, yumuşak nağmelerin üzerinde figan ediyorlar. Bunlar, başka her yerde münkariz olmuş ama din ayininde bütün eski şeyler gibi kolay kolay geçmeyen, kadim Kürt çalgılarıdır.

Aşağı tarafta, camiin parıldayan tahta döşemeli zemini üstünde âbitler raks için hazırlanıyorlar. Bu raks Mevlevî (raks eden) Dervişler'in yüzen bir nesne gibi hareketleridir. Ayinin, meraklı seyyahların faydası-

Mésopotamie, Orfa (Edesse), Derviches Tourneurs, [Mezopotamya, Urfa, Dönen Dervişler], Mission des PP. Capucins (Fotoğrafçı), 19. yy., Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

na devam ettirilen gülünç suretle safi bir taklidi, İstanbul'da herhangi bir gün görülebilir. Tanrı'nın tabiatı ve O'nun insanla alâkaları hakkındaki mutasavvıfların düsturları, Mevlevîleri *Rufâ'i* (feryat eden) dervişlerle müşterek tutarlar. Onların ayinleri vecd hâli meydana getirme maksadındadır. Kur'an'a *esoteric* [mektum] bir tefsir hamlederler ve cami teşrifatı hakkında titiz değildirler. Mihrabın önünde, bir halı üstünde tarikatın *sheikh* [şeyh] veya *pîr*i bağdaş kurmuş oturur. Kendi etrafında bir halka hâlinde çökmüş takriben kırk kişi olan dervişlere başını eğerek "*Ashk olsun* [Aşk olsun]"la onları selâmlar. Ciddiyet, vakar ve huşu ile, hep beraber *Fâtiha* veya Kur'an'ın ilk *sura* [sure]sini tekrarlarlar. Sonra kalkarak İslâm'ın iman ikrarını terennüm etmek üzere eğik başlarla dimdik dururlar. Başlangıçta alçak sesle ve yumuşak ama ses, kuvvet ve gürültünün tam imtidadı, mahfildeki nefesli çalgıların refakatıyla bir araya gelmek üzere yükselene dek fark edilmez bir şekilde yükselerek, "*Lá iláha, illa'llah*" (Tanrı'dan başka Tanrı yoktur)u mırıldanırlar. Hâlâ terennüm ediliyorken raks başlar. Her biri, raks eden dervişlerin bol, beyaz ve sıkı olmayan elbiselerinden giyinmişlerdir; başa, mahrutî, keçe serpuş konulmuştur; sol kol aşağı tarafı işaret eder, sağ kol omzun yukarısına uzatılmıştır; her bir şahıs durduğu yerde yavaşça ve sessizce döner. Sonra gözler sımsıkı kapalı ve katı çehreyle, daha da sür'atle devrederek, namütenahi büklümlerle odanın etrafında hareket ederler. Dervişlerin icra ettiği bu, Lâyezal'la *communion* [mücamaa] ve manevî aşkın vecdi içinde dünyadan kopmuş bir hâlde seyyareler gibi daire çizmeleri, Tanrı'nın yaratmasının ahengini ifade eder. Bükülen, fırıl fırıl dönen, daire içinde daire çizen, daima hareket eden beyaz heyulâ suretler aşağıdaki camiin loş ışığında ele geçmez, havaî çırpınırlar. Terennüm artık alçak sesli ve yeknesak değildir, raksın artan sür'atiyle yükselip coşarak kalın perdeli ve yüksek sesli hâle gelir. Ölçülü hareketlerle suretini salındıran yaşlı *şeyh* onları mihraptan kışkırtır. Terennümün sözleri; çalgıların gürültülü sesleri, hızla dönen raksçıların vızıltı ve hışırtıları arasında seçilemez olur. Mahfildeki kadınlar lâkayt ve aldırışsızdırlar; çocuklar keyiflerine bakarlar; hiçbiri aşağıdaki ayinin şuurunda değildir. Ama buna rağmen mahallin zihnî atmosferi gergindir, heyecan doludur.

Bunu seyreden adamların yüzleri raksçıların yüzleri gibi gergindir, zeyrektir. Burada bir Varlık mı vardır veya en azından bir Varlığın nefesi buradan atlayıp mı geçer? Dinî hisle yüklü bütün sahne garip bir şekilde hareket eder. Bu raks eden, çalkalanan suretler ne tarafından, hangi heyecan tarafından sevk olunurlar? Ferdiyetlerinin bütün manası kaybolmuş mudur; kendilerine ilham edilmiş, mecnun mahlûklar mıdırlar?

Raksın dürülüşlerini takip etmek için karanlıkta gözlerimi zorlar-

ken, din tarihinde rol oynamış bulunan 'raks etme'nin uzun zaman süren geçmişi kendini zihnimin önüne serdi. O kadar menedilemez ve o kadar zaptolunamaz bir şeydir ki kendini bütün dinî ifadelerin en soğuğu ve en resmîsi olan İslâm'a bile aşılamıştır. İttifak tabiî değildir ve zorakidir. Onun bekası Hristiyanlıkta bile daha az elverişlidir. İspanya'nın *Seville*'indeki Hristiyan rahiplerin raksı, İslâm ayiniyle beraber raks eden dervişlerin rabıtasına nazaran daha tabiî ve anlaşılabilirdir ve onların terennümleri fazla ciddî ve basit iman ikrarlarıdır. Şayet raks etmeyi kullanma İslâm'da gayritabiî ise, onun icrası köy camiinin sıkışık ve bunaltıcı atmosferi içinde de öyledir. O esasen, bir açık hava ayinidir. Biri bu raksı seyrederken badanalı dar duvarlar, karalanmış metinler, *boyalı mihrap*tan ibaret aykırı muhit söner ve âbitler kendilerini bir araya getiren haklı zeminleri olan tabiî şeylerin; çıplak, rüzgâra açık dağlık yerler, fısıldayan ve tekin olmayan kahverengi dereler, tohum saçmak için hazır mümbit tarlalar, bahar çeşnisini hâsıl etmeyi bekleyen yeşil çayırların etrafında hızla dönerler.

İnsan inkişafında sihir veya dinin takaddümüne ne bakışla bakılırsa bakılsın, raks etme her ikisinin ayinlerinde de müsavi derecede kullanılan o remzî merasimlerden biridir. Onun menşei; uzak geçmişte fikir ve tahayyüllerin kendilerini çok tedricî bir şekilde kat'î kalıplar ve şekiller içinde bir araya getirdiği, o müphem ve değişen çocuk-dünyadadır. Dünyanın manevî iktidarının sihirbazlar ve rahipler arasında müsavi bir şekilde taksim edildiği devirde, raks etme zaten her ikisi tarafından sahip çıkılan ayinlerden biriydi.

Saf ve sade bir sihrî ayin olarak raks etme vahşî memleketlerde hâlâ tecrübe edilir. Bize söylenen, Altın Sahili'nde Madagaskar'da ve umumiyetle Garbî Afrika'da sihrî rakslar harp zamanında kadınlar tarafından muntazaman icra edilir. Tasavvur edilen odur ki, hislere iştirak eden bir sihir ameliyesiyle, raksa arzuyla ve usanmadan devam edilirse kocaları geceleyin hayrete düşmeyeceklerdir veya hiçbir surette habersiz yakalanmayacaklardır. Raks etme keza iyi bilinen bir nebat büyütme tılsımıdır. Kadim Meksika'da kadınlar ciddî rakslara devam ederlerdi ve darıların uzun, dalgalanan püsküllerı olsun diye saçlarını rüzgârda silkindirirlerdi. Fakat bu kadar sadetten uzaklaşmak lüzumsuzdur. Bugün Almanya ve Avusturya taraflarında köylüler tarlalarda raks ederek ve yükseğe sıçrayarak, keteni aynı yükseklikte büyüteceklerine inanırlar. Şarkî Prusya'da kızlar baharda bitki büyümesinin bereketine yardım etmek için, günah çıkarma salısının akşamında bir kasnak içinde raks ederler. Sumatra'da rüzgârlar için raks edilir. Dostlar denizdeyken münasip bir esinti temin etmek için rakslar icra edilir. Bu sihrî raksların bakayası elbette Paskalya ve Yaz Dönümü yortularımızda bütün Avrupa ve Garbî Asya'da görülür. Ateşlerin etrafında raks etme, nebat büyümesini ilerletmeye benzer icraların izleri olan bu vesileler üzerine, daha ekseriyetle müşahede edilir. Konya'nın büyük yaylası üzerinden Küçük Asya'daki *Taurus* [Toros] Dağları'na doğru seyahat ettikçe, Mevlevî Dervişleri'nin toprağın işlenmesiyle olan irtibatlarının nasıl derunî olduğunu görmekle çarpıldık. Tarikatın menşeinin ve kurucularının türbesinin mahalli olan Konya'daki mukaddes *tekke* (*college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke])si, iç kısımlarda büyük arazi parçalarına maliktir ve dervişler bütün ziraat işlerini kendi kendilerine yaparlar. Birkaç gün boyunca gördüğümüz kahverengi iş elbiseli [veya cübbeli] şahıslar sadece toprağı işleyen kimselerdir. Bu nizam; cami veya *medresseh* [medrese]lerdeki *vakouf* [vakıf] veya arazi sahipliğiyle büsbütün rabıtasızdır. Bir mukaddes raksçılar tarikatının, raks etme merasimi ve arzın bereketinin insanların zihninde samimî bir şekilde raptedilmiş bulunduğu müphem bir sihrî mazide, ken-

di köklerine malik olduğu zirai ameliyelerle bir irtibatı olmayabilir mi?

Zihnî inkişafın yavaş vetiresinde, din, sihrin daha iyisini ele geçirdiğinde, -her ne kadar uzun müddet yan yana mevcut olabilseler de- onun yerini aldı ve onu massetti; rahip, merasim ve ayinler üzerine yeni bir mana yükledi. Tedricen ve kaçınılmaz surette, rahibin manası, sihirbazınkinin yerini aldı. Dinî tekâmülün en aşağı tabakalarında cenaze merasiminde açık tabutun etrafında icra edilen rakslar, sihre değil dine ait sayılmalıdır. Bu tabakalar ölünün ruhunu teskini veya ona dikkatle ihtimamı murat eder gözükürler ve böyle olmak sıfatıyla dinin aslî veçhesi olan ruhlar âlemiyle ünsiyeti hesaba katarlar. Aynısı hayvana tapınmada, vahşilerin raks etmesine tatbik edilir. Sumatra'da rakslar, bir kabilece, açıkça onların aslî totemi olan bir timsahın ölümü üzerine icra edilir. Bir kaplan öldürüldüğünde, kabilelerden bir başkası onun ölü bedeni etrafında raks eder. Bu merasimler şüphesiz ölü hayvanın ruhunu teskin etmek için ifa edilir. Tekâmülün daha sonraki safhalarında, İmparatorluk günlerindeki Roma'da bile, *Salii* diye adlandırılan silâhlı rahipler, tarlaların ekilmesi ve kaldırılması zamanında, şehrin çepeçevre surları etrafında rakslarını yürüttüler. Burada, her ihtimalde, iki tasavvurun şuursuz eriyip birleşmesini görebiliriz. Müteveccih sihrin bir parçası olarak raks etme nebatın büyümesine yardım etmek için icra ediliyordu. Dinî bir merasim olarak şüphesiz mahsüle zarar verebilecek ruhların 'istikrah'ı veya kurtuluşuydu (Yunanca άποτροπ). Din, burada, aşağı bir seviyede ifade edilir ama sihirden bütünüyle ayrıdır. Sihirbaz, mahsülün muvaffakiyetini emniyet altına almak için bizatihi salâhiyetlidir. Rahip veya din adamı, sadece, mahsülü kendi idareleri altında tutan iyi veya kötü ruhların teskinini veya bertarafını gözetir.

Dinî neşenin bir ifadesi olarak raks etme tatbiki Yahudi âdetlerinde baki kalmıştır. Davud, Yehova'ya şükrün bir ayini olarak sandığın önünde raks etti. Raks etme Hristiyan Kilisesi'nde de çok yaşadı. *Seville* Katedrali'nde *Corpus Christi* [Latin Kilisesi'nde kutlanan bir yortu]'de raks eden rahipler iptidaî zamanların vahşi raksçılarının açıkça torunlarıdır.

Ama raks etme sadece dinî tapınmanın bir ifadesi değildir. En yüksek dinî heyecanla ele geçirilebilecek vasıtalardan biri olarak, çok daha yüksek bir hâli deruhte eder. Raks eden dervişlerle Davud'un sandık önünde veya Hristiyan rahiplerin mihrap önünde raks etmesi arasında ne gibi bir irtibat olursa olsun, dinî ayinler çok açık bir şekilde *mistik* [bâtinî, gizemci, mutasavvıf]lerinkiyle müşterek bir menşei paylaşırlar. Yunanistan'da *Dionysus*'un tapınması pek tabiî başlıca tarihî misaldir. O tapınmada, onun dağlardaki sefihane ayinlerini ifa eden teşkilatlanmış sefa düşkünleri takımı olan *satry* [Yarısı insan yarısı keçi şeklinde şehvetli bir yarıtanrı]'ler ve *maenad* [Şarap tanrısı Baküs'ün buyruğundaki peri]'ler onun şanı için mukaddes raksı icra ettiler. *Homer* "*Panopeus*'un hoş raks meydanlarından bahseder ve bu ifade üzerine fikir beyan eden *Pausanias*, Atina'lı ve *Delphi*'li sefa düşkünleri takımının *Parnassus*'a yolları üzerinde, *Panopeus*'da nasıl raksa durduklarını izah eder.

Maenad'lar raks ediyor.

Bu raksların arkasındaki tasavvur neydi? Onlar safi neşelilik ve şükran raksları değildi. Onlar bir encama niyet ediyordular ve o encam, mistiğin en yüksek dinî hedefi olan, vecd hâli veya kendinden azatlıktı. Tek başına bu hâlde Tanrı'yla birlik mümkündü. Ve bu hakikî bir birlikti, derin kulluk ve boyun eğmeyi ifade etmek için sadece bir ıstılah değildi. O, aralarında fark gözetilemez ve bir hâle gelmiş, tapınıcı ve tapınılan, rahip ve Tanrı'nın karşıladığı birlik olan hakikî 'bir oluş'tu. Bu bütün dinî inanışların en meydan okuyanıdır. Kendi bütün cüzlerinde tüm lâhutî tabiat bütün taleplerin bu en yükseğine karşılık vermelidir.

En ruhanî fikirli haricinde hiç kimse; görüşü nefs perdesi körlüğünden paklanmış olanlardan başka hiç kimse ona ermeyi ümit edemez. O, en yüksek olanı kavrayamayan herkese tehlikeyle yüklüdür. O, bütün istismarların en kötüsüne açıktır ve bu düsturda ayağı tökezleyen en aşağıya düşer. Ama "kalbin ne kadar halisse Tanrı'yı o ölçüde görürsün" ve pek çok devirler lekesiz, seçilmiş, en yükseğin ardından çabalayan; muhtemelen ümitsiz bir şekilde olmayarak hedefin berisine düşmüş canlar olmuştur. Ama en az azametli, en zayıf, en aşağı canlar o vecd ve tek başına böyle bir birliğin mümkün olduğu aşka gelme hâline sebep olmak için sun'î vasıtalar düşünmüşlerdir. Onlar şeklî ve mihanikî vasıtalarla, hâsıl edilecek yegâne hararetli manevî çaba ve ruhî halislik olan bir vaziyete ermeyi düşünmüşlerdir. Merasimle raks etme, zehirleyici buharları teneffüs ederek, şarapla mestolma, sefihane cümbüş, *Eleusis*'in derin sırlarındaki gibi mukaddes şeyleri görme, muhteşem ayin tarafından ortaya çıkartılan heyecan; bütün bunlar arzulanan vecd hâlinin muharriki olarak addedilirler. Böylesi, *Dionysus* tapınmasına iştirak eden bayağı ahalinin tasavvuruydu. İnanmış oldukları sefihane cümbüşlerle, kendilerini bilfiil Tanrı'yla bir tutabilirlerdi. Onun tapınıcılarının hususî adı tasavvura delâlet eder. Onlar Tanrı'nın kendisinden isim almakla *βαγχοι* (*Bacchoi*) diye adlandırılırlar. Üzerlerindeki idaresine hâkim bulunmadıkları, serbest kalmış tesirler tarafından sanki kendilerinden çıkartılır, ne şekilde olursa olsun kendi ferdiyetleri izale olurdu ve durdurulmamış ilâhî nefes onların içine girmek ve onları zapt etmekte serbest kalırdı. Bu suretle, en azından bir çoğuna, sadece cahil gözükebilirlerdi.

Aşağıdaki raks vızıl, vızıl, vızıl devam eder; beyaz elbiseler hışırdayarak çırpınırlar, çalkalanan suretler alçalıp kabarır ve dönerler; orkestra gümbürtüyle çarpışır; yukarıda inleyen terennüm çılgındır, vahşidir. Ayin bir kapanışa sürükleniyor. Eğirilen, burulan, durmadan devreden her bir şekil yandaki bir kapıdan birer birer kaybolur. Musiki birdenbire diner ve çocukların tiz ve lâkayt sesleri tekrar duyulur. Kadınlar dışarısı karardığından bebeklerini sarmalamaya başlarlar ve her bir anne kendine mahsus çocuklarını toplantıdan salıverir. Onlar merdivenden aşağıya doğru tökezledikçe, itiştikçe ve gevezelik ettikçe umumî bir yaygara olur.

Kendi kendime, kendini İslâm'a aşılamış bulunan dinî bâtinîliğin bu ifadesinin nasıl vaki olduğunu sordum. İkisi bütün bütün uyuşmazdır ve müşterek bir zemine sahip değildirler. İslâm'ın ham ve sade nassı, onun haşin ve muvazaa kaldırmaz amentüsü, onun mahlûklarıyla mesafeli bir Hâlık'a imanı; kuvvetli ilhamın bu bâtinî dini nasıl onun müttefiki olmuştur? İttifak tabiî değildir ve büsbütün uyuşmazdır. Dahası ittifak izah edilemezdir. Çünkü her nerede Tanrı'ya hiç iman yoktur, orada O'nunla daha yakın ve derunî bir mücamaa hasreti vardır. Ve her nerede böyle bir hasret vardır, orada yarı korku veren, hâlâ çokça cür'et eden güzideler arasında mücamaadan daha fazla kendisiyle birleşme için arzu vardır. Arzu sakınılamazdır, zaptolunamazdır. İslâm'ın *ortodoks*ları bunu bilirler ve insan gönlünün böyle bir âlemşümul temayülünü açıkça reddetmekten vazgeçmişlerdir. Doğrusu onların bunu tasdikleri hayatın hakikaten müşkül zamanlarında yardıma çağırılan Derviş için değil midir? O, İslâm ordularıyla muharebeye gidendir ve manevî teselliyle ölmeye hizmet edendir. Biz raks eden dervişlerin ayinlerinde âlemşümul bir arzunun bu ifadesinin hayatta kaldığını gördük. Belki de o sadece bir hayatta kalış değildi. Samimî bir kulluk ameli olmadığını, bugün dervişlerin kaba, beyaz elbiseleri altında hakikî bir dinî şevkin saklı olmadığını kim söyleyebilir?"

BUNSEN, Victoria de, **The Soul of a Turk**, s. 20, 177-189 [Antep], London: John Lane the Bodley Head, 1910.

Bağdat Mevlevîhanesi

Horatio SOUTHGATE

(1812-1894). Amerikan Protestan episkopal rahip. 1844'da Sultan'ın müstemlekelerinin ve hâkimiyetindeki yerlerin misyoner piskoposu olarak tayin edildi. Türkiye, İran, Irak ve diğer Orta Doğu memleketlerindeki Yakubî, Nesturî, Asurîler ve diğer Hristiyan topluluklarla temas kurdu. 1849'da Amerika'ya döndü ve muhtelif kiliselerde 1872'ye kadar papaz olarak çalıştı. Bazı diğer eserleri: Narrative of a Visit to the Syrian Church of Mesopotamia (1844), The War in the East (1855), Parochial Sermons (1859), The Cross above the Crescent, a Romance of Constantinople (1877).

DERVİŞLER

[1838 Ocak'ı]- "Şimdi, Bağdat'ta çok yaygın olan, bir diğer çeşit dindarlar olan dervişlere dönüyoruz. Muhtıralarım arasına saçılmış bulduğum, onlar hakkında söylediklerimin yarısını zaman boşa çıkarabilir. Her okuyucu onların içindeki *Mevlevî* diye adlandırılan ana tarikatı işitmiş olmalıdır. Mevlevî, çoğunlukla *Turning* [Dönen], *Whirling* [Hızla Dönen] ve *Dancing* [Raks Eden] diye üç lâkaptan biri altında İngilizceleştirilen bir tabirdir. Müslüman veya Hristiyan herhangi bir kimsenin, her pazartesi, salı, perşembe ve cuma; musiki refakatında ve bir duanın bunu takip ettiği bir icra olarak, onları dönerken görebilecekleri yer olan İstanbul'da en iyi bilinirler. Mamafih bu, İstanbul'daki pek çok tarikattan sadece biridir ve keza imparatorluğun muhtelif kısımlarına serpilmiş bulunabilirler.

Muhtelif *monastic* [münzevi] tarikatların, Roma kilisesinde olduğu gibi, biri diğerinden başkadır. Hepsi kendi kurucusuna, kendi müessesesine ve kendi kıyafetine sahiptir. Hem de bundan başka, muhafaza ettikleri hâl ve hareket tarzlarıyla tek müsavi mertebede zuhur ederler. Derviş kelimesi, hata etmiyorsam, "eşik" manasında Farsça bir kelimedir. Mecazî bir intikalle, ismi deruhte edenlere tefrik edici bir keyfiyet olması lâzım gelen tevazua delâlet eder. Dervişlik; münzeviliğin Hristiyanlıkta bulunmadığı gibi, aslî bir Muhammedî müessese değildi, fakat münzevilik gibi, sonraki devirlerde neşet etti. Hemen hayat bulmadı, tedricen kendini inkişaf ettirdi ve İslâmiyet nizamına raptolundu. Günümüzde bile hâlâ dinin aslî bir kısmı ve lüzumlu bir ilâvesi olarak mütalâa edilmez. Fazlaca mukaddes bir hayat ve haşin bir üslûp takınarak dünyadan çekilmiş din adamları, kendi adlarını taşıyan muhtelif tarikatlar kurmuşlar ve onlara kayda geçirilmiş, yerleşmiş an'aneler vermişlerdir. Hepsi, kurucunun halefi olan kendi baş veya reislerine sahiptirler. Onların tarikatları aslen muhtelif şehirlere, orada şubeler tesis edecek *şeyh*ler göndererek yayılırlar. Hepsi kendi *tekkeh* [tekke] veya *convent* [erkek manastırı]na sahiptirler, fakat bunlar sadece İstanbul'da sayıca çoktur. Bağdat'ta şehirde beş farklı tarikatın dervişleri bulunduğu hâlde sadece iki tekke vardır. Tekkelerine irat bağlanmıştır, fakat pek çok misalde, varidatın idaresinde şeni irtikap hâkimdir. Dervişlerin bazısı tekkelerde, diğerleri ise evlerinde yaşarlar. Hepsi değilse de, tarikatların çoğunda teehhül edilebilinir ve dünyanın bayağı meşgalelerinin peşine düşmeye müsaade edilir. Tarikatın kıyafetini giymeyen ve ibadetlerinde mevcut olmayan büyük sayıdakileri de kütük defterlerine kaydederler. Hatta bazı tarikatlar tekkelerde sakin olanların bile dünyevî işlerin peşinden koşmalarına müsaade eder, fakat bu mutat değildir. Bununla beraber her lâhza tarikatı terk edip dünyaya dönebilirler.

Muhtelif tarikatların kıyafetlerindeki belli başlı fark başlıklardadır ve bazen bunlar birini diğerinden tefrik etmede yegâne işaret olurlar.

Hafız Âmâ Osman Dede'nin Musul'daki heykeli.

Tarikata kabul edilmiş her yaştan erkekler, kendilerince kâfi derecede ihtiyarladıklarında ekseriyetle sakal koyarlar.

Tarikatların birkaçı, tespit edilmiş zamanlarda ahaliye açık icrada bulunurlar, oruç ve çileyle iştigal ederler. İcra ettikleri ibadetlerinin umumî fikri ilâhî ilhamı meydana getirmek ve bunu teşhir etmektir. Buna muhtelif tuhaf ve çoğu zaman acayip hareketlerle muvaffak olunur. Mevlevîler meselesinde, bu, hep beraber birkaç dakika boyunca devamlı dönmekle; çoğu kez feryat ederek, bazen de hırıldayarak bağıran seyyahlar olan Sadîlerde kâfi derecede hırıltı gibi bir sesin ani patlamasıyla söyledikleri, Tanrı'nın bir veya iki adının çabuk çabuk ve uzun müddet tekrarlanmasıyla olur. s. 170-172.

[*Sadîler ve diğer başka tarikatların ayinleri tarif ediliyor.*]

Nihayet, umum insanlar tarafından derviş müesseseseleri ekseriyetle hürmet edilir gözükürler ve tekkelerin *sheikh* [şeyh]leri ve başlarının çoğu yüksek bir kutsiyet itibarını ve İran'ın mübarek zatlarının sahip bulunduklarına benzer bir hürmeti haizdirler. Bu zatları hassaten de Mevlevîleri mizaçlarında daima göze çarpan bir derecede kibar ve neşeli buldum. İstanbul'daki kendi tekkesinde bazen halka açık icralarda hazır bulunan onlardan birinin Sultan'ın en çok sevdiği kimse olduğu söylenir. Türkiye dervişleri ekseriyetle dilencilikle iştigal etmezler. İran'ın ve Dicle'nin şarkındaki diğer memleketlerin dervişlerinden bu münasebetle bir hayli farklıdırlar. s. 175.

[*Seyyah dervişlerin kısa bir beyanı yer alıyor.*]

SOUTHGATE, Horatio, **Narrative of a Tour through Armenia, Kurdistan, Persia and Mesopotamia** (with an Introduction and Occasional Observations upon the Condition of Mohammedanism and Christianity in those Countries), 2 C., C. II, s. 170-172 ve 175 [Bağdat], New York: D. Appleton and Co., 1840.

Clément HUART

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 254

"*Djélâl-eddin Roûmî* [Celâleddîn Rûmî]nin tilmizleri olan *Dervichès tourneurs* [dönen dervişler] veya *Mevléviyyés* [Mevlevîler]in *couvent* [erkek manastırı; tekke]si nehir üzerinde görülür ve teferrüçgâh olarak hizmet eder."

HUART, Clément, **Histoire de Bagdad dans les Temps Modernes**, s. XI [Bağdat], Paris: Ernest Leroux, 1901.

Pierre PONAFIDINE

(?-1919). İmparatorluk Rusya'sının Türkiye ve İran'daki diplomatı. Tebriz, Bağdat ve Meşhed'de konsolosluk yaptı. Hususî vazifeyle Taşkent ve Pamir'e gönderildi. En son İstanbul'da yedi yıl başkonsolosluk yaptı. Orta Doğu'daki hizmeti yekûn 33 yıl sürdü. Kitabı İngilizceye eşi tarafından tercüme edildi.

"Rıfaîye tarikatı veya Avrupalılar tarafından bilindiği şekliyle Feryat Eden Dervişler ve *Mevlevie* [Mevlevîye] veya *whirling dervishes* [hızla dönen dervişler] [tarikatların] en zenginleridir. İlki bizim devrimizle 1188'de ölmüş bulunan *Said Ahmed Refai*, ikincisi ise 1273'de Konya'da ölmüş bulunan *Dgelal-ed-Khunkeir* [Celâleddîn Hünkâr] tarafından kurulmuştur. Bunların ayinleri diğerlerininkinden bir hayli farklıdır.

Mevlevî tarikatı azalığa kabul merasiminin hususî bir şekline sahiptir. Nevniyaz bin bir gün boyunca çok ciddî bir tecrübe süresi geçirir. Hepsi başlangıçta mutfakta ağır işleri yapmaya mecburdurlar, bu sebepten *kara kulukhchi* [kara kullukçu] veya kara işçi diye lâkap alırlar. Bu hizmet zarfında eğer namzet bir gün süreyle hizmeti bıraksa veya bir geceyi *tekke*nin duvarları dışında geçirse tekrar baştan başlamak mecburiyetindedir. Bin bir günün sonunda *aschi bashi* [aşçıbaşı] namzedi, içtima etmiş dervişlere takdim eder. Namzet *sheikh* [şeyh]e gider, onun elini öper ve sonra *şeyh*in karşısına, aşçının yanına oturur. *Şeyh* sonra namzedin başlığını çıkarır ve tarikatlarının kurucusuna isnat edilen mıs-

raları ezberden okur: "Hakikî saadet ve hakikî büyüklük bütün insanî heveslere kulaklarını tıkamakladır ve bunun meyvesi, Peygamber'in inayetiyle verilen karşı konulmaz bir kudrettir.". Bundan sonra *şeyh* nevniyaza başlığını yerleştirir, nevniyaz ve aşçı odanın merkezine çekilirler, kavuşturulmuş elleri ve sol yana yatık başlarıyla buraya tevazuyla yerleşirler. Sonra *şeyh* şu sözlerle *aşçıbaşı*ya hitap eder: "Derviş biraderimizin meşakkati Ebeden Mevcûd'a ve *Pîr*'imize makbul ola! Onun muti takipçilerinin bu yuvasında, bu fakirlik hücresinde şükrü çoğalsın! *Mevlian* [Mevlâ]mızın hürmetine *Khubain* [Hû] diyelim!". Meclis yüksek sesle "*Khuba* [Hû]!" diye çağırır ve merasim sona erer."

PONAFIDINE, Pierre, **Life in the Moslem East**, Fransızcadan İngilizceye tercüme eden: Emma Cochran Ponafidine, s. 19-20 [Bağdat], New York: Dodd, Mead and Company, 1911.

Musullu Hafız Âmâ Osman Dede (1840-1918),
19. yy.'ın son çeyreği, Siyah beyaz fotoğraf.

Les Derviches Tourneurs, [Dönen Dervişler],
SCOTT, A. F. (Hakkâk), 1885 civarı, Ahşap hak, 14 x 11 cm.

Diyarbakır Mevlevîhanesi

A. LOCHER

Amerikan yazar, seyyah. Seyahatini Fransız hükûmeti adına gerçekleştirdi. Bombay'dan başladığı seyahatinde Mezopotamya, Kürt bölgeleri, Türkiye ve Arabistan'ı dolaştı. Bağdat'ta uzun süre kaldı. Diğer bazı eserleri: Trip to India, In the Loorian Desert, Arab Slavers.

DİNÎ RAKS

[1888 civarı]- "*Diarbekir* [Diyarbekir, Diyarbakır]'daki üçüncü konukluk günümüzün akşamının seyri müddetince, *Senyör P.* ve ben, şehre varışımızın gecesinde beni çok misafirperverlikle ağırlayan Ermenilerin evinde olmak tesadüfüyle, Ermenilerin evinin çatısından, çok dikkate değer bir manzaranın son perdesine şahit olduk. Bu, bitişik binanın avlusunun merkezine yayılmış büyük bir halı üstünde beş veya altı derviş tarafından icra edilen bir dinî rakstı; bina onların *convent* [erkek manastırı; tekke]lerinden biri oluyordu. Yazık ki, bize onların haber verilmesi evvelinde, merasimler neredeyse sona ermek üzereydi; üstelik bu dinî kardeşliğin mutaassıp hüviyetinin farkında olarak ve mülk sahibimizin onlarla başının belâya girmesinden korkarak; imansızlar tarafından seyredildiklerinden haberdar olmalarına müsaade etmek suretiyle gözlerimizi açıktan açığa onlara dikmeye cür'et edemedik ve duvardaki bir delik vasıtasıyla gözetleyerek merakımızı tatmin ettik; bu veçhile hudutlanmış olarak, manzaranın sadece bir kısmı bize görünür hâldeydi. Bütün görebildiğimiz; çok hacimli olan ve bir çan veya açık bir şemsiye şekli arz edecek şekilde, pek sertçe kolalanmış, kar beyazı keten veya ince frenk tülbentinden uzun kisveler giydirilmiş bu dindar âbitlerin aşağı yukarı yarım düzinesiydi; doğrusu, kisveleri sanki altına bir *crinoline* veya *hoop-skirt* [ikisi de tel çemberli etektir] giyili olmalıymış gibi gözüküyordu. Bu elbisenin boyundan bele kadar üst kısmı, boğazdan geniş bir açıklıkla beraber, bir hayli sıkı oturuyordu, bu açıklık bir parça yeşil ipekle doldurulmuştu, belirli bir mesafeden yeşil bir sine gömleği gibi görünüyordu. Dervişler bu kisvenin üstüne kısa, sıkıca oturan, sertçe kolalanmış ve önü açık, beyaz bir cepken giymişlerdi. Başlarına çok dar, yukarı çevrilmiş kenarıyla; sarımsı kır renkli, keçe, şeker kellesi bir şapka giymişlerdi. Bütün bu muhteremler çoraplı, lâkin pabuçsuzdular. Ses ve ölçüce biteviye azalan ve çoğalan, yeknesak bir nağmenin musikisine uyarak, açık eller ve yayılmış kollarla raks ettiler; her fert kendi kendine raks ediyordu, ama diğerleriyle beraber tempoyu muhafaza ediyordu.

Bu dervişler raksa başlamadan evvel geniş bir halka teşkil ederler ve birbirlerini birkaç hürmetkâr *salaam* [selâm]la selâmlarlar. Ondan sonra, yukarı kaldırılmış ellerle öne ve arkaya meylederek, halının merkezine doğru ve tekrar geriye doğru birkaç adım atarlar; derken bir nokta üzerinde bir topacın sür'atinde dönerler de dönerler; çok uzun bir müddetle, bir fanus içine kapatılmış büyük eşek arıları gibi hızla dönerler; bu bir harikadır ki baş dönmesi onları durmaya veya kendilerini yere atmaya veya bir diğeriyle sert bir temasa gelmeye icbar etmez; yalnız bu inkişafları tekrar ve tekrar icra ederler ve dimağ ve adale artık tahammül edemeyene ve bir raksçı diğerinin ardından tükenmiş hâlde yıkılına, onların sonuncusu baygın hâlde bir köşeye sendeleyene dek vazgeçmezler; o vakit "*dance of the dervishes* [dervişlerin raksı]" bitmededir."

LOCHER, A., **With Star and Crescent**, s. 515-517 [Diyarbakır], Philadelphia: Aetna Publishing Co., 1891.

Edirne Mevlevîhanesi

Gemelli CARERI

Giovanni Francesco Gemelli Careri. (1651-1725). İtalyan maceracı ve seyyah. Hukuk tahsili gördü. 1685'den başlayarak, zevk için bütün dünyayı dolaştı. Vatikan'a casusluk için seyahat ettiğini söyleyenler vardır. Türkler Buda'yı kuşattığında yaralandı. Eserleri: Relazione delle Campagne d'Ungheria (1693), Viaggi in Europa (1693), Giro del Mondo (1699).

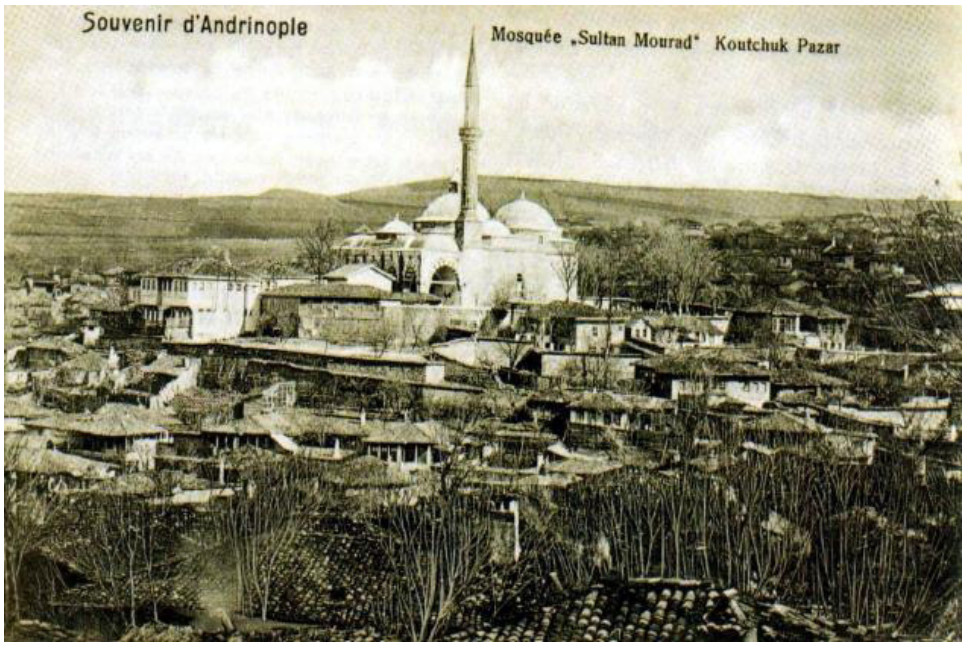
[28 Aralık 1693, Pazartesi]- "*Mouradie* [Muradiye]'de raks eden dervişleri görmek için giderken, yolumun üzerinde ölmek üzere olan bir ata ve iyileştirmek için onun etrafında halelenmiş, ona vuran bir miktar Türke rastladım. Şehrin [*Andrinople*; Edirne] bir tepesinde bulunan Muradiye *religieux* [dindar; münzevi] Türklerin bir tekkesidir. Orada kapısının önünde beş sütunun taşıdığı, kurşunla kaplı beş tane küçük kubbesi bulunan küçük bir cami gördüm. Bütün camilerde yapıldığı gibi pabuçlarımı çıkardıktan sonra Türkler beni alıkoymaksızın camie girdim, Mısır'da da böyle yapmıştık. Evsaflı kimseler için kullanılan korkuluğun her iki tarafını da gördüm. Kovuğun sağ kolunda yerden sekiz karış yükseklikte, *Grand Seigneur* [Zat-ı Şahane] için kıskançlıkla kapatılmış bir mahfil mevcuttu. Solda vaize tahsis edilmiş bir minber; ayini okumak için bağdaş kurmuş *moullah* [molla]ların yerleştiği, imparatora mahsus olmayan, ebatça dört karış yüksekliğinde, savaş sedyesi şeklinde yapılmış diğer iki tanesi bulunuyordu. İyi halılarla kaplı döşemenin sekiz karış üstünde, duvarlarda hayran bırakan, işlemeli güzel çiniler ışıldıyordu ve etrafta çok miktarda kandil vardı.

Yerleştiğimiz mevkiden *eglise* [kilise; cami]nin etrafındaki bu münzevileri görüyorduk. Camiin yanında bir miktar fakir halka pişirilmiş uykuluk, küçük bir parça et ve ekmek tabaklarının verildiği bir yere tesadüf ettim. Bu tevziat, dönme günleri olarak isimlendirilen her pazartesi ve perşembeleri yapılır.

Superieur [manastır başpapazı; şeyh] öğle namazından sonra *derviş* veyahut münzevileriyle beraber camiden buraya yakın bir odaya geçti; odanın ortasında yerden üç karış yükseltilerek inşa edilmiş, dört karış yüksekliği olan bir korkulukla kapatılmış bir mesaha vardı. Bu arada oraya birkaç Türk yerleşmiş bulunuyordu. On basamaklı bir merdiven vasıtasıyla, içinde ney ve dümbelekler çalan sekiz dervişin yerleştiği, birbirine iliştirilmiş enli tahtalardan küçük bir odacığın bulunduğu, duvarın karşısına inşa edilmiş duran bir diğer küçük kaideye çıkılıyordu. Orada teganni eden biri ve musiki kesildiğinde vaaz eden bir diğeri bulunuyordu. Odanın dibinde yerden altı karış yükseklikte iki yüksek sandalye vardı. Birinde şeyh oturuyordu; onun bir yanına kırmızı giyinmiş, ihtiyar görünüşlü biri oturmuştu; yine şeyh gibi yeşil giyinmiş, ihtiyar görünüşlü bir diğer kimse de çökmüştü; *derviş*lerin kalanı etrafta duruyorlardı.

Bu münzevilerin kıyafetleri hep bir şekil değildir, her biri istediği kumaş ve renkten giyinir, ama külâhları beyaz yünden, şeker kellesi şekilli olmak mecburiyetindedir. Şeyh ve iki ihtiyar, sarıklarının alt kısmından yapılmış bir nevi kuşak ve boyunlarında bir mendil taşırlar.

Yukarıdaki sekiz kişiden biri, kendi evlerimizde Mukaddes Hafta'da *Jeremia*'nın nasihatlerini okuduğumuzdaki gibi çok kasvetli bir ses rengiyle *cérémonie du tour* [dönme merasimi]ni başlattı. Şeyh sonra bir kitabı izah ederek küçük bir hitapta bulundu. Dervişler, ona yakın, iç içe iki sıra hâlinde, büyük bir ciddiyet içinde oturmuş bulunuyorlardı. Diğer

Souvenir d'Andrinople, Mosquée Sultan Mourad, Koutchuk Pazar, [Edirne Hatırası, Sultan Murad Camii, Küçükpazar -Camiin girişine bakan yapı Edirne Mevlevîhanesi-], 19. yy. sonları, Siyah beyaz kartpostal.

münzeviler büyük bir itaatle aşağı çökmüşlerdi. İzah yarım saat sürdü, şeyh bunu bitirdikten sonra kürsüsünden indi ve bacakları Türk usulü olarak bir seccadenin üstüne oturdu. Kaidedeki dervişler aynı kederli ses rengiyle küçük bir kitaptan teganniye ve okumaya başladılar. Bundan sonra neylerin ve teflerin sesi işitildi; şeyh ve yoldaşı yeşil giyinmiş ihtiyar zat kalktılar, gülünecek bir raks ettiler. Sonra sekiz *derviş* kalktılar; şeyhin oturmak üzere gittiği makamından geçerken oraya, başlarını aşırı derecede aşağıya doğru eğerek hakirane bir ihtiram gösterdiler. Sonra şeyh kalktı, onlara terbiyelerinden ötürü teşekkür etti ve tekrar oturdu. Sonra sekiz *derviş* cübbelerini çıkardılar; artık alt kısmı bir etek gibi sıktırılmış, onun üzerinde bir yarım mintan ile kaldılar; birer birer şeyhin önünden ihtiram göstererek geçtiler; açılmış kollarıyla ve birini diğerinin üzerinden atarak düğümledikleri ayaklarıyla dönmeye başladılar, düşmeyişlerine hayret ettim. Bu raks, musikinin sür'atli veya yavaş olmasına göre tanzim ediliyordu; bir saatin yarım çeyreği devam etti. Raksın belli bir işaretle nihayete ermesi üzerine şeyh kalktı, hakirane bir eğilme ile teşekkür eden *dervişl*ere iki kez baş selâmı verdi. Sonra aynı müddet devam eden ikinci dönüş başladı ve sonuna kadar aynı ihtiram eğilmeleri refakat etti, sonra üçüncüsü aynı veçhile geçildi. En nihayet şeyh, yoldaşı olan ihtiyar zatla birlikte, aşırı yavaş veya sür'atli olmayan adımlarla ortaya geldi; *dervişl*er gibi zarif bir şekilde topukları üstünde döndü, fakat beline asılı salkım onda daha zarif duruyordu. Onların arasında diğerleri gibi icrada bulunan, asla sersemleyip yıkılmayan altmış yaşlarında ihtiyar bir adam da vardı. Dördüncü devire de çalgılar refakat etti ve yukarıdaki sekiz kişiden biri teganni etti ve mutat ihtiram selâmlamalarıyla nihayet buldu. Ondan sonra, ihtiyar bir zat bir kitaptan okudu, şeyh tekrar etti ve bütün cemaat dehşetli bir tezahüratla mukabele ettiler. Her bir derviş, şeyhin elini öptükten sonra çekildiler.

Türklerin, bu hoş talim tarafından mermer gibi cilâlanmış zemin üstünde, erkek geyiklerin kızışkınken dönmesini hatıra getiren bu deliliğini uzun bir müddet seyrettikten sonra, akşam üzeri eve döndüm."

[CARERI, Gemelli], **Voyage du Tour du Monde Traduit de L'Italien de Gemelli Careri**, Hazırlayan: L. M. N., 6 C., C. I (De la Turquie), s. 265-270 [Edirne], Paris: Etienne Ganeau, 1719.

MASQUELEZ

Alfred Émile Alexis Eugène Masquelez. (1822-1864). Fransız subay. Kırım savaşında bulundu. Légion d'Honneur ve Mecidiye nişanı sahibi.

[16-24 Haziran arası, 1854]- "*Derviches tourneurs* [dönen dervişler]'in bir meclisine girmeye nail oldum. Bu fırkanın gülünç olmaktan ziyade merhameti tahrik eden bir görülecek nesne olduğunu herkes bilir. Divanhanenin bir köşesinde ihtiyar bir şaşkın çöküp oturmuştu, her bir *adepte* [usta] ellerini göğsünde kavuşturmuş olarak peş peşe onu selâmlamaya geliyorlardı. Sonrasında her bir zavallı kollarını yayıp azamî bir sür'atle dönmeye başladı, köpüklenip ve tükenip yıkılana dek döndü, bu olduğu esnada mukaddes ruhun zapt u tasarrufuna girmiş olduklarını zannettiler. Bütün bu kasavetli merasime icracıların burulmalarını, dervişlerin mecnunluklarını paylaşır görünen bir korkunç musiki sedası refakat etti.

Bu, Hristiyan tapınmasının haşmetinden pek uzaktı; kaldı ki bizim merasimlerimiz pazar günleri kampımızda olduğumuzdan mabet haricinde icra olunuyor. *Andrinople* [Edirne]'de bir Hristiyan ayini; dahası *Sérail* [Saray] adası üzerinde! Birkaç sene evvel bunu düşünmeye bile kat'iyetle cesaret edemezdik."

MASQUELEZ, **Journal d'un Officier de Zouaves** (suivi de Considérations sur L'Organisation des Armées Anglaise et Russe et Accompagné de L'Itıneraire de Gallipoli a Constantinople), s. 48 [Edirne], Paris: Corréard, 1858.

Marcelle TINAYRE

Marcelle Marguerite Suzanne Tinayre. (1870-1948). Fransız yazar. Çok velut bir yazardı. Bazı diğer eserleri: La Rançon (1894), La Vie Amoureuse de Francois Barbazanges (1903), Avant l'Amour (1909), Le Veillée des Armes (1915), Perséphone (1920), Madame de Pompadour (1924), Figures dans la Nuit (1926), L'Ennemie Intime (1931), Est-ce un Miracle? (1939).

EYALETİN ŞEYLERİ VE İNSANLARI

Mayıs [1909]- "Muhtelif haberlerden bir demet: Tevfik Paşa hükûmeti naspolundu; Konya'daki büyük *Tchélébi* [Çelebi] kuşanma [tahta çıkma] merasimi için *Stamboul* [İstanbul]'a geldi; asker ve sivil on üç kişi dün erken saatlerde, bölükler hâlinde, beşi *Bayazid* meydanında, beşi *Sainte-Sophie* [Ayasofya]'da, üçü *Galata* Köprüsü'nün sonunda asıldı. Cesetleri yarım gün müddetle, güneş altında teşhir olundu.

…Büyük *Çelebi*'ye gelince; onunla az da olsa karşılaşma ihtimalim olmadı. Asil ve neredeyse padişahî bir soydan olan bu kocalmış şahsiyet Türk dervişlerinin *général* [tarikat baş nazırı; sipahsâlar, başkumandan] ı gibidir. O, alelâde bir serpuşa nazaran üç kere daha yüksek bir keçe serpuş giyme imtiyazına sahiptir ve *Eyoub* [Eyyüb]'ün meşhur kılıcıyla Sultan'ı 'kuşandıran' tek kişidir. Fransa'nın eski krallarının, *Reims* bazilikasında, takdis edilmiş yağla meshedilerek taç giymesine muadil olan, mukaddes camideki bu kuşandırma Hristiyanlara yasaklanmıştır.

Dün, büyük *Çelebi*'nin yokluğunda olarak *Andrinople* [Edirne]'deki *derviches tourneurs* [dönen dervişler]i gördüm, seyyahlar cemaatinin önünde ve sadece Tanrı aşkı için tevazu ile dönen Pera'dakiler gibi amel etmiyorlardı. Bu zavallı dervişlere itimatsızlığım ve mahsus bir muhalefetim vardı. İçeri girdiğimde, feryat edenler [Rıfaîler]in küçük tekkesi ve iğrenmeyle oradan savuştuğum bir kere daha hatırıma geldi. Muhafız beni, çapaçul içinde iki küçük bebek ve çok müstehak, çok edepli ve çok kirli iki zavallı kızın zaten yerleştirilmiş bulunduğu; kadınlara tahsis edilmiş kafesli loca olan *harem*e yerleştirmişti. Çok bayağı bir divanhanede topukları üstüne çökmüş ve bir daire teşkil etmiş mübarek zevata ancak bir göz atmıştım. Kafesteki hayvanlar gibi sallanışları, gergin boyunları, yerinden fırlamış gözleri, genizden ve yeknesak bağırışları, hassaten *harem*in kerih kokusu neredeyse bana deniz tutması tesiri vermişti.

Edirne'nin dervişleri ziyadar, rahat ve sakin bir *couvent* [erkek manastırı; tekke]de meclis olurlar. Tatbikte bulundukları divanhaneleri tahta döşelidir ve cilâlanmıştır, nalınların altında bir ayna gibi kaygandır.

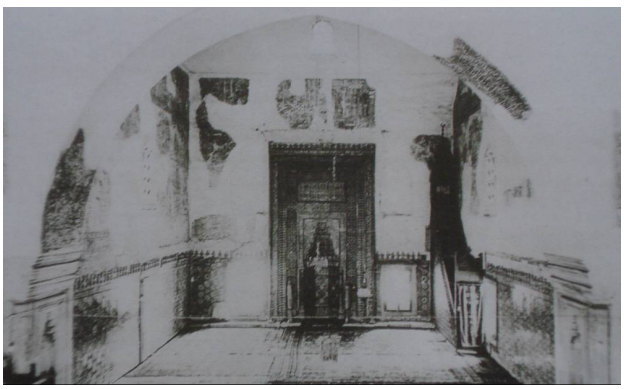

Buda'nın tebessümü.

Küçük bir sofa üstünde, binaya gelmiş bulunan, ekserisi askerler olan âbit kimseler bulunur. Musikiciler yüksek bir mahfile konulmuşlardır ve biz de insaf ile onların arkasına konulduk.

Kahverengi uzun libas, çok ağır çuhadan yeşil elbise içinde; başlar mahrutî bir serpuşla örtülü hâlde; her yaştan dervişler -hatta aralarında küçük oğlanlar vardır-, müphem *Bouddha* [Buda] tebessümüyle göz kapakları aşağıya eğik ve hareketsiz hâlde kalan *supérieur* [manastır başrahibi; şeyh]lerinin önünden sıra ile geçerler. Her biri baş eğip selâmlar, *imam* [şeyh]ın yenini öperler ve çaprazlanmış kollarla geçerler. Mahfildeki uzun, kamış flüt [ney] inlemeye başlar; tef ölçülü vuruşlarla titreşir; tiz, rahatsız edici, kasvetli ve dertli bir terennüm, mukavemet edilemez bir akış olarak, *processionaire* [tavafçı]ları kendine çeker. Ayakları, çan gibi genişlemiş eteklerinin altında hareket ettikçe, katlanmış kollarını yavaşça açarlar. Sonra, kapalı gözler, meyletmiş başlarıyla vecd girdabının nehrine bırakılmış bir yüzücünün esnek hareketiyle dalgalanırlar.

Ve daha çabuk bir şekilde, daima daha çabuk bir şekilde, asla birbirlerine dokunmaksızın, yeşil veya kahverengi elbiselerinin açılmış ağır çiçekleri içinde, burçlardaki şekilleri resmederler; dalga, rüzgâr, seyyare hâline gelirler; Kâinatın remzî mihver olan Tanrı'nın etrafındaki ebedî dönüşüne iştirak ederler. Ney onları çağırır, tef onları tahrik eder, sesler onları iter ve ölüm sükûnetiyle beraber nihayetsiz güzellik çehrelerine iner.

Edirne Mevlevîhanesi,
TANRIKORUR, Barihüda (Fotoğrafçı),
Siyah beyaz fotoğraf.

Mübarek vals nihayete erdiğinde; dönmelerine, selâmlamalarına, itaatlerine, yeniden başladıklarında; kımıldamamış olan şeyh kollarını semaya doğru kaldırır. Bizim sade terennümümüzü andıran güzel bir dinî ibareyi terennüm eder ve birdenbire nefesiyle; kabaran, kuvvetten düşen, bir çağlayışla biten; çok keskin bir "*Ah!*" inlemesi salar. Bu münacat, bu uzunca seda sükûta mâni olur. Böylece yıldızlar göğün boşluğundaki inen ve düşen bir eğri olan semtürreise urûc eder. Musiki susar. Pencere camları bahçeden dolayı yeşile döner, kırlangıçların uçuş ıslıkları geçer.

Maddî vücuttan çözülmüş ruhlar girdapvari bir baş dönmesi içinde yeniden aşağı doğru sürüklenirler. Ve sararmış, baygın ve sayrılıkla uyanmış dervişler dünyevî şeylerin farkına varırlar."

TINAYRE, Marcelle, **Notes d'une Voyageuse en Turquie**, s. 189-193 [Edirne], Paris: Calmann-Lévy, [1909].

Lucy M. J. GARNETT

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 411

"Eğer bir şeyh bekârsa tekkede kendi kullanımına tahsis edilmiş 'üstad hücresi' denilen hususî bir dairede ikamet eder. Bununla beraber kendi hanımlarını almadan evvel bir rüyet hâlinde Tanrı tarafından ilham edilmiş bir istisnaya maruz kalmak zarurî sayılsa da, tekkelerin başlarının çoğu evlidir ve bu gibi *prior* [manastır baş rahibi; şeyh]ler yoklukları müddetince tekkelerdeki münzevi ihvanı idare etmek için vekiller tayin ederler. Günümüzdeki çoğu Osmanlı'nın olduğu gibi bir kaide olarak tek evlidirler, ama bu ne daima böyledir ve ne de karıları daima çok mübarek kadınlardır. Birkaç sene evvel Küçük Asya'daki *Magnesia* (*ad Sipylum*) [*Sipil*'deki Manisa]'nın tarikatta rütbece Konya'daki *General* [tarikat baş nazırı; sipahsâlar, başkumandan]'ından sonra gelen Mevlevî şeyhi-

Edirne Mevlevîhanesi Postnişini Hacı Eşref Ali Dede ve Dervişleri -En solda oturan: Eşref Ali Dede'nin damadı Kâmil Efendi. Eşref Ali Dede'nin solunda oturanlar: Oğulları Selahaddin Emin Dede ve Hüsameddin Dede-,
19. yy. sonları, Siyah beyaz fotoğraf.

nin *harem*ine bir ziyarette bulunmuştum. İki zevceye sahipti. Kendisiyle birkaç sene evvel evlenmiş olduğu ilk zevce olan, ama çocuğu bulunmayan *Bash Kadin* [Baş Kadın] koyu saçlı ve güzeldi, ama bir hayli mağrur ve fena mizaçlı bir ifadesi vardı, bu ifade belki de burun üzerinde birleştirmek için boyanmış kalın kaşlar tarafından arttırılıyordu. Artık yeni gelin olmayan ikinci zevce kahverengi saçlı, mavi gözlü ve mütehakkim görünüşlü ahbaplığının tabiî bir miktar haşyetiyle hoş bir Çerkes numunesiydi. *Selâmlık*ta, hayatının en dinç ve güzel devresinde yakışıklı bir adam olan *şeyh* tarafından da nazikane kabul edildik; ağırbaşlı varlığı açık kahverengi kumaştan, seyelân eden kolsuz mantosu ve yüksek derviş serpuşu tarafından çoğaltılıyordu. Onun müptedilerinden on yedisinde veya o civarlarda hoş bir genç olan biri, biz ayrılırken, *murshid* [mürşit]i tarafından bize şehrin bazı görülecek yerlerini göstermek üzere vazifelendirilmişti. *Sipylus* [Sipil] dağının aşağıdaki meyilleri üzerine inşa edilmiş olarak, Manisa'nın yukarı caddeleri o kadar sarptır ki merdivenler hâlinde taraçalanmışlardır. Biz yukarı doğru zorlukla ilerlerken, takımımızdan küçük bir kızı şefkatle taşıyan genç dervişe yanlarından geçtiğimiz bir öbek çocuk tarafından "*Giaour* [gâvûr]larla beraber gezinmeye utanmıyor musun?" diye sorulmuştu. Müptedi hiçbir cevap vermemişti, ama özür dileyen bir tebessümle küçük kızın annesiyle sohbetine tekrar dönmüştü. Bu safi oğlan tarikatının tek kelime hâlinde AŞK olarak hulâsa edilebilecek ana hükmünü şimdiden öğrenmiş miydi?

Adrianople [Edirne]'deki bir diğer evli şeyhin eve ait huzuru karısının itaatsiz mizacıyla fazlasıyla bozulmuştu. Evinin bahçesi mübarek zatla dostane alâkaları sürdürmesine rağmen, şeyhin hiddetli ve fena mizaçlı karısının bağırmalarıyla çok sık taciz edilen bir İngiliz hanımınkine bitişikti. İyi adam uyuşmaz zevcesinden kendisini kurtarmak için ne boşanma imtiyazını kullanabiliyordu, ne de böyle bir ihtimal hâlinde evlenme akdinde (*nekyah*) [nikâh] vaat edilen yekûnu ödeyecek bir vaziyetteydi.

Bir sabah erken vakitte arkadaşım şeyhin ikametgâhından gelen "*Yangen* [yangın] *var!*" feryatlarıyla tedirgin olmuş. Bir su tenekesini kaparak merdivenden aşağıya koşturmuş ve hademeleri de gerdellerle onu takip ettiği hâlde bahçe duvarındaki bir geçitten komşusunun müştemilâtına girmiş. Mamafih yangın felâketinin gözle görülür hiçbir emaresi yokmuş. Lâkin derviş abanozdan kol mesnediyle evin önünde duruyormuş, bu esnada karısı, asabî bir surette hüngür hüngür ağlayarak yerde oturuyormuş ve aşikâr olan sadece o imiş ki mübarek zatın sabrı sonunda tahammülden de ötesini zorluyormuş ve icra ettiği tek ıslah çok uzun bir müstehaklık olmuş."

GARNETT, Lucy M. J., **Mysticism and Magic in Turkey** (An Account of the Religious Doctrines, Monastic Organisation and Ecstatic Powers of the Dervish Orders), s. 81-83 [Manisa, Edirne], New York: Charles Scribner's Sons, 1912.

Hama Mevlevîhanesi

Harry Charles LUKACH

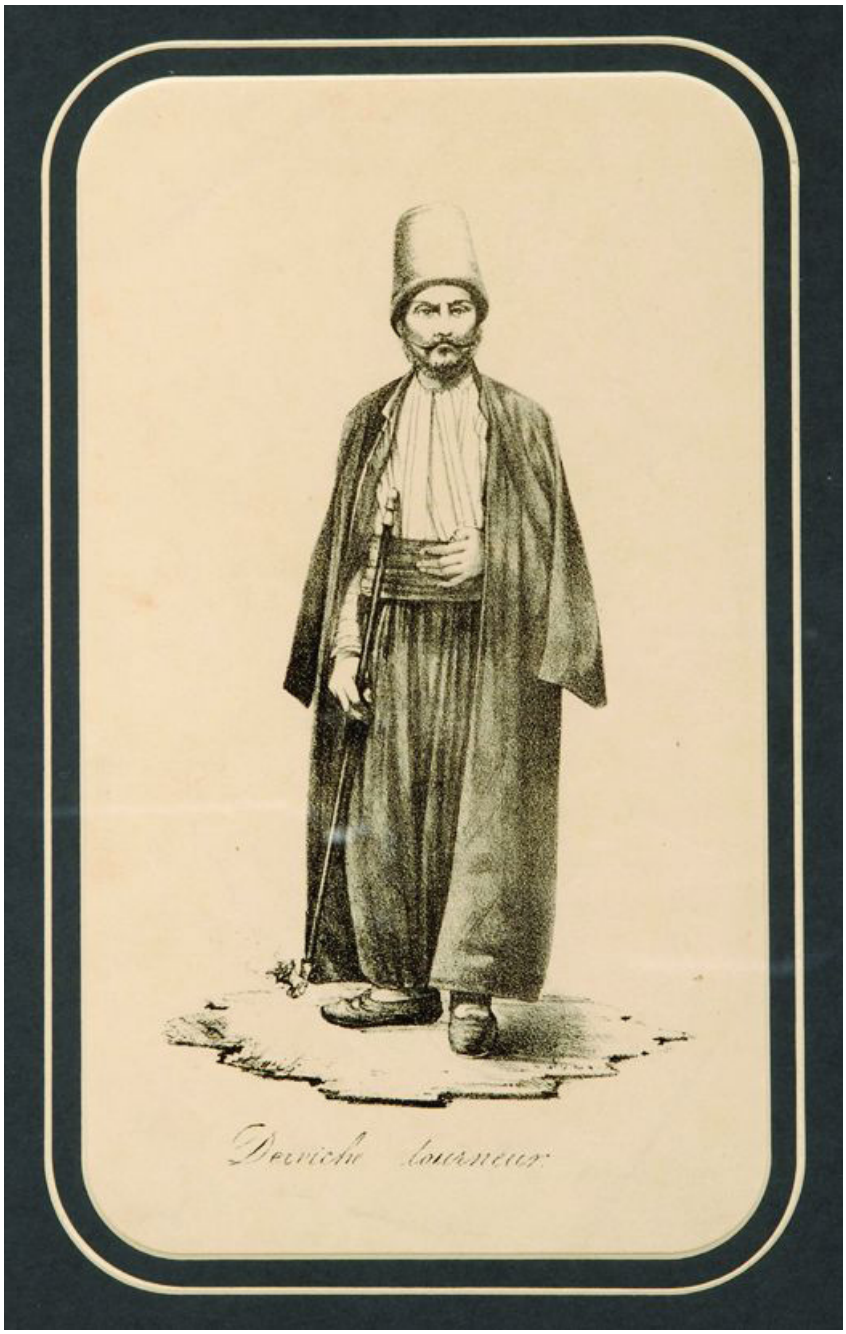
Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 266

[1912]- "Mevlevî fırkasında hızla dönme, Rıfaî ve Nakşibendî'de dinî bir terkibin uzatılmış tekrarı maksat için kullanılan vasıtalardır. Avrupalılarca *Dancing* [Raks Eden] ve Feryat Eden diye bilinen bu tarikatların rağbetteliği halk arasında yaygındır. Onların *lay brethren* [tekke dışı ihvanı; muhipleri] hemen hemen her meslekte bulunurlar ve bildiğim küçük bir şehirde diğerleri arasında bir *khoja* [hoca], bir *kavas*, bir *müezzin*, bir nalbant ve bir kasap da celselere muntazaman iştirak ederler. Meraklılar için önceden hazırlanmış teşhirlere soysuzlaştığı söylenen İstanbul ve diğer büyük şehirlerde onların merasimlerinden uzak durduğumu itiraf ederim, ama onları ibadet amelleri olarak dinî merasimlerinin ikna edici ve derin tesir bırakıcı olduğu daha küçük şehirlerde müşahede ettim

Mevlevî dervişlerinin bir *tekyé* [tekye, tekke]si alışılmış *namaz* (bütün Müslümanlara mecburî olan günlük beş ibadet)ın icrası için bir mescit ve tarikata mahsus ayinin icra edildiği bir *sema-khané* [semahane] veya raks etme odası ihtiva eder. *Semahane*nin bir ucundaki [yer] çalıp söyleyenlerin mahfilidir ve müştemilâtın havalisinde bir yerde, cam üstüne resmedilmiş büyük bir derviş külâhının temsiline ve tarikatın kurucusunun kabrinin basmakalıp hâle getirilmiş bir resmine muhtemelen erşilecektir. Bu kurucu on üçüncü asırda Küçük Asya'daki Konya'da fırkayı tesis etmiş olan, çoğu kez *Mevlânâ*, 'Efendimiz' olarak isimlendirilen, *Sheikh Jelalu'd-Dîn* [Şeyh Celâleddîn]'dir ve onun tedrisi *Mesnevî* olarak bilinen manevî bir şiir hâlinde tertip olunmuştur. Tarikatın karargâhı hâlâ Konya'dadır ve cülûsu üzerine Türkiye'nin her sultanını *Osman*'ın tarihî kılıcıyla kuşandırma şerefi kurucunun Konya *Chelebi* [Çelebi]'si unvanını taşıyan ırsî haleflerine düşer. Raks eden dervişlerin merasiminin açılışında, *şeyh*leri ortada olarak, zeminde bir yarım daire hâlinde oturulur. Çalıp söyleyenlerin yukarıdaki mahfilinde bir kimse Mesnevî'nin Farsça aslından parçaları, yeknesak bir makamla okumaya başlar ve *şeyh* hemen raksın başlaması için işaret verir. Mahfildeki iki veya üç çalgıcı kamış borulardan, diğer refikler bir tamtamla hazin nağmeler çalarlar. Dervişler kalkar ve kıdem sırasıyla *şeyh*ten öteye sıra hâlinde yürürler, geçerken onun elbisesinin kolunun kenarını öperler. Deve yününden yüksek bir der-

İkisi Çocuk Beş Semazen,
Bir Kanunî, Bir Neyzen Mevlevî,
19. yy., Siyah beyaz fotoğraf.

Derviche Tourneur,
[Dönen Derviş],
19. yy., Fotoğraftan çizim,
Taş baskı kartpostal, 24 x 13 cm.

viş külâhı, kısa bir cepken ve bir balerininki gibi uzun bir etek giyerler; yalın ayaktırlar. Bir kez daha ciddiyetle odayı dolaşırlar ve her bir derviş, *şeyh*in yanından geçerken döner ve kendi arkasındaki adamı baş eğerek selâmlar. Sonra muvazene için yayılmış, sağ avuç içi yukarı doğru, sol avuç içi aşağı doğru olan kollarla; aynı nokta üzerinde mümkün olduğu kadar dönmek suretiyle yavaş bir şekilde ilerlerler. Eteklerinin kırmaları hareketle açılır ve oda dönen topaçlarla dolu hâlde gözükür. Talim devam ederken, icracıların yüzlerindeki tecrit görünüşü giderek daha fazla belirgin hâle gelir; bu esnada esrarengizlikten, dünyevî olmayan musikiden müteessir, hayal gücü kuvvetli seyircilere tek ve esrarlı manzara öteki dünyadan bir hayal olarak gözükür. Zaman zaman bitkinliğe mâni olmak için kısa bir fasıla vardır, bunun sonunda *şeyh* mahfildeki çalgıcıları başını eğerek selâmlar ve yeniden başlama işaretini verir. Vesile, *şeyh*in kendisinin iştirak etmesi için kâfi ehemmiyette olanlardan biriyse, çalgıcılar sadece o raks ettiğinde çalınan bir nağmeyi çalmaya başlarlar. Vakur bir asaletle tahta döşemenin ortasına çıkar ve sanki etrafında diğerlerinin helezonî döndüğü bir mihver hâline gelir.

Bütün her şey son bulduğunda hademeler binişleri bu çabukluk yüzünden terden sırılsıklam kalan raksçıların üstlerine atmak için acele ederler. Birkaç saniye için bir vecd hâli içinde gibi sakin görünürler, sonra yavaşça dünyaya geri dönerler. Tekrar *şeyh*ten öteye sıra hâlinde yürürler ve onun, dudaklarına yükselttiği elini öperler. Nihayete ermiş bulunan ayin vasıtasıyla iyi temennilerde bulunmak için kendi yerlerine dönmeleri üzerine, onları tarikat içinde birleştiren kardeşliğin nişanesi olarak bir diğeriyle kucaklaşırlar."

LUKACH, Harry Charles, **The Fringe of the East** (A Journey through Past and Present Provinces of Turkey), s. 220-222 [Hama], London: Macmillan and Co., 1913.

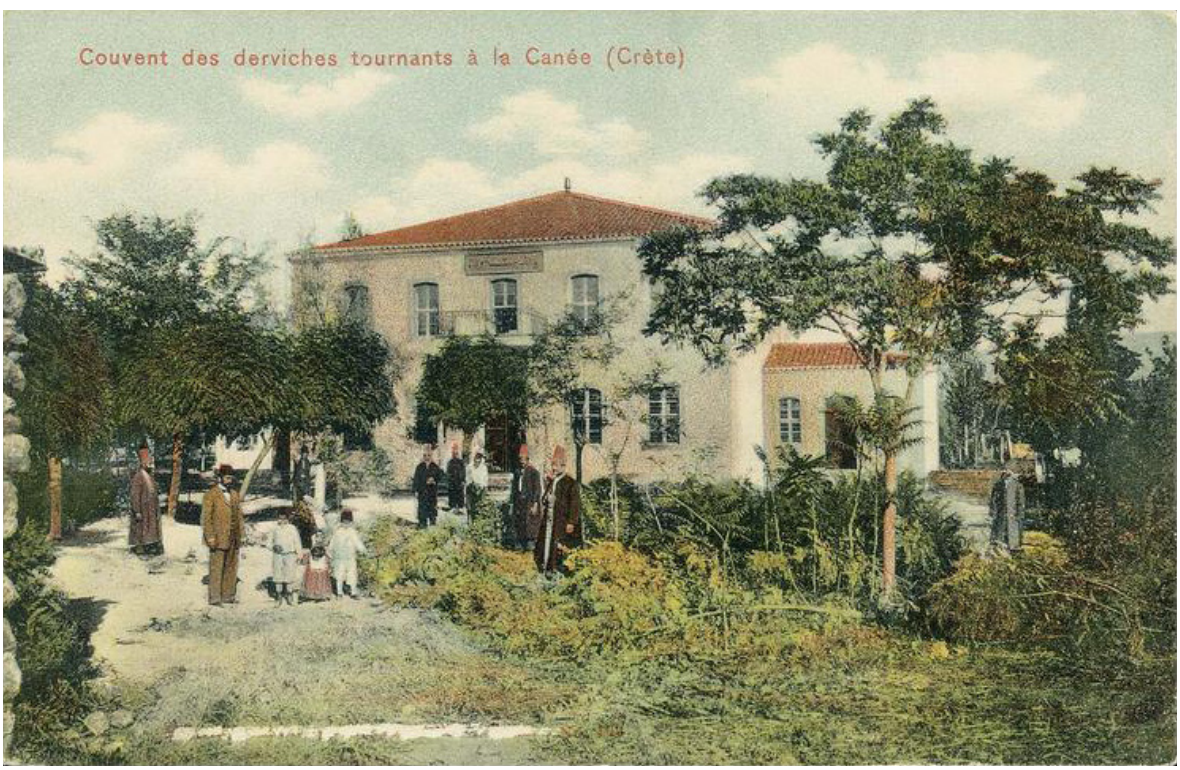
Hanya Mevlevîhanesi

R. A. H. BICKFORD-SMITH

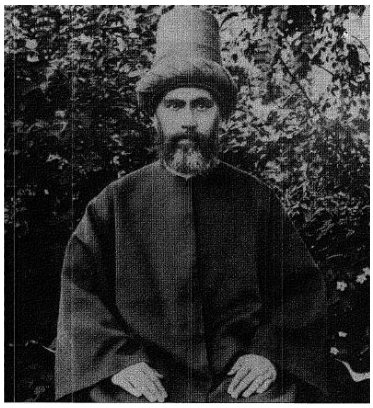
Roandeu Albert Henry Bickford-Smith. (1859-1916). Tarihçi. Girit kurtarma encümeninin heyet azasıydı. Bir diğer eseri: Greece Under King George (1893).

DİNDAR TOPAÇLAR

[1896]- "Hâlâ kulaklarımdaki bu çıldırtıcı musikiyle, fikriyatımı *dancing dervish* [raks eden derviş]lere sapar bulmak gayritabiî olmaz. Başlıca davullardan meydana gelen küçük bir orkestraya uyarak, birer birer, ram eden halkaya girerler ve yavaşça dönerler. Bazısı mavi, bazısı kırmızı, bazısı beyaz ve bazısı siyahtır. Sonunda her biri kendi yerini bulur ve dönüşler daha hızlı hâle gelir. Başlar geniş bir açıda, dış tarafa doğru düşürülmüş; hepsi sanki hareketsizmiş gibi gözükene kadar çabuk çabuk işlerler. Sonra tedricen çözülürler. Pazar kabilinden -daha doğrusu, cuma kabilinden- olmayan [bir gün] kadar eğlenceli tesir etmez, ama insanı bir esrar hissiyle doldurur. Dairelerin felsefî nazariyesinin hissedilebilir hâle geldiği bir an vardır ve ruh teskin olur. Raks etmenin takaddüm ettiği bütün ayin azıcık uyku getiricidir. Bilhassa *Quaker*varidir. Kasvetli ve ağırdır, ama terbiyeli ve asildir. Cami, Kur'an'dan metinler haricinde alâka çekmek için pek az tezyinata sahiptir. Açıkça, hamd ve tedristen daha ziyade bir tefekkür ve niyaz hanesidir. Nitekim devirler boyunca Müslüman ve *Quaker* şahsiyeti şekillenmiştir. Hiç şüphesiz Garba ait olan Şarka ait olandan ve Hristiyanlar Muhammedî'lerden daha azametli olduğundan, bu ikisinden sonrakiler en halis mahsuldür; lâkin Türkiye'de bulunan 'Ahbap'lar [Kuveykırlar]da temkinli nezaketin haylisi mevcuttur. Onlar bir hayli

Couvent des Derviches Tournants à la Canée (Crète),
[Hanya'daki Dönen Dervişlerin Tekkesi; Girit -Avluda dervişler; sağdaki küçük bina mescit, soldaki türbe binası çok az farkediliyor-],
19. yy. sonları,
Renkli fotoğraf kartpostal.

Hanya Mevlevîhanesinin
İlk Postnişini
Süleyman Şemsi Dede,
1880-1886 arası, Siyah beyaz fotoğraf.

heyecan vericidirler, ama siyasî ve dinî hisleri hakikaten tutuşturulursa 'Ahbap'lara göre pek az daha dehşetli hasımlar olurlar." s. 135-136.

MÜSLÜMAN MÜCERRETLİĞİ

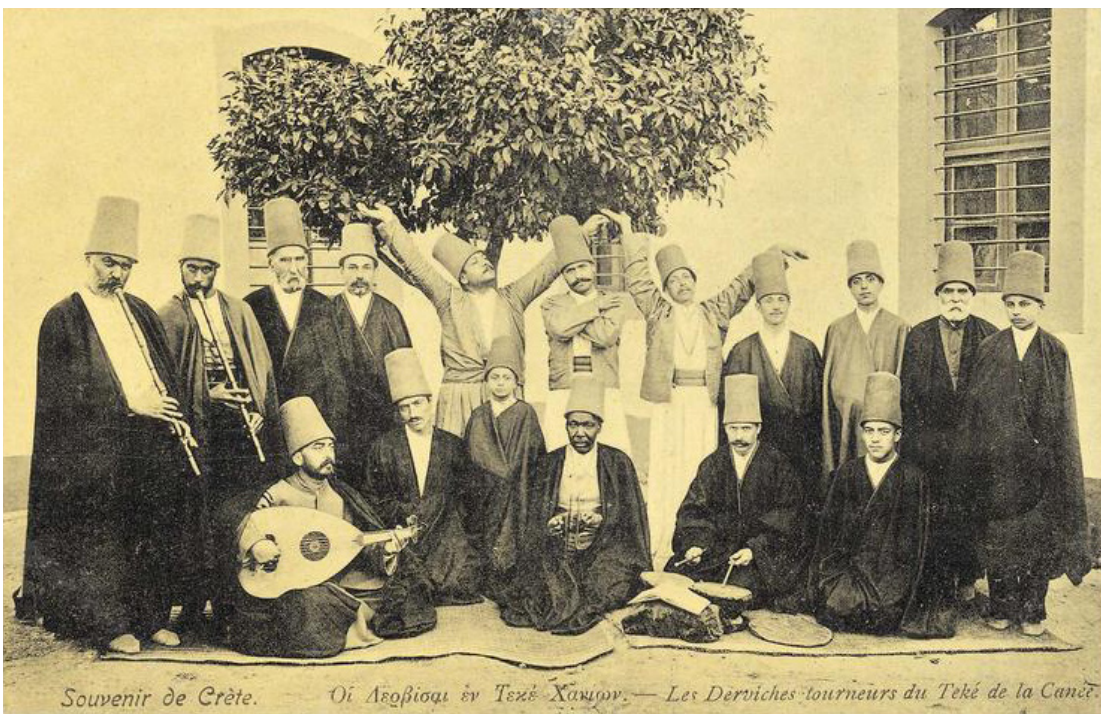
"Muhammedîlerin manastırları olduğu İngiltere'de umumiyetle bilinmez, lâkin Girit'te bir miktar vardır, hatta Teselya'da bile bir çift bulunur. Bunlar *teke* [tekke]ler diye adlandırılırlar ve içlerindeki hayat Şark Kilisesi'nin bir dinî hanesinden farklı değildir. Geçen sene birini ziyaret ettiğimde *prior* [manastır baş rahibi; şeyh] son derece nazik ve misafirperverdi. Kendilerininkini gözeten Hristiyan manastırlarının tıpatıp aynısı gibi, zavallı mültecilerden büyük bir takımı ağırlıyordu. Bununla beraber, bu suretle bakılanların sayısına göre bir mukayese yapılamaz, çünkü Hristiyan keşişler yirmi veya otuz bin kadar evsizi beslemek zorundadır, hâlbuki iki veya üç *tekke* muhtemelen sadece iki veya üç bine tekabül eder. Ziyaret ettiğim hanenin şeyhi bana bu *tekke*nin sahip olmakla gurur duyduğu alâka çekici bir Rum kitabesi gösterdi, çok ihtimam gösterilmiş gibi gözükmüyordu, ama ona hiçbir zarar gelmeyeceğine beni temin etti." s. 138-139.

"19 *teke* [tekke] veya Müslüman manastırı vardır:

Vilayet	Adı	*Priest* [rahip; derviş]ler
Canea [Hanya]	*Sheik Souleiman* [Şeyh Süleyman]	16

s. 253. [Bu listeye göre Hanya'daki tek tekke mevlevîhanedir. Ayrıca başka tarikatlara ait olmak üzere *Retimo*'da bir, *Candia* [Kandiye]'de on yedi tekke vardır. Derviş sayısı itibarıyla Girit'teki en büyük üçüncü tekke Mevlevîhanedir.]"

BICKFORD-SMITH, R. A. H., **Cretan Sketches**, s. 135-136, 138-139 ve 253 [Hanya], London, Richard Bentley and Son, 1898.

Souvenir de Crète;
Les Derviches Tourneurs
du Teké de la Canée,
[Girit Hatırası;
Hanya'daki Tekkede
Dönen Dervişler
-Soldan ayakta
ilk neyzen Hasan Hüsnü Dede,
ud çalan Hüseyin Arif Efendi-],
19. yy. sonları, Siyah beyaz fotoğraf
kartpostallardan bir örnek,
Yay.: Douras.

İZMİR MEVLEVÎHANESİ

BONAR ve M'CHEYNE

Andrew Alexander Bonar. (1810-1892). İskoç. Serbest Kilise'nin papazı. 1839'da papaz arkadaşı Robert Murray McCheyne (1813-1843) ile beraber Filistin'e seyahat ettiler.

[19 Ağustos 1839, Pazartesi]- "…Derviş müesseselerinden birinin önünden geçtik, manastırı andırıyordu. Burası *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'indi. Bunlardan bazıları kolayca bilinmelerine yarayan alâmetleri olan dairevî, yüksek başlıklarıyla avluda avarece dolaşıyorlardı."

BONAR, Andrew A. ve M'CHEYNE, Robert Murray, **Narrative of a Mission of Inquiry to the Jews from the Church of Scotland in 1839,** 3. B., s. 350 [İzmir], Philadelphia: Presbyterian Board of Publication, 1843.

Meçhul bir kadın seyyah

"Dervişler zümresiyle alâkalı çok cezb edici mertebede bir sır vardır: Onların menşei ve kendilerine mahsus umdelerinin kat'î tabiatı, öğrenebildiğim kadarıyla, tam olarak bilinmiyor, fakat her yerde yüksek bir kıymete sahiptirler. *Dancing* [raks eden] ve feryat eden dervişler pek çok noktalardan Roma katoliği memleketlerdekine benzer manastırlarda beraberce yaşarlar."

Yazarı bilinmeyen, *Four and Twenty Hours at Smyrna*, **Chambers' Edinburgh Journal**, Yeni Seri, C. V, No.: 125, 23 Mayıs 1846, s. 324-325 [İzmir], Edinburgh: William and Robert Chambers.

Harry GRINGO

Henry Augustus Wise. (1819-1869). Amerikan deniz subayı. Deniz kuvvetlerine 1834'te girdi. 1852-54 arasında Cumberland fırkateyniyle Akdeniz'de bulundu. Amerikan iç savaşına Niagara gemisinde katıldı. Yazılarını Harry Gringo adıyla yazdı. Bazı diğer eserleri: Tales for the Matines (1855), The Story of the Gray African Parrot (1859).

"Ne zaman Tanrı bir ibadethane dikse
Şeytan oraya daima bir mabet inşa eder
Ve o tecrübe ile bulunur
İkincisi en büyük cemaat olmuştur."

RAKS EDEN DERVİŞLER

[1854 Temmuz'u, Pazar]- "Bir pazar sabahı, körfeze yukarıdan bakan sarp tepelerden biri üstünde duran bir *Dervish Church* [derviş kilisesi; derviş camii; tekke]'ne bir sefer tertipledik. Oraya tırmanmak için taşlı zemin üstünde taban tepmek berbattı, fakat sonunda muvaffak olduk. Yürüyüşün sona ermesine doğru acayip görünüşlü, soba borusu şapkalı, yeşil pelerinli ve kirli fistanlı; insanları ibadete çağırmak için tepenin yamacında pek fena feryat eden bir oğlan dikkatimizi çekti.

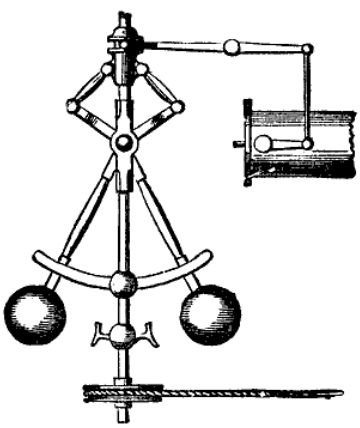
Camiin önündeki açık mevkide, sanki Şarkî Akdeniz'de bir araya devşirilmiş pejmürde alçaklar gibi cani görünüşlü bir takıma rast geldik. Yakın zamanlarda iyi bir iş yapmamış ve sanatlarının tatbikatına geri dönmek için fırsat kollayan *başıbozuk*lar ve haydutlar gibi gözüküyorlardı, *Virginia*'nın *Culpepper* beldesinden arkadaşımız *Mr. Dunwoodie*'nin bir saate iliştirilmiş olarak taktığı büyük bir billûr aile mührü tarafından hemen cezb edildiler ve derhâl etrafımızı sardılar. Sokulan takımdan en gözüpek olan biri, yiyecekmiş gibi bakan kurdumsu gözleriyle, onun bir elmas olup olmadığını bilmekte ısrar etti. Arkadaşımız aile hazinesiyle iftihar ederek, onun tam olarak elmasın parlaklık ve şeffaflığında bir taş olmadığını, ama kıymetçe ona müsavi olduğunu anlaması için billûru

Başıbozuk.

Gemi pervanesi.

Buharlı motorun regülatörü.

ona verdi. Bu, üstü başı perişanların nezdinde bir nebze vahşi bir nezakete yol açtı, fakat onları bu kadar çok hayran bırakan bu ucuz ve adi süs eşyasının sadece yakın bir şekilde benzetilmiş bir sürahi tapası olduğuna ve eski bir cam kadar kıymeti bulunduğuna onları temin ederek, herhangi bir tehlikeli intibaı derhâl düzeltme cür'etini gösterdim. Bu mamafih hor gören bir istikraha sarahaten yol verdi ve gün de giderek hararetlendiğinden ürkmeye başladım. Yan kuvvetlerimizi şehirde bırakmıştık ve bu sefiller güruhuna olabildiğince çok karşı koymak için piştovlar ve hançerlerle beraber sadece bir tek kılıcımız vardı. Biz camie yaklaşırken ve girerken onların böylece uzak durmalarını rica ettik.

Camiin merkezinde, bir taraftaki duvarda derin bir kovuğuyla, murabba bir meydan vardı; bizim bulunduğumuz mahallerde, yere diz çökmüş veya oturmuş müminleri ayıran bir parmaklık odayı çepeçevre dolanıyordu. Yukarıda kadınlar için kafesli mahfiller ve musikiciler için bir saha vardı. *Başıbozuk* tanışlarımızdan bazısı da sürahi tapasına ümitvar bir bakışı muhafaza ederek kendilerini oraya yerleştirdi.

Altı derviş vardı; kalanları onun bir tarafında dururken, *chief* [reis; şeyh] kovuğun içinde dikiliyordu. Beyaz etekler, sıkıca oturan yelken bezinden mintanlar ve kahverengi veya yeşil binişler giyiyorlardı. Ayaklar çıplaktı ve başlarına sünger rengi ve kesafetinde; kenarsız, saksı şekilli, şapka huniler takmışlardı. Şeyh kendi şapkasını yeşil bir tülbentle tezyin etmişti, yukarıdaki dümbelek ve fazla hazin teganninin musikisine uyarak, diğerlerinin kendisini taklit ettiği eğilmeler ve diz çökmelerle merasimlere rehberlik ediyordu. Bunun ardından şeyh meydana çıktı ve boş sahada bir kez yavaşça döndü; sonra tekrar oyuğuna vardı ve eğirilerek dönme başladı.

Bu vetireye asla şahit olmamış birine bu ibadet tarzı hakkında tam bir fikir vermek çok müşküldür, o kimse onu tümüyle icra etmenin bir insanın tahammülünün ötesinde olduğuna kani olacaktır.

Raksçılar, istirahattayken yeri süpüren elbiselerinin kuşaklarını gevşeterek binişlerini çıkardılar. Sağ ayaklarını yere bir mil gibi yerleştirerek ve solun üstünde seğirterek, yarı kapalı gözler ve evvelâ kavuşturulmuş ve sonra gemi pervanesinin kanatları veya buharlı motorun nizam vericisi gibi açılmış kollarla, odanın etrafını döne döne devretmek üzere, yavaşça dönmeye başladılar. Aynı zamanda, kabaran elbiseleri bir *balon*un veya bir çanın yarımı gibi şişkinleşiyordu ve eğirilerek dönme devam ederken zarif kıvrımlar göze çarpıyordu. Bu, sadece muvazene ve hareketin en mükemmel *à plomb* [şakulî vaziyetteki] muntazamlığı tarafından meydana getirilebilirdi. Gördüğümüz dervişler raks boyunca, sadece şeyhlerini başlarıyla selâmlamak için, her biri birkaç saniye, iki duraklamada bulunarak, bu tarzda kırk beş dakika müddetle çevrilerek döndüler. Nihayet durdular, yüzlerinden yağmur gibi su boşanıyordu. Binişlerini giyerek bitkin vaziyette yere yığıldılar. Korodan gelen kasvetli musiki hâlâ devam ederken, dua içinde teslim olmuş gözüküyorlardı. En iyi dönüş, önceki sayfada bir dereceye kadar gösterilen tarzda kendisini teşhir eden, takriben on beş yaşlarında bir genç tarafından yapıldı (bk. s. 442'deki resim).

Camii terk ederken hırsız görünüşlü *bozuk*lar tarafından tekrar etrafımız sarıldı, bütün soyguncuvari gözler aile elmasının üzerine dikiliydi, manzaranın nasıl hoş olduğunu görmek için seyahatimizi kırın yukarısına doğru birazcık daha -sadece bir veya iki adım- ileri uzatıp uzatmayacağımızı aşırı derecede merak ediyorlardı. Fakat biz onları hoşnut etmeyi kat'iyetle reddettik ve daha muhterem görünüşlü müminlerin kalabalığıyla dışarı çıktık ve tepeden aşağı acele ettik."

GRINGO, Harry, **Scampavias from Gibel Tarek to Stamboul**, s. 343-347 [İzmir], New York: Charles Scribner, 1857.

Fredrika BREMER

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 844

12 Temmuz [1859, Salı]- "Bu yerin meraklı seyyahların bilerek görmeden geçmeyeceği iki harikulâde hususiyeti bulunur. Bunlar raks eden dervişlerin tapınmaları ve şehit Polycarp'ın mezarıdır."

BREMER, Fredrika, **Travels in the Holy Land**, İsveççeden İngilizceye tercüme eden: Mary Howitt, 2 C., C. II, s. 259-260 [İzmir], London: Hurst and Blackett, 1862.

William COCHRAN

İngiliz yazar. Sanatlar Cemiyeti, Londra ve Edinburgh Dağlık Yerler ve Tarım Cemiyeti, Londra ve Şangay Asya Cemiyeti azasıydı.

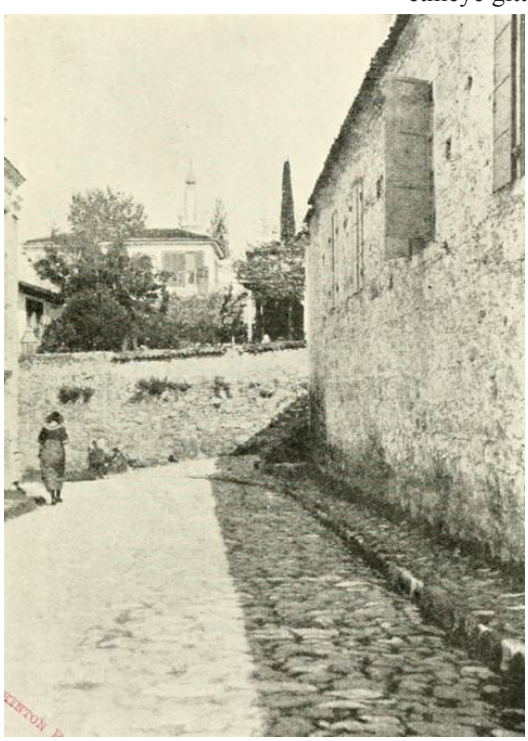
"Mutat Muhammedî camiler ve Rum kiliseleri, şurada burada Protestan'lara ve Roma Katolikleri'ne ait ibadet yerleri vardır. Güzel hükûmet binaları, valinin konağı, süvari ve topçuların yanı sıra on bin piyade askeri iskân edebilecek bir kışla, hastaneler, mektepler, müzeler, çarşılar, büklümlenerek dönen ve raks eden dervişlerin güzel görünüşlü ve başka türlü mahalleri vardır."

COCHRAN, William, **Pen and Pencil in Asia Minor or Notes from the Levant**, s. 328-329 [İzmir], London: Sampson Low, Marston, Searle and Rivington, 1887.

Walter A. HAWLEY

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 301

[Nisan]- "Bir öğleden sonra *Bey* ve birkaç tanıdıkla beraber şehrin büyük kısmına ve limana yüksekten bakan *Pagus* [Kadifekale] dağının eteğindeki bir tepede kâin bulunan Mevlevîler veya *Whirling Dervishes* [Hızla Dönen Dervişler]'in *tekke*sini veyahut dinî meskenlerini ziyaret etmeye gittik. Tarikatın başı *Bey* tarafından bize takdim edildi, o da bizi cana yakınlıkla bir bekleme odasına aldı ve birbirinin yerini alan iltifatlarla ve takdim edilen pek çok sigaralar ve fincanlarla kahveyle idare etti; Muhammedî'lerin Hristiyanlara vaziyet alışının çok candan olduğu gözüküyordu, hâlbuki bize Balkan harbinden bu yana onlara karşı daha fazla sertlik hissettiklerinden bahsedilmişti.

A Street in Smyrna near the Tekke of the Whirling Dervishes, [İzmir'de, Dönen Dervişlerin Tekkesi Yakınındaki Bir Sokak], [HAWLEY, Walter A., Asia Minor, s. 41, London: John Lane the Bodley Head; New York: John Lane Co, 1918].

Merasimlere başlamaya hazır olduklarında ana divanhaneye kadar refakat edildik, burada hususî misafirler olarak bize ana zemin üstünde iskemleler takdim edildi. Divanhane, bizim rahatımız için oraya getirilmiş bulunanlar haricinde, tefrişattan tamamen mahrumdu ve neredeyse tezyinatsızdı, fakat sola doğru tarikatın müteveffa *chief* [reis; şeyh]lerinin bazısının bakayasının yattığı debdebe ve ihtişamla mübarek bir hâle konulmuş bir oyuk vardı. Yerli çalgıcıların bir orkestrası girişin üzerindeki bir mahfilde oturmuşlardı. Bizim gibi, Türkler de müşahede ediyorlardı ve sağdaki bir mahfili hiçbir iştirakçi zapt etmemişti. Bununla beraber soldaki bir mahfilin içinde bir kafes işinin arkası, ne görülmelerine ne de tapınmalarına müsaade edilen kadınlar için saklanmıştı.

Gençler ve ihtiyar adamların da dâhil olduğu on derviş yalın ayaklarına varan etekler ve uzun, kahverengi şapkalarla, kendilerini türbeye doğru, divanhanenin bir yanına dizdiler. Bu esnada, şapkasının etrafında yeşil bir bağ haricinde benzer şekilde giyinmiş şeyhleri girişin karşısındaki bir kemerin altına, bir keçi derisinin üstüne, altına kıvırdığı bacaklarıyla oturdu. Uzun, güzel görünüşlü bir zattı, çarşıda bir iş yeri vardı, lâkin burada maddî dünya unutuluyor ve o bir *mystic* [ehlitasavvuf] oluyordu. Hepsi bir buçuk saat ibadete ve makamla söylemeye devam ettikten ve orkestranın tuhaf, ahenksiz nağmesine teslim olduktan sonra dervişlerin sekizi kalktı ve

İzmir Mevlevîhanesi'ne Mensup On Beş Yaşındaki Derviş, 1854, [GRINGO, Harry, Scampavias from Gibel Tarek to Stamboul, s. 345, New York: Charles Scribner, 1857].

divanhanenin etrafını mütemadiyen bir hat hâlinde, resmiyetle geçerek; mef'ul bir tefekkür içinde vecde dalmış şeyhlerinin oturduğu kemere vardıkça; her biri sırayla, bir önündekine derin bir asaletle baş eğmek için durdu; öndeki de aynı zamanda olmak üzere döndü ve kendisini takip edene baş eğdi. Sonra yeniden oyuğun önünde ve girişin önünde sakinlikle, sessiz bir hürmet arz ederek baş eğdiler. Bu hareketleri birkaç kere tekrarladıktan sonra birer birer divanhanenin merkezinin yakınına geçtiler ve bir ormanın içinden hızla akan rüzgârın kederli figanı gibi, tizleşen ve çıkan nağmelerin refakatinde, yalın ayakları üstünde dönmeye başladılar. Evvelce ellerini sineleri üstüne çaprazlanmış koydular, başları öne doğru eğikti, gözleri, sanki bir dalgınlık içine intikal ediyorlarmış gibi kapalıydı. Fakat daha çabuk bir şekilde döndükçe elleri dışarıya doğru uzatıldı, etekleri merkezkaç kuvvetle onların etrafında yayıldı; başları kalktı ve sonra cansız olarak bir yana düştü. Bu hareketler sadece anlık durmalarla hemen hemen yarım saat devam etti; bu müddette, en genç derviş dakikada yetmiş beş devir nispetinde döndü. Onların bazısı divanhaneye ilk girdiklerinde zahit kimseler gözükmediler, bir veya ikisi sanki, karanlık bir gecede şehir surlarının ötesinde kendilerine rast gelinirse rahatsız hisler uyandırırlar gibi gözüktüler, lâkin raks devam ettikçe hepsinin benizleri giderek soldu ve sonra sanki çevrelerinden habersiz, zihinlerinde başka bir âleme girmişler gibi kayıtsız, derin bir tecrit nazarını deruhte ettiler. Nihayet orkestranın amansız nağmeleri kederli sızlanışın *minor* makamlarına dönerken, çehreleri tarifsiz hasretlerle tahrik olmuş gözüktü; en azından ifrat bir vecd ifadesini istihsal etmişlerdi.

Kısa bir fasıladan sonra, bize, bütün şeylerin, her şeyin etrafında döndüğü büyük bir merkezî Ruh'a bağlı oluşunu ve bu veçhile o *Supreme Being* [Âli Vücûd]'la daha yakın bir ahenge girmeyi ümit etmelerini remzetme meramında olduğu söylenen aynı hareketleri tekrar ettiler."

HAWLEY, Walter A., **Asia Minor**, s. 79-82 [İzmir], London: John Lane the Bodley Head; New York: John Lane Co., 1918.

Chef des Derviches Tourneurs, [Dönen Dervişlerin Reisi -İzmir Mevlevîhanesi şeyhi ve dervişleri-],
TATIKIAN, B. (Taş baskıcı), 1850 civarı, Tebeşirle taş baskı ve boyama, 20,7 x 25,4 cm.

Karaman Mevlevîhanesi

Walter A. HAWLEY

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 301

"Ziyaret edilen ilk maksud Mevlevî dervişlerin *tekke*siydi. Tarikatın başı çağırtıldı ve çok geçmeden, dizlerinin altına kadar uzanan bir elbise ve mahrutî şekilli, yüksek bir şapka giymiş olarak zuhur etti. Sanki şehrin fahrî hemşehriliğini takdim eder gibi pek büyük bir demir anahtar taşıyordu. Kocaman kuşağı, fevkalâde cüssesi ve büyük itibarıyla on binlerin içinde dikkat çekerdi, bu cihetle Türkler onu usulen selâmlamamın münasip olduğunu fısıldadıklarında şaşırmadım. Bunu tam bir ciddiyetle yaptım ve mukabil bir selâmlama aldım, sonra el sıkıştık. Büyük, demir anahtar kilidin içine itildi ve *tekke*nin kapısı açıldı.

Merasimlerin vuku bulduğu *tekke*nin içi şimdiki hâlde tezyinattan mahrum ve alâka nesnelerinin nadir oluşuyla yalnız kasvetli bir divanhanedir. Tekke, sıkı münasebet ve bağlarıyla sadece tarikatın azaları için herhangi bir cazibeye sahip olabilir. Diğer taraftan, iki kenarı bir *medrissa* [medrese]nin odalarına bakan bitişik avlu çok daha hoştu. Medeniyetin soğuk resmiyetinin eridiği o yerlerden biridir ve onların mahallinde yaradılışın samimî sadeliği teşvik edilir. Kısa bir zaman için bir köşedeki bir peyke üstünde oturdum. *Karaman*'ın; Küçük Asya'nın tek bir Avrupa'lının bile yaşamadığı, uzak bir kısmında olduğu vakıasını neredeyse unutmuş; duvarlar ve binaların dünyanın kalanına tastamam mâni olduğu bir noktanın en azamî derecede teskin edici güzelliğinin keyfini çıkardım. Zeminin tamamen karahindiba çiçekleri serpiştirilmiş yonca çayırıyla kaplı olduğunu hatırlarım; merkezinde dik köşeli, geniş bir taş havzanın kısa bir arayla üstünde; sathı, büyük kayısı ağacının yapraklarından savrulan soluk gölgelerden hafifçe beneklense de billûr kadar berrak suyla dolu bir şadırvan yükseliyordu. Girişin karşı tarafında koyu kırmızı sürgünleri, taze yaprakları tarafından hemen hemen saklanmış bir üzüm asması bir kafes işinin üstüne tırmanmıştı ve onun arkasında gül çalıları bir çit içinde olarak bir araya toplanmıştı. Bir yaprak veya çiçek bile kımıldamıyordu, güneşin sıcak şualarını neşreden hava bile bunaltıcı bir öğlenin sakin vakti veçhile sükût etmişti. Hissiyata batan her şeyin hariçte bırakıldığı, zamanın seyrine ehemmiyet vermeyen dervişlerin sessiz bir tefekkür içinde vakit geçirdikleri bu gibi *medrese*lerin huzur dolu muhitinde bu tabiîdir."

HAWLEY, Walter A., **Asia Minor**, s. 251-253 [Karaman], London: John Lane the Bodley Head; New York: John Lane Co., 1918.

Karaman Mevlevîhanesi Postnişini Ferruh Çelebi.
1930'lar, Siyah beyaz fotoğraf.

Kırım'daki Mevlevîhaneler

Kırım Hanlarının Türbeleri, Arkada Dönen Dervişlerin Camii,
[WEBSTER, James, Travels through the Crimea, Turkey and Egypt, C. I, s. 80-81 arası,
London: Henry Colburn and Richard Bentley, 1830].

Mevleviname_2b.indd 445 12.07.2015 15:26:16

DE DÉMIDOFF

Anatole de Démidoff. (1813-1870). Rus maden ve silah sanayii imparatoru, seyyah, sanat hamisi. 1828'den itibaren çoğunlukla Paris'te yaşadı. Ünlü ressamların şaheserlerinin komisyonculuğundan ilmî coğrafî keşiflere kadar geniş bir ilgi sahası vardı. 1837-38'de yirmi iki ilim adamı, yazar ve sanatkârla beraber Rusya ve Kırım içlerine bir keşif seyahati tertip etti, sonuçlarını dört cilt hâlinde yayınladı. Bu türden seyahatleri finanse etti. Hayran olduğu Napolyon için bir müze inşa ettirdi. Bonaparte prensesi Mathilde ile evlendi. İtalyan birinci San Donato prensi unvanını aldı.

[1837 Eylül'ü]- İyi talihimiz birkaç rubleyle beraber bize yardım etti, bir akşam Tatar'ların bir dinî merasimine kendimizi kabul ettirdik. Dervişlerin heybetli olmaktansa maskaraca bir temaşa olan raksından ve merakımızın kârına ve iyi *moullah* [molla]ların faydasıyla elde ettiğimiz bir temsilden bahsetmek istiyoruz. Her şeyin nasıl vuku bulduğu buradadır:

Aşağı yukarı saat dokuzda hepsi sakallı ve ihtiyar yirmi derviş camiin ortasına gelip bir halka hâlinde durarak yerleştiler, muhterem bir *molla* ortalarında duruyordu. Her bir ihtiyar adam teganniye ve kendi kendine, usul ile dönmeye başladı; bu esnada merkezde yerleşmiş molla aksi istikamette daha sür'atle dönüyor ve teganniye hükmediyordu. Bütün bu insan çıkrıklar şimdi giderek tacil ederek dönüyorlardı. Zaman zaman bütün derviş taçları *molla*yı selâmlamak için mihanikî bir kat'iyetle eğildiler. Bu ilk idman sona erdi; dervişlerden biri *ballet mystique* [sırrî bale]nin ortasına yerleşti, bir kolunu yaydı, sonra horuldayan bir topaçın sür'atiyle devamlı surette döndü de döndü. Artık o sizin gözünüzle bir insan değil de bir girdaptır. Yirmi dakikalık bu eziyeti ve bu müddet boyunca bu seyyare yığınının yere düşüp çökerek, sert bir şekilde kalkarak ve vahşi bağırışlarla haykırarak; daima sol yana doğru nişanlayarak dönmek için gösterdiği sayi tahayyül ediniz. İlk *tourneur* [dönen] pek yorulmuştu, diğer iki dönen raksa girdiler ve yeni dönenlerle yerleri değişene kadar yeni baştan başladılar. Bir saatlik uzun bir celse bu merasime, zorlu bir çabuklukla bu kımıldanmaz harekete hasredildi. Büsbütün sendeleyen dindar *acteur* [taklitçi, oyuncu]lar, büsbütün sersemlemiş seyirciler, her iki takımdan da herkes terk ederlerken bu manasız temaşayla şaşırmış bulunuyorlardı."

DÉMIDOFF, Anatole de, **La Crimée**, s. 192-193 [Karasu Pazar, Kırım], Paris: Ernest Bourdin, 1855.

Meçhul bir seyyah

"[Çürüksu] üzerindeki bu köprünün öte tarafı geniş bir avluya ve çok hoş bir görünüşe geçit verir. Sağa doğru sırayla Şarkın resim gibi ölçüsüzlüğüyle birkaç giriş ve çatı teşkil eden, tek katlı ama gayri müstevi birkaç ana bina vardır. Burası *han*ların eski ikametgâhıdır. Sola doğru sarayla karşı karşıya, iki minaresi olan bir cami bulunur; içerisine niyazlara ve *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in talimlerine iştirak eden yabancı seyirciler için bir *mahfil* kurulmuştur. Sonra *han*ların mezarlarını ihtiva eden bir mezarlık vardır."

Yazarı bilinmeyen, *Fragments d'un Voyage dans la Crimée Méridionale*, **Le Magasin Pittoresque**, Haz.: Édouard Charton, C. XXIII, 1855, s. 154 [Bahçesaray-Kırım], Paris.

Kırşehir Mevlevîhanesi

William Francis AINSWORTH

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 241

MEVLEVÎ DERVİŞLERİ

ÇOK SAYIDA DERVİŞ

3-7 Nisan arası, 1839- "*Kirshehr* [Kırşehir] eski dinî taassup tarafından tahrip edilmiş bir şehrin üzücü bir misalidir. Muhtemelen hiçbir zaman aşırı nüfuslu veya zengin değildi, ama hudutsuz mümbitlikte bahçeleriyle ihtiyaçların çoğuna ve hayatın nefis şeylerinin haylisine malikti. Onun huzurlu rahatlıkları onu teskin etti, bununla beraber imparatorluktaki hiçbir şey yapmayan ama diğerlerinin gayreti üzerinde yaşayan insanlar olan muhtelif derviş tarikatlarının hepsinin bir ev sahibiydi. Bu dervişlere dinî coşkunluk muhtelif büyük yapıları miras olarak bıraktı, hâlbuki diğerleri kendilerini onların erken devir efendilerinin türbelerine muhafızlar olarak yerleştirdiler ve onları mübarek olarak takdis ettiler ve mübarek türbelerin ve onların etrafındaki dervişlerin sık hanelerinin biri diğerinin yanına dikildi; günümüze kadar şehrin yedi mahalle veya varoşunda başlı başına Mevlevîler veya *spinners* [eğirilenler], Kadirî veya nara atanlar ve bir deri bir kemik bıraktırıcılar ve Bektaşî tarikatları vardır, bu esnada caddeler Seyyahlarla veya gezici ve dilenci sınıfıyla doludur.

Mevelevi Dervishes,
[Mevlevî Dervişleri
-Kırşehir Mevlevîhanesi-],
[AINSWORTH, William Francis,
Travels and Researches in Asia Minor,
Mesopotamia, Chaldea and Armenia,
2 C., C. I, s. 149, London:
John W. Parker, 1842].

Mevelevi [Mevlevî] veya *spinning* [eğirilen] dervişler burada fevkalâde kulluk alıştırmalarını icra ederlerken tam bir mükemmellik içinde görülmüş olurlar, bunun bir fikri ve onların tam kıyafetleri bu kısma refakat eden [bu sayfadaki] gravürden elde edilebilir…

Dinî hasrolmuşların bu muhtelif tarikatları en sonunda şehrin membalarını kurutmuş ve tüketmişlerdir, hâlâ duran haneler en hakir eşkâldeki, çamurdan harap kulübelerdir; yegâne *cami* haraptır ve *minare*si yarım yıkıktır, üç *han* metruktur ve çok iyi surette inşa edilmiş *bezesten* kapalıdır ve kiracısızdır."

AINSWORTH, William Francis, **Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia**, 2 C., C. I, s. 149 ve 160-161 [Kırşehir], London: John W. Parker, 1842.

Kilis Mevlevîhanesi

Mark SYKES

(1879-1919). İngiliz albay, seyyah, siyasetçi, diplomatik müşavir. Orta Doğu'da geziler yaparak bölgenin etnik, dinî ve coğrafî yapısını araştırdı. Sevr'i hazırlayan Sykes-Picot antlaşmasına adını verdi. Bazı diğer eserleri: Through Five Turkish Provinces (1900), The Caliphs' Last Heritage: A Short History of the Turkish Empire (1911).

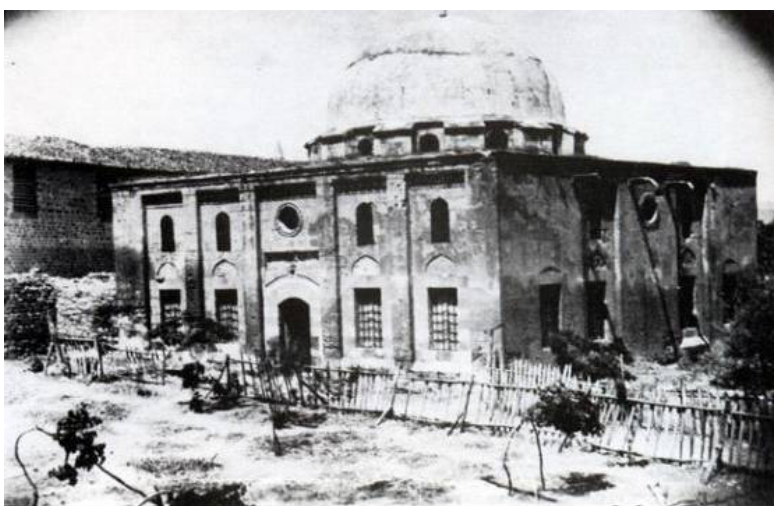
DERVİŞLER HAKKINDA

"Killis [Kilis]- Bir baştan öbür başa çarşıları gezerken *Whirling* [Hızla Dönen] Dervişler'in *shaykh* [şeyh]ine tesadüf ettim. Bana beni şaşırtan bir '*salaam-alaikum*' [Selâmü aleyküm] verdi ve birkaç kelime Arapça bildiğimi keşfederek beni tarikatının *college* [yüksek mektep, medrese; âsitâne; tekke]sine götürdü, bana raks etme mahallini[1] gösterdi ve büyük bir kibarlıkla muamele etti.

Dervish Madrassi [derviş medresesi] yirmi bir kadar azayı ihtiva eder, bu 'habis ve mağrur mutaassıplar' bütün dinî zümrelerden fakirlere günlük pilav, etli sebze çorbası ve çorba tevzi ederler."

1 Dervişler raks ettiklerinde bir mübarek vecd ve tefekkür vaziyetinde olduklarından, Müslümanlar tarafından buraya *Matra Zikker* yani ilâhî fikrin mahalli denilir.

SYKES, Mark, **Dar-ul-Islam: A Record of a Journey through Ten of the Asiatic Provinces of Turkey**, s. 59 [Kilis], London: Bickers and Son, 1904.

Kilis Mevlevîhanesi,
19. yy. sonları,
Siyah beyaz fotoğraf.

Kudüs Mevlevîhanesi

P. Gérardy SAINTINE

(1798-1865). Fransız yazar. Fransa'nın Musul'daki konsolosuydu.

[1837?]- "*Jérusalem* [Kudüs]'te İslâmiyet'in altı büyük tarikatından (Kadirî, Rıfaî, *Ulvanî*, Nakşibendî, Bektaşî, Mevlevî) sadece ikisi, Kadirî ve *Mewléwy* [Mevlevî], bir cemiyet gövdesi olarak temsil olunurlar.

…Mevlevîler veya *derviches tourneurs* [dönen dervişler] 1273'de *Mewlana Mollah-Khounkiar* [Mevlânâ Molla Hünkâr] tarafından tesis edilmişlerdir. Onlarda yabanî taşkınlıktan eser yoktur, bilâkis bütün dervişler arasında yumuşaklık ve medenîlikleriyle temayüz ederler. Dinî raksları *sémaa* [sema] olarak adlandırılır. Bir tef ve bir neyin sesiyle ikmal olunur. Bu raks son derecede aslî olmasına rağmen, diğer çeşitler gibi, vücudu türlü şekillere sokma ve kendinden geçmeler arz etmez. Dokuz ilâ on bir ihvan dairevî bir şekilde mesafe tutarlar, kollarını haç şeklinde açarlar, gözlerini yumarlar ve sağ ayaklarının topukları üstünde dönmeye başlarlar. Kendi dönmesini devam ettirirken, bir taraftan da mahrekine göre akmaya devam eden seyyareler gibi, bütün odanın etrafını tamamıyla devredecek şekilde, azar azar yerlerini değiştirirler. Bazı lâhzalarda *supérieur* [manastır başrahibi; şeyh] bir duayı okurken hareket durur. Bu tuhaf tatbik üstatlar sersemlemiş gözükmeksizin, birkaç saat sürer.

L'église de Saint-Jean l'Évangéliste [Müjdeci Aziz Yahya'nın kilisesi] dönen dervişlerin *couvent* [erkek manastırı; tekke]sidir. Beni çok fazla bir nezaketle kabul eden *cheick* [şeyh] Kudüs'te büyük itibara sahiptir. Zengin olmamasına rağmen, Medine'deki mübarek kabir camii havalisinin süpürülmesi ve *Harem-i Şerif*'in kandil fitillerinin idare memuru muavini olma şerefini haizdir. Küçük bir şahsiyet değildir.

…Evvelki Mevlevîlerin nezaketini ve yoldaşlığını bulduğum, eski yol arkadaşım *Mustafa*'dan memnuniyetime rağmen, yarım günümün tamamını onlara veremedim. Böylece bir diğer *tekkié* [tekke]yi ziyaret etmek üzere onlardan ayrıldım."

SAINTINE, P. Gérardy, **Trois ans en Judée**, s. 174-178 [Kudüs], Paris: L. Hachette, 1860.

Edward ROBINSON

(1794-1863). Amerikan Kitab-ı Mukaddes âlimi ve arkeologu. Hukuk okudu. Kudüs kuşatması sırasında Hezekiah tarafından kazılan tüneli 1838'de keşfetti. Kitab-ı Mukaddes coğrafyasının babası olarak bilindi. Bir diğer eseri: Greek and English Lexicon of the New Testament (1836).

1 Mayıs [1852], Cumartesi- "Aynı caddede; denildiği şekliyle, *Flagellation* kilisesinde kısa bir vakit durduk ve sonra Bezetha'nın tam zirvesini taçlandıran *el-Mulawiyeh* [Mevlevîye] camiine çıktık ve bütün şehrin yüce bir manzarasına hâkim olduk. Burada hem aşağıdaki camie, hem de yukarıda ona ilâve edilmiş bulunan odalara serbestçe kabul edildik. Bu ikinciler bir ikametgâh olarak işgal olunuyorlardı. Aşağıdaki aslî yapı bir zamanlar Haçlılarca *St. John*'unki olarak bilinen, küçük bir kiliseydi[1]."

1 **La Citez de Jherna**, s. 7; **Tobler Topogr.**, C. I, s. 607.

ROBINSON, Edward, **Later Biblical Researches in Palestine and in the Adjacent Regions**, s. 184 [Kudüs], Boston: Crocker and Brewster, 1856.

Sarah Barclay JOHNSON

(1837-1885). Amerikan misyoner, diplomat, coğrafyacı, yazar. Babası Campbellite kilisesinin misyoneri James Turner Barclay'le beraber Filistin'de misyonerlik yaptı ve gezdi. 1856'da ABD'nın Suriye konsolosu Augustus Johnson'la evlenerek bu ülkeye geçti. Kitabındaki illüstrasyonları da çizen kızı ile beraber oğlu tarafından öldürüldü, oğlu da intihar etti. Diğer eseri: The City of the Great King (1857).

MUHAMMEDÎLER

Raks Eden Dervişler,
19. yy., Gravür.

"Kudüs'ün Muhammedî hemşehrileri kahir ekseriyetle *Bezetha*'da ikamet ederler ve onların dervişleri Ömer camiinin haremindeki manastırları işgal ederler. Camileri umumiyetle süsten mahrumdur, sadece duvar ve kapıların üzerinde Kur'an'dan iktibaslar yazılıdır. Fakat tamamına, onların abdestlerini ifa için sarnıçlar tedarik edilmiştir. Duvardaki bir oyuk; ibadetle meşgulken daima yüzlerini kendisine çevirdikleri Mekke istikametini işaret eder. Ayinleri boyunca dervişlerin bazıları, daimi olarak, onların her hareketini görmeyi ümit eden biri baş dönmesinden düşene dek hızla dönerek ve devrede devrede eğirilip dönerek kendilerini çok sayıda topaca döndürürler."

JOHNSON, Sarah Barclay, **Hadji in Syria or Three Years in Jerusalem**, s. 239 [Kudüs], Philadelphia: James Challen and Sons, 1858.

WARREN ve CONDER

Charles Warren. (1840-1927). İngiliz askerî mühendis, Kitab-ı Mukaddes arkeologu, general. 1882-1888 arasında Filistin Keşif Vakfı'nın Filistin'in arkeolojisi, jeolojisi ve bitki örtüsü üzerine olan çalışmasında yer aldı. Diğer bir eseri: The Recovery of Jerusalem (1871).

C. Reignier Conder
Claude Reignier Conder. (1848-1910). İngiliz askerî mühendis. Warren'ın da bulunduğu takımda çalıştı. Diğer bir eseri: Judas Maccabaeus and the Jewish War of Independence (1879).

"Şam kapısının yakınındaki, *Málawiyeh* [Mevlevîye] dervişlerinin camii Orta Çağ'a ait bir küçük kilisedir, ama ismi bilinmiyor."

WARREN, Charles ve CONDER, Claude Reignier, **The Survey of Western Palestine: Jerusalem**, s. 40 [Kudüs], London: The Committee of the Palestine Exploration Fund, 1884.

Dervich ou Moine Turc a Jerusalem,
[Kudüs'te bir Türk Derviş veya Münzevi -Mevlevî-],
LALAISSE, François Hippolyte (Ressam), DESJARDINS (Hakkâk),
1834, Çelik üstüne hak, 17 x 9.7 cm.

Larnaka Mevlevî Zaviyesi

Giovanni MARITI

(1736-1806). İtalyan papaz. Livorno'da tabiat bilimleri tahsil etti. Toskana konsolosluğunun memuru olarak 1760-1767 arasında Kıbrıs'ta kaldı. Burada bulunduğu sırada Suriye, Filistin ve Mısır'a birkaç kez seyahat etti. Diğer bazı eserleri: Istoria della Guerra Accesa nella Soria L'Anno 1771: Dalle Armi di Aly-Bey Dell'Egitto (1772).

DERVİŞLER HAKKINDA

[1766]- "*Santoni* [seyyah dervişler] ve *abdàli* [abdallar] ile beraber *dervisci* [dervişler] de bir nevi Türk *religiosi* [keşiş; münzevi] leridirler. Onların kıyafetleri muhtelif renklerde yünlü kumaştan, göğsü açıkta bırakan *abba* [aba; kaba elbise]dan ibarettir. Bunun üstünde aynı kumaştan ama daha ince ve beyaz renkte bir harmaniye sahiptirler. Başlarında bir *pan di zucchero* [şeker kellesi]ne müşabih olan, beyaz keçeden bir külâh vardır. Bunun aşağı kısmı kabarıktır ve bir sarık şeklinde katlanmıştır. Keten çamaşırları yoktur ama bu onları son derece zarif ve temiz olmaktan alıkoymaz. Haricî görünüşleri çok nezihtir ve büyük bir incelik ve nezaketle hareket ederler. Bununla beraber bu hoş vasıflar en az bir ihtiyat olmaksızın kendilerini bıraktıkları, adı kötüye çıkmış bir üslûp tarafından izale olur. Onların mürai ılımlılıkları sadece gençliği ayartmaya meyyaldir ve onların tabiata ters olan bir arzusunu tatmin ettirebilir.

Bir *Mola Sonchiur* [Molla Hünkâr]'ın onların müessisi olduğu söylenir. Muhtelif *convento* [erkek manastırı; tekke]leri işgal ederler ve birkaç *moschéa* [cami]de ayin icra ederler. Haftada iki gün vaaz ederler ve diğer dinî tapınma mahallerinde asla vaki olmayan bir şekilde hem kadınlar hem de erkekler birbirine karışık olarak onların dinleyicisi olur, ama dervişlerin cemaati müminlerin kalanlarından bir korkulukla ayrılmıştır. Hatip, Kur'an'dan bir parçayla nutkunu açar ve muavinlerine karşı gürler, ondan içtinap edecek büyük bir rahatsızlık doğurmaz. Merasim nihayete erdiğinde muhtelif kavalların refakatinde hepsi ilâhîler söylerler. Bundan sonra *superiore* [manastır başpapazı; şeyh] bir raksa başlar, hepsi ona iştirak eder ve aşağıdaki tarzda ifa ederler: Evvelâ, camiin etrafında biri diğerinin ardında, yavaşça yürürler, ama yavaş yavaş adımlarını hızlandırırlar ve vücutlarını o kadar fazla aceleyle döndürürler ki göz onları zorlukla takip edebilir. *Ballo* [balo] bittiğinde bu dindarlık perdesi altındaki şarlatanlar diz çökerler ve bir vakit, en şevkle yapılan her ibadetin haricî görünüşüyle bu vaziyette kalırlar. Sonra şeyh kalkar, dervişler onun misalini takip ederler ve dairevî dönmelerine yeniden başlarlar, bir buçuk saatten daha uzun bir müddet aynı maskaralığa devam ederler.

Bazı zayıf tahsilli seyyahlar abdallarla dervişleri birbirine karıştırırlar, bununla beraber bütün mesele onları kıyafet tarzı, mukâleme ve ibadetleriyle tefrik etmektir. Müessisleri *Hazret Meulana* [Hazreti Mevlânâ] olan abdalların kıyafetlerinin hakikaten de dervişlerinki gibi olduğu doğrudur, lâkin aynı temizlikte değildir, bütün haricî görünüşleri azamî bir sefalet gösterir. Ekseriyetle yarı üryandırlar, hatta tamamıyla üryan birkaçını da gördüm."

Balo.

MARITI, Giovanni, **Viaggi per l'Isola di Cipro e per la Soria e Palestina fatti da Giovanni Mariti fiorentino dall'anno 1760 al 1768**, 9 C., C. I, s. 78-80 [Kıbrıs, Larnaka], [Lucca: Jacopo Giusti], 1769-1776.

Lefkoşe Mevlevîhanesi

Ludwig SALVATOR

Ludwig Salvator Maria Joseph Johann Baptist Dominicus Rainerius Ferdinand Carl Zenobius Antonin. (1847-1915). Avusturya arşidükü. Buharlı teknesiyle keşif seyahatlerine çıktı. Hiç evlenmedi. Merkezî ve Doğu Avrupa'nın ilk açık hava müzesini 1895'te Bohemya'da kurdu. 9 ciltlik eseri Die Balearen'ı 22 yılda tamamladı.

TEKKE

"*Cerinja* [Serinya] kapısından başlayan geniş caddede otuz altı dervişli bir *téké* [tekye, tekke]ye geldik. Girişin yakınında derin bir kuyunun yanındaki muvakkat bir bahçe kulübesine bitişik, kafes şekline koyulmuş bir asma gölgelik tarafından güneşten himaye edilen bir su sarnıcı durur. Keza burada üç kemer tarafından taşınan, çam kerestesinden bir zemin ve seyirciler için kemerli bir korkulukla bir *tanzsaal* [raks divanhanesi] vardır. Dervişler burada her pazar raks ederler. Cadde boyunca hepsi bir sırada ve biri diğerine raptedilmiş on beş mezar ihtiva eden, altı ufak balon *koubba* [kubbe] gördük. Bu mezarların her bir ucunda sıklıkla büyük, kaba taş parçaları; tepelerinde mutat bir derviş külâhı bulunur. Sayıca iki olan *scieh* [şeyh]ler yeşil bir sarık ve taştan derviş külâhlarına sahiptir. Onlardan biri burada vefat etmiş bulunan *Ahmet Paschá* [Paşa]'ya aittir. Pencerelerin dış tarafı gelip geçenin içeri bakmasına müsaade edecek ahşap kafes işiyle kapanmıştır."

[SALVATOR, Ludwig], **Levkosia: The Haupstadt von Cypern**, s. 38 [Lefkoşe], Prag: Heinr. Mercy, 1873.

Lefkoşe Mevlevîhanesi,
1950'ler, Siyah beyaz fotoğraf.

George JEFFERY

(1855-1935). İngiliz mimar, yazar. Lefkoşe Arkeoloji Müzesi'ni tanzim etti.

"İbrahim Paşa Mahallesi

…Mevlevî Dervişler (*Dancing* [Raks Eden] Dervişler)'in cami ve *monastery* [manatır; tekke]si *Kyrenia* kapısı yakınında kâindir. Binalar resim gibi güzel, eski malzemeden, küçük bir çevrili yapının içindedirler ve tarihi muhtemelen XVII'nci asra gider. Derviş *tekkye* [tekye, tekke]sinin bahçesinde üstünde şunların yazılı olduğu beyaz mermerden bir lahit vardır:

"AVGVSTINO CANALI CLARISS SENATORI SVMMAE IN DEUM ET PATRIAM RELIGIONIS ET PIETATIS VIRO IN ADMINISTRANDISQVE REIPVBL VENETAE NEGOTIIS DOMI FORISQVE PLVRIBVS MAGISTRATIBVS INTEGERRIME FVNCTO AC DEMUM REGNI CYPRI CONSILIAR MARIETA VXOR CASTS ET GABRIEL FILIVS AD POSTERITATIS MEMORIAM POSVERE OBIIT XVI OCTOBRIS MDLIII"

Yâd edilen şahıs bir '*consigliere*' veya adayı idare eden meclis-i vâlânın bir azasıydı, onun ölümü zamanında makamı vali vekili *Francesco Coppo* işgal ediyordu.

Derviş tekkesine bitişik, şimdi pis bir bina ve arsa hâline dönmüş büyük bir hanenin harabesi, hâlâ '*Spitia Genovese*' olarak bilinir. Cephesindeki bazı yerleri kesilmiş birkaç mimarî teferruat kat'iyetle XVI'ncı asırdandır."

JEFFERY, George, **A Description of the Historic Monuments of Cyprus** (Studies in the Archaeology and Architecture of the Island), s. 58 [Lefkoşe], Nicosia: William James Archer, Government Printing Office, 1918.

Lefkoşe Mevlevîhanesi,
1950'ler, Siyah beyaz fotoğraf.

Remle Mevlevî Zaviyesi

Alphonse de LAMARTINE

Alphonse Marie Louis de Prat de Lamartine. (1790-1869). Fransız şair, yazar, siyasetçi, Fransız Akademisi azası. İlk Fransız romantik şair kabul edilir. 1825-1828 arasında Fransa'nın İtalya sefaretinde çalıştı. Bu vazifeden ayrıldıktan sonra eşiyle beraber Şark seyahatine çıktı. 1833'de milletvekili seçildi. 20 Mayıs-23 Temmuz 1833 arasında İstanbul'da bulundu. Abdülmecid tarafından kendisine Aydın'da bir çiftlik hediye edildi. 1848 yılında Dış İşleri bakanlığı yaptı. Siyaset hayatında köleliğin ve idamın kaldırılması için mücadele etti. Dindar bir Katolik olarak yükseldi. Jocelyn (1836) ve La Chute d'un Ange (1838) adlı eserleriyle Panteist oldu. Hazreti Muhammed hakkında çok olumlu kanaatleri vardır. Bazı diğer eserleri: Saül (1818), Méditations Poétiques (1820), Sur la Politique Rationelle (1831), Histoire des Girondins (1847), Raphaël (1849), Les Visions (1853), Histoire de la Turquie (1854).

[12 Nisan 1833, Cuma]- "Kervan avdet etti. Madame de Lamartine'den Bethlehem ve onu ihata eden mahaller hakkında bazı beyanat talep ettim. İlk dolaşmalarım esnasında vebanın hüküm sürmesi buraları ziyaretime mâni olmuştu. Bana satırlarımın arasına sıkıştırdığım şu takip eden tafsilatı verdi:

«…Dört saatlik bir seyahat sonrasında, Sardinya Konsolosluğu'nun mümessili tarafından ziyaret edileceğimiz *Ramla* [Remle]'ye vardık. Mümessil evini kullanmamıza çok nazik bir şekilde müsaade etti, çünkü hanımlar olarak Latin erkek manastırına buyur edilemezdik. Akşamleyin kasabadan çeyrek *lieue*'nin yarısı [1 lig: 3 mil veya bir saatlik yol olduğuna göre, 8-10 dakikalık yol demektir] mesafede *Tour de Quarante Martyrs* [Kırk Şehitler Kulesi] olarak isimlendirilen ve şimdiki hâlde *derviches tourneurs* [dönen dervişler] tarafından işgal edilmiş bulunan kadim bir kuleyi ziyaret ettik. Biz oradayken onların fırkasının da ibadet günü olan cumaydı. Giydikleri uzun elbiseleri ve beyaz keçeden, sivrilmiş serpuşlarıyla yirmi kadar derviş, küçük bir korkulukla ihata edilmiş bir meydanda, bir daire içinde çökmüşlerdi. *Chef* [reis; şeyh]leri olarak gözükeni cesim beyaz sakalıyla huşu uyandıran bir şahsiyet izhar ediyordu. Ötekilere nezaret ettiğinden temayüz için bir minderin üstüne oturmuştu. Bir *nâhi* [ney] ya da kamıştan, üflemeli bir çalgı; bir *shoubabé* ya da bir nevi klarnet ve *nacariate* [nakkare] olarak isimlendirilen bir cins küçük çifte davuldan tertip edilmiş bir saz heyeti, bizim Avrupalı kulaklarımıza çok ahenksiz gelen bir hava vurdu. Dervişler ağırbaşlılıkla birer birer ayağa kalktılar, *supérieur* [manastır başpapazı; şeyh]lerinin huzurunda kollarını kavuşturdular, onu selâmladılar ve her biri diğerinin etrafında bir daire içinde dönmeye başladılar. Kolları alabildiğine açılmış ve gözlerini semaya müteveccihen kaldırmışlardı. Hareketleri başlangıçta yavaştı, aşırı bir sür'at kazanana kadar giderek hızlandı. Her şey velvele ve karışıklık içindeyken kasırgayı andıran bir şey hâlinde sona erdi. Gözlerin onları takip edebildiği sürece nazarları muazzam bir şevki ifade ediyor gözüküyordu. Biri kolaylıkla onlardaki mahviyeti tefrik edebilirdi. Bu garip *walse* [vals]in ne kadar sürdüğünü tam olarak söyleyemem, lâkin o bana zamanda hudutsuz bir fasıla gibi geldi. Bununla beraber gittikçe, *tourneurs* [dönenler]in sayısı azaldı, bitkinliğe yenik düşerek birbiri ardına yere yığıldılar, başlangıçtaki eski vaziyetlerini geri aldılar. Teslim olan sonuncunun oyunu mümkün olduğunca idame ettirmesiyle muazzam bir tesir bıraktığı görünüyordu. İhtiyar

Madam de Lamartine.

Remle Kulesinin Kaidesi ve Methali,
20. yy. başları, Siyah beyaz fotoğraf.

bir dervişin bu sert tecrübenin -bütün ötekilerden sonra da- ta sonuna dek, mağlubiyetin önünü almak için duraksayarak ve sendeleyerek gayretini görmek beni kederlendirici bir hisse maruz bıraktı. Bu müddet boyunca Araplarımız kendi batıl itikatları hakkında bizimle konuştular. Bir Hristiyanın akidelerini mütemadiyen ezberden okuyarak bir Müslümanı ebediyen dönmeye cebredebileceği, hatta mukavemet edilemez bir saik vasıtasıyla onu öldürebileceği iddiasında bulundular. Kuvvetle iddia ettikleri bu keyfiyetin pek çok misalleri mevcuttur. Bir defasında, bu nev'iden sihirle iştigal eden birini yakalamış bulunan dervişler onu batıl itikatlarından gerisin geriye dönmeye zorlamışlar ve böylece, dönen, son nefesini vermekteyken tam o esnada tılsımını tahrip etmişler. Yolu cennete yönelmiş fakat sıklıkla onu kaybeden, bu arayışı boyunca körler gibi el yordamıyla yol bulan insan idrakinin zayıflığı üstüne hazin fikirler serdettik. Bir dereceye kadar insan zihnini alçaltan bu ifratlar yine de hürmete şayan bir hedefe sahiptirler ve asil bir esastan neşet ederler. Onlar [dervişler] Tanrı'ya hürmete talip insanı, kendi kendini yüceltmeyi arzulamanın fizikî hareketler vasıtasıyla tasavvurunu arz ettiler. Onlar kendilerini afyonla mest etmişler olarak bu ilâhî mest oluşu, bu şahsî his ve hüviyetten tam fena buluşu arıyorlar. Bu, mutlak Vahdet içinde emilmiş olan ve Tanrı'nın bizatihî kendisiyle muhabere eden onları iman etmeye sevk ediyor. Onların ayinleri belki Yaratıcı'dan evvel yıldızların semavî raksının dindarane bir taklididir, belki eski zamanlarda mukaddes sandığın önünde Davud'un yaptığı raksın aynı gayret ve arzudaki ilhamının tesiridir. Bizden bazıları şair-i azamın karısı rolünü oynama ve kendilerine halis budala gözüken dervişlerin icrasını hakir görme iğvasındaydılar. Bu suretle, bizim ibadet müessesemizden habersiz adamlara da manastıra ait usuller, keza keşişlerimizin manastır hayatı ve bazı münzevi tarikatlardaki aşırı oruçla kendini zayıflatma maskaralık gözükebilirdi. Fakat bununla birlikte, dinî ibadetin herhangi bir şekli ilk bakışta manasız gözükebilir. Ubudiyet tatbikatı, daha derin ve yüksek idrakin gözüne her şeyi harekete geçiren, daima hürmete şayan bir şey olarak takdim edilir. Tanrı fikrine çıkan hiçbir şey kendi tabiatında maskaralık değildir. Bazen sert, sıklıkla da vakarsız olabilir, fakat daima ciddîdir. Dindarane valsini ikmal ettiğinde dervişin vicdanı müsterihtir ve o, tek ayağı üstündeki dönüşlerinin kesinlikle kendisinin Cenab-ı Hakk'a hürmet etmesine yardım sağladığına inanır. Eğer gülünç bulmayıp ona itibar gösterirsek bu kez de çok geçmeden ona acıyarak bakma iğvasına kapılırız. Birinin diğerinden daha doğru yapıp yapmadığını bilmem. Hristiyanlığın idrakimizi tenvir etmek için gelen ışığı olmaksızın kendi kendimize nerede olabilirdik, yoksa diğerlerinden daha da ziyadar mı olurduk? Tarih bir cevap verecektir. Milyonlarca putperest için bize bir Eflatun hâsıl edecektir.»

LAMARTINE, Alphonse de, **Souvenirs, Impressions, Pensées et Paysages Pendant un Voyage en Orient (1832-1833) ou Notes d'un Voyageur**, 4 C., C. III, s. 139-142 [Remle], Paris: Librairie de Charles Gosselin, 1835.

Mevleviname_2b.indd 456 12.07.2015 15:26:25

A. ÉGRON

Adrien-César Égron. (1773-1847). Fransız yazar, seyyah, yayıncı. 1835'de Filistin ve Türkiye'yi dolaştı. Bazı diğer eserleri: Vie d'Alexandre Ier, Empereur de Russie (1826), L'Algérie Chrétienne (1859).

"Kadim *Quarante-Martyrs* [Kırk Şehitler] kulesi ahenksiz bir orkestranın sesleriyle dairevî rakslarını icra eden *derviches tourneurs* [dönen dervişler] tarafından işgal edilmiştir. Kolları alabildiğine açılmış, gözleri semaya müteveccih, öylesi bir sür'atle dönerler ki kamaşmış gözler onları takip edemez olur. Bu zavallı Türk keşişlerin fırkası böylesi tuhaf bir raksla Tanrı'ya tazim ettiklerine inanırlar."

ÉGRON, A., **La Terre-Sainte** (Et Les Lieux Illustrés Par Les Apôtres Vues Pittoresques), s. 11 [Remle], Paris: Audot Libraire Éditeur, 1837.

ROBINSON ve SMITH

İlk müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 449

Eli Smith. (1801-1857). İskoç kökenli Amerikan misyoner. Edward Robinson'un talebesidir. 1827'de seyahat ettiği Lübnan'da Arapça'ya merak sardı. İncil'i İbranice ve Yunancadan Arapçaya tercüme etti.

8 Haziran [1838], Cuma- "…Yer altı kemerleri saklı depoları hatıra getirirken, geniş ve debdebeli bir görünüşe sahip hanın da murabba [yapı]nın bakayası olduğuna yukarıda işaret etmiştim. Ancak böylesi bir han, burada, Mısır ve Şam arasındaki büyük kervan yolu üzerindeki yerinde olabilirdi. Buranın keyfiyeti hakkında henüz tarihî veya an'anevî bir delile malik değiliz. Eğer olsaydık, Arap müellifleri gibi, tamamı bir vakitler cami imiş de, cami veya camileri çevreleyen bir avlu olan bu *quadrangle* [dört köşe]yi belki de Kudüs'teki *Harem esh-Sherif* [Harem-ül Şerif]'e benzer çevrili bir yer olarak teşkil edilmiş gösterirdik. Dört köşenin duvarları boyunca yer alan odalar sonradan, hâlâ Kudüs'te vaki olduğu gibi, camilerin hizmetkârları ve dervişlere hizmet etmiş olabilirler."

ROBINSON, Edward ve SMITH, E., **Biblical Researches in Palestine and in Adjacent Regions** (A Journal of Travels in the Year 1838 by E. Robinson and E. Smith), 2 C., C. II, s. 238 [Remle], Boston: Crocker and Brewster, 1856.

Remle Kulesi,
19. yy., Gravür.

Ida Laura PFEIFFER

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 763

[28 Mayıs 1842, Cumartesi]- "Saat 10'a doğru büyük bir mesafeden fark edilebilir, küçük bir tepenin üzerine kurulmuş bir yer olan *Ramla* [Remle]'ye vardık. Kasabaya vasıl olmadan evvel bir zeytin ormanının içinden geçmek durumunda kaldık. Atlarımızı gölge salmış bir ağacın altına bırakarak sağdaki koruluğa girdik. Takriben bir çeyrek millik bir yürüyüş bizi Tapınak Şövalyeleri devri boyunca kiliseye tebdil edilmiş bulunan ve şimdilerde dervişler için bir ikametgâh olarak hizmet veren *Tower of the Forty Martyrs* [Kırk Şehitler Kulesi]'ne getirdi. Kule tam bir harabeydi, bu yüzden oranın hâlâ ikamete elverişli bulunduğuna güçlükle inanabildim."

Soldaki sayfada:
Remle Kulesi,
19. yy., Gravür.

PFEIFFER, Ida, **Visit to the Holy Land, Egypt and Italy**, Almancadan İngilizceye tercüme eden: H. W. Dulcken, s. 104 [Remle], London: Ingram, Cooke and Co., 1852.

Saraybosna Mevlevîhanesi

QUICLET

Fransız seyyah, yazar. 1657'de Venedik'ten başlayıp Balkanlar'ı geçerek İstanbul'a kadar faytonla seyahat etti.

TEKKE VEYA MANASTIRLAR

[1658 Mayıs'ı]- "*Tekiè* [tekye, tekke] veya manastırlarında ruhbanlar gibi olan insanları gördük. Kendi usullerinde, kendi dillerinde Tanrı'ya yakararak çarşamba günü raks ediyor ve onları daha da canlandıran üç küçük tablın sedasına göre dönüyor ve yere yıkılmaksızın on binden fazla dönüş yapıyor ve sanki hayatlarında hiç dönmemiş gibi dilediklerince muhkem ve sabit duruyorlardı. Görünen o ki korkmaksızın böylesi iki dönüşe tahammül edemezdik."

[QUICLET], **Les Voyages de M. Quiclet a Constantinople par Terre**, Hazırlayan: Jean Prome, s. 75-76 [Saraybosna], Paris: Iean Promé, 1664.

William MILLER

(1864-1945). İngiliz gazeteci ve tarihçi. Kendisini Türk ve Balkan çalışmalarına adadı. 1994 yılında ve 1896-98 arasında Balkanlar'da seyahat etti. Diğer bazı eserleri: The Balkans: Roumania, Bulgaria, Servia and Montenegro (1896), The Ottoman Empire, 1801-1913 (1913), Essays on Latin Orient (1921), A History of the Greek People (1922), Greece (1928).

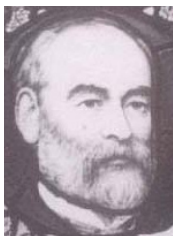
[1895 civarı]- "Muhammedî taassup *dancing* [raks eden] ve feryat eden dervişlerin *Sinan tekkeh* [tekke]si veya *cloister* [ibadethane]sinde vaki olan haftalık icralarında soluk bulur. Bu binayı ziyaret ettiğimde, her şeyden evvel, bir takım insanların oturduğu, kâğıt oynadığı ve kahve içtiği bir kahvehaneye kadar refakat edildim. Bir ahır veya tavla avlusunu bir yandan öbür yana geçerek dervişlerin icrada bulunduğu mahallin ahşap mahfiline eriştim. Her iki yanından sadece birer sütunla taşındığından ve seyircilerin her hareketiyle gıcırdadığı ve inlediğinden her an mahfilin düşeceğini zannettim. Keza kadınlar için kafesli bir mahfil vardı. Binada üç saf hâlinde dizilmiş, sırasıyla her safta bir, dokuz ve dört olmak üzere on dört derviş vardı. Öndeki kılavuz başını eğmeye ve yeri öpmeye, vücudunu ileri geri sallamaya devam ediyordu; arada bir "*Allah!*" ve "*Muhammed!*" sesleri çıkarıyorlardı. Diğerleri onun misalini takip etti; onlardan biri işleyişlerinde daima geç kalıyordu. Bu icra dokuzdan biraz sonra başladı ve aşağı yukarı onda, bize onun için en az otuz dervişe ihtiyaç olduğundan raksın olmayacağı söylendi. Sonradan, dervişlerin en iyilerinin Budapeşte'deki teşhire gitmiş olduklarını öğrendim; İstanbul'da olduğu gibi, burada da, onların dinî vecdleri, ziyaretçilerin küçük bir hediye teberru etmelerinin umulduğu bir seyirliğe dönmüş bulunuyor."

Isa-begova Tekija,
[İsa Bey Tekkesi -Saraybosna Mevlevîhanesi-],
1957, Siyah beyaz fotoğraf.

MILLER, William, **Travels and Politics in the Near East**, s. 152 [Saraybosna, Budapeşte], New York: Frederick A. Stokes, 1898.

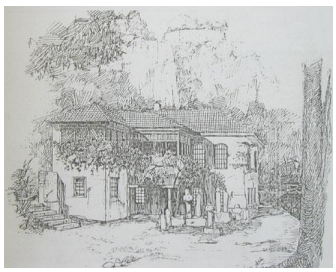
Robert MUNRO

(1835-1920). İskoç tıp doktoru ve arkeolog. İskoçya'nın yanı sıra, Bosna ve Dalmaçya arkeolojisiyle ilgilendi. Çok sayıda basılı kitabı vardır. Bazıları: Ancient Scottish Lake-Dwellings or Crannogs (1882), Archaeology and False Antiquities (1905).

[1895]- "Saraybosna'yı ziyaret eden seyyahlar çok az bir zaman harcayarak eski dinî yapıları ve muhtelif dinî sınıfların an'anelerini tetkikle, merak ve alâka uyandıran nesneler ve manzaralar bulurlar. *Şeriat* Medresesi'nin pek az batısında salı akşamları, Feryat Eden ve *Dancing* [Raks Eden] Dervişler'in mahsus dinî merasimlerinin seyredilebileceği *Sinan Tekke*'ye götüren *Logavinastrasse* bulunur. Muhammedî dünyanın diğer kısımlarında bu gibi teşhirler görmüş bulunduğumdan ve Saraybosna'da kaldığım sürede, meşgul olduğum daha acil vazifeler olduğundan bir şahit olarak bu icranın bir beyanını veremiyorum."

MUNRO, Robert, **Rambles and Studies in Bosnia-Herzegovina and Dalmatia**, s. 22 [Saraybosna], Edinburgh ve London: William Blackwood and Sons, 1900.

Isa-begova Tekija, [İsa Bey Tekkesi -Saraybosna Mevlevîhanesi-], 1957'de çekilmiş bir fotoğraftan yapılan çizim.

Meçhul bir seyyah

"Bir Slav dükü tarafından öldürüldükleri söylenen yedi Türkün türbesiyle, Yedi Evliya Kardeş Camii üç asrın üstünde eskiliktedir. Perşembe akşamları burada *Howling Dervishes* [Feryat Eden Dervişler]'e kulak verilebilir; eğer kâfî miktarda derviş toplanabilirse, *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in fevkalâde temaşası vardır."

Yazarı Bilinmeyen, **Guide to the Eastern Mediterranean**, s. 50 [Saraybosna], London: Macmillan and Co., 1904.

Roy TREVOR

(1869-1922). İngiliz seyyah. Saraybosna'ya otomobille seyahat eden ilk seyyahlardandır. Bir diğer eseri: Montenegro: A Land of Warriors (1913).

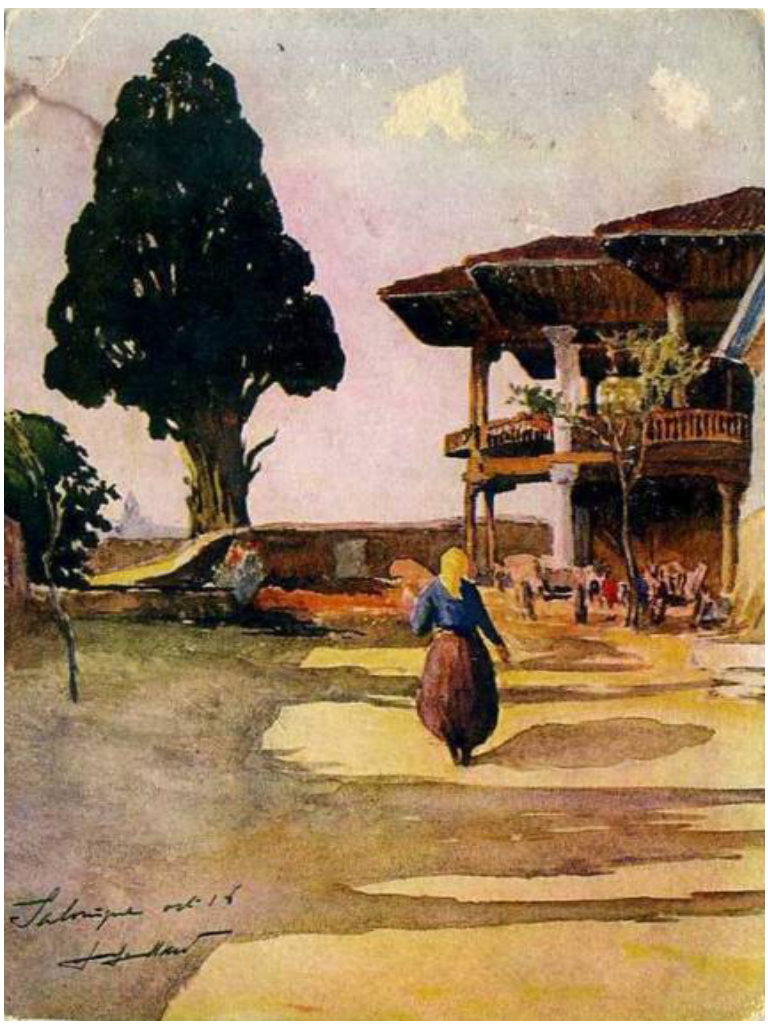
[1909 Ramazan'ı]- "*Sheila* ve ben, *Sarájevo* [Saraybosna]'ya son ziyaret münasebeti üzerine, yapmayı samimî olarak arzu etmiş olduğumuz üç şeyden hiçbirini yapamamış olduk: İlki büyük bir camie giriş elde etmek, ikincisi dans eden dervişlerin icrasını görmek ve üçüncüsü Saraybosna'nın şark tarafına yolculuk etmek.

…İcralarını görmeyi arzu ettiğimiz *dancing dervishes* [dans eden dervişler]'e gelince yazık artık yoklar! Geçen seneye kadar her cuma Müslüman âleminin parlak bir ışığı olmuşlardı ve onları görmeye gelen ziyaretçilere (adam başı bir *kron*a) nihayetsiz bir harika ve eğlence sağladılar. Hükûmet tedbirler aldığından bunun hakikaten zamanıydı. Esasında dervişler her ne kadar faziletten mahrum olsalar da inançlarının sıkı akidelerini tatbik etmişlerdir, son senelerde çokça bozulmuşlardı ve fazla paralı imansızların gönlünü ferahlatmanın hayrına onları bir cuma günü gayrete gelmeye teşvik eden sadece teklik *şilin*lerdi. Bunun üzerine hükûmet oyuna el koydu, bunun neticesinde ilâve gülünç dinî hezimetlere mâni olundu.

Küçük çalgı takımının neşvünema bulduğuna ve emredilen ayinleri, hakikî müminler için hâlâ tatbik ettiklerine inanıyorum -fakat kelle başı bir *şilin*e değil!-"

TREVOR, Roy, **My Balkan Tour** (An Account of Some Journeyings and Adventures in the Near East together with a Descriptive and Historical Account of Bosnia and Herzegovina, Dalmatia, Croatia and the Kingdom of Montenegro), s. 104-106 [Saraybosna], London: John Lane, 1910.

Selanik Mevlevîhanesi

Τεκές των Δερβίσηδων έξω από το δυτικό τείχος που -Tekes ton Dervishdon Ekso apo to Dytiko Teixos pou-,
[Garp Surunun Haricinde Dervişlerin Tekkesi -Selanik Mevlevîhanesi-],
1916, Renkli kartpostal, Yay. M. Molho.

Mevleviname_2b.indd 460 12.07.2015 15:26:26

Charles SWAN

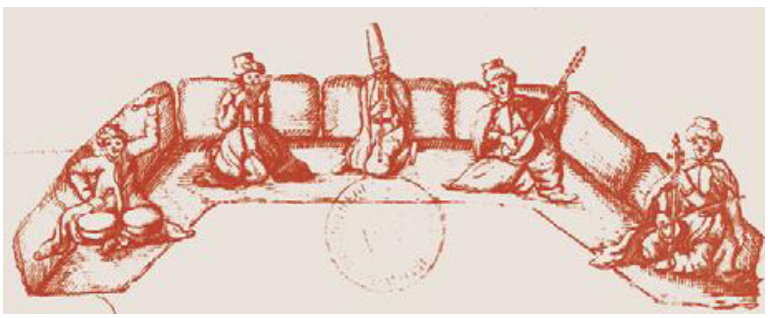
İngiliz papaz. Navarin'de esir edilenlerin mübadelesini İbrahim Paşa'yla müzakere etmek üzere yola çıkan kaptan Hamilton başkanlığındaki bir takım Britanya subayına eşlikle, Cambrian harp gemisinin papazı olarak Ekim 1824 ile Eylül 1825 arasında Malta, Napoli, Yunanistan ve Türkiye'yi dolaştı. Sonrasında İtalya Pisa'da yaşadı, İtalyancadan İngilizceye tercümeler yaptı.

16 Ocak [1825], Pazar- "Yemek sona erdiğinde tekrar *divan*a dağıldık ve mükemmel kahveyle yeni lüleler bize takdim edildi. Daha yukarı doğru hareket ederek [Süleyman] *Ağa*'nın kâşanesine vardık, yeniden lülelerle teçhiz edildik ve sonra bir çalgı takımı zuhur etti. Takım; iki keman, bir nevi santur ve bir kamış borudan ibaretti, sonuncusu bir derviş tarafından çalınıyordu. Dervişin kıyafetinden giymiş ve Ağa'yla teklifsiz görüşen bir ikincisi, bir üst rütbelisi belirdi; dervişin yanıbaşına oturdu ve bir şarkının icrasına muavenet etti, belki de fâni kulakların aşinalık ettiği en berbat şarkıydı. Daha, meraka değer bir sahneyi küllliyen takdim etmemişlerdi. Evvelce zikrettiğim bütün divanı işgal eden, yükseltilmiş ve tahta ile kaplanmış kısmın üzerinde *Cambrian* [Galli] ve *Seringapatam*'lı memurlar oturmuştu. Çenesinden ileri doğru çıkıp, odanın ortasındaki pirinç sahan üstüne dayanan iki buçuk metre uzunluğundaki lülesiyle *Ağa* bir köşedeydi. Kalın duman çelenkleri tavana yükseliyordu. Bu yükseltmenin önünde açık renkli şeker kellesi şapkalarıyla çalgı takımı oturmuştu. Onların arkasında ötedeki bütün mesafeyi tamamen dolduran ve sessiz bir dikkatle, belki de aşırı giden bu kimselere içlerinden bir istihza ile bakan sarıklı iştirakçilerin muazzam kalabalığı dikiliyordu. Bir diğer lüle ve bir bardak şampanyadan sonra, geldiğimizle aynı tarzda ayrıldık." s. 168.

RAKS EDEN DERVİŞLERİN TEKKESİ

26 Ocak [1825], Çarşamba- "Çıkardığım bazı kitabelerin nüshalarını tashih ettim ve o sebepten, tetkik etmek üzere şehrin kuzey surunun haricindeki *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in tekkesine gittim. Burası hemen hemen Katolik manastırlarının usulünde inşa edilmiş olmaktan başka, dikkat çeken bir yerdir de. Bir tarafında ibadet mahalli, diğer tarafında küçük bir *divan*, sedir ve yatağı havi olan dervişlerin küçük daireleri vardır. Dinlerinin garip tatbikatına hasredilen yapı murabba şekildedir ve hem içinden hem de dışından boyalıdır. Yukarıda seyirciler için bir mahfile sahip içerisi bir meydan gibi bina edilmiştir, burada hayal edilebilir en gülünç vaziyetlerin olanıyla kıvrılarak dönerler. Hudutsuz sayıda kedi meydanda öteye beriye geziniyorlardı, bunların başlı başına altmışı -ama küçük olanları- tekkede besleniyor ve terbiye ediliyorlardı, onlara çok büyük hürmetle merhamet ettikleri aşikârdır. Dinî yapıya bitişik bir mezar şahane bir altın [işlemeli] kumaşla örtülmüştü ve dervişlerin beyaz sarığıyla tezyin edilmişti; Peygamberin mezarı diye isimlendiriliyordu. Bu nev'iden her tekkenin Peygamber'e gösterilen hürmetin bir işaretine sahip bulunduğunu anladım. Burası, dervişlerin yürüdüğü mahfiller tarafından ihata edilmişti.

…Mister *Charnaud Junior*'un ertesi gün öğleden sonra saat birde vaki olacak Dervişler'in raksına beni iştirak ettirme taahhüdü üzerine gemiye geri döndüm." s. 186-187.

İncesaz Topluluğu: Nakkare (veya Çifte Nara), Miskal, Ney -Mevlevî neyzen-, Tanbur, Keman,
FONTON, Charles (Ressam), 18. yy.,
[NEUBAUER, Eckhard, Der Essai sur la Musique Orientale von Charles Fonton mit Zeichnungen von Adanson, Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1986].

SWAN, Charles, **Journal of a Voyage up the Mediterranean** (Principally among the Islands of the Archipelago and in Asia Minor), 2 C., C. I, s. 168 ve 186-187 [Selanik], London: C. And J. Rivington, 1826.

E. M. COUSINÉRY

Esprit-Marie Cousinéry. (1747-1833). 1783-1793 ve 1814-1818 yılları arasında Selanik'te Fransız konsolosuydu. Diğer bir eseri: Essai Historique (1825).

"Sonra, *derviches tourneurs* [dönen dervişler]e hizmet eden ve onlara ait olan bir camie bitişik büyük bahçenin duvarları boyunca yol aldık."

COUSINÉRY, E. M., **Voyage dans la Macédoine** (Contenant des Recherches sur L'Histoire, la Géographie et les Antiquités), 2 C., C. I, s. 140 [Selanik], Paris: Imprimerie Royale, 1831.

Raoul De MALHERBE

Fransız yazar. 1843'de başlayan seyahatinde Yunanistan ve Türkiye'yi dolaştı.

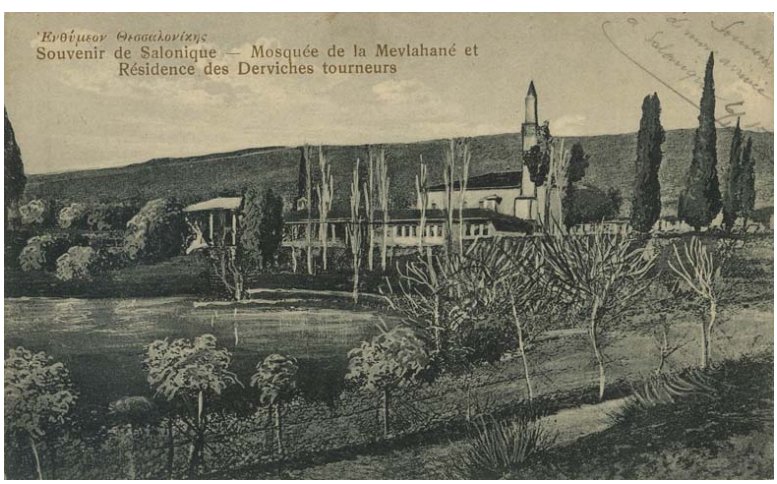
[1843 Temmuz'u sonları]- "Selanik'i çevreleyen surların dışında, surdan pek uzak olmayarak, tarikatlarının kurucusu *Mévlavah* [Mevlânâ] gibi, Tanrı'nın şanına bütün kuvvetleriyle vals eden *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in geniş *téké* [tekke]si yükselir. Bu rakslar; *Yakub*'un yabanî bir çalgının sedasıyla Rabb'e makamla mezmurlar okuduğu ve *Mevlâna*'nın, yoldaşı *Hamsé* [Hamza] flüt [ney] çalarken dört gün boyunca döndüğü, onun sonunda vecdle yere düştüğü ve Tanrı'dan bu derviş tarikatını kurmaya sebep olan keşifleri aldığı söylendiğinden; neyin sedasında salı ve cumaları icra olunur.

Ana kanunları fakirlik, sabır, alçakgönüllülük, itaat ve iffettir. Fakat müessis itidali unuttuğundan kusurlardan istifade ederler. İffete nispetle hâllerinin biraz hafif olduğu veya bu emri mahsus bir tarzda anladıkları da gözükür. Onlar için iffet kadınlarla alâka kurmamak değildir, lâkin kat'iyen kerih mükafatlardan kendilerini mahrum etmezler; ki her müslüman o mahrumiyetten nasıl haz alacağını bilir[1].

Bizim için yeni, emsalsiz bir niyaz olan bu temaşadan hoşnut olma ümidiyle bu *tekke*yi ziyaret ettik. Lâkin *supérieur* [manastır baştahibi; şeyh] hasta olduğundan celse vuku bulmadı. Bizi kabul eden bir derviş'in kahve ve çubuğuna itibar ettikten sonra geldiğimiz gibi geri döndük. *Mévlavites* [Mevlevîler]in kıyafeti diğer Müslümanlarınkinden farklıdır; haddizatında çıplak bacakla, açık bağırla gezerler ve başa darca ve tepesinden kesilmiş devasa bir kelle şekere tamı tamına benzeyen, yuvarlatılmış kenarlarıyla büyük bir şapka oturtulmuştur."

1 Mevlevîlerin *général* [çelebi]si, imtiyazı *Osman I.* tarafından bağışlanmış olan Konya'daki *tekke*de ikamet eder.

MALHERBE, Raoul De, **L'Orient 1718-1845** (Histoire, Politique, Religion, Moeurs, etc.), s. 383-384 [Selanik], Paris: Gide et Compagnie, 1846.

Souvenir de Salonique: Mosquée de la Mevlahané et Résidence des Derviches Tourneurs, [Selanik Hatırası: Mevlevîhane Camii ve Dönen Dervişlerin İkametgâhı], 19. yy., Siyah beyaz çizim kartpostal.

G. F. ABBOTT

George Frederick Abbott. (1874-1947). İngiliz savaş muhabiri ve yazar. 1900'de Cambridge Üniversitesi tarafından bölgenin folklorunu araştırmak üzere Makedonya'ya gönderildi. Aynı zamanda 1903'e kadar Londra gazeteleri için hususî muhabir olarak çalıştı. 1905'te Galler prensiyle Hindistan'a seyahat etti. Bazı diğer eserleri: Songs of Modern Greece (1900), Macedonian Folk-Lore (1903), Through India with the Prince (1906), Israel in Europe (1907), Turkey in Transition (1909), The Holy War in Tripoli (1912), Greece and the Allies 1914-1922 (1922).

DİNÎ BİR AMEL OLARAK RAKS ETME

[3 Eylül 1900, Pazartesi]- "Her iki yanında yayılan Muhammedî mezarların geniş arazisiyle beraber uzun, tozlu bir yol *Vardar*'a veya garptan *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]in ikametgâhı olan *Mevlevihaneh* [Mevlevîhane] kasabasının kapısına götürür. Alışılmış usulde ilân edilmese de *bale* [sema] halk arasında son derecede caridir. Bütün ilkbahar ve sonbahar boyunca pazartesi ve perşembeleri her çeşit ve cinsiyetten ahali *convent* [erkek manastırı; tekke]ye üşüşür ve serbestçe mahfile kabul edilirler; kendilerini portakallar veya limonata ile veya yanlarında getirmeyi tercih ettikleri başka bir şeyle serinletirken buradan icrayı seyredebilirler.

Mevsimin son zamanlarında, bu tiyatro meraklılarının bir kümesinin peşini bırakmadığım ve asla bir *matinée* [matine; gündüz müsameresi]den daha adamakıllı hoşlanmadığım bir pazartesiydi. Öğleden sonrasının sıcağı, denizden gelen lâtif meltem tarafından yumuşatılıyordu ve tekkenin gölgeli revakları dışarıdaki dünyanın göz kamaştırıcı ışığına hoş bir tezat teşkil ediyordu. Avlunun ortasındaki serin şadırvanda susuzluğumu gidererek, ecnebiler mahfilindeki istifadeli bir köşeyi kapmak için ilerledim. Çok geçmeden icra başladı.

Âbitler seyelân eden binişlerinden kendilerini tecrit ederek, kollarını dışa doğru gerdiler ve başlangıçta yavaşça ve ahenkli olarak, ama bunu tedricen kızıştırarak dönmeye başladılar. Birkaç saniye içinde alttaki salon ruhî heyecana vesile olan iki çalgının, kamış flütlerin ve büyük zillerin tuhaf musikisine uyarak, daima artan bir sür'atle, çabuk çabuk dönen ve devrede devrede çevrilen şekillerin kalabalığıyla canlanmıştı. Birkaç saniye içinde uzun, beyaz elbiseleri dışarı uğradı ve bütün küme kesif bir pamuklu bez bulutu hâlinde karışıp birleşene dek kocaman güneşlikler gibi şiştiler; bu esnada kule gibi başlıkları seyircinin sersemlemiş gözlerinde, birdenbire fırıl fırıl dönerek çıldırmış baca külâhları mebzulen bir araya gelmiş gibi bir görünüş arz etti.

Selanik Mevlevîhanesi'nin Camii ve Hâmuşânı,
Siyah beyaz fotoğraf.

Fazla ciddî ama ziyadesiyle alışılagelmiş ve terbiyeli birkaç *vals* etme saatinden sonra manevî sihir dindar cümbüşçülere çokça tesir etmeye başladı. Gözleri gittikçe kapandı, başları göğüsleri üstüne sarktı, kolları yanlarına salıverildi, beyaz güneşlikler gevşedi ve büzüldü ve kaçık baca külâhları biri diğerinin ardından nihaî bir dermansızlık hâlinde zemine çöktüler. Musiki kesildi, seyircilerin çoğu ayrıldılar ve aşağıda, takatsiz kalıp uzanan, çoğalan karanlık yüzünden duman içinde gibi görülen beyaz giyinmiş şahısların kısa solumaları haricinde hiçbir şey duyulmadı. *Sema*larıyla, yani Tanrı'yla

Derviches, Souvenir de Smyrne, [-Selanik Mevlevîhanesi'ne mensup- Dervişler, İzmir Hatırası -Eşref Dede ve dervişleri-], MOLKE, John (Fotoğrafçı), 20. yy. başı, Kullanılmamış siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

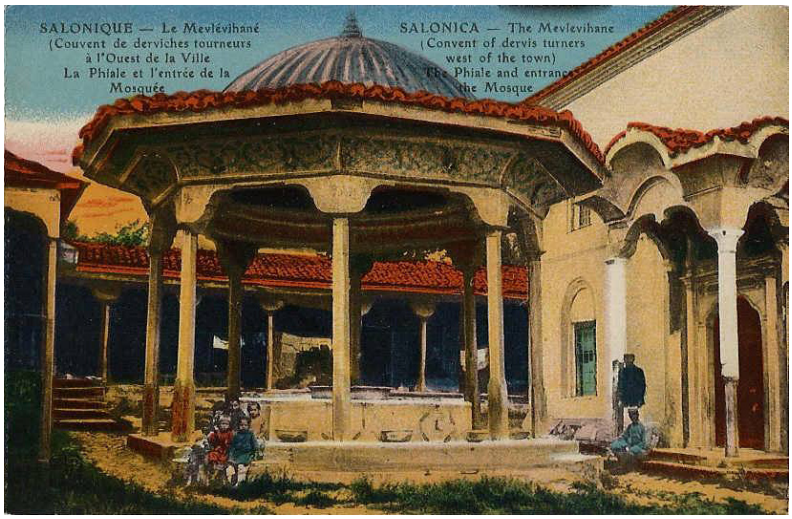
communion [komünyon, aşâ-i Rabbanî, Rab'le akşam yemeği; hemen hemen bütün Hristiyan topluluklarca temel ayinlerinden biri; evharist, ekmek şarap ayini; şükran; sohbet, paylaşma, katılma; mücamaa]'un tam zevki içindedirler.

Onları o gıpta edilen mizaçta bıraktım ve insan divaneliğinin hayret verici çok şekilliliği üzerine düşünceye dalarak, ayın gümüş ışığını üzerine döktüğü dağınık mezarlıkların içinden geçip eve döndüm. İlhamsız olan kimse; elbette, *Sophocles*'in meşhur mısraını «Çok şey korkunçtur, ama hiçbir şey insandan daha korkunç değildir!» diye tercüme eden ahmaktı.

Bu görülmemiş fırka on üçüncü asrın başlarında, adı *Djelal-ud-din-er-roumi* [Celâleddîn er-Rûmî]'den daha az olmayan -az bir ihtimalle daha fazla olabilir- İran'lı bir mütefekkir ve aziz tarafından kurulmuştur. Bu beyefendi diğer şeyler arasında kerametlerle uğraştı ve an'aneye göre, mesafeleri iptal etmekte muvaffak olmuş gözüküyordu. Onun refik hakimler ve azizlerle herhangi bir maddî alet vasatı olmaksızın, feza içinden muhabere edebildiği kaydedilir. Keza o, bir lâhzalık dikkatle yeryüzünün uzak diyarlarına kendini nakledebilirdi, bunun bilhassa müptelâsı olduğu bir tecrübe olduğu söylenir. Bundan başka, bir dereceye kadar gayritabiî olsa da, yukarıda tarif edilen dinî vecde erişmenin vasıtası olan kuvvetli bir ifade tesis etti ve başka türlü de beşeriyete iyiliği dokundu.

Mevlevî akidesinin esrarını bilen kimseler onun aslî umdesinin aşk olduğunu teyit ederler; bu, herkesi kucaklama ve her şeyi massetmektir. Onların raksları kâinatın ahenginin remzî bir ifadesi olarak tefsir edilir, dönen münzeviler devreden yıldızları ve onların musikileri kürelerin musikisini temsil eder. Mevlevî esrarının mektum manasıyla herhangi bir tanışlık şerefine ermemiş günümüz müellifi, bu tefsirin nereye kadar doğru ve nereye kadar safi açık yürekli olduğunu beyan etmeye muktedir değildir. Ne de merakla birkaç Mevlevînin simasını tahkik ederken, onlardaki "samimî huzur ifadesi"ni ve diğerlerindeki taze bir hanım müellifin şevkini haiz, melek gibi olma vasıflarını keşfetmeye muvaffak olur. Günümüz [erkek] müellifinin daha hissiz, erkek[çe] idrakine göre, Mevlevî çehresi, bırakın mükemmel bir kavramanın yardım ettiği zihnî boşluktan vaki olan huzuru, manevîlikten daha fazla bir şey açığa vurmaz.

Yine de, bütün beyanlara göre, Mevlevîler bir mizaç mülâyimliği ve *ortodoks* [mer'i usule muvafık] Müslümanlara nazaran onları en methedilen bir tezat içine sokan, felsefî [hikemî] bir nazar genişliğiyle tefrik olunurlar. Diğer Müslümanların da o zafiyetlerin her ikisi için kâfi olmayarak emek sarf ettikleri söylenemez. Keza onlar, kıymeti takdir eden Avrupalı tarzlar veçhile -takdirleri, Avrupa içki imalâthanelerinin mamulleri hususundan hariç, *Platonik* [Eflatun veya felsefesine ait] safhadan çok fazla öteye hâlâ ilerleyememiş olsa da- tarif edilmişlerdir. Bu manada Mevlevîlerin garp medeniyetinin ruhunu içlerine çekmiş oldukları doğrulukla söylenebilir.

Salonique: Le Mevlévihané (Couvent de Derviches Tourneurs à l'Ouest de la Ville. La Phiale et l'Entrée de la Mosquée), [Selanik: Mevlevîhane (Şehrin Şarkında Dönen Dervişlerin Tekkesi. Piyale ve Camiin Girişi.), 20. yy. başları, Renkli fotoğraf kartpostal.

Öyle olduğu takdirde, onların *quietistic* [akıl ve iradenin dünyevî olaylara tamamen ilgisiz kalarak, yalnız Tanrı düşüncesine daldığı dinî bir mistisizm şekli; gönül ve fikir rahatlığı] oluşlarından ileri gelen itiyatları ve sükûnet sevgisinin Mevlevîleri siyasi alâkalara faal iştirakten alıkoyduğuna teessüf edilebilir. Onlar mübarek tembellik kalelerini terk etmeye ikna edilmiş olsalar ve dünyevî meselelere karışsalardı, katliamlar, çapullar ve zulümler gibi içtimaî hayattaki aykırılıklar Osmanlı idarî üslûbunun belki daha az vuku bulan hususiyetleri olurdu. *Mysticism* [sırrîlik]lerine rağmen veya belki de öyle sayıldıkları için, Mevlevîler Muhammedî dünyada nüfuzlu ve rağbette olmayı müthiş surette kullanabilme kabiliyetine sahiptirler. Öte taraftan İspanya tarihi gösterir ki münzevi tarikatların hükûmet idaresine iştirakinin katışıksız bir lütuf olması az bir ihtimaldir ve belki şarkın Hristiyanları siyasetten kaçındıkları için Mevlevîlere minnettar olmalıdırlar. Hâlihazırda fırka; yegâne hevesinin hayatın etrafında hızla dönmek ve en az bir mukavemetle karşılaşarak cennete sıçramak olduğu gözüken, alâka uyandırıcı bir insan topluluğunun şöhretinden memnundur. Onların, bu zararsız nizamı herhangi bir terkiyle, hürmete dair bir tasarruf hakkı zayi edilmiş olabilirdi."

ABBOTT, G. F., **The Tale of a Tour in Macedonia**, s. 37-40 [Selanik], London: Edward Arnold, 1903.

Un Déde des Derviches Tourneurs (Volontaire de l'Armée de Roumelie), [Dönen Dervişlerden Bir Dede (Rumeli Ordusunda Gönüllü) -31 Mart vak'asında Hareket Ordusu'nda İstanbul'a gelen bir Mevlevî dervişi ve Arnavut-], FRUCHTERMANN, Max (Fotoğrafçı), Nisan 1909, Renkli fotoğraf kartpostal, 14 x 8,9 cm.

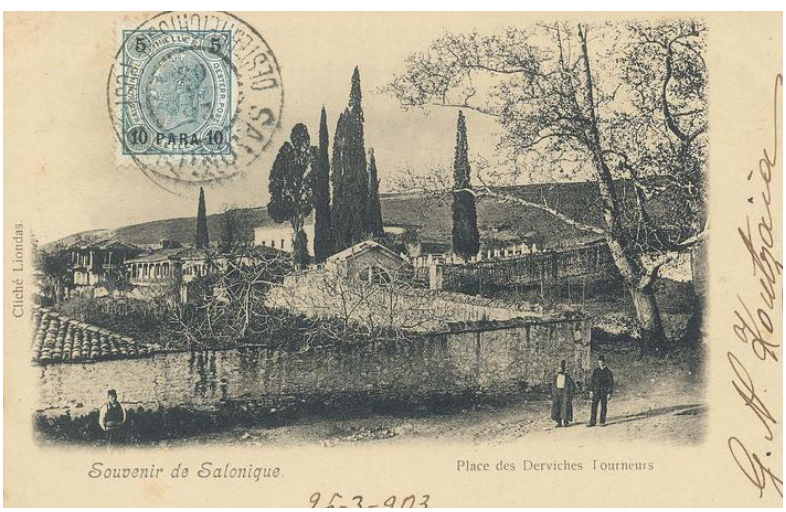
Lucy M. J. GARNETT

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 411

"Derviş tarikatlarının inziva hayatına ait müesseseleri *tekkeh* [tekke], *khanakah* [hankâh] ve *sanriyeh* [zaviye] muhtelif isimleriyle isimlendirilirler, ama ilki daha çok kullanılır. Azizlerin *turbeh* [türbe]leri günümüzde Avrupa Türkiye'sinde de Asya'daki kadar sayısızdır. Tarikatların bir çoğu İstanbul ve muhitinde birkaç müesseseye maliktir ve her kasaba bir veya daha fazla cemiyetin *monastery* [manastır; tekke; inzivahane] ve türbesini ihtiva eder. *Tekke*ler esas itibarıyla resim mevzuu olmaya elverişli ve hâkim mevkileri işgal ederler, bazen kasabaların ve şehirlerin ortasındadırlar ama ekseriya onların dış mahallelerindedirler. Binalar ihvanın müşterek ibadetleri ve dinî talimleri için içinde toplandığı divanhane olan, kiremitli ve kubbeli çatısıyla taş işinden, beyaz badanalı, murabba bir yapının, *sem'a khaneh* [semahane]nin etrafında kümelenir. Dâhilî tanzimat tarikata göre değişir, ama daima aşırı basitlik gösterir. *Whirling* [Hızla Dönen] ve *Howling* [Feryat Eden] Dervişler diye de isimlendirilen Mevlevî ve Rıfaîlerin divanhanelerinde merkezde müdevver bir meydan, seyircilerin yerleşmesi için hasırla kaplanmış bulunan kalan yerden korkulukla ayrılmıştır ve kadınlar için bir mahfil bulunmadığında, bu yerin bir kısmı onların kullanması için bölünüp ayrılır. Duvar tezyinatı için yegâne teşebbüs Kur'an'dan metinlerin, şairlerden mısraların; *Allah*'ın, peygamberinin, halife Ali'nin vs. mukaddes adlarının yazılı olduğu levhalardır. Kaideye muvafık camilerdeki gibi Mekke istikameti *pir*in veya tarikatın kurucusunun adının veya evvelce zikredilen, Müslüman iman ikrarı veya *Bismillah* kelimesinin bunun üzerine oturtulduğu, duvardaki bir oyuk tarafından işaret edilir. Bir köşede umumiyetle, vefat etmiş bir *sheikh* [şeyh]in mezarını örten, şifa veya diğer lütufları arayıp da burada bulmuş olanların dindarane hediyeleri olan pahalı halılar ve zengin kumaşlarla örtülü bir sanduka vardır.

Mabedi çeviren avlu; ihvanın hücrelerine ve şeyhlerinin dairelerine, tekke mutfağı ve yazıhanelerine geçit verir. Hücreler tarikata göre sayıca değişir ve çatısı öne doğru meyleden ve bütün kapı ve pencerelerin içine açıldığı geniş bir tahtapoşu kapatan, alçak binalardan bir dörtgen teşkil eder. Ötedekiler leylek ve güvercinlerin uğrakları olan servi, dut ve çınar ağaçlarının gölgelendirdiği çiçek ve meyve bahçeleridir ve kemerli geçitler ve üstü kiremitli duvarlarla çevrili olanlar sarnıçlar ve parıldayan sularıyla susamışların kullanması için demir kepçeler tedarik edilmiş şadırvanlardır. Bazen *Salonica* [Selanik]'in *Vardar* kapısı dışındaki *tekke*nin mıntıkasında olduğu gibi, dağ, ova ve denizin muhteşem manzarasına hükmeden, serin, gölgeli inzivahaneler ve yükseltilmiş setler ve sayfiyeler de vardır. Ve burada akşam gölgeleri uzadığında, mutasavvıflar kendi resim gibi ve remzî kisveleri içinde, sükûnetle öteye beriye gezinirken veya geniş, tahta peykeler üstüne oturmuş, tefekküre dalmış bir şekilde, yüzlerinde, dünyaya rağbetsizliğin mükemmel sükûn ifadesi ve sadece onun verebileceği tavırla uzun *tesbeh* [tespih]lerinin kahverengi tanelerini parmakları arasında dolaştırırken görülebilirler.

Bütün derviş tarikatları kendi fakirlik umdeleriyle ahenkli olarak dilenci mütalâa edilirler, çoğu

Souvenir de Salonique; Place des Derviches Tourneurs, [Selanik Hatırası; Dönen Dervişlerin Mahalli -Selanik Mevlevîhanesi; sağda bir Mevlevî dervişi-], LIONDAS (Fotoğrafçı), 19. yy., Kullanılmış siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

tekkeler *vakouf* [vakıf] veya dindar şahıslar tarafından onlara vasiyetle bırakılmış gayrimenkullere malik olduklarından pek azı hakikatte öyledir. Bu mülklerden gelen iratlar bazen tekke dışından muhtaç bir biraderin ihtiyaçlarına yardım edebilseler de, başlıca münzevi dervişlerin geçimine tahsis olunur. Tekkeler zenginlik bakımından çokça farklıdırlar ve daha müreffeh olanların daha az mülke sahip diğerlerine yardım etmesi umulur. Mevlevî tarikatı halk arasında en cari olandır, hatta kibar kimseler arasında hepsinden en revaçta olduğu söylenebilir ve tesisinden bu yana azaları arasında yüksek mertebeli zevatı ihtiva eder. Mesela merhum *Sultan Abdulaziz* bir muhipti ve ara sıra İstanbul'daki Mevlevî *tekke*lerinden birindeki dinî tatbiklere iştirak ettiği söylenir. Binaenaleyh bu tarikat çok müreffehtir ve inzivahane ve türbeleri diğer bütün tarikatlarınkine faiktir. Baş inzivahanesi, eski Selçuklu Sultanları tarafından vakıf olarak vasiyetle bırakılmış hatırı sayılır arazilere malik oldukları Küçük Asya'daki *Konieh* [Konya] (*Iconium*)'dadır, bu teberrular sonra gelen şehzadeler tarafından da tasdik edilmişlerdir. *Murad IV.* de 1634'de İran'a karşı yürüyüşe geçtiğinde, onların üstad-ı azam dedikleri veçhile ona 'Şeyhler Şeyhi' payesini ve pek çok armağanlar ihsan etmişti ve onun cemaatine daimî bir *vakıf* olarak, şehrin gayrimüslim mukimleri üzerine askerlik hizmetine bedel olarak konulmuş ama şimdi ilga edilmiş, şahıs başı bir vergi olan *kharatch* [haraç] hâsılatını irat bağlamıştı."

GARNETT, Lucy M. J., **Home Life in Turkey**, s. 199-202 [Selanik], New York: The Macmillan Company, 1909.

Lucy M. J. GARNETT

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 411

İNZİVÂHANELER VE TÜRBELER

"Eğer kalbin kederle sıkışırsa mübarek ölülerin kabirlerinde teselli ara." *Muhammed*'in an'anevî sözü.

Derviş tarikatlarının inziva hayatına dair müesseseleri, *tekkeh* [tekke], *khânâkâh* [hânkâh] ve *zanriyeh* [zaviye] ler gibi muhtelif isimlerle anılır, ama baştaki daha alışılmıştır. Şimdiki günde ermişlerin *turbeh* [türbe]leri Avrupa'daki Türkiye'de de Asya'daki kadar sayısızdır. İstanbul ve havalisinde tarikatların çoğu müteaddit müesseselere maliktirler ve her kasaba onların cemaatlerinin bir veya daha fazla *monastery* [inzivahane] ve *shrine* [türbe]sini ihtiva eder. *Tekke*ler bazen kasaba veya şehirlerin orta yerinde ama daha sıklıkla onların varoşlarında, en ziyade manzaralı semt ve hâkim mevkileri işgal ederler. Mevlevî veya Rıfaî'lerinki belki de en dikkate değer olanlarıdır. İlk bahsedilenlerin merkezi binası kardeşliğin dinî tatbikleri ve alenî ibadetlerini icra için toplandıkları *sem'a khaneh* [semahane] (semavî sesler salonu)dir. Bu, umumiyetle beyaz badanalı taşçılık işinden, kubbeli ve kırmızı kiremitli çatılı, murabba bir binadır. Dâhili düzenler bir dereceye kadar değişir, ama daima azamî basitlik gösterir. Merkezdeki daire şekilli meydan tahtayla pürüzsüzce kaplanmıştır ve dervişlerin icraları için ayrılmıştır. Alçak, tahta bir korkulukla; hasırla kaplanmış olan ve halka açık ayinler müddetinde erkek seyirciler tarafından işgal edilen yer zeminin kalanından bölünmüştür. Tahta sütunların taşıdığı bir mahfil *tekke*nin üç tarafını dolanır, bunun bir tarafı *mutrib* veya orkestra ve diğer iki tarafı ise oyma kafeslerle bakışlardan saklanmış kadınlar ve çocuklar tarafından işgal edilir. Mahfilin ancak orkestranın yerleşmesine kifayet edecek kadar geniş olduğu bazı *tekke*lerde, zemin katın bir köşesi kadınlar için ayrılmıştır. Yegâne tezyinat teşebbüsü Kur'an'dan metinlerin ve *Allah*, *Muhammed*, *Ali*, Peygamber'in torunları *Hasan* ve *Hüseyin*'in adlarının

A Mevlevi Tekkeh, Salonica, [Bir Mevlevî Tekkesi, Selanik -Selanik Mevlevîhanesi-],
Siyah beyaz fotoğraf, [GARNETT, Lucy M. J., Mysticism and Magic in Turkey (An Account of the Religious Doctrines, Monastic Organisation and Ecstatic Powers of the Dervish Orders), s. Baş sayfa, New York: Charles Scribner's Sons, 1912].

Mevleviname_2b.indd 468 12.07.2015 15:26:28

Selanik Mevlevîhanesi,
1907, Renkli fotoğraf kartpostal.

yazılı olduğu duvarlardaki levhalardır. Herkese mahsus camilerde olduğu gibi, Mekke istikameti, üzerine *Pir* veya tarikatın kurucusunun adı, bazen de, Müslüman imanının ikrarı olan *La ilaha il Allah ve Mohammed resoul Allah* [Lâ ilâhe illAllah Muhammedun Resûlullah] (*Allah*'tan başka tanrı yoktur ve Muhammed O'nun peygamberidir) veya *Bismillah* (Allah'ın adıyla) kelimesi kakılmış, duvardaki bir oyuk tarafından gösterilir. Bazı tekkelerin bir köşesindeki müteveffa, çok mübarek bir *sheikh* [şeyh]in kabridir; üstüne örtülmüş pahalı halılar ve zengin döşemelik kumaşlar, orada iyileşme menfaati veya diğer lütufları arayan ve bulanların dindarane sunduklarıdır.

Mevlevî tarikatının *tekke*leri ihvanın günlük *namâz*larını ve üçüncü *namâz* vaktinde vuku bulan mecburî *zikr*lerini veya *Allah*'ın adını çağırmalarını yerine getirdikleri *Ismi jeleeh hûjreh* [İsm-i Celâl hücresi] denilen bir daireyi daha ihtiva eder. *Tekke*yi çevreleyen avlu münzevi dervişlerin ve onların *şeyh*inin hücrelerine geçit verir. Bunlar sayıca on sekiz olan ve bütün kapı ve pencerelerin içine açıldığı geniş bir tahtapoş ihtiva eden; çatıları ön tarafa meyletmiş, murabba şekilli, alçak yapılar olan, tam teçhiz edilmiş inzivahanelerdir. Ötedekiler leylek ve güvercinlerin uğrakları olan servi, dut ve çınar ağaçlarının gölgelendirdiği, çiçek ve meyve bahçeleridir ve kemerli geçitler ve üstü kiremitli duvarlarla çevrili olanlar sarnıçlar ve parıldayan sularıyla, susamışların kullanması için demir kepçeler tedarik edilmiş şadırvanlardır. Bazen *Salonica* [Selanik]'in *Vardar* kapısı dışındaki *tekke*nin mıntıkasında olduğu gibi, dağ, ova ve denizin muhteşem manzarasına hükmeden serin, gölgeli inzivahaneler ve yükseltilmiş setler ve sayfiyeler de vardır. Ve burada akşam gölgeleri uzadığında, mutasavvıflar kendi resim gibi ve remzî kisveleri içinde, sükûnetle öteye beriye gezinirken veya geniş, tahta peykeler üstüne oturmuş, tefekküre dalmış bir şekilde, yüzlerinde dünyaya rağbetsizliğin mükemmel sükûn ifadesi ve sadece onun verebileceği tavırla, uzun *tesbeh* [tespih]lerinin kahverengi tanelerini parmakları arasında dolaştırırken görülebilirler.

Bütün derviş tarikatları kendi fakirlik umdeleriyle ahenkli olarak dilenci mütalâa edilirler, çoğu *tekke*ler *vakouf* [vakıf] veya dindar şahıslar tarafından onlara vasiyetle bırakılmış gayrimenkûllere malik olduklarından pek azı hakikatte öyledir. Bu mülklerden gelen iratlar bazen tekke dışından muhtaç bir biraderin ihtiyaçlarına yardım edebilseler de, başlıca, münzevi dervişlerin geçimine tahsis olunur. *Tekke*ler zenginlik bakımından çokça farklıdırlar ve daha müreffeh olanların daha az mülke sahip diğerlerine yardım etmesi umulur. Mevlevî tarikatı halk arasında en cari olandır, hatta kibar kimseler arasında hepsinden en revaçta olduğu söylenebilir ve tesisinden bu yana azaları arasında yüksek mertebeli zevatı ihtiva eder. Mesela merhum *Sultan Abdul Aziz* bir muhipti ve ara sıra İstanbul'daki Mevlevî *tekke*lerinden birindeki dinî tatbiklere iştirak ettiği söylenir. Binaenaleyh bu tarikat çok müreffehtir ve inzivahane ve türbeleri diğer bütün tarikatlarınkine faiktir. Baş inzivahanesi eski Selçuklu Sultanları tarafından vakıf olarak vasiyetle bırakılmış, hatırı

Souvenir de Salonique, Mevlahané, [Selanik Hatırası, Mevlevîhane], 1910'lar, Fotoğraf kartpostal.

An Elderly Man who is Chief Dervish of the Sufi Moslem Sect, [Sufî Müslüman Fırkasının Başdervişi -şeyhi- Olan İhtiyar Bir Zat -Selanik Mevlevîhanesi'nin sondan bir önceki postnişini Eşref Dede-], 20. yy. başları, Siyah beyaz fotoğraf, [FREELY, John, The Lost Messiah: In Search of the Mystical Rabbi Sabbatai Sevi, Woodstock ve New York: The Overlook Press, 2001].

sayılır arazilere malik oldukları Küçük Asya'daki *Konieh* [Konya] (*Iconium*)'dadır, bu teberrular sonra gelen şehzadeler tarafından da tasdik edilmişlerdir. *Murad IV*. de 1634'de İran'a karşı yürüyüşe geçtiğinde, üstad-ı azam dedikleri veçhile ona 'Şeyhler Şeyhi' payesini ve pek çok armağanlar ihsan etmişti ve onun cemaatine daimî bir *vakıf* olarak, şehrin gayrimüslim mukimleri üzerine askerlik hizmetine bedel olarak konulmuş ama şimdi ilga edilmiş, şahıs başı bir vergi olan *kharatch* [haraç] hâsılatını irat bağlamıştı.

Bununla beraber, kurucularının aslî umdelerinden inhiraf etmiş Hristiyanlığın münzevi tarikatları gibi, bu ehemmiyetli teberrulara Dervişler asla sahip değildirler. Onların hayat tarzları hâlâ aslî on iki tarikatınki kadar idarelidir ve *tekke*lerinin mimarîsi hem şekil hem de malzemenin aşırı basitliğini gösterir, herhangi süs kabilinden nesneler dindarların hediyeleri olarak havi olunabilir, halbuki artan miktardaki iratlar ya sadaka suretinde doğrudan fakirlere verilir veya dârülacezeler, mektepler ve hamamlar gibi hayır müesseselerinin tesisine sarf edilir.

Bir derviş, tarikatın en üst rütbelisi tarafından şeyh mertebesine yükseltilmiş bulunduğunda, hususî bir *tekke*nin idaresine tayin edilmeksizin, yeni bir cemaatin tesisine bilhassa işaret edilen bir rüya veya rüyet vasıtasıyla reisine gösterilen bir kasabada kendisine ikametgâhını tutması emredilir. O, burada, dindarane bir rekabetin teşvikiyle hemşehriler bir *tekke* dikene ve onun geçimini temin edene kadar kalır. Mevcut tekkelerin çoğu bu yolla neşet etmiştir ve bu âdet bir dereceye kadar hâlâ devam eder.

Mevlevî *şeyh*lerini gelirlerini hâsıl ettikleri menşein tabiatının icap ettirdiği ticarî meşguliyetlerle uğraşırken bulmak görülmedik bir şey değildir. Mesela eğer *vakıf* işlenebilir arazilerden meydana geliyor ve *metayer* [yarıcı] nizamıyla sürüp ekiliyorsa, mahsulün satışı, ruhanî olanın yanında makamının dünyevî vazifelerini de ifa edebilmekte umumiyetle kendini lâyıkıyla ispat etmiş olan *şeyh*e kalır. Bir gün Selanik'teki Mevlevî dervişlerinin bir icrasını seyrettikten sonra, hayatının en dinç ve güzel devresinde yakışıklı bir adam olan *şeyh*in cazibeli görünüşü ve muhterem tavrı üzerine gümrük müfettişinin bir mütalâada bulunduğuna tesadüf ettim. Gülerek [ve Fransızca olarak], "Ah! Onun iyi şahsiyetine itimat etme, 'iş'te hiç kimse bana onun kadar sıklet vermez" diye cevaplıyordu. Halbuki öyle gözükür ki Azize *Theresa* da çok iyi bir iş kadınıydı.[1]

Keza bu tarikatın büyük kurucusu mevkiini cemaatinin menfaati için nasıl kullanacağını biliyordu, buna takip eden menkıbeden hüküm verilir:

«Ne zaman Konya'nın ekâbiri Tebriz'li Şeyh *Shemsu'd-Dîn* [Şemseddîn]'le görüşme arzusu izhar etsinler, bunu elde etmek için, Şeyh'e, üstadının nüfuzundan dolayı *Husâm* (*Celâl*'in kâtibi)'la ricada bulunurlardı. *Celâl* ve *Husâm*, o asillere bu iltimas için mana ve keyfiyetine göre masraf yüklemeye alışıktılar. Bir vesile üzerine, *Grand*

1 Mrs. Cunningham Graham'ın *Life of St. Theresa*, 1894'üne bakınız.

An Older of the Mevlevi Order, [Mevlevî Tarikatının Yaşlı Bir Zatı],
1890'lar, [GARNETT, Lucy M. J., Mysticism and Magic in Turkey (An Account of the Religious Doctrines, Monastic Organisation and Ecstatic Powers of the Dervish Orders), s. 80, New York: Charles Scribner's Sons, 1912].

Souvenir de Salonique,
Cimetière Turc,
[Selanik Hatırası, Türk Kabristanı -Selanik Mevlevîhanesi ve hâmuşânı-],
1916, Kullanılmış kartpostal.

Vizier [Vezîr-i azam] bir görüşme rica etti ve kırk bin gümüş para masraf yüklendi, çokça pazarlıktan sonra yekûnü otuz bine düşürüldü. *Şems*'le görüşmesinde *Vezir* kendisine ifşa edilen sırlarla öyle meftun oldu ki, oradan dönüşünde, esasen kararlaştırılmış yekûndan indirilmiş olan on bin gümüş parayı *Husâm*'a gönüllü olarak gönderdi. Bu paralar *Husâm* tarafından daima mübarek topluluğun ve *Celâl*'in ailelerinin, varakçının (*Husâm*) ve onun muhtelif bağlılarının ihtiyaçlarını gidermeye münasip gördüğünce sarf edilirdi.»[1]"

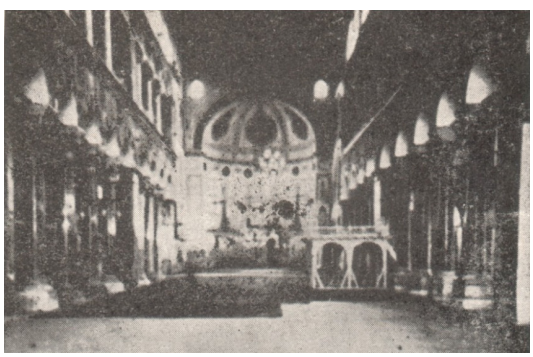
1 *The Acts of Adepts*'in Sir W. Redhouse tercümesine bakınız.

GARNETT, Lucy M. J., **Mysticism and Magic in Turkey** (An Account of the Religious Doctrines, Monastic Organisation and Ecstatic Powers of the Dervish Orders), s. 64-69 [Selanik], New York: Charles Scribner's Sons, 1912.

J. Johnston ABRAHAM

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 530

[1914 Ekim'i]- "Ermişin [*St. Demetrius*; dördüncü asrın erken devirlerinde yaşamış, en mühim Ortodoks asker azizlerden, Selanik'li bir Hristiyan şehidi] cesedinin, onun "*Myroblete*" [Μυροβλήτης; Myroblitis: Mürrüsafi -lavanta- akıtan] unvanına dayanarak, mucizevî bir yağ sızdırdığı söylenir ve bu yağ bedene intikal etmiş olan hemen her derde şifa sayılır. Bu yüzden onun önünde asırlardır dua etmiş çare arayan hacılar mezara üşüşürler. Müslümanlar onun şöhretini kâle almayarak, her zaman Hristiyan esâtirine aşırı derecede müsamahalı olmuşlardı ve bu sebepten, bütün asırlar boyunca kilise [St. Demetrius kilisesi], bu mukaddes mahalli ziyaret etmeleri için Hristiyanlara serbestçe müsaade edilmiş bulunan bir camiydi. Mezar, Mevlevî tarikatının bir dervişi tarafından daima dikkatle gözetiliyor, mukaddes kandil yanık tutuluyordu. O vazifeli dervişin, belki de, azizin cesedinin faydasına oraya gelmiş bulunan Hristiyan âbitler kadar çok itikadı bulunduğu gözükürdü.

St. Demetrius'un Kilisesi cami iken.

Mezarın kendisi, girişin soluna doğru, mabedin biraz karanlık bir tarafındadır. Onu tekrar ziyaret ettiğimizde nazik derviş bakıcıların yerini almış bulunan bir Yunan keşişin muhafazasında bulduk."

ABRAHAM, J. Johnston, **My Balkan Log**, s. 16 [Selanik], London: Chapman and Hall, 1921.

St. Demetrius'un Kilisesi'nin, 18 Ağustos 1917'deki yangından sonraki hâli
[ABASTADO, Léon, **L'Orient qui Meurt** (Salonique, ce qu'elle Est), s. 8, Salonique: Imprimerie Acquarone, 1918]

Agnes Ethel CONWAY

(1885-1950). İngiliz tarihçi ve arkeolog. Tarih ve arkeoloji tahsilini bitirdikten sonra Yunanistan'a gitti, 1914'te Balkanlar'ı gezdi. 1929-1936 arasında Orta Doğu'da çalıştı. The Book of Art for Young People (1914, babası William Martin Conway'le beraber).

"Kalan pek az Türk mülteci surlar haricindeki bir derviş manastırına yerleştirilmişlerdi ve Rum mültecilerin Trakya'dan müthiş akını başlamamış bulunuyordu. Kalmak için bütün teşviklerin kendilerine sunulduğu bize söylenmekle beraber, memleketi terk eden Türk köylüler olan mukimler her zaman ve her yerde figan etmektelerdi."

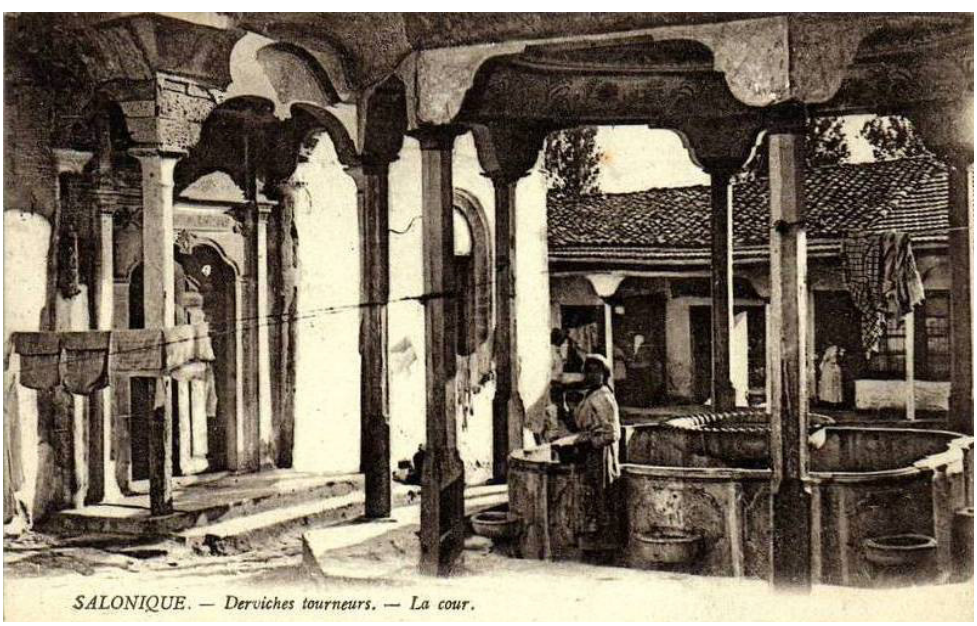
CONWAY, Agnes Ethel, **A Ride through the Balkans**, s. 52-53 [Selanik], London: Robert Scott, 1917.

Salonique, Mosquée des Derviches Tourneurs, [Selanik, Dönen Dervişlerin Camii -Solda semahane, sağda derviş hücreleri-], 1916, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal, Lyon: Rollet.

Macédoine; Un Derviche, [Makedonya -Selanik-; Bir Derviş -Selanik Mevlevîhanesi'nin şadırvanı önünde Mevlevî dervişi ve Yunan askerler-, -Fotoğraf Yunanların 1912 Ekim'inde Selanik'i ele geçirmesi veya 1915 Temmuz'unda Vodine ve Selanik'te bazı cami ve tekkeleri işgal etmeleri sırasında çekilmiş olmalıdır-], 1910'lar, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal, Veria Merkez Halk Kütüphanesi.

Salonique, Derviches Tourneurs, La Cour, [Selanik; Dönen Dervişler; Avlu -Mevlevîhane'ye Türk mültecilerin yerleştirildiği dönem-], 1917, Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

Léon ABASTADO

Muhtemelen Selanikli bir Sefarad Yahudisi. Diğer eserleri: La Perle de l'Egée: Salonique, ce qu'elle Fut (1918), Salonique, Pendant la Guerre Mondiale (1918).

[1918]- "Müslüman dininde aşağı yukarı otuz dinî tarikat vardır. En mühimlerinden biri *Dérviches-Tourneurs* [Dönen Dervişler]'inkidir. Bu fırka tekrar iki büyük zümreye bölünür: Dönen Dervişler ve Feryat Eden Dervişler. Bu tarikatlardan birini talep eden kimse ancak zorlu imtihanlara maruz bırakılarak yoldaşlığa kabul edilir. Onların memuriyetleri; vaazları ve sihirleriyle Müslüman taassubunu hararetlendirmektir. *Tekké* [tekke] veya inzivahaneleri şehrin kuzeyindeki kale duvarlarının hemen ötesinde, *Zéitenlik* [Zeytinlik] kampının yakınındadır. Henüz çok olmayan bir zaman öncesine kadar *Dérviches-Mévlevi* [Mevlevî Dervişleri] haftada iki kere dinî tatbiklerinin iptilâsındaydılar. Çepeçevre büyük sahalara sahip olan *Mévlihané* [Mevlevîhane]nin büyük, rahat bir odasına ahali davet edilirdi.

O tek sıra hâlinde geldiklerindeki bütünüyle tesir edici bir manzaradır. Odanın içi kıymetli halılarla örtülmüştür. Bu zahitlerden meşhur raks için hazırlanmış eğik baş, saklı kollarla; geniş, kahverengi cübbelere sarmalanmış bir düzinesine inleyici, yeknesak, yavaş ve tatlı nağmelerden bir musikiyle refakat edilir.

Ondan sonra ikişer ikişer dönerek ve *Mirab* [mihrap]ları (reisleri) önünde baş eğerek yavaşça ilâhî rakslarına başlarlar. Belli bir anda şiddetle cübbelerini atarlar ve yünden, beyaz fistanlar giyinmiş hâlde gözükürler. Âşıkane bir vaziyette kolları açarak ve başı eğerek, geniş bir halka

Monastery of the Dancing Dervishes, [Raks Eden Dervişlerin Tekkesi -Mevlevîhane'ye Türk mültecilerin yerleştirildiği devir -], ABASTADO, Léon (Fotoğrafçı), 1917, Siyah beyaz fotoğraf, [ABASTADO, Léon, L'Orient qui Meurt (Salonique, ce qu'elle Est), s. 44-45, Salonique: Imprimerie Acquarone, 1918].

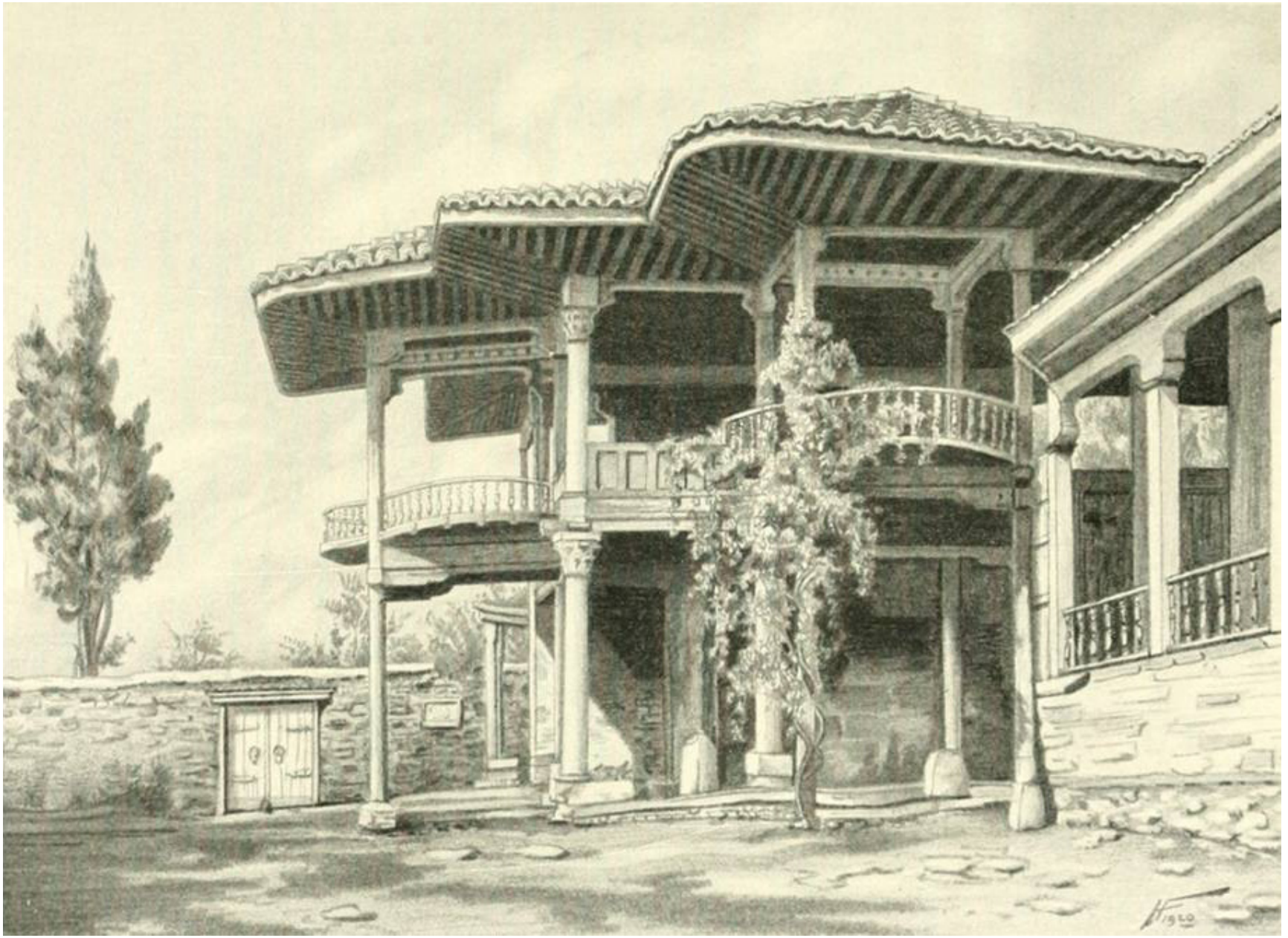
Gavot dansı.

hâlinde, tedricen sür'ati arttırarak dönerler. Sonra, çok ciddiyetle, kendiliğinden hareket eden [oyuncak] askerler gibi, bir raksçının hafifliğiyle kendi mihverlerinde dönerler, dönerler. Bu hareketlerle beyaz elbiseleri şişer ve dalgalanır. Yavaşça gözleri aydınlanır, baş eğerler, birbirlerinin ellerini öperler ve belli bir anda, ilâhî zuhurla gözleri boyanmış gürüldeyen bir sesle bir nice *Allah*'ın mukaddes adını söyleyerek, hareketsiz külçeler hâlinde döşeme üstüne düşerler. Tekrardan mihrabın önünde eğilmeye başlarlar, birbirlerinin ellerini öperler, aynı şekilde dönerler, sonra, *gavotte* [bir Fransız halk dansı]deki yürüyüşü andıran, yavaş adımlarla duvarın etrafını dolanırlar ve böylece neylerden ibaret ve yere çöküp oturmuş dervişler tarafından icra edilen, tatlı bir musikinin refakatıyla uzun müddet dönerler."

ABASTADO, Léon, **L'Orient qui Meurt** (Salonique, ce qu'elle Est), s. 44-45 [Selanik], Salonique: Imprimerie Acquarone, 1918.

Salonique, Derviches Tourneurs, La Fontaine aux Ablutions, [Selanik; Dönen Dervişler; Abdest Şadırvanı -Mevlevîhane'ye Türk mültecilerin yerleştirildiği devir-], 1917, Siyah beyaz fotoğraf, [ABASTADO, Léon, L'Orient qui Meurt (Salonique, ce qu'elle Est), s. 44-45, Salonique: Imprimerie Acquarone, 1918].

Verandah, Mosque of the Dancing Derviches, Salonika, [Raks Eden Dervişlerin Camiinin Tahtapoşu, Selanik -Mevlevîhane-],
FAWCETT, Hugh A. (Ressam), 1920, Kara kalem, [GOFF, A. ve FAWCETT, Hugh A., Macedonia: A Plea for the Primitive, s. 166-167 arasında, London: John Lane the Bodley Head, 1921].

Mevleviname_2b.indd 476 12.07.2015 15:26:33

Şam Mevlevîhanesi

Jean de THEVENOT

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 613

[1664 Nisan'ı]- "[Camie çevrilmiş bulunan *St. Nicholas* Kilisesi'nin] avlu[sun]dan çıkınca buradan birkaç adım ötede ve aynı taraftaki *dervichs* [dervişler]e gittim. Çok iyi bir yaşayışları ve *Banias* nehrinin mukaddes *Nicholas* Kilisesi'ne uğramadan evvel içinden geçtiği birkaç bahçeleri vardı. Derviş ismi Farsça iki kelimeden meydana gelir: 'Der' kelimesinin 'kapı' manasına geldiği bilinir; 'viş' ise 'kapı eşiği'nde olduğu gibi,'eşik' manasındadır. Onların müessisleri kendilerini herkesin ayakları altında çiğnediği bir kapı eşiğine benzeterek, bu tarikatın, mahsusen tevazu mesleğinde bulunduğunu ilân ve ikrar etmek için bu ismi almıştır."

[THEVENOT, Jean de],**Voyages de Mr. de Thevenot en Europe**, Asie et Afrique, 5 C., C. I, 3. B., s. C. III, 66-67 [Şam], Amsterdam: Michel Charles le Céne, 1727.

J. S. BUCKINGHAM

James Silk Buckingham. (1786-1855). İngiliz yazar ve seyyah. Sınırlı bir tahsil gördü. Gençliği denizlerde geçti. Uzun yıllar başıboş dolaştıktan sonra 1811'de Calcutta Journal gazetesini kurdu. 1824'te İngiltere'ye döndü ve önce Oriental Herald, 1828'de Athenaeum'da çalıştı. 1832-1837 arasında parlamento azası oldu. Avrupa, Amerika ve Şark'ta seyahat etti. Çok sayıda seyahat kitabı yazdı. Bazı diğer eserleri: Travels in Palestine (1822), National Evils and Practical Remedies (1849).

24 Mart 1816, Cumartesi [Bu tarih pazar gününe tesadüf etmektedir]- "…Bundan sonra şehrin ucundaki dervişlerin camiine gittik ve bu yerde bize bu dindar mutaassıpların muvakkat bir sarhoşluk veya delilik içinde raks ettikleri ve bunun için de haftanın günlerinden en mukaddesi olan cumayı seçtikleri hoş bir bahçe gösterildi. Bu çifte sahtekârların tertip ettiği, ilkin kendilerini, bilâhare kendilerini takip edenleri yanılttıkları bu aldatma, eğer onların aşırı cehaletleri ve mevcut medeniyetsizliklerinden değilse, şimdiki Muhammedî cinsin şahsiyetinin damgasını vurmaya kâfidir. [Aldatma] umumî olan cehaletten dolayı baki kalır ve sadece ilim [cehaletin] yerine geçirilerek kökünden söküp atılabilir. O yüzden memleketteki vatandaşlarımızın aşağı sınıfları arasında malûmatın lüzumundan çok umumî neşrine karşı yüksek sesle itirazda bulunanlar ve çağın inkişaf eden iz'anına yazıklananlar, ilimden mahrum bırakıldığında insanın ne menfur bir alçaltma ve itibarsızlığa inebileceğini ve muhakkak mütemayil oldukları 'içtimaî nizam'a riayet eder gibi görünürken nasıl bir belâ çıkardıklarını ve cürüm işlediklerini görmeliler. Dervişlerin camii geniş, muntazam ve güzel bir binadır. Şam'ın herhangi bir yerinden görülebilen, en azametlisinden ve en zarifinden iki *minare*si veya kulesi vardır. Çok büyük ana kubbeden başka daha küçük olanların bir hattı, sıkı bir taklidi olarak gözüktüğü Mekke'deki büyük camideki olanlarla aynı tarzda, binanın önündeki açık avlunun üç tarafını teşkil eder. Hem hepsi alçak veya yassılaştırılmış türdeki kubbeleri, hem de *minare*lerin sivri uçlu tepeleri kurşunla kaplıdır. Kahire'nin çoğu büyük camiinde görüldüğü üzere Bedevî veya Arap mimarîsi değildir. İzmir ve İstanbul'daki çoğu büyük camilerde görüldüğü gibidir. Bununla beraber icra hoşa giden bir üslûp ve iyi nispetlerdedir. Tamirdeki mükemmel vaziyeti bütünüyle muhafaza eder. İyi vaziyetinden ve bahçeler, ağaçlar ve su ile çevrili oluşundan, Şam'ı döşeyen çokları arasında en cazip yerlerden birini teşkil eder. Körlük ve cehalet için bir pişmanlık ah çekişi olmaksızın, cömert tabiatın en iyi hediyelerinin böylesine başlı başına if-

Das Kloster der Derwische zu Damaskus,
[Şam'daki Dervişlerin Tekkesi -Muhtemel muvakkat Mevlevî zaviyesi; önde sikkeli ve hırkalı iki Mevlevî dervişi-],
MEAVILLE, F. (Hakkâk),
1870 civarı, Ahşap gravür baskı.

sat edilebildiği bu müessesenin güzelliklerine hayran olmak ve faydasız ve tehlikeli olduğundan daha beterini hayal etmek imkânsızdır. Şimdi ve bundan sonra, Türklerin arasında bile, serpilmiş salim bir kafa ve cömert bir kalple öğrenecek; o cinsin şeriatı, müesseseleri ve örfünün tavsif ettiği şeytan ayininin orta yerinde bazı iyilikler yapacak bazı teselliler vardı. Bunun şimdi müşahede ettiğimiz bir misali; cami kapanmış bulunduğundan, refiklerimiz tarafından onun bitişiğindeki avluya alındığımızda bize gösterilen büyük bir ipek imalâthanesi, biraz evvel tarif ettiğim budalalık ve hurafe merkezine yakınlığından ötürü bize daha kuvvetle tesir etti. İmalât, binaların mıntıkasında beceriliyordu ve bize haber verildiği üzere Sultan Süleyman tarafından tesis edilmiş bulunan tamamen bir hayır müessesesiydi. [Cami ve vakfın] her ikisinden de habersiz olan rehberimizden malûmat devşiremedik. Ne vakıfların iane miktarını, ne de onların bu vakfa bağlı veya onunla münasebetdar hayır maksutlarının halâsı için istida edişlerinin üslûbunu biliyordu. Bilâkis bildiği pek az şeyi de serbestçe ifade ediyordu. Fakat en azından, hayır maksatları için ipek eşyaların imalini hâsıl ettiren emeğin, küçük fasılalarla haftanın altı günü boyunca harcandığını ve sadece yedinci gün *dancing* [raks eden] veya *whirling* [hızla dönen] dervişler tarafından kendi budalalıklarının çılgın garabetlerinin teşhiriyle meşgul olunduğunu öğrendik. Eğer, zamanın faydalı ve faydasız meşguliyeti arasında aynı taksime bütün dünyayı razı etsek, ıstırap çeken insanlığa büyük bir imdat olurdu. O zaman, hepimize fazlasıyla yetişecek tabiatın cömertliklerinin daha eşit dağıtılmasını ümit edebilir ve eğer nüfusları haftanın altı günü faydalı bir şekilde istihdam edilerek, sadece yedincisinde eğlence ve istirahata ayrılmış olsaydı, her millete bolluk verebilirdik."

BUCKINGHAM, J. S., **Travels among the Arab Tribes** (Inhabiting the Countries East of Syria and Palestine…), s. 310 [Şam], London: Longman, Hurst, Rees, Orme, Brown and Green, 1825.

Charles G. ADDISON

Charles Greenstreet Addison. (1812-1866). İngiliz yüksek mahkeme avukatı, hukuk yazarı, seyyah. Bir diğer eseri: The History of the Knights Templars (1842).

[19 Ekim 1835, Pazartesi]- "Sahip bulunduğu en azametli ve zarif iki minaresiyle şehrin belli başlı en büyük binalarından biri olan dervişlerin camiine bir ziyarette bulunduk. Çok sayıda daha küçük olanlarıyla çevrili merkezî bir kubbesi var. Küçük kubbeler açık bir avlunun üç tarafına çepeçevre uzanıyor. Çok alçak ve yassı olan bütün bu kubbeler bir sütun kemerine ancak yükseliyor. Bu binada cumaları, İstanbul'daki *dancing* [raks eden] dervişlerinkine benzer mutaassıp marifetlerini teşhir eden birkaç derviş meskûn bulunuyor. Kendi kendilerine buruluyor ve çevriliyorlar ve kendilerine telkin edilmiş zanlarını böylece gülünç bir takım oyunlarla neşredip gidiyorlar. Mamafih onlar haftanın kalan altı günü ne mutlu ki daha iyi bir şekilde, müesseseye bitişik bir ipek imalâthanesinde ipek dokumakta istihdam olunurlar ve buradaki bir tek saatlik devrede, insanlığın rahat ve saadetine yıllarca burulma ve çevrilmelerinden daha fazla muavenet ederler."

ADDISON, Charles G., **Damascus and Palmyra** (A Journey to the East with a Sketch of the State and Prospects of Syria under Ibrahim Pasha), 2 C., C. I, s. C. II, s. 83 [Şam], Philadelphia: E. L. Carey and A. Hart, 1838.

Mosque of the Tekiyeh or Hospice of the Sultan Selim,
[Tekye Camii veya Sultan Selim'in Derviş Misafirhanesi -Muhtemel muvakkat Mevlevî zaviyesi; önde sikkeli iki Mevlevî dervişi-],
MEEDER, P. (Hakkâk), Ahşap oyma baskı,
[WILSON, Charles, Picturesque Palestine, Sinai and Egypt, 4 C., C. II, s. 165, London: J. S. Virtue and Co., 1881-84].

Georges de SALVERTE

(1833-1899). Fransız. Devlet konseyinde hesap kontrolorüydü. Diğer eserleri: Des Basiliques Chretiennes (1856), Essai sur les Liberalites en Faveur des Etablissements Civils (1859)

DERVİŞLERİN HİKAYESİ

[1859]- "Şam'daki ziyaretlerimiz arasında Dervişler'in *couvent* [erkek manastırı; tekke]sine olan bir tanesini unutamam.

Bu dervişler cemaat hâlinde yaşarlar, nasıl *santon* [abdal]lar Müslümanların münzevileriyse, onlar da *religieux* [ruhban, keşiş; derviş] leridirler. Ya diğer ibadetleri hor gören, ya da samimî müsamaha gösteren *Ali*'nin bu sadık çömezleri Yahudiler ve Hristiyanlardakiyle aynı tarzda bir resmî Müslüman dini kurmuşlardır. Çok fazla mutaassıp değildirler ve diğerlerinin kendilerine hoş gelen hürriyetlerini reddetmezler, Kur'an'da yazılı kanunu icra ederler: "Biz her millete kendi mukaddes merasimlerini emrettik. Bırak onların ardınca gitsinler ve bu mukaddes vazifede onları rahatsız etme… Eğer bir kâfir seninle münakaşa etmek isterse ona şöyle cevap ver: Tanrı amelleri bilir; Efendi senin de yargılayıcın olacaktır, benim de."

İslâm'ın *cénobite* [keşiş; tekkenişin]leri olan dervişler umumiyetle çok sade, çok riyazetli bir hayat sürerler, kendilerini bütün zevklerden sakınırlar ve -Türklerin şarap içme, kendi tasvirlerini yaptırma, camileri boşlama, Kur'an'ı az umursama ve istihza hâlinde dervişleri döndürme ıslahatından dolayı, anlayışlı ahali ve eski zaman Türkleri nezdinde- faziletlilik ve mübarekliğin öylesine büyük bir itibarını elde ederler.

Bu muhterem dilenciler sultana serbestçe hitap ettikleri ve bir asil serbestisiyle onunla konuştuklarında zaten bizden iyice ıraktırlar, bazen bir müşkülden çıkmak ve bir büyüğün öcünden sakınmak için dervişlerin bütün basiret ve firasetlerine ihtiyaç olur.

İmparatorluğun, mühim tecditlerle kendisine şöhret vermiş, Avrupalıların son derece kıymette tuttuğu bir yüksek rütbe veya mevki sahibi bir gün bir dervişe rast gelir. Bütün sınıfların karıştığı, cümle âdemlerin bir kul olduğu veya hatta *Rıza* gibi makbul bir börekçi hizmetkârının bir gün Türkiye'nin ikinci şahsiyeti olabileceği Şarkta âdet olduğu üzere teklifsizlikle yaklaşır:

-"Son zamanlarda ne hakkında konuşuyorsun *Ahmet*?" diye rahatlıkla sorar nazır.

-"Budalaca bir şey; imanı terk etmiş, Hristiyanlara satılmış müfsit bir uşak." diye cevaplar derviş.

-"Onu tanıyor musun?" diye devam eder *Paşa*.

-"Şükür ki hayır!"

-"Ya ben, beni tanıyor musun?"

-"Hayır!"

-"Pekâlâ, böylece benim *Ahmet* olduğumu öğren." dedi nazır korkutucu bir gülümsemeyle. "Seni bekleyeni biliyor musun?"

-"Ya ben, sen beni tanıyor musun?"diye şaşırmaksızın girişir

Derwisch; Bauer aus Syrie; Junge Frau (Drusin); Kawasse in Damaskus,
[Şam'da -Mevlevî- Derviş, Suriye Köylüsü, Genç Dürzî Kadın, Kavas -polis memuru-],
BRAUN ve SCHNEIDER,
1861-1880 arası,
Renkli baskı, 19 x 15 cm.,
[BRAUN ve SCHNEIDER, Zur Geschichte der Kostüme, 1880],
The New York Public Library
Mid-Manhattan Library
Picture Collection.

zavallı derviş.

-"Hayır!" diye cevaplar *Ahmet Paşa*.

-"Pekâlâ, ben *Zübeyir*'in talihsiz neslindenim; onun halefleri senede üç gün deliliğe tutulurlar, bugün o üç günden biridir."

Ahmet gülümsedi ve geçti.

Bugün, *Mahmud* tarafından sınanan ıslahata rağmen, imparatorluktaki dervişlerin sayısı eksilmedi. Büyük şehirlerin her birisi onların manastır veya *tekkel*erinden en az birini ihtiva eder.

Bu *moine* [keşiş; derviş]ler, pek hürmetsiz bir şekilde, *tourneurs* [dönenler] ve *hurleurs* [feryat edenler] diye iki sınıf hâlinde hülâsa edilen muhtelif *ordre* [tarikat]lara taksim olurlar. Onların emsalsiz merasimleri, camide ibadet günü olan Cuma günü kutlanmaz, ama buna karşı, mahallerine göre farklı günlerde olur.

Pera ve Şam'da *Derviches Tourneurs* [Dönen Dervişler] bulunur.

Levantin [Şarkî Akdeniz'de yaşayan Avrupalı] olan cümle âdemler, Kırım harbi sırasında Pera *tekke*sinde yangın çıktığını ve Boğaz'da hemen her zaman esen hiddetli rüzgârların biriyle ilerlediğini, viraneler ve ahşap evlerle yolları seddolunmuş hemcivar mahallelere yayılma tehdidi gösterdiğini hatırlarlar.

Askerlerimiz yangını söndürmek için Maslak'taki ordugâhlarından seğirtmişlerdi. Lâkin İstanbul'a vardıklarında dervişlerin *tekke*lerini tahkim ettikleri direkler bulundu ve kapılarını açmayı reddettiler. Necis *gâvur*ların mübarek meydanlarına asla tecavüz edemeyeceklerini, bu uğursuzluk içinde *Allah*'ın adını methetmenin ve onun ilâhî iradesine karşı gelmemenin iktiza ettiğini haykırıyorlardı. Şükür ki yangın tahdit edildi, tekkenin çok büyük kısmı hatta muhterem müessislerinin kemikleri bile yandı. Ama bu âdetten taşra keşişlerin avuçlarına derhâl boşaltılan dindar sadakalar ve cömertçe bırakılan çokça malzemeler onların tekkelerini harabelerden yeniden yükseltmesine izin verdi.

Şam'ın dervişlerine gelince, ecnebilere karşı dikkate değer derecede nazik ve mükrimlerdir. Bizi büyük yaban inciri ağaçları dikili bahçelerinin kapısında kabul ettiler ve çok yumuşak bakışlı, ucu kesilmiş siyah sakallı, çok yakışıklı bir erkek olan *scheikh* [şeyh]lerine götürdüler. Uzun mavi bir elbise giymişti ve başını ters çevrilmiş bir saksıya benzeyen, etrafına beyaz sarık dolanmış, deve yününden bir başlıkla örtmüştü. Bu tatlı dilli, güler yüzlü ev sahibi bin tane dostluk ikrarıyla bize kahve ve tütün lülesi takdim etti ve kendi küçük ibadethanesi içinde bizim için yerler ayrıldığını haber verdi.

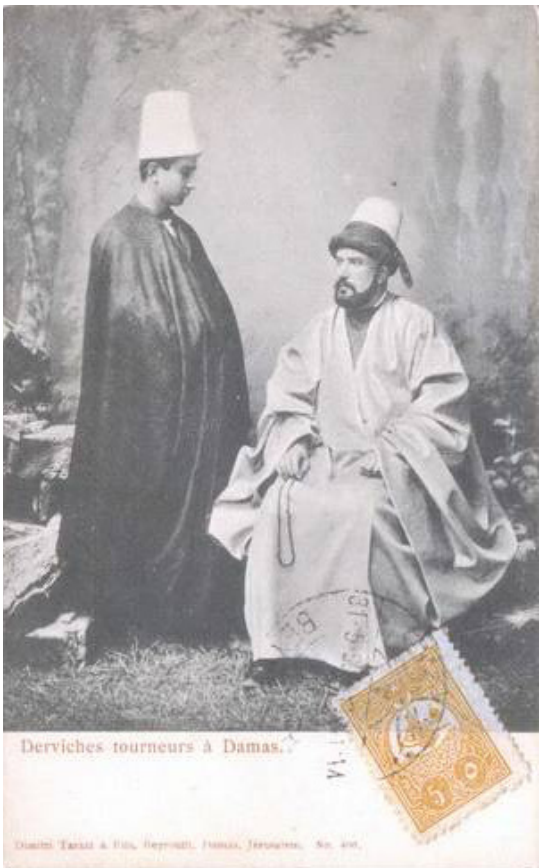
Bize bu keşişlerin takip edecekleri merasimlere hazır olmak için sabahları mühim miktarda *haşiş* [afyon] aldıkları söylendi. *Supérieur* [manastır başrahibi; şeyh] onlara hitap ederken çok da fazla sakin gözükmüyorlardı ve yere eğik gözler ve bitişik ellerle ayakta duruyorlardı. Bu dervişlerin hepsinin başları tıraşlıdır. Aynı keçe başlıktan taşırlar ama sarıksızdır, babakoru taşından büyük hamaillerini görmeye izin verecek şekilde bağrı açık, baldırlarının yarısına kadar inen binişleri kirli beyazdır; kolları dirseklerinin yukarısında kalan, kahverengi bir yelek olan üstlük kıyafetlerini tamamlar.

Raks edecekleri ve ayin tilâvet edecekleri tonozlu divanhaneye girdiğimizde, alaya kılavuzluk edecek olan şeyh ortaya çıktı; [kiliselerdeki] mihrabın yerine geçen, değişmeyerek Mekke'ye doğru dönük olan oyuktan yana istikamet tuttu, orada bir halının üstüne oturdu. Bütün mevcut olanların mukabele ettiği tesbih ve münacatlara başladı ve sonra aşikâre, yalnızca, onun etrafında bir halka içinde dizilmiş ve yere çöküp oturmuş bulunan, eğik başla ve bir kolları kavuşturulmuş olarak dinleyen dervişlere hayli kısa bir vaaz söyledi.

Derviches Tourneurs a Damas,
[Şam'daki Dönen Dervişler -Şam Mevlevîhanesi postnişini -muhtemelen Sabri Dede- ve bir dervişi-],
BONFILS (Fotoğrafçı), 1876-1885 arası, Siyah beyaz fotoğraf,Yumurta akı baskı.

Mevleviname_2b.indd 481 12.07.2015 15:26:36

Derviches Tourneurs à Damas,
[Şam'daki Dönen Dervişler
-Şam Mevlevîhanesi postnişini
-muhtemelen Sabri Dede-
ve bir dervişi-],
1880'ler, Kullanılmış siyah beyaz
fotoğraf kartpostal,
Yay.: Dimitri Tarazi.

Bizim önümüzdeki kadınlar kürsüsünde, korkuluğun arkasında bütün Avrupa'nın tanıdığı çok büyük bir hanım yerini almıştı. Tabiat ve talih onu mucizevî şekilde cihazlandırmıştı, bir kez gören herkes öldürücü bir arzu tarafından yolu azdırılarak ona tapardı.

«Ve neticesi bednamlık olan musibetli aşk
Onun melûl kalbi asla meyve devşirmedi.»

Kendi eksiklik ve kötü talihleri yüzünden itilip defedilmiş o aynıları, bin bir maceradan sonra, düşebilecekleri kadar aşağıya düşüş üstüne düşüşle düşmüşlerdir. Hâlâ güzel ve daima şirin, zeki, başkaları harekete geçtiğinde bile akıllı, Şarkın uzak yörelerinde yalnızlığı aramaya gelmiş ve çöle sükûn ve belki de unutulmayı soruyor.

Palmyre harabelerinin ortasında evlenmiş oldukları, en azından değmez bir genç bedevî olan son kocası, bizim yanımızda oturmaktaydı ve *scheikh* [şeyh]in va'zını derin bir alâkayla takip ediyor gözüküyordu.

Merasimin bu ilk kısmının bitmesinin ardından, bir sofa üstünde yerlerini alan musikiciler flüt [ney]lerin ve teflerin refakatinde ırladılar. *Zikre* [zikr]in bu nağmesi bize çok garip gözüktü ve kaydetmeye değer bir kasavet olan tatsız ilk intibaın rağmına çokça canlıydı ve hakikî ahenkteydi.

Başlar başlamaz *şeyh* ellerini vurdu, bu işaretle dervişler oturdukları yerden kalktılar, derinden selâmladılar ve dönmeye başladılar. Sonra kendisi de kalkan *şeyh* ikinci işaretini verdi; selâm, vs., vs., ve diğerleri. Aşağı yukarı yirmi kişiydiler.

Raksçı ellerini göğsünde kavuşturulmuş tutarak dönmeye başlar, ama çok geçmeden sol kolu ileriye düşürerek ve sağ kolu gözünün yüksekliğine yükselterek onları ayırdı, sabitledi ve ölçüsüz açtı. Tek ayak üstünde tedricen öyle sür'atle dönüş yaptı ki elbisesinin fistanı genişledi ve bir çan gibi yuvarlaklaştı. Bütün cemaat bu suretle giderek daha da acele eden ölçü tarafından naklolunarak, ilham havasında, gözleri bir çeşit vecde gark olmuş hâlde vals etti; bu esnada *şeyh* kendi halısının yakınında kendi kendine yavaşça döndü.

Bu dervişlerden birinin bütün on yedi dakika müddetince döndüğünü gördüm ve daima mükemmel ölçüdeydi. *Şeyh*lerinin verdiği ilk işarette hepsi durdular, aşağı çöktüler ve ilk vaziyetlerini geri aldılar. *Allah*'ın şanına olan bu *bale* çeşidi Üsküdar, İzmir ve Eski Kahire'de gördüğüm Feryat Eden Dervişler'in merasimlerinden nihayetsiz ölçüde çok safalıdır.

Divaneler olan dönenler az bulunur değillerdir, onlar aralarındayken, mümkün olduğunca mesafeli durmak lâzım gelen kudurmuş delilerdir.

Camilerinin duvarlarında *zikir* boyunca asılı alemler, küçük davullar, harbiler, kılıçlar, bütünü garip bir toplama durur ve pek endişeleri giderici değildir."

SALVERTE, Georges De, **La Syrie Avant 1860**, s. 174-182 [Galata, Şam], Paris: P. Brunet, 1861.

Dervishes of the Maulavî Order,
[Mevlevî Tarikatının Dervişleri],
1870'ler, [BROWN, John P., The Darvishes, s. 386, London: Oxford University Press-Humphrey Milford, 1927].

Meçhul bir seyyah

DERVİŞLER

"Şam'da kalışımız esnasında dervişlerin ayinine iştirak ettik. Kudüs'te görmüş olduğumuzun sadece bir tekrarıydı; bu tuhaf sahne hakkındaki intibalarımı fena bir şekilde geri döndürmek korkusundan dolayı, her şeyi iyice görmüş ve iyice müşahede etmiş bir seyyahtan iktibasta bulunuyorum: [Burada, bizim de tercümesini verdiğimiz şu metin iktibas ediliyor: SAINTINE, P. Gérardy, **Trois ans en Judée**, s. 174-178 [Kudüs], Paris: L. Hachette, 1860.]

Otelimize geri dönerek dostlarım ve ben bu divane zavallı insanlar hakkında lakırdı ederek birbirimizle söyleştik. Bununla beraber, İncil'in ışığı gözlerimizin önünde parlamamış olsaydı kendimize etmiş olabilirdik."

Yazarı bilinmeyen, **La Voix de Jérusalem**, s. 353-356 [Şam], Paris: Grassart; Lausanne: Meyer, 1863.

MACKINTOSH

İngiliz kadın misyoner, yazar. İngiliz misyonerlerinin Şam'daki okulunda kocası William Mackintosh'la beraber âmirlik etti. Bu vazifeden emekli oldu.

"Daha evvel söylediğim gibi, bir kaide olarak hiçbir Hristiyanın, bir camideki bir ayinde hazır bulunmasına müsaade edilmez, ama bir istisnayı göstermem gerekir. Avrupa'lılar için, kışlaların hemen öte tarafındaki küçük bir camie *dancing* [raks eden] dervişlerin tuhaf icralarını geçtikleri saatte girme müsaadesi elde etmek zor değildir. Bu ayin Mısır'daki, *howling* [feryat eden] dervişlerin pek az kimsenin iki kere görmekten hoşlanacağı, yabanî, mutaassıp, divane merasimlerinden hayli farklıdır. *Damascus* [Şam]'da kabul ve tasdik edilen ayin, aynı zamanda tuhaf ve neredeyse abesse de, sessiz ve ciddî bir ayindir. Hep münasip surette hareketle sevk edilir. Dervişler uzun elbiseler ve mahrutî şekilli, kirli renkli, keçe şapkalar giyerler. Camiin onlar için ayrılmış kısmı tahtayla döşenmiştir ve dış tarafında seyircilerin bulunmalarına müsaade edilen, alçak bir korkulukla ihata edilmiştir. Tayin edilmiş vakitte, ihtiyar bir *sheikh* [şeyh], bir kürsü içinde olmayan ama mübarek bir seccade üstünde -mübarek, çünkü, Peygamber'in yakın bir akrabasına ait olduğu söylenir- yerini alır. Yanında onun muavini veya vekili olarak vazife gören daha genç bir *şeyh* durur. Umumiyetle sayıca aşağı yukarı kırk veya elli derviş kendilerini saflar hâlinde dizerler; yere diz çökerek, aşağıya eğik başla, topukları üstünde oturarak, sessiz bir niyaz veya tefekkür içinde görünürler. Bazen hoş, bazen çok ahenksiz, yumuşak, pest bir musiki fasılalarla çaldı ve dualar tekrar edildi. Sonra dervişler ayakları üstüne kalktı, örtü binişlerini kaldırdılar ve bir fistan gibi olan uzun bir alt elbiseyi indirdiler, bu elbise belleri etrafına kuşakla bağlanmıştı. Başta, sineleri üstüne katlanmış kollarla, sakince ve sonra evvelâ biri, sonra her ikisi de yayılmış kollarla, giderek daha sür'atli bir şekilde devredip dönmeye başladılar. Çabuk hareket fistanları genişletir ve insanın hatırına çocukken, *making cheeses* [dönme oyunu] ile eğlendiğimiz yuva günlerini getirir. Meydan küçük olmasına rağmen büyük bir intizamla hareket ettiler ve asla bir diğerini itip kakmadılar. Genç *şeyh* onlara yol göstererek ve onları tanzim ederek, sessizce onların arasında hareket etti. Nihayet bîtap düştüler, kesmeye mecbur kaldılar ve istirahat ederlerken musiki bir daha çaldı.

Bu icra birkaç kere tekrarlandı. Çevrili mahallin etrafında yürüyüşe geçtiklerinde, her dervişin, mübarek seccadenin önünden geçtikçe onun her iki ucuna da baş

A Maulavî Orchestra,
[Bir Mevlevî Mutribi],
1870'ler, [BROWN, John P.,
The Darvishes, s. 258,
London: Oxford University Press-
Humphrey Milford, 1927].

Maulavî Darvish of Damascus Crossing His Arms Before Beginning to Dance, [Şamlı Mevlevî Dervişi, Raksa Başlamadan Evvel Kollarını Çaprazlıyor], 1870'ler, [BROWN, John P., The Darvishes, s. 241, London: Oxford University Press-Humphrey Milford, 1927].

kestiğini ve ansızın kendi etrafında çevrilmek suretiyle, arkasını ona dönmekten dikkatle imtina ettiğini zikretmeliyim.

Ayinin nihayete ermesinden evvel, daha genç olan *şeyh*, *Cambridge* Üniversitesi'nin vaazından evvel âdet olan davet duasına benzeyen bir duayı tekrarladı; 'Zatıâlileri *Sultan*, *Vali* hazretleri, muhtelif *paşa*lar (ve saire) için duacıyız' diye başlıyordu. Sonra camii terk etmeden evvel ihtiyar *şeyh* ayakları üstüne dikildi ve birinci derviş ona yaklaştı ve onun elini öptü, *şeyh* onu,yanakları üstünden öpüp selâmladı, sonra derviş onun yanında kendi yerini aldı ve ikincisi aynısını yaptı ve üçüncüsü ve hepsi çevrili mahallin etrafında tertip olana kadar böylece devam etti; yegâne fark şuydu: İkinci derviş sadece ihtiyar şeyhi öpmekle kalmadı, aynı zamanda ilk dervişi de öptü; son derviş bütün yoldaşlarını öpüp selâmladı. Bu biraderce merhamet alâmetini ihsan ettikten ve aldıktan sonra hepsi camii terk ettiler ve kendi muhtelif meşguliyetlerine geri döndüler. Onların Peygamber'in evlâdından oldukları tahmin edilir; bazısı yabanî görünüşlü, meyus çehreliyken, bazıları da görünüşçe kibar ve yumuşak huyludurlar. Onlardan birisini odalarımız için hasır yapmakta nice kere istihdam ettik ve onu daima hoş muamele eden ve yardım etmeye hazır bulduk. Pek tabiî bütün dervişler Muhammedî'ler tarafından bilhassa mübarek adamlar olarak hürmet görürler, söylemesi tuhaf ama bir fark vardır; bu hürmeti, saçma sapan sözleri büyük bir huşuyla dinlenen delilerle paylaşırlar."

MACKINTOSH, **Damascus and Its People** (Sketches of Modern Life in Syria), s. 36-38 [Şam], London, Seeley, Jackson and Halliday, 1883.

Mrs. Frank H. ROSENGARTEN

Mary D. Richardson Rosengarten. (1846-1913). Amerikan seyyah. Diğer bir eseri: Eight Journeys Abroad (1917).

15 Mart 1903- "Şam'ın güzelliği bir çerçeve olarak en güzel dağlarla beraber mümbit bir düzlük içinde kendi mevkiinde uzanıyor. Geçen akşam evin damına çıktık ve umumî manzara muhteşemdi. Dağların enfes, erguvanîmsiye çalan rengi; servi ağaçları ve minarelerle beraber evlerin ve duvarların renk yeknesaklığından gönlü ferahlatan, canlı ham ipek renkleri; tamamen çiçek açmış ve her dem taze şeftali ve diğer meyve ağaçları; portakal ve limon ağaçları ve altında müminlerin dualarını söyledikleri bir sayeban; geçen develer ve merkepler; ve zaman zaman kenarsız, yüksek, soba borusu şapkasıyla bir derviş…"

[RICHARDSON, Mary D.], ROSENGARTEN, Mrs. Frank H., **Letters of Mrs. Frank H. Rosengarten**, s. 478 [Şam], Philadelphia: J. B. Lippincott, 1917.

A Maulavî Darvish of Damascus, [Şamlı Bir Mevlevî Dervişi], 1870'ler, [BROWN, John P., The Darvishes, s. xi ve 284, London: Oxford University Press-Humphrey Milford, 1927].

William Eleroy CURTIS

(1850-1911). Amerikan gazeteci, yazar, seyyah. 1873-1901 arasında Chicago gazetelerinden bazılarının Washington muhabirliğini yaptı. 1901-1911 arasında Birleşik Devletler'in merkezî ve güney Amerika cumhuriyetlerindeki komisyoneriydi. Buna benzer pek çok resmî görevlerde bulundu. Çok sayıdaki kitaplarından bazıları: The Other End of the Hemisphere (1887), The Smallest of American Republics (1887), The South American Yankee (1887), Modern India (1904).

[1900 civarı]- "Dervişlerin, Tanrı'ya sena etmenin en iyi usulü hakkında birbirinden ayrılan iki çeşidi vardır. Raks edenler veya Mevlevî dervişlerine; İran'lı bir şehzade olan ve 1245'de dünyayı terk eden, münzevi bir kimse olan ve *Mesnevî* adlı kitabı yazan kurucuları *Mevlânâ*'nın ardından isim verilmiştir. Onun halefi tarikatın reisidir, Müslüman *Church* [kilise; din teşkilatı]nda yüksek bir mevkii işgal eder, İngiltere'deki *Canterbury* başpiskoposundan daha yüksek rütbededir; merasim, tepesi üstüne bir taç yerleştirmek yerine, ona Osman'ın kılıcını kuşatmaktan ibaret olsa da, Türkiye'nin sultanına taç giydirir. Mevlevî dervişleri çok sıkı yeminlerle bağlıdırlar ve hayatlarını daimî bir perestişle geçirirler. Haftada iki kere, her salı ve cuma, öğle namazından sonra "*zikr*" olarak isimlendirdikleri hususî dinî raks etme veya hızla dönme icralarını geçerler. Fizikî kuvvetleri bunu öyle çok sıkça yapmalarına müsaade etmez.

Merasim; ayak parmakları üstünde nezaketle dönmekten ve aynı zamanda umumiyetle sekiz köşeli şekilde inşa edilmiş bulunan camiin etrafında çember, çember içinde; ney ve tefin musikisine ve Tanrı'nın kudret ve şanının methedildiği ve dünyevî varlığın faydasızlığının beyan edildiği yeknesak bir terennüme uyarak yavaşça ilerlemekten ibarettir. Terennüm ve orkestranın refakati fizikî olarak tatbikten âciz münzeviler tarafından icra edilir. Tatbik, beden üzerine olduğu gibi hassa üzerine de çok büyük bir zorlamadır ve derviş münzeviler daima kısa ömürlüdürler. Raks etme başladığında; sağı başın yukarısında, solu aşağısında, bir el yukarı doğru açık, diğeri aşağı doğru açık olmak üzere kollarını boylu boyunca yayarlar, gözleri kapalıdır ve başları omuzları üzerine, yana meyletmiştir. Bazen yarım saat müddetle kesmeksizin dönmeye devam ederler. *Chief priest* [baş papaz; şeyh] veya başmünzevi başlamak ve durmak için, tahkik edememiş olduğum bir kaideye göre işaret verir. Hızla dönmenin birkaç saniye ardından adaleler sertleşmeye başlar, icracı hislerinin idaresini kaybeder ve o zaman can "Tanrı'yla bir olduğu" lâhutî bir âleme girdiğinden, maksadın arzu edildiği saralı bir vaziyete geçerek kısmen şuursuz hâle gelir ve Hâlık'ın varlığında, kulun bozuk ve şehevî tabiatını terkin tamamlanır.

Turkish Funeral,
[Türk Cenazesi -Cenaze alayında yürüyen sikkeli iki Mevlevî dervişi, İstanbul-],
PICART, Bernard (Ressam),
[GOODRICH, Charles A., Religious Ceremonies and Customs or the Forms of Worship, s. 145, Hartford: Hutchison and Divine, 1834].

İcranın kapanışında münzeviler camiin dışına, yarı şuursuz bir vaziyette çıkarlar ve tam şuurluluk tekrar ele geçene kadar inzivada kaldıkları hücrelerine girerler ve vecd sona erer. İcraya hazırlıklar oruç ve namazla yapılır. Âbitlerin bedenleri çok kötü bir şekilde gıdalanır. Vejeteryendirler ve uyarıcı almazlar. Ekmek ve sebze onların yegâne yiyeceğidir; ne şarap, ne kahve veya çay, ne de diğer sun'î uyarıcılara müsaade edilir ve hastalandıklarında, Hristiyan *Science* [İlim] kilisesinin bağlıları gibi, büsbütün duaya itimat ederek, ilaç kullanmazlar. Bütün dünyevî işlere olduğundan başka mana veren tasavvurlarıyla beraber; tabiî olarak zayıf, solgun; yorgunluk ve açlıktan dolayı bitkin görünüşlü adamlardır. Sadaka istemek veya çok kere matemciler olarak istihdam edildikleri cenazelere iştirak etmek haricinde tekkelerinin dışında nadiren gözükürler."

CURTIS, William Eleroy, **To-day in Syria and Palestine**, s. 132-133 [Şam], Chicago, New York, Toronto, London ve Edinburgh: Fleming H. Revell Co., 1903.

John PHILLIPS

(1914-1996). Amerikan gazeteci, fotoğrafçı. Galli bir baba ile Amerikan bir anneden Cezayir'de doğdu. 1925 yılında ailesiyle Fransa'ya dönene kadar burada kaldı. 1930-50 arasında Life mecmuasında fotoğrafçı olarak çalıştı. 20. yy.'ın en dramatik olaylarına şahitlik etti. Çektiği savaş fotoğraflarıyla meşhur oldu. Fotoğraf gazeteciliğinin büyükbabası olarak anılmaya başlandı. Ayrıca kitaplar da yayınladı. Bunlardan bazıları: Yugoslav Story (1984), Poet and Pilot Antoine de Saint-Exupery (1994).

[1943]- "Hızla Dönen Dervişler bir celse için Rotaryenler gibi haftada bir kez Şam'da toplanırlar. Vardığımda toplantı ilerlemişti ve takriben dört yüzü hızla dönüyordu. Otururken ve 45 dakika müddetle hızla dönen *Damascus Dervish Academy* [Şam Derviş Akademisi; Şam Mevlevîhanesi]'nin idarecisi olan dostumu seyrederken toplantının resmini çekmek için müsaade istedim. Karamsar baktı ve teessüfle itiraf etti: «Keşke evet diyebilseydim, ama hayır demem lâzım. Mesai arkadaşlarımın çoğunun ne kadar bağnaz olduklarını görüyorsunuz. Razı olmazlar.»"

PHILLIPS, John, *The Strangest People (Footnotes on a Two-year Tour of a World at War)*, **Life**, 9 Nisan 1945, s. 69-70 [Şam], Chicago.

Dervish Devotees,
[Derviş Âbidler
-Suriye'li Mevlevîler-],
RINGIER (Fotoğrafçı),
1950, Siyah beyaz fotoğraf.

Whirling Dervishes,
[Hızla Dönen Dervişler
-Suriye'li Mevlevîler-],
1932, Siyah beyaz fotoğraf,
The Three Lions Photo Agency.

Tokat Mevlevîhanesi

Henry J. VAN-LENNEP

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 318

1 Temmuz 1864, Cuma- "Tokat'ta, büyük bir erkek dağ keçisi derisinin dualarını onun üstünde etmesi maksadıyla *Whirling Dervishes* [Hızla Dönen Dervişler]'in *sheikh* [şeyh]ine takdim edildiğini duymuştum, çünkü Türkler oturulan örtünün bir kimsenin duasına çok fazla tesiri olduğuna inanırlar ve o münasebetle erkek geyik, erkek karaca ve yabanî keçi derilerine çok yüksek itibar gösterirler."

VAN-LENNEP, Henry J., **Travels in Little-known Parts of Asia Minor**, 2 C., C. II, s. 45 [Tokat], London: John Murray, 1870.

Tokat Mevlevîhanesi Postnişini,
20. yy.'ın ilk çeyreği,
Siyah beyaz fotoğraf.

Trablusşam Mevlevîhanesi

Syrie; Vue d'un Couvent de Derviches, Audessus de Tripoly,
[Suriye; Trablusşam Yakınında Dervişlerin Tekkesinden Bir Manzara -Mevlevîhane-],
Luigi Mayer çevresi, 1803, Zamklı sulu boya, 94 x 137 cm. Ayrıca; Bakır levha üstüne renkli hak, 48 x 35 cm.,
[MAYER, Luigi, Views in the Ottoman Empire, Chiefly in Caramania: A Part of Asia Minor Hitherto Unexplored,
London: R. Bowyer, 1803].

Mevleviname_2b.indd 488 12.07.2015 15:26:38

Arvieux şövalyesi

(1635-1702). Arvieux şövalyesi Laurent. Fransız diplomat, seyyah. Babasının ölümü üzerine Şarkî Akdeniz kıyılarında ticarete atıldı. Türkçe, Arapça ve Yunanca öğrendi. Şarklı gibi giyindi ve yaşadı. 1659'da İzmir'de bulundu. Ardından Mısır, Suriye ve Lübnan'da dolaştı. 1665'te Fransa'ya döndü. Fransa kralının Bâb-ı Âlî'deki fevkâlade elçiliğini yürüttü. Halep, Cezayir, Trablusşam ve Şarkî Akdeniz'deki diğer bazı yerlerde konsoloslukta bulundu. Hatıratını bir Dominikan rahibi olan Jean-Baptiste Labat yayınladı.

[1660 Yazı]- "Şehrin takriben yarım ve çeyrek *lig* [1 Fransız ligi yaklaşık 4 km. olduğuna göre: 3 km.] şark tarafında, dağın nehir geçen yamacına doğru yapılmış dervişlerin güzel ve büyük bir *monastere* [manastır; tekke]leri vardır.

Patriarche [patrik, eski büyük]leri olan *Meylana* [Mevlânâ]'nın nizamı altında yaşarlar. Hoş ama basit bir dokumadan aynı tarzda esvap giyerler ve sarık yerine kıyafetlerinin aslî parçası ve müesseselerini kabul etmenin bir işareti olan beyaz, kenarsız bir şapka takarlar. Oranın yemeği ve idaresiyle meşgul olanlar tekkede kalmakta serbesttirler veya şehirde kendi hususî evlerinde kalırlar, fakat cuma sabahı herkesin tekkeye gitmesi mecburîdir.

Tekkenin camiine, onların buraya girmeden evvel abdest aldıkları, altında taş havuzlarıyla çok sayıda çeşmeler bulunan bir nevi üstü kapalı kemerli yol veya dehliz ilâve edilmiştir.

Sabahın onunda tapınmalarına başladılar; *dedé* [dede] veya *superieur* [manastır başpapazı; şeyh] beş basamaklı merdiveninden, küçük bir korkulukla çevrelenmiş sahnenin arkasına gidince bitirdiler. Bizim terzilerimizin tarzında oturdular. Beğenilecek bir tevazu ve tazimle Kur'an'ı açtılar ve söylenmesi icap eden bir vaaz metni olarak iki veya üç satırlık bir bölüm okudular, sonra onu öptüler, sıkıca sardılar ve ondan yapılan tefsir boyunca başlarının üstüne koyup elleriyle tuttular. Bütün dervişler *prédicateur* [vaiz]in etrafında kıdem sırasına göre, büyük bir hilâl şeklinde, dizleri ve topukları zeminde olarak oturdular. Gözleri aşağıdaydı, başlarını çevirmediler ve ses çıkarmadılar. Öylesine hareketsizdiler ki biri onları heykel sanırdı. Bu hâlde, peygamberlerinin bir hayali olan şeyhlerini hayret verici bir dikkatle dinlediler. Son derece uzun vaaz müddetince onlardan biri ne uyudu, ne de kımıldandı.

Hitap bitince, hâlâ gözleri aşağıda, vakar ve tazimle, hepsi aynı zamanda kalktılar. Bazen bir topukları, bazen de diğeri üstünde, diğer insanlara baş döndürücü gelen bir sür'atle dönmeye başladılar. Bu icra için gençlikte talim etmişlerdir. *Renegat* [mürted]ler bizim keşişlerimizin bir diğerine terbiye verdiğini, bunların bu raksı veya dönmesinin de işte bunun yerini tuttuğunu söylerler. Bu zahmetli icraya neredeyse bir saat boyunca devam ettiler. Şeyh tarafından verilen bir işaret üzerine neyler ve dümbelekler çalmayı kestiğinde birdenbire yere kapaklandılar ve şeyh elinde Kur'an'ını tutarak diğerlerinin yaptığı gibi dönmeye başladı, fakat hiçbiri ona refakat etmedi. Gözleri aşağıya eğik ve kolları yanlarına salınmış olarak, onun etrafında ayakta bir halka oluşturdular. Takriben diğerleri kadar döndüğünde bir işaret verdi ve derhâl çalgılar sustu. Bir halının üstüne oturdu ve bütün *novice* [müptedi]ler gelerek aşırı bir hürmetle elini öptüler. Bu merasimin bittiği noktaydı. Merasim başlamadan evvel kendisini selâmlamış bulunduğum şeyh, beni her şeyi görmeye ve dinlemeye elverişli bir yere yerleşmişti. Ona benim ve refakatimdekilerin tebriklerini arza gittim. Bizi son derece temiz bir oturma odasına buyur etti ve bize kahve ve *sorbet* [şerbet] ikram etti. Sonra bütün tekkeyi gösterdi. Ayrılırken bize, mümin olmak için gereken tedariği bizlerde gördüğünden dolayı, bütün kalbiyle ihtida etmemizi dilediğini söyledi.

Tekkenin temizden de öte dairelerine, odalarına, *balkon*larına, mahfillerine, akar su çeşmelerine, hamamlarına ve herkesin hoşlanacağı güzel manzarasına hayran kaldık."

LABAT, Jean-Baptiste, **Memoires du Chevalier D'Arvieux** (Envoyé Extraordinaire du Roy à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger,de Tripoli et Autres Echelles du Levant), 7 C., C. II, s. 392-397 [Trablusşam], Paris: Charles Jean-Baptiste Delespin, 1735.

Corneille Le BRUYN

Cornelis de Bruijn. (1652-1727). Hollandalı ressam, seyyah ve yazar. 1674-1693 ve 1701-1708 arasında iki büyük seyahat gerçekleştirdi. İlkinde Avrupa, Türkiye, Filistin, Suriye ve Mısır'ı dolaştı. Kitabında yer alan Kudüs'ü ve piramitlerin içini gösteren resimleri Avrupa'da ilk yayınlananlardır. Gezdiği memleketler hakkında yazılmış bulunan bütün Yunanca ve Latince kitapları okudu. İkinci seyahatinde İngiltere, Polonya, Rusya, Kafkasya, Kırım, İran, Seylan ve Java'yı dolaştı. Moskova ve Rusya'daki diğer yerleri tarif eden ilk yabancı oldu. İsteği üzerine, Büyük Petro'nun kuzenlerinin portrelerini çizdi. İran'da iken Şehname'yi edindi ve Batı dünyasına duyurdu. Seyahatlerinin maliyetini nasıl karşıladığı bilinmese de, zamanının seyahat çeki olan emeklilik mektuplarını kullandığı zannedilmektedir.

[1679]- "Türkler muhtelif tarikatlara da sahiptirler, lâkin bunların ekseriyeti imansız ve dinsiz kimselerdir. 'Dervişler'* çok terbiyeli ve edepli kimseler olarak kabul ve tasdik edilir. Başlarında büyük, yüksek bir keçe vardır ve çok basit giyinirler. Abdal ve azizleri geçmelerinde müessir olan *claustrale* [manastır tarzı] bir hayat yaşarlar. Gene de hakikati söylemek icap ederse, onlar bedhah kalpliler ve serbest mürailerdir; muntazam muazzam sarhoşlar ve yorulmak bilmez tütün içicilerdir.

*Bu münasebetle, Türk imparatorluğundaki muhtelif derviş tarikatları hakkında bu kısımda daha geniş bir fikir verilmektedir. Türklerin dininin Hristiyanların ve Yahudilerinkinin aşırı bir terkibi olduğunu bilmeyen kimse yoktur ve bunun da onların dinî tarikatlarını teşkile yarayan ilk numune olmadığından şüphe edilmemelidir. Avrupa'da Türklerin hikâyeleri söylense de, dervişler hakkında *Orhan II.*'den bu yana konuşulur. Onların kurucusu olarak geçen Türk kralı takriben dört yüz yıl evvel yaşadı. *Mr. Ricaut*'un Muhammed şeriatının hakimlerinden öğrendiği gibi, bunlar Muhammedîliğin tesis edilmesi kadar eskidirler. Bu münzevi membalarının kaidelerini koyan ilk ikisi olarak Halvetî ve Nakşibendî gözükür. Bu iki memba, kendi müessislerinin adını alan başka diğer bazı tarikatları devamları olarak bırakmışlardır. *Kadir*'den Kadirî, *Meveleva* [Mevlânâ]'dan *Mevelevi* [Mevlevî]ler ve diğerleri gibi. Büyük bir hürmeti haiz olan sonuncusu dört yüz kişiden fazla oldukları Konya'da ana idarehaneye sahiptir. Tarikatın reisinin bu hanesi, Türklerin ilk imparatoru Osman tarafından kendisine ihsan edilmiş imtiyaz şartları altında, diğer hepsine buyurur. Bu şehzade; bu tarikata ve bilhassa, evvelce valisiyken bir gün kendi tahtına tırmanan onların reisine pek çok hürmet gösteriyordu. Bu çeşit dervişlerin hepsi sabırlı, mütevazı, ılımlı ve hayırseverdirler. Reislerinin mevcudiyetinde ve hariçte hürmetkâr bir vaziyettedirler ve zahidane bir sessizliği muhafaza ederler. Elbiselerinin keten ve kumaşları en kabasındandır; deve yününden mamul, kenarsız, şeker kellesi gibi bir başlık giyerler. Bacakları çıplaktır, bağırları açıktır. Bütün Muhammedîlerle müştereken *Ramazan* orucuna ilâveten, perşembeleri de ancak güneş battıktan sonra yerler. Salı ve cumaları merasime iştirak ederler. Reislerini derin bir hürmetle selâmladıktan sonra, çalındığında bütün nefesleri dindirecek kadar şaşırtıcı bir cerbezeye sahip bir çalgı olan neyin sesine uyarak dönmeye başlarlar. Bu merasim, kurucuları Mevlânâ'nın hiçbir şey yemeden on beş gün müddetle döndüğü ve sonra bazı keşiflere sahip olarak vecd içinde yıkıldığı tasvirine dayanır. Bu çeşit dervişler, aramızda olarak; fakr, safiyet ve itaat iddiasındadırlar. Teehhül etmeye kalkıştıklarında kolaylıkla müsaade elde ederler. Niyazları haricinde yaptıkları bir şey yoktur."

Şeker kelleleri.

LE BRUYN, Corneille, **Voyage au Levant** (c'est-à-dire, dans les Principaux Endroits de L'Asie Mineure, dans le Isles …), 2 C., C. I, s. 389-391 [Trablusşam], Paris: Jean-Baptiste-Claude Báuche, 1725.

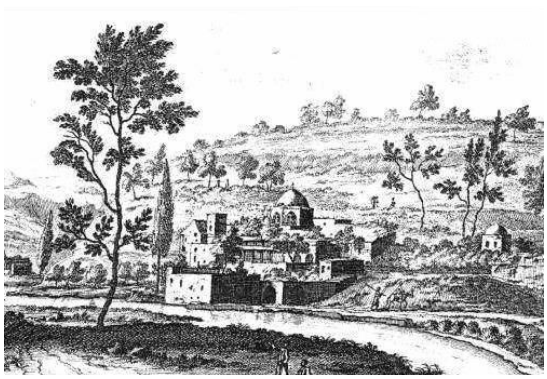
Richard POCOCKE

(1704-1765). İngiliz piskopos ve antropolog. İrlanda protestan kilisesinde vazife gördü. Daha çok seyahat yazıları ve günlükleriyle tanınır. 1733-1736 arasında Avrupa'yı dolaştı. 1737-1742 arasında Yakın Şark, Mısır, Filistin ve Yunanistan'a seyahat etti. 1747-1760 arasında İrlanda'nın muhtelif kısımlarını gezdi.

[Haziran 1737]- "*Tripoli* [Trablusşam] nehri Şarktan çok lâtif, dar bir vadiye doğru akar; burada, şehrin takriben yarım mil dışında, nehrin yukarısındaki tepenin yamacında Dervişler'in bir *convent* [erkek manastırı; tekke]si vardır. Burası görmüş olduğum en güzel mahallerden biridir, oranın içinden geçen bir su yolu kemeri vasıtasıyla tedarik edilmiş birkaç su tevzi tertibatıyla donatılmıştır. Bu su yolu kemerinde takriben sekiz mil uzaktaki Lübnan dağının eteklerinden gelen su akar. Su şehrin bir buçuk mil içine varana kadar, tepenin yamacı boyunca, bir mecra vasıtasıyla nehrin şimaline taşınır. Burada yüz otuz adım uzunlukta, dört 'ayak kemeri' olan bir su yolu üzerinde vadi ve nehir birbirini çaprazlar; su yolu yedi ayak sekiz parmak enindedir ve köprü olarak vazife görür. Ortadaki iki *gotik* ayak kemeri muhtemelen yeniden inşa edilmişlerdir; ama diğerleri zarif ayak kemerleridir ve daha kadim bir tarihe ait gözükürler. Köprünün *Bulloign*'lu *Godfrey* tarafından inşa veya tamir edilmiş olduğu söylenmekle beraber, 'Prens'in köprüsü' diye isimlendirilmiş olmasını hesaba katarak, Kudüs kralı *Baldwin* tarafından yapılmış bulunması daha muhtemeldir; taşların üstüne bir haç kazılı olduğunu da müşahede ettim. Bu ayak kemerlerinden su vadinin cenup tarafına, Dervişlerin tekkesi vasıtasıyla akar."

POCOCKE, Richard, *A Description of the East, etc., Book the Second, Of Syria and Mesopotamia*, **General Collection of the Best and Most Interesting Voyages and Travels**, John Pinkerton, C. X, s. 486 [Trablusşam], London: Longman, Hurst, Rees, Orme and Brown, 1811.

Monastero Prezzo di Tripoli, [Trablusşam'ın Kıymetli Tekkesi -Mevlevîhane-], LE BRUYN, Corneille, Voyage au Levant (c'est-à-dire, dans les Principaux Endroits de L'Asie Mineure, dans le Isles …), 2 C., C. I, s. 391-392 [Trablusşam], Paris: Jean-Baptiste-Claude Báuche, 1725.

Ulrich Jasper SEETZEN

(1767-1811). Alman hekim, kâşif. 1790-1798 arasında Avrupa'yı dolaştı. 1802'de şark seyahatine başladı. İstanbul'da altı ay kaldı. Arabistan ve Filistin'deki Kitab-ı Mukaddes'te yer alan bazı mahalleri keşfetti. 1809'da Müslüman oldu ve Mekke'ye haccederek Hacı Musa adını aldı. 1810'a kadar Arabistan'da dolaştı. 1810 sonunda son mektubunu gönderdi. Yemen'de vefat etti.

29 Ağustos, Perşembe [1805]- "Öğleden sonra Fransisken rahiplerimle beraber, Fransız konsolosu nezdindeki yemeği müteakip, şehre bir çeyrek saat mesafede, kasrın arka tarafında bulunan *Mewlewi-Derwische* [Mevlevî dervişleri]nin *kloster* [erkek manastırı; tekke]si olan *Mellauihje* [Mevlevîhane]'ye yürüdük. Burası aşağı doğru küçük bir nehrin sür'atle akıp gittiği ve birkaç kol hâlinde dağıldığı Kadişa'nın yüksek kıyılarında lâtif bir mevkie sahiptir. Tekke suyunu; nehrin suyunun daha yüksekteki bir yöreden kasra ve şehre sevk edildiği su borusundan alır. Mamafih ekseriyet evvelki gibi kuyu suyu içmeyi tercih eder. Şimdilerde bu tekke dervişler tarafından terk edilmiştir ve burada, sadece, bu yerin cazibesinden zevk almaya gelenler için şehrin hizmetkârı bir adam yaşar. Bizim keşişlerde olduğu gibi, dervişler seneden seneye azalmışlar. Tekke kısmen değiştirilerek sevimli bir kır evi olarak arz edilmiştir."

SEETZEN, Ulrich Jasper, **Ulrich Jasper Seetzen's Reisen** (durch Syrien, Palästina, Phönicien, die Transjordan-Länder, Arabia Petraea und Unter-Aegypten), Hazırlayan: Fr. Kruse, 4 C., C. I, s. 220-221 [Trablusşam], Berlin: G. Reimer, 1854.

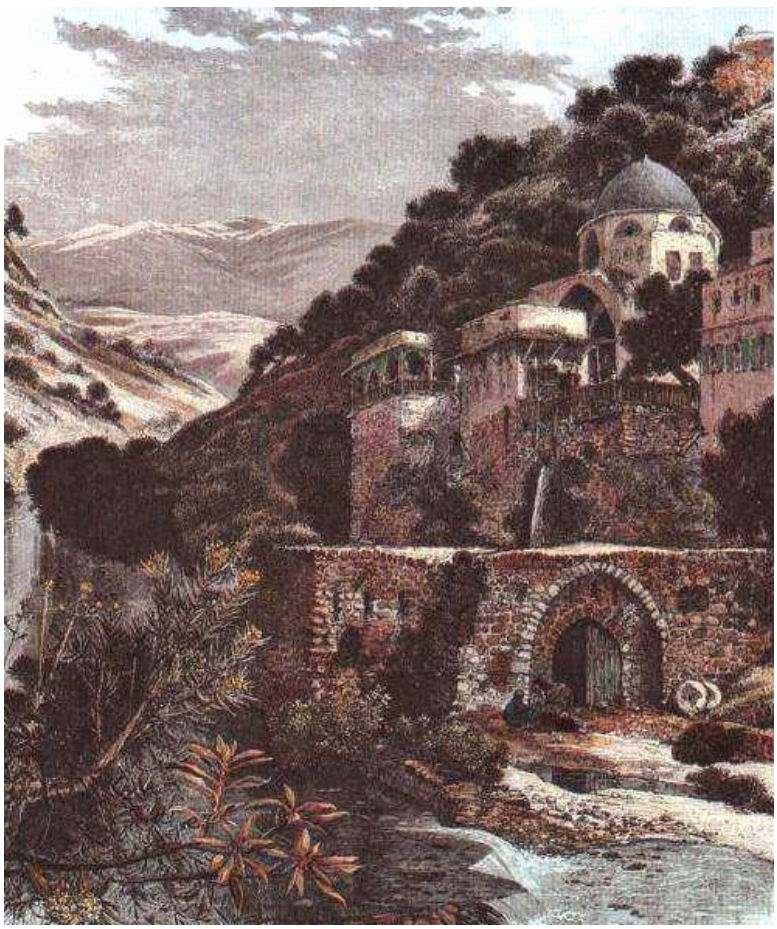
John Lewis BURCKHARDT

Johann Ludwig Burckhardt. (1784-1817). İsviçreli seyyah ve şarkiyatçı. 1806'da Müslüman oldu. 1809'da Halep'e gitti; Arapça, Kur'an ve İslam şeriatı tahsil etti. Şeyh İbrahim ibn Abdullah adıyla bilindi. Ürdün'deki Petra kadim şehrini keşfetti. Mekke'ye haccetti. Şark lisanlarındaki 800 ciltlik el yazmalarını Cambridge Üniversitesi kütüphanesine bağışladı.

2 Mart 1812 [Pazartesi]- [Trablusşam] kasaba[sı]nın *Kadisha* [Kadişa] vadisinden on dakika yukarısı *derwish* [derviş]lerin bir *convent* [erkek manastırı; tekke]sidir. Nehrin yukarısında mükemmel bir tablo gibi kâindir. Fakat günümüzde meskûn bulunmamaktadır."

BURCKHARDT, John Lewis, **Travels in Syria and Holy Land**, s. 218 [Trablusşam], London: The Association for Promoting the Discovery of the Interior Parts of Africa, 1822.

The Kadisha River Running under the Takiyyah Mawlawiyah in Tripoli, [Trablusşam'daki Mevlevî Tekkesinin Altında Akan Kadişa Nehri], WILSON, C. J. ve HARLEY, S. C. (Ressamlar), 1854, Renkli taş baskı.

MICHAUD ve POUJULAT

Müelliflerin kısa biyografisi için bkz. s. 728

Tripoli [Trablusşam]'dan kısa bir mesafede, vadinin cenubî şarkîsinde *Mélaoui* [Mevlevî] (*dervischerie*) [dervişhâne] bulunur. *Quadicha* [Kadişa] nehrinin ortasından geçtiği bu vadi, bir derviş burada kaldığından, bu cihetle isimlendirilir; Mevlevî'ye zevkli bir ikamet mahalli veren meyve ağaçlarının kerestesini takdim eder.

MICHAUD ve POUJULAT, **Correspondance D'Orient 1830-1831**, 7 C., C. VI., s. 398-399 [Trablusşam], Paris: Ducollet, 1833.

John CARNE

(1789-1844). İngiliz. Nash ve Marcham şövalyesi, Cambridge'deki Queens Koleji'nin hocalarından, seyyah ve yazar. Mukaddes yerleri ziyaret etmek için 1821'de İngiltere'yi terk etti. Bu seyahatinde İstanbul, Yunanistan, Doğu Akdeniz, Filistin'i dolaştı. Filistin'de bedeviler tarafından kısa bir süre hapsedildi. Dönüşünde seyahatlerini New Monthly Magazine'de yayınlamaya başladı. Diğer eserleri: Tales of the West (1828), Stratton Hill (1829), Recollections of Travels in the East (1830), The Exiles of Palestine (1831), Lives of Eminent Missionaries (1832), Syria, the Holy Land and Asia Minor Illustrated (1836).

"Bu manzara *Derwishy* [Dervişî] *convent* [erkek manastırı; tekke]'sinin yukarısından alınmıştır; aşağıda, nehrin kıyısında şunlar görülür: Bir Marunî rahibi yukarıdaki patikada Suriyeli bir erkek ve kadın çobanla sohbet ediyor. Haçlılar zamanında yapılmış kadim kale öndeki tepede. Şehrin ekseri kısımları ve altında, birkaç yolun işlediği, Haçlı devirlerinin işaretlerini taşıyan gotik mimarînin yüksek sıra kemerleri…

…*Kadişa*'nın kıyısında, limon ve zeytin ağaçlarının ortasındaki *Dervişî* veya dervişler tekkesinin yeri cezb edicidir: Dert, ayartma ve zevk dünyasından pek lâtif, sessiz, yalnız bir dünyaya geri çekilme… *Kadişa*'nın yanındaki her patika mütefekkir adamlara bir sevgilidir; vadinin bir yanından öbür yanına dolambaçlarında, fikirlerin nehrin suyunun çağıltısıyla, çobanın kavalıyla nazikçe birbirine karıştığı; gölgelenmiş, kır hayatına dair ve sakin bir inziva vardır.

…Soldaki kale, sağdaki *Ebu Nezir*'in türbesi, birkaç kulübe ve kır yeri Dervişlerin tekkesine sevimlilik ve mevki ferahlığı verir; bu zamanda meskûn olmadığı söylenilir ve belki de çadırını bir vakit Şarkta kurmayı dileyen, mutedil imkânlı seyyahlara bile erişilebilir idi. Böyle bir ikametgâhın kiracısı gıpta edilecek bir adam olurdu. Portakal ve dut koruları, kavaklar ve diğer pek çok ağaçlar ve çalıların kokuyu güzelleştirdiği ve havayı serinlettiği Kadişa'nın derin vadisinde, kendi sabık derviş hanesindedir. Hiçbir şey bazı İngiliz mobilyasını, kitapları ve musikiyi barındıran böylesi bir mesken gibi, bir ev rahatlığı vermekte noksansız değildir. O zaman *Kadişa*'nın münzevisi, taraçalı çatısında veya bahçesinde yürüdüğünde, vadisini, nehrini, korularını ve her bir taraftaki azametli meyilleri seyredebilir ve daha müteşekkir bir uzlet arz etmekle 'Dünya'nın en aşırı kayıtlarına' meydan okuyabilirdi. Şehir işlek ticareti, dostane konsolos ve tüccarlarının ikametgâhlarıyla yarım mil yakınlıktadır; Lübnan [dağları]nın zirvelerindeki fırtınalar duyulur ama hissedilmez, uzak sahilde kabaran dalganın uzunca düşüşü vadinin yukarısına alçak sesle ve bir rüya gibi gelir."

CARNE, John, **Syria, the Holy Land, Asia Minor etc. Illustrated**, 2 C., C. I, s. 22-23 [Trablusşam], London, Paris ve America: Fisher, Son and Co., [1839-1840].

Syria, Tripoli,
[Suriye, Trablusşam
-Önde Mevlevîhanenin Kubbesi-],
BARTLETT, William Henry (Ressam),
VURRALL, J. C. (Hakkâk),
19. yy.'ın ilk yarısı,
Renkli taş baskı.

J.-B. SOEHNLIN

Jean-Baptiste Soehnlin. (1825-1890). Fransız Katolik papaz, siyasetçi. L. de Prunet takma adını da kullandığı anlaşılmaktadır. Çokça seyahat etti. Diğer eseri: La Mère du Croisé (1865).

"Dün İzmir'in bir ucunda kâin bir camide *derviches hurleurs* [feryat eden dervişler]in ayinine iştirak ettim. Zaten Trablusşam'da, kendilerini remzleri ve çabuk ve zarif rakslarıyla tefrik ettiren *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in amellerini görmüştüm. Fakat korkunç olan feryat edenleri zikretmeye değmez. Yarım daire içinde ve dirseklerle temas hâlinde yerleşmiş bir aşırılar takımı hayal edin."

SOEHNLIN, J.-B., **Lettres sur la Terre-Sainte**, s. 58 [Trablusşam], Limoges: Martial Ardant Frères, 1864.

Meçhul bir seyyah

31 Mayıs [1868]- "Hisardan, *Kadisha* [Kadişa] vadisine tepeden bakan bir kahvehaneye gittik. Nehir burada çok hızlıdır. Takriben yarım mil ötede, eskiden dervişler tarafından işgal edilen, şimdi "*cafe dansante*" [danslı kahvehane] olan terk edilmiş bir bina vardır."

Yazarı bilinmeyen, **Mafeesh or Nothing New** (The Journal of a Tour in Greece, Turkey, Egypt, The Sinai Desert, Petra, Palestine, Syria and Russia), 2 C., C. II, s. 114 [Trablusşam], London: Hususî tedavül için bastırılmıştır, 1870.

Claude Reignier CONDER

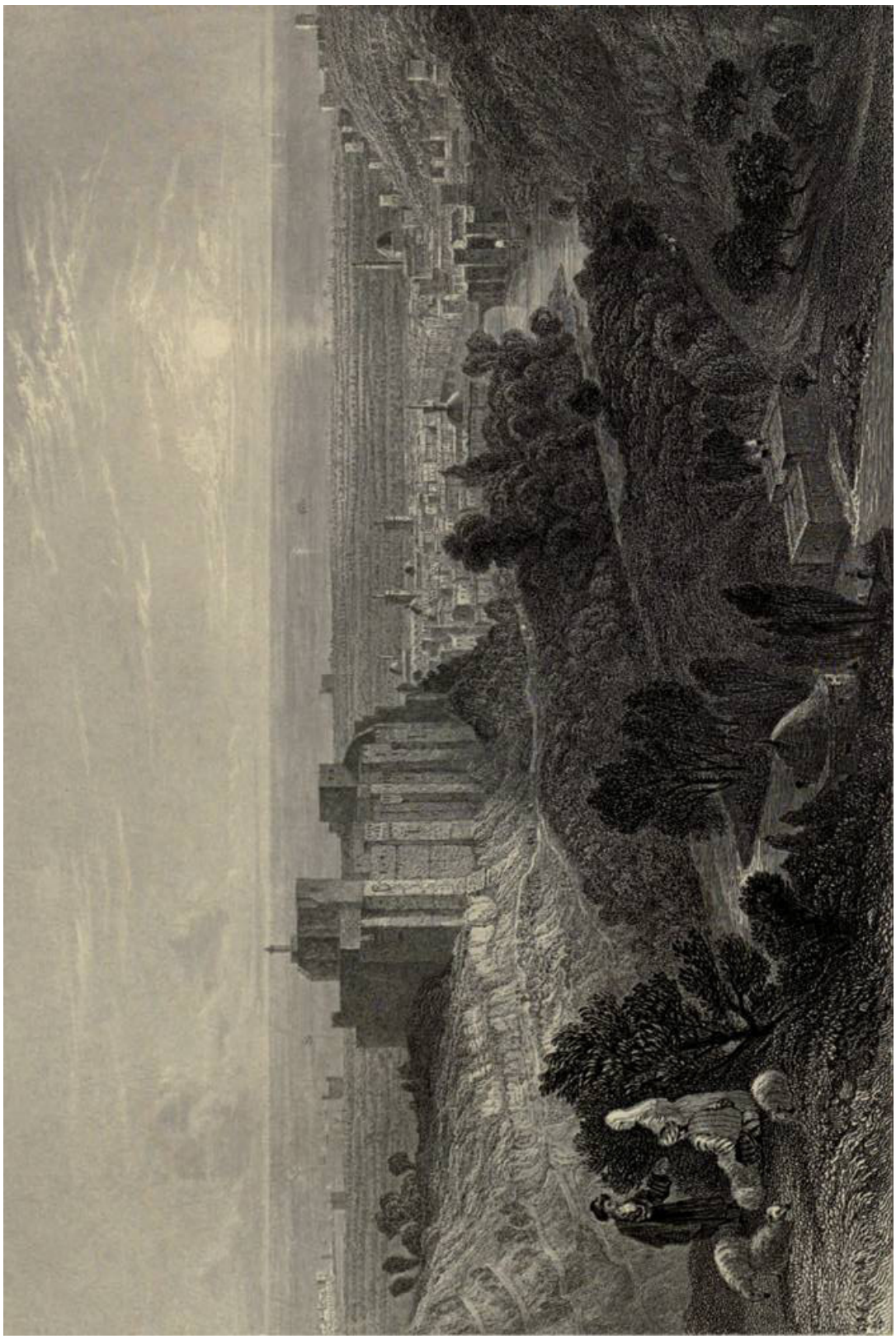
Claude Reignier Conder. (1848-1910). İngiliz subay, askerî mühendis, kâşif. 1872'de Nablus, 1872-78 ve 1881-82 arasında Filistin araştırmalarına katıldı. Filistin'in topografya ve tarihine büyük katkısı oldu. Mısır isyanlarına karşı çarpıştı. Bazı diğer eserleri: Judas Maccabaeus and the Jewish War of Independence (1879), Tent Work in Palestine (1880), Syrian Stone Lore or the Monumental History of Palestine (1887), Altaic Hieroglyphs and Hitite Inscriptions (1887), Palestine (1889), The Latin Kingdom of Jerusalem 1099 to 1291 (1897), The Hitites and Their Language (1898), The First Bible (1902), The Rise of Man (1908).

15 Nisan 1881, Cuma- "Bu mukaddes nehrin vadisini takip ederek, kaktüs mâniaları arasındaki portakal bahçelerini, bağları ve eski Hacı Tümseği'nin temelleri üstüne inşa edilmiş kalenin koyu kahverengi surlarının altından geçip; hürmete lâyık dükkâncı sınıfı arasından ikmal edilmiş azalarının sadece açık kahverengi keçeden, kesilmiş bir mahrut şeklindeki, bazen etrafına yeşil bir sarık sardıkları yüksek başlıklarıyla fark edilebildiği bir tarikat olan *Malawiyeh* [Mevlevîye] veya *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in beyaz *monastery* [manastır; tekke]sine vardık. *Tripoli* [Trablusşam]'da yekûnu yirmi derviş vardır, her cuma raks etmek üzere gittikleri tekke onların derneğidir.

Bu fırkanın dönüşleri sık sık tarif edilmiştir, ama bu raksın, remzîliği ve tabiatı itibarıyla, birkaç kayıt belki lüzumsuz mütalâa edilmeyebilir. Nisan'ın 15'inde Cuma günü, şimaldeki boşluğa açılan, şark tarafında bir seyirci odasıyla ve bunun üzerinde hanende ve sazendeler için bir mahfiliyle *Liwân* [divan, divanhane]da veya kemerli hususî odada vuku bulan merasime şahit olduk. Hızla akan ırmağıyla, güzel vadinin yukarısında bir görüş sahasıyla şimale doğru ayrı bir bina olan divanhanede nazikane karşılandık ve sonra dervişlerin raks ettiği tahtayla döşenmiş zeminle aynı seviyedeki ahşap korkuluğa yakın yerlere tahsis olunduk. Müslüman erkek seyirciler cenuptaki bir mahfili tutmuşlardı ve Trablusşam'ın Hristiyan ve Müslüman bütün çocuklarının bizim arkamızda itişip kakıştıkları görülüyordu.

Zavallı bir aza veya tekke dışından bir birader yerin temiz olarak silip süpürülmesiyle mes'uldü. Hiçbir seyircinin sigara içmesine ve hatta çocukların şekerlemelerini yemelerine bile müsaade etmiyordu, çünkü merasimin ciddiyeti bir camide veya bir Hristiyan kilisesindeki herhangi bir dinî ayine tamamen müsavidir. Yerde yalın ayak gezindi ve pek yumuşak bir tabiatta genç adamları ve çocukları azarladı. Bizim karşımızda tahtadan yapılmış, kalın bir kafesin arkasındaki bir mahfilde beyaz peçeler ayırt edebiliyordu; bu esnada, hafif kına vurulmuş birkaç parmak bir yandan sokulup öbür yandan çıkıyor ve diğer kadınlar yukarıdaki kubbenin pencerelerinden aşağı bakıyorlardı.

Öğleden sonra 2.15 sularında on iki derviş *sheikh* [şeyh]lerini takiben yalın ayak olarak girdiler. Bu sayıdan biri neredeyse bir çocuk

Syria, Tripoli, [Suriye, Trablusşam -Önde Mevlevîhanenin Kubbesi-],
BARTLETT, William Henry (Ressam), VURRALL, J. C. (Hakkâk), Çelik üstüne hâk,
[BARTLETT, William Henry; PURSER, William; CARNE, John, Syria, The Holy Land, Asia Minor, etc., s. 22-23 arasında, London: Fisher, Son and Co., 1836].

Dervicherie de Tripoli,
[Trabluşam Dervişhanesi
-Mevlevîhane-],
RENAN, M. Ary (Ressam),
1887, Gravür baskı, 19 x 22,9 cm.

olmakla, her yaştan iyi görünüşlü adamlardılar. Üstlerinde mahrutî şapkaları ve alttaki beyaz raks elbiselerinin eteklerini istiap eden uzun cübbeleri vardı. Cübbelerin sekizi siyah, biri yeşil ve diğerleri kurşunîydi, bu renkler belki de tarikata başlamanın derecelerine işaret ediyordu. Zeminin etrafında, cenubîşarka doğru ve bu köşedeki yere yerleştirilmiş, Trablusşam'da mübarek renk olan maviye boyanmış, koyun postundan bir seccadeye müteveccih ayakta durdular. *Şeyh*ten ve bir diğerinden gayri herkes yalın ayaktı, oğlak köselesinden, yumuşak tabanlı bir potin giyen bu ikincisi ihtiyar bir zattı. Sağ ayağın başparmağı sol ayağın başparmağı üstünde, bacaklar birbirine yakın olarak dikildiler. Bu, Hindistan'da ve başka yerlerde çok kadim bir tefekkür vaziyet alışıdır.

En son gelen *şeyh* küçük ve kalkık bir burunla, çirkin, şişman bir zattı; şapkasının etrafında yeşil bir sarığa malikti ve halis malzemeden, önde kavuşturduğu ellerini örten, çok uzun, bol kolları olan; koyu kırmızı renkte bir elbise giymişti. Şimdi koyun postu üstünde duran şeyhin solunda; en yaşlı aza ve kalanlar yaş sırasına göre olmak üzere, bütün halka, cübbelerinin altındaki eteklerini tutarak ayakta duruyordu. Ayaklarını yıkamışlardı ve suratları diğer tarikatların gayesizce dolaşan kimseleri arasında görüldüğü gibi yabanî veya kaba bir görünüş hissi uyandırmasın diye sakalları güzelce kırpılmıştı.

Yerli kalabalık sükûta mecbur kılındı ve *şeyh* cenubîşarka baş eğip selâm vererek ökçeli potinleriyle seccade üstünde adım attı ve muakkiplerine yüzünü döndü. On üç kişinin tamamı, o zaman, alınları yere karşı secde ettiler ve onun ardından kolları cübbelerinin altında kavuşturulmuş olarak Şarka mahsus tarzda oturdular. Sonra üstümüzdeki mahfilden terennüm eden bir tek ses duyuldu ve hâlâ oturmakta olan *şeyh* avuç içleri yüzüne ve parmakları yukarı doğru hâlde ellerini kaldırıp bir dua okudu. O zaman on ikisi yeri öptüler ve mahfilden *Aly* [Ali] ve diğer Müslüman azizlerin himayesi dilenerek bir ilâhî okundu.

Hemen sonra bir flüt [ney]in yumuşak musikisi duyuldu ve *şeyh* kalktı ve kalanlar tarafından takip edildi; birer birer, sağdan sola, ciddiyet ve vakarla üç kere yerin etrafını gezdiler. Her biri sırayla mavi seccadeye baş eğerek selâm verdi, sonra iki uzun adımla onun önünden atladı ve arkaya dönerek, takip eden dervişi baş eğerek selâmladı. Hepsinin yürüyüşü, ayakların zemin boyunca kaydırıldığı veya sürüklendiği bir çeşit süzülme hareketiydi.

Towâf [tavaf] veya gezinme tamamlandı, yeşil cübbe sahibi tarafından cübbeler kaldırıldı ve sekiz derviş yere kadar uzanan, kenarları kurşunla fazlaca ağırlaştırılmış, bol eteklerden gayrisi vücuda sıkıca oturan beyaz elbiseler içinde, raks etmeye hazır ayakta durdular. Sonradan, merkezde raks eden (ve kalanları varana değin yerin muhafızı olmuş bulunan) birinin elbisesi canlı olmayan, hafif yeşildi. Raksçılar evvelki gibi bir ayak diğerinin üstünde ve kollar sağ solun üstünde, göğüslerinde kavuşturulmuş olarak dikildiler. *Şeyh*e nispetle en baş-

Couvent des Derviches à Tripoli, [Trablusşam'daki Dervişlerin Tekkesi -Mevlevîhane-], [YANOSKI, Jean ve DAVID, Jules A., Syrie Ancienne et Moderne, Levha 13, Paris: Firmin Didot Frères, 1848].

Trablusşam Mevlevîhanesi,
20. yy.'ın başları,
Siyah beyaz fotoğraf.

ta gelen; o büyük zatı baş eğip selâmlamak üzere sola döndü ve onun sağ elini öptü, bu esnada *şeyh* onun çehresine solur gözüktü ve bu suretle telkinde bulundu, derviş mükemmel bir sessizlik içinde güneşe karşı bir mahrekte devretmeye başladı ve aynı zamanda sağdan sola, kendi mihveri etrafında da eğirilerek döndü. Diğer yedisi; bütün sekizi de odanın etrafında asla çarpışmaksızın ve kendi izafî mevkilerini kaybetmeksizin yavaşça devrederek hareket hâlinde olana dek takip ettiler. Uzun elbiseleri tedricen kurslar veya mahrutlar hâline şiştiler ve elleri yavaşça omuzlarına yükseldi ve sonra kolları neredeyse ufkî olana dek dışarıya doğru tuttular; sağ elin avuç içi yukarı ve solunki aşağıya doğruydu. Baş; ara sıra sağ omuz üstüne hemen hemen dayanıyordu, gözler yarı kapalıydı ve zevahir ipnotizmalı bir istiğraktan başkası değildi. Hareket; sağ ayağı, etrafından solun önüne getirmek suretiyle, sol ayağın tabanı veya topuğu üstünde dönme lüzumudur. Eğer okuyucu tecrübe ederse, mevkii muhafaza etmek zarurîyken böylesi muntazam bir hareketi kesp etmenin ne kadar çok tatbike lüzum gösterdiğini çok geçmeden anlayacaktır.

Sekiz kişinin tümü takriben altı veya yedi dakika içinde mahrekin etrafında iki kez nakloldular ve her bir raksçının kendi mihverlerindeki devirlerinin sayısının aşağı yukarı iki yüz olduğunu hesap ettik. Raks müddetince en ihtiyar derviş icracıların etrafında yavaşça yürüdü ve onların üslûplarını sessizce tenkit eder gözüktü. *Şeyh* fısıltı ile söylenen bir duayı okuyarak, bu sadece bir kuruntu olmuş olsa da, ipnotizmalı bir istiğrakı ima eden kederli bir tavırla halısı üstünde ayakta durdu. Mahfildeki hanende ve sazendeler ahenksiz seslerle ve tef, dümbelek ve neyin refakatıyla söylediler. En nihayet ikinci devir tamamlandı, tef haşin, gürültülü bir ses verdi ve bir veya ikisi kendi yerlerinde birkaç ilâve dönüş yapsa da bütün raksçılar durdular. Yeşil elbiseli raksçının, yedi peykli bir merkez olarak eğirilip dönerek kaldığı halkanın ortasında tedricen hareket ettiğine dikkat edilmelidir. Musikinin temposu aşağı yukarı yavaş bir *vals*inki gibiydi ve devirler dakikada otuzdu. Raks durdurulmuş olmakla, icracılar kavuşturulmuş kollarla kendi aslî mevkilerinde kaldılar. Pek az terleyerek ve pek az nefes nefese kalarak, bir *vals* sonrasındaki bir Avrupalıdan daha fazla bitkin olmayarak, tamamen hareketsiz ayakta durdular, baş dönmesinden kurtulmuş gözüküyorlardı. Mahfildeki bir tek ses tarafından uzun bir ilâhî söylendi ve o vakit birkaç dakikalık bir istirahatin ardından, evvelki gibi, yeşil elbiseli merkezî azanın etrafında raks etmeye tekrar başladılar. İkinci bir fasılayı üçüncü bir raks takip etti ve sonra en ihtiyar derviş artık çekildi ve cübbesini aldı. Kalanlar bir dördüncü kere icrada bulundular, her raks mahrekte iki tam devirden ibaretti. Son dönüşten sonra bir aza çok bitkin göründü. Başları öptükleri zeminde olarak, diz çökerek secdeye vardılar ve o vakit *şeyh* bir dua söyledi. Sonra yeşil elbiseli azadan cübbelerini aldılar ve hepsi olduğu yerde ayağa kalktılar. Yaşça büyük olan, *şeyh*in elini öptü ve onun sağında durdu. Sonra gelen her

The Howling Dervishes of Scutari Healing the Sick,
[Üsküdar'ın Feryat Eden Dervişleri Hastaları İyileştiriyor -İnce sarıklı sikkeleriyle iki Mevlevî-],
Ahşap gravür baskı,
[*Constantinople Illustrated*,
The Graphic, 1886].

ikisinin de ellerini öptü ve tekrar sağa dikildi ve diğerleri sırayla ta ki takriben on üç yaşlarındaki bir oğlan, on iki kıdemlinin ellerini öpene kadar, bütün mafevklerinin ellerini öper; kezan her bir mafevk kendisini selâmlayan madununu öper veya onun alnına solur gözüktü ve bu suretle en nihayet hepsi, *şeyh* solda olarak, şimale müteveccih tanzim oldular. Ansızın rahatsız edilen bir sinek sürüsünün vızıldaması gibi ses veren umumî bir *amin*le neticelenen bir diğer dua takip etti ve sonra *şeyh* önde, sıra hâlinde yavaşça dışarıya yürüdüler ve terliklerini giydiler ve dağıldılar. Öğleden sonra 3.15 sularıydı; ki bütün merasim tamı tamına bir saat sürmüştü.

Merasim esnasında bir şekerleme zemine düştü ve *şeyh*in sessiz bir işaretiyle oğlan tarafından kaldırıldı. Keza kara bir kedi meydanın içine yolunu şaşırdı ve dervişlerden birinin ayak başparmağının nazik bir dokunuşuna maruz kaldı, ama muamelelerin münasip surette muhterem hareketleri asla ihlâl edilmedi ve dua ve musikiden gayri bir ses duyulmadı.

Bu merasim, meselâ herhangi bir Suriye şehrinde görülebilen, icracıların halkası "Tanrı'dan başka Tanrı yoktur" tertibini ağzı köpürüp yığılana kadar tekrarladıklarındaki alelâde *zikr*den daha fazla alâka çekici ve manalıydı. Bu merasim; ayaklarına serilen hastaca çocuklara ayakla basan İstanbul'daki Feryat Eden Dervişler'in taşkınlığına, Hindu mutaassıpları gibi kömürler üstünde yürüyen, başları üstündeki bir mangaldan döktükleri ateş hamamına tahammül eden Şam'daki Bedevî fırkasının akrep ve yılanları tiksindirici bir şekilde yemelerine tezat teşkil eder. Şahit olduğumuz kadim raksın, *Cabiri*'nin, yedi 'azametli' veya dünyevî kürenin yeşil merkezi etrafında devreden seyyarevî mabutlar olduğuna şüphe edemeyiz. *Mevlevîye* Farisî menşeli ve hatırı sayılır eskilikte bir fırkadır, derviş tarikatlarının en zengini ve en iyi ikmal edilmişidir; *Lycaonia*'daki Konya'daki camileri aslî kılavuzları olan *Hazret Moulana* [Hazret-i Mevlânâ]'nın türbesini ihtiva eder. Mukaddes rakslar ve remzî alay olup yürümeler, merasimin Samî olmaktansa Arî menşeden sâdır olabileceği Hindistan'da çok mutattır, ama mukaddes türbeleri dolaşmanın kendisi galiba Eski Ahit'te bir İbranî peygamberinin icra ettiği dinî bir merasim olarak zikrolunur; hâlbuki Mekke'deki *tavaf*, hatta Müslüman müelliflerce bile, semavî cisimlerin hareketlerinin remzi kabilinden olmak üzere, söylenilen türbenin etrafında bir alay olup yürümedir. Raks, Küçük Asya'daki Konya'ya ilâveten, Suriye'de, şimdi sadece Trablusşam'da ve Şam'da seyredilebilir. Asrî icracılar muhtemelen aslî mananın bütün an'anesini unutmuşlardır ve onu sadece mukaddes bir vazife addetmektedirler." s. 66-74.

"Dervişler'in, en tesirlisi *Mevlevîye* veya *dancing derwishes* [raks eden dervişler] olan, on iki aslî tarikatı vardı; Mevlevîye'nin Farisî ku-

Sivri uçlu başlıkları olan kidarisleriyle Persler.

rucusu *Lycaonia*'daki Konya camiinde defnedilmiştir; Halep ve Trablusşam'da tekkeleri vardır, ama ana merkezleri Konya'dadır.

…Mevlevîye dervişlerinin raksı, seyyarelerin seyrinin aşikâr olarak remzi kabilindendir ve sol el aşağı, sağ yükseltilmiş olarak kollarının mevzii, muhtemelen kolların böyle yerleştirildiği Hindu mabutlarının Hintli tasvirlerindeki gibi, tabiattaki dişi ve erkek unsurların misalidir. Yüksek mahrutî başlıkları Farisî *cidaris*lerini ve Med ruhbanlarının tacını hatıra getirir." s. 297-299.

CONDER, Claude Reignier, **Heth and Moab: Explorations in Syria in 1881 and 1882**, Yeni Baskı, s. 66-74 [Trablusşam], 297-299, London: Alexander P. Watt, 1889.

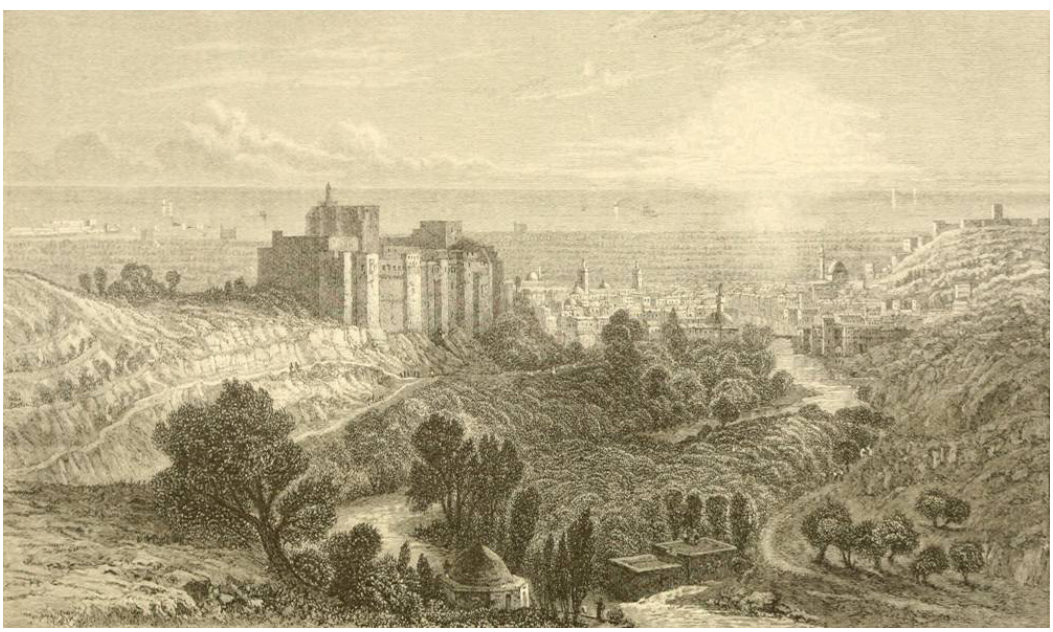
William M. THOMSON

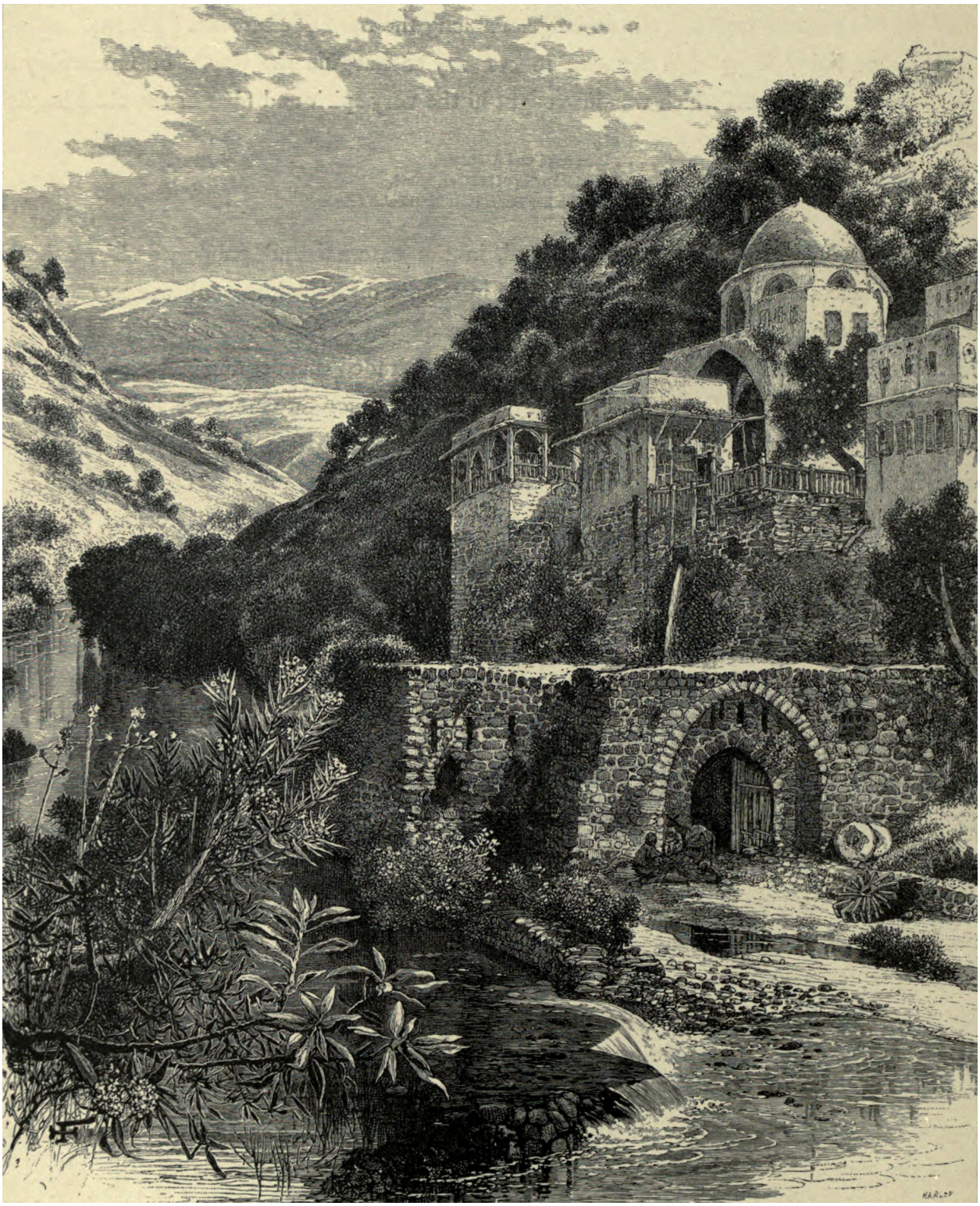
William McClure Thomson. (1806-1894). Amerikan Presbiteryan rahip, misyoner, jeolog, coğrafyacı. Suriye ve Filistin misyonundayken, 1833 yılında casuslukla suçlanarak 40 gün hapsedildi. Diğer bir eseri: The Land of Promise: Travels in Modern Palestine (1865).

[Trablusşam], bazıları bir zamanlar Hristiyan kilisesi olan, uzun minareleriyle geniş camilere sahiptir ve Kadişa'nın sol sahilinde, tepenin eteğinde resim gibi kâin kılınmış Hızla Dönen Dervişler'in bir manastırı olan *ed-Derwishîyeh* [ed-Dervişîye] mesrurdur."

THOMSON, William M., **The Land and the Book or Biblical Illustration Drawn from the Manners and Customs, the Scenes and Scenery of Holy Land: Lebanon, Damascus and Beyond Jordan**, s. 277 [Trablusşam], New York: Harper and Brothers, 1886.

Tarâblus- Tripoli, [Trablus- Tripoli -Önde ağaçlar arasında, Trablusşam Mevlevîhanesi'nin semahanesinin kubbesi-], [THOMSON, William M., The Land and the Book... Lebanon, Damascus and Beyond Jordan, s. 276, New York: Harper and Brothers, 1886].

Convent of the Mullawîyeh or Dancing Dervishes, Tripoli, with a Distant View of the Snow Crowned Summits of Lebanon. In the Foreground Flows the Kadîsha (the Sacred River), called also Nahr Abû Ali. On the Pathway may be Seen a Water-wheel and Two Millstone,
[Mevlevîye Dervişleri veya Raks Eden Dervişlerin Tekkesi, Trablusşam.
Uzak mesafede, Lübnan'ın karla taçlanmış zirvelerinin manzarası.
Ön tarafta, Nahr Ebu Ali de denilen, (mukaddes nehir) Kadişa'nın akışı.
Patika üzerinde bir su çarkı ve iki değirmen taşı görülebilir.]
FENN Harry, (Ressam), HARLEY (Hakkâk), Ahşap oyma, 20 x 16.5 cm.,
[JESSUP, Samuel, Picturesque Palestine, Sinai and Egypt, 4 C., C. III, s. 8, London: J. S. Virtue and Co., 1881-84].

John O'NEILL

(1837-1895). İngiliz. 1868'de Savaş Bürosu tarafından Paris'e gönderildi. 1878'de Hariciye tarafından Kıbrıs'ta istihdam edildi. Kontrolorlük ve umumî muhasiplik vazifesini üstlendiği adada tedavülde bulunan on bir ayrı para çeşidini İngiliz Sterlini, Türk Beşliği ve Mısır Kuruşu olmak üzere üçe düşürdü. Kıbrısta bulunduğu müddette adanın Doğu ve Batı arasında geçişler gösteren kadim inanışları hakkında müşahedelerde bulundu ve notlar aldı. 1896'dan itibaren Pall Mall gazetesinde yazmaya başladı. Japonca öğrendi ve böylece Japonların dinî inanışlarını öğrenme fırsatı buldu. Sonrasında benzer gerekçeyle Çince öğrendi. Kıbrıs'tan ayrıldıktan sonra bir müddet Paris'de yaşadı. Dinî mit ve sembollerle ilgilendi. Emeklerinin meyvesi olan kitabını göremeden öldü. Bir diğer eseri: A First Japanese Book for English Students (1874).

RAKS EDEN DERVİŞLER

"Muhammedîlikte dinî raksa gelince; onlar hakkında bir şey duymamış pek az kimse vardır ve Mevlevîler veya '*dancing dervishes* [raks eden dervişler]'i görmüş bulunan bir çok kimse vardır. Onlar hakkında nihaî bir şey söylemeden evvel, *Mr. John P. Brown*'ın dervişler üzerine olan, umumiyetle onların aslına dair bazı izahat veren faydalı eserinden[1] bir iktibasda bulunacağım. Onların kurucusu *Balkh* [Belh]'in yerlisiydi ve M.S. 1226'da doğmuştu. *Sheikh* [şeyh]leri veya reisleri peygamberin ahfadındandır ve baş *şeyh*in veya tarikat *general* [tarikat baş nazırı]ının makamı ırsiyetle intikal eder. Tarikatın Osmanlı ailesinin erken devir sultanlarıyla irtibatı hasebiyle, hükümran olan sultanın onun fahrî bir azası olması sık sık vuku bulur ve sultan ara sıra tarikatın dinî icralarına iştirak eder. Türk ekâbiri *Sultan*'larının misalini takip ederler ve onlardan bu tarikatı asla ihmal etmeyenleri tek başlarınayken sarıklarını çıkarırlar ve Mevlevîlerin yüksek *kulah* [külâh]ını veya mahrûti keçe serpuşunu giyerler. Mevlevî *convent* [erkek manastırı; tekke]lerine diğer tarikatlarınkilerden daha ziyade irat bağlanmıştır ve [bu tekkeler] *Seljucide* [Selçukî] sultanları tarafından verilen ve Osmanlı sultanları tarafından sağlama bağlanan vâsi araziler miras almışlardır.

Bir nokta üzerinde, sağa doğru sür'atle dönerlerken, onların yüksek mahrutî, sivri, kenarsız, keçe başlıkları aynı zamanda *zenith* [gökyüzünde baş ucu]nu gösterir. Bu '*pivoting* [mihver etrafında dönüş]'; çıplak veya çoraplı sol ayak başparmağını sağ ayağın bir yanından öbür yanına koymanın ve yeniden koymanın biteviye devam ettiği; bu esnada hemen hemen aynı noktayı terk etmeksizin, topuklar üstünde, mihver etrafında dönüşün yapıldığı bir 'adım' tarafından idare olunur. Onların 'raks etme'leri bundan ibarettir.

Mr. J. P. Brown faydalı eserinde, «Mevlevî Dervişleri sol ayak üstünde, sağ ayakla kendilerini dairevî iterek, yarı sırrî bir halkada, derin bir sessizlik içinde, '*Allah!*' tek kelimesinin basitçe, devamlı bir tekerrüründen ibaret *zikr*[2] lerini zihnen, ezberden okuyarak, şarktan garba doğru devrederek hareket ederler. Sol el yeri gösterir ve sağ, semaya yukarı doğrudur.» der.

Talip olan bir kimse (*murîd* [mürit]) sol ayağı üstünde duran ve sağ ayak başparmağını solun üstüne bastıran Bektâşi dervişleri tarafından yola kabul edilir (s. 167).

«Bana, âdetin, kâinatın ahenkli hareketini ima ettiği ve tarikatlarının yumuşak musikisinin mezkûr kürelerin remzi kabilinden olduğu söylenmiştir (s. 54).» Keza Mr. Brown «Onların rakslarının emsalsizliği dervişlerin diğer cemiyetleriyle hiçbir müştereke sahip değildir.» der ve şöyle mütalâa eder: «Muhtemeldir ki Müslümanlar arasındaki bu icatların menşeleri Mısır'lılar, Yunan'lar ve Aşağı Roma İmparatorluğu'nun mukaddes rakslarındadır (s. 229).» Bununla beraber *Mr. Brown* belki de *Shekaik Numânieh* [Şakâik-u'n Nûmâniye]'den bir yerlerden ve kendi tefsir etmeksizin ilâve eder: «Mevlevî'ler ihvan olarak ve Allah aşkıyla bir araya gelen kimselerdir. Bir aşk evinde, Tanrı'nın yaratmasının ahengini ifade eden *flute* (*nai*) [ney]in şirin sedasına uyarak, O'nun seması gibi devredip dönmekle, neşeyle raks ederek O'na ibadet ederler; onların ateşli arzularının neticesi O'nunla tevhid etmektir. *Simâkhâna* (raks[3] divanhanesi) [se-

1 *The Dervishes or Oriental Spiritualism, Trübner*, 1868.

2 *Zikr*'in manası; söyleme, yâd etme, (sözlü veya zihnî) hatırlamak. *Redhouse*.

3 *Simâ* [sema] aynı zamanda gökler manasına gelir; *seb'a sema*, yedi gök; muhtemelen yedi raksçı.

Dancing Dervish,
[Raks Eden Derviş],
O'NEILL, John (Ressam),
Taslak çizim,
[O'NEILL, John, The Night of The Gods: An Inquiry into Cosmic and Cosmogonic Mythology and Symbolism, 2 C., C. II, s. 726, London: Harrison ans Sons, 1897].

mahane]de devrede devrede dönerek, kendilerini bütün değersiz arzulardan azat ederler (s. 203).»

Bu raks sanki güçlükle icat edilebilmiş gibi görünüyor; buna karşı, an'anevî bir inanış olarak o tamamen Muhammed öncesi bir devre ait olması icap eden kanaati nakleder. Eğirilerek dönmelerine başlamaya hazırlıkta bu dervişlerin kollarını göğüs üstünde *swastika* [uçları kıvrık haç] şeklinde kavuşturdukları ve tek ayak üstünde dönüşlerinin bol ve uzun fistanlarının mahrutî bir şekilde şişip kabarmasına sebep olduğu hesaba katılmalıdır. *Petrie*[1] «Kenânîler ve diğer kadim kavimlerin, Cenabı Hakk'ın şanına yapılan raks bayramları»nı yazar.

Keza melek *Jebrâil* [Cebrâil] (*Gabriel*)'in Peygamber'e bir vakitler bazı iyi havadis getirdiği, onun da neşesinden Mevlevîler gibi devrederek döndüğü ve cübbesini düşürdüğü menkıbesi vardır. Onların hepsi 'raks' etmek için *cloak* [biniş] (*khirka*) [hırka]larını çıkarırlar. Her iki ucu açık flütleri olan *ney* Mevlevîlere mahsustur ve tarikatın çoğu onu zarif bir şekilde çalar; musikilerinin tamamı yumuşak, hisli ve dokunaklıdır. Boru veya flüt Yunan esatirindeki kâinat mihverini temsil eder gözükür (bk. s. 48). Mevlevîler aynı zamanda pazar ve cuma günleri bir halka hâlinde oturmuş olarak *Ismi Jalâl* [İsm-i Celâl] (haşmet ismi) denilen bir duayı 1001 kere tekrar ederler. Bu dua, sadece *Allah* tek kelimesidir. Mevlevîlerin kurucusuna atfedilen meşhur manevî eser *Methnevî Sherîf* [Mesnevî-i Şerîf]'de «Bütün tevhidlerin, bütün tefriklerin üzerindeki Mevcut, aklın kendisine raptedildiği dalsız veya gövdesiz veya köksüz bir ağaçtır.» denilmesi de acayiptir." s. 725-727.

"Suriye'deki *Tripoli* [Trablusşam]'daki *Malawiyeh* [Mevlevîye] (*Mevlevî*] dervişlerinin raksının *Captain* [yüzbaşı] *Conder* (*Heth and Moab*, s. 65, aşağıda) tarafından verilen bir beyanını hulâsa ediyorum: «Açık kahverengi keçeden, tepesi kesik mahrut şekilli, yüksek külâh; şimâldeki havalandırmaya açılan oda; mahrutî serpuşlar; Hindistan ve başka yerlerdeki çok kadim bir tefekkür vaziyeti olarak, bacaklar birbirine bitişikken sağ ayak başparmağı solun üstüne konulmuş; uzun elbiseler döndükçe mahrutlar hâlinde şişmiş; musikinin temposu dakikada 30 devirlik yavaş bir *vals*; sol ayağın taban veya topuğu üstünde bir dönüş, sağ ayağı öne dolaştırıp getirmek olan bir hareket. Seyrettiğimizin, *Cabiri*'nin zikrettiği dünya küresinin merkezi etrafında devreden yedi 'büyükler' veya seyyareler manzumesine ait mabutların kadim raksı olduğundan şüphe edemezdik.» Mevlevîye İran menşelidir. Aslî kılavuzları olan *Hazret Moulana* [Hazret-i Mevlânâ]'nın kabrini ihtiva eden camileri Konya'dadır. *Captain Conder*, döndüğü gözüken semavatın mihveriyle aralarında alâka kurduğum bükülerek dönme esnasında; sol el aşağı doğru, sağ el yükseltilmiş hâldeki kollarının vaziyetinin; sadece, tabiattaki erkek ve dişi unsurları ima ettiğini farz eder. Fakat bu, kolların vaziyetini izah etmez, çünkü solun müennes, sağın müzekker olmasında kolların ve ellerin vaziyeti mühim değildir. Başka yerde (s. 82), *Captain Conder*, *Palmyra*'da bulunan tunç sahan üstünde, yedi seyyarenin «Der-

1 *Ecclesiastic Archives*, s. 15.

Kulâh,
[Külâh -Mevlevi sikkesi-],
O'NEILL, John (Ressam),
Taslak çizim,
[O'NEILL, John, The Night of The Gods: An Inquiry into Cosmic and Cosmogonic Mythology and Symbolism, 2 C., C. II, s. 922, London: Harrison ans Sons, 1897].

vişler meyanındaki gibi sağ el yükseltilmiş, sol el indirilmiş» temsilî şekilleri olduğunu kaydeder. Bu zannederim ki mihver nazariyesinin lehine sayılmalıdır.

Bir istikamet gösterme olarak «Güneş'le beraber» ibaresi, başka bir yerde kaydettiğim gibi son derecede müphem ve kifayetsiz bir ibaredir. Bunun, *Captain Conder*'in söylediği iyi bir misali, tapınmalarında «Güneş'le beraber» dairevî olarak öteye beriye gezinen şarkî Hindistan'ın *Khond*'larıdır, ama bu dervişlerin kendi mihverleri üzerinde Güneş'e karşı eğirilerek döndüklerini ve aynı zamanda güneşe karşı bir mahrek içinde devrettiklerini ifade eder (s. 68)." s. 728.

"Dervişlerin başlığına (aynı zamanda bk. s. 725), umumiyetle, *kulâh* [külâh] denilir. Mevlevîlerinki uzun ve beyazca sarı keçedendir, düz mahrut veya mahrutu tepeden kesilmiş şeker kellesi şeklindedir. Bu şekil semavî menşelidir, zira *Mahomet* [Muhammed]'in ruhu evvelce, ruhlar âlemi olan *Âlem-i Ervâh*'da, o surette bir nur kâsesinin içinde mevcut bulunuyordu. *Kubbeh* [kubbe] veya külâhın tepesi kâinat küresinin tepesi manasınadır, ki onu taşıyanın her şeyi görmesine ve bilmesine müsaade eden hakikatın gayesi olan Tanrı'dır." s. 922-923.

O'NEILL, John, **The Night of The Gods: An Inquiry into Cosmic and Cosmogonic Mythology and Symbolism**, 2 C., C. II, s. 725-727, 728 [Trablusşam], 922-923, London: Harrison ans Sons, 1897.

Meçhul bir seyyah

"*Tripoli* [Trablusşam]: Nadideler- 1104'te *Toulouse*'lu *Raymond de Saint-Gilles* tarafından inşa edilmiş bulunan güzel kale ve *Edmund Rostand*'ın şarkısı '*La Princesse Lointaine*'; şehrin şarkında dervişlerin *couvent* [erkek manastırı; tekke]si ve Trablusşam'ın halı ve güzel kokularının bulunduğu çarşı."

Yazarı bilinmeyen, **Un Voyage en Syrie**, s. 11 [Trablusşam], Paris: L'Illustration Économique et Financère, 1921.

Gertrude BELL

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 262

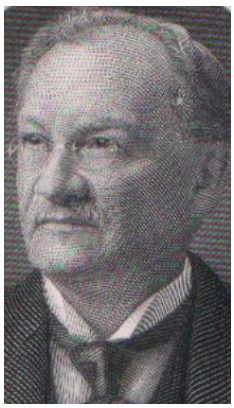
25 [Mart 1902], Salı- "Muazzam bir şekilde büyük olan ve şimdi bir mahkûm hapishanesi olarak kullanılan kalenin en tepesine çıkmamıza müsaade edildi. Buradan bir fotoğraf aldım. Kadişa, şehri ikiye ayırarak derin bir vadi içinde akar. Biraz daha yukarıda, vadinin kenarında uzanan derviş manastırı *Malawiyah* [Mevlevîye] güzelce bir yerde kâindir."

BELL, Gertrude, **The Letters of Gertrude Bell**, 2 C., C. I, New York ve London: Boni and Liveright, 1927.

Tripoli-Ville (Syrie),
Vallée du Couvent
des Derviches Tourneurs,
[Trablus Şehri (Suriye),
Dönen Dervişlerin
Tekkesinin Vadisi],
20. yy.'ın ilk çeyreği,
Siyah beyaz fotoğraf kartpostal.

Joel COOK

(1842-1910). Amerikan yazar, seyyah, cumhuriyetçi siyasetçi. Hukuk okudu. Bazı gazetelerde ve cemiyetlerde çalıştı. Pensilvanya temsilcisi seçildi. Bazı diğer eserleri: The Siege of Richmond (1862), England, Picturesque and Descriptive. A Reminiscence of Foreign Travel (1882), America, Picturesque and Descriptive (1900), Pen Pictures of America (1903), France, Historic and Romantic (1904).

"*Tripoli* [Trablusşam]'ın dikkat çeken şeyleri arasında *dancing* [raks eden] veya *spinning* [eğirilerek dönen] dervişler tarafından işgal edilmiş bulunan, kale tepesinin kaidesindeki bir manastır olan *Derwishiyeh* [Dervişiye] vardır. Bunlar, kırk kadar farklı tarikatın olduğu Muhammedî inanışın dindar bağlılarıdır. İkincileri daha yüksek itibara malik ve Türk dinî heyetlerinin en müreffehi olmak üzere feryat eden ve raks eden dervişler vardır. [Derviş] adı Farsça'dan gelir ve manası 'kapı eşiği' veya gezginci dervişlerin dilenciliğinden kinayeyle 'kapıdan kapıya dilenen'dir. Raks etme musikinin sedasına uyarak yürütülür, başlangıçta yavaş hareketledir ama hayatiyet çok bitkin hâle gelip onları oturmaya veya yere yığılmaya mecbur bırakana kadar giderek çoğalır, bunun ardından raks tekrarlanır, bu birkaç kere yapılır ve merasim, umumiyetle mucizevî kuvvetlere sahip olduğuna inanılan *sheik* [şeyh]in bir vaazıyla nihayete erer. …Eğirilerek dönen dervişler dışa doğru yayılmış kollar ve kapalı gözlerle, sol topuk üstünde bir 'tek ayak dönüşü' icra ederler. Uzun olmayan bir zaman evvel New York'ta temsiller veren onlardan biri, bir saat içinde takriben dört bin kere dönmüştü. *Canon Rawnsley* '*Dancing Dervishes*'inde, bu dönen bağlıların mutaassıp çehreleri, tiz musikileri ve asla temasa gelmeyen, yayılan etekleriyle çok canlı bir resmini vermiştir:

İnsanın çalmış olduğu en tiz kaval
Başımızın üstünde musikiyi ediyordu hâsıl,
Ve bir daire içinde, aşağıda,
Bütün işlerinin öte dünya olduğunu
Yüzleri izhar eder gözüken adamlar oturmuşlardı.
Sonra kalkıp dikildiler ve bir bir
Silkip düşürdüler eteklerini onlara baş çekeni takiple,
Daha ihtiyar biraderin oturduğu yere doğru,
Tekmil aba ve gülünç şapka,
Sonra baş kestiler ve Tanrı için terkle eğirilerek döndüler.

Elleri göğüsleri üstünde çaprazlanmıştı,
Gözleri sanki uyur gibi kapanmıştı.
Daha da dönmeye devam etmeleri için
Yeri döven yalın ayak
Kayıtsızdı bütün istirahat ihtiyaçlarına.

Çok geçmeden her seyelân eden etek başladı
Kendi süt beyaz dönme müstevisini muhafazaya,
Mübarek takımın her bir biraderi
Yükselmiş kolla içeride ve dışarıda döndü;
Bir topaçtı artık, değildi insan.

Kurşunî ihtiyar adam, kılavuzları, ilerledi
Hızla dönen refiklerinin arasında,
Ve hürmetkâr bir şekilde kulağına,
Yakında devreden her bir dervişin
Yumuşak bir teşvik sözü söyledi.

Kavalcı tiz bir ilâhî çaldı,
Raksçılar esrarları vasıtasıyla hareket ettiler,
Erişilmemiş, erişilmeyen ve çevriliş,
Onların çehrelerine sükûnet vermekten gayrı hizmeti,
Sersem başlarımızı bir döndürüşe koyan."

COOK, Joel, **The Mediterranean and Its Borderlands**, 2 C., C. II, s. 311-313 [Trablusşam], Philadelphia: The John C. Winston Co., 1910.

W. B. SEABROOK

William Buehler Seabrook. (1884-1945). Amerikan okkültist, kâşif, seyyah, gazeteci. Meslek hayatına muhabirlikle başladı. I. Dünya Harbi'nde Fransız ordusunda hizmet etti. 1917'de The New York Times'ta çalışmaya başladı. Cosmopolitan, Reader's Digest ve Vanity Fair'de makaleler yayınladı. Seyahate gittiği Batı Afrika'da Guere kabilesiyle yaşadıktan sonra, Fransa'da, yenice ölmüş bir adamın cesedinden pişirdiğiyle yamyamlığı tecrübe etti. 1919 sonbaharında İngiliz okkültist Alester Crowley'yle bir hafta geçirdi. Yaşadığı tecrübeyi "Witchcraft: Its Power in the World Today (1940)" kitabında yayınladı. 1924'te Arabistan'a, ardından orada voodoo yani ölüm kültüyle ilgilendiği Haiti'ye seyahat etti. "The Magic Island (1929)" Haiti seyahatinin mahsulüdür. 1933'de alkol iptilası için bir tedavi merkezine yatırıldı, iki sene kaldığı hastahanedeki hayatını "Asylum (1935)"da anlattı. 1935'de evlendi, fakat sadist eğiliminden dolayı 1941'de boşanmak zorunda kaldı. Otobiyografisi olan "No Hiding Place: An Autobiography"yi 1942'da yayınladı. Tuhaf bir hayat geçiren Seabrook yüksek dozda ilaç almak suretiyle intihar ederek öldü. Bazı diğer eserleri: Jungle Ways (1930), The White Monk of Timbuctoo (1934), Doctor Wood: Modern Wizard of the Laboratory (1942).

DERVİŞLERİN ARASINDA

MELEVİ [MEVLEVÎ]LERİN SARAYINDA[1]

[1924]- "«Sarayın kapıaltına varınca» dedi *Ahmed*, «bir taraftan öbür tarafa gerilmiş büyük, demir bir zincirle göğüs göğüse gelirsiniz. Lütfen baş eğip onun altından yürüyün, çünkü bu herkese lâzım olan bir borçtur. *Sheik el Melewi* [Şeyh el-Mevlevî; Mevlevî şeyhi]nin huzuruna varınca, o çok mübarek bir zat olduğundan, lütfen elin alna temasıyla tekrar daha mütevazı baş eğin.»

Ahmed; mağaza elbiseleri ve rugan deri ayakkabılar içinde, yelek cebine tutturulmuş bir dolma kalemle; azametli, tıknaz çehreli, ufak tefek bir Araptı; Suriye Trablusu [Trablusşam] Pazar yerinde karşılamak üzere bize gönderilmiş bir çeşit tercüman ve üst derecede hizmetkârdı ve şehrin ardındaki tepelerdeki Derviş *palace-monastery* [saray tekke]sine kadar bize yaya olarak rehberlik etti.

Dar sokaklardan bir labirentin içinden sağa sola saparak giderken, Ahmed ileri adım attı ve dostum *Dr. Arthur Dray* fısıldadı: «Zincir hakkındaki şey doğrudur, ama kalanına gelince, Mevlevîleri yıllardır tanıyorum ve karşılanışımızın daha az resmî olacağını düşünmeye meyyalim.»

Şimdi, küçük bir nehir boğazının yukarısındaki patikaya götüren taş basamaklardan yukarıya bir kaçışla şehirden çıktık. Sağımızda, efsanenin Melisande'nin kalesi dediği Haçlıların kalesi yükselir. Bir diğer dönüşle, beyaz kubbesi ağaçlarla yarı gizlenmiş; duvarları ve taraçaları nehrin yukarısındaki bir yardan dik yükselen; boğazın aşağısındaki bir su değirmeni, tahıl ambarı ve mahzenleriyle Mevlevîlerin sarayı göründü.

Sadece *Ahmed*'in tarif etttiği zincirin mâni olduğu ve yüksek duvarın kaidesindeki bir yer altı dehlizine yol veren, açık bir kemer olan kapıya geldik. Mahal sessizdi ve terk edilmiş gözüküyordu. Zincirin altından geçmek için mecburen baş eğdik ve *Ahmed* gelişimizi bildirmek için giderken güneşin altında dikildik.

Birkaç saniye sonra sarayın içindeki manastır sessizliği uzamış ve kuvvetli bir gürlemeler silsilesiyle bozuldu. Bu tefrik edilebilir olmayan kelimelerden gürlemeler bir insan gırtlağından geliyordu. Ama sanki *Bashan*'ın boğası [Eski Ahit'in Mezmurlar'ından 22.sinde geçen bir ibare. Bashan, bugünkü Ürdün'ün şarkında yer alıyordu.] Arapça böğürüyordu: «*Ya Mustafa! Ya Nur! Ya Hamid! Aiee, Kanja!*»

Dr. Dray neşeyle sırıttı. «Sesi tanıdım gibi.» dedi. «Bu mübarek zatın ta kendisi olacak. Hizmetkârlarını çağırıyor.»

Gürleme, başlamış olduğu gibi birdenbire dindi ve o kuvvetli *bas* sesin sahibi olan Trablusşam *Whirling Dervish See* [Hızla Dönen Dervişler Piskoposluğu; şeyhliği]nin ırsî umumî idarecisi ve kendisine hayır nasip eylenmiş Peygamberin eba an cet torunu, çok muhterem ve mübarek *Sheik Shefieh el Melewi* [Şeyh Şefik el-Mevlevî] telaş ederek dehlizin aşağısına geldi.

Başı açıktı, torba gibi sarkan beyaz pantolon; bir yelek gibi önünden iliklenen, en halis kumaştan kısa, beyaz bir gömlek ve çıplak ayaklarında kırmızı Şam derisinden bol terliklerleydi.

Gelirken Fransızca ve Arapça hoşgeldiniz diye bağırdı, *Dr. Dray*'i bir boz ayı gibi kucakladı, benimle elleri salladı, sıcak havaya yazıklandı ve hafif rüzgârlı olmasını ümit ettiği bir taraçaya doğru bize kılavuzluk etti.

1 Aslî Türkçe kelime *Mevlevi*'dir ve umumiyetle 'v' İngiliz müellifler tarafından alıkonulur. Bununla beraber bugünkü Arapçada 'v' sesi ilk hecede hazfedilir ve ikinci hecede 'w'ye tahavvül eder. Kuvvetli okuma ilk hecededir.

Trablusşam Mevlevîhanesi, 1950'ler, Siyah beyaz fotoğraf, [DE JONG, Frederick, The Takiya of the Mawlawiyya in Tripolis, The Journal of Ottoman Studies, XIV, İstanbul, 1994].

Şeyh el-Mevlevî altmışı geçmişti, ama hayatının kemal devrinde, bir meşe ağacı gibi sağlamdı. Buradaki müphem, kansız bir aziz değil İslâm'ın bir aslanıydı. Kısa kırpılmış saçı kıralmıştı ve kısa, kesif sakalı beyazdı; cildi sağlıklı ve aldı; bünyesi sıkı, ağır, adaleliydi. Fizikî kuvveti muvafık bir şekilde yaymıştı ve geniş, yüksek bir alnın altında şimdi memnuniyetle pırıldayan, tamamen dikili kahverengi gözler müsavi derecede faal ve kudretli bir zeka tesiri bırakıyordu.

Daha sonra öğrendim ki muhabbet ve istihsanla hoş karşılama; onun ve uzun yıllardan beri Arabistan'da ikamet eden *Dr. Dray*'in, iblis-i ekberin Suriye'de eğerlendiği Cihan Harbi boyunca, Cemal Paşa'nın zulmüne direnmek için çalışmakta beraberce hakikaten ateş ve kan içinden geçmiş olmaları ve birbirlerini iki üç yıldır görmemiş olmalarına rağmen devamlı bir dostluk bağı teşkil etmiş bulunmaları vakıasından ileri geliyordu.

Üstüne çıktığımız taraça; boğaza ve elli ayak aşağıda, kayalar arasında çağıldayan küçük nehre bakan sol tarafından siperlenmişti. Taş bir merdiven siperdeki bir açıklıktan aşağıya, değirmenin damına ve oradan da daha aşağıdaki bir bahçeye götürüyordu.

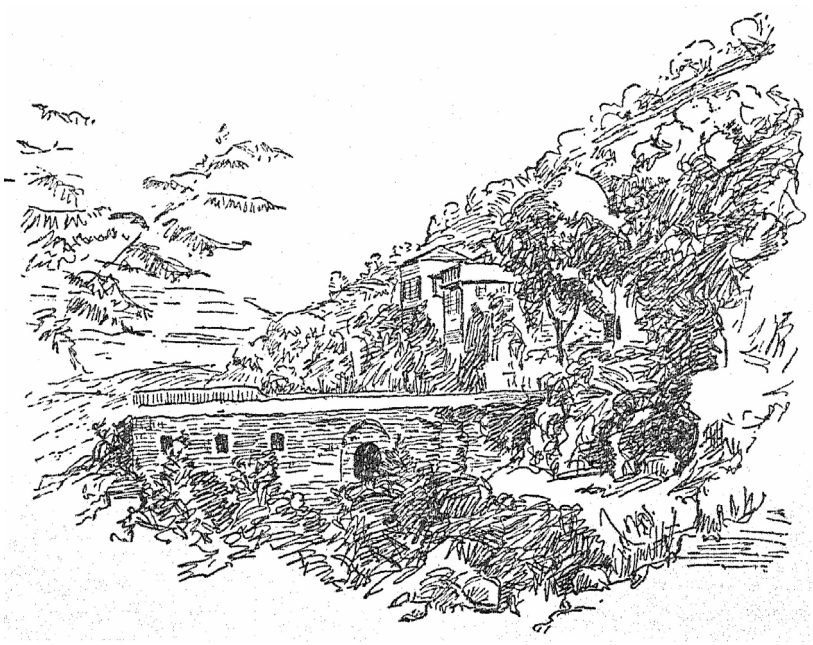
Sağımızdaki asılı yüksek kubbeydi ve onun altında, bize doğru açılan bir tiyatro sahnesi gibi, ağaçtan yapılmış, yükseltilmiş, kırk ayaklık mesaha ölçüsünde, hafif ağaçtan bir korkuluklu bir kürsü olan *tekkeh* [tekke] veya raks katı bulunuyordu. Raks katının on ayak yukarısında, kubbeyi taşıyan ve yapının arkası ve yanlarını teşkil eden üç duvarda ensiz, asılı mahfiller vardı. Orta mahfil musikiciler, cenup mahfili hususî misafirler, kafes perdeyle korunmuş şimal mahfili kendileri fazla veya az görülmez kalırken, raksları seyredebilen *harem*in hanımları içindi.

Taraçanın aşağı ucunda yer altı dehlizinden altına girdiğimiz kanat vardı. Daha öte uçta kısa bir merdiven, daha sonra *Mevlevî*'nin bazı fotoğraflar almama imkân verdiği, Avrupalı tarzında tefriş edilmiş büyük bir kabul divanhanesiyle, has sarayın ana methaline ve tabiî ki asla girmediğimiz hareme ve sarayın hususî dairelerine götüren koridora götürüyordu. On sekiz dervişlik hücreleriyle *monastery* [erkek manastırı; tekke] canibi kubbenin gerisinde, yamaca yayılıydı.

Taraçaya badem ağaçları dikilmişti, yine orada saksıda nebatlar ve çiçekler, açık renk balıklı ve merkezinden yukarı doğru bir su fıskiyesi fışkırtan yuvarlak bir fıskiye bulunuyordu. Yamaçtan gelen yosunlu, taş bir su yolunun içinden akıp çıkan bir dere saray duvarlarının altına gitmekte ve gürleyerek tekrar aşağıdaki karanlığın içinde kaybolmaktaydı. Duvara konulmuş boru dizisi takımından gelen on dört su fıskiyesi bu küçük akarsu mecrasının içine fışkırıyordu.

Hizmetkârlar sabun ve havlularla geldiklerinde, ellerimizi ve yüzümüzü bu fıskiyelerde yıkadık. Bu arada öğle kahvaltısına hazırlık için Avrupa sandalyeleri getirildi ve bir ağacın altına beyaz Şam işi [kabartma olmayan, dokumadan çiçekli, dallı vesair resimli, bir veya daha fazla renkli veya beyaz keten veya pamuklu bez] örtüyle ve gümüş sofra eşyasının çokluğuyla *frengî* usulde bir masa kuruldu.

Hâlihazırda kendimizi Kahire'den gelen altın sarısı uçlu, pek lâtif

The Palace-Monastery of the Whirling Dervishes at Tripoli, [Trablusşam'daki Hızla Dönen Dervişlerin Saray-Tekkesi -Mevlevîhane-], PECK, A. G. (Ressam), [SEABROOK, W. B., Adventures in Arabia (Among the Bedouins, Druses, Whirling Dervishes and Yezidee Devil Worshipers), s. 249, New York: Harcourt, Brace and Co., 1927].

sigaraları içer ve birbirine karıştırılmış, tazece ezilmiş beyaz üzümler ve misket limonundan lezzetli bir soluk yeşil mayiyi yudumlar bulduğumuz derviş misafirperverliğinde açıkça, riyazetin hiçbir hissesi yoktu. *Şeyh el-Mevlevî*, *Dr. Dray*'le hoşbeş ederek ve öğle kahvaltısı hakkında hizmetkârlara ara sıra bağırarak tütün içti ve bizimle beraber yudumladı.

Nehrin aşağısında kesilen korkmuş tavukların ciyak ciyak bağırmaları bekleyişin uzun olabileceğini işaret ediyordu ve bir saatten daha da sonra, hemen hemen öğle ortasında nihayet öğle kahvaltısı bildirildi.

Masadaki dördüncü, *şeyh*in biraderiydi; uzun, kır sakallı, temiz tıraşlı, cezb edici ama sessiz ve kendini geri tutan bir adamdı.

Öğle kahvaltısı yirmiden fazla kaptan meydana gelen bir Bin Bir Gece Masalı ziyafetiydi ve iki saat sürdü. Bütünü şuydu: Kızartılmış tavuk ve tavuklu, bademli ve kuru üzümlü pirinç pilavı; kuzu şiş; zeytin yağında pişirilmiş, bağ yaprağına kuzu sarması; patlıcanlı kuzu güveci, karabiber taneleriyle pişirilmiş kuzu, lezzetli salatalar, masadaki kabuğu soyulmuş ve meyve yediğimiz gibi yediğimiz hıyarlar, büyük bir tepsi *custard* [yoğurt koyuluğunda, süt ve yumurtadan ibaret bir çeşit tatlı] la başlayan, fındık ve bal zemininde her tür hamur tatlısıyla giden ve nihayet fıskiyede soğutulmuş karpuzlarla biten altıdan daha az olmayan tatlılar.

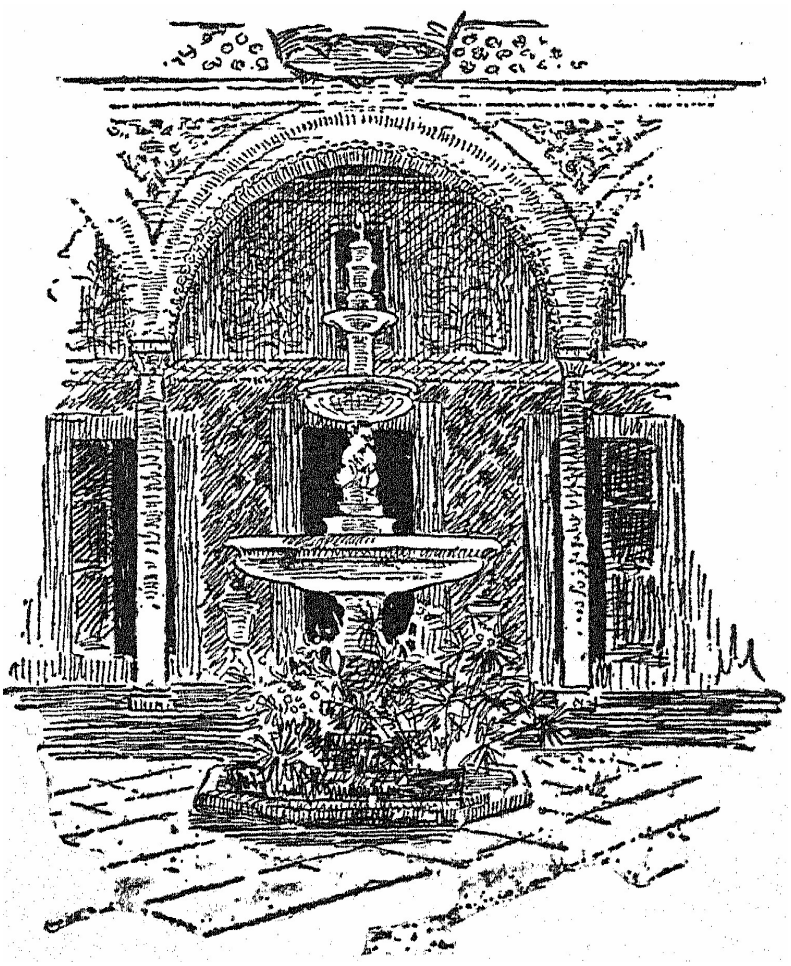
En mübarek şeyhin herhangi bir günahkârın gıpta edeceği bir iştahı vardı, ama hoş karşılamasının bütün neşeliliği, ziyafetimizin girift malzeme tantanası ve onun lezzetli yemeklerden aldığı açık, samimî zevk sayesinde bu zatın bir diğer tarafı olduğunu devamlıca fikrettim ve onun fizikî olarak çok diriliğinin, belki de diğer istikametlerde müsavi surette müstesna olabilecek kuvvetleriyle uyuşmaz olmadığını anladım. Bana onun büyük bir ehlitasavvuf olduğu söylendi ve sathî delil üzerine şüphe etmeme mahal bırakılmadı.

Yine de zihnim hâlâ onun derviş veliliği tasavvurunun evvel teşkil edilmiş fikriyle debeleniyordu. Samimiyetle, aslında dikenden bir yatak üstünde paçavralar içinde uzanan değil, ama en azından dünyevî ve maddî şeylere tamamıyla aldırmaz olabilecek iç görüşün öylece içine dalmış, solgun bir riyazetçiyle karşılaşmayı ummuştum. Altın sarısı uçlu sigaranın dumanını zevkle içine çeken ve bir erbap gibi kahvesinin tadına varan *Şeyh Şefik*'e baktıkça, bu zihnî resmi önümdeki hakikatle uzlaştırmayı güç buldum.

Haddizatında burada kafamın içinden geçeni, az kaldı aşağılayacak kadar açıksözlü ona söylemeye cür'et ettiğime çok fazla canım sıkıldı. Ne eğlendi ne de gücendi. Ve bu noktayı ele almaya bayağı arzuluydu.

«*Mysticism* [tasavvuf] hakkında herhangi bir şey biliyor musunuz?» diye sordu ve ben de cevapladım: «Biraz, ama gördüğünüz gibi Dervişler hakkında acınacak derecede cahilim.»

«Diğer tarikatlardan sizin zihninizdeki riyazetçi cinsle mükemmel

A Courtyard Fountain in the Whirling Dervish Palace,
[Hızla Dönen Derviş Sarayında Bir Avlu Fıskiyesi -Trablusşam Mevlevîhanesi-],
PECK, A. G. (Ressam),
[SEABROOK, W. B., Adventures in Arabia (Among the Bedouins, Druses, Whirling Dervishes and Yezidee Devil Worshipers), s. 256, New York: Harcourt, Brace and Co., 1927].

şekilde çakışacak -ve fazla veya az mübarek olup olmadıkları söylenebilecek- çok sayıda dervişler vardır, ama riyazetçiler umumiyetle Mevlevîler arasında bulunmaz.» diye cevapladı.

«Derviş ıstılahı; tekkeleri Boğaziçi'nden Çin'e kadar baştan başa bütün Müslüman âlemine serpilmiş, İslâm'ın otuzdan fazla fırkasına tatbik edilir.»

«Hepsi mahfîler olan bu fırkalar birbirine benzerdir ve *Sufî* felsefesinden neşet eden bütün o dinî kardeşlikler birbirine benzer manadadır. Hristiyan dinî kardeşliklerinin bütün azalarının keşişler adıyla işlemeleri gibi, hepsi Dervişler adıyla işlerler. Ama yaşama, kıyafet, ilâhiyat ve ayinde -Hristiyan münzevi cemiyetlerinden daha geniş mahiyette de- farklıdırlar.»

«Bütün tasavvufun gayesi, tefekkür ve vecd vasıtasıyla, herhangi bir kimsenin mantık veya kuru akılla varabileceğinden daha derin olan hakikatleri kavramaktır. Mutasavvıfın nihaî hedefi Tanrı'yla birliktir, bu hedefe giden yollar ayrıdır. Bir mektep bu yüksek hâli hislere hitap eden zevk ve arzuların tahribiyle, cefa ve oruçla elde etmeye bakar. Her ne amentüde olursa olsun iffet, fakirlik, çile ve kendine eziyet tatbik eden bütün riyazetçiler bu mektebe aittir. Derviş fırkaları arasında fakirliğe yemin etmiş dilenciler olan Bektaşîler; bıçaklarla vücutlarını kesen ve kendilerini kor demirlerle dağlayan Rıfaîler veya Feryat Eden Dervişler; kendilerine kor kömürleri yer ve zehirli yılanları başlarından ısırır gibi göründükleri bir sihir tatbik eden Sadîler veya Ateş Yiyenler onlardandır.»

«Ama biz diğerleri, biz Mevlevîler, ruhun ve bedenin benzer şekilde ilâhî olduklarına, ruhun bir çiçek gibi bedenin sapında yetiştiğine inanırız. Bütün maddî ve hissî güzellikleri ilâhî güzelliğin hakikî bir aynası olarak kabul ederiz. Ve maddî güzellik şekillerinin en ruhanî olanları, musikinin ritmi ve raks vasıtasıyla bu ilâhî güzelliği, bütün şeylerin bir hâline geldiği bu tarifsiz ahengi ararız.»

«Bizim efsanelerimizden biri, beşer aklının maverasında bir tenvir tecrübe eden Peygamberin *Ali*'ye bazı saklı esrarı, bayağı akıl için olmadıklarından, o sırları muhafaza etmeyi tembih ederek bildirdiğidir. Sır *Ali*'nin bağrında şişti ve onun patlayacağı korkusuyla çöle firar etti. Küçük bir vahaya geldi ve bir pınardan içmeye çabalarken ağzını açtı ve sırrı suya ifşa etti. Aylar sonra, başıboş dolaşan bir çoban bu pınarın kenarında yetişen bir kamış buldu, onu kesti ve bir flüt [ney] hâline getirdi. Onu çaldığında öyle müthiş güzel nağmeler verdi ki sürüsü otlamayı unuttu ve diğer Bedevîler onun çalışını duyduklarında kalpleri eridi ve hazdan gözyaşı döktüler. Nihayet tesadüfen, çobanın üfleyişi ona bayılan *Muhammed* tarafından duyuldu ve o vakit şöyle dedi: '*Ali* sırrı ele ver-

Zikr, [Zikir],
HOLE, A. F. (Ressam),
[HUGHES, Thomas Patrick,
A Dictionary of Islam, s. 706,
London: W. H. Allen and Co., 1895].

di, zira bu ney mukaddes esrarı söylüyor.'»

Mevlevî susarken, bu hayal gücünün diğer memleketler ve devirlerdeki çoğu insanlarla nasıl benzer hâle geldiğini düşündüm. *William Blake*, *Thompson* ve diğer Hristiyan mistiklerinin güzelliği vasıtasıyla Tanrı'yı ve *Keats*'in vecd dolu gazelini bulmuş oldukları, 'arzın ve semanın, aşkın ve ölümün ve doğumun raks eden yıldızlarının' şarkısını söyleyen *Pan*'ın kavallarını düşündüm.

Onun son birkaç mısraını iktibas etmeye ve edebildiğim kadar onlar için Arapça'ya tercüme etmeye çalıştım. Muhterem *şeyh* derin merak gösterdi.

Şöyle dedi: «Bizim kendi *Pir*'imiz bütün İslâm âleminin en büyüklerinden biri olarak böyle bir şairdi ve o da güzellik, hakikat ve Tanrı'nın esas hüviyeti hakkında yazdı. Türk sultanlığının kurulmuş bulunduğu Konya'ya altıncı asırda (Hristiyan hesabıyla on üçüncü asırda) gelmiş bir İranlı şair olan onun bilebileceğiniz adı *Jelal-ed-Din* [Celâleddîn]'di. Mekteb-i sultanîde felsefe öğretti ve Mevlevî tarikatını kurdu. Konya hâlâ bizim merkezimiz kalmıştır ve orada İslâm âleminin en mübarek ve keza en zengin efendilerinden biri olan, *şeyh*lerimizin *şeyh*i *Mohamet Bakhir Chelebi* [Muhammed Bâkır Çelebi] ikamet eder.»

Ev sahibimize tarikatın şimdiki şümul ve kudretini sordum. En çok baştan başa Türkiye, Arabistan, Şimalî Afrika ve İran tarafında dağılmış; bazısı zengin, bazısı fakir binin üstünde tekkenin sayıldığını bize söyledi. En mühimlerinin Konya, İstanbul, Halep, burası Suriye Trablusu, Şam, Kudüs ve Kahire olduğunu söyledi.

Daimî surette tekkelerde ikamet eden Mevlevî *monk* [keşiş; derviş] lerinin otuz binden daha az sayılamayacağını, ama tarikatın tekke haricindeki azalarının yekûnü yüz elli bin, hatta daha fazla arttıracağını düşünüyordu. Tekke haricindeki azaların hükûmet eden birkaç sultanı havi olduğunu ve elan çoğu yerli *prens*in ve siyasî ehemmiyetteki zevatın sayıldığını bize söyledi. Tek başına Trablusşam'da tekke harici azalığın şehrin eski ayan başısı, bir evvelki *polis* şefi ve meşhur bir edebiyat *profesör*ünü ihtiva ettiğini söyledi. Bunlar hayatın tabiata muvafık meşguliyetlerini kovalarlar, ama tayin edilmiş zamanlarda ayin ve rakslara iştirak etmek için *tekkeh* [tekke]ye gelirler.

Konuşmamızı bitirdiğimizde güneş hâlâ yüksekteydi ve hava sıcak ve nemliydi. *Şeyh* ve *Dr. Dray* hafif bir uyku için çekildiler. Ben bahçeye inen yılankavî merdivenden aşağı gezindim, küçük nehrin yanındaki bir ağacın altındaki çimenlerin üstüne uzuvlarımı alabildiğine uzattım ve birazdan uyuya kaldım.

Alacakaranlıktan hemen evvel, akşamın serininde beni bulmak için gönderilen bir hizmetkârın «*Ya, Howeja Inglese* [Ya Hoca İngilizî] (Ey İngiliz Beyefendi)» diye çağıran sesiyle uyandım. Onu bir *labne* (süt kesmiği) kâsesi getiren, yalın ayak ve peçesiz olan, güzel bir kız takip ediyordu; kız diz çökerek çimen üstünde uzanan bana kâseyi takdim etti. Kısa eteği biraz hırpanîydi, ama karartılmış gümüşle güzelce nakışlanmış, küçük bir *bolero* mintan giyiyordu. Kızıl kahve rengi saçın dağınık yelesi neredeyse onu bir güzellik hâline getiriyordu.

«*Selim dayetak* (Elleriniz mübarek ola -müşterek bir nazik teşekkür tabiri-)» dedim ve o vakit, çok güzel olduğundan -ve aşikâr ki Müslüman olmadığından- ona öyle söylemenin bir kötülük olmayacağını hissettim. Yüzü kızardı ve güldü ve başını bir yandan öbür yana şiddetle salladı. Onun *Tcherkesse Nazrana* (bir Çerkes Hristiyan) ve bir çeşit gündelikçi olduğu neticesini çıkardım. Aynı zamanda "*mebsoud k'tir* (çok mes'ut)" idi. Sonra sohbetin takati kesildi. Ben *labne*yi yerken bir veya iki lâhza için topukları üstüne oturdu ve altınımsı kahverengi benekli, büyük, yeşil kedi gözleriyle beni seyretti. Bir bülbül ötüyordu ve küçük nehir kayaların üstünden çağıldıyordu.

Muhammed'in "hurma ve nar ağaçları, çeşmeler ve altlarından ırmaklar akan lâtif bahçeler ve iri gözlere sahip, dilber, pak kızlar olacak" diyen cennet tarifi üzerine iyice düşündüm.

Ve keza bunun, kendi kendime başka yerde geçirdiğim en iyi zaman olduğunu akilâne bir surette iyice düşündüm.

Dr. Dray yukarı damda kendi başına esniyor ve biraz sonraki yatmaya hazırlanıyordu. O gece *Şeyh el-Mevlevî*'yi artık görmedik. Erkân raksları ertesi akşam, ayın ikinci cuması tayin edilmişti. Son bir sigara içtik ve çekildik. İkimizin işgal ettiği yüksek misafir odasında iki pirinç karyola ve diğer Avrupalı rahatlıkları vardı. Bir bülbül penceremizin altındaki bahçede hâlâ şakıyordu ve ben uzun bir uykuya daldım.

Ertesi gün, raksı görmeden evvel, onun saklı gayesi ve manası hakkında,*Şeyh el-Mevlevî*'nin kendisinden daha fazla şey öğrenmek için ziyadesiyle heveskârdım. *Dr. Dray* şüpheliydi ama beni samimî bir merak dürtüyordu ve benim ricamı aktarmaya razı oldu.

*Mevlevî'*nin arzumun basit ilmî meraktan daha fazla bir şeye dayandığını hissettiğini zannederim. Her nasılsa, ona yalnız başıma gitmem için beni çağırttı ve onu çıplak duvarlı bir çeşit küçük ibadethanede, küçük bir sedir üstünde, Şark hâkimaneliğinde oturur buldum. Gelişimiz üzerine bağırmasıyla sarayı çınlatan aynı adamdı amma ve lâkin aynı değildi. Şimdi, kaidesine yeşil, ipek makam şalı sarılmış, uzun derviş şapkası giymişti ve boz bir uzun hırka giymişti. Ama değişiklik safi görünüşteki şekilden daha derine gidiyordu. Kolları göğsünde katlanmıştı. Yüzü ciddîydi ve bana oturmamı söylerken sesi yumuşaktı. Parmaklarımı alnıma değdirdim ve ayak ucundaki hasırın üstüne oturdum.

Uzun bir zaman müddeti gibi gelen bir sükûtu oldu ve daha sonra konuştu: «Gül ağacına varışta, dönüşümde kardeşlere takdim etmek üzere binişimin eteklerini güllerle doldurmaya niyetlendim. Lâkin gül ağacına vardığımda onun rayihası ruhumu öyle mest etti ki binişimin kıvrılmış kenarı halâs oldu.»

«Hiçbir söz, evladım, bir adamdan bir diğerine nihaî sırrı bildiremez. Bütün şeylerdeki, yer ve yıldızların devretmesindeki, insan bedeninin ölçülü kalp atışlarındaki; cimaın vezinli hareketindeki, ateşte ve sudaki, gök gürültüsünün gürlemesinde ve rüzgârların hızla akışındaki, kuşların veya en ufacık böceklerin uçuş ve ötüşlerindeki, hava ciğerlerin içine çekilir ve burun delikleri vasıtasıyla verilirken hayatın kendisinin solumasındaki ilâhî ahenk Tanrı içindir.»

«Bütün yollar Tanrı'ya götürebilir ve O'nun için en iyi gözüken biri seçilmelidir. Fakat benimle biz Mevlevîlerin vezin vasıtasıyla ilâhî ahenkle birbirimize karışmaya çabaladığımız yolu nasıl seçtiği hakkında konuşun.»

«O yolu üç safhaya veya hâle götüren bulduk. İlki basit bir büyük saadettir. Ruh yüceltilir, yine de sükûndadır. Hüviyeti kaybeder, kendisi hiçbir şey hâline gelir, yine de bütün hilkati kucaklar gibi gözükür. Biz buna menfî birlik adını veririz.»

«İkincisi kudrettir ve bütün insanlar onu elde edemez, zira bu, ruhun bütün alelâde arzularını kaybetmiş olduğu bir anda şuur ve iradenin temkinli kullanılmasını icap ettirir. Bu vaziyette sözde kerametler icra edilir. Onlar diğerlerinin fikirlerini anlama, uzaktaki hadiseleri -ama gelecekteki değil- bilme, bazen maddî bir hadiseye nüfuz etme kudretini ihata ederler. Bu kudretler esrarengizdirler, ama muayyen bir ihtizaz dalgasına ayarlanarak uzaktaki hadiselerden sizi maddî olarak haberdar eden sizin Garplı radyo veya telefonunuzdan, ya da belli bir mesafeden bir billûru paramparça edebilecek belli bir vezinde titreşmeye ayarlanmış ve kurulmuş büyük bir arp telinden daha çok da değil.»

«Üçüncü vaziyet, ruhun sadece heyecanlı bir uhrevî saadet hissiyle dolup taşmakla kalmadığı, aynı zamanda güzellik ve ihtişamın şuurlu rüyalarını meydana getirdiği ve kendi yüksek vaziyetinin farkında olduğu müspet birliktir. Bu vaziyette ve ötesinde tarifsiz ve keza hem hayır hem de şerde tesirli, fevkalâde kuvvetleri serbest bıraktığından, bazı akıllara tehlikeli olan nihaî esrar uzanır.»

«Size söylediğim bu sahte ve boş şeylere kendinizi kendiniz olarak koruyarak mana verebilirsiniz, belki de onlar bu gece ayinimizin kısmen anlaşılmasında size yardımcı olacaklardır.»

Dr. Dray ve ben kubbenin altındaki cenup mahfiline çıktığımızda akşamın dokuzuydu. Otağ yukarıdan gaz lâmbalarıyla parlak bir şekilde aydınlatılmıştı. Raks zemini; bizim aşağımızdaki cenup duvarındaki Mekke istikametini işaret eden *mihrab* (oyuk)ın önünde serili, parlak kırmızıya boyanmış bir koyun postu haricinde boştu. Mutrib cemaati -kamış flüt [ney], kanun, davul ve bir hanende- uzun, kahverengi şapkaları ve aynı renkten binişleriyle bizimle bir hizaya, sağımızdaki mahfile zaten yerleşmişti.

Hemen karşıda şimal mahfilinde, ama kafesli bir perdenin arkasında, beyaz uzun elbiseli ve peçeli beş kadın bulunuyordu. Ara sıra, bir peçe köşesinin bize bakmak için bir yana çekilirkenki gözlerinin en kısa bakışları haricinde, hususiyetlerinden hiçbir şey göremiyorduk, lâkin birinin ihtiyar, en azından üçünün genç ve muhtemelen güzel oldukları zannına vardım. Onlar Mevlevî'nin ve biraderinin karıları ve bir kız kardeşleriydi.

Tam bir sessizlik içinde on iki derviş çok ciddî bir alay olarak, tek sıra hâlinde, uzun kahverengi şapkaları ve uzun siyah hırkalarıyla -yalın ayak, başlar öne eğik, kollar göğüslerinde çaprazlanmış, her bir el karşı omza sarılmış- girdiler. Kendilerini iki saf hâlinde yerleştirdiler, sağı ve solu birbirine bakan topukları üstüne oturdular, başlar hâlâ eğikti.

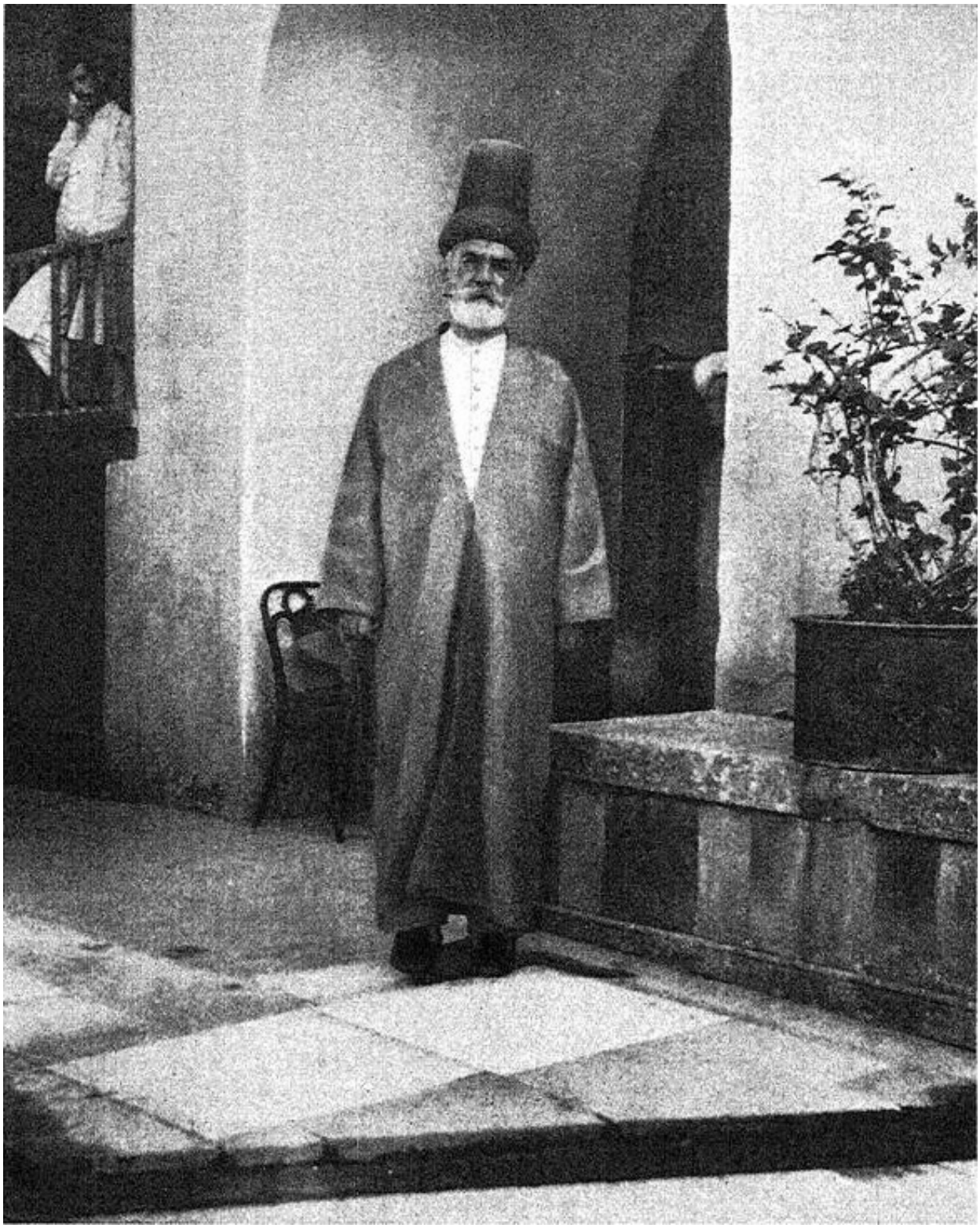
On üçüncü derviş girdi ve yüzünü kırmızı posta ve aşağımızdaki oyuğa, cenuba dönerek kendini raks divanhanesinin ortasına yerleştirdi. O teşrifatçı olarak vazife gören *Sema Zan* [Semazenbaşı] veya yaşça büyük olandı. Hırkası hanende ve sazendelerinki gibi kahverengiydi. Siyah yalnızca *dancer* [raksçı]lar tarafından giyilir.

Bazısı kısa sakallı, diğerleri temiz traşlıydı. Ellisini geçmiş olandan yirminin altında gözüken bir veya iki gence doğru, yaşa göre dizildiler. Başlarını eğilmiş tuttular ve gözleri hemen hemen kapalıydı.
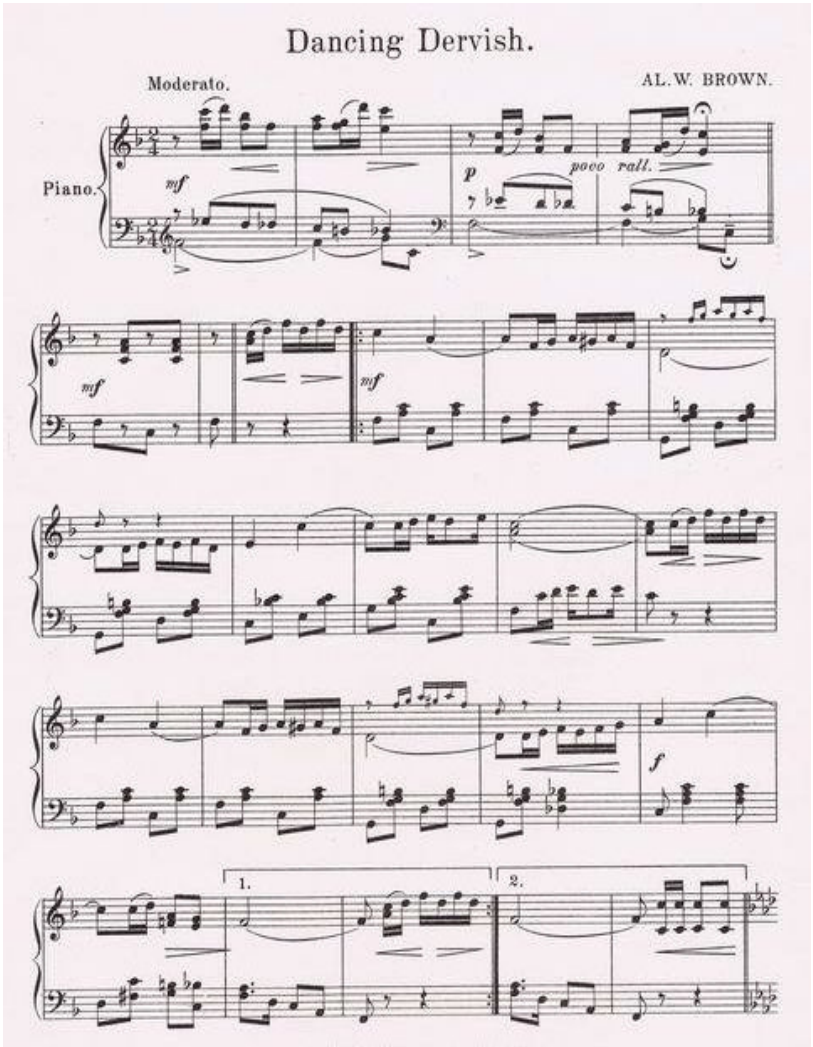
Şeyh el-Mevlevî girdi ve koyun postunun üstüne oturdu; sessiz, hareketsiz kalmasından başka herhangi bir selâmlamada da bulunmadı. Parıldayan ince dokumadan binişi soluk kül rengiydi. Kaidesine büyük, yeşil bir merasim sarığı sarılmış şapkası kalanlarınkinden daha uzundu.

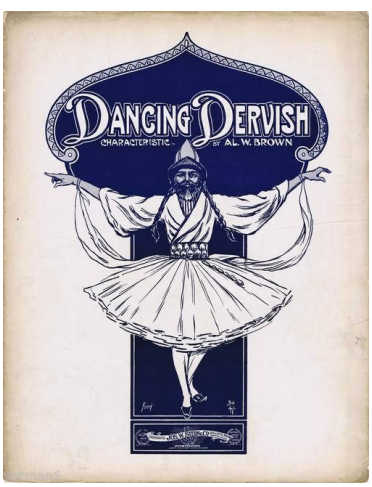
Ayin *Allah*'a hamdedilen sahih *Fatiha* tarafından takip edilen tasavvufî bir ilâhî ve *Chelebi* [Çelebi] olan *Celâleddîn* ve *Muhammed* adına hususî dualarla başladı.

Sonra hanende ve sazendeler dört dörtlük bir tempoyla yavaşlatılmış,

The Most Reverend and Holy Sheik Shefieh El Melewi;
Governor-General of the Whirling Dervishes at Syrian Tripoli,
[Çok Muhterem ve Mübarek Şeyh Şefik el-Mevlevî;
Suriye Trablusu'ndaki Dönen Dervişlerin Umumî İdarecisi],
PECK, A. G. (Fotoğrafçı),
[SEABROOK, W. B., Adventures in Arabia (Among the Bedouins, Druses, Whirling Dervishes and Yezidee Devil Worshipers), s. 236-237 arasında, New York: Harcourt, Brace and Co., 1927].

Dancing Dervish Characteristic, [Raks Eden Dervişin Mahiyeti], FREW (Ressam), [BROWN, Al. W., Dancing Dervish Characteristic, Basılı nota yaprağı ve kapağı, New York: Jos. W. Stern and Co., 1906].

yavaş bir marşa başladı. Kalkmış olan *şeyh* postun haricine, ileriye adım attı; döndü ve biri sağdan, biri soldan olmak üzere, terk etmiş olduğu noktaya doğru iki derin baş eğme selâmlamasında bulundu. Bu, tarikatın kurucusu *Celâleddîn*'in ruhî varlığını davet etmek içindi.

Ondan sonra post üstünde ayakta dikilmeye geri döndü; bu esnada dervişlerin her defasında biri çıktı ve aralarında beş ayak kadar bir mesafeyle raks zemininin etrafında yavaş bir devre başladılar. Her derviş *şeyh*in önünden geçtikçe onu baş eğerek selâmladı ve sonra baş eğip selâmlamak için alayda takip eden dervişe döndü. Zemini üç kere devrettiler.

Musikinin temposu takip edemediğim garip bir vezne değişti, bu esnada kamış flüt yüksekte süzülen bir nağmeye başladı. Yürüyüş sona erdi. *Semazen*başı dervişleri çıplak ayak bileklerine düşen, hacimli *tesseri* (etekler) açığa çıkacak şekilde uzun, siyah hırkalarından birer birer soydu. Bu etekler bele sıkıca yerleştirilmiş ve kuşaklarla daha da sıkı sarılmıştı; bunun yukarısına muhtelif koyu renklerde uzun, dar kollu; kısa belli mintanlar giymişlerdi.

Binişini ilk çıkartmış bulunan derviş geldi ve sağ ayağının başparmağını solunkinin üstüne çaprazlanmış ve kollar hâlâ katlı *şeyh*in önünde durdu. Hürmetle derin bir eğilmede bulundu ve *şeyh*in elini öptü. Sonra şeyh kendi dudaklarıyla dervişin şapkasına dokundu. Musiki yeniden değişti. Ney; çok telli kanunun süpüren teranesinin arka çıktığı, hâlâ şakıyan bir nağmeyi devam ettiriyordu, lâkin davul bir birlik tempoda, şiddetli olmayan, sabit bir tamtam vuruşuna başladı.

Ve şimdi tek derviş yavaşça *zikr*e veya dönmeye başladı. Başını sol omzu üstüne düşürdü, gözlerini kapattı ve her iki ayağını birbirine yakın tutup, bir mihver olarak sol topuğu üstünde dengelenerek, sağ ayağıyla dönme hareketini verdi. Dönme başlangıçta çok yavaştı ama tedricen sür'atçe arttı, bu esnada katlanmış kollar açılmış ve kendi kendiliğinden gerilmiş gözüktü; sağ kol omuzdan dirseğe kadar ufkî, dirsekten yukarıya doğru amudî bükülmüş; el, avuç içi yukarıda, arkaya doğru kıvrılmışken; sol kol, avuç içi aşağıya, dümdüz ufkî gerilmişti. Sür'at arttıkça katlı etekler çözüldü; sarkan, beyaz donların yukarısında, neredeyse bel yüksekliğinde, büyük bir çember hâlinde hızla dönene dek yukarı ve dışa doğru şişti.

Biri diğerinin ardından on iki adam, *şeyh*in kendisi ve *semazen*başı hariç, hepsi hızla dönene dek bu ayini geçtiler.

Tam hızlarına erişmiş olduklarında bile müsavi çabuklukta dönmediler. Dönüşler dakikada altmış dörtten takriben otuza kadar değişti, ortası hemen hemen bir saniyede bir tam dönüş olarak elli civarındaydı. Vücutları katıydı. 'Uyumuş' topaçlar gibi eğirildiler. Yüzleri sakin, ifadesizdi. Aslında -ıstılahî olarak *hâl* vaziyeti diye adlandırdıkları- vecde geçtikleri hakikatine hiçbir şüphe yoktu.

On bir dakikanın sonunda, *semazen*başı çıktı ve aşikâr ki durmak için bir işaret olarak, ayağını yere kuvvetle vurdu. Ama, raksçılardan sadece ikisi bunu duydu ve o da, sanki insanları derin bir uykudan uyandırır gibi ellerini çırptı ve yüksek sesle ayağını yere vurdu; ardından hepsi onu dikkate aldı ve işlemez hâle geldi. Sersemlemiş kimseler gibi dingildemediler; dahası, başlar öne eğik ve kollar yeniden göğüsleri üstünde çaprazlanmış, heykeller gibi hareketsiz ayakta durdular.

*Tekke*nin zemini etrafında üç kere yavaşça, topluca yürüdüler ve her biri üç kere *şeyh*in önünden geçip, yeniden dönmeye başladı. Bu ikinci vesileyle on dokuz dakika hızla döndüler. Üçüncüsünde, durmak için nihaî işaret geldiğinde, yere çöktüler ve *semazen*başı birinden diğerine, omuzlarına siyah hırkalarını geri koyarak giderken oturmuş kaldılar. Rüya gören kimseler gibi durgundular.

Musiki kesildi ve sessizlik içinden *Şeyh el-Mevlevî*'nin derin sesi geldi:

«Tanrı adamı şarapsız yükseğe çıkar. Tanrı adamı hayrın ve şerrin ötesindedir. Tanrı adamı dinin ve inkârın ötesindedir. Tanrı adamı her şeyin Bir olduğu yere doğru kurtulup uzaklaşmıştır.»

Ve ben orada, o öğleden sonra onun bana söylemiş olduğu, derviş inanışının derin saklı sırrına bir anahtar koyan kelimelerdekinden daha da fazlasının farkına vardım. O, en cüretkâr ve ilerlemiş şeklinde, saf *pantheism* [vahdet-i vücut]di. Bu yücelmiş canlar için, Tanrı, ne bir Baba veya Üstad ne de Hâkim'di. Tanrı, kendi kendine hayattı. Ve kendisini, vecd görüşü sayesinde bütün hayatla bir hâline getirmiş onların her biri için, Tanrı'nın gizli yüzüncü ismi "Ben"di.

Bunu düşünerek uyumaya gittim ve ertesi gün, *Mevlevî*, merasimin bana nasıl tesir ettiğini sorduğunda, fikirlerimi ona saklamaksızın söyledim.

Yüzü, her zaman gördüğümden daha sert ve ciddîydi. Elini resmiyetle ve ikaz edici surette kaldırdı.

«Gözünü aç evladım. Derin tehlike ve zayıf akılların tahribi burada yatar. Ahmaklar, anlayışından çok fazla bir tenvirle kör olduklarında, 'Ben Tanrı'yım!' diye haykırırlar ve kendi küfrüyle harap olur. Buna rağmen, insan korkusuzca 'Tanrı bendir' der.» Ve *Celâleddîn*'in yazmış oldıkların tekrarladı: "İnsanlar, *Allah*'a taptıklarını zannettiklerinde, kendine tapan *Allah*'dır."

Sonra, ifadesini yumuşatarak, bana şahsî olarak tecrübe ettiği ve hem hakikat hem de ölümcül tehlikeyi ihtiva ettiğini mütalâa etmiş olduğu bir mahfî *vision* [görüş]ten bahsetti. Ona, Tanrı'yı aramak üzere bir dağ zirvesine tırmandığı ve sonunda, bir büyük, beyaz tahta geldiği, ama orada oturan O'nun yüzüne bakmaya cesaret edemediği görünmüştü. "Gözlerini kaldırmaya cür'et et!" diye bağırmıştı bir ses. Gözlerini kaldırmış ve kendisine bakan yüz kendisininmiş.

Onu, çok derin bir mana hakikati içinde bulunan mübarek bir zat sayan yerli Araplardan, *Şeyh el-Mevlevî* hakkında duyduğum şeyleri anlar gibi olmaya başladım. Ve Mevlevî kavlinin göründüğü kadar kibirli ve tehlikeli olduğunu; hiç kimsenin Tanrı'yı kendi kalbi haricinde bulamayacağını ilân eden Hristiyan mistiklerininkinden çıkarılmaktan o kadar da uzak olmadığını iyice düşündüm.

ZEYDAN HİLMİ'NİN ATLAYIŞI
(BİR MUHTASAR OYUN)

Mehtaplı bir gecede, Trablusşam'ın ardındaki tepelerdeki Dönen Dervişlerin sarayının taraçasında, badem ağaçlarının altında tek başıma duruyordum ve aşağıdaki kayaların arasındaki küçük nehre bakmak için bir sipere dayanmıştım.

Birazdan büyük ve yassı kaldırım taşları üstünde terlikli ayakların yumuşak, yavaş, ağır ve rahat gidişini duydum. Bu benim dostum ve ev sahibim muhterem *Şeyh el-Mevlevî*'ydi. Elimi tuttu ama konuşmadı. İkimiz de Şark gecesinin büyüsüne tutulmuştuk. Bir kamış flütün ancak işitilebilir nağmesi *tekke*nin beyaz kubbesinin ötesindeki kararmış bir pencereden süzülüyordu.

Siperin yanında uzun bir müddet ayakta durduk ve sonra şeyh yavaşça, kendi hatıralarıyla söyleşen biri gibi, «Onun hayatının ve benimkinin en karanlık saatinde *Daidan Helmy* [Zeydan Hilmi]'nin atladığı yer burasıydı.» dedi.

Onun kelimelerinin ardında yatan faciayı merak ettim ve daha fazlasını duymaya can atıyordum, ama o sadece icap ettiğinde konuşmayı dilerdi. Bu yüzden o «Belki de *Zeydan Hilmi*'yi duymuşsunuzdur?» diyene kadar herhangi bir karşılık vermedim.

«Hayır.» diye cevapladım. «Sevdiğiniz bir arkadaşınız mıydı?»

«Pek değil lâkin muhakkak ki haneme keder ve ölüm getirse de düşman değildi. Onun adının daha önce size malûm olmuş olmasını beklerdim, çünkü *Zeydan Hilmi* bütün Mevlevî derviş musikicilerin en büyüğüydü ve bu yüzden bütün İslâm'ın en başta geleniydi ve hâlâ da öyledir. O söylediğinde meleklerin reisi *İsrafil*'in sesi gibiydi. Yalnız, fıskiyenin yanına oturalım ve sana hikâyeyi anlatayım. Hikâye yavaş yavaş baş gösterdikçe onun burada yaptığı kasıtsız kötülüğün, ancak, en sonunda ahenkli güzelliğin bir tertibini meydana getiren 'çok renkli bir resimli duvar örtüsü içine dokunmuş kara bir iplik' olduğunu göreceksin.»

«Şam'daki cemiyetgâhımızda ilk onu bildiğimden onu görmüş olmanı dilerdim. O, mutrib cemaatinin reisiydi ve üç ana derviş çalgısı olan *nei* [ney] (kamış flüt), *ne-airat* (kanun) ve *aout* [ud] (lavta)da istidatlı bir çalgıcıydı. Ama hepsinin harikası sesiydi, gümüş ve altından bir ses. Ve çocukluğunda sadece *Allah*'a hamdetme ve ilâhî esrar şarkıları söylemeye yemin vermişti.»

«Şam'da dervişlerin raks ettiği gecelerde asilzâde Müslüman hanımlar ve çoğu zaman *frengî* hanımlar da *tekke*ye sürü hâlinde toplanırlar ve o söylerken gayet memnun ve mahzuz oturdukları mahfillere doluşurlardı.»

«Genç bir adamdı; derin, parlayan gözleri; pürüzsüz cildi ve dökülen siyah saçıyla yakışıklıydı; takdir ve dünyevî şöhrete aldırmayıp, musikinin güzelliğinin ve azizane tefekkürün içine çekilmişti.»

«Velâkin onun şöhreti tarikatımızın büyük üstadı -selâmet üzerine olsun- *Muhammed Bâkır Çelebi*'nin kulaklarına gelecek kadar arttı ve Türkiye'de Konya'daki büyük Derviş sarayının maiyetine davet edildi; burada öyle söyledi ki daha evvel hiç öyle söylememişti. Toplanmış kardeşler yüceldiler ve sarayın peçeli ve kafesli pencereler arkasında gizli kadınları Şam'daki hemşirelerinin yaptığı gibi vecde kapılmış hâlde dinlediler.»

«Ondan sonra Konya'da gizlice meydana gelen esef edilecek hadiseler bütün Mevlevîler tarafından bilinir. Maiyetteki hanımlar arasında, *derviş şeyh Adem*'in kızı ve *Çelebi*'nin kendi yeğeni olan *Firdevs* adında güzel, genç bir kız vardı. Peçeli hâlde oturmuş ve kalanlarla beraber gayet memnun ve mahzuz dinlerken, herhangi bir genç kızın yapabileceği

gibi *çarşaf*ının köşesini bir yana çeker, perdenin arasından gözetler, hanendeye bakar ve aşkın küçük oku kalbini delip geçerdi.»

«Aşkın idaresine girmiş evlenmemiş genç kızların usulü bütün memleketlerde daima aynıdır. Sonraki bir akşam *Zeydan Hilmi* sarayın bahçesinde yalnız başına yürürken, kız onun başının üstündeki pencerede belirdi ve o yüzüne baksın diye peçesini düşürmenin bir yolunu buldu. Onun bakışıyla sırasıyla, Hilmi'nin kalbi sert bir şekilde vurmaya başladı ve altın sesini sadece *Allah*'a adamış olduğu çok ciddî yeminini unuttu. Sesini yükseltti ve şunu söyledi:

Senin yüzün ay gibidir;
Gözlerin derin havuzlar gibi,
İçinde boğulduğum.
Ağzın bir nardır
Hayat ağacından gelen.

Ve kız da onu bir diğer şarkıyla cevapladı:

Gözlerin ateştir
Canımın içinde yandığı.
Sesin baldır
Yıldızlardan damlayan.»

«Bildiğiniz gibi Mevlevîler arasında izdivaca müsaade edilir; onlar makul derecede düşünüp, vaziyetlerini hemen itiraf etseler ve kızın ailesinin tavsiyesini arasalardı büyük üzüntü veren herhangi bir facia takip etmez ve herkes mes'ut bir şekilde karar bulurdu. Lâkin onlar aşklarının ilk tatlı deliliğine kendilerini kaptırdılar. Sarayın yakınındaki bir servi korusunda dolaşıp konuştukları gizli sınamalarda bulundular. Bir kadın hizmetkâr onların buluşmalarını *Firdevs*'in babası *şeyh Adem*'e faş etti, o da parlayan öfkesiyle doğru *Çelebi*'ye gitti.»

«*Firdevs* cezalandırıldı ve bir sene bir gün müddetle *harem*e kapatıldı. *Zeydan Hilmi tekke*den ve Türkiye'den kovuldu, kefaret için Şam'daki kendi *tekke*sine geri gönderildi.»

«Kedere gark olmuş hâlde ayrıldı ve tren onu Toros dağları üzerinden, kızından ötelere ve ötelere doğru aşırırken büyük acıyla divane oldu. Yani diyorum ki hakikî delilik onu trenin bölmesinde otururken yakaladı. Ud ve kanununu kutularından çıkardı, onları duvarlarda paramparça etti, sonra elbiselerini yırtmaya ve onları vagonun pencerelerinden savurmaya başladı.»

«Çok şükür ki yolcu arkadaşları arasında bazı Şamlılar vardı ve onu tanıdılar ve şöyle dediler: "Muhakkak bu azizane kişi alelâde bir deli değildir." Olabileceği kadar yumuşak ve nazik, onu zapt ettiler, onu sakinleştirmeye baktılar ve Şamdaki cemiyetgâha emniyetli bir şekilde naklettiler.»

«Çok günler güçsüz düştü ve sonra kısmen kendine gelir gözüktü. Deliliğin daha ileri işaretlerini göstermedi, ama dertlice derin derin düşündü, sessizdi ve perişanlığa saplanmıştı; günlerce çalamadı, söyleyemedi, dua okuyamadı.»

«Dostum ve en yumuşak ve nazik bir can olan Şam *şeyh*i, bütün kardeşlerine olduğu gibi iştirak-ı hisle doluydu. Ve birkaç hafta sonra *Zeydan Hilmi* kederini unutturabileceği ümidiyle seyahat etmek için uzun bir gaybubet müsaadesi istediğinde kendisine serbestçe halâs verildi ve onların dualarını müteakip ayrıldı.»

«Onun daima unutmayı arayarak, bezdiren çöller ve dağlar geçip biriktirdiği uzaklarda dolaşmasının hikâyesini -en azından onun bildiğinin hepsini- hiç kimse bilmiyor. Bir keresinde, sonradan onun

İsfahan'daki büyük camiin bir resmini görme fırsatı oldu, şöyle dediği söylenir: "Bu kapıda dilenciler tarafından dövüldüm ve oradan kovuldum." Ve keza dönüşünde bir *hacı*nın kollarından çekip yüzüne yoklayarak baktığı ve şöyle dediği söylenir: "Sen *Semerkand* yolunda seyahat eden biri değil misin?".»

«Mevsimler değişti, tam bir sene geçti ve o zaman ilk *mush-mush* ağaçları çiçeklenmeye başlarken, baharda bir gece, *Zeydan Hilmi* şuradaki kapıaltının haricinde dikildi -buna rağmen onun olduğunu bilmiyorduk- ve bağırdı: "Ben melce arayan bir kardeşim."»

«Kapı bekçilerim uzun ve dolaşık saçlarından onun dolaşan bir Bektaşî (fakirlik yemini etmiş dilenen dervişlerin ayrı bir fırkası[nın mensubu]) olduğunu düşündüler; yüzü bitkindi ve büyümüş kaba, siyah sakal tarafından örtüyordu ve kılık kıyafeti Mevlevîlerinki gibi değildi. Alnının etrafında eski, çaputtan bir sarık sarılıydı, hırkasına top top çamurlar yapışmıştı ve üstünden lime lime olmuş ince şeritler sarkıyordu. Bacakları kirliydi ve dikenlerden tırmalanmıştı.»

«Benim önüme getirildiğinde öyle bir görünüşteydi ki ben de onun bir Bektaşî olduğunu düşündüm. Ama dizlerinin üstüne düştü ve hiçbir Bektaşînin yapmayacağı bir şey olarak elimi öptü ve beni fırkamız haricindeki Müslümanların '*Salaam aleikum* [Selâmün aleyküm]'üyle selâmlamak yerine, Mevlevîlerin âdet edindiği selâmlamayı -*Allah*'ın gizli adlarından birini- söyledi.»

En Yüce'nin bir diğer gizli adıyla mukabele ettim ve dedim ki: "Yalnız, sen kimsin ey kardeş ve bir Mevlevî nasıl bu acınacak vaziyete düşmüştür?"

«Ve cevap verdi: "Ben Şam *tekke*sinde sizin kendi gözlerinizle gördüğünüz *Zeydan Hilmi*'yim. Istırap çektim ve kalbim öldü, ama arındı ve şimdi vazifem olarak kardeşlerim arasında bir kez daha ikamet etmek üzere kendi cemiyetgâhıma dönebildim."»

«Hakikaten onun olduğunun farkına vardım. Ona sarıldım ve alnından öptüm ve hizmetkârlardan onu hamama götürmelerini, yıkamalarını, yağla ovmalarını ve traş etmelerini ve saçlarını taramanın çaresine bakmalarını istedim, lâkin saçları keçeleşmişti ve onları kısa kırkmaya mecbur kaldılar. Ve tekrar aramızdaki bir Mevlevî olduğundan onun için *hırka* (kahverengi biniş) ve *külâh* (uzun şapka)la beraber yeni, münasip elbiseler serdiler.»

«Ona şöyle dedim: "Burada bizimle oturacak ve kuvvetini yeniden kazanacak mısın veyahut dağların bir tarafından öbür tarafına, kendi *tekke*ne gidebilesin diye, sabah için Trablusşam'dan motorlu bir araba emredeyim mi?»

«Şöyle cevapladı: "Sizin lütfunuz ve *Allah*'ın inayetiyle birkaç günlüğüne burada oturmak istiyorum ve ondan sonra bana biraz para tedarik ederseniz Trablusşam'dan Beyrut'a bir tekne tutacağım ve oradan trenle Şam'a gideceğim."»

«Birkaç gün veya daha çok; *Allah*'ın selâmetiyle sıkıntısız otur ve ayrılmaya hazır olduğunda dilediğin gibi olacak" diye cevap verdim. Ve onun için *tekke*de bir oda hazırlattım ve ona sabah ve akşam kuvvetlendirilmiş yiyecekler hazırlanması emrini verdim. Musikiyle kendisini teselli etmeyi canı çeksin diye, odasındaki iskemlenin üstüne, *Mesned* [Mesnevî] (derviş esrarının mübarek şiir kitabı)'nin yanına bir ney koydurmak aklıma geldi.»

«İlk gün sessiz bir tefekkürde kaldı, ikinci günün akşamında neye üfledi ama nağmeler kederli ve ümitsizdi. Üçüncü akşam -belki de dördüncüydü- tekrar çaldı ve nağme, yeniden göğe tırmanan mahpus bir kuş gibi yükseldi ve hizmetkârlar aşağıdaki sahada durdurdukları hâlde kardeşler dinlemek için *tekke*ye toplaştılar. Biri şöyle dedi: "Cennette bir melek şarkı söylüyor."»

Trablusşam Mevlevîhanesi,
20. yy.'ın başları,
Siyah beyaz fotoğraf.

«Ve bir diğeri dedi ki: "Hayır, o, kalbinin derin yarasını *Allah*'ın iyileştirmiş olduğu biridir."»

«"*İnşallah!*" diye mukabele etti diğerleri ve o esnada, denildiği gibi, nağme kuşu uçmakta tereddüt etti, feryat etti ve öldü.»

«Fakat ertesi gün yeniden çaldı ve biz hakikaten onun yarasının iyileştiğini hissettik. Böylece, ikinci Cuma geldiğinde ve biz ayin raksımız için hazırlıklarda bulunurken, mutrib cemaatimize rehberlik eden, sizin dinlediğinizin aynısı olan musikiyi idare etmesi için *Zeydan Hilmi*'yi davet ettim.»

«O gece kardeşler kendi vecd *hâl*lerinde fırıl fırıl dönene, o esnada onun kamış flütünün notalarının rehberlik ettiği musikinin yüreği semavî güzelliğin vezin ve nağmeleriyle çarpana kadar her şey yolunda gitti.»

«Ayinimizi zaten biliyorsunuz ve hanende ve sazendelerin raks zeminimizin yukarısındaki bir mahfilde nasıl yerleştiklerini gördünüz ve merasim icap ettirdiğinde, belli zamanlarda kırmızı posttan nasıl kalktığımı ve raksçılar önümden geçerken nasıl ayakta durduğumu gördünüz. Keza bu merasim için bütün *tekke* idarecileri gibi yeşil ipekten bir sarık sarılı bir uzun şapkayla beraber, kalanlardan farklı bir binişten kıyafet giymiş olduğumu müşahede ettiniz.»

«O gece, kalkmam üzerine gözlerim yukarıya, hanende ve sazendelere doğru bakmaya mecbur oldu ve yüzümü kaldırdığımda *Zeydan Hilmi* feryat ediyordu. Diğerleri şaşkınlıkla çalmayı kesmişken göğsüme çarpsın diye neyini aşağıya fırlattı ve herkes şaşkına döndü. Bu esnada hanende ve sazendeler zapt etmek üzere ellerini tuttular, o tekrar feryat etti ve ellerinden birini kurtardı.»

«Bana doğru kendini zorlayarak bağırdı: "Kerahet ve mukaddes hürmetsizlik! Bir sahtekâr burada, aranızda! O adam bizim şeyhimiz değil! *Aiee*! Beyaz sakallı şeytan!"»

«Dostum o korkunç sahnenin manasını o zaman benim anladığım kadar kolaylıkla tahmin edebilirsin. Ayinin bildik güzelliğine kendini kaptıran, bildik musikiyle vecde tutulan bu müptelâ ve dertli ruh bir kez daha kendini Şam'daki kendi *tekke*sinde hayal etti, bu yüzden ben kalktığımda gözleri şuursuzca; kısa endamlı, daha koyu sakallı ve benden farklı edalı kendi *şeyh*inin şekli ve hususiyetlerini görmeyi umdu. Hayret sarsıntısıyla araya girmiş her şeyi unutmuştu ve eski deliliği üstüne geri gelmişti.»

«O nedenle ne ben ne de kardeşlerden herhangi biri onu takbih edilecek bir surette tutabilirdik. Onun yenilenmiş hastalığıyla epeyce kederlendik ve onu sakinleştirebileceğimiz bütün çarelere baktık. Ama delilik ayak diredi ve o zapt edilemez hâle geldi. Bu yüzden -rezalet veya hicaba yol açmasın diye- onun şapkası ve hırkasından mahrum bıraktık ve alelâde kıyafetler içine soktuk, çünkü zihni bulutlanmış birinin tarikatın mübarek kıyafetlerini giymesi yakışıksız olabilecekti. Bizimle uğraşmaktan bîtap düştüğünde ona bir uyku çektiriyorduk ve gece boyunca onu odasına kapatıyorduk. Şapkası ve elbiseleri adının yazıldığı bir bohçaya kapandı ve delilik bulutu kalktığında bütün şerefiyle kendisine geri iade etmek üzere bir yana konuldu.»

«Bu şeyler, diğer mevsimlerdeki âdetimizin zıddına olacak şekilde, müteakip gece tekrar raks ettiğimiz *Ramazan* ayında meydana geldi. Kaçık adam bütün gün bîtap ama sessiz uzanıp yattı ve hekimimizin icralarına isteyerek katlandı.»

«Ama o gece delilik üstüne geri geldi ve çıplak kalabilmek için elbiselerini yırttı ve odasından, şahnişine yol veren koridora firar etti ve ahşap korkuluğu paramparça ederek, çıplaklığı içinde, bir keçi gibi "Vay sahte *şeyh*e!" diye feryat ederek aşağıya, aramızdaki zemine sıçradı.»

«Onu yakaladık ve kollarına ağır zincirler koyduk ve uğraşarak onu bir odaya taşıdık, orada bir taşıma tablası üstünde bir ölü gibi yattı. Öyle bile olsa, şiddetin tekrar gelme korkusuyla, kendini veya başkalarını yaralamak için kaçamasın diye belinin etrafından bir diğer zincirle kilitledik ve zinciri bir demir halkaya bağladık. Ve sabaha, Şam'a, onu oraya nakletmeyi sormaya bir haberci göndermeyi tertip ettik.»

«Fakat ne yazık ki,sabah çok geçti. O aynı gecede facia başına geldi. Sen benim dostumsun ve bunun hakkında seninle konuşabilirim. Henüz çocukluğun bitip kadınlığın başladığı yaşta, hâlâ kadından daha çok çocuk olan *Yemile* adında sevgili bir kızım vardı. Müslüman âdetlerini -kız çocuğunun nasıl üstüne titrendiğini ve muhafaza edildiğini- bilirsin. Ama o kötü talihli gecelerin gecesinde o fikrimde değildi. Endişe içinde ve tetikteydim. Burada taraçanın üstünde bir aşağı bir yukarı yürüyordum ve sonunda aşağıya, nehrin kıyısındaki değirmenin damındaki taraçaya indim.»

«Devam etmeden evvel bir şeyi anlamalısınız ki, her şeyi anlatıyorum. Takip eden dehşetin canı vardı. *Yemile*'min mustarip olduğu acı yalnız bir ruha verilen cezaydı.»

«*Yemile* tabiî burada, şuradaki *harem*de yatmış uyuyordu. Gece yarısında onun ani çığlığını duyduğumda orada aşağıdaydım. Ve sonra korkunç bir sessizlik oldu.»

«Kalbimin atışları durdu. Sonra bağırdım ve yukarı doğru tırmanırken kuvvetim geri geldi. Diğerleri zaten taraçaya koşturmuşlardı. Hep beraber *harem*in koridorunda koştuk ve perdeyi arkasından yırttım, bu esnada diğerleri arkamda duruyorlardı.»

«Karanlık değildi. Küçük gece lâmbaları yanıyordu. Kızım sanki cansız gibi sedirinin minderleri arasında uzanıyordu ve onun üzerine diz çökerek zincirli elleriyle onu kucaklayan kaçık *Zeydan Hilmi*'ydi. Ama çehresi delice veya fenaca değildi. Sanki tenvir olmuş gibi sakindi. Beni görmedi veya gözlerini kaldırmadı, fakat ayaklarımızın koridordaki koşturmalarını duymuştu, çünkü yumuşak ve nazik bir fısıltıyla şöyle diyordu: "Sus! Hareketsiz ol. Parmak uçlarında yumuşakça yürü, zira hanımım uyuyor."»

«Lâkin sonra gözlerini kaldırdı ve beni gördü ve öfkesini bana boşalttı ve ayağı üstüne sıçradı ve ağır zincirleriyle, hareketsiz olan bana vurmaya çabaladı. Üstüne hücum ettim ve onu tuttum ve bana yardım etmeleri için kardeşleri çağırdım ve onu yendik. Onu tutan zinciri kırdıktan sonra tesadüfen koridorda dolaşmış ve loş ışıkta uyuyan kızın üsütne gelmiş, onun Konya'da yitirdiği *Firdevs* olduğunu zannetmişti. Ona zarar vermeye çabalamamıştı, ama kızın mustarip olduğu sarsıntı çok büyüktü. Günden güne, hiçbir hekimin hazakatinin durduramadığı derin bir ruhî çöküntü içine battı ve Ramazan'ın sonunda, ilk çiçekler ağaçlardan düşerken vefat etti.»

«O aynı gecede, kardeşler onu öteye sürüklerlerken *Zeydan Hilmi* onların kavramasından koridor kapısının dışına doğru büyük bir hızla koştu, siperden atladı ve aşağıda kayaların üstünde iki bacağı da kırıldı. Trablusşam'da bir hastahaneye nakledildi. Altı ayın sonunda bütün yara-

larından kurtuldu ve doğru akıl ona iade oldu.»

«Artık delilik yoktu, sadece onun tuhaf hayat hikâyesinin mübarek bir nihayeti vardı. Tamamen iyileştiğinde yine bize geldi ve yol açtığı büyük üzüntüden dolayı af dilemek için önümde yere kapandı. Fakat kendinde olmayan, mutlak olarak Allah'ın ellerindeki, zihni bulutlanmış olan birinin fiilleri için affedecek bir şey olmazdı. Bu yüzden o hâlde kaşına kardeşlik ve selâmetin busesini yerleştirdim ve onu elbiseleriyle yeniden kuşandırdım ve iyileşmesi için dua ettim. "Hayatıma yeniden başlayacağım ve Şam'a geri dönmektense fakir ve çok uzak bir *tekke*de melce bulmak için ayrılmayı dilerim." dedi. Böylece uzağa, Kudüs'ün ötesindeki bir *tekke*ye nakledildi ve sesi medarı iftihar olan hanende, artık sadece en mütevazı kardeşlerden biriydi ve günlerini duayla ve esrarı tefekkürle geçirdi.»

«Fakat bütün bu meseleler Konya'daki üstad-ı azamımız *Çelebi*'nin malûmu olunca, derin derin düşünüp taşındı ve *şeyh Adem*'in kızı *Firdevs*'i çağırttı ve kız geldi ve onun önünde diz çöktü.»

«Neredeyse iki yıl geçmişti ve kız şimdi iyi aileden bir Müslüman kız evlat için kocasız olmayacağı ileri bir yaş olan on sekizindeydi. Evlendirilmenin çaresine bakılmıştı, lâkin Mevlevîler arasında bir kızı kendi rızası aleyhinde evlenmeye zorlamak olmadığı hâlde, babası tarafından aralarından birini seçmeye zorlansa da, o bütün talipleri geri çevirmişti.»

«*Çelebi*, önünde diz çöktüğünde ona şöyle dedi: "Ey kız! Bu soruyu bana cevapla: Beni defnettiklerinde yerime kim hükmedecek?»

«Kız cevap verdi: "Niçin, şimdi Halep'teki büyük saray tekkenin idarecisi ve *şeyh*i olan -selâmet üzerine olsun- oğlunuz hükmetmesin."»

«"Doğru cevapladın kızım ve bir gün çelebi olacak olan o, senin evliliğe razılığını sormak için mektup gönderdi. Sakalı ipek gibi siyahtır. Gençliğinin tam ihtişamındadır. Ben öldüğümde kocan burada hükmedecek ve sen ve o öldüğünüzde ilk doğmuş oğlunuz post tahta oturacak."»

«Bunu onun kalbinde saklı yatabilecek olanı yoklamak için söyledi. Kız hayret içinde dinledi ve gözyaşı dökerek cevapladı: "Efendim bu şeref hayal edebileceğimden herhangi bir şeyden daha büyük, ama ben harabım, çünkü kalbim, şarkı söyleyen o kovulup uzaklaştırıldığında öldü.»

«*Çelebi* dizlerinin üstünden kalktı ve onun alnından öptü ve ona selâmet içinde gitmesini söyledi. Hemen kapıcıbaşını çağırttı ve Kudüs'teki cemiyetgâha, *Zeydan Hilmi*'nin sürgünde oturduğu küçük *tekke*ye çabuk bir haberci göndermesi ve onu Konya'ya çağırtması telgrafını çekmesini emretti.»

«*Zeydan Hilmi* geldiğinde *Çelebi* bir *fetva* (bir nevi dinî mahkeme) ilân etti ve kardeşler toplandığında şöyle dedi: "Öyle yazılıdır ki Allah'ın âdetleri öğrenmenin ötesindedir ve öyle yazılıdır ki hiç kimse onun mukadderatıyla uğraşamaz. Eğer bir kimse bir hanımın aşkıyla deliriyorsa ve sonra aklını yeniden buluyorsa, ama kalbi hâlâ harapsa, onun delilik bir kez daha kendisine gelmesin diye ve onları ayrı tutmaya bakanlara ağır bir cevap olarak evlenmesine rıza gösterilmeyecek midir?»

«Sonra, *Firdevs*'in babası dâhil kardeşlerin hepsi bağırdılar: "Öyle olsun ey Müslümanların en âdili!" Büyük bir evlenme ziyafeti hazırlandı ve üç gün geçtiğinde *Zeydan* hanımına gitti ve onu karısı etti. Konya'da meydana gelen bütün bu sonraki meseleler, dostum, bana, selâmet üzerine olsun, *Çelebi* tarafından nakledildi ve eğer bir gün Konya'yı ziyaret edersen *Zeydan Hilmi*'nin altın sesine kulak ver ve kalbimde hiçbir acılık bulunmadığını benden ona söyle.»

Şeyh el-Mevlevî konuşmayı kesti ve fıskiyenin yanında otururken, ikimizin arasına tekrar uzun bir sessizlik düştü.

Seabrook'un Şefik Dede'yle yolculuk ettiği arabanın bir örneği.

ISTIRABIN RIFAÎ DİVANHANESİNDE

Mübarek bir adam ve mahfî olduğundan, dostum *Şeyh Şefik* gayetle amelîydi.

Üstad o ve müptedî ben, Şam'ın şimaline doğru giden uzun ve kızgın yolda hacılar gibi yolculuk ediyorduk. Ama an'anevî tozlu çarıklar, asa ve torbayla değil. Koltukları, bir zamanlar krallar ve kraliçeler için binek arabaları imal eden *Kellner* ve mahdumları tarafından saltanatlı bir şekilde kaplanmış, güçlü bir *Renault*'un geniş fıçısına kolaylıkla oturduk. O yolu yaya gitmiş olan Tarsuslu *Saul*'a üzüldüm ve burada,belki de Rab Tanrı [Hz. İsa]'nın güneş çarpması yüzünden azizane düşüp düşmediğini merak ettim.

Arabanın hafif rüzgârı yakalamak ve kır manzarasının daha iyi bir görüşünü elde etmek için arkaya yatırılmış olan başlığı, boylu boyunca vızıldıyordu. Azizliği İslâm âleminde zaten kâfi surette tespit edilmiş bulunan muhterem yoldaşım uzun derviş şapkasını çıkardı ve onun yerine güneşin lüzumsuz mucizelerinden sakınmak için yün bir takke yerleştirdi. İstisna olarak, bu takke al değil de siyah ve beyazdı ve binişleri Rönesansın davadan dönmez bir sakallı kardinaliymişcesine inci gümüşîsiydi. Elbette hiçbir kardinal o dinç, yarı putperest devirden bu tarafa, kendi sarayının bahçesinden koparılmış yeşil körpe hıyarları, her ikimizin de zaman zaman yiyerek kendimizi dirilttiğimiz gibi, böyle bir insan hazzıyla kıtır kıtır yiyememiştir.

Haccımızın gayesi *Whirling Melewi* [Hızla Dönen Mevlevî]'lerden esasen farklı olan Rıfaî veya *Howling Dervishes* [Feryat Eden Dervişler]'in Hama ve Halep arasında, dağlardaki tekkesiydi. Hristiyan haftasıyla Cuma, ama yeni ayın ilk Müslüman *Sabbath* [tatil günü]'ı olan ertesi gece bir Rıfaî ayini merasimi cetvele geçirilmişti ve *Şeyh el-Mevlevî* beni onu görmeye götürüyordu.

Perşembe öğleden sonra Hama'ya vardık ve onun geceyi Rıfaîlerle geçirebilelim diye tazyike karar vereceğini umuyordum. Ama Fransız jandarmalar bize tepelerde akşam karanlığından sonra haydutların ciddî tehlike olduklarını bildirdiler, bu yüzden bir Ermeni tarafından Avrupa tarzında işletilen bir otele misafir olduk; sahip olan ve hizmetkârlarının bir kral gibi baş eğdiği biriyle yoldaşlık hâlinde görülmüş olmaktan günahkârca gururlanıyordum. İki yataklı bir yatak odası ve daha sonra orada bize akşam yemeği hizmetinin görüldüğü bir hususî oturma odası tuttuk. Benim dindar ama amelî dostum, lezzetli bir karpuz ve ufacık fincanlarda Türk kahvesinin üzerine, bana uzun, kehribar kokulu sigaralarından birini takdim etti ve onun tam da zamanı olduğunu söyledi. Sabaha Rıfaîleri kâfi derecede -belki de daha fazla- görebilecektik. Onların samimî ve mahsus bir kardeşlik oldukları ve Müslüman takvimine bazı dikkate değer veliler verdikleri bana söylendi, ama onlar temizliklerine nazaran salihlikleriyle daha takdire değerdirler ve en mümtaz misafirlerine bile içine ellerini daldırdıkları keçi eti yahnisi çıkarma itiyadındadırlar. Rıfaî cemiyetgâhında; geniş divanhaneleri ve kubbeleriyle, saltanatlı taraçaları, fıskiyeleri, bahçeleri ve girift yemekleriyle, bir gün evvel ayrılmış olduğumuz Trablusşam'daki onun saray tekkesiyle oldukça göze çarpan bir tezat bulacağımızı tahmin ettim ve doğru çıktı.

Cuma sabahı Hama'dan son bir çıkışta bulunduk ve büyük arabamızı, şoför, yolun bir tarafından öbür tarafına uzun adımlarla köşeleme koşan bir sırtlana çarptığı ve onu öldürdüğünde kaymış olduğu bir hendekten çıkarmaktaki mühim olmayan bir gecikmeden sonra hedefimize vardık. Kıraç bir yamaç üzerindeki, her türlü kötü hava şartlarına maruz kalmakla taş rengine dönmüş ahşap bir kanatla beraber; karma karışık

A Sheik of the Rufai or Howling Dervishes, who Slash Themselves with Knives
[Kendilerini Bıçaklarla Kesen Rıfaî veya Feryat Eden Dervişlerin Şeyhi],
PECK, A. G. (Fotoğrafçı),
[SEABROOK, W. B., Adventures in Arabia (Among the Bedouins, Druses, Whirling Dervishes and Yezidee Devil Worshipers), s. 284-285 arasında, New York: Harcourt, Brace and Co., 1927].

yayılan, eski, düz damlı; taş bir binaydı.

Rıfaî *şeyh*in kendisi bizi selâmlamak için çıktı. Çehresinde Kürt görünüşlü, delip geçen kara gözlü, seyrek ama uzun sakallı, omuzlarına sarkan paslı koyu saçlı, yalın ayak, siyah bir biniş ve düşük tepeli *fes*inin etrafına sarılı siyah bir sarıkla beraber, ağartılmamış kenevir veya ketenden kaba gömlek içinde, orta yaşı yenice geçmiş bir adamdı. Kendisini tezhipli bazı eski İran minyatürlerinden bir şekil kadar zarif kılan en halis dokumadan inci gümüşîsi cübbe, uzun şapka, yeşil ipek sarık ve fil dişi tutamaklı bastonlu Mevlevî *şeyh*iyle irkiltici bir tezat meydana getirdi. Mamafih kardeşler olarak kucaklaştılar. Her ikisi de hükmeden *şeyh*lerdi. Her ikisi de dervişlerdi. Her ikisi de mahfîlerdi. Ama onların başka başka şahsiyet ve kılıkları iki fırkanın nasıl tamamen farklı olduklarını ve hayat üslûplarının nasıl bütünüyle uyuşmazlıkta olduğunu gösteriyordu.

Mevlevî beni tasavvufun bütün şubeleriyle mahsusen alakâdar olan bir talebe olarak takdim etti -ki en mütevazı vecihle doğrudur-. Su ve şekersiz kahve takdiminin ardından Rıfaî şeyhi, Peygamberin sancağı ve duvara karşı kurulmuş alçak, taş sedirlere yayılmış birkaç hasır haricinde her türlü tezyin ve tefrişten yana kısır bir divanhanede birkaç dakikalığına *Mevlevî*'yle çabukça konuştu ve sonra bana dönerek daha yavaş bir Arapçayla, *turuk* (bilmenin yolları)la alâkadar olmamdan ötürü, bu mübarek gecede *melboos* [melbus] (mahfî hâl)de olan bir veya iki kardeşe bakıp onları inceleyebileceğimi söyledi.

Ellerini sertçe çırptı ama hiç kimse çağırmalarına mukabele etmedi ve birkaç kere "*Ya Mehmed*" diye seslendi. Nihayet bir derviş elini alnına dokundurarak kapı aralığında belirdi.

«*Melbus*taki kardeşler hangileri?»

Adam iyice düşündü ve dört isimle yavaşça karşılık verdi. *Nur-Adesh* biriydi ve zannederim biri *Fehim*'di, diğer iki ismi hatırlayamıyorum.

Şeyh hafifçe teessüf etmiş gözüktü. Şark mahfîleri arasında beni sıklıkla şaşırtan görülmemiş muhakkiklikle şöyle dedi: "Dört. O kadar çok olduklarını bilmiyordum. Bu geceki merasim için dört az geleceğinden esef verici."

Yandan, çıplak bir koridora geçtik, kısa birkaç adımla çıktık, ikinci koridordaki birkaç kapalı kapıyı geçtik ve *şeyh*in açtığı bir tanesine geldik.

Aztek mumyası.

Yegâne tefrişi bir taşıma tablası olan kasvetli bir hücrenin merkezindeki taş zemin üstünde Aztek mumyası gibi kambur bir adam oturuyordu. Karartılmış ve yağlanmış enli bir deri kayış; vücudunun etrafına ve koltukaltlarının hemen altından bir taraftan öbür tarafa arkasına sıkıca bağlanmış, sonra boynunun kaidesi üstünde tekrar çaprazlanmış ve birbirine yaklaşmış dizlerinin altından bağlanmıştı; böylece başı dizlerinin arasında duruyordu. Asılı kolları serbest ve gevşekti. Beline kadar çıplaktı, paçavradan sarkan bir donla beraber yalın ayaktı. Yavaş, sabit soluması haricinde hareketsizdi ve şuursuz gözüküyordu. Rıfaî şeyh bize onun kendisini bu vaziyette bağlamış olduğunu ve bir gün ve bir gece hatta belki biraz daha fazla böyle kalacağını, tabiata muvafık bir şuur hâline geri döndüğünde muhtemelen kendisini salıvereceğini, ama eğer çok uyuşmuş veya takati kesilmiş olursa sesleneceğini ve kardeşlerinden birinin gelip onu salıvere-

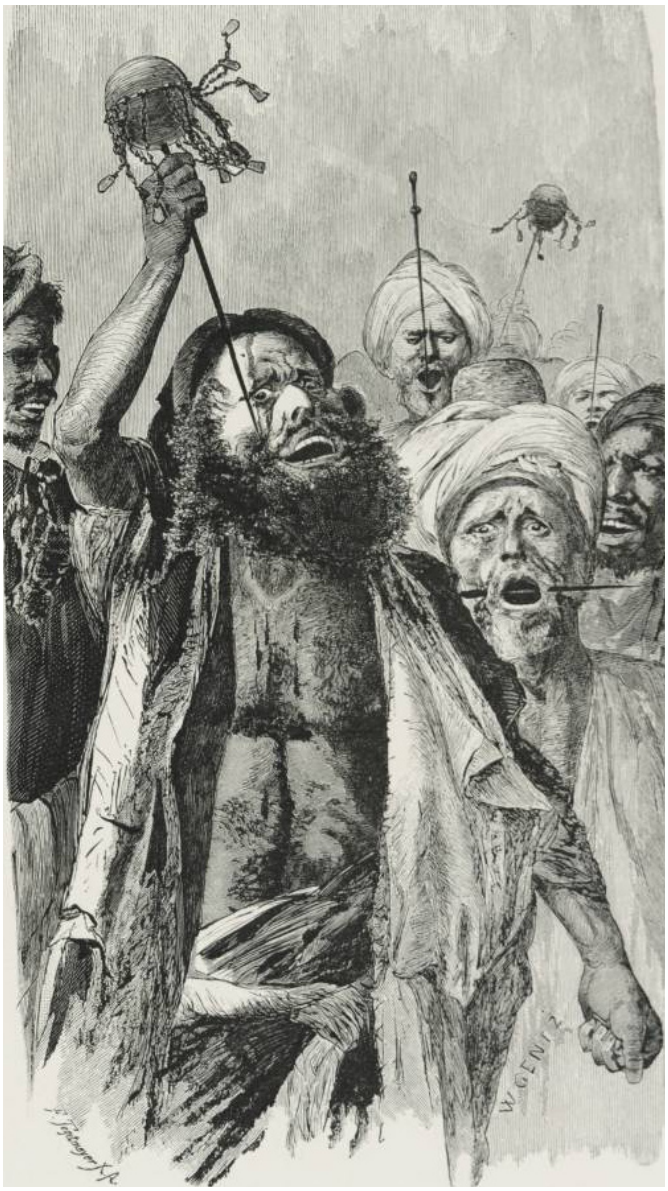
ceğini söyledi. Zaten takriben on saattir orada bulunuyordu ve uzun zamandan beri *melbus*a geçmişti, bu yüzden hücreye girdik ve seslerimizi alçaltma ihtiyacı olmaksızın konuştuk.

Sadece kapısından baktığımız ve sessizliği muhafaza etmemiz için ikaz edildiğimiz bir diğer hücrede, bir diğer Rıfaî henüz hâle geçiyordu. Tavandan gelen çift ilmikli bir halata bağlanmıştı; sol el bileğini içlerine sarkan bol ilmikler sokulmuş, sonra döndüre döndüre bükülmüş çaputlarla sarmıştı ve ilmik bileği üstünde gerilene kadar çifte bükülen halat kısalmış da kısalmıştı. Elan yerden iki parmak kadar ötede topuklarıyla katıca asılıydı, ama ağırlığının bir kısmını taşısın diye her iki ayağının parmaklarının köküyle sağlamca dikiliyordu. Öyle bile olsa vücudunun ağırlığının çoğu el bilekleri tarafından askıya alınmış görünüyordu. El mordu, parmak tırnakları siyahtı; uzun, bir deri bir kemik kalmış kolun adale kirişleri kaytanlar gibi iyice gerilmişti; sağ omuz sarkmışken, sol omuz yukarı çekilmişti. Sağ kolu gevşek asılı ve serbestti. Başı, çarmıha gerilmiş bir adam gibi, sarkmış omzunun üstünden ileri doğru bükülmüştü, ama öne eğilerek simasını görebiliyordum. Gözler kapalıydı ve yüz sertti, ama hiçbir kasılma, çarpılma, ağrıyı akla getiren yüz buruşturma yoktu. Çok saat sonra *melbus*tan çıktığında, bükülmüş halat kendi kendine çözülsün diye sadece birkaç kere ayakları üstünde döndü ve kendini salıverdi.

Kâfi derecede görmüş olduğumu düşündüm, ama orada *şeyh*in bana göstermek istediği bir usul daha vardı, çünkü söylediğine göre Rıfaîler arasındaki en eski ve en klasik ve ilk akla getirilmiş olandı. *Chibeh* deniliyordu. Diğerlerinden daha az haşindi -veya en azından bana öyle göründü-. Adam yere bağdaş kurup kollar göğsünde katlı, derlice oturmuştu; omuzları biraz ileri doğru terazilenmişti; çenesi kalkıktı ve saçının örmelerine bağlanmış bir kaytan tarafından hafifçe arkaya doğru çekilmiş başı, arkasındaki duvarla bir köşe yaparak yukarı doğru uzanmıştı. Bu vak'ada zorlanma büyük değildi. Kaytanın kendisi ağır değildi. Sert bir çekiş onu kopartabilirdi. Fakat başını sabit bir vaziyette tutmaya kâfi geliyordu. Meyletmiş çenesi, bana, çocukken eski tarz fotoğrafçı galerilerinden bildiğim ve bana hemen hemen bu kaytanın maksadına hizmet ediyorlarmış gibi gelen demir mengeneleri düşündürdü.

Rıfaî şeyhi bizi kabul divanhanesine geri götürdü ve bir ilâ iki saatliğine istirahate bıraktı. Sert sedirler üstünde kestirdik ve daha sonra bize akşam yemeği getirildi. *Mevlevî'*nin göze çarpan bir gayret noksanlığıyla önceden söylediği keçi yahnisi çıkmıştı, ama hepsini yedik ve daima yumuşak ve lezzetli olan bütün karaciğer ihtiva ettiğinden çok fena yemek değildi.

O gece ayin merasiminin başladığı *tekke* divanhanesine iletildiğimizde sanki zaman ve mekânda bin yıl geriye adım atmış gibiydik. Yanımdaki *Şeyh el-Mevlevî*, kendisi, haricî kıyafetiyle Şarkın bâtinî bir şahsiyeti olmasına rağmen, birdenbire New York'taki herhangi bir dost kadar aşina ve sıradan bir hâle geldi. Büyük bir teselliydi. Çünkü orada yirminci asrın aklı başında, emin dünyasıyla uzaktan bile rabıtalı gözüken herhangi bir şey kat'iyen yoktu. Duvar boyunca kendi dirsekleri içinde parlayan ve tüten demir lâmbalar bile düz, soğan şeklinde, yanlış bir şekilde imal edilmişti. Divanhane taştı, mustatilîydi, kırk ayak kadar uzunlukta ve hemen hemen o kadar genişlikteydi, alçak tavanlıydı, karanlık ve kasvetliydi. Divanhanenin, -bir sütunun doğru şekilde bulunması lâzım gelen yer olan merkezinde bulunmayan-, tavanı taşımaya lüzum duymadığı duvarlardan birinin yanına konulmuş, boğum boğum ve ağır bir ahşap sütun hayal gibi beliriyordu. Bu bana nahoş tesir etti. Günlük belki de sandal ağacının, meçhul otların keskinliğiyle karışık, çok

Rıfaîler.

dokunan bir kokusu vardı. Yirmi veya daha fazla Rıfaî dervişi yerde, etrafına siyah sarık dolanmış alçak feslerle, yarım daire hâlinde oturmuştu; onların çoğu uzun, taranmamış saçlıydı; siyah binişler omuzlarının üstüne gevşek bir biçimde atılmıştı, belin altına kadar çıplaktılar. Hepsi tek ve değişmez bir perdede ve bitmek tükenmek bilmeksizin, girmemizle de fasılasız devam eden "*Al-lah, Al-lah, Al-lah*" diye makamla söylüyorlardı. Önlerinde içinden bıçak saplarının, ağaçtan saplarıyla şiş gibi uzun demir millerin ve hiç sapı olmayan ateş karıştırma demirlerinin çıktığı, kor gibi parlayan kömür yatağıyla bir mangal vardı. Bu mangalın yanında kirli, boyanmamış bir koyun postunun üstünde, binişinin altına giydiği gömlek haricinde kalanlar gibi kıyafet giymiş olan *şeyh*leri oturuyordu. Girmemiz üzerine kalktı, bize doğru geldi, hakirce baş eğerek selâmladı, *Mevlevî*'yle kucaklaştı ve sonra beni baş eğerek selâmladı. Beraberce fısıldaştılar. El, kol ve baş hareketlerinden onun *Mevlevî*'yi gelmeye ve post üstünde yanına oturmaya davet ettiğini tahmin ettim, ama o benimle kalmayı seçti ve duvarın bir yanında, hasırla örtülü bir taş sedir üstünde bize oturacak yerler verildi.

"*Al-lah*"ın, bir davulun vezinli vuruşu gibi, müsavi olarak tempo verilen ve bastırılan iki hecesiyle, tek ve değişmez perdeden, makamla söyleyiş on dakikadan daha fazla devam etti. Sonra bir ses yüksek bir "*Ya hoo!* [Yâ Hû]"-harfi harfine "Ey Sen", ama manaca "Ey O" demek olan ve İlâhî Mevcud'u hissetmiş olduğunu haykıran kimseyi gösteren- ile birdenbire vezne zorla dâhil oldu. Bu ilk "*Yâ Hû*"ile *şeyh* "*Allahü Ekber!* (Tanrı uludur)" diye bağırdı. Sonra diğerlerinden iki veya üçü "*Yâ Hû*" haykırışını başlattılar, bu esnada alttaki makamlı söyleyiş, her biri *Allah*'ın adını bir delilik ve feryat eden bir velveleyle çağırdıkları bir çeşit kendinden geçmiş cinnet hâlinde olana dek, tek ve değişmez bir perdede, kırık vezinde çabuklaşıyordu.

Birdenbire dervişlerden biri ayakları üstüne sıçradı, binişini fırlatıp attı, beline kadar çıplak, tekrardan havaya sıçradı. Rıfaî *şeyh* aynı zamanda sıçradı, mangaldan kızgın, kor hâlde uzun bir şişi tahta sapından kavradı ve vahşice havada sallamaya başladı. Tam bir dakikalığına sallamış olmalı. Sivri uçlu, uzun bir demir mil, çeyrek *inç* kalınlıktan daha az değildi ve kızıl kor parlama çabucak soldu. Onu epeyce serinletecek zamanı geçirdi zannederim. Diğer derviş *şeyh*in etrafında sıçrayarak ve feryat ederek devretti, sonra başıyla ağaç sütuna yan yan bastırarak, genişçe açılmış ağzıyla geri geri gitti ve hareketsiz, katı hâlde dikildi. *Şeyh* onun ağzına bir köşesinden tükürük koydu ve yumruğunun sağlam bir darbesiyle mili onun çenesinin bir yanından öbür yanına itti ve onu sütuna çiviledi.

Bu esnada diğerleri ayakları üstüne sıçradılar, binişlerini fırlatıp attı-

lar ve mangalın etrafında bir çember hâlinde feryat ederek ve sıçrayarak elleri kenetlediler. Sonra çemberi kırdılar ve kor gibi parlayan kömürlere doğru üşüştüler, görünüşe bakılırsa her biri kafa karışıklığı içinde eline gelen ilk sıcak aleti kavradı. Raks etmelerine yeniden başlayarak bunları salladılar ve tekrar feryat ederek, terennümle cinnet geçirmiş bir vahşi olmak; yabanî, mesrur, kendinden geçmiş hâline gelmek için ayaklarıyla vezni yakaladılar.

Kendimi, arzum hilâfına olarak, hissî heyecana mukabele ediyor hissettim. Zihnim, gençliğin şüpheci kendine itimadıyla, Kuzey *Carolina*'da iştirak ettiğim, -beni ürperten sefihane söyleme ve bağırmalardan dolayı öfkeli bir hicapla kızararak ayrıldığım- ilk *Methodist* uyanışa geri döndü. Şimdiki -müsavi olarak, kendini hor görmenin çabucak takip ettiği- aynı heyecandı. *Şeyh el-Mevlevî*'nin beni seyretmiyor olmasını ümit ettim. Bu içeride vaki heyecana dair zorlanma kısaydı ve çok geçmeden zihnimi, takip eden bazı teferruattan tamamen emin olmak için, açıkça teksif ettim. Kızıl kor aletlerin hepsi ve kömür, onlar havada salladıkça, derhâl hemen hemen solmaya başladı, ama hâlâ tamamen kızıl olan ateş karıştırma demirini diline süren ve tekrar tekrar onu yalayan, fakat bunu her defasında şimşek sür'atiyle yapan bir adamı gördüm. Bu, buhar çıkardığını gördüğümden, en azından saniyenin küçük bir parçası için, şimşek sür'atinde hakikî bir temastı. Diğerleri uzun, keskin uçlu şiş ve millerle bağırlarının etini deldiler ve elan aletler bir yandan bir yana saplanmış ve üstünde asılı durup sallananlarla beraber etrafta sıçradılar, ama o aletlerin gördüğüm hiçbiri hâlâ kızıl kor değildi. Bir yandan öbür yana, herhangi bir noktada bir *inç*in çeyreğinden daha fazla derin olmayarak, sadece deri ve etin arasından yanlamasına saplıyorlardı; kirişli kasları mıhlayacak kifayette bir derinlik değildi ve soktukları yerin bir veya iki *inç* ötesinde bir noktada tekrar çıkartıyorlardı. Hiçbirisinin vücutlarına bıçak sallayıp sapladıklarını görmedim. Kan aksın diye bıçakların kenarlarını omuzlarına ve bağırlarına savurdular, ama kendilerini derince kesmediler. Sütuna mıhlanmış adama dönüp baktım, ama artık orada değildi. Kendini kurtarmıştı veya *şeyh* tarafından serbest bırakılmıştı ve onun şimdi diğerleriyle beraber sıçrayıp uluduğunu farz ettim.

Cinnet takriben yirmi dakika sürdü, sonra, fark ettiğim herhangi bir işaret olmaksızın tedricen durgunlaşmaya başladılar. Önce biri, sonra bir diğeri yere yığıldılar; hepsi başları neredeyse dizlerinde, kat'iyen sessiz, tekrar oturana kadar öyle kaldılar. *Şeyh*, binişlerini omuzları üstüne atarak onların arasında gezindi. Devam eden birkaç sessizlik dakikasından sonra ellerini çırptı. Yavaşça kalktılar, bir alay teşkil ettiler, her biri onun önünde baş eğip selâmlayarak divanhaneyi devrettiler ve tek sıra hâlinde çıktılar.

Rıfaî *şeyh* onları takip etti ve ev sahiplerimizi o gece artık görmedik. Kabul divanhanesine döndüğümüzde, taş sedirlerin üstüne bizim için uzatılmış, yastıksız ama örtünmek için üstüne pamuk yorganlar tomarlanmış iki temiz taşıma tablası bulduk. Yatmaya gitmeden evvel dışarı çıktım ve yamaçta bir müddet yıldızların ve hilâlin altında oturdum. Çakallar uluyordu. Hayvanlar aya uluduklarında, onların da şuursuz şekilde, müphem bir ibadet nev'iyle meşgul olup olmadıklarını merak ettim. Hepsi de -hayvanların gamlı ulumaları, *Methodist* uyanış ilâhîleri, Rıfaîlerin cinnetli söyleyişleri, Mevlevî neyleri ve raksları, Afrika'nın balta girmemiş ormanlarındaki tamtamlar, hatta belki de New York'un gece kulüplerindeki saksofonlar- aynı ilâhî sevkin parçası değiller miydi? *Pan*'a, Tanrı'ya, *Allah*'a, *Priapus*'a münacat… Ama daima bütün âlem-i mevcuda mensup, pek külliyetli, öte bir şeye çağırma… Sarp kayalıktaki bir kurt veya piyanosunda gayet memnun ve mahzuz Debussy… Hepsi

aynı mıydı? Kendi kendime mistik bir tenvir elde ettiğim bir şey keşfetmek üzere olduğumu hissettim.

Lâkin ertesi sabah uyandığımızda, evvelki gece dervişlerin bazısının kendilerini kesmiş ve yakmış bulundukları tekkeyi terk etmeden evvel, onların çoğunu mümkün olduğunca muayene etmeye hakikaten meraklıydım. Bu merasimler ve onların semerelerinde, fizikî olarak tabiata muvafık olanın çok çok üstünde olan bir şey olduğuna ikna edilmiş bulunan seyyahlar tarafından getirilen hikâyelerde herhangi bir hakikat temeli olup olmadığını görmek istedim. Rıfaî şeyh nazik surette hevesliydi. Dilediğimce yakından onların yaralarını muayene etmeme, hatta onlara dokunmama müsaade edilen birkaçını çağırdı. Yaraların hepsi sathîydi ve zaten iyileşme seyrinde gözüküyorlardı, fakat tabiata muvafık olmayan herhangi bir şeyle veya 'sihir' çabukluğuyla değil. Yanıklara gelince, basit bir nedenden ihmal edilebilirdiler, inanıyorum ki bütün o aletlerin havada aşağı yukarı sallanılma sonrasında hararetleri azaldı, belki dağlamak için hâlâ kâfî derecede sıcaklardı ama bu yanık yaraları ârız edecek kadar değildi. Doğrusu hiçbir şey ilmî olarak, kızıl kor kızdırılmış ve daha sonra kısmen soğumasına müsaade edilmiş bir demirden daha fazla antiseptik olamaz. Göğüsleri ve omuzlarındaki mükemmelen iyileşmiş bulunan çok sayıda eski nedbelere dikkat ettim. Yakın zamanlarda meydana gelmiş yaralar hakikîydi, ama herhangi tabiata muvafık, sıhhatli bir kimsenin ertesi gün işine gücüne başlamaktan alıkonulduğunu müşahede etmedim. *Şeyh*e hangi sıklıkta bu ayinle meşgul olduklarını sordum ve asla ayda bir kereden daha fazla olmadığını söyledi. Ona ayin yaralarının tabiata muvafık olanın çok çok üstünde bir çabuklukla iyileşip iyileşmediklerini sordum ve kat'iyetle öyle olmadığını, herhangi diğer yaralar gibi olduklarını; ama aletlerin tatbiki esnasında Rıfaîler zaten 'hâlde' olduklarından acı hissetmediklerini söyledi. Ona eğer hiçbir şey hissetmiyorlarsa bunu neden kullandıklarını sordum.

«Fakat bir şey hissediyoruz,» diye cevapladı, «o da, bedenin ve ruhun her ikisinin de yüceldiği bir çeşit saadettir.»

Arapça'm bu ince mana farklarıyla aynı seviyede değildi, ama o kelimelerini defalarca tekrar etti ve şüphede kaldığımda *Mevlevî* dikkatle Fransızca'ya tercüme etti. «Onun bir maksat olmadığını -kendi kendine bir şey olmadığını, sadece bir vasıta olduğunu-, bir kapının kilidini açmanın bir yolu olduğunu anlamış olmalısınız,» diye neticelendirdi. Ve onunla ikna olmuş bulundum.

Şam'a dönüş yolunda öğle kahvaltısı için Hama'da tekrar durduk ve yemeklerin ve masa hizmetinin Avrupalı olduğu ana otelin yemek odasına oturduk. Atmosfer değişikliği tamdı. Resim elbisesi içinde Fransız subaylar (bazıları karılarıyla), idman kıyafetleriyle geziciler, ticarî seyyahlar, çoğu Avrupalı kıyafetlerinde birkaç Suriyeli yakın masaları işgal etmişlerdi.

Sufî mahfîliğinin yüksek şubelerinde bir ders için uyuşmaz bir mahaldi, ama *Mevlevî* orada bana asla unutmayacağım bir şey öğretti. Rıfaîler hakkında münakaşa ediyorduk. Ben kendi kendine işkence etme ve kendi kendisini kesip sakatlamayı ihtiva eden herhangi bir nizamda kat'î bir 'yanlışlık' bulunduğunda dik başlılıkla inat etmekteydim. Onu riyazetçi Hristiyanlıkta ve hatta ziyaret etmiş olduğumuz bu tuhaf İslâmî fırkada daha fazla iğrenç bulduğumu söyledim. Kendi tabirini ona iktibas ettim: «Ruh, vücut sapında bir çiçek gibi büyür ve her ikisi de mübarektir.» Onun ve bütün Mevlevî dervişlerinin takip ettiği ahenk ve güzellik yollarına en yüksek hayranlığımı, ama Rıfaîlerden hoşlanmadığımı ve -hakikî dindarlığına rağmen estetik bir aristokrat olan- onun nasıl olup da onların vahşî ayinlerine karşı öylesine his iştiraki içinde olabildiğini

anlamadığımı ifade ettim.

Şimdi, masada otururken sohbete kaldığı yerden devam etti. Şöyle dedi: «Hristiyanlık bahsinde, o çok sayıda güzel hakikatleri ihtiva eder, ama büyük bir hatadır da. Tanrı'ya giden tek, düz ve dar bir yol yoktur. Nihayetsiz çok sayıda yollar vardır.»

Bir peşkir aldı ve onu, beni üstünde fikretmeye davet ettiği, mahrut şekilli küçük bir dağ meydana getirmek için bir şeker kâsesinin etrafına büktü.

Şöyle dedi: «Onun Birlik veya Tanrı'yı remzeden dağ tepesi, zirve olduğunu farz edeceğiz. Ve dağın geniş kaidesinin bütün etrafının zirveye varmayı murat eden insanlar olduğunu farz edeceğiz. Kaidedeki herhangi bir noktadan tepe istikameti şimal, cenup, şark veya garp değildir, yukarıya doğrudur. Ama dağ herhangi bir fâninin dümdüz yukarı doğru tırmanması için çok sarptır, binaenaleyh burada bazısı şarka doğru ve diğerleri garba doğru, dağın derece derece daha yüksek olduğu, dolambaçlı yollardan yolculuk ederler. Şarka yolculuk eden bir takım garba yolculuk edenle karşılaşır. Her biri diğer takıma "Nereye?" diye sorar. Hepsi "Tanrı'ya!" diye bağırır. Ve sonra, arif değillerse her biri diğerine şöyle bağırır: "Siz yolunuzu kaybetmişsiniz. Gelin, dönün ve beraber gidelim." Ve daha sonra, eyvah ki dostum, sadece yukarı doğru tırmanırlarsa bütün yolların Tanrı'ya götürdüğündeki kendi irfansızlıklarını bilmeyerek münakaşa eder ve kınarlar. Sana böyle bir irfansızlığa düşmekten sakınmanı söylerim dostum, kendi memleketine dön ve bu eski topraklar üstündeki hatırayı düşün.»"

SEABROOK, W. B., **Adventures in Arabia** (Among the Bedouins, Druses, Whirling Dervishes and Yezidee Devil Worshipers), s. 233-285 [Trablusşam], New York: Harcourt, Brace and Co., 1927.

Julian HUXLEY

Sir Julian Sorell Huxley. (1887-1975). İngiliz evrimci biyolog, filozof, eğitimci, yazar, UNESCO'nun ilk genel direktörü. Aldous Huxley'nin kardeşidir. Embriyoloji, sistematik ve davranış ve evrim çalışmalarının modern gelişimine tesir etmiştir. 1961'de Dünya Yaban Hayatı Fonu (WWF)'nun kurucularından biri oldu. Transhümanizm kavramını ortaya atmıştır. Diğer bazı eserleri: The Individual in the Animal Kingdom (1912), Religion with Revelation (1927), The Science of Life (1929-30).

1948- Sonra *dervishery* [dervişhane; tekke]'ye… Bölgede kalmış bulunan pek az *dancing dervishery* [raks eden dervişhane; Mevlevîhane] vardır. Biri *Tripoli* [Trablusşam]'da şehrin hemen dışında, Kadişa nehrinin kıyısında, zeytin koruları arasında durur. Ağaran sakalıyla vakur, küçük bir adam olan topluluğun şeyhi muhtelif kubbeli meskenlerden geçerek merasim raksları veya öyle isimlendirilmesini onların daha iyi bulduğu dönüşler için ayrılmış ayrı bir binaya bize yol gösterdi. Burası vadi cihetine açılan, diğer üç tarafını çeviren geniş beyaz kemerlerin taşıdığı balkonlarıyla kare bir salondu. *Sheikh* [şeyh]in solunda yerimizi aldık, musikiciler onun sağındaydı. Yerlerin kalanı çok geçmeden imtiyazlı seyircilerle doldu. Bir vakit sonra bir düzine veya o kadar derviş kavuşturulmuş ellerle yavaşça yürüdü ve halıların üstüne bağdaş kurup oturdular. Küçük sarıklarından çıkıntı meydana getiren uzun, *khaki* [haki] *fez* [fes]ler ve kahverengi, ağır sabahlıklar gibi ama kuşaksız ve deve yününden mamul *abba* [aba] kollu binişler giyiyorlardı. Musikiciler yarım tonlarla dolu tilâvetler ve monoton bir makamla niyazlar söylemeye başladılar. Raksçılar kalktılar ve ayinleştirilmiş ağır bir adımla, her ileri adımda heybetli bir duraklamayla ve salonun bir köşesini her defasında geçtikçe bir dönüş ve baş eğmeyle etrafta dönüp dolaşarak yavaşça yürüdüler. Bir flüt [ney] ve davullar çalmaya başladılar ve yirmi dakika kadar sonra *aba*larını çıkardılar; belden ayağa erişen, ağırlaştırılmış kenarlarıyla, bol, beyaz etekleri izhar ettiler. Sonra her biri kendi tayin edilmiş noktasında dönmeye başladılar.

Dönme; esasen sol ayak üstünde, eksen üzerinde dönmekten ibarettir, her tam dönüşte sağ ayağın iki veya üç adımıyladır. Dönmenin

Trablusşam Mevlevîhanesi,
1950'ler, Siyah beyaz fotoğraf,
[DE JONG, Frederick, The Takiya of the Mawlawiyya in Tripolis, The Journal of Ottoman Studies, XIV, İstanbul, 1994].

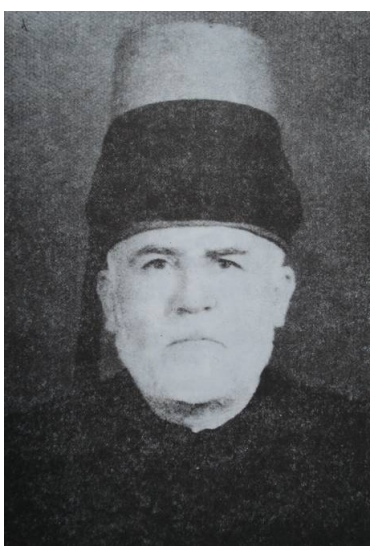
hızı arttıkça, beyaz etek büyük dönen bir koni hâline yayılır. Bir yakışıklı genç derviş her bir dönüş boyunca zarif bir dalma yaparak ve baş ve kollarının mevkiini değiştirerek hareketi incelikle işledi. En güzel duruşu; kollar ve eller bir hatta tam olarak uzatılıp, biri köşegenden yukarı doğru, diğeri aşağıya doğru; baş yukarı doğru olan kola karşı meyletmiş ve yüzünde sakin, massolmuş, zahidane bir ifade olanıdır. Sonra arkaya fırlatılmış başla eğirilerek dönen, sağlamca, orta yaşlı, küçük bir dönücü vardı. Genç adamın çaba göstermeyen zarafeti onda yoktu, ama kendinden geçmiş sükûnetin aynı görünüşünü meydana getirmişti. Onun mesleği polislikti.

Dönme bir saat veya daha fazla devam etti, onun tekdüzeliği sıkıcı olmak yerine garip bir şekilde güzel ve meftun edici kaldı. Raksçıların çoğu kısa bir istirahat için fasılalarda durdular, ama polis ve zarif genç derviş asla dönmelerini sona erdirmediler. Şeyh bize daha sonra, polisin kalbinin zayıf ve raks [sema] ederken ölmenin onun en derin arzusu olduğunu söyledi.

Topluluğun mahrem merasimlerinde dönme, raksçılar vecd ve tam bir tükenmişlik vaziyetinde hareketsiz yere düşene kadar birkaç saat devam edebilir. Şeyh *aba*larıyla onların üstünü örter ve kendilerine gelene kadar uzanıp yatarlar.

Gördüğümüz raksların cebrî ve çılgın hareket *orgy* [dinî merasimlerde, heyecanla şarkı söyleyip, çılgınca hareketlerde bulunma]'leri olduklarını kafama koydum, ama *dancing dervishes* [raks eden dervişler]'in feryat eden dervişlerden hayli farklı bir kardeşlik cemiyeti olup olmadığı zihnimi karıştırdı. Dönme ayini; sakin ve düzgün olanından bir azat olma ve vecd hissi vermek için icat edilmiş gözükür. Dönenlerin, hâkim olunan ve uzun devam eden çark gibi dönme vasıtasıyla, kendilerini gündelik dünyanın üstüne çıkılan bir hâl içine eğirebildikleri açıktı. Bir vecd veya aşkınlaşma hissine ulaşmanın böylesi basit fizikî usullerini, medenî olmayan veya çocukça olarak hor görmek meylindeyiz. Sadece, kendim gibi rastgele bir ziyaretçiye, dinî bir ayinin tatmin edici bir şekli gibi göründüğünü ve en azından bazı iştirakçiler için hakikî nail olmanın bir keyfiyetini temin ettiğini söyleyebilirim.

Trablusşam Mevlevîhanesi Postnişini Enver ibn Fuad Dede,
20. yy.'ın ikinci çeyreği,
Siyah beyaz fotoğraf,
[DE JONG, Frederick, The Takiya of the Mawlawiyya in Tripolis, The Journal of Ottoman Studies, XIV, İstanbul, 1994].

Raks eden dervişhaneler İslâm geliştikçe büyüyen dinî veya yarı dinî topluluklar ve cemiyetlerin çok sayıdaki türleri arasından biridir. Onlar insanın iş saatleri dışında refikleriyle yakınlaşma ve yaşamayla alâkalı olandan başka diğer faaliyetlere hissedar olmak ihtiyaçlarını tatmin etmek için icat edilmişlerdir. Profesör Carleton Coon kitabı Caravan'da onların rollerinin alâka çekici bir beyanını verir. Onların bazısı manastırlardan farklı olmayan müesseselere tekâmül etmişlerken, diğerleri bizim kulüp veya cemiyetlerimizi daha yakından andırmışlardır. Onlar Müslüman memleketlerde içtimaî hayatın çatısının en mühim kısmını teşkil ettiler, ama batılılaşmanın tesiri altında ortadan kalkmaya meyillidirler. Onların yerini almak üzere neyin zuhur edeceğini kestirmek güçtür.

HUXLEY, Julian, **From an Antique Land Ancient and Modern in the Middle East**, s. 89-91 [Trablusşam], New York: Crown, 1954.

Üsküp Mevlevîhanesi

J. Johnston ABRAHAM

James Johnston Abraham. (1876-1963). İngiliz cerrah ve yazar. James Harpole takma adıyla da yazdı. Gemi doktoru olarak Şark'a seyahat etti. Sırp ordusu sıhhiyesinde binbaşı olarak çalıştı. Orta Doğu'da hizmet gördü. Sonrasında Londra'da cerrahlık yaptı. Bazı diğer eserleri: The Surgeon's Log: Being Impressions of the Far East (1911), The Night Nurse (1913), Lettsom (1933), Surgeon's Journey (1957).

[1915 Şubat'ı]- "Belki de onun [Büyük Britanya konsolosunun], aynı zamanda Feryat Eden Dervişler olarak da adlandırılan Rıfaîlerin bir ayinine ertesi akşam iştirak edebileceğimizi söylediğindeki bir zihin dalgınlığının bana verdiği bir fikirdi. Her nasılsa, sabah dolaşmamdan sonra bir küçük atlı araba bulduk ve ekseriyetle ayin vuku bulan Rıfaî *tekkah* [tekke]sini arayarak kaldırım taşlarını takırdattık. Hedefimize vardık, mamafih *tekke*nin, kendi rızalarına haylice muhalif bir şekilde, elan Sırp ordusunda kütüğe yazılmış bulunan Makedonyalı köylülerden teşkil edilmiş bulunan çok sayıda yeni taburlar için bir kışlaya çevrilmiş bulunduğunu gördük. Bu çok hayal kırıklığına uğratıcıydı. Fakat nihayet çok fazla sorgunun ve daha fazlasıyla el kol hareketinin semeresi olarak, henüz rahatsız edilmemiş bulunduklarından, Mevlevî *tekke*sinde vuku bulan Rıfaîlerin ve *dancing dervishes* [raks eden dervişler] olan Mevlevîlerin mürekkep bir ayinlerini keşfettik. Bu yüzden, parlak güneş altında; her iki tarafı şurasında burasında açık kapı aralıkları bulunan, ötesinde berisinde peçeli kadınların esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolduğu, kiremitli avlularında ara sıra bir çeşme veya bir incir ağacının veyahut acayip hoşlukta bir balkonun veyahut da içinde gülüşen bir çocuk öbeğinin vaki olduğu yeknesak çamur duvarlar tarafından kuşatılmış rüzgâr yönündeki dar yollar boyunca tıkırdatarak tekrar bir kez daha yola koyulduk.

Mevlevî *tekke*sinde ayinin bir saat içinde başlayacağını anladık, bu yüzden erik ağaçlarının şimdi tam çiçek açmış bulunduğu camie bitişik kabristanda tembelce vakit geçirdik.

Her cami gibi, her derviş *monastery* [manastır; keşişhane; inzivahane, tekke]si de bir *weli* [veli] veya mübarek zatın türbesinin yanına dikilir. Bu dikkate lâyık inzivahane ermişler bakımından çok zengindi. Bir yanı dikine ağaç çubuklardan bir kafesle yandaki avluya açık, uzun, mütevazı bir yapının içinde yarım düzine uzun, dörtkenarlı mezar vardı. Çubukların arasından baş tarafları devasa sarıklarla beslenmiş; zengin, ipek nakışlı kumaşlarla örtülmüş mezarlar görülebiliyordu. Her bir sandukanın önünde, cilâlanmış tahta zeminin üstünde asarıatikadan pirinç şamdanlar ve çömlek testiler duruyordu. Her şey ihtimam ve hürmet alâmetleri gösteriyordu.

İçimdeki bazı yırtıcı insiyaklar bu kıymetli, ipek nakışlı çuhaların hemen hemen paha biçilmez olmaları gerektiğini telkin etti ve Sırpların onları niçin bıraktıklarına hayret ettim. Bilhassa üç büyük dinin müşterek zeminde buluştuğu Filistin'de farkına varılabilen gecikmiş bir malûmat, hâdiseyi izah etti. Hristiyanlar, Müslümanlar ve Yahudilerin bütün bu mübarek yerlere benzer ihtiramla muamele ettikleri sezilir. İsa Müslümanlar için de bir peygamberdir. İbrahim ve Musa, Davud ve Süleyman Yahudilerle müsavi derecede paylaşılır. Bu yüzden doğuştan bir Hristiyanı bir Müslüman ermişin mezarında yakarırken görmek nadir bir manzara değildir ve Müslümanlar da Hristiyanlara müsavi bir hürmet gösterirler. Bu muhtemelen Sırbistan'daki Müslüman türbelerinin nispî muafiyetini izah eder.

"Mevlevî *tekke*sinde ayinin bir saat içinde başlayacağını anladık, bu yüzden erik ağaçlarının şimdi tam çiçek açmış bulunduğu camie bitişik kabristanda tembelce vakit geçirdik."
[İshak Bey Camii,
İshak Bey Türbesi ve Kabristan
-Üsküp Mevlevîhanesi'nin camii ve hâmuşânı-],
ABRAHAM, J. Johnston, (Fotoğrafçı),
[ABRAHAM, J. Johnston,
My Balkan Log, s. 254-255 arasında,
London: Chapman and Hall, 1921].

Avlunun kendisi, bu ermiş zatlar tarafından mübarek kılınmış olan bu semtte defnedilmiş müminlerin çok sayıdaki mezar taşlarıyla örtülüydü ve bunların arasından kabaca doğrultulmuş bir patika tekkenin *loggia* [loca; toplanma yeri]ne götürüyordu.

Burada halktan sessiz bir kardeş çizmelerimizden bizi kurtardı ve çoraplı ayaklarımızla, dar bir geçitten, bizi, tarikattan on veya on iki kadar biraderin oturmuş bulunduğu, fırdolayı bir *divan* [divan, sedir]ın bulunduğu, alçak damlı bir oda olan içtima salonuna götürdü. Biz girince her biri ciddiyetle ayağa kalktı, kapının karşısındaki sedirin merkezindeki şeref mahalline kadar refakat edildik. Sonra hepsi tekrardan evvelki gibi bağdaş kurarak oturdu. Her birinin karşısında küçük bir küllük vardı ve elan halktan o kardeş sigaralarımızı yakmak için ufacık bir kömür mangalı getirdi. Merasim karıştırılmış tabiatta olduğundan iki veya üç tarikatın azaları mevcuttular. Bazılarının kahverengi *fes* ve siyah sarıklarla kahverengi *manto*ları, diğerlerinin siyah, kolsuz mantoları; birkaçının beyaz sarıkları, bazısının bir *fes*le Avrupalı kıyafetinden [meydana gelen] mutat '*efendi*' elbiseleri vardı. Sigara dumanı ve sohbetin ağırbaşlı ve sakin akışı odanın etrafında dalgalanıyordu. Her yeni ziyaretçi geldikçe her biri ayağa kalkıyor, sağ eliyle kendi göğsüne üç kez vuruyor ve ciddiyetle tekrar yerine oturuyordu. Kahve getirilip dolaştırıldı. Bir şey vaki olacak gibi gözükmüyordu. Ve sonra birdenbire duvardaki pek asrî Amerikan saati -Müslüman gününün sonu olan- güneşin batmasından dört saat evvele tekabül eden sekizi vurdu. Saatime baktım Avrupa saatiyle 1.30'du. Bu öyle gözüküyordu ki beklemekte olduğumuz şeyin bir işaretiydi.

Herkes ayağa kalktı ve bize yandaki odaya yol gösterildi, Konsolos'a ve bana sandalyeler verildi. Gözüken oydu ki ayinin yapılacağı yer burasıydı.

Düz, murabba, beyaz badanalı, mefruşattan mahrum, dış duvarının üst tarafında üç küçük kafesli pencere olan bir odaydı. Üzerinde ve etrafında Kur'an'dan metinlerle, mavi ve altın rengine boyanmış mutat bir Mekke oyuğu bulunuyordu. Odanın bir tarafında, duvarın karşısındaki zemin boyunca, *kibleh* [kıble]nin her iki yanına dörder dörder olmak üzere sekiz koyun postu sıralanmıştı. Ovarak temizlenmiş, çıplak, tahta zemin üstünde yirmi kadar koyun postu da bir yarım daire şeklinde, *kıble*ye döndürülmüştü.

Sekiz ciddî ve hürmetkâr kıdemli *kıble*nin her iki yanındaki postlarına yerleştiler. Daha mütevazı ihvan da yarım daire içinde yerlerini aldılar. Kendi postunda bağdaş kurmuş her bir âbit önündeki zemine alnıyla temas etti, sonra geri topuklarının üstüne düştü.

Her şey çok sessiz ve sakindi.

Muameleler Müslümanların iman ikrarı olan *Fatiah* [Fatiha] ile basit

İshak Bey Camii, İshak Bey Türbesi ve Kabristanı
-Üsküp Mevlevîhanesi'nin camii ve hâmuşânı-,
1963 depremi öncesi,
Siyah beyaz fotoğraf.

olarak başladı. Cemaat; *kıble*ye yakın oturmuş bulunan daha mühim azalardan biri tarafından başı çekilen, yeknesak bir makamla okunan, ahenkli Arapça sözleri tilâvet ederken; onlar yavaşça dizleri üstünde, sağdan sola sallanıyorlardı. Mısra mısraı, beyit beyti takip etti. Yavaşça sağdan sola sallanan zatlar hep beraber söylüyorlardı, bazılarının gözleri kapalıydı. Yarım dairenin merkezine yakın bir oğlan bilhassa göze çarpıyordu. Şimdiden *hipnotik* [sun'î uyutma usulüyle uyutulmuş]ti. Gözleri sırlanmış cam gibi parlıyordu. Terennüm edilen parçalarda sesi keskin bir şekilde yükseliyordu. Vücudu iradesinden müstakil sallanıyordu.

Şimdi bütün yarım daire dizleri üstünden kalktılar, sağ ayak başparmakları sollarının üstünde olarak dikildiler. Postlar kaldırıldı ve takatsiz, çok ihtiyar bir derviş tarafından çalınan, küçük bir *tamtam*a refakatle tekrar tilâvete başladılar. Âbitler hâlâ bir yarım dairenin içinde olarak, *Allah*'ın doksan dokuz adını çağırarak, hepsi tam bir *mesmeric* [mesmerik; manyetizma ile uyutulmuş] vecd haline gelene kadar ileri ve yanlara doğru sallandılar.

Birden, yarım dairenin dışındaki dördü murabbaa ilerlediler, kollarını açtılar ve dönmeye başladılar. Bütün diğerleri onların etrafında söylerlerken, başları sol omuz üzerinde, ilk önce yavaşça, giderek daha da çabuk devrederek dönmeye başladılar. Dakikaları dakikalar takip etti ve onlar hâlâ giderek daha da hızlı dönüyorlardı. Cübbelerinin kolları kanatlar gibi duruyor ve her bir vücut havada asılı bir kuş gibi gözüküyordu. Sonra dördünden biri sağ ayağıyla hafifçe tıpırdattı ve hepsi takriben on dakika süreyle hızla dönmüş bulunmalarına rağmen herhangi bir sersemleme işareti göstermeksizin aniden durdular. Tarikat azaları tekrardan dizlerinin üstüne çöktüler. Hâlâ ziyadesiyle tilâvet mevcuttu. Sonra merasim tam manasıyla birdenbire ve sessizce bitti. 'Vecd hâli' nihayete ermişti.

Üsküp Mevlevîhanesi'nin methali,
19. yy., Siyah beyaz fotoğraf.

Hepimiz bir kere daha kabul odasına toplaştık. Kahve üzerine Farsça metinlerin, rastgele, bir miktar sohbeti oldu. Mihmandarlarımız yarım saat evvelki nihaî derecede coşkunluklarını unutmuş gözüküyorlardı. İki zihin hâli arasındaki münasebeti tamamen kesmeye aşikâr olarak kabiliyetliydiler.

«Ve o,» dedim, dönüş yolumuzdaki sessizliği bozarak, «raks eden dervişti.».

«O,» dedi Konsolos, «raks eden dervişti ve bir dinî çadır meclisindeki Amerikan zencilerinin usullerinden birini aklıma getirdi.» diye ilâve etti. «Onlar ilâhî okuyarak ve dua ederek kendilerini heyecanlandırırlar, dervişler de *mesmerize* olana kadar Tanrı'nın adını çağırırlar.»

ABRAHAM, J. Johnston, **My Balkan Log**, s. 254-258 [Üsküp], London: Chapman and Hall, 1921.

Diğer Mevlevîhaneler

CLER

Jean Joseph Gustave Cler. (1814-1859). Fransız asker, diplomat. 1854'te Fransa'nın Cezayir'deki ikinci hafif piyade alayının yarbayıyken Türkiye'ye geldi. Tuğgeneralken Magenta muharebesinde öldürüldü.

"Bu sonuncular [Silivri'deki Türkler], bazı kadim Yunan mabetlerinden çıkarılmış devasa granit sütunlarla desteklenerek çevrelenmiş bir dış kısmı bulunan, çok zarif bir camie sahiptirler. Onun hemen önünde, küçük bir korunun ortasında onların abdest için kullandığı esrarlı bir çeşme durur. Akşam namazı saatinde birkaç çocuk sütunlarla çevrili dış kısmın altında *derviches tourneurs* [raks eden dervişler]le oynarken, bu cami dindar *Müslüman*larla dolmuş gözükür. Şüphesiz, bütün dinlerde ve her bir memlekette çocuklara aynı taklit hevesi aşılanır."

[CLER, Jean-Joseph-Gustave], **Souvenirs d'un Officier dú Deuxiéme de Zouaves**, 2. B., s. 106 [Silivri], Paris: Michel Lévy Frères, 1859.

G. SAINT-YVES

Georges Saint-Yves. (1867-?). Fransız coğrafyacı, arkeolog. 1896'da Rusya kontrolündeki Türkistan'da, 1899'da Çin kontrolündeki Türkistan'da Fransız misyonundan mes'uldü.

"İslâmiyet Türkistan'da, başka yerlerde olduğu gibi, bir nevi *mysticisime* [hikmet, sırranîlik] ve gâvurlara karşı (meğer ki Babîlik vak'ası olsun) pek çok kere nefret aşılayan ve mukaddes harbin gereğine inandıran ihtilâlcilikle iş görmektedir. Taşkent'te tuhaf celselerini takip ettiğim *derviches tourneurs* [dönen dervişler] ve *derviches hurleurs* [feryat eden dervişler]in bütün bu meclisleri, taassup ve dinî divaneliğin gelecekteki baş kaldırmalara zihnen hazırlayan mektepleridirler."

SAINT-YVES, G., *Les Musulmans du Turkestan et Leurs Maitres Européens*, **Revue de L'Islam**, Nu.: 70, Eylül 1901, s. 141 [Türkistan-Taşkent], Paris.

F. W. HASLUCK

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 281

"Mahallî âlimlere göre[1], *tekke* esasen Aziz *George* veya Aziz *Demetrius*'a adanmış bir Latin manastırıydı ve on yedinci asrın ilk yarısında Konyalı (Mevlevî) dervişler tarafından işgal edilmişti." s. 532 [Tesalya, Rini].

"[Tesalya'daki] *Tatar* yakınında *Tekke* denilen ve güzel bir servi korusu tarafından işaretlenmiş bir yer[2]. Elan bir *çiftlik* olan mahallin şimdiki mal sahibi *Mr. P. Apostolides* bana nazik bir şekilde, burasının son zamanlara kadar Mevlevî tarikatının elinde bulunduğu ve binalardan, kurucunun mezarını ihtiva ettiği zannedilen sekiz köşeli bir türbenin korunmuş olduğu malûmatını verdi. *Rini*'de kurucunun adı bana *Ballı Baba* olarak verildi. Binaların kalanı 1897'deki harpte yanmıştı.[3]" s. 532-533 [Tesalya'da Tatar yakınında bir tekke].

1 Aşağıda s. 766'ya bk.

2 Burası 1826'da Bektaşîlerden Mevlevîlere geçmiş olabilir; aşağıda s. 553'le mukayese ediniz.

3 Mayıs'ın 9'unda *tekke* Türk erkânıharbinin karargâhıydı (*Bigham*, **With the Turkish Army in Thessaly**, s. 92).

HASLUCK, F. W., **Christianity and Islam under the Sultans**, Haz.: Margaret M. Hasluck, 2 C., C. II, s. 532 [Tesalya, Rini], 532-533 [Tesalya'da Tatar yakınında bir tekke], 605-622 [Konya], Oxford: Clarendon Press, 1929.

Seyahatnamelerde Mevlevî Fertler

Hans Christian ANDERSEN

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 753

Gül Baba'nın türbesi

[31 Mayıs-2 Haziran 1841 arası]- "Henüz nehre tekrar açılmadan evvel, *Ofen* [Budin'in Almanca'daki karşılığı; Macaristan'ın başşehri Buda]'in karşı yakasına [yani Peşte'ye], İmparatorluk Kaplıcası yakınındaki *Gül Baba*'nın mezarına azıcık kısa bir seyahatte bulunalım. Türk ermişine Şarktan selâm getiriyoruz; eski *İstanbul*'dan, *Muhammed*'in yeşil bayrağından selâm getiriyoruz. Orada içerde alnının etrafında kenarsız, beyaz bir keçe şapkayla yüzükoyun uzanıp yatmış olan kimdir? Pera'daki Mevlevîler arasında hızla dönme raksında onu görmüş müydüm? O bir derviş! Dağlar aşıp ıssız çöller geçerek, yaya olarak buraya, bir el ahaliye, Hristiyanların şehrine seyyahlık etmişti [Macaristan'da, Peçoy'da Mevlevîhane bulunuyordu]. Nihayete ermiş bulunan mübarek seyahatinin bir yadigârı olarak, hâkim rengi yama boyalarla bozulmuş duvara tahta bir kılıç astı, yüzünü ona çevirdi ve mırıldandı: Tanrı'dan başka Tanrı yoktur ve Muhammed O'nun peygamberidir."

ANDERSEN, Hans Christian, **En Digters Bazar,** s. 365-366, Kjøbenhavn: C. A. Reitzel, 1842.

W. B. H.

Bir Amerikan yazar. Diğer bir makalesi: A Journey Across the Andes (1839).

MÜSLÜMANLARIN İLÂHI

Temmuz 1841; *Fluvanna, Virginia*- "Birkaç sene evvel Küçük Asya'da seyahat ederken, *Apocalypse* [vahiy kitabı]nın yedi şamdanından biri olan *Thyatira* [Akhisar] şehrini ziyaret ettim. Bazı kitabelerde okuduğum veçhile bu isim *Theathera* yazılır. Misafir olduğum *khan* [han] veya *caravanserai* [kervansaray]da Türkiye'nin muhtelif kısımlarından seyyahlar vardı. Diğerleri arasında Dervişler'in Mevlevî tarikatının vâsi bir *tekèh* [tekke] veya *monastery* [manastır; inzivahane]sinin bulunduğu *Coniah* [Konya]'dan bir derviş vardı.

Osman-Zadeh [Osmanzâde] nazik tarzlı ve Dervişler'in bütün ilmiyle hünerlenmiş, muhterem bir şahsiyetti. Teklifsiz dostluğumuz mükerrer mükâleme ile çoğaldı. Velhâsıl kendi dostluğunun ve itimadının bir şahadeti olarak bana Tanrı'nın Vücûd'u ve sıfatları üzerine kendisi tarafından yazılmış bir şiiri okudu. *Osmanzâde*'nin muvafakatını alabilmiş olsam da, vakit onun bir nüshasını çıkarmama müsaade etmedi. Bununla beraber şiir güzellikleriyle bende hissedilir şekilde derin tesir bıraktığından o lâhza kayıtlar aldım. Bu kayıtlardan, Dervişler'in ilham ve tefekkürü ve Müslüman ilâhiyatının noksan bir tasavvurunu nakledebilecek aşağıdaki birkaç kıt'ayı yazdım.

Mevlevî,
ABDULLAYEV, Mikayil (Ressam),
Kağıt üstüne sulu boya,
42 x 43 cm.

Ne yer ne gök, ne zaman ne mekân
O parlak cevheri kuşatır,
Bütün devirler ve her yer
Onun ışığıyla aydınlanır.

Onun tahtını kuşatmak için,
Yıldızlı dünyalar parıldamadan evvel,
İlahî azamet içindeydi,
Hâlık; o yalnızdı.

Cennette ve aşağıda yeryüzünde,
Hiçbir şeyin eşkâli ona benzemez.
Bütün mahlûkat paylaşır, karanlık hâlde görülmez,
Ondan neşet eden ışık.

Onun sıfatları mükemmeldir,
Allah tek başına âlâdır.
Her mahlûk onun tedbiriyle beslenir,
Ama O'nun yoktur hiçbirine ihtiyacı.

O'nun hayatı ölümlü hayat gibi değildir,
Yiyecek ve içecek iltizam etmez;
O insanoğlunun sürüldüğü zayıflık olan
İhtiras münazaasının acısını çekmez.

Onun her şeyi yaratan kudret ve kabiliyeti,
Yarattı yeri ve göğü ve denizi,
Kâinatı ışığa doğru, zahire çıkardı,
"Ol!" dan başka söz söylemedi.

Bütün riyasetlerin üzerinde olan O'dur,
O'nun iradesiyle sür'atle nasip edilir,
Beher ve bütün mukimlerin ilmi,
İnsanın hürriyet sükûnuyla amel ettiği.

O maziyi görür; ne olacağını
Veya ne olmuş bulunduğunu,
Vaktinde ve ebediyette
İlim musahiptir O'nunkine.

O her tarafta görünür, etrafında hilkat,
Yer ve yıldızlı gökler;
Dahi görür engin derinlikleri,
Ama bizim gözlerimizle görmez.

Yukarıda, etrafta, her şeye söz söyler,
O'nun şanlı kelimeleri aradadır;
Ama O'nun konuşmasından hâsıl olmaz ses,
İnsanın veya mahlûkun dili gibi.

Tanrı'dan başka Tanrı yoktur,
O'nun varlığı bütün mekânı doldurur.
Taptığımız O'dur ve O'nun tahtında
Tevazuyla niyaz ederiz inayetine."

H., W. B., *The Mussulman's Deity*, **Southern Literary Messenger**, Haz.: Thomas W. White, Vol. VII, No: 7, Temmuz 1841, s. 520, Richmond.

M. A. TITMARSH

[TOPHANE'DE] BİR TÜRK HAMAMI

Michael Angelo Titmarsh. William Makepeace Thackeray'ın takma adı. (1811-1863). İngiliz romancı. Hindistan'da doğduktan sonra tahsil için İngiltere'ye gönderildi. Akademik çalışmaya meyyal olmadığından Trinity Koleji'ni bıraktı. Kıta Avrupasını dolaştı. Weimar'da Goethe ile tanıştı. İngiltere'ye döndüğünde hukuk okumak istedi ama devam etmedi. İki başarısız gazete çıkarma teşebbüsü oldu. Yarı aylaklıkla geçen yılları 1836'da evlenmesiyle son buldu. Bazı mecmua ve gazetelere yazdı. 1840'larda seyahat kitapları yayınladı. 1860'ta Cornhill Magazine'in editörü oldu. Çok sayıdaki eserlerinden bazıları: The Book of Snobs (1848), Vanity Fair (1848), Men's Wives (1852), The Newcomes (1855), The Adventures of Philip (1862).

[1844 sonbaharı]- "…İffetim sebebiyle, bu yataklardan tercihan bir köşeye çekilmiş olan birine götürüldüm. Yanı başındaki yatağa hemen bir *dancing dervish* [raks eden derviş] geldi ve derhâl, yıkanmak için hazırlanmaya başladı.

Raks eden derviş sarı, şeker kellesi külâhını; binişini, şalını, vs. çıkarınca iki, mavi, bol kumaş giydirilip kuşatıldı, beyaz olan bir tanesi de omuzları üstüne atıldı ve bir diğeri sarık şeklinde başının etrafına düzgünce kıvrım yapıldı. Onun tecrit olduğu elbiseler bir diğer keten kumaş içine katlandı ve düzgünce bir kenara kondu. Raks eden dervişle tamamen aynı tarzda muamele edildiğimi ifade etmeme müsaade ediniz.

Muhterem beyefendi daha sonra yerden takriben altı parmak yükseltilmiş bir çift tahta nalını giydi ve merdivenden aşağı yürüdü ve büyük odanın mermerden ıslak zemininden öbür tarafa ağır ağır yürüdü ve aynı zamanda *Titmarsh* [müellifin kendisi]'ın da girdiği küçük bir kapıdan içeri girdi. Fakat ben raks eden dervişin ustalıklı çevikliğine hiçbir şekilde sahip değildim; çok gülünç bir şekilde, yüksek, tahta nalınların üstünde handiyse sendeleyip düşecek gibi oldum. Tercüman ve hamam ustası merdivenden aşağı ve büyük oda boyunca beni tutmasalardı birkaç kere burnumun üstüne devrilirdim."

TITMARSH, M. A., **Notes of a Journey from Cornhill to Grand Cairo** (By way of Lisbon, Athens, Constantinople and Jerusalem s. 104-105, London: Chapman and Hall, 1846.

Portrait d'un Derviche Tourneur, Turquie,
[Bir Dönen Dervişin Portresi, Türkiye -İstanbul-],
1880 civarı,
Siyah beyaz fotoğraf.

Diğer Tarikatların Tekkelerine Misafir Olan Mevlevîler

Nassau William SENIOR

(1790-1864). İngiliz hukukçu, iktisatçı, seyyah. Hukuk tahsil etti. Bazı hukuk komisyonlarında görev aldı. 19. asrın önde gelen iktisat nazariyecilerinden oldu. Uzun yıllar İngiliz mecmualarında iktisat, siyaset ve edebiyat konularında yazdı. Hayatının son yıllarında yabancı memleketleri ziyaret etti, günlükler tuttu. Bazı diğer eserleri: Two Lectures on Population (1831), On National Property (1835), Four Introductory Lectures on Political Economy (1852), Journal Kept in Turkey and Greece (1859), Suggestions on Popular Education (1861).

RAKS EDEN DERVİŞLER

28 Aralık 1855, Cuma- "Eski Kahire'deki *Kadreeyeh* [Kadirîye] dervişlerinin tekkesine sürdük. Hazırlık mahiyetindeki dinî yıkanmalar için bir şadırvanıyla bir ön saha olan dış avlunun içinden geçtik ve yüksek kubbesiyle geniş, murabba bir divanhaneye eriştik. Ekserisi, dervişlere mahsus, mahrutî keçe şapkalar, ama bazısı alelâde Mısırlı kıyafeti giyen takriben kırk adam bir halka teşkil etmişlerdi. Bu halkanın içinde dört kişi vardı; onlardan biri Kur'an'dan bir parça olduğunu zannettiğim Arapça bir şeyi yavaşça tekrarlıyordu, bir diğeri ziyadesiyle yakışıklı bir adam, yer aldığı halkanın kısa mukabelelerde bulunmasına kılavuzluk ediyordu. Diğer ikisi başlarını bir yana doğru tutarak ve bir el semaya, öteki yere açık hâlde kollarını yayarak sür'atle döndüler; uzun elbiseleri bir opera dansçısının fistanı gibi alabildiğine yayılıyordu. Aşağı yukarı on dakika içinde kıraat kesildi ve mukabelelere kılavuzluk eden adam ve galiba baş *priest* [papaz; şeyh] olanı karşılarındaki şahsa baş eğerek halkayı fırdolayı, yavaşça yürüdüler. Baş eğmeleri çok vakur ve zarifti ve onların her birinde bütün halka baş eğdi ve bana '*Allah*' gibi gelen bir kelimeyi beraberce haykırdılar. Hızla dönenler takriben yirmi dakika eğirilerek döndükten sonra durdular ve diğer ikisi tarafından takip edildiler, onlar da yirmi dakika müddetle döndüler, ta ki ilk ikisi yerlerini aldılar ve tekrar eğirilerek dönmeye başladılar. Bu esnada baş eğme ve haykırma hiç durmadan şiddetini arttırarak devam etti. İcracılar sarıklarını ve başlıklarını aşağıya fırlattılar ve başlarını dizlerine indirdiklerinde yüzlerine dökülen, tahminimce kınayla boyanmış, çok büyük saç yelelerini teşhir ettiler. Başlangıçta hepsi havayı çok soğuk mütalâa ettiren, sıcak tutacak şekilde giyinmişlerdi, ama elbiseleri kat kat üstle-

Pl. 130: Exercises des Derwichs Kadiris,
[Resim 130: -İstanbul'da- Kadirî Dervişlerinin İcrası -Mahfilden seyreden bir Mevlevî dervişi-],
[D'OHSSON, Mouradgea, Tableau Général de L'Empire Othoman, 7 C., C. II, Paris: Imprimerie de Monsieur, 1791].

rinden attılar ve sonunda gömlekler, yelekler ve pantolonlardan başka bir şey kalmadı. Baş eğmeler giderek daha derin ve daha çabuk bir hâl aldı, haykırmalar yorgunluk ve nefes yokluğundan anlaşılmaz oldu ve uluma gibi bir şeye yozlaştı. Duvarda asılı davullar ve tefler indirildi ve şiddetle çalındı, fakat herhangi bir nağme ancak vardı. Eğirilerek dönenler topaçlar gibi döndüler. İcra şeyhin bir işaretiyle birdenbire kapandığında, bir dakika evvel hızla dönenler ve baş eğenler telkin olmuş ve soğukkanlı gözüktüler, elbiselerini toplamaya koştular ve terliklerini sürüdüler. Şeyh geldi ve bizim *bahşiş*imizi talep etmek üzere, o kadar aşağıya olmasa da, evvelki kadar zarif baş eğerek selâmladı."

SENIOR, Nassau William, **Conversations and Journals in Egypt and Malta**, 2 C., C. I., s. 172-174 [Kahire'de Kadirî tekkesine misafir olan Mevlevîler], London: Sampson Low, Marston, Searle and Rivigton, 1882.

Hans Christian ANDERSEN

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 753

DERVİŞLERİN RAKSI

[29 Nisan 1841, Perşembe]- "Pera'daki dervişler 'Mevlevîler' olarak isimlendirilirler, bunlar '*Dreiende* [dönenler]'dir. Ekseriyetle perşembe ve cumaları raks ederler. Bu raksları gördüm ve onların [Rıfaî ve Mevlevîlerin] bir tarifini ve tekkelerindeki bütün merasimin bende meydana getirdiği intibaı vermeye teşebbüs edeceğim.

[Üsküdar'daki tekkelerinde Rıfaîleri tarif ettikten sonra]

Raks başladı. Bu esnada görünüşü herhangi bir insanın hâsıl edebileceği en büyük dehşeti tahrik eden, benimse bunu henüz görmüş bulunduğum bir adam içeri girdi. Kendisine yüksek tepeli, kenarsız, keçe şapkalarından kolaylıkla tanınan Pera'nın iki dervişi tarafından refakat ediliyordu."

ANDERSEN, Hans Christian, **En Digters Bazar,** s. 267-271 [Üsküdar Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevîler], Kjøbenhavn: C. A. Reitzel, 1842.

Robert SNOW

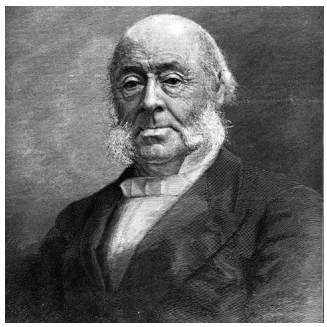
Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 761

2 Eylül [1841], Perşembe- "Asude bir sabah… Saat ikide, Üsküdar'da Feryat Eden Dervişlerin merasimi… Hazırlık duaları ve secdeler bir dereceye kadar *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'inkini hatıra getiriyordu, ama şu farklarla: Bunlarda tütsü istimali ve Roma Katolik ayinlerinde işittiğime hafifçe benzeyen bir refakat şarkısı da bulunuyordu. Bu Feryat Edenler; Raks Edenler'in giydiği gibi, kendilerine mahsus bir kıyafet giymiyorlardı, ama sanki bütün mesleklerden müteşekkil bir hafi cemiyet teşkil etmişler gibi gözüküyorlardı. Raks Eden Dervişler'den birinin Feryat Edenler'in reisleri arasında sakin tavrıyla durduğuna dikkat ettik [Metinde, buradan itibaren, Rıfaî ayinin tarif edildiği bir kısım bulunuyor]. Şimdi, şu lâhzaya kadar sessiz bir seyirci olarak kalmış bulunan Raks Eden Derviş'in meydana çıktığı ve halkanın ortasında birkaç dakika tek başına döndüğü bir fasıla meydana geldi. Sonra Feryat Edenler yeniden tanzim oldular ve hareketlerine yeniden başladılar.

…Feryat Eden Dervişler'in ekseriyetle sahtekarlar oldukları, birbirlerinden tamamen farksız hususiyetleri taşıdıkları, *Mewlewli* [Mevlevî]ler veya *Dancers* [Raksçılar] kadar hürmete lâyık olmadıkları farz edilir."

[SNOW, Robert], **Journal of a Steam Voyage** (Down the Danube to Constantinople and thence by Way of Malta and Marseilles to England), s. 65-67 [Üsküdar Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevî], London: Moyes and Barclay, 1842.

Samuel Irenaeus PRIME

(1812-1885). Amerikan rahip, seyyah ve yazar. 1840'da, daha sonra sahibi olacağı New York Observer gazetesinin editörlüğüne getirildi. Bazı diğer eserleri: Life in New York (1848), Amerikan Wit and Humor (1859).

RAKS EDEN DERVİŞLER

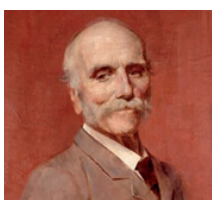
[16 Aralık 1853, Cuma, Üsküdar]- "…Bu tamamlandığında, ekserisi aşağı sınıf insanlardan olduğu gözüken ve hayli pejmürde bulunan Feryat Edenler'e göre daha iyi giyinmiş birkaç *Dancing Dervish* [Raks Eden Derviş], meydanda yerini aldı ve icralarını geçti. Onlar bazen, *Whirling* [Hızla Dönen] Dervişler diye isimlendirilirler ve bu daha çok münasip bir tabirdir, çünkü esasen, yayılı kollarla bir topuk üstünde devrede devrede ve odanın merkezinde duran *chief* [reis; şeyh]lerinin etrafında dolanarak yavaşça dönerler."

Üsküdar Rıfaî tekkesine mensup bir derviş.

PRIME, Samuel Irenaeus, **Travels in Europe and the East**, 2C., C. II, s. 264 [Üsküdar Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevîler], New York: Harper and Brothers, 1855.

Edward David Stewart OGILVIE

(1814-1896). Avustralyalı kâşif, yerel sulh hakimi, yasama meclisi azası. Tahsilini annesinden gördü. 1854-1855 yıllarında Seylan, Orta Şark, Kırım ve Avrupa'yı içeren bir seyahatte bulundu.

RAKS EDEN DERVİŞLER

17 Kasım [1854, Cuma, Kahire]- "Öğleyin *dancing dervishes* [raks eden dervişler]den bir takımın temsilini görmeye gittik. Yirmi veya otuz kadar erkek bir *chief* [reis; şeyh]in idaresi altında merasimlere iştirak etti. Geniş bir odanın içerisinde bir yarım daire hâlinde dizildiler, başlangıçta yavaşça başlarını eğip kaldırmaya başladılar, şeyhleri halkanın içinde dikiliyor ve ağırlık veya çabukluğu temin ediyordu. Her eğildiklerinde tümünün ağızlarından pest ve derin bir inilti çıkıyordu. Bu temsil; iniltiler şiddetçe ve baş eğmeler hiddet ve sür'atçe giderek artana ve kendini kaybetmiş dangalaklar adeta haykırana, uzun ve dağınık saçları zemini süpürene dek takriben bir saat devam etti.

Bu esnada uzun, mahrutî şapkalarıyla iki delikanlı kolları alabildiğine açılmış, fasılasız, sür'atle ve tahammülle devrederek dönmeyi sürdürdüler, bu bütün temsildeki en fevkalâde hâldi."

[OGILVIE, Edward David Stewart], By an Australian Settler [Bir Avustralyalı Müstemleke Sakini tarafından], **Diary of Travels in Three Quarters of the Globe**, 2 C., C. I, s. 223 [Kahire Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevîler], London: Saunders and Otley, 1856.

Orientaalse Dansers,
[Şarklı Raksçılar
-Ortada sikkeli bir Mevlevî dervişi, İstanbul-],
BAUER, Marius (Ressam), 1888.

A. REGNAULT

Jacques Amable Regnault. Fransız âlim, tarihçi. Devlet şurasının arşivcisi ve kütüphanecisi. Muhtelif akademilerin azasıydı. Bazı diğer eserleri: Histoire du Conseil d'État (1851), Esquisses Historiques sur Moscou et Saint-Pétersbourg (1857), Études Historiques et Morales sur les Prisons du Département de la Seine et de la Ville de Londres (1877).

[Kahire]- "…Elli derviş talimlerine başlamayı tehir etmediler. Bazıları deynekleriyle kalabalığı bir yana ayırmaya başladılar. Onlardan hemen hemen kırkı, uzatılmış kolları ve birleşmiş elleriyle dört revak sütunu etrafında büyük bir daire teşkil ettiler. Sonra *zikr*e başladılar. Birdenbire bir diğer derviş, *Mowlawi* [Mevlevî]'ler tarikatından bir Türk her iki ayağını da kullanarak ve bu dönüşü icra etmek için kollarını yayarak dairenin merkezinde dönmeye başladı, sür'atin katlandığı noktada kıyafeti açılmış bir şemsiye şeklinde yayılıyordu. On dakika boyunca girdap gibi dönmeye devam etti, sonra durdu, en hafif bir yorgunluk veya sersemlik emaresi göstermeksizin, büyük halkada duran *superiore* [manastır başpapazı; şeyh]ini selâmladı. Sonra hep beraber Tanrı'nın adını müştereken, büyük bir hiddetle ve sağa doğru sıçramalar yaparak fevrî bir şekilde söylemeye başladılar."

REGNAULT, A., **Voyage en Orient, Grèce, Turquie, Égypte**, s. 419-420 [Kahire Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevîler], Paris: P. Bertrand, 1855.

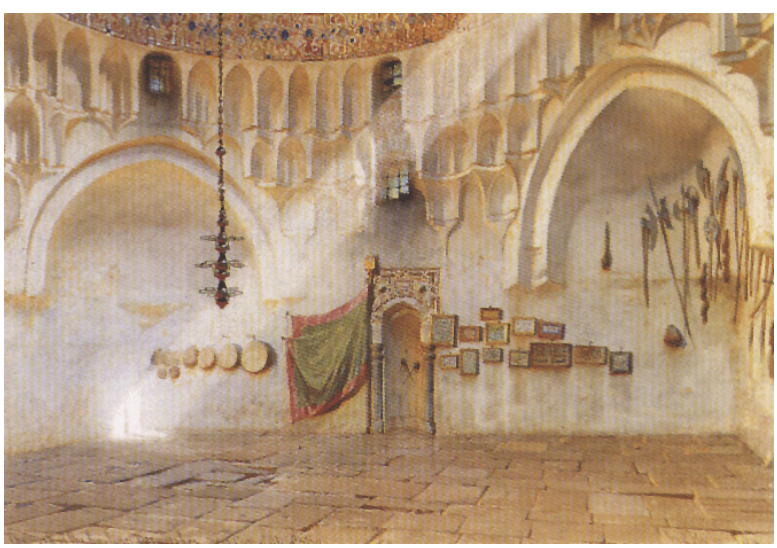
Meçhul bir seyyah

Kahire Mevlevîhanesi'ne Mensup Dönen Derviş, [Yazarı bilinmeyen, *Passages of Eastern Travel*, Harper's New Monthly Magazine, C. XII, Sayı: 69, Şubat 1856, s. 379, New York: Harper and Brothers].

[Kahire]- "…Bu esnada, belde sıkı ve eteğin dip tarafında yirmi ayak kadar kutrunda; uzun, beyaz, çemberli bir elbise giyinmiş bir adam yarım dairenin merkezine kayıverdi ve görünüşte sanki makine tarafından döndürülen bir çark üstünde duruyormuş kadar nazik ve kolay, yavaş bir dönüşe başladı. Bir dakika sonra eteklerini döndürdüğü ve gereği gibi başladığında sür'ati arttı. Başlangıçta elleri göğsündeydi, sonra başının her iki yanında ve tam sür'ate eriştiğinde; sağ el, avuç içi yukarıya dönük olarak sağ tarafında; sol el, avuç içi aşağıya dönük olarak kendi tarafında, ufkî olarak yayıldılar. Fasılasız, istirahatsiz veya sür'ati değiştirmeksizin yirmi dört dakika müddetle bir topaç gibi dönmeye devam etti. Sür'at derecesi tam olarak dakikada elli beş dönüştü. Buna sık sık saat tuttum ve intizamına şaşakaldım. Bu uzun bir icra değildi. Müddetçe çoğu zaman bir saat hatta iki veya üç saattir. Bu adam çekildikten sonra bir diğeri onun yerini aldı ve bütün müddette haricî halkadaki galeyan artıyordu."

Yazarı bilinmeyen, (By an American [Bir Amerikalı tarafından]), *Passages of Eastern Travel*, **Harper's New Monthly Magazine**, C. XII, Sayı: 69, Şubat 1856, s. 379 [Kahire Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevîler], New York: Harper and Brothers.

Kahire Rıfaî tekkesinin divanhanesi.

J. B. HUYSMANS

Jean-Baptist Huysmans. (1826-1906). Belçikalı Flaman oryentalist ressam. 1843-1849 arasında Antwerp'te Güzel Sanatlar Akademisi'nde okudu. Resimlerinde sahneler ve kıyafetler canlı olarak ve güçlü renklerle ifade edilmiş, mimarî iyi gözlenmiştir. Şarka çok sayıda seyahatlerde bulundu, burada şahit olduğu sahneleri kaleme aldı ve resmetti. Bir diğer eseri: Voyage Illustré en Espagne et au Maghreb (1862).

DERVİŞLERİN MERASİMLERİ*

21 Kasım [1856] Cuma, [Kahire]- "Dervişler'e vardığımızda kabaca öğleden sonra bir buçuktu. Merasimleri ikiye kadar başlamadı, evvelâ avludaki *divan*larda oturup kahve içerek vakit geçirdik. Bize hizmet eden bir dervişti. Başına pek büyük bir Farisî başlık giymişti ve asla hatırımdan çıkmayacak yabanî bir çehreye sahipti. Biz kâfirler gibi merasime iştirak eden bazı hakikî imanlılar da kahve ve *tchoubouck* [çubuk; tütün çubuğu]la bekliyorlardı. Nihayet vakit geldi ve iki veya üç hanım ve bazı diğer yabancılarla aynı zamanda küçük camie girdik. Mekke'ye müteveccih *mehrab* [mihrab]ın sağında tezkiye edilmiş dervişlere ait baltalar, mızraklar ve diğer kadim silâhlar gördük. *Mihrab*ın solundaki duvarın üzerinde küçük davullar ve nakkareler vardı. Aynı *mihrap* üzerinde bir dilenci derviş torbası ve Kur'an'dan mısraları ihtiva eden bir levha bulunuyordu. Mihrabın solunda va sağında Peygamber renkleri olan yeşil ve beyaz renklerde iki sancak duruyordu. Dervişlerin reisi *mihraba* yerleşmeye gitti. Kaplan postları, hasırlar ve halılar üstüne oturmaya onunla beraber izzet yardımcıları geldi. Onların önünde bir halka hâlinde her çeşitten *Derviches Hurleurs* [Feryat Eden Dervişler] duruyordu. Yan yana yerleşmişlerdi. Bu halkanın sol tarafında, uzağında dört veya beş *derviches tourneurs* [Dönen Derviş] gördük. Sağ tarafta bir ırlayıcı, bir davulcu ve bir flüt [ney] çalıcı vardı. Merasim başladı. Hepsi yek perdeden mükemmel bir ahenkle tezmir etmeye başladılar. Sonra iki dönen derviş halkadan çıktılar. Onlardan biri genç bir adamdı, diğeri on bir on iki yaşlarında bir çocuktu. Bizim hanımlarımızın *crinoline* fistanlarının kabarmış şeklini onlara versin diye alt kenarının içine dikilmiş küçük kurşunların ağırlığıyla yavaş yavaş açılan, hadden taşra fistanlarıyla dönmeye başladılar. Sonra Feryat Eden Dervişler bir taraftan heybetle aynı perdeden feryat etmeye devam ederlerken, bir taraftan da vezinle sallanmaya başladılar. Bu bir buhar makinesindeki rakkası taklit etme noktasında giderek daha yüksek ses verecek şekilde bir işleyişti. *Chef* [reis; şeyh]leri halkanın etrafında ellerini çırparak onları gayretlendiriyor ve onların yaptıkları hareketin aynısını yapıyordu. Feryatlar, yorgunluk ve yücelme az zaman içinde çokça ileri gitti, kükreme korkunç bir hâle geldi. Vahşi hayvanlarınkine benziyordu. Bazıları elbiselerini çıkarıp attılar ve çıplak vücutla kaldılar, bu esnada diğerleri baş örtülerinden kurtulmaktan hoşnuttular. Başlarını devamlı surette indirme ve kaldırma hareketleri öyle sür'at kazanmıştı ki onları tefrik ettiren uzun saçtan dolayı yüzlerini göremiyorduk. Onların bazısı aşırı tahrik olmanın zoruyla korkutucu çehreliydiler. Her yanlarından ter fışkırıyordu. Hareketsiz külçeler hâlinde yere düşen iki kişi vardı. Beden ve başlar; bedenlerine naklettikleri hareketlerinin rağmına devam etti. Merasime devam edememek onlar için bir arlanma olduğundan onları bir tarafa koydular. Zaman zaman, şeyh, ihtimalen kendi bakış tarzınca, manyetik dokunuşlarının onlar için daha münasip olduğu komşularının yanına yerleştirmek için bir veya ikisini halkanın haricine çıkardı. Yirmi altı dakika sürmüştü ve o genç oğlanlar avuç içleri dışarıya doğru bırakılmış hâlde, her iki kolları yayılmış, fasılasız dönmeye devam ettiler. İkinci bir fasıladan sonra tekrar başladılar. Yere düşmüş bulunan her iki derviş deliler gibiydiler ve bağırarak sayıklamalarında "*Allah! Allah!*" diye Tanrı'dan yardım diliyorlardı. Üç çeyrek saat süren merasimin ardından şeyh yerleşmek üzere *mihrab*a gitti. Feryatlar kesildi ve hepsi yürüyüp onun önüne geldiler ve onu kuşattılar. Birincisi onun sağına yerleşti, sonra ikincisi reisi ve yoldaşlarını kucakladı ve bir dönüşle onun sağına

Sağdaki sayfada:
Le Derviche Tourneur,
[Dönen Derviş -Bir Mevlevî dervişi ve Rıfaî dervişleri, Kahire'deki Rıfaî tekkesinde ayinlerini icra ediyorlar-,
GÉRÔME, Jean-Léon (Ressam), 1889,
Tuval üstüne yağlı boya.

yerleşmeye gitti. Diğerleri hepsi bir araya gelene kadar birbirinin ardınca bunu yaptılar. Sonra hep beraber, ellerini avuç içleri yukarı doğru uzatıp dua ettiler. Yere düşmüş olan ikisi mecnun hâlde yukarı kaldırıldılar. Biri kendini kafasıyla üç kere duvara çaldı, bıraktığında kireçle damgalanmıştı. Sonra döşeme taşlarına çarptı ve nihayet döşemeye geri düştü. Sonra biraz sakinleşti ve yüzünü saklayarak gelip, alnını şeyhin ellerine koydu ve utangaçlıkla bir tarafa çekildi. Yoldaşı da takip ederek kalktı. Hepsi sükûn içinde, açık havaya kahve ve tütün içmeye çıktılar. Böylece dakikasıyla kırk sekiz dakika süren merasim sona erdi. Avrupa'lıların hazzetmediği bu aşırı taassuptaki meşrepten ileri gelen merasimin heybetli görünüşüyle beraber, dervişlerin şeyhinin güzel ve asil başını da asla unutamayacağım."

*Müsamahaları az kaldı âlemşümul olan dervişler, sadece Müslümanlardır. Tanrı'nın vasıtasız temaşası onları çok fazla meşgul eder, zira peygamberler ve dinî şekiller bir türlü rahat vermezler. Keza *prêtres* [papazlar; imamlar; şeyhler] de onlara güç belâ tahammül ederler. Feryat etmek veya kendilerini döndürmek kuvvetiyle temin ettikleri asabî mestlik veçhile, ilâhîlikle vasıtasız bir alâka için gayretlendikleri aşırı heyecan hâline varırlar.

HUYSMANS, J. B., **Voyage en Italie et en Orient, 1856-1857**, 2. Kısım, s. 213- 217 [Kahire, Rıfaîlere misafir olan Mevlevîler], Anvers: Kennes et Gebrits, 1857.

Eugène POITOU

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 363

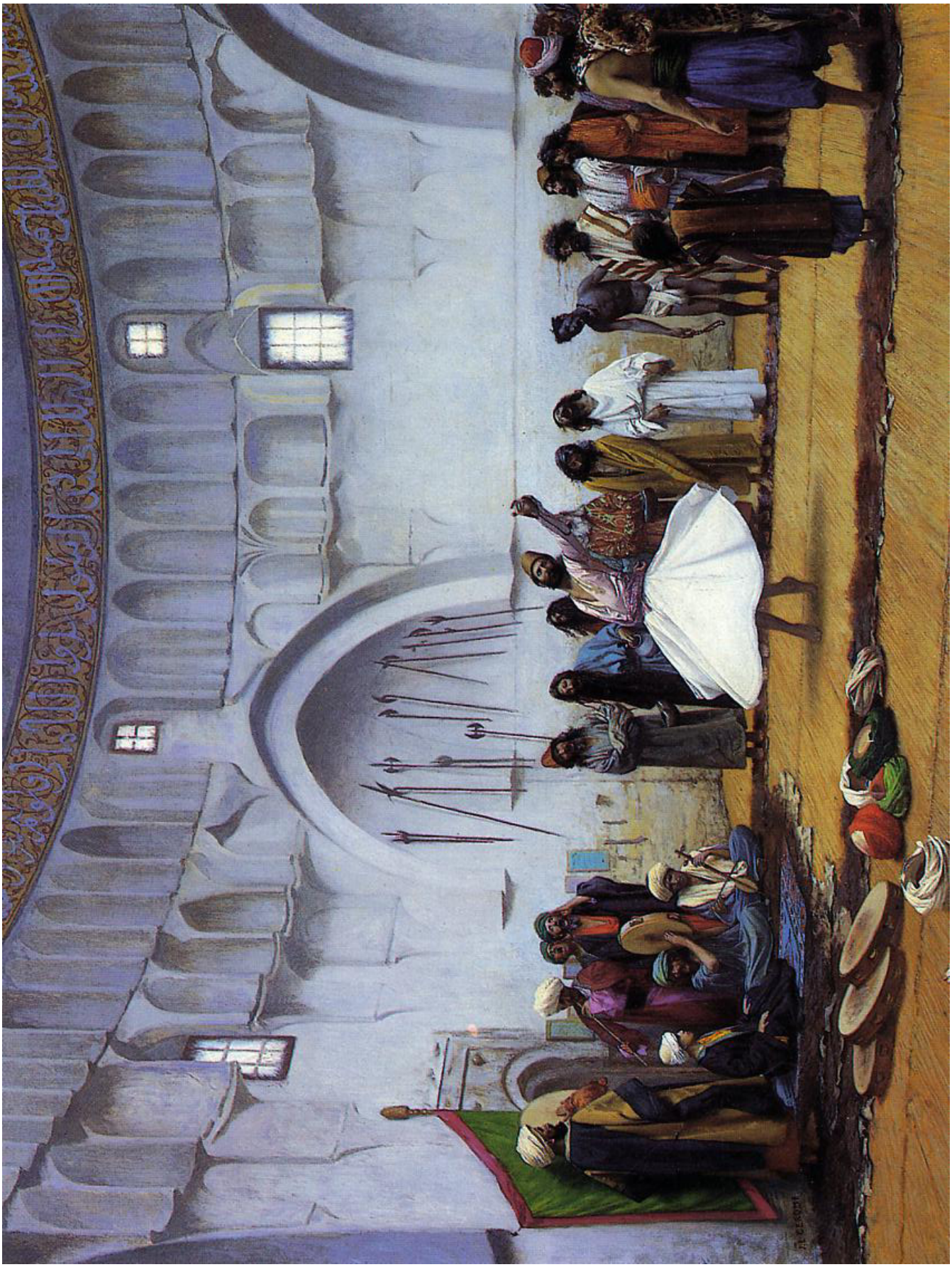
"Kahire'de dönen dervişlerin bulunmadığını söylemiştim. Mamafih bu esnada [Rıfaî'lerin ayini esnasında] yarım dairenin içine giren iki tanesini gördüm; uzun, sivri külâhlar giyiyorlardı. Gövdeleri dosdoğru, başları dik, kolları ufkî olarak yayılmış hâlde, mihanikî bir intizamla, kendi etraflarında dönmeye başladılar. Lâkin bunların, İstanbul'daki nefessiz, helâk olana ve başı dönüp düşene dek dönen, namlı dervişlerin aynıları olduğundan emin değilim. Bir saat müddetince aynı intizamla, ama aynı yavaşlık ve hatta yeknesak ağırlıkla da işlemeye devam ettiler."

POITOU, Eugène, **Un Hiver en Égypte**, 3. B., s. 118 [Kahire'de Rıfaîlere misafir olan Mevlevîler], Tours: Alfred Mame et Fils, 1876.

Meçhul bir seyyah

RAKS EDEN VE FERYAT EDEN DERVİŞLER

Kahire'nin görülecek en mühim yerlerinden biri -en azından yabancılar için- her cuma eski Kahire'nin yarı yolundaki kendi mekteplerinde icrada bulunan *dancing dervishes* [raks eden dervişler]dir. Birkaç İngiliz'le beraber bana merkezinde *divan*lar, bir tarafında peykeler olan, içine girilir bir avlu gösterildi, diğer taraflarına haneler açılıyordu. Kendileri de bizim gibi *tchibouk* [çubuk] ve *nargillah* [nargile]leyle merasimlerin başlamasını bekleyen muhtelif ciddî şahsiyetlerle, bir divan üstünde, Türk usulü, yerlerimizi aldık. Avlunun etrafındaki hanelerde yaşayan dervişlerin hepsi amelleri için hazırlık yapıyor veya bütün hepimize misafirperver nazarla itibar ettiklerinden misafirleri için kahve hazırlıyorlardı. Görmüş bulunduğum bir sınıf papaz kadar yabanî ve mutaassıp görünüşlüydüler. Kulaklarına inen kenarsız, yüksek, şeker kellesi şapkalarla bir çeşit bol, uzun elbise giyinmişlerdi; epey kesilmemiş, kire duçar olmuş, keçeleşmiş, sanki cinler tarafından dolaştırılmış saçlar omuz üzerindeydi ve neredeyse hepsi şaşı veya tek gözlüydü. Takriben yarım saat içinde, pirinç bir kulp takılmış çanaklar gibi görünen, küçük,

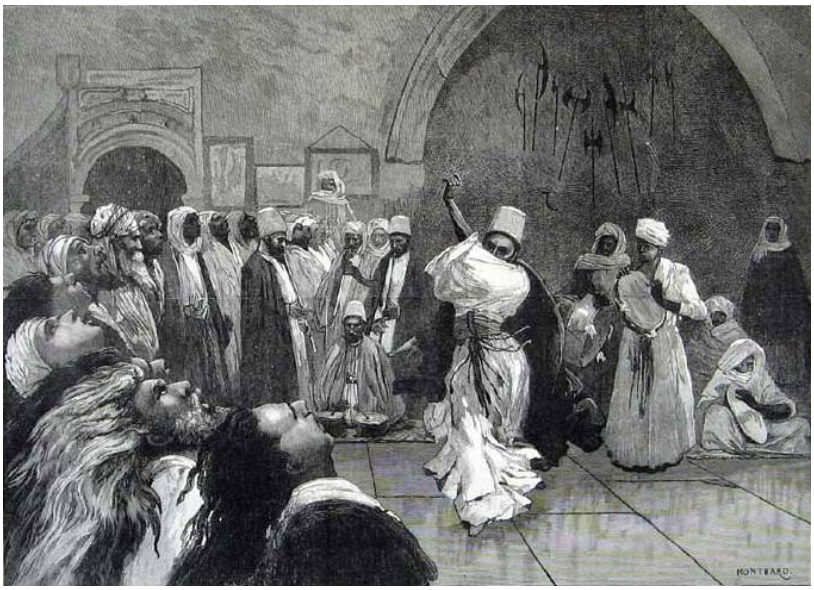
Yangın söndürücü.

yumurta kâseleri içinde bize kahve ikram edildi. Böylesi kirli parmaklar tarafından ikram edilse bile kahvenin asla hor görülebilir olmadığını söylemek mecburiyetindeyim. Bundan sonra kubbeyle örtülü, değirmi bir bina olan camiin içine geçtik; bir tarafında *Saracens* [Haçlı Seferi düşmanları]nın bazı eski savaşlarında hizmet görmüş eski savaş silâhları, davullar ve bir sancağın konulduğu bir cumba vardı. Yerde birkaç post yayılıydı. Cumbadaki bir hasır üstüne çökmüş olan onların *chief* [reis; şeyh]i gözüken bir dervişti, zira hepsi girdikçe onun önüne ilerliyor ve hareketsiz durarak Kur'an'dan bir parçayı tekrarlıyor ve sonra ilerleyerek diz çöküp, sağ elleriyle onun parmaklarının ucuna temasla öpüyorlardı. Her biri bunu tamamladıkça cumbadaki aynı şahsın etrafındaki bir halka içinde yerlerini alıyorlardı. Hepsi bir araya geldiklerinde sayıca, takriben kırktılar, bu suretle yerleşip oturdular; ayin reisin pest perdeden tilâvetiyle başladı, onlar da mukabele ettiler. Sonra hepsi kalktılar ve *sikr* [zikr] başladı. Belden daraltılmış, uzun, beyaz elbiseler ve yüksek, beyaz, mahrutî, keçe şapkalar giyinmiş ikisi delikanlı ve ikisi çocuk dört raks eden derviş halkanın merkezine geldiler. Kollarını harice yayarak, sabit bir adımlayışla devrettiler; bol, uzun elbiseleri onlara bir yangın söndürücünün şeklini çok fazlasıyla verdirecek surette ileriye fırladı. Ve burada iki derviş sınıfının yani raks eden ve feryat edenlerin mevcut bulunduğunu söylemeliyim. Dervişler rahip değildirler ama bir çeşit dinî *professor* [günahını ikrar edip, imanını tecdit eden kimse]lerdir, kendi tarikatlarına göre izdivaç etme veya etmeme ve bunun gibi bazı kaidelere sahiptirler. Diğer insanlar gibi muameleleri takip eden onların çoğu, böylece, onları gördüğüm sırada mevcut feryat eden dervişlerdendi, sadece aşağı yukarı altısı hususî kıyafet giymişti ve uzun saçları vardı. Diğerleri bazıları asker, bazıları alt tabakadan ahali, bazıları zenciler olmak üzere bütün sınıflardan erkeklerdi. Raks eden dervişler hızla dönmeye başladıklarında, diğerleri de birbiri arkasından "Bir'den başka Tanrı yoktur"u tekerrüre başladılar. Oturmakta bulunan reis ölçü vermek için ellerini şaklatarak, burun vasıtasıyla bir çeşit horultuya başladı, her bir tekerrürde başını eğiyordu, bütün diğerleri aynı şekilde horuldanıyordu. Başın hareketi evvelâ yavaştı ve fakat zamanla, ona devam ettikçe, nihayet manzara hakikaten korkunç olana kadar, daha da seri hâle geldi. Sür'ati tayin etmek ve daha fazla kesafet vermek için, halkanın bir ucuna, hizmet gören ama daha berbat gürültü yapan birkaç davulcu yerleştirilmişti. Baş fırlatarak, şimdi arkaya, şimdi neredeyse yere değecek kadar öne doğru eğilirlerken; aynı ölçüyle horuldanırken, terden ıslanmış uzun saçlarını çabuk hareketle, yabanî bir şekilde arkaya doğru silkiyorlardı. Zorlanan çehrelerle merkezde helezonî şekilde hızla dönen dervişlerden birisi, ara sıra, ilham olunmuş gibi Kur'an'dan bir ayet haykırıyordu, büyük ziller ve davullar gürültülü sesler çıkarıyor, reis ellerini çırpıyordu. Bunun dinî bir ayin meramında olduğunu fikretmekle tüylerimin ürperdiğini hissettim. Hakikaten daha çok Muhammed tarafından *Kâbe* taşı ve bazı diğer putperestlik artıklarıyla aynîleştirilmiş olan bir eski şeytan tapınması gibi gözüküyordu, bunun öyle olduğuna pek az şüphem vardır. Bu vesileler üzerine, bazı kere bir derviş onu yaralamadığını söyledikleri bir bıçağı kendine saplar. Bir kimse sabahtan akşama kadar Tanrı'ya "Ey *Baal*, işit bizi!" diye seslenerek ve kendini keserek *Baal* tapınmasının sahnelerini kolaylıkla nasıl da tahakkuk ettirebilir! O'nun adını ilân etmek için bütün insanları yakınına çağırmış olan, yaşayan Tanrı'ya inanan *Elijah* olduğunda, onun ruhunun hissiyatı nasıl da muazzam olmalıdır!

Rıfaî dervişi.

Heyecanın tam zirvesinde, feryat eden dervişler ses ve hareket hâlindeyken bir ağızdan çalışan, yüksek tazyik pompalayan bir motor silsilesinden daha fazla hiçbir şeye benzemiyorlardı. Bir müddet daha

Howling Dervishes in Old Cairo
[Eski Kahire'deki
Feryat Eden Dervişler -Rıfaîler-;
-İki neyzen, bir kudümzen
ve bir semazen
Rıfaî tekkesindeki zikirde-],
MONTBARO, G. (Ressam),
395 x 280 cm., [The Illustrated London News, 21 Ekim 1882, s. 411];
Mawlawi Shiekhs,
[Mevlevî Şeyhler],
[WARNER, Nicholas, An Egyptian Panorama: Reports from the 19th Century British Press, Cairo: Zeitouna, 1994].

devam eden bir adamın haricinde tümü birdenbire kesti. Dönen dervişler yirmi dakika müddetle sür'atle devretmiş bulunmalarına rağmen bir yorgunluk veya baş dönmesi eseri olmaksızın hareket ettiler. Takriben üç dakikalık bir istirahatın ardından 'ikinci ısınma' başladı. Ona; seyretmek dehşetli olana kadar, iki misli gayretle tekrar devam ettiler. Horuldanarak, püfleyerek, benzi atmış yanaklarla, arkaya ve öne doğru sallanarak, gözler kapatılmış, terde yüzülüyordu. Bu esnada, arkaya ve neredeyse yere, öne doğru dakikada elli sekiz defa baş eğdiklerini hesapladım. Hiç kimse böyle bir sahneye korkmadan bakamazdı. Umum beşeriyet alçaltılmış hissetti. Bununla beraber *zikr* kesildiğinde ve halka dağıldığında sadece altı dakika sürmüştü. Yine de ikisi kaldı, sanki sür'atle ve daha sür'atle aynı nakaratı tekrar etmenin ve yüksek tazyikli bir piston misali yukarı aşağı işlemenin tesiri altındaymış gibiydiler. Birisi hayli takatsiz kalmış gözüktü, terden sırılsıklamdı ve yüzünde çokça ıstırap çeken bir ifade vardı. Biraderlerinden biri tarafından tutuldu ve yere uzatıldı, nefes nefese kalmıştı ve galiba adaleleri kasılıyordu. O hâldeyken bile daimî hareketin tesiri altındaymışcasına baş eğmelerini kesmiyordu, ama kol ve bacakları hepten sertleşmişti, mamafih sert taşa, daha sert olan kafatasıyla darbe vurmaya devam etti. Diğeri uzun, melez bir zenci sanki yarı hissiz, baş dönmesiyle sendeleyerek ve ara ara sanki isterik bir şekilde gözyaşı döküp Tanrı'ya seslenerek odanın etrafında koşturarak ve baş eğdirerek gitti. Birdenbire başıyla duvara büyük bir çatırtıyla hücum etti, yakalandı ve diğeri gibi yere uzatıldı. Mesele bu galeyanda herhangi bir hakikat olup olmadığıydı. Şüphe yok ki bütün bu fiiller başlangıçta çok fazla cebrî tatbikin ve onları yarı isterik, yarı sersem ihtilâçlara duçar eden kanın beyne hücumunun sahi neticeleriydi. Gördüğüm her şeyin basit bir sahtekârlık olduğuna pek az şüphem vardır. Bizimle olan bir tıp adamı yere uzatıldıktan hemen sonra onların nabızlarını tuttu, lâkin onlarda, böyle bir gayretin tabiî surette hâsıl edeceğinden daha yüksek bir nabız bulunmuyordu. Keza İngiliz'in uzaklaşmasının ardından gözetledim ve bir dakika evvel güya hayli şuursuz ve kasılmış hâlde olan birinin herhangi bir ağrı veya yorgunluk emaresi olmaksızın kalktığını ve elbisesini toplayarak dışarı çıktığını fark ettim. Ve tekrar bir hafta sonrasında aynı icrayı görmeye gitmem üzerine, en çok müteessir olan tam olarak aynı alâmetleri göstererek ve aynı şeyleri yaparak, yine aynı şahıstı. Baş dönmesi olmaksızın, yarım saat müddetle ancak dönen dervişler dönebilirler, bunu bir acemiyi öldürecek talimle hâsıl olan itiyat sayesinde yapabilirler. Bütün temaşa sadece tiksinti vericiydi. Muhammedîlerin 'güzel tapınma'sı hakkında aşırı hassasiyet gösterenler onların daha tiksindirici hususiyetlerini de görmeliler. Bununla beraber, Arapların Türkiye'den ithal edilen bu dervişleri hakir gördüklerini duyduğuma memnunum."

Yazarı bilinmeyen, *Notes from My Journal of Eastern Travel*, 2. Kısım, **The Edinburgh Christian Magazine**, C. IX, Nisan 1857- Mart 1858, s. 44-45 [Kahire; Rıfaîlere misafir olan Mevlevîler], Edinburgh: Paton and Ritchie.

Fredrika BREMER

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 844

3 Ağustos [1859, Çarşamba, Üsküdar]- "…Ahali dervişlerin dualarına ve büyülü güçlerine inanırlar ve onların öfkelerinden korkarlar. Evvelce İstanbul'da *dancing dervishes* [raks eden dervişler]in arasındayken onların hızla dönme sanatlarına hayran olmuştum. Şimdiyse onlara aşina bulunuyorum ve onların aldatma kabiliyetleri karşısında hayrete kapıldım.

İstanbul'da kâin iki adet derviş tarikatı bulunur: Pera'daki *Mewlis* [Mevlevîler] yahut *whirling dervishes* [hızla dönen dervişler] ve Üsküdar'daki Rıfaîler yahut feryat eden dervişler." s.327.

"Büyük temsildeki bu günün son ve istisnaî bir mükemmellikte olan teşhiri, başında sarımsı beyaz, baş aşağı dönmüş saksı şapkasıyla, Pera'nın raks eden dervişlerinden biriydi. [Rufâî] Tekke'[si]nin merkezinde tek kişilik dönme raksını icra etti. Bunun için kendisine bütün zaman boyunca ihtiram uyandıran ağırbaşlı tavrını muhafaza eden Büyük Derviş [şeyh] tarafından teşekkür edildi. Hakikatte büyük bir sahtekâr, bir şaşkına dönmüş mürai olan o bana aşikârdı ve bütün o manzara cahil güruhun merakını -ve parasını- çekmek için tertip edilmiş utanmaz hilelerden biriydi; derhâl [para] toplanmadığı daha az hakikat olmamasına rağmen, keza bu da bana daha az kat'î değildi. Mamafih iratlar diğer bir yolla istihraç edilirler: Çocuklarının sıhhat bulmasını arzu eden annelerden; sihir kuvveti ve dervişlerin duası vasıtasıyla geçmiş günahlarına mağfiret, bunun neticesinde tekdire karşı muhafaza buyrulmayı veya onların cennetine de hissedar olmayı arayan bütün o binlerce cahil ve safdil ahaliden.

"Kâbe'nin haricindeyken -Mekke'deki Kâbe onların lisanında İlâhî bekanın remzidir- nazarını oraya doğrultmak iyi bir şeydir, fakat bizatihî Kâbe'nin içindeyken hangi istikamete döneceğine ne işaret eder? Kendini Kâbe'nin içinde bulan bütün düsturların ve insanlığın müşterek nizamının üzerindedir. Kendi yoluna veya nizamına gider ve diğerlerinin şefaatçisi ve muini olur." der dervişlerin akidesi.

Raks eden dervişlerin cezbeye kapılmış hareketleri bu hâlin mecâzla ifadesidir." s. 331-332.

BREMER, Fredrika, **Travels in the Holy Land**, İsveççeden İngilizceye tercüme eden: Mary Howitt, 2 C., C. II, s. 327, 331-332 [Üsküdar Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevî], London: Hurst and Blackett, 1862.

İstanbul'da Rıfaî Tekkesi -Sema eden, tennureli bir Mevlevî dervişi-, PREZIOSI, Amadeo (Ressam), Sulu boya, [PREZIOSI, Amadeo, Stamboul: Recollections of Eastern Life, Paris: Lemercier, 1858].

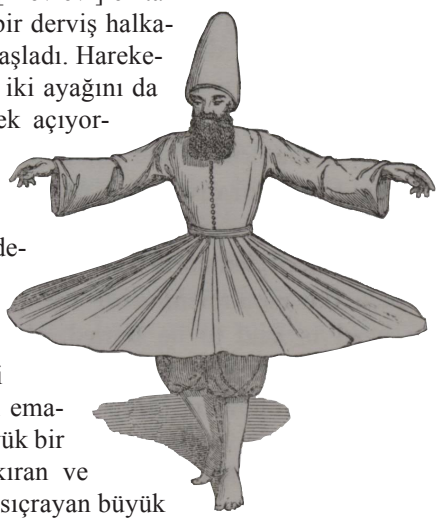
Edward William LANE

(1801-1876). İngiliz şarkiyatçı, mütercim ve lügatçi. Gramer okuluna gitti ve matematikte kabiliyet gösterdi. Kendi kendine Arapça öğrendi. Sağlık kazanmak ve yeni bir kariyer elde etmek üzere 1825'te Mısır'a gitti. Burada Türk kıyafeti giyerek iki buçuk yıl kaldı. Gördüğü ve duyduğu her şeyi kaydetti. Kadim Mısır'a alâka duydu. 1840'da Bin Bir Gece Masalları'nın tercümesini yayınladı. Aynı sene Yunan-Mısır melezi Nefise'yle evlendi. 1842'de abidevî eseri Arapça-İngilizce Lügati yazmaya başladı. 1843'te Kur'an'dan iktibasları yayınladı. Öldüğünde sözlüğünün ancak Kaf harfine gelebilmişti.

[Kahire]- "*Darweesh* [derviş]lerin farklı tarikatlardan olduğu kadar, farklı milletlerden olduklarını da anlamıştım. Onların bazıları alelâde sarık ve Mısır kıyafeti giyiyorlardı. Diğerleri Türk *ká-ook* [kavuk]u veya içi pamukla doldurularak şişirilmiş başlık, kalan diğerleri ise ekseriya şeker kellesi şekilli yüksek başlıklar veya *tartoor*lar giyiyorlardı. Onlardan birinin, üstüne siyah harflerle ilk dört halifeye, *El-Hasan* ve *El-Hüseyin*'e ve farklı derviş tarikatlarının banileri diğer mümtaz ermişlere münacatlar* işlenmiş, son zikredilen şekilde beyaz bir başlığı vardı. Dervişlerin çoğu Mısırlıydı, fakat aralarında çokça Türk ve Acem de vardı. Dakikalarca beklemeden icraları başladı.

…[Rıfaî ayininden biraz bahsedildikten sonra] Onlar bu icraya başlar başlamaz, *Mowlawee* [Mevlevî]ler tarikatından bir Türk olan diğer bir derviş halkanın ortasında hızla dönmeye başladı. Hareketini muvaffak kılmak için her iki ayağını da kullanıyor ve kollarını gererek açıyordu. Elbisesi bir şemsiye gibi açılana kadar hareketininin sür'atini arttırdı. Takriben on dakika böylece dönmeye devam etti. Sonra büyük halkanın içinde dikilen *superior* [manastır başpapazı; şeyh] ine baş kesti ve sonra herhangi bir yorgunluk veya sersemlik emaresi göstermeksizin, şimdi büyük bir şiddetle Tanrı'nın adını haykıran ve adımlamak yerine sağa doğru sıçrayan büyük halkadaki dervişlere katıldı."

Whirling Durwee'sh, [-Kahire Mevlevîhanesi'ne mensup- Hızla Dönen Derviş], [LANE, Edward William, An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians (Written in Egypt during the Years 1833-35), 5. B., s. 433, London: John Murray, 1860].

* Bu kelimeler "*Yâ Ebu Bekr, Yâ Ömer, Yâ Osman, Yâ Ali, Yâ Hasan, Yâ Hüseyin, Yâ seyyid Ahmed Rufaî, Yâ seyyid Abdülkadir El-Geylânî, Yâ seyyid Ahmed El Bedevî, Yâ seyyid İbrahim El Desûkî*" idi.

LANE, Edward William, **An Account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians** (Written in Egypt during the Years 1833-35), 5. B., s. 432 [Kahire Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevî], London: John Murray, 1860.

Daniel C. EDDY

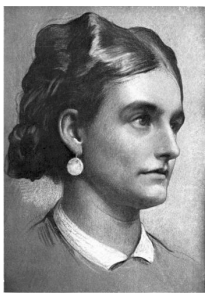
Daniel Clarke Eddy. (1823-1896). Amerikan rahip, yazar. 1861'de Filistin ve Türkiye'yi dolaştı. Bir diğer eseri: Liberty and Union (1861).

DERVİŞLER

"…[Rıfaîlerin ayinleri tarif edildikten sonra] Bu bittikten sonra, ekseriyeti aşağı sınıf insanlardan olan ve bir hayli pejmürde gözüken Feryat Edenler'e göre daha iyi giyinmiş birkaç *Dancing* [Raks Eden] Derviş mecliste yer aldı ve temsillerini geçtiler. Onlar bazen *Whirling* [Hızla Dönen] Dervişler diye adlandırılırlar. Sadece bir topukları üstünde, yayılmış kollarıyla, odanın merkezinde dikilen reislerinin etrafında devrederek dolana dolana döndüklerinden bu çok daha münasip bir mefhumdur."

EDDY, Daniel C., [CLARKE, Daniel], **Walter's Tour in the East** (Walter in Constantinople), s. 107 [Kahire Rıfaî tekkesine misafir olan Mevlevîler], New York: Sheldon and Company, 1864.

Janet ROSS

Janet Ann Duff Gordon Ross. (1842-1927). İngiliz kökenli iş kadını, yazar, seyyah. İtalya'daki Anglo-Amerikan topluluğa mensuptu. Floransa yakınlarındaki malikanelerinin arazisinde yetiştirdiği ürünleri sattı. Bazı mecmualarda yazdı. Toskana yemekleri üzerine bir kitap hazırladı. Diğer eserlerinden bazıları: Italian Sketches (1887), Early Days Recalled (1891), The Story of Pisa (1909), Lives of the Early Medici (1910).

[1861 İlkbaharı]- "Sonraki gün, eşekçi oğlanım *Hasan*, *dancing derwishes* [raks eden dervişler]e gitmeye ve onları görmeye beni ikna etti. Merasim başlamamıştı ve dervişler, Kur'an ayetlerini tekrarlayan *sheykh* [şeyh]lerinin etrafındaki bir halkada oturmuşlardı. Ayağa kalktıklarında, musikiciler; darbukaları ve telli muhtelif çalgıları çalarlarken; alçak bir sesle, *La ilaha illa 'llah* (Tanrı'dan başka Tanrı yoktur) diye nağmeyle söylemeye başladılar. Çok geçmeden, söyleyiş, kulağı sağır edene dek, daha yüksek sesli bir hâle geldi. Başları üstünde mahrutî keçe şapkalarla; kabarık, beyaz elbiseler giyinmiş adamlar, biri diğerinin ardından, kollarını dümdüz tutarak, yavaşça devrederek dönmeye başladılar. Yarı kapalı gözler ve sıkılmış dudaklarla, daima daha hızlı eğirilerek döndüler; bu esnada şeyhleri, küçük davulların ölçülü vuruşlarına uyarak; zaman zaman, sanki onları daha da hızlı hareket etmeye kışkırtır gibi, *Allah* diye bağırarak, ileri geri sallandı. Tuhaf bir sahneydi ve fırıl fırıl dönen beyaz şekillerden biri, ağzı köpürerek bir yığın hâlinde yere düştüğünde; tam da eğlencenin heyecan verici kısmı başladığında gitmiş olduğumu bildiren *Hasan*'ı hüsranda bırakarak sıvıştım."

ROSS, Janet, **The Fourth Generation: Reminiscences**, s. 110 [Kahire'de Rıfaîlere misafir olan Mevleviler], New York: Charles Scribner's Sons, 1912.

"*Dervish Urlanti*" tablosu için ön çalışma -Sağ önde Mevlevî neyzen ve arkada ortada Mevlevî şeyhi , İstanbul-, ZONARO, Fausto (Ressam), 1906-1909 arası, Renkli kartpostal, 9 x 14 cm., Yay.: E. F. Rochat, İstanbul.

Dervish Urlanti,
[Feryat Eden -Sesli zikreden- Dervişler
-Ortada, kucağında çocukla Mevlevî şeyhi; sağda arkada, sikkeli Mevlevî dervişi; sağda önde Mevlevi neyzen; İstanbul-],
ZONARO, Fausto (Ressam),
1910, Tuval üstüne yağlı boya,
100 x 201.3 cm.

William Cowper
PRIME

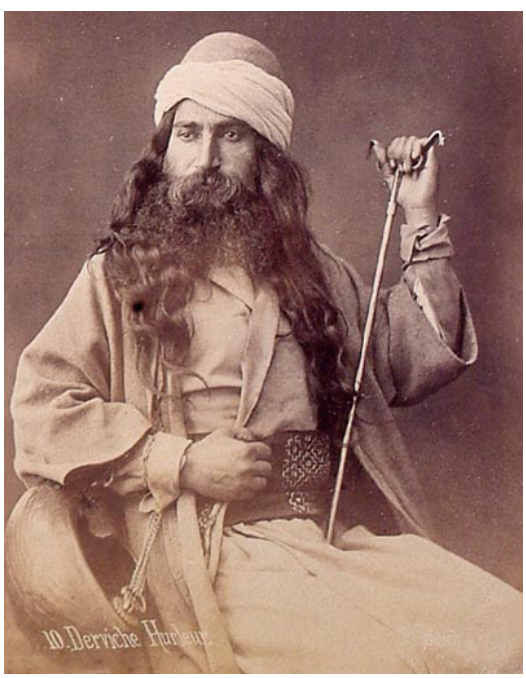

(1825-1905). Amerikan gazeteci, sanat tarihçisi, nümizmatikçi, seyahat yazarı. Hukuk okudu. 1855-56'da Avrupa, Kuzey Afrika ve Filistin'e seyahat etti. 1861'de New York'ta yayınlanan Journal of Commerce'ın ortağı ve editörü oldu. 1869'da bu işten ayrılarak yeni bir Şark seyahatinde bulundu. Princeton Üniversitesi'nde onun getirdiği seramik koleksiyonuna dayanarak bir sanat tarihi kürsüsü teşkil edildi. Sanat eserlerine olan alâkası 1874'te Metropolitan Müzesi'nin ilk başkanlığına getirilmesine yol açtı. Bazı diğer eserleri: The Old House by the River (1853), Tent Life in the Holy Land (1857), Coins, Medals and Seals, Ancient and Modern (1861), O Mother Dear, Jerusalem: The Old Hymn, Its Origin and Genealogy (1865), Pottery and Porcelain of All Times and Nations (1878).

"Bizim cumamız Müslümanların yedinci istirahat veya hususî kulluk günüdür. Bir cuma, *derweesh* [derviş]lerin, hızla dönmeyi görebileceğimiz ve feryat etmeyi duyabileceğimiz, Nil kenarındaki baş *college* [medrese, dergâh]ını ziyaret etmeyi seçtik.

…Derviş camiindeki -eğer öyle söyleyebilirsem- ayin -*zikr*- saat birde başlıyordu. Önümüzde bir saatimiz vardı ve bu yüzden Eski Kahire'den *Gize*'ye, iki kıyı arasında bir tekne tuttuk ve Nilometer'ı görmek için *Roda* adasına gittik.

…Rivayetin, Musa'nın sazlıklar içinde saklandığını söylediği noktadan, *Bulak*'tan Eski Kahire'ye uzanan saraylar arasında, kıyıda duran dervişlerin köyüne, nehrin aşağısına doğru, yavaşça sürüklendik. Bizi en büyük nezaketle kabul ettiler. Hristiyanlara karşı herhangi bir bağnaz nefret görünür değildi. Bilâkis bize serin avluda, ağaçların altında oturacak yerler gösterdiler ve kahve getirdiler ve bir gönlün arzu edebileceği kadar hoş bir şekilde bizimle konuştular. Yabanî görünüşlü elli adam oldukça meraklı bir şekilde kıyafetimize gözlerini dikip bakarak, ama ziyaretimizde bizi hiç gücendirmeden etrafımızda ayakta dikildiler. İbadete başlama zamanı geldiğinde bize tekrar kahve getirdiler ve sonra bizi garp tarafında, hasır üstünde yerlerimizi aldığımız camilerine ilettiler. Aşağı yukarı seksen adam yüzleri cenubîşarkîye, bir camide daima Mekke'ye doğru olan tarafta bırakılan kemerli oyuk olan, bu yolla müminlerin namazına o istikamette yol gösteren dairenin merkezine dönük, bir yarım daire hâlinde ayakta duruyorlardı. Duvarda musiki çalgıları asılıydı ve âbidlerden bazısı zaman zaman birini indirip diğerini asarak onları kullandı. Ayin halkanın iç tarafının etrafında yürüyen, asil görünüşlü bir adam olan rehber [şeyh]le beraber aynı vezinde arkaya ve öne doğru sallanmaya ve her sallanışta şiddetli bir inleme veya oldukça derin, kuvvetli bir hıçkırık sesi çıkarmaya dayanıyordu. Yarım saat müddetle bu hareket sabitti, sonra daha sür'atli bir hâle geldi. Vücudu; saçları öndeki yeri süpürene kadar aşağı eğilerek ileri doğru salladılar ve saçları bu sefer de arkadaki yere temas edene kadar birdenbire, çabucak bir bükülmeyle kendilerini arkaya doğru fırlattılar. Bu hareketin sür'ati saçların bir saatten daha fazla müddetle asla sükûn bulmadığı veya kafaya çökmediği; bundan başka, bu hareketle, devamlı, baştan olandan daha büyük bir halkayı resmettikleri hakikatinden tahmin edilebilir. Bu arada, belde bağlanmış ve etek kaidesinde yirmi ayak kadar kutrunda, uzun, beyaz, çemberli bir elbise giymiş bir adam yarım dairenin merkezine kayıverdi ve görünüşe bakılırsa sanki makine tarafından döndürülen bir çarkın üstünde duruyor-

Rıfaî dervişi.

Rıfaî dervişi.

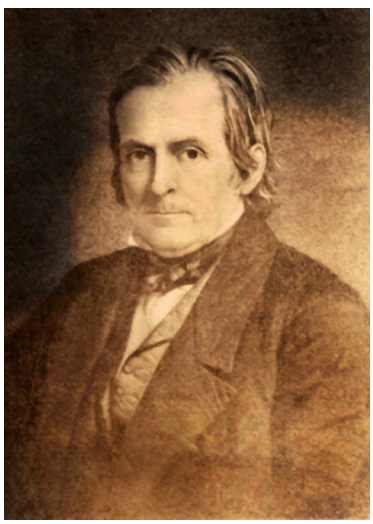
muş kadar yumuşak ve kolay bir yavaş dönüşe başladı. Bir dakika müddetinde eteklerini dışa doğru savurdu ve güzelce kaldırdı, sonra sür'ati arttı. Başlangıçta elleri göğsündeydi, sonra başının her iki yanında oldu; tam hız elde edildiğinde ufkî olarak dışa doğru gerildiler; sağ el, avuç içi yukarı dönük olarak sağ tarafında; sol el, avuç içi aşağıya doğru, sol tarafındaydı. Durmaksızın, dinlenmeksizin veya sür'ati değiştirmeksizin yirmi dört dakika müddetle, bir topaç gibi fırıl fırıl dönmeye devam etti. Sür'at dakikada tam elli beş dönüştü. Sık sık zaman tuttum ve intizamına hayret ettim. Bu uzun bir icra değildi. Müddetçe çok kere bir saat ve hatta iki veya üç saatti. Bu adam çekildikten sonra bir diğeri onun yerini aldı ve dış halkadaki heyecan hep artıyordu. Tanrı'nın adını bazısı haykırdı, bazısı uludu. Seksen sesten gelen "*Allah! Allah!*" camiin kubbesinde çınladı ve elan bir düzine büyük ve küçük davulu ihtiva eden bütün musiki çalgıları berbat gürültüye ilâve oldular. Birdenbire cümbüşün rehberi olan asil görünüşlü adam döndü ve peygamberin şehrine yüzünü döndürdü ve derhâl herkes sessizleşti. Bazısı ihtilâçlar içinde döşeme taşları üstüne düştüler, diğerleri belli ki kendilerine bütün hâkimiyetlerini kaybetmiş olarak, baştan ayağa kadar titreyerek ayakta kaldılar; bu esnada diğerleri başlarını taşlara vurdular ve dişlerini gıcırdattılar. Sara -bundan başka bir şey olmadığından- nöbetinde olanlar, hâlâ ayakta duran onlara ilerleyen hizmetkârlar tarafından bakıldılar ve kollarını onların etrafına yerleştirerek, onları yumuşak ve nazik bir şekilde, dizleri üstüne çöktürdüler ve öylece bıraktılar. Loş camide Tanrı'larının huzurunda baş eğen o sessiz bünyeleri görmenin berbat kafa karışıklığından sonra, biraz bile insanın içine işlemeyen bir sahneydi. Bırakıp orayı terk ettik.

Bunun hepsi okuyucuya akıl almaz taassubun bir hikâyesi gözükür. Bu gibi hikâyelerin, sahne uzak memleketlerde olduğunda öyle olduğunu düşünürüz, ama bütün sahnenin Amerika'da dinî meclislerde görmüş olduğuma, en küçük tafsilatta bile şaşılacak derecede pek fazla, çok fazla benzer olduğunu demeye dilim varabilir. Heyecan, başı geriye ve ileriye doğru atış, ağzın köpüklenişi, yüksek sesle "Ey Rab! Rab! Tanrı, bize yardım et!" bağırışları ve benzerleri; bayılmalar, sara; her şey bize tanıdıktı ve bunu okuyan çoğu kimseye de öyle olacaktır. Bu kat'iyetle dikkate değer bir hakikattir ve Kahire'nin feryat eden dervişlerinin *zikr*inde, Mısır'da gördüğüm herhangi diğerlerine nazaran, Amerika'daki tanıdık sahnelere daha benzer bir sahne gördüğüm bir hakikattir."

PRIME, William Cowper, **Boat Life in Egypt and Nubia**, s. 84-89 [Kahire'de Rıfaîlere misafir olan Mevlevîler], New York: Harper and Brothers, 1874.

Meçhul Mevlevîhaneler, Genel Mevlevîlik İzlenimleri

Henry RUFFNER

(1790-1861). Amerikan profesör, vaiz. Batı Virginia'daki Kanawha'da Presbyterian kilisesinde vaaz verdi. Köleliğe karşı vaazları oldu. Virginia'daki Washington College'ın başkanlığını yaptı. Şark'a bizzat seyahati olmadı, ama diğer seyyahlardan iktibaslarda bulundu. Diğer bir eseri: Address to the People of West Virginia (1847).

MUHAMMEDÎLER ARASINDA MÜNZEVİLİK

"Türklerin dinî tarikatlarının benim gördüğüm en geniş ve vazıh beyanı, 1747 senesinde Paris'de neşredilmiş bulunan, Türklerin terbiye ve âdetleri üzerine bir müşterek Fransız eserinde mündemiçtir.[1]

Müellif, haklı olarak Türkiye'deki münzevi tarikatların banilerinin Hristiyan numuneleri taklit ettiklerini farz eder. O, Türk vakayinamelerinin, Türk hâkimiyetinin hâlâ Asya'ya hasrolduğu Efendimizin 1325'inci yılından evvel manastırların hiçbirinden bahsetmediğine ve bidayette Türk keşişlerinin, erken devirlerdeki Hristiyanlıkta olduğu gibi, pek zahidane yaşadıklarına işaret eder. Fakat taassup ve ifrat onların müesseselerini ifsat etti. Şimdi onlar postun ve giydikleri beyaz esvabın kendi kutsiyetlerini meydana koymaya kâfi olduğunu zanneder gözüküyorlar. Bazıları izdivaç etmiştir ve dükkân işletirler, diğerleri bekârlığı tatbik ederler.

Müellif, çoğu Türkiye'de tesis edilmiş bulunan sekiz farklı Muhammedî keşiş tarikatını tarif eder. Biz ondan, bu tarikatlerin isimlerini ve başlıca hususiyetlerini nakledeceğiz ve ilerledikçe başka müelliflerden de bir şeyler vereceğiz.

1. *Meneleviler* [Mevlevîler]

Banileri *Meneleva* [Mevlânâ]'dan isimlerini alırlar. Bunlar sabırlı, mütevazı, gösterişsiz ve cömert olmaya çalışırlar. Onların bazıları kâr gayesi gütmeden fukara için caddelerde su taşırlar. *Superior* [manastır başrahibi; şeyh]lerinin ve yabancıların huzurunda derin bir sükûneti muhafaza ederler. Selâmlamak üzere eğilmiş başları, aşağıya yönelmiş gözleri ve eğik sırtlarıyla giderler. Umumiyetle itiyatları deriden mamul kuşaklı, deve yününden, geniş, kahverengi bir örtüdür. Bacaklarını ve göğüslerini açıkta bırakırlar. Çoğu kere göğüslerini kızgın bir demirle dağlarlar. Her cuma oruç tutarlar.

Genç bir Mevlevî Dervişi,
18. yy. ortaları,
Topkapı Sarayı Müzesi.

1 [GUER], *Moeurs et Usages des Turcs*; 3 cilt. Dinî tarikatlerin beyanı cilt 1, kitap 2, kısım 3'dedir.

Mevlevî Dervişi,
Topkapı Sarayı Müzesi.

Bunlar meşhur *dancing dervishes* [raks eden dervişler] dir. Her salı ve cuma, camilerinde Kur'an'dan bir metin hakkında vaazları olur. Vaazdan sonra onların bazıları bir flüt [ney]in sesiyle ileriye doğru dönerek giden bir top gibi etraflarında dönerler. Bu hızla dönme raksını, yoldaşı *Hamze* [Hamza] ney çalarken, on dört gün boyunca ardı arkası kesilmeden böylece dönen, sonra harikulâde keşiflere maruz kaldığı ve kendi keşişler tarikatının tesisine dair talimatlar aldığı bir cezbeyle yere yıkılan banileri Mevlânâ'yı taklitle tatbik ederler.[1]

1715 senesi civarında Asya'da seyahat etmiş bulunan [John] *Bell* bu dervişlerin perestişlerine şahit oldu.

Şunları anlatıyor: "Onlar, İstanbul'un bir dış mahallesi olan Pera'da bir camie sahip bir dinî tarikattır. *Molla* için bir minberi ve musiki için bir mahfili olan cami değirmi bir şekille inşa edilmiştir. Vaaz nihayete erdiğinde çalgıcılar flüt ve *obua* benzeri çalgılar çalmaya başladılar. Bunun üzerine dervişlerden beşi doğruldular ve kendinden geçmiş bir tarzda camiin etrafında raksettiler. İlerlerken öylesine sür'atli bir hareketle kendi etraflarında dönüyorlardı ki çehreleri başlarından güçlükle fark edilebiliyordu. Her biri diğerini belli bir mesafeden takip etti. Fakat seksen yaşlarında ihtiyar bir adam dönüş sür'atinde kalanların hepsini geçti, bıraktığında hareketinin şiddeti tarafından hiç rahatsız edilmiş gözükmüyordu. Bu müfrit fırka fakirlik ve saflığa adanmıştır ve onlara dindarlar tarafından büyük itibar gösterilir."

Bu derviş tarikati eskiden -belki hâlâ- muntazaman teşekkül ettirilmiş *monastery* [manastır; dergâh, tekke]lere sahipti ve Anadolu'da *Coigni* [Konya] dergâhında ikamet eden bir *general superintendent* [baş idareci]si bulunuyordu. Türkiye'nin muhtelif vilayetlerinde sayısız tekkeleri mevcuttu.

Hristiyan keşişleri gibi fakr, safiyet ve itaat iddiasında bulunurlarsa da, muhtaçlar için çok makul bir tedarikleri bulunur. Eğer biri kendini safiyet yeminini devam ettiremez bir hâlde bulursa, dünyaya dönmek için müsaade isteyebilir ve namuslu bir adam gibi evlenir. Eğer Aziz *Paul* tarafından telkin ve Mevlevîler tarafından itaat edilmiş bu hayırlı kaideyi kabul etmiş olsalardı, Roma Katolikleri arasındaki safiyet bozulmaları ve intizamsızlıklardan bir miktar sakınılmış olunabilirdi.

…Onlar ara sıra kendilerini afyonla yahut şarap ispirtosuyla sarhoş ederek vecd haline ait kuruntulara kapılırlar. Mamafih bunda tek değildirler. Onların tekkeleri bütün vilayetlere yayılmıştır ve casuslar yahut hacılar olarak çokça seyahat eden azaları için han hizmeti verirler. Bu mukaddes binalar bazen zevk hanımlarını gizlerler. Büyük vezir *Köprülü*, Edirne'de bir tanesini, bir umumhaneden daha iyi olmadığını meydana çıkararak yıkmıştı [Müellif burada Mevlevîleri Kalenderîlerle karıştırmıştır]. Fakat Türk keşişlerinin en mühim ve en muntazamı olan Mevlevîler hakkında kâfi miktarda söyledik. Diğer tarikatlar kısa malûmatla geçilecektir."

1 *Moreri, Grande Dictionnaire Historique*. Derviş maddesi.

RUFFNER, Henry, **The Fathers of the Desert** (or an Account of the Origin and Practice of Monkery among Heathen Nations), 2 C., C. I, s. 108-113, New York: Baker and Scribner, 1850.

Demetrius CANTIMIR

(1673-1723). Siyasetçi, şarkiyatçı, müzik ve kültür adamı. Osmanlı İmparatorluğu'nun imtiyazlı vilayeti olan Boğdan'ın voyvodası Constantin Cantimir'in oğlu. Siyasi teşebbüsü başarısız olunca, 1710 yılına kadar, ömrünün 22 yıllık bir kısmını geçireceği İstanbul'a geldi. Burada Enderun ve Rum patrikhanesinde tahsilini sürdürdü, Şark dilleri ve musikisinin inceliklerini öğrendi. 1697'de Osmanlı saflarında olarak Ruslarla savaştı. 1710'da, bu savaş sırasında Boğdan voyvodalığına getirildi. Eserlerinden, Osmanlı devleti hakkındaki ilk sistematik deneme olan Osmanlı Tarihi'ni Orta Çağ latincesiyle kaleme aldı. Biri Mevlevî ayini olmak üzere 36 eser bestelemiştir. Türk musikisine dair bir nazariyat kitabı da kaleme almıştır.

"*Dervis* veya *dervish* [derviş]: Bu kelime Türkler arasındaki muhtelif *Ordres de Moines* [Münzevi Tarikatları]nın hepsi için müşterek nev'iden bir sözdür, *fakir*e benzer bir tabirdir, şu farkla ki *fakir* Arapça'dır, derviş hem Türkçe hem de Farsça'dır. Zavallı adam manasınadır, ama dindar, münzeviye de işaret eder. Dört ana çeşidi vardır: Bektaşî'ler, *Mevelevi* [Mevlevî]'ler, *Kadri* [Kadirî]'ler ve *Seyah* [Seyyah]'lar diye bilinirler. Hocaları olan *Mevelena* [Mevlânâ]'nın adıyla tesmiye olunan Mevlevîler üç saat müddetle, devamlı olarak kendi etraflarında dönme erkânıyla marufturlar, öyle bir sür'atle dönerler ki çehreleri görülmez olur. Hem ses, hem de çalgılı musiki onların zevkleridir ve başlıca, başka hiçbir çalgının hâsıl edemeyeceği yumuşak bir ses veren, Hint kamışından mamul bir flüt çalarlar. *Monastere* [manastır; tekke]lerinde tevazuun yoldaşlık ettiği büyük bir fakirlik içinde vazifelerini işlerler ve ziyarete gelen herkesi büyük ve küçük ayırt etmeksizin kabul ederler, sırayla aynı hürmeti izhar ederler. Dostlarını evvelâ kahveyle konuklarlar ve eğer onların fena bir yolda kirlenmişse *sandal* [nalın]ları gibi ayaklarını da yıkarlar. Tâbi olanlarını aynı ihtimamla kapıda teşyi ederler ve '*Eivallah*' [Eyvallah]'la bitiştirmeksizin nadiren söz söylerler. Lisanları gibi huyları da tevazu ve hatır gözetmenin en samimî tesirini ifade eder."

CANTIMIR, Demetrius, **Histoire de l'Empire Othoman où se Voyent les Causes de son Aggrandissement et de sa Decadence**, Latince'den Fransızca'ya çeviren: M. de Joncquieres, 3 C., C. I, s. 121-123, Paris: Despilly, 1743.

Bir Derviş,
18. yy. ortaları,
Topkapı Sarayı Müzesi.

TOTT

François de Tott. Macar adıyla Tóth Ferenc. (1733-1793). Asilzâde, Macar kökenli Fransız subayı, baron. 1755'de İstanbul'a gitti. 1767'de Kırım konsolosu oldu. 1770'den itibaren Osmanlı ordusunda yenileşme faaliyetlerinde yer aldı. Fransız ihtilalinden sonra Macaristan'a döndü ve orada öldü.

[1755 Haziran'ı]- "Türkiye'de bu çeşit *moine* [keşiş; derviş]ler farklı farklılıdırlar ve keza tuhaftırlar. Farklılıkları uymayı kabul ettikleri nizamlarının başkalığından ileri gelir. *Derviches Mewliach* [Mevlevî dervişleri] haylice yumuşak bir musikinin sedasıyla topaçlar gibi dönerler. Bu garip icranın tabiî bir neticesi olan baş dönmesinde mukaddes bir sarhoşluk ararlar. Eğer onların vaziyetlerini değiştirme itiyatları bulunsaydı, meyhanelerdeki sersemlik ve sarhoşluğu istemezlerdi."

[TOTT, Baron de François], **Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares**, 4 C., C. I, s. 161-162, Amsterdam: [Yayınevi belirtilmemiş], 1784-85.

João José PEREIRA

Portekizli yazar, seyyah.

TÜRK MÜNZEVİLERİ HAKKINDA

"Bizim gibi, Türklerin de *mosteiro* [manastır; tekke]leri ve farklı dinî tarikatları vardır. Pek az kişi bunların tesis edilme zamanı ve müessislerini bulup çıkarma üzerine muvafıktır. Bilinen tek şey bu tarikatların, tohumunu attıkları zahidane hayatı insanın mesleği hâline getirdiği, gururun hor görmesi ve dünyanın zevklerinden hayatı ıslah ettiğidir. İlâhî her şeyin bütün gayesi aşktır. Bunlar Dervişler'dir. Dervişin manası fakirdir, hakikaten de hayatlarının mecmuu fakirliktir. Umumiyetle yumuşak başlılık, tevazu ve hayırseverliği yüksek bir gaye edinmişlerdir. Çok kaba dokumadan gömlek kullanırlar ve bizim *borel*imizi andıran; çok kaba, koyu renk, yün kumaştan giyinirler. Bazıları beyaz bir hırkaya bürünür; deve derisinden mamul, beyazımsı renkte, çok yüksek ve geniş bir çeşit külâh taşırlar. Daima bacakları çıplak ve bağırları açıktır, ibadet için çok sıklıkla, yanan kömür içine demirler koyarlar. Bellerine suda ıslatılmamış deriden bir kayış dolarlar.

Türkler arasında müşahede edilen en alışılmış ibadet oruçtur. Dervişler keza perşembe günleri de oruç tutarlar. Oruç günlerinde güneş batmadan evvel bir şey yemeye müsaade edilmez. Hepsi de gülünç olan çok sayıda merasimleri vardır, bunların arasında birisi emsalsizdir. Türkiye'de sadece dervişler şarabı ve ateş suyunu âdet edinmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun en mühim yerlerinde tekkeleri vardır; fakat ana ocakları Anadolu'da *Conhi* [Konya]'dadır. Burada dört yüzden fazla din adamı bulunur. Bu ocak tarikatların başıdır ve Türklerin imparatoru Osman I. tarafından kendisine verilen hususî imtiyazla bütün diğerlerini idare eder.

Her salı ve cuma baş *convento* [erkek manastırı; tekke]de Kur'an'dan bazı ayetlerle veya kurucularının yazmalarından bazı iktibaslarla, dindarlığı izah eden bir vaaz ifa edilir. Bu müddette dervişlerin tamamı bizim terzilerimiz gibi zemine yerleşirler ve *prégador* [vaiz; şeyh]in önünde, kıdeme göre, bir çeşit yarım ay teşkil ederler. Hepsinin gözleri yerde ve sessizdirler, yutkunmazlar bile. Böylesi bir sessizlik ve donmuşluk içinde heykeller gibi gözükürler. Bu hâlde, reislerinin peygamberlerinden topladığı manasızlık ve aşırılıkları harika bir dikkatle dinlerler. Hâsılı kimsenin kımıldamadığı bir vaazdır. Vaazdan sonra bütün dervişler ihtiram işaretleri göstererek, çok büyük bir tevazu ve ciddiyetle *superiore* [manastır başpapazı; şeyh]lerinin huzuruna çıkarlar; ardından mümkün olduğu kadar çok bir sür'atle dönerler, öyle ki birisinin yüzü ancak talih eseri görülebilir. Biraderleri flüt [ney] üflerken onların yaptığı bu gülünç raksı devam ettirmektir. Sessizlik olunca birdenbire dururlar, ayakları üstünde yerleşmiş kalırlar. Bu talime alışık olduklarından başları dönüp sersemlemezler. Bu icrayla, kurucularının durup dinlenmeksizin ve yemek dahi yemeksizin on beş gün boyunca ifa ettiğini taklit etmek isterler. Bu ifayı müteakip, kurucularının kendinden geçerek, şaşılacak keşiflere malik olduğu ve semadan tarikatının kaidelerini aldığı söylenir. Dervişler fakirlik, iffet ve itaat yemini ederler, fakat kabul edildikten sonra verdiği söze rağmen kurallara riayet etmediği müşahede edilenler, iffetini muhafaza etmeyenler, tarikattan ayrılma ve izdivaç müsaadesini kolaylıkla elde ederler.

…Tarikata yeni başlayanlar nefsi alçaltan işlerde istihdam edilirler, bu seyirde diğerlerinin zahmetlerine katlanırlar. Her hücrede iki kişi yerleşmek suretiyle birbirlerinin yerlerine ikame olurlar. Bazıları Türk, Arap ve Fars lisanlarını okuma ve yazmayı öğretmekte istihdam olunurlar. Diğerleri insanları eğlendirmek gibi acayip meşgaleler içinde

olurlar. Nihayet, bazılarının sihir sanatında ve kötü ruhları çıkarmakta behresi vardır. Çoğu kimseler onların temayüllerini takip eder ve atalete düşerler."

PEREIRA, João José, **Historia da Vida, Conquistas e Religião de Mafoma** (e de Governo Civil e Militar do Imperio Ottomano), s. 164-168, Lisboa: Simão Thaddeo Ferreira, 1791.

Meçhul bir seyyah

"Türk münzevileri iki sınıfa taksim olunurlar: Mevlevîler ve Bektaşîler. Onların zikre şayan olan farkları da mühimdir, bu fark, kurucularının her iki tarafa da yükledikleri nizam çeşididir. Şarap istimalini, akıllarını alan esrara kolaylıkla mukaddem tutarlar. En evvel, onların *teké* [tekke]ler dedikleri *cloître* [manastır]lar ve devşirilmiş *couven* [keşişhane]lerdedirler. Kâfi derecede yumuşak musikinin sedasıyla topaçlar gibi dönerler ve cin çarpmış gibi feryat ederler. Diğer münzevilerin nizamı daha kasavetli ve daha kabadır; mabetlerinin etrafında bazı diğerleriyle ciddiyetle, sıra ile gezinmek ve davulun her vuruşunu işittiklerinde yüksek sesle ve gayretle Tanrı'nın adını telâffuz etmekten ibarettir. Tedricen acele ettiren çubuğun her vuruşuyla hemen bu bedbahtların fevkalâde göğüs gayretleri çok çabuk hâle gelir ve en hasrolmuş olan kan kusarak devri sona erdirir."

Yazarı bilinmeyen, **Idée Générale de la Turquie et des Turcs** (pour Servir à l'Intelligence des Opérations de la Guerre Actuelle), s. 59-60, Paris: Leroy, 1788.

Derviches ou Moines Turcs, [Dervişler veya Türk Münzeviler -Sikkeli olan Mevlevî dervişi-], ROSSET, François-Marie (Ressam), 1790, Bibliothèque-Musée De l'Opéra, Paris, [ROSSET, François-Marie, Moeurs et Coutumes Turques et Orientales Dessinées dans le Pays en 1790].

Thomas THORNTON

(1762-1814). İngiliz tacir. Yakın Şark'ta ticaret yaptı. Daha 28 yaşındayken İngiliz ticaret teşekkülü The Levant Company'nin konsolosu oldu. 1793'de İstanbul'daki İngiliz fabrikasına gönderildi ve burada 14 yıl kaldı. Bir Rum tacirin kızıyla evlendi. Bu müddette Anadolu'yu ve Adalar'ı gezdi.

"*Mevlevî*ler, alışılmıştan uzun devamlılıktaki rakslarında* dairevî dönerler ve insan sesinden ve çalgılardan bir musiki hars ederler. Hint kamışından mamul bir boru olan *neïh* [ney]leri son derecede hoştur."

**Volney* "dervişlerin mukaddes rakslarının yıldızların hareketlerinin bir taklidi" olduğunu iddia eder (*Voyages en Syrie et en Egypte*, C. II, s. 289'daki haşiyeye bakınız). Bununla beraber Türkler kat'iyetle öyle olmadığını düşünürler veya onların [dervişlerin] seyircileri bulunmaktaki putperestliğin mücrimi olmaları icap eder. Dervişlerin raksları, daha münasip bir şekilde, ilâhî bedenlerin nizamındansa aşırı bir tarafgirin fikirlerinin karmakarışıklığını temsil eder. Hakikaten de, daha büyük bir münasebetsizlik olmazsa, eskiden gemicilere mahsus oynak bir milli raksın ilk hâli olarak düşünülebilir.

THORNTON, Thomas, **The Present State of Turkey** (or a Description of the Political, Civil and Religious, Constitution, Government and Laws of the Ottoman Empire …), 2 C., C. II, s. 125-126, London: Joseph Mawman, 1809.

DALVIMART ve ALEXANDER

Octavian Dalvimart. İngiliz ressam. Kitapta yer alan ve Türk kadın ve erkeklerinin kıyafetlerini gösteren 60 illüstrasyonu 1790'larda Türkiye'de bulunduğunda çizdi. Diğer eseri: The Costume of Turkey (1802).

William Alexander. İngiliz yazar. Kitapta yer alan illüstrasyonları izah eden metinleri yazdı.

LEVHA XLVI-BİR DERVİŞ

"Levha XXIV'de zikredildiği gibi, dervişler otuz iki fırkaya ayrılırlar ve belki de onlardan hiçbirinin nizam veya tatbikleri *Dlelal-uddinn Mewlana* [Celâleddîn Mevlânâ]'nın müessisi bulunduğu *Mewlewy* [Mevlevî]lerin fırkasınkinden daha meraka değer değildir. Bu fırka, hassaten, diğer cemiyetlerle hiçbir müştereğe sahip bulunmayan raks etme tarzlarının emsalsizliğiyle tefrik olunur. Keza bu dervişlerin mahsus ibadet ve tatbikleri de vardır. Talimlerini alenen icra ettiklerinde umumiyetle dokuz, on bir veya on üç kişilik takımlar hâlindedirler. Evvelâ bir daire teşkil ederler ve Kur'an'ın ilk kısmını makamla söylerler. Sonra reis veya *scheik* [şeyh] iki duayı ezberden okur, bunu derhâl dervişlerin raksı takip eder. Hepsi yerlerini terk ederler ve *superior* [manastır başrahibi; şeyh]in solunda dizilirler ve ona doğru yavaşça ilerlerler. İlk derviş, şeyhin karşısına geldiğinde bir selâm verir ve geçerek raksa başlar. Bu raks genişçe yayılmış kollarla, sağ ayak üstünde sür'atle dönmekten ibarettir."

DALVIMART, Octavian ve ALEXANDER, William, **Picturesque Representations of the Dress and Manners of the Turks**, London: John Murray, 1814.

A Dervise, [Bir -Mevlevî- Derviş], Üstte: DALVIMART, Octavien (Ressam), DADLEY, J., ve POOLE W., [Hakkâklar], 1801, Akvatint baskı, [DALVIMART, Octavien, The Costume of Turkey, Illustrated by a Series of Engravings, London: William Miller, 1802].

A Dervise, [Bir -Mevlevî- Derviş], DALVIMART, Octavien (Ressam), DADLEY [Hakkâk], Renkli bakır levha, [DALVIMART, Octavien, The Costume of Turkey, 2. B., London: William Miller, 1804].

A Dervise, [Bir -Mevlevî- Derviş], DALVIMART, Octavien (Ressam), DADLEY [Hakkâk], [ALEXANDER, Williams, Picturesque Representations of the Dress and Manners of the Turks, Resim: 46, London: John Murray, 1814].

Charles PERTUSIER

(1779-1836). Fransız asker, diplomat. Politeknik okulunda tahsil gördü. Fransa'nın Dalmaçya'yı işgaline topçu subayı olarak katıldı. Bu sıralarda Venedik antik eserlerine ilgi duydu. Daha sonra tayin edildiği İstanbul'daki Fransız sefaretindeki ataşeliği Napolyon'un düşüşüne kadar sürdü. Restorasyon devrinde kraliyet muhafızlarının binbaşısı oldu. Askerî okul idareciliğinden yarbay rütbesiyle emekli oldu. Bazı diğer eserleri: La Bosnie Considérée dans ses Rapports avec l'Empire Ottoman: Tableau Politique et Moral de l'Empire Ottoman (1822), La Valachie et la Moldavie (1822).

"Dervişler, kaide ve kıyafetleriyle, kendi aralarında otuz iki farklı fırkaya ayrılırlar. Her tarikat kurucusundan aldıkları isimle tanınırlar ve Farisî dilindeki ilâhîleri onların hatıralarına ithaf ederler. Bazıları mukimdir, diğerleri ise avare bir hayat sürerler ve haydutlukları da hesaba katıldığında ekseriyetle bunların cemiyete yük oldukları görülebilir. Mukim olanlar *couvent* [erkek manastırı] (*teké* [tekke])lerde yaşarlar; buralar dindarane niyetlerle kurulmuşlardır ve safdillik onların gelirlerini her gün daha da arttırır. Bu yerlerde, uydukları kendi kaidelerini talimle meşgul olurlar, hatta bir işle iştigal hakkını haiz olduklarından nafakalarını çıkartırlar. Gıdaya gelince onu tekke temin eder. Aynı zamanda, izdivaç da akdedebilirler. Bu son iki madde, bu müesseseye keşişlerinkinin üzerinde bir üstünlük sağlar.

Her *tekke* bütün tabakalardaki insanların en derin hürmetini cezb eden mübarekliğinin şöhretini süren kendi *supérieur* [manastır başpapazı] (*scheïk* [şeyh])ine sahiptir. Her kaideyi fark ettiren garip hususiyet çile fikriyatı tarafından belirlenir. Rıfaî diye adlandırılan bazıları kor demirler kullanarak kendilerini dağlarlar veya dağlamaya yeltenirler, *şeyh*in küçük bir tükrüğü damgaların iyileşmesine kifayet eder. Bedevî namındaki diğerleri dehşetli ihtilâçlar geçirene kadar Tanrı'nın adlarını ve sıfatlarını tekrar ederler. *Mewlévi* [Mevlevî]ler bunlardan daha az aşırıdırlar; birkaç dakika boyunca, kolları bazen terazi sırığı şeklinde açılmış, bazen göğüsleri üstünde kavuşturulmuş hâlde fasılasız dönerler. Bu remzî hareketle, kâinatı dolduran ve gözün baktığı her yerde bulunan üstün aklı ifade etmek isterler. Talim divanhaneleri bizim tiyatrolarımızda olduğu gibi seyirciler için tefriş edilmiştir, çünkü girişte kâfirlere onların kudret ve gönüllülüklerini açığa vuracak nispette ödeme yaptırılır."

PERTUSIER, Charles, **Promenades Pittoresques dans Constantinople et sur les Rives du Bosphore**, 3 C., C. II, s. 412-413, Paris: H. Nicolle, 1815.

William HURD

İngiliz yazar.

MUHAMMEDÎLERİN MERASİMLERİ

"Sabır, tevazu, ılımlılık ve hayırseverlik iddiasında olan esas dervişler *Mavelovites* [Mevlevîler] diye isimlendirilirler. Onların muhtelif dereceleri vardır ve yerine getirdikleri âdetlerin en azı; *superior* [manastır başrahibi; şeyh]ler önünde, aşağıya devrik göz, göğse yaslı başla ve bedenlerini öne doğru eğerek tam bir sükûttur. En kaba gömlekler giyerler ve en süssüzleri hiçbir şey giymezler; ama baldırlarından aşağıya erişen, yün kumaştan kahverengi bir eteği derilerine bitiştirirler. Bu kumaş tarikatın *chief* [reis; şeyh; çelebi]sinin ikamet ettiği *Natolia* [Anadolu]'daki Konya'da imal edilir. Bazen bu merasim kıyafetine düğme dikerler, lâkin daha sıklıkla bele kadar açık gezerler, kıyafeti bellerinin etrafına deri bir kemerle bağlarlar ve bu suretle Tanrı'ya sadakatlerini gösterirler ve diğerlerine göre daha mübarek gözükürler; bağırlarını kızgın demirle dağlarlar ve kesret üzere tarif edilmiş bulunan pek çok diğer haşinlikleri tatbik ederler."

HURD, William, **A New Universal History of the Religious Rites, Ceremonies and Customs of the Whole World**, 5. B., s. 395, London: Richard Evans, 1814.

VON HUSSARD

FARİSÎ DERVİŞLERİNİN* MUTRİBÂNI ÜZERİNE

Valentin von Hussard. (1788-1850). Avusturyalı diplomat, şarkiyatçı. Avusturya'nın İstanbul'daki sefaretinde 1823'de kâtip tercüman, 1827'de kançılar oldu. Mesnevî'yi Almancaya tercüme etti.
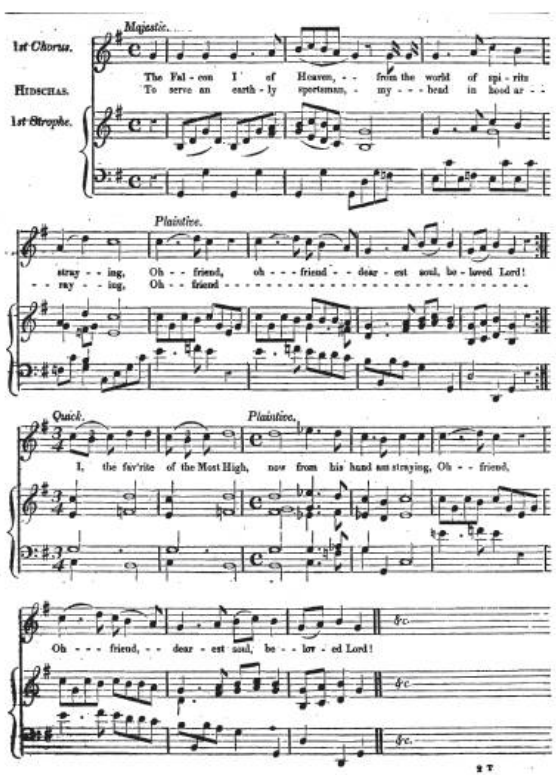
Farisî musikisinin sadece hoşnut edici tabiatının az miktarı bilinir ve onun tarihinin diğer kısımları içine bir hayli ince sorgular yöneltilirken bu nispeten ihmal edilmiştir. Sir J. Malcolm, mükellef İran Tarihi'nde, onun musikisine bir düzine satırdan daha fazlasını tahsis etmemiştir ve ona tesadüfen temas etmiş az miktarda seyyah, merakı tatmin etmekten ziyade uyandırmaya hizmet etmişlerdir. Farisî musikisinin şimdiye kadar umuma neşredilmiş olan numuneleri mevzu üzerine hüküm verdirici bir fikir teşkil edebilmemiz için çok kifayetsizdir. Bundan dolayı, okuyucularımızın önüne bu dikkat çeken nokta üzerine daha tatmin edici bir şey serebilmek bize büyük bir zevk hâsıl ediyor.

İran'da resmî bir mevkii elinde tutan ve bir musiki heveskârı olan bay Von Hussard, oradaki ikameti müddetince bu mevzu üzerine hatırı sayılır dikkat hasretmiş ve neşretmek niyetiyle onların musikisinin hatırı sayılır sayıda parçasını toplamakla çok talihli olmuştur. Bunlara "Mevlevî Dervişlerinin Mutribânı Tarafından Söylenen Yedi Makam" başlığı konulmuştur ve teftişleri için kendilerine gönderilmiş bulunan ehiller tarafından, bu türün şimdiye kadar Şarktan Avrupa'ya getirilmiş bulunan en zengin hazineleri olarak addedilirler.

İlk makam on; ikinci ve üçüncünün her biri yedi; dördüncü on; beşinci, altıncı ve yedincinin her biri dokuz bentten ibarettir.

Bu altmış bir bendin her biri, az miktarda istisnayla, kendi mahsus nağmesine sahiptir. Onların başlıklarından, bas ve tenor sesler tarafından münavebeli olarak yalnızca bir fasılda söylendikleri gözükecektir. Flüt [ney] aynı nağmeyi bir veya iki oktav daha yukarıdan çalar ve küçük davul [kudüm] en çok ritmi tayin etmek için kullanılır.

Ses perdeleri muhtelif kullanılırlar. Bazısı iptidaî dinî şarkılarla uyuşur, diğerleri kullanımda olanlarla tam manasıyla aynıdır. Nağmeler umumiyetle hatırı sayılır aslîliğe ve ifade kuvvetine sahiptirler, güftenin mana ve ruhuna baştan başa sadıktırlar. Onların çoğu zarafet ve yumuşaklık, diğerleri haşmet ve yücelik doludur; bazısı bir derece şen oluşa sahiptir ve bu insanların büyük sür'atle kendilerini döndürme itiyadında oldukları mahsus rakslarına ziyadesiyle hastır. Nağmeler kısadır ve muhtelif türlerinde kusursuzdurlar.
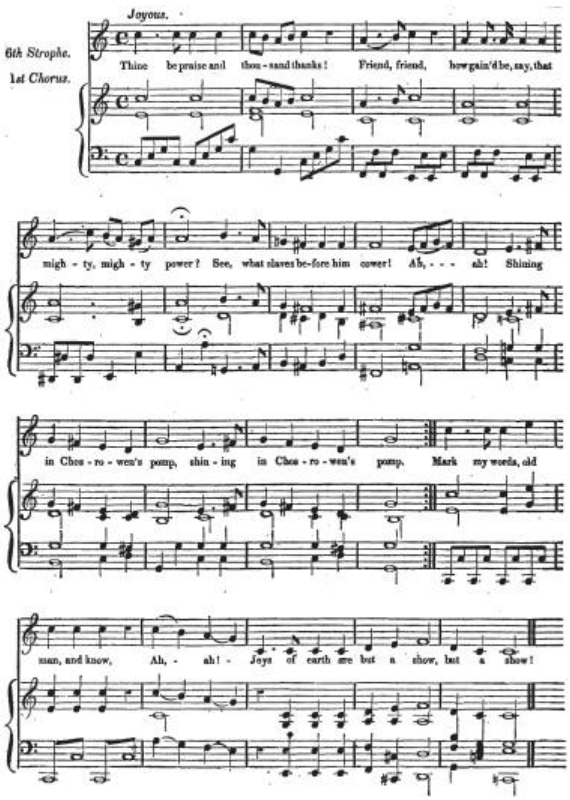

Bazen meydana gelen temponun değişmesi eski Fransız tiyatro musikisini çok kat'î olarak andırır: Kulağı incitmez ve asla kendi münasip yerinin haricinde zuhur etmez. Vüs'at Do'dan Fa'ya bir buçuk oktavdan daha fazla baliğ olmaz, binaenaleyh şartlara göre perdesi değiştirilen bu şarkılar her sese uyarlanır.

Bu musiki hakkında okuyucularımıza daha doğru bir fikir vermek için, bu makamların birinci ve ikincisinin bir tahliliyle beraber onları size takdim edeceğiz; bu tahliller kalanların evsaf ve tesiri hakkında hüküm verdirici olacaktır.

Hedschas [Hicaz] adlı ilk makam [Musâhib Ahmed Ağa'nın Hicaz ayini]:

Birinci bent: "Ben, avare ervahın âleminden semavî şahin", vs. Sol majörde, dört dörtlük tempoda, daha kederli tarzda verilen "Ey dost! Ey dost!" sözlerine kadar haşmetli. Bu, bir dereceye kadar daha çabuk olan do majörde 3/4lük ve daha sonra tekrar sol majör-

de dört dörtlük tarafında takip edilir.

İkinci bent: "Eyvah! Alevlerin parlaklığı" vs. Do majörde dört dörtlük, haşmetli; ilk iki ölçü çizgisinden sonra, solde 3/4; bundan sonra dört dörtlüğe düşer ve sol majörde karara varır. *Hû, Hû* (Yehova veya Tanrı) kelimesi şarkı söyleme tarzına göre daha soluklanma tarzında söylenir.
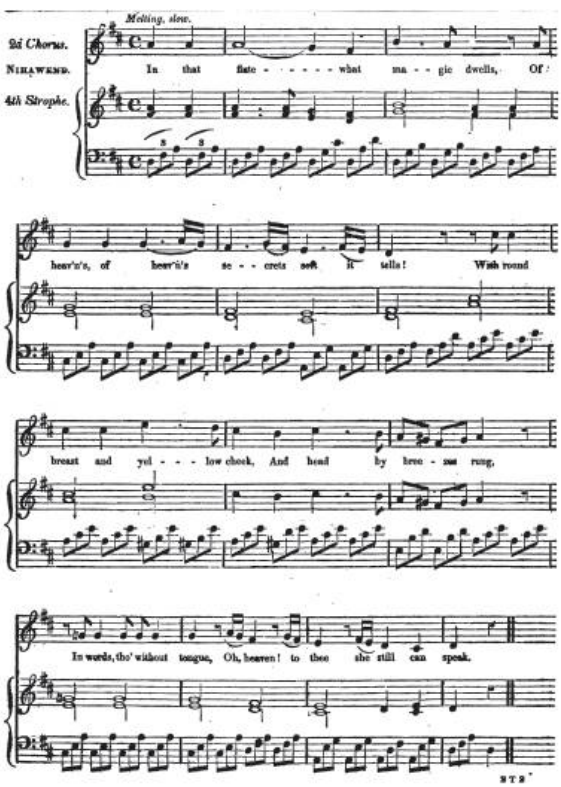
Üçüncü bent: "Ney'in kederli sesinin nağmesini dinle", vs. Fa minörde dört dörtlük, fa majöre geçer, tekrar fa minöre döner ve do majörde karar kılar. Çok yavaş ve kederli.

Dördüncü bent: "Denizin kıyılarına yaklaştım", vs. 3/4lük La minörde eriyerek, üçüncü ölçü çizgisinden sonra dört dörtlük ve mi'de karar kılar. Bu, diğer sözlere kadar birkaç kere tekrar edilir.

Beşinci bent: "Sevilenler ayaklarını iki dünyanın üzerine koyarlar", vs. Orta derecede yavaş, lâtif tarzda, bariz ve asil yumuşaklıkla karışık; 6/8 bir majör; evvelâ 4/4 mi majöre, sonra 6/8 la majöre ve nihayet sol majöre ilerler.

Altıncı bent: "Sana şükür olsun ve binlerce teşekkür", vs. Neşeli, faal, canlı; do majörde 4/4lük, beşinci ölçü çizgisinden sonra la minöre yarım bir *kadans* [derece derece inme], sonra sol majörden fa bemole ilerler, bundan re majöre ilerler ve sol majörde karar kılar. Bu nağme diğer sözlere kadar tekrarlanır, sonra do majör tarafından alınır ve aynı anahtarda karar kılar. Tuhaf gözükebilen bu geçişler kulağa asla nahoş gelmez.

Yedinci bent: "Sadece hakikate açılan kulak", vs. Neşeli, basit, hâlâ dikkat çekecek biçimde tesir edici. 4/4 fa majör, sonra birkaç ölçü çizgisi si majöre gider ve fa majörle nihayete erer.

Sekizinci bent:"Ey Rab, sarsılmamış zihinle her iki dünyaya bakmak için beni azat eyle", vs. Neşeli, derin sükûnetle dolu; 4/4 fa majör, do majörde karar, "Eyvah! Eyvah!" sözlerinde fa minöre geçer ve doda karar kılar.
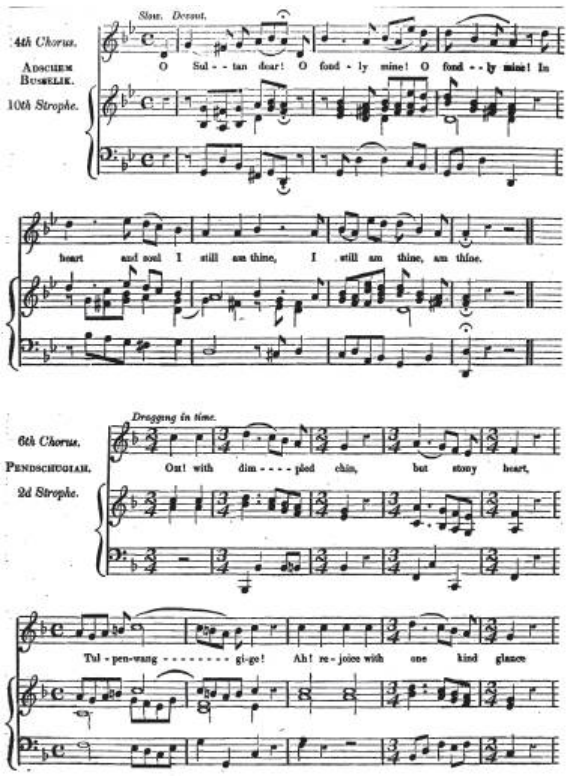
Dokuzuncu bent: "Ve yazık aşkın ıstırabında benim ahlarımı duydun", vs. Yumuşak bir tonda, bir dereceye kadar kara sevda, sol minöre kadar değiş tokuş ederek 6/8 sol majör ve re majörde karar kılar.

Onuncu bent: "Cihan şualar tarafından aydınlatılır", vs. Mutedil, hâlâ kudret dolu; sol majörde 6/8, la minöre ilerler, sonra do majöre ve la minörde sona erer.

Nehawend [Nihavend] adlı ikinci makam [Musâhib Ahmed Ağa'nın Nihavend ayini]:

Birinci bent: "Dün itibar sarayında hâkimiyet davulunu döğdüm", vs. Haşmetli ve aynı zamanda ruhu canlandıran; 4/4lükle değişerek, kısmen majör, kısmen minör 6/8lik; fa minörde sona erer.

İkinci bent: "Sen, ey, âlemlerin merhametli Rabb'inden gelen inayet göğünün şuası", vs. Mutedil ama mahremiyeti tesir edici; si minör 4/4 majöre, oradan da nihayete erdiği fa minöre gider. Bunu 6/8 fa

majör, 4/4 fa minör takip eder, aynı sona erer.

Üçüncü bent: "Bir lâhzalık müddetti aşkın denizine battığım", vs. Bu nağme her hususta takaddüm eden ikinci bende benzer ve eğer si minördeki ilk kısmı bas sesler ve fadaki ikincisi tenorlarla söylenirse hayran edici bir tesir meydana getirir.

Dördüncü bent: "Bu neydir sihrin sakin olduğu", vs. 4/4 re majör; beşinci ölçü çizgisi la majörden sonra re majörde karar kılar. Bu nağme eğer teskin edici bir tonla ve hisli icra edilirse güzellik ve sadelikle doludur.
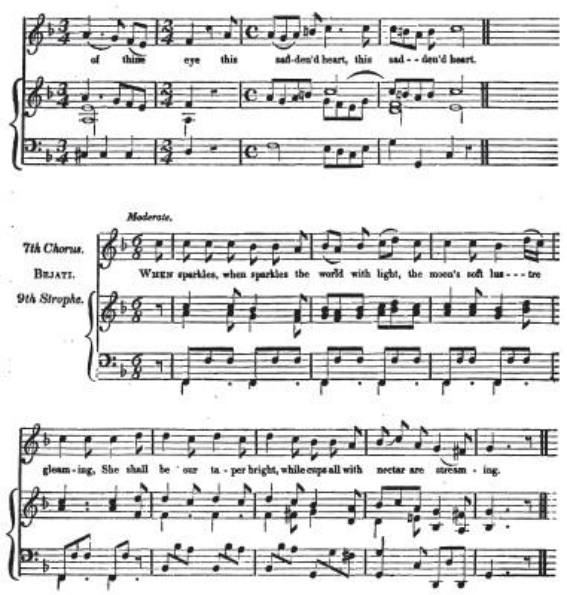
Beşinci bent: "Ey sevgili Sultan! Ey benim muhabbetlim!", vs. 4/4 fa minörde yakararak doda karar kılar. Bu nağme sonra gelen makamların bazısında; anahtar, metin ve eşliğin bir değişikliğiyle birkaç kere tekrar edilir.

Altıncı bent: "Seni seviyorum ey *Chatagus*'un hayali, öyle hararetli, öyle sadık", vs. Neşeli, basit ve emsalsiz; 2/4 ölçü çizgileri birbirine karışmış olarak re majörde 3/4 ve birkaç tehirle.

Yedinci bent: "Şarap ve aşkla sarhoş", vs. Yavaş, sürünerek ve kara sevdalı; fa minörle münavebeyle 4/4 do majör.

Diğer beş makam bu ikisi gibi göze çarpan evsaftadır ve hususî bir tarz, makam ve nağmeyi meydana koyar. Onların arasında, zevkin metnin kuvvetli ve canlı tasviri tarafından ziyadesiyle kızıştırıldığı birkaçı aslîlikleriyle tefrik olunurlar ve başlıca minör makamlardadırlar.

Şimdi bu emsalsiz istihsallerin birkaç numunesini okuyucularımıza takdim etmek için bay Von Hussard'ın, keza eşlikleri ilâve etmiş bulunan Viyanalı papaz Stadler'in erbaplığı ile ilerliyoruz. Ses kısımları keman anahtarında yazıldı; piyano için eşlik ihtiyarîdir ama basittir ve esas makamın evsafına hayli münasiptir.

*Dervişler; İran ve diğer Şark memleketlerinde *teka* [tekke]ler veya manastırlarda beraberce yaşayan mutaassıp ve hilekârların bir tarikatıdır. Muayyen günlerde şeyhlerinin nezaret ettiği toplantılara devam ederler. Ve o vesilelerde, kardeşlikten biri ney çalar, küçük bir davul eşlik eder, kalanlar büyük bir sür'atle kendi etraflarında dönerler. Onların sıkı sıkıya yerine getirdikleri bu talim patrikleri olan Mevlânâ'nın hatırasınadır; onun, yoldaşı Hamza o esnada ney çalarken, mucize eseri olarak yemek ve dinlenmeksizin dört gün müddetle dönmeye devam etmiş olduğu; bu fevkalâde icradan sonra bir vecd içinde düştüğü, tarikatının kuruluşu için keşifler elde ettiği söylenir. Onlar neyin Yakub ve Eski Ahid'in çobanları tarafından takdis edildiğine inanırlar, zira onlar Tanrı'nın medihlerini neyle söylemişlerdir.

Bu dervişlerin muhtelif tarikatları vardır, ama *Mewliach* veya *Mewlewi* [Mevlevî] diye adlandırılanlar musikiye en çok hasrolmuş olanlardır. Tekkelerini sıklıkla terk ederler ve yürüyüşlerinde ordulara eşlik ederler; vesileler üzerine, rehberlerini övmek için umumiyetle ney ve küçük bir tür davulun eşlik ettiği mısralar söylerler.

[VON HUSSARD], *On the Chorusses of the Persian Dervishes*, **The Harmonicon**, Almancadan İngilizceye tercüme eden bilinmiyor, No.: XII, Aralık 1823, s. 185-191, London: William Pinnock.

Meçhul bir seyyah

TÜRK TAASSUBU

"Türkiye'de biri diğerinden çok farklı, ama müsavi surette dikkate değer iki *monk* [keşiş; münzevi] çeşidi bulunur. Aralarındaki fark müessislerinin ayrı ayrı onların üzerine yükledikleri nizamın usulünden ileri gelir. *Mewliach* [Mevlevîye; Mevlevî] dervişlerininki iyice yumuşak bir musikinin sesine uyarak bir topaç gibi dönmek ve bu tuhaf tatbiklerin tabiî semereleri olan baş dönmelerinden mukaddes bir mestlik elde etmektir; itiyat, o tesire mâni olmasa da, gene de umumiyetle meyhanede ikmal ederler."

Yazarı bilinmeyen, *Turkish Enthusiasm*, **Terrific Register** (or Record of Crimes, Judgements, Providences and Calamities), C. II, 1825, s. 12, London: Sherwood, Jones and Co.

Meçhul bir seyyah

"Yunanistan'da eski olduğu gibi, Türkiye'de de dinî bir merasim şeklinde rakslar tesis edilmiştir. Bir çeşit ibadetçiler olan dervişler, *semaat* [sema] denilen raksı tuhaf, yabanî bir senfoniye göre, bir halka hâlinde tatbik ederler; bir diğerini eliyle tutarak öylesine safi baş döndürücü sür'atle dönerler, çoğu kere birbirlerinin üstüne yığılırak düşerler."

Yazarı bilinmeyen, **The Ball or a Glance at Almack's in 1829**, s. 187, London. Henry Colburn, 1829.

Giuseppe COMPAGNONI

Marco Giuseppe Compagnoni. (1754-1833). İtalyan hukukçu, gazeteci ve âlim. Asil bir ailedendir. Felsefe ve ilâhiyat tahsili gördü. 1796'ya kadar Engizisyon'un da azasıydı. 1796'da Mercurio d'Italia gazetesini kurdu. 1797'de Ferrara Üniversitesi'nde Avrupa'nın ilk anayasa hukuku kürsüsünün başına geçti. Anayasa mahkemesi azalığı yaptı. Siyasetle meşgul oldu. 50 kadar eserinden bazısı şunlardır: Chimica per le Donne (1796), Le Veglie del Tasso (1800), Anti-Mitologia (1825).

"Dinî cemaatlerin hepsi aynı sınamalara sahip değildir. *Mewlewy* [Mevlevî]lerinkinde çırağın mutfakta süflî işlerde bin bir gün çalışması gerekir, bir gün bile noksan olursa tekrar başa dönülür. Sınama bittiğinde *capo della cucina* [mutfağın başı; aşçıbaşı] onu tekkenin bütün dervişlerinin ortasında, sedirin köşesinde oturan *decano* [idareci, şeyh] e takdim eder. Çırak onun elini öper, önünde bir altlığın üstüne oturur ve aşçıbaşı sağ elini onun boynuna, sol elini alnına koyar; şeyh çırağın [giyeceği] külâhını kaldırır ve kendisi Farsça bir beyit okurken külâhı onun başının üstünde tutar. Bu beytin manası şudur: Hakikî büyüklük ve hakikî saadet senin kalbine beşerî arzulardan yakın olsun, dünyanın boş şeylerini terk etmek mübarek peygamberimizin inayet ettiği muzaffer kudretin mutlu neticesidir.

Bu mısralardan sonra *Tekbir* denilen ana niyaz makamla söylenir, takiben şeyh tarafından yeni dervişin başına külâhı giydirilir. Yeni derviş, aşçıbaşıyla beraber salonun ortasında, herkese göre daha mütevazı bir vaziyette durur. Şeyh aşçıbaşına döner ve şöyle der: Derviş biraderiniz hizmetlerinde muvaffak olsun ve Ezelî ve Ebedî Olan'ın tahtında ve kurucumuzun nazarında makbul olsun. Kanaat, saadet ve şerefi bu tevazu yuvasında, fakirliğin bu hücresinde çoğalsın! *Mevolona* [Mevlânâ]'mızın şanına *Hu* diyelim.

Her biri *Hu* diye mukabele eder ve yeni derviş yeniden şeyhin elini öpmeye gider. Şeyh onun bulunması icap eden vaziyet üzerine vaaz eder ve bütün dervişlerin yeni biraderlerini tasdik ve kabul etmelerini emreder." s. 2099-2100.

"Muhtelif müesseselerin bütün bu farklı talimleri çoğunlukla haftada bir veya iki kez, sabit gün ve saatlerde icra olunur ve sıklıkla birinden diğerlerinin talimlerine iştirak olur. Bazı müesseseler İslâm'ın

Hazret-i Mevlânâ Muhammed Celâleddîn-i Belhî, 1520'den evvel, [UZLUK, Şahabettin, Mevlevîlikte Resim, Resimde Mevlevîler, Resim: 99, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1957], Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye.

musikiyi reddetmesine rağmen raks musikilerinde hafif farkla müttefiktirler. En yüksek bir kabiliyetle çaldıkları flüt [ney]i kabul etmiş bulunan Mevlevîler temayüz ederler. *Iconio* [Konya]'da bulunan ana tekkelerinde altı çalgılık bir takım kullanılır." s. 2109.

"Teehhül etmiş olan dervişler hususî hayat yaşama serbestisine sahiptirler, fakat hassaten, alenî talimlerinin bir gece evvelinde olmak üzere haftada iki veya üç kez *convento* [erkek manastırı; tekke]de uyurlar. Bunlar sadece Mevlevîlerin [Konya'daki] ana tekkesinde gece geçirmezler." s. 2111.

"En zenginleri Mevlevîlerdir ve onların ana tekkeleri vakıf olarak ikame edilmiş geniş mülklere maliktirler. Fakat bir tekke zengindir diye oranın reisi veya kıdemlisi olarak adlandırılan başı hiçbir zaman gösteriş ve bolluk içinde yaşama rezilliğine kapılmaz." s. 2112.

"Kadirî, Mevlevî ve Bektaşîler[in en yüksek rütbelileri] kurucularının torunları olduklarından mirasla intikal etmiş olma hususiyetine sahiptirler." s. 2113.

"Küçük Osmanlı'ya kılavuzluk eden *Ertuğrul*, bir gün, mübarekliğinin şöhreti içinde yaşayan *Mewlana* [Mevlânâ]'yı bulmaya gider ve oğluna ona itaat etmeyi öğütler. Mevlânâ eliyle tutarak ona şöyle der: Semavî lütuflar senin üzerine yağsın ve bahtın en güzeli olsun. Orduların ve neslinden gelenler benim haleflerime ne kadar merbut olurlarsa o kadar muvaffak olsunlar.

Bu yüzden Türk Sultanları, *Dervisci Mewlewy* [Mevlevî Dervişleri]nin kurucusu olan bu şeyhin ailesine hürmet ederler ve kendilerinin çoğu da dervişlerdir." s. 2133.

COMPAGNONI, [Giuseppe], **Storia Dell'Impero Ottomano**, 6 C., C. VI, s. 2099-2100, 2109, 2111, 2112, 2113, 2116, 2133, Livorno: Glauco Masi, 1829.

Meçhul bir seyyah

"MÜSLÜMAN ZAHİTLER;
HURAFELERİ VE AŞIRILIKLARI

Çok emsalsiz olan bu dervişlerin dinî merasimleri çokça dönmekten ibarettir. *Meslevi* [Mevlevî]ler dönme hareketine hazırlanırken, bir çan şekli teşkil edecek olan sarılı hâldeki fistanlarını açarlar. Sonra kendilerine küçük bir halka tayin ederek orada hızla dönerler. Mutribânın çalgıları raksın hareketlerini tanzim eden bir nağme çalar. Bu nağmeye dervişlerin tarikatı ve takip edecekleri vecibeleri üzerine ahlâkî bir gazel ırlaması refakat eder. Dönenlerin sayısı için dokuz, on bir ve on üçte karar kılınır. Evvelâ kolları göğüsleri üstünde çaprazlanmış olarak başlarlar ve tedricen, bir terazi hizmeti görecek şekilde onları yayar ve yükseltirler. Dervişler beş ilâ yedi dakika boyunca dönerler ve bu talimi dört kere tekrarlarlar; bu müddette, ihtiyar bir derviş olan *Simazen Bachi* [Semazen Başı] (teşrifatçı) her bir kulun kendi yerinde dönüp dönmediğine nezaret eder."

Yazarı bilinmeyen, *Moines Musulmans, leur Superstition et leur Extravagance*, [New Monthly Magazine'den], **Journal General de la Littérature de France**, 11. Defter, 1831, s. 348, Paris: Treuttel et Würtz.

Adolphus SLADE

(1804-1877). İngiliz amirali. 1849-66 arasında Müşavir Paşa adıyla Osmanlı donanmasında amirallik etti. Kırım Harbi'ne iştirak etti. Diğer eserleri: Turkey, Greece and Malta (1837), Maritime States and Military Navies (1859), An Historical Catechism of the Church of England (1883).

[1830]- "Padişaha salâhiyet; *Mollah Hunkiar* [Molla Hünkâr] olarak isimlendirilen, *Cogni* [Konya]'da, ailesinden gelen bir hak olarak tasarruf ettiği makamında zenginlik içinde yaşayan, *Melevi* [Mevlevî] dervişlerinin *scheick* [şeyh]i tarafından verilir. Şeyh; Osman[lı]lar üzerinde ruhanî üstünlük iddia eden Kahireli halifelerinin de soyundan sürdüğü, Abbasîlerle aynı soydan iner; Osmanlıların hiçbiri, *Molla Hünkâr* tarafından [kılıç] kuşandırılmadıkça milletin nazarında meşrû olarak hâkim olduklarını düşünmezler. Mevcut *Molla*, makamına, eski *şeyh* olan babasının vefatıyla 1803 senesinde, iki yaşındayken geçti ve yedi yaşındayken mevcut sultan *Mahmud II.*'ye kılıç kuşandırmak için İstanbul'a getirildi. Akıllı ve bahadır Osman'ın namlı süvari kılıcını zalim torununun beline kuşatırken onun küçük ellerini görmek ne alâka uyandırıcı bir manzaradır! O camiin kubbesi altındaki ne tezattır: Bir tarafta din nazırları tarafından müzaheret edilen masum bir çocuk, öte tarafta bendelerince kuşatılmış bir müstebit! Bu, bir kuzunun takaddüm ettiği bir aslan fikrine tenezzül eden bir kudretti. Adam ve oğlan, muharipler ve *priest* [rahip; derviş; dede]ler hep beraber bir hakikat ve bir sahteliğin, "Tanrı'dan başka Tanrı yoktur, Muhammed onun peygamberidir"in tasdik eşiğine alınlarını eğdiklerindeki nasıl müessir bir andır!"

SLADE, Adolphus, (Müşavir Paşa), **Records of Travels in Turkey, Greece etc.** (and of a Cruise in the Black Sea with the Capitan Pacha in the Years 1829, 1830 and 1831), 2 C., C. II, s. 102, Philadelphia: E. L. Carey and A. Hart, 1833.

James BELL

(1769-1833). İngiliz coğrafya yazarı. Babası bakandı. Coğrafya çalışmalarına katkılarıyla bilinir. Diğer bir eseri: Critical Researches in Philology and Geography (1824).

"Türklerin muhtelif dinî tarikatları veya dervişleri arasında, Mevlevîler veya Bektaşîler ana sınıfları teşkil ederler. *Recluse* [münzevi]lerin bu çeşitleri bir *superior* [başrahip; şeyh]in idaresi altında *tecké* [tekke] veya manastırlarda ikamet ederler ve fakirlik, izdivaç etmeme ve itaattan meydana gelen üç yemini tutarlar. Mevlevîler diğer dervişlerin yaptığı gibi bedenî cezalandırmanın aynı miktarına kendilerini maruz bırakmazlar, ama zamanlarının büyük bir kısmını dinî pantomim veya raksın daima şeyhlerinin bir vaazıyla açılan yabanî bir çeşidiyle geçirirler. Bununla beraber Türkler din nazır ruhbanının yüksek ihtiramına bakmayarak, münzevilik kardeşliğine büyük derecede itibar göstermezler. Hakikaten *Muhammed* inziva hayatına dair tarikatların dinine girmesini men etmiştir ve irtihalinden 300 sene sonrasına kadar Muhammedîler arasında *monk* [keşiş; münzevi; derviş] münzeviler olmamıştı."

BELL, James, **A System of Geography, Popular and Scientific**, 2 C., C. II, s. 526, Glasgow: Archibald Fullarton and Co., 1832.

William C. STAFFORD

William Cooke Stafford. (1793-1876). İskoç yazar. Başlıca tarih ve coğrafya olmak üzere muhtelif konularda yazdı. A History of Music (1830), History of the War in Russia and Turkey (1855), England's Battles by Sea and Land, with a History of the Present (1860), Oriental Music (1875).

"İran'da hatırı sayılı kıymette resmî bir mevki tutan Farisî dervişlerinin koroları, *von Hussard* tarafından Avrupa'ya getirilen bazı numuneler itibariyle, musikinin heveskârları gözükürler. Dervişler muayyen günlerde *superior* [manastır başrahibi; şeyh]lerinin riyaset ettiği meclisler tertip ederler ve fevkalâde bir çabuklukla kendilerini süpürterek, flüt [ney] ve davulun musikisine göre raks ederler. Bu mutaassıp sahtekârların muhtelif fırkaları vardır, ama *Mewliach* veyahut *Mewlewi* [Mevlevî]ler musikiye en fazla bağlı olanlardır. Seferlerinde orduya iştirak etmek için sık sık ikamet mahallerini terk ederler ve bu vesileler üzerine, kumandanları medihle, umumiyetle ney ve küçük bir çeşit davulun refakatiyle mısralar söylerler. Bay *von Hussard* tarafından temin edilen *koro* parçaları dervişlerin bu fırkası tarafından söylenilenlerdir. Bunlar muhtelif ses perde-

Mevlânâ'nın Neyzeni
Kutb-ı Nâyî Hamza Dede,
HASİP DEDE,
19. yy.'ın üçüncü çeyreği,
Bir portreden kopya.

lerindedir: «Bazısı, onların iptidaî dinî nağmelerine uyar, diğerleri günümüzde kullandıklarımızın tam manasıyla aynısıdır. Besteler umumiyetle hatırı sayılır yeniliğe ve ifade kuvvetine maliktirler ve baştan başa nazmın mana ve ruhuna sadıktırlar. Onların çoğu fazilet ve şefkatle, diğerleri azamet ve ulviyetle doludur, bazısı bir derece şen oluşa maliktir ve bunlar bu insanların hususî raksının diğerlerinden son derece ayırıcı olan vasıflarıdır. Besteler kısadır ve kendi muhtelif nev'ilerinde kusursuzdurlar. Ara sıra vuku bulan sür'at derecesi değişmesi aynen Fransız tiyatro musikisine benzer, kulağı rahatsız etmez ve asla kendine mahsus mahallin haricinde zuhur etmez. Tiz ve pest kuvveti miktarları *C* [Do]'den *F* [Fa]'ye bir buçuk *oktav*dan daha fazla değildir, netice olarak şartlara göre perdesi değiştirilen bu şarkılar her türlü sesin tiz ve pest kuvvetinin içindedirler.» *"

*_The Harmonicon_ [A Journal of Music], C. I, s. 186.

STAFFORD, William C., *A History of Music*, **Constable's Miscellany** (of Original and Selected Publications in the Various Departments of Literature, Science and the Arts), C. LII, 1830, s. 61-62, Edinburgh: Constable and Co.

Charles A. GOODRICH

Charles Augustus Goodrich. (1790-1862). Amerikan yazar, Congregational [cemaatçi] papaz. Yale'de ilâhiyat okudu ve 1816'da papaz oldu. Kardeşiyle beraber, gençler için kitaplar yazdı. Bazı diğer eserleri: View of Religions (1829), History of the United States of America (1852-55), Geography of the Chief Places Mentioned in the Bible (1855), Greek Grammar (1855).

"Türkler, İranlılar ve Moğollar; raksçılara, hafifmeşrep yaşayış ve ahlâka sahip insanların mesleği olarak bakmalarına rağmen yine de bu kabul edilemez, çünkü bu illetler daima, raks etmenin bir neticesi değildir ve muhtelif milletler onu dinî tapınmalarında kullanmışlardır. Bundan dolayı, yine de, suiistimal haricinde hiçbir şey raks etmeyi onu dinlerine girmesine müsaade etmeyen Muhammedîler arasında aşağılık kılmaz; ekseri seyyahların her salı ve cuma icra edilen ciddî bir ibadet fiili olarak tasvir ettikleri dervişlerin dönmesinde zuhur edişi öyledir. Bu dervişlerin *superior* [manastır başpapazı; şeyh]i Kur'an'dan bazı metinler üzerine bir vaaz verir, bunu onların hepsinin beraber söyledikleri aynı kitaptan bazı dualar takip eder, sonra şeyhe derinden baş eğerek bir selâm verdikten sonra raksa veya dönmeye başlarlar, bu esnada flüt [ney] veya diğer çalgılar çalmaya devam ederler. Bu merasim dervişlerin, kendisini büyük bir aziz olarak şereflendirdikleri bir *Mewlana* tarafından icat edilmiştir. *Mevelava* [Mevlânâ] diye çağırılan bu zatın bir keramet eseri istirahat etmeksizin veya herhangi bir gıda almaksızın yoldaşı olan *Hamze* [Hamza] adında bir diğer derviş ney çalarken on dört gün döndüğüne ve harika keşifler aldığına ve bunun dervişler tarikatının kurulmasında çok tesiri bulunduğuna *Ricault* tarafından ikna ediliriz. Onlar neyin onu kullanan Yakup ve Eski Ahit'in diğer mukaddes çobanları tarafından takdis edilmiş, mübarek bir musiki aleti olduğunu düşünürler; gerçi aşırı sertler, dine muhalif olduğu veçhile, raksı ve musiki aletlerinin her ikisini de kınarlar."

GOODRICH, Charles A., **Religious Ceremonies and Customs or the Forms of Worship**, s. 143, Hartford: Hutchison and Divine, 1834.

DELAROIÈRE

Jean-Vaast Delaroière. Belçika'nın Fransız bölgesinden. Aile hekimi. Lamartine ve eşine şark seyahatinde eşlik etti.

Planche 133: Derviche ou El-Hodjea-Hekim,
[Levha 133: Derviş veya Hoca Hekim],
HELMAN (Hakkâk),
[CHOISEUL-GOUFFIER, Le Comte de, Voyage Pittoresque dans L'Empire Ottoman, en Grèce, dans la Troade (les Iles de L'Archipel et sur les Cotes de L'Asie-Mineure), 4 C., C. IV, 2. B., s. 183, Paris: J. P. Aillaud, 1842].

[1833 yazı]- "İstanbul'da bir aydan fazla geçirdim; Haziran'ın 7'sinde vardım, 11 Temmuz'da ayrıldım. Bu müddette *derviches tourneurs* [dönen dervişler]in merakı celp eden dinî ayinlerinde hazır bulundum. Camilerdeki Türkleri görmekten memnun olurdum ama bırakmadılar, dervişler herkesi kabul ettikleri hâlde onlar yabancıların mevcudiyetini kutsiyete hürmetsizlik addettiler. Dervişlerin tapınak veya hususî mabetleri binici talim sahalarının şeklinde inşa edilmiştir; etrafında, çukur bir mahfilde meraklılar için, bu kısmın arkasında ise kadınlar için ızgarayla kapatılmış odacıklar bulunur. Şark tarafında önünde birkaç minder bulunan bir pencere vardır, buranın karşısındaki açık mahfil orkestra için yükseltilmiş bir kısım olarak hizmet eder. Buradan bir tür mandolinin ince ve keskin sesinin refakat ettiği yavaş ve kederli bir şarkı kulağıma çalındı. Değişiklik göstermeyen bu şarkıdan bir zaman sonra dervişler, *arena* [meydan] denebilecek yere girişlerini yaptılar; başlarında çok munis çehreli, ufak tefek bir zat olan *supérieur* [manastır başpapazı; şeyh] bulunduğu hâlde, birbirlerini takip ederek, dikkatli ve ciddî adımlarla yürüyerek ortaya çıktılar. Şeyh onlara icra edecekleri yürüyüşün işaretini vererek pencerenin yakınındaki minderlere oturmak üzere gitti. Dervişler bir hayli uzun zaman süren bu yürüyüşte şeyhlerinin önünden her geçtiklerinde derinden eğildiler, o da her birinin selâmına mukabelede bulundu. Ayinin bu kısmı nihayete erdiğinde, dervişler kolları açılmış hâlde, mümkün olan bütün sür'atleriyle kendi kendilerine dönmeye başladılar; müteakiben, zayıf olanlarının takatleri ve nefesleri tükendi, oturdular, en yılmazları devam ettiler. Bana takdim edilene alâkam kaybolup orayı terk ettiğimden bu sahne nasıl son buldu bilmiyorum. Dervişler alt tarafında çokça bol ve böğürler etrafından bir kuşakla tutturulmuş, uzun, kapalı elbiseler giyinmişlerdi. Bu uzun elbise döndüklerinde onları çarka çeviriyordu. Başlıkları büyük bir şeker kellesi şeklinde, kenarsız, yeşil bir keçeden ibaretti. Müşterek itiyatları olmayan bir tür cemaat hâlinde yaşarlar. Müesseseleri onların kendilerini fakir kimselerin hizmetine adamalarını icap ettirir.

Bu esnada, zaten İzmir'de görmüş bulunduğum, dünya çok küçükmüş gibi kolaylıkla seyahat eden *Bavaria* prensi de bu muameleleri görmek üzere aynı çevrili yerde bulunuyordu."

DELAROIÈRE, **Voyage en Orient**, s. 257-258, Paris: Debécourt, 1836.

CHOISEUL-GOUFFIER Kontu

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 635

DERVİŞ VEYA HOCA-HEKİM

"Birkaç derviş tarikatı varsa da, bunların âdetleri ve mahsus dinî kıyafetleri farklıdır; tek bir şekil tam bir resim vermez. Bu [şekil] Bektaşî tarikatına ait gibi gözüküyor [Resimdeki bir Mevlevîdir].

[Müellif, buradan itibaren, bizim de çevirisini verdiğimiz bir kitaptan alıntıda bulunuyor: PERTUSIER, Charles, **Promenades Pittoresques dans Constantinople**, 3 C., C. II, s. 413, Paris: H. Nicolle, 1815.]

DE CHOISEUL-GOUFFIER, **Voyage Pittoresque dans L'Empire Ottoman, en Grèce, dans la Troade** (les Iles de L'Archipel et sur les Cotes de L'Asie-Mineure), 4 C., C. IV, 2. B., s. 183-184, Paris: J. P. Aillaud, 1842.

Joseph von HAMMER

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 668

"*KARAAĞAÇ MESCİDİ*: Banisi mezarı bilinmeyen *Melek Hatun*'dur. Adını bir şadırvanla yüz yüze büyük, kara bir pırnaldan alır. 1039 (1629)'da ölmüş bulunan Halep *müftü*sü *Ebulcûd Çelebi İbn Abdurrahman Bin Muhammed El-Hanesi Es-Sufi El-Ulvânî*, burada, Mevlevî tekkesinin komşuluğuna defnedilmiştir." s. 33-34.

"*MİMAR CAMİSİ*: Mimarbaşı *Acem İsa* tarafından yapılmıştır. Burada, 1090 (1697)'de ölen *Mevlevî Çelebi İsmail Dede Efendi*'nin şeyh bulunduğu bir Halvetî tekkesi vardı. Haleflerin *şeyh*lerinin vazifelerini üstlendiği Mevlevîye'nin külâhı bir sütun üstünde asılıdır. *Sultan Mustafa II.*'nin kızı *Emine Sultan* 1151 (1738)'de kendi kurdurduğu bir çeşme ile ihata edilmiş türbesinde istirahat eder." s. 46.

HAMMER-PURGSTALL, Joseph von, **Histoire de l'Empire Ottoman (Depuis son Origine Jusqu'a nos Jours**, Almancadan Fransızcaya tercüme eden: J. J. Hellert, 18 C., C. XVIII, s. 33-34, 46, Paris: Bellizard, Barthès, Dufour et Lowell, 1843.

Jules Charles TEULE

Fransız hekim, seyyah. Montpellier'deki Tıp Fakültesi'nin doktorlarındandı. Diğer eserleri: De L'Oreille: Essai d'Anatomie et de Physiologie (1828), De la Nature des Corps (1831).

"Dervişler birkaç çeşide ayrılır; biri, şiddetle kendilerini tahrik edip, feryat edenler; diğeri sesleri tükenene kadar feryat edenler; bir diğeri dairevî olarak dönüp, yıkılana kadar vals edenlerdir. Bu sonuncular en meşhurlarıdır. Yumuşak ve hayırseverdirler, diğer insanlara müsamahalıdırlar. Derli toplu mekânlarından görünen Boğaz'ın ihtişamlı manzarasıyla gözleri bayram eder. Kendi menşelerini iyi ve hakim bir şair olan *Djellal-ed-din* [Celâleddîn]'e borçludurlar. O, onların teganni ile veya ezberden okuyarak kullanması için eski Yunan şairlerinin tarzında, dinî gazeller yazmıştır. Bu dervişler kadın elbisesi gibi uzun bir elbise ve boz keçeden, büyük bir şeker kellesinin yüksekliğinde bir başlık giyerler. Mabetleri haftada iki kere onların dindarlık talimlerinde hazır bulunan ahali tarafından ziyaret edilir. Buradan, daha çok emniyet için, bu münzevilerin faal olarak imal ettiği muskalardan alırlar. Rakslarının hareketi zarafet ve incelikten mahrum değildir. Raks armonikanınkine benzer ve bir hayli yumuşak bazı sesler çıkaran bir tür flütün tarifi zor nağmesine olabildiğince uyarak çalan bir dümbeleğin sesi tarafından nizama sokulur; devam ve tedricen tahrik ettirilir. *Derviches tourneurs* [dönen dervişler]in aralarında dikkatimi çeken çok genç olanlar da vardı, bunların icra ettikleri dindarane dönüşlerin hakikî manasını anlayıp anlamadıklarını bilmiyorum. Buna herhangi bir mana vermeseler bile, onları dönerlerken gören biri kurucu [Mevlâna]'nın istediği, semavî cisimlerin hareketlerini taklit etme fikrini müdafaa etmeyi müşkül bulur. Esrarengiz teşekküllerin en acayip işleri; bazı dikkate değer tabiî hadiseler veya bazı felsefî hakikatlar üzerine umumî imalardır. Haris bir fatihin kibrini kırmak için, Hint askerlerinin onun önünde mevzun bir şekilde her iki ayaklarını yere vurmaya başlamaları böyle bir imadır. Bununla onun burada çok küçük bir parçayı bile işgal edebilmesinin, hakikatte mümkün olmadığını ifade etmişlerdi.

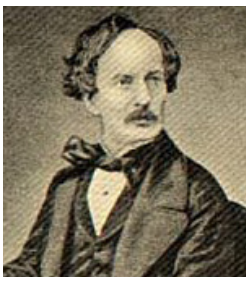
Kapalıçarşı
-Destarlı sikkeli bir Mevlevî-,
PREZIOSI, Amadeo (Ressam),
1853, Sulu boya.

Bir çok derviş, kendilerini hayret verici sırlara hükmetmeye hasrederler. Çarşıların ve halka açık yerlerin samimî kalabalığının önünde, hakikatı söylemek için, onu destekleyecek kâfi kabiliyetle bazı sihirli tesirler husule getirirler. Elde ettikleri şöhret ve cezb ettikleri hürmet ancak semanın mukimleriyle mukayese edilebilir."

TEULE, J. Ch., **Pensées et Notes Critiques Extraites du Journal de Mes Voyages dans L'Empire du Sultan de Constantinople**, 2 C., C. I, s. 211-213, Paris: Arthus Bertrand, 1842.

David URQUHART

(1805-1877). İskoç piskopos, diplomat ve yazar. 1827'deki istiklal savaşlarında Yunanların yanında yer aldı ve yaralandı; Yunanistan ve Osmanlı hudutlarını müzakere eden heyette bulundu. 1835'de İngiltere'nin İstanbul elçisinin kâtipliğine tayin edildi. 1847-1852 arasında parlamenterlik yaptı. Türk hamamlarını İngiltere'de tanıtan kişi oldu. Bazı diğer eserleri: Turkey and Its Resources (1833), Pillars of Hercules (1850).

[1850]- "İstanbul'a son ziyaretimde şu ilâve hadiseyi öğrendim. Sultan Mahmud'un çok sevdiği *Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler]'in *chief* [baş; şeyh]ini ziyaret eden Bâb-ı Âli'deki hariciye nazırlarından biri, enfes bir işçiliğe sahip, elmaslar ve minelerle kaplı ve üstünde onların tarikatının remzi olan bir kelebek bulunan bir enfiye kutusu müşahede etmiş. Rusya sefirinden bir hediyeymiş. Sonra dervişler meydana büyük bir atlas getirmişler, üstünde İngiliz kâşifleri için teklif edilen duraklar resimlenerek işaretlenmiş imiş. İngiltere'nin, Fırat'ta seyretme yalandan arzusu üzerine derin ve kalleş maksatlarını etraflıca söylemeye başlamışlar. Refikim, tahkik üzerine, Rusya sefirinin gece yaptığı bu ziyaretleri ve bu hediyelerle ferman talebinin aynı zamana rastladığını keşfetti. Ferman reddedilseydi enfiye kutusu yüzünden olurdu ve bundan böyle, umde, onun toprakları boyunca Hindistan'la haberleşmesi için bütün tertiplere karşı kendi istikametini ayarlamakta Bâb-ı Âli siyaseti içine sokulmak olurdu.

Eğer vak'a evvelce biri tarafından söylenmiş olsaydı, "İngiltere'nin bütün kuvvetiyle Fırat için bir ferman elde etme teşebbüsünde ümitleri minelenmiş bir enfiye kutusu tarafından yıkılmış ve sonra bir çift hat için bir pusula temin edecek bir seyyah reddedilmiş olacaktı", bu delice mütalâa edilmez miydi?"

URQUHART, David, **The Mystery of the Danube** (Showing How through Secret Diplomacy, that River has been Closed, Exportation from Turkey Arrested and the Re-opening of the Isthmus of Suez Prevented), s. 139, London: Bradbury and Evans, 1851. **Progress of Russia in the West, North and South**, 2. B., s. 424-425, London: Trübner and Co., 1853.

S. F. T.

İngiliz Baptist misyonerlerden.

DERVİŞLER

"Şüphesiz bütün genç karilerim sahte peygamber Muhammed'i işitmişlerdir. Bugün size onun tarihî vukuatı hakkında bahsetme niyetinde değilim, fakat onun kurmuş olup da muakkiplerini yedip götürdüğü din nizamının içindeki pek çok ahmaklıklardan bazısının kısa bir beyanını vereceğim.

Muhammedîlik, diğer bütün sahte dinler gibi, insanların Tanrı'nın affını istihsal edebileceklerini ve kendi meşgalelerinde kendilerini Tanrı'nın himaye ve huzuruna münasip bir hale koymayı öğretir. Zavallı Muhammedîler ondan büyük bir peygamber diye bahsetseler de, *Christ* [Mesih]'in kefaret eden eseri hakkında hiçbir şey bilmezler ve bizi yegâne takdis edebilecek ve cennete hazırlayabilecek olan Mukaddes Ruh'a iman etmezler. İmdi, Muhammedî olan Türklerin arasında "Dervişler" diye anılan bir fırka vardır. Bunlar kendi bedenleri üstüne verdikleri dehşetli zulümler -bu bedenleri Tanrı yaratmıştır ve bu yüzden onları incitmek hakkına sahip değildirler- ve keza hâlihazırda okuyacağınız

A Sheikh Sitting under a Tree with an Ascetic and Musicians,
[Bir Zahid ve Musikicilerle Beraber Bir Ağacın Altında Oturan Bir Şeyh -Muhtemelen Mevlânâ-],
CHAND, Mihr (Ressam),
1765-73 arası,
Kağıt üstüne zamklı sulu boya,
Museum of Islamic Art, Berlin.

tuhaf icraları sebebiyle diğerlerinden daha mübarek olduklarını tasavvur ederler. Derviş; bir dilenciye veya hiçbir şeyi olmayan bir kimseye delâlet eden Farsça bir kelimedir. Bu zevat üryan bacakla ve çok az bir giyinmeyle gezerler. Çok fakir olduklarını iddia ederler, bu iddianın keza onların çok mütevazı ve Tanrı ve insanlık muhabbetiyle dolu oldukları iddialarına nazaran daha bir doğru olduğunu düşünmem. Bu fırkayı kuran şahıs *Meveleva* [Mevlânâ] diye isimlendirilir. Onunla alâkalı olarak söylenen diğer meraklı hikâyeler arasında, bir zamanlar, yoldaşı *Hamsa* [Hamza] ney çalarken durmaksızın ve herhangi bir yiyecek yemeksizin, dört tam gün müddetle dönüp durduğunu söylerler. Bu hikâye, sonra Mevlânâ'nın kendinden geçtiğini ve bu Dervişler tarikatının kuruluşu hakkında harikulâde emirler aldığını anlatır. İnsanların kendi muhakemelerinde bu gibi şeylere inanabilmesi ne kadar tuhaftır! Sevgili çocuklar, "yalanların babası" olarak adlandırılan o kimse zavallı aldatılmış kurbanlarını kendi yalanlarına inandırmakta hâlâ fevkalâde kuvvete malik gözükür. Sen aziz, mes'ut ol; Hristiyan İngiltere'nin, iyi çobanın sürüsü olarak, bu gibi hikâyelere inanması muhtemel değildir. Tanrı hepinizi nihayetinde bunun kadar mahvedici olan şeytanın diğer yalanları tarafından aldatılamaz kılsın. Oraya kabul edilmiş olmaya çabaladınız mı?

İmdi, eğer size Mevlânâ hakkında söylediğimi hatırlarsanız, onun muakkiplerinin nakledeceğim tuhaf şeyleri niçin yaptıklarını anlayacaksınız. Şarka seyahat etmekte bulunan bir beyefendi, Üsküdar'daki feryat eden dervişlerin bir tekkesinde kısa bir zaman evvel şahit olduğu bir sahnenin tarifini eve yolladı.

[Rıfaîlerin ayinleri tarif ediliyor.]" s. 49-50.

DERVİŞLER

"Genç karilerimiz Dervişler'in Muhammedîler olduklarını zaten bilirler. Onlar Roma Katoliği memleketlerindeki keşişlere çok fazla benzerler. Türkler arasında dervişlerin birkaç çeşidi vardır. *Maulavi* [Mevlevî]ler *monastery* [manastır; tekke]lerde yaşarlar; görünüş olarak çok mütevazıdırlar ve çok kaba esvaplar giyerler. Her perşembe orucuna ilâveten her sene *Ramadhan* [Ramazan] diye isimlendirilen, otuz günlük uzun bir oruç tutarlar. İbadet ettiklerinde yuvarlak bir binanın içinde meclis olurlar ve biri duaları mırıldanırken, kalanları bir ayaklarının parmağı ve diğerinin topuğu üstünde, bir çıkrık gibi kendilerini etrafta döndürürler. Uzun binişleri bu sebeple yerden yukarı kalkar ve vücudun hareketiyle zarif bir şekilde çevrilir. Ve bu cihetle musiki dinene kadar çok sayıda topaçlar gibi eğirilerek dönerler. Onların çoğu hokkabazdırlar ve bir yerden bir yere gezerek kutsiyet iddialarıyla ahaliyi aldatırlar.

[Rıfaîler ve Kalenderîler tarif ediliyor.]

Dervişler şeytanın iğvasına kapılmış insanların en mühim kısmını teşkil ederler, hâlâ insanları sanki çok iyilermiş gibi aldatırlar. Tanrı'yı daha iyi bilmeyi ve onun oğlu İsa Mesih'i sevmeyi öğrenmeleri için dua edelim." s. 152-154.

T., S. F., *The Dervishes*, **The Juvenile Missionary Herald**, Yeni Seri, C. III, Nisan 1848, s. 49-50 ve 152-154, London: Baptist Missionary Society.

W. Cooke TAYLOR

William Cooke Taylor. (1800-1849). İrlandalı yazar, gazeteci, tarihçi, biyografi yazarı. Athenaeum mecmuasında editör yardımcılığı yaptı, The Art Journal'a yazılar yazdı. 1840'larda İngiltere'nin kuzeyindeki sanayi merkezlerini dolaştı. Mısır üretimiyle ilgili kanunlara karşı propaganda için bir lig kurdu. Siyasi ve ekonomik modernizasyon için mücadele verdi. Koleradan öldü. Çok sayıdaki eserlerinden bazıları: Sanskrit Literature (1834), The Natural History of Society (1841), Anti-Corn-Law Agitation (1842), Factories and Factory System (1844), The Modern British Plutarch (1846), The Occult Sciences (1855).

İSLÂMİYETİN MÜNZEVİ TARİKATLARI

"Pek çok sebepten dolayı *Mevlevî*ler katı tarikatların en dikkate değeri olanıdır. Bin bir gün; çıraklık devresi için salık verilmiş sırrî sayıdır ve namzedin manevî ilimde başlangıç talimini aldığı yer *convent* [erkek manastırı; tekke]nin mutfağından başka bir yer değildir. Çıraklığı müddetince "bulaşıkçı" diye adlandırılır ve *abbot* veya *superior* [heri ikisi de manastır baş rahibi demektir; şeyh'e tekabül eder]a tam kabule lâyık olarak "aşçıbaşı" tarafından takdim edilir. Aşçı azalığa kabul merasiminde hazır bulunur, bu esnada, şeyh ona, kurucunun şu mealdeki bazı mısralarını telâffuz eder:

«O, kötü şehvet zincirini kırmış olandır
Ve arzularının mahvedici boyunduruğunu bir yana fırlatmış olan.
Tek başına kazanabildiği, Peygamberden gelen,
Asil kudret ve şanlı saltanattan zevk alır.»

Tekbú [tekbir] denilen niyaz o zaman terennüm edilir, *chief* [reis] veya şeyhin çırağın başı üstüne Mevlevîliğe mahsus üstüvanî külâhı yerleştirmesini müteakip namzet aşçının yanına oturur, bu esnada şeyh kabul teamülünü kısaca telâffuz eder, onun mesleğinin vazifelerini birer birer sayar ve yeni azaya ibadetleri ve kardeşlerine iyi temennileri tavsiye eder.

Sufyism [sufilik] denilen ve hakikatte *pantheism* [vahdet-i vücut]in bir tadili olan sırrî felsefe ve ilâhiyat Mevlevîlerde çok revaçtadır. Bu müfrit akidenin en iyi hulâsası *Sir W. Jones*'un yazılarında muhtevidir.

…İslâm dinine tamamen yabancı olan bu Şark fikirlerinin takdimi sadece yeni değil aynı zamanda men edilmiş tatbiklerin de kabulüne yol açar. Musiki ve raks etme Peygamber'in an'aneleri tarafından tam manasıyla yasaklanmıştır, ama muhtelif derviş tarikatları ve bilhassa Mevlevîler bu tatbiklerin sırrî bir manada kabul edilebilir bir ibadet şekli olduğunda ısrar ederler. Mevlevîlerin kurucusu, *Sir William Jones* tarafından beğenilecek surette tercüme edilmiş olan bazı güzel mısralarında, *neï* [ney] veya flütün manevî tatbikini tarif etmiştir.

…Bu emsalsiz ve ilâve etmeliyiz ki zahidane hissiyatla beraber çok süslü tahayyülün tehlikeli halitası, her iki memlekete ait bazı derviş tarikatlarının çoğu şairleri için, Türk ve Fars şiirinin müşterek hususiyetidir ve az veya çok sufilikle lekelenmiştir. Bu üslûp Avrupa ile muvazi olmaksızın değildir, *St. Catherine*'in hayatı bir misal olarak iktibas edilebilir, ama mevzu, daha tafsilatıyla dikkatle gözden geçirmek için bizim hissiyatımıza göre çok fazla kederlendiricidir.

Sağda: *Dervish or Priest of Turkey*, [-Mevlevî- Derviş veya Türk Rahibi], [London: T. Cadell and W. Davies, Strand, 1 Mayıs 1812].

Mevlevî raksları diğer tarikatlarınkinden başkadır ve çok emsalsiz teşhirlerdir. Kardeşlikten dokuz, on bir ve on üç kişi bir halkanın içindeki koyun postları üstüne çökerler, raks divanhanesinin zemini müdevverdir, tertibi açıkça bir çadırdan ödünç alınmıştır. Hemen hemen bir saat sanki tefekküre gark olmuş

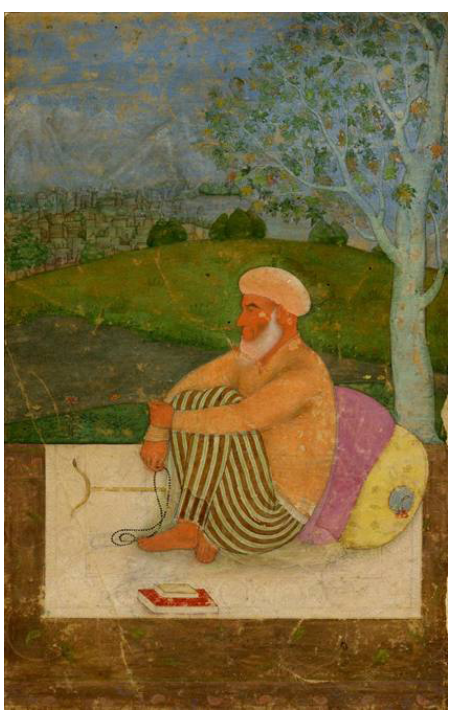
Mevlevî-i Rum
-Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî-,
Hind-Türk Okulu, 14. yy.,
[MARTIN, Fredrick Robert,
The Miniature Painting and Painters
of Persia, India and Turkey,
London, 1912],
Boston City Museum.

gibi gözleri kapalı, mükemmelen sessiz kalırlar. O zaman *president* [reis; şeyh] ihvanını "Tanrı'nın, peygamberlerinin, bilhassa Muhammed'in, evliyanın; Muhammed'in eşlerinin, taraftarlarının ve neslinin; şehitlerin, halifelerin, tarikatın kurucusunun vs. şanına" Kur'an'ın ilk kısmını ezberden okumaya iştirake davet eder. Dualar hep beraber makamla söylenir ve ondan sonra raks başlar. Hepsi aynı anda yerlerini terk ederler, şeyhlerinin solunda sıralanırlar ve katlanmış kollar ve aşağıya yönelmiş gözlerle yavaşça ona doğru ilerlerler. Dervişlerin ilki reisin hemen karşısına geldiğinde, onun başının üzerindeki duvardaki tarikatın kurucusunun adının üstüne hakkedilmiş bulunduğu levhayı çok aşağıya bir baş eğmesiyle selâmlar; sonra iki hamleyle reisin sağ tarafına geçer ve onu mütevazı selâmlayarak raksına başlar. Bu, sol ayağın topuğu üstünde, kapalı gözler yayılı kollarla, yavaşça ilerleyerek ve sanki hissettmez bir şekilde dairenin etrafını katederek dönmekten ibarettir. Ta ki hepsi bir diğerinin hareketlerine müdahale etmeyecek öyle bir mesafeyi muhafaza etmeye dikkatle, ayak üstünde eğirilerek dönene ve dairevî hareket edene kadar ikinci ve üçüncü dervişler tarafından takip edilir. Bu takatsiz bırakan vetire iki saat sürer; sadece, şeyhin o müddette birkaç kısa dua terennüm ettiği iki kısa sekte tarafından kesilir. İcra kapanışa doğru yaklaştığında şeyh raksa iştirak eder ve tümü padişah ailesine, din adamlarına, tarikatın azalarına ve baştan başa bütün dünyadaki müminlere bir duayla neticelenir.

…Tarikatların çoğu tekkelere sahiptirler; teehhül etmiş azaların karılarını, haftada iki gün, bilhassa, mübarek rakslarına takaddüm eden gecelerde uyumak mecburiyetinde bulundukları tekkeye getirmelerine müsaade edilmez.

…Daha zengin tekkeler daha fakir olan ihvanlarına muavenet vermeye daima hazırdırlar, ianeleri aynı tarikattan olanlara da hasredilmemiştir; bu itibarla Muhammedîlerin münzevi müesseseleri, rakip tarikatların aralarındaki nizanın amme sükûnetini sıklıkla bozduğu Roma Katoliği memleketlerindekinden âli derecede fark edilir. Hiçbir tarikata, Mevlevîlerinkinden daha iyi irat bağlanmamıştır, lâkin onun azaları bundan dolayı daha az perhizkârca yaşamazlar; sadece en bayağı yiyecek içecekleri ve en basit urbaları kullanırlar ve onların aşırı bol gelirleri adaletli olarak fakirlere dağıtılır. İspanya'daki zengin, erkek manastırlarının en büyük itinayla muhafaza edildiği ve zaviyenin sırlarına nüfuz etmenin pek mümkün olmadığı dile düşmüştür, bununla beraber bazen vuku bulan mahrumiyet yeminlerini ispat etme keyfiyeti çok serbest bir tefsire mevzu olur. Hiçbir vak'a, dervişlerin burnunu siyasete sokturmaz; manastır rahibi ve keşişlerin şu lâhzada İspanya ve Portekiz'deki havariyyuncu partilerin başları bulunduklarını ilâve etmek pek lüzumlu değildir. Yemin ve adakla bağlı olmamalarına rağmen bir dervişin tarikatını bırakıp dünyaya geri döndüğü nadirdir. Hepsi bunu yapmakta hürdürler, ama cemiyet itiyatlarının çoğu söz vermeler kadar kuvvetli olduğu bulunur. Her biri bir kere katılmış bulundukları tarikatta ölmeyi bir vazife olarak telakki ederler. Dikkati çektikleri fakirlik ve sebat şevkine, şeyhlerine fevkalâde bir tevazu ve tam bir teslimiyet ilâve ederler ve bu sadece tekkelerinin duvarları içinde de değildir. Türkiye dervişleri kolaylıkla ayırt ettiren kılık kıyafetlerini terk etselerdi, yine de gösterişsiz gidişleri ve munis çehreleri ile tanınırlardı.

A Dervish Seated under a Tree,
[Bir Ağaç Altında Oturmuş
Bir Derviş
-Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî-],
Hind-Türk Okulu, 1627-1658,
Kağıt üstüne sulu boya,
The British Museum.

Dervişler umumiyetle, yabancıları hatta Hristiyanları dinî rakslarını seyretmek üzere kabul ederler. Hatta bazısı, yola gir-

memişlerin bu icralara iştirak etmesine müsaade ederler; icraların vuku bulduğu divanhanelerde mutat olarak iki mahfil dikilmiştir, erkekler için olan biri açıktır, kadınlar için olan diğerine şebekelerle çit konulmuştur. Münzevi tarikatların Muhammedî memleketlerde çok revaçta olması şaşırtıcı değildir, ne zaman bir derviş meydana çıksa hararetli bir şekilde memnuniyetle karşılanır. Servet sahiplerinin çoğu, zengin Roma Katoliği ailelerdeki günah çıkartan papaz gibi, evlerinde bir dervişe bakar; onun mevcudiyetinin onlara semavî nimet getireceğine inanırlar. Onların ekserisi kendilerini, tılsım ilimleri ve nazarın tesirini başka tarafa çevirme sanatları varmış gibi gösterdiklerinden, pek çok ordu kumandanları *pir*leri veya dinî akıl hocası olarak bir dervişi kendileriyle götürürler."

TAYLOR, W. Cooke, **The History of Mohammedanism and Its Sects**, 3. B., s. 230-237, London: John W. Parker, 1851.

Meçhul bir seyyah

"*Dancing Dervises* [Raks Eden Dervişler] Muhammedîlerin bir hayli sabır, tevazu ve hayırseverlikle müteessir, dinî bir tarikatıdırlar. Onların dinî ifalarının bir kısmı bir flütün sedasına uyarak raks etmek veya bedenlerini hayal edilebilen en büyük sür'atle döndürmeleridir ve uzun tatbikat onları bu tuhaf hareketten en küçük bir zahmet çekmeksizin, bunu yapmaya muktedir kılmıştır."

Yazarı bilinmeyen, *Turkish Customs*, **The Illustrated London Reading Book**, 3. B., 1851, s. 185-186, London: The Illustrated London News.

Dancing Dervise, [Raks Eden Derviş], [Yazarı bilinmeyen, *Turkish Customs*, The Illustrated London Reading Book, 3. B., 1851, s. 186, London: The Illustrated London News].

Samuel S. COX

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 577

"Kadınların sarınmış yüzlerine, erkeklerin acayip kıyafetlerine, umumî köpeklerin kutsiyetine, emsalsiz numuneler olan dervişlerin feryat ve raks edenlerinin asude tavrına; *paşa*lar ve *bey*lerin yüklü, yarı eğik ve yarı tıraşlı hamallarla tezat teşkil eden zarif, muteber ve debdebeli esvaplarına her köşe başında tesadüf edilir."

COX, Samuel S., **A Buckeye Abroad** (or Wanderings in Europe and in the Orient), s. 252, New York: George P. Putnam, 1852.

Thomas Galland HORTON

İngiliz şair, yazar. Diğer bazı eserleri: Russia: The People, Country and Government (1854), Gethsemane and Other Poems (1858), Lectures on the Romans (1863).

"İslâmiyet'te dinî merasimle yerine getirilen yeminleriyle kendilerini dinî hizmetlere, memlekete tahsise ve alenî ibadet ve vaaza vakfeden dört derviş tarikatı vardır: 1. Bektaşîler: Bunlar izdivaca izin verirler, ama ötede beride seyahat etmeye mecburdurlar. 2. *Mevelevi* [Mevlevî] ler: Bunlar ibadî amellerinde hep beraber iki veya üç saat için, büyük bir sür'atle etrafta dönerler. Musikiye hararetle düşkündürler, manastır [tekke]larda yaşarlar, yabancıları ağırlarlar ve sadaka alırlar."

HORTON, Thomas Galland, **Turkey: The People, Country and Government**, s. 88, London: Mason and Co., 1854.

John P. BROWN

John Porter Brown. (1814-1872). Amerikan diplomat, tercüman, şarkiyatçı. 1832'de amcası David Porter'a eşlik ederek İstanbul'a geldi. 1836'da ABD'nin Bâb-ı Âli nezdindeki ilk elçisi oldu; bu vazifesi 1871 yılına kadar sürdü. Şark dilleri ve edebiyatı üzerine çalıştı. 1872'de İstanbul'da öldü. Diğer eseri: Ancient and Modern Constantinople (1868).

"Daha ekseriyetle *dancing* [raks eden] veya *turning* [dönen]ler diye bilinen *Mewlevee* [Mevlevî] dervişleri *Shemsed Din Mohammed et Tabrizee* [Şemseddin Muhammed et-Tebrizî] (İran'ın Tebriz'inden)'nin *turik* [tarik]indendirler. Görenlere ağır ve hararet verici gözüken yüksek, sarımsı, keçe bir serpuş giyerler. Kıyafetlerinin bu mahsus parçasının kurucuları tarafından bir rüyada görülmüş bulunduğu farz edilir. Dünyayı yaratmadan evvel, *Allah*, içinde Muhammed'in ruhuna şekil verdiği bu *kulah* [külâh]ın şeklinde toprak bir kâse yaptı. Sonraki devrede, Muhammed'i insanlığı *Allah*'ın birliğine, onun iradesine büsbütün teslim olmaya (İslâm) ve Muhammed'in onun peygamberlerinin en iyisi ve sonuncusu olduğuna inanmaya davet için gönderdi."

BROWN, John P., *Eastern Derwiches*, **The Knickerbocker or New York Monthly Magazine**, C. XLVIII, No. 4, Ekim 1856, s. 389, New York: Samuel Hueston.

Peter PARLEY

Samuel Griswold Goodrich'in takma adı. (1793-1860). Amerikan yazar, şair, siyasetçi. 1816-22 arasında kitapçılık ve yayıncılık yaptı. Kardeşi Charles A. Goodrich'le beraber, çocuklar için 170 cildi bulan kitaplar yayınladı. Bir diğer eseri: Recollections of a Lifetime (1857).

"…Onlar, Muhammedîlerin belki bizim rahipler veya keşişler olarak adlandırdıklarımızıdır. Bir yerden bir yere gezip duran bunların bütün Muhammedî memleketlerde hanlar gibi manastırları vardır. Farklı tarikatlar kendi hususî ayin ve merasimlerine sahiptirler. *Maulavi* [Mevlevî]ler tarikatı mütevazı tavırlıdır, kaba bezden giyinirler ve bir borunun sesine uyarak büyük bir sür'atle, fırıl fırıl dönerler ve musiki diner dinmez derhâl dururlar. Bundan dolayı *dancing* [dans eden] dervişler olarak adlandırılırlar. Hurafeci Muhammedîler bu zevata ilham edilmiş olunduğunu mütalâa ederler, ama onların bir hilekâr ve hokkabazlar takımı olduğu çok kat'îdir. Onların bazısı ahaliyi el çabukluğu ve diğerleri büyücülük ve cincilik yaptıklarını taslayarak oyalarlar. Kendilerine ilâhî bir kudret verilmiş bulunduğu kuruntusuyla muhtelif emtia ve muskalar satarlar. Ve nihayet onların afyona ve sarhoş eden içkilere aşkları dile düşmüştür." [Yazar her ne kadar Mevlevîlerin adını anarak bahis açmış olsa da, devam eden cümlelerde onlardan söz etmediği açıktır.]

PARLEY, Peter, **The Balloon Travels of Robert Merry and His Young Friends Over Various Countries in Europe**, s. 303, London: William Tegg and Co., 1856.

Meçhul bir seyyah

"Türklerin arasında çok dindar olduklarını taslayan bazıları dinî tapınma hakkında tuhaf zanlara sahiptirler. Kendilerini uzun, şeker kellesi bir külâh; beyaz bir cepken ve yerde sürüklenen, uzun, bol, beyaz bir fistan içinde tertip ederek kollarını dışa doğru gererler, gözlerini kaparlar ve bir topaç gibi; uzun, beyaz eteklerini dışa doğru, büyük şemsiyeler

Neyzen,
Siyah beyaz fotoğraftan ayırma.

gibi yayarak devrede devrede dönmeye başlarlar. Bütün zaman müddetince onların yoldaşlarından bazısı gürültülü bir şarkı söyleyiş makamıyla bir nevi duayı ezberden söylerler. Bu, çeyrek saat sürer, sonra bir çok kereler neredeyse yere kadar başlarını eğdirirler ve ardından nağme tekrar başlar ve bir diğer çeyrek saatte çevrilerek dönerler. Bazen onların arasında hakikaten küçük oğlanlar görülür ve küçük arkadaşlar merasimin çevrilerek dönme kısmından hoşlanır gözükürler; lâkin çok geçmeden çok derin baş eğmelerden yorgun düşerler. Bunlar '*dancing dervishes*' [raks eden dervişler]'dir, fakat '*howling dervishes*' [feryat eden dervişler] olarak isimlendirilen bir diğer topluluk daha vardır ve onların tapınmaları,korkunç bir temaşadır."

Yazarı bilinmeyen, *Greece and Turkey-Part II*, **Supplement to the Third Reading Book Scriptural and Miscellaneous Lessons**, s. 164-165, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1857.

PIERRE

François Pierre. Fransız papaz.

Bayan Marquet,
Bayadere balesinde.

[1856 Eylül'ü- İstanbul]- "Hareketsizlik, hissizlik ve değişmezlikte berkarar; yerlerini değiştirme ihtiyacı duymayan Türklerin bulunduğu bir memleketteki yollar için ne yapılabilir? Bir tiyatro veya daha ziyade ekseri Fransız ve İtalyanlardan gezici bir kumpanya İstanbul'a vardığında, Türkler bu keyif çeşidini istimali Avrupalılara memnuniyetle bırakırlar. *Sultan*'ın kendisi onları sarayına kabul ettiğinde, onlarda kat'î surette onun karılarını eğlendirmek isteyen Avrupa cemiyetinin bir tenkidinden başka bir şeyi zar zor görür; o, seyirliğe müptelâ kadınları hakir görür ve onları kendi *bayadère* [Tapınak Dansçısı; bir Rus balesi]lerinin pek çok altında tutar. Halk bir *polichinelle* [maskara, soytarı]in pek az ahlâkî olan adi maskaralığından veya mûcib-i ibret olan *danseurs* [raksçılar] veya feryat edenler olarak isimlendirilen, ihtilâç geçiren dervişleri görmekten hoşlanır. Bazı Avrupalı seyyahların bu gibi idmanlara hayran olmalarını asla anlamadım. Çok temiz olmayan ve asgarî giyimli, şuurunu kaybedene kadar feryat eden veya topukları üstünde dönen, tedricen bir sara nöbetiyle yıkılan insanları hayal edin ve cahil ve din düşkünü Müslümanlarda tesir meydana getiren bu ihtilâç geçirenlerin köpürmeleri hakkında tam bir kanaat hâsıl edin. Bu zavallı dervişler bütün hissiyatını kaybetmeye yüz tuttuklarında, biri onların ardına ve ellerine vurur ve onlara hayatı hatırlatır. Bu câdu sahneleri Çin'deki misyonerler tarafından rivayet edilenleri hatırlatır. Bir defasında ben de bu tuhaf vecdde bulundum, bana asla ıslah olma isteği vermedi."

PIERRE, **Constantinople, Jérusalem et Rome**, 2 C., C. I, s. 154-155, Paris: Michel Lévy Fréres, 1860.

De LEON

Amerikan yazar.

Whirling Dervishes,
[Hızla Dönen Dervişler
-İstanbul-],
[DE LEON, *Whirling Dervishes*,
Appletons' Journal of Literature,
Science and Art, C. III, No. 61, 28
Mayıs 1870, s. 608, New York: D.
Appleton and Co.].

"Hızla Dönen Dervişler, Şarkın o emsalsiz din düşkünleri her zamanki kadar büyük bir sür'atle, fırıl fırıl dönerler."

DE LEON, *Whirling Dervishes*, **Appletons' Journal of Literature, Science and Art**, C. III, No. 61, 28 Mayıs 1870, s. 608-609, New York: D. Appleton and Co.

Meçhul bir seyyah

"Türkiye'deki *priest* [papaz; derviş]lerin bazısı *dancing dervishes* [raks eden dervişler] diye adlandırılırlar. Başlarına kahverengi başlıklar takarlar ve çok bol fistanlar giyerler ve sonra olabildiğince uzanabildikleri kadar gerilmiş kollarıyla, mümkün olduğu kadar sür'atle çevrilerek dönerler. Davullar vurulur ve ahali korkunç bir gürültü hâsıl ederek bağırır ve ulur. Bu vesilelerden birinde hazır bulunmuş bir beyefendi bunun tüylerini ürperttiğini söyledi. Dervişler bu raks edişe artık dayanamayana ve takati tükenip yere yığılana kadar devam ederler. Ve bu usulle cennete bir giriş elde etmeyi umarlar."

Yazarı bilinmeyen, **Glimpses Beyond Home** (from the "Churchman's Monthly Penny Magazine"), s. 72-73, London: Wertheim, Macintosh and Hunt, 1860.

Dancing Dervishes, [Raks Eden Dervişler], Gravür baskı, [Yazarı bilinmeyen, Glimpses Beyond Home (from the "Churchman's Monthly Penny Magazine"), s. 72-73 arasında, London: Wertheim, Macintosh and Hunt, 1860].

Meçhul bir seyyah

DERVİŞLER

"Türkiye'de üç ana tarikat vardır; bunlardan birincisi *Mevlevy* [Mevlevî]ler (*Molowiyeh*) [Mevlevîye] veya *dancing dervishes* [raks eden dervişler]dir, müessislerinin, *Sultan-ul-Ulema* veya Âlimlerin Hükümdarı unvanlı *Meolana-Jelaleddin-Hoomy-Muhammed* [Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Muhammed] olduğunu iddia ederler. Celâleddîn şiir terkibinde Şarkta çokça darbımesel hâline gelen *Mesnevy* [Mesnevî] adında bir kitap yazdı. Bu tarikatın reisleri tekkelerin şeyhlerini tayin etme ve her yeni sultan olmuşa *Osman*'ın kılıcını kuşandırma imtiyazını kullanırlar. Bu tarikatın dervişleri tavırda alçak gönüllüdürler ve *Ramazan* ayı boyunca tutulana ilâveten perşembeleri haftalık oruç tutarlar. Tarikata katılmayı arzu eden namzetler bin bir günlük bir tecrübeye bırakılırlar ve tekkelerin mutfaklarındaki en süflî hizmetleri yerine getirmeleri talep edilir. Bu tarikatın ibadeti müessislerinin şiirlerini terennüm etmeyi, bir dua (*Fatiha*) okumayı ve *devr* (devir) raksını icra etmeyi havidir. Keza Farsça gazeller okuyan ve raksçılar için kazan şeklinde davullar, tefler ve düdükler çalan bir orkestraları vardır. Bu rakslarda bir defada aşağı yukarı bir düzine kimse yer tutar ve birkaç dakikanın ardından diğerleri tarafından nöbet devralınır, her takım ayin müddetince üç veya dört kere sıralarını savarlar. Teşrifatçı (*simazenbashy*) [semazenbaşı] kendi yerlerini muhafaza etmeleri için onlara sıkıca nezaret eder. Bir seyyah aşağıdaki şahadette bulunuyor: [Burada, şu kitaptan, bizim de tercümesini verdiğimiz kısmın son paragrafı aktarılıyor: AULDJO, John, **Journal of a Visit to Constantinople** (and Some of the Greek Islands in the Spring and Summer of 1833), s. 73-76 [Galata], 1835, London, Longman, Rees, Orme, Brown, Green and Longman.]"

Yazarı bilinmeyen, *Dervishes*, **Cyclopaedia of Biblical, Theological and Ecclesiastical Literature**, Hazırlayanlar: John M'Clintock ve James Strong, 1868, s. 751, New York: Harper and Brothers.
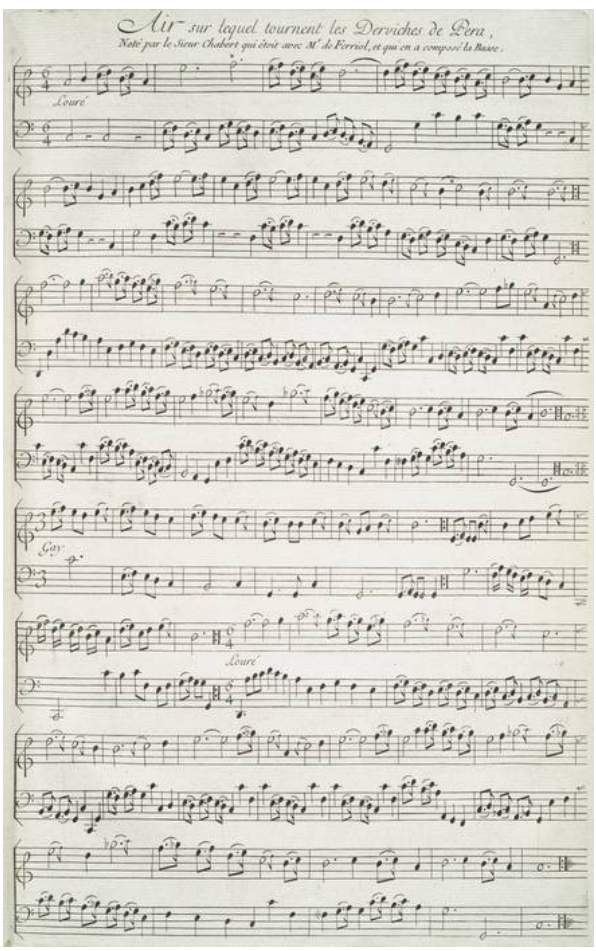
Carl ENGEL

(1818-1882). Alman müzikolog ve org icracısı. Hanover'de piyano ve org icrasını öğrendikten sonra İngiltere'ye göç etti. Bir müzik kütüphanesi ve çalgı koleksiyonu oluşturmaya başladı. Victoria ve Albert Müzesi'ne danışman oldu, burada eşsiz bir çalgı koleksiyonu meydana getirdi ve tanımlayıcı bir katalog hazırladı. Avrupa halk müziği üzerine çok sayıda yayın yaptı. Diğer bazı eserleri: The Music of the Most Ancient Nations, Particularly of the Assyrians, Egyptians and Hebrews (1864), A Descriptive Catalogue of the Musical Instruments in the South Kensington Museum (1870), Musical Myths and Facts (1876), Musical Instruments (1876).

MİLLÎ ŞARKILAR

"Bir diğer dikkate değer Türk musiki kitabı 1835 senesinde Viyana'da neşredilmiştir ve papaz *Maximilian Stadler* tarafından yazılmış bir piyano eşliğiyle *Mewlewi* [Mevlevî] Dervişleri'nin doksan beş şarkısını ihtiva eder. Adlarını kurucularından alan Mevlevî Dervişleri, mukaddes rakslarını İstanbul'un bir varoşu olan *Tophane*'deki bir camide icra ederlerdi. İstanbul'daki Avusturya sefaretinin kâtibi, musikinin büyük aşığı *Herr von Hussard*, çalan neyler ve vuran davullarla, teganninin ahenkli refakatıyla tatbik mevkiine konulan bu raksları veya onların isimlendirdikleri gibi '*zikr*'leri sık sık müşahede ederdi ve dikkat ve sebatla şarkıları bizim *notation* [işaretler sistemi]mize sadakatle tercüme etmeye muvaffak oldu. Viyana'ya avdet etmesi üzerine, el yazmasını bir musikici ve *Mozart*'ın bir arkadaşı olarak şöhret bulmuş papaz *Stadler*'in ellerine bıraktı; *Stadler* şarkılara kendi mutat tarzında tertip edilmiş, duysalardı muhtemelen dervişleri hayrete düşürmüş olacak bir eşlik yazdı. Her ne ve nasıl olursa olsun, iyi malûmatlı piyano çalıcılar, Papaz tarafından çokça kayırılan, Dervişler'e pek muhtemelen şaşırtıcı gelecek mahut '*Alberti-bass*' ve '*Murky-bass*' [hususî türde musiki eşlikleri] ile beraber olmalılar. Mamafih nağmeler, asıl sözler ve onların altında Almanca tercümesiyle ayrı ayrı tab edilmiş olduğundan eşliğin nasıl azametlice tertip edildiği mühim değildir. Eserin serlevhası "*Original-Chöre der Derwische Mewlewi*" [Mevlevî Dervişleri'nin Aslî Koroları] (*Vienna*: *Pietro Mechetti*; dikdörtgen varak)'dir. Keşke bu nadide kitabın daha tafsilatlı bir tarifini vermek için burada çok daha fazla yer olsaydı. Bu musikinin doğru idraki için şu kadarını işaret etmek kâfi ki, o noktada, bu mutaassıpların, güneşi temsil eden *superior* [manastır başpapazı; şeyh] bir dervişin merkezde oturduğu ve dervişlerin onun etrafında seyyareler manzumesinin yıldızları olduğu mukaddes inkişaflarında derin ve esrarengiz bir mana bulunduğu söylenir. Keza onların şarkılarının sözlerinin engin bir marifet ile dolu derin bir manaya sahip olduğu öne sürülür. Almanca tercümesinde oldukça abartmalı ve saçma görünür, ama sır ve âdetleri bilmeyen bir Avrupalı müşahit için, bu gibi Şark irfanının derinliğini etraflıca anlamak muhtemelen müşküldür."

ENGEL, Carl, **The Literature of National Music**, s. 16-17, London: Novello, Ewer and Co., 1879.

Air sur Lequel Tournent les Derviches de Pera (Noté par le Sieur Chabert qui ètoit avec M. de Ferriol, et qui en a composé la Basse),
[Pera Dervişlerinin Döndükleri Nağme (Mösyö Ferriol ile beraber bulunan ve Basse'yi besteleyen Sir Chabert tarafından notaya alınmıştır)],
VANMOUR, Jean-Baptiste (Ressam), 1707-1708, SCOTIN, Gérard (Hakkâk), 1712-1713, Oyma baskı, 44,5 x 27,5 cm., [FERRIOL, Charles Comte De, Recueil de Cent Estampes Représentant Différentes Nations du Levant, Paris: L. Cars, 1714], New York Public Library, Stephen A. Schwarzman Building, Humanities and Social Sciences Library, Art and Architecture Collection, Miriam and Ira D. Wallach Division of Art, Prints and Photographs.

BLUNT

DEVREDEN DERVİŞLER

Fanny Janet Blunt. (1839-1926). İngiliz seyyah, yazar. İstanbul Tarabya'da doğdu. British East India Company'nin mümessili olan babası Donald Sandison işleri bir yeniçeri ayaklanmasının ardından bozulunca İngiltere'nin Bursa konsolosluğuna tayin edildi. İngiltere'nin Üsküp konsolos yardımcısı Sir John Elijah Blunt (1832-1916)'la Manastır'da 1858'de evlendi. John E. Blunt 1835-1856 arasında Selanik, 1856-1864 arasında İzmir konsolosluğu yapan ve Buca'da gömülü olan konsolos Charles Blunt'ın oğluydu. 19. yy. sonundaki temayüz etmiş diplomatlardandı. Kırım harbinde baştercümanlık yapan John E. Blunt Üsküp, Edirne, Belgrad ve Makedonya'daki konsolosluklarda çalışmış, 1879-1899 arasında Selanik konsolosluğu yapmıştı. Konsolosun bu yirmi yıllık vazifesi müddetinde Bayan Blunt kızıyla beraber seyahat etti. Kitapları "Bir konsolosun kızı ve karısı tarafından" ibaresiyle yayınlandı. Kraliyet Donanması'na bağlılık duyuyordu, bu yüzden donanma askerleri kendisine "Blunt Teyze" adını takmışlardı. 1902'den sonra, Malta'da tuttuğu ikametgâhında yaşadı ve burada öldü.

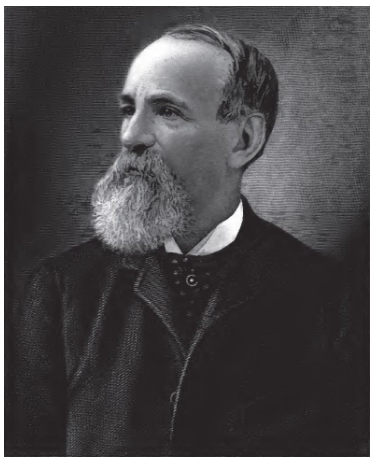
"(Çok sayıdaki) muhtelif derviş tarikatlarının teşkillerine veya onlar tarafından kabul ve tasdik olunan akidelere veya azalığa kabul merasimleri ve tapınmalarına gelince, burada tafsilatına girmek imkânsızdır. Bununla beraber Türkiye'deki önde olan iki veya üç derviş tarikatı hakkında birkaç kelime lüzumludur. En zarifleri şeker kellesi serpuşları, uzun etekleri ve bol *jubbé* [cübbe]leriyle Mevlevîler veya *revolving dervishes* [devreden dervişler]dir. Haftada bir veya iki kere *Mevlevî Khané* [Mevlevîhane]'de seyircilerin içeri girmesine müsaade edildiği alenî ayin icra edilir. İbadetler *sheikh* [şeyh]in *pistiki* [pösteki] veya koyun postu altlığa ilerlemesinin ardından mutat *namaz*ın takririyle başlar; şeyh ellerini kaldırarak *Pir* veyahutta tarikatın müessisinin ruhuna, tarikat adına, onun Tanrı'ya tavassutunu niyaz ederek büyük bir samimiyetle dua arz eder. Sonra ağır adımlarla *pistiki* [pösteki]sine yürür ve ona doğru, derin bir tevazu ile, sanki şimdi *Pir*'i tarafından işgal ediliyormuş gibi, başını eğerek selâmlar; sonra yavaş ve ölçülü adımlarla *Semar Khané* [semahane]nin etrafını, kendi makamının önünden geçerken çaprazlanmış ayak başparmaklarıyla sağa ve sola baş eğip selâmlayarak üç kere yürür; tâbileri onu takip ederler ve aynısını yaparlar. (*Sultan Veled Devri* diye tesmiye olunan) merasimin bu kısmı biter, *şeyh pöstekin*in üstünde eğik başla durur, bu esnada *mutrib* veyahut da orkestradaki ihvan Peygamber'in şanına bir ilâhî terennüm ederler; bu, neylerin tatlı ve ahenkli icrası tarafından takip edilir.

İcranın idarecisi olan *Semar Zan* [semazen[başı]] *pösteki*sinin kıyısında duran *şeyh*e doğru ilerler ve derin bir hürmet gösterdikten sonra divanhanenin merkezine yürür ve *cübbe*lerini çıkararak *tennouri* [tennure]lerinin dökülmesine müsaade eden diğer ihvana bir işaret verir ve onlar kavuşturulmuş kollarla tek sıra hâlinde *şeyh*e doğru ilerlerler, onun elini öperler, buna mukabil serpuşları üstüne bir buse alırlar ve o noktada, devrederek hızla dönüş başlar; sol ayak bir mihver olarak kullanılırken, sağla kendilerini etraflarında iterler. Tedricen kollar yukarı doğru yükselir ve sonra sağ el ayası yukarı dönük, sol el ayası zemine doğru meyletmiş olarak harice doğru yayılır. Kapalı gözler ve sağ omuza yaslanmış başlarla, orkestranın ve ona refakat eden "Ey dost!" nidasıyla biten yeknesak nağmenin sedasına uyarak, işitilmez *zikr*i mırıldanarak, "*Allah, Allah!*" diyerek dönmeye devam ederler; o vakit raksçılar dönmeyi birdenbire keserler. Hâlâ duran *şeyh*, *pösteki*sinin önünden geçtikçe ihvanın hürmetini kabul eder ve raks yenilenir. Bu bittiğinde zemin üstündeki yerlerini alırlar ve *cübbe*leriyle örtülürler. Ayin Sultan'a bir duayla nihayete erer.

Merasimin bütünü aşırı derecede ahenklidir: Elbiselerin ışıldayan ve mütenevvi renkleri; eğirilip bükülerek dönen, aynı zamanda yüzlerinde derin bir tevazu ve hasrolma görünüşü taşıyan dervişlerin mahir ve zarif tarzları; *şeyh*in vakur tavrı ve hareketleriyle ile beraber en müessir bir manzara teşkil etmek için bir araya gelirler."

[BLUNT, Fanny Janet], By a Consul's Daughter and Wife [Bir Konsolosun Kızı ve Karısı tarafından], **The People of Turkey** (Twenty Years' Residence among Bulgarians, Greeks, Albanians, Turks and Armenians), Baskıya hazırlayan: Stanley Lane Poole, 2 C. C. II, s. 273-275, London: John Murray, 1878.

Samuel S. COX

Samuel Sullivan "Sunset" Cox. (1824-1889). Amerikan Kongre azası, diplomat, gazeteci. Bir süre avukatlık yaptıktan sonra gazeteciliğe geçti. 1855'de Peru'da sefirdi. 1856'da Kongre'ye seçildi, altı dönem temsilcilik yaptı. İç Savaş'a ve köleliğe karşı çıktı. 1885'de Türkiye'ye sefir tayin edildi. 1886'da Amerika'ya döndü ve ölümüne kadar Kongre azalığı devam etti.

MÜSLÜMANIN İMANÎ ŞİFASI

[1885]- "Türkler arasında, mevcut olduğuna inanmaya alıştırıldığımızdan daha fazla müsamaha vardır. Kendi itikatları içindeki pek çok fırkaya müsamaha gösterirler. Çeşitli derviş tarikatları vardır. Bunlar birbirlerinden ahkâm-ı imaniye ile tefrik edilirler. Maddeci bir fırka mevcuttur. Bir diğeri bakire Meryem'e tapınır ve bir diğeri hâlâ halâskâr [Hz. İsa] ve on iki havariye iman eder. Muhtelif tarikatların her biri bazı mahsus hususiyetlere sahiptir, ama hepsine müsamaha edilir. Bazısı Feryat Eden ve bazısı *Dancing* [Raks Eden Dervişler] olarak bilinirler. İlkini kalemle tasvir etmek imkânsızdır, fakat kalem ikincisi hakkında fikir vermek için taslak gibi bir şey çizebilir. Pek tabiî dervişlerle alâkalı fazla veya az hurafeler mevcuttur. Hastalıklara şifa verdiklerini iddia ederler. Hataya düşebilir müşahedemle görebildiğim kadarıyla dimağın şifasında muvaffaktırlar. Boylu boyunca uzanan, aralarında bebekler ve askerlerin de bulunduğu uzun hasta sıraları gördüm ve dervişler onların vücutları üstünde yürüyorlardı. İyileşmiş olarak kalkıyorlardı. Şifa veren iman mıdır, yoksa nedir? Bu dervişler müneccimlikte hünerlidirler. Sakin -ve belki de kurnaz diyebilirim- tavırlıdırlar. Dalkavuk veya fitnecilerin hilelerinin ağına asla düşmeyecek kâfi maharettedirler. Muhammedî dinle alâkalı herhangi rezaletleri ne kadar nadiren okumuşum! Bizim kendi gazetelerimiz hem Amerika'da hem de başka yerlerde kilise rezaletleriyle doludur. Hatırlayabildiğim tek bu gibi Müslüman misali, Bursa'da belli bir mahallede bir *tekké* [tekke]ydi. *Quasi* [Kadı veya Gazi] camii gibi bir adı vardı. Oranın *imam*ı beşer tabiatı ve kör şeytanın günaha özendirmelerine dayanamayıp boyun eğmişti ve kendi mekânını Baküs [içki meclisi] şenlikçilerinin ve daha beterlerinin mesiresi haline getirmişti. Bu gibi tatbikat bir Muhammedî memlekette mevcut olamayacağından, uzun olmayan bir vakit evvel burası ortadan kaldırıldı."

COX, Samuel S., **Diversions of a Diplomat in Turkey**, s. 226-228, New York: Charles L. Webster and Co, 1893.

Paul AUBRY

(1858-1899). Fransız kriminal antropoloji doktoru ve kriminoloji yazarı. La Contagion du Meurtre, Étude d'Anthropologie Criminelle (1894)'ün önsözünü yazdı. Diğer eserleri : Une Famille de Criminels (1892), L'Agonie de Saint-Malo (1944), La Ruée sur Saint-Malo (1947).

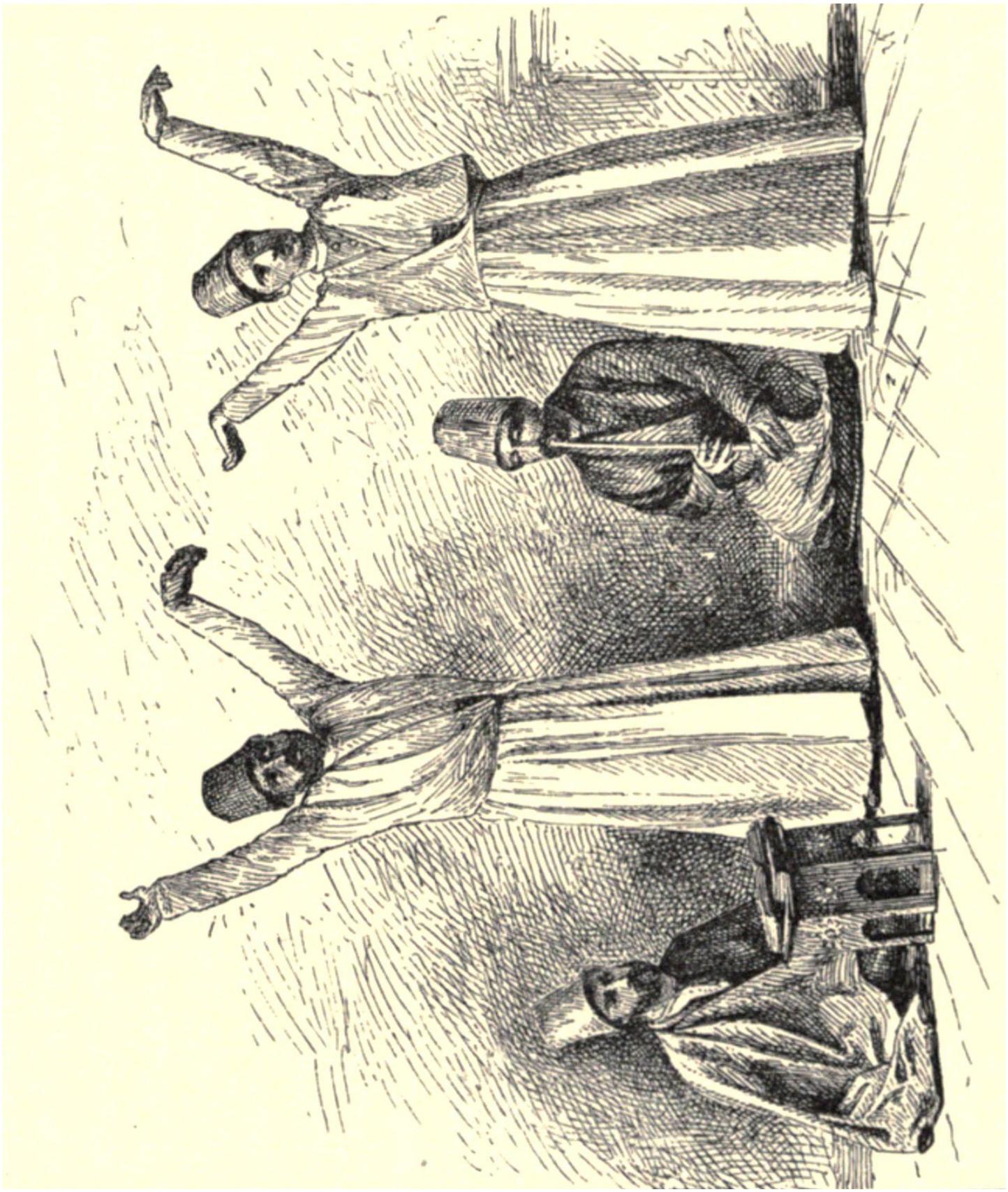
DÖNEN DERVİŞLERİN SERPUŞU

"Onu ters çevrilmiş bir saksıyla mukayese ederler. Deve tüyü rengindedir; rengi beyazdan kızıla kadar tahavvül edebilir. Bizim pamuklu serpuşlarımız gibi iki kattır. Ondan temin etmek pek müşküldür. İstanbul'da onu, bana satmayı reddettiler. İzmir'de bir Yahudi'den satın alabildim, amma bu belli bir diplomasi kullanmaksızın olmadı. Muhammed'in dinine yakından veya uzaktan müteallik her nesneyi Türkiye'den çıkarmak keza müşküldür. Türkler memleketlerinden çıkan bütün seyyahların sandıklarını yoklarlar, ben de, sınırı geçerken büyük ihtiyatla meşgul olunmak mecburiyetinde kaldım."

Kökenoğlu Rıza Efendi Mevlevî Kıyafetinde, Osman Hamdi Bey, 1871, Yağlı boya, 51 x 41 cm., Pera Müzesi.

AUBRY, Paul, *Bonnet de Derviche Tourneur*, **Bulletins de la Société d'Anthropologie**, Haz.: G. Massan, Seri IV, C. X, Yıl: 1887, s. 260, Paris: Libraire de l'Académie.

Dancing Dervishes, [Raks Eden Dervişler -Bir okuyucu, iki semazen, bir neyzen Mevlevî dervişi-], 1885, [COX, Samuel S., Diversions of a Diplomat in Turkey, s. 226-227, New York: Charles L. Webster and Co., 1893].

Louis PETIT

(1868-1927). Fransız piskopos, Bizantinist. 1893'te İstanbul Kadıköy'deki Assumptionist okulunda idarecilik etti ve Bizans mütehassısı hâline geldi.

"Bir diğer tarikat, Konya'da 672 (1273)'te vefat etmiş olan *Djelal-ed-Din-Maoulana* [Celâleddîn Mevlânâ] tarafından vücuda getirilmiş olan, geziciler tarafından *derviches tourneurs* [dönen dervişler] adıyla daha iyi bilinen, günümüzde Türkiye'de bütün diğerlerine takaddüm eden faik bir tesiri de kullanan ve reisleri olan Konya'daki ulu çelebinin her yeni sultana Osman'ın kılıcını kuşatma müsaadesi imtiyazını malik bulunan *Moulaniya* [Mevlevîye] veya Mevlevîlerdir. Çok yüce sırrî şiirlere sahip olarak *Celâleddîn*'in bir bilgi ve talimi vasiyet etmediği müritleri olan, gereğinden fazla incelmiş, bundan başka çok zengin olan Mevlevîler umumiyetle şen yaşarlar ve *Levant* [Şarkî Akdeniz]'in seyyahlarına hoş bir eğlence olsun diye rakslar ve musikinin refakat ettiği bîmana tatbikleriyle, hiçbir şeyden şımarmadan, *padişah*a çokça bendelik ederler."

PETIT, Louis, **Les Confréries Musulmanes**, s. 14, Paris: Bloud et Barral, 1899.

Meçhul bir seyyah

TÜRKİYE'DEKİ PARTİLER

"…*Tchelebistes* [Çelebiciler] yegâne meşru bir hanedan olarak baş eğdikleri Konya çelebisinin ailesinin tâbileridirler. *Selçukî*lerin sonuncusu olan *Alâaddin III.*'ün tahtı *Osman* tarafından gasp edildiğinde, eski sultanın yandaşları *hilâfet*i kendi hisseleri için muhafaza ettiler ve Konya'da oturdular. Sultana hükmetme kılıcını kuşatma hakkına kendileri sahip oldular. Ama *Selim I.* Mısır *Memlük*leri üzerine büyük zaferinden sonra, *Osmanlı*ların hâlâ taşıdıkları *halife* unvanını zapt etti. Konya *halife*leri o zaman, *tchelebi* (efendi) adını aldılar; reisleri olan ve kılıç kuşandırma hakkını muhafaza eden *mollah hunkiar* [molla hünkâr] ve *aziz*, Konya idare heyetinin hayat boyu azasıdır. Her iki dizi üstüne çöküp, elbisesinin eteğini öpmedikçe hiç kimse ona erişemez ve kıymeti kendinden menkûldür. Konya'daki *derviches tourneurs* [dönen dervişler] onun ailesinin parçasıdırlar. Şimdiki *molla hünkâr* Hristiyanlara karşı çok güler yüzlü olduğu söylenen, kendi önünde secde edilmesini yasaklamış olan çok genç bir zattır. Geçenlerde onun taraftarlarından, yeniden bir Selçukî hanedanı kurma davası için teşebbüsde bulunmak isteyen biri hizmetlerini arz etmeye ona gitti. O, kendi sulh üzere olan zenginliklerini ve kudretsiz Asyalı hükümdarın ehl-i safa hayatını tercih ederek reddetti."

Dancing Dervishes, [Raks Eden Dervişler -Galata Mevlevîhanesi-], [Yazarı Bilinmeyen, *Dervishes*, Cyclopaedia of Biblical, Theological and Ecclesiastical Literature, Hazırlayanlar: John M'Clintock ve James Strong, 1868, s. 751, New York: Harper and Brothers].

Yazarı bilinmeyen, *Les Partis en Turquie*, **Revue De L'Islam**, Direktör: Gaston Dujarric, Nu.: 81, Ağustos, 1902, s. 121-122, Paris: Librairie Africaine, Coloniale et Orientale.

Richard DAVEY

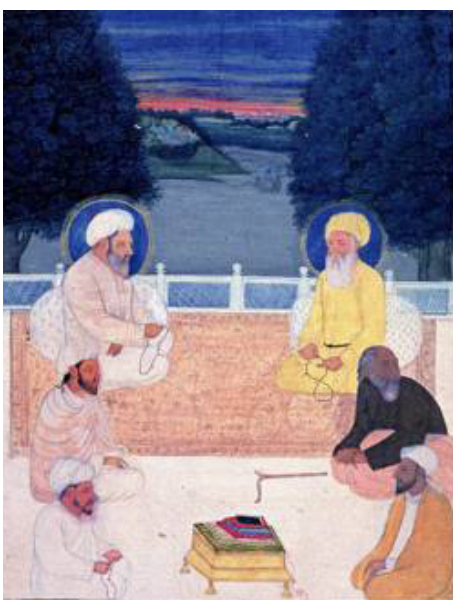
Richard Patrick Boyle Davey. (1848-1911). İngiliz. İtalya'da Venedik'te öldü. Diğer bazı eserleri: A History of Mourning (1890), The Sand Sea and Other Stories (1896), Cuba: Past and Present (1898), The Pageant of London (1906), The Nine Days' Queen, Lady Jane Grey and Her Times (1909), The Sisters of Lady Jane Grey and Their Wicked Grandfather (1911).

"*Dancing Dervishes* [Raks Eden Dervişler] tarikatının kurucusu olan *Maulawî-jalâlu'd-dîn* [Mevlevî -Mevlânâ- Celâleddîn] şüphesiz olarak sadece bir *mystic* [bâtinî; sırrî] değil, aynı zamanda bir *pantheist* [vahdet-i vücutçu] idi. Ziyadesiyle musiki meraklısıydı ve onu, cami ayinlerinin içine sokmak için elinden geleni yaptı. Kulluk amelini kızıştırmanın bir vasıtası olarak, neylerin sesine uyarak raks etme tatbikatını da o başlatmıştı. Onun müstakbel hayat tasavvuru aşağıdaki satırlarda takdire şayan bir surette ifade olunmuştur: «Denizden ve dalgalarından bahsediyorsun ama böyle söyleyerek denize dair iki farklı şeyi kastetmiyorsun; onun yükselmesi ve düşmesi dalgaları meydana getirir ve dalgalar düştüklerinde denize geri dönerler. Tanrı'nın dalgaları olan insanlar da öyledir, öldükten sonra O'na çekilirler.». Bu dervişler çok kolaylıkla mürtedler addedildiler ve sadece hayli zulümden sonradır ki onların ekseriyeti *orthodox* [mer'i usule muvafık] *fold* [koyun sürüsü; cemaat] e geri döndüler. Türkiye'de büyük bir veli olduğu düşünülen Mevlânâ Celâleddîn Konya'da, kocaman gümüş şamdanlarda gece gündüz yanan birtakım mumlar tarafından aydınlatılan sandukasını örten, parıldayan, iğne işi, kıymetli bir gümüş şal altında huzur içinde uyur." s. 55-56.

"Hayal edilecek hiçbir şey *Turning Dervishes* [Dönen Dervişler]'in ayininden daha güzel değildir. Orkestraları; her biri dümbelek, tef, santur, küçük mandolin, tek telli keman veya küçük bir Mısır harpi gibi hususî ve çok kadim görünüşlü bir çalgı çalan, aşağı yukarı sekiz çalgıcılık bir bandodan ibarettir. İlâhî bir ayinde kullanılan musiki çalgıları Kur'an hükmüne kat'î surette muhalif olmasına rağmen, dervişler onları kullanmanın yolunu daima buldular.

Müslüman olmayan ecnebiler Dönen Dervişler'in çok sayıdaki *tekkieh* [tekye, tekke]lerine ya mahfilin hususî bir kısmına veya divanhaneyle aynı seviyede küçük bir daireye seyirciler olarak kabul edilirler. İkincisinde icra müddetince ayakta durmaları ve *over-shoes* [kundura üstlükleri] ve pabuçlarını kapının dışında, bu maksat için burada duran ve ayrılırken kendisine cüz'î bir şey verilen bir zatın emanetine bırakmaları beklenir. Yine de İslâm *namaz*ının veya hususî açılış niyazının sonuna kadar içeri alınmazlar.

Mevlânâ ve Dostları
-Üstte, sağda Hazret-i Pîrân-ı Pîr-i Destgîr -Mevlânâ-; saat yönünde Baba Ferîdeddîn, Hoca Kutbeddîn, Hazret-i Hoca Muineddîn Ajmerî-,
Hind-Türk Okulu, 17. yy.

Sheikh [şeyh]in dairesi şeyh *hujreh* [hücre]si ve *tekke*nin büyük divanhanesi *sema khaneh* [semahane] (yani ihvanın semavî sesleri duyduğu ve kendinden geçmiş bir hasroluş hâline girdikleri salon veya hane) olarak isimlendirilir.

Mevlevee [Mevlevî]lerin aynı zamanda, *Ismi Jeleel Hujreh* [İsm-i Celîl Hücresi] denilen bir daireleri de vardır, burada mutat sabah ve akşam *namaz*larını veya niyazlarını, keza *İsm-i Celîl* (*Allah*'ın güzel adı)'i icra ederler. Bu odacık diğer *tekke*lerde bulunmaz. Tarif edilen icra daima Türklerin *eekindee* [ikindi] dedikleri üçüncü günlük niyaz esnasındadır ve takriben öğleden sonra [eski saatle] saat onda başlar.

Münasip bir şekilde bina edilmiş bir Mevlevî *tekke*si on sekiz odacıklı olmalıdır ve keza nezirler de daima on sekiz sayısıncadır. Hücreyi işgal eden her kişi on sekiz kuruş yevmiye alır. *Mureed* [mürit] veya çırak tekkenin mutfağında bin bir gün hizmet etmek mecburiyetindedir ve bundan dolayı onun, içinde müptedinin gözaltında olduğu farz edilen ve çokça niyaz ve oruç için kullanılan odasına *chillâh hudjrehsee* [çille hücresi] veya inziva hücresi denilir. Her bir cemiyetteki yegâne zabitan; şeyh, belki bir *Nâib Khaleeieh* [Naip Halife] veya vekil ve tekkenin masrafına nezaret

eden *Khâzzeenehdar* [Hazinedar] denilen bir kardeştir. Şeyhin makamı mevrustur ama Türkiye'deki diğer bütün tarikatlarda olduğu gibi *Şeyh-ül-İslâm*'ın tasdikine muhtaçtır.

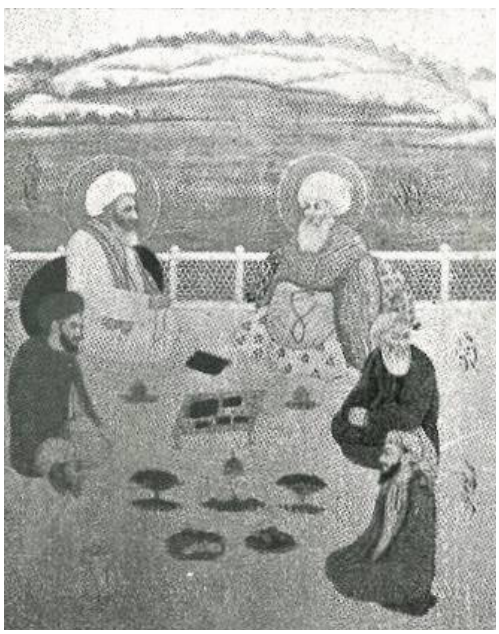
Bu dervişlerin divanhane veya mabetlerinde binanın ortasına, mübarek raksçıların dinî dönüşlerini daha iyi ifa etmelerine imkân vermek için, son derece cilâlı tutulan ve bir korkuluk tarafından ihata edilen müdevver bir *platform* [sahanlık] inşa edilmiştir. Sağ tarafta kalın olarak kafeslenmiş bir mahfil başlıca Padişah *Harem*i'nin kadınlarına veya taşradaki üst sınıfların hanımlarına hasrolunmuştur. Ecnebiler dâhil umumî ahalî, daha hakir sınıflardan kadınlar ve çocuklar müdevver sahanlığın etrafında dikilir veya çökerler. Ana methalin hemen üzerinde musikicilerin işgal ettiği bir taraça vardır.

Raks Eden veya daha münasip bir şekilde dedikleri gibi Dönen Dervişler'e adını veren fevkalâde merasim manası olmaksızın hiçbir şeydir. Cemiyet geçmiş günahları ve müstakbel hayatlarının ıslahı için evvelâ dua eder ve sonra, değişme meşguliyetinin kuvveti için sessiz bir yalvarışın ardından, hususî hareketleriyle, «terk edip gitmenin büyük arzusunu» resmederler ve bütün dünyevî bağlarını bir kenara atarlar.

Bu âdetin safi saçmalıktan hâsıl olduğuna inanmaya kendimi razı etmeseydim onun manasını tahkik etmeye biraz zahmet ederdim. Böylece, onların mabet veya *tekke*lerini, merasimlerin farklı günlerde değişip değişmediğini tahkik etmek için, birkaç kere ziyaret ettim ama herhangi bir değişiklik görmedim.

Dervişler muattal kalan şeyhin önünden vakur bir huşuyla iki kere tekrarlayarak geçtikten sonra kollarını yayarlar ve sağ elin avuç içi yukarı ve solunki aşağı doğru doğru tutularak dönme hareketine başlarlar. Biniş-lerini çıkardıklarında ortaya çıkan alt elbiseleri bir cepken ve koyu renkli kumaştan, ayaklara inen bir fistandan ibarettir, topluluğun amir azaları beyaz veya yeşil, diğerleri kahverengi veya bir nevi sarımsı kül rengi içindedirler, belleri etrafına kırmızı uçlu beyaz kuşaklar sarınırlar. Fistanları çok büyük genişliktedir ve kuşağın altında, giyenler mihver üzerinde döndüğünde mantar gibi bir görünüş veren geniş körüklü kırmalar konulmuştur.

'Vazifeli' (başka türlü nasıl ifade edeceğimi bilmiyorum) olanların sayısı onlara baktığım son dakikada yedi erkek ve kalan ikisi safi oğlan çocuğu olmak üzere dokuzdu. Lâkin topluluğun büyük tesir derecesindeki sırrî rakamları olan dokuz, on bir ve on üç asla aşılmaz ve ihvanın kalan azaları, yoldaşlarının inkişafları müddetince, çevrili yerin içinde olarak niyazla meşgul olmaya devam ederler. Mahfildeki davulun vuruşu *revolving dervishes* [devreden dervişler]in hareket ettiği zamanı işaret eder ve tesir tarifi âciz bırakan bir derecede emsalsizdir. Hareketleri o kadar doğru ve emindi ki işgal ettikleri meydan bir dereceye kadar hudutlanmış olmasına rağmen, asla bir diğerinin üzerine varmadılar ve beş dakika müddetle sanki bir makine tarafından sevk ediliyormuş gibi, devrede devrede, büklümlenerek döndüler. Solgun, hislerine hâkim çehreleri mükemmel bir şekilde hareketsizdi; başları hafifçe sağ omuzlarına doğru meyletmişti ve şişmiş elbiselerinin sür'atli dönmesi mabette soğuk, keskin bir hava cereyanı yaratıyordu. Bu devrenin nihayetinde mahfilde fasılalı bir şekilde, yüksek sesle söylenen Peygamber'in adı terennüm hâlinde zahir oldu ve dervişler bir arada olarak durakladıkları, ellerini göğüsleri üstüne kavuşturdukları ve ihtiramla aşağıya doğru kusursuzca eğildiklerinde, bol elbiseleri ani frenlemeyle tıpatıp mumyalar gibi bir görünüş vererek onların etrafına sarıldı.

Mevlânâ ve Dostları
-Üstte, sağda Hazret-i Pîr-i Destgîr -Mevlânâ-; saat yönünde Şah Şeref, Nizameddîn, Hoca Kudbeddin, Baba Ferit, Hoca Muineddîn-,
Hind-Türk Okulu, 17. yy.,
Kağıt üstüne sulu boya,
Das Berliner Museum fürVölkerkunde.

Bir dua fasılası takip etti, aynı merasim üç kere icra edildi ve üçüncünün sonunda hepsi secdeye kapandılar. Sonra, şimdiye kadar seyirci olarak kalanlar onların üstlerine binişlerini attılar ve şeyhin solunda diz çökmüş olan kalktı ve çabuk ve ciddî bir sesle, kısımlara bölünmüş, uzun bir duayı, her bir cümlenin son kelimesini sekizlik perde tertibinin *Edouard de Reszke* [1853-1917 arasında yaşamış, bas sesiyle şöhret bulmuş Polonyalı opera şarkıcısı]'yi utandırmayacak gür bir derinliğiyle, "*Ya Hû, ya Hû*" telâffuzuyla uzatarak söyledi.

Bu niyaz, 'dünya halkının büyükleri' yani hepsi de 'onların üzerinde nüfuzlu' olan memleketin ricalden olan kimseleri içindir ve Sultan'ınki zikredilene kadar her bir isimde hepsi başlarını göğüsleri üstüne eğdiler, onun ismi zikredildiğinde kederle feryat ederek bir kere daha yüzüstü yere kapandılar. Sonra ayakları üstüne kalktılar, birbirlerine baş eğdiler ve çekildiler.

Dönen Dervişler'in merasimleri zarif ve kimseye zararı dokunmayan türdense de, Feryat Eden Dervişler'inkiler ziyadesiyle dikkate değer olmalarına rağmen bir dereceye kadar tiksindiricidirler." s. 61-63.

"Rütbesi *Şeyh-ül-İslâm*'dan sonra gelen ve *Mollar-hunkiar* [Molla Hünkâr] veya şahane din adamı diye adlandırılan Mevlevîler veya Dönen Dervişler'inki haricinde, tarikatların mafevk veya en yüksek rütbedekilerinden hiçbiri, sarayda herhangi bir hususî mevkie sahip değildirler. O, yeni sultana *Eyüb*'ün mukaddes camiindeki, bizim taç giymeye tekabül eden bir merasimde *Osman*'ın kılıcıyla salâhiyet verir. Her bir cemiyetin azaları dinî vazifelerine taalluk eden bütün hususlarda mafevklerine tamamıyla itaate mecburdurlar. Her şeyh tarikatın işlerini idare eden ve an'ane ve sırları nesilden nesile halefiyet yolu ile geçiren bir şûraya veya şeyhlerden veya sırları ve âdetleri bilen dervişler (*dédé* [dede]ler veya babalar olarak adlandırılırlar)'den bir meclise sahiptir. Keza onlar cemiyetin azalarını tekdir etme veya mükafat verme hakkına da sahiptirler. Reisleri *Aktchi-Dédé* [Ahçı -Aşçı- Dede] veya Baba Aşçı diye bilinir. Tahmin ederim ki okuyucularım ne halt etmeye bir aşçının bunu yapmak zorunda olduğuna şaşacaklardır, ama Türkler gibi konar göçer bir ahalide eski devirlerde aşçı istisnaî bir mevkii işgal ediyordu. Yeniçerilerin reisi *Supreme Cook* [Ulu Aşçı] unvanından hazzederdi ve tam kudretli teşkilatın alemi çorba kazanıydı." s. 67.

DAVEY, Richard, **The Sultan and His Subjects**, s. 55-56, 61-63, 67, London: Chatto and Windus, 1907.

Lucy M. J. GARNETT

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 411

İNANIŞLAR VE HURAFELER

"Burada, payeye bakmaksızın yan yana, saflar hâlinde, Mekke istikametini işaret eden cenubîşark duvarındaki oyuk olan *kıble*ye dönerek oturan âbitler farklı farklı giyinmişlerdi. Bazısı hâlâ cetlerinin büyük sarık ve seyelân eden cübbelerini giyerken, diğerleri sıkıca düğmelenmiş üniforma veya resmî redingot ve darca fesler içindekiler; kaba, sarkık pantolonlar ve kısa mintanlar içindeki yumuş oğlanları; şeker kellesi şapkaları ve ince kumaştan kolsuz mantoları içindeki terbiyeli Mevlevîlerden; asa ve keşkülüyle, taranmamış saçlı ve pejmürde Kalenderî veya Bektaşîlere kadar her kademe ve tarikattan dervişlerdir." s. 117.

AKLÎ TERAKKİ

"Bununla beraber *Âşık Paşa*, Şarklılar tarafından "şairlerin şehzadesi" sayılan ve meşhur Mesnevî'yi Farsça yazmış olan *Jelalu'd Din*

Selanik Mevlevîhanesi'ne Mensup Bir Neyzen ve Bir Semazen,
19. yy., Siyah beyaz fotoğraf.

[Celâleddîn]'in kurucusu olduğu, temayüz etmiş pek çok şiirler meydana getirmiş Mevlevîler veya *Whirling Order of Dervishes* [Dervişlerin Dönen Tarikatı]'nın bir azası kılınmış idi." s. 168.

TASAVVUF VE FİKİR SERBESTİSİ

"Takip eden muhtelif hükümranlık süreleri altında ve hassaten *Mehmet IV.*'ün hükümranlığında, *ortodoks* [Müslüman]ların galeyana gelmesi öyle muazzamdı ki, *ulema* ve diğer katı Muhammedîler bütün tarikatları izale ve varidatını müsadere etmeyi, tekkelerini yıkmayı teklif etmeye bile cür'et ettiler. Hakikaten de Sultan'ın Vezir-i Azam'ı *Ahmet Köprülü* tarafından Mevlevî, Halvetî, Celvetî ve Şemsî tarikatlarını men etmek için bir teşebbüste bulunuldu. Bütün evvelki ve müteakip teşebbüsler gibi, hükûmet *Yeniçeri*ler tarafından korkutulup hareketten alıkonulduğundan, bu da kısmen muvaffak oldu. Yeniçerilerin Bektaşî tarikatıyla derunî irtibatı onları umumiyetle Dervişler'le müttefik yapmıştı. Bâb-ı Âli bu korkunç askerî kuvvetin kızgınlığını tahrik edebileceğinden bir şey yapmaya korktu. Sultanın amelinin de gönülsüz olduğu gözüküyordu. Buna mukabil *Mouradjà D'Ohsson*'un "şair, ana baba ve kardeş kâtili, mutasavvıf, zalim ve fatih" diye tarif ettiği *Selim I.*'in müteveffaların mezarlarını ve yaşayan muteber *şeyh*lerin hücrelerini haccettiği ve Şam'da mümtaz ermiş *Muhajjin-el-Aràbi* [Muhyeddin el-Arabî]'nin mezarı üstüne bir cami bina ettiği dahi mevsuktur. Keza *Süleyman I.* Konya'da Mevlevî tarikatının kurucusu Celâleddîn'in hürmetine bir cami, bir *tekke* ve imaret inşa etmiştir." s. 192.

"Sultan *Mahmud* bin yıldan fazladır kendi cetlerinin, Müslümanların umumiyetle hürmet ve bağlılıkla sevdiği müesseseleri büsbütün yok etmeyi irade etmekte tereddüt etti. Ama *Ubicini*'nin habersizmiş gibi gözüktüğü [şey], Sultan *Mahmud*'un Pera'daki Mevlevî kardeşliğinin sıkı münasebette bir azası olduğu ve keza Fındıklı'nın kenar mahallesinde tesis edilmiş Nakşibendî ihvanının cemiyetlerini mevcudiyetiyle şereflendirdiği hakikatını öğrendiğimizde bu tereddüt şaşırtıcı değildir." s. 194.

"*Tekke*ler umumiyetle bazen kasabaların veya şehirlerin ortasında, ama daha sıklıkla onların kenar mahallelerinde resim gibi ve hâkim mevkileri işgal ederler. Binalar; kiremitli ve kubbeli çatısıyla, beyaz badanalı duvarları olan dört köşe bir yapı olan *semahane*nin etrafında öbeklenmiştir. Semahane; ihvanın müşterek ibadet ve dinî talimleri için toplandıkları salondur. Dâhilî tanzim tarikata göre değişir ama daima aşırı sadelik gösterir. 'Dönen' ve 'Feryat Eden' diye de adlandırılan Mevlevî ve Rıfaîlerin salonlarında merkezdeki dairevî bir meydan, seyircilerin yerleşmesi için hasırla kaplanmış olan zeminin diğer kısmından parmaklıkla ayrılmıştır. Kadınlar için bir mahfil bulunmadığında bu sahanın bir kısmı onların kullanmaları için taksim olunur. Duvar tezyinatında yegâne teşebbüs, Kur'an'dan metinler, şiirlerden mısralar; Allah'ın, peygamberin, *halife Ali*'nin vs. mukaddes isimleri yazılmış levhalardır. Alelâde camilerde olduğu gibi Mekke istikameti, evvelce zikredilmiş olduğu gibi, Müslümanların dinî mesleği olan tarikatın *pir*i veya kurucusunun adı veyahutta

Bismillah -Tanrı'nın adıyla- kelimesinin üzerine kakıldığı duvardaki bir oyuk tarafından işaret edilir. Bir köşede ekseriyetle bir müteveffa şeyhin mezarını örten bir sanduka bulunur; sanduka burada şifa veya diğer lütufları arayan ve bulanların dindarane takdimleri olan kıymetli örtüler ve zengin kumaşlarla örtülmüştür.

Mabedi çevreleyen avlu ihvanın hücrelerine ve *şeyh*in dairesine, tekke mutfağına ve idare odalarına geçit verir. Hücreler tarikata göre sayıca değişir ve ön tarafa doğru meyleden bir çatıyla, dört köşeli, alçak binalar şeklindedir; içine bütün kapıların ve pencerelerin açıldığı geniş bir taraçayı ihtiva eder. Ötede leylek ve güvercinlerin uğrakları servi, dut ve çınar ağaçları tarafından gölgelenen çiçek ve meyve bahçeleri vardır. Şu, kemerli bir geçit ve üstü kiremitli duvarlar tarafından sarılmış olanlar, susamışların kullanması için demir kepçelerle teçhiz edilmiş sarnıçlar ve pırıldayan su çeşmeleridir. Ara sıra Selanik'in Vardar kapısının haricindeki tekkenin havalisi içinde olarak, serin, gölgeli inzivahaneler ve dağ, ova ve denizin muhteşem manzarasına hükmeden inşa edilmiş set üstü sıra evleri ve köşkler bulunur. Ve burada akşam gölgeleri uzadığında, resim gibi ve remzî kisveleri içinde mutasavvıflar, asude bir şekilde öteye beriye gezinirlerken veya geniş tahta peykeler üstüne oturmuş, yüzlerinde dünyaya ve yalnız onun verebileceği meşakkate rağbetsiz olan mükemmel bir istirahat ifadesiyle, tefekküre dalmış bir şekilde, uzun *tespih*lerinin kahverengi tanelerini parmakları arasından geçirirler.

Bütün derviş tarikatlarının fakr umdeleriyle mütenasip olarak dilenci oldukları mütalâa edilse de hakikatte pek azı öyledir; ekseri tekkeler dindar kimseler tarafından onlara vasiyetle bırakılmış gayrimenkûller olan *vakf*a maliktirler. Muhtaç bir muhip bazen dervişlerin iratlarından istifadeyle sıkıntılarını hafifletse de, bu iane sermayenin iratları başlıca dervişlerin geçimine hasredilir. Tekkeler servet nokta-i nazarından çokça değişirler ve daha müreffeh olanların kendilerine daha az bahşolunmuş diğerlerine muavenet etmeleri beklenir. Mevlevî tarikatı hepsinin herkesçe en sevilenidir -hatta en revaçta olanı da denilebilir- ve kurulduğundan bu yana azaları arasında yüksek mertebeden zevatı ihtiva eder. Mesela Sultan *Abdülaziz* bir muhipti ve bazen İstanbul'daki Mevlevî tekkelerinden birinde dinî talimlere iştirak ettiği söylenir. Binaenaleyh bu tarikat çok müreffehtir ve tekke ve zaviyeleri bütün diğer tarikatlarınkine faiktir. Onların *general* [tarikat baş nazırı; sipahsâlar, başkumandan]'larının Küçük Asya'da Konya'daki tekkesi eski *Selçuklu* sultanları tarafından *vakıf* olarak vasiyetle bırakılmış hatırı sayılır arazilere maliktir. Bu teberrular sonra gelen şehzadeler tarafından da tasdik edilmiştir. *Murat IV.* dahi 1634'de İran'a karşı sefer ettiğinde, Üstad-ı Azam olarak isimlendirilen 'şeyhlerin şeyhi'ne çokça lütuf ve imtiyazlar ihsan etti ve onun cemaatine, askerlik hizmetine bedel olarak şehirdeki Müslüman olmayan sakinlere zorla kabul ettirilmiş kelle vergisi olan *harac*ın hâsılatıyla beraber ebedî bir *vakıf* olarak irat bağladı." s. 200-202.

"Bir Mevlevî *neophyte* [nevniyaz]ının, Bektaşî tarikatındaki gibi, birbirini takip eden 1001 günlük bir çıraklık icra etmesi lüzumlu bulunur. Bu müddette dünyevî mertebesi ne olursa olsun, tekkenin süflî hizmetlerini görür ve kendisini cemaatin bütün diğer azalarının altında tutar. Bu devir zarfında aynı zamanda *semahane*deki ayinlere iştirak eder ve İhtiyarlar'dan birinden talim görür." s. 205.

CENAZE MERASİMLERİ

"Ekseri şarklı kavimlerin müşterek bir inanışına göre, ölümden sonra ruh, o olmaksızın defnedilmiş olamayan cesetle esrarengiz bir alâkayı elin-

de tutar. Bu telakki müteakip küçük derviş hikâyesi tarafından tasvir edilmiş olabilir: Dervişlerin Mevlevî Tarikatı'nın meşhur kurucusunun çok iyi karısı *Kera Kadın*'ın naaşı ihvanın çok büyük izdihamıyla takip edilerek kabrine götürülüyorken, taşıyıcılar birdenbire, 'Aşk İhvanı'nın şuurlarının fazlaca tecrübe ettiği bir vak'a olarak, kendilerini bir vakit için yol tutamaz buldular. Bununla beraber tarikattan bir mübarek zat aynı gece bir rüyada bunun izahını almıştı. Alayın hareketsiz kalmaya mecbur olduğu noktada, takaddüm eden günde bir adam ve bir kadın zinadan dolayı öldürmek için taşlanmışlardı ve hanımın ruhu er-Rahîm'e, onlara tavassut etmek için cesedini terk etmişti. Onların yarlığaması elde edildi, hanımın ruhu yere döndü ve taşıyıcılar cenazeyle ilerlemeye muktedir oldular (Mesnevî'deki Ustaların İşleri'nden. Redhouse tercümesi)." s. 254.

GARNETT, Lucy M. J., **The Turkish People** (Their Social Life, Religious Beliefs and Institutions and Domestic Life), s. 117, 168, 192, 194, 200-202, 205, 254, London: Methuen and Co., 1909.

Julius R. van MILLINGEN

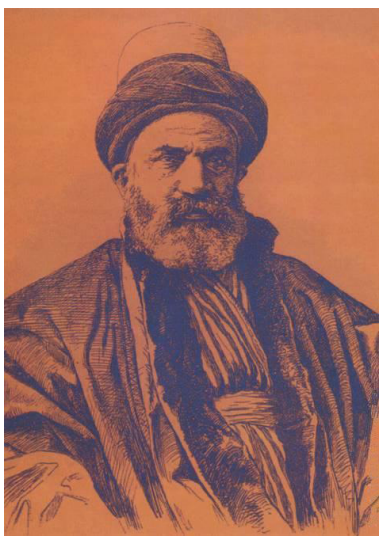
(1800-1878). Hekim, arkeolog. Katıldığı Yunan bağımsızlık ayaklanmasının ardından yerleştiği İstanbul'da, ardı ardına beş sultan için saray hekimliği yaptı. Frederic ve Alexander van Millingen'in babalarıdır.

"Diğer fırka Mevlevîler bu vecdi tükenmiş bir hâlde yıkılana dek dönmede bulurlar." s. 77.

"Uzun, üstüvanî, kahverengi başlığıyla bir dönen derviş heybetli bir şekilde yürür." s. 90-91.

MILLINGEN, Julius R. van, **Peeps at Many Lands: Turkey**, s. 77, 90-91, London: Adam and Charles Black, 1911.

Mevlevî Şeyhi,
BISEO, Cesare (Ressam),
1876, Karakelem

William Eleroy CURTIS

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 485

[1909 Nisan'ı]- "Şimdiki hâlde, Şevket Paşa'yı ve diğer genç Türk reislerini ikaz etmek üzere gönderilen zatın, *whirling dervishes* [hızla dönen dervişler]in başı ve Müslüman ruhban sınıfının en yüksek derecede hürmet edilenlerinden biri olan *Tchelebi Effendi* [Çelebi Efendi] olduğu bir aşikâr sırdır. Onun [Çelebi'nin] bunu inkâr etmek bir tarafa, niyetlenilmiş tedhişleri önlemenin şerefine sahip çıktığını biliyorum."

CURTIS, William Eleroy, **Around the Black Sea, Asia Minor, Armenia, Caucasus, Circassia, Daghestan, The Crimea, Roumania**, s. 173, New York: Hodder and Stoughton, 1911.

W. M. RAMSAY

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 264

30 Nisan [1909], Cuma- "Bizim bildiğimiz gibi o [kayıkçı] da Mevlevî Dervişleri'nin başı olan *Tchelebi Effendi* [Çelebi Efendi]'nin 'Hâkimiyet Kılıcı'nı yeni padişaha kuşandırmak için *Konia* [Konya]'dan geleceğini biliyordu." s. 154.

7 Mayıs [1909], Cuma- "Memurlardan biri ve *Abdülhamid* devrinde sürgün edilmiş bulunan bir şair ve asker olan *Murad Bey* adında bir Arnavutun, [Konya'da Hristiyanlara yönelik] heyecanı teskin ettiği ve kargaşayı önlediği ve Türkiye'deki en yüksek derecede hürmet edilen şahsiyetlerden olan, ailesinin zihin serbestisi ve geniş mütalâası daima dikkat çekmiş bulunan, *Turning Dervishes* [Dönen Dervişler]'in başı *Çelebi Efendi* tarafından da, kendisine faal bir şekilde yardım edildiğini söylüyorlar. Eski âdet, her Osmanlı sultanına, Osman'ın kılıcını ona kuşatarak, *Çelebi Efendi* tarafından salâhiyet verilmesiydi; terk edilmiş bulunan bu merasim yeni sultan [Mehmed V.] için ihya ediliyor, *Çelebi* bu maksatla İstanbul'a gitmiştir." s. 202.

10 Mayıs [1909], Pazartesi- "Karım; Konya'da sükûnet ve kan dökmeden kurtarmanın, ziyadesiyle, Dervişler'in başı olan *Çelebi Efendi* ve an'aneleri serbest fikirli Raks Eden Dervişler'in bütün topluluğu sebebiyle olduğunu ve onların pek çok hususta Müslümanlardan ayrıldıklarını mütalâa etti. Onun beyanı diğer şahitlerden duyduğumla muvafıktı, fakat o bir de *Çelebi*'nin hükûmet konağının basamaklarından halka bir konuşma yaptığını ilâve etti." s. 227.

RAMSAY, W. M., **The Revolution in Constantinople and Turkey: A Diary**, s. 154, 202 ve 227, London: Hodder and Stoughton, 1909.

Lucy M. J. GARNETT

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 411

KILIÇ KUŞANMA

[10 Mayıs 1909, Pazartesi]- "Mamafih, yeni Sultan'ın cülûsuyla rabıtalı olarak vuku bulacak tesir edici merasimler Mayıs'ın onuna kadar olmadı. O gün geldiğinde bütün İstanbul meşrutiyetin kabul edilip mer'iyete girmesini görmek üzere Altın Boynuz'un kuzey kıyısındaki Eyüp'e doluşur. Osmanlı hanedanının *prens*leri için taç giymeye denk olan, Osman'ın an'anevî kılıcıyla Müminlerin Kumandanı'nı resmen memuriyet makamına koyma merasimi, buradaki, Peygamber'in sancaktarı Eyüp veya *Job*'un cesedi üzerine inşa edilmiş camide vuku bulur. Ama *Mehmed V.*'in sarayından yolculuğunu yaptığı [vasıta], kadim âdetteki gibi, saltanat kayıklarından biri değildir. Yerine, mevcudiyetin yeni nizamını tasdik edercesine, önünden giden bir tek zaptiye botunun ardındaki imparatorluk yatı *Söğütlü*'de gider. Onu çok sayıda çatana ve motorlu sandal takip eder. Mermer mezar taşları arasındaki halı döşeli patika, küçük *Bostan* iskelesinden, pek çok asırlar boyunca memleketin en büyükleri tarafından mukaddes toprağında kabri olmak bir imtiyaz addedilmiş bulunan Ölüler Köyü'nün camiine gider. Camiin dış kapısında müminlerden başkasının geçemediği eşikte türbenin muhafızlarıyla beraber çok sayıda Müslüman din adamı dikilir. Bunların tamamı, açık kahverengi binişleri ve şeker kellesi şapkalarıyla Mevlevî Tarikatı'nın dervişleridir. Merasimde mevcudiyeti elzem olan *General* [tarikat baş nazırı; sipahsâlar, başkumandan] veya Tarikat'ın Irsî Üstad-ı Azam'ı *Tchelebi Effendi* [Çelebi Efendi] göze çarpar. Osmanlı hanedanının ilki Emir Osman'ın hükûmet dairesi olan kadim Selçuklu başşehri Konya'da, 1299 senesinde [kılıç kuşatmayı] yerine getirmiş *Çelebi Efendi*'nin bir

selefinden bu yana, daima, yeni sultana kuşatma imtiyazı hakkı halef Üstad-ı Azam'lara verilmiştir. Türk kavmi umumiyetle Osman'ın tahtında hak iddia eden bir *prens*i kanuni hükümdarları olarak yalnızca bu veçhile meşru kılınırsa tanırlar. Camiin avlusunu geçerek üstü kapalı, enfes zanaatta narin sütunların tuttuğu sivri tepeli kemerli yolun kuşattığı bir çeşmeye varılır. Bunun güney tarafında, Eyüp Camii'ndeki bir kapı aralığı Müslümanlar tarafından çok ziyadesiyle hürmet edilmesi hasebiyle türbeye methal verir. Duvarlar yerden tavana kadar zarif resimli ve renklerde çinilerle kaplıdır ve merkezde Peygamber'in sancaktarının küllerini [bakayasını] saklayan, serbest el işi numuneleri hâlinde şekillendirilmiş ince bir gümüş madeni levhayla örtülü, beyaz mermerden lahit bulunur. Bunun önünde, koyu kırmızı kadifeyle örtülü, üç ayaklı bir sehpa üstünde, bir *yatağan* gibi eğik, tarihî bir süvari kılıcına dayanan, firûze ve yakutlarla donatılmış altın kılıç kabzasıyla, tokası üstünde aynı taşlardan bir öbeğin yegâne ziyneti olduğu altın kaplama kılıç kayışıyla, çok pahalı taşlarla neredeyse ketmolunmuş mavi bir kın vardır. Duvarlar boyunca taht görünüşünde, bir tarafına benzer şekildeki minderlerin yığıldığı, alışıldık Şark tarzında, alçak minderli divanlar vardır. Bunun üstüne Sultan bağdaş kurup oturur; oğulları onun önünde, pek çoğu dışarıda kalırken küçük yapıya girmeye muktedir olan birçok nazır, paşa ve saray memuru gibi, *Çelebi Efendi*'nin etrafında kümelenerek daha aşağı bir seviyede yerleşirler. Hususî kıyafetleri altınla parıldayan saraydan dört imparatorluk iç oğlanı, mutat niyaz için, on yedi dakika müddetince yükselip alçalan bir sesle ilâhîler okurlar. Minarelerin tepesinden müezzinin sesiyle Müminlerin Kumandanı'nın türbesinin dışındaki hâzıruna ilanda bulunulmaz.

Bu dualar bitirilir; *Gazi Muhtar Paşa* Sultan'ı gümüş mahfazalı mezarın ayak ucuna götürür, kılıcı kaldırır ve Mevlevî Üstad-ı Azamı'nın eline verir, o da ufkî bir hürmet eğilmesinden sonra, sanki hükümdara kuşandırıyormuş gibi onun bel kayışına tutar. Ama Sultan kılıcı onun ellerinden tutup alır ve lâtif bir hareketle kendisi belinin etrafındaki kayışa, bağlanmasını dikkatlice ayarlayarak geçirir. Ve ecdattan kalmış kılıcı kuşanmış *Padişah*, eski İslâm muharibinin mezarı önünde orada dikilirken, *Şeyhülislâm*'ın başını çektiği meclis tebriklerini arz etmek üzere onun önünden sıra ile yürürler ve yapıya bitişik üstü kemerli yolun içinden dışarı çıkarlar; oğullarıyla hükümdar ve Üstad-ı Azam geride, niyazda kalırlar."

GARNETT, Lucy M. [J.], **Turkey of the Ottomans**, s. 56-58, New York: Charles Scribner's Sons, 1911.

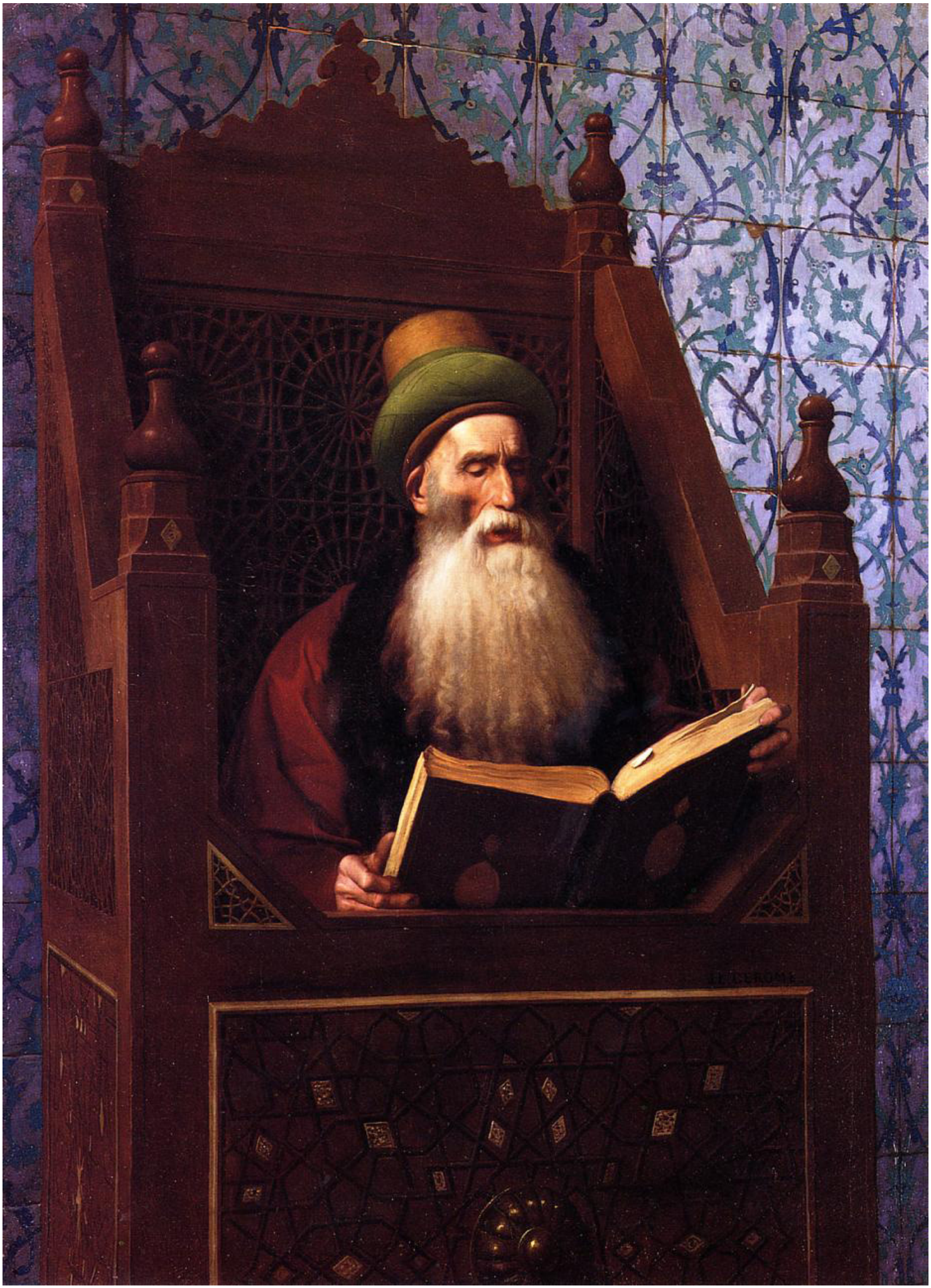
Edwin PEARS

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 589

"Hanedanın kurucusu olan Osman'ın kılıcını kuşatma ameliyesi hakkı ekseriyetle kadim *Iconium* olan Konya'da ikamet eden ve aynı zamanda *Chilibi* [Çelebi] olarak da adlandırılan, *Mehlevhi* [Mevlevî] Dervişleri'nin başına aittir. Böylesi bir münasebetle Türkler âlâ bir gösteriş yaparlar." s. 175.

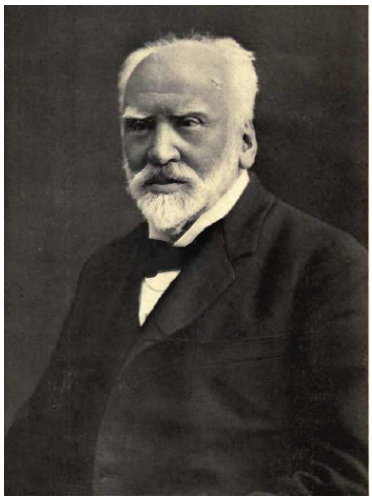
"*Mehmed V.*'in, Mevlevîler olarak bilinen Dervişler'in fırkasına mensup olduğu söylenir ve ben de buna pekâlâ inanabilirim. Takva; çoğu merbut, büyük müttaki bedenin olduğu gibi onun da çehresine yapışmıştır." s. 289.

PEARS, Edwin, **Forty Years in Constantinople** (The Recollections of Sir Edwin Pears 1873-1915), s. 175 ve 289, London: Herbert Jenkins, 1916.

Mevleviname_2b.indd 588 12.07.2015 15:27:12

Edwin PEARS

(1835-1919). İngiliz hukukçu ve allâme. Hukuk öğreniminin ardından muhtelif kişi ve kuruluşların kâtipliğini yaptıktan sonra İstanbul'a yerleşti. Buradaki konsoloslukta vazife aldı ve Avrupalılar barosunun başkanlığını yürüttü. Şark kültürüne hâkim oldu, Bizans uzmanı hâline geldi. 1876'da The Daily News'ün muhabiri oldu. Seyahatinde geçirdiği bir kaza sonucu Malta'da öldü. Bazı diğer eserleri: The Fall of Constantinople, a Story of the Fourth Crusade (1885), The Destruction of the Greek Empire (1903).

Soldaki sayfada:
Mufti Reading in His Prayer Stool, [Müftü, Dua İskemlesinde Kıraat Ediyor -Mevlevî Mesnevîhan bir camideki Mesnevî kürsüsünde-],
GÉRÔME, Jean-Léon (Ressam), 1900, Tuval üstüne yağlı boya, 54,6 x 73,7 cm.

MUHAMMEDÎ FIRKALAR

"Umumî olarak kabaca Dervişler olarak adlandırılan İslâm'ın muttaki fırkaları, bazı çok küçük fırkalar hariç tutulduğunda, mürteciler arasında tasnif olunamazlar.

…Türkiye'deki dervişlerin başlıca üç fırkası Mevlevîler olarak bilinen *dancing* [raks eden] veya *whirling* [hızla dönen] dervişler, feryat eden dervişler ve Bektaşîlerdir. İstanbul'daki raks eden dervişlerin rastgele ziyaretçileri gördüklerinden çoğu kere hayrete düşerler. Eğlendirici bir şey umarlarken, yerine, kendilerini en şahsına has hususiyeti huşu olan bir Müslüman dinî ayininde mevcut bulurlar. Sadece sınırlı sayıdakileri etrafta dönerler. Herhangi tefrik edici kıyafetleri bulunmayan diğerleri seyirciler gibi otururlar ve bu veçhile çokça ıslah ve terbiye olurlar. Acayip bir musikiye uyarak vakarlı ilâhîler söylerler. Hiçbir müşahit âbitlerin hakikî samimiyetinin tesiri altında kalmazlık edemez. Bir ibadet vecdi içinde icralarını tamamlarlar. Mevlevîler'in İstanbul'da da bir çok ibadet mahalleri vardır. Onların tarikatı imparatorluğun en zenginidir, zenginlikleri ekseriya gayrimenkulden meydana gelir.

Kurucularının on üçüncü asrın ilk kısmında göğe çekildiğini, sonra dünyaya geri döndüğünü ve alelâde müşahedeye görülmez hâle geldiğini iddia ederler. Takvayla dünyanın gailesi ve vesvesesinin üzerine yükselebilsinler diye insanları derviş olmaya sevk ederler. Onların takipçileri kendilerini tefrik eden kahverengi ve çok yüksek külâhlar ve aynı renkten kat elbise giyerler. Manastırları *tekké* [tekke] olarak bilinir. Kurucularının telkinleri mukaddes addedilen bir şiirin içinde bulunur. Bu tamamen tasavvufî bir şiirdir, mevzuu ilâhî aşka ermektir. İbadetin vecd halleri âbitin Tanrı'yla musahabe etmesini mümkün kılacak semavî ilhamlardır. Birbirlerine "Aşk seninle ola!" selâmını verirler. Onların çoğu hayatlarının ve hayır işlerinin halisliğiyle tanınırlar ve insanların hürmetini celp ederler. Aralarında dilenciler bulunmaz. Ekseriyetle *tekke*lerine bitişik bir çeşme bulunur ve bir kardeş "Tanrı'nın yolunda ve Tanrı'nın aşkı için!" selâmıyla içme suyu vermeye hazırdır.

Aşka imanları onların hayatlarının tuzudur ve onları bağnazlık ve müsamahasızlıktan korur. İstanbul'daki en büyük *tekke*nin başı hatırladığım kadarıyla bir farmasondu ve başşehirde tesis edilmiş bir İngiliz Locası'nı ziyaret etmişti. Hayatı boyunca bir mübarek zat olarak hürmet gördü ve bu sebepten *Grand Rue de Pera* [Pera'nın Büyük Caddesi]'ndeki mezarı üstünde bir ışık hâlâ yanık durur. Bütün Mevlevî dervişlerinin başı; içinde ve civarında tarikatın çokça mülke malik olduğu Konya'da ikamet eder ve *Chelebi Effendi* [Çelebi Efendi] olarak bilinir ve evvelce beyan edildiği gibi, her yeni sultana Osman'ın kılıcını kuşatmak hakkını muhafaza eder.

Feryat eden dervişler, dönenlere göre daha az ilgi uyandırırlar." s. 300-302.

"Onlara ne mutlu ki Mevlevîler ve bilhassa Bektaşîler, tarikatlarının en iyi ahlâkî kaidelerini tatbik mevkiine getirmişlerdir.

Zannederim ki bütün derviş tarikatları benzer istidatların umumî istikametini takip ederler; ilki ibadet iştiyakı ve iman kesâfeti; sonra zayıflamaya yüz tutan ibadeti teşvik etmek niyetiyle kaide ve tatbiklerin kat'î ve açık olarak belirtilmesi; üçüncüsü asıl iştiyakın pek azı kalıp şekilciliğe kayma, fakat hareketin membaını teşkil eden ruhâniyetin daima bir miktar tadını ve faziletini muhafaza etme." s. 306.

PEARS, Edwin, **Turkey and Its People**, s. 300-302, 306, London: Methuen and Co., [1912].

Edwin PEARS

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 589

"Hakikî sade hayat ve İslâm'ın ruhanî hayatı Türkiye'de Dervişler'in *Mehlevi* [Mevlevî]ler ve Bektaşîler gibi muhtelif fırkaları arasında bulunur. İngilizler ekseriyetle onların ruhanî hayatlarının ne kadar yüksek derecede terakki etmiş bulunduğundan habersizdirler. Hristiyan *mistik*lerinin lisanını hatıra getiren ibareler kullanırlar ve dualar okurlar. Derviş fırkalarının en mühimi olan Mevlevîler dinî müsamaha meşrepleriyle daima ayırt edilmişlerdir (Şimdiki sultan *Mehmet V.*'in bu cemaatın azalarından biri olduğu anlatılır.). Bu cemaat, eski olanlardan biridir. Başları asırlardır kadim *İconium* Konya'da ikamet eder ve *Chelibi* [Çelebi] olarak bilinir, yeni sultana Osman'ın kılıcını kuşatmak hakkına sahiptir."

PEARS, Edwin, **Life of Abdul Hamid**, s. 151, London: Constable and Company, 1917.

Mevlevîler, Sultan V. Mehmed Reşad'ın Cenaze Merasiminde, 1918, Siyah beyaz fotoğraf, Dolmabahçe Sarayı.

Hans HILDEBRAND

Hans Olof Hildebrand. (1842-1913). İsveçli arkeolog, nümizmatikçi, müzeci.

"Eskiden Küçük Asya'da, şimdi Rumeli'de de, (Nakşibendî, *Maulewi* [Mevlevî] ve Bektaşî tarikatları gibi) en yayılmış derviş tarikatları ahalinin dinî hayatı üzerinde resmî ruhbandan daha fazla nüfuz kullanırlar."

HILDEBRAND, Hans ve ark., **Världhistoria** (Människosläktets Utveckling i Stat och Samhälle, i Kultur och Vetenskap), 8 C., C. III (Orienten, 1921), s. 261, Stockholm: Aktiebolaget för Spridning af Litterära Verk, 1917-1921.

Grace ELLISON

Grace Mary Ellison. (1880-1935). İngiliz feminist gazeteci. Kendi bakışından Abdülhamid dönemi Türk kadınının vaziyetini Daily Telegraph gazetesindeki haberleriyle Batı dünyasına aktarmaya çalıştı; sonradan bu yazılar kitaplaştı. Cumhuriyet sonrasında Ankara'ya geldi ve Gazi Mustafa Kemal'le konuştu. Diğer bir eseri: An Englishman in Angora (1923).

[1913]- "*Sutanna*, bütün dervişlerin eski *Stamboul* [İstanbul]'un sapa mıntıkalarında olduklarını biliyordu. Bu temsillerin, hemen izah edeyim, Pera ve Üsküdar'da turistler için tanzim edilen ödemeli teşhirlerle müşterekliği pek azdır. Müminler hû çektiler ve raks ettiler. Bunu sadece meraklı seyirciler ve içeriye alınmayanlar için değil, aynı zamanda *Lord* [Mevlâ]'ya hamd etmek için yaptılar. Onların amentüsünün olanı; Mezmur müellifi Davud'un "Neşeli velvelelerin Mevlâ'ya kadar gitsin, yüksek bir ses çıkar ve şükür şarkısı söyle!" kelimelerinin üzerine bina edilmiştir.

Bu vesileler üzerine, daima bir peçe takarak, *Sutanna*'ya kadınlar mahfiline kadar refakat ettim. Bir mindere oturmuş hâlde, mahfilin kafes işinin arasından aşağıdaki âbitleri seyrettim. *Atmosfer* asla çok zindelik verici değildi. Temiz havanın yokluğunun yerini buhur, sandal ağacı ve tütünün hoşa gitmeyen bir terkibi doldurmuştu ve havasızlık az kalsın beni boğuyordu. Bir nevi büyücek köpek kulübesi içinde çok sayıda kadın bir araya sıkışmıştık, âbitler de öyleydi; aşağıdaki camiin esas kısmındaki erkek hû çekenler gibi benzer hareketleri yapmak için bir meydana ihtiyaç duyuyorduk. *Raks* eden dervişler cezb edicidirler. Bir çobanın flütü gibi ses veren kavalın acayip üflenişi, dümbeleğin garip vuruşu, cilâlanmış zeminde geniş etekleri iyi seçilmiş bir *kreşendo* [bir musiki parçasının sesinin giderek artması] gibi yayılarak ve büzülerek yalın ayak *vals* ederlerken zevk aldım. Garip bir şekilde bıkmış kadınlar, *Howlers* [Feryat Edenler]'deki aynı hazla *Dancers* [Raksçılar]'a iştirak etmediler ve onları takip etmediler; velveleyi tercih ettiler."

ELLISON, Grace, **An Englishwoman in a Turkish Harem**, s. 132-133, London: Methuen and Co., 1915.

Elizabeth Dodge HUNTINGTON

Elizabeth Dodge Huntington Clarke. (1884-1976). Amerikan. İstanbul'daki Robert Koleji'nde vazife gördü.

MUHAMMEDÎ DERVİŞ TARİKATLARI

"…*Mevleviyé* [Mevlevîye]'nin, İstanbul'da 5 *tekké* [tekke]si vardır."

HUNTINGTON, Elizabeth Dodge, *Community Organization,* **Constantinople To-Day or the Pathfinder Survey of Constantinople** (A Study in Oriental Social Life), Haz.: Clarence Richard Johnson, s. 151-153, New York: The Macmillan Company, 1922.

Bernard H. SPRINGETT

İngiliz masonik yazar. Diğer bazı eserleri: Zoroaster: The Great Teacher (1923), Traces of Mithraism and Early Masonic Resemblances in the Stone Remains of South Brittany (1923), The Mark Degree, Its Early History (1946).

DERVİŞLER ARASINDAKİ BAŞLAMA AYİNLERİ

"*Mevlevî* tarikatına kabul yalnızca birbirini takip eden bin bir günlük aralıksız bir acemilik icrası ile elde edilir. *Mürid* vazifelerinde bir gün bile zaaf gösterirse veya *tekkah* [tekke]de bir tam gece için namevcut olsa deneme devresi yeniden başlatılmak zorundadır. Dünyevî mertebesi her ne olursa olsun kendisini, *tekke*nin her azasının metbuu saymalıdır. Vazifeleri *Ashjibashi* [Aşçıbaşı] veya mutfak reisi tarafından öğretilir, zamanının çoğunu ibadet ve oruçla ve tarikatınca hassaten daha çok kullanılan Kur'an parçalarını ve duaları hafızasına işlemekle geçirir. Aynı zamanda *mystic dance* [sırrî raks]ta mahir olmak ve ihvanın halka açık ayinlerine iştirak etmek zorundadır. Acemi; onun kefili olarak hareket etmek ve tarikatın başlangıç derecesine lâyık olup olmadığı hakkında *sheikh* [şeyh]e malûmat vermekle memur olan mutfak reisini tatmin edecek deneme devresini geçince, bütün ihvandan bir meclis, *tekke*nin hususî meclis odası olan *Ismi Jelik Hujreh* [İsm-i Celil Hücresi]nde toplanır.

Mevlevî Dervişleri,
19. yy., Siyah beyaz fotoğraf.

Hepsi toplandıklarında *mürid Aşçıbaşı* tarafından *divan*ın köşesinde şeref mevkiini işgal eden *prior* [manastır başrahibi; şeyh]'e götürülür, şeyhin uzattığı elini öper ve onun önünde yere oturur. Kefili sağ elini müptedinin ensesine, sol elini alnına yerleştirir; *şeyh* acemiliği müddetince Mevlevî kıyafetinin kalanıyla beraber giydiği *külâh*ı çıkarır ve tarikatın kurucusu tarafından tertip edilmiş Farsça beyitli bir terennüme yol tutar. Sonra genç şakirde bir nasihat verir, bunun nihayetinde *külâh*ı başının üstüne yerleştirir. *Mürid* ve kefili derin bir tevazu vaziyetini deruhte ettikleri odanın ortasına yerleşirler; kavuşturulmuş kollar, çaprazlanmış ayak başparmakları ve eğik başlarla dururlar. *Şeyh* tarafından *Aşçıbaşı*'ya şöyle hitap edilir:

«Biraderiniz *mürid*in hizmetleri Ezelî ve Ebedî Olan'ın tahtında ve kurucumuzun nazarında muvaffak olsun. Kanaat, saadet ve şerefi bu tevazı yuvasında, fakirliğin bu hücresinde çoğalsın! *Mevlânâ**'mızın şanına *Hoo* [Hû; Sen] diyelim.» *Mürid* ve kefili '*Hû*' diye mukabele ederler; mürit sonra yeni mevkii üzerine kendisine bir mütalâa hitabında bulunan *şeyh*in elini öper. Ayin cemaatin bütün azalarından, yeni kardeşlerine kucaklama ve hoş karşılama istemeyle nihayete erer."

*Tarikatın kurucusu olan *Mevlana Jelalu-'d-Din* [Mevlânâ Celâleddîn].

SPRINGETT, Bernard H., **Secret Sects of Syria and the Lebanon** (A Consideration of Their Origin, Creeds and Religious Ceremonies and Their Connection with and Influence upon Modern Freemasonry), s. 75-76, London: George Allan and Unwin, 1922.

John P. BROWN

Müellifin kısa biyografisi için bkz. s. 572

[1867]- "*Maulavî* [Mevlevî]ler *tark* [terk]siz, uzun, beyaz veya sarımsı külâh giyerler ve *shaikh* [şeyh]in sarığının rengi, bunlar umumiyetle *saiyid* [seyyid]ler veyahut peygamber torunu olduklarından, yeşildir. Evvelce zikredildiği gibi niyazlarını dik durarak icra ederler ve sessizlik içinde şarktan garba doğru devrederek dönerler. Pazar ve cuma günleri bir halka hâlinde oturup *ism-i-jalâl* [ism-i celâl] olarak isimlendirilen bir zikri 1001 kere [söylemek suretiyle] icra ederler. Zikir basitçe *Allah* kelimesidir. Divanhaneleri *samâ-khâna* [semahane] diye isimlendirilir." s. 59-60.

MEVLEVÎLERİN TARİKATI

Bu güzide *darvish* [derviş]ler tarikatının kurucusu *Maulânâ Jalâl-ud-Dîn Muhammad al-Balkhî ar-Rûmî* [Mevlânâ Celâleddîn Muhammed el-Belhî er-Rûmî][1]'dir. Yabancılar tarafından, ibadetlerinin hususî tabiatından ötürü çoğu kere "*Dancing* [Raks Eden] veya *Whirling* [Hızla Dönen] Dervişler" olarak isimlendirilirler.

Rûmî, isminin de işaret ettiği gibi Belh şehrinin bir yerlisiydi ve H. 604 senesinin *Rebî-ül-evvel* ayının altıncı günü doğmuştu. Evvelce aktarılan *Molla Câmî*'nin *Nefahât-ül Üns* isimli çalışmasında, bu meş-

1 Bu bölümün sonundaki zeyle bakınız.

hur *pîr*in manevî kudretinin altı yaş gibi erken çağlarda inkişaf ettiği ve ruhanî suretlerin ve gizli şekillerin, yani beşeriyetin amellerini kaydeden melekî varlıkların ve dindar *jinn* [cin]lerin ve şeref kubbesinin altında gizlenmiş meşhur zevatın onun müşahedesine görünür oldukları ve onun gözleri önünde remizler çizdikleri beyan edilir. *Maulânâ Bahâ-ud-Dîn Walad* [Mevlânâ Bahâeddîn Veled], keyfiyetin bir misali olarak; eskiden ‚bir cuma günü, *Celâleddîn, Belh*'te kendi yaşındaki bazı diğer delikanlılarla bir evin damındayken, onlardan birisinin ona dikildiği yerden diğer evin tepesine atlayıp atlayamayacağını sorduğunda, *Celâleddîn*'in ona böyle bir hareketin kediler, köpekler veya diğer benzer hayvanlar için daha münasip olduğu, fakat kendisini onlara benzetmeye kalkışan insanoğluna yazıklandığı cevabını verdiğini yazar. «Eğer kendini bunu yapmaya ehil hissediyorsan yukarı, semaya doğru sıçrayalım!» ve ondan sonra, misale girişerek yukarı doğru fırladı ve derhâl onların müşahedesinden yitti. O ortadan kaybolunca gençlerin hepsi haykırdılar, lâkin bir andan biraz daha ziyadesinde geri döndü, sima ve endamca hayli değişmişti ve onlara, henüz onlarla konuşurken yeşil hırkalar giymiş bir fırka varlığın onların arasından kendisini yakaladıklarını ve bir hâle içinde yukarıya, göklere doğru çektiklerini haber verdi: «Bana semavî tabiatta acayip şeyler gösterdiler ve bize erişen çığlıklarınız üzerine beni tekrardan aşağıya, yere indirdiler.»

Keza, bu sene zarfında üç veya dört günde bir defa yemeğe iştirak ettiği de nakledilir. Mekke'ye gittiğinde, o vakit *Nişabur*'da olan *Şeyh Ferîdeddîn Attâr* ile hasbıhâl etti. Şahsını daima yukarıda tuttuğu bu *şeyh* ona kitap hâlinde olarak *Esrarnâme* veya Sırlar Risalesi'ni verdi.

Hazrat-i Maulavî [Hazret-i Mevlevî -Mevlânâ] yani *Celâleddîn* kendisinin, Tanrı *âshiq* [âşık]larının veya O'nu iptilâ hâlinde sevenlerin bedenleri bulunmadığını müşahede ettiğini ifade eder: «Belki, o zevki aramak ve o neşeyi tatmak için '*Allâh! Allâh!*' diye haykırdıklarında, *murîd* [mürit]lerin tecrübe ettiği o neşe ve zevk ben'im. Servete yapışır gibi ona yapış ve şükürler olsun ki o ben'im.» Bir keresinde, yukarı doğru atılan ama göklere erişemeyen, nihayet evin damından uzağa, daha yukarı yükselen ve böylece kurtulan bir kuşa dikkat edip baktığı söylenir. Bu, derviş olan birine kâfidir, mükemmel bir derviş olmasa da yine de alelâde insanların daha fevkinde ve bayağı varlıkların daha yücesinde olur. Keza o dünyevî gaile ve endişelerden azat olur ve bütün bayağı insan hissiyatının üzerinde neşelenmiş olur.

Her dervişler tarikatının her bir *takia* [tekye, tekke]sinin, ihvanının dinî idmanlarının icrası için haftanın hususî bir günü veya günleri bulunur. İstanbul'daki aynı tarikatın muhtelif *tekke*leri bulunduğu gibi, birinin ihvanı bu suretle diğerlerini ziyaret edebilir ve onların merasimlerine iştirak edebilirler. Diğer tarikatların ihvanı sık sık kendilerinin olmayan *tekke*lerin ayinlerine katılırlar; tatbikat ve kabiliyet isteyen Mevlevîlerinki gibileri müstesna, bu kendilerine men edilmemiştir.

Mevlevî ayinini icra edebilen bir Kadirî, Mevlevîlerin bir *tekke*sine girince, ihvandan birinin *hujra* [hücre]sine gider ve oradan, ona adını veren bir 'kalıp' içinde yapılmış, *sikka* [sikke] olarak isimlendirilen bir serpuş alır; bu, deve tüyünden veya başka türlü bir yünden imal olunur. Keza hanımların elbisesi gibi uzun, kolları olmayan bir eteklik olan bir *tannûre* [tennure] ve bir *dasta gul* [deste gül] (harfi harfine gül destesi) veya kumaş veya diğer malzemeden mamul bir kolsuz bir cepken alır; bu, belinin etrafına *aliflâm-and* [eliflâmed, elifînemed] veya takriben dört parmak eninde, bir buçuk *arşın*[1] uzunluğunda, bir ince çiz-

1 Türkçe'de, *archin* (*arşun* veya *arşın*), aşağı yukarı 28 ilâ 29 inç uzunluğunda bir endazedir.

giyle (*châr*it [şerit][1])kenar çekilmiş ve uçlarında onu vücudun etrafına raptetmeye hizmet eden aynı malzemeden bir parçası bulunan kumaş bir kuşakla bağlanır. Omuzların üstüne uzun ve geniş kollu bir *hırka* veya biniş atılır ve böylece donanmış olarak tekkenin *semahane* olarak isimlendirilen büyük odasına girer.

Onların ayinleri hakkında şunlar söylenebilir:

1. Hepsi, mutat İslâm *namaz*ını eda ederler.

2. Aynı hususiyette bazı ibadetleri arz ederler.

3. *Şeyh* (*Mekke*'nin bulunduğu) *kıble* istikametinde duran makamına ilerler, dik durarak ellerini kaldırır ve tarikatı adına Tanrı'ya ve peygambere yalvarmalarıyla niyaz ederek, *pîr* için bir dua arz eder.

4. Ondan sonra *şeyh pöstakî* [pösteki]sini veyahut da koyun derisinden makamını terk eder ve *pîr*e boyun eğme maksadıyla *pöstek*iden tarafa doğru başını eğer (*Boyun Kasmak* [Boyun kesmek][2], Bektaşîler üzerine olan kısımda zikredilmiştir) ve sonra bir adım ileri atar ve sağ ayağı üstünde yine aynı makama doğru geri döner; mevcut bulunduğu aynı tarafa doğru, *pîr*e olduğu gibi, baş selâmı verir. Bunun ardından büyük odanın etrafını sürer ve ihvan sırayla aynısını yaparak, hepsi üç kere etrafı geçerler. Bu merasim; kurucu veyahut da *pîr* olan *Hazret-i Mevlânâ*'nın oğlundan sonra *Sultân Walad Daurî* [Sultan Veled Devri] diye isimlendirilmiştir.

5. Hemen sonra *şeyh* ellerini önünde kavuşturmuş bir hâlde *pöstek*inin yanında dikilerek mevkiini alır ve *mutrib*[3] (üst kat)deki ihvandan biri *na't-i-sharîf* [na't-ı şerîf][4] veya Peygamber'i metheden mübarek bir ilâhîyi söylemeye başlar. Onun nihayetiyle mahfildeki küçük orkestra flütler (*nâi* [ney] olarak isimlendirilirler), *kamân* [keman]lar[5]lar ve *qudûr* [kudüm][6] (son zikredilen küçük davullar)lerle icraya başlarlarlar.

6. İhvandan *samâ'-zen* [semazen-başı-] olarak isimlendirilen biri makamının kenarına yavaş yavaş sokularak *şeyh*e gider ve ona baş selâmı verir, sağ ayağını diğerinin üzerinden öbür tarafa geçirir, *şeyh*in elini öper, geri geri olarak ondan çekilir ve büyük odanın ortasında durarak, başlamak üzere olan merasimlerin idarecisi olarak vazife görür.

7. Şimdiki hâlde, diğer dervişler *khirqa* [hırka]larını çıkarırlar -*tennûre*lerinin dökülmesine müsaade ederler-, tek sıra hâlinde *şeyh*e ilerlerler, onun elini öperler, *pöstek*iye hürmet gösterirler ve sol ayakları üstünde, sağ ayakları ile kendilerini iterek, durdukları yerde dönmeye başlarlar. Eğer bir diğerine çok yanaşma vaki olursa, *semazen*[başı] bir işaret olarak ayağını yere vurur. Tedricen icracıların kolları yukarıya doğru kalkar ve sonra dışa doğru açılır; baş sağ omuzun üzerine eğilmiştir ve gözler galiba yumuludur. Bu arada *şeyh pöstekisi*nde hareketsiz durur. İhvan durdukları yerde dönerlerken devamlı surette '*Allâh! Allâh!*' diyerek işitilemez bir *zikr* mırıldanırlar ve musikiciler, *'ain-i-sharîf* [ayin-i şerif] olarak isimlendirilen bir ilâhîyi söyleyerek yirmi dakika veya yarım saat çalarlar. Çoğu kere sadece on dakika icra edip de,

1 Şüphesiz ki Türkçe *şerit*. Kurdele veya sırım. Arapça'da *şerid*in manası hurma ağacının kabuğunun lifinden mamul halattır.

2 Türkçe *boyun kes-mek*. *Boyun* ve *kes-mek* yani indirmek, alçaltmak. Bu ayin, 195 inci sayfanın üstündeki, Bektaşî'lerin *dar durmak*'ının muvazii olmalıdır.

3 *Mutrib*= Ozan veya muganni veya raksa ve sıçramaya neden olan. 257 nci sayfanın altında, *mutrib* 'tahrik yeri' olarak tercüme edilmiştir, ama lügatler *tariba*'dan çıkarılan 'tahrik edilmiş' diye bir isim vermezler (*Johnson*, s. 1202'yle mukayese ediniz). *Mutrib-khâna* [mutribhane], galiba, 'sazendeler odası' olmalıdır (*Evliya*, s. 181).

4 Na't, harfi harfine 'methiye'. Na't = 'methiye, kaside'.

5 Türkçe'de *keman*. Violin.

6 *Qidr*'in cem'i *qudûr*. Harfi harfine 'kap veya kazan'.

Maulavî, [Mevlevî], 1870'ler, [BROWN, John P., The Darvishes, s. 59, London: Oxford University Press-Humphrey Milford, 1927].

nağmenin *Hai Yâr*! [Hey Yar!] (Ey Dost!) lâfızlarının bulunduğu belli bir kısmına eriştiklerinde yüksek sesle nida eder ve birdenbire keserler. Aşağıdaki dervişler *tennûre*leri ayaklarını bütün bütün saklayacak surette, bacaklarının etrafında sarmalansın diye, aynı zamanda seyirlerini durdururlar ve hepsi aşağı eğilerek şeyhe tekrar hürmet ifa ederler. *Semazen*[başı] başı çekerek; *şeyh*i geçtikçe etraflarında bütünüyle dönerek, ona mütevazı tarzda baş selâmı vererek; hepsi büyük odanın etrafında yavaşça yürüyüş yaparlar. Herhangi biri icradan dolayı alt olup yıkılırsa bu istirahat onlara bir geri çekilme fırsatı hâsıl eder, ama bunu pek azı yapar. Bunun hemen ardından musiki yeniden başlar ve aynı icra evvelki gibi kesilene kadar yenilenir. Bu üç kere yapılır, hepsi oturduktan sonra *semazen*[başı] binişleri ile onları örter.

8. Bu suretle oturmuşlarken mahfildeki biraderlerden biri Kur'an'ın bir parçasını yüzünden veya ezberden okur; *semazen*[başı] kalkar ve meydanın ortasına gider, uzun unvanlar silsilesiyle ve keza onun çok sayıdaki cetlerini de zikrederek *Sultân* için bir niyaz arz eder. Bunun neticesinde *şeyh pöstekis*inden kalkar ve herkesin onu selâmlamasının ardından *tekye*den çekilir.

Kadirî ve Halvetî'lerin musikisiz olmak üzere aynı tapınma usulüne sahip oldukları ilâve edilebilir, yani hepsi bir diğerinin elini tutar veya kollarını diğerlerinin omuzları üstüne koyar ve işitilebilir bir *zikr* ifa ederek büyük odanın etrafını dönerler.

Müslüman olmayan ecnebiler tekkelerin bir çoğuna ya mahfilin hususî bir kısmına yahut da büyük oda seviyesindeki küçük bir daireye seyirci olarak kabul edilirler. Sonuncusunda icra müddetince ayakta dikilmeleri ve lastik veya pabuçlarını kapının haricinde, bu maksatla oraya yerleştirilmiş ve ayrılırken kendisine cüz'î bir şey verilen mes'ul kişiye bırakmaları beklenir. Bununla beraber ecnebiler sadece *İslâm namaz*ının son kısmının ardından kabul edilirler.

*Şeyh*in dairesi *şeyh hücre*si olarak isimlendirilir. Geniş, büyük oda veya ihvanın ilâhî sesleri duydukları ve vecd hâlinde bir hasrolma içine girdikleri haneye *semahane* denilir.

Mevlevîler mutat sabah ve akşam *namaz*larını ve keza *ism-i celîl* (*Allah*'ın esma-i hüsnâsı) veya *zikr*i icra ettikleri *ism-i celîl hücre*si denilen bir diğer daireye sahiptirler ve bu diğer *tekye*lerde bulunmaz. Tarif edilmiş bulunan icra [sema], daima, Türkçe'de *ikindi*[1] olarak isimlendirilen üçüncü günlük ibadetten evveldir ve takriben öğleden sonra on (iki?)de başlar.

Münasip bir şekilde inşa edilmiş bir Mevlevî *tekye*si on sekiz odacığa maliktir ve keza nezirler daima on sekizdir. Her odacığı işgal eden kimse on sekiz kuruş günlük geçim masrafı alır. *Mürid* 1001 gün tekkenin mutfaklarında hizmet etmelidir ve o vakit odası *chilla*[2] [çille, çile] *hücre*si veya 'inziva hücresi' olarak isimlendirilir, burada aceminin göz altında olduğu ve çokça ibadet ve oruçla meşgul olduğu farz edilir. *Şeyh*ten ve belki onun *naip khalîfa* [naip halife]si veya vekili ile *khazînahdâr* [hazinedar] olarak isimlendirilen, tekkenin masraflarına nezaret eden kimseden başka idareci bulunmaz. *Şeyh*in makamı ırsîdir ama Türkiye'de diğer bütün tarikatlarda olduğu gibi *Shaikh-ul-Islâm* [Şeyh-ül İslâm][3]'ın

1 Türkçe'de *ikindi*, 'öğleden sonranın ortası'. Lütfen *Redhouse*'a bakınız.

2 *Çille* veya *çillâ* 'kırk gün müddetli' bir oruç manasınadır (*Keşf*, 51 ve 324üncü sayfalar). Farsça'da *çihil* = 40 ve Arapça'da mutat kelime *erba'un* olsa da, *cill*'in aynı manaya geldiği söylenir.

3 *Şeyh-ül İslâm*'ın makamı İstanbul'da ilk bu şehrin *müftü*süne bu unvanı veren Fatih *Muhammed I.* tarafından teşkil edilmiştir (*E.R.E.* 8, s. 906'ya göre). Fakat *Macdonald*, payeyi ilk ilk ihdas edenin M.S. 1453'de *Muhammed II.* olduğunu

yani İslâm dininin En Yüksek Başı'nın tasdiki icap eder.

Onların mahsus ibadet şekilleri için, itimat edilir herhangi bir sebep öğrenemedim. Kurucu *Mevlânâ Celâleddîn*'in kısa hayat hikâyesinin müsveddesi, onun fevkalâde manevî kuvvetleri sayesinde, bayağı müşahedeye görünmez olabilme ve yüzükoyun yatarken yukarı doğru yükselebilme hünerini anlatır. Onun, her ne zaman *Allah* için müttaki ve şevkli bir aşkın içine çokça çekilmiş olsa, oturduğu yerden kalkıp kendi etrafında dönmesi; birden daha fazla münasebetle, maddî dünyadan yukarı doğru uzaklaşmaya başlaması; sadık yoldaşlarının gözlerinden bütünüyle kaybolmasının önünü sadece musiki vasıtasıyla alabilmesi muakkiplerinin âdet edineceği kadar çoktur, bunlar tarikatın bir an'anesidir. *Masnavî Sharîf* [Mesnevî-i Şerîf] olarak isimlendirilen meşhur şiiri, her biri bir çift kafiye ihtiva eden ve beyitlerin ayrı şi'rî bitirmelere sahip olduğu, vezne uyan beyitlerden ibaret bir şiir türüdür. Farsça lisanında yazılmıştır ve tefsir edilmiş de olsa yakın tercümeye müsaade etmek için fazlasıyla esrarengizdir. Hakikatte en manevî tefekkürle, çok kere de ilâhî aşk mevzuuyla doludur ve her mısrada en kendinden geçmiş vecd hâli nefes alıp verir. Bu kendinden geçmelerin; yaratılmıştan yaratıcıya doğru naklolan ve ruhanî bir sohbeti iltizam eden mübarek ilhamlar olduğu farz edilir. *Ney*'in yani Mevlevîlerin esrarlı flütünün yumuşak ve tatlı musikisi kamış veya sazdan mamuldür, bu tabiatın musikisidir ve aynı zamanda hissiyatı tahrik maksadıyla da kullanılır.

Sir William Jones bu tarikatın *Mathnavî Sharîf* [Mesnevî-i Şerîf]'inin birkaç mısraının şu tercümesini verir:

'Selâm ilâhî aşk! Sonsuz kazancın hakikî membaı!
Senin merhemin beni sağaltır ve marifetin beni besler.
Ey Kalinus'dan daha âlim, Eflatun'dan daha ârif!
Kılavuzum, düsturum, sürurumun yücesi; zuhur et!
Aşk esrarlı ateşiyle bu soğuk balçığı ısıtır,
Ve raks eden dağlar genç bir arzuyla sıçrar.
İnayet aşk denizinde yüzen candır,
Ve o, 'yukarı gıdası'nın besleyip kuvvet verdiği hayatın hasretini çeker.
Noksan suretlerde mükemmellik ikamet edebilir mi?
Burada durakla şarkım ve sen beyhude dünya, elveda.'

Uzun, keçe *kula* [külâh] veyahut da Mevlevîlerin başlığı hususunda, dünya insan için bir ikametgâh olarak yaratılmadan evvel, *'âlam-i-arwâh* [âlem-i ervah] veya ruhlar dünyası diye bilinen bir diğerinin mevcut olduğu beyan edilir. Canın bedenî bir varlığı bulunmaksızın bir *nûr* yani ışık olduğu ve binaenaleyh beşeriyetin aynaya benzer gözlerine görünmez olduğu tasavvur edilir. Evvelki hâl zarfında *Muhammed*'in ruhunun mevcut bulunduğu ve Yaratıcı'nın onu keza ışıktan, Mevlevîlerin şimdiki külâhının şeklinde bir kâseye yerleştirmiş olduğu söylenir.

Evvelce zikredilmiş olan *Shaqqâiq Nu'mania* [Şakâik'u-n Nu'mâniye] adındaki çalışmanın müellifi bu tarikat hakkında şöyle der: 'Kardeşler olarak ve *Allah* aşkıyla bir araya toplanmış bulunan Mevlevîler, bir aşk hanesinde, O'nun yaratmasının ahengini ifade eden neyin ahenkli sesine uyarak O'na ibadet ederler ve sevinçle raks ederek ve sevgi ahlarının ve inlemelerinin yumuşak sesini telâffuz ederek, O'nun seması gibi kendi etraflarında devrederek dönerler; onların bu ha-

---

beyan eder. Öte taraftan, hak intikali hakkında tarih sırasına göre tanzimde müşkülât zuhur etse de, Hindistan'da on üçüncü asırda zaten bilindiği gözükür (*Raverty*, *Tabakât-i Nâsirî*, Terc., II., s. 713, 622 ve 707). Keza Hindistan'da keramet kudreti hesaba katılarak *Suharwardî* [Suhreverdî] azizi *Multân*'lı *Bahâ-üd-dîn Zekeriya*'ya verilmiştir, ama resmî değildir.

Maulavî, [Mevlevî], 1870'ler, [BROWN, John P., The Darvishes, s. 60, London: Oxford University Press-Humphrey Milford, 1927].

raretli arzularının semeresi O'nunla birleşmektir.'

Mevlevîlerin mutat ayinleri aşağıda gösterildiği şekildedir:

Mutat *namaz*. Buna başlamadan evvel *niyet* dedikleri ahitte bulunurlar, münasip dular sarfederler.

Allâhuekber, *subhaneke*, *euzû billahi*, bir *bismillah*, bir *fâtiha*, *zumr*[1] *sûre* veya seçilebilen diğer bir *sûre* (Kur'an'ın ayeti).

Allâhuekber; ayakta dikilirken başlangıçta denilir ve nihayette diz çökerek üç kere *subhane rabbi-ul azîm* (Ey büyük Rabb'im mübarek ol), ilh. tekrar edilir ve *semi' Allâhu* (Rabb'im sana niyazlarımızı arz ederken bizi işit, sen bütün Tanrı'ların en yücesisin) ilâve edilir ve sonra yere secde edilir.

*Namaz*ı meydana getiren bu icradan sonra *aurâd* [evrad] ı ezberden okurlar. Sabahleyin güneş yükselmeden evvel *sabah* (fecir) *namaz*ını icra ederler ve ufkun üzerine yükseldikten on dakika kadar sonra *işrâkiye* veya güneşin yükselişi (bir diğer ismi *vird işrâk* [vird-i işrâk, işrâk vird'i] diye isimlendirilen iki *rekat* (secde) ifa edilir. Öğleyin bütün Müslümanların umumiyetle dördü sünnet, dördü farz ve keza ikisi sünnet (ilki Peygamber tarafından emredilmiş, ikincisi İlâhî emir ve üçüncüsü keza Peygamber tarafından hususî öğütlenmiş) olmak üzere, on *rekat* olan mutat *namaz*ı ifa edilir. *İkindi*de veya günün üçüncü ibadetinde sekiz *rekat* ifa ederler; bunun dördü Peygamber'in kendisi tarafından ifa edilmiş olduğu söylenilen *sünnet*, dördü de *farz*dır. Akşam ayini üçü *farz*, ikisi *sünnet* olmak üzere beş *rekat*tan meydana gelir. Bu son zikrolunan ibadetin ardından, üç *tevhid*den ibaret olan, *ism-i celîl* diye isimlendirilen bir diğeri icra edilir ve ne kadar çok *ism-i celîl* söylerlerse o kadar çok hoşnut olurlar.

Fırkalarına ait ibadetlerinin başlamasından evvel, *mürid*lerin hepsi yerlerine oturmuş, *pîr*lerini dindarane fikretmekle meşguldürler; bu meşgaleye *murâqaba* [murakabe] veya *tawajjuh* [teveccüh] adı verilir; bu esnada mahfildeki *nâizan* [neyzen] (musikiciler) adındaki kimseler mübarek bir ilâhîyi okurlar. Bu mahfil *mutrîb* (tahrik mahalli) olarak isimlendirilir ve orada yerleşmiş olanlar *Şeyh*'in elleriyle yapılan talimata dikkat ederler.

Umumiyet itibariyle tarikatın umdesi *'ishq Ullâh* [aşkUllâh] veya Allah aşkıdır, mesela [bir şey] içtikten sonra mutat iltifatları *ışk olsun* (aşk olsun)'dur. Hiçbirinin dilenmesine müsaade edilmediğinden başka, bir çoğu, yollarda susamışlara *fî sebîl* ve *li işkullah* (Tanrının yolunda ve Tanrı aşkı için) su ikram ederken dahi görülür.

Mevlevî tarikatının yakınlarda vefat etmiş bulunan âlim bir *şeyh*inin küçük bir risalesinde, onların inandığı 'manevî mevcudiyet'in, kat'î ve vazıh bir izahı bulunur. Şeyh, orada, bütün beşeriyetin semada veya oradaki kürelerden birinde yaratıldığını; Tanrı'nın çok uzun zaman evvel tek mevcudu ve belki seyyarelerden birini yaratmış bulunduğunu; beşeriyetin bunu deruhte etmeden evvel türlü şartlarda bu dünyada mevcut olmaya devam ettiklerini; üstelik bundan sonra da, nihayet kendisinden hâsıl oldukları Hâlık'ın yakınındaki kutluluk küresinde, kendi aslî teklerine dönmeden evvel diğer şekillerde mevcut olmaya devam edeceklerini Kur'an'dan delillerle izah ve tasvir eder. Şeyh, Kur'an'dan,

1 Aslında *zemee* [zamî]. Kur'an'ın 39 uncu kısmı '*Zumer*' veya "bölükler' diye isimlendirilir. Fakat *zamara* kökü 'o flüt çaldı' manasındadır ve o manaya bir ima hakikaten ihtimal haricinde değildir. 24 üncü surede kelimeler 'kafiyeli beyitler' diye tercüme edilebilecek bir şekilde tekerrür ettirilir (*Rodwell*'in *Koran* [Kur'an]'ı, s. 257, nu. 1 ve s. 116, nu. 2). 'Seçilebilen diğer bir sure' ile, 73 üncü sure olan ve 'Ey, örtüsüne sarınmış olan sen' diye başlayan *Müzemmil* yani sarınmış'a bir imadan şüphelenilir (aynı yerde, s.24).

içinde, Tanrı'nın Peygamber münasebetiyle söylediği, Peygamber'in evvelce mevcut bulunduğu ve sadece bu dünyada insan olduğu manasında 'Sen olmasaydın âlemi yaratmazdım' ayetini izhar eder. Adem'in bir maden olan topraktan yaratıldığını ve cismânî olarak ona döndüğünü, hâlbuki ruhunun varlık seyrine başka bir yerde devam ettiğini söyler. İsa Mesih'in *Rûhullah* yani Tanrı'nın Ruhu olduğunu, hiçbir hâlde Tanrı olmadığını, eğer öyle olsaydı, Muhammed'in hiç durmadan tekzip ettiği gibi, Tanrı'ya çokluk ima etmenin lâzım geleceğini söyleyen bütün Müslümanlar gibi, onun ilâhî bir menşei bulunduğunu teyit eder. Beşer ruhunun; kendi etrafında olup bitenlere benzeyen, kuvvetle tavsif edemediği, geçmiş vukuatın müphem intibalarına çoğu kere sahip olabilse de, kendisinin ne bu hayattaki evvelki vaziyeti veya mevcudiyeti hakkında bir malûmatının bulunduğunu, ne de gelecekteki hızlı gidişini önceden kestirebileceğini ilân eder."

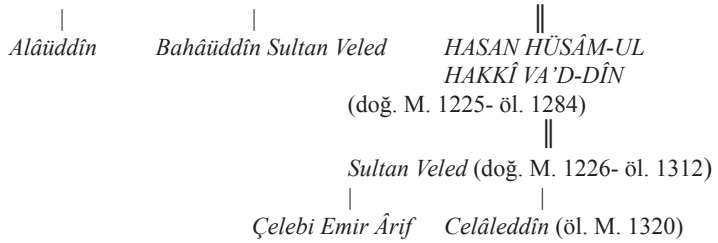
ZEYL

CELÂLEDDÎN'İN NESEBİ VE TEDRİSİ

Celâleddîn'in burada verilen manevî şeceresi[1], *el-Eflakî*'nin *Acts of the Adepts* [Ustaların İşleri] adlı eserinin *135-133* [138?]üncü sayfalarındadır:

Alî
‖
İmam Basra'lı *Hasan* (öl. M. 728)
‖
Habib Farsî (öl. M. 724)
‖
Dâvud et-Tâî (öl. M. 781)
‖
Ma'rûf Kerhî (öl. M. 815)
‖
Serî Sakatî (öl. M. 867)
‖
Cüneyd (öl. takriben M. 909)
‖
Eş-Şiblî (öl. M. 945)
-Sufi nesep sırası buraya kadar takip eder. Bundan sonra bir ayrılma başlar-
‖
Nişâbur'lu 'Perdahcı' *İbrâhim Zeccâc*'ın oğlu *Ebû Amr Muhammed*
(öl. H. 348, M. 959)
‖
Tus'lu 'Dokumacı' *Abdullah*'ın oğlu *Ebû Ahmed*
‖
Muhammed el-Gazzâlî oğlu *Ebû Ahmed* (*Muhammed*)
(öl. H. 504, M. 1110)
‖
Celâleddîn'in büyük büyükbabası *Ahmed el-Hatîbî*
|
Hüseyin Celâleddîn — *İmam es-Serahsî* (öl. H. 571, M. 1175)
‖ ‖
Bahâüddîn Muhammed, aynı zamanda *Bahâüddîn Veled*
veya *Bahâ Veled* diye bilinir (öl. M. 1231)
|
HÜDÂVENDİGÂR lâkaplı *MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN RÛMÎ*
(doğ. M. 1208- öl. 1273-74)

1 Tek çizgi (|) tabiî, çift olan (‖) manevî nesebi gösterir.

İsmi en son zikredilen kişiye mutat Türk vârislik âdetince üvey kardeşi *Âbit* veya bir diğeri tarafından halef olunmuş ve sonra vârislik *Emir Ârif*'in en büyük oğlu *Emir Âlim Şehzade*'ye intikal etmiştir.

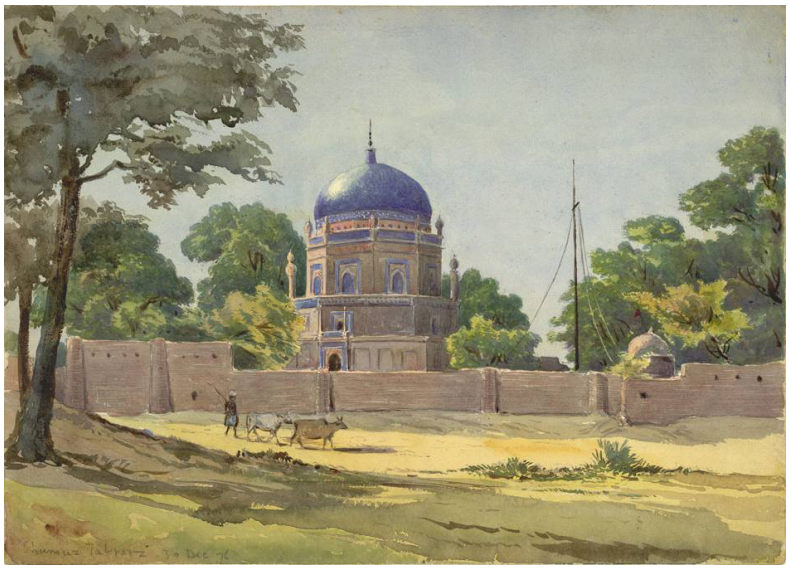
Tabiî nesep kaidesinin; yalnızca manevî evlat edinme muamelesinin üzerine bir mücadelenin ardından er geç hâkim olduğu müşahede edilecektir. *Celâleddîn*'in manevî hocası; *Alî*'nin oğlu *Hüseyin*'in kolundan, *Sirr-dân* (Sırların Bilicisi) *el-Muhakkik* (Hakikatin Araştırıcısı) *el-Hüseynî* lâkaplı *Şeyh Seyyid Burhânüddîn* (İnancın Delili)'di. *Burhânüddîn*'in *Bahâ Veled*'in şakirdi olduğu söylenir, ama diğer ehl-i vukûfa göre bu *Bahâüddîn*, *Muhammed ibn Hüseyin el-Hatîbî el-Bekrî* adındaydı ve açıkça söylenmiş bir veli değil, bir saray mensubuydu (*E. R. E.* 7, s. 474). Bununla beraber *Redhouse*, *Bahâ Veled*'e ilâveten, *Ahmed* tarafından da taşınan *el-Hatîbi* unvanının, bir umumî vaizin yani *hatîb*in oğlu veya torunu veya müntesibi olmaya zımnen delâlet ettiğine işaret eder. Tekrarlanırsa, *Celâleddîn*'in yerine müritlerinden biri olan geçti ve oğlu[1] *Sultan Veled*'in tarikatın reisliğine vârisliği ancak *Hüsâmeddîn*'in vefatıyla vaki oldu. *Sultan Veled Rebâbnâme* (Rebab Kitabı) adındaki tasavvufî şiirin müellifiydi ve 252nci sayfanın yukarısında tarif edilmiş bulunan devir veya raks şüphesiz ki ondan sonra isimlendirilmiştir.

Bahâüddîn aynı zamanda akranlarına faik gözükür. *Sultan Alâüddîn Selçuk* onu Konya'ya yerleşmek üzere davet etmişti ve burada, aynı zamanda *Celâleddîn*'in de taşıdığı *Sultân-ül Ulema* veya 'Âlimlerin Hükümranı' unvanını elde etti. (*Garnett*, *Mysticism and Magic in Turkey*, s. 154-156, *Redhouse*'un tercümesindeki *Eflâki*'ye atfederek).

Söylenen bazı unvanlara gelince; *Celâleddîn*'e umumiyetle *Mevlânâ* (Efendimiz) ve *Hazret-i Mevlânâ* (Efendimiz Hazretleri) unvanı verilir. Mezkûr oğluna '*Walad*' [Veled] veya 'Oğul' diye lakâp takılması yeterince tabiîdir, lâkin babasına bu unvanın nasıl tatbik edilmiş bulunduğunu anlamak kolay değildir. Muhtemelen onun vaziyetinde, tam da *Celâleddîn*'in annesine *Vâlide Sultan* diye lakâp takılmışken, doğru unvan '*Vâlid*' yani 'Baba'dır (bk. s. 284'ün aşağısı). *Bahâ Veled*'e vefatının ardından *Mevlânâ Büzürg* (En Büyük veya En Kıdemli Üstat) unvanı verildi (*Redhouse*, evvelce belirtilen eserde, s.7), fakat *büzürg* daha harfi harfine 'ced'de delâlet eder. Son olarak keza *Hüsâmeddîn*'in de *Çelebi* unvanı taşıdığına dikkat edilmelidir.

Eflâkî Celâleddîn'in Hint tesirleri altında olduğunun bazı delillerini verir. Katledilmiş dostu *Tebrizli Şemseddîn*'in hatırasına, Hint matem kılığı olan hususî kıyafetiyle, kendi mahsus dervişler tarikatını tesis etti (*Redhouse*, s. xii). *Celâleddîn Delhi*'nin Köle hanedânının bir muasırıydı (1206-90). Çok geç zamanlara dek Hindistan'da büyük kudret tesis edemeseler de, bu *Mughal* [Moğol] istilasının asrıydı. Afganistan'daki *Gazne*'den şair *Senâî*'ye Müslüman olmayan bazı kimseler tarafından itibar gösteriliyordu, ama *Celâleddîn* ve taraftarları da ona hürmet ettiler

1 Babasının hayat müddetinde, *Şemseddîn*'in tevkifi ve ortadan kaybolması ile neticelenen Konya isyanında katledilmiş bulunan daha büyük oğlu *Alâüddîn* değil.

Shumauz Tabraez
[Şems-i Tebrizî
-Onun Hindistan Multan'daki türbesi veya makamı-],
30 Aralık 1816,
Sulu boya resim.

ve birinin onun *İlâhînâme*'si üstüne bir yemini Kur'an üstüne olandan daha muteber sayılıyordu (Aynı kitapta, s. 64-65). Fakat yeni tarikatın muharrik canının; *Tebriz*'in yerlisi olan 'Dilencilerin *Sultanı*', 'Tanrı'nın Yeryüzündeki Sırrı', 'Söz ve Amelde Mükemmel', ruhî muallimler arayarak pek çok memleketler dolaştığından *Parinda* [perende; uçan] veya 'kanatlı', *Şemseddîn* olduğu gözükür (Aynı kitapta 99 ve 24 üncü sayfalar). *Şemseddîn*; *Celâleddîn*'in babası *Bahâ Veled*'in yazılarını mütalâa etmesini men etti (Aynı kitapta s. 102). *Eflâkî*'nin beyanı, *Celâl*'in, *Şemseddîn*'in hayatı müddetince, babasının yazılarını bir daha asla kullanmadığını söyler. Fakat Hint an'anesi *Bahâ Veled*'e ait bulunan kitapları içine fırlatılmış bulunduğu sarnıçtan ahiren kurtarmıştır (*Rose*, *Glossary of Punjab Tribes and Castes*, C. I, s. 545). *Şemseddîn*'in aslı hususunda çok fazla tereddüt hükmünü yürütür, ama,*Eflâkî*'nin naklettiğine göre M. 1247 tarihinde vefat etmiş bulunduğu söylenir. Sayfa 94'ün yukarısında *Brown* onu *Kalenderî* olarak isimlendirir, fakat o tarikatın müessisi olduğunu iddia etmez (bk. s. 299'un aşağısı). Onun adaşı olan *Pencap*'taki *Multân*'ın büyük azizinin, hakikatte *Şemseddîn tap-rez* [tep-riz] 'hararet yağdıran' olduğu söylenir; bu, güneşi yeryüzündeki herhangi bir diğer noktadan başka bir noktaya getirdiğindendir. *Celâl*'in dostu muhtemelen bir Hintli'ydi. Her hâlde, *Seylan*'dan gelen çiçek demetinin hikâyesi, *Celâl*'in Hindistan'la ve muhtemelen Budist tasavvurlarla temasa gelmiş bulunduğuna işaret eder (*Redhouse*, evvelce belirtilen eserde, s. 27).

Celâleddîn kendisini Rum'larla vazifeli ve ilk halife *Ebû Bekr*'in kendi inayetinden onlara başlıca bir havuz yapan Tanrı'ya cevaben ettiği bir duasının davetlisi olarak addetmiş gözükür. Mevlevî rakslarının kendi canlı mizaçlarına cezb etmek için tertip edildiği söylenir (*Redhouse*, *Mesnewi*, s. 27).

Eflâkî Mevlevîler tarafından kabul edilen kılık kıyafeti çok açıkça tarif etmez. *Şemseddîn*'in siyah keçeden, hususî bir külâh giydiğini (Aynı kitapta s. 23) ve *Celâl*'in onun kaybının mateminin bir işareti olarak ölü renkte külâh ve o zamandan beri tarikatı tarafından giyilen geniş hırkayı kabul ettiğini söyler (s. 25). Keza *shakar-âwez* [şekerâviz] olarak isimlendirilen sarığın kabul edilmesini de tarif eder. *Sultan Veled* zamanında, Peygamber'in kabrinin muhafızının oğlu Konya'yı ziyaret etmişti. Bu ziyaretçi görülmemiş bir başlık giymişti; sarığının bir ucu, önünden, göbeğinin aşağısına doğru sarkıyor, diğer ucu ise Mevlevî dervişlerinin *şekerâviz*'ini teşkil ediyordu. Bu tarz zaten *Celâl*'i taklitle kabul edilmişti. Bu mefhumun kelimesi kelimesine manası 'şeker asma'dır. Sarığın bir ucu sanki bir peçe giyilmiş gibi gözükür, diğer ucu, şeker değirmeninden dökülüyormuş gibi gözüken mayi şeker kütlesini temsil edecek şekilde katlanmıştır. '*Aba-poş* [Abapuş]' veya 'keçeyle örtünmüş' mefhumunun umumiyetle Mevlevîlere tatbik edilmemiş olduğu gözükür, fakat bu, *Germiyan* oğullarından *Bali* tarafından yakıştırılmıştır (*Gibb*, *History of Ottoman Poetry*, C.I, s. 423 ve s. 181'in yukarısı).

M. Hartmann, *Sultan Veled*'in aşağıdaki silsilesini verir. Bu, onun oğlunu *Celâleddîn Ulu* diye isimlendirmek bakımından yukarıdaki tatbikten farklıdır. Cetvel şeklinde beyan edilen bu tatbik, şu veçhile ilerler:

(3) *Sultân Veled*

(4) *Ulu Ârif* (H. 660-719) (5) *Emîr Şemsüddîn Âbit* (682-739) (6) *Hüsâmüddîn Emîr Vâcid* (689-742)

(7) *Emîr Âlim-i Kebîr* (692-751) (8) *Emîr Âdil-i Kebîr* (695-770)

(9) *Emîr Âlim-i Sânî* (5)'in ('2 nci') oğlu (715-798)
(10) *Emîr Ârif-i Sânî*, (8)'in oğlu (745-824)
(11) *Emîr Âdil-i Râbî'*, (9)'un (böyle, ama hakikatte '4 üncü') oğlu (781-865)
*(12) *Cemâlüddîn Sânî* (II), *Âdil-i Hâmis*'in oğlu (841-915)
(13) *Hüsrev ibn Gâzî Muhammed Paşa* (886-969)
(14) *Farah* [Ferruh] *Muhammed* (923-1010)
(15) *Bostân-i Evvel Mustafâ* (961-1040)
*(16) *Ebû Bekr-i Evvel*, (14)'ün oğlu (965-1053)
(17) *Muhammed Ârif-i* (III) (Sâlis), *Veled Çelebi* (II) (*Sânî*) (1006-1050)
(18) *Pir Hüseyin*, (14)'ün torunu (988-1074)
(19) *Abdülhalîm*, (16)'nın torunu (1035-1090)
(20) *Hacı Bostân-ı Sânî* (11) (1055-1117)
(21) *Muhammed Sadrüddîn* (1080-1124)
(22) *Muhammed Ârif-i Râbî'* (IV) *ibn Abdurrahmân-i Sânî* (II) (1090-1159)
(23) *Hacı Ebû Bekr Sânî* (1133-1199)
(24) *Hacı Muhammed*, (18)'in torununun oğlu) (1156-1230)
(25) *Muhammed Sa'îd Hemdem* (1222-1275, 8 yaşında halef olmuştur)
(26) *Mahmûd Sadrüddîn*

(*) ile işaretli ikisinin halefleri kat'î değildir. *Hartmann*'ın söylediği gibi, bir hanedan teşkil etme meyli açıktır. Fakat bu reisliğin tam tarihi bize kadar intikal etmediğinden, yukarıdaki hanedan cetvelinin kendisinde bir dereceye kadar kuvvetli dâhilî şahadet bulunur. *Âdil III.*'ün ayrılıp devrilmesi bir nedenden kaydedilmemiştir. (13)'le beraber yeni bir unsur girmiş gibi gelir. (17)'yle beraber eski nesep manevî tahtına tekrar vasıl olmuş gözükür. Fakat dört 'hükümransız' devre [manevî] saltanatın intizamını bozmadı, zira herhâlde yukarıdaki *Farah Muhammed* (14) olan *Ferrûh Çelebi*'nin bir gâsıp tarafından Konya'daki manevî tahttan mahrum edildiği bize söylenir (*Hammer-Purgstall*, *GdOD*. C. III, s. 126). Bu gâsıbın, *Veled Çelebi II.* veya onun babası olduğunu tahmin edebiliriz (bk. yukarıda (17)). Hakikatte asla o tesis etmiş veya kabul etmiş olmasa da, *Çelebi* unvanı *Veled*'in fizikî zürriyetini ima eder gibi gelir.

On sene için makama malik olan yegâne kimse olan ve *Pîr-i-Sajjâda* [Pîr-i Seccade]'lerin tümünün yegâne *postnişîn*'i olan *Ebû Bekr I.*'in Konya'da defnedilmemiş bulunması hakikati, onun *âsitâne*nin zilyetliğinden azledilmiş veya çıkarılmış olduğunu gösterir. *İstanbul*'daki *New Top Qapûsi* [Yeni Top Kapısı] *Mevlevîhane*'sinde yatar (*Hartmann*, aynı kitapta, C. III, s. 193).

Şems-i Tebrizî'nin
Pakistan, Pencap, Multan'daki
türbesi veya makamı,
BAKER, William Henry (Fotoğrafçı),
1879, Siyah beyaz fotoğraf,
Macnabb Collection.

ZEYL

SULTAN'A KILIÇ KUŞATMA

Türkiye'nin *Sultân*'ına, İstanbul'daki, hususî surette mukaddes *Ebû Eyyüb Ensâri* caminde kılıç kuşatma merasiminin aslı, *Hasluck* tarafından *Annual* (*B. S. A.*, C. XIX, s. 208-212)'de tartışılmıştır (mukayese ediniz: *E.I.*, C. I, s. 871). An'aneler tarihî hakikatlerle kolay uzlaşmaz, lâkin bilmecenin ipucunun, Osmanlı *sultân*larının hilâfet unvanının zayıflığında olduğunu gösterirler. *Bâyazîd I.*; Halife *Mütevekkil* tarafından sadece *Rûm Sultân*ı olarak tanınmıştı; hâlbuki *Alâuddîn I.*, 1219'da ancak Halife'nin *Rûm*'daki mümessili olarak tanınıyordu. Türkiye'nin *sultân*ları; *Abbasî* halifesi Peygamber'in mukaddes emanetlerini *Sultân*'a teslim etmesine rağmen, güya, *Kureyş* kabilelerinin Arapları olmadıklarından halifeliği asla kat'î bir unvan olarak almadılar. Fakat *Mevlevî* tarikatının başının halifelik kudretinde hak iddia etmiş bulunduğu gözükür ve bu, niçin, 'eğer o İstanbul'a girerse *ipso facto* [fiilen] *Sultân* ve Halife olur' denildiğini izah edebilir. Binaenaleyh zaman zaman, *de facto* [bilfiil] *Sultân*'ı, kılıç tarafından remizleştirilen dünyevî kudretle kuşatmıştır. Ama Sultân her ne zaman halifelik hakkı iddiasının ehemmiyetini belirten bir siyasete meyletse, onu resmen memuriyet makamına *Mevlevî* koyduğundan, tabiî olarak bundan vazgeçmiştir. Haklı olarak, en samimî ele alışla, *Mevlevî*nin Halife'den sonra gelen *Sünnî* bir *Papa* addedilip addedilemeyeceğinden şüphe edilebilir (*H. C. Lukach*, *City of Dancing Dervishes*, s. 22). Sünnî bir halife İslâm'ın dinî reisliğinde herhangi bir rakibe müsamaha edemezdi. *Mevlevî Çelebi*; en yüksek mertebedeki dinî reisliğe, İstanbul'a girmediğinden ötürü, Halife unvanı olmaksızın sahip çıkar gözükür ve asla Halife unvanını üzerine almamıştır, bunun istisnası *Emîr Sultân*'dır ki o da sadece *Hünkâr* olduğunu farz etmiştir (*Hasluck*, aynı kitapta, s. 210).

Bununla beraber, pek çok Şark ayinleri gibi bu merasimin de remzî olmaktan ziyade hatıra yâd edici mahiyette bulunduğu ihtar edilmelidir. On sekizinci asrın başlarında *Moğol* imparatoru *Bahadır Şâh* yeni bir paye ihdas etti; bu, '*Juliana*' veya imparatora taç giydirme payesiydi ve onun ailesine (*Juliana Dias da Costa* hanımın ailesi) miras yoluyla intikal eden bir imtiyazdı (Muhterem [papaz] *H. Hosten*, *Jour. Punjab Hist. Soc.*, C. VII, s. 39). Bu 'paye' o hanımın hizmetlerinin hatırasını yâd etmek için tesis edilmişti. Merasimin Müslüman olmayanların bir kralı takdis ve tahsis ayinine benzerliği bulunmuyordu (bk. *A. Weber*'in *Abh. der K. Akademie der Wissenschaften*, 1893, s. 701 ve takip eden sayfalardaki "*Über die Königsweihe, den Rajasuya*" adlı makalesi). *Pirzâde Muhammed Hüseyin*, kelimenin resmî manasında tacın asla, herhangi bir Muhammedî hükümran tarafından giyilmediğini ve «*Emir Timur*'un; yakın akrabaları yerine Muhammedî din adamları tarafından kendisini tahta oturtan ilk *Moğol* padişahı olduğunu, fakat onun halefl erinin din adamı istihdamını hiç de lüzumlu saymadıkları»nı; bu cihetle,

sadece hutbe okunmasına ehemmiyet verdiklerini beyan eder (*J. R. H. S.*, C. I, s. 141 ve 148). Olsa olsa, Türkiye *Sultân*'nın kılıç kuşanmasının ona herhangi bir ruhanî nüfuz naklettiğinin kastedilmesi şüphelidir ve *Hasluck*'ın Bektaşî düsturunda kuşağa hamledilen manevî ehemmiyet üzerine işareti, *Sultân*'a kuşakla değil de *Osman*'ın kılıcıyla[1] salâhiyet verildiğini gözden kaçırır (*Annual*, *B. S. A.*, C. XIX, s. 213). Esas fikir, muhtemelen, kılıç kuşanmanın *Sultân*'ın halifelik iddiasını veya daha ziyade onun dünyevi kudretini tasdik ettiğiydi; hâlbuki pekâlâ, azimkâr dervişler tarafından Âl-i *Osman*'a gösterilen muavenetin bir hatırasını yâd etme merasimi olarak meydana getirilmiş olmalıdır. Halife unvanının esası ve tevarüsü umum meselesi *Sir Thomas Arnold*'ın *The Caliphate* çalışmasında etraflıca tartışılmıştır (*Clarendon Press*, 1924). "s. 250-264.

"Mevlevîler diğer cemiyetlerinkiyle hiçbir müştereği bulunmayan rakslarının eşsizliğiyle tefrik olunurlar. Bunu *devr* değil de *samâ* [sema] olarak isimlendirirler ve tahsis edilen divanhaneye de *semahane* derler. Buraların yapıları dahi başka başkadır. Daire; kâfi derecede aydınlık ve sekiz ağaç sütun tarafından taşınan bir çeşit büyük çadır gibi görünür. Bu dervişlerin keza kendilerine mahsus ibadet ve tatbikleri vardır. Bunların arasında halka açık talimler umumiyetle dokuz, on bir veya on üç kişiden fazlasıyla yapılmaz. Birbirinden müsavi mesafelerde yere yayılmış bulunan koyun derileri üstüne oturmuş hâlde, bir halka teşkil ederek başlarlar, neredeyse yarım saat, kollar kavuşturulmuş, gözler kapatılmış, baş yatırılmış ve derin bir tefekküre gark olmuş olarak bu vaziyette kalırlar.

Küçük bir halının üstündeki mevkiinin kenarına yerleşmiş bulunan *şeyh*, Tanrı'nın şanına bir ilâhîyle sessizliği bozar, bunun ardından meclisi Kur'an'ın ilk kısmını kendisiyle beraber söylemeye davet eder. Şöyle der: "Tanrı'nın mukaddes adını medhetmek için, Peygamber'lerin mübarek dininin şanına; yalnız bütün peygamberlerin üzerinde, en azim, en aziz olanının, semavî elçilerin en muhteşeminin şanına ve ilk dört halifenin, azize *Fâtıma*'nın, iffetli *Hatîce*'nin, *İmam*'lar *Hasan* ve *Hüseyin*'in, yâd etmeye değer günün bütün şehitlerinin, müjdelenmiş on sahabenin, aziz peygamberimizin faziletli hamilerinin, onun bütün gayretli ve mümin sahabelerinin, bütün *İmam*'ların, *müctehid* [2](dinî müfessir)lerin, bütün âlimlerin, Müslümanların bütün mübarek erkek ve kadınlarının hatırasına; keza tarikatımızın müessisi *Hazret-i Mevlânâ*'nın, (babası) *Sultân-ül Ulema*'nın, (hocası) *Seyyid Burhânüddîn*[3]'in, (adanmışı) *Şeyh*

1 *Evliya Eyyûb*'ün mezar yazısı: "*Celîl Alî b. Hızır*, meşhur ismiyle *Fâzıl Alî Beg*; *Sultân Osman* devrinin maruf *şeyh*i *Edebalî*'nin ailesindendi; *Sultân Eyyûb* camiinde, *Sultân Ahmed I.* [1603-15]'e kılıç kuşandırmıştı; burada defnedilmiş yatıyor." (*Travels*, C. I, Kısım 2, s. 36). *Hasluck*, bu müracaatı gözden kaçırmış gözükür.

2 *Müctehid*; *cihad*, 'mübarek harp''le aynı kökten olarak, harfi harfine, 'çok emek sarfeden', 'ihtimamlı'. En eski müctehid *İrşâd* ve pek çok diğer hukukî eserleri yazmış olan meşhur *Şia* hukukçusu *Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Nu'mânî* yani *Şeyh Müfîd* veya *İbn Muallim*'dir. H. 413 veya 416 (M. 1022 veya 1025)'de vefatı *Sünnî* hukuk âlimlerine sevinç vesilesi olmuştu (*Beale*, *Or. Biogr. Dict.*, s. 16). *İmâmiye* veya *Şia*'nın diğer bir rehber *müctehid*i, *Şia* an'aneleri üzerine *Kutab Erbâ'* veya 'Dört Kitab'ın müellifi olan *Şeyh Ebû Câfer Muhammed b. Hasan el-Tûsî* idi. Aynı zamanda, Kur'an'a yirmi cilt hâlinde bir tefsir ve diğer eserler (fakat bunlardan ikisi *Mebsut* ve *el-Muhit*, *Ebû Bekr Muhammed el-Serahsî*'ye de izafe edilir) de yazmıştı. Eserlerinin büyük bir kısmı 1056'da alenen yakıldı ve M. 1067 (H. 460'ta) vefat etti (Aynı kitapta, s. 21 ve 19). İran'da *müctehid*lerin içtimaî mevkîleri için bk. *E. R. E.*, C. II, s. 457.

3 *Seyyid Burhanûddîn*, *Belh*'deki ikameti zarfında *Bahâüddîn*'in talebesiydi. Oradan *Tirmîz*'e ve nihayet Konya'ya gitti. *Sirdân* veya 'sırları bilen' lakâbı verilir (*Garnett*, evvelce belirtilen eserde, s. 158, *Eflakî*'ye atıfla, *Redhouse*'da, s. 14-15).

Şemseddîn'in, (annesi) *Vâlide Sultân*'ın, (oğlu ve vekili)[1] *Alâüddîn Efendi* ve (halefleri) bütün *Çelebi*lerin, bütün *şeyh*lerin, bütün dervişlerin ve tarikatımızın bütün hamilerinin şanına; Hak Taalâ'nın huzur ve merhamet vermeye tenezzül etmesi için *Fâtiha*'yı söyleyelim. Mübarek topluluğumuzun daimî muvaffakiyeti için, (tarikatın en rütbelisi) üstadımız ve efendimiz olan çok âlim ve muhterem *Chalabî Effendi* [Çelebi Efendi]'nin muhafazası için, Müslüman inancının en haşmetli ve şefkatlisi olan hükümdar *Sultân*'ın muhafazası için, *Vezîr*-i azam'ın ve *Şeyh-ül İslâm*'ın muvaffakiyeti için ve bütün asâkir-i Muhammedî ve mübarek şehir Mekke'deki hacılar için dua edelim. Bütün müessislerin, bütün *şeyh*lerin ve bütün diğer tarikatların dervişlerinin, bütün iyi insanların; iyi işleri, müesseseleri ve hayırlı amelleriyle temayüz etmiş olanların ruhlarının sükûnu için dua edelim. Keza şarkta veya garpta bir veya diğer bir cinsiyetten bütün Müslümanlar için, bütün muvaffakiyetlerin daim olması için, bütün müşkülâtın men'i için, bütün hayırlı yeminlerin ikmali için ve bütün takdire lâyık teşebbüslerin muvaffakiyeti için dua edelim. Nihayet, lütfunun bağışıyla bizi muhafaza etmeye tenezzül etmesi ve mukaddes aşkının ateşini bize vermesi için Tanrı'ya yalvaralım."

Meclisin yekvücut hâlde söylediği *Fâtiha*'dan sonra, *şeyh,* dervişlerin raksının muvaffakiyeti için *fâtiha* ve *salavât*[2]'ı söyler. Birden yerlerini terk ederek reisin soluna doğru bir sıra hâlinde dururlar ve kavuşturulmuş kollar ve yere eğik başlarla, yavaş adımlarla onun yakınına yaklaşırlar; *şeyh*in hemen hemen karşısına gelmiş bulunan dervişlerin birincisi derinden bir eğilmeyle onun oturduğu yerin üst tarafındaki, tarikatın müessisi *Hazret-i Mevlânâ*'nın isminin bulunduğu levhayı selâmlar. İleriye doğru iki hamle yapıp reisin sağ tarafındaki yanına ilerleyerek ona doğru döner, onu hürmetle selâmlar ve kapalı gözlerle ve açık kollarla, sol topuğu üstünde dönmeyi ve yavaşça ilerleyerek ve hemen hemen hissiz bir şekilde büyük odada dönüş yapmayı havi olan raksa başlar. Onu ikinci derviş takip eder, onu üçüncüsü ve büyük odayı tamamen doldurana kadar bütün diğerleri… Her biri aynı tatbiki birbirinden ayrı ve hepsi bir diğerinden muayyen bir mesafede tekrarlarlar.

Bu raks bazen bir çift saat sürer, sadece *şeyh*in muhtelif duaları cehren okuduğu iki kısa fasıla tarafından kesilir. Tatbiklerin kapanışına doğru şeyh kendini dervişlerin ortasına yerleştirerek onlara katılır, sonra makamına geri dönerek dinin ve devletin muvaffakiyeti için iyi temennileri ifade eden bazı Farsça beyitleri ezberden okur. Tarikatın *general* [tarikat baş nazırı; sipahsâlar, başkumandan]ının, keza hüküm süren sultanın adı şu tabirlerle tekrar anılır:

«Müslümanların padişahı ve âl-i Osman padişahlarının en azizi; *sultân*, *sultân* oğlu, *sultân* torunu; *sultân* …, *sultân* oğlu …, *hân*», vs.

Bu, bütün asaletli şehzadelerin, *Vezîr-i azam*'ın, *Müftü*'nün, imparatorluğun bütün *paşa*larının, *ulema*nın, bütün *şeyh*lerin, tarikatın velinimetlerinin ve imparatorluğun düşmanlarına karşı kollarının muvaffakiyetiyle Allah'ın rahmetini celp eden bütün Müslüman *pîr*lerin şiiridir.

«Nihayet, bütün mevcut ve gaip dervişler için, mübarek topluluğumuzun dostları için ve umumiyetle, ölmüş ve yaşayan, şarktaki ve garptaki bütün müminler için niyaz edelim.»

Merasim *fâtiha* yani Kur'an'ın birinci kısmının okunmasıyla nihayete erer.

Bu tatbik salı ve cumaları icra edilir.

…Mevlevîler tefe, her iki ucu da açık olan ve onlar tarafından *nây* [ney] diye isimlendirilen flütü de ilâve etmişlerdir. Bu tarikatın çok sa-

1 S. 260'taki nota bk.

2 *Salât*'ın cem'i.

A Dervish,
[Bir Derviş -Bir Mevlevî şeyhi veya çelebi veya binbaşı-],
Bir Rum ressam
-Stratford Canning'in himayesindeki Konstantin Kapıdağlı çevresinden-,
1809 civarı, Sulu boya,
36,4 x 50,1 cm.

yıdaki dervişi onu zarif bir şekilde çalarlar. Tatbiklerine hepsi de yumuşak, ince ve dokunaklı muhtelif nağmelerin refakat ettiği sadece Mevlevîlerdir. Bu tarikatın en kıdemlisinin tekkesi altı farklı çalgıdan meydana gelen musiki bandosuyla diğerlerinden temayüz etmiştir. Ney ve teflerin yanında, Konya'da müessis bulunan tekkenin dervişleri, *bass-viol* [pest keman]ın kız kardeşi olan *psalterim* [santur] ve *drum of the Basque* [büyük davul] da çalarlar.

…Bu halka açık talimler her müessesede farklı günlerde icra edildiği gibi, farklı dervişler dinî rakslarında karşılıklı olarak birbirlerini ziyaret etme ve yardımlaşma âdetindedirler. Üstelik iyi amellerin kıymetinden mümkün olduğunca hisseyab olmak için onlara iştirak etmeyi bir vazife telakki ederler. Musikici olan dervişler hemen hemen daima çalgılarıyla kardeşlerine iştirak etme dikkatindedirler ve musiki kullanmak hakkında en titiz olanları bile, onların, ayinleri boyunca çalmasına müsaade etmekte iyilik edicidirler. Bu razı oluş herhangi bir diğer tarikatı yanlarına neylerini almaksızın asla ziyaret etmeyen Mevlevîlerden bahsedildiğinde daha dikkate değerdir. Bununla beraber Mevlevîler herhangi bir diğer tarikattan kardeşlerine müsaade etmekte çok sıkıdırlar." s. 282-287.

"[Dervişlerin] bazısı, bilhassa Mevlevîler, fakirlere su tevzi etme kaidesine sahiptirler ve bu nedenle *saqqa* [saka]lar diye isimlendirilirler[1]. Sırtlarında bir su kabıyla "Tanrı'nın yolunda" veya ondan daha ziyade "Tanrı'nın rızası maksadıyla" manasına gelen *fî sebîlillah*[2] diye bağırarak yolları etrafında gezinirler ve arzu eden herkese herhangi bir ücret talep etmeksizin su verirler. Bununla beraber eğer herhangi bir şey alırlarsa, bu sadece fakirler içindir veya en azından onlarla paylaşılır." s. 288.

MEVLEVÎLER VE EKÂBİR

-Sikkeye benzeyen üsküfüyle-
Oturan Yeniçeri ,
BELLINI, Gentile (Ressam),Ahşap, gravür baskı,The British Museum.

"Ekâbir; Mevlevîleri tercih eder gözükürler ve onların bu tarikattan olanları yalnız başlarınayken asla kavuklarından ve bu dervişlerin büyük *külâh*larını giymekten vazgeçmezler. Bu tatbik *Osman I.*'in oğlu *Süleyman Paşa* zamanına kadar gider. Zaten bu şehzadenin, aşağı imparatorluğun Rum'larına karşı yapmak üzere bulunduğu seferin lehinde hayır dua istemek için Mevlevîlerin Konya'daki en üst rütbelisine bizzat hitap ettiği görülmüştü. Bu yüksek rütbeli din adamı şehzadenin başına kendi külâhlarından birini dualar ederek giydirmiş ve zaferin adımlarına refakat edeceğini ona temin etmişti; o *Süleyman Paşa* bu külâhı gümüş nakışla kaplatmış ve kendisi ve ordusundaki bütün zabitan için hemen hemen aynı şekilde kavuk siparişi vermişti; nihayet bu külâh saray maiyeti bütün ekâbirin resmî kavuğu hâline gelmişti ve *sultan*lar dahi bunların Muhammed'in terk etmiş bulunduğu altınla nakışlanmışlarını giyiyorlardı ve yeniçerilerin erkân-ı harp zabitlerine de verilmişti. Bu başlığın, mes'ut tesirinin ikram ettiği zan Mevlevîleri muhafaza eden ekâbirin tamamı tarafından hâlâ unutulmamıştır. Onlar Mevlevîlerle dostluğu ve bugün ve sonrasında bu külâhı onun iptidaî basitliğini de hesaba katarak giymeyi bir vazife telakki ederler." s. 294.

1 *Saka*; umumiyetle yarı mukaddes bir şahsiyet taşır ve Mısır'da onun yerini büyük ölçüde bir Rıfaî veya Bayyûmî dervişi olan *hamalî* veya taşıyıcılar alır. *Hamalî*ler orada *saka*lara sayıca fâiktirler (*Lane*, *Modern Egyptians*, s. 329).

2 *Fî sebilAllah*; "mukaddes kullanışlar için, Tanrı aşkı için" (Johnson, Pers.-Arab. Dict., s. 681). *Sebil*, aynı zamanda konuşma dilinde halka açık şu içme çeşmesi manasına gelir ve Hindistan'da bir camide abdest alma mahallidir.

İSTANBUL'DAKİ BÜTÜN DERVİŞ *TEKYE*LERİNİN VE TALİMLERİNİ İCRA ETTİKLERİ GÜNLERİN, MERAKLI ZİYARETÇİLERE KILAVUZ OLMAK ÜZERE (TARİKATLAR TARAFINDAN YENİDEN TANZİM EDİLMİŞ) LİSTESİ

MEVLEVÎLER[1]

Pera[2]'daki Dönen Dervişler	Cumaları
Maulavî-Khâna Takia-sî [Mevlevîhane Tekyesi]	Cumartesileri
Qâsim Pâsha Maulavî-khâna-sî [Kasımpaşa Mevlevîhanesi][3]	Pazarları
Yanî Qapû [Yeni Kapu, Yenikapı] *Mevlevîhanesi*[4]	Pazartesileri
Beshik-tâsh [Beşiktaş] *Mevlevîhanesi*	Çarşambaları
Yeni Kapu *Mevlevîhanesi*	Perşembeleri

1 İstanbul'da sadece dört Mevlevî tekkesi bulunduğu keyfiyeti, Türk imparatorluğunda bu tarikatın ehemmiyeti hakkında kifayetsiz bir zan verir. Konya'da *âsitânia* [âsitâne] veya sarayı da ihtiva eden elli tane *khânqâs* [hânkâh] veya *zâwiya* [zaviye] vardı veya vardır (*M. Hartmann*, *Der İslâmische Orient*, C. III, s. 194). Esasen M. 1491-1492'de inşa edilmiş ve son olarak 1795-96'da *Selim III.* tarafından yeniden inşa ettirilmiş olan *Galata Mevlevîhanesi* bu tarikatın, İstanbul'daki en eski meskenidir. *İsmâil Ankaravî* (*E. I.*, C. I, s. 875)'nin kabrini muhtevîdir. *Şeyh İsmâil Dede* (*Rusûhüddîn İsmâil b. Ahmed*) *el-Mevlevî el-Ankaravî*, *Minhâc-üs Sâlikîn*'in ve aynı zamanda, *Celâleddîn*'in *Mesnevî*'sine bir şerh olan *Fâtih-ül Ebyât*'ın müellifiydi. *Galata*'daki *Mevlevîhane*'nin şeyhi olarak, H. 1041 (M. 1632)'de vefat etti (*Cat. of Turkish MSS. in the B. M.*, s. 235 ve *Cat. of Persian MSS.*, C. II, s. 790).

2 *Bâb-i-Qula* [Bâb-ı Kule] diye isimlendirilen tekke Pera'yı da içine alan Galata'da H. 926 (M. 1520)'de inşa edilmiştir (*M. Hartmann*, *Der İslâmische Orient*, C. III, s. 194).

3 *Evliyâ*, küfür zamanında *Kasım Paşa'*da *Aya Longa* diye bir manastır bulunduğunu, lâkin *Muhammed II.*'nin burayı kabristana tahvil ettiğini ifade eder. Bununla beraber *Koca Piyâle Paşa* burayı yeniden iskâna açtı. *Mevlevîhane* vakfı *Murad IV.* zamanında 1023-1040'da inşaatında bizzat çalışan *Abdî Dede* tarafından bina edildi.

4 1597-1598'de bina edildi (E. I., s. 872). 1601'de vefat eden *Kemâl Ahmed Dede* için inşa edilmişti. Akşehir'de doğan Dede; *Şeyh Hüsrev*'e ve *Fâruk Çelebi* bir gâsıp tarafından Konya'daki manevî tahttan mahrum bırakılana ve İstanbul'a gönderilene kadar bu zata mürit olarak hizmet etmiş bulunan *Mevlevî Hasiyyüddîn Dede*'nin oğluydu (*GdOD*, C.III, s. 12-16; bk. s. 262)." s. 469.

BROWN, John P., **The Darvishes**, s. 59-60, 241, 250-264, 282-287, 294, 386, 469, London: Oxford University Press-Humphrey Milford, 1927.